

Digestorum seu Pandectarum libri quinquaginta.

<https://hdl.handle.net/1874/433847>

BUCHHELT

1684

1684

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

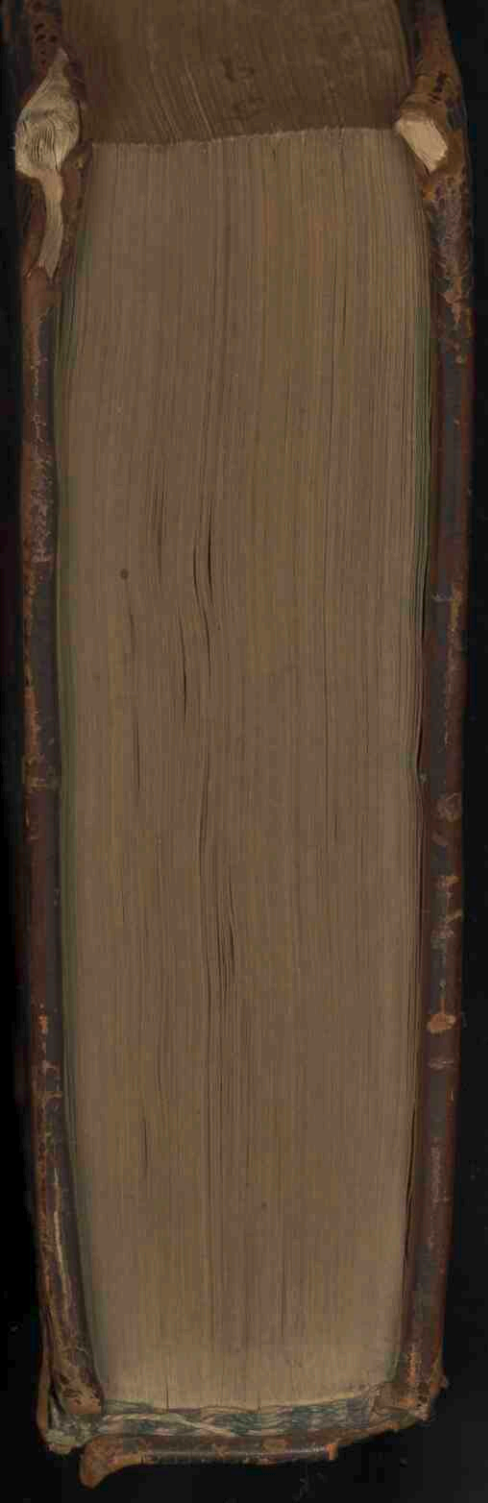
<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

Rariora

**L. qu,
41**

5

9

Ex donatione lib. à Wittel.

N° 124. f. e.

110

5. 9

721

DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM LIBER
VICESIMVS.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS,
qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.
Tit. I.

PAPINIANVS lib. II. responsum.

Conuentio generalis in pignore dando bonorum, uel postea quaesitorum, recepta est. in speciem autem alienae rei collata conuentione, si non fuerit ei, qui pignus dabat, debita: postea debitori dominio quaesito, difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, utilis actio dabitur: sed facilius erit creditori possidenti retentio. Seruo pignori dato, peculi-um eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit. nec interest, quando seruus domino peculium adquisierit. Cum praedium pignori daretur: nominatim, ut fructus quoque pignori essent, conuenit. eos consumptos bona fide emptor utili Serui ana restituere non cogetur. pignoris etenim causam nec usucapione perimi placuit: quoniam quaestio pignoris ab intentione domini separatur. quod in fructibus dissimile est, qui nunquam debitoris fuerunt.

Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis, fructus hypothecarum usuris compensaret, nisi legitimae usurae. quamuis exordio minores in stipulatum uenerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit: cum ad diem minore scenore non soluto, legitimae maiores usurae stipulanti recte promitti potuerunt. Cum praedium uxor uiro donasset, idque praedium uir pignori dedisset: post diuortium mulier possessionem sui praedij recuperauit, & idem praedium ob debitum uiri pignori dedit. in ea duntaxat pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam offerre uiro debuit, meliore praedio facto: scilicet si maiores sumptus, quam fructus, fuissent, quos uir ex praedio percepit. etenim in ea quantitate proprium mulier negocium gessisse, non alienum suscepisse uidetur.

II. IDEM lib. III. responsum.

Fideiussor, qui pignora uel hypothecas suscepit, atque ita pecunias soluit: si mandati agat, uel cum eo agatur: exemplo creditoris etiam culpam aestimari oportet. caeterum iudicio, quod de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

a Idem

III. IDEM lib. XX. *questionum.*

SI superatus sit debitor, qui rem suā uindicabat, quod suam non probaret: æque seruanda erit creditori actio Seruiana, probanti rem eo tempore, quo pignus cōtrahebatur, in bonis illius fuisse. sed & si uictus est debitor uindicans hæreditatem: iudex actionis Seruianæ, neglecta de hæreditate dicta sentētia, pignoris causam inspicere debet. atquin aliud in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum eum, qui legitimam hæreditatem uindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatarijs comparatur: cum legata quidem aliter ualere nō possint, q̄ si testamentum ratum esse cōstet. enim uero fieri potest, ut & pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. Per iniuriam uictus apud iudicium: rem, quam petierat, postea pignori obligauit. nō plus habere creditor potest, quā habebat, qui pignus dedit. ergo submouebitur rei iudicatæ exceptione: tamen si maxime nullam propriam, qui uicit, actionem exercere possit. non enim quod ille non habuit, sed q̄d in ea re, quæ pignori data est, debitor habuit, cōsiderandū est.

IIII. CAIUS lib. *singulari ad formulā hypothecariam.*

Contrahitur hypotheca per pactum cōuentum, cum quis paciscatur, ut res eius, p̄pter aliquam obligationē sint hypothecæ nomine obligatæ. nec ad rem pertinet, quibus fiat uerbis: sicuti est in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura si conuenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit: res obligata erit, *de qua conuenit. fiunt enim de his scripturæ, ut quod actū est, postea facilius probari possit. & sine his aut ualeat, quod actū est, si habeat probationem: sicuti & nuptiæ sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sint.

V. MARTIANVS lib. *singulari ad formulam hypothecariam.*

Res hypothecæ dari posse, sciendum est, pro quacunq; obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio uel uenditio contrahitur, uel etiam locatio & conductio, uel mandatam: & siue pura est obligatio, uel in diem, uel sub conditione: & siue in præsentī contractus est, siue etiam præcedat. sed & futuræ obligationis nomine dari possunt: & non solum soluendæ omnis pecuniæ causa, uerum etiā de parte eius: & uel pro ciuili obligatione, uel honoraria, uel tantum naturali. sed in conditionali obligatione non aliās obligamur, nisi conditio extiterit. Inter pignus autem & hypothecam tantum nominis sonus differt. dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

VI. VLPIANVS lib. LXXIII. *ad edictum.*

Obligatione generali rerum, quas quis habuit, habiturusne est: ea non continebuntur, quæ uerisimile est quenquam specialiter obligatu-

ligaturum non fuisse. utputa supellex, item uestis relinquenda est debitori: & ex mancipijs, quæ in eo usu habebat, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministerijs eius per quàm ei necessarijs, uel quæ ad affectionem eius pertinent,

V El quæ in usum quotidianum habentur: Seruiana non competit.

VII. PAVLVS lib. LXXIII. ad edictum.

D Eniq; concubinam, filios naturales, alumnos, constitit generali obligatione non contineri: & si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

VIII. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

S Ed & quo ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet. Quod emptionem uenditionemq; recipit, etiam pignorationem potest recipere.

IX. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

S I debitor res suas duobus simul pignori obligauit, ita ut utriq; in solidum obligatae essent: singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana utentur: inter ipsos autem si quaestio moueatur, possidentis melior est conditio. dabitur enim possidenti hæc exceptio, SI NON CONVENIT, VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. si aut id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur: utilem actionem competere, & inter ipsos, & aduersus extraneos, per quam dimidia partem possessionis adprehendant singuli, in confesso est.

X. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

S I is, qui bona reipublicæ iure administrat, mutuiam pecuniam pro se accipiat: potest rem eius obligare. Si * *ἀντιχρησις* facta sit, & in * aliàs. *ἀντιχρησις*. fundum, aut in ædes aliquis inducatur: eò usq; retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur: cum in usuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoq; itaq; si amiserit possessionem, solet in factum actione uti. Vfusfructus an possit pignori hypothecæ dari, quaesitum est. & scribit Papinianus libro undecimo responsorum: siue dominus proprietatis cõuenit, siue ille, qui solus usum fructum habet: tuendum creditorem. & si uelit cum creditore propriarius agere, NON ESSE EI IUS VTI FRVI INVITO SE: tali exceptione eum prætor tuebitur, SI NON INTER CREDITOREM ET EVM, AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINET, CONVENERIT, VT VSVSFRVCTVS PIGNORI SIT. nam cum & emptorẽ ususfructus tuetur prætor: cur non & creditorem tuebitur? eadem ratione & debitori obijcietur exceptio. Iura prædiorum urbanorum * pignori dari non possunt: aliàs * *δεσφ* igitur nec conueniri potest, ut hypothecæ sint. est.

XII. PAVLVS lib. LXXIII. ad edictum.

a ij Sed

Sed an uicæ, itineris, actus, aquæ ductus pignoris conuentio locum habeat, uidentum esse, Pomponius ait: ut si talis pactio fiat, *QUAM DIU PECUNIA SOLUTA NON SIT*: his seruitutibus creditor utatur, scilicet si uicinum fundum habet: & si intra diem certum pecunia soluta non sit, uendere eas uicino liceat. quæ sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.

XIII. MARTIANVS lib. singulari ad formulã hypothecariam.

Grege pignori obligato, quæ postea nascuntur, tenentur. sed & si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus: pignori tenebitur. Statuliber quoq; dari hypothecæ poterit, licet conditione existente euanescat pignus. Cum pignori rem pignoratam accipi posse placuerit: quatenus utraq; pecunia debet, pignus secundo creditori tenetur: & tam exceptio, quam actio utilis ei danda est. quod si dominus soluerit pecuniam, pignus quoq; perimitur. sed potest dubitari, nunquid creditori numorum solutorum nomine utilis actio danda sit, an non. quid enim, si res soluta fuerit: & uerum est, quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit: siquidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est: exactam à creditore, se compensaturum. si uero corpus is debuerit, & soluerit: pignoris loco futurum apud se cundum creditorem. Et in superficialijs legitime consistere creditor potest aduersus quemlibet possessorem: siue tantum pactum conuentum de hypotheca interuenerit, siue etiã possessio tradita, deinde amissa fuerit. Etiam si creditor iudicatum debitorẽ fecerit, hypotheca manet obligata: quia suas condiciones habet hypothecaria actio, id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum: quibus cessantibus, tenet. nam si cum in personã egero cū defensore, licet is mihi satisdederit, & dānatus sit, æque hypotheca manet obligata: multo magis ergo si in personã actum sit, siue cum reo, siue cum fideiussore, siue cum utrisq; pro parte: licet dānati sunt, hypotheca manet obligata. nec em̄ per hoc uideẽ satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem. Si sub conditione debiti nomine obligata sit hypotheca: dicendū est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim debeatur. sed si sub conditione debiti conditio euenerit: rursus agere poterit. sed si præsens sit debitum, hypotheca uero sub conditione, & agatur ante conditionem hypothecaria: uerum quidem est, pecuniam solutam non esse: sed auferri hypothecam iniquum est. ideoq; arbitrio iudicis cautiones interponendæ sunt, si conditio extiterit, nec pecunia soluatur: restitui hypothecam, si in rerum natura sit. Propter usuras quoq; si obligata sit hypotheca, usuræ solui debent. idem & in pœna dicemus.

XIII. VLPPIANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Quæsi-

Quæsitum est, si nondum dies pensionis uenit, an & medio tempore persequi pignora permittendum sit; & puto dandam pignoris persecutionem: quia interest mea, & ita Celsus scribit. Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constat.

XV. CAIVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

ET quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt: puta ut fructus pendentes, partus ancillæ, foetus pecorū, & ea quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata. idque seruandum est, siue dominus conuenierit, aut de usufructu, aut de his, quæ nascuntur: siue is, qui usum fructum habet, sicut Iulianus scribit. Quod dicitur, creditorem probare debere, cum conueniebat, rem in bonis debitoris fuisse: ad eā conventionem pertinet, quæ specialiter facta est: non ad illam, quæ quotidie solet cautionibus inseri: ut specialiter rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & postea adquisierit, perinde atque specialiter hæc res fuissent obligatæ. Qui res suas iam obligauerunt, & alij secundo obligant creditori: ut effugiant periculum, quod solent pati, qui sapius eandem rem obligant: prædicere solent, alij nulli rem obligatam esse, quàm forte Lucio Titio: ut in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata: aut in solidum, cum primo debito liberata res fuerit, de quo uidendum est, utrum hoc ita se habeat, si & conueniat: an & si simpliciter conuenierit de eo, quod excedit, ut sit hypothecæ: & solida res inesse cõventioni uideatur, cum à primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars, sed illud magis est, quod prius diximus.

XVI. MARTIANVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI fundus hypothecæ datus sit, deinde alluione maior factus: totus obligabitur. Si nesciente domino res eius hypothecæ data sit, deinde postea dominus ratum habuerit: dicendum est, hoc ipsum, quod ratum habet, uoluisse eum retro recurrere ad illud tempus, quo conuenit. uoluntas autem ferè eorum demum seruabitur, qui & pignora dare possunt. Si res hypothecæ data, postea mutata fuerit: æque hypothecaria actio competit: ueluti de domo data hypothecæ, & *horreo facto. Idem si de loco conuenit, & domus facta sit. Itē de loco dato, uineis horto. In eo positus. In uindicatione pignoris queritur, an rem, de qua actus est, possideat is, cum quo actus est. nã si non possidet, nec dolo fecit, quominus possideat: absolui debet. si uero possideat, & aut pecuniã soluat, aut rem restituat: æque absoluendus est, si uero neutrum horum faciat: con demnatio sequetur. sed si uelit rem restituere, nec possit: forte quia res abest, & longe est, uelut in puincijs: solet cautionibus res explicari. nã si cauerit se restitutum: absoluitur. si uero dolo quidē desijt possidere, summa

ma autem ope nifus, non possit rem ipsam restituere: tanti condemna-
bitur, quāti actor in litem iurauerit, sicut in cæteris in rem actionibus.
nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur: quid prodesset in
rem actio, cum in personam agendo, idem consequeretur? Interdū
etiam de fructibus arbitrari debet iudex: ut ex quo lis incohata fuit, ex
eo tempore etiā de fructibus condemnet. quid enim si minoris sit præ-
dium, *quā quod debetur? nam de antecedētibus fructibus nihil po-
test pronunciare, nisi res existent. Creditor hypothecam sibi per sen-
tentiam adiudicatā quemadmodum habiturus sit, quæritur. nam do-
minium eius uindicare non potest, sed hypothecaria agere potest: ut si
exceptio obijciatur à possessore, iudicati replicet, *SI SECVNDVM ME
IUDICATVM NON EST.* Si plurius condemnatus sit debitor non re-
stituendo pignus, quā computatio sortis & usurarum faciebat: an si
tantum soluat, quantū debebat: exoneretur hypotheca? quod ego quie-
dem, quantum ad subtilitatem legis, & authoritatē sententiæ non pro-
bo. semel enim caussa transire uidetur ad condemnationē, & mihi pe-
cunia deberi. sed humanius est, eum nō amplius, quā quod reuera de-
bebat, dando, hypothecam liberare. Aliena res utiliter potest obliga-
ri sub conditione, si debitoris facta fuerit. Si duo pariter de hypothe-
ca paciscatur: in quantum quisq; obligatam hypothecam habeat, utrū
pro quantitate debiti, an pro partibus dimidijs, quæritur. & magis est,
ut pro quantitate debiti pignus habeat obligatum. sed uterq; si cū pos-
sessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisq;, an de toto, quasi
utriq; in solidum res obligata fuerit? quod erit dicendum, si eodem die
pignus utriq; datum est separatim. sed si simul illi & illi: si hoc actū est,
uterq; recte in solidum aget. si minus: aget unusquisq; pro parte. Po-
test ita fieri pignoris datio hypothecæ, ut si intra certum tempus nō
sit soluta pecunia: iure emptionis possideat rem iusto precio tunc æsti-
mandam. hoc enim casu uidetur quodammodo cōditionalis esse uen-
ditio, & ita diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

aliās *de-
est.

Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori.
XVII. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Si ab eo, qui Publiciana uti potuit (quia dominium non habuit) pi-
gnori accipi: sic tuetur me per Seruianam prætor, quæadmodum
debitorem per Publicianam.

XIX. VLP IANVS lib. XXI. ad edictum.

Qui pignori plures res accipit, nō cogitur unam liberare, nisi ac-
cepto uniuerso, quantum debetur.

XX. IDEM lib. LXIII. ad edictum.

Cum

Cum conuenit, ut is, qui ad refectionem ædificij credidit, de pensio-
nibus iure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones utiles
aduersus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor credi-
tori pignori dedit.

XXI. IDEM lib. LXXIII. ad edictum.

Sinter colonum & procuratorem meum cõuenerit de pignore, uel
stratum habente me conuentionem, uel mandante: quasi inter me &
colonũ meum cõuenisse uidetur. Si debitor seruum, quẽ à nõ domi-
no bona fide emerat, & pignoraerat, teneat: Seruiantæ locus est. & si
aduersus eum agat creditor: doli replicatione exceptionem elidet. ita
Iulianus ait, & habet rationem. Quidquid commodi, siue incõmo-
di fortuitũ pignori accessit: id ad debitorem pertinet. Si res pignora-
ta non restituatur: lis aduersus possessoreẽ erit æstimanda. sed utiq; ali-
ter aduersus debitorem, aliter aduersus quẽuis possessoreẽ. nam aduersus
debitorem non pluris, quàm debet: quia non pluris interest. aduersus
cæteros possessores etiã pluris: quia quod amplius debito consecutus
creditor fuerit, debitori restituere debet pignoratitia actione.

XXII. MODESTINVS lib. VII. differentiarum.

Sitio, qui rem meam ignorante me, creditori suo pignori obliga-
uerat, hæres extitero: ex post facto pignus directò quidẽ non conua-
lescit, sed utilis pignoratitia dabitur creditori.

XXIII. IDEM lib. III. regularum.

Creditor prædia sibi obligata ex causa pignoris, locare recte potu-
it. Pignoris obligatio etiã inter absentes recte ex cõtractu obli-
gatur.

XXIIII. IDEM lib. V. regularum.

In quorũ finibus emere quis prohibetur, pignus accipere nõ phibet̃.

XXV. IDEM lib. VIII. regularum.

Cum uiciose uel inutiliter contractus pignoris intercedat: retentio
ni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

XXVI. IDEM lib. III. responsorum.

Fideiussor impetrauit à potestate, ut anteq̃ solueret, pignora ipse
possideat, quasi satisfactorius creditoribus. nec satisfecit. modo hæ-
res debitoris paratus est soluere creditoribus. quæro, an pignora fide-
iussor restituere cogendus sit? Modestinus respondit. cogendum esse.

Pater Seij emancipato filio facile persuasit, ut quia mutuam quanti-
tatem acciperet à Septicio creditore, chirographum perscriberet sua
manu filius (quod ipse impeditus esset scribere) sub cõmemoratione
domus ad filiũ pertinentis pignori dandæ. quærebatur, an Seius inter
cætera bona, & hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris
se hæreditate abstinerit: nec metuere debeat ex hoc solo, quod man-
dante

dante patre manu sua perscripfit instrumentū chirographi: cum neq̄ consensum suum accommodauerit patri, aut signo suo, aut alia scriptura: Modestinus respondit. cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserit: consensum ei obligationi dedisse, manifestum est. Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædijs erant, obligauit. hæredes eius prædijs inter se diuisis, illis mancipijs defunctis, alia substituerunt. creditor postea prædia cum mancipijs distraxit. quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædijs constituta, hæc in hypothecis emptor uindicare recte possit: Modestinus respōdit. si neq̄ pignora sunt ipsa mancipia, neq̄ ex pignoris ancillis nata: minime creditoribus obligata esse.

XXVII. P APINIANVS lib. V. *questionum.*

Seruum, quem quis pignori dederat, ex leuissima offensa uinxit, smox soluit: & quia debito non satisfiebat, creditor minoris seruum uendit. an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest, persequendum: quid si eum interfecisset, aut eluscasset: ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur: ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriæ dabimus actionem ad id, quanti interest: quo d debilitando aut uinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam nomine crediti actionem esse (quia forte causa ceciderat) non existimo indignam rem animaduersione & auxilio prætoris. VLP IANVS NOTAT. si ut creditori noceret, uinxit: tenebitur. si merentem: non tenebitur.

XXVIII. P AVLVVS lib. III. *questionum.*

Si legati conditionalis nomine, relictus filiofamilias, pater ab hærede rem propriam eius pignori acceperit: & mortuo patre, uel emancipato filio, conditio legati extiterit: incipit filio legatum deberi: & neq̄ pater potest pignus uindicare, neq̄ filius, qui nunc habere cœpit actionem. sed nec ex præcedenti tempore potest quidquam iuris habere in pignore: sicut in fideiussore dicitur.

XXIX. IDEM lib. V. *responsorum.*

Paulus respondit, generalem quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum. sed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab hærede eius ex alia causa acquisita sunt: uindicare non posse à creditore testatoris. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt: ea quoq̄, quæ ex his nata sunt, eodē iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam nata teneri, siue specialiter de his conuenerit, siue non: ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit, qui obligauit, uel hæredem eius. cæterum apud alium dominum non erunt obligata. Domus pignori data exusta est: eamq̄ aream emit Lucius Titius,

tius, & exstruxit. quæsitum est de iure pignoris? Paulus respondit. pignoris persecutionē perseuerare. & ideo ius soli superficiem secutam uideri. * (id est, cum iure pignoris) sed bonæ fidei possessores non aliter cogendos creditoribus ædificium restituere: quàm sumptus in exstructionē erogatos, quatenus preciosior res facta esset, reciperent. Si sciente & consentiente domino seruus, ut omnia bona domini pignori obligata essent, conuenit: ipsum quoq; qui cauit, obligatū esse pignoris iure.

XXX. IDEM lib. VI. responsorum.

Periculum pignorum nominis uenditi ad emptorem pertinere: si tamen probetur, eas res obligatas fuisse.

XXXI. SCAEVOLA lib. I. responsorum.

Lex uestigali fundo dicta erat, ut si post certum temporis uestigal solutum nõ esset, is fundus ad dominum rediret. postea is fundus a possessore pignori datus est. quæsitū est, an recte pignori datus esset? respondi, si pecunia intercessisset, pignus esse. Item quæsitū est, si cū in exsolutione uestigalis tam debitor, quàm creditor cessassent: & propterea pronunciatum esset, fundum secundū legem domini esse: cuius potior causa esset? respondi, si (ut proponeretur) uestigali non soluto, iure suo dominus usus esset: etiam pignoris ius euauuisse.

XXXII. IDEM lib. V. responsorum.

Debitor pactus est, ut quæcūq; in prædia pignori data, inducta, in uecta, importata, ibi nata, * ortane essent, pignori essent. eorum prædiorum pars sine colonis fuit: eaq; astori suo colenda debitor tradidit, adsignatis ei etiã seruis culturæ necessarijs. quæritur, an & Stichus uillicus, & cæteri serui ad culturā missi, & Stichi uicarij obligati essent? respondi, eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuò essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

XXXIII. TRIPHONINVS lib. VIII. disputationum.

Is qui promisit tibi aut Titio: solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum & ante solutionem recipit.

XXXIII. SCAEVOLA lib. XXXII. digestorum.

Tabernā debitor creditori pignori dederat. quæsitū est, utrū eo facto nihil egerit: an tabernæ appellatione merces, quæ in ea erāt, obligasse uideat? et si eas merces per tēpora distraxerit, & alias cōparauerit, easq; in eam tabernam intulerit, & decesserit: an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit: cū & mercium species mutata sint, & res aliæ illatae? respondi, ea, quæ mortis debitoris tēpore in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse uident.

XXXV. IDEM lib. I. questionum.

Δ Αναστάμεν παρά σσ δλωάγια πεντακόσια, παρηνάλεσά σε, μη βεβαιω
b τήρ,

εἰς, ἀλλὰ ὑποθήκῃ παρ' ἐμῆ λαβεῖν. οἷός τις γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ταχέως καὶ δι
 δ' εὐλοίμῃ οὐδ' ἐνὶ κατέχονται, ἢ σοι: καὶ ὡς εὐχρημονὶ ἀνθρώπων ἐπίσθῳ. **quæ**
ritur, an pignus contractum sit: an uero epistola nullius momenti sit,
cum sine die & consule sit: respondi. cum conuenisse de pignoribus ui
deatur: non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies & con-
sules additi, uel tabulæ signatæ non sint. Creditor pignori accepit à
debitore, quidquid in bonis haberet, habiturus uie esset. quæsitum est,
an corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuauit, cum in bo-
nis eius facta sint, obligata creditori pignori esse cœperint: respōdi, cœ-
pisse. XXXV. LABEO lib. I. *ὑποθήκῃ ἀ Paulo epitomatorū.*

SI insula, quam tibi ex pacto conuento licuit uendere, combusta est:
 deinde à debitore tuo restituta: idem in noua insula iuris habes.

EX QVIBVS CAUSSIS PIGNVS VEL HYPO-
theca tacite contrahitur. Tit. II.

PAPINIANVS lib. X. responforum.

Enatus cōsulto, quod sub Marco imperatore factum est,
 pignus insulæ creditori datum, qui pecuniam ob restitu-
 tionem ædificij exstruendi mutuam dedit: ad eū quoq;
 pertinebit, qui redemptori domino mandante numos
 administravit.

II. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Pomponius libro decimotertio uariarum lectionum scribit. non
 solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit
 culpa sua inquilinus: quo nomine ex locato cum eo erit actio: inuecta
 & illata pignori erunt obligata.

III. VLPIANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Si horreum fuerit conductum, uel diuersorium, uel area: tacitam
 conuentionem de inuectis & illatis, etiam in his locum habere, pu-
 tat Neratius. quod uerius est.

IIII. NERATIUS lib. I. membranarum.

Eo iure utimur, ut quæ in prædia urbana inducta, illata sunt: pigno-
 ri esse credantur, quasi id tacite conuenerit. in rusticis prædijs con-
 tra obseruatur. Stabula, quæ nõ sunt in continentibus ædificijs, quo-
 rum ea prædiorum numero habenda sunt, dubitari potest. & quidẽ ur-
 banorũ sine dubio non sunt: cum à cæteris ædificijs separata sint. quod
 ad causam taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis
 prædijs differunt.

V. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Pom

Pomponius libro decimotertio uariarum lectionum scribit. si gratuitam habitationem conductor mihi præstiterit: inuecta à me domino infulæ pignori non esse. Item illud (inquit) uidendum est, an uoluntate domini induci pignus ita possit, ut in partem debiti sit obligatum. Si quis fideiubeat, cum res illius à debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit: bellissime intelligit, hoc ipso quod fideiubet, quodam modo mandare, res suas obligatas esse. sanè si postea sint eius res hypothecæ datae: non erunt obligatæ.

VI. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Licet in prædijs urbanis tacite solet conuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta & illata, ac si specialiter conuenisset: tamen certe libertati huiusmodi pignus non officit. idemq; & Pomponius probat. ait enim, manumissioni nõ officere ob habitationem obligatum.

VII. POMPONIVS lib. XIII. ad edictum ex uarijs lectionibus.

In prædijs rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiã si nominatim id nõ conuenierit. Videndum est, ne non omnia illata, uel inducta: sed ea sola, quæ ut ibi sint, illata fuerunt: pignori sint. quod magis est.

VIII. PAVLVS lib. II. sententiarum.

Cum debitor gratuita pecunia utatur: potest creditor de fructibus rei sibi pignoratæ ad modum legitimum usuras retinere.

IX. IDEM lib. singulari de officio præfecti uigilum.

Est differentia obligatorum propter pensionem, & eorum, quæ ex conuentione manifestaria pignoris nomine tenent: quod manumittere mancipia obligata pignori nõ possumus, inhabitantes autem manumittimus: scilicet ante, q̄ pensionis nomine præcludamur. tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: & derisus est Nerua iurisconsultus, qui per fenestras monstrauerat, seruos detentos ob pensionem liberari posse.

X. SCAEVOLA lib. VI. digestorum.

Tutoris hæres, cū hærede pupilli transactione facta, cū ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obligauit. quæsitum est, an in ueterem contractum iure res obligata esset: respondit secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE

datae obligari *non possunt.

Tit. III.

*aliàs de
est nega-
tio.

MARTIANVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

b ij Pupul

Pvillus sine tutoris autoritate hypothecam dare non potest. Si filiusfamilias pro alio rem peculiarem obligauerit, uel seruus: dicendum est, eam non teneri, licet liberam peculij sui administrationem habeant: sicut nec donare eis conceditur. non enim usq; quaq; liberam habent administrationem. facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousq; eis permissum uideatur peculium administrare. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est: iure pignoris accipere non potest, ut diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo si praediu quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione sit submouendus? & Octauenus putat, etiam in his pignoribus locum habere exceptionem. quod ita ait Scauola libro tertio uariarum quaestionum procedere, ut & in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

II. CAIVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Si aliquis pro muliere, quae intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra senatusconsultum creditum est: an eis succurratur, quaeritur? & in eo quidem, qui pro muliere obligauit rem suam: facilius dicitur succurri ei, sicut & fideiussori mulieris eadem datur exceptio. sed in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligauit: eadem dicenda erunt, quae tractantur & in fideiussore eius.

III. PAVLVS lib. III. quaestionum.

Arsto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur: non aliter in ius pignoris succedit, nisi conuenierit, ut sibi eadem res obligata esset. neq; enim in ius pignoris succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficitur. deniq; si antiquior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit: posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere: uideamus, an dici possit, huc usq; transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus ei liceat. quod admittendum existimo. saepe enim, quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.

IIII. IDEM lib. V. responsorum.

Titius cum mutuam pecuniam accipere uellet a Maenio, cauit ei, & quasdam res hypothecae nomine dare destinauit. deinde postquam ex his rebus quasdam uendidisset, accepit pecuniam. quaesitum est, an & prius res uenditae creditori tenerentur? respondit. cum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere: eo tempore pignoris obligationem contractam uideri, quo pecunia numerata est. & ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

Idem

Creditor, qui sciens filiūfamilias à parēte pignori accepit, relegat̄.

V. IDEM lib. V. *sententiarum.*

QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPO
theca habeantur: & de his, qui in priorum creditorum lo-
cum succedunt. Tit. IIII.

PAPINIANVS lib. VIII. *questionum.*

Qui dotē pro muliere promisit, pignus siue hypothecam de restituenda sibi dotē accepit. subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandē rem pignori alij dedit: mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. quærebatur de pignore: cum ex causa promissionis ad uniuersæ quantitatis exsolutionē, qui dotem promisit, cōpellitur: non utiq; solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractæ obligationis: nec dici potest, in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet: ut minus dotata mulier esse uideatur. alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac forte prius, quàm numeraret, alij res pignori data est.

II. IDEM lib. III. *responsorum.*

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit: eo potior est, cui postea prædium ex his bonis pignori datur: quamuis ex cæteris pecuniam suam redigere possit. quod si ea conuentio prioris fuit, ut ita demum cætera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quæ *specia als* gene* liter accepit, seruari non potuisset: deficiente secunda conuentione, raliter secūsus creditor in pignore postea dato, non tam potior, quàm solus inuenietur.

III. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Creditor acceptis pignoribus, quæ in secunda conuentione secundus creditor pignora acceperat, ea nouatione facta postea prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tanquàm in suum locum succedenti. Cū ex causa mandati prædiū Titio, cuius negociū fuerat gestum, deberetur: prius quàm ei possessio traderetur, id pignori dedit. post traditam possessionem idem prædium alij denuo pignori dedit. prioris causam potiore esse apparuit: si non creditor secundus precium ei, qui negocium gesserat, soluisset. uerum in ea quantitate, quam soluisset, eiusq; usuris potiore fore constitit: nisi forte prior ei pecuniam offerat. quod si debitor pecuniam aliunde soluisset: priorem præferendum. Post diuisionem regionibus factam inter fratres cōuenit, ut si frater agri portionem pro diuiso pignori datam, à creditore suo non liberaffet: ex diuisione quæsi-

tae partis partem dimidiam alter distraheret. pignus intelligi contractu existimauit, sed priorem secundo non esse potiorum: quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

IIII. POMPONIVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Debitor, antequam a priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alij pignori dederat: & antequam utriusque creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat, creditumque pensauerat cum precio rei uenditae. dicendum est, perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. nec enim interest, exsoluerit, an pensauerit. & ideo posterioris creditoris causa est potior.

V. VLP IANVS lib. III. disputationum.

Interdum posterior potior est priore, ut puta si in rem istam conseruanda impensum est, quod sequens credidit: ueluti si nauis fuit obligata, & ad armandam eam, uel reficiendam ego credidero.

VI. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

Huius enim pecunia salua fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere, & si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus nauis salua peruenire non poterat. Item si quis in merces obligatas crediderit, uel ut saluae fiant, uel ut naulum exsoluatur: potentior erit, licet posterior sit. nam & ipsum naulum potentius est. tantum dicitur, & si merces horreorum, uel areae, uel uecturae iumentorum debetur. nam & hic potentior erit.

VII. IDEM lib. III. disputationum.

Idemque est, si ex numis pupilli fuerit res comparata. quare si duorum pupillorum numis res fuerit comparata: ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in rei precium fuerint expensae. quod si res non in totum ex numis cuiusdam comparata est: erit concursus utriusque creditoris, id est, & antiquioris, & eius, cuius numis comparata est. Si tibi, quae habiturus sum, obligauerim: & Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenierit: mox dominum eius adquisiero: putat Marcellus, concurrere utrumque creditorem in pignore. non enim multum facit, quod de suo numos debitor dederit: quippe cum res ex numis pignoris emptae, nunc sit pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignoris emptae erat.

VIII. IDEM lib. VII. disputationum.

Si pignus specialiter republica accepit: dicendum est, praeferrri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia & priuati praeferruntur.

IX. AFRICANVS lib. VIII. quaestiones.

Qui

Qui balineum ex calendis proximis cōduxerat: pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes solueretur. idē ante calendas Iulias eundem Erotē alij ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an aduersus creditorem petentem Erotē, locatorem prætor tueri deberet? respondi, debere. licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quidquam pro conductione deberetur: quoniam tamen iam tunc in ea causā Eros esse cœpisset, ut inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset: potiorē eius causam habendam. Amplius etiam sub conditione creditorem tuendū putabam aduersus eum, cui postea quidquā deberi cœpisset: si modo non ea cōditio esset, quæ inuito debitore impleri nō posset. Sed etsi hæres ob legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedisset, ac post conditio legatorum extitisset: hic quoq; tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimaui. Titia prædium alienum Titio pignori dedit. post Mæuio. deinde domina ei9 pignoris facta, marito suo in dotem æstimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia: non ideo magis Mæuij pignus conualescere placebat. tunc enim priore dimisso, sequētis pignus cōfirmatur, cum res in bonis debitoris inueniatur. in proposito autem maritus emptoris loco est. atq; ideo, quia neq; tunc, cū Mæuio obligaretur, neq; cum Titio solueretur, in bonis mulieris fuit: nullū tempus inueniri, quo pignus Mæuio conualescere possit. hæc tamen ita, si bona fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit: id est, si ignorauit Mæuio obligatum esse.

X. VLP IANVS lib. I. responsorum

Si & iure iudicatum, & pignus in causā iudicati ex autoritate eius, qui iubere potuit, captum est: priuilegijs temporis fortior est hæres eius, in cuius personam pignus constitutum est.

XI. CAIVS lib. singulari ad formulā hypothecariā.

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam: quamuis cum alio ante cōuenerat, ut si ab eo pecuniā accepisset, res esset obligata, & ab hoc postea acceperat. poterat enim, licet ante conuenit, nō accipere ab eo pecuniam. uideamus, an idem dicendum sit, si sub cōditione stipulatione facta, hypotheca data sit: qua pendente, alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam: tunc deinde prioris stipulationis existat conditio: ut potior sit, qui postea credidit. sed uereor, num hic aliud sit dicendum. cum enim semel conditio extitit: perinde habetur, ac si illo tēpore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset. quod & melius est. Si colonus conuenit, ut inducā in fundū, illata, ibi nata pignori essent: & anteq; inducat, alij rem
hypo-

hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conuentione priori obligatur, sed eo quod inducta res est, quod posterius factum est.

Si de futura re conuenerit, ut hypothecæ sit (sicuti est de partu): hoc quæritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis debitoris fuit. & in fructibus, si conuenit, ut pignori sint: æque quæritur, an fundus, uel ius utendi fruendi conuentionis tempore debitoris fuit. Si paratus est posterior creditor priori creditori soluere, quod ei debetur: uidendum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere. & dicimus, priori creditori inutilem esse actionem: cum per eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

XII. MARTIANVS *lib. singulari ad formulã hypothecariam.*

aliàs de est.* **Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius uindictet hypothecaria actione: exceptio ^{*}priori utilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECAE VE NOMINE SIT RES OBLIGATA. siue alio possidente, prior creditor uindictet hypothecaria actione, & ille excipiat; SI NON CONVENIT, VT SIBI RES SIT OBLIGATA: hic in modum supra relatam replicabit. sed si cum alio possessore re creditor secundus agat: recte aget, & adiudicari poterit ei hypotheca: ut tamen prior cum eo agendo ei rem auferat. Si quoniã non restituebat rem pignoratam possessor, condemnatus ex præfatis caussis litis astimationem exsoluerit: an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quæritur? & recte puto hoc admitrendum esse. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrunq; fecit, hypothecam accepit: sine dubio posterior in hypotheca est. Vnde si in diem de hypotheca conuenit: dubium non est, quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re conuenerit. Si idem bis, id est, ante secundum & post eum crediderit: in prior pecunia potior est secundo, in posteriore tertius est. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde cum alio tua uoluntate: secundus potior erit. pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quæritur. erit aut facti quæstio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut discedat ab hypotheca in totum, cum prior concessit alij obligari hypothecam: an ut ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constituatur. Papinianus libro undecimo responsoꝝ scribit. si prior creditor, postea nouatione facta, eadem pignora cum alijs accepit: in suum locum eum succedere. sed si secundus non offerat pecuniam: posse priorem uendere, ut primam tantum pecuniã expensam ferat, non etiam, quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat. Sciendum est, secundo creditori

ditore rem teneri etiam inuito debitore, tam in suum debitum, q̄ in pri-
mi creditoris: & in usuras suas, & quas primo creditori soluit. sed ra-
men usurarum, quas creditori priori soluit, usuras non consequetur:
non enim negocium alterius gessit, sed magis suum. & ita Papinianus
libro tertio responforum scripsit, & uerum est. Si simpliciter conue-
nisset secundus creditor de hypotheca: ab omni possessore eam aufer-
re poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit. A Titio mu-
tuatus, pactus est cum illo, ut ei prædium suum pignori hypothecæ ue-
retur, deinde mutuatus est pecuniam à Mæuio, & cū eo pactus, ut si Ti-
tio desierit prædium teneri, ei teneatur. tertius deinde aliquis dat mu-
tuam pecuniam, ut Titio solueret: & paciscitur, ut idem prædium sibi
pignori hypothecæ ue sit, & locum eius subeat. num hic Mæuius ter-
tio prior sit, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia, impleatur conditio: ^{*als, me} dius.
& tertius de sua negligentia queri debeat: sed tamen & hic tertius credi-
tor secundo præferendus est. Si tertius creditor pignora sua disfra-
hi permittat ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori suc-
cedat: successurū eum Papinianus libro undecimo responforū scripsit.
& omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi ut soluat prio-
ri, & loco eius succedat. Si priori hypotheca obligata sit, nihil uero
de uenditione conuenerit, posterior etiā de hypotheca uendenda con-
uenerit: uerius est, priorem potiore esse. nam in pignore placet, si pri-
or conuenerit de pignore: licet posteriori res tradatur, adhuc potio-
rem esse priorem.

XIII. PAVLVVS lib. V. ad Plautium.

Insulam tibi uendidi, & dixi prioris anni pensionem mihi, sequenti-
um tibi accessuram, pignorumq; ab inquilino datorum ius utrunq;
consecuturum. NERVA, PROCVLVS. nisi ad utranq; pensionem
pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere:
quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignori-
bus summa pro rata feruetur. si quid superesset: ad te. PAVLVVS. facti
quæstio est. sed uerisimile est id actum, ut primam quoq; pensionem
pignorum causa sequetur.

XIIII. IDEM lib. XIIII. ad Plautium.

Si non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignora
auerit: prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus ac-
cipimus, possessor melior sit.

XV. IDEM lib. LXIX. ad edictum.

Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest: ita ta-
men, ut potior causa domini sit soli, si non soluatur ei solarium.

XVI. IDEM lib. III. quæstionum.

Claudius Felix eundem fundum tribus obligauerat: Eutychi-
 ana de iure suo doceret, superata apud iudicem à tertio creditore, non
 prouocauerat. Turbo apud aliū uictus, appellauerat. quærebatur, utrū
 tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam *con-
 ditricem ditione expulerat: an ea remota, Turbo tertium excluderet: planè cū ter-
 tius creditor, qui primū de sua pecunia dimisit, in locū eius substituat in
 ea quantitate, quam superiori exsoluit: fuerunt igitur, qui dicerent, hic
 quoq; tertium creditorem potiorē esse debere. mihi nequaquam hoc
 iustum esse uidebatur. pone primā creditricem in iudicio conuenisse
 tertium creditorem, & exceptione, alioñe quo modo à tertio superatā.
 nunquid aduersus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius cre-
 ditor, qui primam uicit, exceptione rei iudicatæ uti poterit: aut contra:
 si post primū iudicium, in quo prima creditrix superata est à tertio cre-
 ditore, secundus creditor tertium obtinuerit: poterit uti exceptione rei
 iudicatæ aduersus creditricem: nullo modo, ut opinor. igitur nec ter-
 tius creditor successit in eius locum, quem exclusit: nec inter alios res iu-
 dicata alijs prodesse aut nocere solet: sed sine præiudicio prioris senten-
 tiæ totum ius alijs creditori integrum relinquitur.

XVII. IDEM lib. VI. *responsorum.*

Qui à debitore prædium obligatum cōparauit: eatenus tuendum,
 quatenus ad priorem creditorem ex precio pecunia peruenit.

XVIII. SCAEVO LA lib. I. *responsorum.*

Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pigno-
 ribus: eidemq; debitori Mæuius sub hīsdem pignoribus pecuniam
 *alijs. for dedit. quæro, an Titius non tantum *fortis, & earum usurarum nomi-
 tis, sed etiā ne, quæ accesserunt ante, quàm Mæuius crederet: sed etiam earum, quæ
 usurarum, postea accesserunt, potior esset: respondit. Lucium Titium in omne,
 quæ acce-
 runt, nomi-
 ne potior.

XIX. IDEM lib. V. *responsorum.*

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum: & te-
 stamento maritum, & liberos ex eo natos, item ex alio, hæres
 instituit. creditor, cum posset hæres conuenire idoneos, ad fundum
 uenit. quæro, an si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius no-
 minis cedere: respondit, posse uideri non iniustum postulare.

XX. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

Quærebatur, si post primum contractum tuum, ante quàm aliam
 tu pecuniam crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquā-
 ginta: & hypothecam huius rei, quæ tibi pignori data esset, debitor ob-
 ligasset: dehinc tu eidē debitori crederes forte quadraginta, quod plus
 est

est in precio rei, quam primo credidisti: utrum Seio ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hypotheca: finge Seium paratum esse, offerre tibi summam primo ordine creditam: dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius esset in pignore: & oblata ab eo summa primo ordine credita, usurarumque eius, postponat primus creditor in summa, quam postea eidem debitori credidit.

XXI. SCAEVOLA lib. XXVII. digestorum.

Titius Seia ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori omnia bona sua, quae habebat, quaeque habiturus esset. postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit: & intulit Seiae partem debiti, & reliquam summam novatione facta eidem promisit. in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit. quaesitum est, an Seia praeferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit: item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisivit, donec uniuersum debitum suum conseqatur: respondi, nihil proponi, cur non sit praeferenda. Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum precia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, numeravit. idem debitor conductor horreorum Caesaris fuit. ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni praepositus, ad lapidum uenditionem officium suum extendit. quaesitum est, an iure pignoris eos creditor retinere possit: respondi, secundum ea, quae proponerentur, posse.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET
hypothecarum. Tit. V.

PAPINIANVS lib. XXXVI. quaestionum.

Creditor, qui praedia pignori accepit, & post alium creditorem, qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit. ante secundum creditorem dimissum, nullo iure caetera bona titulo pignoris uendit. sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit. sed nec utilis danda est, nec furto rerum mobilium gratia recte conuenietur: quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus uidetur: praesertim cum alter creditor furto possessionem, quae non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat.

II. IDEM *lib. II. responsorum.*

Fideiussor conuentus, officio iudicis adsecutus est, ut emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet. nihilominus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ pecuniæ, quam fideiussor dependit, cum usuris medijs temporis facultas erit. nam huiusmodi uenditio, transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet.

III. IDEM *lib. III. responsorum.*

Cum prior creditor pignus iure conuentionis uendidit: secundo creditori non superesse ius offerendæ pecuniæ cõuenit. si tamen debitor, non interueniente creditore, pignus uendiderit, eiusq; precium priori creditori soluerit: emptori poterit offerri, & quod ad aliũ creditore de numis eius peruenit, & usuræ medijs tẽporis. nihil em̃ interest, debitor pignus datum uendiderit, an denuo pignori obliget.

IIII. IDEM *lib. X. responsorum.*

Cum soluendæ pecuniæ dies pacto confertur: conuenisse uidetur, ne prius uendendi pignoris potestas exerceatur.

V. MARTIANVS *lib. singulari ad formulam hypothecariam.*

Cum secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum eius successerit: uenditionem ob pecuniam solutam & creditam recte facit. Si secundus creditor uel fideiussor, soluta pecunia, pignora susceperunt: recte eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerunt.

VI. MODESTINVS *lib. VIII. regularũ.*

Cum posterior creditor à priore pignus emit, non tam acquirenda dominijs, quàm seruandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse. & ideo offerri ei & à debitore potest.

VII. MARTIANVS *lib. singulari ad formulã hypothecariam.*

Si creditor pignus uel hypothecam uendiderit hoc pacto, ut liceat si **aliàs de est.* sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare: an si paratus sit debitor reddere pecuniam, cõsequi id possit: & Iulianus libro undecimo digestorum scribit. recte quidem distractum esse pignus: cæterũ agi posse cum creditore, ut si quas actiones habet, eas cedat debitori. quod autẽ Iulianus scribit in pignore, idem & circa hypothecam est. Illud inspicendũ est, an liceat debitori, si hypotheca uenierit, pecunia soluta eam recuperare. & si quidem ita uenit, ut si intra certũ tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tempus pecunia soluta recipiet hypothecam. si uero tempus præterierit, aut si non eo pacto res uenierit: non poterit rescindi uenditio. nisi minor annis uiginti quinq; debitor sit, aut pupillus, aut reipublicæ causa absens, uel in aliqua earum causarum, ex quibus edicto succurritur. **Quæritur: si pactum**

factum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam uendere, uel pignus, quid iuris sit: & an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideoq; uenire possit: & certum est, nullam esse uenditionem, ut pactio fieri.

VIII. MODESTINVS lib. VI. regularum.

Creditoris arbitrio permittitur: ex pignoribus sibi obligatis, quibus uelit, distractis: ad suum commodum peruenire.

IX. PAVLVS lib. III. questionum.

Quæsitum est, si creditor ab emptore pignoris precium seruare non potuisset: an debitor liberatus esset: putauit, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta uenditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta. Pomponius autem lictionum libro secundo scripsit ita, quod in pignoribus danis adijci solet, ut quo minus pignus uenisset, reliquum debitor redderet: superuacuum est: quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

X. IDEM lib. VI. responsum.

Et si is, qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad uenditorem non potest: tamen non esse audiendum creditorem, qui futurum uendidit, si uelit eiusdem rei ex alia causa quaestionem mouere.

XI. SCAEVOVA lib. I. responsum.

Arbitrè diuidenda: hereditatis cum corpora hereditaria diuisisset: nomina quoque communium debitorum separatim singulis in solidum assignauit. quaesitum est, an debitoribus cessantibus pro solido pignus uendere quisque possit: respondit, posse.

XII. TRIPHONINVS lib. VIII. disputationum.

Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitore pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris. Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam uendiderit: uideamus, an precium, quod percepit creditor, liberet debitorem personali actione pecuniae creditae. quod uere respondetur, si ea lege uendidit, ne euictionis nomine obligaretur: quia ex contractu, quali quali obligatione à debitore interposita, certe quod occasione eius redactum est, id precium æquius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum uero uel ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, uel ad emptorem post euictionem: ipse debitor utili actione tenetur, ne ex aliena iactura sibi lucrum adquirat. Nam & si maiores fructus (forte petens à fideiussore) creditor abstulit: uniuersos in quantitatem debitam acceptò ferre debet. Sed & cum per iniuriam iudicis domino re, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi: & quaereretur, an

soluto debito, restitui eam oporteret debitori: Scauola noster restituendam putauit. quod si non ita uendidit, ut certum sit omnimodo apud eum precium remansurum, uerum obligatus est ad id restituendum: arbitror interim quidem nihil à debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem. uerum si actione ex empto conuentus, praestitisset precium creditor emptori: debitum persequi eum à debitore posse, quia apparuit non esse liberatum.

XIII. PAVLVVS lib. I. decretorum.

Creditor, qui iure suo pignus distrahit, ius suum cedere debet: & si pignus possidet, tradere utique possessionem.

QUIBVS MODIS PIGNVS VEL HY-
potheca soluitur. Tit. VI.

PAPINIANVS lib. XI. responsorum.

Debitoris absentis amicus negocia gessit, & pignora citra emptionem pecunia sua liberauit. ius pristinum domino restitutum uidetur. igitur qui negotium gessit, utile Seruianam dari sibi non recte desiderabit. si tamen possideat, exceptione doli defenditur. Cum uenditor, numerata sibi parte precij, praedium quod uenierat, pignori accepisset: ac post ea residuum precium emptori, literis ad eum missis, donasset: eoque defuncto, donationem quibusdam modis inutile esse constaret: frustra si scum, qui in locum uenditoris successerat, petere praedium iure pignoris apparuit, cuius solutum esse pactum prima uoluntate donatoris constabat: quoniam inutilem pecuniae donationem lex facit, cui non est locus in pignore liberando. Defensor absentis cautionem iudicatum solui praestitit. in dominum iudicio postea translato, fideiussores ob rem iudicata, quos defensor dedit, non tenebunt. sed nec pignora, quae dederunt.

II. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Si creditor Seruiana actione pignus à possessore petierit, & possessor litis aestimationem obtulerit, & ab eo debitor rem uindictet: non aliter hoc facere conceditur, nisi prius debitum ei offerat.

III. VLP IANVS lib. VIII. disputationum.

Si res distracta fuerit sic, NISI INTRA CERTVM DIEM MELIORVM CONDITIONEM INVENISSET, fueritque tradita: & forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dederit: Marcellus libro quinto digestorum ait, finiri pignus, si melior conditio fuerit allata: quam ubi sic res distracta est, NISI EMPTORI DISPLICUISSET, pignus finiri non putet.

Idem

III. IDEM lib. LXXIII. ad edictum.

SI debitor, cuius res pignori obligatæ erant, seruû, quæ emerat, redhibuerit: an desinat Seruianæ locus esse? & magis est, ne desinat: nisi ex uoluntate creditoris hoc factum est. Si in uenditione pignoris cõsenserit creditor, uel ut debitor hanc rē permutet, uel donet, uel in dotē det: dicendum erit pignus liberari, nisi salua caussa pignoris sui cõsenserit. nam multi solent salua caussa pignoris sui cõsentire. Sed si ipse uēdiderit creditor: sic tamē uenditionē fecerit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionē ei non nocere. sed & si nō cõcesserit pignus uenundari, sed ratam habuerit uenditionem: idem erit probandum, eū uelle. Queritur. si forte uenditio rei specialiter obligatæ non ualeat: an nocere hæc res creditori debeat, quod cõsensit: ut puta si qua ratio iuris uenditionē impediatur: dicendū est pignus ualere.

V. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

SOLUITUR hypotheca, & si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne Specuniam petat. nisi quis dicat, pactum interpositum esse, ut à persona non petatur. & quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possideat: sed cum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat: eadem in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat: intelligitur de hypotheca quoq; idem pactus esse. Si conuenerit, ut pro hypotheca si deiusor daretur, & datus sit: satisfactum esse uidebitur, ut hypotheca liberetur. aliud est, si ius obligationis uendiderit creditor, & pecuniā acciperit. tunc enim manent omnes obligationes integræ: quia precij loco id accipitur, non solutionis nomine. Satisfactum creditori intelligitur, etsi iusiurandū delatū datū est, hypothecæ non esse rem obligatā.

VI. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Item liberatur pignus, siue solutum sit debitum, siue eo nomine satisfactum. sed etsi tempore finitū pignus est, idem dicere debemus: uel si qua ratiōe obligatio eius finita est. Qui paratus est soluere, merito pignus uidetur liberasse. qui uero non soluere, sed satisfacere paratus est: in diuersa causa est. ergo satisfacisse proderit: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionē admiserit uice solutionis. at qui nō admisit satisfactionē, sed solutionem desiderat: culpandus non est. In satisfactione autem non utimur Atilicini sententia: qui putabat, si satisfidetur alicui certæ pecuniæ, recedere eum à pignoribus debere.

VII. CAIUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI cõsensit uenditioni creditor, liberatur hypotheca. sed in his puilli cõsensu non debet aliter ratus haberi, quàm si præsentē tutore cõsenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet, si commodum aliquod, uel

uel satis ei fieri ex eo iudex existimauerit. Videbimus, si procurator omnium bonorum consenserit, uel seruus actor, cui & solui potest: & in id prepositus est: an teneat consensus eorum. & dicendum est, non posse: nisi specialiter hoc eis mandatum sit. sed si cum debitoris procuratore conuenerit, ne res sit obligata: dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. cum autem cum seruo eius conuenit: per ipsam pacti conuenti exceptionem prodesse debet. Si conueniet de parte pro indiuiso alienanda: si certa res est, quæ uenit: potest dici de reliqua parte ab initio agi oportere, nec obstare exceptionem. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiuiso dederit hypothecæ: diuisione facta cum socio, non utiq; eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit: sed utriusq; partem pro indiuiso pro parte dimidia manere obligatam.

VIII. MARTIANVS *lib. singulari ad formulã hypothecariam.*

Sicut re corporali extincta, ita & usufructu extincto, pignus hypothecæ perit. Creditor ne res pignori hypothecæ sit, pacisci potest. & ideo si hæredi pactus fuerit: ei quoq; proderit pactum, cui is restituit hæreditatem ex senatusconsulto Trebelliano. Si procurator debitoris in rem suam sit: non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. Itemq; & si à parte creditoris procurator in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, & dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem. Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit: quæcumq; eius fundi pars à quolibet possessore petatur, dimidia non recte petitur. Si plures dederint pro indiuiso, & cum uno creditor paciscatur, ne hypothecæ sit, deinde ab eo petat: etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repellit eum à toto. An pacisci possint filiusfamilias & seruus, ne res pignori sit: quum peculiariter pignori hypothecam acceperunt, & habent liberam peculij administrationem: uideamus. an quem admodum donare non possunt, ita nec pacisci, ne pignori sit, possint: sed dicendum est, ut concedere possint: scilicet si precium pro pactione accipiant, quasi uendant. Si uoluntate creditoris fundus alienatus est: inuerecunde adplicari sibi eum creditor desiderat: si tamen effectus sit secutus uenditionis. nam si non uenierit: non est satis ad repellendum creditorem, quod uoluerit uenire. Superuacuum est querere, agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris uenisse, si ipse debitor rem possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris uendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, uel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset: aut si ipse debitor em

ptori

ptori hæres exstiterit. ueruntamē cum pecunia soluta non sit: doli mali suspicio inerit, translata ad præsens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obijcere. Illud uideamus. si Titius debitor uoluntate creditoris sui uendiderit Mæuius, uel ei, à quo Mæuius emerat: & postea Mæuius Titio hæres exstiterit, & creditor ab eo perat: quid iuris sit. sed iniquum est, auferri ei rem à creditore, qui non successionis iure, sed alio modo rem nactus est: potest tamen dici: cum Titij dolus in re uerfetur, ne creditor à possessore pecuniam recipiat: iniquissimum esse ludificari eū. Quod si is fundus alicui à Mæuius obligatus possideatur, cui nondum satisfactum fuerit: tunc rursus æquum erit excipi, SI NON VOLUNTATE CREDITORIS VENIIT. licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit: tamen secundus creditor, qui pignori accepit, potior est. Tutius tamen est, si debitor à creditore petat, ut ei permittat pignus uendere: quo magis satisfaciatur, antea cautionem accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut precii rei uenditæ usque ad summam debiti creditori soluat. Venditionis autem appellationem, generaliter accipere debemus: ut & si legare permiserit, ualeat quod cōcessit. quod ita intelligemus, ut et si legatum repudiatum fuerit, conualescat pignus. Si debitor uendiderit rem, nec tradiderit: an non repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an uero, cū tenear ex empto, pignus extinguat? quod & magis est. sed quid si precium uenditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantundem potest dici. Sed si permiserit creditor uendere, debitor uero donauerit: an exceptione illum submoueat? an facti sit magis quæstio? & nunquid ideo uenire uoluerit, ut precio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quod si in dotem dederit: uendisse in hoc casu recte uidetur, propter onera matrimonij. In contrarium, si concesserit donare, & uendiderit debitor: repellatur creditor, nisi quis dicat ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur. Quod si concesserit decem uendere, ille quinque uendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium, non erit quærendum, quin recte uendat: si plures uendiderit, quam concessit creditor. Non uidetur aut concessisse creditor, & si sciente eo debitor rem uendiderit: cū ideo passus est uenire, quod sciebat ubique pignus durare. sed si subscripserit, forte in tabulis emptionis: concessisse uidetur, nisi manifeste appareat eum deceptum esse. quod obseruari oportet, & si sine scriptis consenserit. Si debitori concessum sit, & hæres eius uendiderit: potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor. sed recte uenisse dicendum est. hæ enim subtilitates à iudicibus non admittuntur. Si debitor forte concessa uenditione rem deserit possi-

dere, & nouus possessor uendiderit: an duret pignus, quasi personæ per miserit creditor? quod & magis est. nam si nouo possessori, non debitori, à quo hypothecam accepit, concessit creditor uendere: dicendum est, nocere ei exceptionem. sed si intra annum aut biennium concesserit creditor uedere: post hoc tempus uendendo, non auferit pignus creditori. Si creditor hypothecaria usus, à possessore litis æstimatione consecutus fuerit, & à debitore petatur debitum: puto doli mali exceptionem obstaturam.

IX. MODESTINVS lib. III. responsorum.

Titius Sempronio fundum pignori dedit, & eundem postea Caio Seio: atq; ita idem Titius & Sempronio & Caio Seio eundem fundum in assem uendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. quæro, an uenditione interposita, ius pignoris extinctum sit: ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanserit? Modestinus respondit. dominium ad eos, de quibus quæritur, iure emptionis pertinere: & cum cõsensum mutuo uenditioni dedisse proponantur, inuicem pignoratitiam actionem eos non habere. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat. is fundus, cum esset reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicæ exsoluit. sed Mæuius exitit, qui dicebat, ante reipublicam sibi fundum obligatum fuisse. inueniebatur autem Mæuius instrumento cautionis cum reipublica antea facto à Seio, interfuisse & subscripsisse: quo cauerat Seius, fundum nulli alij fuisse obligatum. quæro, an actio aliqua in rem Mæuio competere potest? Modestinus respondit. pignus, cui is, de quo quæritur, consensus: minime eum retinere posse.

X. PAVLVS lib. III. questionum.

Voluntate creditoris pignus debitor uendidit: & postea placuit inter eum & emptorem, ut à uenditione discederetur. ius pignorum saluum erit creditori. nam sicuti debitori, ita & creditori pristinum ius restituitur. neq; enim omnimodo creditor pignus remisit: sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat uenditori. & ideo si iudicio quoq; accepto uenditor absolutus, uel quia non tradebat, in id quod interest condemnatus sit: saluum fore pignus creditori, dicendum est. hæc enim accidere potuissent, etiam si non uoluntate creditoris uendidisset. Creditor quoq; si pignus distraxerit, & ex uenditione recessum fuerit, uel homo redhibitus: dominium ad debitorem reuertitur. idemq; est in omnibus alijs, quibus concessum est rem alienam uendere. non enim quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius recipiunt: sed in pristinam causam res redit, resoluta uenditione.

XI. IDEM lib. III. responsorum.

LVcius Titius, cum esset uxoris suæ Caiæ Seiaë debitor sub pignore, siue hypotheca prædiorum, eadem prædia cum uxore sua Septiciæ communis filiaë nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit. postea defuncto Lucio Titio, Septicia filia abstinuit hæreditate paterna. quæro, an mater eius hypothecam persequi possit? Paulus respondit. pignoris quidem obligationem prædiorum Caiam Seiam, quæ uiro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cum communis filiaë nomine darentur, remississæ uideri: obligationem autem personalem perseuerasse. sed aduersus eam, quæ patris hæreditate abstinisset, actionem non esse dandam.

XII. IDEM lib. V. responsorum.

PAulus respondit. *Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem Titio creditori obligaret, ius sui pignoris remissæ uideri: non etiam tertium in locum eius successisse. & ideo mediæ creditoris meliorem causam effectam. idem obseruandum, & si res publica tertio loco crediderit. Qui pignoris iure exsequuntur, à uindicatione rei eos remoueri solere: si qualiscumque possessor offerre debitum uelit. neque debere quæri de iure possessoris, cum ius petitoris remoueat soluto pignore.

XIII. TRIPHONINVS lib. VIII. disputationum.

SI deferente creditore iurauit debitor se dare non oportere, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset. nam etsi à iudice (quamuis per iniuriam) absolutus sit debitor: tamen pignus liberatur.

XIIII. LABEO lib. V. posteriorum à Taboleno epitomatorum.

CUm colono tibi conuenit, ut inuecta, importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset. deinde mercedis nomine fideiussorem à colono accepisti. satisfactum tibi uideri existimo: & ideo illata pignori esse desisse.

XV. SCAEVOLA lib. V. responsorum.

Primi creditoris, qui pignori prædia acceperat: & posterioris, cui quidam ex hisdem fundis dati erant: ad eandem personam hæreditas deuenerat. debitor offerebat, quantum à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit. cogendum accipere, saluo iure pignoris prioris contractus.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICESIMVS PRIMVS.

DE AEDILITIO EDICTO, ET REDHIBITIONE, & quanto minoris. Tit. I.

VLP IANVS lib. I. ad edictum aediliū curulium.

Ab eo scribitur edictum aedilium curulium de venditionibus rerum esse, tam earum, quae soli sunt, quam quae mobiles, aut se mouentes sunt. Aiunt aediles. QVI MANCIPIA VENDUNT, CERTIORES FACIUNTO EMPTORES, QUID MORBI VICII'VE CVIQVE SIT, QVIS FVGITIVS ERRO'VE SIT, NOXA'VE SOLVTVS NON SIT: EA'QVE OMNIA, CVM EA MANCIPIA VENEVNT, PALAM AC RECTE PRONVNCIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENIERIT: SIVE ADVERSVS, QVA' M DICTVM PROMISSVM'VE FVIT, CVM VE NIRET, PVERIT: QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR: EMPTORI, OMNIBVS'QVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIUM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID ALIAM POST VENDITIONEM TRADITIONEM'QVE DETERIVS OPERA EMPTORIS, FAMILIAE, PROCVRATORIS'VE EIVS FACTVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM NATVM, ADQUISITVM FVERIT: ET SI QVID EI IN VENDITIONE ACCESSERIT, SIVE QVIS EX EA RE FRVCTVS AD EMPTOREM PERVENERIT: VT EA OMNIA VENDITORI RESTITVAT. TVM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS'VE CONSCIENDAE CAVSSA QVID FECERIT, SIVE IN ARENAM DEPVGNANDI CAVSSA AD BESTIAS INTROMISSVM FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNCIANTO. EX HIS ENIM CAVSSIS IVDICIUM DABIMVS. HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIUM DABIMVS. *Causa huius edicti proponendi est, ut occurrat fallacijs uenditum: & emptoribus succurratur, quicumq; decepti à uenditoribus fuerint: dummodo sciamus uenditorē, etiam si ignorauit ea, quae aediles praestari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum. potuit enim ea notata habere uenditor. neq; enim interest emptoris, cur fallax:*

tur: ignorantia uenditoris, an calliditate. Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad uenditiones fiscales. si tamē res publica aliqua faciat uenditionem: edictum hoc locū habebit. In pupillaribus quoque uenditionibus erit edicto locus. Si intelligatur uiciū morbusūte mancipij (ut plerunq; signis quibusdam demonstrari solent uicia) potest dici edictum cessare. hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur. Sed sciendum est, morbum apud Sabinum sic definitum esse, habitum cuiusq; corporis contra naturam, qui usum eius ad id faciat deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit. id aut aliās in toto corpore, aliās in parte accidere. nanq; totius corporis morbum esse (puta) φθίσις, febrem: partis, ueluti cœcitatē, licet homo ita q; natus sit. uiciūq; à morbo multum differre. ut puta si quis balbus sit. nā hūc uiciosum esse magis, q̄ morbosum. Ego puto ædiles tollendæ dubitationis gratia bis κατὰ τὴν αὐτῆς id dixisse, ne qua dubitatio superesset. Proinde si quid tale fuerit (siue uicij, siue morbi) quod usum ministeriumq; hominis impediāt: id dabit redhibitioni locū. dummodo meminerimus: non utiq; quodlibet quāra leuissimum efficere, ut morbosum uiciosumūte quid habeatur. proinde leuis febri-cula, aut uetus quartana (quæ tamen iam sperni potest) uel uulnuscum modicum, nullum habent in se delictum, quāuis pronūciatum nō sit. contemni enim potuerunt. Exempli itaq; gratia referā, qui morbo-si uiciosiq; sunt. Apud Viuianum quæritur. si seruus inter fanati-cos nō semper caput iactaret, & aliqua profatus esset: an nihilominus sanus uideretur: & ait Viuianus nihilominus hunc sanum. neq; enim nos minus animi uicij, quā corporis, aliquos sanos esse intelligere debere. alioquin (inquit) futurum, ut in infinitum hac ratione multos sanos esse negarem: ut puta leuem, superstitiosum, iracundum, con-tumacem, & si qua similia sunt animi uicia. magis enim de corporis sa-nitate, quā de animi uicij promitti. interdum tamen (inquit) uici-um corporale usq; ad animum peruenire, & eum uiciare: ueluti con-tingeret φρενιτικῶς: quia id ex febribus accideret. quid ergo est? si qui-dem tale sit animi uicium, ut id uenditorem excipi oporteret: neq; id uenditor, cum sciret, pronunciaffet: ex empto eum teneri. Item Viuianus ait, quamuis aliquando circa sana bacchatus, responsa reddide-rit: tamen si nunc hoc non faciat, nullum uicium esse. neq; eo nomine, quod aliquando id fecit, actionem esse: sicuti nec si aliquando febrē ha-buit. cæterum si nihilominus maneret in eo uicio, ut circa sana baccha-retur, & quasi demens responsa daret: & si *per luxuriam id factum esset: uicium id quidem esse, sed uiciū animi, non corporis. ideoq; red-hiberi non posse: quoniam ædiles de corporalibus uicij loquuntur.

* Quidā le-
gendū puta-
bat. plurimā
riam.

attamen ex empto actionem admittit. idem dicit & in his, qui præter modum timidi, cupidi, auaricq; sunt, aut iracundi.

V El melancholici.
II. CAIVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

V El proterui, uel gibbosi, uel curui, uel pruriginosi, uel scabiosi. item mutij & surdi.
III. PAVLVS lib. II. ad edictum edilium curulium.

OB quæ uicia negat redhibitionem esse: ex empto tamen dat actionem. sed si uicium corporis usq; ad animum penetret: forte si propter febrem loquatur aliena, uel per uicos more insanorum deridenda. in quo sic animi uicium ex corporis uicio accidit: eū redhiberi posse. Item aleatorem & uinarios non cōtineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait: quæadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. Idem Pomponius ait. Quis non ualde sapientem seruū uenditor præstare debeat: tamen si ita fatuum, uel morionem uendiderit, ut in eo usus nullus sit: uideri uiciosum. & uidemur hoc iure uti: ut uicij morbiq; appellatio non uideatur pertinere, nisi ad corpora. Animi autem uicium ita demum præstabit uenditor, si promisit. si minus: non. & ideo nominatim de errone & fugituo excipit. hoc enim animi uicium est, non corporis. unde quidam iumenta pauida & calcitrosa morbositas non esse adnumeranda dixerūt. animi enim, non corporis hoc uicium esse. In summa si quidem animi tantū uicium est, redhiberi non posse: nisi dictum sit hoc abesse, & nō abest. ex empto tamen dat actionem, si sciens id uicium animi reticuit. si autem corporis solum, aut & corporis & animi mistum uicium est: redhibitio locum habebit. Illud erit adnotandum: quod de morbo generaliter scriptum est, non de fontico morbo. nec mirum hoc uideri, Pomponius ait. nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstat. Idē ait, non omnem morbum dare locum redhibitioni: ut puta leuis lippitudo, aut leuis dentis auriculæ uel dolor, aut mediocre ulcus. nō deniq; febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

V. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

ET quantū interest inter hæc uicia, quæ Græci κακωνθειαι dicūt & πάθος, interq; νόσον & ἀρρώστια: tantum inter talia uicia, & eū morbū, ex quo quis minus aptus usui fit, differt.

VI. VLPIANVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

Pomponius recte ait: nō tantum ad perpetuos morbos, uerum ad temporarios quoq; edictum hoc pertinere. Trebatius ait, impetiginosum morbosum non esse: si eo membro, ubi impetigo est, æque recte

recte utatur. & mihi uidetur Trebatij sententia uera. Spadonē morbosum non esse, neq; uiciosum, uerius mihi uidetur: sed sanum esse, si-
cui illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare non possit.

VII. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

Stautem quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis ei peni-
tus absit: morbosus est.

VIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum edilium arulium.

Si cui lingua abscisa sit, an sanus esse uideatur, quæritur. & extat hæc
quæstio apud Ofiliū relata in equo. ait enim hunc uideri nō esse sanū.

IX. IDEM lib. II. ad edictum edilium arulium.

Mvtum morbosum esse, Sabinus ait. morbosum enim esse, qui
sine uoce esse appareat. sed qui grauiter loquitur, morbosus nō
est, ut neq; qui ἀσαφῶς, planē qui ἀσημῶς loquit̃, hic utiq; morbosus est.

X. IDEM lib. XL. ad Sabinum.

Item Ofilius ait. si homini digitus abscisus sit, membriŕe quid lace-
ratum: quamuis consolidauerit: si tamen ob eam rem eo minus uti
possit, non uideri sanum. Catonem quoq; scribere lego: cui digitus
de manu aut de pede præcisus sit, eū morbosum esse. quod uerū est se-
cundū supra scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos ha-
beat, siue in manibus, siue in pedibus: si nihil impeditur numero eorū,
non est in causa redhibitionis. propter quod non illud spectandum est,
quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimēto uel pluribus, uel
paucioribus uti possit. Item de hydropico quæsitum est, an sanus es-
set: & puto redhiberi posse. sed quid de myope? morbosum esse con-
stat. idem ubi homo neq; matutino tēpore uidet, neq; uespertino: qđ
genus Græci νυκτάλωπας uocant. *Nuscitionem quidam putāt, ubi ho-
mo lumine adhibito nihil uidet. Quæsitum est, an balbus, & blæsus, *als. elu-
& atypus, isq; qui tardius loquitur, & uarus, & uatius sanus sit? & opi-
nor eos sanos esse. scationē

XI. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

Cui dens abest, non est morbosus. magna enim pars hominū ali-
quo dente caret: præsertim cū sine dēribus nascimur, nec ideo mi-
nus sani sumus, donec dentes habeamus. alioquin nullus senex sanus
esset.

XII. VLP IANVS lib. I. ad edictum edilium arulium.

Qui clauū habet, morbosus est, uti polypofus. sed eū, qui alterum
oculum, aut alteram maxillam maiorem habet: si recte utatur,
sanum uideri Pedius scribit. ait enim inæqualitatem maxillarum, ocu-
lorum, brachiorum (si nihil ex ministerio præstando subtrahat) extra
redhibitionem esse. sed latus uel crus breuius potest adferre impedimē-
tū. ergo hic erit redhibendum. Si quis natura guturosus sit, aut ocu-
los

los præminentes habeat, sanus uidetur. Item sciendū est, scæuam non esse morbosum uel uiciosum, præter quàm si imbecillitate dextræ ualidius sinistra utatur. sed hunc non scæuam, sed mancum esse dicimus.

Is, cui os oleat, an sanus sit, quæsitum est. Trebatius ait, non esse morbosum os alicui olere, ueluti hircosum, strabonem. hoc enim ex illu-
nie oris accidere solere. si tamē ex corporis uicio id accidit: ueluti quod iecur, uel pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

Item claudus morbosus est.

XIII. CAIUS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

XIII. VLPPIANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Quæritur de ea muliere, quæ semper mortuos parit, an morbosa sit: & ait Sabinus, si uulua uicio hoc contingat, morbosam esse.

Si mulier prægnans uenierit: inter omnes conuenit, sanā esse eam. maximum enim ac præcipuum munus foeminarum est, concipere ac
*als. par-
tum. tueri* cōceptum. Puerperam quoq; sanam esse: si modo nihil extrinsecus accidisset, quod corpus eius in aliquam ualetudinem immitteret.

De sterili Cælius distinguere Trebatium dixit: ut si natura sterilis sit, sana sit. si uicio corporis: contra. Item de eo, qui urinam facit, quæritur. & Pedius ait, non ob eam rem sanum nō esse, quod in lecto, somno uinoq; pressus, aut etiam pigritia surgendi, urinam faciat. sin autem uicio uesicæ collectum humorem continere non potest: non quia urinam in lecto facit, sed quia uiciosam uesicam habet, redhiberi posse. & uerius est, qd Pedius. Idem ait. si uua alicuius præcisa sit: tollere magis, quàm præstare redhibitionem: quod morbus ei minuatur. ego puto. si morbus definit: non esse redhibitioni locum. si aut uicium perseveret: redhibitionem locum habere. Si quis digitis coniunctis nascatur, non uidetur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. Mulierem ita arctam, ut mulier fieri non possit, sanam non uideri constat. Si quis *ἀντιόδος* habet, an redhiberi possit quasi uiciosus, quæritur. & si *ἀντιόδος* sunt, quas existimo: id est inueteratos, & qui iam discuti non possunt, faucium tumores: qui *ἀντιόδος* habet, uiciosus est. Si uenditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cætero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo, quod conuenit. remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens uenditor morbum, consulto reticuit. tunc enim dandā esse de dolo malo replicationem. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuerit apparere (ut puta si cæcus homo ueniebat, aut qui cicatricem euidentem & periculosam habebat, uel in capite, uel in alia parte corporis) perinde eius nomine non teneri, Cælius ait, ac si nominatim morbus exceptus fuisset. ad eos enim morbos
uiciaq;

uiciaq; pertinere edictum ædilium probandum est, quæ quis ignorauit, uel ignorare potuit.

XV. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

Quæ bis in mense purgatur, sana non est. Item quæ non purgatur, nisi per ætatem accidit.

XVI. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Quod ita sanatum est, ut in pristinum statum restitueretur: perinde habendum est, quasi nunquam morbosum fuisset.

XVII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Quis sit fugitiuus definit Ofilius. fugitiuus est, qui extra domini domum fugæ causa, quò se à domino cæaret, mansit. Cælius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat, tamen si mutato cõsilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia sua nocens esse definit. Cassius quoq; scribit, fugitiuum esse, qui certo pposito dominum relinquat. Item apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendũ esse, non utiq; à fuga. nam eum, qui hostem, aut latronem, incẽdium, ruinamue fugeret: quamuis fugisse uerum est, non tamen fugitiuum esse. Item ne eum quidem, qui à præceptore, cui in disciplinã traditus erat, fugisset, fugitiuum esse: si forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur. idemq; probat, si ab eo fugerit, cui erat commodatus: si ppter eam causam fugerit. Idem probat Viuianus, & si seuius cum eo agebatur. hoc ita, si eos fugisset, & ad dominum uenisset. cæterum si non ad dominum uenisset: sine ulla dubitatione fugitiuum uideri ait. Idem ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem, se subtraheret. ait enim, tamen si fugere non posset uideri, qui domi mansisset: tamen eum fugitiuum fuisse. sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domino efferuesceret: fugitiuũ non esse. sicuti ne eum quidẽ, qui cum dominum animaduerneret uerberibus se afficere uelle, præripuit se ad amicũ, quem ad precandũ duceret. sed ne eum quidem fugitiuũ esse, qui in hoc progressus esset, ut se præcipitaret. cæterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locũ ad se præcipitandum ascendisset: magisq; hunc mortem sibi conscire uoluisset. illud enim, quod plerunq; ab imprudentibus (inquit) dici solet: eum esse fugitiuum, qui nocte aliqua sine uoluntate domini mansisset, nõ est uerũ: sed ab affectu animi cuiusq; æstimandum. Idem Viuianus ait. si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cum quæreretur, num fugitiuus esset: si celandi causa, ne ad dominum reuertere, fugisset: fugitiuum esse. sin uero sic, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius: non esse fugitiuum

gitium. Cælius quoq; scribit. si seruum emeris, qui se in Tyberim deiecit: si moriendi duntaxat consilio suscepto à domino discessisset, non esse fugitium: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitium. eadem probat & de eo, qui de ponte se præcipitauit. hæc omnia uera sunt, quæ Cælius scribit. Idem ait. si seruus tuus fugiens uicarium suum secū abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est, neq; occasionem ad te redeundi nactus, prætermisit: non uideri fugitium fuisse. sed si aut olim cū fugeret, intellexit quid ageretur: aut postea cognouit, quid acti esset: & redire ad te, cum posset, noluit: contra esse. idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. Item Cælius ait. si seruus, cum in fundo esset, exisset de uilla ea mente, ut profugeret: & quis eū prius, quam ex fundo tuo exisset, compræhendisset: fugitium uideri. animū enim fugitium facere. Idem ait. nec eum, qui ad fugam gradum unū alterumq; promouit, uel etiam currere cœpit: si dominum sequentem nō potest euadere, non esse fugitium. Idem recte ait. libertatis cuiusdam speciem esse fugisse: hoc est à potestate dominica interim liberatum esse. Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet: sed si postea, quam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit: potest fugitiuus uideri. Apud Labeonem & Cælium queritur. si quis in asylum confugerit, aut eò se conferat, quo solent uenire, qui sese uenales postulant: an fugitiuus sit? ego puto, non esse eum fugitium: quia id facit, quod publice facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuā Cæsaris confugit, fugitium arbitror. nō enim fugiendi animo hoc facit. si tamen ante fugit, & post eò se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desijt. Item Cælius scribit, placere quoq; fugitium esse, qui eò se conferat, unde eum dominus recuperare non possit. multoq; magis illum fugitium esse, qui eò se conferat, unde abduci non possit. Erronem definit Labeo, pusillum fugitium: & ex diuerso, fugitium magna erronem. sed proprie erronem sic definimus: qui nunquam fugit, sed frequenter sine causa uagatur, & temporibus in res nugatorias consumptis, serius ad dominum redit. Apud Cælium scriptum est. liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clauē tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit. uideri esse fugitium, Cælius ait. planè si talem custodiam ea habitatio nō habuit, & in ea cella libertus habitauit, cui commune & promiscuū plurium cellarum iter esset: contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat. Idem Cælius ait, seruum in prouincia missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamentum se liberum relictum audisset, & in eodem officio mansisset,

tantumq; pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitiuum, nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse cœpit: quia sine fraude consilio id fecit. **Quod aiunt adiles, NOXA VE SOLVTVS NON SIT,** sic intelligendum est: ut non hoc debeat pronounciari, nulla eũ noxã cõmississe, sed illud **NOXA SOLVTVM ESSE,** hoc est noxali iudicio subiectum non esse. ergo si noxam commisit, nec permanet: noxa solutus uidetur. Noxas accipere debemus priuatas: hoc est ea, quæcunq; committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudicijs noxalibus. Deniq; specialiter cauetur infra decapitalibus fraudibus, ex priuatis autem noxijs oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit, sed litis æstimationem sufferre. Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus: uel si sub pœna uinculorum distractus sit à domino, uel ab aliqua potestate damnatus, uel sit exportandus: æquissimum erit, etiam hoc prædici. Si quis adfirmauerit aliquid adesse seruo, nec adsit, uel abesse, & adsit: utputa si dixerit furem non esse, & fur sit: aut si dixerit artificem esse, & non sit. hi enim, quia quod adseuerauerunt, nõ præstant: aduersus dictum promissum uel facere uidentur.

XVII. CAIVS lib. I. ad edictum edilii autilium.

Siquid uenditor de mancipio adfirmauerit, idq; nõ ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto minoris iudicio agere potest. uerbi gratia. si constantem, aut laboriosum, aut curacem, aut uigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium adquiretem adfirmauerit: & is ex diuerso leuis, proteruus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, *comessor inueniatur. hæc omnia uidentur eõ pertinere: ne id, quod adfirmauit uenditor, amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento. ut si forte constantem esse adfirmauerit: non exacta grauitas & constantia, quasi à philosopho, desideretur. si laboriosum & uigilacem esse adfirmauit: non cõtinuus labor per dies noctesq; ab eo exigatur: sed hæc oĩa ex bono & æquo modice desiderent. idem & in cæteris, quæ uenditor adfirmauit, intelligemus. Venditor, qui optimum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio præstare debet. qui uero simpliciter cocum esse dixerit: satisfacere uidetur, etiã si mediocrem cocum præstet. idem & in cæteris generibus artificiorum. Aequè si quis simpliciter dixerit, peculiatũ esse seruum: sufficit, si is uel minimum habeat peculium.

XIX. VLPPIANVS lib. I. ad edictũ edilium autilium.

Sciendum tamen est, quædam & si dixit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem serui pertinent: ueluti si dixerit, fugi, probum, dicto audientem. ut enim Pedius scribit: multum interest,

* quidã lege
re uoluit,
comessor.

est, commendandi serui causa quid dixit: an uero praestaturum se promissit, quod dixit. plane si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statum nunquam confugisse: oportet eum id praestare. Dictum a promisso sic discernitur. dictum accipimus, quod uerborum pronuntiatum est, nudoque sermone finitur. promissum autem potest referri, & ad nudam promissionem, siue pollicitationem, uel ad sponsonem. secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti spondit: & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitorijs actionibus. nec nouum. nam qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitorijs actionibus conueniri potest. ea autem sola dicta siue promissa admittenda sunt, quaecumque sic dicuntur, ut praestentur, non ut iacentur. Illud sciendum est. si quis artificem promiserit, uel dixerit: non utique perfectum esse praestare debet, sed ad aliquem modum peritum: ut neque eum summam scientiam accipias, neque rursus indoctum in artificio. sufficit ergo talem esse, quales uulgo artifices dicuntur. Deinde aiunt aediles, EMPTORI, OMNIBVS QVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IUDICIUM DABIMVS. pollicentur emptori actionem & successoribus eius, qui in uniuersum ius succedunt. Emptorem eum accipere debemus, qui precio emit. sed si permutatum erit: dicendum est, utrumque emptoris & uenditoris loco haberi: & utrumque posse ex hoc edicto experiri. Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet. si autem mancipium non redhibetur, sed quanto minoris agatur: annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die uenditionis currit. at si dictum promissumue quid est: ex eo, ex quo dictum promissumue est.

XX. CAIUS lib. I. ad edictum aedilium aedilium.

SI uero ante uenditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio: Caelius Sabinus scribit, ex prioris causa, quae statim (inquit) ut uenit id mancipium, cepit: eo nomine posse agere.

XXI. VLPIANVS lib. I. ad edictum aedilium aedilium.

REDhibere est facere, ut rursus habeat uenditor, quod habuerat: & quia id reddendo fiebat. idcirco redhibitio est appellata, quasi red ditio. Cum reddatur ab emptore mancipium uenditori: de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. & ideo cautiones necessarias esse: ne forte aut pignori datus sit seruus ab emptore, aut iussu eius damnatum alicui datum, furtumue factum sit. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere: alias in praeteritum, alias in futurum. ut puta si eius serui nomine, qui redhibetur, emptor procuratorue eius accepit iudicium: uel quod cum eo ageretur, uel quod ipse eius nomine ageret. cauendum autem esse ait, si quid sine dolo malo

als* fun-
gitur.

als* quis
permuta
uerit.

alias* re-
habito.

lo emptor condemnatus dederit, his rebus recte præstari: uel si quid ex eo, quod egerit, ad eum perueniret: dolo uel eius malo, uel culpa factum sit, quo minus perueniret: iisdem de rebus reddi. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens uendidit, fieri solere. Si in fuga homo est sine culpa emptoris, & nihilominus condemnatur uenditor: tum eum cauere oportet, ut emptor persequatur, & in sua potestate redactum uenditori reddat.

XXII. CAIVS lib. I. ad edictum ædilium curulium.

ET neq; per se, neq; per heredem suum futurum, quo minus eum hominem uenditor habeat.

XXIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

CVM autem redhibitio fit: si deterius mancipium (siue animo, siue corpore) ab emptore factum est: præstabit emptor uenditori. utputa si stupratum sit, aut sæuitia emptoris fugitiuum esse cœperit. & ideo (ut inquit Pomponius) ex quacunq; causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis æstimetur, & uenditori præstetur. quod si sine iudice homo redhibitus sit: reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere: sufficiat uenditori ex uendito actio. Iubent ædiles restitui, & quod uenditioni accessit, & si quid ipse præstitit: ut utrinq; resoluta emptione, nihilo plus consequatur, quam haberet, si uenditio facta non esset.

Excipitur & ille, qui capitalem fraudem admisit. capitalem fraudem admittere, est tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. ueteres enim fraudem pro pœna ponere solebant. capitalem fraudem admisisse accipimus, dolo malo, & per nequitiam. cæterum si quid errore, si quid casu fecerit: cessabit edictum. unde Pomponius ait: neq; impuberem, neq; furiosum, capitalem fraudem uideri admisisse.

Excipitur & ille, qui mortis consciendæ causâ quid fecerit. malus enim seruus creditus est, qui aliquid faciat, quo magis se rebus humanis extrahat: utputa si laqueum torfit, si medicamentum pro ueneno bibit, præcipitem uel se ex alto misit, aliud uel quid fecit, quo facto sperauit mortem peruenturam: tanq; nihil non in aliud ausurus, qui hæc aduersus se ausus esset. Si seruus sit, qui uendidit, uel filiusfamilias: in domum uel patrem de peculio ædilia actio cõpetit. quamuis enim pœnales actiones uideantur: tamen quoniã ex contractu ueniunt, dicendū est eorum q; nomine, qui in aliena potestate sunt, cõpetere. pinde & si filiafamilias, uel ancilla distraxit: æque dicendū est actiones ædicias locū habere. Hæ actiones, quæ ex hoc edicto oriuntur, etiam aduersus hæredes oēs cõpetunt. & si bona fide nobis seruiant liberi forte hoies, uel serui alieni, qui uendiderunt: potest dici, etiã hos hoc edicto cõtineri. Iulianus ait, iudiciū redhibitorie actionis utrunq; & emptorem & uendito-

rem, quodammodo in integrum restituere debere. quare siue emptori seruus furtum secerit, siue alij cuiilibet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit: non aliter cogetur hominem uenditori restituere, quam si eum in idemnem praestiterit. Quid ergo (inquit Iulianus) si noluerit uenditor hominem recipere: non esse cogendum ait quidquam praestare, nec amplius, quam in precio condemnandum: & hoc detrimentum sua culpa passurum emptorem, qui cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre. & uidetur Iuliani sententia humanior esse. Cum redhibetur mancipium: si quid ad emptorem peruenit, uel culpa eius non peruenit, restitui oportet. nec solum si ipse fructus percipit, mercedes uel a seruo, uel a conductore serui: sed etiam si a uenditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem praestitit. sed & si a quouis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debet. sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id praestabit. Item si legatum uel hereditas seruo obuenerit. neque refert, potuerit haec consequi uenditor, an non potuerit, si seruum non uedidisset. ponamus enim tale esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerit. nihil nocebit haec res. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator seruum heredem scripserit, uel ei legauerit: quia

* Quidam & si * uenditio remansisset, nihil haec res emptori proderat. & per contractum (inquit) si contemplatione uenditoris institutus proponeretur: tamen diceremus restituere emptorem non debere uenditori, si nollet eum redhibere. **XXIII.** CAIVS lib. I. ad edictum aedilium aedilium.

hic legendum putat. uenditoris man- sisset.

ET generaliter dicendum est: quidquid extra rem emptoris per eum seruum aduersum est, id iustum uideri reddi oportere.

XXV. VLP IANVS lib. I. ad edictum aedilium aedilium.

A Ediles etiam hoc praestare emptorem uolunt, si in aliquo deterior factus sit, seruus: sed ita demum, si post uenditionem traditionemque factus sit. caeterum non pertinet ad hoc iudicium, quod ante factum est. Siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia eius, siue procurator: tenebit actio. Familiae appellatione omnes, qui in seruitio sunt, continentur: etiam liberi homines, qui bona fide ei seruiunt, uel alieni serui. accipe eos quoque, qui in potestate eius sunt. Procuratoris quoque fit mentio in hac actione. sed Neratius procuratorem hic accipiendum ait, non quemlibet, sed cui uniuersa negotia, aut id ipsum, propter quod deterior factus sit, mandatum est. Pedius ait. aequum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiae, quod non fuisset passurus seruus, nisi ei uenisset. quod autem passurus erat, etiam si non uenisset: in eo concedi emptori serui sui noxae deditioem: & ex eo (inquit) quod procurator commisit, solum actionum praestandarum necessitatem

licitatem

fitatem ei iniungi. quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris deterior factus sit: æque condemnabitur. hoc autem, quod deterior seruius factus sit: non solum ad corpus, sed etiam ad animi uicia referendum est: ut puta si imitatione conseruorum apud emptorem talis factus est: aleator forte, uel uinarius, uel erroneus. Sed notandum est, quod nõ permittitur emptori ex huiusmodi causis noxæ dedere seruũ suũ. nec enim factum seruorum suorum, itemq; procuratoris præstat. Item sciendum est: hæc omnia, quæ exprimentur edicto ædiliũ, præstare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint. idcirco enim necesse fuisse ea enumerari, ut si quid eorum ante litem contestatã contigisset, præstaretur. cæterum post iudicium acceptum, tota ea ad hominẽ restitutum in iudicio uersatur: & tam fructus, quã id quod deterior factus est, cæteraq; ueniunt. iudici em̃ statim, atq; iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunq; in iudicio uersantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non ualde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Præterea in edicto dicit sic. ET QVANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLUTA, ACCESSIONIS'VE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CUIVS'VE PECVNIAE QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR. Ordine fecerunt ædiles, ut ante uẽditori emptor omnia, quæ supra scripta sunt, præstet. sic deinde precium consequatur.

XXVI. CAIVS lib. I. ad edictum ædiliũ aurulium.

Videamus tamen, ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam uenditoris: potiusq; res ita ordinanda sit, ut emptor caueat, si intra certũ tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restitutum.

XXVII. VLPPIANVS lib. I. ad edictum ædiliũ aurulium.

Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, uel si quid accessionis nomine. dari autem non id solum accipimus, quod numeratur uenditori (ut puta precium, & usuras eius) sed & si quid emptoris causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex uoluntate uenditoris datur. cæterum si quid sua sponte datum esse proponatur: nõ imputabitur. neq; enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, à uẽditore exigere. quid ergo, si forte uectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? dicemus hoc quoq; restituendum. indemnus enim emptor discedere debet.

XXVIII. CAIVS lib. I. ad edictum ædiliũ aurulium.

Si uenditor de his, quæ edicto ædiliũ continentur, non caueat: pollicentur aduersus eum iudicium redhibitorium intra duos menses, uel quanti emptoris intersit intra sex menses.

XXIX. VLP IANVS lib. I. ad edictū ediliū curulium.

Illud sciendum est, si emptor uenditori hæc non præstat, quæ desiderantur in hac actione: non posse ei uenditorem condemnari. si autem emptori uenditor ista non præstat: condemnatur ei. Item emptori præstandum est, ut cuius pecuniæ nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi uenditori obligatus sit, siue etiam alij. Condénatio autem fit, quanti ea res erit, ergo excedat precium, an non, uideamus. & quid continet cōdemnatio precium, accessionesq; an & usuras precij consequatur, quasi quod sua intersit, debeat accipere: maxime cū fructus ipse restituat: & placet consecuturū. si quid tamen damni sensit, uel si quid pro seruo impendit: consequetur arbitrio iudicis. sic tamen, non ut ei horum nomine uenditor condemnatur: (ut ait Iulianus) sed ne aliàs compellatur hominē uenditori restituere, q̄ si eū indemnem præstat.

XXX. PAVLVS lib. I. ad edictum ediliū curulium.

Item si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, uel ipse eius nomine distauit: cauendum ex utraq; parte erit, ut si quid sine dolo malo condemnatus sit: uel si quid ex eo, quod agitur, ad eum peruenierit, dolo malo eius factum sit, quo minus perueniret: id reddat.

Quas impensas necessariò in curandum seruum post litem contestatam emptor fecerit, officio iudicis imputari: præcedentes autem impensas nominatim compræhendendas, Peditus: sed cibaria seruo data non esse imputanda, Aristo ait. nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuerit.

XXXI. VLP IANVS lib. I. ad edictum ediliū curulium.

Quod si nolit uenditor hominem recipere: non in maiorem summam (inquit) quàm in precium ei condemnandum. ob hæc ergo, quæ propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem. cæterum poterit euitare præstationē uenditor, si nolit hominem recipere. quo facto precij præstationē, eorumq; quæ precij sequuntur, solam non euitabit. Si uenditor pronunciauerit, uel promiserit furem non esse: tenetur ex sua promissione, si furtum seruus facit. esse enim hoc in casu furem, non tantum eum, qui extraneo, sed & qui domino suo res subtrahit, intelligendum est. Si ancilla redhibeatur: & quod ex ea post uenditionem natū erit, reddet: siue unus partus sit, siue plures. sed & si forte usufructus proprietati adcreuit, indubitate hoc quoq; restituetur ei. Si peculium quæsit apud emptorē, quid de hoc dicemus: & si quidem ex re emptoris accessit: dicendū est, apud ipsum relinquendum. si aliunde creuit: uenditori restituendum. Si plures hæredes sint emptoris: an omnes ad redhibendum consentire debeant, uideamus. & ait Pomponius, omnes consentire debere ad redhibendū, dare

dareque unum procuratorem: ne forte uenditor iniuriam patiat, dum ab alio parte recipit hominis, alij in partem precij condemnatur, quanto minoris is homo sit. Idem ait. homine mortuo, uel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere: precium autem, & accessionis pro parte recipiet. sed & fructus, accessiones, & si quo deterior homo factus est, pro parte ab ipsis prestabitur: nisi forte tale sit, quod diuisionem non recipiat: ut puta ancillæ partus. in hoc enim idem obseruandum est, quod in ipsa matre uendita, quæ pro parte redhiberi posse negauimus. Marcellus quoque scribit. si seruus cõmunis seruũ emerit, & sit in caussa redhibitionis: unum ex dominis pro parte sua redhibere seruũ non posse: non magis (inquit) quàm cum emptori plures hæredes extiterunt, nec omnes ad redhibendũ consentiunt. Idem Marcellus ait. non posse alterũ ex dominis consequi actionem ex empto, ut sibi pro parte uenditor tradat, & si pro portione precium dabit. & hoc in emptoribus seruari oportere ait. nam uenditor pignoris loco, quod uendidit, retinet, quoad emptor satisfaciatur. Pomponius ait. si unus ex hæredibus emptoris, uel familia eius, uel procurator, culpa uel dolo fecerit rem deteriore: æquum esse, in solidum eum teneri arbitrio iudicis. hoc autem expeditius esse, si omnes hæredes unum procuratorem ad agendum dederunt. tunc etenim, si quo deterior seruus culpa unius hæredũ factus est, & hoc solutum est: ceteri familiæ excusandæ iudicium aduersus eum habebunt: quia propter ipsum damnũ sentiunt, impediunturque redhibere. Si uenditori plures extiterint hæredes: singulis pro portione hæreditaria poterit seruus redhiberi. & si seruus plurium uenierit: idem erit dicendum. nam si unus à pluribus, uel plura mancipia ab uno emanant: uerius est dicere, si quasi plures rei fuerint uenditores, singulis in solidum redhibendum. si tamen partes emptæ sint à singulis: recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab uno emanant: tunc pro parte quisque eorum experietur. sed & si in solidum emanant: quisque in solidum redhibebit. Si mancipium, quod redhiberi oporteret, mortuum erit: hoc quaeretur, nõquid culpa emptoris, uel familiæ eius, uel procuratoris homo demortuus sit. nam si culpa eius decessit: pro uiuo habendus est, & prestantur omnia, quæ prestarentur, si uiueret. Culpa autem omnem accipiemus, non utique latam. propter quod dicendum est: quacumque occasionem mortis emptor prestitit, debere eum teneri: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, uel malum adhibuit, sed culpa sua. sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit. ceterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur: tunc in arbitrium iudicis ueniet, qualiter mortuus sit. ut enim & Pedio uidetur:

detur: quæcumq; post litem contestatâ cōtingunt, ea arbitrium iudicis desiderant. Quod in procuratore dicimus, idem in tutore & curatore dicendum erit, cæterisq; qui ex officio pro alijs interueniunt. & ita Pedius ait. & adiicit. quibus administratio rerum permissa est, eos culpa abesse, præstare non inique dominum cogi. Idem Pedius ait, familiaris appellacione & filios familiarum demonstrari. facta enim domesticorum redhibitoria agentem præstare uoluit. Si quis egerit quanto minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? & quidem sæpius agi posse quanto minoris, dubium nõ est. sed ait Iulianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, & bis eiusdem rei æstimationem consequatur. In factũ actio competit ad precium recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit: sed hoc tantum, an sit redhibitum. nec immerito. iniquum est enim, postea, quàm uenditor agnouit, recipiendo mancipiũ, esse id in causa redhibitionis: quæri, utrũ debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quæritur, an intra tempora redhibitus esse uideatur. Illud planè hæc actio exigit, ut sit redhibitus. cæterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiam si nudo consensu placuerit, ut redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio. Restitui autem debet per hanc actionem etiam, quod ei seruo in uenditione accessit. Quia assidua est duplex stipulatio: idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplex uenditor mancipij non caueat. ea enim, quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei iudicijs debent uenire. Qui mancipia uendunt, nationem cuiusq; in uenditione pronuntiare debent. plerumq; enim natio serui aut prouocat, aut deterret emptorem. idcirco interest nostra scire nationem. præsumptum etenim est, quosdam seruos bonos esse, quia nationis sunt non infamæ: quosdã malos uideri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit: iudicium emptori, omnibusq; ad quos ea res pertinebit, dabitur, per quod emptor redhibet mancipium. Si quid ita uenierit, ut nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur: ea conuentio rata habetur. si aut de tempore nihil conuenierit: in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum: ultra non. si uero conuenierit, ut in perpetuũ redhibitio fiat: puto & hanc conuentionem ualere. Item si tempus sexaginta dierum præfinitum redhibitioni præterierit: causa cognita iudicium dabitur. In causæ autem cognitione hoc nerfabitur: si aut mora fuit per uenditorem, aut non fuit præsens, cui redderetur: aut alia iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium

*aliàs. de
tinet.

non sit, quod magis displicuerat. In his autem actionibus eadē erunt obseruanda, quæ de partu, fructibus, accessionibusq; & quæ de mortuo redhibendo dicta sunt. Quod emptioni accedit, partē esse uenditionis, prudentibus uisum est.

XXXII. CAIVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

Itaq; sicut superius uenditor de morbo uicioſe, & cæteris, quæ ibi compræhensa sunt, prædicere iubetur: & præterea in his caussis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita & cum accedat alij rei homo, eadem & prædicere & promittere compellitur. quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur, accessurum fundo hominem Stichum: sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant uenditioni.

XXXIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Proinde Pomponius ait, iustam causam esse, ut quod in uenditione accessurum esse dictum est: tam integrū præstetur, q̄ illud præstari debuit, quod principaliter uenit. nā iure ciuili, ut integra sint, quæ accessura esse dicta fuerunt, ex empto actio est: ueluti si dolia accessura fundo dictum fuerit. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. nam si seruus cum peculio uenierit: ea mancipia, quæ in peculio fuerint, sana esse præstare uenditor non debet: quia non dixit, certum corpus accessurum, sed peculium tale. & quemadmodum certā quantitatem peculij præstare non debet, ita nec hoc. Eadem ratione fieri Pomponius ait, ut etiam si hæreditas, aut peculium serui uenierit: locus edicto ædiliū non sit circa ea corpora, quæ sunt in hæreditate, aut in peculio. Idem probat, & si fundus cum instrumento uenierit, & in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam uerā: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. Si uendita res redhibeatur, seruus quoq; qui ei rei accessit, licet nullū in eo uicium sit, redhibetur.

XXXIII. AFRICANVS lib. III. questionū.

Cum eiusdem generis plures res simul ueneunt (uelu comœdi, uel chorus) referre ait, in uniuersos, an in singulos precium constituatur: ut scilicet interdum* (una, interdum) plures uenditiones con* aliās de tractæ intelligantur. quod quæri uel eò pertinere ait: ut si quis eorum forte morbosus, uel uiciosus sit, omnes simul redhibeantur. interdum & si in singula capita precium constitutum sit, tamen una emptio est, ut propter unius uicium omnes redhiberi debeant: scilicet cum manifestum erit, non nisi omnes quem empturum, uel uenditurum fuisse: ut plerunq; circa comœdos, uel quadrigas, uel mulas pares accidere solet: ut neutri, nisi omnes, habere expediat.

XXXV. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Plerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo, uel ob pietatis rationem offensa. quid enim si filio retento, parentes redhibere maluerit, uel contra: quod & in fratribus, & in personas contubernio si bi coniunctas obseruare oportet.

XXXVI. POMPONIVS lib. XXIII. ad Sabinum.

Si plura mancipia uno precio uenerint, & de uno eorum ædilia aetione utamur: ita demum pro bonitate eius æstimatio fiet, si confuse uniuersis mancipijs constitutum precium fuerit. Quod si singulorum mancipiorum constituto precio, uniuersa tanti uenerint, quantum ex consummatione singulorum fiebat: tunc cuiuscumque mancipij precium (seu pluris, seu minoris id est) consequi debet.

XXXVII. VLPIANVS lib. I. ad edictum ædilium curulium.

Precipiunt ædiles, NE VETATOR PRO NOVICIO VENEAT. & hoc edictum fallacis uenditorum occurrit. ubique enim curant ædiles, ne emptores à uenditoribus circumueniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quæ nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc scilicet, ut pluris uendant. præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora. trita uero mancipia & ueterana difficile esse reformare. quia igitur uenaliarij sciunt, facile decurri ad nouiciorum emptionem: idcirco interpolant ueteratores, & pro nouicis uendunt. quod ne fiat, hoc edicto ædiles denunciant. & ideo si quid ignorante emptore ita uenerit: redhibebitur.

XXXVIII. IDEM lib. II. ad edictum ædilium curulium.

A Ediles aiunt. QVI IUMENTA VENDUNT, PALAM RECTE DICVNTO, QUID IN VNOQVOQUE EORVM MORBI VICI'VE SIT: VTIQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAUSSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS TRADVNTOR. SI QUID ITA FACTVM NON ERIT: DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IUMENTIS'VE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVSEXAGINTA: MORBI AVTEM, VICI'VE CAUSSA INEMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL *QVANTO MINORIS, CVM VENIERINT, FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IUMENTA SIMVL PARIA VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAUSSA FVERIT, VT REDHIBERI DEBEAT: IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVNQVE REDHIBEATVR.

Loquuntur ædiles in hoc edicto de iumentis redhibendis. causa autem huius edicti eadem est, quæ & mancipiorum redhibendorum: & ferè eadem sunt in his, quæ in mancipijs, quod ad morbum uiciumue attinet. quidquid igitur illic diximus, huc erit transferendum. & si mortuum fuerit iumentum: pari modo redhiberi poterit, quemadmodum man-

mancipium. Iumentorum autem appellatione an omne pecus continetur, uideamus. & difficile est, ut contineatur. nam aliud significat iumentum, aliud significat pecoris appellatione. idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius uerba hæc sunt. **QVÆ DE IUMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CAETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIUNTO.** unde dubitari desijt, an hoc edicto boues quoq; contineretur. etenim iumentorum appellatione non contineri eos, uerius est. sed pecoris appellatione continebuntur. Sedenim sunt quaedam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis nõ adeo. ut puta si mulus castratus est, neq; morbi, neq; uicij quid habere uidetur: quia neq; de fortitudine quid eius detrahitur, neq; de utilitate, cū ad generandum nunquam sit habilis. Cælius quoq; scribit, non omnia animalia castrata ob id ipsum uiciosa esse: nisi propter ipsam castrationem facta sint imbecilliora. & ideo mulum non esse uiciosum. Idem refert Ofilius existimasse, equum castratum sanum esse, sicuti spado quoq; sanus esset. sed si emptor ignorauit, uenditor scit: ex empto esse actionem. & uerum est, quod Ofilius. Quæsitum est, si mula talis sit, ut transiungi non possit: an sana sit? & ait Pomponius, sanam esse. pleraq; deniq; carucharias taleis esse, ut non possint transiungi. Idem ait, si nata sit eo ingenio aut corpore, ut alterum iugū non patiat: sanam non esse. Non tantum autem ob morbum uiciumne redhibitiõ locum habebit in iumentis: uerum etiam si contra dictum promissumne sit, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. Vendendi autem causa ornatum iumentum uideri, Cælius ait: non si sub tempore uenditionis, hoc est biduo ante uenditionem: sed si in ipsa uenditione ornatum sit, aut ideo (inquit) ut uenale cum esset, sic ornatu inspiceretur. semperq; cū de ornamentis agi in actione & in edicto, adijciendum est, **VENDENDI CAUSSA ORNATA DVCTA ESSE.** poterit enim ornatum iumentum itineris causa duci, deinde uenire. Si plura iumenta uenerint: non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentu. nã si uiciosum sit unum iugū: non tamen propter hæc cetera iuga redhibebuntur. Si forte iugum mularum sit, quarum altera uiciosa sit: non ex precio tantu uiciosa, sed ex utriusq; erit componendum, quanto minoris sit. Cum eni uno precio utraq; uenerint, non est separandum precium: sed quanto minoris, cum ueniret, utrunq; fuit, non alterum, quod erat uiciosum. Cum autem iumenta paria uenerint: edicto expressum est, ut cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrunq; redhibeatur. in qua re tã emptori, q̄ uẽditori consulitur, dum iumenta non separantur. simili modo & si triga uenerint: redhibenda erit tota. sed & si quadriga: redhibeatur: sed si duo paria

mularū sint, & una mula uiciosa sit, uel par: solū par redhibebitur, alterū non. si tamen nondū sint paria cōstituta, sed simpliciter quatuor mulæ uno precio uenierint: unius erit mulæ redhibitio, nō omnium. nam & si polia uenierit: dicemus unum equū, qui uiciosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. hoc & in hoībus dicemus, pluribus uno precio distractis: nisi si separari non possint, ut puta uel tragædi, uel mimi,

V El fratres. XXXIX. PAVLVVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

XL. VLPPIANVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

Henim non erunt separandi. Deinde aiunt ædiles. NE QVIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VR-SVM, PANTHERAM, LEONEM,

XLI. PAVLVVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

ET generaliter, aliudūe quod nocens animal (siue soluta sint, siue alligata: siue cōtineri uinculis, quo minus damnū inferant, nō possunt)

XLII. VLPPIANVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

QVA' VOLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CUIQVAM NOCERE, DAMNVM VE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT: SOLIDIS DVCENTIS. SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR: QVANTI BONVM ET AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CAETERARVM RERVM, QVANTVM DAMNVM DATVM FACTVM VE SIT, DVPLI.

XLIII. PAVLVVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

Bouem, qui cornu petit, uiciosum esse pleriq; dicunt. Item mulas, quæ cessim eūt: ea quoq; iumenta, quæ sine causa turbantur, & femetipsa eripiunt, uiciosa esse dicuntur. Qui ad amicū domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. imò etiam si ea mente sit, ut non impetrato auxilio, domum non reuertatur, nondū fugitiuus est: quia non solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. Qui per suasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id nō fuerit facturus citra cōsiliū eius, qui persuasit. Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, uel sciens se meum esse, uel ignorans: fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit. Mortis consciendæ causa quid facit, qui propter nequitia, malosq; mores, flagitiūne aliquod admissum, mortem sibi conscire uoluit: nisi dolorē corporis non sustinendo id fecerit. Si quis seruum emerit, & rapto eo ui bonorum raptorum actione quadruplum consecutus sit, deinde seruū redhibeat: reddere debebit, quod accepit. sed si per eum seruum iniuriā passus, iniuriæ nomine egerit: non reddet uenditori. aliter forsitan, atq; si loris ab aliquo cæsus, aut quæsti

one

one de eo habita, emptor egerit. Aliquando redhiberi mancipium debet, licet æstimatoria, id est quanto minoris, agamus. nam si adeo nullius sit precij, ut ne expediat quidem tale mancipium habere domino (ueluti si furiosum, aut lunaticum sit) licet æstimatoria actum fuerit: officio tamen iudicis continebitur, ut reddito mancipio, precium recipiatur. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus aliàs, nisi uellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium uenditor. Pignus certe manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus: quemadmodum & si eum alienasset, aut usum fructum eius: nec recte redhibebit, nisi redemptum, & pignore liberatum redhibeat. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actione ante conditionem inutiliter agit: quia nondum perfecta emptio, arbitrio iudicis perfecta fieri non potest. & ideo etsi ex empto, uel uendito, uel redhibitoria ante actum fuerit: expleta conditione iterum agi poterit. Interdum etiam si pura sit uenditio, propter iuris conditionem in suspensio est: ueluti si seruus, in quo alterius usus fructus, alterius proprietates est, aliquid emerit. nam dum incertum est, ex cuius re precium soluat: pendet, cui sit acquisitum. & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

XLIIII. IDEM lib. II. ad edictum ædilium curulium.

Iustissime ædiles noluerunt hominem ei rei, quæ minoris esset, accedere: ne quæ fraus, aut edicto, aut iuri civili fieret (ut ait Peditus) propter dignitatem hominum. alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus. ridiculum namque esset fundum tunicæ accedere. cæterum hominis uenditioni quiduis licet adijcere. nam & plerumque plus in pecunia est, quam in seruo: & nonnunquam uicarius, qui accedit, plures est, quam is seruus, qui uenit. Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in uenditione fuit: quia plerumque uenaliarij ita societate coeunt, ut quidquid agunt, in commune uideantur agere. æquum enim ædilibus uisum est, uel in unum ex his, cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, ædilitias actiones competere: ne cogeretur emptor cum multis litigare: quæ actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socij fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum, uel potius turpiter facendum pronius est. In redhibitoria* (uel æstimatoria) potest dubitari, *aliàs de an qui alienum seruum uendidit, & ob euictionem, & propter morbum sunt. forte, uel fugam simul teneri possit. nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitiuum non esse eum, qui euictus est. sed interfuisset emptoris, sanum possedisse propter operas. neque ex post facto decreuit obligatio. statim enim, ut seruus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

XLV. CAIVS lib. II. *ad edictū ædiliū curulium.*

Redhibitoria actio duplicē habet condemnationem. modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur uenditor. nam si neq; precium, neq; accessionem soluat: neq; eum, qui eo nomine obligatus erit, liberet: dupli precij & accessionis condemnari iubetur. si uero reddat precium & accessiones, uel eum, qui eo nomine obligatus est, liberet: simpli.

XLVI. POMPONIVS lib. XXIII. *ad Sabinum.*

Cum mihi redhibes: furtis noxisq; solutum esse, promittere nō debes: præter quā quod iussu tuo fecerat, aut eius, cui tu eū alienaueras.

XLVII. PAVLVS lib. XI. *ad Sabinum.*

Si hominem emptum manumisisti: & redhibitoriam, & quanto minoris denegandam tibi, Labeo ait: sicut & duplæ actio periret. ergo & quod aduersus dictum promissum ē sit, actio peribit. post mortem autem hominis ædilitiæ actiones manent.

XLVIII. POMPONIVS lib. XXIII. *ad Sabinum.*

Si tamen sine culpa actoris, familiaritæ eius, uel procuratoris mortuus sit. Audiendus est is, qui de uicio uel morbo serui quærens, retinere eum uelit. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptio ne redhibitoria exclusus, uelit intra annum æstimatoria agere. Ei, qui seruum uinctum uendidit, ædiliū edictum remitti æquū est. multo enim amplius est id facere, quā pronūciare in uinculis fuisse. In ædilitijs actionibus exceptionem opponi æquum est: si emptor scierit de fuga, aut uinculis, aut cæteris rebus similibus, ut uenditor absoluat. Aedilitiæ actiones & hæredi & in hæredem competunt: ut tantū facta hæredū, quæ postea accesserunt, & quod expedire potuerūt, quærantur. Non solum de mancipijs, sed de omni animali hæc competunt: ita ut etiam si usumfructum in homine emerim, competere debeant. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur: permittendum est de uno uicio agere, & prædicere, ut si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. *Simplarium uenditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

*als, Sim-
pliarum
aliās, Sim-
plarium.

XLIX. VLP IANVS lib. VIII. *disputationum.*

Etiam in fundo uendito redhibitionem procedere, nequaquam incertū est: ueluti si pestilens fundus distractus sit. nam redhibendus erit. & benignius est dicere, uestigialis exactionem futuri temporis post redhibitionem aduersus emptorem cessare.

L. IULIANVS lib. III. *ex Minutio.*

Varicosus sanus non est.

LI. AFRICANVS lib. III. *questionum.*

Cum

Cum mancipium morbosum uel uiciosum seruus emerit, & redhibitoria, uel ex empto dominus experiatur: omnimodo scientiam serui, non domini spectandam esse ait. ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit: & certum incertum uel mandante eo emerit: quia & illud ex bona fide sit, seruum, cum quo negotium fuerat gestum, deceptum non esse: & rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debeat. sed si seruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus uiciosum esse sciret: non tenetur uenditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum uel uiciosum esse: non dubitandum, quin quamuis ipse domino mandati uel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cum ipse ignorans esse uiciosum, mandatu domini, qui id sciret, emerit, & redhibitoria agat: ex persona domini utilem exceptionem ei non putat opponendam.

LII. MARTIANVS lib. III. regularum.

Si furtum domino seruus fecerit: non est necesse hoc in uenditione serui prædicere, nec ex hac causa redhibitio est. sed si dixerit hunc furem non esse: ex illa parte tenebitur, quod dixit, promissitue.

LIII. IABOLENVS lib. II. ἐπιστολῶν.

Qui tertiana febre aut quartana, aut podagra uexantur, quiue comitiales morbum habent: ne ipsi quidem diebus, quibus morbis uacant, recte sani dicentur.

LIIII. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

Actioni redhibitoria non est locus, si mancipium bonis conditionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

LV. IDEM lib. XII. responsorum.

Cum sex menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoria actioni præstantur: licet non uidebitur potestatem experiundi habuisse, qui uicium fugitiui latens ignorauit: non tamen idcirco dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

LVI. PAVLVS lib. III. questionum.

Latinus Largus. quæro, an fideiussori redhiberi mancipium possit? *aliàs ad respondit. si in uniuersam causam fideiussor sit acceptus: putat dis. emptoris. Marcellus posse & fideiussori redhiberi.

LVII. IDEM lib. V. questionum.

Si seruus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat: non aliter ei uenditor daturus est, quam si omnia præstiterit, quæ hac actione continentur: & quidem solida, non peculiotenus. nam & si ex empto dominus agat: nisi precium totum soluerit, nihil cõsequitur. quod si seruus uel filius uendiderit: redhibitoria in peculium competit. in peculio

culio autem & caussa redhibitionis cōtinebitur. nec nos moueat, quod ante, quàm reddatur seruus, non est in peculio. non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est. sed caussa ipsius redhibitionis in peculio computatur. igitur si seruus emptus, quinque milibus sit: hæc quidē in peculio esse dicemus: sed ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non sit. quod si plus domino debeat: eueniet, ut hominem præstet, & nihil consequatur.

LVIII. IDEM lib. V. *responsorum.*

Quæro, an si seruus apud emptorem fugit, & in caussa redhibitionis esse pronuntiatus fuit: non prius uenditori restitui debeat, quàm rerum ablatarum à seruo æstimationem præstiterit? **PAVLVS RESPONDIT.** uenditorem cogendum non tantum precium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationem: nisi si pro his paratus sit seruum noxæ nomine relinquere. Item quæro, si nolit æstimationem & precia rerum restituere: an seruus restituendus* (aut retinendus) sit, & danda actio de peculio, uel de precio redhibiti serui ex duplæ stipulatione? **PAVLVS RESPONDIT.** de precio serui repetendo cōpetere actionem etiam ex duplæ stipulatione: de rebus per furtum ablatas iam responsum esse. Seruum enim dupla, qui rebus ablatas fugit. mox inuentus præsentibus honestis uiris interrogatus, an & in domo uenditoris fugisset: respondit, fugisse. quæro, an standum sit responso serui? **PAVLVS RESPONDIT.** si alia indicia prioris fugæ non deficiunt: tunc etiam serui responso credendum est.

LIX. **VLPIANVS** lib. XXII. *ad edictum.*

Cum in ea caussa est uenditum mancipium, ut redhiberi debeat: iniquum est, uenditorem precium redhibendæ rei consequi. Si quis duos homines uno precio emerit, & alter in ea caussa sit, ut redhibeatur: deinde petatur precium totum: exceptio erit obijcienda. si tamen pars precij petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit caussa, in qua propter alterius uicium utrunque mancipium redhibendum sit.

LX. **PAVLVS** lib. XLVIII.

Facta redhibitione omnia in integrum restituntur: perinde ac si neque emptio, neque uenditio intercessisset.

LXI. **VLPIANVS** lib. XXVIII. *ad edictum.*

Quoties de seruitute agitur: uictus tantum debet præstare, quanto minoris emisset emptor, si scisset hanc seruitutem impositam.

LXII. **MODESTINVS** lib. VIII. *differentiarum.*

Ad res donatas edictum ædilium curulium non pertinere dicendum est. Quid enim se restitutum donator repromittat, quando nullum

nullum precium interuenit: quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit: nunquid quanti eius, qui meliorem fecit, interest, donator conueniatur? quod minime dicendum est: ne eo casu liberalitatis suæ donator poenam patiatur. itaq; si qua res donetur: necesse non erit, in ea re promittere, quæ in rebus uenalibus ædiles repromitti iubet. sanè de dolo donator obligare se & debet & solet: ne quod benigne contulerit, fraudis consilio reuocet.

LXIII. IDEM lib. II. ad edictū ædiliū curulium.

Sciendum est, ad uenditiones solas hoc edictum pertinere: non tantum mancipiorum, uerum cærerarum quoq; rerum. Cur aut de locationibus nil edicatur, mirum uidebatur: hæc tamen ratio redditur: uel quia nunquam istorum de hac re fuerat iurisdictio: uel quia non similiter locationes, ut uenditiones fiunt.

LXIII. POMPONIVS lib. VII. ἐπιτολῶν.

Ab eo scribit, si uno precio plures seruos emisti, & de uno agere uelis: æstimationem seruorum perinde fieri debere, atq; fieret in æstimatione bonitatis agri, cum ob euidam partē fundi ageretur. Idem ait, si uno precio plures seruos uendidisti, sanosq; esse promisisti, & pars duntaxat eorum minus sana sit: de omnibus aduersus dictum promissum recte agi. Ibidem ait, errare & fugere iumentū posse: nec tamen errorem aut fugitium esse, agi posse.

LXV. VENVLEIVS lib. V. actionum.

Nimi potius, quàm corporis uicium est, si ludos assidue spectare uelit, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiã mendax sit, aut similibus uicijs teneatur. Quoties morbus fonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus sit, non qui tempore finiatur. sed & morbum fonticum eum uideri, qui inciderit in hominem, postquam is natus sit. fontes etenim nocentes dicuntur. Seruus tam ueterator, quàm nouicius dici potest. sed ueteratorem nō spacio seruiendi, sed genere & causa æstimatum, Cælius ait. nam quicumq; ex uenalicio nouiciorum emptus, ali cui ministerio præpositus sit: statim eum ueteratorum numero esse. nouicium autem non tyrocinio animi, sed cōditione seruitutis intelligi. nec ad rem pertinere, latine sciat, nec ne, loqui. nec ob id ueteratorem eum esse, si liberalibus studijs eruditus sit.

DE EVICTIONE, ET DVPLAE STIPULATIONE. Tit. II.

VLPPIANVS lib. XXIII. ad Sabinum.

g ij Sive

Sive tota res euincatur, siue pars: habet regressum emptor ad uenditorem. sed cum pars euincitur, siquidem pro indiuiso: regressum habet pro quantitate euictæ partis. Quid si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi: pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si quod fuit in agro preciosissimum, hoc euictum est, aut quod fuit in agro uilissimum æstimabitur loci qualitas, & sic erit regressus.

II. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Si dupla non repromitteretur, & eo nomine agatur: dupli condempnandus erit reus.

III. IDEM lib. XV. ad Sabinum.

Cum in uenditione serui peculium semper exceptum esse intelligitur: is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit: non reuertetur emptor ad uenditorem ex stipulatione duplæ: quia furtis noxiseque solutum esse, præstari debet uenditionis tempore: hic autem actio postea esse coepit.

IIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

Illud queritur, an is, qui mancipium uendidit, debeat fideiussorem pro euictionem dare, quem uulgo auctorem secundum uocant: & est relatum, non debere: nisi hoc nominatim est actum. Si impuberis nomine tutor uendiderit: euictione secuta, ait Papinianus libro tertii responsorum, dari in eum, cuius tutela gesta sit, utilem actionem. Sed addit, in id demum, quod rationibus eius accepto latum sit. Sed an in totum, si tutor soluendo non sit, uideamus. quod magis puto. Neque enim male contrahitur cum tutoribus.

V. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Serui uenditor peculium accessurum dixit. si uicarius euictus sit, nihil uenditor præstaturum, Labeo ait: quia siue non fuerat in peculio, non accessit: siue fuerat, iniuriam à iudice emptor passus est. aliter, atque si nominatim seruum accedere dixisset. tunc enim præstare debere in peculio eum esse.

VI. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Si fundus uenerit, ex consuetudine eius regionis, in qua negocium gestum est, pro euictione cauere oportet.

VII. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

Qui à pupillo substitutum ei seruum emerit: agere cum substituto ex empto, & ex stipulatu de euictione potest: cum neutram earum actionum aduersus pupillum habere poterit.

VIII. IDEM lib. XV. digestorum.

Venditor hominis emptori præstare debet, quanti eius interest, hominis

hominem uenditoris fuisse. quare siue partus ancillæ, siue hæreditas, quam seruus iussu emptoris adierat, euicta fuerit: agi ex empto potest. & sicut obligatus est uenditor, ut præstet habere licere hominẽ, quem uendidit: ita ea quoq; quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori, ut habeat.

IX. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

SI uendideris mihi seruum Titij, deinde Titius hæredem me reliquit: Sabinus ait, amissam actionem pro euictione: quoniam seruus non potest euinci. sed ad ex empto actionem decurrendum est.

X. CELSVS lib. XXVIII. digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus eius dominus esset, ius eundi agendi mihi uendiderit, & cesserit: tenetur mihi euictionis nomine, cæteris non cedentibus.

XI. PAVLVS lib. VI. responsorum.

Lucius Titius in Germania trans Rhenum prædia emit, & partem præcij intulit. cum in residuam quantitatem hæres emptoris conueniretur: quæstionẽ retulit dicens, has possessiones ex præcepto principali partim diffractas, partim ueteranis in præmia adsignatas. quæro, an huius rei periculum ad uenditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros casus euictionis post contractam euictionem ad uenditorem non pertinere. & ideo secundum ea, quæ proponerentur, precium prædiorum peti posse. Ex his uerbis stipulationis duplæ uel simplæ, **EVM HOMINEM, QVO DE, AGITVR, NOXA ESSE SOLVTVM:** uenditori conueniri non posse, ppter eas noxas, quæ publice coërceri solent.

XII. SCAEVOLA lib. II. responsorum.

Quidam ex parte dimidia hæres institutus, uniuersa prædia uendit, & cohæredes precium acceperunt. euictis his, quæro, an cohæredes ex empto actione teneantur? Respondit. si cohæredes præsentés adfuerunt, nec dissenserunt: uideri unūquẽq; partem suam uendidisse.

XIII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Bonitatis æstimationem faciendã, cum pars euincitur, Proculus recte putabat, quæ fuisset uenditionis tempore, non cum euinceretur res:

XIIII. VLPIANVS lib. XXXII. ad edictum.

Non in dimidiam quantitatem præcij.

XV. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Sed & si quid postea alluione accesserit: tẽpus, quo accedit, inspicendum. Si ususfructus euincatur: pro bonitate fructuum æstimationo faciendã est. sed & si seruus euincatur: quanto minoris ob id prædium est, lis æstimandã est.

XVI. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

EVieta re uendita, ex empto erit agendū de eo, quod accessit: quē ad modū & quā empto fundo nominatim accesserūt, si eucta sint, in simplum præstatur. Duplæ stipulatio committi dicitur tunc, cū res restituta est petitori, uel damnatus est in litis æstimationem, uel possessor ab emptore conuentus absolutus est. Si seruus, cuius nomine duplā stipulati sumus, euctus fuerit à nobis: an ob id, quod fugitiuus, uel non sanus fuit, agere nihilominus possimus, quærif. Proculus uidēdū ait, ne hic quicquid intersit, utrū tūc euctus sit, cū meus factus non esset: an tunc cū meus factus esset. in eo enim casu, quod meus factus esset, statim mea interest se, quāto ob id deterior sit: & quā actionē semel ex stipulatu habere cōperim, eā nec euctiōe, nec morte, nec manumissiōe, nec fuga serui, nec ulla simili causa amitti. at si in bonis meis factus non sit: nihil ob hoc, quod fugitiuus sit, pauperiorē esse: utputa cū in bonis meis non sit. Quod si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem: tantum mea interest se, quantū ad præsentem usum pertineret, tametsi id in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quandiu eū habiturus essem: & an futurū esset, ut eum quisquam aut à me, aut ab eo, cui uēdidissem, cuius si mihi ter promissem, euinceret. summā autem opinionis suæ hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit: aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

XVII. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

VIndicantem uenditorē, quod ipse uendidit: exceptione doli submoueri posse, nemini dubium est: quamuis alio iure dominium quaesierit. improbe enim rem à se distractam euincere conatur. eligere autem emptor potest, utrum rem uelit retinere, intentione per exceptionē elisa: an potius re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

XVIII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

SEd & si exceptio omiſſa sit, aut opposita ea, nihilominus euctus sit: Sex duplæ quoque stipulatione* (uel ex empto) potest conueniri.

XIX. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

SEd & si nulla stipulatio fuit interposita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber, qui bona fide serui erat, uenierit mihi à Titio: Titiusque eum hæredem scripserit quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controuersiam: ipsum de se obligatum habebō.

XX. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

FVndum meū obligauit. deinde alienauit tibi, ut eo nomine non obligareris. si eū à te postea emā, & satis pro euctiōe mihi des: excipiendū est à cautione, quod pro me obligatus sit: quia etiā non excepto eo, agēdo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim submoueri.

XXI. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

Si seruus uenditus decesserit, anteq̃ euincatur: stipulatio nõ cõmittit̃: quia nemo eũ euincit, sed fatum humanæ sortis. de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit. Inde Iulianus libro quadragesimo tertio eleganter definit: duplæ stipulationem tunc committi, quoties res ita amittitur, ut eam emptori habere nõ liceat propter ipsam euictionem. & ideo ait. si emptor hominis, mota sibi controuersia, uenditorem dederit procuratorem, isq̃ uictus litis æstimationem sustulerit: stipulationem duplæ non committi: quia nec mādati actionem procurator hic idemq̃ uenditor habeat, ut ab emptore litis æstimatione consequatur. cum igitur neq̃ corpus, neq̃ pecunia emptori absit: non oportet cõmitti stipulationem. quãuis si ipse accepto iudicio uictus esset, & litis æstimationem sustulisset: placeat committi stipulationem, ut ipse Iulianus eodem libro scripsit. neq̃ enim habere licet eum, cuius precium (si quis non dedisset) ab aduersario auferretur. proprie enim hunc ex secunda emptione, id est ex litis æstimatione habere licet, nõ ex pristina. Idẽ Iulianus eodẽ libro scribit. si lite contestata fugerit homo culpa possessoris: damnandum quidem possessorem, sed non statim ad uẽditorem eum regressurũ, & ex duplæ stipulatione acturũ: quia interim non propter euictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet. Plañe (inquit) cum adpræhenderit possessionem fugitiui: tunc committi stipulationem. nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset: non aliàs cõmittetur stipulatio, quã si adpræhensum hominem restituisset. ubi igitur litis æstimatione obtulit: sufficit adpræhendere. ubi cauit: non prius, nisi restituerit.

XXII. POMPONIUS lib. I. ἐπισολῶν.

Si pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo præstiterit: stipulatio de euictione pupillo aduersus uẽditorem committitur. Si pro euictione fundi, quem emit mulier, satis accepisset, & eundem fundum in dotẽ dedisset: deinde aliquis eum à marito per iudicium abstulisset: potest mulier statim agere aduersus fideiussorẽ euictionis nomine, quasi minorem dotẽ habere cœpisset, uel nullam: si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXIX. ad Sabinum.

Ed & si post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplæ stipulationem: quia ex promissione maritus aduersus hæredes mulieris agere potest, & ipsi ex stipulatu agere possunt.

XXIII. AFRICANVS lib. VI. questionum.

Non tamen ei consequens esse, ut si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus: quãuis æque indotata futura sit mulier. quandoquidem etsi uerũ sit, habere ei non licere seruum

seruum: illud tamen uerum non sit, iudicio eum euictum esse, ex empto tamen contra uenditorem mulier habet actionem.

XXV. VLPIANVS lib. X. ad Sabinum.

SI seruum, cuius nomine duplam stipulatus sis, manumiseris: nihil sex stipulatione consequi poteris: quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante uoluntate tua perdidideris.

XXVI. PAVLVS lib. X. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quod libertū quis nō habeat: ex uendito actionem habet, si scierit uenditor alienū se uendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

XXVII. POMPONIVS lib. XI. ad Sabinum.

Hoc iure utimur, ut si exceptiones ex persona emptoris obiectæ, obstant: uenditor ei non teneatur. Si uero ad personam uenditoris respiciant: contra, certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ actio competit emptori: si exceptio ex facto ipsius opposita obstiterit.

XXVIII. VLPIANVS lib. XXXII. ad edictum.

SEd si ex utriusque persona, & auctoris, & emptoris exceptiones obijerint: intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit: & sic aut committetur, aut non committetur stipulatio.

XXIX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam uendideras, à domino redemerim: falsum esse, quod Nerua respondisset, posse te à me precium consequi ex uendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem.

Si duplæ stipulator ex possessore petitor factus & uictus sit: quā rem, si possideret, retinere potuerit, petere autem utiliter non potuerit: uel ipso iure promissor duplæ tutus erit, uel certe doli mali exceptione se tueri poterit. sed ita, si culpa, uel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit. Quolibet tempore uenditori denunciari potest, ut de ea re agenda adsit: quia non præfinitur certum tempus in ea stipulatione: dum tamen ne propè ipsam condemnationem id fiat.

XXX. IDEM lib. X. ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit FVRTIS NOXIS QVE SOLVTVM ESSE, shares exstiterit is, cui seruus furtū fecerat: incipit ex stipulatu is actionem habere, quemadmodum si ipse alij præstitisset.

XXXI. VLPIANVS lib. XLII. ad Sabinum.

aliās* uer
si pellem **S**I ita quis stipulanti spondeat, sanum esse, furem non esse, *uespillō
si quid est in hac causa, impossibile est, quod promittitur: si non est,
frustra

frustra est. sed ego puto uerius hanc stipulationem, SANVM ESSE, FV-
REM NON ESSE, VESPILLONEM NON ESSE: utilem esse. hoc enim
continet, quod interest horum quid esse, uel horum quid non esse. sed
si cui horum fuerit adiectum, PRÆSTARI: multo magis ualere sti-
pulationem. alioquin stipulatio, quæ ab ædilibus proponitur, inutilis
erit. quod utiq; nemo sanus probabit.

XXXII. IDEM lib. XLVI. ad Sabinum.

Quia dicitur, quoties plures res in stipulationem deducuntur, plu-
res esse stipulationes: an & in duplæ stipulatione hoc idem sit, ui-
deamus. puta cum quis stipulatur, FUGITIVVM NON ESSE, FVREM
NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, & cætera quoq; quæ ex edicto ædi-
lium curulium promittuntur: utrum una stipulatio sit, an plures. & ra-
tio facit, ut plures sint. ergo & illud procedit, quod Iulianus libro uicesi-
mo digestorum scribit. egit (inquit) quanto minoris propter fugam
serui. deinde agit propter morbum. id agendum est (inquit) ne lucrû
faciat emptor, & bis eiusdem uicij æstimationem consequatur. finga-
mus emptum decem: minoris autem empturum fuisse duobus, si tan-
tum fugitiuum esse scisset emptor. hæc consecutum propter fugam,
mox comperisse, quod non esset sanus. similiter duobus minoris em-
pturum fuisse, si de morbo non ignorasset. rursus cõsequi debet duo.
nam etsi de utroq; simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum
forte, qui neq; sanus, & fugitiuus esset, sex tantû esset empturus. secun-
dû hoc sapius ex stipulatu agi poterit. neq; enim ex una stipulatione,
sed ex pluribus agitur.

XXXIII. IDEM lib. L. ad Sabinum.

Si seruum emero, & eundem uendidero, deinde emptori ob hoc fue-
ro condænatus: quia tradere non potui euctû, cõmittitur duplæ sti-
pulatio.

XXXIII. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

Si mancipium ita emeris, ne prostituatur, & cum prostitutû fuisset,
ut liberum esset: si contra legem uenditionis faciente te ad liberta-
tem peruenerit: tu uideris quasi manumisisse. & ideo nullum aduersus
uenditorem habebis regressum. Si communi diuidendo mecum
actum, & aduersario seruus adiudicatus sit, quia probauit eum commu-
nem esse: habebis ex duplæ stipulatione actionem: quia non interest, quo
genere iudicij euincatur, ut mihi habere non liceat. Duplæ stipula-
tio euictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit, & *als, nisi.
euicerit. sed & si Seruiana actione experiatur.

XXXV. PAVLVS lib. II. ad edictum ædilium curulium.

Euictus autem à creditore tunc uidetur, cum ferè spes habendi ab-
scissa est. itaq; si Seruiana actione euictus sit, cõmittitur quidem
h stipu

stipulatio: sed quoniam soluta à debitore pecunia, potest serutum habere: si soluto pignore uenditor conueniatur, poterit uti doli exceptione.

XXXVI. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

NAue aut domo empta, singula cæmenta uel tabulæ emptæ non intelliguntur: ideoq; nec euictionis nomine obligatur uenditor, quasi euicta parte.

XXXVII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

EMptori duplam promitti à uenditore oportet, nisi aliud cõuenit: non tamen ut satisfidetur (nisi si specialiter id actum proponatur) sed ut repromittatur. Quod aut diximus, duplam promitti oportere, sic erit accipiendum: ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quæ preciosiores sunt: si forte margarita, aut ornamenta preciosissima, uel uestis serica, uel quid aliud non contemptibile uenierit. Per edictum autem curulium etiam de seruo cauere uenditor iubetur. Si simplam pro dupla per errorem emptor stipulatus sit: re euicta, consecuturum eum ex empto, Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia fecit emptor, quæ in stipulatione continentur. quod si non fecerit: ex empto id tamen cõsecuturum, ut ei promittatur, quod minus in superiorem stipulationem deductum est.

XXXVIII. IDEM lib. II. disputationum.

IN creditore, qui pignus uendidit, tractari potest, an re euicta uel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet aduersus debitorem actionem, eam præstet. (habet autem contrariam pignoratitiam actionem.) & magis est, ut præstet. cui enim non æquum uidebitur, uel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est.

XXXIX. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

MInor uiginti quinq; annis fundum uendidit Titio, & eum Titius Seio. minor se in ea uenditione circūscriptum dicit: & impetrat cognitionem, non tantum aduersus Titium, sed etiam aduersus Seium. Seius postulabat apud prætorē, utilem sibi de euictione stipulationem in Titium dari. ego cum dandam putarē, respondi, iustam rem Seius postulat. nam si ei fundus prætoria cognitione ablati fuerit: æquum erit, per eundem prætorē & euictionē restitui. Si seruus tuus emerit hominem, & eundem uendiderit Titio, eiusq; nomine duplam promiserit, & tu à uenditore serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, & ideo uictus sit, quod seruus tuus in tradendo sine uolūtate tua proprietatem hominis transferre non potuit: supererit Publiciana actio, & propter hoc duplæ stipulatio ei non committeretur, quare uenditor quoq; tuus, agentē te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione submouere. Sed si seruus hominem emerit, & duplam stipuletur: deinde eum

eum uendiderit, & ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus uenditorem in solidum competit actio, emptori uero aduersus dominum dūtaxat de peculio. Denunciare uero de euictione emptor seruo, non domino debet. ita enim de euicto homine utiliter de peculio agere poterit. sin autem seruus decesserit: tunc domino denunciandū est. Si à me bessē fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit: siquidē ex besse, quem à me acceperas, semis petitus fuerit: Titius non tenebitur. si uero triens, quē Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse, quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præstabimus.

Pater sciens filium suū, quem in potestate habebat, ignorantī emptori uendidit. quæsitum est, an euictionis nomine teneatur: respondi, qui liberū hominem sciens uel ignorans tanquam seruū uendit: euictionis nomine tenetur. quare etiam pater, si filium suū tanquam seruum uendiderit, euictionis nomine obligatur. Qui statuliberū tradit: nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuò obligatur. Qui seruum uenditum tradit, & dicit usumfructum Seij in eo esse, cum ad Sempronium pertineat: Sempronio usumfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset, ususfructus nomine aduersus Seium non teneri. At si re uera Seij ususfructus fuit, legatus autem ita, ut cum ad Seium pertinere desisset, Sempronij esset: Sempronio usumfructum petente, tenebitur: Seio agente, recte defugiet.

XL. IDEM lib. XV. digestorum.

Si is, qui satis à me de euictione accepit, fundum à me hærede legauit: confestim fideiussores liberabuntur: quia etiam si euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat, nulla aduersus fideiussores actio est.

XLI. PAVLVVS lib. II. ad edictum ædilium curulium.

Si ei, cui uendidi, & duplam promisi (cum ipse eadem stipulatione mihi cauisset) hæres exstiterim: euicto homine, nulla ex parte stipulatio committitur. neq; enim mihi euinci uidetur, cum uendiderim eum: neq; ei, cui me promissorem præstiti, quoniam parum commode dicar ipse mihi duplam præstare debere. Item si domino serui hæres exstiterit emptor: quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi uidetur euincere: non committitur duplæ stipulatio. his igitur casibus ex empto agendum erit. Si is, qui fundum emerit, & satis de euictione accepit, eundem fundū uendiderit, & emptori suo hæres exstiterit: uel ex contrario, emptor uenditori hæres exstiterit: an euicto fundo, cum fideiussoribus agere possit, quæritur: existimo autem utroq; casu fideiussores teneri: quoniam & cum debitor creditori suo hæres exstiterit, actio quædam inter hæredem & hæreditatem proponitur: & intelligitur maior

h ij hæredi

hæreditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia, quam debebat hæreditati: & per hoc minus in bonis hæredis esse. & ex contrario, cū creditor debitori suo hæres exstitit: minus in hæreditate habere uideatur, tanquam ipsa hæreditas hæredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori, cui ipse uendiderat: siue emptor uenditori suo hæres exstiterit: fideiussores tenebunt. & si ad eundem uenditoris & emptoris hæreditas reciderit: agi cum fideiussoribus poterit.

XLII. IDEM *lib. XXXIII. ad edictum.*

Si prægnans ancilla tradita & uendita sit: euicto partu, uenditor de euictione conueniri non potest: quia partus non est uenditus.

XLIII. IULIANVS *lib. II. digestorum.*

Vaccæ emptor, si uitulus, qui post emptionem natus est, euincatur: agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec usus fructus euincitur. nam quod dicimus, uitulum fructum esse uaccæ: non ius, sed corpus demonstramus. sic et prædiorum frumenta & uinum fructum recte dicimus: cum constet, eadem hæc non recte usum fructum appellari.

XLIIII. ALFENVS *lib. II. digestorum.*

Scapham non uideri nauis esse respondit, nec quidquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse: omnia autem, quæ coniuncta nauis essent, (ueluti gubernacula, malus, antennæ, uelum) quasi membra nauis esse.

XLV. IDEM *lib. III. digestorum.*

Qui fundum tradiderat iugerum centum, fines multo ampliôres emptori demonstraauerat. si quid ex ijs finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori præstandum ait: quamuis id, quod relinquere tur, centum iugera haberet.

XLVI. AFRICANVS *lib. VII. questionum.*

Fundum, cuius usus fructus Attij erat, mihi uendidisti, nec dixisti usum fructum Attij esse. hunc ego Mauius, detracto usufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem usufructum redire ait. neque enim potuisse constitui usufructum eo tempore, quo alienus esset. sed me posse te uenditorem de euictione conuenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc usufructus alienus non fuisset. Si per alienum fundum mihi uiam constitueris: euictionis nomine te obligari ait. etenim quo casu si per proprium constituentis fundum concessa esset uia, recte constitueretur: eo casu si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahi. Cum tibi Stichum uenderem, dixi eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: is autem, SI TITIVS CONSVL FACTVS fuerit,

FVERIT, manumissus erat. quærebatur, si prius nauis ex Asia uenerit, ac post Titius consul fiat, atq; ita in libertatem euictus sit: an euictionis nomine teneatur? respondit, non teneri eum. etenim dolo malo emptorê facere: cum prius extiterit ea conditio, quâ euictionis nomine exsoluerit. Item si post annum liberum fore dixi, qui post bienniû libertatem acceperat, & post biennium in libertatem euincatur: uel decem dare iussum, dixerim quinq; & is decem datis ad libertatem peruenit: magis esse, ut his quoq; casibus non teneatur.

XLVII. IDEM lib. VI. *questionum.*

SI duos seruos quinis à te emam, & eorû alter euincatur: nihil dubij fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim: quamuis alter decem dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul utrûq; emerim.

XLVIII. NERATIUS lib. II. *membrarum.*

CVM fundus VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE emptus est, & alicui seruitutis euictæ nomine aliquid emptor à uenditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam euictionem id præstare debet, quod ex duplo reliquû est. Nam si aliud obseruauerimus: seruitutibus aliquib; mox & proprietate euicta, duplo amplius emptor, quam emit, consequetur.

XLIX. CAIUS lib. VII. *ad edictum provinciale.*

SI ab emptore ususfructus petatur: perinde is uenditori denunciare debet, atq; is, à quo pars petitur.

L. VLPIANVS lib. XXV. *ad edictum.*

SI pignora ueneant per apparitores prætoris extra ordinem sententiam sex sequentes: nemo unq; dixit dandâ in eos actionem re euicta. sed si dolo rem uiliore precio proiecerint: tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

LI. IDEM lib. LXXX. *ad edictum.*

SI per imprudentiam iudicis aut errorem emptor rei uictus est: negamus auctoris damnum esse debere. aut quid refert, sordibus iudicis, an stulticia res perierit? iniuria enim, quæ emptori fit, auctorem non debet contingere. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse iussum, uendiderit: mortuo deinde eo Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? & ait Iulianus, committi stipulationem. quamuis enim Titio hoc casu denunciari pro euictione non potuisset: hæredi tamen eius denunciari potuisse. Si quis locum uendiderit, & idem uenditor ab hærede suo uoluntate emptoris in eo sepultus fuerit: actio de euictione intercedit. hoc enim casu emptor proprietatem amittit. Non mirum autem est, ut euicto homine, de euictione teneatur hæres, quamuis de-

functus non similiter fuerit obstrictus: cum & alijs quibusdam casibus plenior aduersus hæredem uel hæredi competat obligatio, quàm compererat defuncto. ut cum seruus post mortem emptoris hæres institutus est, iussuq; hæredis emptoris adijt hæreditatē. nam actione ex empto præstare debet hæreditatem: quamuis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut seruus traderetur. Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum uno fuero expetitus: si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum, Labeo ait.

LII. IDEM lib. LXX. ad edictum.

Sciendum est, nihil interesse, ex qua causa duplex stipulatio fuerit instituta: utrum ex causa emptionis, an ex alia, ut committi possit.

LIII. PAVLVS lib. XXV. ad edictum.

Si fundo tradito pars euincatur, si singula iugera uenierint certo pretio: tunc non pro bonitate, sed quanti singula uenierint, quæ euicta fuerunt, præstandum: etiã si ea, quæ meliora fuerunt, euicta sint. Si cum possit emptor auctori denunciare, non denunciauerit: ideoq; uictus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso uidetur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest.

LIIII. CAIVS lib. XXIX. ad edictum provinciale.

Qui alienam rem uendidit: post longi temporis præscriptionē uel usucapionem, desinit emptori de euictione teneri. Si hæres sit tutor liberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, uendiderit: & maiorem pecuniã in conditione esse dixerit, quàm dare ei iussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, ut ad emptorē transfirerit, id est, si hæredi dare iussus est seruus. nam si alij dare iussus est: quamuis ueram pecuniæ quantitatem dixerit: tamen si non admonuerit alij dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

LV. VLPPIANVS lib. II. ad edictum ædiliū ædiliū.

Si ideo contra emptorem iudicatum est, quod defuerit: non committitur stipulatio. magis enim propter absentiam euictus uidetur, quàm quod malam causam habuerit. Quid ergo si ille quidē, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit: quid dicemus? ut puta acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudiciū: sed absente pupillo tutor causam egit, & iudicatum est contra tutorem. quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palam est: & satis est ab eo, cui ius agendi fuit, causam esse actam. Præsenti autem uenditori denunciandum est. si uero autem absit, siue præsens sit, & per eum fiat, quo minus denunciatur: committetur stipulatio.

LVI. PAVLVS lib. II. ad edictum ædiliū ædiliū.

SI dictum fuerit in uendendo, ut simpla promittatur, uel triplum, aut Squadruplum: ex empto perpetua actione agi poterit. non tamē (ut uulgi opinatur) etiam satisfacere debet, qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud cōuenierit. Si compromiserō, & contra me data fuerit sententia: nulla mihi de euictione actio danda est aduersus uenditorem. nulla enim necessitate cogente id feci. In stipulatione duplæ, cum homo uenditur, partis adiectio necessaria est: quia non potest uideri homo euictus, cum pars eius euicta est. Si cum posset usucapere emptor, non ceperit: culpa sua hoc fecisse uidetur. unde si euictus est seruus, non tenetur uenditor. Si præsente promissore, qui de euictione promissit, & non ignorante, procuratori denunciatum sit: nihilominus promissor tenetur. Simili modo tenet & qui curauit, ne sibi denunciari posset. sed & si nihil uenditore faciente, emptor cognoscere, ubi esset, non potuit: nihilominus committitur stipulatio. Pupillo etiam sine tutoris autoritate posse denunciari (si tutor non appareat) ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse, Trebatius ait.

LVII. CAIUS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

HABERE licere rem uidetur emptori, & si is, qui emptorem in euictione rei uicerit, ante ablatam uel abductā rem sine successore decesserit: ita ut neq; ad fiscū bona peruenire possint, neq; priuatim à creditoribus distrahi. tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia rem ei habere licet. Quod cū ita est: uideamus, num & si ab eo, qui uicerit, donata legataue res fuerit emptori, æque dicendum sit, ex stipulatu actionem non nasci: scilicet si ante, quam abduceret uel auferret, donauerit aut legauerit. Alioquin semel cōmissa stipulatio resolui non potest.

LVIII. IABOLENVS lib. I. ἐπιδολῶν.

HÆRES seruū non nominatim legatū tradidit, & de dolo repromissit. postea seruus euictus est. agere cum hærede legatarius ex testamento poterit, quamuis hæres alienum esse seruū ignorauerit.

LIX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI res, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius, cōuentus à domino rei, uenditori meo denunciare: nisi cessā ei fuerint actiones, uel quodam casu hypothecas habeat.

LX. IABOLENVS lib. II. ex Plautio.

SI in uenditione dictum non sit, quantum uenditorem pro euictione prestare oporteat: nihil uenditor prestabit, præter simplā, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis, hoc quod interest.

LXI. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

SI quod à te emi, & Titio uendidī, uoluntate mea tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

Celsus

LXII. CELSVS lib. XXVII. *digestorum.*

SI rem, quæ apud te esset, uendidissem tibi: quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet. Si ei, qui uendidit, plures heredes extiterunt: una de euictione obligatio est, omnibusque denunciari, & omnes defendere debent. si de industria non uenerint in iudicium, unus tamen ex his litem sustineat: propter denunciationis uisum, & prædictam absentiam, omnibus uincit, aut uincitur: recte cum cæteris agam, quod euictionis nomine uisti sunt. Si fundum, in quo ususfructus Titio relictus erat, quoad uiueret, detracto ususfructu ignoranti mihi uendidis, DONEC TITIVS CAPITE DEMINUTVS FVERIT, & aget Titius ius sibi esse utendi fruendi: competit mihi aduersus te ex stipulatione de euictione actio. Quippe si uerum fuisset, quod mihi dixeras in uenditione: recte negarem Titio, ius esse utendi fruendi.

LXIII. MODESTINVS lib. V. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. non obesse ex empto agenti, quod denunciatio pro euictione interposita non esset: si pacto ei remissa esset denunciandi necessitas. Caia Seia fundum à Lucio Titio emerat, & quaestione mora fisci nomine auctorem laudauerat: & euictione secuta fundus ablati, & fisco adiudicatus est uenditore præsentem. queritur, cum emptrix non prouocauerit, an uenditorem possit conuenire: HERENNIVS MODESTINVS RESPONDIT. siue quod alienus fuerit, cum ueniret, siue quod tunc obligatus euictus est: nihil proponitur emptrici aduersus uenditorem actio non competat. HERENNIVS MODESTINVS RESPONDIT. si emptor appellauit, & bonam causam iudicio suo ex præscriptione perdidit: ad auctorem reuerti non potest.

LXIII. PAPINIANVS lib. VII. *questionum.*

Ex mille iugeribus traditis, ducenta flumen abstulerat. si postea pro indiuiso ducenta euincant: duplæ stipulatio pro parte quinta, non quarta præstabitur. nam quod perijt, damnum emptori, non uenditori attulit. Si totus fundus, quem flumen deminuerat, euictus sit: iure non deminuetur* euictionis obligatio: non magis, quam si incuria fundus, aut seruis traditus deterior factus sit. nam & ex contrario non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta. Quod si modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta iugera per alluionem accesserint, ac postea pro indiuiso pars quinta totius euicta sit: perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus, quæ tradita sunt, fuissent euicta: quia alluionis periculum non præstat uenditor. Quasi tum est. si mille iugeribus traditis, perissent ducenta: mox alluio per aliam partem fundi ducenta attulisset, & postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur: dixi, consequens esse superiori-

als* emptori.

rioribus, ut neq; pars quinta mille iugerum, neq; quarta debeatur euicti
 onis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis resi-
 dus sola centū sexaginta fuissent euicta. nā reliqua quadraginta, quæ
 de uniuerso fundo decesserunt, pro rata nouæ regionis esse intelligi.
 Cæterum cum pro diuiso pars aliqua fundi euincitur: tametsi certus
 numerus iugerum traditus sit, tamen nō pro modo, sed bonitate regio-
 nis præstatur euictio. Qui unum iugerum commune pro indiuiso
 solum habuit, & tradidit: secundū omnium sententias, non totum do-
 minium tradidit, sed partē dimidiam iugeri: quemadmodum si certū
 locum, aut fundum similiter tradidisset.

LXV. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Rem hæreditariam pignori obligatam hæredes uendiderunt, &
 euictionis nomine pro partibus hæreditarijs sponderunt: & cū
 alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit. quærebatur,
 an uterq; hæredum conueniri possit: idq; placebat propter indiuisam
 pignoris causam. nec remedio locus esse uidebatur, ut per doli exce-
 ptionem actiones ei, qui pecuniā creditori dedisset, præstarentur: quia
 non duo rei facti proponerentur. sed familiæ exciscundæ iudicium eo
 nomine utile est. nam quid interest, unus ex hæredibus in totum libera-
 uit pignus, an uero pro sua duntaxat portione: cum cohæredis negli-
 gentia damnosa non debet esse alteri.

LXVI. IDEM lib. XXVIII. *questionum.*

Si cum uenditor admonuisset emptorem, ut Publiciana, uel potius
 sea actione, quæ de fundo uestigali proposita esset, experiretur, em-
 ptor id facere superfedit: omnimodo nocebit ei dolus suus, nec comit-
 tē stipulatio. Non idem in Seruiana quoq; actione probari potest. hæc
 enim, etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat, & so-
 luta pecunia uenditori dissoluitur. unde fit, ut emptori suo nomine nō
 competat. Si is, qui reipublicæ causa abfuit, fundū petat: utilis pos-
 fessori pro euictione competit actio. Item si priuatus à milite petat: ea-
 dem æquitas est emptori restituendæ pro euictione actionis. Si se-
 cundus emptor uenditorem eundemq; emptorem ad litem hominis
 dederit procuratorem, & nō restituito eo, damnatio fuerit secuta: quod
 cunq; ex causa iudicati præstiterit procurator, ut in rem suam datus,
 ex stipulatu consequi non poterit. sed quia damnum euictionis ad per-
 sonam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est:
 non inutiliter ad percipiendam litis æstimationem agetur ex uendito.

Diuisione inter cohæredes facta, si procurator absentis interfuit, &
 dominus ratam habuit: euictis prædijs, in dominum actio dabitur, quæ
 daretur in eum, qui negociū absentis gessit: ut quanti sua interest, actor

consequatur: scilicet ut melioris aut deterioris agri facti causa sine pretio, quo fuerat tempore diuisionis æstimatus, deminuat uel excedat.

LXVII. IDEM lib. X. *responforum.*

Emptori post euictionem serui, quem dominus abduxit, uenditor eundem seruū post tempus offerendo, quo minus præstet, quod emptoris interest, non recte defenditur.

LXVIII. IDEM lib. XI. *responforum.*

Cum ea cōditiōne pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditori præstet: quamuis precium emptor non soluerit, sed uenditori cauerit: euictione secuta, nullam emptor exceptionem habebit, quo minus precium soluat. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit: euictis pignoribus, quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus est, habebit.

LXIX. SCAEVOLA lib. II. *quæstionum.*

Qui libertatis causam excepit in uenditione: siue iam tunc, cum traderetur, liber homo fuerit: siue cōditiōne, quæ in testamento proposita fuit, impleta ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine. Qui autem in tradendo statuliberum dicit: intelligitur hanc speciem duntaxat libertatis excipere, quæ ex testamento impleta conditione ex præterito possit obtingere. & ideo si præsens testamentum libertas data fuerit, & uenditor statuliberum pronunciauerit: euictionis nomine tenetur. rursus qui statuliberum tradit, si certam conditionem pronunciauerit, sub qua dicit ei libertatem datam: deteriorem conditionem suam fecisse existimabitur: quia non omnem causam statulibertatis, sed eam duntaxat, quam pronunciauit, excepisse uideatur. ueluti si hominem dixerit decem dare iussum, isque post annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerat, STICHVS POST ANNUM LIBER ESTO: euictionis obligatione tenebitur. Quid ergo si iussum decem dare, pronūciat uiginti dare debere: non ne mentitur in conditione? uerum est, hunc quoque in cōditiōne mentiri. & ideo quidam existimauerunt, hoc quoque casu euictionis stipulationem contrahi. sed autoritas Seruij præualuit, existimantis hoc casu ex emptor actionem esse: uidelicet quia putabat eum, qui pronunciaffet seruum uiginti dare iussum, conditionem excepisse, quæ esset in dando. Seruus rationibus redditus liber esse iussum est. hunc hæres tradidit, & dixit, centum dare iussum. si nulla reliqua sunt, quæ seruus dare debeat, & per hoc adita hæreditate liber factus est: obligatio euictionis contrahitur, eo quod liber homo tanquam statuliber traditur. Si centum in reliquis habet, potest hæres uideri non esse mentitus: quoniam rationes reddere iussum, intelligitur summam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur

gitur, iussus dare. cui consequens est, ut si minus, $\frac{2}{3}$ centum in reliquis habuerit (ueluti sola quinquaginta) & cum eam pecuniã dederit, ad libertatem peruenerit: de reliquis quinquaginta actio ex empto competit. Sed & si quis in uenditione statuliberum perfusorie dixerit, conditionem autem libertatis cælauerit: empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor. hic enim exprimitur eum, qui dixit statuliberum, & nullam conditionem pronunciauerit: euictionis quidem nomine non teneri, si conditione impleta seruus ad libertatem peruenerit: sed empti iudicio teneri, si modo conditionem, quam sciebat propositã esse, cælauit. sic et qui fundum tradiderit, & cum sciat certam seruitutem deberi, perfusorie dixerit, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VT ITA SINT: recte recipit, & euictionis quidem nomine se liberat: sed quia decepit emptorem, empti iudicio tenetur. In fundo uendito cū modulus pronuntiatus deest: sumitur portio ex precio, quod totum colligendum est ex omnibus iugeribus dictis.

LXX. PAVLVVS lib. V. *questionum.*

E Viãta re, ex empto actio non ad precium duntaxat recipiendum, sed ad id, quod interest, competit. ergo & si minoris esse cœpit, damnum emptoris erit.

LXXI. IDEM lib. XVI. *questionum.*

Pater filia nomine fundum in dotem dedit. euicto eo, an ex empto actio, uel duplex stipulatio committatur, quasi pater damnum patiat, non immerito dubitatur. non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest: nec conferre fratribus cogitur dotem à se profectam, manẽte matrimonio. sed uideamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoq; casu stipulationem. interest enim patris filia dotatam habere, & spem quandoq; recipiendæ dotis: utiq; si in potestate sit. quod si emancipata est: uix poterit defendi, statim committi stipulationem: cum uno tantum casu dos ad eum regredi possit. nunquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere, si euictus fundus non esset: an & hoc casu interest patris dotatam filiam habere, ut statim conuenire promissorem possit: quod magis paterna affectio inducit.

LXXII. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

Cum plures fundi specialiter & nominatim, uno instrumento emptionis interposito, uenerint: non utiq; alter alterius fundi pars esse uidetur, sed multi fundi una emptione cõtinentur. & quemadmodum si quis complura mancipia, uno instrumento emptionis interposito, uendiderit: euictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur. & ficti si aliarum quoq; rerum complurium una emptio facta sit:

i ij instru-

instrumentum quidem emptionis interpositum unū est, euictionum autem tot actiones, quot & species rerum emptione cōprehensæ sunt. ita & in proposito: non utiq; phibeatur emptor, euicto ex his uno fundo, uenditorem conuenire: quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

LXXIII. PAVLVS lib. VII. *responforum.*

SEia fundos Mæuiantum, & Seianum, & cæteros doti dedit. eos fundos uir Titius uia Seia sine controuersia possedit. post mortem deinde Seia Sempronia hæres Seia quæstionem pro prædij proprietate facere instituit. quæro, cum Sempronia ipsa sit hæres Seia, an iure controuersiam facere possit? Paulus respondit. iure quidem proprio, non hæreditario Semproniam, quæ Seia (de qua quæritur) hæres existisset, controuersiam fundorum facere posse: sed euictis prædijs, eandem Semproniam hæredem Seia conueniri posse, uel exceptione doli mali submoueri.

LXXIII. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris uero Romano.*

SI plus uel minus, quàm precij nomine datum est, euictione secuta dari conuenit: placitum custodiendum est. Et si iussu iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium distrahatur, post euincatur ex empto contra eum, qui precio liberatus est, non quanti interest, sed de precio duntaxat, eiusq; usuris, habita ratione fructuum, dabitur: si licet si hos ei, qui euicit, restituere non habebat necesse. Mora quæstione, interim non ad precium restituendum, sed ad rem defendendam, uenditor conueniri potest. Qui nomen, quale fuit, uendidit duntaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, sed & dolum præstare re cogitur.

LXXV. VENVLEIVS lib. XVI. *stipulationum.*

Quod ad seruitutes prædiorum attinet: si tacitæ secutæ sunt, & niti dicentur ab alio: Quintus Mutius & Sabinus existimant, uenditorem ob euictionem teneri non posse. Nec enim euictionis nomine quenquam teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere: nisi UTI OPTIMUM MAXIMUM QVE ESSET, traditus fuerit fundus. tunc enim liberum ab omni seruitute præstandum. si uero emptor petat uiam, uel actum: uenditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit, accessurum iter uel actum. tunc enim teneri eum, qui ita dixerit, & uera est Quinti Mutij sententia: ut qui OPTIMUM MAXIMUM QVE fundum tradidit, liberum præstet: non etiam deberi aliàs seruitutē, nisi hoc specialiter ab eo expressum sit.

LXXVI. IDEM lib. XVII. *stipulationum.*

SI alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero: amitti

amitti auctoritatem* (id est, actionem pro euictione) placet.

*aliàs de
sunt.

DE EXCEPTIONE REI VENDI-
ræ. Tit. III.

VLPIANVS lib. LXXVII. ad edictum.

M Arcellus scribit. si alienum fundum uendideris, & tuum postea factum petas: hac te exceptione recte repellendū. sed & si dominus fundi hæres uenditori existat: idē erit dicendum. Si quis rem meam mandatū meo uendit: uindicanti mihi rem uenditam, nocebit hæc exceptio: nisi probetur me mandasse, ne traderetur, ante quā precium soluat. Celsus ait. si quis rem meam uendiderit minoris, q̄ ei mandauit, non uideatur alienata: & si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio. quod uerum est. Si seruus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum prius, quā proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit, eiq; peculium prælegauerit, & uenditor à seruo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit: quia is tunc seruus fuisse, cum contraxisset. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine* uicio fuerit nactus: habet exceptionem contra uenditorem: nisi forte uenditor iustam causam habeat, ut rem uindictet. nam & si tradiderit possessionem, fuerit autem ei iusta causa uindicandi: replicatione aduersus exceptionem utetur.

*aliàs. in
dicio.

II. POMPONIVS lib. II. ἐπιτολῶν.

SI à Titio fundum emeris, qui Sempronij erat, isq; traditus tibi fuerit: precio autem soluto, Titius Sempronio hæres exstiterit, & eundem fundum Mauius uendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquius esse, priorem te tueri: quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione submoueretur: & si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

III. HERMOGENIANVS lib. VI. iuris ὑπομῶν.

EXceptio rei uenditæ & traditæ non tantum ei, cui res tradita est, sed & successoribus eius, & emptori secundo (& si res ei non fuerit tradita) proderit. interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci. pari ratione uenditoris etiam successoribus nocebit: siue in uniuersum ius, siue in eam duntaxat rem successerint.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS SECVNDVS.

DE VSVRIS, ET FRVCTIBVS, ET CAVSSIS,
& omnibus accessionibus, & mora. Tit. I.

PAPINIANVS lib. III. *responforum.*

Vm iudicio bonæ fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarū modus ex more regionis, ubi contractum est, constituitur: ita tamen, ut legem non offendat. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit, uel in suos usus conuerterit: omnimodo, etiam mora non interueniente, præstabitur usuræ. Nec tamen iudex iudicij bonæ fidei recte iubebit interponi cautiones: ut si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendatur usuræ: cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. PAVLVS NOTAT. quid enim pertinet ad officium iudicis post condemnationē futuri temporis tractatus? PAPINIANVS. circa tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim ambigit hodie: siue iudex accipiat, in diem sententiæ: siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit: usuras præstari. planè si tutelæ iudicio nolentem experiri, tutor ultro cōuenierit, & pecuniam obtulerit, eamq; ob signatā deposuerit: ex eo tempore non præstabit usuras.

II. IDEM lib. VI. *questionum.*

Vlgo receptum est, ut quamuis in personam actū sit, post litem tamē contestatā causa præstetur. cuius opinionis ratio redditur quoniam quale quidq; est; cū petitur, tale dari debet: ac propterea post ea captos fructus, partumq; editum restitui oportet.

III. IDEM lib. XX. *questionum.*

IN fideicommissi persecutione, cum post iudicis sententiā moram fecisset hæres, iussit imperator Marcus Antoninus (intermisso legitimo tempore, quod cōdemnatis præstatur) ut usq; ad sententiā cōmoda fidei commissarius accipiat. Quod decretū ita accipi oportet, si ante iudicis sententiā mora non interuenit. tam & si non facile euenire possit, ut mora non præcedente, perueniatur ad iudicem. sed puta falcidæ legis rationem interuenisse. cæterum si antequam ad iudicē perueniretur, in mora hæres fuit: exinde fructuum præstandorum necessitate ad

te adstrictus est: quia qua tandem ratione, cum ex sententia uictus est, legitimi temporis spacio fructibus liberabitur hic: cū ea temporis interca-
 pedo iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? In his
 quidem iudicijs, quæ nō sunt arbitraria, nec bonæ fidei: post litem con-
 restatam actori causā præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur.

Certe post rem iudicatam tempus à fructibus dependēdis immune est.
 Nonnunquam euenit, ut quāquam fructus hæreditatis, aut pecuniæ
 usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeat: ut puta si quis
 rogetur post mortem suam, quidquid ex bonis supererit, Titio restitu-
 ere. ut enim ea, quæ bona fide deminuta sunt, in fideicommissi causā
 non cōprehenduntur, si pro modo cæterorū quoq; bonorum deminu-
 antur: ita quod ex fructibus supererit, iure uoluntatis restitui oportet.
 Cum Pollidius à propinqua sua hæres institutus, rogatus fuisset,
 filia mulieris, quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certā ata-
 tem puella cōpleisset, restituere: idēq; sibi ideo placuisse testamēto com-
 præhendisset, ne filia tutoribus, sed potius necessitudini res committe-
 rentur: eundemq; Pollidium fundū retinere iussisset: præfectus prætō-
 rio suasi, fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctæ percepti es-
 sent, restitui debere: siue quod fundū ei rātum prælegauerat, siue quod
 lubrico tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat. Si autē
 nel argento factō per fideicommissum relicto, mora interuenerit: an
 usurarum æstimatio faciendā sit, tractari solet. Planē si materiā istam
 ideo reliquit, ut ea distracta pecunia fideicommissa solueretur, aut alimē-
 ta præstarentur: nō oportere frustrationem impunitam esse respondi.
 Quod si forte ideo reliquit, ut his uasis uteretur: non sine rubore desi-
 derabuntur usuræ. ideoq; non exigentur.

III. IDEM lib. XXVI. *questionum.*

SI stipulatus sis, REM DARI, VACVAM'QUE POSSESSIONEM
 TRADI: fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter
 inferiora uerba consecuturum te, ratio suadet. an idem de partu ancil-
 læ responderi possit, considerandum est. Nam quod ad uerba superio-
 ra pertinet: siue factum rei promittendi, siue effectum per traditionem
 domini transferendi continent: partus non continetur. uerum si em-
 ptor à uenditore nouandi animo ita stipulatus est: factum tradendi sti-
 pulatus intelligitur: quia non est uerisimile, plus uenditorem promissis
 se, quā iudicio empti præstare compelleretur. Sed tamē propter illa
 uerba, VACVAM'QUE POSSESSIONEM TRADI: potest dici, partum
 quoq; ratione cōmitti stipulationem. etenim ancilla tradita, partum
 *(postea editum) in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. Si post *aliās de
 contractam emptionem, ante interpositam stipulationem partus edi-
 tus,

tus, aut aliquid per seruum uenditori acquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequetur. id enim, quod non transfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest.

V. IDEM lib. XXVII. *questionum.*

Generaliter obseruari conuenit: bonæ fidei iudicium non recipere præstationes, quæ contra bonos mores desiderantur.

VI. IDEM lib. XXVIII. *questionum.*

Cum de in rem uerso cum hærede patris uel domini ageretur, & usurarum quæstio moueretur: Imperator ideo soluendas usuras iudicauit, quod eas ipse dominus, uel pater lógo tempore præstitisset. Imperator quoq; noster Seuerus filix Flauij Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem præstitisse dotis usuras allegasset.

*aliàs. de
ea parte
patrem.

VII. IDEM lib. II. *responsorum.*

Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit, & cum eam acciperetur noluisse, obsignauit ac deposuit. ex eo die ratio non habebitur usurarum. quod si postea conuentus, ut solueret, moram fecerit: nummi steriles ex eo tempore non erunt.

VIII. IDEM lib. IX. *responsorum.*

Equis per fideicommissum relictis, post moram foetus quoq; præstabitur, ut fructus: sed foetus secundus, ut causa, sicut partus mulieris.

IX. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Pecuniæ foenebris, intra diem certum debito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimarum usurarum respondi nõ tenere. Quare pro modo cuiuscumq; temporis, superfluo detracto, stipulatio uires habebit. Usurarum stipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur: nec inutilis legitimæ usuræ stipulatio uidetur sub ea conditione concepta, SI MINORES AD DIEM SOLVTAE NON FVERINT: non enim poena, sed foenus uberius ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo fuit, cui pecunia solueretur: eius temporis inculpatam esse morã constitit. Ideo si maiores usuræ pro prioribus petantur: exceptio doli non inutiliter opponetur.

X. PAVLVVS lib. II. *questionum.*

Partum post litem contestatam editum restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si cum mater peteretur, iam natus fuisset: nisi specialiter & pro hoc egisset.

XI. IDEM lib. XXV. *questionum.*

Caius Seius, qui rem publicã gerebat, foenerauit pecuniam publicam sub usuris solitis. fuit aut̃ cõsuetudo, ut intra certa tempora non illatis usuris, grauiore infligerentur. quidam debitores cessauerunt

runt in soluendis usuris, quidam plus intulerunt: & sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competebat, etiam pro his, qui cessauerant in usuris, suppleatur. Quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine pœnæ nomine à quibusdam exactum esset, ipsi Seio proficere deberet, an reipublicæ lucro cedere: respondi. si Caius Seius à debitoribus usuras stipulatus sit: eas solas reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam ab his exigi soleant, etiã si omnia nomina idonea sint. quod si seruus publicus obligationem usurarum reipublicæ adquisisset: æquum esse (quamuis ipso iure usuræ reipublicæ debeantur) tamen pro defectis nominibus compensationes maiorum usurarum fieri: si non sit parata respublica uniuersorum debitorum fortunam suscipere. eadem ferè in tutoribus Marcellus refert.

XII. IDEM lib. III. responsorum.

Seia mutuum pecuniam accepit à Septitio. de usuris ita conuenit. nisi sua quæquæ die usuræ superscriptæ exsoluerentur, uel post tertium mensem: tunc in maiores usuras Seia teneretur: & deinceps per singulas pensiones (si conditione data usuræ non soluerentur) ea conditio obseruaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolueretur. quæro, an hæc uerba, ET DEINCEPS PER SINGVLAS PENSIONES (SI CONDITIONE DATA USURAE NON SOLVANTVR) EA CONDITIO OBSERVARETVR: eò pertineant, ut quamuis commissa sit forte prima stipulatio: non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conueniri possit, quàm eius pensionis nomine, quæ egressa sit diem præstitutum: Paulus respondit. plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de grauioribus usuris præstandis subiecta esset, ut per singulas pensiones conditio spectaretur non illatarum suis temporibus leuiorum usurarum. & ideo posse euitari pœnam sequentium pensionum.

XIII. SCAEVOLA lib. I. responsorum.

Qui semisses usuras promiserat, per multos annos minores præstitit. hæres creditoris semisses petit. cum per debitorem non steterit, quo minus minores soluat: quæro, an pacti uel doli exceptio obstet: respondi. si in exsoluendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit: posse secundum ea, quæ proponerentur, obstare exceptionem. Quæsitum est, an iudicio negotiorum gestorū uel mandati pro pecunia ociosa usuras præstare debeat, cum dominus nullam pecuniam scenerauit: respondi. si eam pecuniam depositam habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset: nõ debere quidquam usurarum nomine præstare.

XIII. PAVLVVS lib. XIII. responsorum respondit.

Mora in soluendo fideicommissio facta, partus quoque ancillarum

restituendos. Hæres rogatus erat, post mortem suam sine reditu hæreditatem restituere. quæ situm est, an partus ancillarū etiam uiuo hærede nati, restituendi essent propter uerba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensisset? PAULVS respondi. ante diē fideicommissi cedentem partus ancillarum editos fideicommissio non contineri. Neratiū quoque libro primo referre eum, qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommissio restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, specialiter ancilla, an hæreditas in fideicommissio sit.

XV. IDEM lib. XVI. *responsorum respondit.*

NEQUE eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti, quasi à malæ fidei possessore condicuntur.

XVI. IDEM lib. I. *decretorum.*

LIBERALITATIS in rem publicam factæ usuræ non exiguntur. Cum usuræ præcij fundi ab eo, qui à fisco emerat, peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem: Imperator decreuit, iniquum esse usuras ab eo exigere, qui fructus non percepisset.

XVII. IDEM lib. lib. *singulari de usuris.*

CUM quidam cauisset, se quotannis quincunces usuras præstaturum: & si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniæ ex die, qua mutuatus esset, semisses soluturum: & redditus per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset: diuus Marcus Fortunato ita rescripsit. præsidem provinciam adi: qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustæ exactiōnis rediget. hæc constitutio ad infinitum modum excedit. Quid ergo? sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescant usuræ. Diuus Pius ita rescripsit. parum iuste usuras præteritas petis, quas omisisse te, longi temporis interuallum indicat: qui eas à debitore tuo, ut gratiosior apud eum uideri ceresses, petendas non putasti. In tacito fideicommissio omne emolumentum hæredi auferendum, & fisco præstandum, diuus Pius rescripsit. ergo & usurarum emolumentum auferetur hæredi. Si pupillotutorem non habenti, fideicommissum solui non potuit: non uideri moram per hæredem factam, diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui quod reipublicæ causa abfuerit, uel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. Quid enim potest imputari ei, qui soluere, etiam si uellet, non potuit? Nec simile uideri potest, quod placuit: minoribus etiam in his succurri, quæ non adquisierunt. usuræ enim non propter lucrum petentium, sed propter moram non solventium infliguntur. Ex locato qui conuenitur: nisi conuenierit,
ut

ut tardius pecuniæ illatæ usuras deberet: non nisi ex mora usuras præstare debet. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed ipse accipit: ut solet à fornicarijs, qui tardius pecuniam inferunt: item ex uestigabilibus. Cum autem in locum priuati successit, etiam dare solet. Si debitores, qui minores semissibus usuras præstabant, fisci esse cœperunt: postquam ad fiscum transferunt, semisses cogendi sunt præstare. Eos, qui ex administratione rerum ciuitatû conueniuntur, usuris obnoxiosos esse, satis notum est. Idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus commiserunt: etiam si negligenter dederint, usura eis remittitur. hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur. alioquin etiam usuræ adplicabuntur. Si dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauerunt, præfinitus: à præside tempus statuendum est: & nisi posuerint hæredes, usuras reipublicæ usq; ad tertiam centesimæ pendent.

XVIII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

EVictis agris, si initio cōuenit, ut uenditor precium restitueret: usuræ quoq; post euictionem præstabuntur, quamuis emptor post dominij litem incohata fructus aduersario restituerit. Nam incommodum medijs tēporis emptoris damnum est. Post traditam possessionem defuncto uenditore, cui successor incertus fuit: medijs quoq; temporis usuræ precij, quod in caussa depositi non fuit, præstabuntur.

XIX. CAIVS lib. VI. ad leges duodecim tabularum.

VIdeamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoq; condēnandus sit possessor. quid enim, si argentum, aut uestimentum, aliamque similem rem: quid præterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus ususfructus sit, petierit: neq; enim nudæ proprietatis (quod ad proprietatis nomen attinet) fructus ullus intelligi potest: neq; ususfructus rursum fructus eleganter computabitur. Quid igitur, si nuda proprietatem petita sit: ex quo perdidit fructuarius ususfructum, æstimabitur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus sit: Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Aelius putat, si uestimenta, aut scyphus petita sint: in fructu hoc numerandum esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit. Iter quoq; & actus si petitus sit: uix est, ut fructus ulli possint æstimari: nisi si quis cōmodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tēpore, quo petisset, ire agere non phiberetur, quod admittendum est.

XX. PAVLVS lib. XXII. ad Sabinum.

VSuras illicitas sorti mistas, ipsas tantum non deberi constat. cæterum sortem non uicere.

XXI. VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Sciendum est: non omne, quod differendi causa optima ratione fit, mora adnumerandum. Quid enim, si amicos adhibendos debitor requirat, uel expediendo debito, uel fideiussoribus rogandis, uel exceptio aliqua allegetur? mora certe facta non uidetur.

XXII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si modo id ipsum non fraudandi causa simuletur.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Sed & si reipublicae causa abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non uidebitur: siue etiam in uinculis hostium uel potestate esse coeperit. Alioquando & in re mora discerni solet: si forte non exstat, qui conueniatur.

XXIII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit: non fecisse uidetur moram, utique si iuste ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit, & fideiussor tenetur. Mora uideatur creditori fieri: siue ipsi, siue ei, cui mandauerat, siue ei, qui negotia eius gerebat, mora facta sit. nec hoc casu per liberam personam adquiri uidetur, sed officium impleri. Sicuti cum quis furtum mihi facientem depræhendit, negotium meum agens: manifesti furti actionem mihi parat. Item cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

XXV. IULIANVS lib. VII. digestorum.

Qui scit fundum cum alio sibi communem esse: fructus, quos ex eo percipit, inuito uel ignorante socio: non maiore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædij est. nec refert, ipse, an socius, an uterque eos seuerit: quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur. & quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possiderat, nulla ex parte fructus suos facit, quoquo modo sati fuerint: ita qui communem fundum possidet, non faciet fructus suos pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seuit. an Titius bonæ fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi. quo ad fructus, qui ex fundo percipiuntur: intelligi debet propius eos ipsi accedere, quæ serui operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, inspicitur. & ideo nemo unquam dubitauit, quin si in meo fundo frumentum tuum seueris: segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonæ fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod domini prædiorum tributum est. Præterea cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati: quanto magis hoc in bonæ fidei possessore recipi-

piendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habet: cum fructuarij quidem non fiant, ante quàm ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, si quoquo modo à solo separati fuerint. Sic & eius, qui uestigalem fundū habet, fructus fiunt, simul atq; à solo separati sunt. Bonæ fidei emptor* (seuit, &) ante quàm fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse. an perceptione fructus suos faciat, quæritur: respōdi. bonæ fidei emptor, quo ad percipiēdos fructus, intelligi debet, quandiu euictus fundus non fuerit. nam & seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, uel ex operis suis acquirit, quandiu à me euictus non fuerit.

XXVI. IDEM lib. VI. ex Minutio.

VEnationē in fructu fundi negauit esse, nisi fructus fundi ex uenati aliās **Ex** one cōstaret. **XXVII. AFRICANVS** lib. VIII. *questionum.* uenatiōe

Cum patrifamilias mora facta sit, iam in hærede eius non quæritur fructum mora. nam tunc hæredi proximo iure hæreditario ea competit. ideoq; ad cæteros quoq; deinceps transmittitur.

XXVIII. CAIUS lib. II. *rerum quotidianarum.*

In pecudum fructu etiam fœtus est, sicut lac, pili, & lana. Itaq; agni, & hœdi, & uituli statim pleno iure sunt bonæ fidei possessoris & fructuarij. Partus uero ancillæ in fructu non est. Itaq; ad dominum proprietatis pertinet. absurdū enim uidebatur hominem in fructu esse, cum suculi omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauit.

XXIX. MARTIANVS lib. XIII. *institutionum.*

Placuit (siue supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit, siue usurarum usuras) quod quidem illicite adiectum est, pro non adiecto haberi, & licitas peti posse.

XXX. PAVLVS lib. III. *responsorum.*

Etia ex nudo pacto debentur ciuitatibus usuræ creditarū ab eis pecuniarū.

XXXI. VLPIANVS lib. I. *responsorum.*

Quod in stipulatione sic adiectū est, ET VSVRAS, SI QVÆ COM- PETIERINT: nullius esse momenti, si modus certus non adijciat.

XXXII. PAPINIANVS lib. III. *responsorum.*

Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona: id est, si interpellatus opportuno loco, non soluerit. quod apud iudicem examinabitur. Nam (ut & Pomponius libro duodecimo epistolarū scripsit) difficilis est huius rei definitio. Diuus quoq; Pius Tullio Balbo rescripsit: an mora facta intelligatur, neq; constitutione ulla, neq; iuris auctorum quæstione decidi posse: cum sit magis facti, quàm iuris. Et non sufficit ad probationē moræ, si seruo debitoris absentis denunciatum sit à creditore procuratore uel eius: cū etiam si ipsi (in q; domino denun-

ciatum est, cæterum cum postea is sui potestatem faceret, ommissa est re-
petendi debiti instantia: non protinus per debitorem mora facta intel-
ligatur. In bonæ fidei contractibus ex mora usuræ debentur. Quid
ergo si & filius familias & pater ex persona eius teneatur (siue iussu eius
contractum est, siue in rem uersum est patris, uel in peculiū) cuius per-
sona circa moram spectabitur? & si quidem pater duntaxat cōuenitur
ex mora sua: non tenetur. in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quo-
minus à patre actor cōsecutus est, filius præster. Quod si filius moram
fecerit: tunc actor uel cum ipso in solidum, uel cum patre duntaxat de
peculio actionem habebit. Sed si duo rei promittendi sint: alterius
mora alteri nō nocet. Item si fideiussor solus morā fecerit: nō tene-
tur, sicuti si Stichū pmissum occiderit: sed utilis actio in hūc dabit̄.

XXXIII. VLPIANVS lib. sing. de officio curatoris reipublicæ.

SI bene collocatæ sunt pecuniæ publicæ in sortē, inquietari debito-
res non debent, & maxime si parient usuras. si non parient: prospice-
re reipublicæ securitati debet præses prouinciæ: dūmodo non acerbū
se exactorem, nec contumeliosum præbeat, sed moderatum, & cū effi-
cacia benignum, & cum instantia humanum. nam inter insolentiam
iniuriosam, & diligentiam non ambitiosam multum interest. Præter
ea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus
idoneis uel hypothecis.

XXXIII. IDEM lib. XI. ad edictum.

USURÆ uicē fructuū obrinent, & merito nō debent à fructibus sepa-
rari: & ita in legatis, & fideicommissis, & in tutelæ actione, & in cæte-
ris iudicijs bonæ fidei seruañ. hoc idē in cæteris obuentionib; dicemus.

XXXV. PAVLVS lib. VII. ad edictum.

LITE contestata usuræ currunt.

XXXVI. VLPIANVS lib. I. ad edictum.

PRÆDIORUM urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

XXXVII. IDEM lib. XI. ad edictum.

ET in contraria negotiorum gestorū actione usuræ ueniunt: si mutu-
atus sim pecuniam, ut creditorem tuum absoluam, qui aut in
possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora uenditu-
rus. quod si domi habens, propter eandem causam solui: puto uerum,
si liberaui te magno incōmodo, debere dici usuras uenire. eas autem,
quæ in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei iudicijs cōstitutum,
sed si mutuatus dedi: hæ usuræ uenient, quas ipse pendo: utiq; si plus ti-
bi præstauerim commodi, quàm usuræ istæ colligunt.

XXXVIII. PAVLVS lib. V. ad Plautium.

VIDEAMUS generatim, quādo in actione, quæ est in personā, etiam
fructus

fructus ueniant. & quidem si fundus ob rem datus sit, ueluti dotis causa: renunciata ad finitatem, fructus quoque restituendi sunt: utique si qui percipere sunt eo tempore, quo sperabatur ad finitatem. sed & posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debet, omnimodo restituendi sunt. Sed & si per mulierem stet, quo minus nuptiæ contrahantur: magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est: quod si sponsus non conueniebatur ad restituendos fructus, licuerat ei negligere fundum. Item si indebitum solui, & repeto: fructus quoque repetere debebo. Idcirco est, si mortis causa fundus sit donatus, & reualuerit, qui donauerat, atque ita cōdictio nascatur. In Fauiana quoque actione & Pauliana: per quam, quæ in fraudem creditorum alienata sunt, reuocantur: fructus restituuntur. nam prætor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset. quod non est iniquum. Nam & uerbum **RESTITVAS**, quod in hac re prætor dicit: plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. & ideo cum restitui prætor uult (ueluti in interdico **VNDE VI**) etiã fructus sunt restituendi. Item si ui metusne causa rem tradam: non aliter mihi restituisse uidetur, quam si fructus restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionem habeam ad id cōsequendum, quod meum non fuit (ueluti ex stipulatu:) fructus non consequor, etiã si mora facta sit. quod si acceptum est iudicium: tunc Sabinus & Cassius ex æquitate fructus quoque restituendos putant. sed & ut causa post acceptum iudicium restituatur, puto recte dici. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. sed etiã in societate fructus cōmunicandi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea manet. uideamus de fructibus, & quidem in deposito & commodato fructus quoque præstadi sunt, sicut diximus. In interdico quoque **QVOD VI AVT CLAM** magis est, ut omnis causa & fructus restituatur. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt, & cum eo restituantur. eadem ratio est in fructibus prædiorum urbanorum. Item si diuidere tecum fundum uelim, tu nolis, & colam: an fructus diuidi debeant post deductionem impensarum? & puto diuidendos. In cæteris quoque bonæ fidei iudicijs fructus omnimodo præstantur. Si dos prælegata fuerit: ante nuptias percepti fructus in causa legati ueniunt.

XXXIX. MODESTINVS lib. VIII. differentiarum.

Equis per fideicommissum legati, post moram hæredis foetus quoque debentur. Equitio autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis foetus accedunt.

XL. IDEM lib. III. regularum.

In eum diem, quod creditor pignora diffraxit, recte usuræ fiet cōputatio.

XLI. IDEM lib. II. responsorum.

Tutor

Tutor condemnatus per appellationem traxerat executionem sententiæ. Herennius Modestinus respondit. eum, qui de appellatione cognouit, potuisse (si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduertisset) etiam de usuris medij temporis eum condemnare. Lucius Titius cum centum & usuras aliquanti temporis deberet: minorē pecuniam, quā debebat, obsignauit. quæro, an Lucius Titius pecuniæ, quam obsignauit, usuras præstare nõ debeat? Modestinus respondit. si non hac lege mutua pecunia data esset, ut liceret & particulatim exsoluere: non retardari totius eius debiti usurarum præstationē, si (cum creditor paratus esset totū suscipere) debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit. Ab Aulo Agerio Caius Seius mutuam quandam quantitatē accepit. hoc chirographo ille scripsit se accepisse. & accepi ab illo mutuos & numeratos decem, quos ei reddam calendis Iulij proximis, cum suis usuris placitis inter nos. quæro, an ex eo instrumento usuræ peti possint, & quæ? Modestinus respondit. si non appareat, de quibus usuris conuentio facta sit, peti eas non posse.

XLII. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. fructus, qui post aduersum ex causa fideicommissi dominiū ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem præterisse dicatur.

XLIII. IDEM lib. XVIII. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. eius temporis, quod cessit, postquam fiscus debitum percepit: eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur, usuras: quæ in stipulatū deductæ non sunt, petere posse.

Poenam pro usuris stipulari nemo supra licitū modum usurarum potest.

XLIV. POMPONIVS lib. XII. *ad Q. Mutium.*

Fructus percipiendo uxor uel uir ex re sibi donata, suos facit illos tantū, quos suis operis adquisierit (ueluti ferendo). Nam si pomū decerpserit, uel ex sylua ceciderit: non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonæ fidei possessoris: quia non ex facto eius is fructus nascitur.

XLVI. VLPIANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Quod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminueri debere.

XLVII. SCAEVOLA lib. V. *digestorum.*

Paratum iudicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non uideri.

XLVIII. IDEM lib. XXII. *digestorum.*

Maritus uxori suæ usumfructum tertiæ partis, & cum liberos habuisset, proprietatem legauit. eam uxorem hæredes falsi testamenti & aliorum criminum accusauerunt. qua re impedita est legatorum petitio. Interea filius mulieris natus, eoque conditio legati exstitit. quæ situm est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an etiam fructus mulieri præstari debeant: respondit. præstandos.

Fructus rei est, uel pignori dare licere.

XLIX. IABOLENVS lib. III. ex posterioribus Labconis

DE NAVTICO FOENORE.

Tit. II.

MODESTINVS lib. XI. *παραδ' εκτος*.

Traiectitia pecunia est, quæ trans mare uehitur. cæterum si eodem loco consumatur: non erit traiecitia. Sed uidentur, an merces ex ea pecunia comparatæ, in ea causa habentur. & interest, utrum etiam ipsæ periculo creditoris nauigent. tunc enim traiecitia pecunia fit.

II. POMPONIVS lib. III. ex Plautio.

Labeo ait. si nemo sit, qui ex parte promissoris interpellari traiecitia pecuniæ possit: id ipsum contestatione complexi debere, ut pro petitione id cederet.

III. MODESTINVS lib. III. *regularum*.

In nautica pecunia ex eo die periculum spectat ad creditorem, ex quo nauem nauigare conuenit.

III. PAPINIANVS lib. III. *responsorum*.

Nihil interest, traiecitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem constitutum, & conditione impleta, periculum esse creditoris deserit. utriusque igitur maius legitima usura fœnus non debetur. sed in priore quidem specie semper, in altera uero discusso periculo. nec pignora uel hypothecæ titulo maioris usuræ tenebuntur pro operis serui, traiecitia pecuniæ gratia secuti. Quod in singulos dies in stipularum deductum est, ad finem non ultra duplum centesimæ debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod legitima usuræ deerit, per alteram stipulationem usurarum supplebitur.

V SCAEVOLA lib. III. *responsorum*.

Periculi precium est, & si conditione quavis pœnali non existente, recepturus sis, quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam: si modo in aleæ speciem non cadat, ueluti ea, ex quibus conditiones nascuntur: ut si manumittas, si illud non facias, si non conualuero, & cæ-

l tera

tera. Sed nec dubitabis, si piscatori erogatur in apparatus, plurimū pecuniae dederim, ut si cœpisset, redderet: & athletæ, unde se exhiberet, exerceretq; ut si uicisset, redderet. In his enim omnibus & pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

VI. PAVLVS lib. XXV. *questionum.*

Fenerator pecuniam usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in nauē pignori accepit. ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui: aliarum etiam mercium alijs nauibus impositarum, proprijsq; fœneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. quæsitum est. naue propria perempta, ex qua totum solui potuisset, an id damnū ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa naue: an ad cæterarum nauium superfluum admitti possit? respondit. aliàs quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditorem pertinet. sed cum traiecitia pecunia ita datur, ut non aliàs petitio eius creditori comperat, quam salua nauis intra statuta tempora peruenerit: ipsius crediti obligatio, non existente conditione, defecisse uidetur. ideoq; pignorum persecutio perempta est etiam eorum, quæ non sunt amissa. si nauis intra præstitutos dies perisset: & conditionem stipulationis deficere uideri. ideo sine causa de pignorum persecutione, quæ in alijs nauibus fuerit, quæri. quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti poterit? tunc scilicet, cū conditio obligationis exstiterit, aut alio casu pignus amissum fuerit, uel uilius distractum: uel si nauis postea perierit, quam dies præfinitus periculo exactus fuerit.

VII. IDEM lib. III. *ad edictum.*

In quibusdam contractibus etiam usuræ debentur, quemadmodum per stipulationē. Nam si dederō decem traiecitia, ut salua naue sortem cum cæteris usuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

VIII. VLPPIANVS lib. XXVII. *ad edictum.*

Seruius ait. pecuniæ traiecitia pœnam peti non posse: si per creditorem stetisset, quo minus eam intra tempus præstitutum accipiat.

IX. LABEO lib. I. *τὸ δευτέρου à Paulo epitomatorū.*

Si traiecitia pecuniæ pœna (uti solet) promissa est: quamuis eo die, qui primò soluendæ pecuniæ fuerit, nemo mixerit, qui pecuniā eam deberet: tamen pinde cōmitti pœna potest, ac si fuisset hæres debitoris.

DE PROBATIONIBVS ET PRAESUMPTIONIBVS. Tit. III.

Papini.

PAPINIANVS lib. III. *questionum.*

Quoties quaeretur, genus uel gentē quis haberet, nec necum probare oportere.

II. PAVLVS lib. LXIX. *ad edictum.*

E Incumbit probatio, qui dicit, non qui negat.

III. PAPINIANVS lib. IX. *responsorum.*

Cum tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento pro eadem parte, uel postea pro maiore hæres scribitur: probatio mutatae uoluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur: cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadet, eos ita hæredes scribere, quorum fidem elegerunt.

III. PAVLVS lib. VI. *responsorum.*

Emplorem probare debere, eum seruum, de quo queritur, antequam emeret, fugisse.

V. IDEM lib. IX. *responsorum.*

Abea parte, quæ dicit aduersarium suum aliquo iure prohibitum esse: specialiter lege uel constitutione id probari oportet. Ideoque respondit, si quis neget emancipationem rite factam, ipsum præstare debere probationem.

VI. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

Patronus manifeste docere debet, libertum in fraudem suam aliquid dedisse, ut partē eius, quod in fraudē datum esset, posset auocare.

VII. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

Cum probatio prioris fugæ deficit, serui quæstioni credendum est. in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum uidetur.

VIII. IDEM lib. XIII. *ad Plautum.*

Sifilius in potestate patris se esse neget, prætor cognoscit, ut prior doceat filius: & quia pro pietate, quam patri debet, hoc statuendum est: & quia se liberum esse quodammodo contendit. ideo enim & qui proclamatur ad libertatem, prior edocere iubetur.

IX. CELSVS lib. I. *digestorum.*

Sipactum factum sit, in quo hæredis mentio non fiat: quaeritur, an si actum sit, ut ipsius duntaxat debitoris persona artaretur: Sed quamuis uerum est, quod qui excipit, probare debeat, quod excipitur: attamen de ipso duntaxat, ac non de hærede eius quoque conuenisse: petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tam hæredibus nostris, quam nobismetipsis cauemus.

X. MARCELLVS lib. III. *digestorum.*

Census, & monumēta publica potiora testibus esse, senatus cœsui.

XI. CELSVS lib. XI. *digestorum.*

Non est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cū accipiebantur, idoneos nō fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorū officij fuit prouidere, ut pupillo caueretur.

XII. IDEM lib. XII. *digestorum.*

als*quin
genta.

Quinquaginta testamēto tibi legata sunt. idem scriptū est postea in codicillis. refert duplicare legatum uoluerit, an repetere: & an oblitus se in testamento legasse, id fecerit. ab utro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte æquius uidetur, ut petitor probet, quod intendit. sed interdum probationes quædam & à reo exiguntur. nam si creditum petatur, ille respondeat, solutam esse pecuniam: ipse hoc probare cogendus est. & hic igitur, cū petitor duas scripturas ostendit, hæres posteriorem inanem esse, ipse hæres id adprobare iudici debet.

XIII. IDEM lib. XIII. *digestorum.*

Cum de ætate hominis quæreres, Cæsar noster in hæc uerba rescriptit. & durum & iniquū est, cum de statu ætatis alicuius quæratur, & diuersæ professiones proferuntur: ei potissimum stare, quæ noceat. sed causa cognita ueritatem excuti oportet: & ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipue fidem in ea re constare, credibilius uideatur.

XIII. VLP IANVS lib. II. *de officio consulis.*

Circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicit, referendum est, quis actoris partibus fungatur. Et siquidem in possessione libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque se ingenum esse. Sin uero in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur scilicet eius, qui ei controuersiam mouet: hoc probare debet, qui eum dicit libertū suum. quid enim interest, seruum quis suum, an libertum contendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis sua ultro in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ut se ingenum esse promicietur: an obtemperari ei debeat, tractari potest. & non ab re esse opinor, morē geri probanti se ingenum, & sententiam secundum se dandam: cum nulla captio iuris intercedat.

XV. MODESTINVS lib. XII. *responforum.*

Quidam quasi ex Seia susceptus Caio Seio, cum Caius fratres haberet, hæreditatē Caij inuasit: & fratribus eiu sdem, quasi ex mandato defuncti, fideicommissa soluit, & cautionem accepit. qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset: quærebant, an cum eo de hæreditate fratris ppter emissam ab eis manum, possint quasi cum filio agere? Modestinus respondit. cautione exsoluti fideicommissi statum eius, qui probari posset à fratribus defuncti filius non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum tamen à fratribus pbari debere.

Terentius

XVI. TERENTIUS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.
Etiam matris professio de ætate filiorum recipitur. sed & ani recipienda est.

XVII. CELSVS lib. VI. digestorum.
Cum de lege Falcidia quaeritur: hæredis probatio est, locum habere legem Falcidia. Quod cum probare non potest: merito condēnabitur.

XVIII. VLPPIANVS lib. VI. disputationum.
Quoties operæ quasi à liberto petuntur: probationes ab eo, qui se patronum dicit, exiguntur. & ideo Iulianus scripsit: licet patronus in præiudicio possessor esse uideatur: uerum partibus actoris nõ libertum fungi debere, sed eum, qui se patronum esse contendat. Qui dolo dicit factum aliquid (licet in exceptione:) docere debet, dolum admissum esse. Interrogationis factæ probationē actori imponi debere, id est ei, qui in iure interrogatus dixit respondisse, se solum hæredem esse: sed & si tacuisse dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum: imposta probatione non ei, qui excepit, se non respondisse, sed actori.

XIX. IDEM lib. VII. disputationum.
In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem uelut intentionem implere. ut puta si pacti conuenti exceptione utatur: docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis, pmissit iudicio se sisti, & reipublicæ causâ abfuisse dicatur, & ob id non sterisse: uel dolo malo aduersarij factum, quo minus stereret: uel ualetudinem sibi impedimento fuisse, uel tempestatem: probare id eum oportet. Sed & si procuratoria quis exceptione utatur, eo quod non licuisset aduersario dare, uel fieri procuratorem: probare id oportet obijcientē exceptionem. idem erit dicendum, & si ea pecunia petatur, quæ pensata dicitur. Hoc amplius. si iudicatæ rei, uel iurisiurandi conditio delata dicatur de eo, quod tunc petitur: siue in alea gestum esse contendatur: eum implere probationes oportet.

XX. IULIANVS lib. LXIII. digestorum.
Si quis liberum hominem ui rapuerit, in uinculis habuerit: is indignissime commodum possessoris consequetur: quia probari nõ poterit, hominem eo tempore, quo primū lis ordinaretur, in libertate fuisse.

XXI. MARTIANVS lib. VI. institutionum.
Verius esse existimo: ipsum qui agit, id est legatariū probare oportere, scisse defunctum alienam se rem uel obligatam legare: non hæredē probare oportere, ignorasse alienam rem uel obligatam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

XXII. VLPPIANVS lib. I. responsorum.

EVm, qui uoluntatem mutatam dicit, probare hoc debere.

XXIII. MARTIANVS lib. *singulari ad formulã hypothecariam.*
ANte omnia probandum est, quod inter agentem & debitore conuenit, ut pignori hypothecæ sit. sed & si hoc probet actor: illud quoque probare debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo conuenit de pignore: aut ad eum, cuius uoluntate hypotheca data est.

XXIIII. MODESTINVS lib. *III. regularum.*

SI chirographum cancellatum fuerit: licet præsumptione debitor liberatus esse uideatur: in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostendit, recte debitor conuenit.

XXV. PAVLVS lib. *III. questionum.*

CVm de indebito quaritur, quis probare debet, non fuisse debitum: res ita temperanda est. ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit: & ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit: sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse (si uult audiri) compellendum esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam acceperit. per enim absurdum est, eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse: postquam fuerit conuictus accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. Sin uero ab initio quidem confiteatur suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas: præsumptionem uidelicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat. Qui enim soluit, nunquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet, & indebitas effundat: & maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est & studiosus paterfamilias, cuius personam incredibile est in eo aliquo facile errasse. & ideo eum, qui dicit indebitas soluisse: compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, uel aliquam iustam ignorantiam causam indebitum ab eo solutum sit: & nisi ostenderit, nullam eum repetitionem habere. Sin autem is, qui indebitum queritur, uel pupillus, uel minor sit, uel mulier, uel forte uir quidem perfectæ ætatis, sed miles, uel agriculor, et forensium rerum expertus, uel aliàs simplicitate gaudens, & desidiæ deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas: & si non ostenderit, eas redhibere. sed hoc ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat. Si autem pro parte queritur, quod pars pecuniæ solutæ debita non est: uel quod ab initio quidem debitum fuerit, sed uel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit, uel exceptione tutus errore eas pecunias depedit: ipsum hoc omni modo ostendere, quod uel plus debito persoluit, uel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, uel tutus exceptione neficiens suam proiecit pecuniam: secundum generalem regulam, quæ eos, qui

qui opponendas esse exceptiones affirmant, uel soluisse indebita cōtendunt, hæc ostēdere exigit. In omnibus autem *decisionibus (quas p- als *iussu- posuimus) licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, onibus. aduersario suo de rei ueritate iusiurandum inferre, prius ipso pro calumnia iurante: ut iudex iuramēti fidem secutus, ita sententiam suam possit formare, iure scilicet referendæ religionis ei seruādo. Sed hæc, ubi de solutione indebiti quæstio est. Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur, & indistincte loquatur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitū ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionē exposuit, causas explanauit, pro quibus eandem conscripsit. Tunc enim stare eū oportere suæ confessioni: nisi euidentissimis probationibus in scriptis habitis, ostendere paratus sit, sese hæc indebite promississe.

XXVI. P A P I N I A N V S lib. XX. *questionum.*

Procula cū magnæ quantitatis fideicommissum à fratre sibi debitū, post mortem eius in ratione cum hæredibus pensare uellet: ex diuerso autem allegaretur, nunquam id à fratre, quandiu uixisset, desideratum, cum uarijs ex causis sæpe in rationem fratris pecunias ratio Procule soluisset: diuus Commodus, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fideicommissum fratris fuisset remissum.

XXVII. S C A E V O L A lib. XXXIII. *digestorum.*

Qui testamentum faciebat, ei, qui usq; ad certum modum capere poterat, legauit licitam quantitatem. deinde ita locutus est. Titio centum do lego, quæ mihi pertulit: quæ ideo ei non caui, qd omnes fortunas & substantiam, si quam à matre susceperat, in sinu meo habui sine ulla cautione. item eidem Titio reddi & solui uolo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex redditibus prædiorū eius, quorū ipse fructum percepi, & distraxi: item de calendario, si qua à matre receperat Titius, in rem meam conuerti. quæro, an Titius ea exigere potest? respondi. si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit: exigi. uideri enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis hoc in testamento adiecisse.

XXVIII. L A B E O lib. VIII. *πρὸς τὸν Πάυλον ἐπιτομῶν.*

Si arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria exstet: hoc Sei quærendum est, an aliquis meminerit, id opus factum esse. P A V L V S. imò cū ab arbitro quærit, memoria facti operis exstet, nec ne: nō hoc quærit, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factū sit: sed num hoc aliquo modo probari possit, * quā pridē id opus factū sit: * alijs. *ἔ* & ita hoc, quod Græci dicere solēt * . potest enim hoc memoria diu, teneri

teneri, non intra annum (puta) factum: cum interim nemo sit eorum qui meminerit, quibus consulibus id uiderit: sed cum omnium hæc est opinio, nec audisse, nec uidisse, cū id opus fieret, neq; ex his audisse, qui uidissent, aut audissent: & hoc infinite similiter sursum uersum accideret: tum memoria facti operis non exstaret.

XXIX. SCAEVOLA lib. IX. *digestorum.*

Imperatores Antoninus & Verus AA. Claudio Apollinari rescripserunt in hæc uerba. Probationes, quæ de filiis dantur, non in sola affirmatione testium consistunt: sed & epistolas, quæ uxoribus missæ allegantur (si de fide earum consistat) non nullam uicem instrumentorum obtinere decretum est. Mulier grauida repudiata, filium enixa absente marito, spurium in actis professæ est. quæsitum est, an in potestate patris sit: & matre mortua intestata, iussu eius hæreditatē matris adire possit, nec obsit p̄fessio à matre irata facta: respondit. ueritati locū superfore.

XXX. IDEM lib. I. *responsorum Festo respondit.*

Si ancilla fuit: ad libertatem perductam non uideri, neq; per fideicommissi relictæ sibi probationē, nec quod alimenta sunt, ut nutricia præstita.

XXXI. IDEM lib. II. *respondit Materno Sabino.*

Commemorationē in chirographo pecuniarū, quæ ex alia causa deberi dicuntur, factam: uim obligationis non habere.

DE FIDE INSTRUMENTORVM, ET amissione eorum. Tit. III.

PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest. & ideo tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur.

II. IDEM lib. V. *sententiarum.*

Quicunq; à fisco conuenitur, non ex indice & exemplo alicuius scripturæ, sed ex authentico conueniendus est: ut ita contractus fides possit ostendi. ceterum calumniosam scripturam uim in iudicio obtinere non conuenit.

III. IDEM lib. III. *responsorum respondit.*

Repetita quidem die cautionem interponi non debuisse: sed falsi crimen, quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractū non uideri: cum inter præsentēs & conuenientes res actitata sit, magisq; debitor, quam creditor deliquerit.

III. CAIVS lib. singulari ad formulā hypothecariā.

In re hypothecæ nomine obligata, ad rem nō pertinet, quibus sit uet
bis:

bis: sicuti est in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo sine scriptura si conuenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit: res obligata erit, in qua conuenerit. fiunt enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari possit. & sine his autem ualeat, quod actum est, si habeat probationem: sicuti & nuptiæ sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

V. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

SI res gesta sine literarum quoque consignatione ueritate factum suum præbeat: non ideo minus ualebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit.

VI. VLPIANVS lib. L. *ad edictum.*

SI de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur, cui eas deponi oportet: semper seniorem iuniori, & amplioris honoris inferiori, & marem foeminae, & ingenuum libertino præferemus.

DE TESTIBVS.

Tit. V.

ARCADIVS, qui est Charisius, lib. singulari *de testibus.*

Estimoniorum usus frequens ac necessarius est, & ab his præcipue exigendus, quorum fides non uacillat. Adhiberi testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniarijs litibus, si ubi res postulat: & hi, quibus non interdicitur testimonium, nec ulla lege à dicendo testimonio excusantur. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus est: tamen ex constitutionibus principum hæc licentia ad sufficientem numerum testium coartatur: ut iudices moderentur, & eum solum testium numerum, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur: ne effrenata potestate ad uexandos homines, superflua multitudo testium protrahatur.

II. MODESTINVS lib. VIII. *regularum.*

IN testimonijs autem fides, dignitas, mores, grauitas examinanda est. & ideo testes, qui aduersus fidem testationis suæ uacillant, audiendi non sunt.

III. CALLISTRATVS lib. IIII. *de cognitionibus.*

TESTIUM fides diligenter examinanda est, ideoque in persona eorum exploranda erunt, in primis conditio cuiusque: utrum quis decurio, an plebeius sit: & an honestæ & inculpatae uitæ, an uero quis notatus & reprehensibilis: an locuples, uel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: uel an ei inimicus sit, aduersus quem testimonium fert: uel amicus ei, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspitione testimonium uel propter personam, à qua fertur, quod honesta sit: uel propter causam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiae causa fiat: admit-

*aliàs. Vi
nio.

tendum est. Ideoq; diuus Hadrianus *Junio Varo legato prouinciæ Cl
licæ rescripsit: eum, qui iudicat, magis scire posse, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolæ hæc sunt. Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus. quin & cuius dignitatis, & cuius existimationis sint: & qui simpliciter uisi sunt dicere, utrum unū eundemq; & præmeditatū sermonem attulerint: an ad ea, quæ interrogaueras, ex tempore uerisimilia respōderint. Eiusdē quoq; principis existat rescriptū ad Valcrianū Verum de excutienda fide testium in hæc uerba. Quæ argumenta, ad quem modum, probandæ cuiq; rei sufficiant: nullo certo modo satis definiri potest. Sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusq; rei ueritas deprehenditur: aliàs numerus testiū, aliàs dignitas & autoritas, aliàs ueluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. hoc ergo solum tibi scribere possum summam: non utiq; ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te existimare oportere, quid aut credas, aut parū probatum tibi opineris. Idem diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniae rescripsit, testibus se, non testimonijs crediturum. Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt. Quod crimina obijciebat apud me Alexander Apro, & nō probabat, nec testes producebat, sed testimonijs uti uolebat, quibus apud me locus non est: (nam ipse eos interrogare soleo) ipsum remisi ad prouinciam præsidem, ut is de fide testium quæreret: & si non impleisset, quod intendebat, relegaretur. *Caninio quoq; Maximo in hæc uerba idē princeps rescripsit. Alia est autoritas præsentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent. tecum ergo delibera, ut si detinere eos uelis, des eis impendia. Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceat ei, qui se ab eo parente uel eius liberauerit: quīne impubes erit: quīq; iudicio publico damnatus erit, qui eorum in intergrū restitutus non erit: quīne in uinculis, custodiae publica erit: quīne ad bestias, ut depugnet, se locauerit: quæne palam quæstum faciat, sece ritue: quīne ob testimonium dicendum, uel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus, uel conuictus erit. nam quidam propter reuerentiam personarum, quidam propter lubricum consilij sui, alij uero propter notam & infamiam uitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonij fidem. Testes non temere euocandi sunt per longum iter: & multo minus milites auocandi sunt à signis, uel muneribus, perhibendi testimonij causa. idēq; diuus Hadrianus rescripsit. Sed & diui fratres rescripserūt. Quod ad testes euocandos pertinet: diligentia iudicantis est explorare, quæ consuetudo in ea prouincia, in qua iudicat, fuerit. nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimonij gratia plerosq; euocare

*aliàs. Sa
bino.

tos:

tos: non est dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui iudicat.

IIII. PAVLVS lib. II. ad L. Iuliam & Papiam.

LEge Iulia* iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, ut testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, uitricum, priuignum, sobrinum, sobrinā, sobrinonē natum, eos uē, qui prior gradu sint. item ne liberto ipsius liberorum uē eius, parentum, uiri, uxoris uē. Et ut nec patroni, patronæ uē aduersus liberos: neq; liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere.

alijs additur. & Papiam.

V. CAIVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

IN legibus, quibus excipitur, ne gener aut focer inuitus testimoniū dicere cogatur: generi appellatione sponsum filix quoq; contineri placet: item foceri, sponsæ patrem.

VI. LICINIVS RVFINVS lib. II. regularum.

IDonei nō uidentur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant.

VII. MODESTINVS lib. III. regularum.

Serui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam ueritatem non est.

VIII. SCAEVOLA lib. III. regularum.

IN uiti testimonium dicere non coguntur senes, ualeudinarij, uel milites, uel illi, qui cum magistratu reipublicæ caussa absunt, uel quibus uenire non licet.

IX. PAVLVS lib. I. ad Sabinum.

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est.

X. POMPONIVS lib. I. ad Sabinum.

Nullus idoneus testis in re sua intelligitur.

XI. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Ad fidem rei gestæ faciendā etiam non rogatus testis intelligitur.

XII. VLPPIANVS lib. XXXVII. ad edictum.

Vbi numerus testium non adiicitur, etiam duo sufficient. pluralis enim locutio duorum numero contenta est.

XIII. PAPIANVS lib. singulari de adulteris.

Quæsitum scio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati, testimonium iudicio publico perhibere possint: sed neq; lege Rhemmia prohibentur: & lex Iulia de ui, & repetundarum, & peculatus, eos homines testimonium dicere non uetuerunt. ueruntamen quod legibus omisum est, non mittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoq; testimoniij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere.

XIIII. IULIANVS lib. singulari de ambiguitatibus.

SCio quidem tractatū esse, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterij damnatus. Et sanè iuste testimoniij officio interdictū ei existimo. Ergo neq; iure civili testamentum ualere, ad quod huiusmodi testis processit: neq; iure pratorio, quod ius civile subsequitur: et neq; hæreditas adiri, neq; bonorum possessio dari possit.

XV. PAVLVVS lib. III. *sententiarum.*

REpetundarum damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimoniū adhiberi potest. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas *incalescentis sexus ostendit.

XVI. IDEM lib. V. *sententiarum.*

Qui falsa uel uaria testimonia dixerunt, uel utriq; parti prodiderunt: à iudicibus competenter puniantur.

XVII. VLP IANVS lib. *singulari regularum.*

Pater & filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt: testes utriq; in eodem testamento, uel eodem negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

XVIII. PAVLVVS lib. II. *de adulterijs.*

EX eo, quod prohibet lex Julia de adulterijs testimoniū dicere condemnatam mulierem: colligitur etiam mulieres in iudicio testimoniij dicendi ius habere.

XIX. VLP IANVS lib. VIII. *de officio proconsulis*

Inuiti testimoniū non dicunt publicani. item is, qui non detrectandi testimoniij causa aberit. item is, qui quid exercitui præbendū contulerit. Sed nec pupillis testimonium denunciari potest.

XX. VENVLEIVS lib. II. *de iudicijs publicis.*

In testimonium accusator citare nõ debet eum, qui in iudicio publico reus erit, aut qui minor uiginti annis erit.

XXI. ARCADIVS qui & Charisius lib. *singulari de testibus.*

Obcarmen famosum damnatus intestabilis fit. Illud quoq; incunctabile est, ut si res exigat, non tantum priuati, sed etiam magistratus (si in præsentis sint) testimoniū dicant. Item senatus censuit, prætorem quoq; dare debere testimonium in iudicio adulterij causa.

Si ea rei conditio sit, ut arenarium testem, uel similem personam admittere cogamur: sine tormentis testimonio eius credendum non est.

Si testes omnes eiusdem honestatis & existimationis sint, & negotij qualitas ac iudicis motus cum his concurrat: sequenda sunt omnino testimonia. Si uero ex his quidā aliud dixerint (licet impari numero) credendum quidem est, sed quod naturæ negotij conuenit, & quod inimicitiae aut gratiae suspitione caret: confirmabitq; iudex motū animi

mi sui ex argumētis & testimonijs, quæ rei aptiora, & uero proximiora esse cōpererit. Non em̄ ad multitudinē respici oportet, sed ad syncerā testimoniorū fidem, & testimonia, quibus potius lux ueritatis adfuit.

XXII. VENVLEIVS lib. II. de officio proconsulis.

CVrent magistratus cuiusq; loci testari uolentibus, & seipfos, & alios testes uel signatores præbere: quo facilius negocia explicentur, & probatio rei salua sit.

XXIII. IDEM lib. I. de iudicijs publicis.

PRoduci testis non potest, qui ante in eum reum testimoniū dixit.

XXIII. PAVLVS lib. V. sententiarum.

TEstes eos, q̄s accusator de domo pduxit, interrogari nō placuit.

XXV. ARCADIVS lib. singulari de testibus.

Mandatis cauetur, ut præsides attendant, ne patroni in causa, cui patrociniū præstiterunt, testimonium dicant. quod & in executoribus negotiorum obseruandum est.

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA. Tit. VI.

PAVLVS lib. XLIII. ad edictum.

Ignorantia uel iuris uel facti est. nam si quis nesciat defuisse eum, cuius bonorum possessio defertur: non cedit ei tempus. sed si sciat quidem defunctum esse cognatū, nesciat aut proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri: aut se sciat scriptū hæredem, nesciat autem, quod scriptis hæredibus bonorum possessionem prætor promittat: cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem & si frater consanguineus defuncti credat matrem potiolem esse. Si quis nesciat se cognatum esse: interdū in iure, interdum in facto errat. nam si & liberum se esse, & ex quibus natus sit, sciat, iura autem cognationis habere nesciat: in iure errat. at si forte expositus, quorum parentum sit, ignoret: fortasse & serui at alicui, putans se seruum esse: in facto magis, quàm in iure errat. Itē si quis sciat, alij quidem bonorum possessionem delatam esse, nesciat autem ei tempus præterisse bonorum possessionis: in facto errat. Idem est, & si putet eum bonorum possessionem accepisse. sed si sciat eū non petisse, tempusq; ei præterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite bonorum possessionem competere: cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, si ex asse hæres institutus, non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. quod si nesciat esse tabulas: in facto errat.

II. NERATIVS lib.V. membranarum.

IN omni parte error in iure non eodem loco, quo facti ignorantia, haberi debet: cum ius finitum esse & possit & debeat, facti interpretatio plerunq; etiam prudentissimos fallat.

III. POMPONIVS lib.III. ad Sabinum.

Plurimum interest, utrum quis de alterius causa & facto non sciat, an de iure suo ignoret. sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert, non *deperditi & nimium securi hominis.

*quidā legit. desidia præditi.

IIII. IDEM lib.XIII. ad Sabinum.

Iuris ignorantia in usucapione negatur prodesse, facti uero ignorantiam prodesse constat.

V. TARENTIVS CLEMENS lib.II. ad L. Iuliam & Papiam.

Iniquissimum uidetur, cuiquam scientiam alterius, quam suam, nocere: uel ignorantiam alterius prodesse.

VI. VLPIANVS lib.XVIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo æstimanda est: ut neq; negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neq; delatoria curiositas exigatur.

VII. PAPIANVS lib.XIX. questionum.

Iuris ignorantia nõ prodest adquirere uolentibus, suum uero petentibus non nocet.

VIII. IDEM lib.I. definitionum.

Error facti ne maribus quidem in damnis uel compendijs obest: ita uero autem error nec sceminis in cõpendijs prodest. cæterum omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

IX. PAVLVS lib. singulari de iuris & facti ignorantia

Regula est. iuris quidem ignorantiam cuiq; nocere, facti uero ignorantiam non nocere. Videamus igitur, in quibus speciebus locum habere possit: ante præmissis, qd minoribus uiginti quinq; annis ignorare permissum est. quod & sceminis in quibusdam propter sexus infirmitatem datur. & ideo, sicubi non est delictum, sed iuris ignorantia: non læduntur. Hac ratione si minor uiginti quinq; annis filiofamilias crediderit: subuenitur ei, ut non uideatur filiofamilias credidisse. Si filiusfamilias miles à commilitone hæres institutus, nesciat sibi etiã sine patre licere adire: per constitutiones principales ius ignorare potest. & ideo dies ei aditionis non cedit. Sed facti ignorantia ita demum cuiq; non nocet, si non ei summa negligentia obijciatur. Quid em̃ si omnes in ciuitate sciant, quod ille solus ignorat? Et recte Labeo definit, scientiam neq; curiosissimi * (neq; negligentissimi) hominis accipiendam:

*als deest.

uerum

uerum eius, qui eam rem diligenter inquirendo, notam habere possit.

Sed iuris ignorantiam non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat: si iurifconsulti copiam habeat, uel sua prudentia instructus sit: ut cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia. quod raro accipiendum est.

Qui ignorauit uenditorem rei dominum esse: plus in re est, quam in existimatione mentis. & ideo tametsi existimet se nō à domino emere: tamen si à domino ei tradat, dominus efficitur. Si quis ius ignorans, lege Falcidia usus non sit: nocere ei, dicit epistola diui Pij.

Sed & imperatores Seuerus & Antoninus in hac uerba rescripserunt.

Quod ex causa fideicommissi indebitum datū est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. Quamobrem Cargiliani hæredes, qui

cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cyrenensium relicta soluerint: non solum cautiones non exegerunt, quæ

interponi solent, ut quod amplius cepissent municipales, quam per legem Falcidiam licuisset, redderent: uerum etiā stipulati sunt, ne ea summa

in alios usus conuerteretur, & scientes prudentesq; passi sunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: frustra postulant reddi sibi à reipublica Cyrenensium, quasi plus debito dederint: cum sit utrunq; iniquū,

& pecuniam, quæ ad opus aquæductus data est, repeti: & reipublicam ex corpore patrimonij sui impendere in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræsentet. Quod si ideo repetitionem se eius pecuniam habere dicunt, quod imperitia lapsi, legis Falcidiæ beneficio usi non sint: sciant ignorantiam facti, nō iuris prodesse: nec stultis solere succurri, sed errantibus.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demōstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi nō sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæq; soluta est, nō ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed extet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

X. P A P I N I A N V S lib. VI. responsorum.

IMpuberes sine tutore agentes, nihil posse de facto uel de iure scire intelliguntur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS TERTIVS.

DE SPONSALIBVS. Tit. I.

FLORENTINVS lib. III. institutionum.

Sponsalia sunt, mentio & repromissio futurarum nuptiarum.

II. VLPIANVS lib. singulari de sponsalibus.

Sponsalia dicta sunt à spondendo. nam moris est fuit ueteribus stipulari, & spondere sibi uxores futuras.

III. FLORENTINVS lib. III. institutionum.

Vnde & sponsi sponsæq; appellatio nata est.

III. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Deniq; constat & absenti absentem desponsari posse, & hoc quotidie fieri.

V. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Hæc ita, si scientibus his, qui absunt, sponsalia fiant: aut si posteratim habuerint.

VI. VLPIANVS lib. XXV. ad Sabinum.

Si puellæ tutores ad infringenda sponsalia nuncium miserint: non putarim suffecturum ad dissoluendam nuptiarum spem hunc nuncium: non magis, quam sponsalia posse eos solos constituere. nisi forte omnia ista ex uoluntate puellæ facta sint.

VII. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

In sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptijs desideratur. Intelligi tamen semper filiæ patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit.

VIII. CAIVS lib. XI. ad edictum puouinciale.

Fror, quin sponsalibus impedimento sit, plus quam manifestum est: sed postea interueniens, sponsalia non infirmat.

IX. VLPIANVS lib. XXXV. ad edictum.

Quæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint ante duodecimum annum, si fuerint nuptiæ collatæ: Et semper Labeonis sententiam probaui existimantis, siquidem præcesserint sponsalia: durare ea, quamuis in domo loco nuptiæ esse cœperit. Si uero non præcesserint: hoc

hoc ipso, quod in domū deducta est, non uideri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus quoque probat.

X. IDEM lib. III. *disputationum.*

IN potestate manente filia, pater sponso nuncium remittere potest, & sponsalia dissoluere. Enimuero si emancipata est: nō potest, neque nunciū remittere, neque quæ dotis causa data sunt, condicere. ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse, conditionemque extinguit, quæ causa non secuta nasci poterat. Nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse: ut si nuptiis nō consentiret, repeteret, quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem.

XI. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt: & ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet.

XII. VLPPIANVS lib. *singulari de sponsalibus.*

Sed ea, quæ patris uoluntati non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem solum dissentienti à patre licentia filiæ conceditur: si indignum moribus, uel turpem sponsum pater ei eligat.

XIII. PAVLVS lib. V. *ad edictum.*

Filio familias dissentiente, sponsalia eius nomine fieri non possunt.

XIII. MODESTINVS lib. III. *differentiarum.*

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis sponsalia effici possunt: si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores, quàm septem annorum.

XV. IDEM lib. *singulari de enucleatis casibus.*

Tutor factam pupillam suam, nec ipse uxore ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest. Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad sponsalia pertinere.

XVI. VLPPIANVS lib. III. *ad L. Iuliam & Papiam.*

Oratio imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in persona senatorum inhiuit, de sponsalibus nihil locuta est: recte tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti: ut suppleatur, quod orationi deest.

XVII. CAIUS lib. I. *ad L. Iuliam & Papiam.*

Sæpe iustæ ac necessariæ causæ non solum annum, uel biennium, sed etiam per triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: ueluti ualetudo sponsi sponsæque, uel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

XVIII. VLPPIANVS lib. VI. *ad edictum.*

IN sponsalibus constituendis parui refert, per se & coram, an per nuncium

cium, uel per epistolam, an per aliū hoc factum sit. & serē plerumq; conditiones interpositis personis expediuntur.

DE RITV NVPTIARVM. Tit. II.

MODESTINVS lib. I. regularum.

Vptia sunt coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis uitæ, diuini & humani iuris communicatiō.

II. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

N Vptia consistere non possunt, nisi consentiant oēs: id est qui coeunt, quorumq; in potestate sunt.

III. IDEM lib. I. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neprem ex altero filio in potestate habeam: nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse, Pomponius scribit, & uerum est.

IIII. POMPONIVS lib. III. ad Sabinum.

M Inorem annis duodecim nuptiam tunc legitimam uxorem fore, cum apud uirum impleffet duodecim annos.

V. IDEM lib. III. ad Sabinum.

M Vlierem absenti per literas eius, uel per nuncium posse nubere placuit, si in domum eius deduceretur: eam uero, quæ abesset, ex literis uel nuncio deduci à marito non posse. deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum: quasi in domiciliū matrimonij.

VI. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

D Eniq; Cinna scribit: eum, qui absentem accepisset uxorem, deinde rediens à cœna iuxta Tyberim perisset: ab uxore lugendū, re spōsum esse.

VII. PAVLVS lib. I. ad L. Iuliam.

I Deoq; potest fieri, ut in hoc casu aliqua uirgo, & dotem, & de dote habeat actionem.

VIII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

L bertinus libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

IX. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

S I nepos uxorem uelit ducere auo furente: omnimodo patris auctoritas erit necessaria. Sed si pater furiat, auus sapiat: sufficit aui uoluntas. Is, cuius pater ab hostibus captus est (si non intra triennium reuerteratur) uxorem ducere potest.

X. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

S I ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, & an sit: quid faciendum sit, merito dubitatur. Et si triennium effluxerit, postquam apertissime pater

ter fuerit ignotus, ubi degat, & an superstes sit: non prohibentur liberi utriusq; sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere.

XI. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

SI filius eius, qui apud hostes est, uel abest, ante triennium captiuitatis uel absentiae patris uxorem duxerit, uel si filia nupserit: puto recte matrimonium uel nuptias contrahi: dummodo eam filius ducat uxorem, uel filia tali nubat, ut eius conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

XII. IULIANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

SI qua mihi uxor fuit, deinde à me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogauit: non sunt nuptiae incestae. Inter me & sponsam patris mei nuptiae non possunt contrahi: quoniam nouerca mea proprie non dicitur. Sed & per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit: quamuis nurus non proprie dicitur. Si uxor mea post diuortium alij nupserit, & filiam susceperit: putat Iulianus hanc quidem priuignam non esse, uerum nuptijs eius abstinendum. Adoptiuae sororis filiam possum uxorè ducere. cognata enim mea non est filia eius: quia auunculus nemo sit per adoptionem: & haec demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae sunt, id est, quae agnatorum ius habent, pari ratione & sorore patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

XIII. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis sit, ut ei honestae sint, uel liberti sui nuptiae: officio iudicis super hoc cognoscentis, haec prohiberi non debent.

XIIII. PAULVS lib. XV. ad Sabinum.

ADoptius filius si emancipetur: eam, quae patris adoptiui uxor fuit, ducere non potest: quia nouercae locum habet. Item si quis filium adoptauerit: uxorem eiusdem, quae nurus loco est, ne quidem post emancipationem filij uxorem ducere potest: quoniam aliquando nurus eius fuit. Seruiles quoque cognationes hoc iure obseruandae sunt. Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem, tantumdem iuris est & in sorore & sororis filia. Idem est contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere: & si ex seruitute manumissi sint, & dubitetur patrem eum esse. Vnde nec uulgo quæsitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimonijs naturale ius & pudor inspiciendus est. contra pudorem autem est, filiam suam uxorem ducere. Idem tamen quod in seruilibus cognationibus constitutum est, & in seruilibus adfinitatibus seruandum est: ueluti, ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi nouercam, non possim ducere: & contra, eam, quae in contubernio filij fuerit, patrem quasi nurum non

ducere. æque nec matrem eius, quam quis in seruitute uxorem habuit, quasi focrum. cum enim cognatio seruilis intelligitur: quare non & ad finitas intelligatur? Sed in re dubia rectius & modestius est, huiusmodi nuptijs abstinere. Nunc uideamus, quomodo nouerca & priuigna, & focrus, & nurus intelligantur: ut sciamus, quas nõ liceat ducere. Quædam nouercam per se patris uxorem, & nurum filij uxorem, & priuignã uxoris ex alio marito filiã intelligunt. sed (quo ad hanc causam) uerius est, nec aui uxorem, nec proaui duci posse. & duas ergo uel plures nouercas ducere non poterit. nec mirum. nam & is, qui adoptiuus est, nec naturalis patris, nec adoptiuus uxorem ducere potest. & si plures uxores pater adoptiuus habuit, nullam earum ducere possum. Itaq; focrus appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed & auia & proauia intelligitur: ut nullam earum ducere possim. Nurus quoq; appellatione non tantum uxor filij, sed & nepotis, & pronepotis continetur: licet quidam has pronurus appellent. Priuigna quoq; non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meæ filia est, sed & neptis, & pنےptis: ut nullam earum ducere possim. Item eius matrẽ, quam sponsam habui, nõ posse me uxore ducere, Augustus interpretatus est. fuisse em̃ eã focrũ.

XV. P A P I N I A N V S lib. III. *responsum.*

VXorem quondã priuigni coniungi matrimonio uitrici nõ oportet: nec in matrimoniu nouercã ei conuenire, qui priuignæ maritus fuit.

XVI. P A V L V S lib. XXXV. *ad edictum.*

ORatione diui Marci cauet, ut si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent. quam & senatusconsultum secutum est. Ne pote uxorem ducente, & filius consentire debet. neptis uero si nubat: uoluntas & autoritas aui sufficit. Furor matrimonium contrahi non finit: quia consensu opus est. sed recte contractum non impedit.

XVII. C A I V S lib. XI. *ad edictum prouinciale.*

PER adoptionem qua sita fraternitas eõ usq; impedit nuptias, donec manet adoptio. Ideoq; eam, quam pater meus adoptauit, & emancipauit, poterõ uxorem ducere. Aequè & si me emancipato, illã in potestate retinuerit: poterimus iungi matrimonio. Itaq; uolenti generum adoptare: suaderur, ut filiam emancipet. Similiter suadetur ei, qui nurũ uelit adoptare, ut emancipet filium. Amitam quoq; & materterã, item magnam quoq; amitam, & materteram magnam prohibemur uxore ducere: quamuis magna amita & matertera quarto gradu sint. Vtiq; autem amitam & amitam magnã prohibemur uxorem ducere: & si per adoptionem nobis coniunctæ sunt.

XVIII. I V L I A N V S lib. XVI. *digestorum.*

Nuptiæ inter easdem personas (nisi uolentibus parentibus) renouantur, iustæ non habentur.

Martia

XIX. MARTIANVS lib. XVI. institutionum, cap. 53. legis Iulie.

Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibent uxorem ducere, uel nubere: uel qui dotem dare non uolunt: ex constitutione diuorū Seueri & Antonini per pconsules præfidesq; prouinciarum coguntur in matrimonium collocare, & dotare. prohibere autem uidetur, & qui conditionem non quærit.

XX. PAVLVS lib. singulari ad orationē D. Seueri & Commodi.

Sciendum est, ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla, san non: quia officium eius in administratione negotiorum constat. & D. Seuerus & Antoninus rescripserūt in hæc uerba. ad officium curatoris administratio rerū pupillæ pertinet: nubere aut suo arbitrio potest.

XXI. TERENCEVS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Non cogitur filiusfamilias uxorem ducere.

XXII. CELSVS lib. XV. digestorum.

Si patre cogente ducit uxore, quam non duceret, si sui arbitrij esset: contraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur. maluisse enim hoc uidetur.

XXIII. IDEM lib. XXX. digestorum.

Lege Papiæ cauet, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq; liberos, libertinam uxorem habere licere.

XXIII. MODESTINVS lib. I. regularum.

In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecerit.

XXV. IDEM lib. II. regularum.

Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius hæres eierit.

XXVI. IDEM lib. V. responsorum.

Reas adulterij factas, nec ante damnationem, uiuente marito, uxores duci posse.

XXVII. VLPPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Siquis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxore: quamuis interim uxor non sit: attamen in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

XXVIII. MARTIANVS lib. X. institutionum.

Inuitam libertam uxorem ducere patronus non potest.

XXIX. VLPPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Quod & Ateius Capito *cōsulatu suo fert decreuisse. hoc tñ ita obseruandū est: nisi patronus ideo eā manumiserit, ut uxore eā ducat. *aliās. cōsult9ferē

XXX. CAIVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Simulata nuptiæ nullius momenti sunt.

XXXI. *VLPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.*

Senatori indulgentia principis fuerit permissum, libertinā iustam uxorem habere: potest iusta uxor esse.

XXXII. *MARCELLVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.*

Sciendum est, libertinum, qui se ingenuo dedit adrogandum: quamuis in eius familia ingenui iura sit consecutus: ut libertinum tamen a senatorijs nuptijs repellendum esse.

XXXIII. *IDEM lib. III. ad L. Iuliam Papiam.*

Pleriq; opinantur, cum eadem mulier ad eundem uirum reuertatur, id matrimonium idem esse. quibus adsentior: si non multo tempore interposito, reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alij nupserit, aut is aliam duxerit: maxime si nec dotem uir reddiderit.

XXXIII. *PAPINIANVS lib. III. responsorum.*

Generali mandatu quærendi mariti, filiæ familias nō fieri nuptias, rationis est. itaq; personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consensit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est. Ream adulterij, quam uir iure mariti postulauit, non prohibetur post abolitionem de nouo uxorem ducere. Sed & si non iure mariti ream postulauit: iure contractum matrimonium uidebitur. Inter priuignos contrahi nuptiæ possunt: & si fratrem communem ex nouo parentum matrimonio susceptum habeant. Filiam senatoris, nuptias libertini secutam, patris casus non facit uxorem. Nam quæ sita dignitas liberis propter crimen patris auferenda non est.

XXXV. *IDEM lib. VI. responsorum.*

Filius familias miles matrimoniū sine patris uoluntate nō cōtrahit.

XXXVI. *PAVLVS lib. V. questionum.*

Tutor uel curator pupillam uel adultam ducere non potest: nisi a patre desponsa, destinata uel testamento, nominatim conditione nuptijs, secuta fuerit.

XXXVII. *IDEM lib. VII. responsorum.*

Libertū curatoris puellæ prohiberi oportet uxorem eandē ducere.

XXXVIII. *IDEM lib. II. sententiarum.*

Si quis officium in aliqua prouincia administrat: inde oriūdam, uel sibi domicilium habentem, uxorem ducere nō potest, quamuis spōsare non prohibeatur: ita scilicet, ut si post officium depositum mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, aris tantūmodo redditis, quas acceperat. Veterem spōsam in prouincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest, & dos data non fit caduca. Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

Idem

XXXIX. IDEM lib. VI. ad Plautium.

SORORIS proneptem non possum ducere uxorem: quoniam parentis
Sei loco sum. Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores du-
cere, duxerit: incestum dicitur committere.

XL. POMPONIVS lib. III. ex Plautio.

ARISTO respondit, priuignæ filiam non magis uxorem ducere pos-
se, quam ipsam priuignam.

XLI. MARCELLVS lib. XXVI. digestorum.

PROBRUM intelligitur & in his mulieribus esse, quæ turpiter uiue-
rent, uulgoq; quæstum facerent, etiam si non palam. Et si qua
se in concubinatû alterius, quam patroni tradidisset: matrisfamilias
honestatem non habuisse eam dico.

XLII. MODESTINVS lib. singulari de ritu nuptiarû.

SEMPER in coniunctionibus, non solum quid liceat, considerandum
est: sed & quod honestum est. Si senatoris filia, neptis, proneptis,
libertino uel qui artem ludicram exercuerit, cuius uæ pater, mater uel id
fecerit, nupserit: nuptiæ non erunt.

XLIII. VLPIANVS lib. III. ad L. Iulianæ & Papiam.

PALAM QUÆSTVM FACERE, dicimus non tantû eam, quæ in lu-
panario se prostituit: uerum etiam si qua (ut solet) in taberna, cau-
pona, uel aliâ pudori suo non parcat. PALAM autem sic accipimus,
passim, hoc est sine delectu: non si qua adulteris uel stupratoribus se cõ-
mittit, sed quæ uicem prostitutæ sustinet. Item quæ cum uno & altero
se, pecunia accepta, commiscuit: nõ uidetur palam corpore quæstum
facere. Rectissime tamen Octauenus ait. etiã eã, quæ sine quæstu palam
se prostituerit, debuisse his cõnumerari. Non solum autem eã, quæ
facit: uerum eã quoq; quæ fecit, & facere desijt, lege notatur. neq; enim
aboleretur turpitude, quæ postea intermissa est. Non est ignoscendû
ei, quæ obtentu paupertatis turpissimam uitam egit. Lenocinium
facere non minus est, quam corpore quæstum exercere. Lenas autem
eas dicimus, quæ mulieres quæstuaras prostituunt. Lenã accipiemus
& eam, quæ alterius nomine hoc uitæ genus exercet. Si qua caupo-
nam exercens, in eã quæstuararia corpora habet (ut multæ adsolent, sub
prætextu instrumenti cauponarij prostitutas mulieres habere) dicen-
dum, hanc quoq; lenæ appellatione contineri. Senatus censuit, non
conueniens esse ulli senatori, ducere uxorem aut retinere damnatam
publico iudicio, quo cuilibet ex populo experiri licet: nisi si cui lege ali-
qua accusandi publico iudicio non est potestas. Si qua calumniæ no-
mine in iudicio damnata sit ex causa publici iudicij: sed & quæ præua-
ricationis causa damnata sit: publico iudicio condemnata esse non ui-
detur

detur. Quæ in adulterio depræhensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterij damnata esse proponatur: non tantum, quia depræhensa est, erit notata: sed & quia publico iudicio damnata est. At si non sit depræhensa, damnata aut: idcirco notatur, quia publico iudicio damnata est. Si depræhensa quidē sit, damnata autem non sit: notata erit. Ego puto, & si absoluta sit post depræhensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia uerū est, eam in adulterio depræhensam: quia factum lex, non sententia notat. Non adijcitur hic, uti in lege Iulia de adulterijs, à quo, uel ubi depræhensa sit. Proinde siue maritus, siue quis alius depræhēdisse proponatur: uidetur notata. Sed & si non in domo mariti, uel patris sui depræhensa sit, erit notata secundum uerba legis.

XLIII. PAVLVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

LEge Iulia ita cauetur. QVI SENATOR EST, QVI VE FILIUS, NEPOS VE EX FILIO, PRONEPOS VE EX EIVS FILIO NATVS CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM, VXOREM VE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAB IPSA, CVIVS VE PATER MATER VE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. NE VE SENATORIS FILIA, NEPTIS VE EX FILIO, PRONEPTIS VE EX NEPOTE, EX FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EI VE, QVI IPSE, CVIVS VE PATER, MATER VE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA NVPTA VE SCIENS DOLO MALO ESTO: NE VE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREM VE EAM HABETO. Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere, eamue, cuius pater materue artem ludicram fecerit: item libertinus senatoris filiam ducere. Non autem obest, auum & auiam artem ludicram fecisse: nec distinguitur, an pater in potestate habeat filiam, nec ne. Tamen iustum patrem intelligendum Octavianus ait: matrem, etiam si uulgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater, an adoptiuus. sed an & is noceat, qui ante, quam adoptaret, artem ludicram fecerit: atq; si naturalis pater, ante quam filia nasceretur, fecerit? Et si huius notæ homo adoprauerit, deinde emancipauerit: an nō possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariā legis sententiam esse Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur. Si postea ingenuæ uxoris pater materue, artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contrafactæ sint, & forte iam liberi procreati sint. Planè si ipsa arte ludicram facere cœperit: utiq; dimittēda erit. Eas quoq; quas ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, senatores non ducent.

XLV. VLP. IANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam. In eo

IN eo iure, quo dicitur, INVITO PATRONO LIBERTAM, QUAE EI NVPTA EST, ALII NVBERE NON POSSE: patronum accipimus (ut rescripto Imperatoris nostri & diui Seueri patris eius continetur) & eum, qui ea lege emit, ut manumittat: quia manumissa liberta emptoris habetur. Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit, nec is quidem debet habere, qui non suis numis comparauit. Planè si filius familias miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculij ancillam manumiserit, competere ei hoc ius. est enim patronus secundum constitutiones, nec patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet. & ideo si inuito patrono nunciū sponsa liberta remiserit: cum alio connubiū habet. Deinde ait lex. INVITO PATRONO. INVITVM accipere debemus eum, qui non consensit ad diuertium. Idcirco neq̄ à furioso diuertendo, soluit se huius legis necessitate: nec si ab ignorante diuerterit. reftius enim hic inuitus dicitur, quàm qui dissentit. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur: uereor, ne possit ista connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et quidem Iuliani sententia probatur dicentis, non habituram connubium. putat enim Iulianus, durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus: proculdubio dissolutum matrimonium est.

XLVI. CAIVS lib. IX. ad L. Iuliam & Papiam.

Illud dubitationis est, an etiam qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iabolenus negauit: quia non proprie uideatur eius liberta, quae etiam alterius sit. Alijs contra uisum est: quia libertam eius esse negari non possit, licet alterius quoq̄ sit liberta. quam sententiam pleriq̄ recte probauerunt.

XLVII. PAVLVS lib. II. ad L. Iuliam & Papiam.

Senatoris filia, quae corpore quaestum, uel artem ludicram fecerit, Saut iudicio publico damnata fuerit: impune libertino nubit. nec enim honos ei seruatur, quae se in tantum scelus deduxerit.

XLVIII. TERENCEVS CLEMENS lib. VIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Filio patroni in libertam paternam, eandemq̄ uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daret, ex sententia legis accommodatur. Idemq̄ dicendum erit, & si alterius patroni filius uiuo altero libertam eorum uxorem duxerit. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit: placet, quia contra legem maritus est, non habere eum hoc legis beneficium. Si uni ex filijs adsignatam, alter uxorem duxerit: non idem ius, quod patrono tribuendū, nihil enim iuris habebit: quia senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transfulit, cui id pater tribuit.

XLIX. MARCELLVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

Obseruandum est, quod inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. At contra, antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas ipsi, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

L. IDEM lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Proxime constitutum dicitur, ut cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit: liceat libertate inuito eo nuptias contrahere. Puto: quia non erat ferendus is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem praestitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

LI. LICINIUS RVFINVS lib. I. regularum.

Matrimonij causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi patronus matrimonio eius renunciauerit. Si autem filius familias matrimonij causa iussu patris ancillam manumiserit: Iulianus putat, perinde illam haberi, atque si a patre eius manumissa esset. & ideo potest eam uxorem ducere.

LII. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

Incestae nuptiae neque dotem habent: & ideo quod perceptum est (licet fructuum nomine) auferetur.

LIII. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Nuptiae consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentum liberorum uel sunt: siue proximi, siue ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

LIIII. SCAEVOLA lib. I. regularum.

Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an uero non. nam & uulgo quaesitam sororem quis uetatur uxorem ducere.

LV. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Quin etiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptis uel esse coeperit: in tantum, ut & si per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptiuus mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet si in familia eius sum. alioquin, si emancipatus fuero ab eo: sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem extraneus intelligor.

LVI. VLPIANVS lib. III. disputationum.

Etiam si concubinam quis habuit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

LVII. MARTIANVS lib. II. institutionum.

Qui in prouincia officium aliquod gerit: prohibetur etiam concubine sentire

sentire filio suo uxorem ducenti.

LVIII. PAPINIANI lib. *fin. de adulterijs* MARTIANVS *notat.*

Diuus Marcus & Lucius imperatores Flauia Tertyllæ per Mensorem libertum ita rescripserunt. Mouemur & temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & numero liberorū uestrorum: idcirco cū hæc omnia in unum concurrant, confirmamus statum liberorum uestrorū in eo matrimonio quæstorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atq; si legitime concepti fuissent.

LIX. MARTIANVS lib. *III. regularum.*

Ad Divo Pio rescriptum est. si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta est: ad exemplum prætorij edicti dandam in eam actionem: quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla est.

LX. PAVLVS lib. *singulari de assignatione libertimorū.*

Senatusconsulto, quo cautum est, ne tutor pupillam, uel filio suo, uel sibi nuptum collocet: etiam nepos significatur.

LXI. IDEM lib. *singulari ad orationē D. Antonini & Commodi.*

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum pertinet: an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus à tutela se excusauerit, aut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. Et dicendum est, hos quoq; ad senatusconsultum pertinere. nam & huiusmodi periculum in numerum trium tutelarū computari comprobatum est. Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit: uideamus, ne extra sententiam senatusconsulti sit. ueluti si magistratus in tutelæ periculum inciderit, uel fideiusserit quis pro tutore, uel curatore, quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur: consequens est & hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit: quatinus nec huiusmodi tutela in numerum cõputatur, nunquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit: quod dictum est, honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. Quin aut ille, qui cum datus est tutor, cessat in administratione, pertineat ad orationē, non est dubitandū: quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atq; si gessisset. Quid ergo, si cum se uellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negocium fuerit dilatatum, & inter moras pupilla adoleuerit: an ad senatusconsultum pertineat? Quæstio in eo est, an post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat? nam si recipiatur, & excusauerit: impune potest ducere. si uero non debeat recipi post officium finitum: non recte ducit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito ex-

cusationem recipi non oportere. & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. Sed mihi hoc nequaquam placet. iniquū est enim propter dilationem, quæ sorte non dolo, sed ex necessitate contigit, nõ excusari, uel nuptias impediri excusatione percepta. Quamuis uerbis orationis cautum est, ne uxorē tutor pupillam suam ducat: tamen intelligendū est, ne desponderi quidem posse. Nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerunq; ne quidē desponderi potest. nam quæ duci potest: iure despondetur. Quid ergo, si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicite, posteaq; emancipatus fuerit: credendū est de adoptiuus emancipatis senatū non sensisse: quia post emancipationē in totū adoptiuæ familiæ obliuiscuntur. Naturales liberi, licet in adoptio nē dati fuerint, senatuscōsulto continentur. Quid ergo, si tutor datus puocauit, & postea hæres eius uictus est: præteriti temporis periculum præstare debet, an uero si filius hæres fuit, & uictus est, ad orationē pertineat: & consequens est hoc probare: quoniā rationem debet reddere.

LXII. PAPINIANVS lib. XXXII. *questionum.*

Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impendis necessarijs, quæ dotem ipso iure minuere solent: quod iudicio de dote redditurus esset maritus, soluere debet.

LXIII. IDEM lib. III. *responsorum.*

Quanquam in arbitrio matris pater esse uoluit, cui nuptum filia cōmunis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligitur. Neq; enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cū ideo maxime matrem prætulit, ne filia nuptias tutori committeret. Mulier liberto uiri ac patroni sui mala ratione coniungitur. Tutor, qui rationes curatori reddidit, pupillam suam ante constitutum tempus ætatis eius uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factā, potest.

LXIII. IDEM lib. II. *definitionum.*

Præfectus cohortis, uel equitum, aut tribunus, si contra interdictū eius provinciae duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit. quæ species pupillæ comparanda est: cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoq; si uirgo nupserit, non sit auferendum, quod testamento relictum est, deliberari potest. exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est, potest mulier cōsequi: pecuniam tamen in dotem datam mulieris hæredi restitui necesse est.

LXV. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

Libertum, eundemq; tutorem pupillæ, eō quod in matrimonio collocata ipsa tutori suo uel filio eius esset: senatus relegendū censuit. Senatuscōsulti, quo prohibentur tutores & filij eorum pupillas suas ducere: puto hæredem quoq; tutoris extraneum sententia ad præ-

prehendi: cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne puellæ in re familiaris circūscribant ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonio.

LXVI. PAVLVVS lib. V. *responforum.*

EOs, qui in patria sua militarent, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere: idq; etiam quibusdam mandatis contineri. Idem respondi mihi placere, & si cōtra mandata contractū sit matrimonium in prouincia: tamen post depositum officium, si in eadem uoluntate perseveraret, iustas nuptias effici: & ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio, legitimos esse.

LXVII. IDEM lib. II. *sententiarum.*

Non est matrimonium, si tutor uel curator pupillam suam intra uicesimum & septimum annum non desponsatam à patre, neq; testamento destinatam ducat uxorem, uel eam filio suo iungat. quo facto uterq; infamatur, & pro dignitate pupillæ extra ordinem coercetur. nec interest, filius sui iuris, an in patris potestate sit tutoris curatorisue.

Libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, uxore ducere, satis iniuile est.

LXVIII. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

Non solum uiuo tutore, sed & post mortem eius filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interessere, exstiterit ei hæres filius, an abstinuerit pater na hæreditate: an nec hæres fuerit, forte exhæredatus, aut præteritus, uel emancipatus. Nam fieri potest, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelâ, reuocari oporteat. De uno dubitari potest. si auus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ: an nepoti ex altero filio eam collocare possit, siue emancipato, siue manenti in potestate: quia paris affectionis causa suspicionem fraudis amouet? Sed & si senatusconsultum stricto iure contra omnes tutores nititur: attamen summæ affectionis uitæ intuitu, huiusmodi nuptiæ cōcedendæ sunt.

Sed & si filius familias tutor puellæ uel curator fuit: puto magis, patri eius non oportere eam nubere. Nūquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? Sed uideamus, si Titij filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium uel filium eius adoptaueris, an perimantur nuptiæ, ut in genero adoptato dictum est: an adoptio impediatur? quod magis dicendum est. Et si curator, dum gerit curam, adoptauerit maritū eius puellæ, cuius curator est: idem iuris est. Nā finita iam tutela, & nupta puella alij: uereor, ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelæ

reddendæ cohibeatur: quam causam prohibitionis nuptiarum cõtrahendarum oratio diui Marci continet. Et si quidem curator uentri bonisq; datus sit: prohibitionem eiusdem senatusconsultum inducit. nam & hic debet rationem reddere. nec spacium administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum est.

Si pupillæ tutelam Titius administrauerit, uel curator negocia gesserit, eaq; nondum recepta ratione decesserit, filia hærede relicta: quæreret, an eam filio suo Titius posset collocare in matrimonium: dixi posse: quia ratio hæreditaria esset, & sic simplex debitum. alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi filioq; suo coniungere. Sed & is, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet. & sic fieri potest, ut & si inconsultus hoc fecerit: hoc nomine condemnari debeat. Sed & si optimo consilio usus sit, auxilio prætorie iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat: nihilominus tamen (quia in iudicio hoc probari oportet) impediuntur nuptiæ. Nam & qui bene tutelam & ex fide administrauit: nihilominus prohibetur.

LXIX. PAVLVS lib. *l. i.* *ad Senatusconsultum Iulianum.*

Iregentium incestum committit, qui ex gradu ascendentiũ uel descendentiũ uxorem duxerit. Qui uero ex latere eam duxerit, quæ uetatur: uel ad finem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, leuius: si uero clam hoc comiserit, grauius punitur. Cuius diuersitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non bene contrahitur: quod palam delinquentes, ut errantes maiore pœna excusantur: clam committentes, ut contumaces plectuntur.

DE IURE DOTIUM.

Tit. III.

PAVLVS lib. *l. i.* *ad Sabinum.*

Otis causa perpetua est, cum uoto eius, qui dat, ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

II. IDEM lib. *l. i.* *ad edictum.*

Reipublicæ interest mulieres dotes saluas habere, propter quas nubere possint.

III. VLP IANVS lib. *l. i.* *ad edictum.*

Dotis appellatio nõ refertur ad ea matrimonia, quæ consistere nõ possunt. neq; enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumq; igitur matrimonij nomen non est, nec dos est.

IIII. PAVLVS lib. *l. i.* *ad Sabinum.*

SI proprietati nudæ in dotem datæ usufructus accesserit: incrementum uideat̃ dotis, non alia dos: quæadmodum si quid alluione accessisset.

V. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

Profecticia dos est, quæ à patre uel parente profecta est, de bonis eius uel facto eius. Siue igitur parens dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis dedisset negocium eius gerens, parens ratum habuit: profecticia dos est. Quid si quis patri donaturus, dotem dedit? Marcellus libro sexto digestorum scripsit, hæc quoque à patre profectam esse. & est uerum. Sed & si curator furiosus, uel prodigi, uel cuiusuis alterius dotem dederit: similiter dicemus, dotem profecticiam esse. Sed & si proponas prætorem, uel præsidem decreuisse, quantum ex bonis patris ab hostibus capti, aut à latronibus oppressi filie in dotem detur: habetur ea quoque profecticia. Si pater repudiauerit hæreditatem dotis constituendæ causa: forte quod maritus erat substitutus, aut quia potuit ab intestato hæreditatem uindicare: dotem profecticiam non esse, Iulianus ait. Sed & si legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum hæredem remaneat dotis constituendæ causa: Iulianus probat, non esse profectum id de bonis patris: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec adquisiuit. Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente fideiusserit, & quasi fideiussor soluerit: Neratius ait, non esse profecticiam dotem: quamuis pater seruare à reo id, quod soluit, non possit. Sed si pater dotem promisit, & fideiussor uel reum pro se dedit: ego puto, profecticiam esse dotem. sufficit enim, quod pater sit obligatus, siue reo, siue fideiussori. Si filiusfamilias mutuatus pecuniam, creditorem delegauit, ut daret pro filia dotem: uel etiã ipse accepit, & dedit: uideri dotem ab auo profectam, Neratius ait hæc, quatenus auus esset dotaturus neptem suam. id enim in rem aui uideri uersum. Si quis certam quantitatem patri donauit, ita ut hæc pro filia daret: non esse profecticiam, Iulianus libro decimo septimo digestorum scribit. obstrictus est enim, ut det: aut si non dederit, conditione tenetur. Hoc & in matre iuris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret: nec uideri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut nõ sit interdicitã donatio iure civili. nõ enim hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat. denique si non dederit, conditione tenetur. esse igitur dotem istam aduenticiam, Iulianus ait, & ita utimur. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui iuris factus dederit: profecticiam esse dotem constat. non enim pro hæreditate patris æs alienum soluit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exonerauit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit: profecticiam nihilominus dotem esse,

esse, nemini dubiū est: quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profecticiam facit. Sed ita demum, si ut parens dederit. cæterum si cum deberet filiæ, uoluntate eius dedit: aduenticia dos est. Papinianus libro decimo quæstionum ait, cum pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ dotem pro ea constituisset: magis eum quasi patrem id, quam quasi curatorem fecisse uideri. Adoptiuum quoq; patrem, si ipse dotem dederit, habere eius repetitionem, Iulianus ait. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater hæres exstiterit: Iulianus distinguit. interesse, ante nuptias pater hæres exstiterit, & dotē dederit, an postea, si ante: uideri dotem ab eo profectam. potuisse enim nuncium remittendo resoluere dotem. quod si post nuptias: non esse profecticiam.

VI. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Ivre succursum est patri, ut filia amissa solaciū loco cederet, si redderet ei dos ab ipso profecta: ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dederit: ab ipso profectus intelligitur, si in dote danda circumuentus sit alteruter: & maiori annis uiginti quinq; succurrendum est: quia bono & æquo non conuenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

VII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

Dotis fructus ad maritū pertinere debere, æquitas suggerit. cum enim ipsa onera matrimonij subeat: æquum est eum etiam fructus percipere. Si fructus constante matrimonio percepti sint: dotis non erunt. si uero ante nuptias percepti fuerint: in dotem conuertentur, nisi forte inter maritum futurum & destinatam uxore aliud conuenit. tunc enim quasi donatione facta fructus non redduntur. Si usus fructus in dotem datus sit: uideamus, utrū fructus reddendi sint, nec ne. Et Celsus libro decimo digestorū ait, interesse, quid acti sit: & nisi appareat aliud actū, putare se ius ipsum in dotē esse, non etiam fructus, qui percipiuntur. Si res in dotem dentur: puto in bonis mariti fieri, accessionemq; temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiant autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo si ante matrimonium: siquidem sic dedit mulier, ut statim eius fieri: efficiuntur eius. Enimuero si hac conditione dederit, ut tunc efficiantur, cum nupserit: sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum secutæ fuerint nuptiæ. Proinde si forte nuptiæ non sequantur, nuncio remisso: si quidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant: condicere eas debet, remisso nūcio. Enimuero si sic dederit, ut secutis nuptiis incipiant esse: nuncio remisso, statim eas uindicabit. Sed ante nuncium remissum si uindē

uindicabit: exceptio poterit nocere uindicanti aut doli, aut in factum. doti enim destinata non debent uindicari.

VIII. CALLISTRATVS lib. II. *quæstionum.*

¶ Sed nisi euidenter hoc factum fuerit: credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant: & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

IX. VLP IANVS lib. XXXI. *ad Sabinum.*

¶ Si ego Seia res dederò, ut ipsa suo nomine in dotem det: efficiuntur eius, licet non in dotem sint datæ: sed cõdictione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, siquidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi: utrum, ut statim fiant accipientis, an secutis nuptijs. et si statim: nuncio remisso cõdicam. sin uero non statim: potero uindicare, quia meæ res sunt. Quare si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonij interdictionem: ex posteriore casu res meæ remanebunt. Si res alii tradidero, ut nuptijs secutis dotis efficiatur, & ante nuptias decessero: an secutis nuptijs dotis esse incipiant? Et uereor, ne nõ possint in dominio eius effici, cui datæ sunt: & quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: & quia pendet donatio in diem nuptiarum, & cum conditio nuptiarum sequitur, iam hæredis dominium est, à quo discedere non posse rerum dominium inuito eo fatendum est. Sed benignius est, fauore dotium, necessitatem imponi hæredi consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, uel absit, etiã nolente uel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier indotata sit. Dotis autem causa data accipere debemus ea, quæ in dotem dantur. Cæterum si res deni in ea, quæ Græci *μαγάπερα* dicunt, quæq; Galli peculium appellant: uideamus, an statim efficiantur mariti. Et putem, si sic dentur, ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non uindicari oportere, sed condici, nec dotis actione peti, ut diuus Marcus imperator noster cum patre rescripsit. Planè si rerum libellus marito detur, ut Romæ uulgo fieri uidemus: (nã mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neq; in dotem dar: in libellum solet conferre, eumq; libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit: & uelut chirographum eius uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum eius se intulisse) hæ igitur res, an mariti fiant, uideamus. Et non puto, non quod ei non tradantur. quid enim interest, inferantur uolente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia nõ putem hoc agi inter uirum & uxorẽ, ut dominium ad eum transferatur: sed magis, ut certum sit in domum eius illata, ne si quandoq; separatio fiat, negetur. Et quia plerunq; custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint: uidebimus, harum rerum nomine (si non reddantur) utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier

agere possit: Et si custodia marito committitur: depositi uel mandati
agi poterit. si minus: agetur rerum amotarū, si animo amouendi mari-
tus retineat: aut ad exhibendum, si non amouere eas adnusus sit.

X. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Plerunq; interest uiri, res non esse æstimatas: idcirco, ne periculum
rerum ad eum pertineat: maxime si animalia in dotem accepe-
rit, uel uestem, qua mulier utitur. eueniet enim, si æstimata sit, & eā mu-
lier attriuerit, ut nihilominus maritus æstimationem earum præstet.
Quoties igitur non æstimatæ res in dotem dantur: & meliores & dete-
riores mulieri fiunt. Si prædijs inæstimatis aliquid accesserit: hoc ad
compendiū mulieris pertinet. si aliquid decesserit: mulieris damnum
est. Si serui sobolem ediderunt: mariti lucrum non est. sed scæras do-
talium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur.
sic tamen, ut suppleri proprietatem prius oporteat: & submissis in lo-
cū mortuorum capitum adnatis, residuum maritus in fructum habe-
at: quia fructus dotis ad eum pertinent. Si ante matrimonium æsti-
matæ res dotales sunt: hæc æstimatio quasi sub conditione est. namq;
hanc habet conditionem, SI MATRIMONIUM FVERIT SECVTVM.
secutis igitur nuptijs, æstimatio rerum perficitur, & fit uera uenditio.
Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an
mulieris damnum sit: & hoc consequens est dicere. nam cum sit condi-
tionalis uenditio: pendente aut conditione, mors cōtingens extinguat
uenditionem: consequens est dicere, mulieri res perisse: quia nondum
erat impleta uenditio. æstimatio em̄ uenditio est. Si res in dotem da-
tæ fuerint, quamuis æstimatæ: uerum conuenerit, ut aut æstimatio, aut
res præstentur: si quidem fuerit adiectum, VTRVM MULIER VO-
LET: ipsa eliget, utrum malit petere res, an æstimationē. Verum si ita
fuerit adiectum, VTRVM MARITVS VOLET: aut omnino ni-
hil de electione adijciatur: electionem habebit maritus, utrū malit res
offerre, an precium earum. Nam & cum illa aut illa res promittitur,
rei electio est, utram præstet. Sed si res non existet: æstimationem omni
modo maritus præstabit.

XI. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

Planè & deteriorem factam reddere poterit.

XII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

Si res æstimata post contractum matrimonium donationis causa
adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi donationis
causa potest, cum effectum inter uirum & uxorem non habeat: res igitur
in dote remanebit. Sed si ante matrimonium: magis est, ut in ma-
trimonij tempore collata ea donatio uideat, atq; ideo non ualeat. Si
mulier

mulier se dicat circumuentam, minoris aestimasse (puta) seruum: si quidem in hoc circumuenta est, quod seruum dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimauit: in hoc actura est, ut seruus sibi restituatur. Enim uero si in aestimationis modo circumuenta est: erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem, an potius seruum praestet. & haec si seruus uiuit, quod si decesserit: Marcellus ait, aestimationem praestandam, non iustam, sed eam, quae facta est: quia boni consulere mulier debet, quod aestimatus fuerit. Caeterum si simpliciter dedisset: proculdubio periculo eius moriretur, non mariti. Idemque & in minore circumuenta Marcellus probat. Plane si emptorem habuit mulier iusti precij: tunc dicendum, iustam aestimationem praestandam. idque duntaxat minori annis praestandum, Marcellus scribit. Scæuola autem in marito notat: si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam. & puto uerius, quod Scæuola ait. Si cum marito debitoris mulier pacta sit, ut id quod debet, in dotem habeat: dotis actione scilicet eam agere posse existimo. licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit: sed tamen exceptionem habere potest.

XIII. MODESTINVS lib. singulari de differentia dotis.

Si mulier post diuortium, ante quam ex stipulatu de dote agat, ad eundem uirum fuerit reuersa: constantius dicetur, per doli exceptionem inaefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quod matrimonium durat.

XIII. VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si rem aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desiderit: actionem eam habere non puto.

XV. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Quod si per eam non stetisset: perinde precium auferet, ac si tradidisset: quia quod euenit, emptoris periculo est.

XVI. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Quoties res aestimata in dotem datur: euisa ea, uirum ex empto contra uxorem agere: & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei praestare oportet. quare & si duplici forte ad uirum peruenerit: id quoque ad mulierem redigetur. Quae sententia habet aequitatem: quia non simplex uenditio fit, sed dotis causa: nec debet maritus lucrari ex damno mulieris. sufficit enim maritum indemnem praestari, non etiam lucrum sentire.

XVII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

In rebus dotalibus uirum praestare oportet, tam dolum, quam culpam: quia sui causa dotem accepit. sed etiam diligentiam praestabit. quam in suis rebus exhibet. Si re aestimata data, nuptiae secutae non sunt: uidendum est, quid repeti debeat: utrum res, an aestimatio?

Sed id agi uidetur, ut ita demū æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa cōtrahendi fuerit. res igitur repeti debet, nō precisi.

XVIII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

SI mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, ut tantidem æstimata diuortio facto redderes: manere partim eorū apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerunt.

XIX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

ETiam si alij iussu mariti dos detur: nihilominus maritus de do- te obligatur,

XX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

VLianus scribit, ualere talem stipulationē, CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI: quia & pacisci solet, ne ea uina exhibeatur, quod non esse simile, accepi. aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idēq; & Aristoni, & Neratio, & Pomponio placet.

XXI. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter causam dotis sit, constat habere in se conditionem hanc, SI NUP TIAE FVERINT SECVTAE: & ita de- mum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa conditio, si nuptiæ con- stant. quare si nuncius remittat: defecisse cōditio stipulationis uidetur.

XXII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET licet postea eidem nupserit: non conualescit stipulatio.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

QVia autem in stipulatione non est necessaria dotis adiectio, eti- am in datione tantundem ducimus.

XXIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI filia familias nuptura ex peculio, cuius administrationē habebat, Sdotē uiro dederit: deinde cū in eadem causa peculiū eiusdē esset, di- uortium fecerit: dos ei recte soluit, quasi à quolibet peculiari debitore.

XXV. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est: SPRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM TIBI DOTI ERVNT: secundum id, quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio contin- git, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conuenti- one fieri potest.

XXVI. MODESTINVS lib. I. regularum.

ITa cōstante matrimonio permutari posse dotē dicimus, si hoc muli- eri utile sit: ut pecunia in rem, aut ex re pecunia. idēq; probatum est.

XXVII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

QVod si fuerit factum: fundus, uel res dotalis efficitur.

Paulus

XXVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiae facere: quia nec reddi ei dos inuita filia potest.

XXIX. VLP IANVS S.

Cum pater dotem pro filia promittit, & dotē legat: si quidem marito legat: uidendum est, an legatum ualeat. & non puto ualere. Nam cum creditori debitor legat id, quod debet: nullum legatum est. Quod si filiae legauit: ualeat legatum. dos enim ex promissione marito debetur, legatū filiae. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum: habebit utrunq; & dotem, quam maritus per se secutus fuerit, & legatum ex causa legati. Quod si alterutrum uoluerit habere: si mulier legatū petat: opposita doli exceptione, non aliās cogetur ei haeres legatū soluere, quā si cauerit indemnem hoc nomine heredem futuri, aduersus maritum ex promissione agentē. Sed si maritus agat: nihil de indēnitate cauere eū oportebit. Verum mulier post eum agens, exceptione repelletur: quia semel dos praestita est.

XXX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Dotem, quae in prius matrimonium data est, non aliter cōuerti in posterius matrimonium dicendum est, quā cum hoc agitur: dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur, aliud conuenisse.

XXXI. PAPINIANVS lib. III. resposorum.

Quod si non diuortiu, sed iurgiu fuit: dos eiusdē matrimonij manebit.

XXXII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Sex lapidicinis dotalis fundi lapides uel arbores, quae fructus non essent: siue superficiem aedificij dotalis uoluntate mulieris uendiderit: numi ex ea uenditione recepti, sunt dotis.

XXXIII. VLP IANVS lib. VI. ad Sabinum.

Sextraneus sit, qui dotem promisit, isq; defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non conuenerit: maxime si ex necessitate, non ex uoluntate dotem promiserat. Si tamē donauit: utcumq; parcendum marito, qui non praecipitauerit eum ad solutionem, qui donauerat: quēq; in id, quod facere posset, si cōuenisset, condēnauerit. hoc enim diuus Pius rescripsit: eos, qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos. Sed quid, si uel pater, uel ipsa promiserit? Iulianus quidem libro decimo sexto digestorū scribit, & si pater pmiserit, periculū respicere ad maritum, quod ferendum nō est. debet igitur mulierē esse periculū. nequaquā enim iudex ppicijs auribus audiet mulierē dicentem: cur patrem, qui de suo dotē pmisit, non urserit ad solutionē? multominus, cur ipsam nō conuenerit? Recte itaq; Sabinus disposuit, ut diceret: quod pater, uel ipsa mulier pmisit,

uiri periculo non esse. quod debitor: uiri esse periculo. quod alius, scilicet donaturus: eius periculo esse, cui acquiratur. acquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

XXXIII. IDEM lib. XXVII. ad Sabinum.

Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro adpendit. dein mortua est mater. si inscia inuita uxore uir id aurum in dotem dedit: manet id aurum haereditis matris, uindictariq; potest, & eò minorem uiro dotem datam esse placuit. sed quia res euidata est: marito competit aduersus socerum actio.

XXXV. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Dotem à patre, uel à quouis alio promissam, si uir nouandi causa stipuletur: coepit uiri esse periculum, cum ante mulieris fuisset.

XXXVI. IDEM lib. XLVIII. ad Sabinum.

Debitor mulieris iussu eius pecuniam uiro expromisit. deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an si alia ex causa? Et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest: utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit. (multum enim interesse uidetur) nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta: maritus acceptò ferendo perdit dotem. si autem ante, quam nuptiae sequerentur: nihil uidetur doti constitutum esse.

XXXVII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Non enim aliàs perit mulieri actio, quam si nuptiae secutae fuerint. nam si secutae non sunt: manet debitor mulieri obligatus.

XXXVIII. VLPIANVS lib. XLVIII. ad Sabinum.

Sane uidendum est, an marito mulier, quae iussit acceptò fieri, obligetur. & putem obligari mandati actione: & hoc ipsum in dotem conuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur, rem mulieri perire: consequens est. Nam si coeperit uelle de dote agere: ipsa se cum debeat compensare iussum suum.

XXXIX. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Si serua seruo quasi dotem dederit: deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto, & in eadem coniunctione permanserint: ita res moderetur, ut si quae ex rebus corporalibus, uelut in dotem tempore seruitutis datis, exstiterint: uideantur ea tacite in dotem conuersa, ut eorum aestimatio mulieri debeatur. Si spadoni nupserit mulier: distinguendum arbitror, castratus fuerit, nec ne. ut in castrato dicas dotem non esse: in eo, qui castratus non est (quia est matrimonium) & dotem, & dotis exactionem esse.

XL. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Divus Severus rescripsit Pontio Luciano in hæc uerba. Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quæ res agetur, secundum uoluntatem mulieris, quæ utiq; non indotata redire in matrimonium uoluit, partibus suis fungi, quasi renouata dote.

XLI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Promittendo dotem omnes obligantur, cuiuscunq; sexus, conditionisq; sint. Sed si nuptiæ secutæ non fuerint: ex stipulatu agi non potest. magis enim res, quàm uerba intuenta sunt. Acceptilatione quoq; dos constituitur, cum debitori marito acceptò fertur dotis constitutendæ causa. Si à debitore mulieris sub conditione dos promittatur, & postea, sed antequàm maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet. nec enim uideri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigi nõ potuerit. Quod si iam tunc debitor, cum sub conditione promitteret, soluendo non fuerit: periculum uiri esse, quod sciens tale nomen secutus uideatur, quale in obligatione fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem hæredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promississet. cuius sententiam Iulianus quoq; probat. nec enim æquū esse ait, ut ei damnetur eius pecuniæ nomine, quæ ipsa debeat: & satis esse acceptilatione eam liberari.

XLII. CAIVS lib. XI. ad edictum prouinciale.

Res in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitriū suum distrahat: & quandoq; soluto matrimonio eiusdē generis & qualitatis alias restituat, uel ipse, uel hæres eius.

XLIII. VLPIANVS lib. III. disputationum.

Licet soleat dos per acceptilationem constitui: si tamen ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiæ secutæ sint: Scæuola ait, matrimonij causa acceptilationem interpositam non secutis nuptijs nullam esse: atq; ideo suo loco manere obligationem, quæ sententia uera est. Quoties autem extraneus acceptò fert debitori dotis constitutendæ causa: si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint: liberatio non sequetur. nisi forte sic acceptò tulit, ut uelit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est, breui manu acceptum à muliere, & marito datum. cæterum mulieri per liberam personam cōditio adquiri non potest. Planè secutis nuptijs, mulier soluto matrimonio dotis actionem habebit: nisi forte sic acceptò tulit extraneus, ut ipse (quoquo modo solutum fuerit matrimonium) conditionem habeat. tūc enim mulier actionem non habebit. Secundum quæ cōstituta dote per acceptila-

ptilationem, & secutis nuptijs, is effectus erit dotis exactionis: ut siquidem pura sit obligatio, quæ acceptò lata est: non ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin uero obligatio in diem fuerit, nec ante solutū matrimonium dies obligationis præterierit: restitua erit in diem pristinum obligatio. & si debitum cum satisfactione fuerit: satisfactio renouanda est. Similicq; modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum: uerius est, obligationem sub eadem conditione restitui debere. Sed si conditio exstiterit, constante matrimonio: ex die diuortij tempora exactionis numerentur.

XLIIII. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Si pater filia nomine dotem promiserit, & eam ante nuptias emariparit: non resoluitur promissio. nam & cū ante nuptias pater moriretur: nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manerent.

Quæ debitorem filium familias habet, si patri eius ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, uel, QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERIT, nõ obligat: sed efficitur, ut id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. MARCELLVS. Siue igitur cū filio post hæc, siue cum patre agere instituerit: exceptione pacti cõuenti submouebitur. actione auté de dote si experiatur: consequetur, quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur. utiq; si post nuptias, promissa est dos. si uero ante nuptias: eius temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

XLV. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

Quod si nuptura debitori suo filio familias, actionem duntaxat de peculio promissit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. Si uero alij nuptura, iussit filium familias debitore de peculio dotem promittere: tempus inspicitur, quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse existimeretur.

XLVI. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus acquirit: ita si dotem domini nomine sibi promitti patiat, obligatio domino acquiritur. sed neq; periculū domini præstare debet (si forte debitor mulieris dotem promiserit) neq; culpā. Traditione quoq; rei dotalis in persona serui uel filij familias facta, dos constituitur: ita ut neq; periculum, nec culpam dominus aut pater præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quandiu dominus uel pater raram promissionem uel traditionem non habuerit. Ideoq; etiam manente matrimonio res, quas tradiderit, cõditione repetituram puto. itemq; incerti conditione consecuturam, ut promissione liberetur. Si debito
ei suo

risuo mulier nuptura, ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT: utrum mulier nolet, id in dotem erit. Et siquidem debitum malit dotis nomine apud uirum remanere: potest exceptione se tueri aduersus petentem fundum. Quod si fundum dederit: pecuniam à marito condicet. Pater, etiam si falsò existimans se filia suæ debitorem esse, dotē promiserit: obligabitur.

XLVII. IDEM lib. XVI. *digestorum.*

SI seruo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid, uel legatum ante nuptias fuerit: ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est.

XLVIII. IDEM lib. II. *ad Vrscium Feroam.*

TALI stipulatione, DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES: Quæsitum est, annus ex quo tempore sit numerandus: utrū ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarū: Et responsum est, ex die nuptiarū annū esse numerandum: ne si aliter obseruemus, (si intra annum nuptiæ factæ non sint) uideri possit dos ex ea obligatione non deberi. Socer genero suo sic legauerat. LVCIO TITIO FILIAE MEAE NOMINE CENTVM HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto, de dote actionem mulieri reddendam, Proculus respōdit: & nihilo minus dotis esse factam. IULIANVS NOTAT. imò nec filia (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio.

XLIX. IDEM lib. III. *ex Minutio.*

VIr ab eo, qui uxori eius dotem facere uolebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est. deinde acceptam ei fecit. Quærebatur, esset ne ea pecunia in dotem? Respondit. si acceptā non fecisset, & promissor soluendō esse desisset: quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset. cum uero acceptam fecit: omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit.

L. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

QVæ fundum in dotem habebat, diuortio facto, cum in matrimonio rediret, pacta est cum uiro, uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret: ac datis decem, prius, quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. Illud ex bona fide est, & negotio conuenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse coepit, condicatur. Et hoc euidentissime circa actionē pignoratitiā appareret. Etenim si cū fundū Cornelianum pignoris causa tibi tradidissim, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tradiderim, ut Cor-

nelianum mihi restitueres: minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pignoratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

LII. VLPIANVS lib. II. *responsorum.*

SI res, quas filia emancipata pater donauit, ex uoluntate eius postea pro ea in dotem datae sunt: a filia dotem, non a patre uideri datam.

LIII. MARTIANVS lib. III. *regularum.*

NON solum si aestimatus fundus, sed etiam si non aestimatus in dotem datus est: & aliàs, cum necesse non haberet mulier duplum promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote agenti.

LIIII. NERATIUS lib. III. *membranarum.*

CVm uir uxori donare uellet: debitor mulieris, qui soluendo non erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat, quo ad soluendo fuit, uiri periculo ea res est. & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit: periculù ad eam summam, quae accesserit, crescet. permanebitque, etiam si rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniae, quae a debitore seruari non poterat: neque cum soluendo esse cepit, donationis causa permanet, cum eo loco res sit, quo esset, si tunc quoque, cum promitteretur dos, locuples fuisset.

LIIII. PAVLVS lib. I. *ad Plautium.*

RES, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse uidentur.

LV. IDEM lib. VI. *ad Plautium.*

CVm dotis causa aliquid expromittitur, & fideiussor eo nomine datus tenetur.

LVI. IDEM lib. VIII. *ad Plautium.*

SIS, qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit: & ante, quam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neque per debitorem stetit, quo minus solueret, neque maritus agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus moritur. Quanquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo: si tamen apud maritum moriturus Stichus fuerit: actione dotis maritus non tenetur. Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonij sunt. Post mortem patris statim onera matrimonij filium sequuntur, sicut liberi, sicut uxor. Quod dicitur, NECESSARIAS IMPENSAS IPSO IURE DOTE MINVERE: non eò pertinet, ut si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur: aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse, Scaeuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessa-
ria

ria impensæ in fundo factæ: Nerua ait, dotem pecuniariã minui. Quid ergo, si mulier impensas marito soluerit: utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum sententiam nostri Scauolæ. Nam si desinit dotalis esse: poterit alienari. rursus quemadmodũ poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dotem esse uidebitur? sed magis est, ut ager in causam dotis reuertatur, & interim alienatio fundi inhibeat.

LVII. IABOLENVS lib. I. ex Plautio.

NVptura filiofamilias, si focero dotẽ ita promiserit, QVOD FILI VS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT: interesse puto, utrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rem uersum promissione contineatur. Nam si id, quod filium dare oportet, significatum est: tota pecunia, in quã filius obligatus est, promissione dotis continebitur. Sin autem id, quod patrẽ de peculio, uel de in rem uerso præstare oportebit: æstimari debet, quantum sit eo tempore, quo promittitur: ut ea summa dotis esse uideatur, in quã patrem eo tempore filij nomine cõdemnari oportuerat. Quod si nõ euidenter appareat, de cuius obligatione mulier senserit: præsumptionem ad filij debitum spectare, uerisimile est: nisi euidentissime contrarium adproberetur.

LVIII. CELSVS lib. XI. digestorum.

SI sponsalibus nondum factis, Titio dotem Seixæ nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debetis: nisi alia nuptiæ mediæ intercesserint. Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere* promiserit: etiam si non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen in al's* promiserit. dotem & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit, reddi uiri debet: quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderet: nisi forte refert, habuit rem, quam debebat uir, quo tempore dos constituebatur: (nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse) an nõ habuit. nã si nõ habuit: magis est, ut liberatio obligationis potius, quã res ipsa ad eum peruenisse uideatur: ideoq; partus eius non debeatur.

LIX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, DECEM TIBI AUT TITIO DOTI SERVNT: hoc casu dici potest, uel Titio dari posse: sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum: cum etiam promissura uiro dotem, possit delegante eo alteri promittere. Et si dici solet, alij, quã marito, dotis nomine mulierẽ non posse obligari: his tamen casibus uiro dos quæritur. Non em̄ existimabimus illam ita promississe, ut uel de Titij nuptijs cogitaret. Ex asse hæres institutus, rogatusq; mulieri dodrantem hereditatis restituere: iussu eius, quod de-
q ij ber.

bet, doti promissit marito. Vereor, ne non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus: quas transferre ad aliū, quàm cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præster æstimationē. huic ego consentire non possum, nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, uir potest. Sed ne indotata mulier esse uideatur: dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eam & fideicommissum, & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subtilitatem & casus necessitatem minime obtinente. Eius nomine, quæ libera uidebatur, decem in dotem dedisti. eo casu habebis conditionem, quo habere potuisses, si mulieris libera nomine dedisses, nec nuptiæ securæ essent. Si manumissa nupserit: ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoq; secutis nuptijs dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti: dominus condicet, quemadmodū si cum sibi donaturus esses, mulieri ipsi donare iussisset.

LX. CELSVS lib. XI. digestorum.

Quæro, quantæ pecuniæ dotē promittenti adultæ mulieri, curator consensum accommodare debeat? Respondi, modus ex facultatibus, & dignitate mulieris, maritiq; statuendus est, quousq; ratio patitur.

LXI. TERENCEIVS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & a me promissio non ualeat: quia lege rata non habetur authoritas dolo malo facta. Quarendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est, quàm promitti oportuit, infirmetur: & utilitatis est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet: nõ ut uendat cuilibet, & precium eius in dotem det. Dubitari tamē potest, an hoc uerū sit. quid enim, si aliter honeste nubere non possit, quàm ut pecuniam in dotem det, idq; ei magis expediat: atquin possunt res in dotem datæ plerunq; alienari, & pecunia in dotem conuerti. Sed (ut expediat quæstio) siquidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil amplius quarendum est. Sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patiat, nisi pecunijs in dotem datis: tunc officium curatoris est, apud eundem impetrare iudicem, qui eum constituit: ut interim ei, causa cognita etiam uiro absente, permittat rerum uenditionē celebrata, dotem constituere.

LXII. MODESTINVS lib. V. responsorum.

Titia cum esset minor uiginti quinq; annis, quartam hæreditatis matris

matris suæ, communem sibi cum fratribus, permutauit, & accepit pro ea parte fundum, quasi emptione inter se facta. hunc fundum cum alijs rebus doti dedit. Quæro, si in integrum restituatur, & partem suam accipiat quartam, & fundum reddat: quid debeat maritus facere? an contentus esse debeat alijs rebus in dotē datis? Item quæro, si hæc decefferit, & hæredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint: & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modestinus respondit, nihil proponi, cur marito dos auferenda sit: sed in meram æstimationem prædij mulier, uel eius hæredes condemnandi sunt, referendam in hoc tempus, quo in dotem datus est.

LXIII. IDEM lib. singulari *περὶ ἐπιχειρηματικῶν.*

Stipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio, actio stipulatori quaesita intercidit. denuo igitur cōsentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequente matrimonio mulier indotata sit: si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tūc enim consensus eius non est necessarius.

LXIII. IABOLENVS lib. III. ex Cassio.

Post diuortium mulieri si de dote maritus nihil cauit: & cum alij nupsisset, postea ad priorē uirum redijt: tacite dos ei redintegratur.

LXV. POMPONIVS lib. V. ad Q. Mutium.

Sillegato aut hereditate aliquid seruo dotali obuenerit, qd testator noluit ad maritū pertinere: id soluto matrimonio reddendū est mulieri.

LXVI. IDEM lib. V. ad Sabinum.

Sius usufructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam dicimus, usumfructū à fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis: & si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum usumfructum. Quidam ergo remedij loco recte putauerūt introducendū, ut uel locet hunc usum fructum mulieri maritus, uel uendat nemo uno: ut ipsum quidē ius remaneat penes maritū, perceptio uero fructuum ad mulierē pertineat.

LXVII. PROCVLVS lib. VII. *ἐπιτολῶν.*

Proculus nepti suæ S. Ancilla, quæ nupsit, dotisq; nomine pecuniam uiro tradidit (siue sciat ancillam esse, siue ignoret) non poterit eā pecuniā uiri facere: eaq; nihilominus mansit eius, cuius fuerat ante, q̄ eo nomine uiro traderetur, nisi forte usucapta est: nec postea, q̄ apud eundē uirū libera facta est, ei9 pecuniæ causam mutare potuit.

q̄ iij itaq;

itaque factio quidem diuortio, aut dotis iure, aut per conditionem re-
petere recte potest. sed is, cuius pecunia est, recte uindicat eam. Quod si
uir eam pecuniam pro suo possidendo usuceperit, scilicet quia existima-
uit mulierem liberam esse: propius est, ut existimem eum lucrificasse. utiq;
suaute, quam matrimonium esse inciperet, usucepit. Et in eadem adhuc
opinionem sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequam ea dos fieret: ita
ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

LXVIII. PAPIANVS lib. X. questionum.

Dotis promissio non ideo minus ualeat, quod ignorante initio pa-
tre nuptiae fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promif-
sio futuri matrimonij tacitam conditionem accipiat. Nam & si minor
annis duodecim, ut maior, ducta sit: tunc primum petetur, cum maior
annis apud eundem esse coeperit. Quod enim uulgatum est, dotis pro-
missionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligatio-
nem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc
locum habet, cum intercesserunt aliae nuptiae.

LXIX. IDEM lib. III. responsorum.

Cum post diuortium uiro sciente mulier in possessione praediorum,
quae in dotem promissae, longo tempore fuerit: conuenisse
tacite uidetur, ne dos, quae promissa fuerat, petatur: & si petere ea coepe-
rit, pacti exceptione a muliere repellatur. Mulier si pecuniam sibi do-
bitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demon-
strauit: eas quoq; dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit,
rationis est. Usuras dotis in stipulatum cum dote post diuortium dedu-
ctas, ex die secundi matrimonij non esse praestandas placuit: quia nec for-
tis exactio locum habere coepit. medij autem temporis debentur. In
domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis uiri sum-
ptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus uir in-
probe petit. Gener a socero dotem arbitrato soceri certo die dari,
non demonstrata quantitate, stipulatus fuerat. arbitrio quoq; detra-
cto, stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quod fundo non de-
monstrato nullum esse legatum, uel stipulationem fundi constaret: cum
inter modum constituendae dotis, & corpus ignotum magna differen-
tia sit. dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris, & dignitate
mariti constitui potest. Nuptijs ex uoluntate patris puellae cum fi-
lio tutoris iure contractis: dos pro modo facultatum, & dignitate natali-
um, recte per tutorem constitui potest. Patrona dotem pro libera in-
re promissam, quod existit ingrata, non retinebit. Cum res in dotem
aestimatas soluto matrimonio reddi placuit: summa declaratur, non ne-
ditio contrahitur. ideoque rebus euictis, si mulier bona fide eas dederit,
nulla

nulla est actio uiro: alioquin de dolo tenetur. In dotem rebus aesti-
maris traditis, quamuis eas mulier in usu habeat, uiri dominium factū
uidetur. Partus dotalium ancillarum dotis esse portionem conue-
nit, ideoq; frustra pacisci uirū, ut inter uxore & se partus cōmunis sit.

LXX. PAVLVS lib. VI. *quæstionum.*

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

LXXI. IDEM lib. III. *quæstionum.*

CVM dotem mulieris nomine extraneus promiserit, mulieris peri-
culum esse: si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum
eius futurum respondetur.

LXXII. IDEM lib. VIII. *responsorum.*

Mulier bona sua omnia in dotem dedit. quæro, an maritus quasi
hæres oneribus respondere cogatur? Paulus respondit. eū qui-
dē, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, à creditori-
bus eius conueniri non posse: sed non plus esse in promissione bono-
rum, quàm quod superesset, deducto ære alieno. Paulus respōdit. in
rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum & culpam præstare debe-
re. Paulus respondit. si mulier de suo dotē dedit, & adhibuit matrē,
quæ stipularetur: potuisse eam postea instrumentum dotale mutare.

LXXIII. IDEM lib. II. *sententiarum.*

Mvtus, surdus, cœcus dotis nomine obligantur: quia & nuptias
contrahere possunt. Manente matrimonio, non perdituræ
uxori ob has causas dos reddi potest: ut se suosq; alat, ut fundum ido-
neum emat, ut in exilium uel in insulā relegato parenti præster alimo-
niam, aut ut egentem uirum, fratrem, sororemue sustineat.

LXXIII. HERMOGENIANVS lib. V. *iuris wvτομωp.*

Sponsa dotem dederit, nec nupserit: uel minor duodecim annis, ut
uxor habeatur: exemplo dotis, conditioni (fauoris ratione) priui-
legium, quod inter personales actiones uertitur, tribui placet.

LXXV. TRIPHONINVS lib. VI. *disputationum.*

Quamuis in bonis mariti dos sit: mulieris tamen est, & merito pla-
cuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine
duplæ stipulatione cautum habuit, isq; sit marito euidus: statim eam
ex stipulatione agere posse pro eo, quod eius interest, nō esse euidum,
quod in dotem fuit: quodq; ipsa euidione pati creditur ob id, quod eū
in dotem habere desijt. huic enim constante matrimonio (quamuis
apud maritum dominium sit) emolumentum potestatem esse creditur:
cuius etiam causa matrimonij onera maritus sustinet

LXXVI. IDEM lib. IX. *disputationum.*

SI pater mulieris mortis suæ causa dotē promiserit: ualet promissio.
nam

nam & si in tēpus, quo ipse moriretur, pmississet: obligaretur. sed si conualuerit: cur ei non remittatur obligatio per conditionem, atq; si stipulanti quis alius pmississet, aut dotem alicuius nomine: nam ut corporis, uel pecuniæ translata; ita obligationis constitutæ mortis causa conditio est. Non idem dicendum est in persona mulieris: si mortis causa dotem pmissit: quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est.

LXXVII. IDEM lib. X. *disputationum.*

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura in dotē promississet, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis usuras nō esse dotales: quia tota illa obligatio tolletur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab eā datum esset.

LXXVIII. IDEM lib. XI. *disputationum.*

CVm in fundo mariti habens mulier usumfructum, dotis causa marito eum dedit: quamuis ab ea ususfructus discesserit, maritus tamen ususfructum non habet: sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab ususfructu: nec est, quod non utendo eū maritus amittat. Diuortio autem facto constituet in eodem fundo ususfructū mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotē habere uidetur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, tamen fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret. ideoq; nec in funus cōfert mulieris. Planē si pater filia nomine, qui in fundo generi ususfructum habebat, dotis cōstituendæ gratia eū dederit, & i matrimonio ea mortua fuerit: habebit ex sua persona ususfructus petitionē. Quod si mulier in suo fundo marito ususfructum dotis causa constituerit: tunc ex mariti persona proprie erit ususfructus, quia & non utēdo ipsi perit. Quod si acciderit: uideamus, an etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reuersus est ususfructus: nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit ususfructum, imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet. ideoq; indotata erit. Quod si uxor alienauerit proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit usufructu uti, amisit eum nō utendo. nam si habere perseverasset ususfructum usq; ad diuortium: commodo mulieris cederet eius restitutio: quia & si non protinus ad ipsam transiret, tamen uel precio, uel beneficio, sine incommodo mulieris ad proprietatem reuerteretur. Si autem ususfructum maritus non amisit: morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Diuortio autem facto, primum uideamus & in hac & in superiore specie, an pro rata temporis anni eius diuidatur fructus.

ctus, quod probandū est. Ipsius autem restitutio ita fiet: ut habenti mulieri fundum, ususfructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed & si non sit fundi domina: nihilominus competit dotis actio, ut dimittat à se maritus ususfructum. nam uel ex empto actione adhuc, ut ususfructum præstet, mulier tenetur: aut precium eius consequi sperat: aut cuius magis gratiam præstare, quàm relinquere apud inimicum ius à se translatum, licere ei, ciuile est. Vxor uiro ususfructum dotis nomine dedit. manente matrimonio, eidem fundum uendidit.

Quæsitū est, diuortio factō, quid dotis iudicio recuperare debeat: Dixi referre, quanti fundus uenisset. nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset: mulierē dotis iudicio precium ususfructus recuperare debere. Quid ergo, si uir ante litem contestatam mortuus fuisset: hæredes eius nihil præstituros. nam etsi quilibet alius emptor proprietatis exstiterit: hæres uiri mulieri nihil præstaret, scilicet usufructu reuerso ad proprietatem. Cæterū si fundus totus uenisset, quanti deberet uenire, nō detracto usufructu: intelligi mulierem dotem matrimonio manente recepisse.

Si fundus communis datus erit in dotem, & socius egerit cum marito communi diuidendo, adiudicatusq; fundus sociō fuerit: in dotem erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. at si admissa licitatione extraneo addictus hic fundus fuerit: præcij portio, quæ distracta est: sed ita, ut non uice corporis habeatur, nec diuortio secuto præsentī die, quod in numerato est, restituatur: sed statuto tempore solui debeat. Quod si marito fundus adiudicatus fuerit: pars utiq; data in dotem, dotalis manebit. diuortio aut factō, sequetur restitutionem, propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio: scilicet ut recipiat tantum præcij nomine à muliere, quātum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debet alteruter eam æquitatem recusans: aut mulier in suscipienda parte altera quoq; aut uir in restituta. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus. Iulianus tantum de parte dotali loquitur. ego * dixi in auditorio, illam solā dotalem esse.

aliās * ob
uenerit.

aliās * di
dici.

Si marito dotis nomine stipulanti promiserit per errore is, qui ex ceptione tutus erat, nec soluat: cogetur ei soluere, & habebit conditionem aduersus mulierem, aut patrē, uter eorum delegauit: ob id, quod indebitum marito promisit, aut soluit.

LXXIX. LABEO lib. VI. posteriorum à Iaboleno epitomatorū.

AVus neptis nomine ex filio natæ genero dotem dedit, & mortitur. negat Seruius dotem ad patrem reuerti: & ego cum Seruio sentio: quia non potest uideri ab eo profecta, qui nihil ex his sui habuit. Pater filia nomine centum doti promisit ita, CVM COMMODO

x diffi.

DISSIMVM ERIT. Ateius scripsit Seruiũ respondisse: cum primum sine turpitudine & infamia dari possit, deberi.

LXXX. IABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labconis.

SI debitor mulieris dotem sponso promiserit: posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neq; cõ nomine ante uiro debitorem obligatum futurum, ait Labeo. quod falsum est: quia ea promissio in pendentem est, donec obligatio in ea causa est.

LXXXI. PAPINIANVS lib. VIII. questionum.

Pater filiaẽ nomine numos alienos, quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit, consumptis his, dos profecticia efficitur.

LXXXII. PROCVLVS lib. V. ἐπιτολῶν.

CVM uxor uirum suum pecuniam, quam sibi deberet, in dotem filiaẽ communi dare iusserit, & id fecisse dicatur: puto animaduertendum esse, utrum eam dotem suo, an uxoris nomine dedit. si suo: nihilominus uxori eũ debere pecuniã, si uxoris nomine dederit: ipsum ab uxore liberatum esse.

LXXXIII. IABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labconis.

*Totũ hoc
caput i ple
risq; deest.
SI debitor mulieris dotem sponso promiserit: non posse mulierem ante nuptias à debitore pecuniam petere: quia ea promissio in pendentem esset, donec obligatio in ea causa est.

LXXXIIII. LABEO lib. VI. τὸ ἄπορον à Paulo epitomatorũ.

SI de dote promissa agatur: non oportet, in quantum facere potest, eum condemnari, qui promisit. PAVLV S. imò quod ad extraneam attinet, semper hoc uerum est. Cæterum si manente ad finitatem promissam gener à focero petat: utiq; in quantum facere potest, focer condemnabitur. Si dirempto matrimonio petatur: ex causa & persona id tribuendum puto. quid enim si focer specie futuræ dotis induxerit generum: & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur?

LXXXV. SCAEVOLA lib. VIII. digestorum.

FVNDUM filiaẽ nomine pater in dotem dederat. huius hæredi filiaẽ fundũ, qui dotalis erat, distrahere, quod minus fructuosus esset: & alios hæreditarios uberiore reditu retinere. maritus cõsensit, si nulla in ea re captio futura sit. Quæro, an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio recte soluatur? Respondi. si precium creditoribus soluatur, recte solutum.

IABOLENVS lib. III. ex Casio.

Acisci post nuptias, & si nihil ante conuenerit, licet. Pacta quidem, quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest: ne ei, qui non interfuit apud arbitrium cognoscentis, pactum non profit.

II. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

SI conuenerit, ut quoquo modo dissolutum sit matrimonium, liberis interuenientibus, dos apud uirum remaneret. Papinianus Iunia no prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, neq; conuenisse uideri dotem remanere. & si conuenisset: non esse seruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit.

III. PAULVS lib. III. ad Sabinum.

Pacta conuenta, quæ in tempus diuortij collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

IIII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

SI conuenerit, ut fructus in dotem conuertantur: an ualeat conuentio? Et Marcellus ait libro septimo digestorum, conuentionem non ualere. propè enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed tamè distinguit: si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet: nõ esse ratum pactum. idemq; & si usumfructum in dotem hoc pacto dedisset. Quod si conuenisset de fructibus reddendis, hoc est, ut in dotem fructus essent, quosquos percepisset: & fundus, uel usumfructus in hoc traditus est, non ut fundus uel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros: cogendum de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dotem fructus, & fruatur iste usuris, quæ ex fructibus collectis & in sorte redactis, percipi possunt. Ego ut rubiq; arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quæ ex usuris redituum colligeretur: possit dici conuentionem ualere. Nec enim uidebitur sterilis esse dos. finge quadringenta annua esse reditus apud eum, qui nõ acciperet in dotem (ut hoc conuenisset) plus trecentis: & boni confuleret, si tam uberem dotem consecutus esset. Et quid dicemus, si tale pactum conuentum interuenit: ut maritus fructus in dotem conuerteret, & mulier se suosq; aleret: uteretur, & uniuersa onera sua expediret: quare nõ dicam conuentioem ualere?

V. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

Illud conuenire nõ potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur: ne publica coërcitio priuata pactione tollat. Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas, uel amoras agatur: quia al-

tero pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnatur. sed & si conuenit, ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non est seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt.

VI. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Pomponius ait. maritum non posse pacisci, ut dolum solummodo in dotem præstet, uidelicet propter utilitatē nubentiū: quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit. nam ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse, pbat: & per contrarium, ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.

VII. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Cum dos filiae nomine datur, optimum est, pactum conuentum cum utroque generi facere: quanquam initio dotis dandæ legem, quam uelit (etiam citra personam mulieris) is, qui dat, dicere possit. Si uero post datā pacisci uelit: utriusque persona in paciscendo necessaria est: quoniam iam tunc adquisita mulieri dos est. quo casu, si solus pater pactus sit sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiae persona: ei soli nocebit, & proderit pactum conuentum. *sed si sola filia egerit: neque proderit, neque nocebit ei. Si uero filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat: proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. Si uero sic pacta sit filia, ut noceat ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum, patri uero nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiae persona experiatur. Dicendum enim, paciscendo filiam conditionem patris deteriore facere non posse: eo casu, quo mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est.

VIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Quoties patre furente, uel ab hostibus capto filius familias ducit uxorem, filiaue familias nubit: necessario etiam pactio cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri potuit.

IX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si ita conueniat, ut si uiuo focero mortua sit filia, ipsi focero: si mortuo eo, filio: si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse.

X. IDEM lib. XXI. ad Sabinum.

*aliàs. Alius pactus est, cum dotē pro nepote suscepisset: ne à se, neque à filio dos peteretur: ab alio uero, quam filio herede, ut dos peteretur. exceptione conuentionis filius tuendus erit: quippe cum heredi nostro cauere concessum est. nec quidquam obstat, quo minus certæ personæ (si hæres erit sibi) caueri possit, quod non idem & in cæteris hæredibus caueatur. & ita Celsus scribit.

XI. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Cum

CVM pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, NE A' SE VIVO PETATUR, NE VE CONSTATE MATRIMONIO: ita pactum interpretandū diuus Senerus cōstituit, quasi denuo adiectū esset, SE VIVO. hoc em̄ ita accipiendū contemplatione pietatis paternæ, & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoq; pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sentētia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet. quodq; indignissimum esset: inducat, ut non habuisse dotem existimetur. quo rescripto, hoc effectum est: ut siquidem uiuo patre decefferit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnino dos peti non possit: constante autem matrimonio mortuo patre, peti possit.

XII. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

SI pater dotem dederit, & pactus sit, ut mortua in matrimonio filia, dos apud uirum maneret: puro pactum seruandum, etiam si liberi non interueniant. Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent: ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea nō petatur: aut ut certam summam uiro præstet, & ab eo alatur, & his similia. Alia ad ius pertinent: ueluti quando dos petatur, que madmodum reddatur: in quibus *nō utiq; uoluntas contrahentiū seruatur. Cæterum si conuenerit, ne *als. non
omnino dos petatur: indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius, quàm pars dimidia dotis à se petatur, & pœnam stipulata sit: Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere: uel exceptione pacti acceptam facere pœnæ obligationem, uel si ex stipulatu agat, denegandam exceptionem. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris uenierit, id in dote sit: Mela ait, id seruandum: cum ex contrario conuenire possit, ut si minoris uenierit, ipsa debeat. Si pacta sit mulier, ut siue pluris, siue minoris fundus æstimatus uenierit, premium quanti res uenierit, in dotem sit: stari ei pacto oportere. sed si culpa mariti minoris uenierit: & id ipsum mulierem consequi.

XIII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Item si non uenierit, æstimatio præstari debet.

XIIII. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

DE die reddendæ dotis hoc iuris est: ut liceat pacisci, qua die reddatur: dum ne mulieris deterior conditio fiat.

XV. CAIUS lib. XI. ad edictum prouinciale.

ID est, ut citiore die reddatur.

XVI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

VT autem longiore die reddatur dos, conuenire non potest: non magis, quàm ne omnino reddatur.

XVII. PROCVLVS lib. VI. ἰ πῖσολῶν.

ATilicinus Proculo suo salutem. Cum inter uirum & uxorem pactum conuentum ante nuptias factum esset, ut quibus diebus dos data esset, isdem diuortio facto redderetur: post quinquennium, quam nuptie factae sunt, uxor uiro dotem dedit. diuortio facto: quaero, utrum quinquennij die uir uxori dotem reddet, an statuto legibus tempore? **PROCVLVS RESPONDIT.** quod ad diem dotis reddendae attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriore non posse. itaq; si cautum est, ut priore tempore, quam legibus constitutum est, reddatur: stari ab eo debere. si ut longiore: nec ualere id pactum conuentum. Cui sententiae conueniens est dicere, si pacto conuento cautum est, ut quato serius post nuptias data fuerit, tanto serius post diuortium reddatur: si propiore tempore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit: ualere pactum conuentum. si longiore: non ualere.

XVIII. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Licet manente matrimonio non possit inter uirum & uxorem conueniri, ut longiore die dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, id pactum debet custodiri.

XIX. ALFENVS lib. III. *digestorum à Paulo epitomatorum.*

Aliud est, si pater pro filia dotem promisit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno à se redderetur: & conuenit, ut isdem diebus soluto matrimonio dos redderetur. hoc enim pactum ita ualeat, si patri filia haeres exstiterit, & interueniente ea pactum conuentum fuerit.

XX. PAVLVS lib. XXXV. *ad edictum.*

O res quoq; donatas, uel amotas, uel impensas factas, tunc facta pactio ualebit. *id est post diuortium.* Si extraneus de suo datus sit dotem: quidquid uult, pacisci (etiam ignorante muliere) sicut & stipulari potest. legem enim suae rei dicit. postquam uero dederit: pacisci consentiente muliere debet. Si conuenerit, ne à muliere, ne ue à patre dos petatur: haeres non habebit exceptionem. sed si conuenerit, ne manente matrimonio, uiuo patre petatur: mortuo patre statim exigitur. & si non perierit maritus: tenebitur huius culpa nomine, si dos exigi potuerit: nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

XXI. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea pecunia mancipia in dotem dederit, ea conditione, ut periculo eius essent, & si quid ex his natum esset, ad ea pertineret: stari pacto conuento oportebit. nam constat posse inter uxorem & uirum conuenire, ut dos, quae in pecunia numerata est, permuteetur, & transferatur in corpora, cum mulieri potest.

XXII. IDEM lib. II. *ad Ulpianum Feroam.*

Quidam

Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat: interq; eos conuenerat, ut mercedes eius fundi uir uxori annui nomine daret. deinde cum fundum uir matri mulieris certa pensione colendū locauerat: eaq; cum mercedes eius fundi deberet, decesserat: & filiā suam solam reliquerat heredem, & diuortium factum erat. uir deinde petebat à muliere mercedes, quas mater debuerat. Placuit exceptionē mulieri dari non debere: ac si inter se & uirum non conuenisset, ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur: cū futurum sit, ut quodam modo donationes inter uirum & uxorem confirmentur. nam quod annui nomine datur, species donationis est.

XXIII. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

Pater, cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, ut mortua filia, uno pluribusue liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam, illi aut illis filijs, quos in potestate habebat, redderetur. deinde hoc ita fieri stipulatus est. post mortē eius mulier in matrimonio decesserat, relictis filijs. quæsitū est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? respōdit posse. etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: perindeq; habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, MIHI, AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARE SPONDES? nam & si post mortem stipulatoris nauis uenisset: heredi deberi.

XXIII. FLORENTINVS lib. III. *institutionum.*

Sinter uirum & uxorem pactum est, ut certa pars dotis, uel tota ob unum, uel plures liberos interuenientes retineatur: etiam eorum liberorū nomine, qui ante nati sunt, quàm dos daret, aut ampliaret, cōuentio rata est. nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

XXV. VLPIANVS lib. I. *responsorum.*

Quod de reddenda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia, conuenit: idem de non petenda quoq; uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionem ad heredem suum transmisisse.

XXVI. PAPINIANVS lib. III. *responsorum.*

Inter focerum & generum conuenit, ut si filia superstitem filium anniculum habuisset, dos ad uirum pertineret: quod si uiuente matre filius obiisset, uir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret. mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia uerisimile uidebatur, ante matrem infantem periisse: uirum partem dotis retinere placuit. Vir dotē, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore nō retinuit: filiā, quæ sola patri, matri pro parte hæres exstiterat: apud arbitrum diuisionis non improbe dotis perperam à patre solutæ
præce-

præceptionem desiderare constitit. Cum inter patrem & generum conuenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restitatur: id actum inter contrahentes intelligi debet, ut liberis superstitis filia defuncta, dos retineatur: nec separabitur portio dotis additamenti causa data, si postea nihil aliud conueniat. Conuenit, ut mulier uiri sumptibus, quæ quoque iret, quoquo ueheret, uteretur: atque ideo mulier patrem ueheret: cum ad literas uiri secuta, prouinciam, in qua centurio morabatur, petit. non seruata fide cõuentionis, licet directa actio nulla competit, ut illis tamen in factum danda est. Filia, cum pro se dotem promitteret, pepigit, ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solueretur. pacto filia nulla quærit matri actio. si tamen hæres puellæ matri pecuniam dotis soluerit: uiro cõtra placita petenti dotem, obstabit exceptio. Pater, si filia nupta mortè obiisset, dotem dari stipulatus est. constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, uel morte uiri soluto matrimonio, stipulationis conditio deficit. quod si mulier in matrimonio decesserit: ex stipulatu fisco dotis actio quaeritur. post uerum autem diuortium renouatis nuptijs, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

XXVII. IDEM lib. I. definitionum.

SI liberis sublatis, reuersa post iurgium per dissimulationem mulieris, ueluti uenali concordia, ne dotata sit, conueniat: conuentio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

XXVIII. PAVLVS lib. V. questionum.

QUÆRIS. si pacta sit mulier, uel ante nuptias, uel post nuptias, ut ex fructibus fundi, quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur: an ualeat pactum? Dico, si ante nuptias id conuenit: ualere pactum, eoque modo minorem dotem constitutam. post nuptias uero, cum omnia ra matrimonij fructus releuaturi sunt: iam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem, & erit mera donatio.

XXIX. SCAEVOLA lib. II. responsorum.

CUM maritus, qui aestimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circūscribendæ mulieris gratia, ut prædia inæstimata essent, ne periculo suo ea deteriora faceret: quaesitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia aestimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Respondit. non idcirco pactum, de quo quaritur, impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset. nihilominus eo pacto admissio, si deteriora prædia faceret, ea actione teneri. Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est in casum mortis & diuortij. diuortio secuto, non repetita

reperita dote, Titius decessit. mulier ex uoluntate eius hæredis redinte grauit matrimonium. Quæsitum est, an ex stipulatu dotem repetere possit: respondit. hæredem Titij, si cōsensisset, ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi poterat, reconciliato matrimonio dotis fieret: posse pacti exceptione submoueri. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, ut si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur: isq; in eū casum stipulatus est. mulier quasdam res dotales decedens marito legauit, & alijs. quosdam ex dotalibus seruis manumisit. quæsitum est, an maritus rerum nomine, quas legauit mulier: & seruorum, quos manumisit, fratri teneretur: Respondit. nihil proponi, cur non teneatur: cum etiã hæredes defunctæ tam legatarijs, q̄ libertatibus obnoxij sint.

XXX. TRIPHONINVS lib. X. *disputationum.*

Bebius Marcellus Bebio Maryllo dotis filia suæ nomine centena promiserat: & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio sine liberis peteretur: uel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaq; etiam in stipulationem deducta erant mortuo Marcello, filio & filia superstitibus, dote uniuersa filia prælegata, Maryllus nata filia diuerterat: & mulier decesserat, fratre suo & filia ex æquis partibus hæredibus relictis. Apud Petronium Magnum prætorem Maryllus ab hærede filio Marcelli ex dotis promissione uniuersam dotem petebat ex cōiectura: quia si inter eos placuisset, nullo filiorū existente mortua muliere, partē dotis remanere apud maritum: magis ergo conuenisset utiq; dotem totam esse eius, si filium filiamq; habuisset. Et ex diuerso respondebatur. pacti quidem uulgaris exceptionē hæredi proficere. *sed in specie, quæ proponitur, nō quasi als *licet. mulieris hæres ex persona defunctæ se exceptione pacti tuebitur. sed *ipse ille, qui etiam uiua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, submouere: eandem additur. quoq; defensionem & post mortem sororis suæ retinebit. Itaq; placuit quia, eum ab ea petitione absolui: nulla ex hac sententia facta derogatione petitioni fideicommissi, quam iure hæreditario per filiam hæres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

XXXI. SCAEVOLA lib. III. *questionum.*

Si inter uirum & uxorem conuenerit, ut extremi anni matrimonij fructus nondum percepti mulieris lucro fiant: huiusmodi pactū ualet.

XXXII. IABOLENVS lib. VI. *ex posteriorib. Labeonis.*

VXor uiro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum uiro pactum conuentum fecerat, ut diuortio facto, eodem precio uxori uir fundum *restitueret. postea uolente uxore, uir eū fundum *als. præstitueret

dum uendiderat ducentis, & diuortium erat factum. Labeo putabat, ut
ro potestatem fieri debere, utrum uelit ducenta, uel fundum reddere:
neq; ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeo-
nem respondisse, quoniam uoluntate mulieris fundus uenijt. alioquin
omnino fundus erat restituendus. Si pater filiaē nomine pecuniam
certam in dotem promisit, & pactus est, ne inuitus eam solueret: nihil
ab eo exigendum puto: quia id, quod pacto conuento, ne inuitus exige-
retur, conuenit: in dotis caussa esse non uidetur.

DE FVNDO DOTALI. Tit. V.

PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Interdum lex Iulia de fundo dotali cessat: si ob id, quod
maritus damni infecti non cauebat, missus sit uicinus in
possessionem dotalis praedij, deinde iussus sit possidere.
hic enim dominus uicinus fit: quia haec alienatio non est
uoluntaria. Sed & per uniuersitatem transit praedium (se-
cundum quod possibile est) ad alterum: ueluti ab haerede mariti. cum
suo tamen iure, ut alienari non possit.

II. VLPIANVS lib. V. de adulterijs.

Si maritus fuerit in seruitutem redactus: an dominus alienare hunc
fundum non possit: quod puto esse uerius. Quare & si ad fiscu per-
uenierit, nihilominus ueditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper
idoneus successor sit, & soluendo.

III. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Fundus dotali seruo legatus, ad legem Iuliam pertinet, quasi dota-
lis. Toties autem non potest alienari fundus, quoties mulieri actio
de dote competit, aut omnimodo competitura est.

IIII. CAIUS lib. XI. ad edictum prouinciale.

Lex Iulia, quae de dotali praedio prospexit, ne id marito liceat obli-
gare, aut alienare, plenius interpretanda est: ut & de sponso idem
iuris sit, quod de marito.

V. VLPIANVS lib. II. de omnibus tribunalijs.

Iulianus libro decimosexto digestoru scribit, neq; seruitutes fundo
debitas posse maritum amittere, neq; alijs ei imponere.

VI. IDEM lib. V. de adulterijs.

Sed nec libertas seruitutis urbano praedio dotali debitae competit:
ne per hoc deterior conditio praedij fiat.

VII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Si maritus fundum Titij seruientem dotali praedio adquisierit: ser-
uitus

titus confunditur. Sed si eundem fundum Titio reddiderit sine restaura-
 ratione seruitutis: hoc marito imputabitur, & hoc casu maritus litis
 æstimationem præstabit. quod si maritus soluendo non erit: utiles acti-
 ones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. Sed
 cum uxor fundum, cui prædia uiri seruitutem debebant, in dotem dat:
 fundus ad maritum peruenit amissa seruitute, & ideo non potest uide-
 ri per maritum ius fundi deterius factum. Quid ergo? officio de dote
 iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mu-
 lieri, uel hæredi eius reddi.

VIII. ALFENVS lib. III. digestorum à Paulo epitomatorum.

Vir in fundo dotali uxoris rogatu oliuetum succiderat, ad hoc ut
 nouellum reponeret. postea uir mortuus erat, & uxori dotem re-
 legauerat. ligna, quæ ex oliueto excisa essent, oportere reddi mulieri re-
 spõdit.

IX. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

Si marito debitori fundi, id quod debebat, doti mulier promiserit:
 S dotalem fundum effici. quod si ei promittat, qui fundum aut decem
 debuit: in arbitrio esse mariti, quid in dotem sit. quod si Stichum, aut
 fundum debuerit maritus, & quod debet, doti ei promiserit: Stichum mor-
 tuo, fundum in dotem esse. His consequens esse, ut si Cornelianum aut
 Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit:
 utrum eorum dotalem esse malit, hunc dotis esse. Planè utrum uelit
 alienatum, alterum alienare non posse. si tamen alienatum rursus redi-
 mat: adhuc in eius potestate esse, an eum, quæ retinuisset, alienare uelit.

X. PAVLVS lib. V. questionum.

Erit ergo potestas legis ambulatoria: quia dotalis fuit obligatio.
 Nunquid ergo illo nondum redempto, alterum quoque alienare
 possit, quia potest alterum redimere: an hoc non debet recipi, ut nullus
 in dotem sit? Certe ex post facto uidebitur recte alienatus, illo postea re-
 depto.

XI. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

Quod si fundus in dotem æstimatus datus sit, ut electio esset mulie-
 ris: negauit alienari fundum posse. quod si ut arbitrio mariti sit: cõ-
 tra esse.

XII. PAPINIANVS lib. singulari de adulterijs.

E*Tiã dirempto matrimonio dotale prædium esse intelligitur. So *als. etiã
 ceteri uoluntas in distrahendo prædio dotali nulla est. si ditem.

XIII. VLPIANVS lib. V. de adulterijs.

Dotale prædium accipere debemus, tam urbanum, quàm rustica
 num. ad omne enim ædificium lex Julia pertinebit. Prædij ap-
 pellatione etiam pars continetur. proinde siue totum prædium in do-
 tem sit datum, siue pars prædij: alienari nõ poterit. & hoc iure utimur.
 Dotale prædium sic accipimus, cum dominium marito quæsitum

est, ut tūc demum alienatio prohibeatur. Hæredi quoq; mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstaretur. Si uxore hærede instituta, fundus dotalis fuerit legatus: siquidem deductis legatis, mulier quantitatem dotis in hæreditate habitura est: ualet legatum. si minus: an nõ ualeat, quæritur. Scæuola certe, si nõ totus, sed aliqua pars ex eo uindicare possit (si modo aliqua pars ad dotem supplendâ desit) id duntaxat ex eo apud mulierem remanere ait, quod quantitati dotis deest.

XIIII. PAVLVVS lib. III. de adulterijs.

SI nuptura Titio, uoluntate eius fundū dotis nomine Mæuio tradit: dos eius conditionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundū tradidisset. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit: dotalis fundus erit. propter uxorem enim uidetur is fundus ad maritum peruenisse.

Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumq; mulier ei dotis nomine promiserit: in pendenti erit, & tunc fiet dotalis, cū ad eum peruenerit. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauit, uel etiam substituto uiro omisit hæreditatē, uel legatū: erit dotalis fundus.

XV. PAPINIANVS lib. III. responforum.

DOtale prædium, cuius uir possessionem retinuit, post literas ad uxore missas, quibus dotis non fore prædium declarauit: in matrimonio defuncta muliere, uirum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

XVI. TRIPHONINVS lib. XI. disputationum.

SI fundum, quem Titius bona fide possidebat, & longi temporis possessione poterat sibi quærere: mulier, ut suum, marito dedit in dotem: eumq; petere neglexerit uir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quæ uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi acquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus fit, si ante quàm constitueretur dotalis fundus, iam ceperat. Planè si paucissimi dies ad perficiendâ longi temporis possessionē superfuerūt: nihil erit, qd imputet marito.

XVII. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Fundū dotalē maritus uēdidit & tradidit. si in matrimonio mulier decefferit, & dos lucro mariti cessit: fundus emptori auelli non potest.

LVII. IABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labeonis.

Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat. diuortio facto, quæritur, marmor, quod cæsum, neq; exportatum est, cuius sit? & impensas in lapidicinas factas mulier, an uir præstare debeat? Labeo marmor uiri esse ait. cæterum uiro negat quidquam præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantū necessarias, sed etiam utiles impensas dandas

dandas à muliere existimo: nec puto fundum deteriozem esse, si tales sint lapidicinz, in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret, quo minus æstimationem partis fundi uiro solueret, & fundum reciperet, cum hoc pactum esset: fructus interim perceptos ad uirum pertinere, ait Labeo. Sed puto potius pro portione fructus uirum habiturum, reliquos mulieri restitutum. quo iure utimur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE

SIMVS QVARTVS.

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM

& uxorem. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Oribus apud nos receptum est, ne inter uirum & uxorem donatio ualeret. hoc autem receptum est, ne mutuo amore se inuicem spoliarent, donationibus non obtemperantes, & profusa erga se facilitate utentes.

II. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Nec esset eis studiũ liberos potius educendi. Sextus Cæcilius & illam causam adijciebat: quia sæpe futurum esset, ut *distraherentur matrimonia, si nõ daret is, qui posset: atq; ea ratioe euenturum, ut uenalia matrimonia essent.

al's. discuti-
terentur

III. VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Hæc ratio & oratione imperatoris nostri Antonini electa est. nõ ita ait. Maiores nostri inter uirum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniuñtorum consulentes: ne concordia precio conciliari uideretur, neue melior in paupertatem decideret, deterior ditior fieret. Videamus, inter quos sint prohibitæ donationes. Et quidem si matrimonium legibus & moribus constat: donatio non ualebit. sed si aliquod impedimentum interueniat, ne sit omnino matrimoniũ: ualebit donatio. ergo si senatoris filia libertino contra senatusconsultum nupsit: uel puincialis mulier ei, qui ibi moretur, contra mandata: ualebit donatio, quia nuptiæ nõ sunt. Sed fas nõ est, eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorũ, qui deliquerũt. Diuus tamẽ Seuerus in liberta Pontij Paulini senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habitus

s iij sed

sed magis concubinæ. Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare: ut puta frater mariti, qui est in potestate soceri. Verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, uerumetiam ad seruos. nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint. Secundum hæc si mater filio, qui in patris potestate est, donet: nullius momenti erit donatio, quia patri quæritur. sed si in castra eunti filio dedit, uidetur ualere: quia filio quæritur, & est castrensis peculij. Quare & si filius, uel priuignus, uel quiuis alius potestati mariti subiectus, de castrensi suo peculio donauerit: nõ erit irrita donatio. Prohibetur igitur uxori & nurui donare etiã is, qui est in soceri potestate: si modo maritus sit in patris potestate. Ab uxoris nurusue parte prohibitum est donari uiro, uel genero. Sed & his, qui sunt in eorũ potestate, si fuerit donatum, uel in quorũ sunt potestate, nõ ualebit donatio: si modo uir & socer in eiusdẽ sunt potestate, uel uir in soceri. Cæterum si in alia familia est maritus: neque socero, neque ei, qui est in eius potestate, neque ei, in cuius est, donatione interdictum est. Socru à nuru uel cõtra, donari non est prohibitũ: quia hic ius potestatis non uertitur. Si seruus meus, cuius ususfructus alienus est, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat: uel liber homo bona fide mihi seruus: an ualeat donatio, quæritur? Et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio. cæteræ enim personæ alienationẽ peculij, ut donent, non habent. Non tantum autem per se maritus & uir, cæteræque personæ donare non possunt: sed nec per alios. Sciendum autem est, ita interdictam inter uirum & uxorem donationem, ut ipso iure nihil ualeat, quod actum est. proinde si corpus sit, quod donatur, nec traditio quidquam ualeat. Et si stipulanti promissum sit, uel accepto latum: nihil ualeat. ipso enim iure, quæ inter uirum & uxorem donationis causæ geruntur, nullius momenti sunt. Si quis igitur numos uxori dederit: non fieri eius apparet: quia nihil corporis eius fieri, palam est. Sed si debitorẽ suũ ei soluere iusserit: hic quæritur, an numi fiant eius, debitorque liberetur? Et Celsus libro decimoquinto digestorũ scribit: uidentũ esse, nec dici possit, & debitorẽ liberatũ, & numos factos mariti, deinde uxoris. nam si donatio iure ciuili nõ impediretur: eum rei gestæ ordinem futurum, ut pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam celeritate coniungendarũ inter se actionum unam actionem occultari. cæterum debitorẽ creditori dare, creditorem uxori. nec nouum, aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. nam & si is, qui se procuratorem tui creditoris esse simulauit, à debitore tuo iubente te pecuniam acceperit: & furti actionem te habere cõstat, & ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiæ consequens est quod Iulianus libro decimo

decimoseptimo digestorum scribit. ait enim, si donaturum mihi, iussu uxori meae dare: nullius esse momenti. perinde enim habendum, atque si ego acceptam rem meam factam, uxori meae dedissem. quae sententia uera est.

IIII. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

Idemque est, & si mortis causa traditurum mihi, iusserim uxori tradere. nec refert, conualuerit donator, an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus ualere donationem, non fieri me pauperiorem: quia si uel conualuerit donator, ei conditione tenebor: siue mortuus fuerit, re, quam habiturus eram, in bonis meis desinam, propter donationem habere.

V. VLPPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Si sponsus sponsae donaturus, tradiderit Titio, ut is sponsae daret: deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si quidem maritus eum interposuit: donationem non ualere, quae post contractas nuptias perficiatur. si uero mulier eum interposuit: iam dudum perfectam donationem, hoc est ante nuptias: atque ideo, quamuis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem ualere. Si maritus duos reos habeat Titium & mulierem, & mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non ualeat. & haec Iulianus libro decimoseptimo digestorum scribit. Planè si proponas Titio accepto latum esse: ipse quidem liberabitur, mulier uero manebit obligata. Generaliter tenendum est, quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut quod per interpositas personas donationis causa agitur: non ualere. quod si aliarum extrinsecus personarum rerumque causa commissa sit: si separari non possit: nec donationem impediri. si separari possit: caetera ualere, id quod donatum sit, non ualere. Si debitor uiri pecuniam iussu mariti uxori promiserit: nihil agitur. Si uxor uiri creditori donationis causa promiserit, & si deiussorem dederit: neque uirum liberari, neque obligari mulierem, uel si deiussorem eius, Iulianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promississet.

Circa uenditionem quoque Iulianus scribit: minoris factam uenditionem, nullius momenti esse. Nerarius etiam (cuius opinionem non improbat Pomponius) uenditionem donationis causa inter uirum & uxorem factam, nullius esse momenti ait: si modo, cum animum maritus uendendi non haberet, idcirco uenditionem commentus sit, ut donaret. Enim uero si cum animum uendendi haberet, ex precio ei remisit: uenditionem quidem ualere, remissionem haecenus non ualere, quatenus locupletior facta est. itaque si res quindecim, uenit quinque, nunc autem sit decem: quinque tantum praestanda sunt: quia in hoc locupletior uidetur facta. Si donationis causa uir uel uxor seruitute non utatur: puto amitti seruitutem, uerum post diuortium condici posse. Si uxor uel maritus exceptione quadam donationis causa submoueri uoluerit: facta

à iudi-

à iudice absolutione, ualebit quidem sententia: sed condicetur ei, cui donatum est: Concessa donatio est sepulturæ causa. nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, uel contra posse donari, constat: & si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo euenit, quod definiri solet: eam demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem faceret locupletiores: porro hic non uidetur fieri locupletior in ea re, quæ religioni dicauit. nec moueat quenquam, quod emeret, nisi à marito accepisset. nam & si pauperior ea fieret, nisi maritus dedisset: nõ tamen idcirco fit locupletior, quod non expendit. hoc & illud suadet: & si uxori maritus sepulturæ causa donauerit: ita demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humanum: cæterum ante, quæ fit religiosus: donantis manet. proinde & si distraxerit mulier: manet locus donatoris. Secundum hæc si uxori suæ monumentum purum maritus magni precij donauerit, ualebit donatio: sic tamen, ut cum sit religiosus, ualeat. Sed si ipsa fuerit illò illata: licet morte eius finitum est matrimonium: fauorabiliter tamen dicetur, locum religiosum fieri. Proinde & si maritus ad oblationem dei uxori donauit: uel locum, in quo opus publicum, quod promiserat, faceret, uel ædem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei donetur, ut deo detur, uel consecretur: nec dubium, quin debeat ualere. Quare & si oleum pro ea in æde sacra posuerit, ualet donatio. Si maritus hæres institutus repudiat hæreditatem donationis causa: Iulianus scripsit libro decimo septimo digestorum, donationem ualere. neque enim pauperiorem fieri, qui non acquirat, sed qui de patrimonio suo deposuerit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si uel substituta mulier sit, uel etiam ab intestato hæres futura. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis ualere donationem: si mulier substituta sit in legato, uel etiam si proponas eam hæredem institutam. Si quis rogatus sit, præcepta certa quantitate, uxori suæ hæreditatem restituere, & is sine deductione restituerit: Celsus libro decimo digestorum scripsit, magis plenius officio præstandæ fidei functum maritum, quam donasse uideri: & rectam rationem huic sententiæ Celsus adiecit. quod plerique magis fidem exsoluunt in hoc casu, quam donant: nec de suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt, uoluntatem defuncti secuti. nec immerito. sæpe enim credimus aliquid defunctum uoluisse, & tamen non rogasse. quæ sententia habet rationem: & magis in eo, qui nõ erat deducta quarta restituere rogatus, & tamen integram fidem præstat, omisso senatusconsulti commodo. hic enim uere fidem exsoluit, uoluntatem testatoris secutus. Hoc ita, si non per errorem calculi fecerit. Cæterum indebiti fidei commissi esse repetitionem, nulla dubitatio est.

tio est. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur ualere donationem. Vbi cumq; igitur non deminuit de facultatibus suis, qui donauit: uel etiã si deminuat, locupletior tamen non fit, qui accepit: donatio ualeat. Marcellus libro septimo digestorum quærit. si mulier à marito acceptam pecuniã in sportulas pro cognato suo ordini erogauerit: an donatio ualeat? & ait ualere, nec uideri locupletiores mulierẽ factam: quamuis mutuã pecuniam esset acceptura, & pro affine erogatura. In donationibus autem iure ciuili impeditis, hætenus reuocatur donum ab eo, ab eãue, cui donatum est: ut siquidem exstet res, uindictetur: si consumpra sit, condicatur, quatenus locupletior quis eorum factus est.

VI. CAIVS lib. XII. ad edictum provinciale.

Quia quod ex non concessa donatione retinetur: id aut sine causa, aut ex iniusta causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

VII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Quod autem spectatur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei iudicatæ? Et uerum est litis contestatæ tempus spectari oportere: idemq; Imperator noster cum patre rescripsit. Si maritus pecuniam uxori in unguenta dederit, eãq; eam creditori suo soluerit, mox de sua pecunia emerit unguenta: non uideri locupletiores factam, Marcellus libro septimo digestorum scribit. Idem ait. & si lancem ob eandem causam ei dederit, eãq; lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit: uindicationẽ cessare: quia non fit locupletior, quæ tantundem in re mortua impenderit.

Si uir & uxor quina inuicem sibi donauerint, & maritus seruauerit, uxor consumpserit: recte placuit compensationem fieri donationũ. & hoc diuus Hadrianus constituit. Idemq; ait, si maritus uxori pecuniam donauerit, ipsaq; ex ea pecunia prædia cõparauerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. proinde & si prædia hodie uilissima sunt: consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Planè si magni precij prædia sunt: summa numerata erit restituenda, non etiam usuræ precij. Eleganter tractabif: si mulier prædia quindecim emerit, & maritus nõ totum precium numerauerit, sed duas partes precij, hoc est decem, uxor de suo quinq; deinde hæc prædia ualeant nunc decem: maritus quantum consequet. & magis est, ut cõsequi debeat duas partes decẽ: ut quod perierit ex precio, utriq; perierit, & marito, & uxori. Si maritus æstimati onẽ rerũ, quas in dote accepit, dicat se donationis causa auxisse: remedium mōstrauit Imperator noster cum diuo patre suo rescripto, cuius

uerba hæc sunt. Cum donationis causa precium auctum adfirmes: qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere, sumptuū deductis rationibus, arbitrabitur. Igitur in arbitrio mariti erit, quid præstitum malit. Idem iuris est, & si e contrario mulier de minore æstimatione queratur: nec aliud in commodato æstimato obseruari solet, ut Pomponius libro quarto uariarum lectionū scribit. Si uxor à marito suo prædia, quæ ob dotem pignori acceperrat, emerit, eaq; emptio donationis causa facta dicat: nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare, Imperator noster cū patre suo rescripsit, cuius rescripti uerba ideo retuli, ut appareat uenditionem inter uirum & uxorem bona fide gestam, non retractari. Si tibi maritus pignora, propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa uendidit: quod bona fide gestum est, manebit ratum. At si titulus donationi quæsitus ostendatur, atq; ideo uenditionem irritam esse cõstabit: iure publico causam pignorū integram obtinebis. Si uxor rem emit, & maritus precium pro ea numerauit: interdum dicendum est, totum à muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: ut puta si emit quidem mulier rem, & debeat pecuniam, maritus autem à uenditore eam liberauit. quid enim interest, creditori soluat, an uenditori. Vxori quis donauit seruum, ita ut eum intra annum manumitteret. an si mulier non obtemperet uoluntati, constitutio diui Marci imponat ei libertatem, si uir uel uiuit, uel etiam diem suum obiit? Et ait Papinianus, cum Sabini sententia sit recepta, qui putat, tunc fieri seruum eius, cui donaretur, cum libertas cõeperit imponi: ideoq; nec si uelit mulier, post exactum tempus possit manumittere: recte dici, non esse cõstitutioni locum, nec uoluntatem mariti posse cõstitutioni locum facere, cum propriū seruū ipse possit manumittere. quæ sententia mihi quoq; probatur: quia uenditor siue donator nõ sibi legem uolunt imponere, nec possunt: sed ei, qui accepit. dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit cõstitutio.

Manumissionis causa donatio facta ualet: & licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quãdoq; perducatur. proinde si, ut post certum tempus manumittat, uxori suæ tradidit: tunc demum eius fiet, cū tempore impleto manumittere cõeperit. quare ante manumittendo nihil agit. Nam & illud sciendum est: si uxori quis suæ donauerit, ut intra annum manumittat, deinde non manumiserit intra annū: postea manumittendo nihil agi.

VIII. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

SI ante, quàm seruus manumittatur, morte, aut diuortio solutum fuerit matrimonium, resoluitur donatio. inesse enim conditio donatio:

nationi uideatur, ut manente matrimonio manumittatur.

IX. VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Si cum uxori maritus donet, qui eius erat cōditionis, ne unquam ad libertatē perduci possit: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione. Si pecunia accepta mulier manumiserit, uel operas ei imponerit: ait Iulianus, operas quidem licito iure eam imposituram, & tenere obligationem: nec uideri mulierem ex re uiri locupletiolem fieri, cum eas libertus promittat. Quod si precium ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit: siquidem ex peculio suo dedit: numos mariti manere. si uero alius pro eo dedit: fieri numos mulieris. quæ sententia recte se habet. Inter uirum & uxorem mortis causa donationes receptæ sunt.

X. CAIUS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Q Via in hoc tempore excurrit donationis euentus, quo uir & uxor esse desinunt.

XI. VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Ed interim res nō statim fiūt eius, cui donatæ sunt: sed tunc demū. Scum mors insecuta est. medio igitur tempore dominiū apud eum remanet, qui donauit. Sed quod dicitur, mortis causa donationem inter uirum & uxorem ualere: ita uerum est, ut non solum ea donatio ualeat secundum Iulianum, quæ hoc animo fit, ut tunc demum res fiant uxoris, uel mariti, cum mors insequatur, sed omnis mortis causa donatio. Quando itaq; non retro agitur donatio: emergunt uicia, ut Marcellus animaduertit in specie huiuscemodi. Maritus uxori mortis causa donatum uoluit. interposuit mulier filium familias, qui à marito acciperet, eiq; traderet: deinde cum moritur maritus, paterfamilias inuentus. an ualeat traditio: & ait consequens esse dici, traditionem ualere: quia sui iuris effectus sit eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, cum maritus moriebatur. Idem ait. placuisse scio Sabinianis, si filia familias uxori maritus tradiderit: donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si uiuo adhuc marito sui iuris effecta fuerit. quod & Iulianus libro decimo septimo digestorum probat. Proinde & si uxor marito filio familias mortis causa tradat, & is sui iuris effectus sit: sine dubio * dicemus, ipsius fieri. Per contrarium quoq; si uxor donauerit mortis causa patri familias marito, & mortis eius tempore filius familias inueniatur: patri erit nunc emolumentum quæsitum. Consequenter Scaeuola apud Marcellum notat. si interposuerit seruum mulier, ut ei tradat mortis causa, isq; adhuc seruus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inueniatur: tantundem esse dicendum. Idem Marcellus tractat. si is, qui interpositus est, postquam dedit mulieri, decesse-

* als. donat
nus ipsius
fict.

rit uiuo adhuc donatore: donationem euanescere: quia debebat aliquo momento interposito eius fieri, & sic ad mulierem transire. Quod ita procedit, si ea, cui donabatur, eum interposuit, nõ is, qui donabat. Porro si à marito est interpositus: res ipsius statim facta est. & si ante mortem mariti tradiderit, & decesserit: traditio eius egit aliquid, ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors consequatur. Si uxor rem Titio dederit, ut is marito mortis causa traderet: eaq; defuncta, inuitis hæredibus eius, Titius marito dederit: interest, utrum à muliere sit interpositus Titius, an uero à marito, cui donabatur. si à muliere interpositus est: obligabit se conditione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus: mortua muliere confestim fundus efficietur eius, quæ maritus interposuit, & actionem ipse maritus cum eo habebit. Si uxor rem, quam acceperat à marito suo mortis causa, uiuo eo alij tradiderit: nihil agitur ea traditione: quia non ante ultimum uitæ tempus mulieris fuit. Planè in quibus casibus placet retroagi donationem: etiam consequens traditio à muliere facta in pendenti habebitur. Si maritus uxori donauerit mortis causa, eaq; diuerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit, infirmari donationem, nec eam in pendenti esse. Idem ait, si diuortij causa facta sit donatio, ualere.

XII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Quæ tamen sub ipso diuortij tempore, non quæ ex cogitatione quandoq; futuri diuortij fiat.

XIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Sed si mors sit infecuta: non uideri factas res mulieris: quia donatio in alium casum facta est. Proinde & si mortis causa uxori donauit, & deportationem passus est: an donatio ualeat, uideamus. Et aliàs placet in casum deportationis donationem factam ualere, quemadmodum in causa diuortij. cum igitur deportatione matrimonium minime dissoluitur, & nihil uicij mulier incurrit: humanum est: donationem, quæ mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari, tanquam si mortuo marito rata habeatur. ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam reuocare: quia & mors eius expectanda est: ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus siue reuersus, siue adhuc in pœna constitutus. Cũ quis accepit, ut in suo ædificet: condici ei id non potest: quia magis ei donari uidetur. quæ sententia Neratij quoq; fuit. ait enim. datum ad uillam extruendam, uel agrum conferendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit: in speciem donationis cadere. ergo inter uirum & uxorem hæc erunt interdixtæ.

XIIII. PAVLVVS lib. XXXVI. ad edictum.

Quod

Quod si uir uxori, cuius ædes incendio consumptæ sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit: ualet donatio in tantum, in quantum ædificij exstructio postulat.

XV. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum

Ex annuo uel menstruo, quod uxori maritus præstat, tunc quod superest, reuocabitur: si satis immodicum sit, id est supra uires dotis. Si maritus uxori donauerit pecuniam, eaq; usuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur. hæc ita Iulianus in marito libro decimo septimo digestorum scribit.

XVI. TRIPHONINVS lib. X. disputationum.

Quid ergo, si ex centū, quæ uir uxori donauit, quinquaginta apud debitore perierint, & ex his alia quinquaginta duplicata pro uiris uxor habeat: non plus quinquaginta, eius donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

XVII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

De fructibus quoq; uideamus: si ex fructibus prædiorū, quæ donata sunt, locupletata sit: an in causam donationis cadant. Et Iulianus significat, fructus quoq; ut usuras, licitam habere donationem. Sed si quid seruus donatus adquisiit: ad eum, qui donauit, pertinebit.

XVIII. POMPONIVS lib. III. ex uarijs lectionibus.

Si uir uxoris, aut uxor uiri seruis, aut uestimentis usus, uel usa fuerit: uel in ædibus eius gratis habitauerit: ualet donatio.

XIX. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Si uxor filio donauerit seruum, qui in patris mariti sit potestate, deinde is seruus ancillam accipiat: dominium mulieri quæritur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia ancilla empta sit: quia nec ex re sua quidquam adquiri potest per eum, qui donatur, ei cui donatur. hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum esse: uirum autem scientem alienum possidere. Idem quærit. si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit: an aduersus mulierem agentem de dote precium possit per exceptionem retineri? Et dicendum est, posse maritū exceptionem habere, si dos ab eo petatur, secundum Marcelli sententiam: & si soluerit, secundum Iulianum, posse condicere.

XX. IABOLENVS lib. XI. ἐπιτολῶν.

Si is seruus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quàm uir decederet, stipulatus est: in pendenti puto esse causam obligationis, donec uir aut moriatur, aut suspicione mortis, quã propter donauit, liberetur. quidquid aut eorum inciderit, quod donationē aut perimat, aut confirmet: id quoq; causam stipulationis aut cōfirmabit, aut resoluet.

XXI VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

** alijs. locu*
pletior ef-
set eo facto
SI quis pro uxore sua uestigal in itinere, quod præstari solet, soluit: an quasi * locupletiore ea facta, exactio fiat, an uero nulla sit donatio: & magis puto, nõ interd istũ hoc: maxime, si ipsius causa profecta est. nam & Papinianus libro quarto responsorum scripsit: uesturas uxoris & ministeriorum eius, uirum itineris sui causa datas, reperere non posse. iter autem uideri fuisse uiri causa, & cum uxor ad uirũ perueniat. nec interesse, an aliquid de uesturis in contrahendo matrimonio conuenerit. non enim eum donare, qui necessarijs oneribus succurrit. Ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei præstitit, hoc reuocandum non est. Si uxor uiro dotẽ promisit, & dotis usuras: sine dubio dicendum est, usuras peti posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonij petantur. Quid tamen si maritus uxori petitionem earũ remiserit: eadem erit quæstio, an donatio sit illicita. Et Iulianus hoc diceret. quod & uerum est. Planẽ si conuenerat, ut se mulier pasceret, suosq; homines: & idcirco passus est eã dote sua frui, ut se suosq; aleret: expeditum erit. puto enim nõ posse ab ea peti, quasi donatum, quod compensandum est.

XXII. IDEM lib. III. ad Sabinum.

VXori suæ quis mortis causa seruum donauit, eumq; postea cum libertate hæredẽ scripsit. an ualeat institutio, quæritur. Et puto, si hoc animo eum scripsit hæredem, quod donationis se dixit poenituisse: ualere institutionem, & necessarium hæredem domino seruum fieri. Cæterum si postea, quã hæredem instituit, donauit: donatio præualebit. uel si ante donauit, nõ tamen animo adimedi libertatẽ scripsit.

XXIII. IDEM lib. VI. ad Sabinum.

Papinianus recte putabat, orationem diui Seueri ad rerum donationem pertinere. deniq; si stipulanti uxori suæ spondisset: non putabat conueniri posse hæredem mariti, licet durante uoluntate maritus decesserit.

XXIII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Si inter extraneos facta sit donatio, & ante, quã per tẽpus legitimũ dominium fuerit acquisitum, coierint: uel contra, si inter uirum & uxorem facta sit donatio, & ante impletum tempus supradictum solutum sit matrimonium: nihilominus procedere temporis suffragiũ constat: quia altero modo sine uicio tradita est possessio, altero quod fuit uicium, amotum est.

XXV. TERENCEVS CLE. lib. V. ad L. Iul. & Papiã

Sed & si constante matrimonio res aliena uxori à marito donata fuerit: dicendum est, cõfestim ad usucapionem eius uxorem admitti: quia & si

quia & si mortis causa donaretur ei, non impediretur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus fit. itaque licet mortis causa donatio interueniat: quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quae quia aliena est, usucapi potest.

XXVI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si eum, qui mihi uendidit, iusserim eam rem uxori meae donationis causa dare, & is possessionem in sum meo tradiderit: liberatus erit: quia licet illa iure civili possidere non intelligatur, certe tamen uenditor nihil habet, quod tradat. Ex quibus causis inter uirum & uxorem concessae sunt donationes: ex iisdem & inter socerum & generum nunc uel concessas, Neratius ait. Ergo & socer genero mortis uel diuortij causa: & gener socero mortis suae uel diuortij causa recte donabit.

XXVII. MODESTINVS lib. VII. regularum.

Inter eos, qui matrimonio coituri sunt: ante nuptias donatio facta iure consistit, etiam si eodem die nuptiae fuerint consecutae.

XXVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si id, quod donatum est, perierit, uel consumptum sit: eius, qui dedit, est detrimentum. merito: quia manet eius res, qui dedit, suamque rem perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non seruetur marito: quia ipse ministerijs eorum utitur. Sed illud seruetur, quod nutrici datum est ad educandum: quia pro capite id dedit, quemadmodum si a praedonibus redemisset seruos dotalis. Si quas serui operas uir uxori praestiterit, uel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationem. & sane non amare, nec tanquam inter infestos ius prohibita donationis tractandum est: sed ut inter coniunctos maximo affectu, & solam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier seruum emat, & is quinque sit: quinque petenda esse, apud Plautium placuit: quemadmodum si mortuus est, nihil petetur. si uero quindecim dignus sit: non plus, quam decem petentur: quonia haec donator pauperior factus est. Quod si ex decem duos seruos emerit, & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quaeri. Et plerique (ut Pomponius) interesse putant, utrum uno precio uenerint, an diuersis. Si uno: tota decem petenda, quemadmodum si una res empta deterior facta esset: uel grex, uel carrucha, & alia qua pars inde perisset. si diuersis: hoc solum petendum, quanti emptus sit, qui superest. Iulianum putasse Pomponius refert. si quid per eum seruum, quem emerat ex numis a marito donatis mulier, adquisisset (forte legatum, haereditatem) aut cum partu aeditus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse. Illud constat: si ante

receptum

te q̄ à uiro annum acciperet mulier, ipsa de suo, aut etiā mutuata impendit: uideri iam tantum ex annuo consumptum. Illud recte dictū Celsus ait. si dotis usuras annuas uxor stipulata sit: licet ei non debeatur, quia tamen quasi de annuo conuenerit, peti quidem dotis iudicio non possunt, compensari autem possunt. idem ergo dicemus in qualibet pactioe annui nomine facta.

XXIX. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum seruum uendidisset, & alium Semisset: posteriorē periculo mulieris esse, Fulcinius scripsit. quod non est uerum, licet non ex re mariti emptus sit. Si uir uxori lanam donauit, & ex ea lana uestimenta sibi confecit: uxoris esse uestimenta, Labeo ait.

XXX. CAIUS lib. XII. ad edictum prouinciale.

VTilem tamen uiro competere.

XXXI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Sed si uir lana sua uestimentum mulieri confecerit: quamuis id uxori confectum fuerit, & uxoris cura, tamen uiri esse: neq; impedire, quod in ea re uxor tanquam lanipendia fuerit, & uiri negotium procurarit. Si uxor lana sua operis ancillarum uiri uestimenta sui nomine confecit muliebria: & uestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarū uiro præstare nihil debere. sed uiri nomine uestimenta confecta uirilia, uiri esse: ut is lanæ uxori precium præstet. Sed si non uirilia* (uestimenta suo nomine) mulier confecit, sed ea uiro donauit: non ualere donationē, quāuis illa ualeat, cum uiri nomine confecit. nec unquam operas ancillarum uiri æstimari conuenit. Si uir uxori aream donauerit, & uxor in ea insulam ædificauerit: ea insula sine dubio mariti est, sed eius impensam mulierē seruaturā placet. Nam si maritus uindictæ insulam, retentionem impensæ mulierem facturam. Si duo mancipia fuerint singula quinis digna, sed utrunq; unis quinque donationis causa à uiro mulieri, uel contra uenierit: melius dicitur, communia ea esse pro portione precij: nec tantum spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex precio donationis causa sit remissum. sine dubio enim licet à uiro uel uxore minoris emere, si non sit animus donandi.

*aliās
desunt.

Si uir uxori, uel contra, quid uendiderit uero precio, & donationis causa paciscantur, ne quid uenditor ob eam rem præstet: uidendum est, quid ea uenditione agatur: utrum res uenierit, & totum negotium ualeat: an uero, ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem nouo consilio inuito, id pacti fuisset factū. Et uerius est, pactum duntaxat irritum esse. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, nec fugitiuū aut erronem præstari, id est, integras esse actiones ædilitias, & ex empto. Quod uir uxori in diem debet.

Luc

sine metu donationis præsens soluere potest: quamuis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit. Quod legaturus mihi, aut hæreditatis nomine relicturus es: potes rogatus à me uxori meæ relinquere, & nõ uidebitur ea esse donatio: quia nihil ex bonis meis deminuit. in quo maxime maiores donati succurrissè Proculus ait, ne amore alterius alter despoliaretur: neque quasi inter maliuolos, alter locupletior fieret. Si uir uxori munus immodicum calendis Martijs, aut natali die dedisset: donatio est. sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur: contra est. Non uidetur facta esse mulier locupletior, si aut in obsonio, aut in unguentis, aut in cibarijs familiæ donatam sibi pecuniam impenderit. Quæ uir cibaria uxoris suæ familiæ iumentis præstitit, quæ in usu communi erant, non condicentur. Quod si familiam domesticam uxoris aut uenaliciam paut: contra puto obseruari debere.

XXXII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Cum hic status esset donationum inter uirum & uxorem, quem antea retulimus: imperator noster Antoninus Augustus ante excessum diui Seueri patris sui, oratione in senatu habita, author fuit senatus censendi, Fuluius Aemiliano & Numio Albino consulibus, ut aliquid relaxaret ex rigore iuris. Oratio autem de confirmandis donationibus Imperatoris nostri, non solum ad ea pertinet, quæ nomine uxoris à uiro comparata sunt, sed & omnes donationes inter uirum & uxorem factas: ut & ipso iure res fiant eius, cui donatæ sunt, & obligatio sit civilis. sed de Falcidia, ubi possit habere locum, tractandum est. cui locum ita fore opinor, quasi sit testamento confirmatum, quod donatum est. Ait oratio. *FAS ESSE EVM, QUI DONAVIT, POENITERE: HÆREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSUS VOLUNTATEM SUPREMAM EIVS, QUI DONAVIT, DURVM ET AVARVM ESSE.* * aliàs amarum. Poenitentiam accipere debemus supremam. Proinde si uxori donauit, deinde eum poenituit, mox desijt poenitere: dicendum est, donationem ualere: ut supremum eius spectemus iudicium, quemadmodum circa fideicommissa solemus, uel in legatis, cum de doli exceptione operata tractamus: ut ambulatoria sit uoluntas eius usq; ad uitæ supremum exitum. sed ubi semel donatorem poenituit: etiam hæredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse uoluntatem. quod si in obscuro sit: procliuior esse debet iudex ad comprobendam donationem. Si maritus ea, quæ donauit, pignori dedit: utiq; eum poenituisse dicemus, licet dominum retinuit. Quid tamen, si hoc animo fuit, ut uellet adhuc donatum: finge in possessionem precariam mulierem remansisse, paratamq; esse satisfacere creditori. dicendum

endum est, donationem ualere. Nam si ab initio rem obligatam hoc animo donasset: diceremus uim habere donationem, ut parata satisfacere mulier, haberet doli exceptionem. quinimò & si satisfecisset: potuisse eam per doli exceptionem consequi, ut sibi mandarentur actiones.

Si donator seruus fuerit effectus priuati: dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamuis seruitus morti comparetur. Proinde & si ipsa in seruitutem redigatur, cui donatum est, extincta erit.

Si maritus uxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit, uel post mortem memoria eius damnata sit: reuocabitur donatio: quamuis ea, quae alijs donauerit, ualeant: si non mortis causa donauit. Si miles uxori donauerit de castrensibus bonis, & fuerit damnatus: quia permissum est ei de his testari (si modo impetrauit, ut testetur, cum damnaretur) donatio ualebit. nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum est. Quod ait oratio *CONSUMPSISSE*, sic accipere debemus: ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit. ceterum si factus est: & orationis beneficium locum habebit. Sed & si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque exstet: dicendum est, si is decefferit, qui factus est locupletior: posse repeti id, quod dedit, nec compensari id, quod consumpsit: quamuis diuortio secuto, hic compensatio locum habeat. Si diuortium post donationem intercessit, aut prior decefferit, qui donum accepit: ueteri iuri statur, hoc est, si maritus uxori donatum uult, ut ualeat donatio, quod si non uult: extinguatur. Plerique enim cum bona gratia discendunt, plerique cum ira animi sui & offensa. Quid ergo, si diuortium factum est: deinde matrimonium restauratur: & in diuortio, uel mutata uoluntas est, uel eadem durauit, restaurato tamen matrimonio, & uoluntate donatoris reconciliata: an donatio duret, si constante matrimonio donator decefferit: & potest defendi ualere. Quid si diuortium non intercesserit, sed frigusculum: profecto ualebit donatio, si frigusculum quieuit. Si mulier & maritus diu seorsum habitauerint, sed honorem inuicem matrimonio habeant, quod scimus interdum & inter consulares personas subsecutum: puto donationes non ualere, quasi durauerint nuptiarum. non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decefferit: tunc donatio ualebit. Si ambo ab hostibus capti sunt, & qui donauit, & cui donatum est: quid dicemus? Et prius illud uolo tractare. Oratio, si ante mors contigerit ei, cui donatum est, nullius momenti donationem esse uoluit. ergo si ambo decefferint, naufragio forte, uel ruina, uel incendio, quid dicemus? & si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuerit: expedita est questio. si uero non appareat: difficilis est questio. & magis puto donationem

nem ualuisse, & id uerbis orationis defendimus. ait enim oratio, SI PRIOR VITA DECESSERIT, QUI DONATVM ACCEPIT. non uideatur autem prior uita decessisse, qui donatum accepit, cū simul decesserint. proinde rectissime dicitur, utrasq; donationes ualere, si forte inuicē donationibus factis simul decesserint: quia neuter alteri superuixit. licet de commorientibus oratio non senserit: sed cum neuter alteri superuixerit, donationes mutuæ ualebunt. nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri dandam conditionem. locupletiores igitur hæredes donationibus relinquentur. Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboq; ibi decesserint: an simul utrinq; captiuitatis tēpus spectemus, ut donationes dicamus ualere, quasi simul decesserint: an neutras, quia uiuis eis finitum est matrimoniu: an spectemus, ut & prior decesserit, ut in eius persona nō ualeat donatio: an uter redierit, ut in eius ualeat? Mea tamē fert opinio, ubi non reuertuntur: ut tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tunc decesserint. quod si alter redierit: eum solū uideri superuixisse, qui rediit. Qui quasdam res ex his, quas donauerat, legasset, quasdam non: uidebitur cæteras uoluisse ad uxorem pertinere. plerunq; enim antea legat, postea donat: uel alia causa fuit legandi. Oratio non solum uirum & uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimoniu donare prohibentur: ut puta donat socer nurui, uel contra: socer genero, uel cōtra: cōsocer consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent. nam ex mente orationis his quoq; omnibus permiffum est in eundem casum donare: & ita & Papinianus libro quarto responsorū sentit. sic enim scribit. Socer nurui uel genero donauit. postea filius eius uel filia constante matrimonio uita decessit. quanquam uicium donationis perseveret: tamen si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem eius contra hæredem orationis sententia uideatur interuenire. nam quæ ratio donationem prohibuit, eadem beneficium ratum implorauit. Ut igitur ualeat donatio ista, Papinianus exigit, ut & filius eius, qui donauit, ante decesserit: & postea socer, durante uoluntate. Si filius familias, qui castrense peculium habet, uel quasi castrense, uxori donet: & in personam filij mortem spectabimus. Si nurus socero donauerit: mortem nurus, & perseverantem in supremā diem uoluntatem spectare nos oportet. quod si socer ante decesserit: dicemus extinctam donationem: an quia maritus uiuus uxori suæ superuixit, admittimus uim habere donationem? & siquidem maritus solus socero hæres exstitit: quasi noua donatio in maritum collata, seruari potest: ut illa finita sit, alia cœperit. si uero filius hæres patri nō est: finita erit donatio, ratione noua. Si socer nurui nuncium mise-

rit, donatio erit irrita: quamuis matrimonium, concordantibus uiro & uxore, secundum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est, sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, pertinet: finitum est matrimonium. Proinde & si duo confoceri inuicem sibi donauerint, idem erit dicendum, si inuitis filijs nuncium remiserint: inter ipsos irritam esse donationem. In hac autem donatione inter foceros facta, mors consideranda est eius, qui donauit, constante matrimonio, & iure potestatis durante. Idemque & in his, qui sunt in eorum potestate. Si confocer confocero donauerit, & alter eorum, uel uterque copulatos emancipauerit: debet dici, donationem ad orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem. Si sponsus sponsæ donauerit, in tempus matrimonij collata donatione: quamuis inter uirum & uxorem donatio non uideatur facta, & uerba orationis minus sufficiant: tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere: ut si durauerit uoluntas usque ad mortem, ualeat donatio. Siue autem res fuit, quæ donata est, siue obligatio remissa: potest dici donationem effectum habituram, ut puta uxori acceptum tulit donationis causa, quod debebat: potest dici pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum eius, & generaliter, uniuersæ donationes, quas impediri diximus, ex oratione ualebunt. Si inter uirum & uxorem societas donationis causa contracta sit: iure uulgato nulla est, sed nec post decretum senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituitur, habere poterit, quæ tamen in commune tenuerunt: præstituto sine reuocanda non sunt. Idcirco igitur actio pro socio non erit: quia nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter ceteros: & propter hoc nec inter uirum & uxorem. Idem erit dicendum, & si emptio contracta sit donationis causa, nam nulla erit. Planè si minoris res uenierit donationis causa, uel postea precium sit remissum: admitteremus donationem ualere ad senatusconsultum. Si quis sponsam habuit, deinde eandem uxorem, cum non liceret: an donationes, quasi in sponsalibus factæ, ualeant: uideamus. Et Iulianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti immatura sit deducta. ait enim, hanc sponsam esse, & si uxor non sit. Sed est uerius, quod Labbeoni uideretur, & à nobis, & à Papiniano libro decimo quæstionum probatum est: ut siquidem præcesserint sponsalia, durent: quamuis eâ uxorem esse putauit, qui duxit, si uero non præcesserint: neque sponsalia esse, quæ non fuerunt: neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt. Ideoque si sponsalia anteceperunt: ualeat donatio, si minus: nulla est: quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit, & ideo nec oratio locum habebit. Sed si senator libertinam desponderit, uel tutor pupillanæ, uel
quis

quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit: an donatio, quasi in sponsalibus facta, ualeat: & putem etiam sponsalia improbanda: & quasi ab indignis ea, quæ donata sunt, ablata fisco uindicari.

XXXIII. IDEM *lib. XXXII. ad Sabinum.*

SI stipulata fuerit mulier annum dari: id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. Sed si manente matrimonio decessisse maritum proponatur: puto, quia in annuo quoque donatio uertitur, posse dici donationem confirmari ex senatusconsulto. Si uxor marito annum uersa uice præstiterit: restituetur ei hoc, & poterit uindicare id, quod exstat. credo poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non ut solenne est annum, quod maritus uxori pendit: & quod uxor marito præstat. imò incôgruens est, & contra sexus naturam. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit annum, decesseritq; mulier, constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

XXXIII. IDEM *lib. III. ad edictum.*

SI uxor marito res donasset, ut eas in dotem pro communi filia daret: siue post donationem, q̄ in maritum contulit, uxor passa est eum pro filia in dotem dare: benigne potest dici, & si prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequente consensu ualere dotis dationem.

XXXV. IDEM *lib. XXXIII. ad edictum.*

SI non secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit: donationes post tale diuortium factæ, nullius momenti sunt, cum non uideatur solutum matrimonium.

XXXVI. PAVLVS *lib. XXXV. ad edictum.*

SI donatæ res exstant, etiã uindicari poterunt. sed quia causam possidendi donatio præstitit: nisi reddatur res, æstimatio facienda est iusto precio: caueriq; possideti debeat de euictione simpli, quanti ea res sit. idc; etiã Pedio uidetur. Si sponsus alienum anulum sponsæ muneris misit, & post nuptias pro eo suum dedit: quidam (ut Nerua) putant fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare uidetur, non incohare nouam. quam sententiam ueram esse accipi.

XXXVII. IULIANVS *lib. XVII. digestorum.*

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi à marito donata: uel ad exhibendum, uel damni iniuriæ cum ea agi poterit: & maxime si post diuortium id commiserit.

XXXVIII. ALFENVS *lib. III. digestorum.*

SI seruus cõis uiri & fratris eius puerum donauit uxori fratris, p qua parte is seruus, qui donasset, uiri esset: p ea parte muni nõ esse factum

mulieris, respōdi. Idē iuris esse, si ex tribus fratribus unus uxore habe-
ret, & rem cōmunem uxori donasset. nam ex tertia parte mulieris rē
factā nō esse: ex duabus autē partibus reliquis (si id scissent fratres, aut
postea, q̄ donata esset, ratū habuissent) nihil debere mulierē reddere.

XXXIX. IULIANVS lib. V. ex Minutio.

VIr cum uxori pecuniam donare uellet, permisit ei, ut à debitore
suo stipularetur. illa cum id fecisset, priusquā pecuniam tulisset,
diuortium fecit. Quæro, utrum uir eam summam petere debeat:
an ex ea promissione propter donatiōis causam actio nulla sit? Respō-
di, inanem fuisse stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans solu-
uisset: siquidem pecunia exstat: uindicari eam debitor potest. sed si acti-
ones suas marito præstare paratus est: doli mali exceptione se tuebi-
tur. ideoq̄; maritus hanc pecuniam, debitoris nomine uindicando, cō-
sequetur. sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est: mari-
tus eam petet. intelligitur enim ex re mariti locupletior facta esse mu-
lier: quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

XL. VLPPIANVS lib. II. responsorum.

Quod apiscendæ dignitatis gratia ab uxore in maritum collatū
est: eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

XLI. LICINIUS RVFINVS lib. VII. regularum.

Nam & imperator Antoninus cōstituit, ut ad processus uiri uxor
ei donare possit.

XLII. CAIVS lib. XII. ad edictum provinciale.

Nuper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa
donationis, quā dicimus honoris causa: ut ecce si uxor uiro lae-
ti clau petēdi gratia donet, uel ut equestris ordinis fiat, uel ludorū gra-
tia.

XLIII. PAVLVS lib. singulari regularum.

Inter uirum & uxorem exilij causa donatio fieri potest.

XLIII. NERATIUS lib. I. membranarum.

Si extraneus rem uiri, ignorans eius esse, ignoranti uxori, ac ne uiro
siquidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier recte eam usuca-
piet. Idemq̄; iuris erit: si is, qui in potestate uiri erat, credens se patrem
familias esse, uxori patris donauerit. Sed si uir rescierit suam rem esse,
priusquā usu capiatur, uindicareq̄; eam poterit, nec uolet, & hoc &
mulier nouerit: interrumpetur possessio: quia transijt in causam ab eo
factæ donationis, ipsius mulieris scientia. propius autem est, ut nullum
adquisitioni dominij eius adferat impedimentum. nō enim omnimo-
do uxores ex bonis uiroꝝ, sed ex donationibus ab ipsis factis adqui-
rere prohibetæ sunt.

XLV. VLPPIANVS lib. XXXIIII. ad edictum.

Mar

Marcellus libro septimo digestorū scribit, eum etiam detrahere sine mulieris damno, & citra * metum senatusconsulti, quod * alias detrahentibus negociationis causa occurrit. *mentē.*

XLVI. IDEM lib. LXXIII. ad edictum.

Inter uirum & uxorem nec possessionis ulla donatio est.

XLVII. CELSVS lib. I. digestorum.

Vtrum negocium uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit uir: facti, non iuris quaestio est. sed cōiectura eius rei ex modo & genere impensae non difficilis est.

XLVIII. IDEM lib. IX. digestorum.

Quæ iam nuptæ maritus donauit, uiri manēt, & potest uindicare: nec quidquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

XLIX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Sulpicius Marcello. mulier, quæ ad cōmunem filium uolebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire: eū patri tradidit, ut post mortem restitueretur filio. Quæro, an donatio tibi uideatur, ut nihil agatur: an ualeat quidem, sed mulieri potestas detur, si uoluerit, eum petere? Respondi. si color uel titulus (ut sic dixerim) donationi quaesitus est, nihil ualebit traditio: id est, si hoc egit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo eius ministerio usa est, & id egit, ut uel reuocare sibi liceret: uel ut res cum omni emolumento per patrem, postea ad filium transfiret: cur non id perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negocium contraxisset, hoc est, si extraneo in hanc causam tradidisset.

L. IABOLENVS lib. XIII. ἐπισολῶν.

Si cum mulier uiginti seruum emisset, in eam emptionem uir quinque uenditori dedit: diuortio facto, omnimodo uir eam summam exiget: neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit. nam & si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. Quæritur enim, an mulier ex uiri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agatur. facta autē intelligitur, quæ ære alieno suo interuentu uiri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si uir pecuniam non exsoluisset. neque enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit: utrum creditam, an eam, quam ex emptione præstare debebat. Quod si mulier non emerat seruum, sed ut emeret, à uiro pecuniam accepit: tunc uel mortuo, uel deteriore facto seruo, damnū ad uirum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniā à uiro accepisset, hoc consumptum ei perijt, qui donauit: si modo in rerum natura esse desiit. nec enim uidetur mulier locupletior esse, quæ neq; à creditore suo liberata est, neq; id possidet, quod ex pecunia uiri emerat.

LI. POMPONIVS lib. V. ad Q. Mutum

Quintus Mutius ait. cum in controuersiam uenit, unde ad mulie-
rem quid peruenerit: & uerius, & honestius est, quod nō demon-
strat, unde habeat: æstimari à uiro, aut qui in potestate eius esset, ad
eā peruensse. euitandi autem turpis quæstus gratia, circa uxorem hoc
uidetur Quintus Mutius probasse.

LII. PAPINIANVS lib. X. questionum.

Si uir uxori donationis causa rem uilius locauerit, locatio nulla est:
Scum autem depositū inter eas personas minoris donationis causa
æstimatur, depositum est. hoc ideo tam uarie: quia locatio quidem si-
ne certa mercede contrahi non potest, depositum autem & citra æsti-
mationem quoq; dari potest. Vxor uiro fructum fundi ab hærede
suo dari: & si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa pro-
mitti curauit. defuncto uiro, uiua muliere, stipulatio soluitur, ut tradi-
tio, quæ mandante uxore mortis causa facta est. nā quo casu inter exte-
ros conditio nascitur, inter maritos nihil agitur.

LIII. IDEM lib. III. responsorum.

Mortis suæ causa genero uel nuru focerū frustra donare conue-
nit: quia mortuo focero nuptiæ non soluuntur. nec interest, an
pater filium uel filiam exhæredauerit. sed diuortij species ea ratione di-
uersa est. Res in dotem æstimatas, consentiente uiro, mulier in usu
habuit. usu deteriores res si fiant: damni compensatio non admittitur:
cum easdem res non possit mulier sibi quasi donatas defendere, ex il-
lis uerbis, quibus donationes ei à uiro legatæ sunt: cum eiusmodi spe-
cie neq; donari, neq; auferri uideatur.

LIIII. IDEM lib. III. responsorum.

Vir usuras promissæ dotis in stipulatū deduxerat, easq; non peti-
erat. cū per omne tempus matrimonij sumptibus suis uxorem &
eius familiā uir exhiberet: dote relegata, & donationibus fideicommissio
confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur: sed
titulo donationis esse remissas.

LV. PAVLVS lib. VII. questionum.

VXor marito suo pecuniam donauit. maritus ex pecunia sibi do-
nata, aut rem mobilem, aut soli comparauit. soluendo non est, &
res exstāt. Quæro, si mulier reuocet donationē, an utiliter condictione
experiatur: uidetur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex dona-
tione locupletior effectus, cum pecunia mulieris res comparata ex-
stet. Respondi. locupletiores esse ex donatione, negari nō potest. non
enim quærimus, quid deducto ære alieno liberum habeat: sed quid ex
re mulieris possideat. solo enim hoc separatur ab eo res, cui donata est.
quod

quod si res mulieris permanet: & uindicare directio potest: & erit deterior causa uiri, si ea pecunia, quatenus res ualet (non ut ultra id tamen, quod donatum est, condicatur) quam si dotis iudicio conueniatur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem mulieri in ipsas res actionem dari.

LVI. SCAEVOLA lib. III. *questionum.*

SI quod mihi mortis causa donare quis uellet, ego pure uxori donare uelim: non ualet, quod uxori iubeo dari: quia illo conualescente, conditione teneor: mortuo autem, nihilominus pauperior sum. non enim habeo, quod habiturus essem.

LVII. PAVLVS lib. VII. *responforum.*

EA, quae a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, literas ad eum misit huiusmodi. Cum petenti mihi a te, domine charissime, annuerit indulgentia tua uiginti ad expediendas quasdam res meas: quae summa mihi numerata est sub ea conditione, si per me, meosque mores non steterit, quo minus in diem uitae nostrae matrimonium permaneat: siquidem inuito te discessero de domo tua, uel repudium tibi sine ulla querela misero, diuortium me factum per me probabitur: tunc uiginti, quae mihi hac die donationis causa dare uoluisti, daturam restitutam me sine ulla dilatione spero. Quaro, si eadem Titia marito suo repudium miserit, an pecuniam restituere debeat? Paulus respondit. pecuniam, quam uir uxori donauit, ex stipulatione proposita, si conditio eius existit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conuersa est. quod si stipulatio commissa non probetur: tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

LVIII. SCAEVOLA lib. II. *responforum.*

SI praedia & mancipia Seiae data, effecta sint eius tempore concubitus: ac postea tempore matrimonij, alijs acceptis, reddita sint: quid iuris est? Respondit. secundum ea, quae proponerentur, negotium potius gestum uideri, quam donationem interuenisse. Item cum quaereretur de cibarijs mancipiorum: respondit. tempore quidem concubitus data cibaria repeti non possunt: sed nec tempore matrimonij, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerunt. Filius rebus matris interuenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit. decessit in patris potestate. quaesitum est, an mater obligatum filium in ea pecunia uoluit esse: intra annum, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere. si donauit: repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus esset.

LIX. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

x Si quis

SI quis uxori ea conditione donauit, ut quod donauit, in dotem accipiat: defuncto eo, donatio conualefcit.

LX. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ἐπιτομῶν*.

Vitricus & priuignus inuicem sibi donare prætextu matrimonij non prohibentur. Diuortij causa donationes inter uirum & uxorem concessæ sunt. sæpe enim euenit, ut propter sacerdotium, uel sterilitatem,

LXI. CAIUS lib. XII. ad edictum provinciale.

Vel senectutem, aut ualitudinem, aut militiam satis commodere tineri matrimonium non possit.

LXII. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ἐπιτομῶν*.

ET ideo bona gratia matrimonium dissoluitur. Diuortio facto, nec instaurato matrimonio, nõ confirmatur inter uirum & uxorem facta donatio. sed nec inter patronum & libertam (& si ab eo inuito diuertere non licet) facta donatio confirmatur, cum inter eos diuortium intercedit. perinde enim id, quod donatum est, habetur diuortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

LXIII. PAVLVS lib. III. ad Neratium.

DE eo, quod uxoris in ædificium uiri ita coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse possit: dicendũ est, agi posse, quamuis nulla actione ex lege duodecim tabularum: quia decem uiros non sit credibile de his sensisse, quorum uoluntate res eorum in alienum ædificium coniunctæ essent. PAVLVS NOTAT. sed in hoc solum agi potest, ut uindictio soluta re competat mulieri, non in duplum ex lege duodecim tabularum. neq; enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est.

LXIIII. IABOLENVS lib. II. ex posterioribus Labeonis.

Vir mulieri diuortio facto quædam idcirco dederat, ut ad se reuertetur. mulier reuersa erat. deinde diuortium fecerat. Trebatius inter Terentiam & Mecænatem respondit. si uerum diuortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra. Sed uerũ est, quod Proculus & Cæcilius putant: tunc uerũ esse diuortium, & ualere donationem diuortij causa, si aliæ nuptiæ insecutæ sint: aut tam longo tempore uidua fuisset, ut dubium nõ foret, alterum esse matrimonium. alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

LXV. LABEO lib. III. posteriorum à Laboleno epitomatorũ.

Quod uir ei, quæ nondum uiripotens nupserat, donauerit: ratum futurum existimo.

LXVI. SCAEVOLA lib. IX. digestorum.

Seria Sempronio, cũ certa die esset nuptura, ante quàm domum de-

duceretur, tabulæq; dotis signarentur, donauit tot aureos. Quæro, an ea donatio rata sit: non attinuisse tempus, an ante quàm domum deduceretur, donatio facta esset: aut tabularum consignatarum, quæ plerunq; & post contractum matrimonium fierent: inquirere exprimit. Itaq; nisi ante matrimonium contractum, quod de consensu intelligitur, donatio facta esset: non ualere. Virgini in hortos deductæ ante diem tertium, quàm ibi nuptiæ fierent: cum in separata diæta ab eo esset, die nuptiarum prius, quàm ad eum transfret, & * prius quàm aqua & ignis acciperetur: obrulit decem aureos dono. quæsitum est, post nuptias cōtractas diuortio facto, an summa donata repeti possit? Respondit. id, quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse deduci.

* aliàs.
postq;

LXVII. LABEO lib. III. πρὸς τὸν Πάυλον ἀπὸ τοῦ Πάυλου ἐπιτομῶν.

SI uxor numis à uiro, aut ab eo, qui in eius potestate esset, sibi donatis, seruum emerit: deinde cum eius factus esset, eum ipsum donationis causa uiro tradiderit: rata erit traditio, quauis ea mente facta fuerit, qua ceteræ donationes: neq; ulla actio eius nomine dari potest.

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS. Tit. II.

PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, uel alia contingente seruitute alterutrius eorum.

II. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Diuortium autem uel à diuersitate mentiū dictū est, uel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. In repudijs autem & renunciationibus cōprobata sunt hæc uerba, * RES TVAS TIBI HABETO: item hæc, TVAS RES * a s. tuas TIBI AGITO. In sponsalibus quoq; discutiendis placuit renunciatio nem interuenire oportere. in qua re hæc uerba probata sunt, CONDI TIONE TVA NON VTOR. Siue autem ipsi præsentem renunciatur, siue absenti per eum, qui in potestate eius sit, cuiusue is eade in potestate sit: nihil interest.

III. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Diuortium non est, nisi uerum, quod animo perpetuam constituendi diuisionem fit. Itaq; quidquid in calore iracundiæ uel fit, uel dicitur: non ratum est prius, quàm perseverantia apparuit, iudiciū animi fuisse. ideoq; per calorem missio repudio, si breui reuerfa est uxor, nec diuertisse uidetur.

III. VLPIANVS lib. XXV. ad Sabinum.

Iulianus libro decimoseptimo digestorum quærit, an furiosa repudium

um mittere, nel repudiari possit? Et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habeatur. repudiare autem non posse, neq; ipsam propter dementiam, neq; curatorē eius. patrem ramen nuncium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret, posse & cum furiosa retineri matrimonium. quæ sententia mihi uidetur uera.

V. IDEM *lib. XXXIII. ad edictum.*

SI filia emancipata idcirco diuertat, ut maritum lucro dotis afficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si cōstante matrimonio decessisset: ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat. non enim minus patri, quàm marito, succurrere prætorem oportet: danda igitur est ei dotis exactio, atq; si constante matrimonio decessisset filia.

VI. IULIANVS *lib. XVII. digestorum.*

VXores eorum, qui in hostium potestatem peruenerunt, possunt uideri nuptiarum locum retinere eo solo, quod alij temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est: donec certum est, maritum uiuere in captiuitate cōstitutum: nullam habere licentiam uxores eorum ad aliud migrare matrimonium: nisi malint ipsæ mulieres causam repudiij præstare. Sin autē in incerto est, an uiuus apud hostes teneatur, uel morte præuentus sit: tunc si quinquennium à tempore captiuitatis excefferit, licentiam habeat mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia dissolutum uideatur pristinum matrimonium, & unusquisq; suum ius habeat imminutū: eodem iure & in marito degente in ciuitate, & uxore captiua obseruando.

VII. PAPINIANVS *lib. I. de adulterijs.*

SI pœnituit eum, qui libellum diuortij tradendū dedit, isq; per ignorantiam mutata uoluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum est: nisi pœnitentia cognita, is qui accepit, ipse uoluit matrimonium dissoluere. tunc enim per eum, qui accepit, soluitur matrimonium.

VIII. IDEM *lib. II. de adulterijs.*

DIuus Hadrianus eum, qui alienā uxorem ex itinere domū suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

IX. PAVLVS *lib. II. de adulterijs.*

Nillum diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis: præter libertum eius, qui diuortium faciet. Et libertum accipiemus etiam eum, qui à patre, auo, proauo, & cæteris suis uersum manumissus sit.

X. MODESTINVS *lib. I. responsorum.*

Patrone inuito, liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi manumissa sit. tunc enim

enim potest, licet eius sit liberta.

XI. VLP IANVS lib. III. ad L. Iul. & Papiã.

QUOD ait lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ, QUAE PATRONO NVPTA EST, NE ESTO: non infectum uideatur effectisse diuortii, quod iure civili potuisset dissoluere matrimonium. Quare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. Denique scribit Iulianus de dote hanc actionem non habere. Merito igitur, quandiu patronus eius eam uxorem suam esse uult, cum nullo alio connubium ei est. nam cum intellexit legislator facta libertæ quasi diremptum matrimonium: detrahit ei cum alio connubium. quare cuiuscumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat: nec in concubinato eam alterius, quam patroni esse posse. Ait lex. QVAMDIU PATRONVS EAM VXOREM ESSE VOLET, ET VXOR ESSE VELLE DEBET*(ET PATRONVS DVRARE). Si igitur aut patronus esse, aut uelle deserit: finita est legis autoritas. Illud rectissime placuit: qualiquali uoluntate intelligi possit patronus, animum habere desisse quasi in uxorem: finiri legis huius beneficium. Proinde cum patronus rerum amotarum cum eius liberta, quæ ab inuito eo diuerterat, uelit experiri: Imperator noster cum diuo patre suo rescripsit, intelligi eum hoc ipso nolle nuptam sibi: quod eam actionem uel aliam inciperet, quæ non soleret, nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterij coeperit, uel eo crimine postulare, quod uxori nemo obijcit: magis est, ut diremptum sit matrimonium. Etenim meminisse oportet, ideo adiuui cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. Vbi-
cunque igitur uel tenuis intellectus uideri potest, nolentis nuptam: dicendum est, iam incipere libertæ cum alio esse connubium. Proinde si patronus sibi desponderit aliam, uel destinauerit, uel matrimonium alterius acceperit: credendum est, nolle hanc nuptam. Et si concubinam sibi adhibuerit, idem erit dicendum.

* hæc alii
de-
sunt.

SOLVTO MATRIMONIO, QVEMAD-
modum dos petatur. Tit. III.

POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

DOTIUM causa semper & ubique præcipua est. nam & publice interest, dotes mulieribus conseruari: cum dotatas esse feminas ad sobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem, maxime sit necessarium.

II. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Soluto matrimonio solui dos mulieri debet: nec cogitur maritus

x iij. alij

alij eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil noceat. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet: non debere eum cogi alij, quam uxori promittere, dicendum est. hæc, si sui iuris mulier est. Quod si in patris potestate est, & dos ab eo profecta sit: ipsius & filia dos est. Deniq; pater non aliter, quam ex uoluntate filia, petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest. sic ergo & promittendū Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui uterq; iusserit. Cæterum si pater solus iussit: dotis actio filia non erit adempta, quandocunq; sui iuris filia fuerit facta. Item si uoluntate solius filia promittatur: remanebit dotis actio integra patri. Sed utrū ut agat solus, an ut adiuncta quorūque filia persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam, quam adiuncta filia persona potest habere. quod si sui iuris fuerit facta filia: nocebit ei ista stipulatio. Voluntatem autem filia, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat: an uero, ne contradicat filia? & est ab imperatore Antonino rescriptum: filiam, nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. Et Iulianus libro decimo septimo digestorū scripsit, quasi ex uoluntate filia uideri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam ubi uon potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet? Sed si absens filia sit: dicendum erit, non ex uoluntate eius id factum: cauendumq; à patre, raram rem filiam habituram. Vbi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere.

III. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Non solum autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote, quæ communis est & patri & filia, utriusq; uoluntas exquiritur: nec alter alterius conditionem deteriore facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit: actio de dote utriusq; tolletur.

IIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si cum pater sine consensu filia dotem à uiro exegisset, & eandē alij uiro eiusdem filia nomine dedisset, mortuo patre filia cum priore uiro agat: doli mali exceptione repellitur.

V. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

De diuisione anni eius, quo diuortium factū est: quæritur, ex die contracti matrimonij, an ex die traditi fundi maritus sibi computet tempus: & utiq; in fructibus à uiro retinendis, neq; dies constituta dotis, neq; nuptiarum obseruabitur: sed quo primum dotale prædictum constitutum est, id est, tradita possessione.

VI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si ante nuptias fundus traditus est: ex die nuptiarum, ad eundem diē sequentis anni, computandus annus est. idem in cæteris annis obseruatur

natur, donec diuortiu fiat. nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti: hi restituendi sunt quandoq; diuortio facto, quasi dotis facti.

VII. *VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.*

Fructus esse constat, qui deducta impensa supererunt. quod Scævola, & ad mariti, & ad mulieris impensas refert. nam si mulier pridie uindemias doti dedit, mox sublatis à marito uindemijs diuertit: non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui, sed & impensas, quæ ante, quàm portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. Igitur si & maritus aliquid impenderit in eundem annum, utriusq; impensæ concurrent: & ita (si impensarum à muliere factarum ratio habeatur) cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est, primi anni temporis computari, quod fuit ante datum prædium. Papinianus libro undecimo quaestionum, diuortio facto fructus diuidi ait, nõ ex die locatiõis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. neq; enim si uindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumq; uir ex calendis nouembribus primis fruendum locauerit: mensis ianuarij supra die facto diuortio, retinere uirum, & uindemiæ fructus, & eius anni, quo diuortium factum est, quartam partem mercedis, æquum est. alioquin si coactis uindemijs, altera die diuortium intercedat: fructus integros retinebit. itaq; si in fine mensis ianuarij diuortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit: uindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. Ex contrario quoq; idem obseruandum est. nam si mulier percepta uindemia statim fundum uiro in dotem dedit, & uir ex calendis martijs eundem locauerit, & calendis aprilibus primis diuortium secutum fuerit: non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebat, portionem retinebit. Item si messes eius anni, quo diuortium factum est, colonum ex forma locatiõis sequantur: ante uindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium in computationem cum spe futuræ uindemiæ ueniet. apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequàm uerberet, non debere in contributionem uenire. Ob donationes, item ob res amotas, ex his fructibus, qui post diuortium percepti sunt, compensationes fieri possunt. Quod in anno dicitur, potest dici & in sex mensibus, si bis in anno fructus capiantur: ut est in locis irriguis. sed & in pluribus annis idem dici potest, ut in sylua cædua. Itẽ si locatio agritalis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoq; aliquid amplius præstaretur. in eo enim, quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore

core idem dicemus, ut lana ouium, foetusq; pecorum praestetur. quare enim, si maritus prope partum oues doti acceperit, item proximas tonfuræ: post partum, & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat. Nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, nõ quo percipiuntur, rationem accipere debemus. In seruo quoq; anni ratio habetur: ut si in annum forte operæ eius locatæ sint, præteriti temporis ad maritum: post diuortium autem, ad mulierem operæ pertineant. de pensionibus quoq; prædiorum urbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum.

Si fundum uiro uxor in dotem dederit, isq; inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, si arbores cæduæ fuerint, uel cremiales: dici oportere in fructum cedere. si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritum teneri. Sed si ui tempestatis ceciderint: dici oportet, precium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere: non magis, quam si thesaurus fuerit inuentus. Nõ enim in fructu computabitur, sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inuenti. Si uir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundum fructuosiore fecerit: marmor, quod cæsum, neq; exportatum est, mariti est, & impensa non est ei præstanda: quia nec in fructu est marmor: nisi talis sit, ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, uel argentifodinæ, uel auri, uel cuius alterius materiæ sint, uel arenæ: utiq; in fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus à muliere cauetur, & nihil retinebit, si fructibus stantibus, fundum mulier recipiet: interdum retinebit totum maritus, & nihil restituet: id est, si non plus erit, q̄ pro portione eum retinere oportet: interdum uero reddet, si plus percepit, quam eum retinere oportet. eadem conditio erit, et si cum socero, uel cum hærede alterutrius de dote agatur. Impendi aut fructuum percipientorum causa Pomponius ait, quod in arando serendoq; agro impensum est: quodq; in tutelam ædificiorum, ægrum uel seruum curandum: scilicet si ex ædificio, uel seruo fructus aliqui percipiabantur. sed hæ impensæ non repetuntur, cum maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. Planè si nouam uillam necessariò extruxit, uel ueterem totam sine culpa sua collapsam restituit: erit eius impensæ petitio. simili modo & si * pastinum insti-

* aliàs. pi
scinam. ruit. hæ enim impensæ, aut in res necessarias, aut in utiles cedunt, partimq; marito actionem.

VIII. PAVLV S lib. VII. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur: lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palam fit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut is fructus ad maritum pertineat: nisi contrariam

erariam uoluntatem in dote danda declarauerit mulier. Quod in semetem erogatur, si non responderint messes, ex uindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

IX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet: dolum malum duntaxat in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur. fructus tamen, qui peruenissent ad uirum, redduntur.

X. IDEM lib. XVII. ad Sabinum.

Si ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotè à patre profectam habebat, ibi decessit: puto dicendum, perinde omnia obseruanda, ac si nupta decessisset: ut etiam si in potestate patris non fuerit, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. Si uir uxorem suam occiderit: dotis actionem hæredibus uxoris dandam esse, Proculus ait. & recte. non enim æquū est, uirum ob facinus suum dotè lucri facere. idemq; & ex contrario statuendum est.

XI. IDEM lib. III. ad Q. Mutium.

Si alienam rem sciens mulier in dotem dederit: reddenda ei est quasi suam dedisset, & fructus quoq; pro portione anni, quo diuortium factū est.

XII. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Maritū in id, quod facere potest, condemnari, explorati iuris est: sed hoc hæredi extraneo non esse præstandum.

XIII. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

Quia tale beneficium personale est, & cum persona exstinguitur.

XIII. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Alia causa est defensoris: quem placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset. Eleganter quærit Pomponius libro decimo quinto ex Sabino: si paciscatur maritus, ne in id, quod facere possit, condemnatur, sed in solidum: an hoc pactum seruandum sit? & negat seruari oportere: quod quidè & mihi uerum uidetur. namq; cōtra bonos mores id pactum esse, melius est dicere: quippe cum contra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est, id esse appareat.

XV. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

Rei iudicatæ tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. Hæredi mariti, licet in solidum condemnatur, compensationes tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: ueluti ob res donatas, & amotas, & impensas. morum uero cōercitione non habet. Socero quoq; cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur: ut in id damnatur, quod facere potest.

QVI. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.
Via parentis locum focer obtinet.

XVII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

EX diuerso, si focer ex promissione à marito cōueniatur: solet quæ-
ri, an idem honor ei habendus sit? Neratius libris membranarum
& Proculus scribunt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissio-
ne conueniatur: magis placuit, defendendam eam per exceptionem.
(idē & Proculus ait) sicuti em̄ cū socia fuerit, sic dabit ei exceptio: quā-
uis iure civili sit obligata. Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris
lapsus, condemnauerit maritum in solidum: Neratius & Sabinus doli
exceptione uti oportere aiunt, eaq; tutum fore.

XVIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri hæredes exstiterunt, in id quod fa-
cere possunt, condēnandos Labeo ait. Licet in dotalibus rebus
non solum dolum, sed & culpam maritus præstet: cum tamē quæritur in
iudicio de dote, an facere possit, dolum duntaxat compræhenditur in
in rerū ipsius administratione non erat culpa ab eo exigenda. Quamq;
eum duntaxat dolum ei nocere putem (si facere non possit) quem pro-
pter uxorem adhibuit, ne ei solidum solueret, non propter quem liber
alium: Ofilius tamen aiebat, si dolo mariti res dotales interisissent, & ali-
oquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minus solu-
uendo esset: perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine,
in qua dolum fecisset, atq; si dolo eius factum esset, quo minus facere
possit, cæterum si circa interitum rei dotalis dolum malus & culpa ma-
riti absit: actiones solum, quas eo nomine quasi maritus haberet, præ-
standas mulieri, ueluti furti, uel damni iniuriæ.

XIX. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

SI mulier diuerterit, & iudicio de dote contestato, reuerfa fuerit in
matrimonium: redintegrato matrimonio exspirat iudicium, &
omnia manent in statu pristino.

XX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dote
tem, ut res alienum soluat, aut prædia idonea emat: tamen ut li-
beris ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus consulat, uel
ut eos ex hostibus redimat: (quia iusta & honesta causa est) non uide-
tur male accipere. & ideo recte ei soluitur, idq; & in filiarum familias obser-
uatur.

XXI. VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Sed & si ideo maritus ex dote expendit: ut à latronibus redimeret
necessarias mulieri personas, uel ut mulier uinculis aliquem de
necessarijs suis uindicaret: reputatur ei id, quod expensum est: siue pars
dotis

dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. & multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius, quod in ipsum impensum est: siue ipse maritus hoc fecit, siue filia, ut faceret, dedit. sed & si non patet experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendum, cum enim doli exceptio in sit de dote actioni, ut cæteris bonæ fidei iudicijs: potest dici (ut & Celso uidetur) inesse hunc sumptum actioni de dote: maxime, si ex uoluntate filia factus sit.

XXII. IDEM.

Sicum dotem daret pater, uel extraneus, pro muliere in unum casum pepigit, uel in diuortium, uel in mortem: dicendum est, in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem. Si post solutum matrimonium filia familias citra patris uoluntatem exactam communiem dotem consumat: patri, & uiua ea, & mortua, actio superest, ut dos ipsi soluatur: quod ita uerum est, si perdituræ soluatur. Cæterum si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit: non supererit actio. sed mortuo patre, nec etiam hæredes agent, nec mulier. Si mulier, soluto matrimonio, euentem reum dotis per nouationem decepta accipiat: nihilo minus actio dotis ei manebit. Si pater filia absente de dote egerit, & si omissa sit de rato satisfactio, filia denegari debet actio: siue patri hæres exstiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset. sed & Iulianus in pluribus locis scribit, compensandū ei in dotem, quod a patre datur: lucroque eius cedere, si tantū ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur a marito, qui patri soluit. Si patri propter condemnationem Romæ, ubi dos petatur, esse non licet: filia satis dotis fieri oportet: ita tamen, ut caueat ratam rem patrem habiturum.

Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. secundum hæc si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutauerit uoluntatem, uel etiam emancipata sit: frustra pater agat. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat: nonnquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit, ne acceptam dotem consumat. ideoque officium iudicis interponendum est, quatenus & filia, & patri competenter consulatur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur: puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita. quid enim, si filia uerecunde per absentiam patri contradicat: cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam deceat, hoc est uita probata: filia leuis mulier, uel admodum iuuenis, uel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius acquiescere prætorem oportere, dareque ei actionem. Si maritus uel uxor constanter matri-

monio furere cœperit: quid faciendum sit, tractemus. Sed illud quidem dubio procul obseruatur: eam personam, quæ furore detenta est (quia sensum non habet) nuncium remittere non posse. an autem illa repudianda sit, considerandum est. & si quidem interuallum furor habet, uel petuus quidem morbus est, ferendus tamen his, qui circa eam sunt: tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quæ cum compos mentis est, ita furenti (quemadmodum diximus) nuncium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas. quid enim tam humanum est, quam fortuitis casibus mulieris maritum, uel uxorem uiri participem esse? Si autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitati nulla spes supersit, ita circa ministros terribilis: & forsitan altera persona uelit, uel propter sæuitiam furoris, uel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta, dirimere: licentia erit compoti mentis personæ furenti nuncium mittere, ut nullius culpa uideatur esse matrimonium dissolutum, neq; in damnum alterutra pars incidat. Si autem in sæuissimo furore muliere constituta, dirimere maritus quidem matrimonium calliditate non uult: spernit autem infelicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamq; competentem curam inferre manifestissimum est, sed abutitur dote: tunc licentiam habeat uel curator furiosæ, uel cognati, adire iudicem competentem: quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & medicina ei succurrere, & nihil prætermittere, quorum maritum uxori adferre decet, secundum dotis quantitatem. si uero dotem ita eum dissipare manifestum est, ut hominem non frugi: oportet dotem tunc sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium unâ cum sua familia: pactis uidelicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum inita fuerunt, in suo statu durantibus, & alterius expectantibus sanitatem, aut mortis euentum. * (Item pater furiosæ utiliter intendere, sibi filia: uel suæ reddi dotem, potest, quamuis enim furiosa nunciû mittere non potest, patrem eius tamen posse certum est.) Si soluto matrimonio pater furiosus sit: curator eius uoluntate filia: dotem petere poterit: aut si curatoris copia non sit, agere filiam permittendum erit, cauereq; oportebit de rato. Item dicendû est, & si ab hostibus captus sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda. Transgrediamur nunc ad articulum hunc, ut quæramus, aduersus quos competat de dote actio. Et aduersus ipsum maritum competere, palam est: siue ipsi dos data sit, siue alij ex uoluntate mariti, uel subiecto iuri eius, uel non subiecto. sed si filius familias maritus sit, & dos socero data sit: aduersus socerum agetur. planè si filio data sit: si quidem iussu soceri: adhuc absolute socer tenetur.

*Hæc ali
as desunt.

nebis

nebitur. quod si filio data sit, non iussu patris: Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere. uideri enim ad eum peruenisse dotem, penes quem est peculium. sufficit autem ad id eum damnari, quod est in peculio, uel quod in rem patris uersum est. Sin autē focero dotem dederit: cum marito non poterit experiri, nisi patri hæres exstiterit. Si mulier in conditione mariti errauerit, putauerit esse liberum, qui seruus esset: concedi oportet quasi priuilegium in bonis uiri mulieri: uidelicet ut si sint & alij creditores, hæc præferatur circa actionem de peculio: ut tamen si domino aliquid debeat seruus, non præferatur mulier: nisi in his tantum rebus, quæ uel in dotem data sunt, uel ex dote comparatæ, quasi & hæc dotales sint.

XXIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET si quid in eam dotem impensum est, nec à muliere reddatur: per doli mali exceptionem seruabitur.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

SI constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet: unde exactionem dotis initium accipere ponemus: & constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissime apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. Si ex hæredato marito mulier agat: magis est, ut ex die aditæ patris hæreditatis, incipiat ei dotis exactio. Quoties mulieri satisfandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisfacere non possit: tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui repræsentatur. sed si cum maritus satisfacere posset, noller: in solidum eum condemnandū, Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio conuenit, ut aut satisfactione interposita absoluat maritum, aut habita ratione repræsentationis eum condemnet. quod quidem hodie magis usurpatur. nec ferenda est mulier, si dicat, magis se uelle dilationem pati, quàm in repræsentatione deductionem. Siue autem mariti, siue uxoris periculo dos fuit: nihilominus legitimo tempore debet soluere maritus. * (Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit: si quidem donare ei mulier uoluit: nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur. Quod si negotium ab eo gestum est: utiq; tenebitur, ut officio iudicis caueat, restitutum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, uel ex obligatione peruenisset.) Si maritus seruus in seruos dotales fuit: uidendum, an de hoc possit conueniri. & si quidem tantum in seruos uxoris seruus fuit: constat eum teneri hoc nomine. Si uero & in suos, licet natura: adhuc dicendum est, immoderatam eius sæuitiam hoc iudicio coercendam. Quâuis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigit, quam rebus suis exhibet,

* aliàs. cō pensatio
nis.
* hæc a's
desunt.

*aliás. p̄-
benti.

nec plus possit: attamen scuitia, quæ in proprijs culpanda est, in alienis coërcenda est. Si uxor uiri rem commodauerit, eaq; perierit: uidentum est, an compensationem hoc nomine pati possit: & puto, siquidē prohibuit eam maritus comodare: statim deductionē fieri. si uero nō prohibuit eam commodare: arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri, cautionem *præbendi. Si bona mulieris pro parte sint publicata: superest mulieri reliquæ partis dotis exactio. plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos: sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. quod si tota dos publicata sit: exspirabit iudicium.

XXV. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

SI filiofamilias dos data sit iniussu patris: de peculio quidem agetur: sed siue propter impēfas à filiofamilias factas, siue propter res donatas à filiofamilias, uel amotas ab uxore res peculiare, hoc ipso, quod habet actionem pater ex persona filij, maius peculium fit: & sic totum est præstādum mulieri, quod in peculio est: modo adhuc sit, quod uxori debeat. Maritum in reddenda dote de dolo malo & culpa cauere oportet. quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit: damnandū eū, quāti mulier in litem iurauerit: quia inuitis nobis res nostras alius retinere non debeat. Si post diuortium res dotales deterioræ factæ sint, & uir in reddenda dote moram fecerit: omnino detrimentum ipse præstabit. Si qui dotalium seruorum in fuga erunt: cauere debet maritus, se eos uiri boni arbitratu persecuturum, & restitutum. Si uir in quinquennium locauerit fundum, & post primū forente annum diuortium interuenierit: Sabinus ait, non aliás fundum mulieri reddi oportere, quāta cauerit, si quid præter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se præstaturam esse. sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione uir consecutus fuerit, se ei restitutum.

XXVI. IDEM lib. XXXV. ad edictum.

SEmel mora facta, si seruum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debet premium eius maritus uel hæres eius: ne damnum sentiat, quod postea offerente, mulier accipere noluit.

XXVII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI post diuortium mortua muliere hæres eius cum uiro parente seius agat: eadem uidentur de restituenda dote interuenire, quæ ipsa muliere agente obseruari solent.

XXVIII. VLPIANVS.

FAcere posse maritus etiam id uidetur, quod à muliere consequi potest

est: scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere uel expendit, uel mandatu eius præstitit. Cæterum si nondum ei abest, utputa si sub conditione obligatus est: nondum uidetur facere posse.

XXIX. IDEM lib. VII. *disputationum.*

Quoties pater dotem dat, & stipulatur: ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur. Cæterum si interposito tempore stipulari uelit: non nisi consentiente filia poterit, quamuis in potestate sit: quia deteriorem conditionem in dote filia facere non potest, nisi consentiat. planè si ante nuptias dotem dedit: poterit ex intervallo (ante nuptias tamen) & citra uoluntatem filia stipulari. Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque, ut quo modo dirèpto matrimonio, ipsi solueretur: postea maritus uxori dotem dederit: rectissime dicetur, ex actionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

XXX. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Nuptia non impeditur, quo minus cum priore marito de dote expe-riatur. Quoties culpa uiri accidit, ne dos à socero, aut à quo libet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filia decesserit, aut mater familias facta, eum, qui dotem repro-miserat, hæredem instituerit: satis constat, nihil amplius uirum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet.

XXXI. IDEM lib. XVII. *digestorum.*

Si marito publico iudicio damnato, pars aliqua bonorum eius publi-secetur: fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est. Si pater, cum ducenta filia suæ nomine dote promississet, pactus fuerit, ne amplius, quam centum, à se peterentur, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus conuenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse. quod si mortuo patre cum hærede eius maritus agere coeperit: ista quoque pecunia in dotem erit. Si uoluntate filia procurator à patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & re secundum eum iudicata pater decesserit: iudicati actionem filia potius, quam hæredibus patris, dari oportebit. Cùm patri dos data est, & ei filius ex aliqua parte hæres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione cohæredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint: hoc minus ex dote filius præstare debet, quoniam nullam actionem eius pecuniam recuperandæ gratia aduersus cohæredes habet. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset: nihilominus de dote agere potest: quia minorem dotem recepisset. hoc enim ad dotis augmentum pertinet: quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata uel hæreditates

tates, quæ post diuortium per seruos dotales adquisitæ marito fuissent.

XXXII. IDEM lib. II. ex Minutio.

SI prior maritus posteriori dotis nomine, tanquam debitor mulieris, dotem promiserit: non plus, quam facere possit, dotis futurum est.

XXXIII. AFRICANVS lib. III. questionum.

Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat: quosdam adhibuerat, qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solui. ea nulla data dote obierat, eodem marito suo hærede relicto. is damnosam hæreditatem eius adierat. nihilominus stipulatoribus teneri, quoniam adeundo hæreditatem debitoris intelligeretur se commisit. nec ad rem pertinere, quod soluendo non esset hæreditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

XXXIIII. IDEM lib. VII. questionum.

Titia diuortium à Seio fecit. hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat. ipsa se matremfamilias dicit, & de dote agere vult. quæsitum est, quæ partes iudicis sint? respondi. patri, nisi probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi: denegandam actionem, sicuti denegaretur, etiam si constaret eam in potestate esse.

XXXV. PAPIANVS.

Liberta, quæ uoluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

XXXVI. PAVLVS.

Si maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id, quod facere potest, & fisco maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit.

XXXVII. VLPPIANVS.

Dotem uoluntate filia uideri patrem recepisse, cum causas conuenticendi ei filia non haberet: maxime, cum ab eo postea ampliore summa dotata sit.

XXXVIII. MARCELLVS lib. singulari responsorum.

Lucius Titius, cum esset filiusfamilias, uoluntate patris uxorem Mæuiam duxit, & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium misit. postea pater repudiati, absente filio, sponsalia cum eadem nomine filij sui fecit. Mæuia denuo repudium sponsalibus misit, atque ita alij nupsit. quæro. si Mæuia ageret cum Lucio Titio quondam marito, & a patre hærede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum: an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit. etiam si ut hæres institutus à patre Titius conueniretur: tamen si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

XXXIX. PAPIANVS lib. III. *questionum.*

Virò atq; uxorẽ mores inuicem accusantibus, causam repudiĩ de-
disse utrunq; pronunciatum est. Id ita accipi debet: ut ea lege, quã
ambo contempserunt, neuter uindictetur. paria enim delicta mutua
pensatione dissoluuntur.

XL. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Post dotem datam & nuptias contractas stipulatus est pater, uolun-
tate filia, DIVORTIO FACTO DOTE M DARI: si conditio
stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit: non erit im-
pediendus pater, quo minus ex stipulatu agat. uiua autem filia, si age-
re uult, exceptione submouendus erit.

XLI. IDEM lib. I. *responsorum.*

Si pater ignorans filiam diuertisse, dotem ex causa promissionis nu-
merauerit: nõ per indebiti conditionẽ, sed de dote actione pecunia
petetur.

XLII. IDEM lib. XII. *responsorum.*

In insulam patre deportato, qui pro filia dotem dedit, actio dotis ad
filiam pertinet. post diuortiu quoq; patre damnato, qui dotem con-
sentiente filia non petierat, æque dotis actio mulieris est. Fructus ex
prædijs, quæ in dotem data esse uidebantur, bona fide perceptos, & in
mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos: quamuis seruã
fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. Sumptus uero necessa-
rios & utiles in prædia, quæ dotalia uidebantur, factos: compensatis fru-
ctibus perceptis, ad finem superflui seruari conuenit. Usuras autem
numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si pe-
tat: gener, qui residuæ dotis promissæ scenus stipulatus est: ita demũ ad
finem uice mutua debitæ quantitatis compensationẽ opponere iuste
uideretur, si pprijs sumptibus uxorem suam exhibuit, alioquin si pa-
tris sumptibus exhibita sit: inanis usurarum stipulatio. compensationi
non proderit. Ad uirum uxore post diuortium reuersa, iudicium ac-
ceptum ex stipulatione, qua extraneus, qui dotem dedit, stipulatus fue-
rat, non dissoluitur, nec officio iudicis absolutio continebitur.

XLIII. SCAEVOLA lib. V. *digestorum.*

Si maritus in id, quod facere potest, condemnatus sit, & nomina sint
ad dotis quantitatem, neq; amplius habebit: mandare actiones debet.

XLIIII. PAVLVS lib. *questionum.*

Si focer à genero hæres institutus, adierit hæreditatem; quandoq;
mortuo patre, cum hærede eius filiam de dote acturã, Nerua & Ca-
to responderunt: ut est relatum apud Sextum Pomponium ab Aristo-
ne libro quinto, ubi idem Aristoni consensit. *Ego dicerem, & si eman-
cipasset pater filiam, ipsum quoq; conueniri posse. Lucius Titius fi-
lia suã

lia suæ nomine centum doti promisit Caio Seio: interq; Caium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur. postea culpa mariti diuortio facto, solutum est matrimonium: & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia ex hæredata. Quæro, an ab hæredibus soceri maritus exigere possit dotem, cum eam mulieri redditurus sit: respondi. cum filia, alijs à patre hæredibus institutis, actione de dote sua recuperanda habere coeperit: necesse habebit maritus, aut exactam dotem, aut actiones ei præstare. nec ullâ exceptionem habebunt soceri hæredes aduersus eum: cū absurde dicitur: dolo uideri eum facere, qui non ipsi, quem conuenit, sed alij restitutus petat. alioquin & si post mortem patris diuertisset: nondū exacta dote, excluderetur actione dotis maritus. quod non est admittendum. sed & si ex parte filia hæres patri suo exstiterit: debebit maritus cohæredes eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare.

XLV. IDEM lib. questionum.

CAius Seius auus maternus Seia nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & in instrumento dotali huiusmodi pactum & stipulationem complexus est. Si inter Lucium Titium maritum & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset: dos omnis Seia uxori, uel Caio Seio auo materno redderetur, restituereturq;. Quæro, cum Seius auus maternus statim uita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua diuerterit, uiuo patre suo, in cuius potestate est: an, & cui actio ex hoc pacto & stipulatione competat: utrum hæredi aui materni, an nepti? Responsum, in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam auus maternus ei stipulatus, proponeretur. Quod cum ita est: hæredi stipulatoris (quandocunq; diuerterit mulier) actio competere uidetur. sed dicendum est: Seia dotem posse solui, quamuis actio ei directò nõ competat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. Sed & permittendâ esse nepti ex hac auita cõuentione, ne commodo dotis defraudetur, utilem actionem. fauore enim nuptiarum, & maxime propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum esse.

XLVI. IDEM.

Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat: ita tamen, ne dotē ab hæredibus peteret. ea, quæ legata erant, uxor capere non potuerat. Responsum, dotis actionem mulieri aduersus hæredes non esse denegandam.

XLVII. SCAEVOLA.

Cum mulier uiri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinet. Cur enim improbet mariti mores, quos ipse aut ante corruptit, aut postea

postea p̄buit: Sed & si ex mente legis sumat q̄s, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori p̄buit: audiendus est.

XLVIII. CALLISTRATVS lib. VI. stipulationum.

Si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat: nepotū quoq; nomine dos retinebitur.

XLIX. PAVLVS lib. II. responsorum.

Mæuia marito suo inter alias res dotis, etiam instrumentum solidorum decem tradidit: quo Otacilius eidem Mæuia cauerat, daturum se, cum nuptum ire cœpisset, decem. ex eo instrumento maritus nihil exegit: quia nec potuit. Quæsitum est, si dos à marito petatur, an compellendus sit, etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere? Respondi. potuisse quidem eum, cui actiones mandata sunt, debitorem conuenire: sed si sine dolo malo, uel culpa exigere pecuniam non potuerit: neq; dotis nomine eum cōueniri posse, neq; mandati iudicio. Fundus æstimatus in dotem datus à creditore antecedente ex caussa pignoris ablatu est. Quæsitū est, an mulier, si æstimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit? ait enim propterea se non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui hæres non existerit. Paulus respondit. prædio euicto sine dolo & culpa uiri: precium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. Consequi enim eam precium fundi euicti, euidentis iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat.

L. SCAEVOLA.

Aestimatis rebus in dotē datis, pactum intercessit: ut ex quacumq; caussa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur, habita ratione augmenti & deminutionis uiri boni arbitrato: si quæ uero non exstarent, æstimatio earum. Quæsitum est, cum res quædam, quas maritus uendiderat, exstarent: an secundum pactum & hæ ad mulierem pertinerent? respondit. res, quæ exstant, si neq; uolente, neq; ratū habente muliere, uenissent: perinde reddēdas, atq; si nulla æstimatio interuenisset.

LI. HERMOGENIANVS lib. II. iuris ūd̄ το̄ μ̄σ̄ρ.

Aestimatae res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

LII. TRIPHONINVS lib. VII. disputationum.

Maritus dotem, quam non accepit, si post diuortium per errorem soluit, repeter: quasi non numeratam pecuniam cauerit. Exigi enim ab eo non potuit.

LIII. IDEM lib. VIII. disputationum.

Si filiofamilias data est dos: ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem uel pecuniam dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoq; condemnandus

fecisset, precium fructuum mulier hæredi suo reliquisset. quod si facultatē ususfructus uendendi proprietatis domino mulier non habuerit: patientiā percipiendi fructus, quam præstare ipsi debuit, & hæredi eius præstet.

LVIII. *MODESTINVS lib. singulari de differētia dotis.*

Seruus dotalis hæres ab aliquo institutus, mariti iussu, uel adire, uel repudiare debet hæreditatem. sed ne maritus aut facile repudiando, uel temere suscipiendo, incognitam successionē dotis iudicio uxori suæ obliget: consulendum est, mulierem coram testibus interrogari, utrum uelit omittere, an acquirere hæreditatē. & si repudiare se dixerit: facile mariti iussu repudiabit. quod si hæreditatem agnoscere maluerit: reddendus est à marito seruus uxori, ea conditione, ut cum iussu eius adierit, rursus marito retradatur. ita & mariti sollicitudini consulatur, & uxoris desiderio parebitur.

LIX. *VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.*

Filiæ meæ emancipatæ & agræ uir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius hæredibus eius, quàm mihi redderet. Sabinus dicebat, utile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum esse.

LX. *IDEM lib. XXV. ad edictum.*

Si filia familias nupta decefferit, & pater funus ei fecerit: tamen si dorem post aliquod tempus gener reddere deberet: tamen continuo socer agendo consequetur, ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore soluantur.

LXI. *PAPINIANVS.*

Dotalem seruum uir inuita uxore manumisit. solus uir hæres à liberto institutus, portionem hæreditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram uero portionem dotis iudicio, si modo uxor manumittenti refragatur.

LXII. *VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.*

Quod si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumisit, cum donare ei mulier seruos uoluit: nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur:

LXIII. *PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.*

Et definit seruus in dote esse: quia cui manumittendi causam donare liceret, ei quodammodo donaret, quod permetteret manumittere.

LXIII. *VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.*

Si uero negotium gerens mulieris non inuitæ, maritus dotalem seruum uoluntate eius manumisit: debet uxori restituere, quidquid ad eum puenerit. sed & si quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori præstabit. planè si operæ fuerint marito exhibitæ, non æstimatione earum: non erit æquum, hoc nomine uxori maritum quidpiam præstare.

stare. Sed & si post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositū, id uxori præstandum est. sed & si reum maritus acceperat, expromissorem: æque aduersus ipsum obligationem debet præstare. Item quid quid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æque præstare cogetur: si modo ad eum quasi ad patronum peruenerit. cæterum si alio iure: nõ cogetur præstare. nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet: sed id tantum, quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. planè si ex maiore parte, quàm debet, hæres scriptus fuerit: quod amplius est, nõ præstabit. & si forte, cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit: nihil uxori restituet. Dabit autem (ut ait lex Julia) quod ad eum peruenerit. peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest: quia actio ei delata est. Adijcitur in lege, ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QUOMINVS AD EVM PERVENIAT.

Si filiū ex hæredauerit patronus, ut ad eum bona liberti pertineant: uidendum est, an hæres hoc nomine teneatur. & cum nihil, neq; ad ipsū, neq; ad hæredem eius perueniat: quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? De uiro hæredēq; eius lex tantum loquitur: de socero, successoribusq; soceri nihil in lege scriptum est. & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda. Quod ait lex, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit æstimationē hæreditatis, uel bonorum liberti, nõ ipsam hæreditatem uoluisse legem præstari: nisi maritus ipsas res tradere maluerit. & hoc enim benignius admitti debet.

LXV. SCAEVOLA.

HAec actio etiam constante matrimonio mulieri competit.

LXVI. IABOLENVS lib. V. ex posterioribus Labeonis.

IN his rebus, quas præter numeratam pecuniā doli uir habeat, doli malum, & culpam præstare eum oportere, Seruius ait. eaq; sententia & Publij Mutij est. nã is in Licinnia * Gracchi uxore statur: qd quæ res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, periissent: (quia Gracchi culpa ea seditio facta esset) eas Licinnia præstari oportet.

* al's more
anciuo de
est aspiratō

Seruis uxoris uir numos in uestiariū dederat. quo peracto, deinde intra annū diuortiū intercesserat. placuit Labeoni & Trebatio, qualia uestimenta post diuortiū essent, talia uiro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa uestimenta uir emisset, & seruis dedisset. quod si uestimenta non redderentur: tunc uirū precium in dotem compensaturum. Filia familias diuortio facto, dotem patri reddi iusserat. deinde parte dotis persoluta, pater decefferat. reliquā partem, si nec dum delegata, nec promissa nouandi animo patri fuisset: mulieri solui debere, Labeo & Trebatius putant. idēq; uerū est. Mancipia in dotem æstimata accepisti

cepisti. pactum conuentum deinde factum est, ut diuortio facto, tantidē
 aestimata redderes: nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est.
 manebit (inquit Labeo) partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum
 penes te esse debet. Mulier, quæ centum dotis apud uirum habe-
 bat, diuortio facto ducenta à uiro errante stipulata erat. Labeo putat,
 quanta dos fuisset, tantam deberi: siue prudens mulier plus esset stipu-
 lata, siue imprudens. Labeonis sententiam probo. Vxor diuortio fa-
 cto partem dotis receperat, partem apud uirum reliquerat. deinde aliq-
 nupserat. iterum uidua facta ad priorem uirum redierat, cui centum
 doti dederat. neq; eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, menti-
 onem fecerat. diuortio facto, reliquum ex priore dote iisdem diebus ui-
 rum redditurum ait Labeo, quibus reddidisset, si superius diuortium in-
 ter eos factum non esset: quoniam prioris dotis causa in sequentem do-
 tis obligationem esset translata. & hoc uerum puto. Si uir socero, in
 iussu uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam fecisset: etiam si
 id propter egestatem soceri factum esset, uiri tamen periculum futurū,
 ait Labeo. & hoc uerum est. Si quis pro muliere dotem uiro promi-
 sisset, deinde hærede muliere relicta decessit: qua ex parte, mulier ei hæres
 esset, pro ea parte dotis periculū, quod uiri fuisset, ad mulierem pertine-
 re, ait Labeo: quia nec melius, nec æquius esset (quod exigere uir ab uxo-
 re non potuisset) ob id ex detrimento uiri mulierē locupletari. & hoc
 uerū puto. LXVII. POMPONIVS lib. XI. ad Q. Mutium.

IN partē dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex peculio serui resti-
 tuti debet. & ideo & dolū & culpam in eo peculio, uel adquirendo,
 uel conferuando maritus præstare debet: & fructus ex eo percepti, quo-
 modo cuiuslibet rei dotalis, ad maritum pertinebunt.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
 SIMVS QVINTVS.

DE IMPENSIS IN REBUS DOTA-
 libus factis. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Impensarum quædam sunt necessariae, quædam utiles,
 quædam uoluptariæ. Necessariæ hæ dicuntur, quæ
 habent in se necessitatem impendendi. cæterum si nulla
 sit necessitas: alio iure habentur. In necessarijs impensis
 hoc

hoc sciendum est: eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. cæterum si in dotem factæ non sunt: non habent in se reputationem. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. sed & si pistrinum uel horreum necessariò factum sit, in necessarijs impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit. si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit: aut si oliueta destructa restaurauerit: uel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit:

V II. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.
El si in ualetudinem seruorum impenderit.

III. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

V El si uites propagauerit, uel arbores curauerit, uel feminarum pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse uidebitur. Nos generaliter definimus. multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam, quæ ad præsentis temporis, an uero quæ nõ ad præsentis anni fructum pertineat. si in præsens: cum fructibus hoc computandum. si uero non fuit ad præsens tantum apta erogatio: necessarijs impensis computandum, Iulianus putat.

III. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

E T in totum id uideretur necessarijs impensis contineri, quod si à marito omisum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris intererit, & si res male gesta est: non factarum, ita si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit: impensas consequitur. si non fecerit: deusta ea, nihil præstabit.

V. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Q UOD dicitur, NECESSARIAS IMPENSAS DOTE MINVERE, sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait) non ut ipsæ res corporaliter deminuantur (ut puta fundus, uel quodcumque aliud corpus.) (etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam.) cæterum hæc res faciat definere esse fundum dotalem, uel partem eius: manebit igitur maritus in rerum detentionem, donec ei satisfiat. non enim ipso iure corporum, * sed dotis fit deminutio. + Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri: ubi non sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri: proinde si æstimata corpora in dotem data sint: ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint. cæterum si extrinsecus: non deminuent dotem. Sed si impensis necessarijs mulier satisfecerit: utrum dos crescit, an uero dicimus ex integro uideri dotem: & ego, ubi & pecunia data est, non dubito dotem

* al's de-
est. sed.
+ al's sine in
terrogatiõe
et. ibi ergo

tem uideri creuisse. Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum: uidentum est, an condici possit id, quod pro impensis necessarijs compensari solet. Et Marcellus admittit, cōditioni esse locum. sed & si pleriq; negent, tamen propter æquitatē Marcelli sententia admit-tenda est. Utiles autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, quæq; rem mulieris meliorem reddunt.

VI. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Veluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinum aut tabernam adiecerit. idem erit, si seruos artes docuerit.

VII. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Voluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, & quæ *species exornât. quarum utiles quidem ipso iure do-tem non minuunt, ueruntamen habent exactionem. *aliâs. specie.

VIII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Vtilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si uoluntate mulieris factæ sunt. iniquum enim esse, compelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere nō potest. quod summam habet æquitatis rationem.

IX. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Et pro uoluptarijs impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si uult habere rem mulier: reddere ea, quæ impensa sunt, marito debet. aut si non uult: pati debet tollentem: si modo recipiant separationem. cæterum si non recipiant: relinquendæ sunt. ita enim permittendum est marito auferre ornatû, quem posuit: si futurum est eius, quod abstulit.

X. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Quod si hæc res, in quibus impensæ factæ sunt, pmercales fuerint: tales impensæ non uoluptariæ, sed utiles sunt.

XI. VLPPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

In uoluptarijs autem Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. Donationem inter uirum & uxorem circa impensas quoq; inhibitam, uere Sabinus scribit.

XII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisq; uineis, & in ualitudine mancipiorum, modicas impensas non debet arbiter curare. alioquin negotiorum gestorum potius, quàm de do-tem iudicium uidebitur.

XIII. IDEM.

Neq; stipendium, neq; tributum ob dotalem fundum præstita, exi-gere uir à muliere potest. onus enim fructuû hæc impendia sunt.

A Vlpia

XIIII. VLPPIANVS.

Impensæ necessariae sunt, quibus non factis dos imminuitur: ueluti aggeres facere, flumina auertere, ædificia uetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarum reponere. Vtiles sunt, ueluti pecora prædijs imponere, stercoreare. Voluptuosæ sunt, balinea exstruere.

XV. NERATIVS lib. IIII. membranarum.

Quod dicitur, IMPENSAS, QVAE IN RES DOTALES NECESSARIO SVNT FACTAE, DOTE MINVERE, ita interpretandū est: ut si quid extra tutelā necessariam in res dotales impensum sit, id demū in ea causa sit. nam tueri res dotales uir suo sumptu debet. alioquin tam cibaria dotalibus mancipijs data, quā quæuis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoq; cultura, dotem minuunt. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. sed ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in eas, quā deducto eo minus ex his percepisse uidearis. quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant: non tam facile in uniuersum definiri, quā per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

XVI. IDEM.

ET ante omnia, quæcūq; impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt (quanquam eadem etiam colendi causa fiant, ideoq; non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandā ipsam rem speciemq; eius necessariae sunt) eas uir ex suo facit, nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

RERVM AMOTARVM.

Tit. II.

PAVLVS.

Rerum amotarum iudiciū singulare introductum est aduersus eam, quæ uxor fuit: quia non placuit cum ea furti agi posse. quibusdam existimantibus, nec quidem furti eam facere (ut Nerua & Cassio) quia societas uitæ quodammodo dominā eam faceret: alijs (ut Sabino & Proculo) furtum quidem eam facere, sicut filia patri faciat, sed furti nō esse actionem constituto iure. in qua sententia & Iulianus rectissime est.

Nam in honorē matrimonij turpis actio aduersus uxorem negatur. II. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

III. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET ideo si post diuortium easdē res contrectet, etiā furti tenebitur. Item si seruus eius furtū fecerit: furti cum ea agere possumus. Sed

Sed & cū uxore furti agi possibile est: si ei, cui hæredes sumus, furtum fecit, uel nobis, ante q̄ nuberet. tamen p̄pter reuerentiã personarum in utroq; casu furtiuam tantum conditionem competere, non etiã furti actionem dicimus. Item uerum est, quod Ofilius ait: etiam eas res, quas diuortij tempore mulier comederit, uendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit: rerum amotarum iudicio contineri. Si filia familias res amouerit: Mela & Fulcinius aiunt, & de peculio in patrem, quia displicuit eam furti obligari: & in ipsam, ob res amotas, dari actionem sed si pater adiuncta filia de dote agat: non aliter ei dandam actionem, quã si filiam rerum amotarum iudicio in solidum, & cum satisfactione defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere, Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

III. POMPONIVS.

Doloſe malo fecerit, quo minus ad eum peruenerit.

V. PAPIANVS.

Vlva quoq; filia, quod ad patrem ex rebus amotis peruenit, utili iudicio petendum est.

VI. PAVLVS.

Contra nurum quoq; socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt. Quoties filio familias dos data est: socerum ob res diuortij causa amotas, furti agere nõ posse. Item cum rerum amotarum etiam in uirum datur iudiciũ, si filius familias maritus sit: utrum de peculio, an in ipsum actio dari debeat: eadẽ repetemus, quæ de filia familias diximus. Si post diuortium maritus decesserit: hæres eius rerum amotarũ iudicio uti potest. Item hæres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut conditionis nomine ex causa furtiua. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium: hæres mariti hæreditatis petitione, uel ad exhibendum actione, eas consequi poterit. Aristo & conditione posse, recte putat: quia ex iniusta causa apud eã essent. Quod si mortuo uiro amouerit, non facit furtum: quia rei hæreditariæ nondum possessæ furtum non fit. ideoq; aut uindicari poterunt, aut in hæreditatis petitionem uenient.

VII. VLPIANVS

Cum mulier habeat rerum amotarũ actionem aduersus uirum: & compensare potest cum actione, qua maritus agere uult, ob res amotas.

VIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Sic cum dos solueretur mulieri, aut satis dote fieret, dictum non esset, factum iri rerum amotarum: nihilominus agi potest. nam & cum dos nulla est, eadem actio datur. Sabinus ait, si mulier res, quas amo-

uit, non reddat: æstimari debere, quanti in litem uir iurasset.

Non enim æquum est, inuitum suo precio res suas uendere.

IX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

X. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Ideoq; nec debere eum pro euictione promittere: quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

XI. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Marcellus libro septimo digestorū scribit. siue uir uxorem, siue uxor uirum domo expulit, & res amouit: rerum amotarum teneri. Qui rerum amotarum instituit actionem, si uelit magis iusiurandum deferre: cogitur aduersarius iurare, nihil diuortij causa amotum esse: dum prius de calumnia iuret, qui iusiurandum desert. Iurare autem tam uir, quàm uxor cogetur. pater autem amouentis iurare non cogitur: cum iniquum sit, de alieno facto alium iurare. Is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. & idcirco nec hæres eius, qui quæstio amouisse dicitur, iurare cogetur. Si quis delatum sibi iusiurandum referre uelit: non uidetur prætor id permisisse.

XII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Non magis, quàm si quis ei, qui furti agat, iusiurandum referat, an ipse fur sit.

XIII. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Idem Labeo scribit, mulieri non esse permittendum, referre iusiurandum. & ita edicto ordinatum uidetur.

XIIII. PAVLVS lib. II. sententiarum.

De rebus amotis permittendum est marito, uel uxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare.

XV. VLPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Nihil interest, utrum simul, an separatim habitauerunt: cum actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum uiro habitabat. Vxor, & nurus, & pronurus, uiro, & socero, & prosocero furtum facere possunt, furti autem non tenentur: nisi forte emancipatus sit filius. tunc enim nurus patri eius & furtum facit, & furti tenetur.

XVI. HERMOGENIANVS lib. III. iuris ἐπιτομῆς.

Ad fiscum mariti bonis deuolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplū conuenitur: quamuis alij in quadruplū condēnent.

XVII. VLPIANVS.

Si concubina res amouerit, hoc iure utimur, ut furti teneatur. consequenter dicemus, ubicunq; cesset matrimonium: utputa in ea, quæ tutori suo nupsit, uel contra mandata conuenit, uel sicubi alibi cessat.

cessat matrimonium: cessare rerum amotarum actionem, quia competit diuortij causa. Res amotas dicimus non solum eas, quas mulier amouit, cum diuortij consilium inisset: sed etiam eas, quas mulier nupta amouit, si cum discederet, eas cœlauit. Non solum eas res, quæ exstant, in rerum amotarum iudicium uenire, Iulianus ait: uerum etiam eas, quæ in rerum natura esse desierunt. simili modo & certi cōdici eas posse ait. Quæ uiro suo res pignori datas amouerit, hoc iudicio tenebitur.

XVIII. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

Ed & domino cōdictio cōpetet, sed alterutri agere permittendū est.

XIX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Ed & si diuortij tempore fures in domū mariti induxerit, & per eos res amouerit, ita ut ipsa non contrectauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. uerū est itaq; quod Labeo scripsit: uxorem rerum amotarum teneri, etiam si ad eam res non peruenerint.

XX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Si rem, quam maritus bona fide emerat, uxor amouerit, uel opē suū tulerit, idēq; fecerit diuortij causa: rerū amotarū iudicio damnabitur.

XXI. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

Si mulier, cum de uiri uita desperasset, subreptis quibusdam rebus, diuertisset: si conualuerit uir, utilis rerum amotarum actio ei danda est. Si seruus mulieris iussu dominæ diuortij causa res amouerit: Pedius putat, nec furtum eum facere (quoniam nihil lucri sui causa contrectet) nec uideri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat: quamuis seruus in facinoribus domino dicto audiens esse nō debeat, sed rerum amotarum actio erit. At si in dotem seruus datus furtum uiro fecerit: siquidē mulier talem esse eū scierit: totum damnū uiro sarcietur. quod si ignorauerit: tunc nō ultra condemnationē noxæ multanda erit. Rerū amotarū actio damnū repræsentat, etiā si postea dotis exactio cōpetat. commodi quoq; si quidē amotis rebus uir amiserit, ratio habenda est. Hæc actio, licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet, & ideo non anno finitur, sicuti nec cōdictio furtiua præterea & hæredibus competit. Nec uiro, nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere non possint. pendet enim id ex furto.

XXII. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

Si propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? mouet me, quia dolo adquisiuit possessionem. respondi. qui litis æstimationē suffert, emptoris loco habendus est. ideoq; si mulier, cū qua rerū amotarū actum est, æstimationē litis præstiterit: aduersus uindicantē maritum uel hæredē mariti exceptionem habet: & si amiserit possessionē, in rem actio ei danda est.

A iij Si

Si mulier mortis causa res amouerit, deinde mortuus ei sit maritus: hereditatis petitione, uel actione ad exhibendum consequi poterit hæres id, quod amotum est.

XXIII. AFRICANVS lib. VII. *quæstionum.*

Redintegrato matrimonio, si iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortij causa, ite ob impensas, donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimauit.

XXIII. VLPIANVS

Obes amotas, uel proprias uiri, uel etiam dotales, tam uindictæ, quam condictionis, uiro aduersus mulierem competit: & in potestate est, qua uelit actione uti.

XXV. MARTIANVS lib. XI. *institutionum.*

Rerum quidem amotarum iudicium sic habet locum, si diuortij consilio res amotæ fuerint, & secutum diuortium fuerit. sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit: licet cesset rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest. nam iuregentium puto res condici posse ab his, qui non ex iusta causa possident.

XXVI. CAIUS lib. XII. *ad edictum provinciale.*

Rerum amotarum actio condictio est.

XXVII. PAPINIANVS lib. I. *de adulterijs*

Rerum amotarum actio ob adulterij crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

XXVIII. PAVLVS lib. XXXIX. *ad edictum.*

Su uxor rem uiri ei, cui eam uir comodauerat, subripuerit, isque conuentus sit: habebit furti actionem, quamuis uir habere non possit.

XXIX. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Rerum amotarum æstimatio ad tempus, quo amotæ sunt res, referri debet. nam ueritate furtum fit, & si leuius coercetur mulier. quare nec à bonæ fidei possessore ita res amotæ usucapiuntur. sed si pluri factæ non restituantur, quæ amotæ sunt: crescit æstimatio, ut in conditione rei furtiæ.

XXX. PAPINIANVS

Cum soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem restituitur, redintegrato rursus matrimonio, soluitur iudicium.

DE AGNOSCENDIS, VEL ALENDIS

liberis, uel parentibus, uel patronis, uel
libertis. Tit. III.

Vlpianus

V L P I A N V S .

Enatusconsultum, quod factum est de liberis agnoscentibus, duas species complectitur: unam eorum, qui agnoscunt: aliam earum, quæ falsum partum subiiciunt.

Permittitur igitur mulieri parentiæ eius, in cuius potestate est, uel ei, cui mandatum ab eis est: si putet prægnantem, denunciare intra dies triginta post diuortium connumerandos, ipsi marito, uel parenti, in cuius potestate est: aut ad domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat. Domum accipere debemus, hospitium, si in ciuitate maneat. quod si non sit in ciuitate, sed in uilla, uel in municipio: illic, ubi larem matrimonio collocauerit. Denunciare autem hoc tantum, esse mulierem ex eo prægnantem. nõ ergo hoc denunciat, ut mittat custodes maritus. sufficit enim mulieri notum facere, quod sit prægnans. Mariti est iam aut mittere custodes, aut eidem renunciare, quod non sit ex eo prægnans. hoc autem uel ipsi marito, uel alij nomine eius facere permittitur. Poena autem mariti ea est: ut nisi aut custodes præmiserit, aut contra denunciauerit, non esse ex se prægnantem: cogatur maritus partum agnoscere. & si non agnouerit: extra ordinem coërcetur. debet igitur respondere, nõ esse ex se prægnantem, aut nomine eius responderi. quod si factum fuerit: non alias necesse habebit agnoscere, nisi uere filius fuerit. Illud notandum est, quod denuntiatio à marito non incipit, sed à muliere. Sed si maritus ultro custodes offerat, & ea non admittat: uel si non denunciauerit mulier, aut si denunciauerit quidem, custodes autem arbitrato iudicis non admiserit: liberum est marito parentiæ eius, partum iam non agnoscere.

Si mulier se prægnantem intra triginta dies nõ denunciauerit: & postea denuncians, causa cognita, audiri debet. quinimò & si in totum omiserit denunciationem: Iulianus ait, nihil hoc nocere ei, quod edictum.

Dies autem triginta cõtinuos accipere debemus ex die diuortij, nõ utiles. Eleganter autem apud Iulianum libro decimonono digestorũ queritur, si intra triginta dies marito mulier non denunciauerit, & intra triginta partum ediderit: an senatusconsulto locus sit? & ait Plautianum senatusconsultum cessare: quia de eo partu nõ uideatur sentire, qui intra dies triginta nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstat senatus. sed hanc rem non facere præiudicium partui arbitror.

Quemadmodum & per contrarium, si maritus uxore denunciante custodes miserit, nullum præiudicium sibi facit. licebit igitur ei partum edictum ex se negare: nec ei nocebit, quod uentrem custodierit. & ita Marcianus libro septimo digestorũ scripsit. ait enim, siue quis neget suam uxorem, siue ex se prægnantem, sine præiudicio recte mittit custodes: maxime

xime, si missurus id ipsum protestetur. Iulianus libro decimonono digestorum scripsit. quod senatusconsulto comprehensum est, Si mulier uiro denunciauerit se ex eo concepisse, & is, cui denunciatum erit, custodes ad uentrem custodiendum inspiciendumue non miserit, neque contestato dixerit, eam ex se prægnantem non, esse: ut ei id, quod æditum sit, agnoscere sit necesse: non eò pertinere, * ut quasi iudicio agnoscere se filium diceret, suum hæredem habeat, quamuis ex alio cõceptus sit. * quando cunq; enim (inquit) ceperit causa agi, grande præiudiciũ adfert pro filio cõfessio patris. Idem per contrarium quoq; ait. si mulier diuortio facto non fecerit ea, quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: nõ eò pertinere, ut filius natus suum se dicere non possit: sed ad id tantum, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. Idem Iulianus scribit. si uxore denunciante se prægnantem, maritus non negauerit: non utiq; suum illico partum effici, cogendum tamen alere. ceterũ si esset: satis iniuriosum ait. Si quis longo tempore abfuerit, & reuerfus uxorem prægnantem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his, quæ senatusconsulto continentur, omiserit: suum hæredem ei nasci.

* als. ut si quis agnoscare.

* als. quam quã (inqt) cũ ceperit

Ex his apparet: siue uxor omiserit, quæ eam ex senatusconsulto obseruare oportuit: nihil præiudicabit filio (si filius est) non tantum in iure sui, uerum ne in alimentis quidem, secundum diui Pij rescriptum. siue maritus neglexerit facere, quæ ex senatusconsulto deberet: natum cogetur omnimodo alere. ceterum recusare poterit filium. Planè si denunciante muliere, negauerit ex se esse prægnantem: tamen si custodes non miserit, nõ euitabit, quo minus quærat, an ex eo mulier prægnans sit, nec ne: quæ causa si fuerit acta apud iudicem, & pronunciauerit (cum de hoc agetur) quod ex eo prægnans fuerit: in ea causa est, ut agnosci debeat (siue filius non fuerit, siue fuerit) quasi suus.

II. IULIANVS lib. XIX. digestorum.

IN omnibus causis. quare & fratribus suis consanguineus erit.

III. VLPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

SI uero contra pronunciauerit. non fore suum, quamuis suus fuerit. Splacet enim eius rei iudicem ius facere. & ita Marcellus libro septimo digestorum probat, eòq; iure utimur. Quia Plautianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur: aliud senatusconsultum temporibus diui Hadriani factum est, ut etiam si cõstante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. quid ergo, si quis post mortem patris nascatur, a uo superstite, in cuius potestate recasurus est: & si ex filio eius susceptus probetur: uidentũ, quid dici debeat. & certe probandum est, cum a uo præiudicio de partu agnoscendo

scendo similiter agendum. quid si hoc ipsum in quaestionem ueniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? dicendum est, & super hoc ex senatusconsulto agendum. & quid si, an uxor fuerit, disceptetur? & Iulianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præiudicio.

Illud tenendum, hæc senatusconsulta post mortem parentis cessare: si is supersit, in cuius potestate recasuri non sunt. quid ergo est in petitione hæreditatis, quàm filius intendit? quaeritur, utrum ex eo natus sit, cuius hæreditatē petit, an non. & adeo hoc uerum est, ut Iulianus libro decimo nono digestorum scribat: si uiuo patre redditum sit præiudicium, & ante quàm sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. Item hæc senatusconsulta pertinent & ad eos, qui sui hæredes adnascuntur. Cæterum si forte non sunt in potestate recasuri: uerius est, senatusconsulta cessare.

III. PAVLVS.

Necare uidetur non tantum is, qui partum præfocat: sed & is, qui abiicit, & alimoniam denegat, & qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.

V. VLPIANVS.

Si quis à liberis ali desideret, uel liberi, ut à parente exhibeantur: iudex de ea re cognoscat. sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an uero etiam emancipatos, uel ex alia causa sui iuris constitutos, uidendum est. & magis puro, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus: & uice mutua alere parentes debere. Vtrum autem tantum patrem, auum uel paternum, pro auumie *paterni aui patrē*, cæterosq; uirilis sexus parentes: an uero etiam matrem, cæterosq; parentes, per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum. & magis est, ut utrobique se iudex interponat: quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam ægritudini. & cum ex æquitate hæc res descendat, charitatēq; sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis, quoq; exhibendis à parentibus dicendum est. ergo & matrē cogemus, præsertim uulgo quæsitos liberos alere, nec non ipsos eam. Item diuus Pius significat, quasi auus quoq; maternus alere compellatur.

* hæc al's
desunt.

Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem iuste eam procreatam. Sed & si filius possit se exhibere: æstimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Deinde idem ita rescripsit ad Titianum. competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatum eius: si modo (cum opificem te esse dicas) in ea ualetudine es, ut operis sufficere non possis. Si uel parens neget filium, idcircoq; alere se non debere contendat: uel filius neget

B paren

parentem: summam iudices oportet super ea re cognoscere, & si constiterit filium uel parentem esse: tunc ali iubebunt. ceterum si non constiterit: nec decernent alimenta. Meminisse autem oportet, & si pronunciauerint ali oportere: attamen eam rem prauidicium non facere ueritati. nec enim hoc pronunciat, filium esse, sed ali debere. & ita diuus Marcus rescripsit. Si quis ex his alere detrectet: pro modo facultatum & distractis, cogetur sententiae satisfacere. Idem iudex aestimare debet, num habeat aliquid parens: uel an pater merito filios suos non alere. Trebatio denique Marino rescriptum est: merito patrem eum nolle alere, qui eum detulerat. Non tantum alimenta, uerum etiam caetera quoque onera liberorum patrem a iudice cogi praebere, rescriptis continetur. Et si impubes filius emancipatus sit: patrem inopem alere cogetur. iniquissimum enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius sit in facultatibus. Si mater alimenta, quae fecit in filium, a patre repetat: cum modo eam audiendam, diuus Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec uerba. Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre eius praestari oporteat: iudices aestimabunt. nec impetrare debes ea, quae exigente materno affectu, in filiam tuam erogatura esses, etiam si a patre suo educeretur. A milite quoque filio, qui in facultatibus est, exhibendos parentes esse, pietatis ratio exigit. Parens, quamuis ali a filio ratione naturali debet: tamen res alienum eius non esse cogendum filium exsoluere rescriptum est. Item rescriptum est, haeredes filii ad ea praestanda, quae minus filius ex officio pietatis suae dabit, inuitos cogi non oportere: nisi si in summam egestatem pater deductus sit. Solent iudices cognoscere & inter patronos & liberos, si de alendis his agatur. itaque si negent se esse liberos: cognoscere eos oportebit. quod si liberos esse confiteri: tunc demum decernere, ut alant. nec tamen alimentorum decretum tollet liberto facultatem, quo minus prauidicio certare possit, si libertum se neget. Alimenta autem pro modo facultatum erunt praebenda, egentibus scilicet patronis. Caeterum si sit, unde se exhibeant, cessabit partes iudicis. Vtrum autem tantum patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest. & puto, causa cognita iudices & liberos quoque patronorum alendos decernere: non quidem tam facile, ut patronos: sed nonnunquam & ipsos. nam & obsequium non solum patronis, uerum etiam liberis eorum debet praestari. sed & libertus matrem alere cogitur. Si quis a liberti liberto ali se desideret, uel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis numis redemit: non debet audiri, ut & Marcellus scribit: qui exaequat eum ei, qui mercede

des exigendo, ius libertorum amisit. sed & patroni filium, qui capitis accusauit libertum paternum, negat exhibendum. Sed & liberta cogitur patronum alere. De alimentis patroni arbiter solet dari: arbitraturus, quantum sit in facultatibus, ut proinde possit alimenta moderari: quæ tandiu præstabuntur, quâdiu liberto supersit, patrono desit. Patrem quoq; & matrem patroni, cum patronus & filij eius minime supersint, alere liberti ipsi (si idonei facultatibus sint) coguntur.

VI. MODESTINVS.

Alimenta liberto petente, non præstando patronus amissione libertatis causa impositorum, & hæreditatis liberti punietur: non autem necesse habebit præstare, etiam si potest. Imperatoris Commodi constitutio talis profertur. cum probatum sit, cõtumelijs patronos à libertis esse uiolatos, uel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate, uel corporis ualeitudine laborantes relictos: primum eos in potestate patronorum redigi, & ministerium præbere dominis iubemus cogi. sin aut nec hoc modo admoneantur: uel à præfide emptori addicentur, & precium patronis tribuetur.

VII. IDEM.

Sineget, qui maritus fuisse dicitur, matrimoniũ esse contractum, eò quod eam, quæ se uxorem fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit: alimenta quidem liberis præstare interim compellendum. sin autem constiterit, eam seruam fuisse: nihil ei, qui pascēdos curauit, ex hoc præiudicij generari respondi.

VIII. MARCELLVS.

Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est. nam manifestũ est, id quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater aui nõ sit superstes, aut egens sit.

IX. PAVLVS.

In bonis superstitem libertorum, nullum omnino ius patroni libertis parronorũ habent: nisi si tã infirmos se esse, tamc̃q; pauperes præfidibus probauerint, ut merito mensuris alimentis à libertis suis adiuuari debeant: idc̃q; ius ita plurimis principũ cõstitutionibus manifestat.

DE INSPICIENDO VENTRE, CVSTODIENDOq; PARTU. Tit. IIII.

Temporibus diuorum fratrum cum hoc incidisset, ut maritus quidam pręgnantem mulierem diceret, uxor negaret: consulti, Valerio Prisciano prętori urbano rescripserunt in hæc uerba. Nouam rem desiderare Rutilius Senerus uidetur: ut uxori, quę ab eo diuertit, & se non esse pręgnantem profitetur, custodes adponat. & ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum consilium & re medium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione: comodissimũ est, eligi honestissimę scęminę domũ, in quã in Domicia ueniat: & ibi tres obstetrices probatę & artis & fidei, quę à te adsumptę fuerint, eam inspiciant. & si quidem uel omnes, uel duę renunciauerint pręgnantem uideri: tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. quod si enixa non fuerit: sciat maritus ad inuidiam estimationemque suam pertinere: ut non immerito possit uideri, caprasse hoc ad mulieris iniuriam. si autem uel omnes, uel plures non esse grauidam renunciauerint: nulla caussa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissime apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se pręgnantem, uel etiam negaret. nec immerito. partus enim, ante quã edatur, mulieris portio est, uel uiscerum. post editum planę partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinę. Igitur princeps in caussa necessaria subuenit. secundum quod rescriptum euocari mulier ad prętorem poterit, & apud eum interrogari, an se putet pręgnantem, cogendaque erit respondere. quid ergo, si non responderit, aut non ueniat ad prętorem? nunquid senatusconsulti pęnam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet, quã carere filio uelit. cogenda igitur erit res ad medijs prętoris, & in ius uenire (& si uenit) respondere: pignoracque eius capienda & distrahenda, si cõtemnet, uel multis coercenda. quid ergo, si interrogata dixerit se pręgnantem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. quod si negauerit: tunc secundum hoc rescriptum prętor debet obstetrices adhibere. Et notandum, quod non permittitur marito, uel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à prętore adhibendę sunt. item prętor domum honestę matronę eligere debet, in quã mulier ueniat, ut possit inspicere. quid ergo, si inspicere se non patiat, uel ad domum non ueniat: æque prętoris autoritas interueniet. Si oēs, uel plures renunciauerint, pręgnantem non esse: an mulier possit iniuriarum experiri ex hac caussa? & magis puto, agere eam iniuriarum posse

posse. sic tamen, si iniuriæ faciendæ causa id maritus desideravit. ceterum si non iniuriæ faciendæ animo, sed quia iuste credidit, uel nimio uoto liberorum suscipiendorū ductus est, uel ipsa eum illexerat, ut crederet, quod constante matrimonio hoc omnino fingebar: æquissimū erit, ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto: quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituatur mulieri. qd igitur est: semper ne dicemus marito licere uxorem ad prætorem euocare: an uero & ipsi triginta dies præstituiamus? & putem, prætorem causa cognita debere maritum etiam post triginta dies audire. De inspiciendo uentre, custodiendoq; partu sic prætor ait. SI MULIER MORTVO MARITO PRAEGNANTEM SE ESSE DICET: HIS, AD QVOS EA RES PERTINEBIT, PROCURATORIBVS'VE EORVM, BIS IN MENSE DENUNCIANDVM CURRET, VT MITTANT(SI VELINT)QVAE VENTREM INSPICIANT. MITTANTVR MULIERES LIBERAE DVNTAXAT QVINQVE, HAE'QVE SIMVL OMNES INSPICIANT: ET NE QVA EARVM, DVM INSPICIT, INVITA MULIERE VENTREM TANGAT. MULIER IN DOMO HONESTISSIMAE FOEMINAE PARIAT, QVAM EGO CONSTITVAM. MULIER ANTE DIES TRIGINTA, QVA'M PARITVRAM SE PVSTAT, DENUNCIET HIS, AD QVOS EA RES PERTINET, PROCURATORIBVS'VE EORVM, VT MITTANT(SI VELINT) QVI VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MULIER PARITVRA ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT, QVA'M VNVS. SI ERVNT: EXVTRAQVE PARTE TABVLIS PRAEFIGANTVR. ANTE HOSTIVM EIVS CONCLAVIS LIBERI TRES, ET TRES LIBERAE CVM BINIS COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIESCVNQVE EA MULIER IN ID CONCLAVE, ALIVD'VE QVOD, SIVE IN BALINEVM IBIT: CVSTODES (SI VOLENT) ID ANTE PROSPICIANT, ET EOS, QVI INTROIERINT, EXCVTIAN. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE POSITI ERVNT (SI VOLVERINT) OMNES, QVI CONCLAVE, AVT IN DOMVM INTROIERINT, EXCVTIAN. MULIER CVM PARTVRIRE INCIPIET, HIS, AD QVOS EA RES PERTINET, PROCURATORIBVS'VE EORVM DENUNCIET, VT MITTANT, QVIBVS PRAESSENTIBVS PARIAT. MITTANTVR MULIERES LIBERAE DVNTAXAT QVINQVE: ITA VT PRAETER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI NE PLVRES MULIERES LIBERAE SINT, QVA'M DECEM: ANCILLAE, QVA'M SEX. SED HAE, QVAE INTVS PVTVRAE ERVNT IN EO CONCLAVI, EXCVTIANTVR OMNES, NE QVA PRAEGNANS SIT. TRIA LVMINA, NEC MINVS, IBI SINT: SCILICET QVIA TENEBRAE AD SVBICIENDVM APTIORES SVNT. QVOD NATVM ERIT, HIS, AD QVOS EA RES PERTINET,

PROCVRATORIBVS VE HORVM (SI INSPICERE VOLENT) OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR, APVD QVEM PARENS IVSSERIT. SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSERIT, AVT IS, APVD QVEM VOLVERIT EDVCARI, CVRAM NON RECIPRET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSSA COGNITA CONSTITVAM. IS, APVD QVEM EDVCATVR, QVOD NATVM ERIT: QVO AD TRIVM MENSIVM SIT, BIS IN MENSE, EX EO TEMPORE, QVO AD SEX MENSIVM SIT, SEMEL IN MENSE: A' SEX MENSIBVS, QVO AD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO, QVO AD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS (VBI VOLET) OSTENDAT. SI CVI VENTREM INSPICI, CVSTODIRI, ADESSE VE PARTVI LICITVM NON ERIT: FACTVM VE QVID ERIT, QVO MINVS ITA EA FIANTE, VTI SVpra COMPRAEHENSVM EST: EI, QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAVSSA COGNITA NON DABO. SIVE QVOD NATVM ERIT, VT SVpra CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT: QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS, QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI IVSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI NON DABO. Quamvis sit manifestissimum edictum prætoris: attamen non est negligenda eius interpretatio. denunciare igitur mulierem oportet his, scilicet quorum interest, partum nō edi: uel totam habituris hæreditatem, uel partē eius: siue ab intestato, siue ex testamento. Sed & si seruus hæres institutus fuerit, si nemo natus sit: Aristo scribit, huic quoq; seruo (quāuis nō omnia) quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio prætoris esse concedenda: quam sententiam puto ueram. publice enim interest, partus non subijci, ut ordinum dignitas familiarumq; salua sit. ideoq; etiam seruus iste, cum sit in spe constitutus successionis (qualis qualis sit) debet audiri, & rem publicam, & suam gerens. Denunciari autem oportet ijs, quos proxima spes successionis contingit: ut puta primo gradu hæredi instituto, non etiam substituto. & si intestatus sit paterfamilias: his, qui primum locum ab intestato tenent. si uero plures sint simul successuri: omnibus denunciandum est. Quod autem prætor ait, CAVSSA COGNITA SE POSSESSIONEM NON DATVRVM, VEL ACTIONES DENEGATVRVM, eō pertinet: ut si per rusticitatē aliquid fuerit omissum ex his, quæ prætor seruari uoluit, non obster patet. quale est enim, si quid ex his, quæ leuiter obseruanda prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem: sed mos regni in inspicendus est, & secundum eum & obseruari uentrem, & partum, & infantem oportet.

II. IULIANVS lib. XIX. *digestorum.*

Edictum

Edictum de custodiēdo partu, derogatorium est eius, quod ad Carboniam decreti exemplū cōparatum est. sed hoc aliquando remittere prætor debet, si non malicia, sed imperitia mulieris factum fuit, ne uenter inspiceretur, aut partus custodiretur.

III. PAVLVS.

Qui uentri substitutus est, uel institutus: si uentrem seruare uelit, audiendus est.

IIII. SCAEVOLA.

Is, à quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pertuēnisset, sorori fideicommissio relictum erat: decessit postumo hærede instituto, & substitutis alijs. quæsitum est, cum uxor defuncti prægnantem se dicat: an sorori procuratoriæ eius secundum formam edicti uentrem inspicerē, & partum custodire permittendum sit: respondi in eius modi specie, de qua quæreretur, posse uideri ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinē prospiciendum, idēq; causa cognita statuendū.

SI VENTRIS NOMINE MULIERE IN
 possessione missa, eadem possessio dolo malo ad aliū
 translata esse dicatur. Tit. V.

VLPIANVS.

Hoc edicto rectissime prætor prospexit, ne dum in fauorē partus possessionem polliceatur, alijs prædæ occasionē præbeat. Idcirco constituit actionem in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. nec solum mulierem prætor coërcet, uerum eum quoq; in eius potestate ea fuit: scilicet, si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admittus. actionemq; in tantum pollicetur in eos, quanti intersue rit eius, qui experitur. Necessario prætor adiecit. **VT QUI PER DOLUM VENIT IN POSSESSIONEM, COGATUR DECEDERE.** coget autem eum decedere nō prætoriam potestate, uel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum ad ius ordinariū remiserit. Interest autem eius, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit: aut si prædo uenerit in possessionē, à quo fructus consequi non possit, quia soluendo non est. Hæc actio etiam post annum dabitur: quia rei habet persecutionem. & si filia sit, quæ dolo fecit: in patrem dabitur actio, si quid ad eum peruenerit.

II. PAVLVS.

Dolo facit mulier, nō quæ in possessionem uenientem non prohibet

beat. sed quæ circumscribendi alicuius causa, clam & per quandam machinationem in possessionem introducat. Si & patris & filiae factum arguetur: in alterum, quem actor uelit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest, datur. ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in possessione est, seruari possit (præter sumptus litis causa factos) inutilis erit ei hæc actio.

* als. po-
destate.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALUMNIAE CAUSSA ESSE DICETUR. Tit. VI.

VLPPIANVS.

I de possessione uentris nomine quaeratur, & deferente hære de mulier iurauerit se prægnantem esse: seruandum est iusiurandum, nec tenebitur mulier, quasi calumniae causa fuerit in possessionem missa, nec uis ei facienda est post iusiurandum. si tamen pepererit: quaeretur ueritas, an ex eo prægnans fuerit. alteri enim nec prodest, nec nocet iusiurandum inter alios factum. nec partui igitur nocebit. Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius. debet enim prætor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem mulieri dandam uentris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere. Per calumniam autem in possessionem fuisse uidetur, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, uoluerit in possessionem uenire. Hanc autem actionem prætor intra annum utilem pollicetur, ultra non, uidelicet quasi poenalem. Simili autem modo & hic, quanti ageris interfuit, prætor actionem hanc pollicetur. In parentem etiam prætor actionem pollicetur: si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam ueniret. Competit autem actio ei, cuius interfuit in possessionem missum non esse: utputa uel cohæredi speranti partum, uel ei, qui substitutus fuit, uel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. Interesse autem uidetur primum de alimentis, quæ in uentrem sunt erogata. nec enim aliàs hæc repetuntur, nisi per calumniam in possessionem uenit. ceterum si res calumnia caret: nihil præstabit mulier quasi sine causa alta sit sub prætextu uentris. Nonnunquam augebitur, quod interest: si quis forte dubitans, an prægnans sit, exclusus sit hæreditate. nam hæredi eius, qui exclusus est, dandam hanc actionem, Iulianus ait. Si quidem eius quoque interfuit, non fuisse calumniae causa in possessionem mulierem: quia hoc si non fuisset, adeundo hæreditatem, institutus hæredi suo locupletiores hæreditatem suam relinqueret. sed & hoc impu-
tatur mulieri, quod deminuta sunt multa in hæreditate: dum hic con-
tenu-

* aliàs.
missam.

templatione uentris non attingit hæreditatem. Idem Iulianus libro decimo nono digestorū sic ait. si substitutus, manente muliere in possessione, decesserit: hæres eius eadem actione precium hæreditatis à muliere exiget. sed an decedant legata, cæteraq; onera hæditatis, uidendum. & mihi uidetur potius dici posse, legatarios cum muliere usuros hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hæreditatem. Libertatibus planè subueniendum erit aduersus eum, qui propter hæreditatem hac actione aget: scilicet ut fideicommissarias cogatur is præstare, qui precium etiam eorum utiq; consequitur. Sed & directis credo prætorem succurrere oportere, ut interuentu suo tueatur eorum libertates. Si dolus filiafamilias interuenerit, & particeps doli pater fuerit: suo nomine tenebitur.

DE CONCVBINIS. Tit. VII.

VLP IANVS.

QUæ in concubinato est, ab inuito patrono poterit discere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem puto in concubina, adimendū ei connubium, si patronum inuitum deserat: quippe cū honestius sit patrono, libertam concubinam, quàm matremfamilias habere. Cum Atilicino sentio, & puto, solas eas in concubinato haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur. Qui etiam adulterij damnatam in concubinato habuit, non puto lege Iulia de adulterijs teneri: quamuis si uxorem eam duxisset, teneretur. Si quæ in patroni fuit cōcubinato, deinde in filij esse cœpit, uel nepotis, uel contra: non puto eam recte facere: quia pro nefaria est huiusmodi coniunctio. & ideo huiusmodi facinus prohibendū est. Cuiuscunq; ætatis concubinam haberi posse, palam est: nisi minor annis duodecim sit.

II. PAVLVS.

SI patronus libertam concubinam habens, furere cœperit: in concubinato eam esse, humanius dicitur.

III. MARTIANVS.

IN concubinato potest esse & aliena liberta, & ingenua, sed maxime ea, quæ obscuro loco nata est, uel quæ corpore quæstū fecit. alioquin si honestæ uitæ, & ingenuam mulierem in concubinato habere maluerit: sine contestatione hoc manifestum faciente, non conceditur. sed necesse est ei, uel uxorem eam habere, uel hoc recusante eo, stuprū cum ea committere. nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur.

tur. nam cum concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis potestatem est, ut Marcellus libro septimo digestorum scribit.

Concubinam ex sola animi destinatione aestimari oportet.

IIII. PAVLVS.

V. IDEM.

Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICESIMVS SEXTVS.

DE TUTELIS. Tit. I.

PAVLVS.

Tutela est (ut Seruius definit) uis ac potestas in capite libero constituta ad tuendum eum, qui per aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permessa. Tutores autem sunt, qui eam uim ac potestatem habent, ex quibus re ipsa nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tutores, atque defensores: sicut aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. Mutus tutor dari non potest: quoniam authoritatem praebere non potest. Surdum non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius libro decimo sexto ad Sabinum probant: quia non tantum loqui, sed & audire tutor debet.

II. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Non est exigendum a pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur.

III. VLPIANVS lib. XXXVIII. ad Sabinum.

Qui habent tutorem, si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent. quae sententia Quinti quoque Muti fuit, & a Iuliano probatur: eoque iure utimur, ut cesset cura, si tutelae aetas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur. si uero non habent, & furor eis accessit: nihilominus tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non pertineat. Quia autem in pupillorum persona adgnoscos curatores non admittimus: ideoque putamus, & si minor uiginti quinque annis furiosus sit, curatore ei, non ut furioso, sed ut adulescenti dari, quasi aetatis sit impedimentum, & ita definiemus, ei, quem aetas curae uel

rae uel tutelae subijcit, nō esse necesse, quasi dementi, quæri curatorem: & ita imperator Antoninus Augustus rescripsit: cum magis ætati, quæ dementiae tantisper sit consulendum. Si pupillus pupillae cum iustore tutore litem agere uult, & curator in eam rem petitur: utrum ipsis poscentibus datur, an uero & aduersario? & sciendum est (siue agant, siue conueniantur) dari hunc curatorem posse: licet nō aliàs, quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. deniq; Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi præsentem: neq; cuiquam, nisi præsentem, & postulanti. itaq; infanti non potest dari. Idemq; Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non uult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à prætore debuisse. Quolibet loco & tempore hunc curatorem dari posse, Pomponius libro decimo sexto ad Sabinum scripsit.

Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? Et ait Celsus Seruium constituisse, in omnes res datum uideri.

IIII. PAULVS. lib. IX. ad Sabinum.

Quod dicitur, si indistincte datus sit curator, in totâ litem datum uideri: fortasse eò spectat, si familiae eriscudæ, aut communi diuidendo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. Et si indistincte datus esset: non solum eo nomine curator esset, quo ageret pupillus pupillae: sed inuicem quoq; quo cum his ageretur. Possunt autem uel plures in plurium locum, uel unus in plurium, uel unus unius loco, uel in unam litem, uel in plures curator peti.

V. POMPONIVS. lib. XVI. ad Sabinum.

Cum semel petitus est talis curator: quàm diu is curator manet, alius in eandem litem curator peti non potest. Et si Titius (uerbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit: idem Titius & aduersus alium curator esse poterit: ut ex diuersis causis unus duorum curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites, & diuersis temporibus idem petatur.

VI. VLPIANVS.

Muto, itemq; mutæ impuberibus tutorem dari posse, uerum est. Sed an autoritas eis accommodari possit, dubitatur. & si potest taceti, & muto potest. Est aut uerius (ut & Iulianus libro uicesimo primo digestorum scripsit) etiâ tacetibus autoritatem posse accommodari.

Sub conditione à præsidibus prouinciarum non posse dari tutorem placet: & si datus sit, nullius esse momenti dationem. & ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam præsides prouinciarum faciunt, TUTOREM DO, SI SATIS DEDERIT: non conditionem in se habere, sed admonitionem: non scilicet aliter ei tutelam committi, quàm si

re pupillo saluã fore cauerit. Tutoris datio neq; imperij est, neq; iuris dictionis: sed ei soli cõperit, cui nominatim hoc dedit uel lex, uel senatuscõsultum, uel princeps. Surdo impuberi poterit tutor dari. Ei, cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari nõ posse, palam est.

Sed si datus sit, an in pendentem sit datio, quãri potest: & non puto dationem ualere. Sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atq; si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imò curator substitutionis dari debet, ne medio tempore pereat.

VII. VLPIANVS.

SI filiusfamilias tutor à prætoribus datus sit, si quidem pater tutelam agnouit: in solidum debet teneri. si non agnouit: duntaxat de peculio. Agnouisse autem uidetur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino tutelam attigit. unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, CVM SCIAS (inquiens) PERICVLVM AD NOS PERTINERE: dixi, hunc quoq; uideri agnouisse. planè si solum monuit filium, non uidebitur agnita.

VIII. IDEM.

*a's. cre-
ditorum
a's neu-
trum.
P Atronusq; tutor liberti sui fidẽ exhibere debet: & si qua in fraudẽ *debitorũ (quãuis pupilli liberti) gesta sunt, reuocari ius publicũ permittit

IX. MARTIANVS lib. XI. institutionum.

I Neos extra ordinem animaduertitur, qui probantur numis datis tutelam occupasse, uel precio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor daretur, uel consulto in edendo patrimonio quantitatẽ minuissẽ, uel euidenti fraude pupillorum bona alienasse.

X. VLPIANVS.

*aliã de
est nega-
tio.
E Tiam *non municeps tutor dari potest, dũmodo municipi detur.

XI. PAVLVS.

F Vrius si tutor datus fuerit, potest intelligi ita dari, cum suã mentis esse cõperit.

XII. IDEM.

Q Vãsitum est, an hi, qui in locum absentis rei publicæ causa tutores dati sunt, mortuo illo, tutores perseveret: an alij petendi sint? Paulus respondit. eos, qui in locũ absentis dati sunt, non reuerso eo, in eadem causa perseverare usq; ad tempus pubertatis.

XIII. POMPONIVS.

*a's. ad-
iutor.
S Olet etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter aduersam tutoris ualetudinem, uel senium ætatis: qui magis administrator rerum, quã curator esse intelligitur. sed etiam *actor tutelæ, quẽ solet prætor permittere tutoribus constituere, qui nõ possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen, ut suo periculo eũ constituent.

Vlpia

XIII. VLPPIANVS

Si adrogati sint adhuc impuberes, uel pupilli deportati sint: tutores habere desinunt. Item si in seruitutem pupillus redigatur, utiq; finitur tutela. alijs quoq; modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus fuerit captus, uel pupillus, uel tutor. sed & si ad tempus fuerit quis datus, tempore finito desinit esse tutor. præterea si tanquam suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. sed & si ad certam conditionem datus sit: æque eueniet, ut desinat esse tutor, existente conditione.

XV. IDEM.

Si quis tutor non sit captus ab hostibus, sed ad eos quasi legatus missus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia seruus non efficitur, tutor manet: sed interim à præsidibus alius tutor dabitur.

XVI. CAIVS.

Tutela plerūq; uirile officium est. & sciendum est, nullam tutelam hereditario iure ad alium transire. & licet ad liberos uirilis sexus perfectæ ætatis descendunt legitimæ: cæteræ tamen non descendunt.

XVII. PAVLVS.

Compluria senatusconsulta facta sunt, ut in locum furiosi, & muti, & surdi tutoris alij tutores dentur.

XVIII. NERATIVS.

Fœminæ tutores dari non possunt: quia id munus est masculorū: nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulent.

DE TESTAMENTARIA TUTELA. Tit. II.

CAIVS. lib. IIII ad L. XII. tabularum.

LEge duodecim tabularum permissum est parentibus, liberis suis, siue masculini, siue sceminini sexus (si modo in potestate sunt) tutores testamento dare. item scire debemus, etiam postumis filijs, uel nepotibus, uel cæteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causa sint, ut si eo uiuo nati fuerint, in potestate eius futuri, neq; testamentum rupturi sint. Item ignorandum non est: eum, qui filium in potestate, & nepotem ex eo æque in potestate habebit: si nepoti tutorem dederit: ita recte dedisse uideri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit. quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate eius esse desierit.

II. VLPPIANVS.

Nec militem liberis recasuris in potestatem, tutorem dare posse, à diuis fratribus rescriptum est.

C ij Idem

III. IDEM.

Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. sed eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

IIII. MODESTINVS.

Pater hæredi instituto filio, uel ex hæredato, tutorem dare potest: mater autem, non nisi instituto: quasi in rem potius, quam in personam tutorem dare uideatur. Sed & inquiri in eum, qui in matris testamento datus est tutor, oportebit: cum à patre datus, quauis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmetur: nisi causa, propter quam datus uidebatur, in eo mutata sit: ueluti si ex amico inimicus, uel ex diuite pauperior effectus sit.

V. VLPPIANVS.

Si quis filiabus suis tutores dederit, etiam postumæ uidetur dedisse: quia filiarum appellatione etiam postuma continetur.

VI. IDEM.

Quid si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint, uidendum est. & magis est, ut ipsis quoque dati uideantur: si modo liberos dixit. cæterum si filios: non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si posteris dixerit: tam filij postumi, quam cæteri liberi continebuntur.

VII. PAVLVS.

Tutores non ab hærede, sed à testatore protinus proficiunt, & simul atque aliquis hæres extitisset. nam & ipse hæres tutor dari potest. sed & post mortem hæredis tutor recte dari potest.

VIII. VLPPIANVS

Tutor datus, uerari tutor esse potest, uel testamento, uel codicillis. Sed & si sub conditione fuerit tutor datus: deficiente conditione, tutor non erit. Tutorem autem & à certo tempore dare, & usque ad certum tempus licet, & sub conditione, & usque ad conditionem. In tutoris datione, utrum leuissima conditio, an nouissima spectanda est: ut puta ita. TITIVS, CVM POTERIT, TUTOR ESTO. TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, TUTOR ESTO. & Iulianus libro uicesimo digestorum recte scripsit, nouissimam scripturam esse spectandam.

IX. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Si nemo hereditatem adierit: nihil ualet ex his, quæ testamento scriptæ sunt. si uero unus ex pluribus adierit: tutelaræ statim ualēt, nec expectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

X. VLPPIANVS.

Si hereditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur: uerius est, alium tutorem

tutorem dari posse, quasi nondum sit, nec speretur. In tutelis testamētarijs id sequimur, quod nouissimum est: & si saepius tutor datus sit, nouissimam scripturam intuemur. Qui filiū, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit: habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas, filium uiuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse uiuo auo. & fortius dicendum est tutelam quoque ex lege Iunia Vellea confirmatam. nam & Póponius libro decimo sexto ex Sabino scripsit, ualere tutoris dationem. cum enim confirmatum sit testamentū, consequenter tutoris quoque datio ualebit in eo testamēto scripta, quod ualeat (idem ubi nepos uel hæres institutus sit, uel nominatim ex hæredatus.) Si furiosus testamento tutor detur, siquidem cum furere desierit: recte tutorem esse datum, Proculus existimat. quod si datus sit pure: negat Proculus ualere dationē. sed est uerius, quod & Pomponius ait: recte uideri datum, & tunc fore tutorem, cum sapere cœperit. Seruus alienus ita dari tutor potest, **SI LIBER ERIT, TUTOR ESTO.** quinimò & si pure datus sit, uidetur inesse hæc conditio, **CVM LIBER ERIT.** potest autem quis & extraneo seruo descendere ex hac caussa fideicommissariam libertatē. quid enim interest, suum seruum, an alienū tutorem scripserit: cum pupilli fauore, & publicæ utilitatis gratia assumpta libertas sit in persona eius, qui tutor scriptus est: potest igitur & huic si fideicommissaria libertas defendi, si uoluntas apertissime non refragetur.

XI. IDEM.

Si quis sub conditione, uel ex die tutorem dederit: medio tempore salius tutor dandus est, quāuis legitimum tutorem pupillus habeat. sciendum est enim, quāmdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. & si semel ad testamentarium deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamētarius: adhuc dicimus in locū excusati aliū dandū, nō ad legitimum tutorem redire tutelā. Idem dicimus, & si fuerit remotus. nam idcirco abiicitur, ut alius detur. quod si tutor testamētarius datus decesserit, ad legitimum tutela redijt: quia hic senatusconsultū cessat. Planē si duo pluresue fuerint tutores testamētarij: in locum eius, qui cessit, uel in ciuitate esse desijt, poterit dari alius. cæterū si nullus supersit, uel in ciuitate sit: legitima tutela succedit.

XII. IDEM

Certarum rerum uel caussarum testamento tutor dari nō potest, nec deductis rebus.

XIII. POMPONIVS

ET si datus fuerit, tota datio nihil ualebit.

XIIII. MARTIANVS.

Quia

Quia personæ, non rei, uel causæ datur.

XV. VLPIANVS.

Si tamen tutor detur rei Africanæ, uel rei Syriacæ, utilis datio est. hoc enim iure utimur.

XVI. IDEM.

Si quis ita dixerit, FILIIS MEIS TUTOREM DO: in ea conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse uideatur. filiorum enim appellatione & filiarum continentur. Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse uideatur? & de hoc etiam Pomponius dubitat. magis est autem, ut omnibus dedisse uideatur. Si quis liberis tutores dederit, uel filiis, & habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse uidebitur, si non aliud aperte probetur testatorem sensisse.

Si quis cum ignoraret se Titium filium habere, filiis tutores dederit: utrum his solis dedisse uidebitur, quos in potestate scit: an ei quoque, quem ignorauit se habere? & magis est, ut huic dedisse non uideatur: licet non men filiorum admittat & ipsum. sed quia de ipso non sensit: dicendum est, cessare in personam eius dationem. proinde & si certior sit factus filium decessisse, qui supererat: idem erit dicendum. nec enim uidetur ei dedisse, quem obisse credebat. Si postumis dederit tutores, hi quoque uiuo eo nascantur: an datio ualeat? & magis est, ut utilis datio fiat, etiam si uiuo eo nascatur.

XVII. IDEM.

Testamento datos tutores non esse cogendos satisfacere rem saluam fore, certo certius est. Sed nihilominus cum quis offert satisfactionem, ut solus administret, audiendus est, ut edicto cauetur. sed recte prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem, si & ipsi uelint satisfactionem. nam & si ipsi parati sint satisfacere, non debent excludi alterius obligatione: sed impleta uidelicet ab omnibus satisfactione, omnes gerent: & qui contentus est magis satis accipere, quam gerere, securus erit. Non omnimodo tamen is, qui satisfacit, præferendus est. quid enim, si suspecta persona sit, uel turpis, cui tutela committi nec cum satisfactione debeat: uel quid, si iam multa flagitia in tutela admisit: non ne magis repelli & reijci à tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent reijci. quinimo nec subendi sunt satisfacere. Duplex igitur causæ cognitio est. una ex persona eius, qui obtulit satisfactionem, quis & qualis sit. alia uero cõutorum, quales sint: num forte eius existimationis uel eius honestatis sint, ut non debeant hanc contumeliam satisfactionis subire.

XVIII. CALLISTRATVS.

Quod si plures satisfacere parati sint, tunc idoneior præferendus erit: ut &

ut & tutorum personæ inter se & fideiussorum comparentur.

XIX. VLP IANVS.

Si nemo tutorum prouocet ad satisfactionem: sed existat quidam, qui tutor non est, desideretq; ut aut satisfacere tutores, aut si non dent, parato sibi satisfacere committant tutelam: nõ est audiendus. neq; enim aut ex tunc tutela committenda est, aut testamento dati tutores contra ius satisfactioni subiiciendi sunt. Hoc edictum de satisfactione ad tutores testamentarios pertinet. sed & si ex inquisitione dati sint tutores: Marcellus ait, ad eos pertinere hoc edictum, & id etiam oratione diuorum fratrum significari. ideoq; & illi clausulæ sunt subiecti: *† & si cui maior pars tutorum decernat. * is enim geret, quem maior pars elegerit: quamuis uerba edicti ad testamentarios pertineant.*

alst ut si.
*aliás. is
geret.

Licet testamento datus postumo tutor, nondum est tutor, nisi postumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. sed & si partus editus fuerit, deinde hic tutor prius, quàm quidquam gereret, remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. si quid planè gessit post editum partum: de eo quoq; quod ante gessit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet.

XX. PAVLVS.

Tutor incertus dari testamento non potest. Quemlibet possumus tutorem dare, siue is prætor, siue consul sit: quia lex duodecim tabularum id confirmat.

XXI. IDEM.

Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

XXII. IDEM.

Si quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberum esse: ** is neq; tutor, neq; liber erit.*

*als addf
tur. cũ es
set seru9

XXIII. AFRICANVS.

Tutor ita recte non datur, **ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO.** quid enim dicemus, si Titius constituere nolit, utri ex filiis tutor esse uelit? ita autem recte tutor dabitur, **TITIVS (SI VOLET) ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO.**

XXIII. IABOLENVS.

Si plures tutores dati sint à prætore, curatorem posci litis causa suspensum est: quia altero tutore authore cum altero agi potest.

XXV. MODESTINVS.

Dvobis pupillis tutor datus, & si alterius tutela se excusare potest, cum res separatæ sint: at tamen alterius tutor manet.

XXVI. PAPINIANVS.

D Iure

Iure nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur. nec si prouincia praeses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit: successor eius sententiam, qua leges nostrae non admittunt, recte sequetur. Honoris causa tutor datus non uidebitur, quem pater a caeteris tutoribus, quibus negocia gerenda mandauit, rationes accipere uoluit. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam, exhaereditato filio, *quem ei tutorem pater dedit, eundem a praetore confirmari oportet. euentus etenim iudicatae rei declarabit, utrum ex testamento patris, an ex decreto praetoris auctoritatem acciperit.

XXVII. TRIPHONINVS.

Idem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsum uero testamentum nomine pupilli dicatur: & si patruus existet, legitimus tutor futurus ab intestato: quia tutorem habenti tutor dari non potest. nam commodius ipse, qui scriptura continetur, a praetore dabitur: ut sine ullo litis prauiudicio, iustus tutor auctor pupillo ad eam rem fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet: alium tutorem petendum, Iulianus respondit.

XXVIII. PAPINIANVS.

Qui tutelam testamento mandatam excusationis iure suscipere noluit: ab his quoque legatis submouendus erit, quae filijs eius relictae sunt: modo si legata filijs non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt. Verbis fidei commissi manumissus, non iure testamento datur. post libertatem itaque redditam ex uoluntate testatoris ad tutelam uocatur. Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit: sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruet, praetor sequetur.

XXIX. IDEM.

Ex sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se in testamento pupillo tutorem scripsit. cum autem patris uoluntas, hoc ipsum manu sua declarantis, ambigua non esset: eum (quamuis alij tutores essent) curatorem dandum respondi: nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat, * (quoniam promississe uidebatur: nec ut suspectum remoueri.

XXX. PAVLVS.

Duo sunt Titij, pater & filius. datus est tutor Titius. nec apparet, de quo sensit testator. quaero, quid iuris sit? Respon-di. is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet: non ius deficit, sed probatio igitur neuter est tutor.

XXXI. SCAEVOLA.

Si pater exheredatae filiae tutores dederit, & testamentum eius ruptum dicatur, nato postumo. commodissimum est, eosdem tutores pupillae dari ad petendam intestati hereditatem.

XXXII. PAVLVS.

Quæro, an non eiusdem ciuitatis cines testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. Idem Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum noticiam tutor datus sit: perinde in omnibus & administrationis & accessionis iure conueniri posse, atque ceteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. Lucius Titius hæredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his uerbis dedit. **FILII MEI Tutores sunt Caius Maevius, et Lucius Eros.** cui Eros libertatem non dedit. fuit autem Eros intra uiginti quinque annos ætatis. Quæro, an possit libertatem sibi uindicare? Paulus respondit, quoniam placet eum, qui à domino tutor est datus, libertatem quoque meruisse uideri: eum quoque, de quo quæritur, in eadē causa habendum: & liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autē post legitimam ætatem onerari.

XXXIII. LABOLENVS.

Tutoribus ita datis, **LUCIVM TITIVM Tvtorem do. si is non uixit, tunc Caium Plautium tvtorem do.** Lucius Titius uixerat, & tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negabat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra: Proculus quod Labeo, ego Trebatij sententiam p̄bo: quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

XXXIII. SCAEVOLA.

Cum codicillis ideo alios se tutores dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationē habere posse comperisset: an nihilominus, qui eorum uiuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respondi, nihil proponi, cur non permanerent.

DE CONFIRMANDO TvtORE VEL curatore. Tit. III.

MODESTINVS.

Mne de confirmandis tutoribus quærentes relinquamus: pauca de his scrutemur. Quidam recte dati sunt tutores secundū testamēta: hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quomodo oportet, & ubi oportet. pater enim filijs, uel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. si autem talis persona fuerit, quæ dare non possit, uelut mater, aut patronus, aut extraneus quis: aut cui non

D ij possit

potest dari, ueluti filio nō existenti in potestate, aut filia: aut si dixerit, **PŔECOR TE CVRAM HABERE RERV M**: aut in codicillis qui dē nō confirmatis dederit tutorem, aut curatorē: tūc & quod deficit, re pleri à consulari potestate, cōstitutiones concesserunt, & secundū mentem tutores confirmari. & si quidem pater fuit, qui dedit: nihil amplius inquit, qui præest, sed simpliciter eum confirmat. si aut̄ alius quis dederat: tunc inquit personam, si apta sit. Amplius scire oportet, quoniam neq; curator testamento à patre recte datur, datum assuetum esse confirmari ab eo, qui præest.

II. **NERATIVVS** lib. III. *membransarum.*

Mulier liberis non recte testamento tutorem dat. sed si dederit: decreto prætoris, uel proconsulis ex inquisitione confirmabitur, nec satisfabit pupillo rem saluam fore. sed & si curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

III. **IULIANVS** lib. XX. *digestorum.*

Qui à patre tutor scriptus est, aut non iusto testamento, aut non ut lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendā, perinde ac si ex testamento tutor esset, id est, ut satisfactio ei remittatur.

III. **PAVLVS.**

Si patronus, uel quiuis extraneus impuberi, quem hæredem instituit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis pupillus habeat: nō male dicitur, iudiciū eius sequendū esse: quippe qui & personā eius, quæ tutorē esse uoluit, nouerit: & impuberē ita dilexerit, ut eū hæredem institueret.

V. **PAPINIANVS.**

Tutores à patruo testamento datos iussit prætor magistratus confirmare. hi cautionem quoq; accipere debuerunt: nec uoluntas eius, qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratum excusat. deniq; prætor non ante decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronunciatis. unde sequitur, ut si tutelæ tempore soluendo non fuerunt: in id, quod de bonis eorum seruari non poterit, contra magistratus actio decernatur.

VI. **IDEM.**

Si filio impuberi pater tutorem, aut puberi curatorem dederit: citra inquisitionem prætor eos confirmare debebit.

VII. **HERMOGENIANVS** lib. III. *iuris & pietatis.*

Naturali filio, cui nihil relictum est, frustra tutor à patre datur, nec sine inquisitione confirmatur. Si quærat, an ex inquisitione recte datus sit tutor: quatuor hæc consideranda sunt. an & hic dederit, qui dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dādus: & is datus sit, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit.

Triplo

VIII. TRIPHONINVS lib. VII. *disputationum.*

IN confirmando tutore hoc prætor inquirere debet, an durauerit patris uoluntas. quod in facili est, si in proximo mortis tempore tutoris non iure uel curatores scripserit pater. nam si ante annos: ut medio spacio potuerit facultatum tutoris non iure à patre dati fieri deminutio, uel mortem ante cælara uel ignorata emerferit improbitas, aut inimicitie cum patre exarserint,

IX. PAVLVS.

Vel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuisset:

X. TRIPHONINVS.

Vtilitatem pupillorum prætor sequetur, non scripturam testamenti, uel codicillorum. nam patris uoluntatem prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum, quæ ipsa prætor de tutore comperita habet. quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillis non iure dedit, scripserit tutorem esse nolle? nempe non sequetur primam uoluntatem prætor, à qua pater discessit.

XI. SCAEVOLA.

A Via testamento nepotibus curatorem dedit, fideicommissum ei relicto. quaesitum est, an administrare curator compelli debeat? respondi. curatorem quidem non esse: sed cum aliquid testamento ei datum esset, teneri eum ex fideicommissum, si non curam susciperet. nisi id, quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere paratus esset. Item quaesitum est, an iste curator satisfacere nepotibus debeat? respondi. quasi curatorem non debere: sed cum fideicommissum peti ab eo posset, fideicommissi nomine satisfacere debere.

DE LEGITIMIS TUTORIBVS. Tit. III.

VLPPIANVS.

Legitimæ tutelæ lege duodecim tabularum adgnatis delata sunt, & consanguineis, item patronis: id est his, qui ad legitimam hæreditatem admitti possunt. hæc summa prouidentia: ut qui sperarent hanc successionem, eisdem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Interdum tamen alibi hæreditas est, alibi tutela: ut puta si consanguinea pupillo sit. nam hæreditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatam. Idem in libertinis, si sit patrona, & patroni filius. nam tutelam patroni filius, hæreditatem patrona obtinebit. tantundemque erit, & si sit patroni filia, & nepos. Si apud hostes sit frater, inferioris gradus agnato tutela non defertur. nam & si patronus apud hostes sit: patroni filio tutela non defertur,

D iij sed

sed interim à prætorè datur. Interdum etiam sine hæreditate tutela deferretur, interdum hæreditas sine tutela: ut puta in eo, qui latitauit, cum seruū rogatus esset manumittere. nam generaliter diuus Pius rescriptit Aurelio Basso, ius patroni eum non habere, his uerbis. Planè tergieratatio eorum, qui subuertere fideicommissariã libertatẽ uoluerūt, eo modo puniatur: ne ius patroni adquirant in eo, quem liberum esse noluerūt. idem erit, si filiã adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, (ut Marcellus notat) legitima aut hæreditas ad fororẽ pertinebit.

II. IDEM.

Legitimam tutelam capitũ deminutione pupilli (etiam ea, quæ salua ciuitate contingit) amitti, nulla dubitatio est.

III. IDEM.

Tutela legitima, quæ patronis deferretur lege duodecim tabularũ, non quidẽ specialiter uel nominatim delata est: sed per cõsequentiã hæreditatũ, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. ergo manumissor ex lege duodecim tabularum tutor est: siue sponte, siue etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit. sed & si hac lege emit, ut manumitteret, & ex constitutione diui Marci ad Aufidium Victorinum peruenit ad libertatem: dicendum est, tutorem esse. Planè si forte ex Rubriano senatusconsulto peruenierit ad libertatem: non habebit tutorem eum, qui rogatus est. sed Orcinus libertus effectus, ad familiam testatoris pertinebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. quod quidẽ in omnibus Orcinis libertis locũ habet, testamento manumissis. Si duo plures uel manumittant: omnes tutores sunt. sed si mulier sit inter manumissores: dicendum est, solos masculos fore tutores. Sed & si aliquis ex patronis decesserit: tutela penes ceteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus: interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo & si in seruitutem redactus sit: apparet ceteros esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint: tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. Proinde si alter ex patronis filiũ, alter nepotem reliquerit: utrum ad solum filium, an uero & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris sui proximus est: hoc apparebit ex legitimis hæreditatibus. legitima autem hæreditas ad solum filium pertinet. ergo & tutela ad solum filium descendit, post filium tunc ad nepotem. Quæri potest, si patroni filius sit remotus uel excusatus, an nepoti tutela deferatur: & Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat. idcirco enim abierunt tutela, ut alij in locum eorum

* aliã. dentur, non ut & successio * admittatur. Non tantũ autem morte, amittat, uerum etiam capitũ deminutione successio debet in legitima tutela admitti.

admitti. quare si proximior capite deminutus est: qui post eum est, succedit in tutelae administratione. Si parens filium, uel filiam, uel nepotem, uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emancipet: uicem legitimi tutoris sustinet.

III. MODESTINVS.

Quo defuncto, si liberi perfectae aetatis existant: fiduciarij tutores fratris uel sororis efficiuntur.

V. VLPIANVS.

Legitimos tutores nemo dat, sed lex duodecim tabularum fecit tutores. sed etiam hos cogi satisficere, certum est: in tantum, ut etiam patronum, & patroni filium, ceterosque liberos eius, cogi rem saluam fore satisficere, plerisque uideatur. sed hic causa cognita praetorem statuere debere, melius est: utrum debeat satisficere patronus, liberisque eius, an non. ut si persona honesta sit: remittatur ei satisficere, & maxime si substantia modica sit. si autem patroni persona uulgaris, uel minus honesta sit: ibi dicendum est, satisficationem locum habere: ut aut modus tutelae, aut persona, aut causa admittat satisficationem. In legitimis, & in his, qui a magistratibus dantur, quaesitum est, an uni decerni tutela possit: & ait Labeo, & uni recte tutelam decerni. posse enim aliquos, uel absentes, uel furiosos esse. quae sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio. an ergo & prouocare se inuicem secundum superiorem clausulam possint: & magis est, ut si omnes satis non dederint, uel potuerint & noluerint: uel si finita sit satisficere (non nunquam enim satisficere ab eis non petitur) aut satis desinat esse cautum, aut magistratus municipales ab his, quos dederunt, aut non potuerint, aut noluerint satis exigere: possit dici in his, & quo casu cautum non est, admittendam prouocationem. an ergo & in patronis idem sit dicendum, maxime ubi cessat satisficere: & puto in patronis non oportere admitti prouocationem, nisi ex magna causa: ne quis spem successionis deminuat. nam si patrono tutela non fuerit commissa: poterit per compatronum damno affici, qui solus rem pupilli male administrat. Si quis legitimus tutor capite minutus sit: dicendum est, desinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelae finita tutela.

VI. PAVLVS.

Intestato parente mortuo adgnatis defertur tutela. Intestatus autem uel datur non tantum is, qui testamentum non fecit: sed & is, qui testamento liberis suis tutores non dedit. quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus, si tutor testamento datus, adhuc filio impubere manente decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

VII CAIVS. lib. II. rerum quotidianarum

Sunt

SVnt autē adgnati, qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi à patre cognati: ueluti frater eodē patre natus, fratris filius, neposne ex eo, item patruus, & patruus filius, neposne ex eo.

VIII. PAVLVVS.

SI reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: constat utrosq; esse tutores, si perfectæ ætatis sint: quia eodē gradu sunt.

IX. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

SI plures sint adgnati, proximus tutelam nanciscitur: & si in eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

X. HERMOGENIANVS lib. III. iuris *ὑποτάξου.*

ADgnato propior scemina, quo minus sit impuberis adgnati tutor, non obijcitur. ideoq; patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor: nec amita patruo magno, uel matertera fratris filijs, ne sint tutores, obstat. Surdus & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo ualiter dari possint.

XI. PAVLVVS.

Minus autem audiens potest.

DE TUTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS

ab his, qui ius dandi habent: & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt. Tit. V.

VLPPIANVS.

SIue proconsul, siue præses, siue etiam præfectus Aegypti, siue qui proconsulatū, uel moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, proconsule scilicet uel præfide defuncto, uel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoq; proconsulis, ex oratione diui Marci, tutorem dare potest. quod autem permittitur tutorem dare prouinciæ præfidi: eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem prouinciæ, uel ibidem domicilium habent.

II. IDEM.

CVM quidam tutores dati appellassent, quidam autē non adessent: Cælius Pius rescripsit, dandū temporariū tutorem, qui tutela fungeretur.

III. IDEM.

IVS dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus, eodē iure utimur: sed illum, qui ab eodem municipio, uel agro eiusdem municipij est.

IIII. IDEM.

Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

V. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

Illud semper constitit: præsidem posse tutorem dare, tam absentē, quàm præsentem, & tam præsentem, quàm absentem.

VI. VLP IANVS.

Nec non ignorantem & iniuro.

VII. IDEM.

Non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet: uerum etiam ei, quæ iam nupta est: sed & ad dotem augendam datur. & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

VIII. IDEM.

Nec mandante præside *alijs tutor dari poterit. Si prætor uel præses prouinciæ in furore aut dementia constitutus, dederit tutorem: non puto ualere. quamuis enim prætor uel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti.

* als. alijs quis tutorẽ dare. item. alijs tutor ipse dari.

Dari tutor omni die poterit. Furioso, & furiosæ, & muto, & furdo tutor uel curator à prætore uel præside dari poterit.

IX. MARTIANVS.

Impuberi ad hæreditatem adeundam, ut tutor detur, ex causa permissum est.

X. IDEM.

Tutor si petitus fuerit habenti, & absente eo, quasi non habenti datus sit: datio nulla est. Nam & si quoquo modo in petitione tutoris erratum fuerit in facti causa, maxime post constitutionem diuorum fratrum, non ualet tutorum datio.

XI. CELSVS lib. VIII. digestorum.

Curator pupillo uel pupillæ non datur, si tutor eorum adfuerit.

XII. VLP IANVS lib. V. de officio proconsulis.

His, qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare. quamuis enim contra sit apud Celsum, & apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrē à filio regi: attamen diuus Pius Iusto Celeri, item diui fratres rescripserunt: filium, si sobrie uiuat, patri curatorem dandum magis, quàm extraneum. Diuus Pius matris querelam de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant in hæc uerba. Non est nouum, quosdam, & si mentis suæ uidebuntur ex sermonibus compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatē. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat. nani æquum est, prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

E Papi-

XIII. PAPINIANVS.

SI impuberi libertas & hæreditas per fideicommissum data sit, & insti-
tutus adire nolit: senatus censuit, eum (si impuberis nomine deside-
retur) adire cogendum: ut tamen pupillo pupillæne tutor ab eo, cui ius
dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hæreditas, &
rem saluam fore ab hærede caueatur. postea autem diuus Hadrianus,
ut idem in eo seruetur, quod in eo, cui directa libertas data fuerit, rescri-
psit. Quamuis autem à patrono REM SALVAM PVPILLO PO-
RE non facile cautio exigatur: tamen senatus pro extraneo haberi uo-
luit eum, qui quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem. &

aliis *quia

ius quidem liberti, quod habet, *qui ex causa fideicommissi manumita-
rit, non est ei ablatum: tutela uero sine uinculo cautionis non commit-
titur. quid ergo, si non caueat? non dubie tutela non erit apud patro-
num. Sed si num. *Si puella duodecimū annum impleuerit, tutor definit esse:
quoniam tum minoribus annis desiderantibus curatores dari solent.

Si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro uinculo cautionis
cedet.

XIIII. IDEM.

Libertus non alijs patroni patronæue liberis tutor esse cogitur, q̄
qui iura patronatus sperare possunt.

XV. PAVLVS.

aliis *cu-
rator. **I**nomnē rem *tutor dandus est, in eius tutoris locū, qui reipublicæ
caussa absuit.

XVI. IDEM.

Nec ille definit tutor esse. quod & in omnibus, qui ad tempus ex-
cusantur, iuris est.

XVII. VLPPIANVS.

EI, qui de statu suo litigat, tutorem dari posse, Pomponius scribit,
& uerum est: ut ita demum teneat datio, si liber est.

XVIII. IDEM.

In dando tutore ex inquisitione, & in eum inquitur, qui senator
est: & ita Seuerus scripsit.

XIX. PAVLVS.

Vbi absunt hi, qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare
tutores: dummodo maior pars conueniat. ubi non est dubium,
quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam
suum, quin dare tutorem possit, non dubium est.

XX. MODESTINVS.

Ventri tutor à magistratibus populi Romani dari non potest, cu-
rator potest. nam de curatore constituendo edicto comprehen-
sum est. Curatorem habenti, quo minus alius curator detur, regule
la iur

la iuris non est impedimento.

XXI. IDEM lib. III. *excusationum.*

¶ Scire oportet magistratus, quod curatrices minoribus mulieres non creabunt. Si mater sub hac conditione scripserit filios hæredes, SI SOLVTI PATRIS POTESTATE FVERINT: solutis his, & propter hoc hæredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiam si uoluerit: ut non alia uia hoc, quod noluit testatrix, fiat. & hoc ita a diuo Seuero promulgatum est. Sed & si quis a parentibus prohibitus fuerit tutor esse: neq; creari hunc oportet. & si creatus sit, nec recusat: prohiberi eum esse tutorem, manente *epitima. Eos, qui in legatione sunt, non creent tutores uel curatores magistratus: quia per ^{*interpret} ^{reliq; græ-} ^{cā uocem.}

Si præfectorium hominem in legatione existentem Romanus princeps dederit tutorem, dimittetur. Cum reliquis oportet magistratū & mores creandorum inuestigare. neq; facultates enim, neq; dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio & benigni mores. Semper autem maxime hoc obseruent magistratus, ne creent eos, qui seipos uolunt ingerere, ut creentur: quiq; pecuniam dant. hos enim & pœnæ obnoxios esse, lege promulgatum est.

XXII. IDEM lib. V. *excusationum.*

¶ ET qui non sunt consiliarij, consiliariorum filijs tutores creatur: sicut & consiliarij his, qui non sunt ex consiliarijs.

XXIII. IDEM.

¶ Simul plures tutores dari possunt.

XXIII. PAVLVVS.

Diuus Marcus & Verus Cornelio Proculo. Si quando defunt in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium erit magistratum, inquirere ex uicinis ciuitatibus. honestissimum quenq; & nomina præsidi prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare.

XXV. IDEM lib. VII. *responforum.*

¶ Curatorem impuberi datum quacunq; ex causa, perseverare in diem pubertatis in eadem cura respondi. ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debet.

XXVI. SCAEVOLA lib. III. *digestorū.*

¶ Si egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione datus est tutor, quasi minori. quæro, an excusare se deberet? respondi. secundum ea, quæ proponerentur: neq; excusationem necessariam esse, neq; obligari, quod non gereret.

XXVII. HERMOGENIANVS lib. V. *ὑπὸ τῶν μωρῶν.*

E ij Pupila

Pupillo, qui tam Romæ, quàm in prouincia facultates habet: re-
rum, quæ sunt Romæ, prætor: prouincialium, præses tutorem da-
re potest. Libertino tutores libertini dandi sunt. sed & si ingenuus
detur, nec se excusauerit, tutor perseverabit.

XXVIII. PAVLVVS lib. III. decretorum.

Romanus Apulus à iudice appellauerat, dicens se non debuiffe
dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum magistratus esset, non
minasset suo periculo: ne in una tutela duplex periculum sustineret. de-
creuit Imperator, posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilo
minus tutorem dari. itaq; detentus est in tutela.

XXIX. IDEM.

Si peregre agant, qui tutores, uel curatores dati sunt, ut intra dies tri-
ginta notum his à magistratibus fiat, diuus Marcus rescripsit.

QVI PETANT TUTORES VEL CURA-
tores, & ubi petantur. Tit. VI.

MODESTINVS lib. III. πρὸς ἐκτὸς.
Matris sollicitudo in petendis filio tutoribus, non eti-
am curatoribus obseruatur: nisi quo casu impuberi cura
tor petendus est.

II. IDEM lib. II. excusationum.

* **S**i minores non habent eos, qui ex legibus defensores sint: si qui-
dem tutoribus indigent propter ætatem: possunt eis petere tuto-
res cõstitui cognati, & qui ad finitatem iuncti sunt parentibus, tam ma-
sculis quàm foeminis. possunt & amici parentum, & educatores ipso-
rum puerorũ hoc petere. et hi quidem ex electione uel uoluntate petunt
tutores. Sunt autẽ quidam quibus necesse est petere tutores: puta ma-
ter & liberti. ex his em quidam damnũ patiuntur, quidam uero & puni-
untur, si non petierint eos, qui ex legibus defensores sint. mater enim
expellitur legitima filij hæreditate, quasi indigna existens accipere hæ-
reditatem legitimam eorum, quibus tutorem cõstitui neglexerit. nec
solum si non petierit: sed & si quem petierit, qui prauitatis gratia dimit-
ti poterat, deinde dimisso eo uel etiam abiecto, rursus alium non pe-
tierit, uel studiose malos petierit. Liberti autem ex his causis accu-
sati, apud præsidem puniuntur, ut emendentur: si appareat eos, uel pro-
pter negligentiam, uel maliciam non petisse. Quæ autem de matre
prædicta sunt, ostenduntur in epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt.

Diuvs SEVERVS VLPIO RVFINO. Omnem me rationem
adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, li-
quere

quere omnibus uolo. & ideo mater, quæ uel non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus accusatis reiectis uel non confestim aliorum nomina ediderit: ius non habeat uindicandorum sibi bonorū intestatorū filiorū. † sed & apud Paulū libro septimo ita responsum est. Si quidem aliquis uel fœnerator, uel legatarius, uel alius necessariam habeat aduersus pupillum persecutionem: ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos, qui perere possunt, rogabit petere. uel si hi neglexerint: tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet, ut uel cōstituto tutore legitimo ea, uel aduersus pupillum moueatur persecutio. hæc quidem de tutoribus. Curatores autem minores sibi ipsis petent, si quidem adfuerint, per se ipsos. si autem absuerit aliquis eorū: petet per procuratorem. An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est: & Ulpianus egregie ita scribit, nō decere alium ei petere, sed ipsum sibi ipsi. & apud Paulū libro nono responsum ita relatum est. Curatorem, ignorante, nec mandante pupillo, non recte ei à tutore petitum uideri: periculumque eorum, quæ curator non iure datus gessisset, non sine ratione eū, qui petisset, cogendū agnoscere. † Sed & alia parte eiusdem libri ita respondit. si matris iudicium princeps secutus, curatores filiarum eius dederit, periculum administrationis eorū eam respicere debere.

III. IDEM lib. III. *excusationum.*

† **Q**ui qualitercunque dimissi sunt per excusationē à tutela: necesse non habent petere pupillis tutorem, ut ait Seueri & Antonini cōstitutio.

III. PAULVS.

Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari potuisse, respondi.

V. TRIPHONINVS lib. VII. *disputationum.*

Credendum est, & eam matrē constitutione cōtineri, quæ tutores à patre non legitime testamento uel codicillis datos filijs impuberibus, non postulauit decreto cōfirmari. sin autem pluribus tutoribus idoneis datis, unus eorum uel decessit, uel temporalem excusationem accepit: mater, quæ propterea in locū illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit, ei adiungi alios: mater eos quoque petere debet: & si non petit, incidet in sententiam constitutionis. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum uindicatione intestatorū filiorū repellitur. Si uero maritus ei fideicommissum à filio reliquerit, cui mulier non petijt tutorem, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, uel sub hac ipsa conditione, SI INTESTATVS MORTVVS ERIT: fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non est perempta.

E iij Quæ

Quæ autem suspectum tutorem non fecit: nec uerbis, nec sententia cõstitutionis in pœnam incidit: quod eiusmodi facta dijudicare, & æstimare, uirilis animi est. & potest etiam delicta ignorare mater: satisq; est eam petisse talem, qui inquisitione per prætorem habita, idoneus apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligēdos tutores: sed inquisitio fit, etiam si maxime in propria bona liberis suis testamento tutores dederit.

DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO
tutorum & curatorum, qui gesserunt uel non: & de agentibus, uel conueniendis uno uel pluribus. Tit. VII.

VLPIANVS.

Erere atq; administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutore datũ, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à diuo Marco constitutum est: ut qui scit se tutorem datũ, nec excusationem (si quam habet) allegat intra tempora præstituta: suo periculo cesset. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem: siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis authoribus. nec cogēdi sunt tutores cauere, ut defensores solent. licentia igitur erit: utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillũ exhibere, ut ipsis authoribus iudicium suscipiatur. ita tamen, ut pro his, qui dari non possint, uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præsto erunt, auctoritatem præsent. In causis autem adultorũ licentia erit agentibus, uel ipsum adultum præsentem in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur: uel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegari autem, neq; tutoribus, neq; curatoribus debet, etiam debitores pupillorum uel adultorum ex persona sua respectu officij in iudicium uocare: uel illis hoc facientibus, suũ ac commodare consensum.

II. IDEM.

Siue tutor condemnauit, siue ipse condemnatus est: pupillo, & in pupillum potius actio iudicati datur: & maxime, si ideo se liti obtulit, quod non posset uel propter infantiam, uel propter absentiam auctor esse ei ad accipiendũ iudicium. & hoc etiam diuus Pius rescriptis: & exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem. nisi abstinere ab accipiendũ iudicium. tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum dari, nec pignora tutoris accipienda esse, sæpe

saepe rescriptum est. Amplius Marcellus libro nicesimo digestorum scribit. & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus: fideiussoribus quoque eius debere subueniri. sed si pupillus non abstinuit: quemadmodum ipsi, ita & fideiussoribus eius subueniri: maxime, si pro absente pupillo, uel pro infante satisdederit.

III. IDEM.

Si plures curatores dati sunt: Pomponius libro sexagesimo octauo ad edictum scripsit, ratum haberi debere, etiam quod per unum gestum est. nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediatur, praetor uni eorum curationem decernet: ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est. Si parens uel pater, qui in potestate habet, destinauit testamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere praetor putauit. meritoque patris statum uoluntati, qui utique filio recte prospexit. tantumdem praetor facit & de his, quos parens destinauit testamento, aut confirmauit. ut si parens, quem uelit tutelam administrare, declarauit: ille solus administret. caeteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos uulgo honorarios appellamus. nec quisquam putet ad hos periculum nullum redundare. constat enim hos quoque, excussis prius facultatibus eius, qui gessit, conueniri oportere. dati sunt enim quasi obseruatores actus eius & custodes: imputabiturque eis quaedam, cur si male eum conuersari uidebant, suspectum non fecerint? Assidue igitur, & ratione ab eo exigere eos oportet, & sollicito curare, qualiter conuersetur: & si pecunia sit, quae deponi possit, curare, ut deponat ad praediorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea, quae supra ostendimus. Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum praetor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnunquam ab hoc recedetur. ut puta si pater minus perpenso consilio hoc fecit, forte minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iste tutor bonae uitae uel frugi uidebatur, deinde postea idem coepit male conuersari, ignorante testatore: uel si contemplatione facultatum eius res ei commissa est, quibus postea exutus est. nam & si unum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam Imperator noster cum patre rescripsit, cum duos quis liberos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adiungendos: nec patris uoluntatem secuti sunt. Quod in tutoribus rescriptum est, & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit a praetore confirmandos. Apparet igitur praetori curae fuisse, ne tutela per plures administraretur. quippe & si pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, ut per unum administretur. sane enim facilius

lius unus tutor & actiones exercet, & excipit, ne per multos tutela spargatur. Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nolet: tunc is geret, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. prætor igitur iubebit eos conuocari: aut si non coibunt, aut coacti non decernent: causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret. planè si non consentiant tutores prætori, sed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo, nec patiunt, ut succedanei sint alieni periculi: dicendū est, prætorē permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam uelint tutores, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio uel in partes, uel in regiones. & ita si diuisa fuerit: unusquisq; exceptione submonebitur pro ea parte, uel regione, quam non administrat.

III. IDEM.

ITa autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corradipossit, ut inde ager cōparari possit. si enim tam exiguam esse tutelā probabitur, ut ex numo refecto, prædium puero comparari non possit: depositio cessat. quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, uideamus. & cum causa depositionis exprimat, ut prædia pupillis comparentur: manifestum est, ut ad minimas summas non uideatur pertinere, quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse uideantur. Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiam si modicum: cessantq; partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. quod si postea, quàm gessit, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit. Quod si quis tutelam mandauerit gerendam, gesta q; fuerit ab eo, cui mandatū est: locus erit tutelæ actioni. gessisse em uidetur, & qui per aliū gessit. quod si non accessit is, cui mandatū est: utili actione conuenitur. Debitor patris, qui tutelam administrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id, quod patri debuit. Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, ut sibi curatores peteret: (sacris enim constitutionibus hoc facere iubetur, qui tutelam administrauit) an tutelæ iudicio teneatur: & magis puto, sufficere tutelæ iudicium, quasi cōnexum sit hoc tutelæ officio, quamuis post pubertatem admittatur. Post completum uicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam pertinentia instrumenta: fidei ac uerecundia curatorum conuenit, ut consilio suo cœptam litem perficiant. si igitur cessent in his, quæ constituta sunt, faciendis: magis puto, sufficere negotiorum gestorū iudicium, etiam si iā actū sit: si tamen huius rei ratio reddita non est. Iulianus libro uicesimo primo digestorum huius

huiusmodi speciem proponit. Quidam decedens filiis suis dederat tutores, & adiecerat, EOS ANEKAOTIETOYS ESSE VOLO. & ait Iulianus. tutores, nisi bonā fidē in administratione præstiterint, damnari debere: quamuis testamento compræhensum sit, ut ἀνεκλόγητοι essent: sed nec eo nomine ex causâ fideicommissi quidquam cōsequi debebūt, ut ait Iulianus. & est uera ista sententia. nemo enim ius publicum remittere potest huiusmodi cautionibus, aut mutare formā antiquitus constitutam. damnū uero, quodcunq; ex tutela quis senserit, & legari & per fideicommissum ei relinqui potest. Papinianus libro quinto responsorum ita scribit. pater tutelam filiorum consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officium tutorum integrum erit. sed uiris bonis conueniet, salubre consilium matris admittere: tamen si neq; liberatio tutoris, neq; uoluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat. Usq; adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere: ut si pater cauerit, ne quid rei suæ distraheretur, uel ne mancipia, ne uestis, ne domus, ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris uoluntatem:

Ex quo innotuit tutori, se esse tutorem: scire debet, periculum tutelæ ad eum pertinere. innotescere autem qualiter qualiter sufficit, non utiq; testatō eum conueniri. nam & si citra testationē, scilicet undecunq; cognouerit: nulla dubitatio est, quin debeat periculū ad ipsum respicere.

V. IDEM.

Hoc autem, quod cognouerit tutor, pupillus probare debet.

VI. IDEM.

Tutor, qui repertorium non fecit, quod uulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur: nisi forte aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit: in ea conditione est, ut teneatur in id, quod pupilli interest: quod ex iureiurando in litem æstimatur. Nihil itaq; gerere ante inuentarium factum eum oportet: nisi id, quod dilationem nec modicam expectare possit. Si tutor cessauerit in distractione earū rerum, quæ tempore depereunt: suum periculum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores expectauit differentes, uel etiam uolentes se excusare, an ignoscatur eis: & non facile ignoscetur. Debuit enim partibus suis fungi, nō quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunstatione. Competet aduersus tutores tutelæ actio, si male contraxerunt, si prædia non idonea comparauerunt per sordes, aut gratiam. Quid ergo, si neq; sordide, neq; gratiose: sed non bonam conditionem elegerint: recte quis dixerit, solam latam negligentiam eos præstare hac in parte debere. Si post depositionem pecuniæ compa-

F rare

rare prædia tutores neglexerunt: incipient in usuras cõueniri. quanq̃ enim à prætore cogi eos oportet ad comparandum: tamen si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia: nisi per eos factum nõ est, quo minus compararent. Pecuniã, quã in usus suos uerterunt, tutores legitimas usuras præstant. sed hoc ita demum, si euidenter doceantur, pecuniã in usus suos uertisse. Cæterũ non utiq̃, qui non scõnerauerit, uel non deposuerit, in suos usus uertit. et ita diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet, in usus suos pecuniã uertisse. Verissime in suos usus non accipimus eũ, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non soluit. hic enim eas usuras præstabit, quas patri promiserat. Si tutor pecuniã pupillare suo nomine scõnerauit: ita demum cogetur usuras, quas percepit, præstare: si suscipiat pupillus cæterorum nominum periculum. Si deponi oporteat pecunias ad prædiorum comparationem: si quidem factum est: usurã non current. sin uero factum non est: si quidem nec præceptum est, ut deponantur: pupillares præstabuntur. si præceptum est, & neglectum: de modo usurarum uindendum est. Et solent prætores comminari: ut si non fiat depositio, uel aliquanto tardius fiat, legitimã usurã præstentur. si igitur comminatio intercessit: iudex, qui quandoq̃ cognosceret, decretum prætoris sequetur. Idem solent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant haberi ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissima usura pendatur. & hoc persequi oportere iudicem, palam est, cum alia etiam pœnã adiectione. residuarum autem summarum pupillares usuras pendi oportet. Quæ sint autẽ pupillares usurã, uindendũ est. & apparet hanc esse formam usurarum: ut eius quidem pecuniã, quam quis in usus suos conuertit, legitimam usuram præstet. Sed & si negauit apud se esse pecuniã, & prætor pronunciauit contra eũ: legitimam soluere debet. uel si moram depositioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed & si, dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniã legitimis usuris accipiendi: renebitur in legitimis. item si à debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris causis secũdum morem prouinciã præstabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quæ alia leuiores in prouincia frequentantur. Usurã à tutoribus non statim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendũ & ad collocandum duorũ mensium: idq̃ in iudicio tutelã seruari solet. quod spacium seu laxamentum temporis tribui nõ oportet his, qui numos impuberum uel adolescentium in suos usus conuerterunt.

Si usuras exactas tutor uel curator usibus suis retinuerit: earũ usuras agnoscere eũ oportet. sanẽ enim parui refert, utrum sortem pupilla.

pillarem, an usuras in usus suos conuerterit. Pecunia, quæ in arca fuit, etiam hæredes *tutoris tandiu usuras præstabunt, quandiu non interpellauerint, ut loco defuncti † curator cõstituat. Si tutor pro tutore condemnetur: an etiam in usuras condemnandus sit, quaeritur: & placet (ut multis rescriptis continetur, & Papinianus libro duodecimo quaestionum ait) etiam in usuras eum condemnandus, si suspectum facere superfedit: & quidem eas demum usuras cogendum præstare, quas ex sua etiam administratione cogeretur. Sciendum est, tutorem & post officium finitum usuras debere in diem, quo tutelam restituit.

VII. IDEM.

Si tutela agat is, cuius tutela administrata est: dicendum est, nonnunquam diem creditæ pecuniæ expectandam: si forte tutor pecunias dederit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum uenit. sane quod ad pecunias attinet: ita demum est, si potuit & debuit credere: ceterum si non debuit credere: non expectabitur.

VIII. IDEM.

Quoties tutor pecuniam pupillarem fœnori dat: stipulatio hoc ordine facienda est. stipulari enim debet aut pupillus, aut seruus pupilli. quod si neque pupillus eius ætatis erit, ut stipulari possit, neque seruus habebit: tunc ipse tutor, quæ in eius potestate erit. Quo casu Iulianus sapissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. sed & si absens sit pupillus: oportere tutorem suo nomine stipulari. Nequaquam am bigendum est, si paterfamilias eum, pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris conuenire, ut eum dies pecuniæ præterierit, creditori debitum soluat. Et ideo cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus, soluerit ex causa fideiussoria: non solum mandati, sed etiã tutelæ agere poterit. hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit. quod si in diem debitor fuit iste tutor: quibusdam uidetur, non uenire in tutelæ iudicium, si modo is dies post tutelam finitam superuenit. quod si dies adhuc durante tutela uenit: putat omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego & hoc & superius ita uerum puto, si facultatibus labi tutor coepit. ceterum si idoneus tutor fuerit: nihil uenire in tutelæ iudicium. nec quisquam putet, nullum effectum hoc habere. namque si quis dixerit in tutela iudicium deuolui: & priuilegio locus est, & fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor: dicendum est, locum esse in tutelæ iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter, quod aduersus alium præstare debuit pupillo suo, id aduersus se quoque præstare debet, fortassis & plus. aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris grauioribus patri pupilli pecuniam debuit, quam sunt pupillares: uis

dendum est, an ei aliquid imputetur? Et si quidē soluit: nihil est, quod ei imputetur. potuit enim soluere, nec onerare se usuris. si uero non soluit: usuras cogendus est agnoscere, quas à se exigere debuit. Sicut autem soluere tutor, quod debet: ita exigere à pupillo, quod sibi debetur, potest: si creditor fuit patris pupilli. nam & sibi soluere potest, si modo fuerit pecunia, unde soluat. & si usuræ fuerunt grauiores, quæ ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor se potuit liberare, sicut alius quoque soluere, & potuit, & debuit. Nec utique necesse habet, si conueniatur per iudicem, semper soluere. tueri enim debet causam pupilli, si iusta est. Idcirco quoque, si mala causa pupillaris est, denunciari uerum sibi debet. Denique Imperator Antoninus cum patre suo, etiam eos honoraria imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem instituerent, cum conuenirentur à uero creditore. Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere. Non tantum autem sibi soluere tutor, uerum etiam sibi creditam pecuniam scribere (ut Marcellus libro octauo digestorum scripsit) seque mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam præscribendo. Cõstat autem eum, qui ad augmentum datur (ut puta ad bona materna, quæ postea accesserunt, uel ad aliud quod augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem inspectum facere priorem tutorem supersedit, uel satis ab eo exigere, placebit. Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo uel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur: quameuis solet ad augmentum dari curator. quæ res nõ facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is, qui antea erat datus.

IX. IDEM.

Generaliter quotiescunque non fit nomine pupilli, quod quiuis patrisfamilias idoneus faceret, non uidetur defendi. siue igitur solutionem, siue iudiciũ, siue stipulationẽ detrectat: defendi non uidetur.

X. IDEM.

Circa pupillum, cuius tutor seruus erat pronuntiatus, diuus Pius rescriptit: in rebus, quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat, dominum non posse uti prærogatiua deductionis. quod & in curatore obseruandum est.

XI. PAVLVS.

Cum plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur etiã ex rescriptis Traiani & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore le-

re legitime distractam, vindicare non potest. nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non seruetur, nemine scilicet emente. nec in-
 rere est, tutor soluendo fuerit, nec ne: cum si bona fide gesta est, seruanda
 sit: si mala fide, alienatio non ualeat. Nimum est, tutori licere respe-
 ctu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex suis non ho-
 nestissime fuisset erogaturus. Cum tutor non rebus duntaxat, sed
 etiā moribus pupilli præponat: in primis mercedes præceptoribus, nō
 quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate nata-
 lium constituet: alimenta seruis libertisq; nonnunquam etiam extra-
 neis (si hoc pupillo expediet) præstabit: solennia munera parenti-
 bus, cognatisq; mittet. sed non dabit dotem sorori pupilli alio patre
 nata, etiam si aliter ea nubere non potuit. nam & si honeste, ex libe-
 ralitate tamen fit, quæ seruanda arbitrio pupilli est. Si tutor pecu-
 niam pupillarem credere non potuit, quod non erat, cui crederet:
 pupillo uacabit.

XII. CAIUS. lib. XIII. ad edictum provinciale.

Tutor secundum dignitatem facultatesq; pupilli modum seruo-
 rum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt. Non est audi-
 endus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod ido-
 nea nomina non inueniret: si arguatur, eo tempore suam pecuniā be-
 ne collocasse. In soluendis legatis & fideicommissis attendere debet
 tutor, ne cui nō debitū soluat. sed nec nuptiale munus matri pupilli uel
 sorori mittere debet. aliud est, si matri forte aut sorori pupilli tutor ea,
 quæ ad uictum necessaria sunt, præstiterit, cū semetipsum sustinere non
 possent. nam ratū id habendū est. nec em eadē causa est eius, quod in
 eam rē impenditur. & quod maneris legatorum nō nomine erogatur.

XIII. PAVLVS.

Etiam contutoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit su-
 spectū facere. interdū & si debuit satispetere. nam si idoneus subi-
 to lapsus sit, nihil collegæ imputari potest.

XIII. IDEM.

Si tutor constitutus, quos inuenit debitores, non conuenerit, ac per
 hoc minus idonei efficiantur: uel intra sex primos menses pupilla-
 res pecunias non collocauerit: ipse in debitā pecuniā, & in usuras eius
 pecuniæ, quam non foenerauit, conuenitur.

XV. IDEM.

Cum quæreret iudicio tutelæ, quæ nomina à tutore facta, agnosce-
 re pupillo deberet. Marcellus putabat, si tutor pecuniā pupilli mu-
 tuā dedisset, & suo nomine stipulatus esset: posse dici, noia integra pupil-
 lo salua esse, deperdita & male contracta ad tutorē pertinere. sed uerius

esse putarim: posse tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret, aut à toto recederet: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotiū gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset.

XVI. POMPONIUS

Qui iussus est ab eo, qui ius iubēdi habet, tutelam gerere, si cessat: ex quo iussus est, indemnem pupillum præstare debet, non ex quo tutor esse coepit.

XVII. IULIANVS.

Qui tutor negocia pupilli gessit: quamuis in nulla re author pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. Quia enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris authoritas interponi debeat. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur.

XVIII. VLPIANVS. lib. II. responsum.

Actus sui rationem tutorem contutori reddere non esse compellendum: sed nisi cum eo administrationem communicet, aut ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

XIX. IDEM.

Tutor uel curator, cuius iniusta appellatio pronunciata fuerit, cuius iustæ excusatio recepta non sit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

XX. MARCELLVS lib. singulari responsum.

Lucius Titius Caium Seium filium familias testamento filio suo tutorem dedit. Caius Seius sciente & consentiente patre tutelam administravit. quæro, an defuncto Caio Seio actio tutelæ aduersus patrem eius, & in quatum competat? Marcellus respondit. secundum ea, quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem uerso patrem teneri. nec multum uideri in hoc casu facere patris scientiā & consensum ad obligandum eum in solidum: nisi forte contutore, uel quo alio uolente eum facere suspectū, intercessisset, & quasi in se periculū recepisset.

XXI. PAVLVS.

Tutor ad utilitatē pupilli, & nouare, & rem in iudiciū deducere potest. donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent.

XXII. VLPIANVS.

Vlgo obseruatur, ne tutor caueat ratam rem pupillū habiturū, cū rem in iudiciū deducit. quid tamen, si dubitetur, an tutor sit, uel an duret tutor, uel an gestus illi commissus sit? æquum est, aduersarium non decipi. idem & in curatore est, ut Iulianus scribit.

XXIII. PAVLVS.

Decreto pratoris actor cōstitui periculo tutoris solet, quoties aut diffusa negocia sunt, aut dignitas, uel ætas, aut ualētudo tutoris id postulat: si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessario constituendus est. Si duobus tutela simul gerenda permīssa est, uel à parente, uel à contutori bus, uel à magistratibus: benigne accipiendum est, etiam uni agere per missum: quia duo simul agere non possunt.

XXIII. VLP IANVS.

Si minoris * actum fuerit cum tutoribus, adstantibus curatoribus, * a's addi & pupillus ob hoc egerit eum curatoribus, & ei sint condemnati in tur. noie id, quod sua intererat, minoris eorum culpa tutores cōdemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? & Papinianus libro secundo responforum ait, nihilominus posse restitui. & idcirco curatores, si non dum iudicatum fecerint, posse prouocantes per exceptionem doli con sequi, ut eis mandentur aduersus tutores actiones. quid tamen si iam fe cerunt iudicatū curatores? hoc proderit tutoribus: quoniam nihil mi nori abest, qui de præda magis, quàm de damno sollicitus est: nisi forte mandare actiones paratus sit curatoribus.

XXV. PAVLVVS.

Cum curatore & pro tutore, etiam manente administratione, Cagi potest.

XXVI. IDEM.

Tutor, qui tutelam gerit, quantū ad prouidentiam pupillarem, do mini loco haberi debet.

XXVII. MARCELLVS, lib. VIII. digestorum.

Tutor pro pupillo in iudiciū uocatus, solenniter cauit. si intra mo ras puer ad pubertatem peruenit, non est cogendus accipere iudi cium. Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius admini stratione abstinet, usuras præstare nō debet, ex quo obtulit pecuniam. quinetiam iustius uidetur mihi eum, per quem nō stetit, quo minus cō uentus restitueret tutelam, ad præstationem usurarum non compelli. VLP IANVS. NOTAT non sufficit obtulisse, nisi & deposuit ob si gnatam tuto in loco.

XXVIII. IDEM, lib. X. digestorum

Maximèq; hæredem tutoris. nam periniquum est, eum forte, cui post uiginti annos, uel amplius, in mentem * uenit, tutelam * a's non reponere: etiam usuras postulare. uenit.

XXIX. IDEM.

Tutoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillū relinquat.

XXX. MODESTINVS, lib. VII. τὰν ἐπιτροπῶν.

Diuus

Dui Severis & Antoninus Augusti Sergio Iuliano. Forma, qua singuli tutores, prout quisq; gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur: duntaxat intra pubertatis tempora locum habet, non etiam si post pubertatem administrauerint.

XXXI IDEM lib. III. responsorum.

Sine hærede tutor decessit. quæro. an curator pupillo datus, cū neq; sinuentaria, neq; alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeatur, possit eundem fideiussorem conuenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respōdit. in id, in quod tutor conueniri potuit, si deiussorem conueniri posse. Modestinus respondit. damnū, si quod accidit eo, quia cautiones soluti uestigialis inuentæ non sunt: ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponit, minime pertinere. Modestinus respondit. tutorem eorum redituum nomine rationem pupillo reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerūt. Item respondit. si minus à seruo tutor recepit, q̄ bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus, quantū ex peculio serui seruari possit, eadem tutori proficere debere: scilicet si non perdituro seruo administrationem credidit. Interposito curatore, adolescens fundū Titio uendit. postea agnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. quæro, an cum ex hac uenditione melior factus non sit, neq; in rem suam quidquam uersum probetur: precium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit. precium fundi ab adolescente uenditæ, si rationibus eius non profuit, nec quidquam de eo à iudice de in integrum restitutione statutum est: emptorem frustra postulare. Idem respondit. sumptibus uoluptatis causa ab emptore factis, adolescentem onerandum non esse. quæ tamen ab eodem aedificio ita auferri possunt, ut in facie pristina ædificium esse possit: emptori auferre permitti oportere. Lucius Titius cohæres & curator fororū suarū cum esset ex ciuitate, in qua usitatum erat, ipsos dominos prædiorum, non conductores, onera annonarum & contributionum temporalium sustinere: morem hunc & consuetudinem semper obseruatam secutus, & ipse pro cōmuni & indiuidua hæreditate annonas præstitit. quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quod non recte pro parte fororis tales impensas fecerit? Modestinus respondit. id demum curatorem adultæ reputare ex ea causa, de qua quæritur, posse: quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur.

Tutores duo post uenditionem pupillarium rerum factam, pecuniā inter se diuiserant. postquam diuisionem alter eorum in exilium actus est, durante tutela, quærebat, an auctore constituto, cōtutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo posset? **MODESTINVS.** si hoc

hoc queritur, an cū tutore relegato, contutor eius tutelæ actionē exercere possit: respondi. non posse.

XXXII. PAVLVS.

A'Tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam patēr familias rebus suis ex bona fide præbere debet. Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit. ideoq; omnia negocia, quæ iniuncta sunt, ad fidem curatorum pertinent: idc; etiam diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit. Hæredibus quoq; pupillorum electio eadem aduersus tutores, cum quo potissimum consistere uelint, competit: quæ ipsis, quorum tutela administrata fuit. Quemadmodum principalibus constitutionibus declaratur: sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo, qui eum dat, certum solacium ei constitutum sit.

XXXIII. IVLIVS AQVILA lib. respon/orū respondit.

AD instruendam diligentiam iudicantis, & pupillorum utilitatē, admittendum, seruos quoq; eorum interrogari posse.

XXXIII. PAPINIANVS.

T'utor siue curator nomina, quæ iuste putat non esse idonea, à tutore priore uel curatore suscipere quidem cogitur, nō tamen examinationem periculo suo facere.

XXXV. IDEM.

Inter tutores diuisa tutela est. æquitas, quæ merum ius compensatio nis inducit, propter officium & personam agentis tutoris nō differatur. nam diuisio tutelæ, quæ non iuris, sed iurisdictionis est: modū administrationis facit, & inter ipsos locum habet: nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet.

XXXVI. IDEM.

T'utorem, qui tutelam gerit, Sabinus & Cassius, prout gerit, in singulas res & tempora, uelut ex pluribus causis obligari putauerūt. secundū quam sententiā sicut seruus institor dominicæ mercis, uel præpositus debitis exigendis, si liber factus in eodē actu perseueret (quauis tpe seruitutis obligari nō potuerit) præteriti tēporis noīe actione negotiorū gestorū non inutiliter conuenitur, earū scilicet rerū, quæ connexā rationē cū his, quæ postea gesta sunt, habuerunt: sic & tutelæ iudiciū earū q; rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatē administrant, si posterior actus priori cohæreat, neq; diuisus propriam rationem habeat. Inde descendit quæstio, quæ uulgo circa filium familias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus, in eodem officio perseuerauit, & secundum Sabini & Cassij sententiā eueniet

G met

niet, ut de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit: de præterito autem (siue peculium non sit ademptum, siue ademptum sit) in id, quod facere possit. quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit (an natus enim utilis, ex quo tutelæ agi posse cœperit, cōputabitur, ne capitatur pater, inducta totius temporis causa) tempus*, quo filius familias tutelam gessit, compræhendendum erit.

*als. ex quo.

XXXVII. IDEM.

SI plures tutelam nō administrauerint, & omnes soluēdo sint: utrū, quia nullæ partes administrationis inueniuntur, electioni locus erit: an ut eiusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem: quod magis ratio suadet. si quidam ex his idonei non sunt: onerabuntur sine dubio cæteri, nec inique: cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. unde quærendū est, an actiones pupillus, qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat: sed cum propria cuiusq; contumacia puniatur: qua fronte poterit hoc desiderari?

XXXVIII. IDEM.

Tutores, qui post finem tutelæ per errorem in officio durantes, ream administrationem retinuerunt: nominum paternorum periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt: cum actionem inferre non potuerunt. Curator à patre testamento datus, impuberis negocijs se per errorem immiscuit. postea à prætore, tutoribus alijs datus, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. Qui se negocijs impuberis, non iure tutor datus, secundum patris uoluntatem immiscuit: errore commisso, tutorem à prætore constitui consultius petet: ne forte, si rem committam deseruerit, fraudis uel culpæ causa condemnatur. non idem seruatur, si quis ultro negotium alienum gesserit: cum satis abundèq; sit, uel in una specie per amici laborem domino consuli. Hæres institutus, qui non habuit substitutum: prius, quàm hæreditatē adiret, quam impuberi restituere debuit, uita decessit. cum hæreditas in Italia esset, scriptus autem hæres in prouincia uita decessisset: tutores prouincialium rerum, culpæ nomine condemnandos existimaui: si causam testamenti non ignorantes, utilitatem impuberis deseruerunt. nam hæreditatis in prouincia fideicommissio restituto, causam quidem iuris expediri potuisse: rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. Aduersus tutorem, qui pupillum hæreditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet: creditori, qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impuberis

ris uerteret. Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautio-
 nem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. cum
 officio deposito soluendo fuissent: irritam cautionem esse factam, & pi-
 gnoris uinculum solutum apparuit. Tutor datus aduersus ipsam
 créationem prouocauit. hæres eius postea uictus, præteriti temporis peri-
 culum præstabit: quia non uidetur leuis culpa, contra iuris authorita-
 tē mandatum tutelæ officium detrectare. Rerum prouincialium tu-
 tores in urbe caussa appellationis impuberum agentes: rerum Italicarum
 curatores, ut impuberibus constituentur, ad officium suum re-
 uocare debent. alioquin si prius in prouinciam redierint: dolum aut
 culpam eorum in ea quoque parte recte iudex conueniet. Patruus tes-
 tamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domiciliū haberet, tam
 Italicarū rerum, quā prouincialium administrationem suscepit: atque ita
 pecuniam ex uenditionibus Romæ resectam in prouinciam traiecit, &
 in calendarium pupilli conuertit. tutor in locum eius Romæ substitu-
 tus, administrationem pecuniæ, quæ non pertinet ad tutelam suam,
 suscipere non cogitur. Curatores testamento, uel tutores inutiliter
 dati, neque decreto prætoris confirmati, negocia gesserunt. uice mutua
 periculum præstare coguntur: cum officium sponte citra iuris admini-
 strationem inierint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores uel tu-
 tores constituentis, implorare debuerit. Tutoribus idoneis diem fun-
 ctis, uice mutua periculum ad hæreses eorum non redundat, quod non
 habuit locum officio tutelæ manente. In eum, qui tutelam gerere
 noluit: post cæteros, qui gesserunt, actionem tutelæ dari placuit. quod
 tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui se negocijs miscuerunt, sed
 communi negligentia perijt: citra substitutionis ordinem, æqualiter
 omnium periculum spectat. Tutores, pubere pupillo constituto, li-
 tem appellationis incohatam iussu consulum, ob noticiam rei perfece-
 runt. cū iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpæ non subij-
 ciuntur. Ab eo, qui restitutionis auxilio non iuuatur, quæstio culpæ
 tutorum conuentione remitti potest: nec donatum, sed transactum ui-
 detur negligentia tutorum. Periculo nominum, quæ pater usuris
 maioribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem calendarij præsta-
 re cogitur, exactas autem usuras tutelæ tempore citra ullam compen-
 sationem retinet. Adolescens, tutoribus conuentis, à quibus totum
 seruare non potuit, aduersus curatores, qui tutelam ad se negligentia
 non transfulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelæ iudi-
 cio consultum uidetur, quod alterius officij querelam habuit. Tu-
 tor, qui tutoris idoneum hæredem conuenire pupilli nomine noluit,
 damni uicarius substituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore

suspectum facere superfedit. Tutelæ iudicium ideo differri nõ oportet, quod fratris & cohæredis impuberis idem tutelâ sustineat. Quod de peculio serui actoris, quem adolescens, postquam res suas administrare cœpit, manumisit, retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda curatori per iudicem accepto feretur.

XXXIX. IDEM.

IMpuberi filio centurio curatorem dedit. decreto prætoris non secuto, si nihil curator datus administraret: periculo contumaciæ uel negligentia non adstringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet: nec in alijs circa supremam uoluntatem imperitiæ uenia datur, quàm in bonis militum. filij uero tutela iure patriæ potestatis, non militiæ præmio mandatur.

XL. IDEM.

Qui plures tutores habuit: unum, qui soluendo non fuit, rationem actus sui uetuit reddere. quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta: contutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa recte conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento remissa est, non tenetur.

XLI. IDEM.

Ex pluribus tutoribus in solidum unum tutorẽ iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus, priuilegium pupilli non habebit, quod nec hæredi pupilli datur. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem.

XLII. PAVLVS. lib. VII. quæstionum.

Cum post mortem pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. Quidam cum esset fratris sui filiaæ curator, quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit. quæro, an succurrendum sit ei, cum postea ære alieno emergente, supra uires patrimonij eius dos promissa sit: quoniam in instrumẽto ita scriptum sit, ILLE PATRVS ET CURATOR STIPVLANTI SPOPONDIT: mouet quæstionẽ, quod non ut de suo dotem daret, sed cum crederet rationẽ pupillare sufficere, pmiserit. præterea & illud hic potest tractari: ut si sciens curator non sufficere, promiserit: uel donasse uideatur, uel quoniam dolo fecit, non illi succurratur. respondi. curator, cum officium suũ egressus, sponte se obligauit: non puto ei à prætore subueniri debere: non magis, quàm si creditori pupillæ pecuniam se daturum spondidisset. sed is, de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotij gerendi causa dotem promisit: habet mulierem obligatã. & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri (quia habet dotem) sicut in collatione bonorum dicitur: uel certe post diuortium, siue exa

ita sit dos, siue maneat nomen: quia potest efficere, ut ei accepto fetatur. Quod si mulier suū curatorem adimplere, eò quod supra vires patrimonij eius in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem releuari, mulierem vero cautionem in maritum exponere debere. quod si quandoq; locupletior constante matrimonio facta fuerit: dotis reliquū marito soluat. * al's. seruatur.

XLIII. IDEM.

Qui nominibus à curatoribus prioribus susceptis siue tutoribus, nomina agnouerunt: periculum in se transferunt. Sed & si pupillus post pubertatem, rationibus à tutore acceptis, reliquationē eius secutus, usuras acceptauerit: priuilegium suum non amittit in bonis tutoris uenditis. prætor enim priuilegium ei seruare debet.

XLIII. IDEM.

Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatē * (authoritate curatoris) liberasset: improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. idemq; dicemus in duobus magistratibus collegis, quorū alterum res publica conuenit. sed hæc in magistratibus quidam tractant, quasi duo rei eiusdem debiti essent omnino: quod non ita est. nam si uterq; idoneus est: electio locum non habet. is autem, qui tempore liberatus est: nō ei similis est, qui nihil habet, sed ei qui satisfacit. habet enim, quod obijciat petitori.

XLV. IDEM.

Lucius Titius curator Caij Seij tempore curæ fundum Cornelianum locauit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit. pupillus ætate probata, eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem. quæro, an ex eo, quod ille, ut procurator egit, omne debitum adolescens agnouisse uideatur, eòq; nomine curatorem suum liberarit: Paulus respondit. non ex eo, quod adultus eum, qui prædia eius coluit, procuratorem habere uoluit: debitum, quod ex conductione reliquatus est, agnouisse eum uideri. Sempronij, qui ex pollicitatione debitor patriæ suæ extiterat, bona res publica iussu præsidis possedit. quorum bonorum magistratus reipublicæ tres curatores constituerunt, qui apud Græcos uocantur * ἐπιμεληταί: qui postea inter se sine * al's exuestigijs ant. exem. lege re poteris. etiā μνησποι.

consensu reipublicæ administrationem bonorum Sempronij diuiserunt. ex quibus quidā, cum reliqua traherent, idonei ipso tempore administrationis esse desierunt. postea pupillus hæres Sempronij, qui absentis erat, ab Imperatore impetrauit, ut bona paterna ei restituerentur. quæro, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cū indiuiduū his officium curæ à magistratibus iniunctū sit? Paulus respondit. si pupillo in curatores bonorū actiones decerni placuerit:

erit: pro eius portione, q̄ idoneꝝ nō sit, magistratus cōueniri oportere. alia em̄ causā est tutorū, alia eorū, qui reipublicæ negocia administrāt.

Tutorem, qui pecuniam pupillarem (quamuis suo nomine) scenera uit: non uideri contra constitutiones fecisse, quæ prohibent, pecuniam pupillarem in usus suos conuertere. Quæsitum est, an eius pecuniæ, qua tutor usus est, post finitam quoq; tutelam in diē iudiciꝝ accepti easdē usuras præstare debeat: Paulus respōdit, finita administratione, eas usuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio cōputantur. Paulus respondit, propter ea, quæ post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uolūtate sua tutor administrauit: fideiussorem, qui saluam rem fore cauit, non teneri. Tutelæ iudicio tutor conuentus, edidit librū rationum, & secundum eum condemnatus, soluit. postea cum à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere uellet pupillus decem: prolatae sunt ab his apochæ tutoris. quæsitum est, utrum aduersus tutorem, an aduersus debitorem actio ei cōpetat: Paulus respondit, si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti debitores soluissent: liberatos eos ipso iure à pupillo. sed & si cū tutore actum esset: posse eundem adolescentem propter eam causam tutelæ experiri, & aduersus exceptionē rei iudicatæ doli mali replicatione uti. Cum in testamento duo tutores dati essent pupillo, & aliter ex his uita defunctus fuisset: in locum eius petente matre, ex præfidijs prouinciæ præcepto, à magistratibus tutor datus est, à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore. tutor testamento datus, postea datū suspectum fecit. quæsitum est, in quantum teneatur: Paulus respōdit, tutorem testamento datum pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte administrauit: pro contutoris autem portione prius eos conueniri debere, qui pro eo se obligauerūt, uel magistratus, qui eum dederūt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit: præsertim cum suspectum quoq; eum postulasse dicatur. aliàs quidem cū magistratus plures tutores dant: non prius ad eos reuerti pupillus potest, quàm omnes tutores excussi fuerint. in proposito cū unus à magistratibus datus proponeretur: non est uisum, prius collegam conueniendum, qui & suspectū fecit, & testamento datus est. perindeq; habendos singulos, ac si in testamento in partes dimidias tutores dati essent. Tutoribus concessum est, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, uel etiam deminuendi causā cum his transigere. & ideo eum, qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse.

T

XLVI. SCAEVOLA.

Titium & Mæuiū tutores quis dedit, & cauit ita. Βούλοιμι νῦν τῶν
καταλῶν

βακαλῶ πάντα γίνεσθαι μετὰ τῆς μακρίας τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης: δῖχα αὐ
 τοῦ τὸ γινόμενον ἀκυρὸν ἔστω. Titius solus à debitoribus exegit. an li-
 berati essent, quæritur. respondi. si & administrationem Manio dedis-
 set, non recte solutum. Quatum filio meo diurnum sufficiat, Mari-
 ana & Ianuaria æstimabunt. quæro, an cõtenti esse debent tutores arbi-
 trio mulierum? respondi. sumptum boni uiri arbitrio faciendũ. Tu-
 tores dati ad res Italicas, instrumenta Romæ reperierunt debitorum
 provincialium: ut pecunia Romæ, aut ubicunq; petatum fuerit, solua-
 tur. quæro, cũ neq; debitoribus in Italia essent, neq; eorum prædia: an hæc
 exactio ad Italicæ rei tutores pertineat? respondi. si provincialis cõtrea-
 ctus esset, non pertinere: respicere tamen ad officium eorum, ne instru-
 mentorum ignorantia contractus eos, ad quos administratio pertinet,
 lateret. A matre datus testamento tutor, cum putaret se tutore esse,
 distraxit bona materna & paterna pupillorum, & decessit non soluen-
 do. quæritur, an pupillus res possit uindicare? respõdi. si manent res pu-
 pilli, uindicare ab eo posse. Præfectus legionis ita testamento cauit.
 uolo, ut sit in arbitrio tutorum filij mei, si uoluerint huius summæ un-
 cias inferre usurarum nomine, ita ne numi dispergantur. quæro, si ap-
 paruerit pecunia scenerata à tutoribus: iudicio tutelæ uncias usuras, an
 uero eas, quas stipulati sunt, præstare debeant? respondi. si secundum
 uoluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neq; pupilli
 nomine in scõnus dedissent: id præstari, quod testator uoluisset. Lucius
 Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, & rem hæreditariam pi-
 gnori ei dedit post triênium iam puberibus his, quorum tutela admi-
 nistrata est, si scõ bona defuncti adiudicata sunt: quia mortem eius hæ-
 res non est ultus. quæritur, an id nomen pupillus recusare possit? respõ-
 dit. secundum ea, quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum non
 pertinere. Altero ex duobus fratribus socijs bonorum & negociatio-
 nis defuncto, hærede filio: tutor patruus uenditis omnibus communis
 negociatiõis mercibus, & sibi redemptis, negocium suo nomine exer-
 cuit. quæsitum est, utrum compendiũ negotij, an usuras pecuniæ præ-
 stare debeat? respondi. secundum ea, quæ proponuntur, pupillo usurã,
 non compendium præstandum. Tutor rerum Italicarum conuen-
 tus à creditore provinciali, ubi rem pupillus habuit, soluit. quæsitũ est,
 an id tutelæ iudicio reputari potest? respõdit. nihil proponi, cur nõ pos-
 sit.

XLVII. HERMOGENIANVS lib. III. iuris uoluntariorum.

Inter bonorum, uentrisq; curatorẽ, & inter curatorem furiosi, itẽq;
 prodigi, pupilline magna est differentia: quippe cũ illis quidẽ plãne
 rerum administratio, duobus autẽ superioribus sola custodia, & rerũ,
 quæ deteriores futuræ sunt, uenditio committatur.

Paulus

XLVIII. PAVLVS.

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitū, aut fundorum omiffam comparationem: tutor, si non ad damnū relarciendum idoneus est, extra ordinem coërcebitur.

XLIX. HERMOGENIANVS lib. III. *iuris dītorū.*

SI res pupillaris incurfū latronum pereat: uel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuiſſet celeberrimus, ſolidum reddere non poſſit: nihil eo nomine tutor præſtare cogitur.

L. VENVLEIVS lib. VI. *ſtipulationum.*

SI duo plures ſiue tutores tutelam adminiſtrent: in fideiuſſorem quiſdem in ſolidum per quemlibet eorum committitur ſtipulatio. at ſi inter eos diuiſa ſit tutela regionibus (quod plerunq; fit) & alius urbica negocia, alius peregrina adminiſtret: tunc ex ſubſtātia cuiuſq; rei, aut committi contra fideiuſſorem ſtipulationem, aut non committi dicemus. nam licet omnes tutores ſint, & tutelam gerant: tamen cum quis de ea re, quæ extra ſuam regionem erit, experiri uel ad iudicium uocari coeperit: perinde non committitur ſtipulatio, atq; ſi ei adminiſtratio tutelæ permiſſa non eſſet. quantum enim facit, in totum denegata: tandem ualet, ſi in ea re, de qua agitur, denegata ſit.

LI. NERATIVS lib. III. *membranarum.*

Curator pro minore non tantum dotem dare debet, ſed etiam impenſa, quæ ad nuptias faciendæ ſunt.

LII. PAVLVS lib. III. *decretorum.*

A Emilius Dexter magiſtratus ſui tempore datis tutoribus, ceſſauerat in exigenda ſatiſdatione. deinde quibuſdam excuſatis, à ſequentibus magiſtratibus Dexter tutor adſumptus fuerat. creatus conueniebatur in ſolidum duplici ratione: & quia tutor, & quod cum magiſtratus eſſet, & tutores dediſſet, ſatiſdationem non exegiſſet. ex diuerſo dictū eſt. licet ſatis exactū non eſſet: tamen in diem tutelæ finitæ idoneos fuiſſe tutores, neq; ceſſationem curatorum obeſſe tutoribus debere. pronunciauit: ſi in diem finitæ tutelæ idonei permaniſſent tutores: licet ſatis non eſſet exactum, curatorum eſſe periculum. ſi minus: tutorum & magiſtratum.

LIII. TRIPHONINVS lib. VII. *diſputationum.*

Non exiſtimo maximis uſuris ſubiiciendum eum, qui à contutore ſuis mutuam pecuniā pupilli accepit, & cauit, certasq; uſuras promiſit, quas & alij debitores pupillo dependunt: quia hic ſibi nõ conſumpſit, nec clam, nec quaſi ſua pecunia licenter abutitur: & niſi hiſ uſuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accipiſſet. & multo reſert, palam aperteq; debitorem ſe, ut extraneum & quemlibet faceret pupil-

pupillo: an sub administratione tutelæ pupillicæ utilitate, latenter sua commoda pecunia pupilli iuaret.

LIIII. IDEM lib. IX. *disputationum.*

Tres tutores pupillo dati sunt. unus tutelam gessit, & soluendo nõ est. secundus tertio gerendam mandauit. tertius nihil omnino gessit. quæsitum est, quatenus quisq; eorum teneatur? Et tutorum quidẽ periculum commune est in administratione tutelæ, & in solidum uniuersi tenentur. planè si numerata pecunia pupilli * (inter eos distributa) est: * hæc a/s desunt. non in maiorem summam quisq; eorum, q̄ accepit, tenetur. sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt: uideamus, an ea actione, quæ proponitur ex lege duodecim tabularum aduersus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur. & quamuis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alij teneantur. nam in alijs furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea cæteris pœnæ dempta actio, quod ab uno iam exacta est. sed tutores propter admissam administrationem non tam inuito domino contrectare eam uidentur, quam perfide agere. nemo deniq; dicit unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis, aut ipsam rem, aut eius æstimationem. Nõ solum ergo gessisse tutelam creditur is, qui uel ipse gessit, uel alij gerendam mandauit: sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram, * eiq; per- * a/s. & qui. misit administrationem totius tutelæ. nec potest se defendere constitutionibus, quæ iubent ante cõueniri eum, qui gessit. Inde in eo, quod nemo gessit, non utiq; eius periculum est, qui quædam gessit, sed communiter omnium. exigi autem ab eo solo periculum ob alia, quæ non gessit, non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ uel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non deberent. Quod autem dicitur, desisse soluendo esse, uel non esse, & contutores præstare debere: uideamus, qualem intellectum habeat. item utrum sufficiat, nihil deminutum esse de facultatibus cõtutoris, an & si nihil post accidit, quod palam faciat deminutionem patrimonij, debeat tamen contutor inquirere fortunas cõtutoris. sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis interapedine, quo testamentum factum est, usq; ad mortem patris aliam æstimationem accipere potest. nam aperte prodigo, uel cuius bona uenierant: licet obreptum fuerit prætori, qui decreto eum dedit, permittere cõtutor administrationem non debet: & potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens, ignorasse: aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

L V. SCAEVOLA.

H Tutor

Tutor rerum & animalium pupilli uenditionē fecit. sed quaedam animalia, emptoribus precium non soluentibus, retinuit, & apud se habuit. precium idem rationibus pupilli accepto tulit. ex his aliquot nata sunt. defuncto tutore, hæres eandē tutelā administrauit, & animalia annis pluribus possedit. quæsitum est. an cum is, cuius tutela administrata est, annis quatuordecim esset: iure animalia uindicaret? respondi. secundum ea, quæ pponerentur, pupillum ea uindicare non posse.

LVI. IDEM.

Chirographis debitorum incendio exustis, cum ex inuentario tuorum conuenire eos possent ad soluendam pecuniam, aut ad nouationem faciendam cogere: cum idem circa proprios debitores propter eundem casum fecissent, & id omisissent circa debitores pupillorum: an si quid propter hanc eorum cessationem pupilli damni contraxerunt, iudicio tutelæ consequantur? respondi. si adprobatum fuerit, eos tutores hoc per dolum, uel culpam prætermisisse: præstare ab his hoc debere. Ab eo, qui sententia præfidis bonis ademptis relegatus erat (cum permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is, qui pronunciauerat, non receperat) fundum emerat pupillus, interuentibus tutoribus: & appellatione iniusta pronūciata, fundus ei ablatuſ est. quæsitum est, an tutelæ iudicio precium fundi pupillus cōsequi a tutoribus possit? respondi. si scientes emerunt ab eo, qui in ea causa etiamnum obnoxius sententiæ priori esset: tutelæ iudicio eos teneri.

LVII. IDEM.

Qui negociationem per Pamphilum & Diphilum, prius seruos, postea libertos exercebat: suo testamento eos tutores reliquit, & cauuit, ut negocium eodem modo, quo se uiuo, exerceatur. hi tutelam administrauerunt, non tantum cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius. sed Diphilus quidem cum incremento negociationis rationes obtulit: Pamphilus autem putauit reddi oportere, non ad incrementum negociationis, sed ad computationem usurarum, ut in tutelæ iudicio solet. quæsitum est. an secundum uoluntatem defuncti, exemplo Diphili, Pamphilus quoque rationem reddere debeat? respondi. debere. **CLAUDIUS TRIPHONINVS.** quia lucrum facere ex tutela non debet. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo: qui supererat, ex persona pupilli sui iudice accepto, consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat. quæsitum est. iudicio tutelæ, quo experitur pupubes factus, utrum eius tantum, quod ab initio ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem, usuræ ueniant: an etiā eius summæ, quæ ex ortis usuris pupillo aucta, post mortem eius ad superstitem æque cum

cum sorte translata sit, aut transferri debuit? respondi. si eam pecuni-
am in se uertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas. quod si pe-
cunia mansisset in rationibus pupilli: præstandum, quod bona fide per-
cepisset, aut percipere potuisset, si fœnori dare (cū potuisset) nō ne-
glexisset: cum id, quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte
datur, ei, qui accepit, totū sortis uice fungatur, uel fungi debeat. Testa-
mento dati tutores, quod ruptum uidebatur, cessauerunt in admini-
stratione tutelæ: & à præside tutor datus est pupillo. iussi autem sunt &
hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare: coniuncto
eo, qui à præside datus, cœperat administrare. quæsitum est, ad testa-
mento datos periculū administrationis, utrum ex apertis tabulis, an
ex quo iussi sunt, pertineat: respondi. ad eos, de quibus quæreretur, nul-
lum antecedentis temporis periculum pertinere. Pupillo hærede in-
stituto, filia ex hæredatæ duo milia numorum aureorum legauit, eos-
demq; tutores utrisq; dedit. quæsitum est, an cum ex eo die, quo duo
milia potuerunt à substantia hæreditatis separari, in nomina collocare
neglexerint: usurarum nomine pupillæ tutelæ iudicio teneantur? re-
spondi. teneri. Quæsitum est, an usuræ pupillaris pecuniæ, quas tu-
tores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem compu-
tantur, & uniuersæ summæ usuras debere curatores incipiant? respon-
di. omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia
omnis fors efficitur.

LVIII. IDEM.

Cum hæreditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu uide-
retur, ut pupilla hæreditate paterna abstineret: unus ex tutoribus
cum plerisq; creditoribus ita decidit, ut certa crediti portione contenti
essent, acciperentq; idem curatores iam uiripotentia accepti, cū plerisq;
creditoribus deciderunt. quæsitum est, an si aliquis tutorum creditor
patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cū usuri-
ris fecerit: reuocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas
cæteri quoq; creditores acceperunt? respondi. eum tutorem, qui cate-
ros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

LIX. POMPONIVS.

Si tutoris hæres exsecutus est, quæ tutor incohauit, tutelæ etiam eo
nomine tenetur.

LX. IDEM lib. III. ἐπιστολῶν.

Apud Aristonem ita scriptum est, quod culpa tutoris pupillus ex
hæreditate desijt possidere: eius æstimatio in petitione hæredita-
tis sine ulla dubitatione fieri debet ita, si pupillo de hæreditate cau-
tum sit, cautum autem esse uidetur, etiam si tutor erit idoneus, à quo
H ij ser-

seruari possit id, quod pupillus ex litis æstimatione subierat. Sed si tutor soluendo non est: uidendum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat: perindeque haberi debeat, ac si res fortuito casu interisset: similiterne atque ipse pupillus ex pers culpæ quid ex hæreditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. de possessore quoque furioso quaeri potest: si quid, ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? POMPONIVS. puto eum uerum dicere. sed quare cunctatus es, si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dici possit: actiones duntaxat, quas haberet cum tutore pupillus, uenditori hæreditatis præstandas esse: sicuti & hæres, uel bonorum possessor, si nihil culpa eius factum sit: (ueluti si fundo hæreditario uidectus sit, aut seruus hæreditarius uulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris) nihil amplius, quam actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat. Idem dicendum est, & si per curatorem furiosi culpa uel dolo quid amissum fuerit: quemadmodum si quid stipulatus tutor uel curator fuisset, aut uendidisset hæreditariam rem. imputare autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit: quomodo si casu aliquo sine facto personæ id accidisset.

DE AVTHORITATE ET CONSENSU
tutorum & curatorum. Tit. VIII.

VLPIANVS.

Quamquam regula est iuris ciuilis, in rem suam authorem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprii sui debitoris hæreditatem aduenti pupillo authoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio authoritatis ea est, ut hæres fiat: per consequentias cõtingit, ut debitum subeat. sed tamen authorem, ab eo stipulari non potest. Et cum quidam authoritatem accommodaret pupillæ suæ, ut seruo suo stipulanti sponderet: diuus Antoninus Pius rescripsit, iure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem: sed si author fiat, ut filio suo quid tradatur: nulla erit authoritas. euidenter enim sua authoritate rem acquirit. Tutor si inuitus retentus sit per uim: non ualet, quod agitur: sicuti neque præsentia corporis sufficit ad authoritatem: ut si somno, aut morbo comitiali occupatus, tacuisset.

II IDEM.

NVlla enim differentia est, non interueniat authoritas tutoris, an perperam adhibeatur.

Paulus

III. PAVLVS.

Etiam si non interrogatus tutor author fiat: ualet autoritas eius, cum se probare dicit, id quod agitur. hoc est enim authorem fieri.

IIII. POMPONIVS.

Et si pluribus datis tutoribus, unius autoritas sufficiat: tamē si tu^{* a's . au-}tor author erit, cui administratio tutelae cōcessa nō est: id ratum thoretur à prætore haberi non debet. & ideo puto uerius esse, quod Ofilio placebat: si eo tutore authore, qui tutelam nō gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Item si eo authore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

V. VLPPIANVS.

Pupillus obligari tutori eo authore non potest. planē si plures sint tutores, quorum unius autoritas sufficiat: dicendum est, alio authore pupillum ei posse obligari: siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. sed & cum solus tutor, mutuā pecuniā pupillo dederit, uel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantum tutori, uerum & cuius alij actionem, in quantum locupletior factus est, dandam, diuus Pius rescripsit. Pupillus uendendo sine tutoris autoritate non obligatur. sed nec emendo, nisi in quantum locupletior factus est. Item ipse tutor & emptoris & uenditoris officio fungitur non potest: sed enim si contutorem habeat, cuius autoritas sufficit: procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit: nullius erit momēti, ideoq; nec usucapere poterit. sanē si suae ætatis factus, comprobauerit emptionem: contractus ualet. Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit: in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide uidetur gessisse rem, & ita est rescriptum à diuo Seuero & Antonino. sanē si quidem emit ipse palam, dedit autem nomen non mala fide simpliciter: (ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi) ualet emptio. quod si callide: idem erit, atq; si per interpositam personam emisset. sed & si creditor pupilli distrahat: æque emere bona fide poterit. Si uero filius tutoris, uel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit, ac si ipse emisset.

VI. POMPONIVS.

Tutores, quibus administratio decreta non est, tanquam extraneos, recte à pupillo emere placet.

VII. VLPPIANVS.

Quod dicimus, in rem suam autoritatem accomodare tutorem non posse: toties uerū est, quoties per semetipsum, uel subiectas sibi personas acquiritur ei stipulatio. cæterum negocium ei per conse-

quentias geri (ut dictum est) nihil prohibet. Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore à pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulationem ualere: si tamen autoritas tutoris unius sufficiat. cæterum si non sufficiat: dicendum erit, inutilem esse stipulationem. Si & pater & filius, qui in potestate eius fuit, tutores fuerint, & pater est stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris auctor esse filius non potest.

VIII. IDEM.

ET si conditionalis cōtractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri. nam autoritas non conditionaliter, sed pure interponenda est, ut conditionalis cōtractus confirmetur.

IX. CAIVS lib. XVIII. ad edictum provinciale.

Obligari ex omni cōtractu pupillus sine tutoris autoritate non potest: adquirere autem sibi stipulando, & per traditionem accipiendo, etiam sine tutoris autoritate potest. sed credendo obligare sibi non potest: quia sine tutoris autoritate nihil alienare potest. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris autoritate alienare potest: apparet, nec manumittere eum sine tutoris autoritate posse. hoc amplius, licet tutoris autoritate manumittat: debet ex lege Aelia Sentia apud consilium causam probare. Pupillus ex omnibus causis soluendo sine tutoris autoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur. Pupillus hereditatem adire sine tutoris autoritate non potest, quamuis lucrosa sit, nec ullum habeat damnum. sed nec ex senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere sine tutoris autoritate potest. Tutor statim in ipso negotio præsens debet auctor fieri: post tempus uero, aut per epistolam interposita eius autoritas, nihil agit. Etiam si non exaudiat tutoris autoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamē hoc adprobetur: recte negotium geritur. ueluti si absenti pupillo per epistolam uendam aliquid, aut locem, & is tutoris autoritate consentiat.

X. PAVLVS.

Tutor, qui per ualetudinem, uel absentiam, uel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

XI. CAIVS lib. XVIII. ad edictum provinciale.

Si ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat: expeditiōndarum rerum gratia, & in agnoscenda, & in repudianda bonorum possessione uolūtatem tutoris curatorisq; spectari debere placuit: quis si quid contra modum pupilli, furiosisq; fecerint, tutela curatioisq; iudicio tenebuntur.

XII. IULIANVS lib. XX. *digestorum.*

Si seruus communistius & Titij à pupilla tua te authore aliquã rem
per traditionẽ acceperit: tota ad Titij pertinebit. MARCELLVS
NOTAT. nam quodcumq; ad omnes dominos non potest pertinere: id
pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere neteres cõprobauerunt.

XIII. IDEM lib. XXI. *digestorum.*

Impereres tutore authore obligantur, etiam si taceant. nam cum ac
ceperint pecuniam mutuam: quamuis nihil dicant, autoritate tu-
toris interposita, tenentur. quare & si nõ debita pecunia his personis so-
luta fuerit: quamuis tacuerint, interposita tutoris autoritas sufficit,
ut conditione teneantur.

XIIII. IDEM *ad Vrseium seroem.*

Non multum interest, nõ adfuerit tutor, cum negocium cõtrahe-
retur: an præsens ignorauerit, quale esset, quod contraheretur.

XV. MARTIANVS.

Accipientis & edentis iudicium idem tutor author utrinq; fit. sed
utrum ita est, si bis author factus est: an & una autoritas suffici-
at eo animo, ut ad utrunq; pertineat? dubitat quidẽ Pomponius, sed
fortiter defenditur, sufficere unam autoritatem.

XVI. PAVLVS.

Etiam si tutor cæcus factus sit, author fieri potest.

XVII. IDEM.

Si tutor pupillo nolit author fieri, non debet eum prætor cogere: pri-
mum, quia iniquum est, si non expedit pupillo, autoritatem eum
præstare: deinde & si expedit, tutelæ iudicio pupillus hanc iacturã cõse-
quitur.

XVIII. IDEM.

Potest pupillus tutore authore debitorem suũ Titio delegare. sed
cum tutor debet pupillo: dicendum est, neq; delegari eum, neq; pro
curatorem aduersus tutorem dari ipso tutore authore posse: quia futu-
rum sit, ut autoritate sua liberetur.

XXIX. IDEM lib. XVIII. *responsorũ respondit.*

Curatorem etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quæ solennitatẽ
iuris desiderant, explicanda, tutore authore opus esse.

XX. SCAEVOLA lib. VII. *responsorum.*

Inter pupillos paternæ hereditatis diuisio facta est, præsentẽ tutore,
sed non adsignante instrumento diuisionis. quæsitum est, an ei stari
oporteret? respondi. si tutor author fuisset: non idcirco minus standũ
esse diuisioni, quod non adsignasset.

XXI. IDEM lib. *singulari questionũ publicæ tractatarum.*

Defendete tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris, acce-
pit

pit curatorem: Inter que in & creditorem acta facta sunt apud procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus procurator Cæsaris dixit, faciat iudicata. Nonellius curator dixit, abstineo pupillum. Priscus procurator Cæsaris dixit, responsum habes. scis, quid agere debeas. quæsitum est, an secundum hæc acta adolescens bonis patris absentus sit: respon- di. proponi absentum.

XXII. LABEO lib. V. posteriorum à laboleno epitomatorum.

SI quid est, quod pupillus agendo, tutorem suum liberaturus est: id ipso tutore auctore agi recte non potest.

QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL CURATORIS MINORES AGERE, UEL CŌUENIRI POSSUNT. Tit. IX.

POMPONIUS.

Dolum malum uel culpam tutoris, Aristo ait, pupillum possessorem condemnandum: sed non puto, quanti actor in litem iuraret. & tamen illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit.

II. VLPIANVS.

SI tutor uel curator pecunia eius, cuius negocia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, uel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam, uel mutuam pecuniam exigendam.

III. PAPINIANVS.

*als. pu-
ero. **D**olus tutorū *pupillo, neq; nocere, neq; prodesse debet. quod autem uulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerū est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit: scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoq; actione dicendum est, item in hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desijt, pupilli rationibus illatum probetur.

III. VLPIANVS.

ET si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit: pupillo nihil nocere oportet.

V. PAPINIANVS.

Post mortem furiosi nō dabitur in curatorem, qui negocia gessit, iudicati actio: non magis, quā in tutorem: si modo nullā ex consensu post depositum officium nouationem factam, & in curatorem uel tutorem obligationem esse translata[m] constabit. Tutor, qui pecuniam soluturum se cauit, ad quam pater pupilli condemnatus fuerat: actio.

actionem post tutelam finitam recte recusat. non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret.

VI. IDEM.

Tutor, interposito decreto prætoris, actorem reliquit. secundum eum sententia dicta, iudicati actio ad pupillum non minus transfertur, quam si tutor obtinuisset.

VII. SCAEVOLA.

Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur.

VIII. IDEM.

Tutor, qui & cohæres pupillo erat, cum conveniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cavuit. quæsitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio: respondit, dandam.

DE SUSPECTIS TUTORIBVS ET CURATORIBVS. Tit. X.

VLPPIANVS.

Hæc clausula frequens & per quam necessaria est. quotidie enim suspecti tutores postulantur. primum igitur tractemus, unde descendat suspecti crimen, & apud quos postulari quis possit suspectus tutor uel curator. deinde quis, & à quo, & ex quibus causis remoueat, de quibus poena suspecti. Sciendum est itaque suspecti crimen esse lege duodecim tabularum descendere. Damus autem ius remouendi suspectos tutores Romæ prætoribus: in prouincijs præsidibus earum. an autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit. sed imperator Antoninus cum diuo Seuero ^{atq; Bran} Braduæ Marico proconsuli Africa rescriptum ad ^{duæ.} eum transit. ergo & si prætor mandet iurisdictionem: simili modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est. cum enim sit in prouincia hoc rescriptum: consequens erit dicere etiam eum, cui à prætore mandata est iurisdictione, posse de suspecto cognoscere. Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc uideamus, qui suspecti fieri possint. & possunt quidem omnes tutores: siue testamentarij sint, siue non sint, sed alterius generis tutores. quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit. Quid si patronus: adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, patrono parcendum. Consequens est, ut uideamus, qui possint suspectos postulare. & sciendum est, I quasi

quasi publicam esse hanc actionem. quinimò & mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoq; & auia. potest & soror. nam in sororem etiam rescriptum exstat diui Seueri. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit sexus uerecundiam non egredientem, sed pietate productam non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. Si quis de plebeis, ob facta atrociora in tutela admissa, fuerit apud prætoré accusatus: remittitur ad præfectum urbi grauius puniendus.

II. IDEM.

Libertus quoq; si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum urbi remittetur puniendus.

III. IDEM.

Tutor quoq; contutoré potest suspectum facere: siue duret adhuc tutor, siue iam desierit ipse, contutor autem maneat tutor: & ita diuus Seuerus rescripsit. plus diuus Pius Cæcilio Petino rescripsit, posse & tutoré suspectum remotum, contutores suos suspectos facere.

Liberti quoq; pupillorum grate facient, si tutores uel curatores eorum, male gerentes rem patronorum uel liberorum patronorum, suspectos fecerint. sed si patronum suum, ut suspectum in tutela facere uelint: melius est, liberos ab accusatione repelli: ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat, cum hoc omnibus alijs pateat. Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi, uel prodigi, ut suspectus remoueri potest. sed & si quis curam uentris bonorum uel administrat: non carebit huius criminis metu. Præterea uidendum, an sine accusatione possit suspectus repelli. & magis est, ut repelli debeat: si prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse, quod fauore pupillorum accipiendum est. Nunc uideamus, ex quibus causis suspecti remoueantur. & sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si forte grassatus in tutela sit: aut quod sordide egerit, uel perniciose pupillo, uel aliquid interceperit ex rebus pupillaribus iam tutor. Quod si quid admisit, ante tamen, q̄ tutor esset: (quamuis in bonis pupilli, uel in tutela) non potest suspectus tutor postulari: quia delictum tutelam præcessit. proinde si pupilli substantiam expilauit, sed ante, quam tutor esset: accusari debet expilatæ hæreditatis. si minus: furti. Quæri potest: si tutor fuerit pupilli, idēq; sit curator confirmatus adolescenti: an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari: & cum possit tutelæ à concuratoribus conueniri: consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit deposito officio, uel alio sumpto. Item erit quærendum, si propo-

nas aliquem desisse esse tutorem, & rursus coepisse. (utputa usq; ad tempus, uel ad conditionem erat datus: deinde iterum, uel superueniente conditione testamentaria, uel etiam a praetore postea datus) an suspectus possit postulari: & quia duae tutelae sunt: si est, qui eum tutelae iudicio conueniat: aequissimum erit dicere, cessare crimen suspecti. si autem ipse tutor est solus: nunquid, quia tutela cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi suspectus ex eo, quod in alia male uersatus sit: Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. Quod si quis tutor ita datus sit, QVO AD IN ITALIA ERIT, TUTOR ESTO, uel, QVOAD TRANS MARE NON * IERIT: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administravit ante, quam trans mare abisset: & magis est, ut postulari possit, quasi una tutela sit, habens interualla. Si quis abfuturus reipublicae causa, desiderauerit in locum suum constitui alium tutorem: an reuersus, ex ante gesto suspectus postulari possit: & quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessabit postulatio. Si curator uentri bonis datus, fraudulenter uersatus sit: deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. Et si quidem habet contutores: non poterit postulari, quia conueniri poterit. Si non habet: amoueri poterit. Si tutor inimicus pupillo parentibus eius sit: & generaliter, si qua iusta causa praetorem mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari: reijcere eum debet. Seuerus & Antoninus rescripserunt Epicurio: tutores, qui res uetitas sine decreto distraherunt, nihil quidem egisse: uerum si per fraudem id fecerunt, remoueri eos oportere. Tutor, qui ad alimenta pupillo praestanda copiam sui non faciet: suspectus est, poteritq; remoueri. sed si non latitet, sed praesens nihil posse decerni contendat, quasi inopi: si datis pupillo aduocatis, in mendacio reuincatur: ad praefectum urbi remittendus est. Neq; enim interest, id agere quenquam, ut corrupta fide inquisitionis, tutor constituatur: an bona fide constitutum, uelut praedonem, bonis alienis incumbere. hic ergo non quasi suspectus remouebitur, sed remittetur puniendus ea poena, qua solent affici, qui tutelam corruptis ministerijs praetoris redemerunt. Tutores, qui repertorium non fecerunt: uel pecuniam, neq; ad praediorum comparationem conferre, neq; deponere pernicaciter perstant: quoad emptionis occasio inueniatur, uinculis publicis iubentur contineri, & insuper pro suspectis habentur. sed sciendum est, non omnes hac seueritate tractari debere: sed utiq; humiliores. ceterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi: non opinor uinculis publicis contineri oportere. Is tutor, qui inconsiderate pupillum, uel dolo abstinuit haereditate: suspectus postulari potest.

Qui ob segniciam, uel rusticitatem, uel ineffiam, uel simplicitatem, uel ineptiam remotus fuit: in hac causa est, ut integra existimatione tutela uel cura abeat. sed & si ob fraudē non remouerit aliquem, sed alium ei adiunxerit: non erit famosus: quia non est abire tutela iustus.

III. IDEM.

Quoniam hæ causæ faciunt, ut integra existimatione tutela uel cura quis abeat: decreto igitur debet causa remouendi significari, ut appareat de existimatione. quid ergo, si non significauerit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debere dici, hunc in regræ esse famæ. & uerum est. Si prætor sententia sua non remouerit tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, ut & hic delinat tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari: uel ob ignauiam, uel negligentiam, uel dolum, (si dolo fecerunt) possunt remoueri.

V. IDEM.

Suspectus fieri is quoque, qui satis dederit, uel etiam nunc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluam fore, quam tabulas cautionis habere. nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

VI. CALLISTRATVS.

Quia satisfactio propositum tutoris maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re pupillari facultatem præstat.

VII. ULPIANVS.

Imperibus quidem non permittitur suspectos facere. adolescentibus planè uolentibus suspectos facere curatores suos, permittitur: dummodo consilio necessariorum id faciant. Si non fraus admittitur, sed lata negligentia: quia ista propè fraudem accedit, remoueri & hunc quasi suspectum oportet. Præterea accesserunt quædam species ex epistola Imperatoris nostri & diui Seueri ad Atrium Coloni. nam aduersus eos, qui ne alimenta decernantur, sui copiam perseuerant non facere: ut suis rebus careant, præcipitur: rei quoque seruandæ causa pupillus in possessionem mittitur eius, qui suspectus sententia sua factus est: quæque mora deteriora futura sint, curatore dato, distrahi iubentur. Item si quis tutor datus, non compareat: solet edictis euocari, nouissimeque (si copiam sui non fecerit) ut suspectus remoueri ob hoc ipsum, quod copia sui non fecit, quod & per raro, & diligenti habita inquisitione, facien dum est.

VIII. IDEM.

Suspectum etiam tutorem esse putamus, qui moribus talis est, ut si suspectus sit. enim uero tutor, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

IX. MODESTINVS.

SI tutor aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit, uel si patronus pupilli liberti tutelam gerat, & quis eorum tutela remouendus uideatur: optimum factu est, curatorem ei potius adiungi, quam eundem notata fide & existimatione remoueri.

X. PAPINIANVS.

Decreto prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timet. iniquum enim uidetur, remoueri quem tutela uel cura, in futurum autem non esse securum.

XI. IDEM.

Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem coepta, soluitur.

XII. IULIANVS lib. III. ad Minutium.

Nihil proponi, cur præscribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio prætoris à pupillari seruo detegente fraudes instruat.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS SEPTIMVS.

DE EXCUSATIONIBVS TUTORVM, & temporibus earum. Tit. I.

HERENNIVS MODESTINVS IGNATIO DEXTRO.

Quoniam describens librū (ut mihi uidetur) utilissimum, quem excusationum tutelæ & curatoris uocauit: hunc tibi misi. faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinā manifestā, enarrans legitima Græcorum uoce. & si cognouero inepta ea ad transferendum esse: apponam dicendorū narrationi etiā ipsa legū uerba, si necesse erit: ut dicendorum simul & legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, & utilitatem præbeamus. Dicendū igitur primum est, quos creati non oporteat. Libertinis pupillis ingenuos tutores uel curatores præfides non dabunt: nisi omnimodo libertinorum penuria secundum locum illud sit. libertinis enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem loco sint, oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur: diuus Seuerus, implexerit curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi iuste ratio-

I iij nes

nes reddiderit, rescripsit. Non potest curator esse sponsæ sponfus, ut Senatus dicit. creatus autem talis absoluitur.

II. IDEM. lib. II. excusationum.

† **E**Xcufantur à tutela & curatoria, & qui septuaginta annos cõpleuerit. excessisse autem oportet septuaginta annos tempore illo, quo creantur, aut quo hæreditatem adiit quis, aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est: non infra tempora excusatiõis. Aetas autem probatur, aut ex natiuitatis scriptura, aut alijs legitimis demonstrationibus. Remittit à tutela uel curatoria & liberorum multitudo. legitimos autem liberos esse oportet omnes, & si non sint in potestate. oportet autem liberos uiuos esse, quando tutores patres dantur. qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neq; rursus nocent, qui postea moriuntur. & hæc ita inquit constitutio diui Seueri. hoc autem uidetur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: conuenit autem & in omni alio. Qui autem in uetere est, & si in multis partibus legum comparatur iam natis: tamè neq; in præfenti quæstione, neq; in reliquis ciuilibus muneribus prodest patri. & hoc dictum est in constitutione diui Seueri. Non solũ autè filij remissionem tutelæ tribuunt, & filia: sed etiam nepotes ex filijs masculis nati masculi & foeminae. auxiliantur autem tunc, quando patre eorũ mortuo, illius locum supplèt auo. quocunq; autem nepotes fuerint ex uno filio, numerantur pro uno filio. hæc autem ex constitutionibus, quæ de liberis loquunt, possunt colligi. nusquã enim facile est inuenire, ubi de filijs loquatur constitutio, sed de liberis. appellatio autem hæc & ad nepotes extenditur. Numerũ autè liberorum determinatum constitutionibus esse oportet unicuiq; tunc, cũ creantur: non & si post creationem generentur, antequam iura remissionis præbeantur. qui enim post hoc geniti fuerint: non auxiliantur, ut constitutio Seueri & Antonini inquit. Amplius autem & qui habet tres tutelæ, aut tres curatorias, aut cõmistim tres curatorias & tres tutelæ, & adhuc manètes, hoc est nondum excedentibus ætatem minoribus: hi remittuntur ad tutelam uel ad curatoriam uocati. sed tamen & si curator quis fuerit, nõ in puberis, sed furiosi, in numerum curarum & hæc computabitur curatoria. quod sic se habere, docet constitutio Seueri & Antonini. dicit autè hæc & optimus Vlpianus de tribus tutelæ.

III. VLPIANVS lib. sing. de officio prætoris tutelæ.

† **T**ria onera tutelarũ dant excusationem. tria autem onera faciendæ sunt: ut non numerus pupillarũ plures tutelæ faciat, sed patrimoniorum separatio. & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui diuisum patrimonium habent: uel quibusdam tutor, quibusdam

busdam curator: unam tutelam suscepisse creditur.

IIII. MODESTINVS lib. II. excusationum.

¶ **D**iximus tres tutelas habentes ad quartam non uocari. quæ sita est igitur, si quis duas habet tutelas, deinde ad tutelam tertiam uocatus, appellauerit, & adhuc pèdente iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueat: utrum à quarta se excusans, mentionem faciat & tertie: an omnino dimittet illam: & inuenio à diuo Seuero & Antonino constitutum: non oportere ad quartam promoueri à tertia appellentem, pendente tertie creationis excusatione: sed illius finem expectari, terminum futurum quartæ creationis, recta ratione. si enim eo ordine, quartam suscipiet quis: eueniet, ut post tertiam existentem, iniusta tertie appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur extra leges. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curato- riarum: filius ipse nõ uexabitur. & ita constitutum est à diuo Seuero & Antonino. hoc autem & è contrario est, quod oportet filios tutelarum remissionem patri dare, & rursus utriusq; communes: id est, unam filij, & duas patris, aut è conuerso. tunc autem hæc ita se habent, cum onus uni domui, non separatis obringit. scribit autem eadem hæc & nobi- lissimus Vlpianus.

V VLP IANVS lib. sing. de officio prætoris tutelaris.

¶ **T**ria onera in domo una esse sufficit. proinde si pater alicuius, uel filius, uel frater, qui est in eiusdè potestate, tria onera sustineat, quæ ad periculũ patris sui spectet: quia uoluntate eius administrat, omni- bus excusatio à tutela cõpetit. sed si non uoluntate patris administrat: non prodesse, sæpe rescriptum est.

VI. MODESTINVS lib. II. excusationum.

¶ **S**i duas habet tutelam, aliæ duæ simul supinductæ fuerit: uel ordine tertia auxiliabitur ei ad remissionem quartæ, & si imperator fuerit, qui quartam iniunxerit, aut tertiam, & ante quàm cognoscat imperato- ris mandata, promotus erit ad aliam. si autem ordo nõ apparuerit, sed una die duæ creationes proponuntur in diuersis chartis: nõ qui creatus est, sed qui creauit, eliget, quam oporteat eum suscipere. Grammatici, sophistæ, rhetores, medici, qui & *περίοδοι* uocant: quemadmodũ à reli- quis muneribus, ita & à tutela, & à cura requiem habent. est autem & numerus rhetorum in unaquaq; ciuitate, qui uacationem munerum habeat, & hæreses quædam propositæ lege. quod manifestũ est ex epi- stola Antonini Pij, quæ scripta quidem est communitati Asiæ, uniuers- so autem orbi conueniens est. cuius capitulum hic subiectum est. Mi- nores quidem ciuitates possunt quinque medicos immunes habe- re, & tres sophistas, & grammaticos totidem. maiores autem ci- uitates

uitates septem, qui curent: quaternos, qui doceant utranq; doctrinam. maxima autem ciuitates decem medicos, & rhetores quinque, & grammaticos totidem. supra hunc autem numerum ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero uti metropoles gentium. secundo autem, quæ habent fora causarum. tertio autem, reliquas excedere hunc numerum quidem non licet, neq; sententia senatus, neq; alia qua adinventione: minuere autem licet, quoniam pro ciuilibus muneribus hoc introductum esse apparet. & utiq; nõ aliter hac immunitate perfruentur: nisi dogmate senatus inscripti fuerint numero concessio, & circa operationem se negligenter non habeant. & quidem philosophos liberari à tutelis, & Paulus scribit ita. * philosophi, oratores, grammatici, qui publice iuuenibus profunt, excusantur à tutelis. † nam & Ulpianus libro quarto de officio proconsulis ita scribit. * Sed & reprobari medicum posse à republica, quauis semel probatus sit, Imperator noster cum patre Lælio Basilio rescripsit. † De philosophis autem eadem constitutio diui Pij ita dicit. philosophorum autem nõ constitutus est numerus: quia rari sunt, qui philosophantur. existimo autem, eos, qui diuitijs abundant, uoluntarie pecuniam in utilitates patriæ contribuere debere. si autem proprie loqueretur de substantia: iam inde manifestum esset eos non philosophari. est autem imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pij, in qua manifestatur, & philosophos habere immunitatem tutelaram. Sunt autem hæc uerba. cõsimiliter autem his omnibus diuinores & immunitates firmauit: scribens philosophos, rhetores, grammaticos, medicos immunes esse nõ solùm à præfecturis gymnasiarum, & sacerdotij solere: sed & frumenti, uini, & olei emptionis, * (& ius præpositio nis) & neq; iudicare, † (neq; legatos esse) neq; in militia numerari inuitos, neq; ad aliquod munus gentile siue familiarum eos cogi. Am-
 ¶ hæc als defunt. † als ista q; defunt
 plius & illud scire oportet, & eum, qui in patria propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere. si enim existens Cumanus, in Cæsaria doceat, aut medicetur: apud Cumanos immunitatem non habet. & hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino. ualde tamen disciplinis instructos: & si supra numerum, & in aliena patria moram faciant: esse immunes, Paulus scribit, dicens ita diuum Pium Antoninum iussisse. Romæ philosophantem cum salario, uel sine salario, remissionem habere: promulgatum est, à diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere, quoniam in regia urbe, quæ & habetur & est communis patria, decenter utiq; utilem seipsum præbens, nõ minus, quam in propria

ppria patria, immunitate fruatur. Legū uero doctores in aliquo præsidatu docentes, remissionē non habebūt. Romæ autē docentes, & à tutela & cura remittūtur. Vlpianus quoq; libro singulari de officio prætoris tutelarum ita scribit. * Athletæ habent quidē à tutela excusationem, sed si sacris certaminibus coronati sunt. † Gentiū præsidatus, (puta Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ) tribuit immunitatem à tutela, hoc est, quoad in præsidatu sunt. Tutela enī nō est reipublicæ munus, nec quo ad impensam. sed ciuile, nec prouinciale uidetur in tutela administrari. Remittuntur à tutela & curatoria duces ciuitatum.

Dat remissionem tutelæ & capitalis inimiciæ cōtentio facta aduersus patrem pupillorum: nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi postquam scriptum est testamentum, capitale certamen eis inuicem conficit: uel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia, propter hoc autem uideatur esse datus tutor, ut supponatur debito & negocijs. & hoc ex epistola imperatoris Seueri ostenditur. Amplius autem absoluitur à tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu mouet: cum uideatur hoc non calumnia facere, sed bona fide. & hoc diuus Marcus & Verus promulgauerunt. De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis scribit Paulus ita. * Mediocritas, & rusticitas interdū excusationem præbent secundum epistolas diuorū Hadriani & Antonini. Eius, qui se neget literas scire, excusatio accipi non debet: si modo expers non sit negociorum.

VII. VLPIANVS lib. singulari excusationum.

Paupertas sanè dat excusationem, si quis imparem se ueri iniuncto possit probare. idēq; diuorum fratrum rescripto continetur.

VIII. MODESTINVS lib. II. excusationum.

* Sed & milites, qui honeste cōpleuerunt militiae tempus, remissionem habent tutelarū aduersus omnes priuatos: aduersus autem filios eorum, qui eidem ordini communicauerunt, & omniū, qui olim milites fuerunt: infra annum quidem dimissionis remissionē habent, post annum autem non habent. coæqualitas enim honoris militiae fortior uidetur priuilegio, quod olim inter milites habuerūt: nisi fortassis aliās habuerit iustas tutelæ excusationes: ut puta numerum annorum, uel aliquid tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consueuit. hæc autem de filijs, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerūt. nepotes enim eorum, qui olim milites fuerunt, in eodem loco cum reliquis priuatis esse creduntur. Qui uero ignominiose dimissi sunt, si miles his habentur, qui nūquam militauerunt: & propter hoc neq; ipsi habent priuilegium, neq; filij eorum. Qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur.

militiæ tempus, & tamen habent remissionem tutelarum, perit de ut hi, qui compleuerunt. qui enim uicesimum annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui compleuit tempus militiæ. qui autem infra hos annos dimissus est: non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus: quemadmodum & reliquorum, ciuiliū munerū remissionem habet. Qui enim infra quinq; annos a militia solutus est, nullam sibi uindicabit immunitatem. qui autem post quinq; annos, unius anni habet immunitatem. qui autem post octo, biennij. qui autem post duodecim, triennij. qui autem post quindecim, quadriennij. qui autem post uiginti, sicut supra diximus, continue ab soluetur. Qui autem inter nocturnos custodes, qui sunt Romæ, militauerit: anni solius habet remissionem. ita autem, si honeste scilicet ab solutus fuerit (sicut dictum est) uel propter ægritudinē causariam (ut uocant) remissionē acceperit. (est enim & hæc honesta) qui em̄ ignominiosa potitur remissione, non habet uacationem. Si autem ueranus esse creditur non solum legionarius, sed & omnis, qui qualitercūq; militauit, licet honeste est & ipse absolutus: filiorum tamen tutor creabitur. etenim legionarius eius, qui inter nocturnos custodes militauit, filiorum tutor fit. Iam uero & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit: scilicet si pater huius mortuus fuerit, siue etiam hic emancipatus fuerit. similiter & de uniuersis his constitutiones testantur. Scribit autem & Vlpianus ita. ¶ Sed ignominia missi, ab ut bicis planē tutelis excusabuntur: quia ingredi urbem eis non licet. Planē si quis in cohortibus urbanis militauit: licet ante uiginti annos mitatur, tamē perpetuā habet a tutelis excusationem. † Quæsitum est aut, utrum unam & semel tutelam accipiāt, qui olim fuerunt milites: uel uno tempore non amplius, quā semel: quiescente autem prima tutela, rursus priuilegium recipiant? sed sicuti in priuatis, qui quiescerunt, non auxiliantur his, qui habuerunt, nec inter tres adnumerantur: ita & in his, qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. hoc autem & in curijs est promulgatum, ut ostendit diui Seueri & Antonini constitutio. & nihil differt, qualiter indigeāt filij commilitonis tutore uel curatore: utrum emancipati, uel patre mortuo. Primipilarij constitutionibus Imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarij autem filiorum tutores erunt. primipilarij autem hi existimantur, qui exercent primipilum. si quis aut nō exercens mortuus fuerit: huius filiorum primipilarius tutor non erit.

IX. VLPIANVS lib. singulari excusationum.

¶ SI tribunus in cohortibus prætorijs permilitauerit: etiā collegarū filiorū tutela excusabit beneficio diui Seueri & Impatoris nostri. Modestinus

X. MODESTINVS lib. II. exasationum.

* **N**on solū autem, qui ad caligatas militias, & reliquas primipilarij militauerūt: sed & qui qualitercūq; necessitatis publicæ populi Romani gratia absentes fuerunt: anni habent uacationem post reuersionem. Annus deniq; hic non solum his, qui compleuerūt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur: sed & his, qui qualitercūq; quieuerunt à publica necessitate, & reuersi sunt: & si minus eo tempore, quod constitutum est, consummauerunt. quas deniq; prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negocij gratia abibant: has cum reuersi fuerint confestim recipient, nihil eis auxiliante anno. annus enim ad futuras nouas datur, non ad eas, quæ resumi debent. annus autem continuorum dierum scrutabitur, ex quo quis reuersus est, rectam uiam dirigens uel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus. Et qui in testamento dati sunt tutores, reuenient secundū leges administrationem earum possessionum, quæ in alia sunt prouincia, quod ostendit subiecta diui Seueri constitutio. * Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerij testamento tutor datus, ante præfinitū diem adire præfidem prouinciae debuisti, & postulare, ut ab administratione earum rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris. † Qui primipilum expleuit, si cū tutelam suscepisset, & unius filium, rursus in militares necessitates assumptus erit: deponet sollicitudinem tutelæ. Similiter in locum illius tutoris, quem postea sibi collegam adduxerit, dabitur curator: ut ait constitutio diui Seueri, quam adoptando recte omnibus similibus capitulis curatorem dare licet in locum eorum, qui temporis uacationem recipiunt. Si libertus impubes dabitur à patrono curator filijs suis, uel alius quicūq; minor uiginti quinq; annis: donec quidem impubes fuerit, nec molestabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator. similis est huic & legitimus tutor, si puberem esse contigerit: nam & in eius locum curator interim dabitur. Si quis etiam ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti à tutela: in locum eius curator interim dabitur. sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Sed & si quis in insaniam inciderit, similis est huic. & ita Ulpianus scribit. * Aduersa quæ ualetudo excusat: sed ea, quæ impedimēto est, quo minus quis suis rebus sapere esse possit, ut Imperator noster cū patre rescripsit.

XI. PAVLVS lib. singulari de exasatione tutorum.

ET nō tantum ne incipiant, sed ab accepta etiam excusari debent.

XII. MODESTINVS lib. III. exasationum.

IDē Ulpianus scribit. * sed in hoc rescripto adiectū est: solere eos uel ad tempus, uel in perpetuū excusari, prout ualetudo est, qua adfici-

tur. Furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur. † Sunt & alij, qui si iam sint tutores uel curatores: tamē continue de reliquo absoluantur à sollicitudine: puta quia domicilium aliò transtulerunt ex rescripto Imperatoris, scientis quidem tutorem esse eum, transmigrare autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum literis significantis.

XIII. IDEM lib. III. excusationum.

† **S**cire etiam oportet, neq; datos tutores, neq; testamentarios pro-uocare necesse habere: ut ostendit constitutio diui Seueri & Antonini. hoc autē obseruari oportet & in datis curatoribus. in paucis enim ualde distant curatores à tutoribus. aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebunt appellandi. Multa uero obseruari oportet, ut permittantur tutores uel curatores causas remissionis exponere. oportet enim eos etiam constituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autē constituta tempora hæc. qui em̄ in ipsa ciuitate est, ubi creatur, uel intra centesimū miliarium à ciuitate: infra quinquaginta dies excusabitur, postea autem nō admitteretur, sed tenebitur ad sollicitudinem. & si horum quid non fecerit: erit in eadem causa, in qua esset, si uideretur proprio ipsam periculo negligere: neq; ulla ei uia relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum miliaria à ciuitate abest: uiginti miliaria habebit numerata in unamquāq; diem, à qua cognouerit. oportet autē ei manifestari à præsidibus, uel in faciem, uel ad domum. & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. hoc autem conuenit & his, qui in testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores: quos confirmari à magistratibus consuetum est. Aliud etiam inuenimus in diui Marci promulgatione inquisitione dignum. Si enim ei, qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra centum miliaria, quinquaginta dierum spacium legislator de dicit: ei uero, qui ultra centum miliaria habitat, in unamquāq; diem numerari uiginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationem: unde cōtingit, ut si cuius habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo & triginta dierum spacium dūtaxat habeat: octo quidem, centum sexaginta miliariorum nomine, in unamquāq; diem uiginti miliarijs numeratis: triginta uero, eo quod ad excusationem faciunt. erit igitur deteriore ordine, qui longius habitat eo, qui intra centum miliaria est, uel in ipsa ciuitate: si utiq; his quidem super quinquaginta dies spacij sunt, illis uero pauciores. Sed & si maxime uerba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud uult. Ita em̄ Seruidius Scauola, & Paulus, & Domitius Ulpianus uertices legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc obseruari, ut nunquam alicui

alicui minus detur quinquaginta dierum spacio. tunc autem longius: cum annumeratio dierum, qui in uiam cōpurantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies. ut puta si dixerimus aliquem à quadringentis quadraginta miliarijs habitare. hic enim uia quidem habebit dies uiginti duos, ad excusationem autem alios triginta. Obseruabūt autem hoc temporis spaciū omnes, qui qualitercunq; excusantur à tutela uel cura uel parte eius. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus: non aliter audietur, quàm si obseruauerit constitutū tempus: nisi forte alterius alicuius ciuitatis est ciuis. ita uero necesse est custodire constitutum tempus: ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eū, diuus Seuerus & Antoninus ostendant in constitutione, iubentes non detineri eum, qui in locum eius creatus sit, quasi non liceat alium dari in locum existentis tutoris. Sufficit autem intra constitutū tempus excusare se solum. & si em̄ postea uelle desinat, non ei nocebit. Ideoq; si representauerit quis se solum, non permanserit autem postea, ut se excuset: post constitutum tempus exceptione repelletur. & dicit hæc constitutio imperatorum Seueri & Antonini. Si enim quis ppter ægritudinem, uel propter aliam necessitatem (puta maris, uel hyemis, uel incurfus latronum, aut aliam quam similem) constituto tempore non poterit uenire: ignoscendum ei est. cuius fidem tamen sufficit firmare ex ipsa naturali iusticia: est tamē & constitutio imperatorum Seueri & Antonini, hæc dicens. Scire autem oportet, non sufficere si, accedat ad iudicem, sed oportere etiam de specie remissionis testari & si multa habeat iura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare. sin minus: similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quinquaginta uero dies continui numerantur, incipiendo à tempore cognitionis, quo quis cognouit se ipsum datum esse. Oportet autem unam testari ante tribunal, (uel aliter in submemorationibus) potest autem & libellos dare, ut iidem ipsi aiunt Imperatores. Hæc de his, qui obseruare constitutum tempus debent. de his autem, qui non subiecti sunt constitutis temporibus agere, scrutemur. qui nō iuste dati sunt tutores, hoc est, à quibus non oportet, aut quos nō oportet, aut quibus nō oportet, aut quo non oportet modo: si neq; confirmantur, neq; administrauerint, sunt immunes. neq; opponet quis eis, quod constituta temporibus excusationum non obseruauerint. neq; enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subiecti, adaptantur autem utiq; omnibus. ¶ Diui Seuerus & Antoninus Augusto Narcisso. Ab auo materno tutor datus, necesse non

habuisti excusari, cum ipso iure non tenearis. & si igitur administratio-
ni te nõ immiscuisti, potes esse securus. † Similiter autem, & si eum, qui
non suppositus est iurisdictioni, creabunt magistratus tutorem uel cura-
torem: neq; hic necessitatem habet, obseruare cõstituta tempora, ut
puta quia neq; ciuis, neq; incola est.

XIIII. IDEM lib. V. excusationum.

Libertũ, cũ de excusatione tutorũ & curatorum tractatur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere. sed & cum de liberis patroni quæsierimus, scire oportet, appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroq; latere, & eos, qui deinceps sunt. sed & si ius anulorum aut eorum impetrauerit: adhuc custodit libertorum ordinem secundum hæc, quæ rescripsit Marcus Antoninus. Qui propria pecunia emptus, & manumissus est: nequaquã connumeratur reliquis libertis. Si plures liberti fuerint: unus omnium, liberis tutor dabitur, & à tribus tutelis non absoluetur.

XV. IDEM lib. VI. excusationum.

Spadonem quoq; creabunt tutorem, nullam enim habet excusationem, ut constitutio ostendit imperatorũ Severi & Antonini. Qui patri promisit se fore tutorem liberorum: excusari ab hac tutela nõ potest, & si aliter habet ius excusationis. Scire oportet, nulli dignitatẽ tribuere excusationẽ. unde si quis senatorius fuerit: hic tutor erit & eorum, qui inferioris ordinis sunt, quàm senatorum, quemadmodum rescripsit diuus Marcus & Cõmodus. Si autem quis tutor uel curator fuerit non senatoris, uel aliter in dignitate positi: deinde postea fiet senator: continuo absoluetur à sollicitudine. si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant senatoris: non absoluetur à tutela aut cura. Similiter autem & qui inferioris ordinis est, non excusabitur à tutela uel cura maiorũ. Neq; librarios, neq; calculatores, quos uulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt diuorum constitutiones. Iam autem & Iudæi non Iudæorum tutores erunt, sicut & reliqua administrabunt. cõstitutiones em̃ in ijs solis sine molestia eos esse iubent, per quæ cultus inquinari uidetur. Ratiocinatio ciuitatis neq; in numerum unius tutelæ procedit. Liberti uxorũ senatorum unius, & si res eorum disponunt, non absoluentur tamen à tutelis. hoc em̃ masculorum senatorũ libertis solum concessum est. Si ciuitatis magistratus, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non connumerabit alijs tutelis, quemadmodũ nec fideiussores tutelæ, sed neq; qui ob honorem tutores conscripti sunt. Qui negligalia cõduxit à ciuitatibus, nõ excusatur à cura. Qui iura multa poterit dicere,

cogitur: non dabitur excusatio. idēq; principalibus constitutionibus cauetur. Illiensibus, & propter inclytam nobilitatem ciuitatis, & propter coniunctionē originis Romanæ, iam antiquitus & senatusconsultis, & constitutionibus principum plenissima immunitas tributa est: ut etiam tutelæ excusationem habeant, scilicet eorū pupillorum, qui Illienses non sint, idēq; diuus Pius rescripsit. Eos, qui in corporibus sunt (ueluti fabrorum) quosq; immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum extraneorum hominum administrationem habebunt excusationem: nisi si facultates eorū adauctæ fuerint, ut ad cætera quoq; munera publica suscipienda compellantur: idēq; principalibus constitutionibus cauetur. Non omnia tamen corpora uel collegia uacationem tutelarum habent, quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint, nisi nominatim id priuilegium eis indultum sit. Is, qui ædilitate fungitur, potest tutor dari. nam ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundum diui Marci rescriptum. sanè notum est, quod gerentibus honorem uacationem tutelarum concedi placuit. uacare autem eos, qui tunc primum uocentur ad suscipiendum officium tutelæ. cæterum eos, qui iam se miscuerunt administrationi: nec tempore quidem magistratus uacare. Do mini nauium non uidentur haberi inter priuilegiarios, ut tutelis uacant, idēq; diuus Traianus rescripsit. Inquilini castrorum à tutelis excusari solent: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro, eademq; conditione sunt.

XVIII. VLPPIANVS.

Bello amissi ad tutelæ excusationem profunt. quæsitum est autem, qui sint isti: utrum hi, qui in acie sunt interempti: an uero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsequio forte? melius igitur probabitur eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscunq; sexus uel ætatis sint. hi enim pro re publica ceciderunt.

XIX. IDEM.

Illud usitatissimum est: ut his, qui in Italia domicilium habent, ad administrationem rerum prouincialium remittatur.

XX. PAVLVS.

Si pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum: æquum est tutorem pupillo dari, recepta patris excusatione. uel si nolit excusationem petere: remoto eo, à tutela ita litem de hereditate expedire.

XXI. MARTIANVS.

Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non

non potest: nisi forte de omnibus bonis, aut plurima parte eorum con-
trouersia sit. Qui se uult excusare, si plures habeat excusationes, &
de quibusdam non probauerit: alijs uti intra tempora non prohibe-
tur. Licet datus tutor ad uniuersum patrimonium datus est: tamen
excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat, nisi in
eadem prouincia patrimonium pupilli sit. & ideo illarum rerum da-
bunt tutores in prouincia praesides eius. Nec senatores ultra cente-
simum lapidem urbis tutelam gerere coguntur. habenti ergo tutorem
tutor datur, sed aliarum rerum, non earundem.

XXII. SCAEVOLA.

Geometrae à tutelis non uacant. hi uero, quibus princeps curam
Galicius rei iniunxit, excusantur à tutela, donec curam gerunt.

XXIII. VLPIANVS.

Propter magistratum, quem in municipio quis erat administratu-
rus, tutelae excusationem non habere respondi. Si in castris me-
rentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem
habere respondi.

XXIII. PAPINIANVS.

Nequaquam credendum est, ei priuilegium excusationis ablatum,
cui fideicommissaria libertas soluta est. nam in toto ferè iure manu-
missor eiusmodi nihil iuris ut patronus aduersus liberti personam con-
sequitur: excepto, quod in ius uocari iniussu praetoris non debet.

XXV. VLPIANVS.

Excusare se tutor per libellos non poterit.

XXVI. PAVLVS.

Mensores frumentarios habere ius excusationis, apparet ex re-
scripto diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præ-
fecto annonae.

XXVII. MARTIANVS.

Legatarius, qui rogatus est alij omne legatum restituere, si malit
se excusare à tutela: legatum propter fideicommissarium conse-
quitur. cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

XXVIII. PAPINIANVS.

Tutor petitis ante decreti diem, si aliquod priuilegium quaerit: re-
cte petitionem institutam excludere non poterit. Quae tutori
bus remunerandae fidei causa testamento parentis relinquuntur, post
excusationem ab haeredibus extraneis quoque retineri placuit. quod non
habebit locum in persona filij, quem pater impuberi fratri cohære-
dem & tutorem dedit: cum iudicium patris, ut filius, non ut tutor, pro-
meruit. Tutorem per tempus exulare iussum, excusari non oportet:

L tet;

ter: sed per tempus exiliij curator in locum ipsius debet dari.

XXIX. MARTIANVS.

Planè si in exiliũ datus sit tutor: potest se excusare, modo in perpetuũ datus sit. facilius autem exulis ignorantia, qui tutorem suspectum facere non potuit, ueniam habebit.

XXX. PAPINIANVS.

Iuris peritos, qui tutelam gerere cœperunt, in consilium principum adsumptos, optimi maximiq; principes nostri constituerunt excusandos: quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finè certati temporis ac loci non haberet. Cum oriundus ex prouincia, Roma domicilium haberet: eiusdem curator decreto præsidis ac prætoris cõstitutus, rerum administrationem utriusq; suscepit. placuit, eum duas curationes administrare non uideri: quod uidelicet unius duo patrimonialia non uiderentur. Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constat: nihilominus iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmantur.

XXXI. PAVLVS.

Si is, qui tres tutelam administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est: & prius quàm causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrarat, decessit: ubi desijt ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertie tutelæ quarta subroganda, nam ipso iure tutor est, & ante quàm excusetur. Poterit ergo à tutela eius, qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoq; tutelæ. nec me mouet, quod dicat aliquis: hoc non exigi, an administraretur tutela. Hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. cæterum si periculum sustineat cessationis: puto ei imputandã quoq; eam tutelam. Idem euenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelam, tutor datus est. ubi non apertarum tabularum tempus inspici debet, si quærat, quæ prior delata sit tutela: sed aditæ hæreditatis, uel conditionis existentis. Illa quoq; erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quarta prius detentus sit: qd huius, * (id est quartæ) ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculũ sustinet. Et eum, qui pupillum bonis paternis abstinerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quia si deposita illa. Cæterum putarem recte facturum prætorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negociosa sit, ut pro pluribus cedat. neq; igitur fratres & sorores plurimum loco habedi sunt

sunt: sed neque fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter redigenda est. & ex diuerso * fratrum diuiso patrimonio * aliàs. duæ tutelæ sunt. Non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum, & reddendarum consideranda est.

XXXII. IDEM.

Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. mater filium suum pupillum, uel quiuis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius confirmatus, excusauit se à tutela. quæro, an legatum amittat: & si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acciperit, datusque à prætore tutor excuset se: an æque repellendus sit à legato: & an aliquid intersit, si à patre uel emancipato pupillo, tutor datus sit, uel puberi curator. Responsum. qui non iure datus uel curator, uel tutor à patre est, confirmatus à prætore excusationis beneficio uti maluit: repellendus est à legato. idque & Scauola nostro placuit. Nam & prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri, quiuis extraneus, qui pupillum heredem instituit, eique & in tutore dando prospicere uoluit: quales sunt alumni nostri. Recte ergo placuit eum, qui recusat onus, quod testator reliquit: & ab eo, quod petit, quodque idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo eum, qui onus tutelæ recusauit, repellendum à legato: sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum iniunxit: non quod alioquin daturus esset, etiã sine tutela. Id apparere poterit, si posueris, testamento legatum adscriptum, codicillis uero postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse noluerit testator.

XXXIII. IDEM.

Sed hæc nimium scrupulosa sunt, nec admittenda: nisi euidenter spater expresserit, uelle se dare, etiam si tutelam non administrauerit. semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam.

XXXIII. IDEM.

Ex his apparet, non esse his similem eum, quem prætor tutorem dedit, cum posset uti immunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum * uoluisse tutelam administrare filij, dicere non possumus. * als. noluisse.

XXXV. IDEM.

Quid autem, si se non excusauerit, sed administrare noluerit: contentus, quod cæteri idonei sint: & hic poterit conueniri, si ab illis res seruari non potuit. sed hoc non quaerendum est, sed contuma-

cia punienda est eius, qui quodammodo se excusauit. multo magis quis dicere debet indignum iudicio patris, qui ut suspectus remotus est à tutela.

XXXVI. IDEM lib. VII. *responsorū respondit.*

Amicissimos quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere. & ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honorem legati eos persequi. sed cum proponatur is, de quo quæritur, in testamento legatum meruisse, & item pupillo substitutus: non est uerisimile, tunc demum eum testatorem substituere uoluisse, si & tutelam suscepisset: & ideo eum, de quo quæritur, à legato quidem (si adhuc uiueret pupillus) repellendum fuisse: à substitutione autem non esse summo uendum, cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur. Lucius Titius ex tribus filijs incolumibus unum habet emancipatum eius ætatis, ut curatores accipere debeat. quæro. si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator à prætore detur: an iure publico uti possit, & nihilominus trium filiorum nomine uacationem postulare? *responsi.* præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportet. sed cum filio suo curator petatur: contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum sibi putauerit.

XXXVII. SCAEVOLA.

Qui testamento tutor datus fuerat, adito prætore dixit, se tres liberos habere. adiecit præterea, habenti patruum legitimum tutorem, se uiciose tutorem datum. prætor ita decreuit: si legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio. quæro. cum nemo patruus impuberi tutor esset: an nihilominus tutor remanserit? *responsi.* secundum ea, quæ proponerentur, quamuis iustas causas excusationis haberet, non tamen esse excusatum propter uicium pronuntiationis. Item quæro. si adqueuisset sententiæ: an ob id, quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? *responsi.* si errore potius (quod se pro iure trium liberorum, quod allegabat, excusatum crediderit) quam malicia ab administratione cessasset: utilem actionem dandam.

XXXVIII. PAVLVS.

Quinquaginta dierum spacium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet. peragendo enim negotio ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

XXXIX. TRIPHONINVS.

Si cum ipse institueret, ut proferret excusationem, mora contradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur: excusationem recte probari.

XL. PAVLVS.

Post

Post susceptam tutelam cæcus, aut mutus, aut surdus, aut furiosus, aut ualitudinarius deponere tutelam potest. Paupertas, quæ operi & oneri tutelæ impar est, solet tribuere uacationem.

XLI. HERMOGENIANVS lib. IIII. iuris *ὑπερτετακται*.

Administrantes res principum, ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, à tutela, itemque cura tempore administrationis delata, excusantur. idemque custoditur in his, qui præfecturam annonæ, uel uigilum gerunt. Eorum, qui reipublicæ causa absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus, uel profecturis delata est, excusantur. nam susceptam antea non deponunt. Qui corporis, item collegij iure excusantur: à collegarum, filiorumque eorum tutela non excusantur: exceptis his, quibus hoc specialiter tributum est.

XLII. PAVLVS.

Planè ultra centesimum miliarium ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

XLIII. HERMOGENIANVS lib. IIII. iuris *ὑπερτετακται*.

Libertus senatoris, filiorum eius tutelam administrans, ab alijs tutelis non excusatur.

XLIIII. TRIPHONINVS lib. XII. *disputationum*.

Cum ex oratione diui Marci ingenuus libertino tutor datus, excusari debeat: eandem excusationem competere etiam ei, qui ius anulorum impetrasset, Imperator noster cum diuo Seuero patre suo rescripsit. ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum datus sit ingenuus, tutor uel curator: consequens est, ut excusatio eius ob hanc conditionem diuersitatem non debeat accipi. at si ante, quam pupillus uel pubes minor annis uiginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit: post impetratum beneficiū de nouo idem tutor curatorue dari poterit, exemplo eo, quo placuit & rescriptum est: eum, qui tempore, quod intra annum erat, ex quo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit: præterito eo, ipsum suo loco dari posse. Et quamuis libertus, qui senatori patrono procurat, excusationem ab aliorum tutela habeat: iste tamen, qui ius anulorum impetrauit, quia in ordinem ingenuorum transijt, tali excusatione uti non potest.

XLV. IDEM lib. XVI. *disputationum*.

TITIVS FILIIS MEIS, QVOAD REIPUBLICAE CAUSSA NON ABIERIT, TUTOR ESTO. gessit tutelam ex testamento delatam. deinde reipublicæ causa abesse coepit, & desijt. an quasi noua tutela nunc delata excusari debeat, etiam ob absentiam reipublicæ causa: an quia præcessit testamentum, absentiam ob publicam causam, & est ab eam administrata tutela, non oporteat eum excusari, & si liberos in-

terea susceperit, aut aliam excusationem parauerit: & magis est, ut hęc una tutela sit. ideo nec excusationem ei cōpetere, nec agi tutelę ob prius tempus posse. sed si ita scriptum in testamento fuit, TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPVBLICAE CAVSSA ABIERIT, TVTOR NE ESTO. CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. quid de excusatione, aut ob absentiam reipublicę caussa, aut aliā, quę post obuenerit, dici oporteat, uideam9.

Procedit autem & alia quęstio. testamento tutores ex die uel sub cōditione dati, an se excusare ante diem conditionem necesse habeant: & in primis, an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est caussas excusationis exercere? Sed uerum est, non ante esse tutorem, quā dies uenerit. nā nec antequā adita sit hęc hereditas. quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela: & qui excusatus esset aliās, abfuturus reipublicę caussa, reuersus continuo cohæret tutelis ante susceptis, etiam intra annum. sed hic ex ipso testamento defierat esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest. Si à prætore detur tutor mente capto, aut muto, siue uentri: excusatur iure liberorū. Romę datos tutores eos tantum accipere debemus, qui uel à præfecto urbi, uel à prætore, uel in testamento Romę concepto, uel in continentibus dati sunt. Si tanta corporis aut mētis ualitudine ab agēdis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidē negocijs sufficiat: necessitati erit succurrendum, ne impossibile ei iniungatur tutelę munus, quod obiri à liberto non possit, nisi cū incōmodo pupilli, & aduersus utilitatem eius.

XLVI. PAPIANVS.

Qui in collegijs pistorum sunt, à tutelis excusantur: si modo per se met pistinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quā qui intra numerum sunt. urbici autem pistores à collegarū quoque filiorum tutelis excusantur. Sed & hoc genus excusationis est: si quis se dicat ibi domiciliū non habere, ubi ad tutelam datus est: idēq; imperator Antoninus cum diuo patre significauit.

VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORA-
ri debeat, & de alimentis ei præstandis. Tit. II.

VLPIANVS.

Solet prætor frequentissime adiri, ut constituat, ubi filij uel alantur, uel morentur: non tantum in postumis, uel in omnino in pueris. & solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnūquā à uoluntate patris recedit prætor. Deniq; cum quidā testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educaretur: imperator

tor Severus rescripsit, prætorem existimare debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum. id enim agere prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspitione alatur partus & educetur. Quamuis autè prætor recusantem apud se educari, non polliceatur se coacturum: at tamè quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: ut puta libertum, parètem, uel quem alium de adfinibus, cognatis uel? & magis est, ut interdù debeat id facere. Certe non male dicitur, si legatarius uel hæres educationè recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamèto dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. cæterum si esset relicturus, etiam si educationem recusaturù sciret, non denegabitur ei actio. & ita diuus Seuerus sæpissime statuit.

II. IDEM.

Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes tutoris non improbas admittere: ut puta si dicat impendisse in alimenta pupilli uel disciplinas. Modus autem (siquidem prætor arbitratu est) is seruari debet, què prætor statuit. Si uero prætor nõ est aditus: pro modo facultatum pupilli debet arbitrio iudicis æstimari nec enim permittendum est tutori, tantum reputare, quantù dedit, si plus æquo dederit. Hoc amplius, & si prætor modum alimentis statuit: uerum tamen ultra uires facultatum est, quod decretum est, nec suggestit prætori de statu facultatum: non debet ratio haberi alimentorum omniù: quia si suggestisset, aut deminuerentur iam decreta, aut nõ tanta decernerent. Sed si pater statuit alimenta liberis, q̄s hæredes scripsit: ea præstando tutor reputare poterit: nisi forte ultra uires facultatù statuerit: tunc em̄ imputabit̄ ei, cur nõ adito prætore desiderarit alimèta minui.

III. IDEM.

Ins alimentorum decernendorù pupillis prætori competit: ut ipse moderetur, quam summã tutores uel curatores ad alimenta pupillis uel adolescentibus præstare debeant. modum autem patrimonij spectare debet, cum alimenta decernit: & debet statuere tam moderate, ut non uniuersum redditum patrimonij in alimenta decernat: sed semper ita, ut aliquid ex redditu supersit. Ante oculos habere debet in decernendo etiam mancipia, quæ pupillis deseruiunt: & mercedes pupillorum, & uestem, & lectum pupilli atatem etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimonijs non cumulus patrimonij, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modù alimentis dabit. Sed si nõ constat, quis modus facultatù sit: inter tutorè & eù, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionè: nec temere alimèta decernere, ne in alterutrâ partè delinquat. prius tñ exigere debet, ut p̄fiteat̄ tutor, quæ sit penes se summa: & cõminari, grauior

res se

res se ei usuras infligere eius, quod supra p̄fessionē apud eum fuerit deprehensum. Itē ad institutionē quoq; pupillorū uel adolescentiū, itē pupillarū, uel earum, quæ infra uicesimum annum constitutæ sunt: solent decernere respectu facultatū & ætatis eorū, qui instituuntur. Sed si egeni sint pupilli: de suo eos alere tutor non compellit. & si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus: deminui debent, quæ decreta sunt: quemadmodum solent augeri, si quid patri-
monio accesserit.

IIII. IULIANVS. lib. XXI. *digestorum.*

Qui filium hæredem instituerat, filiaē dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legauerat, nec quidquam præterea: & tutorem ei Sempronium dedit. is à cognatis & propinquis pupillæ perductus ad magistratus, iussus est alimenta pupillæ & mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare. pubes factus pupillus, puberi iam factæ sorori suæ ducenta legati causa soluit. quæ situm est, an tutelæ iudicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ & mercedes à tutore ex tutela præstitū sit: respondi. existimo, & si citra magistratum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus artibus instituerit (cū hæc aliter ei contingere non possent) nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut substitutis pupilli præstari debere.

V. VLPPIANVS.

Si disceptetur, ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id præsidem statuere oportebit. In causâ cognitione uitandi sunt, qui pudicitiaē impuberis possunt insidiari.

VI. TRIPHONINVS lib. XI. *disputationum.*

Si absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negligentia, & nimia cessatio in administratione tutoris obijciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quod per absentia eius deserta derelictaq; sint pupilli negocia: euocatis adfinibus, atq; amicis tutoris, prætor edito proposito, causa cognita, etiam absente tutore, uel remouendum eum, qui dignus tali nota uidebitur, decernet, uel adiungendum curatorem: & ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si uero necessaria absentia tutoris & improuisa inciderit, forte quod subito ad cognitionem principalem profectus, nec rei suæ providere, nec consulere pupillo potuerit: & speretur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: recte constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

DE TUTELAE, ET RATIONIBVS DISTRA-
hendis, & utili curationis causa actione. Tit. III.

Vlpia

VLP IANVS.

D omnibus, quæ tutor fecit, cum facere nõ deberet: item
 de his, quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio: præ-
 stando dolum & culpam, & quantam in suis rebus dili-
 gentiam. unde quæritur apud Iulianum libro uicesimo
 primo digestorum. si tutor pupillo autoritatẽ ad mor-
 tis causa donationem accommodauerit: an tutelæ iudicio teneatur?
 & ait teneri eum. nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis cõcessa
 non est: ita ne mortis causa donationes permittendæ sunt.
 Sed & si non mortis causa donauerit, tutore auctore: idem Iulia-
 nus scripsit, plerosq; quidem putare, non ualere donationem. (ut ple-
 runq; ita est) sed nonnullos casus posse existere, quibus sine repræhen-
 sione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet inter-
 ueniente: ueluti si matri aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tu-
 tor alimenta præstiterit. nam cum bonæ fidei iudicium sit: nemo * fe- * als. non
 ret (inquit) aut pupillum, aut substitutum eius quærentes, quod tam feret ini-
 coniunctæ personæ alitæ sunt. quinimõ per contrarium putat, posse cū que.
 tutore agi tutelæ, si tale officiũ prætermiserit. Officio tutoris incūbit,
 etiã rationes actus sui cõficere, & pupillo reddere. Cæterũ si nõ fecit, aut
 si factas nõ exhibet: hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur. De seruis q; q;
 interrogationes, sed & quæstiones habẽdas, & hoc officio iudicis eueni-
 re placuit. nã diuus Seuerus decreuit, cū neq; inuētaria, neq; † rationalia aliãst au-
 præferuntur: remedio eo uti debere, ut rationes à seruis, qui tẽ gesserunt, ctionalia
 proferantur. has rationes si mala fide conscriptas esse à seruis dicant tu-
 tores: etiam in quæstione serui interrogari poterunt. Præterea si ma-
 trem aluit pupilli tutor: putat Labeo, imputare eum posse. sed est ueri-
 us, non nisi si per quã egenti dedit, imputare eum oportere de largis
 facultatibus pupilli. utrunq; igitur concurrere oportet, ut & mater ege-
 na sit, & filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pu-
 pilli miserit: non eum pupillo imputaturũ, Labeo scripsit. nec em̃ tã ne-
 cessaria est muneratio ista. Si pupillis tutores pater dederit, interq;
 eos & libertum suum, per quem uoluerit tutelam suam administrari:
 & tutores certam summam ei statuerint, quia alter se exhibere nõ po-
 terat: habendam eius rationem, quod statutum est, Mela existimat. ex-
 go & si ex inquisitione propter rei noticiam fuerit datus tutor, eicq; ali-
 menta statuerint contutores: debet eorum ratio haberi: quia iusta
 causa est præstandi. sed & si seruis cibaria præstiterit, uel libertis, scili-
 cet rei pupilli necessarijs: dicendum est, reputaturum. idemq; est, & si li-
 beris hominibus: si tamen ratio præstandi iusta intercedat. item sum-
 plus litis tutor reputabit, & uiatica: si ex officio necesse habuit aliquõ

excurrere uel p̄ficisci. Nunc tractemus, si plures tutelā pupilli admistrauerint, pro qua quisq; eorū parte conueniendus sit. & si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes soluendo sunt: æquissimum erit, diuidi actionem inter eos pro portionibus uirilibus exemplo fideiussorū. Sed & si non omnes soluendo sunt: inter eos, qui soluendo sunt, diuiditur actio: sed prout quisq; soluendo est, poterunt conueniri. Et si forte quis ex facto alterius tutoris cōdemnatus præstitit, uel ex communi gestu, nec ei mandatae sunt actiones: constitutum est à diuo Pio, & ab Imperatore nostro, & diuo patre eius, utilem actionē tutori aduersus contutorem dandam. Planè si ex dolo communi cōuentus, præstitit tutor: neq; mandatae sunt actiones, neq; utilis actio conuenit: quia proprii delicti p̄nam subiit: quæ res indignum eum fecit, ut à cæteris quid doli participibus consequeretur. nec enim ulla societas est maleficiorum, uel iusta communicatio damni ex maleficio. Usque adeo autem ad contutores non uenitur, si soluendo tutores non sint: ut prius ad magistratus, qui eos dederunt, uel ad fideiussoros uenitur. & ita Imperator noster Vlpio Proculo rescripsit. quod enim Marcus libro octauo digestorum scripsit, quodq; sapissime rescriptum est: quandiu unus ex tutoribus idoneus sit, non posse ad magistratus, qui dederunt, perueniri: sic erit accipiendum, si non cōtutor ob hoc conueniatur, quod suspectum facere, uel satis exigere noluit. Hanc actionem etiam in hæredem tutoris competere constat. sed & hæredi pupilli æque competit, similibusq; personis. Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare potest tutor, mandari sibi actiones aduersus contutorem, pro quo cōdemnatus est. Rationibus distrahendis actione non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt: sed omnes, qui iure tutores sunt, & gerunt tutelam. Considerandum est in hac actione, utrum precium rei tantum duplicetur, an etiam quod pupilli inter sit. & magis esse arbitror, in hac actione quod interest non uenire, sed rei tantum æstimationem. In tutela ex una obligatione duas actiones esse constat. & ideo siue tutelæ fuerit actum, rationibus distrahendis agi nō potest: siue contra, tutelæ actio (quo ad speciem istam) perempta est. hunc tutorem tamen, qui interceptit pecuniam pupillarem: & furti teneri, Papinianus ait. qui si etiam furti teneatur: hac actione conuentus, furti actione non liberatur. nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ: ut quis non dicat plures esse actiones eiusdē facti, sed plures obligationes. nam & tutelæ & furti obligatur. Hanc actionem sciendū est perpetuam esse, & hæredi similibusq; personis dari ex eo, quod uiuo pupillo captum est: sed in hæredem, cæterosq; successores non dabitur, quia p̄nalis est.

Hac

Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio, hoc est finita demum tutela.

II. PAVLVS.

Actione rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. quod si furandi animo fecit: etiam furti tenetur. Vtraq; autem actione obligatur, & altera alteram non tollit. sed & cõdictio ex furtiua causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudiciũ: quia nihil absit pupillo. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, & non tora dupli pœna est.

III. POMPONIVS.

Si tutelæ aut negotiorum gestorum agatur, incerto hoc, quantum ab aduersarijs debeatur tutori procuratoriũ: arbitrato iudicis cauetur, quod eo nomine eis absit.

IIII. PAVLVS.

Nisi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. finitur autem nõ solum pubertate, sed etiam morte tutoris uel pupilli. Filium familias emancipatũ, si tutelam administrat, etiam directo teneri, Iulianus putat. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur. Cum furiosi curatore non tutelæ, sed negotiorum gestorum actio æque competit, etiam dum negocia gerit: quia non idem in hac actione, quod in tutelæ actione (dum impubes est is, cuius tutela geritur) constitutum est.

V. VLPIANVS.

Si tutor rem sibi depositam à patre pupilli uel commodatam non reddat: non tantum commodati uel depositi, uerum tutelæ quoq; tenetur. sed si acceperit pecuniam, ut reddat: plerisq; placuit, eam pecuniam depositi uel commodati actione repeti, uel condici posse, quod turpiter accepta sit.

VI. IDEM.

Si filius familias tutelam administrauerit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem hoc nomine teneat, quaeritur: & æquum est, ut eum dũtaxat dolum pater præstet, qui commissus sit ante emancipationem filij.

VII. IDEM.

Si pupillus hæres exstiterit ei, cuius tutelam tutor suus gesserat: ex hæreditaria causa cum tutore suo habebit actionem. Si tutor in hostium potestatem peruenerit: (quia finita tutela intelligitur) fideiussores, qui pro eo rem salutã fore sponderint: & si quis existat defensor eius, qui paratus est suscipere iudicium tutelæ: uel si quis curator bonis eius constitutus: recte conuenietur.

VIII. PAPINIANVS.

Quamuis iure postliminij tutelam pristinam possit redintegrare.

IX. VLP IANVS.

Si tutor reipublicæ caussa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quod reipublicæ caussa aberit: tutelæ iudicio locus est. sed si desierit reipublicæ caussa abesse: consequenter desinit & is, qui in locum eius datus est, & tutelæ conueniri poterit. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis cõstituti reciderit: eum, qui datus sit, tutorem esse desisse, Neratius ait. quia igitur desinit: tutelæ actio erit, etiam ex persona impuberis: quamuis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentaria cedit. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alio medio tempore ex inquisitione: dicendum est, locum esse tutelæ iudicio existente conditione: quia tutor esse desinit. sed & si quis testamento usq; ad tempus fuerit datus: idem erit dicendũ. & generaliter, quod traditum est, pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse: hætenus uerum est, si eadem tutela sit. absurdum enim erat à tutore administrationis rationem negotiorum pupilli posci, in qua adhuc perseueraret. in qua autem desijt esse tutor, & iterum cœpit: sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam à patre eius accepisset. Quem igitur effectum hæc sententia habet, uideamus. nam si solus tutor est: utiq; ipse secum non ager. sed uel per specialem curatorem conueniendus est: uel pone eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicium accipere, ex qua caussa cum eo tutelæ agi potest. quinimò & si medio tempore soluendo esse desierit: imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. Si tutori curator sit adiunctus, quamuis suspecto postulato: non cogetur tutelæ iudicium tutor suscipere: quia tutor manet. Sed & si fuerit tutor confiscatus: aduersus fiscum dandam esse actionem constat ei, qui loco eius tutor datus sit, uel contutoribus eius. Cæteræ actiones, præter tutelæ, aduersus tutorem competunt, & si adhuc tutelam administrat: ueluti furti, damni iniuriæ, condictio.

X. PAVLVS.

Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit. quamuis enim morte tutoris intereant: tamen pupillus cū hærede eius actionem habet: quia sibi soluere debuit.

XI. VLP IANVS

Si filiusfamilias tutelam administrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem, Iulianus ait. & cum pupillus adoleuerit: agendum esse cum eo, eius quidem temporis nomine, quod est ante eman-

re emancipationem, in quantum facere potest: eius uero, quod est post emancipationem, in solidū: cum patre uero, duntaxat de peculio. manere enim aduersus eum etiam post pubertatē de peculio actionem. neq̄ enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quā tutela fuerit finita.

XII. PAVLVS.

Filius autem tutor, propter hoc suum factum, cum patre agere non potest ante pubertatē: quia nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

XIII. VLPIANVS.

Si tutor post pubertatem pupilli negocia administrauerit: in iudicio Sum tutelæ ueniet id tantum, sine quo administratio tutelæ expedi ri non potest. si uero post pubertatem pupilli is, qui tutor huius fuerat, fundos eius uendiderit, mancipia & prædia comparauerit: neq̄ uenditionis eius, neq̄ emptionis ratio iudicio tutelæ continebitur. & est uerum: ea quæ connexa sunt, uenire in tutelæ actionem. Sed & illud est uerum: si cœperit negocia administrare post tutelam finitam, deuolui iudicium tutelæ in negotiorum gestorū actionem. oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. sed & si quis cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus: dicendum est, negotiorum gestorū eum conueniri posse.

XIII. CAIUS.

Si post pubertatem tempore aliquo (licet breuissimo) intermiserit administrationem tutor, deinde cœperit gerere: sine ulla dubitatione tam tutelæ, q̄ negotiorum gestorū iudicio cū eo agendum est.

XV. VLPIANVS.

Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quamuis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri. nec immerito: cū unusquisq̄ doli sui poenā sufferat. quod si conuentus alter, præstitisset: proficiet id, quod præstitit, ei, qui conuentus non est. licet doli mali ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, uel deposita, quibusq̄ mandatum est.

XVI. IDEM.

Si adhuc cum tutore ex stipulatu agatur, uel cum his, qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit. & pleriq̄ putant, etiā hanc actionem propter eandem utilitatem differendam. Cum curatore pupilli siue adolescentis agi poterit, & si usq̄ adhuc cura perseveret.

XVII. IDEM.

Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt in hæc uerba. **Cum** hoc ipsum quærat, an aliquid tibi à tutoribus uel curatoribus de-

beat: non habet rationem postulatio tua, uolentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari.

XVIII. PAPINIANVS.

Cum tutor negocijs impuberis administratis, pupillū paterna hæreditate abstineat: bonis patris uenditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus cōcedi debeat. & pbatur actionē inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur: quod autem uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti cōtractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius cōpetet, quā pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

XIX. VLPIANVS lib. II. responsorum respondit.

Si probatum est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri.

XX. PAPINIANVS.

Alterius curatoris hæredem minorē, ut in maiore pecunia condemnatū, in integrum restitui placuit. ea res materiam litis aduersus alterū curatorem instaurandæ non dabit, quasi in minore pecunia cōdemniatum: si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. sed æquitate ratione suadente, per utilem actionem ei subueniri, in quātum alter reuocatus est, oportet. Non idcirco actio, quæ post uicesimum quintum ætatis annum intra restitutionis tempus aduersus tutorem in minore pecunia tutelæ iudicio condemnatū redditur, inutilis erit: quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. itaq; si non iudicatum à curatoribus factum est: per doli exceptionem curatores consequi poterunt, eam actionem sibi præstari.

XXI. IDEM.

Cum pupillus tutelæ actione contra alterū tutorem tutorem, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris, non tutela reddita, sed nominis precium solutum uidetur.

XXII. PAVLVS.

Defensor tutoris condemnatus non auferet priuilegiū pupilli. neq; enim sponte cum eo pupillus contraxit.

XXIII. IDEM lib. V. responsorum respondit.

Conuenio hærede tutoris iudicio tutelæ: curatorem eiusdem, neq; ipso iure liberatū uideri, neq; exceptionem rei iudicatæ ei dandā. idemq; in hæredibus magistratuum obseruandum est.

XXIII. IDEM.

Postumo tutor datus, non nato postumo, neq; tutelæ, quia nullus pupillus

pupillus est: neq; tutelæ, quia nulla significatio est: neq; negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negocia eius, qui natus non esset, non uidetur. & ideo utilis in eum actio dabitur.

Non solû tutelæ priuilegium datur in bonis tutoris: sed etiã eius, qui pro tutela negociû gessit, uel ex curatione pupilli pupillæ, furiosi furiosæue debeat, si eo nomine cautum non sit.

DE CONTRARIA TUTELAE ET
utili actione. Tit. III.

VLPIANVS.

Contrariã tutelæ actionem prætor proposuit, induxitq; in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoq; sibi obligatum fore ex sua administratione. quanquã enim sine tutoris autoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris autoritate ciuilitè obligetur, ex administratione scilicet. etem̄ pro uocandi erant tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impederent: dũ scirent se recepturos id, quod impendissent. Hæc actio non solum tutori, uerum etiam ei, qui pro tutore negocia gessit, competere debet. Sed & si curator sit, uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, uel prodigi: dicendum est, etiam his contrarium dandum. idem in curatore quoq; uentris probandũ est: quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris quoq; curatoribus ex hisdem causis dandũ contrarium. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori. cæterũ quando durat, nondum competit. Sed si pro curatore negocia gessit, uel curam etiam administrauit: locus erit iudicio etiã statim: quia hoc casu in ipsum quoq; statim actio competit. Præterea si tutelæ iudicio conuenietur: reputari potest id, quod in re pupilli impendit. sic erit arbitrii eius: utrum compensare, an petere uelit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non habuit: an & contrario iudicio experiri possit: et utiq; potest. sed si reprobata est hæc reparatio, & adquietuit: nõ debet iudex cõtrario iudicio id sarcire. An in hoc iudicio non tantum quæ pro pupillo uel in rem eius impensa sunt, ueniant: uerum etiã ea quoq; quæ debebãtur aliã tutori (utputa si quid à patre pupilli debitum fuit) quaritur: & magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in contrarium iudicium deducendũ. quid tamẽ, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo nõ exegit: uideamus, an contrario iudicio

iudicio tutelæ indemnitate consequatur. quod magis probandū est. nam sicuti, quodcumq; aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio consequitur: ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, uel eius securitatem. ergo & si ex causa, quæ tempore finitur, obligatio aliqua fuit: tutelæ contrarium iudicium esse ei opinor. Hanc actionem dandam placet, & si tutelæ iudicio non agatur. etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non uult, quia nihil ei debetur: imo plus in eum impensum est, quàm ei abest. nec impediendus est tutor contrario agere.

Longe magis dandum est, & si rationibus distrahēdis actio intendatur.

II. IULIANVS. lib. XXI. digestorum.

III. VLPIANVS.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quàm est in facultatibus? uideamus, an possit hoc consequi. & Labeo scripsit, posse. sic tamen accipiendū est, si expediat pupillo ita tutelam administrari. ceterum si non expediat: dicendum est, absolui pupillum oportere. neq; enim in hoc administrantur tutelæ, ut mergantur pupilli. index igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. Contrariū iudicium an ad hoc quoq; competat, ut quis à pupillo exigat liberationem, uidendum est. & nemo dixerit, in hoc agere quem contrario posse, ut tutelæ iudicio liberetur: sed tantum de his, quæ ei propter tutelam absunt. consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris: sed uel trientibus, uel his, quæ in regione obseruantur, uel his, quibus mutuatus est, (si necesse habuit mutuare, ut pupillo ex iusta causa prorogaret) uel his, quibus pupillum liberauit, uel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. Planè si forte tutor aliquid pecuniæ debuit foenerari, & aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse usuras consequitur, nec pupillo pensabit. Quare & si in usus suos conuertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem: quam impendit, definit uertisse, & exinde usuras non præstabit. & si ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit: nõ uidebitur uertisse quantitatem, quæ concurret cum quantitate sibi debita, ut eius summæ usuras præstet. Usuras utrum tandiu consequetur tutor, quandiu tutor est: an etiam post finitam tutelam: an ex mora tantū, uideamus. & magis est, ut quoad ei reddatur pecunia, consequatur. nec enim debet ei sterilis esse pecunia, si tamen fuit in substantia pupilli, unde consequetur: dicendum est, non oportere eum usuras à pupillo exigere. quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem: siquidem non postulauit à prætore, ut pro-

matur pecunia, uel hoc minus deponatur: sibi imputet. si uero hoc de-
siderauit, nec impetrauit: dicendum est, non deperire ei usuras in con-
trario iudicio. Sufficit tutori bene & diligenter negocia gessisse: & si
euentu aduersum habuerit, quod gestum est. Iudicio tutelae contra-
rio praestatur & id, quod in rem pupilli uel post tutelam uersum est, si
negocijs tutelae tempore gestis connexum probatur: & quod ante im-
pensum est, siue pro tutore negocia gessit, & postea tutor constitutus
est, siue uentri erat curator. sed & si non pro tutore negocia gerebat, de-
bet uenire, quod ante impensum est. Deducuntur enim in tutelae iudi-
cium sumptus, quoscuq; fecerit in rem pupilli: sic tamen, si bona fide
fecit. Hanc actionem perpetuam esse palam est: & haeredi, & in haere-
dem dari: caeterisq; successoribus, ad quos ea res pertinet, & in eos.

III. IULIANVS.

A Tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela. &
sicut actiones paritur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita
contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit. Nihil enim prohi-
bet suspensum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impen-
derit, quae eum amittere non oportet.

V. VLPIANVS.

H Haerem tutoris, si eam summam soluerit, in qua obligati pu-
pilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse, re-
spondi.

VI. PAVLVS.

Si tutor pro pupillo se obligauit: habet contrariam actionem & an-
tequam soluat.

DE EO, QUI PRO TUTORE, PROVE
curatore negocia gessit. Tit. V.

VLPIANVS.

Pro tutelae actione necessario praetor proposuit. nam cum
plerunq; incertum sit, utrum quis tutor, an uero quasi
tutor, pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in
utrunq; casum actionem scripsit, ut siue tutor sit, siue no-
sit, qui gessit: actione tamen teneatur. solent enim magni ex-
tores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, &
sic gesserit: an uero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. Pro
tutore autem negocia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis: si-
ue se putet tutorem, siue sciat non esse, fingat tamen. Proinde & si seruus,
quasi tutor, egerit: diuus Seuerus scripsit, dandum in dominum utile iudi-
cium. Cum eo, qui pro tutore negocia gessit, etiam ante pubertatem

N agi

agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est. quare si quis finita tutela, pro tutore negocia impuberis gessit, tenebitur. sed & si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æque tenebitur ex eo, quod pro tutore negocia administrauerit: quamuis deuoluatur hic gestus in tutelæ actionem. Si quis quasi tutor negocia gesserit eius, qui iam pubes est, neq; tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. simili modo & si eius, qui nondum natus est. nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem. sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi à prætore datus, negocia gesserit: an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur: & est uerius, cessare hanc actionem: quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus à prætore uel à præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: uidendum, an pro tutore teneatur. & magis est, ut quamuis cõpulsus gessit, teneri tamen debeat: quia animo tutoris gessit, cū tutor nõ esset. at iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. In protutelæ iudicio usuræ quoq; ueniunt. sed utrū solummodo in id, quod gessit, tenebitur: an uero in id etiam, quod gerere debuit: & si quidem omnino non attigerit tutelam: non tenebitur. neq; enim attingere debuit, qui tutor non erat. quod si quid gessit: uidendum, an etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. & hæcenus tenebitur, si alius gesturus fuit. sed si cognito, quod tutor nõ fuit, abstinuit administratione: uideamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, ut ei tutorem peterent. quod uerius est.

II. CELSVS.

Sis, qui pro tutore negocia gerebat, cū tutor esset: rem pupilli uenididit, nec ea usucapta est: petet eam pupillus, quanquam ei cautum est. non enim est eadem huius, quæ tutoris, rerum pupilli administratio.

III. IABOLENVS.

Quæro. an is, qui cū tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negocia pupilli gessit: quasi tutor, an quasi pro tutore: (negocia gessit) teneatur: respondit. nõ puto teneri quasi tutore: quia scire quoq; se tutore esse debet, ut eo affectu negocia gerat, quod tutor gerere debet.

IIII. POMPONIVS.

Qui pro tutore negocia gerit, eandem fidem & diligentiam præstabit, quam tutor præstaret.

V. VLPPIANVS.

Ei, qui pro tutore negocia gessit, contrarium iudicium competit.

Quod

* al's de-
sunt. alijs.
nisi quasi p
tutore nego
cia gessit, t
neatur?

QVOD FALSO TVTORE AVTHORE
gestum esse dicetur. Tit. VI.

VLPIANVS.

Huius edicti æquitas non est ambigua: ne contrahentes de-
cipiantur, dum falsus tutor adhibetur. Verba autem edi-
cti hæc sunt. QVOD EO AVTHORE, QVI TVTOR NON
FVIT. Verbis edicti multa desunt. quid enim, si fuerit tu-
tor: is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non
potuit: puta furiosus, uel ad aliam regionem datus? Sed Pomponius li-
bro tricesimo scripsit, interdum (quãuis * tutore gestũ est) non per *als. non
tinere ad hanc partẽ edicti. quid em̄, si duo tutores, alter falsus, alter ue- à tutore,
rus auctoritatẽ accõmodauerit: non ne ualebit, quod gestũ est? Item
hoc edictũ, licet singulariter scriptum sit: si tamẽ plures interuenerint,
qui tutores nõ erant: locũ habere debere, Pomponius libro tricesimo
scribit. Idem Põponius scribit. etiã si pro tutore negocia gerens, au-
thoritatem accommodauerit: nihilominus hoc edictum locum habe-
re: nisi forte prætor decreuit, ratum se habiturum id, quod his auctori-
bus gestum est. tunc em̄ ualebit per prætoris tuitionem, non ipso iure.

Ait prætor. SI ID *ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRVM *aliã. au-
RESTITVTIONEM. scienti non subuenit, merito: quoniam ipse se de- stor.

II. PAVLVS.

Sid (inquit) actor ignorauit. Labeo. Et si dictum sit ei, & ex bona fi-
de non crediderit.

III. VLPIANVS.

Planẽ si is sit, qui auxilio non indiget: scientia ei non nocet. ut puta
si pupillus cum pupillo egit. nam cum nihil actum sit, scientia
ei non nocet.

III. IDEM.

Interdum tamen, & si scientia nocet: tamen restitutio facienda erit,
si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum.

V. PAVLVS.

Minori uigintiquinque annis succurritur, etiam si scierit.

VI. PAVLVS.

Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est.
utiq; si pupillo cautum sit: melius dicetur, rem suam restitui pupil-
lo debere, quã incertum cautionis euentum expectari. quod & Iu-
lianus (si aliã circumuentus sit pupillus) respondit.

VII. VLPIANVS.

N ñ No

NOuissime prætor ait. IN EVM, QVI CVM TUTOR NON ESSET, DOLO MALO AVTHOR FACTVS ESSE DICETVR: IVDICIUM DABO, VT QUANTI EA RES ERIT, IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. Non semper tutor conuenitur, nec sufficit, si sciens author fuit: uerum ita demũ, si dolo malo author fuit. quid enim si compulsus, aut metuens, ne cõpelleretur, autoritatẽ accommodauerit? non ne debet esse excusatus? Quod ait prætor, QUANTI EA RES ERIT: magis puto, non pœnam, sed ueritatem his uerbis contineri.

Pomponius libro tricesimo scripsit, recte etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.

Si plures sint, qui authores fuerunt: perceptione ab uno facta, & cetera teri liberantur, non electione.

VIII. PAVLVS.

ET ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegetur in id, quod deest, actionem, Sabinus scribit.

IX. VLPIANVS.

Huius actionis exemplo Pomponius libro tricesimo scribit, dandam actionem aduersus eum, qui dolo malo adhibuit, ut alius authoraretur incius. Has in factum actiones hæredibus quidem competere, ceterisq; successoribus: in eos uero non reddi, Labeo scribit, nec in ipsum post annum: quoniam & factum puniunt, & in dolum concipiuntur, & aduersus eas personas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, noxales erunt.

X. CAIVS.

SI cum falso tutore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res suffucapta sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore authore egisset.

XI. VLPIANVS.

Falsus tutor, qui in contrahendo author minori duodecim uel quatuordecim annis fuerit: tenebitur in factum actione propter dolum malum, cuiuscunq; conditionis fuerit, uel sui iuris, uel alieni. Qui enim dolo malo autoritatem accommodauerit: tenebitur hoc edicto. Sed & si quis filiafamilias author factus sit ad cõtrahendũ, tenetur. Idemq; iuris est, si ancillæ quis tutore authore crediderit. nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit: quia aliter cum impubere contracturus non fuisset, q̃ si tutoris autoritas intercessisset.

Julianus tractat libro uicesimo primo digestorum: an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. & magis probat, patri ignoscendum esse, si filiam suã matutius in familiã sponsi perducere uoluerit. affectu enim propensiore magis

magis, quam dolo id uideri fecisse. Quod si intra duodecimū annum hæc decesserit, cum haberet dotem: putat Iulianus, si dolo malo cōuersus sit is, ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione cōdicentem submouere in casibus, in quibus dotem uel in totum, uel in partem, si constaret matrimonium, fuerat lucraturus.

XII. IDEM.

EX eo, quod interrogatus, tutorem se esse respondisset: nulla eum actione teneri. Si tamen cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxisset: utilem actionem aduersus eum dandam.

DE FIDEIUSSORIBVS, ET NOMINATORI-
bus, & hæredibus tutorum & curatorum. Tit. VII.

POMPONIVS.

Quamuis hæres tutoris tutor non est: tamen ea, quæ per defunctū incohata sunt, per hæredem (si legitimæ ætatis, & masculus sit) explicari debet: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutorem fuit, hæres quoque eius reddere debet, quod apud pupillum is reliquerit, si hæres capit: non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, & utili actione hoc reddere compellitur.

II. VLPIANVS.

Postulare tutorem uidetur, & qui per aliū postulat. item nominare, & qui per alium hoc idem facit.

III. IDEM.

Etiam fideiussorem & hæredes fideiussoris ad eandem rationem usurarum reuocandos esse constat, ad quam & tutor reuocatur.

IIII. IDEM.

Cum ostendimus hæredem quoque tutelæ iudicio posse conueni-
cri: uidendum, an etiam proprius eius dolus, uel propria administratio ueniat in iudicium. & exstat Seruij sententia existimantis, si post mortem tutoris hæres eius negocia pupilli gerere perseverauerit: aut in arca tutoris pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: uel eam pecuniam, quam tutor stipulatus fuit, exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine. Nam cum permittatur aduersus hæredem ex proprio dolo iurari in litem: apparet eū iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. Usuras quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præstare debet hæres tutoris. Quantas autem, & cuius temporis usuras præstare debeat, ex

bono & æquo constitui ab iudice oportet. Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est, perinde teneri, atq; si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa uidetur affirmatorum: scilicet quia, cum idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorum uicem sustinent.

V. PAVLVS.

SI cum fideiussoribus tutoris, ex stipulatione rem saluam fore, agetur: easdem reputationes habebunt, quas tutor.

VI. PAPIANVS.

a's hæc defunt. **P**upillus contra tutores, eorumq; fideiussores iudicem accepit. iudice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. Officio cognoscentis conueniet, si tutores soluendo sint, & administratio nõ dispar* (sed cõmunis fuerit:) portionum uirilium admittere rationem ex persona tutorum.

VII. IDEM.

SI fideiussores, qui rem saluam fore pupillo cauerant, ut tutorem adulescens ante conueniret, petierunt: atq; ideo stipulanti promiserunt, se reddituros, quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi, quod onus fideiussorum susceptum uideretur. nam & si mandatu plurium pecunia credatur: æque diuiditur actio. si em̄ quod est datu pro alio, soluitur: cur species actionis æquitatem diuisionis excludat?

VIII. PAVLVS.

Hæredes eius, qui non iure tutor uel curator datus, administratio nisi se non immiscuit: dolum & culpam præstare nõ debere. Paulus respõdit. tale iudicium in hæredem tutoris transferri oportere, qualem quidem defunctus suscepit. hoc eõ pertinere, ut non excusetur hæres, si dicat se instrumenta tutelaria non inuenisse. Nam cum ex omnibus bonæ fidei iudicijs propter dolum defuncti hæres teneatur: idẽ putato seruandum in tutelæ actione. sed cõstitutionibus subuentu est ignorantie hæredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cum post mortem tutoris hæres conueniatur: nõ si lite contestata tutor decesserit. nam litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraq; parte, & temporales perpetuantur.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIENTIS, & eorum hæredibus. Tit. VIII.

I. VLPPIANVS.

Non ordinem subsidiaria actio non dabitur, sed * in magi- * als. nec
 stratus, nec in fideiussores eorū. hi enim rem publicā sal- in magi-
 uam fore promittunt, non pupilli. proinde nec nomina- stratus.
 tores magistratuū ex hac causa tenebuntur, sed soli ma-
 gistratus. Sed si ordo receperit in se periculū: dici debet,
 teneri eos, qui præsentes fuerunt. parui enim refert, nominauerint, uel
 fideiusserint, an in se periculum receperint. utilis ergo in eos actio com-
 petit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit: nō uidetur
 per ordinem electus. Neq; prætor, neq; quis alius, cui tutoris dandi
 ius est, hac actione tenebitur. Si præses prouinciæ renunciare magi-
 stratus tantum de facultatibus tutorum uoluit, ut ipse daret: uideamus
 an, & quatenus teneatur. & exstat diui Marci rescriptū, quo uoluit eos,
 qui præfidi renunciaissent, nō perinde teneri, atq; si ipsi dedissent: sed si
 decepissent, gratia forte, aut pecunia, falsa renunciantes. Planē si præ-
 ses prouinciæ satis eos exigere iussit: non dubitabimus, teneri eos, etiā
 si præses dederit. Si præses prouinciæ, nominibus ab alio acceptis,
 ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, &
 exinde instructus, dederit tutores: an exemplo eorum, qui prætorē in-
 struunt, debeant magistratus teneri, quaritur: utiq; enim interest, utrū
 ipsi magistratus nomina electa dederint præfidi, an ea, quæ ab alio præ-
 ses accepit, inquisierint. & puto, utroq; casu teneri, quatenus dolo uel la-
 ta culpa uersati sunt. Non tantum pupilli, sed etiam successores eo-
 rum subsidiaria agere possunt. Si curatores fuerunt minus idonei
 dati: dicendum est, teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorū, uel
 nominibus ab eis acceptis, præses dederit. sed & si ad eos remiserit, ut
 ipsi darent, uel ut post dationē exigent satisfactionem: periculum ad
 eos pertinebit. Magistratibus imputat, etiā si omnino tutor uel cura-
 tor datus non sit. sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo
 damnatum, quod impuberes uel adolefcētes medio tempore passi sunt,
 ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato nō
 paruerunt. Sciendū autem est, si magistratus municipales data ope-
 ra tutelam distulerint in successores suos: uel satisfactionem data ope-
 ra traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse. Diuus
 Hadrianus rescripsit, etiam in eum, qui electus esset ad æstimandas tu-
 torum satisfactiones, actionem dandam. Si inter magistratus hoc cō-
 uenisset, ut alterius tantū periculo tutores darentur: cōuentiones pupil-
 lo non præiudicare, diuus Hadrianus rescripsit. cōuentione enim diuū
 nitorum ius publicum mutari non potest. prius enim arbitror conue-
 niendum eum, qui hoc suscepit: deinde excussis eius facultatibus, tunc
 ueniendū

ueniendum ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam aggrediendum. Si quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur: officium est magistratum, exquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum queng, & nomina praesidibus prouinciae mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. quod si satis exegit, & idoneum exegit: quauis postea facultatibus lapsi sunt tutores uel fideiussores: nihil est, quod ei, qui dedit, imputetur. Non enim debent magistratus futuros casus, & fortunam pupillo praestare. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelae agi potest: sufficit. probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fideiussores soluendo non fuisse, cum acciperentur: sed magistratibus, ut doceant eos soluendo fuisse.

Privilegium in bonis magistratus pupillus non habet, sed cum caeteris creditoribus partem habiturus est. Exigere autem cautionem magistratus sic oportet: ut pupilli seruus aut pupillus ipse (si fieri potest, & in praesentiarum est) stipuletur a tutoribus, item fideiussoribus eorum, rem saluam fore pupillo. at si nemo est, qui stipuletur: seruus publicus stipulari debet rem saluam fore, aut certe ipse magistratus. Planè ubi seruus publicus, uel ipse magistratus stipulatur: dicendum est, utilem actionem pupillo dandam. Si filiusfamilias fuerit magistratus, & caueri pupillo non curauerit, aut non idonee cautum sit culpa eius, an, & quatenus in patrem eius actio danda sit, quaeritur. Et ait Iulianus, in patrem de peculio dandam: siue uoluntate eius filius decurio factus sit, siue non. Nam & si uoluntate patris magistratum administrauerit: attamen non oportere patrem ultra, quam de peculio conueniri: quasi rem publicam, saluam fore promittat, qui dat uoluntatem, ut filius decurio creetur.

II. IDEM.

Proponebatur duos tutores a magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta: eorumque alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse. Et quaerebatur, an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum? Dicebam. cum a tutore satis pupillo factum sit: neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor aduersus magistratus habeat actionem. Senatus enim consultum pupillo subuenit: praesertim cum sit, quod tutori imputetur: scilicet quod satis a contutore non exegit, uel suspectum non fecit, si sciuit (uti proponitur) magistratibus eum non cauisse.

III. IULIANVS.

Quod

Quod si tutor ab hac parte culpa uacet: tamen erit iniquum, aduersus magistratus actionem ei dari.

IIII. VLP IANVS.

Non similiter tenentur hæredes magistratuum, ut ipsi tenentur. sed nec hæres tutoris negligentiae nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculū succedit: hæres ipsius, dolo proxima culpa succedaneus est.

V. IULIANVS.

Duo tutores partiti sunt inter se administrationem tutela. alter sine hærede decessit. Quæsitū est. utrum in magistratū, qui non curasset, ut caueretur: an in alterū tutorem actio pupilli dari deberet? Respondi. æquius esse, in alterum tutore dari, quam in magistratum, debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, uniuersa negocia curare: & in ea parte, quam alteri tutori commisisset, simile esse ei, qui ad administrationē quorundā negociorū pupilli nō accessisset. nam & si aliquam partem negociorum pupilli administrauerit: tenetur etiam ob rem, quam non gessit, cum gerere deberet.

VI. VLP IANVS.

Quod ad hæredem magistratus pertinet: existat diui Pij rescriptū, causa cognita debere dari actionem. Nam si magistratus tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret: æquum est, haberi eum loco fideiussoris, ut & hæres eius teneatur. Si uero cauit, & tunc idonei fuerunt, postea uero desierunt: sicut ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & hæres multo iustius. nouissime non aliam in hæredem actionem dandam, quam si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

VII. CELSVS.

In magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas, utrum pro uirili portione actio danda sit: an optio sit eius, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondi. si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caueretur: in quē uult, actio ei in solidum danda est. si nec culpa eorum, neq; dolo malo id factum est: æquius esse existimo, pro portione in quęq; eorum actionem dari, dum pupillo res salua sit.

VIII. MODESTINVS.

Magistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore. ex his alter sine hærede decessit. quæro, an indemnitate in solidum collega eius præstare debeat? Modestinus respondit. nihil proponi, cur non debeat.

IX. IDEM.

An in magistratus actione data, cum usuris fors exigi debeat: an
 O uero

uero usurae peti non possint, quoniam constitutum est, poenarum usuras peti non posse, quaesitum est. Et rescriptum est à diuo Seuero & Antonino, usuras peti posse: quoniam eadem in magistratibus actio datur, quae competit in tutores.

DE REBUS EORVM, QUI SVB TVTELA VEL
cura sunt, sine decreto non alienandis, uel pignori
obligandis. Tit. IX.

VLPIANVS

Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores praedia rustica uel suburbana distrahere. quae oratio in senatu recitata est Tertyllo & Clemente consulis, idibus Iunijs. & sunt uerba eius huiusmodi. PRAETEREA, PATRES CONSCRIPTI, INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVRBANANA DISTRAHANT: NISI, VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CAETERIS NON POSSIT EXSOLVI: TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEACTVR, QVI PRO SVA RELIGIONE EXISTIMET, QVAE POSSINT ALIENARI, OBLIGARI VE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT CREDITOR, QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPIT, IVS EXSEQVATVR: NIHIL NOVANDVM CENSEO. Si defunctus, dum uiueret, res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit, ut distraherentur: abstinendum erit uenditione. Non enim utiq; qui ipse uoluerit uendere, idem etiam postea distrahendum putauit. Si minor uiginti quinque annis emerit praedia, ut quoad precium solueretur, essent pignori obligata uenditori: non puto pignus ualere: nam ubi dominium quaesitum est minori: coepit non posse obligari.

II. PAVLVS.

Sed hic uidetur illud mouere, quod cum dominio pignus quaesitum est, & ab initio obligatio inhaesit. Quod si à fisco emerit: nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in privato uenditore inciderit: imperiali beneficio opus est, ut rescripto pignus confirmetur.

III. VLPIANVS.

Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isq;

Isq; pupillo uel minori traditus sit: an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus fuit emptus: & magis est, ut saluum sit ius pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri, & diui patris eius, ei pupillo, cuius pecunia cōparatus est fundus. Pignori tāmen capi, iussu magistratus, uel præsidis, uel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium à prætore quis potest: & ius pignoris contrahitur, siue legato rum seruandorum causa, siue damni infecti, & ut procedat, iuberi, & etiā possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes locum habent, quando non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit, sed ex magistratuum autoritate. Item quæri potest, si fundus à tutore pupillaris petitus sit, nec restituatur: an litis æstimatio oblata alienationem pariat: & magis est, ut pariat. hæc enim alienatio non sponte tutorum fit. Idemq; erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuerit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresq; restituerunt. Nā & hic ualebit alienatio propter rei iudicatæ autoritatē. Si ius *ἐμφοτεῖν* *κόρ* * (uel *ἐμβατεῦν* *κόρ*) habeat pupillus: uideamus, an distrahi hoc à tutoribus possit. Et magis est, nō posse: quamuis ius prædij potius sit. Nec ususfructus alienari potest, & si solus fuit ususfructus pupilli. An ergo nec hic non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? & manifestum est restaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum uel usum alienare, quamuis oratio nihil de ususfructu loquatur. Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli uel adolescentis, nec seruitutē remitti. quod & in fundo dotali placuit. Si lapidicinas, uel aliqua metalla pupillus habuerit styperiaræ, uel cuius alterius materiæ: uel si cretæ, argenti foedinas, uel quid aliud huic simile.

* hæc als
desunt.

IIII. PAVLVS.

Quod tamen priuatis liceat possidere.

V. VLPIANVS.

Magis puto ex sententia orationis impediri alienationem. Sed & si salinas habeat pupillus, idem erit dicendum. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat: dicendū puto, nec hunc alienare tutores posse. etenim si quasi pupillaris distractus est, uenditio non ualet. Si pupillo fundus pignoratus sit: an uendere tutores possint: & puto. hunc enim quasi debitoris, hoc est, alienum uendunt. si tamen impetrauerat pupillus uel pater eius, ut iure dominij possideat: consequens erit dicere, non posse distrahi, quasi prædium pupillare. Idemq; est, & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere. Si fundus legatus, uel per fideicommissum fuerit relictus Seio, à pupillo hæ-

O ij rede

rede instituto: an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate prætoris? & putem, si quidem rem suã legauit, cessare orationem. si uero de re pupilli: dicendum erit locum esse orationi, nec in consilio prætoris posse alienari. Si pupillus stipulanti sponderit: an soluerè possit sine prætoris auctoritate? & magis est, ne possit. alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum sponderit, successeritq; pupillus in stipulatum: fortius dicetur, sine prætoris auctoritate posse eũ reddere. Idemq; & si iure hæreditario alij successerit, qui erat obligatus. Eadem ratione & si parens fundum uendiderit, uel quis alius, cui pupillus successerit: potest dici, pupillum cætera uenditionis inconsulto prætoris posse perficere. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit uenditio. neq; enim est eis uia distractionis tributa. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: cuius officio in primis hoc conuenit, excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, uel in numerato, uel in nominibus, quæ conueniri possunt, uel in fructibus conditis, uel etiam in reddituũ spe atq; obuentionũ. item requirat, nũ aliæ res sint præter prædia, quæ distrahi possint, ex quorũ precio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui, quàm ex prædiorum distractione: tunc permittet distrahi: si modo urgeat creditor, aut usurarum modus carendũ ære alieno suadeat. Item prætor æstimare debet, utrum uendere potius, an obligare permittat. nec non illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum scænoris, quàm opus sit ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitrat, ne propter æs alienum modicum possessio magna distrahatur. sed si sit alia possessio minor, uel minus utilis pupillo: magis eam iubet at distrahi, quàm maiorem & utiliolem. In primis igitur, quoties de sideratur ab eo, ut permittat distrahi: requirere debet, qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus uel curatoribus credere: qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessionem uel obligari. Requirit ergo necessarios pupilli, uel parentes, uel libertos aliquos fideles, uel quem alium, qui noticiam rerum pupillarium habeat: aut si nemo inuenitur, aut suspensus sit, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes. *Itemq; (si opus sit) pupillarium bonorum tãduocatum pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem: an adsentire uenditioni, uel obligationi debeat. Illud quæri potest, si prætor aditus, permiserit distrahi possessionem.

* al's. itẽ q; sti sunt, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes. *Itemq; (si opus sit) pupillarium bonorum tãduocatum pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem: an adsentire uenditioni, uel obligationi debeat. Illud quæri potest, si prætor aditus, permiserit distrahi possessionem.

cessionem prouincialem: an ualeat, quod fecit? & putem ualere: si modo tutela Romæ agebatur, & hi tutores eam quodq; administrationem subierant. Ne tamé titulos ténus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere: dareq; uisorem, qui ei renunciât, pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio uel obligatio. Si æs alienum non interueniat: tutores tamen allegent, expedire hæc prædia uendi, & alia cõparari, uel certe istis carere: uidentû est, an prætor eis debeat permittere. et magis est, ne possit. Prætori enim non liberû arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat, proinde & si permiserit, ære alieno nõ allegato: cõsequenter dicemus, nullam esse uenditionem, nullumq; decretum. nõ enim passim distrahi iubere prætori tributum est: sed ita demum, si urgeat æs alienum.

Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum esse prætori. Sed uidentum est, utrum in rem, an in personam dabimus ei actionem. Et magis est, ut & in rem detur, non tantum in personam aduersus tutores siue curatores. Communia prædia accipere debemus, si pro diuiso cõmunia sint. cæterum si pro diuiso cõmunia sint: cessante oratione, decreto locus erit.

VI. IDEM.

Ed si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum: magis est, ut cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio est.

VII. IDEM.

Si pupillorum sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: uideamus, an alienatio locum habere possit. & cum prouocatio necessaria sit: puto alienationem impediri. neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem expectant. Item si eosdẽ tutores habent: multo magis quis impediri alienationẽ dicet. Si pupillus dedit res pignori permisso prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri. Sed dicendum est, posse creditorem ius suum exsequi. Tutor tamen fecerit, si prius prætorem adierit. Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis: an prætor adeundus sit, si obligare uelit? et magis est, ut debeat. prior tamen esse debet prætor, ad consentiendum patri. Si prætor tutoribus permiserit uendere, illi obligauerint, uel contra: an ualeat, quod actum est? Et mea fert opinio, eum qui aliud fecit, quàm quod à prætore decretum est, nihil egisse. Quid ergo, si prætor ita decreuerit, VENDERE OBLIGARE UE PERMITTO: an possit liberum arbitrium habere, quid faciat? Et magis est, ut possit:

dummodo sciamus, prætorem nõ recte partibus suis functum. debuit enim ipse statuere & eligere, utrũ magis obligare, an uedere permittat. Si obligauerit rem tutor sine decreto: quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni doli mali locus: sed tunc demum, cum tutor acceptam mutuã pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Ite uidendum est, an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandẽ rem acceperit, nec grauioribus usuris: ualere obligationem, ut ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

VIII. IDEM.

Qui neq; tutores sunt ipso iure, neq; curatores, sed pro tutore negocia gerunt, uel pro curatore: eos non posse distrahere res pupillorum uel adolescentium, nulla dubitatio est. Sed si curator sit furiosus, uel cuius alterius, non adolescentis: uidendum est, utrum iure uerere ualebit uenditio, an hanc orationem admitteremus? Et puto, quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiuntur, pertinere. & de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendũ.

An obligari communia possint, quæritur? Sed non puto sine decreto obliganda. Nam quod excipit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio, non ut augeatur difficultas communionis.

IX. IDEM.

Quãuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia uenundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem & fidem tutori commissam depræhendisset successor eius: æstimatorũ, quatenus tam callidũ cõmentũ etiã in exemplũ coërceri debeat.

X. IDEM.

Illicite post senatusconsultum pupilli uel adolescentis prædium uenũdato: si eo nomine apud iudicem tutelæ, uel utilis actionis æstimatorio facta est, eaq; soluta: uindicatio prædij ex æquitate inhibebitur.

XI. IDEM.

Si prædia minoris uiginti quinque annis distrahi desiderentur: causa cognita præses provincie debet id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosi, uel prodigi, uel cuiuscunq; alterius prædia curatores uelint distrahere.

XII. MARCELLVS.

Non fit contra senatusconsultũ, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, ut eius loco succedat.

XIII. PAVLVS.

Si fundus sit sterilis, uel saxosus, uel pestilens: uidendum est, an alienare eum non possit. & imperator Antoninus & diuus pater eius in hæc

in hac uerba rescripserunt. Quod allegastis, infructuosum esse fundū, quē uendere uultis: mouere nos nō potest, cum utiq; pro fructuum mō precium inuenturus sit. Quāquā autem neq; distrahere, neq; obligare tutor pupillare prædium possit: si tamen (ut Papinianus libro quinto responsorum ait) errore lapsus uendiderit, & precium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoq; prædium domino cum fructibus uindictanti doli exceptio non inutiliter opponitur, precium ac mediæ reפורis usuras, quæ creditoribus debentur, nō offerenti: si ex cæteris facultatibus eius æs alienum solui non potuerit. Ego autem notauit, & si solui potuit: si tamen illæ res saluæ erunt, ex quarum precio æri alieno satisfieri potuerat: dicendum esse, adhuc doli exceptionem obflare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

XIII. IDEM.

Paulus respondit. & si testamentum patris postea irritum esse appa- ruerit: tamen tutores pupilli, siue curatores filij nihil contra oratio- nem diuorum principum fecisse uideri, si secūdum uoluntatem defun- cti testamento scriptam, prædium rusticum pupillare uendiderunt.

DE CURATORIBVS FVRIOSO, ET ALIIS,
extra minores, dandis. Tit. X.

I. VLPIANVS.

Ege duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorū suorum administratione: quod moribus quidem ab ini- tio introductum est. Sed solent hodie prætores uel præsi- des, si talem hominem inuenerint, qui neq; tempus, nec finem expensarum habet, sed bona sua dilacerādo & dis- sipando profundit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. & tam diu erūt ambo in curatione, quā diu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mo- res receperit. Quod si euenierit: ipso iure desinunt esse in potestate cura- torum. Curatio autem eius, cui bonis interdicitur, filio negabatur per- mittenda. sed exstat diu Pij rescriptum, filio potius curationē permit- tendam in patre furioso, si tam probus sit.

II. CAIVS.

Ed & ijs dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non pos- sunt. Nec dubitabit filium quoq; patri curatorem dare.

III. VLPIANVS.

Um deliberāt hæredes instituti adire, bonis à p̄tore curator dat.

IIII. IDEM.

Furiosæ matris curatio ad filium pertinet. pietas enim parētibus & si

si inæqualis est eorum potestas) æqualis debetur.

V. CAIVS.

Curator ex senatusconsulto constituitur, cum clara persona (uel uiri senatoris, uel uxoris eius) in ea causa sit, ut eius bona uenire debeant. Nam ut honestius ex bonis eius, quantum potest, creditoribus soluatur: curator constituitur distrahendorum bonorum gratia, uel à prætore, uel in prouincijs à præside.

VI. VLPIANVS.

Obseruare prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimam, curatorem det: quoniam plerique uel furorem, uel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto, onera ciuilia detrectent.

VII. CAIVS.

Consilio & opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi. Curator dementi datus, decreto interposito, uti satisficeret, non cauit: & tamen quasdam res de bonis eius, legitimo modo alienauit. si hæredes demetis easdem res uindicerent, quas curator alienauit, & exceptio opponetur, SI NON CURATOR VENDIDERIT: replicatio dari debet, AVT SI SATISDATIONE INTERPOSTATA SECUNDVM DECRETVM VENDIDERIT. Quod si precio accepto curator creditores furiosi dimisit: replicatio doli tutos possessores præstabit. Cùm dementis curatorem (quia satis non dederat, & res male administrat) ideo præconsul remouerit à bonis, aliumque loco eius curatorem substituerit: & hic posterior (cùm nec ipse satisfecisset) egerit cùm remotione negotiorum gestorum, posteaque hæredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem utatur: hæredibus replicatio danda erit, AVT SI IS, QVI EGIT, SATIS DEDERAT. Sed an replicatio curatori profutura sit, iudex æstimabit. Nã si curator sequens pecuniã, quã ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi uertisset: doli triplicatio obstabit. Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi recte soluatur, uel an unus rem furiosi recte alienare possit: respondi. recte solui. Eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum: quia solutio, uenditio, traditio, facti magis, quam iuris essent. Ideoque sufficit unius ex curatoribus persona: quia alter intelligitur consentire. denique si præsens sit, & ueret solui, uel uenire, uel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet.

VIII. IDEM.

Bonorum uentris nomine curatorem dari oportet, eumque rem saluam fore uiri boni arbitrato satisficere præconsul iubet. Sed hoc sine inquisitione detur. nam si ex inquisitione: cessat satisficere.

IX. NERATIVS,

Cuius

Cuius bonis distrahēdis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus uendere non permisit: quamuis creditores post id beneficium bona uendere mallent. Sicut enim integra re potestas ipsis est, utrum uelint, eligendi: ita cum alterū elegerint, ab altero abstinere debent. Multoq; magis id seruari æquū est, si factus est curator, per quē bona distraherent, & si nondū explicato eo negotio decessit. Nā & tūc ex integro alius curator faciendus est, neq; hæres prioris curatoris onerandus: cū accidere possit, ut negotio uel propter sexus, uel propter ætatis infirmitatem, uel propter dignitatem maiore minoremue, quæ in priore curatore spectata erat, habilis non sit: possint etiam plures hæredes ei existere, neq; per omnes id negotium administrari expediat: aut quidcūq; dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

X. VLP IANVS.

Vlpianus scribit, eos, quibus per prætorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem: quia in bonis nō habeāt, cum eis deminutio sit interdicta. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit, & dominium transferre: rem uero furiosi, si quasi suam tradat, dicendum, ut non trāsferat dominium: quia non quasi furiosi negotium gerens tradidit.

XI. PAVLVS.

Pignus à curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit.

XII. MARCELLVS.

Ad agnato, uel alio curatore furiosi, rem furiosi dedicari nō posse constat. Ad agnato em̄ furiosi non usq; quaq; competit rerum eius alienatio, sed quatenus negociorū exigit administratio.

XIII. PAVLVS.

Sæpe ad alium è lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij prætor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur.

XIIII. CAIVS.

Vtrum uxori mente captæ curatorem dari non oportet.

XV. PAVLVS.

Et mulieri, quæ luxuriose uiuit, bonis interdici potest. In curatoris bonis priuilegiū furioso furiosæue seruatur. prodigus etiam & omnes omnino, etiam si in edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

XVI. TRIPHONINVS.

Si furioso puberi, quanquā maiori annis uiginti quinq;, curatorem patre testamento dederit: eum prætor dare debet, secutus patris uolūtatem

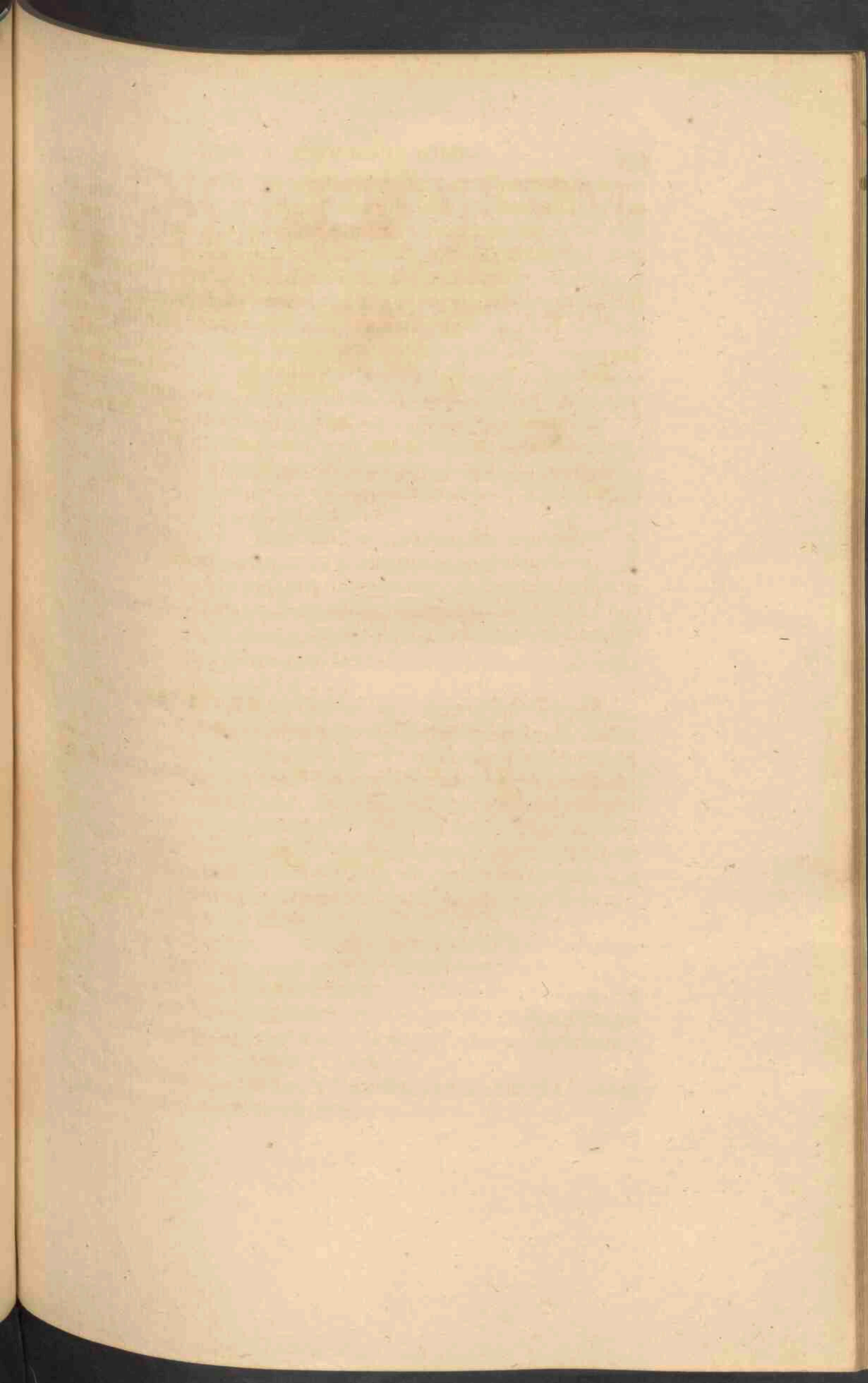
tatem. manet enim ea datio curatoris apud prætorem, ut rescripto di-
 ui Marci continet. His consequens est, ut si prodigo curatorem de-
 derit pater: uoluntatem eius sequi debeat prætor, eumq; dare curato-
 rem. Sed utrum omnimodo: an ita, si futurum esset, ut nisi pater ali-
 quid testamento cauisset, prætor ei bonis interdixturus esset: & maxie
 me, si filios habeat iste prodigus: potuit tamè pater & alias prouidere
 nepotibus suis, si eos iussisset hæredes esse, & ex hæredasset filium, eiq;
 quod sufficeret alimentorum nomine, ab eis certum legasset, addita
 causa necessitateq; iudicij sui. aut si non habuerit in potestate nepotes:
 quoniam emancipato iam filio nati fuissent: sub conditione eos hære-
 des instituisset, ut emancipentur à patre prodigo. Sed quid si nec ad
 hæc consensurus esset prodigus: per omnia iudicium testatoris sequen-
 dum est: ne quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magis
 stratus propter aliquod forte suum uicium idoneum putauerit.

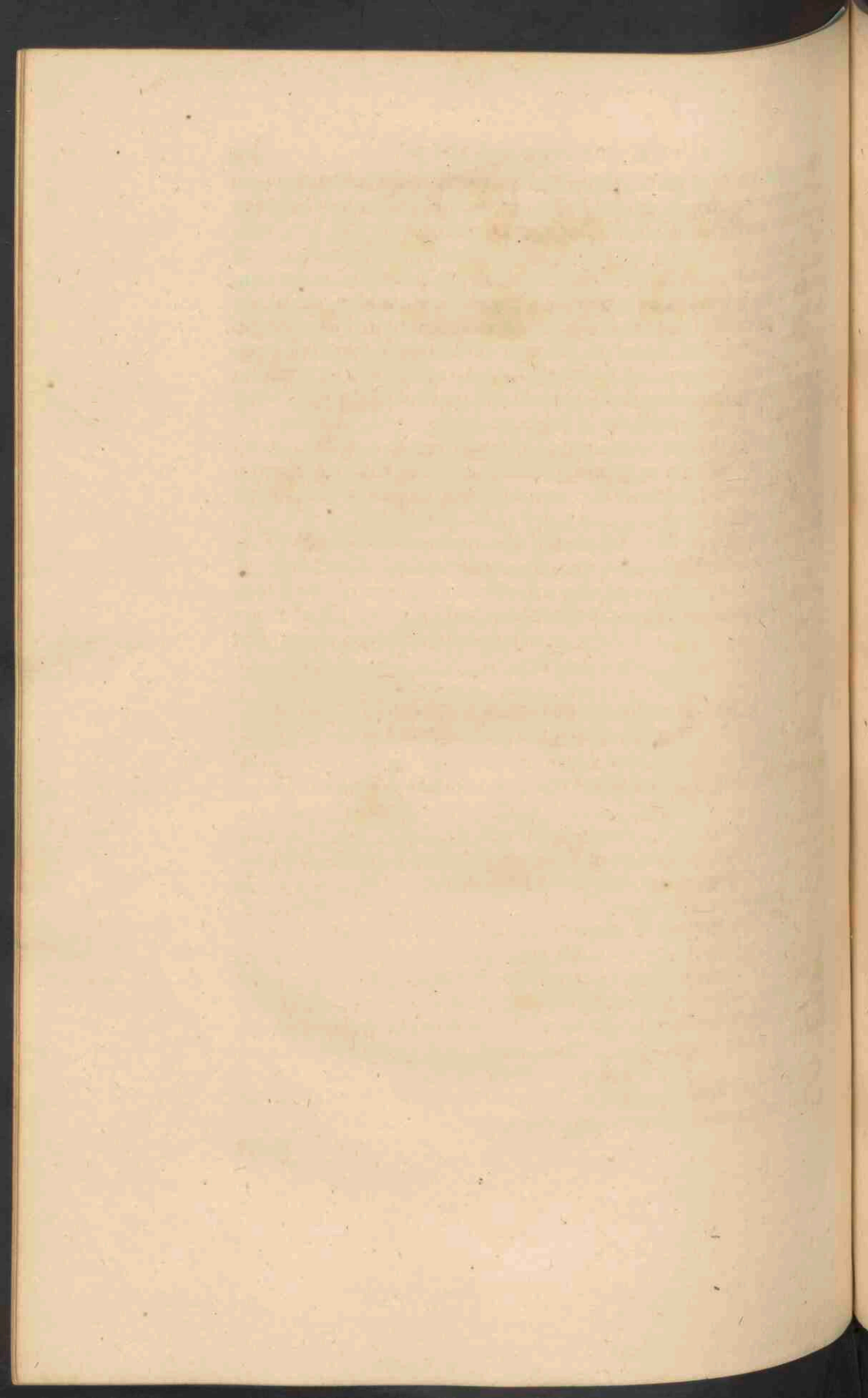
XVII. CAIVS.

Curator furiosi nullo modo libertatem præstare potest: quod ea
 res ex administratione non sit. nam in tradendo ita res furiosi ali-
 enat, si ad administrationem negotiorum pertineat. Et ideo nec si do-
 nandi causa alienet, traditio quidquam ualebit: nisi ex magna utilita-
 te furiosi de cognitione iudicis faciat.

FINIT QVARTA PARS DIGESTORVM SEV PAN-
dectarum, que libros octo singulares continet.

SEQVITVR QVINTA PARS DE TESTAMENTIS.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS OCTAVVS.

QVI TESTAMENTVM FACERE POSSINT,
& quemadmodum testamenta fiant. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Testamentum est uoluntatis nostræ iusta sententia,
de eo, quod quis post mortem suam fieri uelit.

II. LABEO.

In eo, qui testatur, eius temporis, quo testamen-
tum facit, integritas mentis, non corporis sani-
tas exigenda est.

III. IDEM.

Testamenti factio non priuati, sed publici iuris est.

III. CAIVS.

Si queramus, an ualeat testamentum: in primis animaduertere de-
bemus, an is, qui fecit testamētū, habuerit testamenti factionem.
deinde si habuerit: requiremus, an secundum regulas iuris ciuili testamē-
tus sit.

V. VLPIANVS.

Qua ætate testamentum uel masculi uel foeminæ facere possint,
uideamus. & uerius est, in masculis quidem quartumdecimum
annum spectandū, in foeminis uero duodecimum completum. utrum
autem excessisse debeat quis decimum quartum annum, ut testamen-
tum facere possit: an sufficiat compleisse? propono aliquem calendis
Ianuarijs natum, testamentum ipso natali suo fecisse decimoquarto
anno: an ualeat testamentum? dico ualere. plus arbitror, etiam si pridie
calendarum fecerit post sextam horam noctis: ualere testamētū. Iam
enim cōpleisse uidetur annum quartumdecimū, ut Martiano uidetur.

VI. CAIVS.

Qui in potestate parentis est, testamenti faciendi ius non habet:
adeo, ut quamuis pater ei permittat, nihilomags tamen iure tes-
tari possit. Surdus & mutus testamentum facere non possunt. sed
si quis post testamētū factū ualetudine, aut quolibet alio casu mutus
aut surdus esse cœperit: ratum nihilominus permanet testamentum.

VII. MARTIANVS.

Si mutus aut surdus, ut liceret sibi testamentum facere, à principe
Simpetrauerit: ualet eius testamentum.

P Caius

VIII. CAIVS.

Eius, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non ualet, quamuis redierit. Si cui aqua & igni interdictū sit: eius nec illud testamentum ualet, quod ante fecit, nec id, quod postea. Bona quoque, quæ tunc habuit, cum damnaretur, publicabuntur: aut si non uideantur lucrosa, creditoribus concedentur. In insulam deportati in eadem causa sunt. Sed relegati in insulā, & quibus terra Italica & sua protinencia interdicatur: testamenti faciendi ius retinet. Hi uero, qui ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum damnantur: libertatē perdunt, bonaque eorum publicantur, unde apparet, amittere eos testamenti factionem.

IX. VLP IANVS.

Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus in demnae stus: testamentum eius ualet.

X. PAVLVS.

Qui manus amisit, testamentum facere potest, quamuis scribere non possit.

XI. VLP IANVS.

Obsides testari non possunt, nisi eis permittatur.

XII. IULIANVS.

Lege Cornelia testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, perinde confirmantur: ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent: & hæreditas ex his eodem modo ad unum quemque pertinet. Quare seruus hæres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit: & liber & hæres erit, seu uelit, seu nolit: licet minus proprie necessarius hæres dicatur. Nam & filius eius, qui in hostium potestate decessit, inuitus hæreditati obligatur: quamuis suus hæres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

XIII. MARTIANVS.

Qui à latronibus capti sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentū. Item qui apud exteros legatione funguntur, possunt facere testamentum. Si quis in capitali crimine damnatus appellauerit, & medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit: ualet eius testamentum.

XIII. PAVLVS.

Qui testamento domini manumissus est, si ignoret dominum decessisse, aditamque esse eius hæreditatem: testamentū facere non potest, licet iam paterfamilias, & sui iuris est. nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

XV. VLP IANVS.

De statu suo dubitantes uel errantes, testamentū facere non possunt, ut dicitur Pius rescripsit.

XVI. POMPONIVS.

Filiusfamilias, & seruus alienus, & postumus, & surdus testamenti factionē habere dicuntur. licet em̄ testamentū facere non possunt: atq̄ ex testamēto sibi uel alijs acquirere possunt. MARCELLVS NOTAT. furiosus quoq; testamēti factionē habet, licet testamentū facere nō possit. ideo autē testamenti factionem habet, quia potest sibi acquirere legatum uel fideicōmissum. nam etiam compositibus mentis personales actiones uel ignorantibus acquiruntur.

XVII. PAVLVS.

In aduersa corporis ualitudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

XVIII. VLPIANVS.

Is, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non potest: & si fecerit, ipso iure non ualeat. quod tamen interdictione uetustius habuerit testamentum, hoc ualebit. merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, cum neq; testamenti factionem habeat. Si quis ob crimen famosum damnetur: senatusconsulto expressum est, ut inrestabilis sit. ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi testis.

XIX. MODESTINVS.

Si filiusfamilias, aut pupillus, aut seruus tabulas testamenti fecerit, signauerit: secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filiusfamilias sui iuris, aut pupillus pubes, aut seruus liber factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuit.

XX. VLPIANVS.

Qui testamento hæres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. quod in legatario, & in eo, qui tutor scriptus est, contra habetur. hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat: utputa si impubes, si in potestate sit testatoris. Potestatis aut uerbum non solum ad liberos, qui sunt in potestate, referendum est: uerum etiam ad eum, quem redemit ab hostibus: quamuis placeat hunc seruū non esse, sed uinculo quodā retineri, donec preciū soluat. Per contrariū quæri potest, an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit: & Marcellus libro de cimo digestorum scripsit, posse. & frater ergo poterit. Quæ autem in testamento diximus super prohibēdis testimonijs eorum, qui in potestate sunt: in omnibus testimonijs accipias, ubi aliquid negocij geritur, per quod acquiratur. Nec furiosus quidē testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit. sed si habet intermissionem, eo tempore

adhiberi potest. testimonium quoque, quod ante furorem consummavit, ualebit: & bonorum possessio ex eo testamento competet. Eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi non posse existimo: quoniam in iudicium testis esse uetatur. Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit: aliàs autem posse testem esse mulierem, argumento est lex Julia de adulterijs, quæ adulterij damnatam testem produci, uel dicere testimonium uetat. Seruus quoque merito ad solennia adhiberi non potest: cum iuris ciuilibus communionem non habeat in torum, sed ne prætorij quidem edicti. Et ueteres putauerunt eos, qui propter solennia testamenti adhibeantur, durare debere, donec suprema contestatio peragatur. non tamè intelligentiam sermonis exigimus. hoc enim diuus Marcus Didio Iuliano in rescripte, qui latine loqui non nouerat, rescripsit. nam si uel sensu percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere. sed si testes ibi detenti sint inuiti: putant non ualere testamentum.

XXI. IDEM lib. X. ad Sabinum.

HAereses palam ita, ut exaudiri possint, nuncupandi sint. licet ergo testanti hæreses uel nuncupare, uel scribere. sed si nuncupat, palam debet. Quid est palam? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit. exaudiri autem non ab omnibus, sed à testibus. & si plures fuerint testes adhibiti: sufficit solennem numerum exaudire. Si quid post factum testamentum mutari placuit: omnia ex integro facienda sunt. Quod uero quis obscurius in testamento, uel nuncupat, uel scribit: ante solennia explanari possit, queritur? ut puta Stichum legauit, cum plures haberet, nec declarauit, de quo sentiret: item Titio legauit amico, cum multos Titios amicos haberet: & errauerat in nomine, uel prænomine, uel cognomine, cum in corpore non errasset: poterit ne postea declarare, de quo senserit? & puto posse. nihil enim nunc dat, sed datum significat. Sed & si notam postea adiecerit legato, uel sua uoce, uel literis, uel summam, uel nomen legatarij, quod non scripserat, uel numerorum qualitatem: an recte fecerit? & puto, etiam qualitatem numerorum posse postea addi. nam & si adiecta non fuisset: utique placeret coniectionem fieri eius, quod reliquit, uel ex uicinis scripturis, uel ex consuetudine patrisfamilias, uel regionis. In testamentis, in quibus testes rogati adesse debent, ut testamentum fiat: alterius rei causa forte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet. quod sic accipiendum est: ut licet ad aliam rem sint rogati, uel collecti: si tamen ante certioratur, ad testamentum se esse adhibitos: posse eos testimonium suum recte perhibere. Vno contextu actionis testari oportet. est autem uno contextu nullum alienum actum testamento intermiscere, quod si alii

quid pertinens ad testamentum faciet, testamentum non uiciatur.

XXII. IDEM.

AD testium numerum simul adhiberi possumus ego & pater: & plures, qui fuimus in eiusdem potestate. Conditionem testium tunc inspicere debemus, cum signarent, non mortis tempore. si igitur tunc, cum signarent, tales fuerunt, ut adhiberi possent: nihil nocet, si quid postea eis contigerit. Si ab ipso testatore anulum acceperit, & signauerit: testamentum ualet, quasi alieno signauerim. Si signa turbata sunt ab ipso testatore, non uidetur signatum. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, uerum tamen signauerit: pro eo est, atque si adhibitus non esset. sed & si (ut multi faciunt) adscripserit se, non tamen signauerit: adhuc idem dicemus. Signum autem utrum anulo tantum impresso adhibemus, an uero & si non anulo, uerum alio quodam impresso: uarie enim homines signant, & magis est, ut tantum anulo quis possit signare: dum tamen habeat *χαρκτηρα*. Possit & nocte signari testamentum, nulla dubitatio est. Signatas tabulas accipi oportet, & si linteis, quo tabulae inuolutae sunt, signa impressa fuerint.

XXIII. IDEM.

Si testamentum, quod resignauerit testator, iterum signatum fuerit septem testium signis: non erit imperfectum, sed utroque iure ualebit, tam ciuili, quam praetorio.

XXIII. FLORENTINVS.

Vnum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest, idque interdum necessarium est: si forte nauigaturus, & secum ferre, & relinquere iudiciorum suorum testationem uelit.

XXV. IABOLENVS.

Si quis cum testamentum faceret, haeredibus primis nuncupatis, prius quam secundos haeredes exprimeret, obmutuisset: magis coepisse eum testamentum facere, quam fecisse, Varus digestorum libro primo Seruium respondisse scripsit. itaque primos haeredes ex eo testamento non futuros. Labeo tunc hoc uerum esse existimat: si constaret, uoluisse plures eum, qui testamentum fecisset, haeredes pronuntiare. ego nec Seruium puto aliud sensisse.

XXVI. CAIVS.

Cum lege quis intestabilis esse iubetur, eò pertinet, ne eius testimonium recipiatur: & eo amplius (ut quidam putant) ne uel ipsi dicatur testimonium.

XXVII. CELSVS.

Domitius Labeo Celso suo S. Quæro, an testium numero habendus sit is, qui cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem

quoq; cū tabulas scripsisset, signauerit: Iuuentius Celsus Labeoni suo S. Aut nō intelligo, quid sit, de quo me consulis: aut ualde stulta est cōsultatio tua. plus em̄, q̄ ridiculum est, dubitare: an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.

XXVIII. MODESTINVS.

Seruus, licet alienus, iussu testatoris testamentum scribere non prohibetur.

XXIX. PAVLVS lib. v. *responsorum respondit.*

Ex ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur: si nullū uerba haberēt, peti posse. **IDEM** respondit. ex his uerbis, *ταύτης τε διαθήκης βούλομαι εἶναι κηρίων ἐπὶ πᾶσι καὶ ἐξουσίαις*, quæ scripturæ pater familias addidit: uideri eū uoluisse, omnimodo ualere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

XXX. IDEM.

Singulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio chirographo sadnotare conuenit, quis, & cuius testamentum signauerit.

XXXI. IDEM.

Eius bona, qui se imperatorem facturum hæredem esse iactauerit, à fisco occupari non possunt.

DE LIBERIS ET POSTVMIS HAEREDIBVS instituentis, uel exhæredandis, uel præteritis. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Quid sit nominatim exhæredare, uideamus. nomē, & pro nomen, & cognomen eius dicendum est. an sufficit uel unum ex his: & constat sufficere.

II. IDEM.

Nominatim exhæredatus filius & ita uidetur, **FILIVS MEVS EX HAERES ESTO**, & si nec nomen eius expressum sit: si modo unicus sit. Nam si plures sint filij: benigna interpretatiōe potius à plerisque respondetur, nullum exhæredatum esse.

III. IDEM.

Et si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natū dixerit: recte exhæredat. Et si cum conuicio dixerit, **NON NOMINANDVS**, uel **NON FILIVS MEVS**, **LATRO**, **GLADIATOR**: magis est, ut recte exhæredatus sit. sed & si ex adulterio natū dixerit. Pure autem filium exhæredari Iulianus putat. qua sententia utimur. Filius inter medias quoq; hæredum institutiones recte exhæredatur, & erit à toto gradu submo

submotus: nisi forte ab unius persona eum testator exheredauerit. Nā si hoc fecit: uiciosa erit exheredatio, quemadmodū si ita eum exheredauerit: **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, FILIVS EXHAERES ESTO.** Nā (ut Iulianus scribit) huiusmodi exheredatio uiciosa est: quoniā post aditam hereditatē uoluit eū submoueri, quod est impossibile. Antē heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus submotus est. Sed etiā inter duos gradus exheredatus, ab utroq; remotus est, secundū Scæuolæ sententiā, quam puto ueram. In eo, qui immiscuit duos gradus, exheredationem ualere, Martianus recte putat: ueluti **PRIMVS HAERES ESTO EX SEMISSE. SI PRIMVS HAERES NON ERIT, SECVNDVS HAERES ESTO. TERTIVS EX ALIA SEMISSE HAERES ESTO, ET FILIVS EXHAERES ESTO. SI TERTIVS HAERES NON ERIT. QVARTVS HAERES ESTO.** Nā ab utroq; gradu submotus est. Si ita testatus sit paterfamilias, ut à primo quidē gradu si hū præteriret, à secundo solo exheredaret: Sabinus, & Cassius, & Iulianus putant, perēpto primo gradu, testamentū ab eo gradu exordiū capere, unde filius exheredatus est. quæ sententia comprobata est.

III. IDEM.

Placet omnem masculum posse postumum heredem scribere: siue iam maritus sit, siue nondum uxorem duxerit. Nam & maritus repudiare uxorem potest: & qui non duxit uxorem, postea maritus effici potest. nam & cum maritus postumū heredem scribit: nō utiq; is solus postumus scriptus uidetur, qui ex ea, quā habet uxore, ei natus est, uel qui tunc in utero est: uerum is quoq; qui ex quacunq; uxore nascatur.

V. IABOLENVS.

Ideoq; qui postumum heredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium: is institutus uidetur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

VI. VLPIANVS.

Sed est quæsitū, an is, qui generare facile non possit, postumum heredem possit facere: & scribunt Cassius & Iabolenus, posse. nam & uxore ducere, & adoptare potest. Spadonem quoq; posse postumum heredem scribere, & Labeo, & Cassius scribunt: quoniam nec ætas, nec sterilitas ei rei impedimēto est. Sed si castratus sit: Iulianus Proculi opinionem secutus, non putat, postumum heredem posse instituere. quo iure utimur. Hermaphroditus planē, si in eo uirilia præualebunt, postumum heredem instituere poterit.

VII. PAVLVS.

Si filius eius, qui in potestate est, præteritus sit, & uiuo patre decedat: testamentū non ualeat, nec superius rumpetur, & eo iure utimur.

Pompo

VIII. POMPONIVS.

SI à primo hærede instituto filium exhæredauero, à secundo autem substituto non exhæredauero: & dum id pender, an prior aditurus sit, filius decesserit: secundum Iuliani sententiam, qua utimur, non erit secundus hæres: quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exhæredatus non sit. sed & si in postumo filio idem acciderit, ut natus uiuo patre, à quo exhæredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniã cum filius natus est, loco eius est, qui superstes est.

IX. PAVLVVS.

SI quis postumos, quos per ætatem, aut ualitudinem habere forte non potest, hæredes instituit: superius testamentum rumpit: quod natura magis in homine, & generandi consuetudo spectanda est, quam temporale uicium, aut ualitudo, propter quam abdicatur homo à generandi facultate. Sed si ex ea, quæ alij nupta sit, postumum quis hæredem instituerit: ipso iure non ualet: quod turpis sit institutio. Si filium exhæredauero, nepotemq; ex eo præteriero, & alium hæredem instituerero, & superuixerit filius post mortem meam: licet ante aditam hæreditatem decesserit: non tamen nepotem rupturum testamenti, Iulianus, & Pomponius, & Marcellus aiunt. Diuersumq; est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodẽ statu. rumpit eũ his casibus nepos testamentũ: quod moriente auo filius pependerit, nec abscisum ferit hæreditatẽ, erit legitimus hæres: quoniam hæc uerba, **SI INTESTATVS MORITVR**, ad id tempus referuntur, quo testamentũ destituitur, nõ quo moritur. Sed si ex ea, quã nefas sit ducere, postumum hæredem instituerero: non putat rumpi testamentum Pomponius. Sed si per adoptionẽ sororem factam habeam: potero postumum ex ea hæredem instituire: quia adoptione soluta, possum eam postea uxorem ducere.

X. POMPONIVS.

Commodissime is, qui nondum natus est, ita hæres instituitur: **SIVE VIVO ME, SIVE MORTVO NATVS FVERIT, HÆRES ESTO.** aut etiam pure, neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit: eo casu, quo omissus est, natus rumpit testamentum: quia ne sub conditione quidem scriptus hæres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento adpræhensus.

XI. PAVLVVS.

In suis hæredibus euidentius apparet, continuationem dominiẽ eõ rem perducere, ut nulla uideatur hæreditas fuisse: quasi olim hi domini essent, qui etiam uiuo patre quodammodo domini existimabantur.

tur, unde etiam filiusfamilias appellatur, sicut paterfamilias: sola nota hac adiecta, per quã distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. itaq; post mortem patris non hæreditatem percipere uidentur, sed magis liberam bonorum administrationem consequi. hac ex causa, licet nõ sint hæredes instituti, tamen domini sunt. nec obstat, quod liceat eos ex hæredare, quos & occidere licebat.

XII. VLPIANVS.

Qvod dicitur, filium natum rumpere testamentum: natum accipere, & si ex seculo uentre editus sit. nam & hic rumpit testamentũ, scilicet si nascatur in potestate. Quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen? an adhuc testamentum rumpat? & hoc etiam rumpit.

XIII. IULIANVS.

Si ita scriptum sit, SI MIHI FILIUS NATVS FVERIT, EX BESSESHAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR MEA HAERES ESTO. SI VERO MIHI FILIA NATA FVERIT, EX TRIENTE HAERES ESTO: EX RELIQUA PARTE VXOR HAERES ESTO: & filius & filia nati essent: dicendum est, assẽm distribuẽdum in septem partes: ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat. Ita enim secundum uoluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit, quã uxor: item uxor altero tanto amplius habebit, quã filia. Licet enim subtili iuris regulæ conueniat, ruptum fieri testamentum: at tamen cũ & utroq; nato testator uoluerit uxore aliquid habere: ideo ad huiusmodi sententiã, humanitate suggerẽte, decursum est. quod etiã Inuentio Celfo apertissime placuit. Regula est iuris ciuilibus, qua cõstitutũ est: hæreditatẽ seruo adimi non posse, propter quã liber & hæres esse iussus sit. itaq; & quis dominus ademerit eodẽ testamẽto libertatẽ: nihilominus & libertatẽ & hæreditatẽ habebit. Testamentum, quod hoc modo scribitur, TITIVS POST MORTEM FILII MEI HAERES ESTO, FILIUS EXHAERES ESTO, nullius momenti est: quia filius post mortem suam exhæredatus est. Quare & contra tabulas paternorum libertorum huiusmodi filius bonorum possessionẽ accipere potest.

XIII. AFRICANVS.

Si postumus à primo gradu exhæredatus, à secundo præteritus sit: quamuis eo tẽpore nascatur, quo ad hæredes primo gradu scriptos pertineat hæreditas: secundum tamen gradum uiciari placet ad hoc, ut prætermittentibus institutis, ipse hæres existat. imò & si defuncto eo hæredes instituti omiserint hæreditatem: non posse substitutos adire. Itaq; & si à primo gradu exhæredatus, à secundo præteritus, à tertio exhæredatus sit, & uiuentibus primis & deliberantibus decedat: quæritur quod solet.

solet, omittentibus primis aditionem, utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sunt, an potius ad legitimos hæredes pertineat hæreditas & quo & ipso casu rectius existimari putauit, ad legitimos eam pertinere. nam & cum duobus hæredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exhæredatus postumus, à secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit: quamuis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti. Quod uulgo dicitur, eum gradum, à quo filius præteritus sit, non ualere: non usq; quaq; uerum esse. nam si primo gradu hæres institutus sit filius: non debere eum à substitutis exhæredari. Ideoq; si filio & Titio hæredibus institutis, Titius & Mæuius substitutus sit: omittente Titio hæreditatem, Mæuium eam adire posse, quamuis filius ex secundo gradu exhæredatus non sit. Si quis ita scripserit, ILLE, QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHÆRES ESTO: hanc exhæredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus, non enim uideri quasi filium exhæredatum esse: quandoquidem elogium pater, cum filium exhæredare proposuisset, adiecerit, propter quam eum causam exhæredaret: probeturq; patrem circa causam exhæredationis errasse.

XV. VLPPIANVS.

Idem est, & si ita dixerit, ILLE ILLIVS FILIVS EXHÆRES ESTO, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

XVI. AFRICANVS.

Si filius hæres institutus sit, omisso postumo, filioq; substitutus nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, postumo non nato: nepotem tam patri, quam auo suum hæredem futurum. quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit: tunc quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento hæredem fore: ipse filius intestato patri hæres existet. Sicut enenire solet, cum sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius hæres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

XVII. FLORENTINVS.

Filij etiam hoc modo exhæredantur, FILIVS EXHÆRES SIT. FILIVS EXHÆRES ERIT.

XVIII. VLPPIANVS.

Multi non notæ causa exhæredant filios, nec ut eis ob sint: sed ut eis consulant (ut puta impuberibus) eisq; fideicommissam hæreditatem dant.

XIX. PAVLVS.

Cum quidam filiam ex asse hæredem scripsisset, filioq; quem in potestate habebat, decem legasset, & adiecisset, IN CAETERA parte

PARTE EXHÆRES MIHI ERIT: & quæreretur, an recte exhæredatus uideretur: Scæuola respondebat, non uideri: & in disputando adijciebat, ideo non ualere, quoniam nec fundi exhæres esse iustus, recte exhæredaretur: aliamq; causam esse institutionis, quæ benigne acciperetur, exhæredationes autem non esse adiuuandas.

XX. MODESTINVS.

Sub conditione filius hæres institutus, si pendente conditione adrogandum se dederit, necessarius hæres non erit.

XXI. POMPONIVS.

Si filium nominatim exhæredauero, & cum postea hæredem instituero, hæres erit.

XXII. TERENCEIVS CLEMENS.

Cum postumus sub conditione instituitur, si prius, quam nascatur, conditio exstiterit: non rumpitur testamentum postumi agnatione.

XXIII. PAPINIANVS.

Filio, quem pater post emancipationem à se factam iterum adrogauit, exhæredationem ante scriptam nocere dixi. nam in omni fere iure sic obseruari conuenit, ut ueri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur: ne imagine naturæ ueritas adumbretur: uidelicet, quod non translatus, sed redditus uideretur. nec multum puto referre (quod ad propositum attinet) quod loco nepotis filium exhæredatum pater adrogauit. Si Titius hæres institutus loco nepotis adoptetur: defuncto postea filio, qui pater uidebatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo, qui hæres inuenitur.

XXIII. PAVLVS.

Postuma sub conditione hæres instituta, si pendente conditione, uiuo patre, nascatur: rumpit testamentum.

XXV. IDEM.

Titius testamento hæredem instituit, & filium habens, sic exhæredationem posuit: **CAETERI OMNES FILII FILIAE QVÆ MEAE EXHÆREDES SVNTO.** Paulus respondit. filium recte exhæredatum uideri. Postea cōsultus, an uideretur exhæredatus, quæ pater putasset decessisse: respondit. filios & filias nominatim exhæredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponeretur, apud iudicem agi oportere. Lucius Titius cum suprema sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptem ex filia prægnantem ruri agentem: scripsit id, quod in utero haberet, ex parte hæredem. quæro. cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate, hora diei sexta, albescente caelo, ruri sit enixa Mæuia masculinum: an institutio hæredis ualeat, cum quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus?

tus: PAVLVVS. uerba quidem testamenti ad eum pronepotem directa uideri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si (ut proponitur) eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris ante, quam testamentum scriberetur, enixa esset: licet ignorante testatore, tamen institutionem iure factam uideri respondi.

XXVI. IDEM.

Filius familias miles similiter, ut paganus, nominatim à patre aut hæres scribi, aut exhæreditari debet: iam sublato edicto diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exhæredaret.

XXVII. IDEM.

Postumum ex qualibet uidua natum sibi filium hæredē instituere potest.

XXVIII. TRIPHONINVS.

Filius à patre, cuius in potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate, hæres institutus, & in defectum conditionis exhæredatus, decessit: pendente etiam tum conditione, tam institutionis, quam exhæredationis. dixi, eum hæredem ab intestato mortuum esse: quia dum uixit, neq; ex testamento hæres, neq; exhæredatus fuit. hæredem autem scripto ex parte filio, cohæres post mortem filij institui potest.

Filius familias miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in eiusdem potestate. cum militare desisset, patre eodemq; auctore defuncto: quæsitum est, an rumpetur eius testamentum? Non quidem adoptauit, nec hodie ei natus est filius, nec priore subducto de potestate suo hæredem, uel posterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere cœpit, quem non habebat simulq; pater familias factus est, & filius sub eius recidit potestate. ergo rumpetur testamentum. sed si hæres sit institutus, uel exhæredatus iste eius filius, non rumpetur: quia nullo circa eum nouo facto, sed ordine quodam naturali natus est potestatem. Si quis ex certa uxore natum scribit hæredem, in periculum rumpendi testamentum ducit, ex alia susceptis liberis.

Si quis eo tempore, quo nondum eius uxor esse posset, testator natus, hæres ex testamento esse possit, quæritur: ueluti si scribas hodie hæredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia uel ancilla, uel minor annis uiginti quinque est, cuius pater tuus tutelam administrauit, aut tu tor tu ipse fuisti: posteaq; uxor tibi iusta fuerit, uel libertatem adeptus, uel à tempore annorum uiginti quinque, & utilis anni, & rationum allegatione: an natus hæres esse possit? nemo certe dubitabit: ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis uxor dici non potuit, quando testamentum fiebat: nato, postea ea uxore ducta, hæredem esse posse. Ergene raliiter, nato post testamentum hæredem scripto, aditus est ad hæreditatem.

tem: in qualicumq; statu testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori civiliter nupta est. Quid autem, si filium post testamentum natum ex beffe, filiam autem post testamentum natam ex triente scriptis hæredem, nec ullum cohæredem dedit, nec substituit inuicem, nec alium: unus natus solus ex testamento fit hæres.

XXIX. SCAEVOLA.

GALLUS sic posse institui postumos nepotes induxit. SI FILIUS MEVS, VIVO ME, MORIETVR: TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVAE NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS, QVIBVS FILIUS MEVS MORERETVR, NATVS NATA ERIT: HAEREDES SVNTO. Quidam recte admittendum credunt, etiam si non exprimat de morte filij, sed simpliciter instituat: ut eo casu valeat, qui & de pronepote: ut dicat testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDET, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, & cætera. Sed & si uiuo filio, iam mortuo nepote, cuius uxor prægnans esset, testamentum faceret: possit dicere, SI ME VIVO, FILIUS MEVS DECEDET, TVNC QVI PRONEPOS, &c. Num si & filius & nepos uiuant, cõcipere, utrisq; se uiuo mortuis, tunc qui pronepos nasceret, poterit: quod similiter admittendum est: ita sanè, si prius nepos, deinde filius decederet: ne successione testamentum rumpetur. Et quid si tantum in morte filij casum conciperet, qui deinde aquæ & ignis interdictione patere tur: quid si nepos, ex quo pronepos institueretur (ut ostendimus) emanatus esset: Hi enim casus, & omnes, ex quibus suus hæres (post mortem scilicet aui) nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. Sed ex sententia legis Velleæ* (ut hæc omnia admittenda sint) ad similitudinem mortis & cæteri casus admittendi sunt. Quid si is, qui filium apud hostes habebat, testaretur: quare nõ induxit, ut si filius ante, quam ab hostibus rediret, (quãuis post mortem patris) decederet: tunc deinde nepos, uel etiã adhuc illis uiuis post mortem scilicet qui nasceretur, nõ rumpetur: nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. melius ergo est, ut in eiusmodi utilitate (præsertim post legem Velleam, quæ multos casus rumpendi abstulit) interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur: recte instituisse uideatur, quibuscumq; casibus nepos post mortem natus suus esset, rumpetur: præteritus: atq; etiam, si generaliter, QUID QUID SIBI LIBERORVM NATVM ERIT POST MORTEM, aut QVICVNQVE NATVS FVERIT, instituit. Si eius, qui filium habebat, & nepotem ex eo instituerat, nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibiq; uiuot pariat: * hæc ali-
às desūt.

Q. iij. fals addi
t. auo &
eius filio.

mox ille post mortem patris atq; aui redeat: utrum hic casus ad legem
 Velleam respiciat, an ad ius antiquum aptandus sit: possitq; uel ex
 iure antiquo, uel ex lege Vellea institutus non rumpere: quod quæren-
 * aliàs. dum est, & si iam mortuo filio, pronepoté instituat, * qui redeat eo mor-
 readeatq; tuo. Sed cum testamentum ab eo non rumpatur: nihil refert, utrum ex
 eo. iure antiquo, an ex lege Vellea excludatur. Forſitan addubitet quis
 in istis casibus, si nepos post testamentum nascatur uiuo patre suo: de-
 † aliàs. ni inde ex eo cōcipiatur is, qui † mortuo patre, deinde a uo nascatur: an nō
 no. aliàs. potuerit hæres institui, quia pater ipsius non recte institutus esset: quod
 nō uiuo. minime est expauescendum. hic em̄ suus hæres, & post mortem nasci
 tur. ergo & sic pronepos admitteſ, qui natus erit ex nepote postea uiuo
 filio, atq; si ex eo natus esset adoptatus. In omnibus his speciebus illud
 obseruandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte
 te sit hæres institutus. nam frustra ex hæredabitur post mortem suam.
 quod non est necesse in eo filio, qui apud hostes est, si ibi decedat. & cer-
 te nec in nepote, & pronepote: quorum (si liberi hæredes instituatur)
 institutionem nunquā exigimus: quia possunt præteriri. Nunc dele-
 ge Vellea uideamus, quæ uoluit uiuis nobis natos similiter nō rumpe-
 re testamentum. & uideatur primum caput ad eos spectare, qui cum na-
 scerentur, sui hæredes futuri essent. ergo & si filium habeas, & nepoté
 (nondum natum tamē) ex eo hæredem instituas: si filius decedat, mox
 uiuo te nepos nascatur: ex uerbis dicendum est, nō rumpi testamentū.
 ut non solum illud primo capite notauerit, si nepos eo tempore institu-
 atur, quo filius non sit: uerum etiam si uiuo patre. quid enim necesse est
 tempus testamenti faciendi respici, cū satis sit obseruari id tēpus, quo
 * aliàs. nā nascitur. nam * ita uerba sunt, **QVI TESTAMENTVM FACIET,**
 & si ita. **IS OMNEIS VIRILIS SEXVS, QVI EI † SVI HAEREDES EV-**
 † als. su9 **TVRI ERVNT, &c.** Etiam si parente uiuo nascantur, sequente pat-
 hæres fu **te succedentes in locum liberorum, non uult lex rumpere testamen-**
 turgerit. **rum. & ita interpretandum est: ut etiam si & filium, & nepotem, & pro-**
 nepotem habeas: mortuis utrisq; pronepos institutus, succedens in sui
 hæredis locum, non rumpat. Et bene uerba se habent, **SI QVIS EX**
SVIS HAEREDIBVS SVVS HAERES ESSE DESIERIT: ad
 omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilij sententia di-
 ximus. nec solum si nepos uiuo patre decedat, nō succedens pronepos
 a uo mortuo rumpat: sed & si superuixerit patri, ac decedat: dummodo
 hæres institutus sit, aut ex hæredatus. Videndum autem, num po-
 steriore parte, **SI QVIS EX SVIS HAEREDIBVS SVVS HAERES**
ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS ET CAETERI IN LO-
CVM SVORVM SVI HAEREDES SVCCEDVNTO, possit in-
 terpre

terpretatione induci, ut si filium apud hostes habens, nepotē ex eo hæredem instituas: non tantum si uiuo te filius decedat, sed etiā post mortem, antequā ab hostibus reuersus fuerit, succedendo non rumpat. nihil enim addidit, quo significaret tempus: nisi (quod audenter licet) possis dicere, uiuo patre hunc suū hæredem esse desisse, licet post mortē decedat: quia nec redit, nec potest redire. Ille casus in difficili est, si filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, isq; nascatur uiuo patre suo, ac mox pater decedat. non enim suus hæres est tempore, quo nascitur: nec posteriore alius succedendo prohiberi uidetur rumpere, quā qui iā natus erat. deniq; & superiore capite, ut liceat institui nondum natos, qui cum nascerentur, sui erunt, permittit: posteriore non permittit institui, sed uetat rumpi, neue ob eam rem minus ratum sit, quod succedit. Porro procedere debet, ut utiliter sit institutus: quod nullo iure potuit, qui nondum natus erat. Iuliano tamen uidetur, dum obus quasi capitibus legis commistis, in hoc quoq; inducere legem, ne rumpantur testamēta. Quæremus tamen (cum recepta est Iuliani sententia) an si nascatur nepos uiuo patre suo, deinde emancipetur, spōte adire possit hæreditatem: quod magis probandum est. nam emancipatione suus hæres fieri non potuit.

XXX. CAIVS.

Inter cætera, quæ ad ordinanda testamēta necessariō desiderātur, principale ius est de liberis hæredibus instituendis & exhæredandis: ne præteritis istis rumpatur testamentum. namq; filio, qui in potestate est, præterito: inutile est testamentum.

XXXI. PAVLVS.

Cum apud hostes est filius, pater iure facit testamentum, & recte eū præterit: cū si in potestate esset filius, nihil ualiturū esset testamentum.

XXXII. MARTIANVS.

Si filio emancipato exhæredato, is qui in potestate est, præteritus sit: si ipse quidem emancipatus & si contra tabulas petat, nihil agit: ab intestato autem & suus & emancipatus uenient.

DE INIVSTO, RVPITO, IRRITO FACTO TESTAMENTO Tit. III.

L. PAPINIANVS.

Testamentū aut nō iure factū dicitur, ubi solennia iuris defuerūt: aut nullius est momēti, cū filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rūpitur alio testamento, ex quo hæres existere poterit, uel adgnatione sui hæredis:

aut

aut irritum constituitur, non adtra hæreditate.

II. VLPPIANVS.

TVnc autem prius testamentum rumpitur, cum posterius rite per-
fectum est: nisi si forte posterius, uel iure militari sit factum, uel in
eo scriptum sedit, qui ab intestato uenire potest. tunc enim & posteriore
non perfecto superius rumpitur.

III. IDEM.

Postumi per uirilem sexum descendentes, ad similitudinem filio-
rum nominatim ex hæredandi sunt, ne testamentum adgnascen-
do rumpat. Postumos autem dicimus eos, qui post mortem parentis
nascuntur. sed & hi, qui post testamentum factum in uita nascuntur:
ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si
nominatim sint ex hæredati. unde & ante hæredis institutionem, uel in-
ter medias hæredû institutiones, uel inter gradus ex hæredari possunt.
nam diuus Marcus decreuit idem in postumo, quod & in filio seruante-
dû: nec ratio diuersitatis reddi potest. Ex his apparet, aliã causam
esse filiorû superstitû, aliam *postumorum. illi iniustum faciunt, hi tum
si +stante hoc aliud testamentû, à quo postumus ex hæredatus non sit,
factum sit: placet, siue post mortem testatoris nascatur, siue uiuo testa-
tore: utrunq; ruptum esse, & superius per inferius, & inferius per postu-
mum. Nominatim autem ex hæredatus postumus uidetur: siue ita
dixerit, *QVICVNQVE MIHI NASCETVR*: siue ita, *EX SEIA*:
siue ita, *VENTER EXHAERES ESTO*. Sed & si dixerit, *POSTU-*
MVS EXHAERES ESTO: natus uel post mortem, uel uiuo testato-
re, non rumpet. Licet autem postumus præteritus adgnascendo
rumpat: tamen interdum euenit, ut pars testamenti rumpatur: ut puta
si proponas à primo gradu postumum ex hæredatum, à secundo præ-
teritum. nam hic primus gradus ualeat, secundus ruptus est.

III. IDEM.

Deniq; & deliberantibus primo gradu scriptis hæredibus: qui se-
cundo gradu scripti sunt hæredes, obtinere hæreditatem non
possunt. gradu enim rupto & infirmato, amplius hæreditas inde obte-
neri non potest.

V. IDEM.

Nam & si sub conditione sit hæres institutus quis, à quo postumus
nō est ex hæredatus: tamē pendente conditione rumpit gradus,
ut & Iulianus scripsit. Sed & si sit ei substitutus quis: tamen deficiente
cōditione primi gradus, non admittet substitutus, à quo scilicet postu-
mus ex hæredatus non est. Puto igitur existente quidem conditione
primi

primi gradus, postumo potius locum fore. post defectum autem conditionis natus postumus gradum non rumpit: quia nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere postumus solet: quamuis filius sequentem gradum, à quo exheredatus est, patiatu ualere. Sed si à primo gradu præteritus, à secundo exheredatus sit: si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis uixit: totum testamentum ruptum est. nam tollendo primum gradum, sibi locum faciet.

VI. IDEM.

SI quis filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit & extraneum sub conditione instituerit: & pendente conditione post mortem patris, uel deliberante hærede instituto de adeunda hæreditate, exheredatus filius decesserit, & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum: & dicemus testamentum non rumpi: cum nec exheredari huiusmodi nepos debuerit ab auo, quem pater præcedebat. Planè si forte institutus omiserit hæreditatem: hunc auo suo futurum hæredem ab intestato, non dubitatur. utrunq; proprijs rationibus. nam adgnascendo testato, non dubitatur, quem nemo præcedebat mortis tempore: ab intestato uero succedit is, ante quem alij non est delata hæreditas. Non fuisse autem filio delatam hæreditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. sed hæc ita, si aui mortis tempore in utero nepos fuit.

Ceterum si postea conceptus fuerit: Marcellus scribit, neq; ut suum, neq; ut nepotem, aut cognatum ad hæreditatem, uel ad bonorum possessionem posse admitti. Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in utero fuit, apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedendo, testamentum rumpet: quia supra scripta persona ei non obstat. nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedit: quanquam captiuus reuersus, patris sui iniustum faceret testamentum, in eo præteritus. Siue autem in ciuitate nepos fuit conceptus, siue apud hostes: (quoniam datur & patri postliminium) succedendo testamentum rumpit. Succedendo itaq; sui non rumpunt, si uel instituti fuerint, uel exheredati ab eo gradu, ad quem hæreditas defertur: scilicet si gradus ille ualeat. Quocunq; autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint: succedentes siue liberi, si fuerint instituti, uel exheredati, non rumpent testamentum: siue per captiuitatem, siue per mortem, uel poenam. Irritum quoq; fit testamentum, quoties ipsi testatori aliquid contingit: ut puta si ciuitatem amittat per subitam seruitutem, ab hostibus (uerbi gratia) captus: uel si maior annis uiginti uenundari se passus sit ad precium paricipandum. Sed & si quis fuerit capite damnatus, uel ad bestias, uel ad gladium, uel alia poena, quæ uitam adimat: testamentum eius irritum

R fict

fiet non tunc, cum consumptus est, sed cum sententiam passus est. nam poenae seruus efficitur, nisi forte miles fuit, ex militari delicto damnatus. nam huic permitti solet testari, ut diuus Hadrianus rescripsit, & credo, quod iure militari testabitur. qua ratione igitur damnato ei testari permittitur, nunquid & si quod ante habuerit factum testamentum, si ei permissum sit testari, ualeat? an uero postea irritum factum, reijciendum est? & si militari iure ei testandum sit: dubitari non oportet, quin si uoluerit id ualere, fecisse id credatur. Eius, qui deponat, non statim fiet irritum testamentum: sed cum princeps factum commo-
 probauerit. tunc enim & capite minuitur. sed & si de decurione puni-
 endo, uel filio, nepoteque praeses scribendum principi, interlocutus est: non puto statim seruum poenae factum, licet in carcere soleant diligenti-
 oris custodiae causa recipi. nec huius igitur testamentum fiet irritum,
 prius quam princeps de eo supplicium sumendum rescripserit. proinde
 de si ante decesserit, utique testamentum eius ualebit: nisi mortem sibi
 consciuit. nam eorum, qui mori magis, quam damnari maluerint ob
 conscientiam criminis: testamenta irrita constitutiones faciunt, licet
 in ciuitate decedant. Quod si quis tedio uitae, uel ualeitudinis aduersae
 impatientia, uel iactatione (ut quidam philosophi) mortem sibi con-
 sciuerint: in ea causa sunt, ut testamenta eorum ualeant. Quam distin-
 ctionem in militis quoque testamento diuus Hadrianus dedit, epistola
 ad Pomponium Falconem: ut siquidem ob conscientiam delicti mili-
 taris mori maluit, irritum sit eius testamentum: quod si tedio uitae, uel
 dolore, ualeat: at si intestato decesserit, cognatis: aut si non sint, legio-
 ni ista sint uindicanda. Hi autem omnes, quorum testamenta irrita
 damnatione fieri diximus, si prouocauerint, capite non minuuntur,
 atque ideo neque testamenta, quae antea fecerunt, irrita fient: & tunc testa-
 ri poterunt (hoc enim sapissime est constitutum) nec uidebuntur, quasi
 de statu suo dubitantes, non habere testamenti factionem. sunt enim
 certi status, nec ipsi de se interim incerti. Quid tamen, si appellatio-
 nem eius praeses non recepit, sed Imperatori scribendo poenam remo-
 ratus est: puto hunc quoque suum statum interim retinere, nec testamen-
 tum irritum fieri. nam (ut est oratione diui Marci expressum) tamen si
 prouocantis, uel eius, pro quo prouocatur, appellatio non fuerit rece-
 pta: poena tamen sustinenda est, quoad princeps rescripserit ad literas
 praesidis, & libellum rei cum literis missum: nisi forte latro manifestus
 sit, uel seditio praerupta, factioque cruenta, uel alia iusta causa, quam
 mox praeses literis excusauerit, moram non recipiat: non poenae festi-
 natione, sed praerueniendi periculi causa. tunc enim punire permitti-
 tur, deinde scribere. Quid si quis fuerit damnatus illicite, poena non
 sumpta

sumpta: an testamentum eius irritum fiat, uideamus. ut puta decurio ad bestias. an capite minuatur, testamentumq; eius irritum fiat: & nō puro: cum sententia eum non tenuerit. ergo & si quis eum, qui nō erat iurisdictionis suæ, damnauerit: testamentū eius non erit irritum, quem admodum est constitutum. sed ne eorum quidē testamēta rata sunt, quorū memoria post mortē damnata est: ut puta est ex causa maiestatis, uel ex alia tali. Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri: adijciendum est, postliminio reuersi, uires suas recipere iure postliminij: aut si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. ergo & si quis damnatus capite in integrū indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius conualescet. Filij familias ueterani, sui iuris morte patris facti, testamentum irritum nō fieri constat. nam quantum ad testandum de castrensi peculio, pro patrefamilias habendus est. & ideo nec emancipatione irritum fieri militis, uel ueterani testamentum uerum est.

VII. VLP IANVS lib. X. ad Sabinum.

SI miles iure ciuili testamentum fecerit, & primo gradu hæredem secum scripserit, quem iure militari poterat: secundo eum, quē communi iure potest: & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet testamentum.

VIII. IDEM.

VERUM est, adoptione uel adrogatione filij filiaq; testamentum rumpi: quoniam sui hæredis adgnatione solet rumpi. Filia cū emancipatur, uel nepos (quia unā cum emancipatione exeunt de potestate) testamentum non rumpunt.

IX. PAVLVS.

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in ciuitate: reuerso eo, non rumpitur testamentum.

X. IDEM.

SED nec filius postliminio rediens, rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimauit.

XI. VLP IANVS.

SI binæ tabulæ proferantur diuersis temporibus factæ, unæ prius, alteræ postea, utraq; tamen septem testium signis signatæ, & apertæ posteriores uacue inuentæ sint: superius testamentum non est ruptū, quia sequens nullum est.

XII. IDEM.

POSTUMUS præteritus, uiuo testatore natus, decessit. licet iuris scrupulositate, nimiaq; subtilitate testamentum ruptum uideatur: at tamen si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secun-

dum tabulas accipere hæres scriptus poterit, remq; obtinebit, ut Imperator noster & diuus Hadrianus rescripserunt. Idcirco legatarij & fideicommissarij habebunt ea, quæ sibi relicta sunt, securi. idem & circa iniustū & irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit. Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset, & in eo cōprehendisset, fidei se hæredis committere, ut priores tabulæ ualere: omnimodo prius testamentum ruptum est. quo rupto: quæri poterit, an uice codicillorum id ualere debeat, cum & hæc uerba sint fideicommissi: & sine dubio uniuersa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt: nõ solum legata & fideicommissa, sed & libertates & hæredis institutio.

XIII. CAIUS.

Postumorum loco sunt & hi, qui in sui hæredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui hæredes. ut ecce si filium, & ex eo nepotē neptemūe in potestate habeam: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoq; & neptis ex eo in eadē potestate sint. sed si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea: incipit nepos neptisūe in eius loco succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi adgnatione nancisci. ne ergo eo modo rumpat mihi testamentū: sicut ipsum filium, uel hæredem instituere, uel exhæredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum: ita & nepotem neptemūe ex eo necesse est mihi, uel hæredem instituere, uel exhæredare: ne forte me uiuo mortuo filio, succedendo in locum eius nepos neptisūe, quasi adgnatione rumpant testamentum. idq; lege Iunia Vellea pronisum est.

XIII. PAVLVS.

Si ita facta sit exhæredatio, si filius natus natus uel erit, ex hæres esto: utrisq; natis, rumpitur testamentum.

XV. IABOLENVS.

Quixorem prægnantem habebat, in hostium potestatem peruenit. quæro, an nato filio, quo tempore testamentum in ciuitate factum rumpatur: & si filius ante moriatur, q̄ pater: quæro, an scripti hæredes hæreditatem habituri sint: respondi. non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quæ de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate decessissent, lata est: nato filio, continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur. sequitur ergo, ut ex eo testamento hæreditas ad neminem pertineat.

XVI. POMPONIVS.

Cum in secundo testamento hæredē eum, qui uiuit, institimus, siue pure, siue sub conditione: si tamen conditio existere poterit,

rit, licet non exstiterit, superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit. nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. In præteritum concepta est: ita est institutus hæres, ut superius testamentum rumpatur. tunc enim ex hoc hæres est. si uero Titius consul nõ fuit: superius testamentum non est ruptum. Quod si ad præsens tempus conditio adscripta est, hærede instituto, ueluti *SI TITIVS CONSVL EST*: eundem exitum habet: ut si sit, possit hæres esse, & superius testamentum rumpatur. si non sit: nec possit hæres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatæ conditiones, si possibiles sunt, & existere poterunt: efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint. si uero impossibiles sunt, ueluti *SI TITIVS DIGITO CAELVM TETIGERIT, HAERES ESTO*: placet perinde esse, quæsi conditio, quæ est impossibilis, adscripta non sit.

XVII. PAPINIANVS.

Filio præterito, qui fuit in patris potestate, neq; libertates competunt, neq; legata præstantur: si præteritus fratribus partem hæreditatis auocauit. quod si bonis se patris abstinuit: licet subtilitas iuris refragari uideatur: attamen uoluntas testatoris ex bono & æquo tuebitur.

XVIII. SCAEVOLA.

Si qui hæres institutus est, à testatore adrogetur: potest dici, satis factum: quia & ante, q̄ adoptetur, institutio ut in extraneo locum habebat.

XIX. IDEM.

Si ego & Titius instituti simus, & à nobis postumus exhæredatus sit, si substitutis nostris nõ sit exhæredatus: Titio defuncto, nec ego qui dem adire potero. iam enim propter instituti personam, à quo postumus exhæredatus est, in cuius locum substitutus uocatur, à quo postumus exhæredatus non est: ruptum est testamentum. Sed si ego & Titius inuicem substituti simus: quamuis quasi in partem substitutionis exhæredatus non sit: mortuo, uel repudiante Titio, me posse adire puto, & ex asse hæredem esse. In prima ramen specie, & si uiuat Titius: neq; ego sine illo, neq; ipse sine me adire poterit: quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum. itaq; simul adire possumus.

XX. IDEM.

Lucius Titius integra mente & ualitudine testamentum fecit, uti oportet. postea cum in ualitudinem aduersam incidisset, mente capta tabulas easdem incidit. Quæro, an hæredes his tabulis instituti, adire possint hæreditatem? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non ideo minus adire posse.

DE HIS, QVAE IN TESTAMENTO DE-
lentur, inducuntur, uel inscribuntur Tit IIII.

I. VLP IANVS.

QVAE in testamento legi possunt, ea inconsulto deleta & inducta, nihilominus ualent: consulto, non ualent. id uero, quod non iussu domini scriptum, inductum, deletum uel est, pro nihilo est. LEGI autem sic accipiendum: non intelligi, sed oculis perspicere, quae scripta sunt. ceterum si extrinsecus intelliguntur: non uidebuntur legi posse. sufficit autem, si legibilia sunt inconsulto deleta, siue ab ipso, siue ab alio. sed uolentibus inducta accipiendum est, & si perducta sunt. quod igitur incaute factum est, pro non factum est, si legi potuit. Et ideo & si nouissime (ut solet) fuerit adscriptum, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERDVCTIONES IPSE FECI: non uidebitur referri ad ea, quae inconsulto congerunt proinde & si inconsulto superscripsit induxisse se, manebunt: & si ademit, non erunt adempta. sed si legi non possunt, quae inconsulto deleta sunt: dicendum est, non deberi. sed hoc ita demum, si ante summationem testamenti factum est. Sed consulto quidem deleta repellentes exceptione repelluntur: inconsulto uero, non repelluntur, siue legi possunt, siue non possunt: quoniam & si totum testamentum non exstet, constat ualere omnia, quae in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator: denegabuntur actiones. si uero alius, inuito testatore: non bene denegabuntur. Et cum hereditatis portio adempta est, uel tota hereditas (si forte sit substitutus) ademptio iure facta uidebitur: non quasi adempta (quoniam hereditas semel data adimi facile non potest) sed quasi nec data. Si quis codicillos in testamento confirmauit, & codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit, ita ut appareat: an debet atur? Et Pomponius scribit, codicillos deletos non ualere.

II. IDEM.

Cancellauerat quis testamentum, idcirco se propter unum heredem facere dixerat. postea id testamentum signatum est. quaerebatur de uiribus testamenti, de quo portio eius, propter quem se cancellasse dixerat dicebam. si quidem unius ex heredibus nomen induxerit: sine dubio ceteram partem testamenti ualere, & ipsi soli denegari actiones. sed & legata ab eo nominatim relicta debebuntur: si uoluntas ea fuit testatoris, ut tantum heredis institutio improberetur. sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit: institutus emolumentum hereditatis non habebit. sed si omnia nomina induxerit (ut propouitur) adscripsit autem idcirco

Idcirco se id fecisse, quia unum hæredem offensum habuerit: multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare uoluerit hæreditate, an uero causa illius totum testamentum infirmare: ut licet unus causam inductionis præbuerit, uerum omnibus obfuerit. Et siquidem soli ei ademptam uoluit portionem, cæteris nihil nocebit inductio: nõ magis, quàm si uolens unum inducere hæredem, inuitus & alium induxerit. Quod si putauerit totum testamentum delendum ob unius malum meritum: omnibus denegabuntur actiones. sed an legatarijs denegari actio debeat, quæstio est. in ambiguo tamen interpretandum erit, & legata deberi, & cohæredis institutionem non esse infirmandam.

III. MARCELLVS.

Proxime in cognitione principis cum quidam hæredum nomina induxisset, & bona eius ut caduca à fisco uindicarentur: diu de legatis dubitatum est, & maxime de his, quæ adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. plerique etiã legatarios excludendos existimabãt. quod sanè sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset. sed nonnullos opinari, id iure ipso periri, quod inductum sit: cætera omnia ualitura. quid ergo? num & illud interdum credi potest: eum, qui hæredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut instituti exitum faceret: sed in re dubia benigniorẽ interpretationẽ sequi, non minus iustum est, quàm tutum. Sententia imperatoris Antonini Augusti Pudẽti & Pollione consulibus. Cum Valerius Nepos mutata uoluntate incidere testamentum suum, & hæredum nomina induxerit: hæreditas eius secundum diui patris mei constitutionem ad eos, qui scripti fuerunt, pertinere non uidetur. & aduocatus fisci dixit. Vos habetis iudices uestros. Viuius Zeno dixit. rogo domine imperator, audias me patienter. de legatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit. uideatur tibi uoluisse testamentum ualere, qui nomina hæredum induxerit? Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit, nomina hæredum tantum induxit. Calpurnius Longinus aduocatus Fisci dixit. non potest nullum testamentum ualere, quod hæredem non habet. Priscianus dixit. manumisit quosdam, & legata dedit. Antoninus cæsar, remotis omnibus, cum deliberasset, & admitti rursus eosdem iussisset: dixit. causa præsens admittere uidetur humaniorem interpretationẽ: ut eaduntaxat existimemus, Nepotem irrita esse uoluisse, quæ induxit.

Nomen serui, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescriptis, liberum eum nihilominus fore. quod uidelicet fauore constituit libertatis.

IIII. PAPINIANVS.

Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis, unius testamenti uoluntatem

tatem eodem tempore dominus solenniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas abstulit atq; deleuit: quæ iure gesta sunt (præsertim cum ex cæteris tabulis, quas non abstulit, res gesta declaretur) non constituentur irrita. PAVLVVS notat. sed si, ut intestatus moreretur, tabulas incidit: & hoc adprobauerint hi, qui ab intestato uenire desiderant: scriptis auocabitur hæreditas.

DE HAEREDIBVS INSTITVTEN.
dis. Tit. V.

I. VLPIANVS.

Vi testatur, ab hæredis institutione plerumq; debet initium facere testamenti. licet etiam ab exhæredatione, quam nominatim facit. nam diuus Traianus rescripsit, posse nominatim etiam ante hæredis institutionem filium exhæredare. Institutum aut hæredem eum quoq; dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus. Mutus & surdus recte hæres institui potest. Qui neq; legaturus est quid, neq; quenquam exhæredaturus, quinq; uerbis potest facere testamentum: ut dicat, LVCIVS TITIVS MIHI HAERES ESTO. Hæc autem scriptura pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur, qui poterit etiam tribus uerbis testari: ut LVCIVS HAERES ESTO. nam & MIHI & TITIVS abundat. Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus: ualeat institutio, detracta fundi mentione. Sin aut sic scribat, LVCIVS HAERES: licet non adiecerit ESTO, credimus plus nuncupatum, minus scriptum. & si ita, LVCIVS ESTO: tantundem dicimus. ergo & si ita LVCIVS solummodo: Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere. Diuus autem Pius, cum quidam portiones inter hæredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HAERES ESTO: rescripsit, ualere institutionem. quod & Iulianus scripsit. Item diuus Pius rescripsit, ibi VXOR MEA ESTO, institutione ualere, licet deesset HAERES. Idem Iulianus, ILLVM HAEREDEM ESSE, non putauit ualere: quoniam deesset aliquid. sed & ipsa ualebit, subaudito I V BEO.

II. IDEM.

Circa eos, qui ita hæredes instituti sunt, EX PARTIBVS, QVAS ADSCRIPSERO: non putat Marcellus eos hæredes, nullis adscriptis partibus: quemadmodum si ita essent hæredes instituti, SIE SPARTES ADSCRIPSERO. sed magis est, ut sic utraq; institutio accipiatur (si uoluntas defuncti non refragatur) ex quibus partibus adscriptæ

scripsero. si minus: ex æquis, quasi duplici facta institutione. quam sententiam Celsus libro decimosexto digestorum probat: aliter, atq; in illa institutione, EX QVA PARTE ME TITIVS HAEREDEM SCRIPSIT: SEIVS HAERES ESTO. tunc enim, si non est à Titio scriptus, nec Seius ab eo, nec immerito. hic enim creditur inesse conditio, sed Marcellus hæc similia, licet non recte, putat. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat, EX HIS PARTIBVS, QVAS ADSCRIPSI, an ADSCRIPERO: ut superiore modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus, EX HIS PARTIBVS, EX QVIBVS TESTAMENTO MATRIS SCRIPTI FVERVNT, HAEREDES SVNTO, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

III. IDEM.

Servus alienus, uel totus, uel pro parte, sine libertate hæres institui potest. Si servum meum pure hæredem scripsero, sub conditione liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est. Si quis ita scripserit, SI TITIVS HAERES ERIT, SEIVS HAERES ESTO: quasi quævis conditio, expectatur Titij aditio, ut Seius hæres fiat. & sane & Iuliano & Tertulliano hoc uiderur. Qui fideicommissam libertatem sub conditione accipit, potest ab hærede pure cum libertate hæres institui: & nõ expectata conditione, libertatem & hæreditatem consequitur. eritq; interim necessarius: & existente conditione, uoluntarius hæres efficietur: non ut desinat hæres esse, sed ut ius in eo mutetur successionis. Aperturæ tabularum dilatio necessarii hæredis ius non mutat, ut solemus in substituto impuberi dicere, nam est relatũ, si se adrogandũ dederit substitutus impuberi defuncto filius: necessariũ eum fore.

III. IDEM.

Suus quoq; hæres sub conditione hæres potest institui. sed excipien-
 Sdus est filius: quia non sub omni conditione potest institui. & quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius, potest. (de hoc enim inter omnes constat) sed utrum ita demum institutio effectũ habeat, si paruerit conditioni: an & si non paruerit, & decesserit? Iulianus putat, filium sub huiusmodi conditione institutum, etiam si conditioni non paruerit, submotum esse. & ideo si cohæredem habeat ita institutus: nõ debere eum expectare, donec conditioni pareat filius: & si cum patre intestatum faceret, non parendo conditioni, procul dubio expectare deberet. quæ sententia probabilis mihi uidetur: ut sub ea cõditione institutus, quæ in arbitrio eius sit, patrem intestatum non faciat. Puto recte generaliter definiri: utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti potius esse. potest em̃ & hæc, SI ALEXANDRIAM PER
 S uenerit

VENERIT, non esse in arbitrio per hiemis conditionem. potest & esse: si ei, qui à primo miliario Alexandriae agat, sit interposita. Potest & hæc, SI DECEM TITIO DEDERIT, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere. propter quæ ad generalem definitionem decurrendum est. Sed & si filio sub conditione, quæ in eius potestate est, hærede instituto, nepos sit substitutus, siue extraneus: puto, uiuo filio, non existaturum hæredem substitutum: post mortem uero existaturum. nec necessariam substituto filij exhæredationem: cum & si fuerit facta, frustra sit. post mortem enim filij facta est, quæ inutilem esse aliàs ostendimus. opinamur igitur filium, si sit institutus sub ea conditione, quæ est in eius potestate, non indigere exhæredatione à sequentibus gradibus. alioquin & cohærede indigebit.

V. MARCELLVS *apud Iulianū lib. XXIX. digestorum notat.*

SI eiusmodi sit cōditio, sub qua filius hæres institutus est, ut ultimo suitæ eius tempore certum sit eam existere non posse, & pendente ea decedat: intestato patri hæres erit. ueluti SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, HAERES ESTO. quod si etiã nouissimo tempore impleri potest, ueluti SI DECEM TITIO DEDERIT, HAERES ESTO: contra puto.

VI. VLPPIANVS.

SED & si in conditione dies sit adiectus, utputa SI CAPITOLIUM SINTRA TRIGINTA DIES ASCENDERIT, tantundem potest dici: ut si non paruerit conditioni substitutus, possit admitti, filio repulso. idq; consequens est sententiæ Iuliani & nostræ. Nepotes autem, & deinceps cæteri, qui ex lege Vellea instituti, non rumpunt testamentum: sub omni conditione institui possunt, & si redigantur ad filij conditionem. Solemus dicere media tempora non nocere. utputa cuius Romanus scriptus hæres, uiuo testatore factus est peregrinus. mox ad ciuitatem Romanam peruenit. media tempora non nocent. Si seruus alienus sub conditione hæres scriptus, traditus est seruo hæreditario. mox usucaptus ab extraneo. non est uiciata institutio. Si seruus communem cum libertate dominus hæredem scripserit, & eum redemerit: necessarius efficietur. sed si substitutus sit impuberi, & partem redemerit impubes: necessarius non efficietur, ut Iulianus scribit. Sed si sit cū libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quæritur: & putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non ualere: ne à semetipso ei libertas adimatur. seruus enim hæres institutus, à semetipso libertatem accipit. quæ sententia habet rationem. nam sicut legari sibi non potest, ita nec à se adimi.

VII. IULIANVS.

Si

Si seruus communis sub conditione hæres institutus, uiuo testatore libertatem consecutus sit: etiam pendente conditione testamentariae libertatis, adire hæreditatem potest. Item siue testator eum alienauerit, siue hæres: post mortem testatoris iussu domini hæreditatem adibit.

VIII. IDEM.

Duo socij quendam seruum communem testamento facto hæredem & liberum esse iusserant. ruina simul oppressi perierant. plerique responderunt, hoc casu duobus Orcinum hæredem existere: & id est uerius. sed & si sub eadem conditione seruum communem uterque socius liberum hæredemque esse iussit, eaque existit: idem iuris erit.

IX. VLPIANVS.

Quoties uolens alium hæredem scribere, alium scripserit, in corpore hominis errans (ueluti frater meus, patronus meus:) placet neque eum hæredem esse, qui scriptus est, quoniam uoluntate deficit: neque eum, quem uoluit, quoniam scriptus non est. & si in re quis errauerit: (utputa dum uult lancem relinquere, uestem leget) neutrum debet. hoc siue ipse scripsit, siue scribendum dictauit. Sed si non in corpore errauit, sed in parte (puta cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus) Celsus libro undecimo digestorum posse defendi ait, ex semisse hæredem fore: quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. quæ sententia rescriptis adiuuatur generalibus. idemque est, & si ipse testator minus scribat, cum plus uellet adscribere. Sed si maiorem partem adscripserit testamentarius, uel (quod difficilius est probatu) ipse testator: ut pro quadrante semissem: Proculus putat, ex quadrante fore hæredem, quoniam insit quadrans in semisse. quam sententiam & Celsus probat. Sed & si quis pro centum ducenta per notam scripsit, idem iuris est. nam & ibi utrunque scriptum est: & quod uoluit, & quod adiectum est. quæ sententia non est sine ratione. Tantundem Marcus tractat & in eo, qui conditionem destinans inferere, non addidit, nam & hunc pro non instituto putat. Sed & si conditionem addidit, quod contra uoluntatem scriptum est. quam sententiam & ipse & nos probamus. idem tractat, & si testamentarius contra uoluntatem testatoris conditionem detraxit, uel mutauit: hæredem non futurum, sed pro non instituto habendum. Sed si cum primum hæredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit: solus primus scriptus hæres uidebitur, & solus hæres existet, quasi ex parte dimidia institutus. Si quis nomen hæredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstrauerit, quod penè nihil à nomine distat: (nō tamen eo, quod contumeliæ causa solet addi) ualet institutio. hæres

S ij enim

enim institui, nisi si certus demonstraretur, nemo potest. Si quis tamen
 * ita dixerit, VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MAEVIO SEIAM
 VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE: VTER NON DVXERIT, EX
 QVADRANTE HAERES ESTO: recte factam institutionem certū est,
 licet ex qua quis parte incertum est. Planē erit similis institutio, si ita
 facta fuerit: VTER EX SVPRA SCRIPTIS FRATRIBVS MEIS SEIAM
 VXOREM DVXERIT, HAERES ESTO. sed & hanc puto institutionem
 valere, quasi sub conditione factam. Hæredes iuris successores sunt:
 & si plures instituantur, diuidi inter eos à testatore ius oportet. quod si
 non fiat: omnes æqualiter hæredes sunt. Si duo sint hæredes institu-
 ti, unus ex parte tertia fundi Cornelianī, alter ex parte eiusdem fundi
 Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut detracta fundi
 mentione, quasi sine partibus hæredes scripti, hæreditate portantur: si
 modo voluntas patris familias manifestissime nõ refragetur. Si quis
 ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEA QVA M LIBER
 ERIT, HAERES ESTO: Labeo, Neratius, Aristo opinantur, detracto ver-
 bo medio POSTEA, simul ei libertatem & hæreditatem competere,
 quæ sententia mihi quoq; uera uideatur. Si quis primum ex triente,
 secundum ex triente hæredem instituērit: & si secundus hæres nõ erit,
 tertium ex parte hæredem scribat: hic secundo repudiante, beſsem ha-
 bebūt, non solum iure substitutionis, sed etiam institutionis* (id est tri-
 entem iure substitutionis, trientem iure institutionis.) Seruus cum
 libertate hæres institutus, si sit alienatus: iuberi adire ab eo potest, cui
 alienatus est. sed si redemptus sit à testatore: institutio ualet, & necessa-
 rius hæres erit. Si seruus ex die libertatem acceperit, & hæreditatem
 pure, mox sit alienatus, uel manumissus: uideamus, an institutio ualet,
 & quidem si alienatus non sit, potest defendi institutionē ualere: ut ues-
 niente die libertatis, quæ hæreditatem moratur, competere libertate,
 & hæres necessarius existat. sed si in diem libertas aut hæreditas sub
 conditione data sit: si conditio post diem aduenientem exstiterit, liber
 & hæres erit. sed & si pure fuerit hæres institutus, libertate in diē data: si
 sit alienatus, uel manumissus: dici debet, eum posse hæredem existere:
 sed si non ipse seruus sit alienatus, sed ususfructus in eo: æque institutio
 ualet, sed differtur in id tempus, quo exstinguitur ususfructus.

X. PAVLVS.

SI alterius atq; alterius fundi pro æquis partibus hæredes quis in-
 stituerit: perinde habebitur, quasi non adiectis partibus hæredes scri-
 pti essent. nec enim facile ex diuersitate prædiorum portiones inueni-
 untur. ergo expeditius est, quod Sabinus scribit: perinde habendum, ac
 si nec fundum, nec partes nominasset.

XI. IABOLENVS.

ATTIVS FVNDI CORNELIANI HAERES ESTO, DVO TITII ILLIVS INSVLAE HAEREDES SVNTO. duo Titij semissem habebunt, Attius item semissem, idq; Procuro placet. quid tibi uideatur? respondit. uera est Procuro opinio.

XII. PAVLVS.

SI inaequalibus partibus datis, ita adijciatur, QVOS EX DISPARIBVS PARTIBVS HAEREDES INSTITVI, AEQVE HAEREDES SVNTO: existimandū est, exaequari eos, scilicet si hoc ante peractū testamētū scriptū sit.

XIII. VLPIANVS.

Interdum haec adiectio, AEQVE HAEREDES SVNTO, testatoris uoluntate exprimit: ut puta PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII AEQVE HAEREDES SVNTO. Na haec adiectio declarat oēs ex uirilibus partibus institutos, ut & Labeo scripsit: qua detracta, semissem fratris filij, semissem primus haberet. Paterfamilias distribuere hereditate in tot partes potest, q̄t uoluerit: sed solēnis assis distributio in duo decim uncias fit. deniq; si min9 distribuit, potestate iuris in haec reuoluitur: ut puta si duos haeredes ex quadrāte scripserit. nam hereditas eius residua accedit, ut ex semisibus uideant̄ scripti. sed & si alter ex quadrante, alter ex semisse haeredes scripti sunt: qui accedit quadrans, pro partibus hereditarijs eis adcrefcit. sed & si excefferit in diuisione duodecim uncias: aequē pro rata decrefcet. ut puta me ex duodecim uncijis haeredē, te ex sex scripsit. ego hereditatis habebō bessem, tu trientem.

Sed si duos ex asse haeredes scripserit, alios duos ex duodecim uncijis: an aequē distributio fiat, apud Labeonem libro quarto posteriorū queritur. & putat Labeo, & illos ex semisse, & hos, qui ex duodecim uncijis scripti sunt, ex semisse haeredes fore. cui sententiā adsentiendum puto. Sed & si duos haeredes ex asse instituerit, tertiu autem ex dimidia, & sexta: eodem libro Labeo ait, in uiginti uncias assem diuidendū: octoq; laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duos duodecim.

Apud eundem refertur. TITIVS EX PARTE TERTIA: deinde asse expleto, IDEM EX PARTE SEXTA. in quatuordecim uncias hereditatem diuidendam, Trebatius ait.

XIII. IABOLENVS.

SI quis haeredes ita instituit, TITIVS EX PARTE PRIMA, SEIVS EX PARTE SECUNDA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS EX PARTE QVARTA HAEREDES SVNTO: aequae partes hereditatis ad institutos pertinebunt: quia testator appellatione numeri, scripturae magis ordinem, q̄ modum partibus imposuisse uidetur.

XV. VLPIANVS.

S iij Iuliae

Iulianus quoque libro tricesimo refert. si quis ita hæredes scripserit, **TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO, SEIVS EX PARTE DIMIDIA: EX QVA PARTE SEIVM INSTITVTVI, EX EADEM PARTE SEMPRONIVS HAERES ESTO:** dubitari posse, utrum in tres semisses diuidere uoluerit hæreditatē, an uero in unum semissem Seium & Sempronium coniungere. quod est uerius. & ideo coniunctim eos uideri institutos. sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodē libro scripsit. si primus ex semisse, secundus ex semisse, si primus hæres nō erit, tertius ex dodrante substitutus sit: facti quidem quæstionem esse: uerum recte dici, siquidem primus adierit: æquales partes habituros. si repudiauerit: quindecim partes futuras, ex quibus nouem quidē laturus sit tertius, sex secū-

XVI. IULIANVS.

Nam tertium & instituti & substituti personā sustinere: & in tres partes institutum uideri, in sex substitutum.

XVII. VLPIANVS.

Item (ut Sabinus ait) si cui pars adposita non est: duos puta ex quadrantibus hæredes scripsit, tertium sine parte: quod asse deest, fert hoc & Labeo. Vnde idem tractat. si duos ex undecim, duos sine parte scripsit: mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiauerit: utrum omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat. & uariat. sed Seruius omnibus ad crescere ait. quā sententiam ueriores putant. nam (quantū ad ius ad crescendi) non sunt coniuncti, qui sine parte instituantur. quod & Celsus libro decimosexto digestorum probat. idem quoque putat, & si expleto asse, duos sine parte hæredes scripserit: neque hos, neque illos coniunctos. Sed si asse expleto, alium sine parte hæredem scripserit: is in aliū assem ueniet. aliter, atque si ita scripserit, expleto asse, **EX RELIQUA PARTE HAERES ESTO:** quoniam cū nihil reliquū sit, ex nulla parte hæres institutus est. sed si expleto asse, duo sine partibus scribantur: utrū in singulos asses isti duo, an in unum assem cōiungantur, querit. & putat Labeo, & uerius est, in unum assem uenire. nā & si unus sine parte, duo cōiunctim sine parte instituant: non tres trientes fieri Celsus libro decimosexto scripsit, sed duos semisses.

Quod si quis dupondiū distribuit, & tertium sine parte instituit: hic nō in aliū dupondiū, sed in trientē uenit, ut Labeo libro quarto posteriorum scripsit. † sed & Aristo & Paulus scripta Labeonis probauerunt, proque probabilibus accepit Vlpianus, quæ ab eis notata non sunt.

XVIII. PAVLVS lib. I. ad Vitellium.

* aliās.
assem.
† uerba
cōpilato
rum.

VITELLIVS SABINVS. Quæsitū est, si plus asse paterfamilias distribuisset, & aliquē sine parte fecisset hæredē: utrum ne is assem habiturus

biturus foret, an id duntaxat, quod ex dupondio deesset: & hæc esse tolerabilissimam sententiam puto: ut eadem ratio in dupondio, omnique re deinceps, quæ in asse, seruetur. PAVLVS. eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

XIX. VLPPIANVS.

EX facto etiam agitatum Pomponius & Arrianus referunt. si quis uacua parte relicta, ita instituisse, SI MIHI SEIUS HAERES NON ERIT (quæ nõ instituerat) SEMPRONIUS HAERES ESTO: an hic Seius occupare posset uacantem portionem? & Pegasus quidẽ existimat, ad eam partem admitti, Aristo contra putat: quia huic pars esset data, quæ nulla esset. quam sententiam & Iabolenus probat, & Pomponius, & Arrianus, & hoc iure utimur.

XX. PAVLVS.

QVo loco scribatur hæres sine parte, utrum primo, an medio, uel nouissimo, nihil interest. Si iam mortuo quadrans, alij dodrans datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo ait, eum, qui sine parte hæres institutus sit, alterum assem habiturum, & hanc mentem esse testantis: quod & Iulianus probat, & uerum est. Quod si uiuus & mortuus ex parte dimidia coniunctim hæredes instituti sunt, ex altera alius: æquas partes eos habituros ait: quia mortui pars pro non scripta habetur.

XXI. POMPONIVS.

TRebatius ait, sic nõ recte scribi, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, STICHVS LIBER ET HAERES ESTO: liberum tamen eum Labeo, & hæredem futurum recte putat. Seruo libertatem pure, hæreditatem sub conditione dari posse, uerissimum puto. ut tamẽ utrunq; ex conditione pendeat:

XXII. IULIANVS.

ET expleta quidem conditione, liber hæresq; erit, quocunq; loco libertas data fuerit: deficiente autem conditione, perinde habebitur, ac si libertas sine hæreditate data fuerit.

XXIII. POMPONIVS.

SI quis instituat hæres in diem certum uel incertum: is bonorum possessionem agnoscere potest, & tanquã hæres distrahere hæreditatem. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed conditionem trahat, cui facile parere possit: ueluti si seruũ, quem in potestate habet, manumiserit, nec manumittat: hic prætoris erunt partes, ut imitetur edictum suum illud, quo præfinit tempus, intra quod adeatur hæreditas. Item si conditioni hæres parere non potuit, quam in sua potestate non habebat: ueluti institutione collata in alterius factũ, aut quendam casum, SI ILLE (puta) CONSUL FACTVS FVERIT: tunc postulan

postulantibus creditoribus constituit prætor: nisi intra certum tempus hæreditas obtigerit, aditacq; fuerit, se bona defuncti à creditoribus possideri, & interim quæ urgebunt, per curatores distrahi iussurum.

Sed & si sub conditione quis hæres institutus sit, & graue æs alienum sit, quod ex pœna crescit, & maxime si publicum debitum immineret per curatorem soluendum est æs alienum, sicut cum uenter in possessionem sit, aut pupillus hæres tutorem non habeat. Et quod ait, CAVSA COGNITA, adiectum est propter eos, qui sine dilatione peregre essent: uel ægritudine, uel ualitudine ita impedirentur, ut in ius producti non possent, nec tamen defenderentur.

XXIII. CELSVS.

TITIVS ET SEIVS, VTERVE EORVM VIVET, HAERES MIHI ESTO. existimo, si uterq; uiuat, ambo hæredes esse, alteroq; mortuo, eum, qui supererit, ex asse hæredem fore.

XXV. VLPIANVS.

Quia tacita substitutio inesse uidetur institutioni.

XXVI. CELSVS.

Idem & in legato eodem modo relicto senatus censuit.

XXVII. POMPONIVS.

Si te solum ex parte dimidia pure, ex altera sub conditione hæredem instituero, & substituero tibi, non existente conditione: substitutum ex ea parte hæredem fore, Celsus ait. Sed si te hæredem instituero, & deinde sub conditione eundem te instituiam: nihil ualere sequentem institutionem, quæ prius satis plana fuisset. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis conditionibus fuerint factæ: utra prior conditio exstiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure & sub conditione idem instituatur.

XXVIII. VLPIANVS.

Si ita quis substitutus sit, TITIVS HAERES ESTO. SI SECVNDVS HAERES NON ERIT, DEINDE SECVNDVS HAERES ESTO. placet primo gradu secundum esse institutum.

XXIX. POMPONIVS.

Hoc articulo QVISQVE omnes significantur. & ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit, TITIVS ET SEIVS, QVANTA QVISQVE EORVM EX PARTE HAEREDEM ME HABVERIT SCRIPTVM, HAERES MIHI ESTO: nisi omnes habeant scriptum hæredem testatorem, neutrum hæredem posse esse: quoniam ad omnium factum testatorem referatur. in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed tantum minus est, eum quidem, qui testatorem suum hæredem scripserit, in tantam partem ei hæredem fore: qui aut eum non scripserit, nec ad hæreditatem eius admitti.

Vlpia

XXX. VLPPIANVS.

Pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri, imperator Seuerus rescripsit: ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere.

XXXI. CAIVS.

Non minus seruos, quàm liberos hæredes instituere possumus: si modo eorum scilicet serui sint, quos ipsos hæredes instituere possumus: cum testamenti factio cum seruis, ex persona dominorum introducta est. Hæreditarium seruum ante aditam hæreditatē ideo placuit institui hæredem posse: quia creditum est, hæreditatem dominam esse, & defuncti locum obtinere.

XXXII. IDEM.

Illa institutio, QUOS TITIVS VOLVERIT, ideo uiciosa est, quod alieno arbitrio permissa est. nam satis cōstanter ueteres decreuerunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere. Is, qui apud hostes est, recte hæres instituitur: quia iure postliminij omnia iura ciuitatis in personā eius in suspenso retinentur, * (uel nō obrūpuntur). itaq; si reuersus fuerit ab hostibus, poterit hæreditatem adire. seruus quoq; eius recte hæres instituitur. & si reuersus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hæreditatē. si uero ibi decesserit: qui ei hæres existet, potest per seruum hæres fieri. * als de sunt.

XXXIII. IDEM.

Siquis ita scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO: IDEM TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA, SI NAVIS EX ASIA, VENERIT HAERES ESTO: cū ex pura institutione hæres adierit (quamuis conditio alterius institutionis pendeat) ex asse sit hæres, scilicet etiam conditio deficiente: cum non prosit ei quidquam conditio existens. quippe cum non dubitetur, quin si quis ex parte dimidia hæres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse hæres institutus esse uideatur.

XXXIII. PAPINIANVS.

Hæreditas ex die, uel ad diem non recte datur, sed uicio temporis sublato manet institutio.

XXXV. VLPPIANVS

Ex facto proponebatur quidam duos hæredes scripsisse, unum rerum prouincialium, Italicarum rerum alterum. & cum merces in Italiam deuehere soleret, & pecuniā demisisset in prouinciam ad merces comparandas: æq; cōparatæ essent, uel uiuo eo, uel post mortem, nondum tamē in Italiam deuectæ: quærebatur, merces utrum ad eum pertinerēt; qui rerum Italicarum hæres scriptus erat, an uero ad eum, qui prouincialium, dicebam. receptum esse, rerum hæredem institui posse

T posse

posse, nec esse inutilem institutionem: sed ita, ut officio iudicis factio-
 lia eriscundæ cognoscentis contineatur, ut amplius nihil is, qui ex re
 institutus est, quàm rem, ex qua hæres scriptus est, consequatur. ita igi-
 tur res accipitur. (uerbi gratia) pone duos esse hæredes institutos, unum
 ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Liboniano: & fundorum alterum
 quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. erunt qui-
 dem hæredes ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti: uerunt-
 men officio iudicis cõtinebitur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est,
 adiudicetur uel attribuat. Unde scio quæsitum, æris alieni onus
 pro qua parte agnosci debeat: & refert Papinianus (cuius sententiam
 ipse quoque probauit) pro hæreditarijs partibus eos agnoscere æs alienum
 debere. * (hoc est pro semisse.) fundos etenim uice præceptionis accipi-
 endos. quare si forte tantum sit æs alienum, ut nihil detracto eo super-
 esse possit: consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas, nulli-
 us esse momenti. & si forte Falcidia interueniens, rescissionem esset le-
 gatorum factura: hic officium iudicis recidit præceptiones istas: ut nõ
 plus quisque eorum habeat, quàm esset habiturus, si legatum accepisset,
 uel aliud. † (uel etiam præceptiones.) quod si fuerit incertum, an Falci-
 dia interuentura sit: rectissime probatur, officio iudicis cautiones esse
 interponendas. Cum hæc ita sint: (hæc enim institutio, de qua quæ-
 ritur, non est repellenda) & si alius rerum prouincialium, alius rerum
 Italicarum hæres scriptus fuerit, officioque iudicis attribuentur singulis
 res, quæ adscriptæ sunt: tamen erunt hæredes ex æquis partibus, quia
 nulla pars adscripta est. quæ res facit, ut si forte in alijs facultatibus plus
 sit (in Italicis forte, quàm in prouincialibus) in alijs minus, & æris alie-
 ni ratio urgeat: dici oporteat imminutionem eandem fieri, quam su-
 pra ostendimus. proinde & si alijs fuerint legata relicta, contributio
 admittenda erit. Rerum autem Italicarum uel prouincialium signifi-
 catione quæ res accipiendæ sint, uidendum est. & facit quidem totum
 uoluntas defuncti. nam quid senserit, spectandum est. uerum tamen hoc
 intelligendum erit: rerum Italicarum significatione eas contineri, quas
 perpetuò quis ibi habuit, aut ita disposuit, ut perpetuò haberet. cæ-
 teroquin si in tempore aliquid transtulit in alium locum, non ut ibi
 haberet, sed ut denuo ad pristinum locum reuocaret: neque augebit, quòd
 transtulit: neque minuet, unde transtulit. ut puta de Italicis patrimonio
 quosdam seruos miserat in prouinciam (forte Galliam) ad exigendum de-
 bitum, uel ad mercem comparandas, recursuros, si comparassent. dubi-
 um non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere
 debere: & est apud Mutium relatum, cum fundus erat legatus, uel cum
 instrumento, uel cum his, quæ ibi sunt, agaronem enim missum in uil-
 lam

* hæc als
 defunt.

† hæc als
 defunt.

lam a patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum ait: quia non idcirco illud erat missus, ut ibi esset. proinde si seruus missus fuerit in uillam, interim illic futurus (quia dominum offenderat) quasi ad tempus relegatus: responsum est, eum ad uillae legatum non pertinere. quare ne serui quidem, qui operari in agro consuerunt, qui in alios agros reuerterentur, quasi ab alio commodati: in ea sunt conditione, ut ad legatum pertineant: quia non ita in agro fuerant, ut ei agro uiderentur destinati. quae res in proposito quoque suggerit, ut Italicarum rerum esse credantur ex res, quas in Italia esse testator uoluit. Proinde & si pecuniam miserit in prouinciam ad merces comparandas, & necdum comparatae sint: dico pecuniam, quae idcirco missa est, ut pro ea merces in Italiam adueherentur, Italico patrimonio adiungendam. nam & si dedisset in prouincia de pecunijs, quas in Italia exercebat, ituras & redituras: dicendum est, hanc quoque Italici patrimoni rationem esse. igitur effici dixi, ut merces quoque istae, quae comparatae sunt, ut Romae adueherentur: siue profectae sint eo uiuo, siue nondum, & siue scit, siue ignorauit: ad eum haereditatem pertineant, cui Italicæ res sint adscriptæ.

XXXVI. IDEM.

Si quis ita scripserit haereditatem, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HAEREDEM SCRIPSERO, HAERES ESTO: etiam si pars in codicillis non fuerit adscripta: erit tamen haeres, quasi sine parte institutus.

XXXVII. IULIANVS.

Ubi in testamento ita scribitur, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS, HAERES ESTO: duo gradus haereditum sunt. nullo enim casu uterque ad haereditatem admittitur. ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri haeres extiterit: non posse Titium unam cum filio haereditatem esse: quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur. Hæc uerba, PVBLIVS, MARCVS, CAIVS INVICEM SVBSTITVTI HAEREDES MIHI SVNTO: sic interpretanda sunt, ut breuiter uideatur testator tres instituisse haereditas, & inuicem eos substituisse: perinde ac si ita scripserit, ILLE, ET ILLE, ET ILLE INSTITVTI HAEREDES ET SVBSTITVTI SVNTO. Qui tres filios habebat, & ita scripserat, FILII MEI HAEREDES SVNTO, PVBLIVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO: uideri potest prima parte duos duntaxat filios haereditas instituisse.

XXXVIII. IDEM.

Qui filio impuberi exhaereditato Pamphilum legat: eundem post mortem filij ex parte haereditas instituere eodem modo potest. quo is, qui seruum communem Sempronio legatum, eundem post mortem Sempronij ex parte haereditas instituit. Seruus testamento hæ-

res pure scriptus, liber autem iussus esse, si intra calendas decembres decem dedisset: si codicillis pure libertatem acceperit: intra calendas quidem, neque liber, neque hæres erit, nisi decem dederit: si intra calendas non dederit, liber ex codicillis erit. Si quis seruum suum liberum sub conditione, hæredem pure scripserit, eumque uendidisset pendente conditione: iussu emptoris seruus adire hæreditatem potest: quia & constitit institutio, & est, qui ius imperandi habet. quod si post defectam conditionem alienatus fuisset: non potest iussu emptoris hæreditatem adire: quia eo tempore ad eum peruenisset, quo iam extincta institutio, & inutilis fuerat. igitur cum seruus sub conditione liber esse iubetur, & legatum pure accepit: si pendente conditione manumissus, uel alienatus fuerit: legatum habebit, aut domino acquiret, quamuis mortis tempore conditio libertatis extincta fuerit. si uero post defectum conditionis manumissus, aut alienatus fuerit: legatum ad irritum recidit. Cum uenditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte hæredem scriptum, adire iubet: restituere cohæredi serui necesse habet: quia lucrum facere eius serui, quem iure uendidit, non debet. plane non totum, quod adquisierit, restituet: sed pro ea duntaxat parte, qua seruus cohæredem habuerit: id est, partem dimidiam serui, & quartam hæreditatis. MARCELLVS libro tricesimo digestorum notat. imò id debet præstari, quod consequi uenditor non potuisset: si prius, quam adierit seruus partem hæreditatis, distractus esset. quod est uerum.

IULIANVS. Si paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebatur, hæredem scripserit: eique, si hæres non esset, Sempronium substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hæreditatem: potest dici Sempronium in partem hæreditatis admitti. nam qui scit aliquem seruum esse, & eum hæredem scribit, & ita substituit, SI STICHVS HAERES NON ERIT, SEMPRONIUS HAERES ESTO: intelligitur tale quid dicere, si Stichus neque ipse hæres erit, neque alium fecerit. atqui si eum, quem liberum putabat, hæredem scripserit hoc sermone, SI HAERES NON ERIT: nihil aliud intelligitur significare, quam si hæreditatem uel sibi non adquisierit, uel mutata conditione alium hæredem non fecerit. quæ adiectio ad eos pertinet, qui patresfamiliarum hæredes scripti, postea in seruitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu duo semisses fient: ita, ut alter semis inter eum, qui dominus instituti hæredis fuit, & substitutum æquis portionibus diuidatur.

XXXIX. POMPONIVS.

ET hoc Tyberius Cæsar constituit in persona Parthemij, qui tantquam ingenuus hæres scriptus, adierat hæreditatem, cum esset Cæsaris seruus. nam diuisa hæreditas est inter Tyberium & eum, qui Parthemus

themio substitutus erat, ut refert Sextus Pompeius.

XL. IULIANVS.

Qui soluendo non erat, duos Apollonios liberos hæredesq; esse iusserat. altero ante apertas tabulas testamenti mortuo, non in- eleganter defendi poterit, eum qui supererit, liberum & solum necessarium hæredem fore. quod si uterq; uiuit: institutione nullius esse momenti propter legem Aeliam Sentiam, quæ amplius, quam unum necessarium hæredem fieri uetat.

XLI. PAVLVS.

In uicem enim eos sibi obstare.

XLII. ALPHENVS.

Pater familias testamento duos hæredes instituerat, eosq; monumentum facere iusserat in diebus certis. deinde ita scripserat, **QVI EORVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHAEREDES SUNTO.** alter hæres hæreditatem prætermiserat. reliquus hæres consulebat, cum ipse monumentum exstruxisset, nunquid minus hæres esset ob eam rem, quod cohæres eius hæreditatem non adiisset? respondi. neminem ex alterius facto, neq; hæreditati alligari, neq; exhæredari posse: sed uti quisq; cõditionem impleisset, quamuis nemo adiisset præterea, tamen eum hæredem esse.

XLIII. IDEM.

SI MAEVIA MATER MEA ET FVLVIA FILIA MEA SVVIVET, TVNC MIHI LVCIVS TITIVS HAERES ESTO. Seruius respondit. & si testator filiam nunquam habuerit, mater autem supervixerit: tamen Titium hæredem fore: quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam uim haberet.

XLIII. AFRICANVS.

Quidam cum filium familias hæredem instituere uellet, ne ad patrem eius ex hæreditate quidquam perueniret, uoluntatem suam exposuit filio. filius cum patris offensam uereretur, petijt à testatore, ne sub conditione, **SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET,** hæredem eum institueret: & impetrauit ab eo, ut amicum suum hæredem institueret. atq; ita testamento amicus filij, ignotus testatori, hæres institutus est: nec quidquam ab eo petatum est. quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam hæreditate nollet restituere: an fideicommissum ab eo peti posset, aut aliqua actio aduersus eum esset? & utrum patri, an filio cõpeteret? respondi. etiam si manifestum sit, scriptum hæredem fidem suam interposuisse: non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si & ipsum testatorẽ fidem eius secutum esse probaretur. si tamen cum à filio familias roga-

retur amicus, & aditurum se hæreditatem recepisset, & restitutum patrifamilias factum non absurde dici posse, mandati actionem futuram, & eam actionem patri inutilem fore: quia non sit ex bona fide, id ei restitutum, quod testator ad eum peruenire noluerit. sed nec filio uulgaræ cõpetituram, uerum utilem: sicuti dare placeret ei, qui cum filiusfamilias esset, pro aliquo fideiussisset, ac paterfamilias factus soluisset.

XLV. IDEM.

SI ita scriptum fuerit, TITIVS, IMO' SEIVS HAERES ESTO. Scilicet solum hæredem fore respondit. sed & si ita, TITIVS HAERES ESTO, IMO' SEIVS HAERES ESTO: idem erit dicendum. Quidam testamento ita hæredes instituit, TITIA FILIA MEA HAERES ESTO. SI QUID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVO'VE NASCETVR: TVNC QVI VIRILIS SEXVS VNVS PLVRES'VE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVAE FOEMININI SEXVS VNA PLVRES'VE NATAE ERVNT, EX QVARTA PARTE MIHI HAEREDES SVNTO. postumus ei natus est. consulebatur, ex quora parte postumus hæres esset: respõdit. eam hæreditatem in septem partes distribuendam. ex his filiam quatuor, postumũ tres habiturũ: quia filia totus as, postumo dodrans datus esset: ut quartam portionem amplius filia, quam postumus, ferre debeat. Ideo si postuma quoq; nata esset: tantundem sola filia, quantum uterq; postumõ, habiturus esset. itaq; in proposito cum as filia, dodrans postumo sit datus: uigintiunam partes fieri: ut filia duodecim, nouem filius habeat. In testamento ita scriptum est. LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, CAIVS ATTIVS EX PARTE VNA, MAEVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS HAEREDES MIHI SVNTO. consulebatur, quid iuris esset: respondit. hanc scripturam illam interpretationem accipere posse: ut Lucius Titius duas uncias habeat, ceteri autem quasi sine partibus instituti, ex reliquo dextante hæredes sint. quem dextantẽ ita diuidi oporteat, ut Seius quincuncem, Attius & Mænius alterũ quincuncẽ habeat.

XLVI. MARTIANVS.

His uerbis, TITIVS HAEREDITATIS MEAE DOMINVS ESTO, recte institutio fit. Illa institutio ualet, FILIVS MEVS IMPISSIMVS MALE DE ME MERITVS, HAERES ESTO. pure enim hæres instituitur, licet cum maledicto: & omnes huiusmodi institutiones receptæ sunt. Interdum nec cum libertate utiliter seruus à domina hæres instituitur, ut constitutione diuorum Seueri & Antonini significatur, cuius uerba hæc sunt. Seruum adulterij accusatum, non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere uideri, quæ rea fuerat eiuidem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem

dem à domina collata institutio, nihil momenti habeat. Si in patre, uel patria, uel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constet: institutio ualet.

XLVII. FLORENTINVS.

SI alienum seruum liberum & hæredem esse iussi, & is postea meus effectus est: neutrum ualet: quia libertas alieno seruo inutiliter data est. In extraneis hæredibus illud obseruatur, ut sit cum eis testamenti factio: siue ipsi hæredes instituatur, siue hi, qui in potestate eorū sunt, & id tribus temporibus inspicitur. testamenti facti, ut constiterit institutio: & mortis testatoris, ut effectum habeat. hoc amplius, & cū adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. nam ius hæredis eo uel maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. medio autem tempore, inter factum testamentum, & mortem testatoris, uel conditionē institutionis existentē, mutatio iuris hæredi non nocet: quia (ut dixi) tria tantum tempora inspiciamus.

XLVIII. VLPIANVS.

SERuum meum hæredem institutū cum libertate, si uiuus uendidero sei, cum quo testamenti factio non est, postea cū eum redemero: ex testamento mihi hæres esse poterit. nec medium tempus, quo apud eum fuerit, uiciat institutionem: quia uerum est, utroq; tempore tam testamenti faciēdi, quàm mortis meum fuisse. unde si apud eum remanserit, uiciatur institutio: uel si cum eo testamenti factio est, iussu eius ad eundo, adquirit ei hæreditatem. Si in non faciēdo impossibilis cōditio institutione hæredis sit expressa: secundum omnium sententiā, perinde hæres erit, ac si pure institutus esset. Hæreditas plerunq; diuiditur in duodecim uncias, quæ assis appellatione cōtinetur. habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usq; ad assen hæc: sextans, quadrans, triēs, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx.

XLIX. MARTIANVS.

Talem institutionem quidam ualere non putabant, STICHVS LIBER ESTO. ET SI LIBER ERIT, HAERES ESTO. Sed diuus Marcus rescripsit, hanc institutionem ualere perinde, ac si non esset adiectum, SI LIBER ERIT. Si quis ita scripserit, STICHVS, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR, LIBER ET HAERES ESTO: aliena non poterit iussu emptoris adire hæreditatem: quamuis, & si non erat hoc expressum, non alias liber & hæres fieri poterat, quàm si mansisset eius. sed si uiuus eum manumiserit: Celsus libro decimosexto digestorum scribit, fieri hunc hæredem. non enim hunc casum testatorem uoluisse excludere, palam est. neq; uerba omnino repugnant. nam

nam quamuis seruus eius non est, at certe libertus est.

L. PAVLVS.

Seruus hæreditarius hæres institui potest: si modo testamenti factio fuit cum defuncto, licet cum hærede instituto non sit.

L. I. MARCELLVS.

Lucius Titius Seio & Sempronio ex semilibus hæredibus instituta & libertates dedit. postea ita subiecit. CORNELIVS, ET SALVSTIVS; ET VARRO AEQVIS PARTIBVS HAEREDES SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO. quæro, quantum uel priores duo ex semilibus instituti, uel posteriores habere debeant: Marcellus respondit. in obscuro esse, Cornelium, & Salustium, & Varronem primo, an secundo, uel tertio gradu hæredes instituere uoluerit. sed secundum scripturam testamenti, quæ proponeretur, alterum assem eis datum uideri.

L. II. NERATIVS.

Pater filio impuberi seruū hæredē substituit, liberumq; esse iussit. factum pupillus uendit Titio. Titius eum iam primo testamento factum, in secundo testamento liberum hæredemq; esse iussit. superius testamentum Titij ruptum est: quia is seruus ei hæres esse potest. & ut superius testamentum rumpatur, sufficit ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo hæres existere. quod ad uim autem eius institutionis pertinet, ita se res habet: ut quamdiu pupillo ex ea substitutione hæres potest esse, ex Titij testamento libertatem hæreditariam consequi non possit. si uero pupillus in suam tutelam peruenerit: perinde ex Titij testamento liber hæresq; sit, ac si pupillo substitutus non fuisset. sed si pupillo hæres existit: propius est, ut Titio quoq; (si uelit) hæres esse possit.

L. III. PAVLVS.

Si is, qui soluendo nõ est, primo loco Stichum, secundo eū, cui ex se erit: Neratius secundo loco hæredem scriptum fore ait: quia non uideatur creditorum fraudandorum causa manumissus.

L. IIII. IDEM.

Potest quis ita hæredem instituere, SI INTRA ANNUM SEPTUAGESIMUM DECESSERO: ILLE MIHI HAERES ESTO. non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse.

L. V. IDEM.

Si is, qui soluendo non est, seruū cum libertate hæredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit à substituto. lex enim Aelia Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum hæres institutus

stitutus est, conseruat libertatem: si nemo alius ex eo testamento hæres esse potest.

LVI. IDEM.

Nemo dubitat, recte ita hæredem nuncupari posse, **HIC MIHI HÆRES ESTO**: cum sit coram, qui ostenditur. Qui frater non est, si fraterna charitate diligitur, recte cum suo nomine sub appellatione fratris hæres instituitur.

LVII. CELSVS.

Siliber homo, cum tibi seruiret, hæres institutus iussu tuo adiit. Trebatius, esse eum hæredem: Labeo, tunc non esse hæredem, si necessitate id fecit, non quod alioquin uellet obligari. Si quis ita hæredem instituerit, **TITIVS QVA EX PARTE MIHI SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA PARTE MIHI HÆRES ESTO**: quidam putant, si asse descripto, id adiectum sit: ut maxime socius fuerit, Titium non esse hæredem. sed si qua pars uacua relicta fuerit: ex ea hæredem eum esse. quod totum & ineptum & uiciosum est. quid enim ueritat, asse descripto utiliter Titium ex parte forte quartæ, ex qua socius erat, hæredem institutum esse? **TITIVS HÆRES ESTO, SEIVS ET MAEVIVS HÆREDES SVNTO**. uerum est, quod Proculo placet: duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur. Cum quis ex institutis, qui cum aliquo coniunctim institutus sit, hæres non est: pars eius omnibus pro portionibus hæreditarijs adcrefcit. neq; refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus hæres sit. Si hæres institutus scribendi testamenti tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: hæres fit, si intra illud tempus, quo testator decessit, redierit: aut si sub conditione hæres institutus est, quo tempore cõditio exstitit. idem & in legatis, & in bonorum possessionibus.

TITIVS EX SEMISSE HÆRES ESTO, SEIVS EX QVADRANTE HÆRES ESTO. SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HÆRES ESTO. ante quàm capitolium ascendat, si pro hærede gerat, ex semisse: si capitolium ascendat, ex quadrante hæres erit: nec erit ei necesse pro hærede gerere, quippe iam hæredi.

Si ita scriptum fuerit, **TITIVS EX PARTE TERTIA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA HÆREDES SVNTO. TITIVS, SI INTRA TERTIAS CALENDAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQUA PARTE HÆRES ESTO**: uideamus, ne Titius statim ex semisse hæres sit. nam duo hæres instituti sunt. sed Titius aut ex semisse, aut ex besse. ita sextans utiq; erit in pendentem. & si conditio exstitit, ex besse hæres erit: si non exstitit, ille sextans Mæuio adcrefcet. sed si decesserit Titius ante, quàm cõditio existat, deinde conditio exstitit: tū ille sextans

non Titij hæredi, sed Mæuio adcreſcet. nam cum adhuc dubium eſſet, Titio, an Mæuio is ſextans datus eſſet, Titius deceſſit: nec poteſt intelli- gi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura non fuit. Si Attius Ti- tium & Mæuium & Seium æquis partibus hæredes inſtituit, & Titius interim ſolus adiit hæreditatem, & Seium hæredem inſtituit: poterit Seius Titij hæreditatem adire, Attij uel adire, uel omittere. ſed Attio, ante quàm adeat uel omittat eius hæreditatem, ex ſemiſſe hæres erit. ſi adierit Seius Attij hæreditatem: Titius ex triente duntaxat hæres erit, & per hæreditatem Titij triens duntaxat ad Seium perueniet: alterum trientem ex ſua inſtitutione habebit. quid ergo, ſi ab Attio Titius & Seius hæredes inſtituti ſint, Titius adierit hæreditatem, Titio Seius hæ- res exiſtiterit: poteſt ne Attij hæreditatem omittere? an neceſſario ei ex ipſe ex aliqua parte iam hæres eſt: perinde eſt, quaſi unus hæres per At- tium inſtitutus ſit.

LVIII. CELSVS.

Qui ſoluendo non erat, ſeruum primo loco, & alterum ſeruum ſe- cundo loco hæredes ſcripſit. ſolus is, qui primo loco ſcripſus eſt, hæreditatem capit. nam lege Aelia Sentia ita cauetur, ut ſi duo plu- res uel ex eadẽ cauſa hæredes ſcripti ſint, uti quiſq; primus ſcripſus eſt, hæres ſit.

LIX. MODESTINVS.

Qui uolebat filiam exhæredare, ſic teſtamento compræhendit. **TE AVTEM FILIAM IDEO EXHAEREDAUI, QVONIAM CON- TENTAM TE ESSE DOTE VOLVI.** quæro, an efficaciter exhæredata ſit? Modesti- nus reſpondit. nihil pponi, cur nõ eſſet uoluntate teſtatoris exhæredata.

LX. IDEM.

In tempus capiendæ hæreditatis inſtitui hæredem poſſe, beneuolen- tia eſt: ueluti **LVCIVS TITIVS, CVM CAPERE POTVERIT, HÆ- RES ESTO.** idem & in legato. Quoties non apparet, quis hæres in- ſtitutus ſit: inſtitutio non ualet. quod planè euenire poteſt, ſi teſtator complures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nomi- nis ſingulari nomine utatur. niſi ex alijs apertiffimis probationibus fu- erit reuelatum, de qua perſona teſtator ſenſerit.

LXI. IABOLENVS.

Hæredes ſine partibus, utrum coniunctim, an ſeparatim ſcriban- tur, hoc intereſt: quod ſi quis ex coniunctis deceſſerit, hoc non ad omnes, ſed ad reliquos, qui coniuncti erant, pertinet. ſin autem ex ſe- paratis: ad omnes, qui teſtamento eodem ſcripti ſunt hæredes, por- tio eius pertinet.

LXII. IDEM.

Eius seruum, qui post mortem meam natus erit, hæredem institui posse, Labeo frequenter scribit. idq; uerum esse manifesto argumento comprobatur: quia seruus hæreditarius, prius quàm adeatur hæreditas, institui hæres potest: quamuis iste testamenti facti tempore nullius sit.

LXIII. IDEM.

Hæreditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cum institutus hæres non sit: nec quidquam ei prodest, quod ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus est, ex quo si manumissus non est, seruus est.

LXIII. POMPONIVS.

Sita quis hæredes instituerit, TITIVS HAERES ESTO, CAIVS ET MAEVIVS EX AEQVIS PARTIBVS HAEREDES SVNTO: quamuis ET syllaba coniunctionem faciat: si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrefcit, sed omnibus hæredibus pro hæreditarijs portionibus: quia non tam coniunxisse, q̄ celerius dixisse uidetur.

LXV. IDEM.

Sita scriptum fuerit, TITHASVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, HAERES ESTO. TITHASVS HAERES ESTO, secunda scriptura potior erit. plenior est enim, quàm prior.

LXVI. IDEM.

Si quis Sempronium hæredem instituerit sub hac conditione, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT: quamuis non aliàs hæres esse possit Sempronius, nisi Titius ascēdisset in capitolium, & hoc ipsum in potestate sit repositum Titij: quia tamen scriptura non est expressa uoluntas Titij, erit utilis ea institutio. at quin si quis ita scripserit, SI TITIVS VOLVERIT, SEMPRONIVS HAERES ESTO: non ualeat institutio. quædam enim in testamentis si exprimantur, nullum effectum habent: quando si uerbis tegantur, licet eandem significationem habeant, quam habent expressa: momentum tamen aliquod habeant. sic enim filij exhæredatio cum eo ualeat, si quis hæres existat: & tamen nemo dubitat, quin si ita aliquis filium exhæredauerit, TITIVS HAERES ESTO: ET CVM HAERES ERIT TITIVS, FILIVS EXHAERES ESTO: nullius momenti sit exhæredatio.

LXVII. PROCVLVS.

CORNELIVS ET MAEVIVS, VTER EORVM VOLET, HAERES ESTO. uterq; uult. Trebatius neutrum fore hæredem, Carfilius utrunq; tu cui adsentiris? PROCVLVS. Carfilio adsentior. & illam adiectionem, VTER EORVM VOLET, superuacua puto. id enim, etiam ea non adiecta, futurum erat: ut uter uellet, hæres esset: & uter nollet, hæres non esset, quod si hi ex numero necessariorum hæredum

V ij essent

essent: tum id non frustra adiectum esse: & non solum figuram, sed uim quoq; conditionis continere. dicerem tamen, si uterq; hæres esse uellet, utrumq; hæredem esse.

LXVIII. PAPINIANVS.

Captatorias institutiones non eas senatus improbauit, quæ mutis affectionibus iudicia prouocauerunt, sed quarum conditio confertur ad secretum alienæ uoluntatis.

LXIX. PAVLVS.

Illæ autem institutiones captatoriæ non sunt: ueluti si quis ita hæredem instituat, *QVA EX PARTE TITIVS ME HAEREDEM INSTITUIT, EX EA PARTE MAEVIUS HAERES ESTO*: quia in præteritum, non in futurum institutio collata est. sed illud quæri potest, an quod senatus censuit, idem seruandum sit, etiam si in aliam personam captiuum direxerit: ueluti si ita scripserit, *SI TITIVS MAEVIUM TABULIS TESTAMENTI SUI HAEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERIT QVE, HAERES ESTO*. quod in sententiam senatus consulti incidere, non est dubium.

LXX. TERENCEVS.

Si quis solidum à lege capere non possit, & ex affe sit institutus ab eo, qui soluendo non est: Iulianus ex affe eum esse hæredem respondit. legi enim locum non esse in ea hæreditate, quæ soluendo non est.

LXXI. CAIVS.

Sub conditione hærede instituto, si substituamus: nisi eandem conditionem repetemus, pure eum hæredem substituere intelligemur.

LXXII. LICINIUS RVFINVS.

Si quis ita hæres institutus fuerit, *EXCEPTO FVNDI, EXCEPTO VSVFRVCTV, HAERES ESTO*: perinde erit iure ciuili, atq; si sine ea re hæres institutus esset: idq; autoritate Galli Aquilij factum est.

LXXIII. PAPINIANVS.

Si filius substituatur ei, à quo præteritus est: non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hæreditatem: quoniam & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exhæredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exhæredatus.

LXXIII. IDEM.

Seruus uxori à marito mortis causa donatus, mariti manet, ut Iuliano quoq; uidetur. Vnde si accipiat libertatem simul & hæreditatem, uiro necessarius hæres erit: nec sine libertate aliquid ei legari potest.

LXXV. IDEM.

Affe toto non distributo, ita scriptum est: *QVEM HAEREDEM CODICILLIS FECERO, HAERES ESTO*. Titium codicillis hæredem

dem instituit. eius quidē institutio ualet ideo, quod (licet codicillis dari hereditas non possit) tamen hæc testamento data uideatur. sed hic tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

LXXVI. IDEM.

Qui non militabat, bonorum maternorū, quæ in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit: paternorum, quæ habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit. sed arbitrum diuidendæ hereditatis supremam uoluntatem (factis adiudicationibus, & interpositis propter actiones cautionibus) sequi, soluta: Falcidia scilicet ut quod uice mutua præstatur, doli ratione quadranti retinendo compensetur. Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mæuius ex quadrante scriptis heredibus: assem in dodrantē esse diuisum respondit. modum enim duarum partium ex quadrante declarari. quod ueteres numis Titio legatis, numerorum specie nō demonstrata, cæterorum legatorum contemplatione receperunt. Filij heredibus ex æquis partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus uncijis: unū assem inter omnes uideri factum placuit, & ex eo decem uncias filios accepisse. tunc enim ex altero asse portionem intelligi relictam, cum asse nominatim dato, uel duodecim uncijis distributis, residua portio non inuenitur. Nihil autem interest, quo loco sine portione quis hæres instituat, quo magis assis residuum accepisse uideatur. Seius Mæuius ex parte, quam per leges capere potuit, heredem instituit: ex reliqua Titium. Si Mæuius solidum capere poterit, Titius adiectus aut substitutus hæres non erit.

LXXVII. IDEM.

Quod si non sit reliqui facta mentio: tantumdem in altero asse habebit Titius, quantum Mæuius in primo.

LXXVIII. IDEM.

Quod si Mæuius nullius capax sit: in totū substitutus admittitur.

LXXIX. PAVLVS.

Clemens patronus testamēto cauerat, ut si sibi natus filius fuisset, hæres esset: si duo filij, ex æquis partibus hæredes essent: & si duæ filia, similiter: si filius & filia, filio duas partes, filia tertiam dederat. duobus filijs & filia natis: quærebatur, quemadmodum in proposita specie partes faciemus? Cum filij debeant pares esse, uel etiam singuli duplo plus, quæ soror accipere: quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas masculi, unā femina accipiat. Si ita scripserit testator, **QUANTUM EX PARTE ME A TITIO HAEREDEM INSTITVTVM RECITASSIM, EX EA PARTE SEMPRONIVS MIHI HAERES ESTO: non est captatoria institutio. planè nullo recitato testamento ab ipso testa-**

tore, inanis uidebitur institutio, & remota suspitione captatorix institutio-
 tionis.

LXXX. SCAEVOLA.

SI quis ita hæres instituat, SI LEGITIMVS HAERES VINDICARE
 SNOLIT HAEREDITATEM MEAM: puto deficere conditionem te-
 stamenti, illo uindicante.

LXXXI. IDEM.

SI non lex Aelia Sentia, sed alia lex, uel senatusconsultum, aut etiam
 institutio serui libertatem impediatur: is necessarius fieri nõ potest,
 etiam si non sit soluendo testator. Temporibus diui Hadriani sena-
 tus censuit: si testator, qui cū moreretur, soluendo non fuit, duobus plu-
 ribus uel libertatem dederit, eisq; hæreditatem restitui iusserit, & institu-
 tus hæres suspectam sibi hæreditatem dixerit: ut adire eam cogatur, &
 ad libertatem perueniat, qui priore loco scriptus fuerit, eiq; hæreditas
 restituitur. idem seruandū & in his, quibus per fideicommissum liber-
 tas data fuit. igitur si primo loco scriptus desideret adire hæreditatem:
 nulla difficultas erit. nam si posteriores quoq; liberos se esse dicent, &
 restitui hæreditatem desiderent: an soluendo sit hæreditas, & omnibus
 liberis factis restitui debeat, apud prætorem quæretur. absente autem
 primo, sequens desiderans adire hæreditatem, non est audiendus: quia
 si primus uelit sibi restitui hæreditatem, præferendus est, & hic ser-
 uus futurus est.

LXXXII. PAVLVS.

SI seruo fidei commissaria libertas data esset, deinde hæres hūc eum
 idem seruum cum libertate hæredem reliquisset: quæsitum est, an
 necessarius fiat hæres: & humanius est, & magis æquitatis ratione sub-
 nixum, non fieri necessarium. qui enim etiam inuito defuncto poterat
 libertatem extorquere: is liber esse iussus, non magnum uidetur bene-
 ficium à defuncto consequi: imò nihil commodi sensisse, sed magis de-
 bitam sibi accepisse libertatem. idem probandum erit & in illo seruo,
 quem testator ea lege emerat, ut manumitteret: si hæres fuerit institu-
 tus. nam & hic, seposito beneficio testatoris, proprio iure poterit ad li-
 bertatem peruenire ex constitutione diui Marci. idem & in eo, qui pro-
 pria sua data pecunia emptus est ab aliquo. nam & hic poterit ab ipso
 testatore libertatem extorquere.

LXXXIII. SCAEVOLA.

LVcius Titius, qui fratrem habebat, testamento ita cauit: TITIVS
 FRATER MEVS EX ASSE MIHI HAERES ESTO. SI MIHI TI-
 TIVS HAERES ESSE NOLVERIT, AVT (QVOD ABOMINOR.) PRIVS
 MORIETVR, QVAM MEAM HAEREDITATEM ADIERIT, AVT FI-
 LIVM FILIAM VE EX SE NATVM NATAM VE NON HABVERIT:
 tunc

TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HAEREDES MIHI AEQVIS PARTIBVS SVNTO. quæro, cum Titius hæredita-
tem adierit, & liberos aditæ hæreditatis tempore non habuerit: an Sti-
chus & Pamphilus ex substitutione liberi & hæredes esse possint: item
quæro, si ex substitutiõe, neq; liberi, neq; hæredes esse possint, an in par-
tem hæreditatis uideantur adiecti: respondi. apparet quidem non eam
mentem testatoris fuisse, ut quenquã hæredem adhiberet fratri, quem
aperte ex asse hæredem instituisset. igitur si frater adiit: Stichus & Pam-
philus hæredes non erunt: quod eos amplius noluerit hæredes esse, si fra-
ter prius, quã hæreditatem adierit, decessisset, liberis relictis. nam pru-
dens consilium testantis animaduertitur. non enim fratrem solũ hære-
dem prætulit substitutis, sed etiam eius liberos.

LXXXIII. MARCELLVS.

Iam dubitari non potest, suos quoq; hæredes sub hac conditione in-
stitui posse, ut si uoluissent, hæredes essent. si hæredes nõ essent: aliũ,
quẽ uisum esset, eis substituerent. negatumq; hoc casu, necesse esse sub
contraria cõditione filiũ ex hæredare: primo quidẽ, quia tunc tantũ id
exigere, cũ in potestate eius nõ esset, an patri hæres existeret, expectan-
do extrinsecus positæ cõditionis euentũ, deinde quod & si quacunq; po-
sita cõditione deberet filius sub cõtraria cõditione ex hæredari: in pro-
posito ne possibilis quidẽ reperiri posset. certe si uerbis exprimere, ine-
pta fieret. huic em̃ conditioni, SI VOLET, HAERES ESTO: quæ alia uer-
ba contraria concipi possunt, quã hæc, SI NOLET HAERES ESSE,
EXHAERES ESTO: quod quã sit ridiculũ, nulli non patet. Non ab-
re autem hoc loco, uelut excessus, hic subiungetur: suis hæredibus ita
institutis, *(si uoluerint hæredes esse) non permittendum amplius ab-
stinere se hæreditate: cum ea cõditione instituti, iam non ut necessarij,
sed sua sponte hæredes exstiterint. sed & cæteris conditionibus, quæ in
iporum sunt potestate, si sui pareant: ius abstinendi adsequi nõ debet.

* aliã.
desunt.

LXXXV. HERMOGENIANVS.

Ex uncis sex primo hærede instituto, secundo ex octo: si tertius ex
residua parte, uel nulla portionis facta mentione hæres instituat.
quinq; uncias hæreditatis tertius habebit. in uigintiquatuor etem par-
tes hæreditate distributa, tertio ratio calculi (ueluti ex decem partibus
instituto) quinq; uncias adsignauit.

LXXXVI. CAIUS.

El, qui soluendo non est, aliquo casu euenit, ut etiam si seruus cum
libertate hæres existat, præterea tñ alius hæres adijciatur. ueluti si
seruo cum libertate hærede instituto, adiectũ sit, SI MIHI STICHVS
HAERES ERIT, TVNC TITIVS QVOQVE HAERES ESTO. nam Ti-
tius

tius, ante quàm Stichus ex testamento hæres exstiterit, hæres esse non potest. cum autem semel hæres exstiterit seruus: non potest adiecius efficere, ut qui semel hæres exstitit, desinat esse hæres.

LXXXVII. PAVLVS.

Si socius hæres institutus sit ex asse, & seruo communi legetur pure sine libertate: hoc legatum non constitit. planè sub conditione ei utiliter & sine libertate legabitur: quoniam & proprio seruo ab hærede recte sub conditione legatur. quare etiam hæres institui sine libertate, ut alienus, socio hærede scripto poterit: quia & proprius cum domino hæres institui poterit.

LXXXVIII. TRIPHONINVS.

Testamento domini seruus sub cõditione cum libertate hæres institutus, pendente adhuc conditione, necè domini detexit, eumq; prætor mereri libertatem decreuit. & si postea conditio testamenti exstiterit: aliunde liber est, id est ex præmio, nõ ex testamento. igitur non est necessarius domino hæres. licet autem ei uolenti adire.

LXXXIX. PAVLVS.

Imperatorem litis causa hæredè institui, inuidiosum est. nec enim calumniæ facultatem ex principali maiestate capi oportet.

XC. IDEM imperialium sententiarum in cognitionibus prolaturum ex libris sex primo: seu decretorum secundo.

Tactumeius Androsthenes Tactumeiam Magnam filiam Tactumei Magni ex asse hæredem instituerat, eiq; patrem eius substituerat. Tactumeio Magno occiso, & rumore perlato, quasi filia quoq; eius mortua: mutauit testamentum, Nouiumq; Rufum hæredem instituit hac præfatione. QVIA HAEREDES, QVOS VOLVI MIHI CONTINGERE, HABERE NON POTVI, NOVIVS RVFVS HAERES ESTO. Tactumeia Magna supplicauit Imperatores nostros: & cognitione suscepta (licet modus institutionibus contineretur) quia tamen falsus rumor non solet obesse, ex uoluntate testatoris putauit Imperator ei subueniendum. igitur pronunciauit hæreditatem ad Tactumeiam Magnam pertinere: sed legata ex posteriore testamento eam præstare debere, perinde, ac si in posterioribus tabulis ipsa fuisset hæres scripta.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITUTIONE. Tit. VI.

Mode.

I. MODESTINVS.

HAeredes aut instituti dicuntur, aut substituti. instituti primo gradu, substituti secundo uel tertio. hæredis institutio aut duplex est, aut simplex. simplex, ueluti LVCIVS TITIVS HAERES ESTO. SI MIHI LVCIVS TITIVS HAERES NON ERIT: TVNC CAIVS SEIVS HAERES ESTO. duplex, ueluti FILIVS MIHI HAERES ESTO. SI HAERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT: TVNC CAIVS SEIVS HAERES*ESTO. Substituere liberis tam hæredibus institutis, * a's. m'io hi esto, quam ex hæredatis possumus: & tam eum, quem hæredem nobis instituimus, quam alterum. Substituere liberis pater non potest, nisi si hæredem sibi instituerit. nam sine hæredis institutione nihil in testamento scriptum ualet.

II. VLP IANVS

MOribus introductum est, ut quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim annos perueniant, scæminæ ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate. cæterum emancipatis non possumus. planè postumis possumus. nepotibus etiam possumus, & deinceps, si qui non recasuri sunt in patris potestate. Sed si eos pater præcedat: ita demum substitui eis potest, si hæredes instituti sint, uel ex hæredati. ita enim post legē Velleam succedendo, non rumpunt testamentum. nam si principale testamentum ruptum sit, & pupillare euauit. sed & si extraneum quis impuberem hæredem scripserit, poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptauerit, uel adrogauerit filio præcedente. Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi quoq; debet facere. cæterum soli filio nõ poterit, nisi forte miles sit. adeo autem, nisi sibi quoq; fecerit, non ualet: ut nisi adita quoq; patris hæreditas sit, pupillare testamentum euanescat. Planè si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hæreditas: dicendum est, & pupillo substitutũ seruandum. Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum hæredem institutum adire hæreditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum cõualescat: ut puta si iam pupillus decessit. cæterum si adhuc uiuat: improbum esse Iulianus existimat eum, qui sollicitus sit de uiui hæreditate. Ergo etiã si minor uiginti quinq; annis ad eũ hæreditatis causa fuerit restitutus: puto proficere secundis tabulis, ut prætor uiles actiones decernat substituto. Prius autem sibi quis debet hæredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ: & hoc Iulianus quoq; putat. cæterũ si ante filio, deinde sibi testamentũ faciat: non ualere. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri

ad Virium Lupum Britanniae praesidem comprobata est. & merito con-
stat enim unum esse testamentum, licet duae sint hereditates: usque adeo,
ut quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat: & postu-
mum suum filio impuberi possit substituere. Sed si quis ita fuerit
testatus, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM QVARTVM ANNVM
DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO, & deinde, FILIVS HAERES E-
STO: valet substitutio, licet conuersa scriptura filij testamentum fecerit. Sed
& si ita scripserit, SI FILIVS MEVS MIHI HAERES NON ERIT, SEIVS
HAERES ESTO, FILIVS HAERES ESTO: secundo quidem gradu Seius
scriptus est haeres, & si filius haeres non exstiterit, pcul dubio Seius
ei haeres erit. sed & si exstiterit filius haeres, & intra pubertatem defun-
ctus est, Seius admittendus recte videtur: ut non ordo scripturae, sed or-
do successionis spectetur. Quod igitur dictum est, singulis liberorum
substituere licere: ideo adiectum est, ut declaretur, non esse a filij impu-
beris testamento incipiendum.

III. MODESTINVS.

CVM filio impuberi pater ita substituerit, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HAERES ESTO: placuit, ad hanc substitutionem scriptos tantummodo admitti. itaque dominus, cui per seruum hereditatis portio quaesita fuit: ex substitutione impuberis haeres effici non poterit, si seruus ab eius exierit potestate.

III. IDEM.

IAM hoc iure utimur ex diui Marci & Veri constitutione: ut cum pater impuberi filio in alterum casum substituit, in utrumque casum substituisse intelligatur: siue filius haeres non exstiterit, siue exstiterit, & impubes decesserit. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse videtur. nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eosque inuicem substituatur: in utrumque casum reciprocam substitutionem factam uideri, diuus Pius constituit. Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi uerbo EOS'QVE INVICEM SVBSTITVO sibi fuerint substituti: in uulgarem tantummodo casum factam uideri substitutionem, Seuerus & Antoninus constituit. incongruens enim uidebatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola uulgaris. Hoc itaque casu singulis separatim substituere pater debet: ut si pubes haeres non exstiterit, impubes ei substituatur. si autem impubes haeres exstiterit, & intra pubertatem decesserit: pubes frater in portionem coheredis substituatur. quo casu in utrumque euentum substitutus uidebitur: ne si uulgari modo impuberi quoque substituatur, uoluntatis quaestionem relinquat, utrum de una uulgari tantum modo substitutione in utriusque persona sensisse intelligatur. ita enim in altero utraque substitutio

tutio intelligitur, si uoluntas parentis non refragetur: uel certe euitanda quaestiois gratia specialiter in utrunq; casum impuberi substituat fratrem, SIVE HAERES NON ERIT, SIVE HAERES ERIT, ET INTRA ANNOS PUBERTATIS DECESSERIT.

V. CAIVS.

Si in testamento haeredes scripti ita alicui substituti fuerint, ut si is haeres non esset, quisquis sibi haeres esset, is in partem quoq; deficientis esset haeres: pro qua parte quisq; haeres existisset, pro ea parte eum in portionem quoq; deficientis uocari placet: neq; interesse, iure institutionis quisq; ex maiore parte haeres factus esset, an uero per legem alteram alicuius partem uindicasset.

VI. HERMOGENIANVS.

Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non poterat, substitutus sit ab eo impuberi filio eius: solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster uidetur: ut ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit. quod si pupillo aliquid praeterea acquisitum esset, aut si ex haereditate esset substitutus: non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

VII. PAPIANVS.

Verbis civilibus substitutionem post decimum quartum annum aetatis frustra fieri conuenit. sed qui non admittitur, ut substitutus, ut adiectus haeres quandoq; non erit: ne fiat contra uoluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

VIII. VLPIANVS.

Qui liberis impuberibus substituit: aut pure, aut sub conditione sollet substituere. pure sic, SI FILIVS MEVS INTRA PUBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO. siue enim Seius iste haeres institutus sit, & impuberi substitutus, siue solum substitutus, nullam habet conditionem. sub conditione autem institutum si substituat, id est, SI MIHI HAERES ERIT: non aliam existet haeres ex substitutione, nisi ex institutione haeres fuerit. cui similis est & haec substitutio, QVISQVIS MIHI EX SVPRA SCRIPTIS HAERES ERIT. habet enim in se eandem conditionem. Haec uerba, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM IMPVBERI FILIO HAERES ESTO: hunc habent sensum, ut ei non omnis, qui patri haeres existiterit, sed is, qui ex testamento haeres existiterit, substitutus uideat. & ideo neq; pater, qui per filium: neq; dominus, qui per seruum haeres existit, ad substitutionem admittetur. sed neq; haereditis haeres: quia non ex iudicio ueniunt. partes quoq; eadem ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familias habuerunt haereditate. Laeoe quoq; scribit, si pater filio impuberi eisdem, quos sibi,

& te unum præter ea hæredem instituit: bonorum filij te dimidium, cæterum patris hæredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat: alterius semissis pro his partibus in hæredes patris diuisio fiat, quibus ex partibus hæreditatem paternam habent.

Sed si plures sint ita substituti, **QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIP-
PTIS HAERES ERIT:** deinde quidam ex illis postea, quàm hæredes exist-
stiterunt patri, obierint: soli superstites ex substitutiõe hæredes existent
pro rata partium, ex quibus instituti sunt: neq; quidquam ualebit ex
persona defunctorum. Quos possum hæredes mihi facere necessa-
rios, possum & filio: ut seruum meum, & fratrem suum, quamuis in re-
bus humanis nondum sit. igitur postumus erit fratri hæres necessaria
us. Filio impuberi hæredi ex asse instituto substitutus quis est. ex filij
habeat, patris non habeat: non potest. sed aut utriusq; debet hæredita-
tem habere, aut neutrius. iuncta enim hæreditas cœpit esse. idemq; est,
& si pater me hæredem scripserit ex parte, filium ex parte, & ego patris
hæreditatem repudiauero. nam neq; filij hæreditatem habere posse-
sum. Si ex asse hæres institutus, filio exhæredato substitutus, repu-
diauerit patris hæreditatem, cum non haberet substitutum: non pote-
rit filij adire. nec enim ualeat filij testamentum, nisi patris fuerit adita hæ-
reditas: nec sufficit ad secundarum tabularum uim, sic esse factum testa-
mentum, ut ex eo adiri hæreditas possit. Ad substitutos pupillares
pertinent, & si quæ postea pupillis obuenerint. neq; enim suis bonis testa-
tor substituit, sed impuberis: cū & exhæredato substituere quis possit:
nisi mihi proponas militem esse, qui substituit hæredem hac mente, ut
ea sola uelit ad substitutum pertinere, quæ à se ad institutum peruene-
runt. In adrogato autem impubere dicemus ad substitutum eius ab
adrogatore datum non debere pertinere ea, quæ haberet, si adrogatus
non esset: sed ea sola, quæ ei ipse dedit adrogator. nisi forte distingua-
mus: ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto diui Pij deo-
buit ei relinquere, substitutus habere non possit: at superfluum habeat.
Scæuola tamen libro decimo quæstionum putat, uel hoc adrogatori
permittendum. quæ sententia habet rationem. ego etiam amplius pu-
to: & si quid beneficio adrogatoris adquisiuit, & hæc substitutum posse
habere: ut puta adrogatoris amicus, uel cognatus ei aliquid reliquit.

Nemo institutus & sibi substitutus sine causæ mutatione quiddam
proficit. sed hoc in uno gradu. cæterum si duo sunt gradus: potest dici
ualere substitutionem. Et Iulianus libro tricesimo digestorum putat:
si quidem sibi substitutus sit, cum haberet cohæredem Titium, si **STR-
CHVS HAERES NON ERIT, LIBER ET HAERES ESTO:** non ualere
sub

substitutionem. quod si ita, SI TITIVS HAERES NON ERIT, TVNC STICHVS LIBER ET HAERES IN EIVS PARTEM ESTO: duos gradus esse, atq; ideo repudiante Titio, Stichum liberum & hæredē fore.

IX. PAVLVVS..

Si is, qui hæres institutus est, filio substitutus sit: nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. Contra quoq; potest pœnas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

X. P APINIANVS.

Si filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis hæres existit, hæreditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit: audiendus debet. iustius enim prætorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris cōcesserit. etenim ius dicenti propositum est, liberos oneribus hæreditarijs non sponte susceptis liberare, non inuitos ab hæreditate remouere: præsertim cum remotis secundis tabulis legitimam haberet fratris hæreditatem. itaq; legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris (ut aliàs solet) sed impuberis.

XI. POMPONIVS.

Quo gradu hæres liberis substituatur, nihil interest.

XII. IDEM.

In pupillari substitutione licet longius tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertate.

XIII. P APINIANVS.

Centurio filio, si intra uicesimum & quintum ætatis annum sine liberis uita decesserit, directò substituit. intra quatuordecim annos etiam propria bona filij substitutus iure communi capiet: post eam autem ætatem ex priuilegio militum, patris duntaxat, cum fructibus inuentis in hæreditate.

XIIII. POMPONINVS.

Si quis eum, quem in testamento suo legauit, rursus à substituto filij liberum esse iusserit: liber erit, quasi legato adempto. nam & in legato & in testamentis nouissima scriptura erit spectanda: sicut in eodem testamento codicillis confirmatis obseruaretur. Si suo testamento perfecto, alia rursus hora pater filio testamentum fecerit, adhibitis legitimis testibus: nihilominus id ualebit, & tamē patris testamentum ratum manebit. Nam & si sibi & filio testamentum pater fecisset, deinde sibi tantum: utruq; superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi hæredem instituat, si uiuo se filius decedat: potest dici, non rumpi superius testamentum: quia secundum non ualeat, in quo filius præteritus sit.

XV. IDEM.

Substitui liberis is etiam potest, qui post mortem eius natus fuerit, cui substitutus hæres fuerit.

XVI. VLP IANVS.

Si seruus communis substitutus sit impuberi cum libertate: siquidẽ ab patrefamilias fuerit redemptus: erit impuberi necessarius. si nero ab impubere redemptus sit: non necessarius, sed uoluntarius fit hæres, ut Iulianus libro tricesimo digestorũ scripsit. quod si neq; à patre, neq; à pupillo fuerit redemptus: æquitatis ratio suggerit, ut ipse precium partis suæ domino offerens, possit & libertatem & hæreditatem consequi. Si Titio fuerit legatus seruus: poterit impuberi substitui cum libertate, quemadmodũ institui potuit legatarius: & euanesceat legatũ, existente conditione substitutionis.

XVII. I V L I A N V S.

Idem est, & si post mortem legatarij seruus sit substitutus.

XVIII. V L P I A N V S.

Patris & filij testamentum pro uno habetur, etiam in iure prætorio. nam (ut Marcellus libro octauo digestorum scribit) sufficit tabulas esse patris signatas: & si resignatæ sunt filij, septẽ signa patris sufficiunt. sed & si pater sibi per scripturã, filio per nuncupationem, uel contra fecerit testamentum, ualebit.

XIX. IDEM.

Si ita quis substituerit, SI FILIUS MEVS INTRA DECIMVM ANNUM DECESSERIT, SEI VS HAERES ESTO: deinde hic ante quartidecimum annum, post decimum decesserit: magis est, ut nõ possit bonorũ possessionẽ substitutus petere. non em̃ uidetur in hunc casum substitutus.

XX. C A I V S.

Is, qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur à substitutione.

XXI. P A P I N I A N V S.

Qui plures hæredes instituit, ita scripsit. EOS' QVE OMNES INVICEM SVBSTITVO. post aditam à quibusdam ex his hæreditatẽ, uno eorum defuncto, si conditio substitutionis exstitit, alio hærede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit: quoniã inuicem in omnem casum singuli substituti uidebuntur. ubi enim quis hæredes instituit, & ita scribit, EOS' QVE INVICEM SVBSTITVO: hi substituti uidebuntur, qui hæredes exstiterunt.

XXII. V L P I A N V S.

Si plures sint instituti ex diuersis partibus, & omnes inuicem substituti: plerũq; credendum est, ex iisdem partibus substitutos, ex quibus inuicem

inuicem instituti sunt. ut si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit institutus: repudiante tertio, in nouem partes diuidatur quadrans: feratq; octo partes, qui ex besse institutus fuerat: unam partem, qui ex uncia. nisi alia forte mens fuerit testatoris. quod uix credendum est, nisi euidenter fuerit expressum.

XXIII. IULIANVS.

SI pater impuberes filios inuicem substituerit, & ei, qui nouissimus mortuus fuerit, Titium: respondendum est, solos fratres bonorum possessionem accepturos, & quodammodo duos gradus huius institutionis factos. ut primo fratres inuicem substituereur. si illi non essent, tunc Titius uocaretur.

XXIII. IDEM.

SI pater filium impubere haredem scripserit, & ei substituerit, si quis sibi post mortem natus fuerit: deinde uiuo fratre postumus natus erit: testamentum rumpetur. post mortem autem fratris uiuo patre natus, solus hares patri suo existet.

XXV. IDEM.

SI Titius coharedi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius: uerius puto, in utranq; partem Sempronium substitutum esse.

XXVI. IDEM.

LEX Cornelia, quae testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat: non solum ad hareditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet: sed ad omnes hareditates, quae ad quosq; eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non peruenissent. qua propter cum pater in hostium potestate decesserit: hareditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non peruenisset. sed si pater in ciuitate decesserit, filius impubes apud hostes: si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem peruenit: non in comode dicitur, hareditatem eius & ea lege ad substitutos pertinere. si uero uiuo patre filius in hostium potestatem peruenit: non existimo legi Corneliae locum esse: quia non efficitur per eam, ut is, qui nulla bona in ciuitate reliquit, haredes habeat. Quare etiam si pubes filius uiuo patre captus fuerit, deinde mortuo in ciuitate patre, in hostium potestate decesserit: patris hareditas ex lege duodecim tabularum, non filij ex lege Cornelia, ad adgnatum proximam pertinet.

XXVII. SCAEVOLA.

SI pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo decedant: quamuis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reuersus in ciuitate impubes decedat: quoniam & si ambo

bo in ciuitate decessissent, ueniret substitutus.

XXVIII. IULIANVS.

Quidam testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta hæredem instituit. deinde Quietum Florum, Proculo Sofiam hæredem substituit. deinde si neq; Florus, neq; Sofia hæredes essent: tertio gradu ex parte dimidia & quarta colonia Leptitanorum, ex quarta cõplures hæredes substituit in plures, q̄ tres uncias. Quietus hæreditatem adijt. Proculus & Sofia uiuo testatore decesserunt. quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum, an ad substitutos tertio gradu pertineat? Respondi. eam uideri uoluntate patrie familias fuisse, ut in tertio gradu scriptos hæredes ita demum substitueret, si tota hæreditas uacasset. idq; apparere euidenter ex eo, quod plures, q̄ duodecim uncias inter eos distribuisset. & idcirco partem quartam hæreditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

XXIX. IDEM.

In substitutione filio ita facta, **QUISQVIS MIHI EX SVPRÀ SCRIP-
PTIS HAERES ERIT, IDEM FILIO HAERES ESTO:** quæritur, quis
quis hæres quandoq; fuerit, intelligatur: an quisquis tum hæres erit, cū
filius moriatur? placuit prudentibus, si quandoq; hæres fuisset. quam-
uis enim uiuo pupillo hæres esse desisset (forte ex causa de inofficio-
so, quæ pro parte mota est) futurum tamen eū hæredem ex substitutio-
ne, creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est: si quis
cum filios duos haberet, Caium puberem, Lucium impuberem, ita fi-
lio substituisset: **SI LVCIVS FILIVS MEVS IMPVBES DECESSERIT,
NEQVE MIHI CAIVS FILIVS HAERES ERIT, TVNC SEIVS HAERES
ESTO.** nam ita prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis
mortem conditio substitutionis esset referenda.

XXX. IDEM.

Qui cum plures hæredes ex disparibus partibus instituerat, & in
his Attium: si Attius non adiret, cæteros ex iisdem partibus, qui
bus instituerat, hæredes ei substituerat: deinde, si Attius non adisset, Ti-
tium cohæredem his, qui substituti sunt, adiecit. quæsitum est, quam
partem is, & quam cæteri habituri essent? Respondi. Titium uirilem,
cæteros hæreditarias. ueluti si tres fuissent: Titium quartam partem At-
tianiæ partis habiturum: reliquarum partium hæreditarias partes, ex qui-
bus instituti erant, reliquos habituros esse. Quod si non solum Titium,
sed etiam alios adiecisset hæredes: hos quidem uiriles partes habitu-
ros, ueluti si tres (puta) cohæredes fuissent substituti, extranei duo ad-
iecti: hos quintas partes Attianiæ partis, reliquos autem cohæredes hæ-
reditarias partes habituros esse.

Africa

XXXI. AFRICANVS.

Si mater ita testetur, ut filium impuberem, cum erit annorum quatuordecim, heredem instituat, eiq; in pupillaribus tabulis, si sibi hæres non erit alium substituatur: ualet substitutio. Si filius, & ex eo nepos postumus ita hæredes instituatur, ut Gallo Aquilio placuit: & nepoti, si is hæres non erit, Titius substituatur: filio hærede existente, Titium omnimodo, id est etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

XXXII. IDEM.

Ex duobus impuberibus ei, qui supremus moreretur, hæredes substituit. si simul morerentur, utriq; heredem esse respondit: quia supremus non is demum, qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligitur. sicut & e contrario proximus non solum is, qui ante aliquem, sed etiam is, ante quem nemo sit, intelligitur. Filium impuberem & Titium hæredes instituit. Titio Mæuium substituit. filio, qui quis sibi hæres esset ex supra scriptis, substituit. Titius omisit hereditatem. Mæuius adiit. mortuo deinde filio, putat magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoq; hereditatem adierat. Etiam si contra tabulas patris bonorum possessio petita sit: substitutio tamen pupillaris ualet, & legata omnibus præstanda sunt, quæ à substituto data sunt.

XXXIII. IDEM.

Et si cõtra tabulas patris petita sit à pupillo bonorum possessio: in substitutõ tamen eius actione legati dandam esse, ita ut augeantur legata, propterea quod filius extraneis nõ debuerit. sed & crescere à substituto data legata, si per bonorũ possessionem plus ad filium peruenisset: quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. his consensens esse existimat, ut si impubes ex asse hæres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablati sit: substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accessit, auget legata: ita & hic, quæ abscessit, minuat.

XXXIII. MARTIANVS.

Potest quis in testamento plures gradus hæredum facere: ut præta **S**I ILLE HÆRES NON ERIT, ILLE ESTO, & deinceps plures: ut nouissimo loco in subsidium uel seruum necessarium hæredem instituat. & uel plures in unius locum possunt substitui, uel unus in pluriũ, uel singulis singuli, uel inuicẽ ipsi, qui hæredes instituti sunt.

XXXV. FLORENTINVS.

Vel singulis liberis, uel ei, qui eorum nouissimus morietur, hæres substitui potest. singulis, si neminem eorum intestatõ decedere

Y uelit

uelit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri uelit.

XXXVI. PAVLVS.

Qui plures liberos habet, potest quibusdam substituere, neque tamen necesse habet omnibus: sicuti potest nulli substituere. ergo & ad breue tempus ætatis substituere potest: ut puta SI FILIUS MEVS INTRA ANNUM DECIMUM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO. Itaq; & si diuersos substituatur post finem ætatis, admittendum erit: ueluti SI INTRA ANNUM DECIMUM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO: SI POST DECIMUM, INTRA DECIMUM QUARTVM, MAEVIVS HAERES ESTO. Et si à patre institutus, rogatusq; hæreditatem restituerit, coactus à fideicommissario adierit: quamuis cætera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmantur (ut legata & libertates): secundas tamen tabulas non oportere resuscitari, destitutoriam iam iure ciuili testamento, Seruidius Scauola noster dicebat. sed pleriq; in diuersa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars sunt prioris testamenti. quo iure utimur.

XXXVII. IABOLENVS.

Cum ex filio quis duos nepotes impuberes haberet, sed alterum eorum in potestate, alterum non: & uellet utrunq; ex æquis partibus hæredem habere: & si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio Labeonis, Ofiliij, Cascellij, Trebatij, eum, quem in potestate habebat, solum hæredem fecit: & ab eo alteri dimidiam partem hæreditatis, cum in suam tutelam uenisset, legauit. quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset: alterum hæredem ei substituit. Filio impuberi in singulas causas alium & alium hæredem substituere possumus. ueluti ut alius, si sibi nullus filius fuerit: & alius, si filius fuerit, & impubes mortuus fuerit, hæres sit.

Quidam quatuor hæredes fecerat, & omnibus hæredibus præter unum substituerat. unus ille, cui non erat quisquam substitutus, & ex cæteris alter, niuo patrefamilias decesserat. partem eius, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoq; pertinere, Ofilius & Cascellius responderunt. quorum sententia est uera.

XXXVIII. PAPINIANVS.

Causa cognita impubes adrogatus decesserat. quemadmodum legitimis hæredibus autoritate principali prospicitur uinculo cautionis: ita si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto. nam & legitimis hæredibus futuris non alia, quam utiles actiones, præstari possunt.

XXXIX. IDEM.

Cohæredi substitutus, prius quàm hæreditatem adiret, aut conditio substitutionis existeret, uita decessit. ad substitutum eius (si uel ante substitutionem, siue postea substitutus sit) utraq; portio pertinebit: nec intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat.

Ex his uerbis, **EOS QVE INVICEM SVBSTITVO**, non aduentis portio scriptis hæredibus pro modo sibi uel alij quæsita portionis defertur. Cum filia, uel nepoti, qui locum filij tenuit, aut post testamentum cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoq; tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit irrita. quod si hæredem filium pater rogauerit, si impubes diem suum obierit, Titio hæreditatem suam restituere: legitimum hæredem filij, salua Falcidia, cogendum patris hæreditatem, ut ab impubere fideicommissio post mortem eius dato, restituere placuit: nec aliud seruandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem uerbis precarijs egreditur. quæ ita locum habebunt, si patris testamentum iure ualuit. alioquin si non ualuit ea scriptura, quam testamentum esse uoluit: codicillos non faciet, nisi hoc expressum est: nec fideicommissio propriæ facultates filij tenebuntur. & ideo si pater filium exhæredauerit, & ei nihil reliquerit: nullum fideicommissum erit. alioquin si legata uel fideicommissa filius acceperit: intra modum eorum fideicommissum hæreditatis à filio datum, citra Falcidiæ rationem debebit. Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, **QVOS HAEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO**: coniunctos primo loco uice mutua substituere uidetur. quibus institutionum partes non agnoscentibus, cæteros omnes cohæredes admitti. Qui patrem & filium pro parte hæredes instituerat, & inuicem substituerat: reliquis cohæredibus datis, post completum assensum ita scripsit, **HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO**. uoluntatis fuit quæstio, commoratione omnium patrem & filium substitutioni cohæredum immiscuisset, an eam scripturam ad cæteros tantum transtulisset. quod magis uerisimile uidetur propter specialem inter patrem & filium substitutionem. Cohæres impuberi filio datus, eidemq; substitutus, legata è secundis tabulis relicta perinde præstabit, ac si pure partem, & sub cõditiõne partem alteram accepisset. nõ idem seruabitur in alio substituto. nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi planè sub conditione primis tabulis hæres institutus: tam & si maxime cohæres filio datus quadrantem integrum obtineret. nam & cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis aut tabulis eadem res Sempronio: Sempronius quandoq; Titio concurrat. Cum pater impuberi filia, quæ nouissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia

superfite sorore pubere uita decessisset: irritam esse factam substitutionem placuit. in persona quidem prioris, quia non nouissima decessit: in alterius uero, quia puberem ætatem compleuit. Non uideri cum uicio factam substitutionem his uerbis placuit. ILLE FILIUS MEVS SI (QVOD ABOMINOR) INTRA PUBERTATIS ANNOS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM PARTEM VE EIVS TITIVS HAERES ESTO. non magis, quàm si post demonstratam conditionem, sibi hæredem esse substitutum iussisset. nam & qui certæ rei hæres instituitur, cohære de non dato, bonorum omnium hæreditatem obrinet.

XL. IDEM.

QVI duos impuberes filios hæredes reliquerat, ita substituit, SI AMBO MORTVI ESSENT. deinde pueri post mortem patris simul perierunt. duæ hæreditates substituto deferuntur. sed si diuersis temporibus uita decedant: in hæreditate nouissimi pueri, eius fratris, qui ante mortuus est, hæreditatem substitutus inueniet. sed in ratione Falcidiæ pueri prioris hæreditas non ueniet: nec substitutus amplius, quàm sex uncias iure testamenti desiderabit: legata quoq; quæ à substituto eius filij data sunt, qui prior intestatò decessit, ad irritum recidunt.

XLI. PAVLVS.

EX facto quæritur, qui filium habebat mutum puberem, impetravit à principe, ut mutò substituere ei liceret, & substituit Titium. mutus duxit uxorem post mortem patris, & nascitur ei filius. quæro, an rumpatur testamētum? respondi. beneficia quidem principalia ipsi principes solent interpretari: uerum uoluntatem principis inspicientibus, potest dici, eatenus id eum tribuere uoluisse, quatenus filius eius in eadem ualitudine perseverasset: ut quemadmodum iure civili pubertate finitur pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. nam & si furioso filio substituisset: diceremus, de sinere ualere testamentum, cum respuisset: quia iam posset sibi testamentum facere. & enim iniquum incipit fieri beneficium principis, si adhuc id ualere dicamus. auferretur enim testamenti factio homini sanæ mentis. igitur etiam adgnatione sui hæredis, dicendum est, rumpi substitutionem: quia nihil interest, alium hæredem institueret ipse filius postea, an iure habere cœperit suum hæredem. nec enim aut patrem aut principem de hoc casu cogitasse, uerisimile est: ut eum, qui postea nasceretur, exhæredaret. nec interest, quem admodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem, utrū in persona unius, an complurium. Item quæro, si ita facta proponatur substitutio, FILIUS MEVS, SI INTRA DECIMVM ANNUM DECESSERIT, TITIVS HAERES ESTO: SI INTRA DECIMVM

quar-

QUARTVM, MAEVIUS: filiusq; octo annorum decesserit: utrum Ti-
 rius solus ex substitutione ei hæres erit, an & Mæuius: quia certum est,
 & intra decem, & intra quatuordecim annos filium decessisse: re-
 spondi. omne quidem spacium, quod est intra pubertatem, liberū esse
 patri ad substituendū filio: sed finis huius pubertatis est. magis autem
 est, in utroq; eorum tempus suum separatim seruari: nisi contraria uo-
 luntas testatoris aperte ostendatur. Lucius Titius, cum haberet fili-
 os in potestate, uxorem hæredem scripsit, & ei substituit filios. quæsitū
 est, an institutio uxoris nullius momenti sit, eò quod ab eo gradu filij
 non essent exhæredati: respōdi. eum gradum, à quo filij præteriti sint,
 nullius esse momenti. & ideo, cum iidem substituti proponantur: ex te-
 stamento eos hæredes existisse uideri: scilicet quia non in totum testa-
 mentum infirmant filij, sed tantum eum gradum, qui ab initio non ua-
 luit: sicut responsum est, si à primo sit filius præteritus, à secundo exhæ-
 redatus. nihil autem interest, qua ratione secundi hæredis institutio ua-
 leat: utrum quia ab eo filius exhæredatus est, an quia ipse filius substitu-
 tus est. Julius Longinus pater eos, quos sibi hæredes instituerat, filijs
 ita substituit, **QUISQVIS SIBI HAERES ESSET.** unus ex hæredibus in-
 stitutis, qui tacitam fidem accommodauerat, ut non capienti partem
 ex eo, quod acceperat, daret: ad substitutionem impuberis admissus,
 utrum pro ea parte, pro qua scriptus fuit, ueniat: an uero pro ea, quam
 cepit, ita ut augeatur eius pars in substitutione? Respōdi. qui in fraudē
 legum fidem accommodat, adeundo hæres efficitur: nec desinet hæ-
 res esse, licet res, quæ ita relictae sunt, auferantur. unde & ex secundis ta-
 bulis in tantum hæres esse potest, in quantum scriptus est. satis enim
 punitus est in eo, in quo fecit contra leges. quin imò & si desineret hæ-
 res esse, idem dicerem: quemadmodū intelligendum est in eo, qui cum
 scriptus esset hæres, postquam adiit hæreditatem, in seruitutem reda-
 ctus est, & postea libertate donatus: cui permissum est ad substitutio-
 nem uenire, quæ ei in testamēto fuerat relicta. licet enim hæreditatem
 ex institutione amisit: tamen ex substitutione istam portionem, quam
 tum amisit, perceprurum.

XLII. IDEM.

Ex pupillari testamento superius principale, neq; ex parte, neq; in
 totum confirmari posse, Matianus scripsit.

XLIII. IDEM.

Lucius Titius legitimum filium & alterum naturalem hæredes in-
 stituit, eosq; inuicē substituit. Titius legitimus filius, quem pater
 anniculi reliquit, post patris mortem impubes decessit, superstitē ma-
 tre & fratre naturali, quem etiam cohæredem habebat. quæro, hæredi-

tas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an uero ad matrem? Respondi. ad primū casum non existentium haredum, substitutionem, de qua quæris, pertinere: nō ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem: cū in naturalis filij persona duplex substitutio locū habere non possit. & ideo ad matrem legitimi filij hareditas ab intestato pertinet* (aliter si eiusdem ætatis liberi instituti, inuicemq; substituti fuissent. tūc enim altero defuncto intra pubertatem eius, successio non ad matrem, sed ad substitutum fratrem eius deuoluitur.)

* Hæc al's
oia defunt.

Paulus respondit. si omnes instituti haredes omnibus inuicem substituti essent: eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit: ad eum solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere.

XLIIII. IDEM.

Paterfamilias, primis tabulis postumo herede instituto, secundis sibi uel filio, si intra pubertatem decessisset, Caium Seium fratrem suū substituit. deinde Titium Caio Seio, & postea sic dixit. QVOD SI CAIUS SEIUS FRATER MEVS PRIMO LOCO SVBSTITVTVS, HAERES MIHI ERIT, TVNC TITIO FIDEICOMMISSVM RELINQVO. Quæro. cum filius patri hares exstiterit, eoque intra pubertatem mortuo, frater testatoris ex substitutione hares sit: an fideicommissum debeatur, cū ita relictum sit, si Caius Seius frater suus sibi hares exstitisset? Respondi. defuncti fratrem, qui in utroque casum substitutus est, filio impubere defuncto, ea quæ testator reliquit, præstare debere. nec aduersari hæc uerba, QVOD SI CAIUS SEIUS MIHI HAERES ERIT, TVNC DARI VOLO: cum uerum sit, eum testatori haredem exstitisse.

XLV. SCAEVOLA.

Qui habebat filium & filiam impuberes, instituto filio herede, filiam exharedauit: & si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit. sed filia, si antequam nuberet, decessisset: uxorem suam, item sororem suam substituit. quæro. cum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius impubes: an filij hareditas ad uxorem & sororem testatoris iure substitutionis pertineat? Respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non pertinere.

XLVI. IDEM.

Seruum communem habemus. hic hares scriptus est. & si hares nō sit, Mænius illi substitutus est. alterius iussu dominorum adijctæ hareditatem, alterius non. quæritur, an substituto locus sit, an non? & ueritas est, substituto locum esse. TITIVS HAERES ESTO. STICHVM MAEVI DO LEGO. STICHVS HAERES ESTO. SI STICHVS HAERES NON ERIT, STICHVS LIBER HAERES QVE ESTO. in hac quaestione in primis

In primis quærendum est, utrum unus gradus sit, an duo: & an causa mutata sit substitutionis, an eadē permaneat: & quidem in plerisque causibus quæritur, an ipse sibi substitui possit: & respondetur. causa institutionis mutata, substitui posse. igitur si Titius hæres scriptus sit, & si hæres non sit, idem hæres iussus sit: substitutio nullius momenti erit. sed si sub cōditione quis hæres scriptus sit, pure autem substitutus: causa immutat: quoniam potest ex institutione deficere conditio, & substitutio aliquid afferre. sed si exstiterit cōditio: duæ puræ sunt, & ideo nullius momenti erit substitutio. contra si pure quis instituat, deinde sub conditione sibi substituatur: nihil faciet substitutio conditionalis, nec mutata causa intelligetur: quippe cum si exstiterit conditio, duæ puræ sint institutiones. secundum hæc proposita quæstio manifestetur.

TITIVS HAERES ESTO. STICHVM MAEVIO DO LEGO. STICHVS HAERES ESTO. SI STICHVS HAERES NON ERIT, STICHVS LIBER HAERES QVE ESTO. nos didicimus, quando eodem testamento & legatus sit Stichus, & libertatē accipiat, prævalere libertatem: & si præualeat libertas, non deberi legatum, & ideo iussu legatarij non posse adiri hæreditatem. ac per hoc uerū est, Stichum hæredem non esse, & ex sequentibus uerbis libertatem illi competere: cum unus gradus uideatur. quid ergo, si nō adierit Titius: incipiet substitutione Stichus liber & hæres esse. porro quāmdiu non adit iussu legatarij, nec ex causa legati intelligitur * legatarij esse effectus: & ideo certum est, illum hæredem * ats. le. legatarius non esse: ac per hoc ex his uerbis, SI HAERES NON ERIT STICHVS, LIBER HAERES QVE ESTO, liber & hæres existet. & hoc autē, quod sentimus, Iulianus quoq; in libris suis probat. Si pupillus substitutum sibi seruum alienauerit, eumq; emptor liberum hæredemq; instituerit: nunquid iste in substitutione habeat statim uniuersum? & si quidē pupillus ad pubertatem peruenerit: necessarius ex testamento emptori hæres existit. si uero intra pubertatē decesserit: ex substitutione quidem liber & hæres sit, & necessarius patri pupilli: emptori autem uoluntarius hæres existit.

DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONUM.
Tit. VII.

I. VLPIANVS.

Ubi impossibili conditione, uel alio modo factam institutionem, placet non uiciari.

II. IDEM.

SI testamento comprehensum sit, ILLE SERVVS, SI MEVS

MEVS ERIT, aut QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES ESTO: quatenus accipiatur MEVS, quæritur: & si quidem alienauerit in eo usumfructum: nihilominus ipsius est. si uero partem in eo alienauit, an deficiat conditio institutionis, quæritur: & uerius est, non defecisse conditionem: nisi euidentissimis probationibus testatorem uoluisse apparuerit, pro hac conditione hæc uerba inferere, si totus seruus in dominio eius remanserit. tunc enim parte alienata conditio deficit.

Sed si duo serui ita sint hæredes instituti, PRIMVS ET SECVNDVS, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR, LIBERI ET HAEREDES SVNTO, & alter ex his sit alienatus: Celsus recte putat, sic accipiendum, atq; si singulos separatim sub eadem conditione hæredes instituisse.

III. PAVLVVS..

SI ita hæres institutus sim, Si decem dederò, & accipere nolit, cui dare iussus sum: pro impleta conditio habetur.

IIII. VLPPIANVS.

SI qui ita sint instituti, SI VNA' SOCII BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HAEREDES SVNTO: inutilem esse institutionem secundum uerborum significationem, Marcellus ait. Iulianus aut, (quoniam & ante aditam hæreditatē iniri societas potest, quasi rei futuræ) ualere institutionem. quod est uerum.

Idem Iulianus scribit eum, qui ita hæres institutus est, SI SERVVM HAEREDITARIVM NON ALIENAUERIT, cauentem cohæredi implere conditionem. cæterum si solus hæres scriptus sit: sub impossibili conditione hæredem institutum uideri. quæ sententia uera est.

V. PAVLVVS.

SI hæredi plures conditiones coniunctim datæ sint: omnibus parentis dum est: quia unius loco habentur. sed si disiunctim sint: cui libet.

VI. VLPPIANVS.

SI quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit conditionem euanescere, quasi impossibilem.

VII. POMPONIVS.

SI quis sub cōditione hæredes instituisse sic, si inuicem cauissent, se legata eo testamento relicta reddituros: placet remitti eis conditionem: quia ad fraudem legum respiceret, quæ uetarent quosdam legata capere. quanquam si cautum esset, in ipsa exactione exceptione tuendus esset promissor.

VIII. VLPPIANVS.

QVæ sub conditione iurisiurandi relinquuntur, à prætore reprobandantur. prouidit enim ei, qui sub iurisiurandi conditione quid accepit,

accepit, ne aut omittendo conditionem, perderet hæreditatem, lega-
 tum hæ: aut cogeretur turpiter, accipiendo conditionem, iurare. uoluit
 ergo eum, cui sub iurifurandi conditione quid relictu esset, ita cape-
 re: ut capiunt hi, quibus nulla talis iurandi conditio inferitur. & recte.
 cum enim faciles sint nonnulli hominum ad iurandum contemptu re-
 ligionis, alij per quàm timidi metu diuini numinis usq; ad superstitionem:
 ne uel hi, uel illi, aut consequerentur, aut perderent, quod re-
 lictu esset, prætor consultissime interuenit. etenim potuit is, qui
 uoluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditio-
 ne faciendi relinquere. ita enim homines aut facientes admitteren-
 tur, aut non facientes* deficerent conditione. Hoc edictum etiam *als. defi-
 ad legata pertinet, non tantum ad hæredum institutionem. In fidei-
 commissis quoque oportebit eos, qui de fideicommissis cognoscunt,
 subsequi prætoris edictum: ea propter, quia uice legatorum fungun-
 tur. Et in mortis causa donationibus dicendum est edicto huic locum
 esse: si forte quis cauerit, nisi iurasset se aliquid facturum, restitutum,
 quod acceperit. oportebit itaq; remitti cautionem. Si quis sub iurifurandi
 conditione, & præterea sub alia sit institutus: hic uidendum
 est, an remittatur conditio. & magis est, ut remitti iurifurandi condi-
 tio debeat, licet alij cõditioni parendum habeat. Sed si sub iurifurandi
 cõditione sit institutus, aut si decẽ dederit: hoc est alternata cõditione,
 ut aut pareat conditioni, aut iuret: illud quidem uidendũ, nunquid re-
 mitti ei conditio non debeat: quia potest alteri cõditioni parendo, esse
 securus. sed est uerius, remittendam conditionem: ne alia ratione con-
 ditio eum altera urgeat ad iurandum. Quoties hæres iurare iu-
 betur, daturum se aliquid uel facturum, quod non improbum est: asti-
 ones hæreditarias nõ aliàs habebit, quàm si dederit uel fecerit id, quod
 erat iussus iurare. Mortuo autem, uel manumisso Stichum, uiuo testato
 re: qui ita hæres institutus est, si iurasset se Stichum manumissurum,
 non uidebitur defectus cõditione: quamuis uerum sit, compellendum
 eum manumittere, si uiueret. idẽ est, & si ita hæres institutus esset quis,
 TITIVS HAERES ESTO, ITA VT STICHVM MANVMITTAT: aut TI-
 TIO CENTVM ITA LEGO, VT STICHVM MANVMITTAT. nam mor-
 tuo Stichum, nemo dicet, submouendũ eum. non uidetur enim defectus
 conditione, si parere conditioni non possit. implenda est enim uolun-
 tas, si potest. De hoc iureiurando remittendo, nec est necesse adire
 prætorem. Semel enim in perpetuum à prætore remissum est, nec per
 singulos remittendum. Et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum
 uidetur, etiam ignorante scripto hærede. ideoq; in hæredem legatarij
 recte probatur: ut post diem legati cedentem, si decesserit legatarius:
 Z debeat

debeat hæres eius actione de legato uti: quasi pure legato relicto ei
cuius hæres exstiterit.

IX. PAVLVS.

Conditiones, quæ contra bonos mores inferuntur, remittendæ
sunt: ueluti SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NON REDEME
RIT, & SI PARENTIBVS SVIS PATRONIS VE ALIMENTA NON PRÆ
STITERIT.

X. VLP IANVS

Institutio talis, SI CODICILLIS SEIVM HAEREDEM SCRIPSERO,
HAERES ESTO, non est inutilis in quouis hærede instituto, præter
filium. est enim conditionalis institutio. nec uidetur hæreditas codicil
lis data, quod interdictum est: uerum conditionalis est hæc institutio,
quasi testamento data esset. proinde & si ita scripserit, CVIVS NOMEN
CODICILLIS SCRIPSERO, ILLE MIHI HAERES ESTO: pari ratione di
cendum erit, institutionem ualere, nullo iure impediante. Si quem
ita institutum ponamus, ILLE, SI EVM CODICILLIS HAEREDEM
SCRIPSI, HAERES ESTO: ualet institutio etiam in filio, qui in potestate
est: cum nulla sit conditio, quæ in præteritum cõfertur, uel etiã in præ
sens: ueluti SI REX PARTHORVM VIVIT, SI NAVIS IN POR
TV STAT.

XI. IVL IANVS.

Si quis testamento hoc modo scripserit, FILIVS MEVS, SI TITIVM
SADOPTAVERIT, HAERES ESTO. SI NON ADOPTAVERIT, EX
HAERES ESTO: & filio parato adoptare, Titius nolit se adrogandum
dare: erit filius hæres, quasi expleta conditio.

XII. HERMOGENIANVS.

Verba hæc, PVBLIVS MAEVIVS, SI VOLET, HAERES ESTO, in
necessario conditione faciunt: ut si nolit, hæres nõ existat. in uol
luntaria hæredis persona frustra adduntur: cum & si non fuerint addi
ta, inuitus hæres non efficiatur.

XIII. IVL IANVS.

Ei, qui ita hæreditatem uel legatum accepit, SI DECEM DEDERIT:
neq; hæreditas, neq; legatum aliter poterit adquiri, quam si post
impletam conditione id egerit scriptus hæres uel legatarius, per quod
hæreditas aut legatum adquiri solet.

XIII. MARTIANVS.

Conditiones contra edicta Imperatorũ, aut contra leges, aut quæ
legis uicem obtinent, scriptæ: item quæ contra bonos mores, uel
derisoriarie sunt, aut huiusmodi, quas prætor improbauerit, pro non scri
ptis habentur: & perinde, ac si conditio hæreditati siue legato adiecta
non esset, hæreditas legatum hæc capitur.

XV. PAPINIANVS.

Filius, qui fuit in potestate, sub conditione scriptus hæres, quam senatus aut princeps improbauerunt, testamentum infirmat patris, ac si conditio non esset in eius potestate. nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, uerecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec facere nos posse credendum est.

XVI. MARTIANVS.

SI TITIVS HAERES ERIT, SEIVS HAERES ESTO: SI SEIVS HAERES ERIT, TITIVS HAERES ESTO. Iulianus inutilem esse institutionem scribit, cum conditio existere non possit.

XVII. FLORENTINVS.

Si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis conditionibus fuerint: conditio, quæ prior exstiterit, occupabit institutionem.

XVIII. MARTIANVS.

Cum seruus pure liber, & hæres sub conditione scriptus sit, & si hæres non exstiterit, legatum acceperit: in legato repetitam uideri conditionem, diuus Pius rescripsit. Hac ratione & Papinianus scribit: cum auia te nepotem sub conditione emancipationis pro parte hæredem instituit, & postea codicillis scriptis hoc amplius ei legauit, quàm quod hæredem eum instituit: repetitam uideri conditionem emancipationis etiam in legato, quamuis in legato nullam, ut in hereditate, mentionem fecisset.

XIX. IDEM.

SI ita scriptum fuerit, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAERES ERIT, MAEVIUS HAERES ESTO: si Titius suspectam adierit hereditatem: potest Mæuius suo arbitrio adire, & quartam retinere.

XX. LABEO.

Mulier, quæ uiro suo ex dote promissam pecuniam debebat, uirum hæredem ita instituerat: si eam pecuniam, quam dote promississet, neque petisset, neque exegisset. puto, si uir denunciasset cæteris hæredibus, per se non stare, quo minus acceptum faceret id, quod ex dote sibi deberetur: statim eum hæredem futurum. quod si solus hæres institutus esset sub tali conditione: nihilominus puto statim eum hæredem futurum: quia *ad uirum* conditio pro non scripta accipienda est. Si quis hæreditarium seruum iussus est manumittere, & hæres esse: quamuis si manumiserit, nihil agat: tamen hæres erit. uerum est enim eum manumisisse, sed post aditionem libertas seruo data secundum uoluntatem testatoris conualescit. Si quis te hæredem ita instituit, si se hæredem instituisset, aut quid sibi legasset: nihil interest, quo gradu is à te hæres institutus, uel quid ei legatum sit: dummodo

*als. substitutio-
nem.

aliquo gradu id fecisse te probes.

XXI. CELSVS.

Seruus alienus ita hæres institui potest, CVM LIBER ERIT: prius autem ita institui non potest.

XXII. CAIVS.

Quia ratio suadet, eum, qui libertatem dare potest, ipsum debere aut præsentis die, aut in diem, aut sub conditione dare libertatem: nec habere facultatem, in casum à quolibet obuenientis libertatis, hæredem instituere.

XXIII. MARCELLVS.

VTER EX FRATRIBVS MEIS CONSOBRINAM NOSTRAM DVXERIT VXOREM, EX DODRANTE: QVI NON DVXERIT, EX QVADRANTE HAERES ESTO. Et ubi alteri non vult nubere consobrina: qui ex his duxit, habebit dodrantem, eritque alterius quadrans. si neuter eam duxerit uxorem: non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa nubere noluit: ambo in partes æquales admittuntur. plerumque enim hæc conditio, SI VXOREM DVXERIT, SI DEDERIT, SI FECERIT, ita accipi oportet, quod per eum non stet, quo minus ducat, det, aut faciat.

XXIII. PAPIANVS.

QVI EX FRATRIBVS MEIS TITIAM CONSOBRINAM VXOREM DVXERIT, EX BESSE HAERES ESTO: QVI NON DVXERIT, EX TRIENTE HAERES ESTO. uiuo testatore consobrina defuncta, ambo ad hæreditatem uenient, & semisses habebunt: quia uerum est eos hæredes institutos, sed emolumento portionum euentu nuptiarum discretos.

XXV. MODESTINVS.

Sub conditione hæres seruus institutus, sine iussu domini conditionis parere non potest.

XXVI. POMPONINVS.

Si pupillus sub conditione hæres institutus fuerit: conditioni etiam sine tutoris autoritate parere potest. idemque & si legatum ei sub conditione relictum fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi pure ei hæreditas uel legatum relictum sit.

XXVII. MODESTINVS.

Quidam in suo testamento hæredem scripsit sub tali conditione, si reliquias eius in mare abijciat. quaerebatur, cum hæres institutus conditioni non paruisset: an expellendus esset ab hæreditate? Modestinus respondit. laudandus est magis, quam accusandus hæres, qui

*a. s. me-
moriam.

reliquias testatoris non in mare secundum ipsius uoluntatem abiecit, sed memor humanæ conditionis sepulturæ tradidit. sed hoc prius inspicere

spiciendum est, ne homo, qui conditionem talem imposuit, neq; com-
 pos mentis fuerit igitur si perspicuis rationibus hæc suspitio amoueri
 potest: nullo modo legitimus hæres de hæreditate controuersiam faci-
 et scripto. Hæredi, quem testamento pure instituit, codicillis adscri-
 pit conditionem. quæro, an ei parere necesse habeat? Modestinus re-
 spondit. hæreditas codicillis neq; dari, neq; adimi potest. porro in dese-
 ctum conditionis de ademptione hæreditatis cogitasse intelligitur.

XXVIII. PAPIANVS.

Si filius sub conditione hæres erit, & nepotes ex eo substituentur:
 Scum non sufficit sub qualibet conditione filium hæredem institui,
 sed ita demum testamentum ratum est, si conditio fuit in filij potesta-
 te: consideremus, nunquid intersit, quæ conditio fuerit adscripta. utrū
 quæ moriente filio impleri non potuit: ueluti si ALEXANDRIAM
 IERIT FILIUS, HAERES ESTO: isq; Romæ decefferit. an uero, quæ po-
 tuit etiam extremo uitæ momento impleri: ueluti si TITIO DECEM
 DEDERIT FILIUS MEVS, HAERES ESTO: quæ conditio nomine filij
 per alium impleri potest. nam superior quidem species conditionis ad-
 mittit uiuo filio nepotes ad hæreditatem: qui si neminem substitutum
 haberet, dum moritur, legitimus patri hæres existeret. argumētūq; est,
 quod apud Seruium quoq; relatū est. quendam enim refert ita hære-
 de institutū, si IN CAPITOLIVM ASCENDERIT: & si nō ascendisset,
 legatum ei datum: eumq; ante, quàm ascenderet, mortem obiisse. de
 quo respondit Seruius, conditionem morte defecisse. ideoq; moriente
 eo legatum diem cessisse. altera uero species conditionis uiuo filio nō ad-
 mittit nepotes ad hæreditatem: quia si substituti non essent, intestato
 auo hæredes existerent. neq; enim filius uidetur obstitisse, post cuius
 mortem patris testamentum destituitur: quemadmodū si exhæreda-
 to eodē filio, nepotes (cū filius moreretur) hæredes fuissent instituti.

DE IVRE DELIBERANDI. Tit. VIII.

I. VLPPIANVS.

Si seruus fuerit hæres institutus: utiq; non ipsi præstitue-
 mus tempus ad deliberandum, sed ei, cuius seruus est:
 quia pro nullo isti habentur apud prætorem. itemq; si
 pluriū seruus sit: utiq; omnibus dominis præstituemus.

Ait prætor, si TEMPVS AD DELIBERANDVM PE-
 TET, DABO. cum dicit tempus, nec adiecit diem: sine dubio ostendit,
 esse in ius dicentis potestate, quem diem præstituat.

II. PAVLVS.

ITaq̄ pauciores, quàm centum dies, non sunt dandi.

III. VLP IANVS.

Nec non illud sciendum est: nonnunq̄ semel, nonnunquam sapi-
us diem ad deliberandum dandū esse: dummodo prætori suadea-
atur tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse.

III. IDEM.

Sed hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

V. IDEM.

Aristo scribit: non solum creditoribus, sed etiam hæredi instrui-
to prætorē subuenire debere, hisq̄ copiam instrumentorū in-
spiciendorum facere: ut proinde instruere se possint, expediat, nec ne,
agnoscere hæreditatem. Si maior sit hæreditas, & deliberat hæres,
& res sunt in hæreditate, quæ ex tractu temporis deteriores fiunt: adito
prætorē potest is, qui deliberat, sine præiudicio eas iustis precijs uende-
re, qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa sint (ueluti iumēta aut
uenalicia) item ea, quæ mora deteriora fiant, uendere: quicq̄ præterea
curaturus sit, ut æs alienum, quod sub pœna, uel in preciosis pignori-
bus debeat, soluat

VI. CAIVS.

Igitur siquidem in hæreditate sit uinum, oleum, frumentum, nume-
rata pecunia: inde fieri debebunt impendia. si minus: à debitoribus
hæreditarijs exigēda pecunia. quod si nulli sint debitores, aut iudicem
prouocent: uenire debent res superuacua.

VII. VLP IANVS.

Ait prætor. SI PVPILLI PVPILLAE VE NOMINE POSTVLABI-
TVR TEMPVS AD DELIBERANDVM, AN EXPEDIAT EVM
HÆREDITATEM RETINERE, ET HOC DATVM ERIT: SI IUSTA
CAVSSA ESSE VIDEBITVR, BONA INTEREA DEMINVI, NISI CAV-
SA COGNITA BONI VIRI ARBITRATV, VETABO. Merito prætor
impedit interim deminutionem, quàm diu nomine pupilli petitur res
pus ad deliberandum. Quid sit autē DEMINVI VETABO, uideamus.
his uerbis prætor non tantum alienationem impedit, uerum eti-
am actiones exerceri non patitur. est enim absurdum ei, cui alienatio
interdicitur, permitti actiones exercere. & ita Labeo scribit. In causa
autē cognitione hoc uertitur, an iusta causa sit, ut deminuere prætor
permitterat. Ergo & funeris causa deminui permittet. Itē eorū, quæ sine
piaculo nō possunt præteriri. uescēdi gratia aequè deminui permittet,
sed & ubi urget, ex alijs quoq̄ causis pmittere eū oportet: puta ut ædia
ficia sarciantur, ne agri inculti sint, si qua pecunia sub pœna deberur, ut
restituatur, ne pignora distrahantur. ex alijs quoq̄ iustis causis prætor
aditus

aditus deminutionē permittit. neq; em̄ sine permisso eius debet deminutio fieri.

VIII. IDEM.

SI quis suus hæres postea, quàm se abstinerit, tunc petat tempus ad deliberandum: uideamus, an impetrare debeat. magisq; est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum bona uenerint.

IX. PAVLVS.

Filius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hæreditate.

X. MARCELLVS.

SI plures gradus sint hæredum institutorum: per singulos obseruaturum se ait prætor, id quod de præfiniendo tempore deliberationis edicit: uidelicet ut à primo quoq; ad sequentem translata hæreditate, quàm primum inueniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere.

XI. IABOLENVS.

QVI filium libertinū habebat, hæredē eum instituerat, deinde ita scripserat. SI MIHI FILIUS NULLVS ERIT, QVI IN SVAM TV TELAM VENIAT, TVNC DAMA SERVVS LIBER ESTO. is filius pupillus libertinus erat. quærebatur, si Dama liber esset: Trebatius negat: quia filij appellatione libertinus quoq; contineret. Labeo contra: quia eo loco uerū filium accipi oporteret. Trebatij sententiam probo: si tamen testatorem de hoc filio locutum esse appareat.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS NONVS.

DE MILITARI TESTAMENTO. Tit. I.

VLP IANVS.

M

ilitibus liberam testamenti factionem primus quidem diuus Iulius Cæsar concessit: sed ea concessio temporalis erat. postea uero primus diuus Titus dedit. post hoc Domitianus. postea diuus Nerua plenissimam indulgentiam in milites cōtulit, eamq; Traianus secutus est. & exinde mandatis inferi cepit caput tale. Cum in noticiam meam prolatū sit, subinde testamenta cōmilitonibus relicta proferri, quæ possint in conuersionem deduci, si ad diligentiam legum & obseruantiam reuocentur: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosq; cōmilito

militones, simplicitati eorum consulendum existimaui: ut quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum uoluntas. Faciant igitur testamenta, quo modo uolent: faciant, quo modo poterint: sufficiatq; ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda uoluntas testatoris.

* aliàs. Miles autem appellat uel à malitia, id est duritia, quam pro nobis mollicia sustinet: aut à multitudine: aut à malo, quod arcere milites solent: aut à græco uerbo χίλιοι, unde χιλιασὺς tractum est. nam ita Græci τάγμα, & mile hominum numerum appellant, quasi mile simū queng dicas. unde ipsum quoq; ducem χιλιαρχον appellant. exercitus autem nomen ab exercitatione traxit.

II. CAIVS.

DE militis testamento ideo separatim proconsul edicit: quod optime nouit, ex constitutionibus principalibus propria atq; singularia iura in testamento eorum obseruari.

III. VLPIANVS.

SI miles, qui destinauerat cōmuni iure testari, ante defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. sed cur non in milite diuersum probet; neq; enim qui uoluit iure communi testari, statim beneficio militari renunciauit: nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. sed magis utroq; genere uoluisse propter fortuitos casus: quemadmodum pleriq; pagani solent, cum testamentum faciunt, per scripturam adijcere, uelle hoc etiam uice codicillorum ualere. nec quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse. nam secundum nostram sententiā & diuus Marcus rescripsit.

IIII. IDEM.

IVre militari surdum & mutum testamentū facere posse, ante causam missionem, in numeris manentem, placet.

V. IDEM.

Milites etiam his, qui hæredes eis exstiterint, possunt substituere: in his dumtaxat, quæ sunt in testamento eorum consecuti.

VI. IDEM.

SI miles unum ex fundo hæredem scripserit: creditur, quantum ad residuum patrimonij, intestatus decessisse. miles enim pro parte testatus potest decedere, & pro parte intestatus.

VII. IDEM.

QVI iure militari testatur, & si ignorauerit prægnantē uxore: uel cū prægnantē scierit, hoc tamen animo sit, ut uelit, quisquis sibi naceretur, ex hæredem esse: testamentum non rumpitur.

VIII. MARCELLVS.

IDem est, & si adrogauerit filium, ne posuē successerit in locum filij. Vlpianus

IX. VLPPIANVS.

Idemq; erit dicendū, & si nato filio, uiuo se, maluit eodem testamen-
to durante decedere. nam uidetur iure militari refecisse testamen-
tum: ut est rescriptum à diuo Pio in eo, qui cum esset paganus, fecit te-
stamentum, mox militare cœpit, nam hoc quoq; iure militari incipiet
uolare, si hoc maluit miles.

X. IDEM.

Facere testamentum miles in hostium potestate positus nec iure
militari potest.

XI. IDEM.

Ex militari delicto capite damnatis testamentum facere licet, super
bonis duntaxat castrensibus. sed utrum iure militari, an iure com-
muni, quæritur: magis autem est, ut iure militari ei testandū sit. nam
cum ei quasi militi tribuatur ius testandi: consequens erit dicere, iure
militari ei testandum. quod ita intelligi oportet, si non sacramenti fi-
des rupta sit. Si miles incertus, an sui iuris sit, testamentum fecerit:
in ea conditione est testamentū eius, ut ualeat. nam & si incertus, an
pater suus uiuat, testamentum fecerit: testamentum eius ualebit. Si
filius familias ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio
in militia testatus sit: non pertinebunt ad hæredem eius patris bona,
sed sola castrensia.

XII. PAPINIANVS.

Milites enim ea duntaxat, quæ habent, scriptis relinquunt.

XIII. VLPPIANVS.

Idem est, & si de testamento mutando cogitauerit: non quia adime-
re uolebat castrensia bona hæredi scripto, sed quia de paternis testa-
ri uolebat, & alium hæredem scribere. sed si iam ueteranus decessit: uni-
uersa bona, etiam paterna, ad hæredem pertinere castrensium, Marcel-
lus libro decimo digestorum scribit. neq; enim iam potuit de parte bo-
norum testari. Deportati, & ferè omnes hi, qui testamenti factionē
non habent, à milite hæredes institui possunt. sed si seruum poenæ hæ-
redem scribat, institutio nō ualebit: licet si mortis tempore in ciuitate
inueniatur, institutio incipiat conualescere, quasi nūc data hæredita-
te. & generaliter in omnib; id poterit dici, quos miles scribit hæredes:
ut institutio incipiat uires habere, si mortis tempore talis inueniatur,
ut à milite institui potuerit. Si seruum proprium, quem liberū esse
credidit, miles hæredem sine libertate instituit: in ea conditione est,
ut institutio non ualeat. Cum miles in testamento suo seruo liberta-
tem dederit, eidemq; & à primo & à secundo hæredem per fideicom-
missum hæreditatem reliquerit: quamuis & primus hæres, & substitu-

tus, prius quàm adierit hæreditatem, mortem obierit: non debere in testati exitum facere, Imperator noster cum diuo Vero rescripsit. sed perinde habendum esse, ac si eidem seruo libertas simul & hæreditas directò data esset: quæ utraq; ad eum peruenire testatorem uoluisse, negari non potest.

XIIII. MARCELLVS.

TRactabatur, an tale aliquid & in paganorù testamentis indulgentum esset. & placuit non sine distinctione hoc fieri. sed siquidem uiuo testatore, & sciante decessisset: nihil noui statuendum. si autem ignorante, aut post mortem eius: omnimodo subueniendum.

XV. VLPIANVS.

IN fraudem planè creditorum nec miles amplius, quàm unum necessarium, facere poterit. Sicut autem hæreditatem miles nuda uoluntate dare potest, ita & adimere potest. deniq; si cancellauerit testamentum suum, uel incidit: nullius erit momenti. si tamen testamentum cancellauerit, & mox ualere uoluerit: ualebit ex suprema uoluntate. & ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset: qui super ea re cogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit. nam si mutatae uoluntatis eum poenituisse probabitur: reuocatum testamentum intelligetur. quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerant, legi possint: causa irriter facti iudicij potior existimabitur. Testamentum ante militiam factum à milite, si in militia decesserit, iure militari ualere, si militis subiuncta uoluntas contraria non sit, diuus Pius rescripsit. Si quis se scribat hæredem in testamento militis: non remittitur ei senatusconsulti poena. Miles & ad tempus hæredem facere potest, & alium post tempus, uel ex conditione, uel in conditionem. Item tam sibi, quàm filio iure militari testamentum facere potest. & si filio, tametsi sibi non fecerit. quod testamentum ualebit, si forte pater uel in militia, uel intra annum militiæ decessit. Bonorù possessionem ultra tempora edicto determinata, nec militis posse agnoscere, Papinianus libro decimoquarto scribit: quia generalis est ista determinatio.

XVI. PAVLVS.

DOtalem fundum si legauerit miles: non erit ratum legatum propter legem Iuliam.

XVII. CAIVS.

SI certarum rerum hæredes instituerit miles: ueluti alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium cæterarum rerum: ualebit institutio: perindeq; habebitur, atq; si sine partibus hæredes eos instituisset, resq; omnes suas per præceptionem cuiq; legando distribuisset. Iulianus etiam ait. si quis alium castrensiu rerum, alium cætera

terarum scripisset: quasi duorum hominum duas hæreditates intelligi: ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus iste neatur, qui castrensiarum rerum hæres institutus esset: extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui cæterarum rerum hæres scriptus esset. cui scilicet conueniens uideretur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi: uel huic hæredi, uel illi, ipso iure debeatur. Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat: & propter hoc is, qui ex ea parte hæres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse, aut defendere totam hæreditatem, aut totam creditoribus soluere. Si eodem testamento miles eundem hæredem, deinde exhæredem scripserit: adempta uideatur hæreditas, cû in paganorû testamento sola exhæredatione hæreditas adiri* nõ possit. Si pater à filio familias & milite ex castrensi peculio hæres institutus, omiſſa causa testamenti aliquid ex peculio possideat, dolo uel malo fecerit, quo minus possideret: datur in eum legatorum actio. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, & intra annum missionis moriatur: plerisque placet, in codicillis iuris ciuilibus regulam spectari debere, quia non sunt à milite facti. nec ad rē pertinere, quod testamento confirmati sunt. ideoque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse. at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

*als deest
negatio.

XVIII. TRIPHONINVS.

Si uero composita utraq; legata, tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantē sint: quæritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet: commodissime autem id statuetur, ut ex uniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat: id, quod supererit, pro dodrante & quadrante diuidatur inter hæredes & eos, quibus codicillis legata data sunt.

Quid ergo, si consumant uniuersorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est: an aliquid? & quoniã si adhuc miles hoc quoque legasset, contribuere omnia, & pro rata ex omnibus decederet ea portio, quam amplius legauerat, quam in bonis habuerat: nunc quoque idem fiet. deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt: ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo iure omnia deberentur, quartam deducant his solis, quibus codicillis legata sunt. quod si post utraq; legata solida cõputata depræhèderetur. Quod remaneat apud hæredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

XIX. VLPIANVS.

Aa ij Quæ.

Quærebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset: & in eo comprehendisset, se fidei hæredis committere, ut priores tabulæ ualèrent: quid iuris esset: dicebam. militi licet plura testamenta facere. sed siue semel fecerit, siue separatim: utiq; ualebunt, si hoc specialiter expresserit: nec superius per inferius rumpetur, cū & ex parte hæredē instituere possit, hoc est ex parte testatō, & ex parte in testatō decedere. quinimō & si codicillos ante fecerat: poterit eos per testamentum sequens cauendo, in potestatem institutionis redigere, & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. secundum hæc in proposito referēbā. si hoc animo fuerit miles, ut ualeret prius factum *als*idq;* testamentum: *id quod cauit, ualere oportere: ac per hoc effici, ut duo testamenta sint. sed in proposito cum fidei hæredis committatur, ut ualeat prius testamentum: apparet, eum non ipso iure ualere uoluisse, sed magis per fideicommissum: id est in causam fideicommissi, & codicillorum uim prioris testamenti conuertisse. utrum autem totū testamentum in eam causam conuersum sit, hoc est & hæredis institutio: an uero legata tantum, & fideicommissa, & libertates, quæritur: sed mihi uidetur non solum cætera præter institutionē hæredis, sed & ipsam institutionem in causam fideicommissi uertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur. Si quis à milite hæres ad tempus scriptus sit, & alius ex tempore: quæritur, an posterior hæres à priore relicta legata debeat: & arbitror hunc non debere: nisi alia uoluntas militis probetur.

XX. IULIANVS.

Tribunus militū si intra dies certos, quibus successor eius in castra uenerat, manens in castris, codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam de finit militis loco haberi, postquam successor eius in castra uenit: ideo communi iure ciuiū Romanorū codicilli eius æstimandi sunt. Cum aliquis facto testamento militare cœperit: id quoque testamentum, quod ante, quam militare cœpit, fecerat, aliquo casu intelligetur militiae tempore factum. ueluti si tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signauerit. amplius & si aliquid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit. quod si nihil horum inciderit: testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

XXI. AFRICANVS.

Quod constitutum est, ut testamentum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem ualeret: quantum ad uerba eius, ad eos duntaxat, qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. secundum quod neque præfectos, neque tribunos, aut cæteros, qui successoribus exceptis militare desinunt, hoc priuilegium habituros.

XXII. MARTIANVS.

Miles

Miles filiusfamilias si capite minutus fuerit, uel emancipatus, uel in adoptionem datus à patre suo: testamentum eius ualeat, quales ex noua uoluntate.

XXIII. TERTYLLIANVS.

Idem & si paterfamilias miles de castrensibus rebus duntaxat testatus adrogandum se dederit. si uero missus iam hoc fecerit: non ualeat testamentum.

XXIII. FLORENTINVS.

Diuus Traianus Catilio Seuero ita rescripsit. id priuilegiū, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, ut utiq; prius constare debeat, testamentū factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus fieri potest: si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, ut uoluntatem suam testaretur: ita locutus est, ut declararet, quem uellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest uideri sine scripto hoc modo esse testatus, & uoluntas eius rata habenda est: Cæterum si (ut plerunq; sermonibus fieri solet) dixit alicui. EGO TE HÆREDEM FACIO: aut, TIBI BONA MEA RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegiū datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui uisum sit: & per hoc iudicia uera subuerterentur.

XXV. MARCELLVS.

Tertius prius, quàm tribunus legionis factus esset, testamentum fecit: & postea cinctus, manente eodem, defunctus est. quæro, an militis testamentum uideatur esse? Marcellus respondit. testamentum, quod ante tribunatum fecisset (nisi postea, quàm ab eo factum esset, dictum esse probaretur, quod ualere uellet) ad commune ius pertinet. Constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quæ à militibus facta sunt, confirmantur. sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est: qui se uelle testamentum, quod ante fecerat, ualere aliquo modo declarauit.

XXVI. MARTIANVS.

Testamenta eorum, qui ignominie causa sunt missi, statim desinunt militari iure ualere: quod anni spacium testamentis eorum, qui honestam uel causariam missionem meruerunt, tribuitur. Ius testandi de castrensi peculio, quod filijsfamilias militantibus cõcessum est: ad eos, qui ignominie causa sunt missi, nõ pertinet: quod hoc præmij loco merentibus tributum est.

XXVII. PAPIANVS.

Centurio secundo testamento postumos hæredes instituit, neq; substitutos dedit. quibus non additis, ad superius testamentum se recurre testatus est. cætera, quæ secundo testamento scripsit, irrita esse placuit: nisi nominatim ea confirmasset, ad priorè uoluntatè reuersus.

XXVIII. VLPIANVS.

Cum filiusfamilias miles decessisset, filio impubere hærede instituto, eiq; substituisset in aui potestate manenti, tutoresq; dedisset: diui fratres rescripserunt, substitutionem quidem ualere, tutoris autem dationem non ualere: quia hæreditati quidem suæ miles, qualem uelut, substitutionem facere potest: uerùm tamen alienum ius minuere non potest.

XXIX. MARCELLVS.

Si à milite scriptus hæres, sua sponte adierit hæreditatem, & rogatus totam hæreditatem restituerit: ex Trebelliano transeunt actiones.

Miles testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cuius libertas lege Aelia Sentia, uel alia impediatur. Edictum prætoris, quo iniurandum hæredibus institutis legatarijsq; remittitur, locum habet etiam in militum testamentis, sicut etiam in fideicommissis. idemq; si turpis esset conditio. Patri, qui in emancipationem ipse manumissus exstitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitæ placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset, quarum liberam testamenti factionem habet.

XXX. PAVLVS.

Nam in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filij militis bonorum possessionem, diuus Pius Antoninus rescripsit.

XXXI. MARCELLVS.

Si miles Titio & Seio seruum legauerit, & eum Titius manumississet deliberante Seio, moxq; is legatum omisisset: liberandum fore dico: quia & si hæres seruum alicui legatum interim manumississet, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

XXXII. MODESTINVS.

Si secundum probabilem uoluntatem militis hæreditas eius non adesset: nec castrenses res hæredibus competunt.

XXXIII. TERTYLLIANVS.

Si filiusfamilias miles fecisset testamentum more militiae, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur: utiq; rumpitur eius testamentum. uerum si perseverasset in ea uoluntate, ut uellet adhuc illud testamentum ualere: ualiturum illud, quasi rursus aliud factum: si modo militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi postumus. sed si filiusfamilias miles fecisset testamentum, deinde postea uiuo eo, & adhuc

* als. Pa-
tri ei9, q

auo

auo quoq; superſtite, naſceretur ei poſtumus: non rumpitur eius teſta-
 mentum: quia cum id, quod naſceretur, in poteſtatem eius non perue-
 nit: nō uidetur ſuus hæres adgnāſci. ac ne auo quidem ſuo hunc nepo-
 tem poſtumū, cū uiuo filio naſceretur, ſuum hæredem protinus adgna-
 ſci. & ideo nec aui teſtamentum rumpi. quoniam licet in poteſtate aui
 protinus eſſe inciperet: tamen antecederet eum filius. ſecundum quæ ſi
 filius familias miles teſtamentum fecerit, & omiſerit poſtumum per er-
 rorem, quem non uolebat exhæredatum: deinde poſtumus poſt mor-
 tem aui, uiuo adhuc filio, id eſt, patre ſuo natus fuerit: omnimodo rû-
 pet illius teſtamentū. ſed ſiquidem pagano iam illo factio natus ſit: nec
 conualeſcet ruptum. ſi uero militante adhuc natus fuerit: rûpetur. deit
 de ſi uoluerit ratum illud eſſe pater: conualeſcet ſic, quaſi denuo factū.
 Sed & ſi uiuo auo naſcatur poſtumus: hic non rumpet continuo patris
 teſtamentū. ſi ſuperuixerit poſt mortem aui, uiuo adhuc patre: rûpet,
 quod nouus illi nūc primus hæres adgnāſcitur. ita tamen, ut nunq; poſ-
 ſit duorum ſimul teſtamenta rumpere, & aui, & patris.

XXXIII. PAPINIANVS.

Etus militis, qui doloris impatientia, uel tædio uitæ mori maluit:
 teſtamentum ualere, uel inteſtati bona ab his, qui lege uocantur,
 uindicari, diuus Hadrianus reſcripſit. Militia miſſus intra annum
 teſtamentum facere cœpit, neq; perficere potuit. poteſt dici, ſolutū ita
 eſſe teſtamentum, quod in militia fecit, ſi iure militiæ fuit ſcriptū. alio
 quin ſi iure cōmuni ualuit: non eſſe iure reſciſſum. nec tamen circa mi-
 litem eadem adhibebitur diſtinctio. nam quocunq; modo teſtamen-
 tum fecerit, nouiſſima uoluntate reſcindetur: quoniam uoluntas quo-
 que militis * teſtamenti eſt.

* al. teſta-
 mentū.

XXXV. IDEM.

Miles ſi teſtamentum imperfectum relinquat: ſcriptura, quæ pro-
 fertur, perfecti teſtamenti poteſtatem obtinet. nam militis teſta-
 mentum ſola perficitur uoluntate: quicq; plura per dies uarios ſcribit,
 ſæpe teſtamentum facere uidetur.

XXXVI. IDEM.

Militis codicillis ad teſtamentum factis, etiam hæreditas iure uide-
 bitur dari. quare ſi partem dimidiam hæreditatis codicillis de-
 derit: teſtamento ſcriptus ex aſſe hæres partem dimidiam habebit: le-
 gata autem teſtamento data communiter debentur. Miles caſtren-
 ſium bonorum & nō caſtrenſium diuerſis hæredibus inſtitutis, poſtea
 caſtrenſium bonorum alios hæredes inſtituit. prioribus tabulis tantū
 abſtuliffe uidetur, quantum in poſteriores contulerit: nec uidetur mu-
 tare, & ſi prioribus tabulis unus hæres ſcriptus fuiſſet. Miles in ſu-
 premis

premis ordinandis ignarus uxorem esse pregnantem, uentris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit, neque legata deberi. Si qua uero medio tempore scriptus hæres legata soluisset: utilibus actionibus filiae datis, ob improuifum casum esse reuocanda: nec institutum (cum bonæ fidei possessor testaretur) quod inde seruari potuisset, præstare. Veteranus moriens testamentum iure communi tempore militiae factum, irritum esse uoluit, & intestatus esse maluit. hæredum institutiones in eodem statu mansisse placuit. legata uero petentes exceptione doli mali secundum commune submoueri placuit: cuius exceptionis uires ex persona petentis æstimatur. alioquin potior est in re pari causa possessoris. Miles iure communi testatus, postea testamento iure militiae super bonis omnibus facto, post annum militiae uita decesserat. prioris testamenti quod ruptum esse constabat, non redintegrari uires constitit.

XXXVII. PAVLVS.

SI duobus à milite liberto scriptis hæredibus, alter omiserit hæreditatem: pro ea parte intestatus uidebitur defunctus decessisse: quia miles & pro parte testari potest. & competit patrono ab intestato bonorum possessio: nisi hæc uoluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero, ad alterum uellet totam hæreditatem redire.

XXXVIII. IDEM.

Quod dicitur, si miles intra annum, quam missus est, decesserit, ualere eius testamentum, quod iure militari fecerat: uerum est, etiam si post annum conditio institutionis exstiterit, mortuo eo intra annum, & ideo si hæredi filio substituerit: nihil interest, quando filius moriatur. sufficit enim patrem intra annum obijisse. Miles testamentum fecerat. deinde non ignominiae causa missus, rursus cinctus in alia est militia. quærebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, ualere: quæsiui, utrum iure militari, an communi iure testatus esset: & siquidem iure communi testatus esset: nulla dubitatio est, quin ualeat. sed si ut miles fecisset testamentum: agitari cœpit, quando adsumptus fuisset, postquam desijt in numeris esse: utrum intra annum, an post annum: cognoui intra annum eum adsumptum. ergo si cū ad huc iure militari ualere, rursus eodem iure posset testari: nunquid etiam post annum eo mortuo testamentum ualeat: me mouebat, quod alia militia esset posterior. sed humanius est dicere, ualere testamentum, quasi coniuncto munere militiae: non loquor de eo, qui uoluit ualere testamentum etiam adsumptus. hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

XXXIX. IDEM.

Si filius familias miles captus, apud hostes decesserit: dicemus, legem Corneliam etiam ad eius testamentum pertinere. sed quæramus, si pater eius prius in ciuitate decesserit, relicto nepote ex filio: an similiter testamentum patris rumpatur? & dicendum est, non rumpi testamentum: quia ex eo tempore, quo captus est, uidetur decessisse.

XL. IDEM.

Lucius Titius miles notario testamentum scribendum notis dicta uit, & ante quam literis perscriberetur, uita defunctus est. quæro, an hæc dictatio ualere possit? respondi. militibus quo modo uolunt, & quo modo possunt, testamentum facere concessum esse: ita tamen, ut hoc ita subsequutum esse, legitimis probationibus ostendatur. Idem respondit. ex testamento eius, qui iure militari testatus esset: seruum, qui (licet sub conditione) legatum meruit, etiam libertatem posse si bi uindicare. Item Lucius Titius miles testamentum ita fecit, PAMPHILA SERVA MEA EX ASSE MIHI HAERES ESTO. alio deinde ca pite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit: cuius fidei commisit, ut eam manumitteret. quæro, an hæres esset Pamphi la, atq; si directò accepisset libertatem? Respondi. intelligendum mili tem, qui ancillam suam hæredem instituerat, ignorasse: posse ex ea in stitutione etiam libertatem ei competere. & ideo sine causa postea à commilitone petisse, ut eandem manumitteret. Igitur cum ex prio re scriptura libera & hæres effecta est: postea nullo præiudicio uoluntati factò, frustra legata est.

XLI. TRIPHONINVS.

Miles ita hæredem scribere potest, QVOAD VIVIT TITIVS, HAERES ESTO: POST MORTEM EIVS SEPTICIVS. sed si ita scripserit, TITIVS VSQVE AD ANNOS DECEM HAERES ESTO: nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. & quia diximus ex certo tempore, & usq; ad certum tempus milites posse institui hæredem: his consequens est, ut ante quam dies ueniat, quo admittatur institutus, intestati hæreditas deferatur: & quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spacio (licet non modicum sit) ex eodem privilegio competat. Mulier, in quam turpis suspitio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut diuus Hadrianus rescripsit. nec tutorem ei, qui in aliena potestate est, miles dare potest. Si miles exhæredauerit filium, uel sciens eum filium futurum esse, silentio præterierit: an legatum à substituto ei dari possit, quæ situm est? dixi, non posse, licet ampla legata reliquerit. Exhæredato miles & emancipato filio substituere potest. uerum hoc ius in his exercetur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, peruenerint: non etiam in

his, quæ habuerit, uel postea adquisierit. nam & si filio suo, uiuo adhuc auo, substituit: post adquisitam ei aui hæreditatem nemo diceret ad substitutū pertinere. Si militis hæreditas adita non fuerit: an substitutio, quam pupillo fecit, ualeat, quæritur: & consequens erit hoc dicere: quia permittitur militem filio facere testamentum, quamuis sibi nõ fecerit.

XLII. VLPPIANVS.

EX eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeris relatus est: ante non. proinde qui nondū in numeris sunt, licet etiam lecti uel tirones sunt, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. debent enim in numeros referri.

XLIII. PAPINIANVS.

Filius familias equestri militia exornatus, & in comitatu principū retentus, cingi confestim iussus, testamentum de castrensi pecunia facere potest.

XLIIII. VLPPIANVS.

Rescripta principum ostendunt omnes omnino, qui eius sunt gradus, ut iure militari testari non possint: si in hostico deprehendantur, & illic decedat: quomodo uelint, & quomodo possint, testari: siue præses sit, puincia, siue quis alius, qui iure militari testari nõ potest.

DE ADQVIRENDA VEL OMITTEN-
da hæreditate. Tit. II.

I. PAVLVS.

Qui totam hæreditatē acquirere potest, is pro parte eam sciindendo adire non potest.

II. VLPPIANVS.

Sed & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit: non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere.

III. IDEM.

Quamdiu prior hæres institutus hæreditatem adire potest, substitutus non potest.

IIII. IDEM.

Nolle adire hæreditatem non uidetur, qui non potest adire.

V. IDEM.

Mutuum, nec non surdum, etiam ita natos, pro hærede gerere, & obligari hæreditati posse constat. Eum, cui lege bonis interdicitur, hæredem institutum, posse adire hæreditatem constat.

VI. IDEM.

Qui

Qui in aliena est potestate, non potest inuitum hæreditati obligare eum, in cuius est potestate, ne æri alieno pater obligetur. sed in bonorum possessione placuit, ratam haberi posse eam, quam citra uoluntatem agnouit is, qui potestati subiectus est. sed & si legitima hæreditas filio delata sit ex senatusconsulto Orfitiano matris, idem erit probandum. Sed & si non adierit filius, diu tamen possedit pater hæreditatem: credendus est uterq; adijisse hæreditatem, ut diuus Pius & Imperator noster rescripserunt. Si is, qui putabat se filium familias, patris iussu adierit: eum neq; sibi, neq; ei, qui iussit, quæ fuisse hæreditatē constat: quanquam is, quem pater iussit adire, & decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hæreditati, ut Iulianus libro tricesimo digestorum scripsit. nam & eum, qui dubitat, utrum filius familias, an pater familias morte patris factus sit, posse adire hæreditatem, magis admittit. Interdum filij familias & sine aditione acquirent hæreditatem his, in quorum potestate: ut puta si nepos ex filio ex hæredato hæres sit institutus. patrem enim suum sine aditione faciet hæredem, & quidem necessarium. Sed si quis hæres institutus, adoptetur à filio ex hæredato: necessarium eum non facit, sed iuberi debet, ut adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuerit. nam per eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset exstaturus. Celsus libro decimoquinto digestorum scripsit, eum qui metu uerborum, uel alio timore coactus, fallens adierit hæreditatem: siue liber sit, hæredem nõ fieri placet: siue seruus sit, dominum hæredem non facere.

VII. PAVLVVS.

Si quis filium familias hæredem instituerit, & ita scripserit, **SI MIHI TITIVS ISTE FILIVS FAMILIAS HAERES NON ERIT, SEMPRONIVS HAERES ESTO:** filio adente iussu patris, substitutus excluditur. Si filius prius, quam sciret se necessarium existitisse patri hæredem, decesserit, relicto filio necessario: permittendum est nepoti abstinere se aui hæreditate: quia & patri eius idem tribueretur. In omni successione, qui eius hæres existit, qui Titio hæres fuit, Titio quoq; hæres uideatur esse, nec potest Titij omittere hæreditatem.

VIII. VLP IANVS.

More nostræ ciuitatis, neq; pupillus, neq; pupilla, sine tutoris auctoritate obligari possunt. hæreditas autem, quin obliget nos æri alieno, etiam si non sit soluendo, plus quam manifestum est. de ea autem hæreditate loquimur, in qua non succedunt huiusmodi personæ quasi necessariae. Impubes, qui in alterius potestate est, si iussu eius adierit hæreditatē: licet consilij capax non fuerit, ei acquirit hæreditatem.

IX. PAVLVVS.

Pvillus si fari possit, huius tamen ætatis sit, ut causam adquirenda hæreditatis non intelligat: quamvis nõ uideatur scire huiusmodi ætatis puer (neq; enim scire, neq; decernere talis ætas potest: non magis, quàm furiosus) tamen cum tutoris autoritate hæreditatem adquirere potest. hoc enim fauorabiliter ei præstatur.

X. VLP IANVS

Six assese hæres destinauerit partem habere hæreditatis: uidetur in assese pro hærede gessisse.

XI. POMPONIVS.

Imperibus liberis omnimodo abstinenti potestas sit: puberibus autem ita, si se bonis non miscuerint.

XII. VLP IANVS.

Et, qui se non immiscuit hæreditati paternæ: siue maior sit, siue minor: non est necesse prætorem adire, sed sufficit se non immiscuisse hæreditati. & est in semestribus Vinius Soteri & Victorino rescriptis: non esse necesse pupillis in integrum restitui ex auito contractu, quorum pater constituerat non agnoscere hæreditatem, nec quidquam amouerat, uel pro hærede gesserat.

XIII. IDEM.

Is, qui hæres institutus est, uel cui legitima hæreditas delata est, repudiatione hæreditatem amittit hoc ita uerum est, si in ea causa erat hæreditas, ut adiri posset. cæterum hæres institutus sub conditione, si ante conditionem existentem repudiavit: nihil egit, qualis qualis fuit conditio, & si in arbitrium collata est. Si quis dubitet, uiuat testator, nec ne: repudiando nihil agit. substitutus quoq; similiter, si ante repudiet, quàm hæres institutus decernat de hæreditate: nihil ualebit repudiatio. Neq; filiusfamilias repudiando sine patre, neq; pater sine filio alteri nocet. utriq; autem possunt repudiare.

XIII. PAVLVS.

Idem est etiam, si legitima hæreditas filijs obuenerit.

XV. VLP IANVS.

Is, qui putat se necessarium, cum sit uoluntarius: non poterit repudiare. nam plus est in opinione, quàm in ueritate.

XVI. IDEM.

Et è contrario, qui se putat necessarium, uoluntarius existere non potest.

XVII. IDEM.

Nec is, qui non ualere testamentum, aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum sit, falsum nõ esse, quod falsum dicitur: sicut ad eundo acquirit, ita & repudiando amittit hæreditatem. Hæres institutus, idemq; legitimus, si quasi institutus repudianerit: quasi legitimus

legitimus non amittit hæreditatem. sed si quasi legitimus repudiavit: siquidem scit se hæredem institutum: credendum est utrunq; repudiavisse. si ignorat: ad neutrum ei repudiatio nocebit: neq; ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit: neq; ad legitimam, quoniã nondum ei fuerat delata.

XVIII. PAVLVS.

Ispotest repudiare, qui & adquirere potest.

XIX. IDEM.

Qui hæreditatem adire, uel bonorum possessionem petere uolet: certus esse debet, defunctum esse testatorem.

XX. VLPIANVS.

Pro hærede gerere uidetur is, qui aliquid facit quasi hæres. & generaliter Iulianus scribit, eum demũ pro hærede gerere, qui aliquid quasi hæres gerit. pro hærede autem gerere, non tam esse facti, quã animi. nam hoc animo esse debet, ut uelit hæres esse. ceterum si quid pietatis, si quid custodiã causa fecit, si quid non quasi hæres egit, sed quasi alio iure dominus: apparet, nõ uideri pro hærede gessisse. & ideo solent testari liberi, qui necessarij existunt, non animo hæredis se gerere, quã gerunt: sed aut pietatis, aut custodiã causa, aut pro suo. ut puta patrem sepeliuit, uel iusta ei fecit. si animo hæredis: pro hærede gessit. enimvero si pietatis causa hoc fecit: non uidetur pro hærede gessisse. Seros hæreditarios pauit, iumẽta hæreditaria aut pauit, aut distraxit. si hoc ut hæres gessit: pro hærede. at si non ut hæres, sed ut custodiat, aut quia putauit sua, aut dũ deliberat, quid fecit, cõsulens, ut saluã sint res hæreditariã, si forte ei non placuerit pro hærede gerere: apparet nõ uideri pro hærede gessisse. proinde & si fundos, aut ædes locauit, uel fulsit, uel quid aliud fecit, nõ hoc animo, quasi pro hærede gereret: sed & dum ei, qui substitutus est, uel ab intestato hæres exstaturus est, pspicit: aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, ut pro hærede non gesserit, quia non hoc animo fuerit. Si quid tamen quasi hæres petat, sed ex his, quã ad hæredem extraneum non transeunt: uideamus, an oneribus se immerferit hæreditatis. ut puta à liberto parentis operas petit, quas hæres extraneus petere non poterat, hic tamen petitio earum etiam creditoribus competat, & maxime futurarum. sed & qui in sepulchrum hæreditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait. quã sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. Papinianus scribit, filium hæredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, uulgo putare quosdam, si à statulibero pecuniam accepit, à creditori-

bus conueniendum: siue numi peculiare fuerint, siue non fuerint: quia ex defuncti uoluntate accipitur, quod conditionis implendæ causa datur. Iulianus autem, & si non abstinuit, idem existimauit. ita demum autem pro hærede gessisse ait Papinianus, si solus hæres sit. cæterum si cohæredem habeat, & cohæres adiit: nõ est cogendus (inquit) is, qui accipit à statu libero, actiones creditorum suscipere: nam cū se filius abstineret: idem debet consequi iure prætorio, quod emancipatus consequitur, qui hæreditatem repudiavit. quo facto statim liber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisset & non hæredi dando ad libertatem peruenire. itaq; tunc pro hærede geri dicendū esse ait: quoties accipit, quod citra nomen, & ius hæredis accipere non poterat. Si sepulchri uoluntati filius ageret, quamuis hæreditarij: quia nihil ex bonis patris capit, nõ uidetur se bonis miscere. hæc enī actio pœnam & uindictam, quam rei persecutionem continet.

XXI. IDEM.

SI quis extraneus rem hæreditariam quasi subripiens, uel expilans tenet: non pro hærede gerit. nam admissum contrariam uoluntate declarat. Interdum autem animus solus eū adstringet hæreditarij: puta si re non hæreditaria quasi hæres usus sit. sed ita demum pro hærede gerendo adquiret hæreditatem, si iam sit delata. cæterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus: ex hisdem causis, nec pro hærede gerendo, quidquam aget. Sciendum est (ut Iulianus scripsit) si quis partem, ex qua institutus est, ignorauit: nihil ei nocere, quominus pro hærede gerat. quod & Cassius probat, si conditionem, sub qua institutus est, non ignorat: si tamen existit conditio, sub qua institutus est. Quid tamen, si ignorat conditionem existitisse: puto posse adire hæreditatem: quemadmodum si ignoret, an cohæredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

XXII. PAVLVS.

SI is, ad quem legitima hæreditas pertinet, putauerit defunctum seruum suum esse, & quasi peculium eius nactus sit: placet, non obligari eum hæreditati. Idem ergo dicemus (ut ait Pomponius) si quasi liber tui sui, cum is ingenuus esset, bona occupauit. nam ut quis pro hærede gerendo obstringat se hæreditati: scire debet, qua ex causa hæreditas ad eum pertineat. ueluti adgnatus proximus iusto testamento scriptus hæres, antequam tabulæ proferantur, cum existimaret ab intestato scriptus familias mortuum: quamuis omnia pro domino fecerit, hæres tamen non erit. Et idem iuris erit, si nõ iusto testamento scriptus hæres, pro latis tabulis, cum putaret iustum esse: quamuis omnia pro domino administrauerit, hæreditatem tamen non adquiret.

XXIII. POMPONIVS.

In repudianda hæreditate uel legato, certus esse debet de suo iure is, qui repudiat.

XXIII. VLPIANVS.

Fuit quæstionis, an pro hærede gerere uideatur, qui precium hæreditatis omittendæ causa capit. & obtinuit, hunc pro hærede quidem nõ gerere, qui ideo accepit, ne hæres sit: in edictum tamen prætoris incidere. siue igitur à substituto hæres accepit, siue à legitimo: mortis causa accepisse uidetur. Idemq; erit, & si non accepit, sed promissa sit ei pecunia. nam & stipulando mortis causa capit.

XXV. IDEM.

Si quis mihi bona fide seruiat seruus alienus: iussu meo hæreditatem ad eum, nihil promouebit. nec acquirere mihi, ne fructuarius quidem. Seruus municipij, uel collegij, uel decuriæ hæres institutus, manumissus, uel alienatus adibit hæreditatem. Si fisci seruus sit: iussu procuratoris Cæsaris adibit hæreditatem, ut est sæpe rescriptum. Si quis planè seruus fuerit poenæ effectus, ad gladium, uel ad bestias, uel in metallum damnatus: si fuerit hæres institutus: pro non scripto habebitur. idq; diuus Pius rescripsit. Iussus eius, qui in potestate habet, non est similis tutoris authoritati, quæ interponitur perfecto negotio: sed præcedere debet, ut Caius Cassius libro secundo iuris ciuilibus scribit. & putat uel per internuncium fieri posse, uel per epistolam. Sed utrum generaliter quæcunq; tibi hæreditas fuerit delata, an specialiter: & magis placet (ut Caius Cassius scripsit) specialiter debere mandari. Sed an nominatim de uiui hæreditate mandari possit, quæritur: sed ego non puto recipiendum, ut de uiui hæreditate mandetur. Planè si rumor fuerit Lucium Titium decessisse: poterit ei mandari, ut si scripsit eum, adeat: & si clausæ adhuc tabulæ sint, & sic incertum, an filius scriptus sit hæres. Sed quid si mandauit, ut hæreditatē colligat: an uidetur mandasse, ut adeat: quid si, ut petat bonorum possessionem, aut ut rem hæreditariam diffrahat: aut quid si petitam bonorum possessionem ratam habuit, mox filius adeat hæreditatē: uel quid si pro hærede gerere mandauit, filius adiit hæreditatē: an iussu uideatur adiisse, dubitari potest. imò uerius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam. Pater filio ita scripsit. scio fili, quod pro tua prudentia inuigilabis hæreditati delatæ tibi à Lucio Titio. puto iussu patris adiisse. quid si mandauit, si expediat adire, adito: si putas expedire, adito: erit iussu aditum. Si eam Titio iussit adire, scilicet arbitrio Lucij Titij: recte puto iussisse. Sed si mandauit quasi ex asse instituto, & inueniatur ex parte: nõ puto ex iussu adiisse. quod si ex parte iussit, potest ex asse adire: aliter, atq;

si man

si mandauit, quasi ab intestato, & ex testamento adijt. nam non puto quidquam egisse. at si ex testamento mandauit: poterit & ab intestato: quoniam non fecit deteriorem conditionem patris. Idemq; & si quasi instituto præcepit, & inueniatur substitutus, uel contra. sed si mandauit, ut patris adiret, sit autem & impuberi substitutus: nõ sufficit iustus. planè si sic mandauit, si qua ex testamento Lucij Titij deferatur hæreditas: potest defendi iussu adijisse. Sed si postea, quam iussit, pernitentiam egit, prius q̄ adiret: nihil agit adeundo. Item si se adrogandum derit prius, quam filius adiret: non est acquisita hæreditas.

XXVI. PAVLVS.

SI ego & seruus meus, uel filius hæres institutus sim: si iussero filio uel seruo meo adire, statim & ex mea institutione me hæredè esse, Pomponius scribit. idem & Marcellus probat, & Iulianus.

XXVII. POMPONIVS.

Neminem pro hærede gerere posse, uiuo eo, cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.

XXVIII. VLPIANVS.

Arsto existimat, prætorem aditum facultatem facere debere hæredi, rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hæreditate.

XXIX. POMPONIVS.

Qui hæres institutus, prohibetur ab eo, qui unà institutus iam hæreditatem adijt: tabulas, literas, rationes inspicere mortui, unde scire posset, an sibi adeunda esset hæreditas: nõ uidetur pro hærede gerere.

XXX. VLPIANVS.

Cum quidam legationis causa absens filium hæredem institutum non potuisset iubere adire in prouincia *agens: diuus Pius rescripsit consulibus, subuenire ei oportere, mortuo filio: eo quod rei publicæ causa abfuerit. Quod dicitur, PROXIMVS A FILIO POSTVMO HAERES, DVM MVLIER PRÆGNANS EST, AVT PVTATVRESSE, ADIRE HAEREDITATEM NON POTEST: SED SI SCIT NON ESSE PRÆGNANTEM, POTEST ACCIPERE PROXIMVS A VENTRE, QUI SVVM HAEREDEM PARITVRS ESSET: non solum ad testatos hæc uerba, uerum ad intestatos quoq; pertinent. & in eo uentre idem accipias, qui legitimum, uel consanguineum pariturus est: quoniam mortis tempore qui in utero est (quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum, si fuerit editus) pro iam nato uentre etc. habetur. * Deniq; & per bonorum possessionem talem prætor uentrem mittit in possessionem. siue igitur putem prægnantem, siue sit reuera prægnans, quæ eum paritura est, qui suus hæres suurus effect:

* als. agētem.
* als. Idēq;
per bonorum possessionē editalem prætor deniq;
uentrē etc.
als. possessi onē. talem deniq;.

esset: adire hæreditatem non possum: quoniam & in eo est, ut rumpatur testamentum, nisi si proponas uentrem institutum uel ex hæreditatum. Quod dicitur, *SI PUTETVR ESSE PRÆGNANS*: sic accipiendum, si dicat se prægnantem: quid ergo, si ipsa non dicat, sed neget: alij dicant prægnantem esse: adhuc adiri hæreditas non potest. (finge obstetrices dicere.) quod si ipse putet solus, si iusta ratione ductus: non potest adire. si secundum multorum opinionem: potest. quid ergo, si prægnans fuit, cum putaret hæres non esse prægnantem, & adijt: mox abortum factum est: procul dubio nihil egit. Toties igitur ei sua præsumptio proficit, quoties concurrat cum ueritate. sed & si ipsa mulier hæres instituta sit, quæ se prægnantem fingit, adeundo acquirere hæreditatem. per contrarium non acquirere, si se putet prægnantem, cum non sit. Suum hæredem certum est ex assè hæredem esse, & si putet esse prægnantem mulierem, quæ non est prægnans. Quid si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit hæres: siue institutum postumum proponas, siue intestatum patrem decessisse: quod & Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro quarto quæstionum refert. putat enim, sicut cum uacuo utero suus ex assè hæres est: ita & cum unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis euenerit) ex parte dimidia & ignorantem fore hæredem, non ex quarta, ut Iulianus putat. Scientia autem uel opinio, si filiusfamilias uel seruus instituti sunt, utrum ipsorum, an domini uel patris accipienda sit: siue ge patrem putasse prægnantem, filium certum esse. finge & sic adire: an adquirat hæreditatem: puto acquirere. sed contra, non acquirere. Si certus sum, non esse falsum testamentum, uel irritum, uel ruptum: licet dicatur esse, possum adire hæreditatem.

XXXI. PAVLVVS.

Hæredi cum postumo instituto, reliquæ partes ad crescant, quæ postumo datæ sunt, si certum sit, non esse prægnantem, licet hæres ignoret.

XXXII. VLPIANVS.

Hæres institutus si putet testatorem uiuere: quamuis iam defunctus sit, adire hæreditatem non potest. sed & si scit se hæredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione ignoret: non poterit adire hæreditatem, licet pure hæres institutus sit: uel sub conditione, & paruerit conditioni. Sed & si de conditione testatoris incertus sit, patetfamilias, an filiusfamilias sit: non poterit adire hæreditatem, & si eius conditionis sit, ut in ueritate testari poterit.

XXXIII. PAVLVVS.

Cc Quod

Quod si dubitet, an apud hostes decesserit, an ciuis Romanus: quoniam utroq; casu est ius adeundi, & in re est, ut possit adire: dicendum est, posse adire.

XXXIIII. VLP IANVS.

Sed si de sua cōditiōe quis dubitet, an filiusfamilias sit: posse enim adquirere hāreditatem, iam dictum est. Cur autem, si suam ignoret conditionē, adire potest: si testatoris, non potest: illa ratio est: quod qui conditionem testatoris ignorat, an ualeat testamentum, dubitatur: qui suam, de testamento certus est. Sed & si cum esset pure institutus, putauit sub conditione, & impleta cōditiōe, quā iniectam putat, adiit: an possit adquirere hāreditatem: consequens est dicere, hāreditatem posse eum adire: maxime cum hęc suspitio nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit. Facilius quis admittet, si quis pure institutus, putauit sub conditione se institutum, conditionemq; impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hęc suspitio obfuit.

XXXV. IDEM.

Siquis hāres institutus ex parte, mox Titio substitutus, ante quam sex causa substitutionis ei deferatur hāreditas, pro hārede gesserit: erit hāres ex causa quoq; substitutionis, quoniam inuito quoq; ei adcreuit portio. idem dico, & si filiusfamilias uel seruus iussu domini uel patris adierit hāreditatē, mox emancipatus uel manumissus ex causa substitutionis adeat. erunt namq; hāredes. sunt enim appendices præcedentis institutionis. Si exclusus per conditionem sibi datam pater, filium iussit adire: dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem.

Sed si ex duobus filijs unum iusserit, & alium filium debet iubere adire.

XXXVI. POMPONIVS.

Si ex sua parte dominus, uel pater adierit: necessarium est iussum, ut filius uel seruus cohāredes adeant.

XXXVII. IDEM.

Hāeres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit: cum & ea, quæ in nominibus sunt, ad hāredem transeat.

XXXVIII. VLP IANVS.

Si duo sunt hāredes necessarij, quorū alter se abstinuit, alter postea, quam prior abstinuit, se immiscuit: dicendum est, hunc non posse recusare, quo minus tota onera hāreditaria subeat. Qui enim scit aut scire potuit, illo abstinente se oneribus fore implicitū: ea cōditiōe adire uideretur.

XXXIX. IDEM.

Quamdiu potest ex testamento adiri hāreditas, ab intestato non defertur.

Idem

XL. IDEM.

Quæsitum est, an licet quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris uoluntatem habeat, uel faciat: an creditoribus paternis cogatur respondere? (ut puta si impuberi fuerit substitutus.) in qua specie Iulianus libro uicesimo sexto digestorum scripsit: incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati. Nam qui iudicium parentis oppugnauerit: eum non debere ex eadem hereditate quidquam consequi. Sed Marcellus eleganter distinguit: multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus patris testamento, an ex parte. ut si ex parte: potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti.

XLI. IULIANVS lib. XXVI. digestorum.

Filius, qui se paterna hereditate abstinuit, si ex hereditate fratris hereditati se immiscuerit, & pro herede gesserit: poterit ex substitutione hereditatem obtinere.

XLII. IULIANVS lib. III. disputationum.

Iulianus libro uicesimo sexto digestorum scribit, si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis hæres existisset: non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuisset. inclinatur enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. Quæ sententia à Marcello recte notata est. impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem. metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. alioquin (inquit) & si frater fuit, ommissa causa testamenti ab intestato possidebit hereditatem, & quidem impune. nec enim uidetur uoluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicetur. sed quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum: si non impuberis frater fuit, sed testatoris. cæterum utique si frater à patre fratri impuberi substitutus sit: sine dubio necessarius hæres existet. Si in societate, quam uluo patre incohauerat filius, post mortem patris perseuerauerit: Iulianus recte distinguit, interesse, utrum rem cœptam sub patre perficiat, an nouam incohauerit. nam si quid nouum in societate incohauit: non uideri se miscuisse hereditati patris scripsit.

Si seruum paternum filius manumiserit: sine dubio miscuisse se paternæ hereditati uidebitur. Proponebatur filius à patre de castrensi peculio seruos comparasse. eosque à patre manumittere rogatus esse, cum hæres esset ab eo institutus. quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eosque manumisisset: an miscuisse se paternæ hereditati uideretur: dicebamus, nisi euidenter quasi hæres manumiserit: non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

XLIII. IULIANVS.

HAeres per seruum hæreditarium eiusdem hæreditatis partem, uel id, quod eiusdem hæreditatis sit, acquirere non potest.

XLIIII. IDEM.

Quoties pupillus patri hæres exstitit, & abstinuit se hæreditate: quamuis patris bona sub creditoribus fiant: tamen rata haberi debent, quæcumq; pupillus bona fide gesserit. & ideo ei, qui fundum tutore auctore à pupillo emerit, succurrendum erit: nec intere est pupillus soluendo sit, nec ne.

XLV. IDEM.

Aditio hæreditatis non est in opera seruili. idcirco si seruus dotalis adierit: actione de dote eam hæreditatem mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis dotalium seruorum acquiruntur, ad uirum pertineant. Et cum quæstus & cõpendij societas iuntur: quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium confert. sibi autem quisq; hæreditatem acquirit. Præterea ne fructuarius quidem seruus iussu eius, qui usumfructum in eo habet, adire hæreditatẽ poterit. Et quod à quibusdam responderetur, si liber homo, qui bona fide mihi seruiebat, propter me hæres institutus erit, posse eum iussu meo adire hæreditatem: potest uerum esse, ut intelligatur non opera sua mihi acquirere, sed ex re mea: sicut in stipulando, & per traditionem accipiendo ex re mea mihi acquirit.

XLVI. AFRICANVS.

Cum falsum testamentum diceretur, siquidem ipse hæres accusatur: quoniam certus esse debeat, se falsum non fecisse: recte adibit hæreditatem. sin autem alius arguetur citra conscientiam eius: non potest adire, quasi dubitet, uerum esse testamentum.

XLVII. IDEM.

Qui seruum suum hæredem institutum adire iusserat, prius quam ille adiret, furiosus est factus. negauit, recte seruum aditurum: quoniam nisi uoluntate domini adquiri hæreditas potest. furiosi autem uoluntas nulla est.

XLVIII. PAVLVS.

Si quis alicui mandauerit, ut si existimauerit, petat sibi bonorum possessionem: & postquam ille petijt, furere cõeperit: nihilominus adquisita est ei bonorũ possessio. quod si ante, quàm ille petat, is qui mandauit petendã, furere cõeperit: dicendum est, non statim ei adquisitam bonorum possessionem. igitur bonorum possessionis petitio ratiõbitione debet confirmari.

XLIX. AFRICANVS.

Pupila

Pupillum etiã eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hæreditatem adeundo, obligari ait.

L. MODESTINVS.

Si per epistolam seruo pupilli tutor hæreditatem adire iusserit: si post scriptam epistolam tutor moriatur, ante quã ex epistola seruus adiret: nemo dicturus est, obligari postea pupillum hæreditati.

LI. AFRICANVS.

Eum, qui duobus testamentis eiusdem testatoris hæres scribitur: cum dubitet, num posterius falsum sit: ex neutro eorũ posse adire hæreditatem placet. Filiusfamilias hæres scriptus patrem suum certiore fecerat, uideri sibi soluendo esse hæreditatem. pater rescipserat, sibi parum idoneã renunciari. itaq; debere eum diligentius explorare, & ita adire, si idoneam cõperisset. filius acceptis literis patris, adiit hæreditatem. dubitatum est, an recte adiisset. sed probabilius dicitur, quamdiu persuasum ei nõ sit, soluendo esse hæreditatem: patrem non obligasse. Sed & si quis ita dixerit, **SI SOLVENDO HAEREDITAS EST, ADEO HAEREDITATEM: nulla aditio est.**

LII.

Cum hæres institutus esset filius, & haberet patrem furiosum, in cuius erat potestate: interponere se suam beneuolentiam, diuus Pius rescipserat: ut si filiusfamilias adierit, perinde habeat, atq; si paterfamilias adisset: pmissitq; ei & seruos hæreditatis manumittere. Qui ex parte hæres institutus est pure, ex parte sub conditione solus: etiam pendente conditione, si adierit hæreditatem, ex asse hæres erit: quia solus hæres futurus est omnimodo: nisi habeat in conditionalẽ partem substitutũ.

LIII. CAIUS.

Qui ex duabus partib; hæres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub conditione: & ex pura institutione adierit, & decesserit, post eaq; cõditio exstiterit: ea quoq; pars ad hæredem eius pertinet. Qui semel ex aliqua parte hæres exstiterit, deficientium partes etiam inuitus accipit.

LIIII. FLORENTINVS.

Hæres quandoq; hæreditatem adeundo, iam tunc à morte successisse defuncto intelligitur.

LV. MARCELLVS.

Cum hæreditate patris necessarius hæres se abstinere: conditio cõhæredi, siue suo, siue extraneo, defertur: ut aut totam agnoscat, aut à toto recedat. & ita se abstinere potest, ppter alium, qui per suã portionem nõ poterat. si tamen creditores dicant se cõtentos esse eius portionem: quia non potest exonerari, nisi deferaẽ conditio: & alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei, qui conueniẽ, dentur.

LVI. VLPIANVS.

Sis, qui immiscuit se hæreditati, decessisset, deinde alter se abstine-
ret: eadem conditio deferenda est hæredi eius, quæ & ipsi. quod
Marcellus ait.

LVII. CAIVS.

Necessarijs hæredibus non solum impuberibus, sed etiam puberi-
bus abstinendi ab hæreditate proconsul potestatem facit: ut
quauis creditoribus hæreditarijs iure ciuili teneantur: tamen in eos
actio non detur, si uelint relinquere hæreditatem. Sed impuberibus qui
dem, etiam si se immiscuerint hæreditati, præstat abstinendi facultatē:
puberibus autem ita, si se non immiscuerint. sed tamen & puberibus
minoribus uiginti quinque annis, si temere damnosam hæreditatem pa-
rētis appetierint, ex generali edicto, * (qd' est de minoribus uiginti quin-
que annis) succurrit: cum & si extranei damnosam hæreditatem adie-
rint, ex ea parte edicti in integrum eos restituat. Seruis aut̄ necessarijs
hæredibus (sive puberes, sive impuberes sint) hoc non permittitur.

* als de
sunt.

LVIII. PAVLVS.

Ex parte hæres institutus seruus, nondum adita hæreditate à cohæ-
rede eius, liber & hæres fit necessarius: quia non à cohærede, sed à
semetipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit, CVM MIHI QVIS
HAERES ERIT, STICHVS LIBER ET HAERES ESTO.

LIX. NERATIVS.

Qui patri hæres exstitit, si idem filio impuberi substitutus est: non
potest hæreditatem eius prætermittere. quod sic accipiendum
est: si uiuo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit.
Nam is, qui hæres exstitit, pupillo quoq; hæres necessariò erit. nam si ip-
sum inuitum obligat: coniungi eam paternæ hæreditati, & ad crescentem
di iure adquiri cuiuscunq; patris hæredi, existimandum est.

LX. LABOLENVS.

Filium emancipatum pater solum hæredem instituerat: & si is hæ-
res non esset, seruum liberum & hæredem esse iusserat. filius tanq̄
pater demēs fuisset, eius bonorum possessionem ab intestato petijt, &
ita hæreditatem possedit. Labeo ait. si probaretur sana mente patrem
testamentum fecisse: filium ex testamento patri hæredem esse. hoc falsum
sum puto. nam filius emancipatus cum hæreditatem testamento datam
ad se pertinere noluit: continuo ea ad substitutum hæredem transijt.
nec potest uideri pro hærede gessisse, qui ut hæreditatem omitteret, ex
alia parte edicti possessionem bonorum petijt. Paulus quoq; & Procu-
lus Labeonis sententiam improbant, & in laboleni sententia est Mar-
cellus. * Si minor annis postea, quàm ex parte hæres exstitit, in inte-
grum

* als no-
lunt caput
cellus.

grum restitutus est: diuus Senerus constituit, ut eius partis onus cohæres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

LXI. IDEM.

Antistius Labeo ait, si ita institutus sit, **SI IURAVERIT, HÆRES ESTO**: quâuis iurauerit, non tamen eum statim hæredem futurum, anteq̃ pro hærede aliquid gesserit: quia iurando uoluntatem magis suam declarasse uideatur. Ego puto, satis eum pro hærede gessisse, si ut hæres iurauerit. idem Proculus, eodẽ iure utimur. Si seruus hæres institutus post iussum domini, anteq̃ adiret, alienatus esset: nouum iussum posterioris domini, non iussum prioris exigitur.

LXII. MARCELLVS lib. sing. regularũ Põponij notat.

Fruosius acquirere sibi cõmodum hæreditatis ex testamento non potest: nisi necessarius patri aut domino hæres existat. per aliũ autẽ acquiri ei potest: ueluti per seruũ, uel eum, quem in potestate habet.

LXIII. IABOLENVS.

Seruus duorum hæres institutus, & adire iussum, si alterius domini iussum adierit, deinde manumissus fuerit: poterit ipse ad eũdo ex parte dimidia hæres esse.

LXIII. PAVLVS.

Et si substitutum haberet idem seruus ita, **SI HÆRES NON ERIT, ILLE HÆRES ESTO**: substitutus locum non habet.

LXV. VLPIANVS.

Si seruus cõmunis uel uni ex dominis, uel pluribus, uel omnibus hæres existerit necessarius: nullius eorũ hæreditate se poterit abstinere.

LXVI. IDEM.

Seruus communis ab extero hæres institutus, si iussum unius adierit hæreditatem: non pro maiore parte interim hæredem eum facit, quàm pro dominica: deinde cæteris socijs non iubentibus, tacito iure partes ei ad crescunt.

LXVII. PAVLVS.

Quoniam solus seruus hæres institutus est: sicut licet uno tẽpore omnibus dominorum iussum adire hæreditatem, ita & separatis tẽpore, sed ex iure dominorum euenire utilitatis causa uidetur: ne alterius festinatione, alterius ius ledatur.

LXVIII. VLPIANVS.

Quandiu institutus admitti potest, substituto locus non est: nec ante succedere potest, quàm excluso hærede instituto. eueniet igitur, ut necessarium sit remedium prætoris, & circa denegandas primo adiones, & circa præstituendum tẽpore substituto: quia intra die-

em primo præstitutum, neq; adire hæreditatem potest, neq; pro hærede gerere. Is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. ergo exspectamus in singulis, ut prius eis deferatur hæreditas: tunc demum postea, quàm delata est, exspectamus diem præstitutū: intra quem nisi aut adeat, aut pro hærede gerat, denegamus ei actiones.

LXIX. PAVLVS.

In plurium hæredum gradibus hoc seruandū est: ut si testamentum proferatur, prius à scriptis incipiatur, deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hæreditas pertinet: etiã si idem sit, ad quem utroq; modo pertineat. nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiat. Idem iuris est in bonorū possessione: ut prius scriptus repellat bonorum possessionem, deinde is, qui ab intestato petere potest. Si uero ei, ad quem legitima hæreditas potest pertinere, conditio data sit: nihil constituere potest de legitima, ante quàm dies cōstitutionis transeat. & ideo dicendum est, & in eo casu, si respondit, neutram hæreditatem ad se uelle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda.

LXX. VLPPIANVS.

Si seruum quis alienum ab hostibus redemerit, & hæredem eū cum libertate instituerit: magis puto eum fore liberum & necessarium hæredem. nam cum scribit ei libertatem, uinculo suo resoluit: & in hoc solum redit iure postlimini, ut non iterum seruus eius fiat, cuius erat, ante quàm caperetur: (hoc enim satis impiū esset.) sed pristino domino suam æstimationem omnimodo offerat, uel maneat ei obligatus, donec precium soluat. quod libertatis fauore introductū est. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, & cum libertate hæres institutus sit: an ei succurrendum sit, ut se abstineat, uideamus. magisq; est, ut donec dies non exstitit: possit ei necessarius hæres effici, & nō possit se abstinere. sin aut dies præteritus fuerit: tunc non necessarius, sed uoluntarius hæres efficitur, & potest se abstinere secundū exemplum eius, cui fideicommissaria libertas sub cōditione debebat.

Si quis dederit numos dño, ut manumittat: puto huic omnimodo esse succurrendū. Prætor ait, *SI PER EVM EAM'VE FACTVM ERIT, QVO QUID EX EA HAEREDITATE AMOVERETVR.* Si quis suus se dicit retinere hæreditatem nolle, aliquid autem ex hæreditate amouerit: abstinendi beneficium non habebit. non dixit prætor, *SI QUID AMOVERIT,* sed *SI PER EVM EAM'VE FACTVM ERIT, QVO QUID EX EA AMOVERETVR.* siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit: edictum locum habebit. amouisse eum accipimus. qui quid causae.

calauerit, aut interuerterit, aut consumpserit. Ait prætor, QVO
 QUID EX EA AMOVERETVR. siue aut una res, siue plures fuerint
 amoræ, edicto locus est: siue ex ea hæreditate sint, siue ad eam hæredi-
 tatem pertineant. Amouere nõ uidetur, qui non callido animo, nec
 maligno rem reposuit: ne is quidem, qui in re errauit, dum putat non
 esse hæreditariam. si quis igitur non animo amouendi, nec ut hæredi-
 tati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hæreditariam:
 dicendum est, eum amouisse non uideri. Hæc uerba edicti ad eum
 pertinēt, qui aliquid ante amouit, deinde se abstinuit. cæterũ si ante se
 abstinuit, deinde tunc amouit: hic uideamus, an edicto locus sit. ma-
 gisq; est, ut putem hic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut fur-
 ti porius actione creditoribus teneatur. etenim qui semel se abstinuit,
 quemadmodum ex post delicto obligetur?

LXXI. PAVLVS.

Si quis hæres ita scriptus fuerit, ut intra certum tempus adeat hære-
 ditatem: & si non ita adierit, alius ei substituatur: prior autem hæ-
 res, ante q̄ adiret, decesserit: nemo dubitat, quin substitutus ultimum
 diem aditionis expectare non soleat.

LXXII. IDEM.

Si quis non quasi hæres, sed quasi patroni filius egens à liberto pa-
 trono ali uelit: procul dubio hoc extra causam est immiscendi se
 bonis paternis, & ita recte Labeo scribit.

LXXIII. IDEM.

Qui putat se decem dare iussum, cum quinq; iussum sit, si decem de-
 derit: fiet hæres adeundo. at si quinq; putet se iussum dare, cum
 decem dare iussum sit, & det quinq;: non implet conditionem. sed ad
 aliquid proficit, ut si adimpleuerit reliquũ: aliorum quinq; datione ui-
 deatur conditio esse impleta. Qui bona fide seruit, si quasi iussu do-
 mini adierit, non obligabitur. Similis est huic statuliber, qui iussum ab
 hærede adire hæreditatem: post conditionem libertatis existentem,
 cum hoc ignoraret, adiit. De eo, qui hæres institutus ab aliquo, du-
 bitat, an libertas ei ex testamento domini obtigerit, cum nesciat condi-
 tionem libertatis existisse, uel hæreditatem aditam: an adeũdo hæres
 fiat, uidendum est. Iulianus hunc dicit fieri hæredem.

LXXIIII. MARCELLVS.

Ex semisse Titius hæres scriptus est. quadrantis bonorum possessio-
 nem per errorem petit. quæro, an nihil actum sit: an uero perinde
 omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit? respondit. ni-
 hil magis actum esse, quàm cum ex semisse scriptus hæres ex quadrã-
 te per errorem adiit hæreditatem.

Dd Iabo.

LXXV. IABOLENVS.

SI tu ex parte sexta sub conditione institutus fuisses hæres, & omittente parte suã Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde conditio iure sextantis existisset: quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat: respondit. nihil interesse, utrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cum ab utraq; causa una aditio sufficiat. sextans itaq; qui sub conditione datus mihi est, ad me solum pertinet. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses hæres, omiseris aditionem: nunquid dubitas, quin ex substitutione adeundo, Titiana partis habiturus partem esses: respondit. non dubito, quin si prima institutione adeundo hæres esse possim: in potestate mea sit, quam partem hæreditatis aut omittere uelim, aut uindicare.

LXXVI. POMPONIVS.

Illud dubitari potest, si cum testamento hæres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hæreditas eius ad me pertineret: an per eam simul utraq; hæreditatem repudiare possim, quod magis est: quoniam ante, quam ex testamento hæreditatem repudiauerim, legitima nondum ad me pertinet. unde eodẽ momento intelligor & ex testamento & legitimam repudiare: sicut si legitimam uelim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam: uidebor ante repudiare testamentum, & ita legitimam adquisisse.

LXXVII. IDEM.

Dvo fratres fuerant, & bona cõmunia habuerant. eorum alter intertestatõ mortuus, suum hæredem non reliquerat. frater, qui supererat, nolebat ei hæres esse. consulebat, num ob eam rem, quod cõmunibus (cum sciret eum mortuum esse) usus esset, hæreditati se alligasset: respondit. nisi eo consilio usus esset, quod uellet se hæredẽ esse: non adstringi. itaq; cauere debere, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

LXXVIII. VLPIANVS.

Placet, quoties acquiritur per aliquem hæreditas, uel quid aliud ei, cuius quis in potestate est: contestim acquiri ei, cuius est in potestate: neq; momento aliquo subsistere in persona eius, per quem acquiritur: & sic acquiri ei, cui acquiritur.

LXXIX. PAVLVS.

SI solus hæres ex pluribus partibus fuero institutus, unã partẽ omittente non possum: nec interest, in quibusdã substitutũ habeã, nec ne. Idem puro, etiã si alijs mistis hæredibus, ex pluribus partibus hæres institutus sim: quod & hic adeundo unã portionẽ oēs adquiroy, si amendelata sint. Item si seruus meus ex parte hæres institutus sit pure, ex parte

parte sub conditione, dato scilicet cohæredere: & iussu meo adierit: deinde eo manumisso conditio alterius portionis exstiterit: uerius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsam comitari. omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exstet, ut adquiratur ei, cui prior portio adquisita est. Ego quidem puto, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si conditio exstiterit. & illud, quod dicimus, semel adeundum: in eiusdem persona locum habet, non cum per alium acquirenda est hæreditas.

LXXX. VLP IANVS.

TOties uidetur hæres institutus etiã in caussa substitutionis adijisse, quoties acquirere sibi potuit. nam si mortuus esset: ad hæredem non transferret substitutionem.

LXXXI. TERTYLLIANVS.

Seruus eius, qui capere non potest, hæres instituitur: & ante, quam iussu domini adeat hæreditatem, manumissus alienatus uel sit: & nihil in fraudem legis factum sit: ipse admittitur ad hæreditatem. sed & si partem capere tantum possit dominus eius: eadẽ dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. nihil enim interest, de uniuerso quaratur, quod capere non possit, an de portione.

LXXXII. VLP IANVS.

Si totam hæreditatem, aut partem, ex qua quis hæres institutus est, a stacite rogatus sit restituere: apparet nihil ei debere ad crescere, quia rem non uidetur habere. *als de-

LXXXIII. PAPINIANVS.

Ventre præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exterus hæres institutus sit: quãndiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hæreditas. sed si uacuo uentre mulier fuerit, & incerto eo, filius in familia retentus uita decessit: hæres fuisse intelligitur. emancipatus uero aut exterus non aliter possunt hæreditatem querere, quã si non esse prægnantem sciant. ergo si uentre pleno sit mulier: non ne iniquum erit dicere, interea defunctum filium hæredi suo nihil relinquere: & ideo decreto filio succurrendum est: quia siue frater ei nascatur, siue non nascatur, patri hæres futurus est. eadem ratio facit, ut emancipato quoque subueniri debeat, qui alterutro casu re omnimodo habiturus est.

LXXXIII. IABOLENVS.

Si metus causa adeat aliquis hæreditatem: fiet, ut quia inuitus hæres existat, detur abstinendi facultas.

LXXXV. IDEM.

Pannonius Auitus, cũ in Cilicia procuraret, hæres institutus ante uita decesserat, quã hæredem se institutum cognosceret. quia

bonorum possessionē, quam procurator eius petierat, hæredes Auiti ratam habere non potuerant: ex persona defuncti restitutionē in integrum implorabant, quæ stricto iure non comperebat, quia intra diem aditionis Auitus obiisset. diuum tamen Pium contra constituisse, Martianus libris quæstionū refert in eo, qui legationis causa Romæ erat: & filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem in integrum habere. quod & hic humanitatis gratia admittendum est. Rei perduellionis hæreditatem, suspensa cognitione, filius emancipatus, cui de patris innocētia liquet, potest quærere. Pro hærede gessisse filiū placuit, qui moriens (comperito matrem suam intestatò uita decessisse) codicillis petit ab hærede suo, ut maternorum bonorū seruum manumitteret, ac sibi parentibusque suis in possessione matris monumentum exstrueret.

LXXXVI. IDEM.

Eum demum bonis patris se miscere conuenit, qui remoto familiaria uinculo pro hærede gerere uidetur. & ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cuius hæreditatem suscepit, agrum ad hæreditatē patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit: abstinendi consiliū, quod in bonis patris tenuit, amississe non uidetur. Pupillis, quos placuit oneribus hæreditarijs esse liberandos, cōfusas actiones restituere oportet.

LXXXVII. PAVLVS.

Gerat pro hærede, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hæreditarium. unde & si domum pignori datam sicut hæreditariam retinuit, cuius possessio qualis qualis fuit in hæreditate: pro hærede gerere uidetur. idemque est, & si alienā rem ut hæreditariā possideret.

LXXXVIII. SCAEVOLA.

Si pupillus se hæreditate abstineat: succurrendum est & fideiussoribus ab eo datis, si ex hæreditario contractu conueniantur.

LXXXIX. PAVLVS lib. XII. *responsorū responsit.*

Per procuratorem hæreditatē adquiri non posse. Idem respondit, si iussu aui nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hæreditatē adisset: adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione personæ desierunt.

XC. IDEM.

Si is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositā personam improbris bona patris mercatus probetur: perinde eum conueniri oportere à creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

XCI. IDEM.

Filius familias duxit uxorem. ea filijs sublati intestata decessit. filij iussu patris, non aui adierunt hæreditatem. quæro, an auo adquisita

ita fit hæreditas: Paulus respondit. secundum ea, quæ proponerentur, nihil actum esse.

XCII. IDEM.

Pater quoties filio mandat adire, certus esse debet, pro parte, an ex asse: & ex institutione, an ex substitutione: & testamento, an ab intestato filius suus hæres existat. Mutus pater uel dominus, filio uel seruo hæredibus institutis, magis est, ut si intellectu non careat, nutu iurare possit adire hæreditatem, ut ei iure eius commodum quæri possit. quod facilius explicari poterit scientia literarum. Mutus seruus, iussu domini pro hærede gerendo, obligat dominum hæreditati.

XCIII. HERMOGENIANVS.

Qui superstitis bona repudiat, post mortem eius adire hæreditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur.

XCIII. PAVLVS.

Recusari hæreditas non tantum uerbis, sed etiam re potest, & alio quouis indicio uoluntatis.

XCV. HERMOGENIANVS.

Qui se pupillum falso existimans, cum esset pubes, pro hærede gessit: quo minus hæres existat, nihil error talis ei nocebit.

XCVI. PAVLVS.

Claudius Clodianus factus prius testamento, postea eundem hæredem in alio testamento inutiliter factus instituerat. scriptus hæres cum posterius putaret ualere, ex eo adire hæreditatem uoluit. sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat, repudiasse eum ex prioris hæreditatem, ex posteriore autem non posse adire. dicebam, non repudiare eum, qui putabat posterius ualere. pronunciauit Clodianum intestatum decessisse.

XCVII. SCAEVOLA.

Quæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat, & pro usuris in exhibitionem certam summam præstabat: decessit relicta Seia filia, & alijs hæredibus, cum quibus Sempronius iudicio egit. condemnati pro portionibus hæreditatis singuli hæres (inter quos & Seia) Sempronio cauerunt summam, qua quisque condemnatus erat, cum iisdem usuris, quæ ad exhibitionem a testatrice præstabantur. postea excepta Seia filia, cæteri hæredes abstinerunt hæreditate beneficio principis, & tota hæreditas ad Seiam pertinere cœpit. quæro, an in Seiam, quæ sola hæres remansit, & omnia ut sola hæres gesserat: pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hæreditate abstinerant, utilis actio dari debeat: respondi, pro parte eorum, qui abstinuissent, actiones solere decerni.

in eam, quæ adisset, & maluisset integra hæreditaria onera subire.

XCVIII. POMPONIVS.

A Risto in decretis Frontonianis ita refert. cū duæ filiæ patri necessariæ hæredes exstitissent, alteraq; paterna hæreditate abstineret, altera bona paterna iudicaret, totūq; onus suscipere parata esset. Secundum Cassium prætorem, causa cognita actiones hæreditarias utiles daturum, recte pollicitum ei, quæ ad hæreditatem patris accesserat: denegaturumq; ei, quæ se abstinerat.

TESTAMENTA QVEMADMODVM APERI-
antur, inspiciantur, & describantur. Tit. III.

I. PAVLVS.

Mnibus, quicunq; desiderant tabulas testamenti inspicere, uel etiam describere, inspiciendi describendiq; potestatem futurum se prætor pollicetur. quod uel suo, uel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestū est. Ratio autē huius edicti manifesta est. neq; enim sine iudice transigi, neq; apud iudicē exquiri ueritas de his controuersis, quæ ex testamento proficiscuntur, aliter potest, quàm inspectis cognitiscq; uerbis testamenti. Si quis se neget sigillum suum agnoscere: nō ideo quidem minus aperiuntur tabulæ, licet aliàs suspectæ fient.

II. VLPIANVS.

Tabularum testamenti instrumentum nō est unius hominis, hoc est hæredis, sed uniuersorū, quibus quid illic adscriptum est. quin potius publicum est instrumentum. Testamentum autem proprie illud dicitur, quod iure perfectū est. sed abusiue testamenta quoq; ea appellamus, quæ falsa sunt, uel iniusta, uel irrita, uel rupta. itemq; imperfecta solemus testamenta dicere. ad causam etiam testamenti pertinere uidetur id, quodcunq; quasi ad testamentum factum est, in quacunq; materia fuerit scriptum, quod contineat supremam uoluntatem. & tā principales, quàm secundæ tabulæ edicto continentur. Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: uniuersorum ei facultas facienda est. Si dubitetur, utrum uiuat, an decesserit is, cuius quis quod ad causam testamenti pertinet, inspicere describendiq; postulat: dicendum est, prætorem causa cognita statuere id debere: ut si liquerit eum uiuere, non permittat inspicere tabulas: ne si ipsam scripturam quis inspiciat, uel suggillet, uel quid aliud ex tabulis uelit spectare. Inspectio tabularū etiam lectionem earum indicat. Diem autem & consulem tabularū non patitur prætor describi uel inspicere, idcirco ne quid fiat falsi. nāq; inspectio

inspectio materiam falso fabricando instruere potest. Vtrum autem incontinenti potestatem inspiciendi uel describendi præbebit: an desiderandi tempus dabit ad exhibitionem? & magis est, ut dari debeat secundum locorum angustias seu prolixitates. Si quis non negans penes se tabulas esse, non patiaturspici & describi: omnimodo ad hoc compelleretur. Si tamen neget penes se tabulas esse: dicendum est, ad interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis.

III. CAIVS.

Ipsi tamen hæredi & uindicatio tabularum, sicut cæterarum hæreditariarum rerû cõpetit: & ob id ad exhibendû quoq; agere potest.

IIII. VLPIANVS.

Cum ab initio aperiendæ sunt tabulæ: prætoris id officiû est, ut cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere.

V. PAVLVS.

Vel negare se signasse. publice enim expedit, suprema hominum iudicia exitum habere.

VI. VLPIANVS.

Sed si maior pars signatorum fuerit inuenta: poterit ipsis interuenientibus resignari testamentum, & recitari.

VII. CAIVS.

Sed si quis ex signatoribus aberit: mitti debent tabulæ testamêti, ubi ipse sit, uti agnoscat. nam reuocari eum agnoscendi causa, onerosum est: quippe sæpe cum magna captione à rebus nostris auocamur: & est iniquum, damnosum cuiq; esse officium suum. nec ad rem pertinet, unus absit, an omnes. & si forre omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas urgeat: debet proconsul curare, ut interuenientibus optimæ opinionis uiris aperiantur: & post descriptum & recognitû factû, ab ipsidem, quibus interuenientibus apertæ sunt, obsignentur: tunc dein de eo mittantur, ubi ipsi signatores sunt, ad inspicienda sigilla sua.

VIII. VLPIANVS.

Puillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur: attamen si seorsum eas signatas testator reliquerit, prætor eas aperiri, nisi causa cognita, non patietur.

IX. PAVLVS.

Si mulier uentris nomine in possessione sit: aperiendæ sunt secundæ tabulæ, ut sciatur, cui demandata sit curatio.

X. VLPIANVS.

Si in duobus exemplarijs scriptum sit testamentum: alterutro patefacto, apertæ sunt tabulæ. Si sui natura tabulæ patefactæ sunt: apertum uideri testamentum, non dubitatur. non enim quærimus, a quo

quo aperiantur. Si tabulæ non compareant uel exustæ sint: futurum est, ut subueniri legatarijs debeat. idē est & si suppressæ uel occultæ sint.

XI. PAVLVS.

Sicut codicilli pars intelliguntur testamenti: ita secundæ tabulæ principalium tabularum partem obtinere uidentur.

XII. VLPPIANVS

Si quis fecerit testamentum & exemplum: exemplo eius quidem aperto, nondum apertum est testamentum, quod si authenticum patefactum est: totum apertum est.

SI QVIS OMISSA CAUSSA TESTAMENTI
ab intestato, uel alio modo possideat hæreditatē. Tit. III.

I. VLPPIANVS.

Rætor uoluntates defunctorum tuetur, & eorum calliditati occurrit, qui ommissa causa testamenti ab intestato hæreditatem, partem uero eius possident: ad hoc, ut eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potest, si non ab intestato possideretur hæreditas: & in eos actionem pollicetur. Et parui refert, utrum quis per semetipsum, an per aliū adquirere potuit hæreditatem. nam quomodocumque potuit, si non adquisiuit hæreditatem: in ea causa est, ut incidat in edictum prætoris. Prætermittere autem causam testamenti uidetur, qui cum possit iurare, noluit id facere. quid ergo, si seruus eius, cum iuberetur adire hæreditatem, dicto audiens non fuit: sed compellendus est seruus hoc facere. ideoque dominus ab intestato ueniens in edictum incidit. si autem nec certioratus dominus est à seruo, & postea ipse ab intestato possedit hæreditatem: non debet incidere in edictum, nisi si fingit ignorantiam.

Si proponatur idem & institutus & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictum, quaeritur: & non puto incidere: quia si testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit. Prætermittere causam testamenti est, si quis repudiauerit hæreditatem. Qui sunt in potestate, statim hæredes sunt ex testamento: nec quod se abstinere possunt, quidquam facit. quod si postea se immiscuerint: ex testamento uidentur hæredes: nisi abstinuerint quidem se testamento, uerū ab intestato petierint bonorum possessionem. hic enim incident in edictum. Qui sub conditione institutus hæres potuit parere conditioni, nec paruit, cum conditio talis sit, ut in arbitrio sit hæredis instituti: deinde ab intestato possideat hæreditatē: debet edicto teneri, quia eiusmodi conditio pro pura haberi debet. Non quaerimus, qui prætermis-

missa causa testamenti ab intestato hereditatem possident; utrum iure legitimo possideant, an non. nam quoquo iure possideant hereditatem, uel partem eius, conueniri ex edicto poterunt: utriusque si non ex alia causa possideant. ut puta si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum seruandorum causa: uel si proponas eum crediti seruandi causa uenisse in possessionem. nam nec ex hac causa legatarijs respondere cogetur. toties igitur edictum praetoris locum habebit, quoties aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si forte quasi praedo possideat hereditatem, fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis. quocumque enim modo hereditatem lucri facturus quis sit, legata praestabit. Sanè interueniente cautione EVICTA HAEREDITATE LEGATA REDDI: & si non possideat quis hereditatem, dolo aut malo fecerit, quo minus possideat: eueniet, ut perinde teneatur, atque si hereditatem adisset. Dolo autem malo fecisse uidetur, quo minus possideat: qui ad alium transfudit possessionem per fraudem, ut legatarij, caeterique, qui quid in testamento acceperunt, careant his, quae sibi relicta sunt. Sanè quaestio est, utrum is deum dolo malo facere uideretur, quo minus possideret, qui per dolum eam possessionem dimitteret, quam aliquando habuit: an uero is, qui hoc ipsum maliciose fecit, ne ab initio possidere inciperet? Labeo sibi uideri ait, non minus delinquere eum, qui non incipiat possidere: quam eum, qui desinat. quae sententia obtinet. Si quis per fraudem omiserit hereditatem, ut ad legitimum perueniat: legatorum petitione tenebitur.

II. IDEM.

Licet pro herede gerere non uideatur, qui precio accepto praetermiserit hereditatem: tamen dandam in eum actionem exemplo eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, diuus Hadrianus rescripsit. proinde legatarijs & fideicommissarijs tenebitur. sed utrum ab eo erit incipiendum, & sic ad heredem ueniendum: an conuertemus ordinem? mihi uidetur humanior esse haec sententia, ut possessor hereditatis prior excutiat: maxime si lucratiam habet possessionem.

III. POMPONIVS.

Si pecuniam a substituto acceperis, ut praetermitteres, isque adierit: sanè danda sit legatarijs actio, dubitari potest. & puto: si ipse quoque praetermiserit, & quod lege ad se rediret, possederit hereditatem: in utrumque uestrum dandam: ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

IIII. VLPIANVS.

Ec Si

SI quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum uult præstitum ei, qui substitutus est, uel legitimum: nunquid locus non sit edicto: planè indignandum est, circumuentam uoluntatè defuncti. & ideo si liquidò confiterit, in necem legatariorum hoc factum: quãuis nõ pecunia accepta, sed nimia gratia collata: dicendum erit, locum esse utili actioni aduersus eum, qui possidet hæreditatem. & recte dicetur: ubicunq; quis, dum uult præstitum ei, qui se repudiante uenturus est, non repudiaturus, nisi præstitum uellet, & maxime si ob euertenda iudicia id fecit: aduersus possessorem competere actionem. sic tamè, ut ubi quidem pecunia accepta repudiauit: ibi dicamus eum, qui omisit, conueniendum. ubi uero gratis, in fraudem tamen eorum, quibus quid relictum est: possessorem debere conueniri utili actione. Quamquam de hæredibus instituendis uideatur prætor loqui, attamen etiã ad alios hæc res serpit: ut si sit legatarius, à quo fidei commissum relictum est: & hic id egerit, ut omittatur hæreditas, doctiq; id fecerit: conueniri debeat. Si quis uendiderit hæreditatem utiq; possidere uidetur, non dolo fecisse, quo minus possideat.

V. MARCELLVS.

EXcusatus uidetur patronus, qui institutionem prætermisit: cum aliter esset à liberto scriptus hæres, quàm eum institui oporteret. nam & si seruus eius ex asse institutus fuerit, & per quencunq; casum non potuerit iussu domini adire hæreditatem: impune prætermittet ex testamento hæreditatem.

VI. VLPIANVS.

Quia autem is, qui ab intestato possidet hæreditatem, conueniri potest, si omittat causam testamenti: quæsitum est, si quasi ex uoluntate prætoris uideatur omisisse, an cogatur præstare: ut puta fratrem suum scripsit hæredem, & codicillos fecit ab intestato, petijtq; à fratre, ut si legitima hæreditas ad eum pertineret, fideicommissa præstaret quibusdam. si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem: uidendum est, an legatarijs cogatur respondere. & Iulianus libro uicesimose xto digestorum scripsit, cogendum primum legata præstare: mox dimissis legatarijs, si quid superfuerit ex doctante, tunc fideicommissa cogi præstare. cæterum si legata absumant doctantè: tunc nihil fideicommissarijs præstandum. habere enim integrum quadrantem legitimum hæredem oportet. ordo igitur à Iuliano adhibetur: ut prius legata præstentur, deinde ex superfluo fideicommissa: dummodo quadrans non tangatur. ego puto Iuliani sententiam ita accipiendam, ut si omissa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem: cogatur omnimodo legata præstare. nec enim utiq; omittet

Omittēre ei hāreditatem permittit, qui fideicommissa ab eo reliquit
 intestatō. Planē si nominatim id ei permittit: dicemus eum non
 incidere in edictam: quia usus est facultate ea, quam ei testator con-
 cessit. quod si non ei concessit specialiter testator omittēre: is ordo erit
 sequendus, quē Iulianus ostendit. Quid deinde dicemus, si ijsdem, & ex
 testamento legata, & fideicommissa ab intestato fuerint relicta, & præ-
 terea alijs fideicommissa: an ordinem illum debeamus facere, quem
 Iulianus monstrat: an uero contribuemus omnes fideicommissarios,
 quasi æquales? & magis est, ut ita distinguamus: multū interesse, utrū
 incidit in edictū hāres, an non. nam si incidit: præferendi erunt hi,
 quibus testamēta relicta fuerūt quædam. sin uero non incidit: quia hæ-
 sit testatoris uoluntas, ut daret ei facultatem & ab intestato succeden-
 di, uel quia alia causa intercessit, quæ (secundū ea, quæ supra scripta
 sunt) non offendit edictum: dicendum est, contribui fideicommissa
 debere, quasi exæquata. Non simpliciter autē prætor pollicitus est
 se daturum actionē, sed causa cognita. nam siue inuenerit testatorem
 huius rei authorem esse, ipsumq; permittisse ab intestato succedere, aut
 si qua alia iusta causa omittēdi interuenerit: utiq; non dabit actionē
 in eum legatorum. Item si inuenerit bona ad alium pertinere, non da-
 bit actionem: si modo nulla collusionis suspitio religionem prætoris
 instruxerit. Si autem is, cui auferri hāreditas potest, aliquid posside-
 bat de hāreditate, & possidere desijt sine dolo malo: magis est, ut desi-
 nat conueniri. quod ergo tempus spectabimus, possideat, nec ne? litis
 contestatæ tempus spectari debet. Certe si uacantia bona quis possede-
 rit, & quadriennium præterierit: indubitanter cōueniri poterit ex hac
 parte edicti: & quia omisit causam testamēti, & quia ab intestato posse-
 dit, & quidē sic, ut præscriptione quadriennij tutus sit. Si patronus ex
 debita sibi portione hāres scriptus, dato sibi cohærede, ex alia parte
 omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exhausta: omiserit
 & cohæres: deinde possideat patronus ab intestato legitimam hāredi-
 tatem totam: dandam in eum legatorum actionem, Celsus libro deci-
 mo sexto digestorum ait, quæ in Titium competeret: sufficereq; patro-
 no, quod integram debitam sibi portionē habeat. hæc autem ita sunt,
 si cohæres collusit cum patrono. aliter enim nō esse patronum cogen-
 dum legata præstare. neq; enim interdictū est, ut quis omittat hāredi-
 tatē, si sine fraude id fiat. Hoc edictum etiā ad contra tabulas bono-
 rum possessionem pertinere, magis dicendum est: scilicet ut is, qui ac-
 cipiēdo contra tabulas bonorum possessionem liberis parentibusq;
 legata præstaret, si omiserit eam bonorum possessionem, & ab intesta-
 to possideat hāreditatem: cogatur ea præstare, quæ præstaret, si con-

tra tabulas bonorum possessionem accepisset. Si libertas sub conditione fuerit data, SI DECEM DEDERIT, & omiffa causa testamenti fuerit: non aliter libertas competet, q̄ si conditioni paritum sit.

VII. MARCELLVS.

Quidam Titium & Mæuium instituit hæredes, & centum Titio legauit. uterq; omiffio testamento, legitimam adiit hæreditatem. non p̄be legatorũ actionẽ Titius postulat. idem est, si utriq; legasset.

VIII. VLPIANVS.

Si quis sub conditione dandorum decem, uel qua alia, quæ in dando uel in faciendo fuit, hæres institutus, omiffa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem: uidendum est, an huic, in cuius personam cõditio collata est, subueniri debeat. & magis est, ne subueniatur. neq; enim legatarius est.

IX. PAVLVS.

Sed & si adhuc parendi conditioni tempus habeat, hac parte edicti non tenetur.

X. VLPIANVS.

Si nõ solus, sed cum alio possideat hæreditatẽ is, qui omiffit causam testamenti: rectissime Iulianus ait (quod & Marcellus probat) dari in ipsum quoq; legatorum utriusq; actionem. Nec enim adspicere debet, obesse sibi factum hæredis scripti, cui etiam profuerit. hoc autem ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omiffit causam testamenti. tunc enim in solidum tenebitur. Cum substitutis ab institutis legata fuissent relicta, & tam instituti, quàm substituti omiffa causam testamenti possideret ab intestato hæreditatẽ: diuus Pius rescripsit, neq; improbe, neq; impudenter institutos legata recusare substitutis data. recte em̄ recusare in se dari legatorũ fideicommissorum petitionem substituto: cui liberum fuit ad eundem hæreditatem, non fideicommissum petere, sed uniuersa bona obtinere. Si duo sunt hæredes institutus & substitutus, & ambo omiffa causa testamenti ab intestato possideant hæreditatem: quæstionis est, an ambo cogatur legata præstare: & utrius unusquisq; ea legata, quæ à se relicta sunt: an uero ambo utraq; legata cogantur præstare? ego puto, in solidum aduersus singulos legatorũ petitionem dandã. Sed utrum eorũ, quæ à se legata sunt, an uero etiam eorũ, quæ ab altero hærede, uideamus. sed & aliter si pponamus institutum solum possidere hæreditatem. eorum legatorum, quæ sunt à se relicta, an etiam eorum, quæ à substituto relicta sunt, actionem patietur? Dicendum est, ita demum etiam eorum: si dolo substituti perueniat ad institutos hæreditas sine pecunia. nam si pecuniam accepit substitutus: ipse erit conueniendus. Item si solus substitutus possideret, si quis dem

dem pecunia accepta institutus omisisset: diceremus institutum suis legatarijs respondere debere, substitutum suis. Si autem sine pecunia: ad uerfus substitutum daremus actionem. nunc autem, cum ambo possideant: melius dicitur, singulos suis legatarijs responderē debere.

XI. IABOLENVS.

SI ab instituto & substituto eadē res mihi legata sit, & omissa causa testamenti possideant hæreditatē lege: etiā si ab utroq; hærede solidum mihi debetur: tamen ab uno legatum consecutus, ab altero petere non potero. eligere itaq; reum potero.

XII. VLPIANVS.

DE libertatibus quoq; in hoc casu quæsitū est, an competant: tam hæ, quæ ab instituto, quàm hæ, quæ à substituto datæ sunt: & magis est, ut competant tam directæ, quàm fideicommissariæ. Hæredem eius, qui ommissa causa testamenti ab intestato possidet hæreditatem, in solidum legatorum actione teneri constat. magis est enim, rei persequutionē, quàm pœnam continere: & ideo perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conueniatur hæres. tunc enim in id, quod ad eum peruenit, conuenietur.

XIII. CAIVS.

ET si non totam hæreditatem aliquis partem eius, ex qua hæres institutus est, ab intestato possideat, sed minimam portiunculam, uel etiā unam aliquam rem: tenetur hoc edicto.

XIIII. IDEM.

Quamuis non proprie pars hæreditatis in una re intelligatur.

XV. IDEM.

Nec id iniquum est: cum ex suo quisq; uicio hoc incommodo adficiatur.

XVI. IDEM.

Cum enim hæreditas ab eo quoq; peti possit, qui unam aliquam rem hæreditario nomine possideat: dubitari non oportet, quin uerum sit, quod diximus.

XVII. IDEM.

SI quis ommissa causa testamenti omnino eam hæreditatē non possideat: excluduntur legatarij. Nam liberum cuiq; esse debet, etiam licet eam hæreditatem ommittere, licet eo modo legata libertatesq; intercedunt. sed in fideicommissarijs hæreditatibus id prouisum est, ut si scriptus hæres nolit adire hæreditatem: iussu prætoris adeat, & restituat. quod beneficium his, quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sunt, non magis tributum est, quàm legatarijs.

XVIII. IDEM.

DVo hæredes instituti, si ambo omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato poſſideant hæreditatem: tunc quia uterq; prætorio iure perinde habetur, atq; ſi ex teſtamento hæreditatem adiſſet: pro partibus in ſingulos competit actio. Admonédi ſumus: huic, in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficiũ legis Falcidiæ cõcedendũ.

XIX. IDEM.

Præterea patrono quoq; qui ex aſſe hæres inſtitutus eſt, ſi ab inteſtato poſſideat hæreditatem: commodũ partis debita, quod habiturus foret, ſi ex teſtamento adiſſet hæreditatem, ſaluũ eſſe debet.

XX. VLP IANVS.

Si eadẽ res diuerſis perſonis ab inſtituto & ſubſtituto fuerit relicta: non uterq;, ſed qui ab inſtituto accepit, ſolus uindicabit.

XXI. IULIANVS.

Si filius meus à matre ſua hæres ſcriptus fuerit, & ego teſtamẽti cauſa omiſſa bonorũ poſſeſſionem eiufdem filij nomine petiero: actio legatorum in me dari debet non ſecus, ac ſi ipſe hæres ſcriptus omiſſa cauſa teſtamenti bonorum poſſeſſionem ab inteſtato accepiſſem.

XXII. IDEM.

Si in teſtamento ira ſcriptum fuerit, TITIVS HAERES ESTO. SET SI TITIVS HAERES ERIT, MAEVIVS HAERES ESTO: & Titius omiſſa cauſſa teſtamenti hæreditatem legitimam poſſederit: Mæuius aduerſus eum petitio hæreditatis dari non debet pro parte, quã habiturus eſſet, ſi teſtamenti cauſſa omiſſa non fuiſſet. Cum enim omiſſo teſtamento hæreditas poſſidetur: legatorum quidem & libertarum ratio habenda eſt: quia aliter, q̃ ab hærede, dari non potuerunt. hæreditatis uero, quæ ira data eſt, rationem habere prætor non debet. ſua enim culpa teſtator ſub hac conditione hæreditatis partem dedit, quam potuit pure dare. Quare & ſi ita ſcriptum fuiſſet, TITIVS HAERES ESTO. (SEIVS HAERES ESTO) QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HABERES ERIT, STICHVS LIBER HAERES'QVE ESTO: Et Titius omiſſo teſtamento hæreditatem poſſideat: libertatem Stichi prætor tueri non debet, nec hæreditatis petitionẽ ei dare. Si quis hoc modo teſtamentũ ſcripſerit, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAERES NON ERIT, MAEVIVS HAERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HABERES ERIT, MAEVIO (SI MIHI HAERES NON ERIT) CENTVM DATO: deinde Titius omiſſo teſtamento legitimam hæreditatem poſſideat: an Mæuius, cuius in poteſtate fuit, ut ex ſubſtitutione ad eundem totam hæreditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quaeritur: & placet dari: quia nihil prohibet Mæuium iuſtam cauſſam habuiſſe, propter quam nollet negocijs hæreditarijs implicari.

*als hæc defunt.

Vlpianus

XXIII. VLP IANVS.

Si filius, qui mansit in potestate patris, item filia hæredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas possessione accipere potuit, ut intestati patris possessione acceperint: legata omnibus præstabunt: nec dorem suam filia fratri confert, cum ut scripta uideatur hæreditatem habere.

XXIII. PAVLVS.

Si dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hæreditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum, sed eatenus, quatenus hæreditas ei adquisita est. quid enim si cum alio possideat hæreditatem? sed hoc & in eo, qui pubes est, plerique putant obseruandum: ut pro qua parte possideat, teneatur: quamuis prætor perinde in eum det actionem, atque si adisset hæreditatem.

XXV. CELSVS.

Cui seruus ipsius substitutus est, seruū suum adire iussit. si idcirco fecit, ne legata præstaret: utraq; præstabit: & quia hæres est, & quia omnia causa testamenti possidet ex substitutione hæreditatem, salua Falcidia ei seruata.

XXVI. PAPINIANVS.

Iulianus scribit. patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hæreditatem: legata, quæ ab ipso data sunt, ex sententia edicti præstaturum: quoniam filia patri substituatur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed si uaria legata supra dodrantem data sunt: eorū prius rationem habendam, quæ à filia relicta sunt. non enim carere dolo patre, qui honore proprio omisso, propter compendium alienam institutionem maluit. denique si filia pater substitutus adiit hæreditatem: nihil eum dolo facere, Iulianus existimat: quia nemo filia patrem contra uoluntatem parentum substituere uidetur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

XXVII. IDEM.

Mater secundis tabulis impuberi filio substituta, locum edicto facit, si omisso testamento legitimam hæreditatem filij possideat. idem iuris erit, & si filio hæres data sit & substituta. In sententiam edicti propter legatorum causam frater incidisse non uidebitur, qui filium suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipauit, sed ab intestato per eum bona possidere cepit. In eum, qui testamento scriptus hæres non fuit, si fraudis consilio cum hæredibus scriptis participato, legitimam hæreditatem solus possideat: actio legatorum ex sententia prætoris dabitur.

XXVIII. TARENTIVS CLEMENS.

Si seruum hæredem substitutum dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicom

fideicommissum præstare, prius quàm adire iuberet, uendidert: præstare id debet, cum per precium serui hæreditatis quoq; æstimationem consequatur. Institutus hæres, & rogatus restituere hæreditatem, si omissa causa testamenti legitimam hæreditatem possideat: non dubie, ut legata cæteraq; fideicommissa, ita hæreditatem quoq; restituere compellendus est. libertates quoq; tam directas, quàm fideicommissarias. sed & si alienos seruos rogatus sit manumittere: utiq; redimere eos debet. eam autem decessionem, quam is, qui restituit, passurus fuit: patietur is, cui restituta fuerit hæreditas.

XXIX. VLP IANVS.

Q Vi omissa causa testamenti ab intestato possidet hæreditatem, seruos ad libertatē perducere debet: ne eis factum noceat eius, qui ex testamento adire noluit: sic tamen, ut habeat libertos.

XXX. HERMOGENIANVS.

Q Vi omissa causa testamenti pro emptore, uel pro dote, uel pro donato, siue alio quolibet titulo, exceptis pro hærede & pro possessore, possidet hæreditatem: à legatarijs & fideicommissarijs non conuenitur.

DE SENATVSCONSVLTO SILANIANO, ET
Claudio, quorū testamenta nec aperiuntur. Tit. V.

I. VLP IANVS.

Cum aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui, dominis custodiam tam ab domesticis, quàm ab extraneis præstare serui cogantur: ideo senatusconsulto introducta sunt de publica quæstione à familia necatorum habenda. Domini appellatione continentur, qui habet proprietatem, & si ususfructus alienus sit. Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur: nec qui ususfructum solum habuit. Seruus pignori datus, quod attinet ad debitorem necem, per omnia habetur, atq; si pignori datus non esset. Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub cõditione legati sunt. nam medio tempore hæredis sunt. nec quod conditio existens efficit, ut desinat esse hæredis: facit, ne uideantur interim eius esse. Idemq; erit dicendum & in statulibero: Sed in eo, cui fideicommissaria libertas pure debetur, existat rescriptum diui Pij ad Iubentium Sabinum: quo ostenditur, non esse festinandum ad tormenta eius, cui fideicommissaria libertas debetur. & magis est, ne puniatur ob hoc, quod sub eodem testamento fuit, nisi particeps sceleris fuit. Domini appellatione & pro parte domini

dominum contineri, dicendum est. Domini appellatione, etiam filius familias, ceterique liberi, qui in potestate sunt, continentur. Silianum enim senatusconsultum non solum ad patrem familias, uerum ad liberos quoque pertinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sunt in potestate? Marcellus libro duodecimo digestorum dubitat. ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt. in eo autem, qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere senatusconsultum, quamuis in adoptato locum habeat. sed nec in alium occiso locus est senatusconsulto. De matris seruis, filio filiae occisis, quaestio non habetur. Si pater ab hostibus captus sit: quaestio de seruis habendam & supplicium, filio occiso, eleganter Scaeuola ait. quod etiam post mortem patris probat, si ante, quam suus ei haeres existat, occisus fuerit. idem Scaeuola ait, constantius defendendum, haerede instituto filio, de his quaestio habendam & supplicium, qui pure legati uel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso. quamuis enim si uiueret, haerede eo existente, ipsius non essent futuri: attamen ubi decessit, quia extinctum legatum & libertas est, senatusconsulto fore locum dicit. Si pater necatus sit: an de seruis filij quaestio habeatur, si forte in castrensi peculio seruos habuit? & magis est, quaestio de seruis filij habendam, suppliciumque sumendum, licet non sit in potestate filius. Si uir aut uxor occisi esse proponantur: de seruis eorum quaestio habetur. quanquam enim neque uiri serui proprie uxoris dicantur, neque uxoris proprie uiri: sed quia commista familia, & una domus est: ita iudicandum, atque in proprijs seruis, senatus censuit. Sed neque uxore occisa, neque marito, de seruis soceri quaestio habendam, senatus censuit. Marcellus autem libro duodecimo digestorum, etiam in soceri seruis idem, quod in marito, recte dicit.

Occisorum appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per uim aut caedem sunt interfecti: puta iugulatum, strangulatum, praecipitatum, uel saxo, uel fuste, uel lapide percussum, uel quo alio telo. Quod si quis (puta) ueneno, uel etiam quo alio, quod clam necare solet, interemptus sit: ad senatusconsultum uindicta mortis eius non pertinebit. hoc idcirco: quia toties puniendi sunt, qui auxilium domino non tulerunt: quoties potuerunt ei aduersus uim opem ferre, & non tulerunt. ceterum quid potuerunt facere aduersus eos, qui ueneno, uel quo alio modo insidiabantur? Plane si uenenum per uim infusum sit: senatusconsultum locum habet. ubicumque igitur uis adhibita est, quae interimere solet: ibi dicendum est, locum senatusconsulto fore. Quid ergo, si dominus ueneno, non per uim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo. licet enim cessat senatusconsultum Silianum, nec quaestio

Ratio suppliciumque de his, qui sub eodē tecto fuerunt, habeatur: tamen si qui conscij, uel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio afficiuntur: & adiri hereditas, apeririq; tabulæ etiam ante quæstionem habitâ possunt. Si sibi manus quis intulit: senatusconsulto quidem Silantiano locus non est, sed mors eius uindicitur: scilicet ut si in conspectu feruorum hoc fecit, potueruntq; eum in se sæuientem prohibere, poena adficiatur: si uero non potuerunt, liberent. Si quis non metu criminis imminētis, sed rædio uitæ, uel impatientia doloris sibi manus intulit: eius testamentum aperiri, & recitari, mortis casus non impedit.

Item illud sciendum est: nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem. liquere igitur debet, scelere interemptū, ut senatusconsulto locus sit. quæstionem autem sic accipimus, nō tormenta tantū, sed omnem inquisitionem & defensionē mortis. Hoc autem senatusconsultum eos quidem, qui sub eodem tecto fuerunt, omnimodo punit. eos uero, qui non sub eodem tecto, sed in eadem regione fuerunt: nō aliter, nisi conscij fuissent. eodem aut tecto qualiter accipiat, uideamus: utrū intra eosdē parietes, an & ultra, uel etiā intra eandem diatam, uel cubiculum, uel eandem domum, uel eosdem hortos, uel totam uillam, & ait Sextus, sic esse sæpe iudicatum: ut quicumq; eodē loci fuerunt, unde uocem exaudire potuerunt: hi puniantur, quasi sub eodem tecto fuerint: licet alij ualidioris uocis sint, alij exiguioris, nec omnes undiq; exaudiri possint. iuxta hoc tamen uidetur & diuus Hadrianus rescripsisse in hæc uerba. Serui, quoties dominis suis auxilium ferre possunt, non debent eorum saluti suam antepone. potuisse autem ancillam, quæ in eodē conclau cum domina sua fuerat, auxilium rei ferre, si non corpore suo, at certe uoce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut uicini, audirent: hoc ipsum manifestum est ex eo, quod dixit percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset. ultimum itaq; supplicium pati debet uel hæc: ne cæteri serui credant, in periculo dominorum sibi quenq; consulere debere. Hoc rescriptum multa continet. nam ei non parcat, quæ in eodē conclau fuit: & ei, quæ timuit morti, non ignoscit: & quod uel uoce oporteat seruos dominis auxilium ferre, ostendit. Si quis in uilla agens, occisus sit: plus q; iniquum est (si forte diffusa late prædia habeat) de omnibus, qui in ea regione fuerunt, seruis & quæstionem haberi, & supplicium sumi. sufficit ergo in eos, qui cum ipso, qui occisus dicitur, fuerunt: quicq; suspicionem cædis, aut conscientia attingi uidebuntur: quæstionem habere.

Cum dominus in itinere est occisus: de his, qui unâ cum eo fuerunt, cum occideretur, uel cum unâ fuissent, profugerunt: supplicium sumendum est. quod si cum domino nemo fuit, cum occideretur: cessant ista

senatusconsulta. Impubes seruus, uel ancilla nondum uiri potens, non in eadem caussa erunt. atas enim excusationem meretur. Impuberi autem utrum in supplicio tantum parcimus, an uero etiam in quaestione? & magis est, ut de impubere nec quaestio habeatur. & alias solet hoc in usu obseruari, ut impuberes nõ torqueantur. terreri tantum solent, & habena uel ferula cædi. Excusantur autem serui, qui auxilium tulerunt sine dolo malo. nam si fluxit se quis auxilium ferre, uel ditis gratia tulit: nihil hoc commentum ei proderit. Tulisse autem auxilium non tantum is uidetur, qui seruauit dominum, hoc est, qui poruit ita opem ferre, ut saluus esset dominus: uerũ is quoq; qui quidam uel ad auxilium cõueniretur: aut terruit aggressores, atq; si quis turbã conuocaret: aut si corpus suũ obiecit, uel alias corpore suo auxilium tulit. Non tamen semper, qui clamore usus est, auxilium tulisse uidetur. quid enim, si cum posset manu depellere à domino periculũ, ille clamorem inanem elegit: plectendus utiq; erit. Quid si uulnera ti sint serui, cum protegerent dominum: dicendum est, parci eis debere: nisi aut ipsi sibi uulnera ista fecerunt data opera, ne punirentur: aut talia uulnera isti acceperunt, ut possent nihilominus opem ferre, si uoluissent. Si dominus mortifere uulneratus superuixerit, nec de quorumquam seruorum suorum conquestus sit: etiam si sub eodem testo fuerunt, tamen parcendum illis erit.

II. CALLISTRATVS.

Diuus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc uerba. Cum constitit apud te, Piso charissime, Iulium Donatum postea, q̄ conterritus aduentu latronum profugerat uillam suam, uulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium seruorum suorum: nec pietas (pro seruis) nec sollicitudo hæredis obtinere debet, ut ad poenã *als deest uocentur, quos absoluit dominus ipse.

III. VLPPIANVS.

Si quis *ingrauescente ualetudine affectus, opem ferre domino non *als. inº potuit: subueniendum est ei. Si quis moriens dixisset, à seruo graui. uim mortis sibi illatam esse: dicendum est, non esse credendum domino, si moriens hoc dixit, nisi potuerit & probari. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necauerit, uel uxor maritũ: serui poena senatusconsulti liberabuntur. Sed si exaudissent, & opem non tulissent: plectendi erunt, nõ tantum si proprij essent mulieris, sed etiam si mariti. si tamen maritus in adulterio deprehensam occidat: quia ignoscitur ei, dicendum est, non tantum mariti, sed etiam uxoris seruos liberandos, si iustum dolorem exsequenti domino non restite-
runt.

runt. Si cum omnes domini aggressuram paterentur, uni seruus opem tulit: an sit excusandus, an uero (quia omnibus non tulit) plestendus? & magis est, si quidem omnibus ferre potuit: quamuis quibusdam opem tulerit, supplicio afficiendum. si uero simul omnibus non potuit: excusandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud datum est dicere: si cum duobus auxilium ferre non possit, eligat alteri esse auxilio: electione crimen eum contraxisse. quare & si seruus mulieris marito domino magis auxilio fuit, quam dominæ, uel contra: dicendum est, ignosci debere. Subuenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominæ occisa est, clusi ita fuerunt sine dolo malo, ut erumpere succurrendi causa, aut compræhendendi eos, qui eadem fecerunt, non potuerint. nec interest, à quo clusi continebuntur. sic tamen, si non data opera uoluerint se ita includi, ne opem ferre possent. Clusos accipere debemus, & si sunt uincti: si tamen ita uincti, ut omnino erumpere uincula, & auxilio esse non potuerunt. Ignoscitur etiã his, qui errore defecti sunt: surdus quoque inter imbecillos numerandus est, aut inter eos, qui sub eodem testamento non sunt: quia ut illi per spacium, ita hic per morbum nihil audit. Cæcus quoque ueniam mereri debet. mutum simili modo excipimus: sed ibi, ubi uocis tantum auxilium superfluit. furiosos excipi nequaquam dubium est. Si quis eorum seruū seruamque ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, uel cælauerit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ de sicarijs lata est, facinoris noxius fuerit. Si ex stipulatu seruus debeatur, & eadem domini arguerit, & pro præmio liber esse iussus sit: ex stipulatu actio stipulatori non datur. nam & si supplicio affectus fuisset, non daretur. quod si sub eodem testamento non fuit: ex stipulatu actio in æstimationem serui utilis erit creditori. Vtrum autem is solus uideatur uindicasse uel arguisse, qui ad hoc profilit ultro: an etiam is, qui cum accusaretur, ipse detorsit in alium crimine: & magis est, ut ille hoc præmio dignus sit, qui ultro ad accusationem profilit. Hi quoque, qui non poterunt aliàs ad libertatem peruenire: (ut puta, si hac lege distractus erat quis, ne mitteretur) poterunt propter hoc, quod in commune utile est, ad libertatem peruenire. De his quoque seruis, qui testamento manumissi sunt, perinde atque de seruis supplicium sumendum est. De his, qui ante, quam testamentum occisi occisæne aperiretur, profugissent, posteaque aperto testamento liberi scripti inuenirentur: perinde, atque de seruis quaestio habenda, supplicium quoque sumendum est. Nam est æquissimum, dominorum ultioni non obstare indulgentiam ipsorum: quam quo quisque plenior est expertus, eo grauiorē sceleris sui poenam meretur. Quod ad causam testamenti pertinet, si quod relictum erit

ab eo, qui occisus esse dicitur: id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendum uel curet, edicto cauetur: prius, quam de eius familia quaestio ex senatusconsulto habita, suppliciumque de noxijs sumptum fuerit. Aperire autem hic ille uidetur, qui naturaliter clausae, siue sint signatae, siue non sint ligatae, sed tantum naturaliter clausae. Aperire accipere debemus prohibitos nos, uel palam, uel secretum. omnis enim apertura prohibita est. Si quis ignorans occisum, aperuerit: non debet hoc edicto teneri. Et si sciens, non tamen dolo aperuerit, aequae non tenebitur: si forte per imperitiam, uel per rusticitatem ignarus edicti praetoris uel senatusconsulti aperuit. Si quis tabulas quidem non aperuerit naturaliter, linum autem incidit: excusatus erit: quia dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit. Si autem non totum testamentum, sed pars eius aperta sit: dicendum est, in edictum incidisse eum, qui aperuit. parui enim refert, utrum totum, an partem aperuerit. Si quis codicillos aperuit, testamentum non aperuit: in edictum incidit. nam & codicilli ad causam testamenti pertinent. item siue iure ualeat id, quod apertum est, siue non ualeat: attamen edicto locus est. Eadem seruanda sunt de his, quae ad causam substitutionis pertinent, si pupillus pupillam occisus occisam esse dicitur. Si alius aperuit, alius recitauit, alius descripsit: omnes in edictum incident, qui singula eorum fecerunt. Non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc edictum pertinet: ut ne quis adeat, bonorum uel possessio nem petat, ante quam quaestio de familia habeatur: ne haeres propter compendium suum familiae facinus occultaret. Eleganter Scauola ait, ut quis ad heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit: exploratum esse debere, idcirco eum non adisse, quod senatusconsulto edictoque terrebatur. Si conditioni intra die ex die mortis praestitutum parere iussi, ignorantia non paruerunt: si idcirco ignoratum est, quia metu senatusconsulti aperiri tabulae non potuerunt: succurritur eis ad implendam conditionem. sed si aliud impedimentum sit in non aduenda hereditate, quam aperiendarum tabularum, & senatusconsulti: nihil prodesse impedimentum senatusconsulti, si & aliud hic fuit: ueluti si praegnans uxor occisi fuit, uel etiam putabatur, & propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

III. P APINIANVS.

Qui postumos haeredes instituerat, non natis postumis uxorem secundo loco scripsit haeredem. cum a familia diceretur necarus, uxor diem suum obierat. haeredes mulieris actiones ex constitutione sibi dari postulabant. eos ita demum audiendos esse respondi: si mulier, quam in utero nihil gestare constabat, propter senatusconsultum

tum hæreditatem adire noluit. alioquin prægnante ea defuncta, male
lam iniuriæ querelam interuenisse.

V. VLPPIANVS lib. L. ad edictum.

Necessarios hæredes puto edicto compræhendi, si se misceant hæ
reditari. nec bonorū possessionem peti prætor permittit. & ego
puto ad omnes bonorum possessiones hoc edictum pertinere. Nō
aliās bona publicantur, quàm si constabit esse occisum patrem famili
as, & hæredem ante quæstionem de familia habitā, suppliciumq; sum
ptum, adisse hæreditatem. Vbi quis incuria necatus est, uel medici in
fidijs: adiri quidē hæreditas potest, sed hæredi defensio mortis incūbit.

VI. PAVLVS.

ET si certus sit percussor: tamen habenda est quæstio, ut cædis man
dator inueniatur. utiq; autē ipse maxime quæstioni dabitur, quā
tis & cæteri puniantur. Quamuis aliās in caput domini serui nō tor
quentur: recte tamen fiet quæstio, etiam si hæredem accuset: siue ex
traneus hæres, siue ex suis sit. si unus ex dominis non compareat: quæ
rendum est de casu eius per seruos, quos communes habuerunt. Magis
enim de salute aut ultione domini non cōparentis, quàm in caput præ
sentis torquebuntur. Si appetitus sit, nec occisus dominus: nihil sen
atusconsulto cauetur. ipse em̄ in familiā suam potest animaduerrere.

VII. IDEM.

ET in liberos extraordinarium auxilium habebit.

VIII. IDEM.

Senatusconsulto Siliano cauetur: si pœnæ obnoxius seruus uenif
set, quodcumq; animaduersum in eum esset, ut uenditor preciū
præstaret: ne emptori iniuriam fecisse uideretur senatusconsultū. Si
filius familias, qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit: omni mo
do id defendendum est, ut ex quibus casibus ad fiscum patris familias
bona pertinet: his casibus & huius peculium potius, quàm ad hæredes,
qui deliquerunt in adeundo, aut similiter ulti non sunt.

IX. CAIVS.

Cum fisco caduca bona defuncti addicuntur propter inultā mor
tem: in eum legatorum actio datur, & libertates ratæ sunt eorum
scilicet, qui senatusconsulto excipiuntur.

X. PAVLVS.

Si ex hæredatus filius, antequā adiretur patris hæreditas, occisus sit:
Sex euentu inspicietur, ut si adita fuerit hæreditas, quasi alieni fuisse
uideantur. Si uero irritum testamentum factum sit: quia ipsius essent, si
uiueret: omnia perinde aguntur, ac si dominus esset. Sub diuo Tra
iano constitutū est: de his etiā libertis, quos uiuus manumiserat, quæ
stionē haberi.

Idemq; erit & de his, qui ius anulorum petierant.
XI. TRIPHONINVS.

Si seruus à testatore occiso legatus sit, & prætor pro præmio statuerit
liberum eum esse: dicendum est non impediri libertatem.
XII. PAVLVS.

In cognitione aperti aduersus senatuscōsultum testamenticius, qui
à familia sua occisus dicatur: quinquennij tempus constitutum est
senatusconsulto, Tauro & Lepido consulibus. quod tamen ad extrane
os pertinet. Nanq; eos, qui paricidij pœna teneri possunt, semper accu
sare permittitur eodem senatusconsulto.
XIII. VENVLEIVS SATVRNINVS.

Excipiuntur eodem senatusconsulto Silaniano impuberes serui.
Trebis autem Germanus legatus etiam de impubere sumi ius
sit supplicium, & tamen non sine ratione. nam is puer nec multū à pu
bertate aberat, & ad pedes domini cubuerat, cum occideretur, nec po
stea eadem eius prodiderat. ut enim opem ferre eum non potuisse cō
stabat, ita silentium præstitisse, etiam postea certum erat: & his dunta
xat impuberibus senatusconsulto parci credebatur, qui tantum sub eo
dē testō fuissent. qui uero ministri, uel participes cædis fuissent, & eius
ætatē (quantū nondum puberis) ut rei intellectū capere possent: his nō
magis in cæde domini, q̄ in nulla alia causa parci oportere.
XIII. CAIVS.

Si sequens gradus ultus fuerit necē testatoris: an prior hæreditas ad
sillum transferatur: & ait Papinianus, non esse hoc. nam pœna illius,
huius præmium esse non debet. Cum ex parte hæredi instituto lega
tum quoq; erat, & in ulciscenda morte cessauerat: diui Seuerus & An
toninus rescripserunt, tam hæreditatis portionē, quàm legatum ei aufe
rendum: hæredibus autem, qui in ulciscenda morte defuncti cessauē
rant, tam testamento, quàm ab intestato auferūtur bona: forte & si qua
si patronus uenit, quamuis hic suo iure admittatur.
XV. MARTIANVS.

Domino à familia occiso, seruus communis necem eius detexit
fauore libertatis. liber quidem fieri debet: precij autem partē sibi
contingentem socium consequi oportet.
XVI. MARCELLVS.

Prius de se familia torquenda est: & si confiteatur, tunc interroge
tur, quo mandante flagitium admissum sit.
XVII. MODESTINVS.

Et de inofficioso testamento queri idem, & mortem uindicare de
functi
XVIII. IDEM.

functi non prohibetur. idem Paulus respondit.

XIX. IDEM.

Cum dominus occiditur, auxiliū ei familia ferre debet, & armis, & manu, & clamoribus, & obiectu corporis. quod si, cum posset, non tulerit: merito de ea supplicium sumitur.

XX. PAPINIANVS.

Hæres, qui ueneni causam persequitur, res hæreditarias urgentes ordinare, saluis probationum indicijs, non prohibetur.

XXI. IDEM.

Propter ueneni quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur: cum eo quoque suspenso crimine, recte petatur. aliud senatui placuit, cum à familia dominus necatus dicitur: seruorum uide licet causa, quorum libertatem quæstionis habendæ gratia negligi necesse esset. Neptis, quæ possessionem auia petierat, mortem eius (interfectam sciens) non defenderat. fideicommissum, quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit. dolus enim hæredis punitus est. si autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit: fideicommissum esse retinendum, integrato iure debiti, rationis est. Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis: hæredibus, qui non perfunctorie debitum officium impleuerant (quamuis non prouocassent) hæreditatem auferri non oportere uisum est.

XXII. PAVLVS.

Caius Seius cum languesceret, questus est se ueneno occidi à seruo suo, & sic expirauit. cū hæres exstitisset Lucia Titia soror, & mortē eius exsequi neglexisset, & ipsa post annū decimum decessisset: exstitit, qui bona nunciaret Caij Seij. Quæro, an morte Titia exstinctum sit crimen? Paulus respondit. causam, de qua quæritur, (cum sit pecuniaria) morte ingrata hæredis exstinctam non uideri.

XXIII. METIANVS.

Si ante, quàm patefieret testatorem occisum, tabulæ testamenti sapertæ essent, deinde innotuisset id admissum esse: causa cognita, puto compellendum institutum adire hæreditatem, quam suspectam diceret, & ex Trebelliano senatusconsulto restituere.

XXIIII. VLPIANVS.

Si quis quasi suspectam hæreditatē coactus adiit, non tenet edicto.

XXV. CAIVS.

Lege Cornelia cauetur de præmio accusatoris, qui requisit & renunciauit eos seruos, qui ex ea familia ante quæstionē fugerint: ut in singulos seruos, quos cōuicerit, quinq; aureos ex bonis occisi, aut si inde

si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. Quod præmium non in omnes seruos, qui sub eodem testamento locuti fuerint, sed in eos solos, qui eadem admisissent, accusatori tribuitur. Præterea cauetur: ut de his, qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicarijs iudicium fiat: ita ut ex uinculis causam dicant, & conuicti perinde, ac serui, puniantur: & ei, qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis damnati.

Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui aduersus edictum prætoris tabulas testamenti aperuisse, uel quid aliud fecisse dicitur. nã (ut ex supra dictis apparet) plura sunt, propter quæ poena edicti constituta est. Palam est autem, popularem actionem esse, cuius poena in centum aureos ex bonis damnati extenditur: & inde partem dimidiam ei, cuius opera conuictus erit, præmij nomine se daturum prætor pollicetur: partem in publicum redacturum.

XXVI. SCAEVOLA.

Fideicommissum, quod ex testamento fratris patruelis Caius Seius Titio debebat, ab hæredibus Seij Titius accepit. quæsitum est, cum necem Caij Seij hæredes eius non uindicauerint: an nihilominus hæredes ut indignos accusare possit ob id, quod necem eius non uindicauerint: nec ob sit ei, quod ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit: respondi. nihil proponi, cur ob stet.

XXVII. CALLISTRATVS.

Si de pluribus hæredibus, quibusdam inuitis aut ignorantibus, apertum erit testamentum: non amittunt portiones suas, qui culpa carent.

**SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBV-
erit, uel coegerit. Tit. VI.**

I. VLPIANVS.

Vi dum captat hæreditatem legitimam, uel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, uolente eo facere testamentum, uel mutare: diuus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones: denegatisq; ei actionibus, fisco locum fore. Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo seruus eius scriptus erat: quamuis manumissus adierit hæreditatem, actiones ei denegantur: cum & liberis eius, si quid fuerit datum, denegari debeat, & si non fuerint in potestate. Sed si legatum ei relictum sit, idq; restituere sit rogatus: consequens erit dicere, admitti eum ad legatum, quod non ipse habiturus esset, sed ad alium se translaturus. Si plures hæredes instituti sint, & omnes dolo fecerint,

Gg rint,

runt, quo minus testamentum mutaretur: dicendum est, actiones omnibus denegari, quia omnes dolo fecerunt.

II. PAVLVS.

SI quis dolo malo fecerit, ut testes non ueniant, & per hoc deficiat facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei, qui dolo fecit: siue legitimus hæres sit, siue priore testamento scriptus. Fratris autem factum fratri non nocet. Si fidei eius, qui dolum admisit, commissum est, ut hæreditatem restitueret: ea hæreditas caduca cum suis oneribus fiet: ut commodum legis Falcidiae fiscus sentiat, dodranis autem fideicommissarius.

III. PAPINIANVS.

Vtrum, qui non per uim, nec dolum, quo minus uxor contra eum mutata uoluntate codicillos faceret, intercesserat: sed (ut fieri adsolet) offensam ægræ mulieris maritali sermone placauerat: in crimen non incidisse respondi: nec ei, quod testamento fuerat datum, auferendum.

DE IVRE CODICILLORVM. Tit. VII.

I. VLPPIANVS.

Seuerissime rescriptum & constitutum est: eum, qui testamentum facere opinatus est, nec uoluit quasi codicillos id ualere: uideri nec codicillos fecisse. Ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis potest ualere, tamen non debetur.

II. IULIANVS.

SI ei, qui post testamentum factum, & ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur: utile est, quod si ei, qui post testamentum factum, & ante quam codicilli scriberentur, mortuus esset, datum esset: pro non scripto habetur. Codicillorum ius singulare est. unde quæcumque in his scribentur: perinde habentur, ac si in testamento scripta essent. Ideoque seruo, qui testamenti facti tempore testatoris fuit, & codicillorum tempore alienus, non recte libertas directa datur. Et contra, si cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatoris: intelligitur alieno seruo libertas data. & ideo licet directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundem est. Furiosus non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quidquam agere intelligitur, cum per omnia & in omnibus absentis uel quiescentis loco habeatur. Hæreditas testamento inutiliter data, non potest codicillis quasi hæreditas confirmari: sed ex fideicommissis petitur, salua ratione legis Falcidiae.

Idem

III. IDEM.

Si quis cum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, BONORVM VE POSSESSOR, EIVS FIDEICOMMITTO**: fideicommissa praestari debent: quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet, & codicillos facit, perinde haberi debet, ac si omnes haeredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas uel bonorum possessio peruentura est. Sed & si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus, uel suus haeres: si fideicommissum praestari debebit. intelligitur enim is quoque haeres scriptus. unde non perinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos. Testamento facto, etiam si codicilli in eo confirmati non essent, uires tamen ex eo capient. Denique si hereditas ex testamento adita non fuisset: fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius erit momenti.

III. IDEM.

Eum, qui codicillorum tempore soluendo sit, recte libertatem dare placuit: quamuis testamenti facti tempore soluendo non fuerit.

V. PAPIANVS.

An te tabulas testamenti codicilli facti non aliter ualent, quam si testamento, quod postea factum est, uel codicillis confirmantur, aut uoluntas eorum quocumque iudicio retineatur. sed non seruabuntur ea, de quibus aliter defunctus nouissime iudicauit.

VI. MARTIANVS.

Dius Seuerus & Antoninus rescripserunt: nihil egisse matrem, quae cum pure liberos suos haeredes instituerit, conditionem emancipationis codicillis adiecit: quia neque conditionem haeredi instituto codicillis adijcere, neque substituere directo potest. Codicillos etiam plures quis facere potest: & ipsius manu neque scribi, neque signari necesse est. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, ut non aliam ualere uelit, quam sua manu signatos & subscriptos: tamen ualent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint. nam ea, quae postea geruntur, prioribus derogant. Codicillos is demum facere potest, qui & testamentum facere potest. Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legauerit, licet testamento confirmatis: pro non scripto legatum est.

VII. IDEM.

Quaedam non referuntur ad confirmationem codicillorum: ueluti si ante captiuitatem quis codicillos confirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam non ualent. idem est, si aliquo modo ius testamenti faciendi habere desierit. praeterea in illis, quae non iuris, sed facti sunt: non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque

si, ubi confirmantur, scriptum fuisset. ueluti si ita in codicillis scriptum erit, *VESTEM, QVAE MEA EST*: codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. item si ita, *SI TITIVS VIVVS EST*, uel *SI TOT ANNORVM EST*, codicillis legauit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

VIII. PAVLVS.

Conficiuntur codicilli quatuor modis. aut enim in futurum confirmantur, aut in praeteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento. sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus: quonia creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam haereditatem. Codicilli toties ualent, quoties quis testamentum quoque facere potuit: non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere: (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si iure testamenti factionem habuit. Si post factum testamentum codicillos quis confirmauerit, deinde adrogandum se praebuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: quaeritur, an ex codicillis legata debeantur? nam nec testamentum ualet: & eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit: nec similis est iuro, qui recte codicillos confirmauerit. licet enim is testamentum facere non possit: tamen testamentum, quod ante fecerat, in eodem statu est. huius autem testamentum sublatum est, & de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus codicillos ualere. nam & si postumus natus ruperit testamentum, & decesserit: nihilominus codicilli ualent. Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an iure militari ualeant codicilli, quaeritur? quoniam testamentum iure communi ualet, nisi militiae tempore resignauerit, uel quaedam adiecerit: certe codicilli militiae tempore facti non debent referri ad testamentum, sed iure militari ualent. Si ei seruo, qui testamento legatum acceperit, libertas codicillis detur: utile legatum esse dicemus, quasi ab initio constiterit legatum. Si quis certi generis codicillos confirmauerit, puta *QVOS NOVISSIMOS FECERO*: non utique statim quae codicillis dantur, consistere uidebuntur, quamdiu alij quoque fieri possint. & ideo si alij postea fiant: legata in prioribus data non ualebunt.

IX. MARTIANVS.

Aristo negauit ualere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, nec ne esset, ignorasset. *VLP IANVS* notat, nisi ueteranus fuerit, tunc enim & testamentum ualebit.

X. PAPINIANVS.

Quod

Quod per manus traditum est, codicillis hereditatem dari non posse, rationem illam habet: ne per codicillos, qui ex testamento ualent, ipsum testamentum, quod uires per institutionem heredum accipit, confirmari uideretur.

XI. IDEM.

Qui graui utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patre sensisse constitisset: placuit libertates à solo filio præstari posse.

XII. IDEM.

Redemptis à sorore partibus.

XIII. IDEM.

Illud sine dubio dici non potest, etiam filiam manumittere cogendam: cum ab ea nihil pater petierit, & iure suo hæres extiterit. Traditum solet de eo, qui cum tabellas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, *TITIVM HAEREDEM ESSE VOLO*. sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem à legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere uoluit, reliquerit: an uero testamentum facere se existimauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peti poterit. Voluntas autè quæstio ex scripto plerumque declarabitur. nam si forte à Titio legata reliquit, & substitutum adscripsit, si hæres non existisset: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere uoluisse intelligetur.

XIII. SCAEVOLA.

Quidam referunt (quantum repeto) apud Iulianum Sabini & Cassij & Proculi expositam esse in quæstione huiusmodi controuersiam. an legata, quæ postea, quam instituti mortem obierint, codicillis adscripta uel adempta sunt, à substitutis debeantur? (id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta ualeat, ac si testamento facta esset?) quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini & Cassij collectio, quam & ipsi reddunt, illa est. quod codicilli pro parte testamenti habeantur, obseruationemque & legem iuris inde traditam seruent. ego autem auius sententiam Proculi uerissimam dicere. ut enim nullius momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti tempore fuerit: (esse enim debet, cui detur: deinde sic quæri, an datum consistat: ut non ante iuris ratio, quam persona quærenda sit) ita in proposito, quod post hæredis obitum codicillis legatum uel ademptum est, nullius momenti est: quia hæres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est, eaque ademptio & datio nunc uana efficietur. Hæc in eo hærede, qui ex asse institutus erit, dato substituto: ita, ut ab instituto codicilli confirmarentur.

Gg ij Quod

Quod si duo instituti sint substitutis datis, unusq; eorū decesserit: uti lia uidentur legata. sed circa cohæredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si **QUISQVIS MIHI HAERES ERIT** legatum erit: an uero non, quia sit substitutus hæres, qui partem faciat, licet ipse non debeat: idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multoq; magis solum cohæredem totum debere puto: quia is adiunctus sit, qui etiam tunc, cum adiungebatur, in rebus humanis non erat.

XV. PAVLVS lib. XI. *questionum.*

Sed cum ea testatoris uoluntas fuerit, ut ex uniuersa hæreditate legata erogarentur: dicendum, scriptis hæredibus profuturam doli exceptionem, si amplius, quàm hæreditaria portio, petatur.

XVI. AFRICANVS.

Ab intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debeat. quicumq; enim ab intestato successerit, locum habent codicilli. nam unus casus est: nec interest, qui succedat, dum intestato succedat. ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecerit, pertinent codicilli. & (ut manifestius dicam) intestato patrefamilias mortuo, nihil desiderant codicilli, sed uicem testamenti exhibent. testamento autem facto ius eius sequuntur.

XVII. PAVLVS.

Literæ, quibus hæreditas promittitur, uel animi affectus exprimitur, codicillorum uim non obtinent.

XVIII. CELSVS.

Plotiana Celsi suo salutem. Lucius Titius his uerbis ita cauit. **SI QUID TABVLARVM, ALIUD'VE EIVS GENERIS AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS, RELIQUERO: ITA VALERE VOLO.** quæro, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse? Iubentius Celsus Plotianæ salutem. hæc uerba, **SI QUID AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS RELIQUERO, VALERE VOLO:** etiam ea, quæ ante testamentum scripta sunt, cōprehendere uidentur.

XIX. MARTIANVS.

Is, qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus: hærede eo relicto, quæ postea procreauit. adgnatione sui hæredis nemo dixerit codicillos euanuisse. igitur si nihil tum depositum sperauit: codicilli non euanescent, & quæ relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, soluere compelletur, non etiam postumus. sed & si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse: simili modo dici potest, omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atq; si solus hæres exstitisset patri. **VLP IANVS** notat. imò duntaxat

at partem debet. eorū tamen, quæ pro parte præstari nõ possunt, nihil omnino præstādum: quoniam ille nõ fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum.

XX. PAVLVS.

Si palam hæres nuncupatus sit, legata autem in tabulas collata fuerint: Iulianus ait, tabulas testamenti non intelligi, quibus hæres scriptus non est: quodq; magis codicilli, quàm testamentum existimādæ sint, & hoc puto rectius dici.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS LIBER PRIMVS.

Er omnia exæquata sunt legata fideicommissis.

II. VLPIANVS.

Sciendum est, eos demum fideicommissum posse relinquere, qui testandi ius habent.

III. IDEM.

Hæc uerba testatoris, **QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPITIS HAERES ERIT**, aut **SI HAERES ERIT SEIVS**, uel **SI HAEREDITATEM ADIERIT**: subiectum legatum uel fideicommissum non faciunt conditionale.

IIII. IDEM.

Si quis in fundi uocabulo errauit, & Cornelianum pro Semproniano nominauit: debetur Sempronianus. sed si in corpore errauit: non debetur. Quod si quis, cum uult uestem legare, suppellectilē adscribit, dum putat suppellectilis appellatione uestem contineri. Pomponius scribit uestem nõ deberi: quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum, uel aurichalcum cōtineri, uel (quod stultius) uestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim uocabula immutabilia esse, hominum mutabilia. Si quis hæredes instituerit, & ita legauerit, **QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HAERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE**: ab omnibus hæredibus uideri legatū, quando ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

V. PAVLVS.

Seu electione legata, semel duntaxat optare possumus. Labeo ait

ait. cum certa res aut persona legatur ita, QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES DATO, & communis sit: totum deberi. Trebatium uero respondisse, partē deberi, Cassius scripsit. quod & uerius est. Cū fundus communis legatus sit non adiecta portione, sed MEVM nominauerit: portionem deberi constat.

VI. IULIANVS.

STICHVM, QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES MEVS DATO. magis conditionem legato inieciſſe, quā demonstrare uoluisse patremfamilias apparet: eō, quod si demonstrandi causa haec oratio poneretur, ita concepta esset, STICHVM, QVI MEVS EST, non, QVI MEVS ERIT. sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit: ut si totum alienauerit, legatum extingatur: si partem, pro ea parte debeatur, quae testatoris mortis tempore fuerit.

VII. PAVLVS.

Legatum seruo delatum dominus potest repudiare.

VIII. POMPONIVS.

SI ex toto fundo legato testator partem alienasset: reliquam dumtaxat partem deberi placet: quia etiam si adiecisset aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet. Si ita scriptum sit, LVCIVS TIVS HAERES MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS DECEM SEIDATO. cum utro uelit, Seius aget: ut si cum uno actum sit, & solutum, alter liberetur: quasi duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. quid ergo, si ab altero partem petierit? liberum ei erit ab alterutro reliquum petere. idem erit, & si alter partem soluerit. Si ita legatum sit, LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS IN HOMINES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET: non potest legatarius partem seruorum uindicare, pro parte numos petere: quia unum in alterutra causa legatum est, quemadmodū & si olei pondoginquaginta, aut in singulas libras certū as legatum sit: ne aliter obseruantibus, etiam uno homine legato, diuisio concedatur. nec interest, diuisa ea summa, an iuncta ponat. certe octo seruis legatis, aut pro hominibus certa pecunia legata, non posse inuitum heredem partem pecuniae, partem mancipiorum debere constat.

IX. IDEM.

ID, quod apud hostes est, legari non posse, Octavianus scripsit, & post Iulianum iure consistere.

X. PAVLVS.

Iulianus nec à filiofamilias sine iussu patris optari posse, nec ante aditam hereditatem putat. quod est uerum.

XI. PAPINIANVS.

Cum

Cum filiofamilias uel seruo alieno legatum uel hæreditas datur, fideicommissum patri uel domino potest: ac tum demum ex persona ipsorum fideicommissum uires capit, cum ipsis, per quos commoedum hæreditatis uel legati patri dominione quaritur, fideicommissum relinquatur. denique Iulianus non in subtili ratione motus: patrem, cuius filius hæres institutus esset, exero quidem habita ratione legis Falcidiae restituere hæreditatem respondit: quoniam ex persona filij teneretur. ipsi uero filio, non admissa Falcidia: quia ex persona sua sibi filius obligari non posset, ac pater non ut hæres, sed ut pater rogari uideretur. & ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit ex legato uel hæreditate filio relictis, restituere: isque uiuo patre decedat: omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris sui uires acceperit.

XII. POMPONIVS.

Si mihi & tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente hæres tibi exstitero: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi hæres sim, adquiram. & si uoluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit: ex hæreditario legato petere eam me posse, Proculus ait. Si quis seruos, quos Gadibus haberet, eo testamento, quod Romæ morans fecerat, triduo, quo mortuus fuerit, hæredem dare mihi damnauerit: ratum esse legatum, & angustias temporis nihil legato nocere. Regula iuris ciuilis est, quæ efficit, ut quibus ipsis legare possumus, eorum quoque seruis legare possimus. In legatis nouissimæ scripturæ ualent: quia & mutari causa præcedentis legati, uel die, uel conditione, uel in totum ademptione potest. sed & si sub alia, uel alia conditione legatum ademptum est: nouissima ademptio spectanda est. Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura ualeat. nam si ita scripsero, **QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO.** quod infra legatum erit, non ualebit. nam & eum sermonem, quo præsentia legata data in diem profertur, ad postea quoque scripta legata pertinere placuit. uoluntas ergo facit, ut in testamento scriptum ualeat.

XIII. IDEM.

Cum incertus homo legatus tibi esset, hæres Stichum seruo tuo tradidit. Neratius respondit. si uoluntate domini tradidit, uel ratum hoc dominus habuit: perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

XIII. VLPIANVS.

Si ita sit adscriptum, **SI CUI BIS LEGAVERO, SEMEL EI HÆRES DATO, uel SEMEL DEBEATUR,** & eidem duas quantitates adscripserit, uel duos fundos: an utrunque debeatur? & ait Aristo, unum

Hh uidem

uideri legatum nam quod ademptum est, nec datum uidetur, secundum
Celsi & Marcelli sententiam, quæ uera est. Sed Papinianus libro deci-
monono quaestionum ait. & si post legata sapius adscripta idem hæc
subijciat semel præstari uelle, & hoc ante impletum testamentum fece-
rit: ipso iure uideri cætera legata adempta. sed quod magis erit adema-
ptum: non enim apparet. & ait, posse dici, exiguius esse præstandum.

XV. PAVLVS.

Qui quartam partem bonorum legare uoluit, dimidiam scripsit.
Proculus recte ait, posse defendi quartam legatam: quia inesset
dimidiæ. idem erit, & si quinquaginta uoluit legare, & centum scripsit
sint. quinquaginta enim debebuntur. Sed & si plus legare uoluit, & mi-
nus scripsit: ualebit legatum. Si quis unam summam filiabus lega-
uerit, ut etiam de postuma sentiret: si ea non est nata, superstici solidum
debebitur.

XVI. POMPONIVS.

Si duobus cõiunctim res legata sit: quamuis alter in rerum natura
non fuerit, alteri deberi solam partem. & hoc puto uerum esse. Hæ-
res, adiecto ei nomine cuiusdam, qui hæres non sit, dare damnatus: to-
tum legatum debet. nam & si duos ex hæredibus suis nominatim quis
damnasset, & alter hæreditatem non adisset: qui adisset, totum debe-
ret: si pars eius, qui non adisset, ad eum, qui adisset, perueniret. Si Ti-
tio & postumis legatum sit: non nato postumo totum Titius uindicabit.
sed & si testator Titio & postumis uiriles partes dari uoluerit, uel eti-
am id expresserit: totum legatum Titio debetur non nato postumo.

XVII. VLPIANVS.

Qui filiabus legauit, si mentionem aliqua parte testamenti postu-
mæ fecit: uidetur in filiarum legato & de postuma sensisse. Si
quis ita legauerit, SI QVA FILIA MIHI GIGNITVR, EI HAERES ME-
VS CENTVM DATO: pluribus natis, uidetur singulis tantundem lega-
gasse. quod ita accipiendum: nisi euident sit contraria sententia testa-
toris. Si uni ex hæredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio iu-
dicis familiæ eriscundæ, manifestum est. sed & si abstinuerit se hæredi-
tate, consequi eum hoc legatum posse constat.

XVIII. IULIANVS.

Et quidem totum legatum petere potest: quamuis à semetipso in-
utiliter ei legatum fuisset.

XIX. VLPIANVS.

Legata inutiliter data, Papinianus putat libris quaestionum confic-
tari per repetitionem postea forte in codicillis factam, HOC AM-
PLIUS EI HAERES MEVS DATO: & diuersum esse in illa scriptura,
QVAS PECVNIAS LEGAUI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST,
annua

ANNA, BIMA, TRIMA DIE HAERES MEVS DARE DAMNÁS ESTO. non enim hoc egisse testatoré, ut confirmaret, quæ inutilia essent: sed ut diem utilibus prorogaret. Idem eodem loco & in substituto impuberi scribit: ut si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat: si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri hæres exstiterit, aut impubes decesserit. In legato pluribus relicto, si partes adiectæ non sunt, æque seruantur.

XX. POMPONIVS.

Qui duos seruos habebat, si unum ex his legasset, ut non intelligeretur, quem legasset: legatarij est electio.

XXI. VLPIANVS.

Rege legato, & quæ postea accedunt, ad legatarium pertinent.

XXII. POMPONIVS.

Si grege legato aliqua pecora uiuo testatore mortua essent, in eorumq; locum alia essent substituta: eundem gregem uideri. & si de minutum ex eo grege pecus esset, & uel unus bos superesset: eum uindicare posse, quamuis grex desisset esse: quemadmodum insula legata si combusta esset, area posset uindicari.

XXIII. PAVLVS.

Si quis bonorum partem legauerit (ut hodie fit:) sine fructibus restituitur, nisi mora hæredis intercesserit.

XXIII. POMPONIVS.

Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse: ueluti **Q**UID EX VINO, **Q**UID ILLAM ANCILLAM PEPERISSE CONSTITERIT, uel ita, **Q**UOD IN FVNDÓ MEO NATVM ERIT, uel **FOETV, TAN TVM DATO**. Si usumfructum habeam, eumq; legauerim: nisi post ea proprietatem eius nactus sim, inutile legatum est. Si quis post testamentum factum fundi Titiani legato partem aliquam adiecerit, quam fundo Titiano destinaret: id quod adiectum est, exigi à legatario potest. & similis est causa allauionis: maxime si ex alio agro, qui fuit eius, cum testamentum faceret, eam partem adiecit. quod si post testamentum factum ex fundo Titiano aliquid detraxit, & alij fundo adiecit: uindendum est, utrum ne eam quoq; partem legatarius petiturus sit: an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit, cum nostra destinatione fundorum nomina & domus, non natura constituentur: & magis est, ut quod alij destinatum est, ademptum esse uideatur. Et si nauem legauero, & specialiter eam adscripsero, eamq; per partes totam refece- ro, carina eadem manente: nihilominus recte à legatario uindicabitur.

XXV. PAVLVS.

A filio hæredis etiam pure patri legari potest: nec interest, an die

Hh ij lega-

legati cedente in patris potestate sit. igitur & si iussu patris adita sit hæres reditas, imputabitur ei in Falcidiam.

XXVI. POMPONIVS.

Non amplius legatorum nomine ad quenquam pertinere videtur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superest. Si certum corpus hæres dare damnatus sit: nec fecerit, quo minus ibi, ubi id esset, traderet: si id postea sine dolo & culpa hæredis perierit: deterior fit legatarij conditio. Cum bonorum parte legata dubiū esset, utrum rerum partes, an æstimatio deberetur: Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerua rerum partes esse legatas existimauerunt. sed oportet hæredi succurri, ut ipse eligat: siue rerum partes, siue æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare hæres conceditur, quæ sine damno diuidi potest. sin autem uel naturaliter indiuisæ sint, uel sine damno diuisio earum fieri non possit: æstimatio ab hærede omnimodo præstanda est.

XXVII. PAVLVS.

Potest etiam hæres, uel paucioribus, uel in una re relictam partem legatario dare, in quam uel legatarius consenserit, uel iudex existimauerit: nec necesse habet legatarius, in omnibus rebus uindicare portionem.

XXVIII. VLPPIANVS.

Si creditori meo, tutus aduersus eum exceptione, id quod ei debeo, legem: utile legatum est, quia remissa ei exceptio uidetur. Sic & Aristo ait: id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum ualere: quia ciuilis mihi datur actio pro honoraria. Marcellus libro uicesimo octauo quæstionum putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si mihi legaueris: utile esse legatū, ut neq; Falcidia hoc minuat.

XXIX. PAVLVS.

Sin autem neq; modo, neq; tempore, neq; conditione, neq; loco debitum differatur: inutile est legatum.

XXX. VLPPIANVS.

Talis scriptura, QVAS PECUNIAS LEGAUI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HAERES MEVS ANNUA, BIMA, TRIMA DIE DATO, ad corpora legata non pertinet: sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continent: & ad ea tantū legata pertinet, quibus dies nō est adpositus. pinde si forte pure legatum est: ex hac adiectione progabitur. quod si forte centū mihi legata sint præsentia: utrū annua, bima trima die dabuntur, an uero præsentia: & ait Seruius & Labeo, in præsens deberi. quamuis igitur superuacua sit hæc adiectio, quantum ad uim & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, ut præsentem die legatū debeat. sed & si in annos singulos, aut singulos menses

les sit legatum relictum, cessabit ea scriptura: quia hoc legatum & ini-
 stum & finem habet. sed & si sub conditione sit legatum relictum, po-
 rest dici cessare annuam adiectione: quia dies incertus appellatur con-
 ditio. cui congruit, quod Trebatius existimat: si cui legetur, quando an-
 norum uiginti erit: uulgarem hanc clausulam cessare. Item si legetur
 pecunia, quæ in arca est, uel uinû, quod in apothecis est: dicendum est,
 cessare clausulam: quoniam quoties species legatur, cessare dicimus.
 hanc autem scripturam non solum ad præcedentia legata, sed ad uni-
 uersa, quæ testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius, Ofili-
 us, Trebatius responderunt, idcõ uerum est.

XXXI. PAVLVS.

¶ Sed etiam ad ea, quæ codicillis cõfirmatis postea legata fuerint, hæc
 clausula pertinet.

XXXII. VLPIANVS.

¶ Si quis à filio pupillo hærede instituto, cum is in tutelam suam uenisse
 set, pecuniam legauerit, & à substituto hærede legata repetierit: im-
 pubere filio mortuo, secundus hæres legatum non debet. quod ita
 uerum esse tam Sextus, quàm Pomponius putat, si repetitio legato-
 rum ad eum modum concepta sit: QVÆ A' FILIO MEO LEGAUI,
 QVÆ QVE EVM DARE IUSSI, SI MIHI HAERES ESSET: ID HÆ-
 RES MEVS IISDEM DIEBVS DATO. sed si ita repetita fuerint, LEGA-
 TA, QVÆ A' FILIO MEO LEGAUI, HAERES MEVS DATO: pure re-
 petita uidebuntur legata, duntaxat monstratione eorum facta. igitur
 & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debetur. Si quis
 plures Stichos habens, Stichum legauerit: si non apparet, de quo Sti-
 cho senserit: quæ* (hæres) elegerit, debet præstari. Si parti ciuitatis * als des
 aliquid sit relictum, quod ad ornatum, uel compendium reipublicæ est.
 spectet: sine dubio debetur.

XXXIII. PAVLVS.

¶ Si pluribus eadem res legata fuerit, siquidem coniunctim: etiam si al-
 ter uindictet, alter ex testamento agat: non plus, quàm partem habe-
 bit is, qui ex testamento ager. quod si separatim: siquidem euidentissi-
 me apparuerit, ademptione à priore legatario facta, ad secundum *lega * als. lega
 tariû testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum perueni- tum.
 re placet. sin aut hoc minime apparere potest: pro uirili portione ad le-
 gatum omnes uenire: scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissi-
 mus esset, utrunq; eorum solidum accipere uoluisset. tunc ei uni preci-
 um, alij ipsa res adsignatur: electione rei uel precij seruanda ei, qui prior
 de legato siue fideicommissõ litẽ contestatus est: ita tamen, ut non ha-
 beat licentiam altero electo ad alterum transire.

XXXIII. VLPIANVS.

Planè ubi transferre uoluit legatum in nouissimum: priori nõ de-
 bebatur, tamen si nouissimus talis sit, in cuius persona legatum nõ
 constitit, at si coniuncti disiunctiq; cõmissi sint: coniuncti unius perso-
 nã potestate funguntur. Si eadem res sæpius legetur in eodem testa-
 mento, amplius quàm semel peti non potest: sufficitq; uel rem conse-
 qui, uel rei æstimationem. sed si duorum testamentis mihi eadem res
 legata est: bis petere potero, ut ex altero testamẽto rem cõsequar, ex al-
 tero æstimationem. Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadẽ
 in eodem testamento sæpius: diuus Pius rescripsit, tunc sæpius præstan-
 dam summam, si euentissimis probationibus ostendatur, testatorẽ
 multiplicare legatum uoluisse. idemq; & in fideicommissõ constituit:
 eiusq; rei ratio euidens est: quod eadem res sæpius præstari non potest,
 eadem summa uolente testatore multiplicari potest. sed hoc ita erit ac-
 cipiendum, si non certum numerum corpus sit sæpius relictum: utpu-
 ta centũ, quæ in arca habet, sæpius legauit. tunc enim fundo legato esse
 comparandum credo. Sed si pondus auri uel argenti sæpius sit relictum:
 Papinianus respondit, magis summæ legato comparandum. merito:
 quoniam non species certa relictã uideatur. proinde & si quid aliud est,
 quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum: idẽ erit
 dicendum. Quod si rem emissem mihi legatam: usq; ad preciũ, quod
 mihi abest, competet mihi ex testamento actio, & multo magis hoc di-
 cendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit: si alter me
 restituere rogauerit, uel ipsam rem, uel aliud pro ea: aut sub conditio-
 ne legasset dandi quid pro ea. nã hactenus mihi abesse res uidetur, qua-
 tenus sum præstaturus. Si coniunctim res legetur, constat partes ab
 initio fieri, nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit
 legatum: uerum hi quoq; in quorum persona non constitit legatum:
 utputa si Titio & seruo proprio sine libertate. Sed & si in pupillari testa-
 mento legauerit alij eandem, quam mihi in suo testamento legauit: Lu-
 lianus scribit, concursu partes nos habere. interim igitur partem habe-
 bit is, cui in suo testamento legauit. Si duobus sit legatum, quorum
 alter hæres institutus sit: à semetipso ei legatũ inuõtiliter uidetur. ideoq;
 quod ei à se legatũ est, ad collegatariũ pertinebit. Inde dicitur, si duo
 sint hæredes, unus ex uncia, alter ex undecim uncijis, & eis fundus lega-
 tus sit: unciarium hæredem undecim partes in fundo habiturum, co-
 hæredem unciam. Planè si alter ex legatarijs hæres exstiterit hæredi, à
 quo legatum erat relictum: non ideo minus partem collegatario faci-
 et. retinet enim pro parte legatum. Si ita Titio legetur, *FVNDVM SEIA-
 NVM, VEL VSVFRVCTVM EIVS SIBI HABETO*: duo esse legata, &
 in at

in arbitrio eius esse, an uelit usum fructum uindicare. Sed & si quis ita legat Titio, *FVNDVM DO LEGO, VT EVM PRO PARTE HABEAT*: mihi uidetur posse dici, partem habiturum. uideri enim fundi appellatione nō totum fundum, sed partem appellasse. nam & pars fundi fundus recte appellatur.

XXXV. PAVLVS.

S alienum hominem hæres dare damnatus sit, & hic à domino mandatus sit: nihil ex hoc legato debetur.

XXXVI. POMPONIVS.

TITIAE TEXTORES MEOS OMNES, PRAETER QVA'M QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAUI, LEGO. PLOTIAE VERNAS MEOS OMNES, PRAETER QVA'M QVOS ALII LEGAUI, LEGO. cum essent quidam uernæ iisdem & textores: Labeo ait, quoniam nec quos Titia textores non legauerit, aliter apparere possit, quàm si cognitum fuerit, quos eorum Plotia legauerit: nec quos Plotia uernas non legauerit, intelligi possit: neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quaeritur. & ideo cōmunes ambobus esse. hoc enim iuris esse, & si neutrius legati nomine quidquā esset exceptum. quod si hoc modo esset legatum, TEXTORES OMNES, PRAETER VERNAS: & rursus VERNAS OMNES, PRAETER TEXTORES. qui & uernæ & textores sunt, neutri fuisse legatos. Nihil differt, utrum ita legetur, TITIO ET MAEUIO: an ita, TITIO CVM MAEUIO. ut rubiq; enim coniunctim legatum uidetur. Si alteri Stichū hæres dedit, quē duobus dare damnatus fuerat: & antequam interPELLARETUR ab altero, Stichus mortuus est: hæres non tenetur: quia nihil per eum factum intelligitur.

XXXVII. VLPIANVS.

Legato generaliter relicto, ueluti hominis: Caius Cassius scribit, id esse obseruandū, ne uel optimus uel pessimus accipiat. quæ sententia rescripto imperatoris nostri & diui Seueri iuuatur: qui rescripserūt, homine legato, actorem non posse eligi. Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitauit: electio hæredis erit, quē uelit dare. at si appareat: ipse fundus uindocabitur. sed & si lancē legauerit, nec appareat, quam: æque electio est hæredis, quam uelit dare.

XXXVIII. POMPONIVS.

Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest, hæredes eius possunt: ut alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet. Si legatum nobis relicto constituerimus nolle ad nos pertinere: pro eo erit, quasi ne legatum quidem sit. & ideo dicemus, nec confusas seruitutes: si forte mihi prædium legatum prædium meo debuerit seruitutes, sed & integra furti actio manebit, si seruus legatus

gatus sit, cuius nomine furti agere poterit legatarius.

XXXIX. PAVLVS.

CVM seruus legatus in fuga, uel longinquo absens, exigatur: operam præstare debet hæres, ut eam rem requirat & præster. & ita Iulianus scribit. an uero & sumptum in hanc rem facere hæres debeat. Africanus apud Iulianum quærit. putatq; sumptum præstandum. quod & ego arbitror sequendum. Fructus autem hi deducuntur in petitionem, nõ quos hæres percepit, sed quos legatarius percipere potuit. & idem in operis seruorum, uel uesturis iumentorum, uel nauis nauium dicendum. quod in fructibus dicitur, hoc & in pensionibus urbanorum ædificiorum intelligendum erit. in usurarum autem quantitate mos regionis erit sequendus. iudex igitur usurarum modum æstimabit & statuet. ipsius quoque rei interitum post moram, sicut in stipulatione: item paratus ancillarum: & si seruus fuerit legatus, & uel hæreditas, uel legatum, uel aliud per eum acquisitum sit: hæres præstare debet. Si Titius rem à me emisset, & eandem mihi legasset, ante quam ei traderem: mox ei tradidero, & precium recepero: uideretur quidem is prima facie rem mihi meam legasse, & ideo legatum non consistere: sed ex empto actione liberatus, utique per legatum rem uindicare poterò, quam tradidi. sed si nondum erat solutum mihi precium: Iulianus scribit, ex uendito quidem me acturum, ut precium consequar: ex testamento uero, ut rem, quam uendidi & tradidi, recipiam. Idem subiungit. si precium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum, tradideram: ex testamento me agentem liberationem consequi. Idem Iulianus scribit. si fundum testator, quem ab alio emerat, mihi legauit: hæredem cogendum mihi actione ex empto præstare: scilicet si nondum res tradita fuerit, uel defuncto, uel hæredi. Si quis alicui legauerit, licere lapidem cædere: quæsitum est, an etiam ad hæredem hoc legatum transeat? & Marcellus negat ad hæredem hoc legatum transmitti: nisi nomen hæredis adiectum legato fuerit. Hæres cogitur legati prædij soluere præteritum uestigal, uel tributum, uel solarium, uel cloacarium, uel pro aquæ forma. Scio ex facto tractatum, cum quidam duos fundos eiusdem nominis habens, legasset fundum Cornelianum, & esset alter prædij maioris, alter minoris, & hæres diceret minorem legatum, legatarius maiorem. uulgo fatebatur, utique minorem eum legasse, si maiorem non esse docere legatarius. Constat etiam res alienas legati posse: utique si parari possint: etiam si difficilis earum paratio sit. si uero Salustianos hortos, qui sunt Augusti, uel fundum Albanum, qui principali bus usibus deseruit, legauerit quis: furiosi est, talia legata testamento adscribere. Item campum Martium, aut forum Romanum, uel ædem

sacram

sacram legari non posse constat. sed & ea prædia Cæsaris, quæ in formam patrimonij redacta, sub procuratore patrimonij sunt, si legentur: nec æstimatio eorum debet præstari: quoniam commercium eorum, nisi iussu principis, non est, cum distrahi non soleant.

XL. IDEM.

Ed si res aliena, cuius commercium legatarius non habet: ei, cuius possidendi non est, per fideicommissum relinquatur: puto æstimationem deberi.

XLI. IDEM.

Cætera igitur, præter hæc, uideamus. & quidem corpora legari omnia, & iura, & seruitutes possunt. sed ea, quæ ædibus iuncta sunt, legari non possunt: quia hæc legari non posse, senatus censuit Auiola & Panfa consulibus. Tractari tamen poterit, & quando marmora uel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum conualescat: & siquidem ab initio non constitit legatum: ex post facto non conualescet, quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata: quia uires ab initio legatum non habuit. sed si sub conditione legetur: poterit legatum ualere, si existentis conditionis tempore mea non sit, uel ædibus iuncta non sit: secundum eos, qui & emi rem meam sub conditione, & promitti mihi stipulanti, & legari posse aiunt. purum igitur legatum Catoniana regula impedit, conditionale non: quia ad conditionalia Catoniana non pertinet. Item quæri potest, si quis binas ædes habens, alteras legauerit, & ex alteris aliquid iunctum, ei, cui ædes legauerit: an legatum ualeat: mouet quæstionem, quod ex senatusconsulto & constitutionibus licet nobis ex ædibus nostris in alias ædes transferre, possessoribus earum futuris. * (id est non * als de distracturis.) & ita Imperator noster & diuus Seuerus rescripserunt. nun sunt. quid ergo & legari ei possit, cui aliam domum leget: sed negandū erit: quia cum legatum est, nō est possessor futurus. Si duobus domum legauerit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad exstructi onem domus Seianæ, quam ei legauerat: non male agitabitur, an ualeat, quia dominus est utriusq; legatarius. & quid si quis domum deductis marmoribus legauerit, quæ uoluit hæredem habere ad exstruendam domū, quam retinebat in hæreditate: sed melius dicetur, in utroq; detractionem nō ualere: legatum tamen ualebit, ut æstimatio eorum præsterur. Sed & si quis ad opus reipublicæ faciendum legauit, puto ualere legatum. nam & Papinianus libro undecimo responsorū refert. Imperatorem nostrum & diuum Seuerum constituisse: eos, qui reipublicæ ad opus promiserūt, posse quid detrahere ex ædibus suis ut banis atq; rusticis, eorū ad id opus uti: quia hi quoq; non promerij

caussa id haberent. Sed uideamus, utrum ei soli ciuitati legari possit, in cuius territorio est: an & de alia ciuitate in aliam transferri possit: & puto, non esse permittendum: quanquam constitutum sit, ut de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius ciuitatis transferre. Hoc senatusconsultum non tantum ad urbem, sed & ad alias ciuitates pertinet. sed & diuorum fratrum est rescriptum ad libellum Plocriani & Epitychani, ob debitum publicum desiderantium, ut sibi distrahere permitteretur: qui eis distrahendi ius denegauerunt. Hoc senatusconsultum non tantum ad aedes, sed & ad balnea, uel aliud quod aedificium, uel porticus* in aedibus, uel tabernas, uel popinas extenditur. Itē prohibentur haec legari, quae non aliis praestari possunt, quae ut aedibus detraherentur, uel subducantur, id est marmora, uel columnae. idem & in tegulis, tignis, & ostijs senatus censuit. sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus. sed si cancelli, uel uela sint: legari poterunt. non tamen si stulæ uel castella. sed & automataria, & cantari, per quos aquae saliant, poterunt legari: maxime si impositicij sint. quid ergo in statutis dicendum: siquidem inhaerent parietibus: non licebit. si uero alias existant: dubitari potest. uerum enim uero mens senatusconsulti plenius accipienda est: ut si quae ibi fuerint perpetuo, quasi portio aedium: distrahi non possint. proinde dicendum est, nec tabulas aedium adfixas & parietibus adiunctas, uel singula sigilla adaequata legari posse. Sed si parauit quaedam testator quasi translaturus in aliam domum, & haec legatus dubitari poterit, an ualeat: & puto ualere. sed si ea, quae legatus adiunxit: extinctum erit legatum. sed si haeres ea iunxit, puto non ex-

XLII. IDEM.

Siue sciuit, siue ignorauit.

XLIII. IDEM.

Senatus enim ea, quae sunt aedium, legari non permisit. haec autem a mortis tempore aedium non fuerunt. haeres ergo aestimationem praestabit. sed si detraxerit, ut praestet: poenis erit locus, quamuis non ut uendat detraxit, sed ut exsoluat. Marcellus etiam scribit. si maritus diatam in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit: posse eum haec detrahere, quae usui eius futura sint, sine mulieris tamen damno: neque hoc ei senatusconsultum futurum impedimento. ergo si non est ei obfuturum, quo minus detrahat: dici oportebit, posse eum haec legare, quae detrahere potest. Legatum in aliena uoluntate poni potest, in haeredis non potest. Qui ab hostibus redemptus erit, legari sibi potest: & proficiet legatum ad liberationem uinculi pignoris, quod in eo habuit, qui redemit.

XLIIII. IDEM.

Se

Seruum filij sui castrensis peculiij legare pater potest: & si uiuo patre mortuus sit filius, & apud patrem peculiū remanserit: constitit legatū. cū enim filius iure suo nō utitur: retro creditur pater dominium in seruo peculiari habuisse. Si quis rem sibi, legatam ignorans ad huc legauerit, postea cognouerit, & uoluerit ad se pertinere: legatum ualebit: quia ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse uidetur res, ex quo adira hæreditas est. si uero repudiauerit: retro uidef repudiata fuisse hæredis. Si pocula quis legauerit, & massa facta sit, uel contra: item si lana legetur, & uestimentum ex ea fiat: Iulianus libro tricesimo secundo digestorum scripsit, legatum in omnibus consistere scriptis, & deberi, quod existat. quam sententiā puto ueram: si modo non mutauerit testator uoluntatē. sed & si lancē legauit, & massam fecit, mox poculum: debetur poculum, durante scilicet uoluntate.

Si aræ legatæ domus imposta sit: debetur legatario, nisi testator mutauerit uoluntatem. Eum, qui chirographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est uenditio. nam si chirographa ueneunt: nomen uenisse uidetur. sed & si nomen legetur: benigne id, quod deberur, accipiendum est, ut actiones aduersus debitore credantur. Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit: interdum procedere solum legatum poterit. ut puta si in fraudem creditoris data erit libertas: uel si is sit seruus, qui in perpetuā seruitutē uenierit. idem erit, uel si seruus est forte pignori datus. Si statuliberum hæres legaauerit: expediet hæredi ipsum statuliberum præstare magis, quàm æstimationem. etenim æstimationem ueram præstabit. ipsum uero si dederit: existente conditione, nullum sentiet damnum. iam enim æstimatione liberi hominis ab eo postea non petitur. Si duos fundos habens testator, alterius mihi usumfructū, alterum Titio leget: aditum mihi legatarius non debet, sed hæres cogetur redimere aditū, & præstare.

XLV. POMPONIVS.

Si à substituto pupilli ancillas tibi legassem, easq; tu à pupillo emisisses, & ante quàm scires tibi legatas esse, alienasses: utile legatū esse, Neratius, & Aristo, & Ofilius probant. Hæres seruum generaliter dare damnatus, sanum esse eum, promittere non debet: sed furtis & noxijs solutum esse, promittere debet: quia ita dare debet, ut eū habere liceat. sanitas autem serui ad proprietatem eius non pertinet. sed ob id, quod furtum fecit seruus, aut noxam nocuit: euenit, quo minus eum habere domino liceat: sicut ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. Si uero certus homo legatus est: talis dari debet, qualis est.

XLVI. IDEM.

Quæ de legato dicta sunt, eadem transferre licebit ad eum, qui uel Stichum, uel hominem dare promiserit.

XLVII. VLPPIANVS.

* Hæc aliàs de- sunt. **C**um res legata est, siquidem propria fuerit testatoris, & copiam eius habet hæres: morâ facere nō debet, sed eam præstare* (absq̃ mora. qua intercedēte, usuras & omnem utilitatem præstandam, Sabinus ait.) Sed si res alibi sit, quàm ubi petitur: primum quidem cōstat, ibi esse præstandam, ubi relicta est: nisi alibi testator uoluerit. nam si alibi uoluit: ibi præstanda est, ubi testator uoluit, uel ubi uerisimile est, eū uoluisse. & ita Iulianus scripsit, tam in proprijs, quàm in alienis legatis. Sed si alibi relicta est, aliò autem ab hærede translata dolo malo: nisi ibi præstetur, ubi petitur, hæres condemnabitur doli sui nomine. cæterū si sine dolo: ibi præstabitur, quò transtulit. Sed si id petatur, quòd pondere, numero, mensura continetur: siquidem certum corpus legatum est, ueluti frumentum ex illo horreo, uel uinum ex apotheca illa: ibi præstabitur, ubi relictum est: nisi alia mens fuerit testatoris. sin uero non fuerit certa species: ibi erit præstandum, ubi petitur. Itaq; si Stichus sit legatus, & culpa hæredis non cōpareat: debet æstimationē eius præstare. sed si culpa eius nulla interuenerit: cauere hæres debet de restitutione serui, nō æstimationē præstare. *(idem & in alijs in rē actionibus Iulianus putat.) Sed & si alienus seruus in fuga sit sine culpa hæredis, idem dici potest. nam & in alieno culpa admitti potest. cauebit autem sic, ut si fuerit adpræhensus, aut ipse, aut æstimatione præstetur. quod & in seruo ab hostibus capto constat. Sed si Stichus aut Pamphilus legetur, & alter ex his uel in fuga sit, uel apud hostes: dicendum erit, præsentem præstari, aut absentis æstimationem. toties enim hæredi electio est committenda, quoties moram nō est facturus legatario. qua ratione placuit, & si alter decesserit, alterum omnimodo præstandum, uel fortassis mortui precium. sed si ambo sint in fuga: nō ita cauendum, ut si in potestatē ambo redierint, sed si uel alter: & uel ipsum, uel absentis æstimationem præstandam. item si res aliena uel hereditaria sine culpa hæredis perierit, uel non compareat: nihil amplius, quàm cauere eum oportebit. sed si culpa hæredis res perierit: statim damnandus est. Culpa autē qualiter sit æstimanda, uideamus. an nō solum ea, quæ dolo, proxima, uerum etiam quæ leuis est: aut nunc quid & diligentia quoq; exigenda est ab hærede: quod uerius est. Itē si fundus chasmate perierit: Labeo ait, utiq; æstimationem nō deberi. quod ita uerum est, si nō post moram factam id euenerit. potuit enim eum acceptum legatarius uendere.

XLVIII. POMPONIVS.

Si

SI haredis seruus rem legatā ignorante domino subtraxisset, & uen-
didisset: ait Atilicinus, in factum dandā actionem: ut uel noxæ ser-
uum dederet dominus, uel ex peculio præstaret, quod ex uenditione
eius rei haberet. Si unus ex haredibus seruum legatum occidisset:
omnino mihi non placet, cohæredem teneri, cuius culpa factum non
est, ne res in rerum natura sit.

XLIX. VLP IANVS.

SI cui legetur, CVM QVATVORDECIM ANNORVM ERIT: utimur
scerto iure, ut tunc sit quatuordecim annorum, cum impleuerit. &
ita Imperatorem decreuisse Martianus scripsit. Ergo & cum sic re-
lictum est, CVM AD QVATVORDECIM ANNOS PERVENERIT, AN-
NVA BIMA TRIMA DIE, & decem & septem annorū mortis tempo-
re inueniatur: præsens legatum erit. proinde si quindecim annorum:
consequenter dicemus, post bienniū deberi. si sedecim: post annum. si
menses desint ad septimum decimum annum: residuis mensibus. hæc
ita, si putans minorē esse quatuordecim annorū, cum iam excessisset,
sic legauit. Si uero scit: triennium ad legati præstationem ex die testa-
menti facti numerabimus. Hoc autem legatum & conditionale est, &
in diem. conditionale est tamdiu, quāmdiu decimusquartus annus sit
completus: postea in diem. & ideo si quidem ante decimumquartum
annum decesserit: ad haredem nihil transit. cæterum postea: ad hære-
dem transfertur. quod si testamenti facti tempore minor quatuor-
decim annis filius inueniatur: puto tēpus ANNVA BIMA TRIMA DIE
præstationis ex die completi decimiquarti anni statim cedere: ni-
si euidentis alia mens probaretur testatoris aliud sentientis. Si Ti-
tio decē, quæ ego debeo, legauero: & rogauero eadem creditori præsta-
re: fideicommissum quidem in creditoris persona non ualeat, quia ni-
hil eius interest: hæres uero potest cum legatario agere, quia ipsius in-
terest creditori solui, ne eum conueniat. ergo propter hoc ualebit lega-
tum. Sed & si testator decē mihi sub fideiussore debuit: fideicommissi
petitio non solum haredi, sed & fideiussori cōpetit. interest enim eius,
solui mihi, quāmdiu ipsum cōuentum mandati actionem intendere. nec
interest, soluendo sit, nec ne. Iulianus quærit, si fideiussor creditori
legasset, quod ei deberet, an legatum ualeret: & ait, creditoris quidem
nihil interesse: uerum debitorem habere ex testamento actionem. in-
terest enim ipsius, liberari: quippè conueniri à fideiussoris haredem non
poterit. quod si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, ut
creditori soluat: & debitor, & fideiussoris hæres agere cum Titio ex
caussa fideicommissi poterunt: quia utriusq; interest legatarium solue-
re. Meminisse autem oportet: eum, qui damnatur, fundum uende-

re: non gratis damnari hoc facere, sed solum ut uendat uero precio. quod si certo precio sit damnatus facere: necesse habebit tanti uendere, quanti damnatus est.

L. IDEM.

SI seruus plurium sit: pro dominij portione legatum ei relictum adquiret. Si hæreditatis iudex contra hæredem pronunciauerit nõ agentem causam, uel luforie agentē: nihil hoc nocebit legatarijs. quid ergo si per iniuriam fuerit pronunciatum, nõ tamen prouocauerit: in iuria ei facta non nocebit legatarijs, ut & Sabinus significat. si tamen secundum substitutum pronuciet: an ille legatarijs teneatur, uideamus. & cum ius facit hæc pronunciatio, quod attinet ad ipsius personam: nõ quid legatarijs teneatur? nec enim tam improbe causari potest, secundum se iudicatum per gratiam. respondebit igitur & legatarijs, ut creditoribus. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit hæreditatem, uel necem testatoris non defenderit: legatorum persecutio aduersus fiscum locum habet. quid tamen si fiscus bona nõ agnoscat? ex necessitate redundabit onus legatorum ad hæredem. sed si subiecit delatorem sibi, ut eius hæreditas adiudicaretur, & oneribus careret, uel minus plene defendit causam: non se exonerat exemplo eius, qui coluforie de hæreditate litigauit. Si numerus numerũ legatus sit, neq; appareat, quales sint legati: añ omnia ipsius patrisfamilias deinde regionis, in qua uersatus est, exquirenda est. sed & mens patrisfamilias, & legatarij dignitas, & charitas, & necessitudo. item earum, quæ præcedunt, uel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

LI. PAPIANVS.

SED si certos numos, ueluti *QVOS IN ARCA HABEO*, aut certam lancem legauerit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora numerorum, uel rei legata continentur: neq; permutatione recipiunt, & exemplo cuiuslibet corporis æstimanda sunt.

LII. PAVLVS.

SI cui serui omnes cum peculio legati sint: etiam hi serui debentur, qui nullum peculiũ habent. Si à filio impubere sub conditione legatũ sit, & filius hæres exstiterit, deinde mortuus sit: potest dici patrisfamilias, qui à filio sub cõditione legauit, & à substituto pure repetijt: statim uoluisse à substituto dari, si filius pendente cõditione decessisset.

LIII. VLPIANVS.

Quid ergo si maiorem quantitatem à substituto reliquit? quod excedit: hoc erit, quod à substituto relictum est. quod uero concurrerit cum summa superioribus tabulis inscripta: inde debebitur. sed & si repetierit legatum cum alio: forte fundum mihi legauerat ab impubere

te, & repetijt hunc ab impuberis hærede mihi & Seio: repetitio hoc efficiet, ut pars mihi debeatur. Si quis duos hæredes scripserit, & damnauerit unumquẽq; solidam rem legatario præstare: idem est, atq; si duobus testamentis legatum esset. nam & si mihi & filio uel seruo meo esset eodem testamento legatum: sine dubio ualere legatum utriusq; ut & Marcellus apud Iulianum adijcit. Si hæres hominem legatum occidit ob facinus: sine dubio dicendum erit, eum ex testamento non teneri. sed si noxæ dederit, an teneatur, quia potest redimere? & puto teneri. sed si animal legatum occiderit: puto teneri, non ut carnem præstet, uel cætera: sed ut præstet preciũ, quãti esset, si uiueret. Item si ædes legatas ob dånium infectum possideri passus est: puto eum teneri. debuit enim repromittere. Sed si mortuum intulit, fecitq; locum legatũ religio sum: siquidem patremfamilias intulit, cum aliõ inferre non posset, uel ram opportune non haberet: ex testamento non tenebitur. an uero teneatur, ut precium loci præstet? & siquidem ipse paterfamilias illõ inferri uoluit: ex testamento non tenebitur. quod si hæres intulit suo arbitrio: debet præstare, si sit in hæreditate, unde precium præstetur. testator enim, qui legauit, uel aliõ uoluit inferri, uel precium loci legatario offerri. Item si seruum non ipse occidit, sed compulit ad maleficium, ut ab alio occideretur, uel supplicio afficeretur: æquissimũ erit, precium eum præstare. quod si sua mala mente ad hoc processit: cessabit æstimatio. Seruus legatus si ab hostibus captus sit sine dolo hæredis: non præstabitur. si dolo: præstabitur.

LIIII. POMPONIVS.

Turpia legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribunt: odio scribentis pro non scriptis habentur. Si Titia legatum relictũ esset, si arbitrato Seij nupsisset, & uiuo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei debebitur. Sed & si serui mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilominus debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quo minus perueniat ad libertatem. Si pars hæredi nominata sit in legando: uiriles partes hæredes debent. si uero omnes: hæreditarias.

LV. IDEM.

Nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant: quia nec tempore, aut loco, aut conditione si niri obligatio hæredis legatorum nomine potest.

LVI. IDEM.

Si legati serui nomine stipuletur legatarius, fugitiuum eum non esse præstari: nihil ueniet in eam stipulationem: quia qualis est, talis ex testamento præstari debet, nec ullũ in legato damnũ facere intelligit.

Vlpia.

LVII. VLP IANVS.

SI res obligata per fideicommissum fuerit relicta: siquidem scit eam testator obligatam, ab hærede luenda est: nisi si alio animo fuerit: si nesciat: à fideicommissario: nisi si uel hanc, uel aliam rem relicurus fuisset, si scisset obligatam, uel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. Quod si testator eo animo fuit, ut quanquam liberandorum prædiorum onus ad hæredes suos pertinere noluerit, non tamen utiq; aperte de his liberandis senserit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem à creditoribus, qui hypothecaria secum agerent, consequi, ut actiones sibi exhiberentur. quod quanquam suo tempore non fecerit: tamen per iurisdictionem præsidis prouinciæ id ei præstabitur.

LVIII. PAPINIANVS.

DOmus hæreditarias exustas, & hæredis numis exstructas, ex causa fideicommissi post mortem hæredis restituendas, boni uiri arbitratu sumptuum rationibus deductis, & ædificiorum ætatibus exarimatis, respõdi Vlpiano: si modo nulla culpa eius incendiũ contigisset.

LIX. VLP IANVS.

• als. quantitatibus exstantibus estimatis.

Quod si nulla ratione facta domum tradidisset: incerti condictioni ei competet, quasi plus debito soluerit.

LX. PAPINIANVS

Sumptus autem in reficienda domo necessarios à legatario factos, competenti ei legatum, cuius postea conditio existit, non esse reputandos, existimauit.

LXI. PAVLVS.

SI ancilla cum liberis legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi: & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

LXII. CELSVS.

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legauerit: una mortua, Seruius partum eius negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto. nam nec uerbis, nec uoluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

LXIII. CAIVS.

Capitoria scripturæ simili modo, neq; in hæreditatibus, neq; in legatis ualent.

LXIII. IDEM.

SI ita legatum sit, SEIO SERVOS DECEM DO, PRAETER EOS DECEM, QUOS TITIO LEGAUI: siquidem decem tantum inueniantur in hæreditate: inutile est legatum. si uero ampliores: post eos, quos Titius elegit, in cæteris ualet legatum: sed non in ampliores, quam decem, qui legati sunt. quod si minus: in tantos, quanti inueniantur. IL
li, si

LXIV. SI VOLET, STICHVM DO. conditionale est legatum: & non aliter ad heredem transit, quā si legatarius uoluerit: quamuis aliās, si sine adiectione **SI VOLET** legatum sit, ad heredem legatarij transmittatur. aliud est enim iuris, si quid tacite continetur: aliud si uerbis exprimat. Si domus fuerit legata: licet particulatim ita refecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, utile manere legatum. at si ea domo destructa, aliam eodem loco testator ædificauerit: dicemus interire legatum, nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.

LXV. IDEM.

ET si æquo precio emere uel uendere iusserit heredem suum testator: adhuc utile legatum est. quid enim, si legatarius, à quo emere fundum hæres iussus est, cum ex necessitate eum fundum uenderet, nullum inueniret emptorem: uel ex diuerso, quid si legatarij magis interesser eum fundum emere, nec aliter hæres uenditurus esset, quā si testator iussisset.

LXVI. IDEM.

Seruus uni ex hæredibus legatus, si quid in hæreditate maliciose fecisse dicatur (forte rationes interleuisse:) non aliter adiudicandus est, quā ex eo uolentibus cohæredibus questio habeatur. idem est & si extraneo fuerit legatus. Si ex pluribus hæredibus & ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: hæres non pro hæreditaria portione, sed pro uirili id legatum habere possunt.

LXVII. IDEM.

Si post mortem patris filio legetur: dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat legatum, nec intersit, an patri hæres exstiterit, nec ne. sed si seruo post mortem domini relictum est legatum: siquidem in ea causa durabit: ad heredem domini pertinet. idcirco adeo, ut idem iuris sit, & si testamento domini liber esse iussus fuerit. ante enim cedit dies legati, quā aliquis hæres domino existat. quo fit, ut hæreditati acquisitum legatum, postea hærede aliquo existente, ad eum pertineat: præter quā si suus hæres aliquis aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim, quia in unum concurrit, ut hæres existat, & dies legati cedat: probabilius dicitur, ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum: quā ad heredem eius, à quo scilicet libertatem consequitur. Si pure legatus seruus sub conditione liber esse iussus fuerit: sub contraria conditione ualet legatum. & ideo existente conditione, legatum perimetur: deficiente, ad legatarium pertinebit. & ideo si pendente conditione legatarius decesserit, posteaque defecerit conditio: ad heredem legatarij non pertinet legatum. Quod si idem pure legatus sit, & ex die liber esse iussus fuerit: omnimodo inutile legatum

gatum est: quia diem uenturam certum est. & ita Iulianus quoque sentit. unde ait si seruus Titio legatus sit, & idem post mortem Titij liber esse iussus fuerit: inutile legatum est: quia moriturum Titium certum est.

LXVIII. IDEM.

Seruo legato legari posse receptum est: quod adita hereditate frater si seruum adquiratur legatario, deinde sequatur legatum. Si seruum sub conditione legatum heres alienauerit, deinde conditio existiterit: potest nihilominus à legatario uindictari, nec extinguitur legatum. Si testator quosdam ex heredibus iusserit res alienum soluere: non creditores habebunt aduersus eos actionem, sed coheredes, quorum interest hoc fieri. nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dare iussit: sed alio quoque, ueluti si filiae nomine genero aut sponso dotem dare iusserit. non enim gener aut sponsus, sed filia habet actionem, cuius maxime interest *(indotata non esse.) Si fundus, qui legatus est, seruitutem debeat impositam: qualis est, dari debet. quod si ita legatus sit, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE: liber praestandus est. Seruus, qui in negotio fuerit legatus: non ante tradi debet, quam rationes explicet. & si ad iudicium itum sit: iudicis eadem partes esse debent. Si res, quae legata est, in rerum natura sit, dubitetur (forte si dubium sit, an homo legatus uiuat:) placuit agi quidem ex testamento posse: sed officio iudicis contineri, ut cautio interponeretur, qua heres caueret, eam se rem persecuturum, & si nactus esset, legatario restitutum

LXIX. IDEM.

Si seruus Titij furtum mihi fecerit, deinde Titius herede meo instituto seruum tibi legauerit: non est iniquum, talem seruum tibi tradi, qualis apud Titium fuit: id est, ut me indemnem praestes furti nomine, quod is fecerat apud Titium. nam & si fundus, qui meo fundo seruebat, legatus tibi fuerit: non aliter à me tibi praestari debet, quam ut praestitam seruitutem recipiam. nec dissimile est ei, qui mandatu alicuius seruum emit, uel ei, qui seruum redhibet: quia & ipsi non aliter restituere seruum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo seruo factum fuerit, uel ante, quam negotium contraheretur, uel postea, quatenus & si post aditam hereditatem seruus legatus heredi furtum fecerit: ita praestari debet, ut ob hoc delictum quasi litis aestimatio à legatario sufferatur heredi.

LXX. VLPIANVS.

Si domus alicui simpliciter sit legata, nequediectum sit, quae domus cogentur heredes, quam domum uolent ex his, quas testator habebat, legatario dare. quod si nullas res reliquerit: magis derisorium

um est, quam utile legatum. De euictione an cauere debeat is, qui seruum præstat ex causa legati, uideamus. & regulariter dicendum est, quoties sine iudicio præstita res legata euincitur: posse eam ex testamento peti. cæterum si iudicio petita est: officio iudicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio. In pecunia legata consentienti hæredum modicum tempus ad solutionem dandum est, nec urgendus ad suscipiendum iudicium. quod quidem tempus ex bono & æquo prætorem obseruare oportebit. Qui confitetur se quidem debere, iustam autem causam affert, cur utiq; præstare non possit: audiendus est. ut puta si aliena res legata sit, negetq; dominum eam uendere, uel immensum precium eius rei petere adfirmet: aut si seruum hæreditarium neget se debere præstare, forte patrem suum, uel matrem, uel fratres naturales. æquissimum est enim, concedi ex hac eum causa æstimatione officio iudicis præstare. Cum uero alicui poculum legatum est, uelitq; hæres æstimationem præstare, quia iniquum esse aiatur id separari à se: non impetrabit id à prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum. in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probauimus. Si fundus municipum uestigialis ipsis municipibus sit legatus: an legatum consistat, petiq; possit, uideamus. & Iulianus libro tricesimo tertio digestorum scribit, quamuis fundus uestigialis municipum sit: attamen quia aliquod ius in eo is, qui legauit, habet: ualere legatum. Sed & si non municipibus, sed alij fundum uestigialem legauerit: non uideri proprietatem rei legatam, sed id ius, quod in uestigialibus fundis habemus.

LXXI. PAVLVS.

Si quis legauerit fundum Cornelianum, exceptis uineis, quæ tempore mortis eius erunt: si nullæ uineæ erunt, legato nihil decedet.

LXXII. CAIVS.

Si hæres iussus sit facere, ut Lucius centum habeat: cogendus est hæres centum dare: quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi dederit. Vicis legata perinde licere capere, atq; ciuitatibus, rescripto Imperatoris nostri significatur.

LXXIII. VLPIANVS.

Licet Imperator noster cum patre rescripsit, uideri uoluntate testatoris repetita à substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidentis diuersa uoluntas, quæ ex multis colligetur. * (an quis ab hærede legatum uel fideicommissum relictum noluerit à substituto deberi.) quid enim si aliam rem à substituto relicta reliquit ei fideicommissario uel legatario, quam ab instituto non reliquerat: uel quid, si certa causa fuit, cur ab instituto relinqueret, quæ

* hæc alij

in substituto cessaret: uel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum: in obscura igitur uoluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

LXXIII. IDEM.

SI sic legatum uel fideicommissum sit relictum, SI EXISTIMAUERIT HAERES, SI COMPROBAUERIT, SI IUSTVM PVTAUERIT: & legatum & fideicommissum debetur: quoniam quasi bono uiro potius ei commissum est, non in meram uoluntatem hæredis collatum. Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neq; Titius debeat: sciendum est, nullum esse legatum, & quidem si quantitas non sit adiecta, euidenti ratione nihil debetur: quia non apparet, quantum sit legatum, nam & si quod ego Titio debeo, ei legauero, quantitate non adiecta, constat nullum esse legatum: cum si decem, quæ Titio debeam, legauero, nec quidquam Titio debeam: falsa demonstratio non perimat legatum, ut in legato dotis Iulianus respondit. quod si addiderit, DECEM, QUAE MIHI TITIVS DEBET, LEGO: sine dubio nihil erit in legato, nam inter falsam demonstrationem & falsam conditionem sine causam multum interest. proinde & si Titio decem, quæ MIHI SEIVS DEBET, LEGAUERO: nullum erit legatum, esse enim debitor debet: nam & si uiuus exegisset: exstingueretur legatum, & si debitor maneret: actiones aduersus eum hæres meus duntaxat præstare cogeretur.

Si quis ita stipulatus, STICHVM AVT DECEM, VIRVM EGO VELIM: legauerit, quod ei debeatur: tenebitur hæres eius, ut præter legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum, an decem persequi malit. proinde si Stichum legauerit, cum ille ei Stichum aut decem deberet: incerti actio legatario aduersus hæredem competit, (ut scribit Iulianus libro tricesimo tertio digestorum) per quam actionem compellat hæredem experiri, & si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei: si decem, nihil consequetur, secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

LXXV. IULIANVS.

Quod si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mæuio Pamphilum: oneratus hæres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri æstimationem Stichum aut Pamphili dare,

LXXVI. VLPIANVS.

SI pecunia apud aliquem deposita, eius fidei commissum fuerit, ut eam pecuniam præstet: fideicommissum ex rescripto diui Pij debetur, quasi uideatur hæres rogatus remittere id debitori, nam si conueniatur debitor ab hærede: doli exceptione uti potest, quæ res utilis dei

fideicommissum facit. quod cum ita se habeat: ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

LXXVII. IDEM.

Fideicommissum, quod à legatario relinquatur, ita demum ab eo debetur, si ad legatarium legatum peruenit.

LXXVIII. IULIANVS lib. XXXII. digestorum.

Si quis testamento Titio & Seio decem dari iusserit nullam hæc uerba recipiunt ambiguitatem: ut dena dixisse uideatur, qui decem dixit. Apud Iulianum libro tricesimo secundo digestorum MARCELLVS notat. is, qui sola triginta reliquerat: Titio triginta legauit, Seio uiginti, Mauius decem. Masurius Sabinus probat, Titium quinquedecim, Seium decem, Mauium quinq; consecuturos: ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiæ satisfiat. IULIANVS. Si fundum sub conditione legatum hæres, pendente conditione, sub alia conditione alij legasset: & post existentem conditionem, quæ priore testamento proposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua hæres legauerat, existisset: dominium à priore legatario non discedet. Si seruo communi res legata fuisset: potest alter dominus agnoscere legatum, alter repellere. nam in hac causa seruus communis quasi duo serui sunt.

STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNUM NON MANVMISERIT: EVNDEM STICHVM TITIO DO LEGO. quæsitum est, quid iuris esset? Respondi. Sempronium interim totum habiturum: & siquidem intra annum manumississet, liberum eum effecturum. si autem hoc non fecisset: totum ad Titium pertinere. Qui fundum excepto ædificio legat: appellatione ædificij aut superficiem significat, aut solum quoq; cui ædificium superpositum est. si de sola superficie exceperit: nihilominus iure legati totus fundus uindicabitur: sed exceptione doli mali posita, consequetur hæres, ut sibi habitare in uilla liceat. in quo inerit, ut iter quoque & actum in ea habeat. Si uero solum quoq; exceptum fuerit: fundus excepta uilla uindicari debet, & seruitus ipso iure uillæ debetur: non secus, ac si duorum fundorum dominus alterum legauerit, ita ut alteri seruiret. sed inclinandum est, testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo ædificium stare non potest. Si libertus patronum ex septuaginta hæredem scripserit, alios ex cæteris, & ita legauerit, QVIS QVIS MIHI ALIVS EX SUPRASCRIPTIS CVM PATRONO MEO HAERES ERIT, AB EO SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO, QVOS SINGVLOS AESTIMO VICENIS AVREIS: intelligendum erit à cohærede patroni duntaxat legatum datum: & ideo Titium non amplius quincunce in seruis uindicare posse. adiectio autem illa, QVOS

SINGVLOS AESTIMO VICENIS AVREIS, non mutat legati conditionem, si legis Falcidiae ratione habere oporteat. nihilominus enim rerum precium seruorum in aestimationem deducetur. TITIO FVNDVM DO LEGO, SI HAEREDI MEO DECEM DEDERIT. si decem haeres Titio debuisset, & ea Titius accepta ei fecisset: fundum vindicare potest.

Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit: & eundem Seio legauerit, & haeres Titij legatum non repudauerit: Stichum Seius vindicabit. Si paterfamilias ab impube re filio Titio fundum legauerit, & a substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri haeres exstiterit: siue vindicauerit Titius legatum, siue repudauerit (quamuis filius impubes decesserit) a substituto vindicare non poterit. hoc enim, quod rursus a substituto legatur: perinde habendum est, ac si repetitum esset legatum. quare & si pure a filio, sub conditione a substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantum a filio legatum fuisset. contra autem, si a filio sub conditione a substituto pure legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit: ex substitutione sola legatum ualebit. His uerbis LVCIO ET TITIO EORVMVE CUI FVNDVM DO LEGO utiliter legatur: & si uterque uixerit, utriusque: si alter, alteri totum debetur. Cum statuliber sub conditione legatus est, & pendente conditione legati conditio statutae libertatis deficit: legatum utile fit. nam sicut statuta libertas tunc perimit legatum, cum uires accipit: ita legatum quoque non ante perimi potest, quam dies eius cesserit. A filio impubere legatus, & a substituto liber esse iussus, siquidem pupillus ad pubertatem peruenerit: ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur: mortuo uero pupillo libertas competet. longe magis hoc seruari conueniet, si idem seruus sub conditione ab impube re legatus fuerit, & pendente conditione filius intra pubertate decesserit.

LXXIX. IDEM.

Non quocumque modo legatarij res facta fuerit, die cedente obligatio legati extinguitur: sed ita, si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit. ponamus rem, quae mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente ab eo haerede, a quo eadem sub conditione alij legata fuerit. nempe agam ex testamento: quia is status est eius, ut existente conditione discessurum sit a me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeat, & is cum sub conditione alij legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucratiua: nihilominus existente conditione ex stipulatu agere poterō. Si ex bonis eius, qui reipublice causa aberat, rem usu adquisierim: & ea, antequam euinceretur, mihi legata fuerit, deinde postea euincatur: recte ex testamento petam eam mihi dari oportere. Fundus mihi legatus est. proprietatem eius fundi reddendi

dem detracto usufructu. postea uenditor capite minutus est, & usufructus ad me pertinere cepit. si ex testamento egero: iudex tanti litem aestimare debet, quantum mihi aberit. MARCELLVS. idem erit, & si partem redimero, & pars mihi legata, aut donata sit. partem enim duntaxat petere debebo. IULIANVS. quod si legatum mihi est, quod ex Pamphila natum erit, & ego Pamphilam mercatus sum, & ea apud me peperit: non possum uideri partem ex causa lucratiua habere: quia matrem eius mercatus sum. argumentum rei est, quod euicto eo actio ex empto competit. Qui Caium & Lucium eiusdem pecuniae reos habebat, si ita legauerit, QVOD MIHI CAIVS DEBET, ID HAERES MEVS SEMPRONIO DARE DAMNAS ESTO: QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HAERES MEVS MAEVIO DARE DAMNAS ESTO: eam conditionem haeredi suo constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis aestimationem praestare. si tamen uiuus testator Caio acceptum fecit: necesse est, ut Sempronij & Mauij legatum inutile sit. Cui mihi Stichus aut Pamphilus legati fuissent duorum testamentis, & Stichum ex testamento consecutus fuisset: ex altero Pamphilum petere possum: quia & si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucratiua meus factus fuisset, nihilominus Pamphilum petere possem.

LXXX. MARCELLVS.

Titius Stichi partem tibi legauit. eiusdem Stichi partem Seius tibi legauit. ex utriusque testamento consequeris.

LXXXI. IULIANVS.

Huiusmodi legatum, si TITIVS HAEREDI MEO CAVERIT CENTVM MAEVIO SE DATVRVM, ET HAERES MEVS TITIO CENTVM DATO, utile est: quemadmodum quod alicui legatum est, ut ex causa fideicommissi restituatur. eadem ratione hoc quoque legatum utile est, si TITIVS HAEREDI MEO CAVERIT, SE IN MVNICIPIO EXCENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM: TVNC EI CENTVM AVREOS HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Si Sempronius Titium haeredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dare iusserit Mauius, Titius deinde ab haerede suo eundem fundum Mauius praesente die legauerit, & Mauius precium fundi ab haerede Titij acceperit: si ex testamento Sempronij fundum petere uelit, exceptione repelli poterit, si precio fundi contentus non erit. Si cui homo legatus fuisset, & per legatarium stetit, quo minus Stichum, cum haeres tradere uolebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio doli mali perdit haeredi. Aedes, quibus haeredis aedes seruiebant, legatae sunt, & traditae legatario, non imposita seruitute. dixi, posse legatarium testamento agere: quia non ple-

num

num legatum accepisset. nam & eum, qui debilitatum ab hærede seruuum accepisset, recte ex testamēto agere. Qui seruuum ex testamento sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab hærede emit: si cognito legato ex testamento egerit, & seruuum acceperit: actione ex uēdito absolui debet: quia hoc iudicium bonæ fidei est, & cōtinet in se doli mali exceptionem. Quod si precio soluto ex testamento agere instituerit: hominem consequi debet, & actione ex empto precium recuperabit, quemadmodum recuperaret, si homo euictus fuisset. Quod si iudicio ex empto actum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi hominem esse, & agat ex testamento: non aliter hæredem absolui oportebit, quàm si precium restituerit, & hominem actoris fecerit. Cum pater pro filia sua dotis nomine centum promississet, deinde eidē centum eadem legasset: doli mali exceptione hæres tutus erit, si & genere ex promissione, & puella ex testamento agere instituerint. conuenire enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint. Si ita legatum cui esset, *SI TABULAS CHIROGRAPHI MEI HAEREDI MEO REDDIDERIT, HAERES MEVS EI DECEM DATO*: huiusmodi conditio hanc uim habet, si hæredem meum debito liberauerit. quare & si tabulæ exstabunt: non intelligetur conditioni satisfacisse creditor, nisi si acceptum hæredi fecerit. & si tabulæ in rerū natura non fuerint: existimabitur implese conditionē, si hæredem liberauerit. nec ad rem pertinebit, iam tunc, cum testamentū fiebat, tabulæ interciderint, an postea, uel mortuo testatore. Si Titio & Mæuio legatus fuerit Stichus, qui Titij erat: debetur pars Stichi Mæuio. nam Titius, quamuis ad legatum non admittatur, partem faciet. *STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HAERES MEVS VOLET, TITIO DATO*. si dixerit hæres, Stichum se uelle dare: Sticho mortuo liberabitur. cum autem semel dixerit hæres, utrum dare uelit: mutare sententiam non poterit. Legatū est ita, *FVNDVM CORNELIANVM, ET MANCIPIA, QVAE IN EO FVNDO, DVM MORIAR, MEA ERVNT, HAERES MEVS TITIO DATO*. ancilla, quæ in eo fundo esse consueuerat: mortis tempore, cum in fuga esset, enixa est. quæro, an uel ipsa, uel partus eius legato cedat? Respondi. ancilla, quamuis in fuga sit, legata uidetur. & licet fugitiua erat, perinde habetur, ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias. huic consequens est, ut partus quoq; matrem sequatur, & perinde legato cedat, ac si in fundo editus fuisset. Si Titio Stichus aut Pamphilus, utrum eorum malit, legatus sit: deinde Pamphilum testator Titio donauerit: Stichus in obligatione manet. Quibus ita legatum fuerit, *TITIO ET MAEUIO SINGVLOS SERuos DO LEGO*, constat non concursuros in eundem seruuum: sicuti non concurrunt, cum ita legatur

legatur, TITIO SERVVM DO LEGO, MAEVIO ALIERVM SERVVM DO LEGO. Si is, cui legatum fuerat, ante quàm constitueret, qua actione uti uellet, decessit, duobus hæredibus relictis; legatum accipere simul uenientes, nisi consenserint, nõ possunt. quare quàm diu alter rem uindicare uult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint: rem communiter habebunt. consentire autem uel sua sponte debent, uel iudice imminente.

LXXXII. PAVLVS.

DVobis coniunctim fundus erat legatus. alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit. alter, si totum fundum uindicare uelit, exceptione doli repellitur pro parte dimidia: quia defunctus semel ad eos legatum peruenire uoluit.

LXXXIII. IULIANVS.

SI tibi homo, quem pignori dederas, legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis aduersus hæredem, ut pignus luatur. Si testamento Stichus ab uno hærede legatus fuerit Mæuio, & eidem codicillis idẽ Stichus ab omnibus hæredibus, & ante quàm codicilli aperirentur, Mænius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso iure uindicare ex codicillis non potest: quia testator semel legatum ad eum peruenire uoluit. Cum seruus legatur: & ipsius serui status, & omnium, quæ personam eius attingunt, in suspenso est. nam si legatarius repulset a se legatum: nunquam eius fuisse uidebitur. si non repulerit: ex die aditæ hæreditatis eius intelligitur. secundũ hanc regulam & de iure eorũ, quæ per traditionẽ seruus acceperit, aut stipulatus fuerit, de quibus, quæ legata uel donata ei fuerint, statuatur: ut uel hæredi, uel legatario seruus singula gessisse existimetur. Si fundus ab omnibus hæredibus legatus sit, qui unius hæredis esset: is quidem, cuius fundus esset, non amplius, quàm partem suam præstabit: cæteri in reliquas partes tenebuntur. Valet legatum, si superficies legata sit ei, cuius in solo fuerit: licet is dominus soli sit. nam consequetur, ut hac seruitute liberetur, & superficiem lucrifaciat.

LXXXIII. PAPINIANVS.

Filio pater, quem in potestate retinuit, hærede pro parte instituto, legatum quoq; reliquit. durissima sententia est existimantium, denegandam ei legati petitionem, si patris abstinerit hæreditate. non enim impugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus uoluit negocijs hæreditarijs implicari.

LXXXV. MARTIANVS.

Sed si non aliàs uoluit eũ pater habere legatum, nisi hæreditatem retineret: tunc neq; aduersus cohæredem dandã ei ad legata petitionem

nem secundum Aristonis sententiam constat, cum ipsi filio non vide-
retur esse soluendo hæreditas. & hoc ita est, licet non conditionaliter
expressit, intellexisse tamen manifestissime adprobetur.

LXXXVI. IULIANVS *lib. XXXII. digestorum.*

NAm nec emancipatus hæreditate omissa legatum ab hærede pe-
tere prohibetur. prætor enim permittendo his, qui in potestate
fuerint, abstinere se hæreditate paterna: manifestum facit, ius se in per-
sona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium ad eun-
de hæreditatis habuissent.

LXXXVII. PAPIANVS.

Quid ergo, si ita legauerit, HOC AMPLIUS FILIO MEO: non du-
bia uoluntatis quidem quæstio erit, sed non ab simili prioris ca-
sus circa filij prouidentiam: nisi euident uoluntas contraria patris pro-
betur. plane si pluribus filijs institutis, inter eos uerbis legatorum bo-
na diuiserit: uoluntatis ratione legatorum actio denegabitur ei, qui
non agnouit hæreditatem.

LXXXVIII. IULIANVS.

Quæsitum est, si filius familias, qui filium habebat, hæres institu-
tus fuisset, cum esset uterq; in potestate aliena: an ab eo filio eius
legari possit, respondi. cum possit à filio patri legari: consequens est, ut
uel fratri ipsius, uel filio, uel etiam seruo patris sui legetur. Præsen-
te quidem die data libertate, seruo legari uel pure, uel sub conditione
poterit. cum uero libertas sub conditione data fuerit: aliàs utiliter, aliàs
inutiliter pure legabitur. nam si ea conditio libertatis fuerit, ut patrefa-
miliæ statim mortuo possit ante aditam hæreditatem existere condi-
tio, ueluti STICHVS, SI DECEM TITIO DEDERIT, uel CAPITOLI-
VM ASCENDERIT, LIBER ESTO: utile legatū est. huiusmodi aut con-
ditiones post aditam hæreditatem, inutile legatū efficiunt. Neces-
sario autem hærede scripto ex affe: etiam hæc conditiones, quæ ante ad-
itā hæreditatē impleri possunt inutile legatū efficiunt. Duobus hære-
dibus institutis, alteri Stichū legauerat, & eidem Sticho decem: cū Sti-
chus uiuo testatore ad libertatem peruenerit, totum legatum ei debea-
bitur. nam in solidum constituisse causam legari in eius persona, hoc
quoq; argumento est: quod si hæres, cui legatus fuerat, hæreditatē non
adisset, solidū ab altero hærede consequi potuisset. Seruo legato lega-
tum datum est, si alienatus à testatore fuerit: legatum ad emptorē per-
tinebit. Cum seruus Titio, & eidem seruo aliquid legatur: fideicom-
mitti potest, ut aut seruū alicui restituat, uel ea, quæ seruo legata sunt,
hoc amplius etiam ipsi seruo, cum liber erit, fideicommissum à Titio
dari potest. Si quis Stichum legauerit, & eundem alienauerit, uel ma-
num

numiferit, deinde codicillis eidem dederit legatum: uel manumisso, uel emptori legatum debetur. Si mihi seruus à te hærede legatus fuerit, & eidem seruo aliquis legauerit, & uiuo eo, qui mihi seruum legauerat, dies legati seruo dati cesserit: confestim id legatum hæreditati acquiritur. Et ideo quamuis postea moriatur is, qui mihi seruum legauerat: ad me id, quod seruo legatum est, nõ pertinebit. Cum homo ex testamento petitus est: causa eius tẽporis, quo lis contestabatur, repræsentari debet actori: & sicut partus ancillarum, sic & fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducuntur. ita quod seruo legato: rum, uel hæreditatis nomine interim obuenit, præstandum est petitori.

LXXXIX. IDEM.

SI fundum per fideicommissum relictum unus ex hæredibus excusso precio secundum reditum eius fundi, mercatus sit propter æ alienum hæreditarium, præsentem & adsignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet non fundum, sed precium eius restitui debere. **MARCELLVS** notat si fundum restituere malit hæres: audiendum existimo.

IULIANVS. Si Titio pecunia legata fuerit, & eius fidei commissum, ut alienum seruum manumitteret, nec dominus eum uendere uelit: nihilominus legatum capiet: quia per eum non stat, quominus fidei commissum præstet. nam & si mortuus fuisset seruus, à legato non submoueretur. Sicuti cõceditur unicuique ab eo, ad quem legitima eius hæreditas uel bonorum possessio peruentura est, fideicommissum data: ita & ab eo, ad quem impuberis filij legitima hæreditas uel bonorum possessio peruentura est, fideicommissa recte dabuntur.

XC. IULIANVS.

Quod fideicommissum hætenus, quatenus impubes decedat, ualebit. cæterum si pubes factus decesserit: euanescit fideicommissum.

XCI. IULIANVS.

Planè si filium impuberem ex hæredauerit: fideicommissum legitimus hæres præstare cogendus nõ erit, nisi idem & patri hæres fuerit. Cum qui rogatus erat hæreditatem, ex qua seruus hæres eius institutus erat, restituere, alij seruum uendidisset: quæsitum est, an hæreditatem restituere cogendus esset is, ad quem hæreditas ex emptione serui hæredis scripti peruenisset: dixi cõpellendum esse ad fideicommissum restituendum eum, qui seruum suum hæredem scriptum uendidit: cum precium hæreditatis, quam restituere rogatus est, habeat. Is autem, ad quem hæreditas ex emptione serui hæredis scripti peruenit: ex causa cogendus erit fideicommissum præstare, id est, si dominus serui hæredis scripti soluendo nõ erit. Si cui Stichus aut Damianus legatus esset, electione legatario data, & fidei eius commissum esset, ut

Stichum alteri præstaret: si Damiam uindicare maluerit: nihilominus Stichum ex causa fideicommissi præstare debet. siue enim pluris est Dama, compellendus Stichum redimere: siue minoris, æque Stichum iuste dare cogitur: cum per eum steterit, quo minus ex testamento haberet, quod fideicommissum fuerat. Qui testamento manumittitur, & neq; legatum, neq; hæreditatem capit: fideicommissum præstare cogendus non est. ac ne is quidem, qui seruum legatum rogatus fuerat manumittere. is enim demum pecuniã ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid eiusdem generis uel simile ex testamento consequitur.

XCII. VLPPIANVS.

Videndum est tamen, nunquid si uice operarum rogauerit eum aliquid dare, debeat hoc fideicommissum ualere. Quod nequam dicendum est: quia nec operæ imponi huiusmodi libertis possunt, nec impositæ exiguntur, quamuis testator ita cauerit.

XCIII. IDEM.

Quidã testamento uel codicillis ita legauit. AVREOS QUADRINGENTOS PAMPHILAE DARI VOLO, ITA UT INFRA SCRIPTVM EST. A' IVELIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT. post multos annos eadem uoluntate manente decessit, cum omnes summe in alios usus translatae essent. quæro, an debeat fideicommissum Respondi uero similia esse, patremfamilias demonstrare potius hæredibus uoluisse, unde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possent: quàm conditionem fideicommissi inieuisse, quod initio pure datum esset. & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur. Quoties lege Iulia bona uacantia ad fiscum pertinent: & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogere hæres, & quo relicta erant. Si tibi seruus legatus fuerit, & petum à te, ut Titio aliquid præstares usq; ad precium serui, deinde seruus decesserit: nihil fideicommissi nomine præstare cogendus eris. Si scriptus ex parte hæres rogatus sit percipere pecuniam, & eis, quibus testamento legatum erat, distribuere: id, quod sub conditione legatum est, tunc percipere debet, cum conditio exstiterit: interim ab eo aut eis, quibus legatum est, satisfieri oportet. Cui statulibet pecuniam dare iussus est, is rogari potest, ut eandem pecuniam alicui restituat. nam cum possit testator codicillis pure libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere: cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adiuuendi potestatem habeat?

XCIII. IDEM.

Si mihi Stichus legatus esset, fideiſq; meæ commissum, ut aut Stichum, aut Pamphilum meum seruum redderem, & in Sticho aliquid ex legato propter legē Falcidiam perdidissem: necesse habebō, aut Pamphilum seruum meum Titio totum dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

XCIV. IDEM.

Seruus ab hostibus captus recte legatur. hoc enim iure postliminiū sit. quemadmodum enim hæredem instituere possumus seruum, qui in hostium potestate est: ita legare eum quoq; possumus.

XCVI. IDEM.

Si domino Stichus legatus esset, & seruo eius optio data: partem dimidiam Stichi dico ad dominum pertinere: quod possit seruus manumissus eundem Stichum optare.

XCVII. IDEM.

Si mihi Sempronius à Titio hærede legauerit, Titiusq; mihi sub eadem conditione eandem rem legauerit: existente conditione capiam legatum ex testamento Sempronij.

XCVIII. IDEM.

Si seruo meo Stichus legatus fuerit testamento, idq; legatum reputauiero, deinde prolati codicillis apparuerit, mihi quoq; eundem Stichum legatum esse: nihilominus eundē uindicare possum. Si ei, qui in hostium potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit, quamuis postliminio cōfirmari potest.

XCIX. IDEM.

Si minor uiginti annis dominus seruum causa non probata manumiserit, & postea legatum ei dederit, isq; alienatus ad libertatem profectus fuerit: legatum non capit. Nam perinde nullius momenti est legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

C. IDEM.

In tacitis fideicommissis fraus legi fieri uidetur, quoties quis neq; testamento, neq; codicillis rogatur, sed domestica cautione uel chirographo obligat se ad præstandum fideicommissum ei, qui capere nō potest.

CI. IDEM.

A bonnibus hæredibus legatū ita erat, QVISQVIS MIHI HÆRES ERIT, DAMNAS ESTO TITIO DARE CENTVM: deinde infra compræhensum erat, ne unus ex hæredibus ei daret. Quæritur, reliqui hæredes utrum illius tota centū deberent, an deducta unius hæreditaria portione? Respondit. uerius esse, reliquos hæredes tota centū dare debere: cū & significatio uerborū non repugnet huic sententiæ, & uoluntas testatoris congruat. In testamento sic erat scriptū, LVCIO

Ll iij Titio

TITIO, SI IS HAEREDI MEO TABELLAS, QVIBVS EI PECVNIAM EX-
 PROMISERAM, DEDERIT: CENTVM DATO. Titius deinde, antequam
 tabellas hæredi redderet, decesserat. Quæsitum est, an hæredi eius lega-
 tum deberet: Cassius respondit, si tabulæ fuissent, non deberi: quia non
 redditus his, dies legati non cessisset. Iulianus notat, si testamenti facien-
 di tempore tabellæ nullæ fuerunt: uera ratione dici potest, legatum Ti-
 tio deberi: quod & dicitur *conditio pro non scripta habeatur*. Etiam
 rem hostium posse legari Sabinus ait, si aliquo casu emi possit. Si A-
 tio ita legatum fuerit. QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ES-
 TO ATTIO HAEREDI DECEM DARE: deducta sua parte Attius de-
 cem petet. Item si iussus fuisset hæres decem dare, & fundum sibi ha-
 bere: deducta sua parte, decem dabit. Denique constitit, cum ita lega-
 tum fuisset, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ESTO HAEREDI
 MEO DECEM DARE, exæquari omnium hæredum partes: eo,
 quod unusquisque & sibi, & cohæredi suo dare damnatus uideretur. Cû
 quidam hæredem instituisset, quandocumque mater eius decessisset: dein-
 de secundus hæres institutus fuisset, & ab eo legata ei, qui sub conditio-
 ne hæres scriptus erat, relicta fuissent: isque uiua matre decessisset, postquam
 dies legati cesserat: quæsitum est, an hæredi eius legata deberentur: ue-
 rius est, legatum deberi hæredi: siue pure *ab instituto legatum datum
 est primo hæredi, siue sub hac conditione SI HAERES NON FVERIT:
 quia moriente eo conditio impletur. Si socero à genero suo hærede
 instituto, pars hæreditatis alij legata fuisset: deducta dote, eum debitu-
 rum esse partem hæreditatis legatam, Sabinus respondit: quemadmo-
 dum si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, nam & ea deduc-
 ta partem hæreditatis daturus fuisset.

*aliàs. à
 substitu-
 no.

CII. IDEM.

Legatum ita erat, QVAE LVCIVS TITIVS MIHI DEBET, EA HAERES
 MEVS CORNELIO DARE DAMNAS ESTO. nihil amplius
 ex hoc legato, quàm actiones suas hæres præstare debet.

CIII. ALFENVS

SI in testamento scriptum esset, HAERES MEVS AVREOS CENTVM
 SLICINIO DAMNAS ESTO, neque adscripsisset DARE: deberi ei
 legatum constat.

CIIII. AFRICANVS.

SI à pluribus hæredibus legata sint ea, quæ unus ex his præcipere ius-
 beatur & præstare: in potestate eorum, quibus sit legatum, debere
 esse ait, utrum ne à singulis hæredibus petere uelint, an ab eo, qui præci-
 pere sit iussus. Itaque eum, qui præcipere iussus sit, cauere debere cohære-
 dibus, indemnes eos præstari. Si quis seruum, cui aliquid sine libera-
 te le

relegatuerit, CVM MORIETVR IPSE SERVVS, leget: minime dubitan-
dum, quin utile legatum futurum sit: propterea scilicet, quod morien-
te seruo, id, quod ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, per-
nenturum sit.

CV. IDEM.

Si seruus legatus uiuo testatore fugisse dicat: & impensa & periculo
seius, cui legatus fuit, debet reddi: quoniam rem legatam eo loco præ-
stare hæres debet, in quo à testatore sit relicta. Si id, quod ex testamē-
to mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit: manebit adhuc mi-
hi ex testamento actio, & maxime si ignorem meam factam esse, alio-
quin consequens erit, ut etiam si tu ipse seruo meo donaueris eam, in-
uito me libereris, quod in nullo modo recipiendum est: quando ne solu-
tione quidem inuito me facta libereris. Cum homo Titio legatus ef-
fet: quaesitum est, utrum arbitrium hæredis sit, quem uelit, dandi: an
potius legatarij? Respondi, uerius dici, electionem eius esse, cui potestas
sit, qua actione uti uelit. Huiusmodi legatum, ILLI AVT ILLI VTER-
EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT: utile esse, euidenti ar-
gumento probari ait: quod constat, usumfructu libertis legato, ei qui
eorum superuixerit, proprietatem utiliter legari. idque & de hærede in-
stituendo dicendū existimauit. Stichum, quem de te stipulatus erā,
Titius à te hærede mihi legauit, siquidem non ex lucratiua causa stipu-
latio intercessit: utile legatum esse placebat, si ex duabus: tunc magis
inutile legatum esse: quia nec absit quidquā, nec bis eadem res præstari
possit. Sed si cum mihi ex testamento Titij Stichum deberes, eundem
à te hærede Sempronius mihi legauerit, fideique meae comiserit, ut eum
alicui restituam: legatum utile erit, quia non sum habiturus. Idemque in-
riserit, & si pecuniam à me legauerit, multo magis si in priore testamē-
to fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit:
quod inde decedit ratione Falcidiæ, ex sequēte testamento consequar.
Item si domino hæres exstitero, qui non esset soluendo, cuius fundum
tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut maneret, si eum
fundum emissem. Si ita scriptum erit, AMPLIUS, QVA M TITIO LE-
GAVI, HÆRES MEVS SEIO DECEM DATO: dubitandum non erit,
quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil ultra decem debeat,
nam & usitatum ferè est sic legare, LYCIO TITIO TOT, ET HOC AM-
PLIUS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. Sed & si ei, cui nihil legatum
est, cum hac adiectione HOC AMPLIUS aliquid legetur: minime dubi-
tandū est, quin id, quod ita legatū erit, debeat. multoque minus dubi-
tandum, si ab eo, qui nihil mihi debet, ita stipulatus fuero, AMPLIUS,
QVA M MIHI DEBES, DECEM DARE SPONDES: quin decem debeat.

Si

Si seruus alienus liber esse iussus & legatus sit: peti eum ex legato posse ait. nam cum libertas nullius momenti sit: absurdū esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin ualeret, & si solum datum fuisset.

Qui quinq; in arca habebat, ita legauit, uel stipulanti promisit, *DECEM, QVAE IN ARCA HABEO.* & legatum, & stipulatio ualebit: ita tamen, ut sola quinq; uel ex stipulatione, uel ex testamento debeantur. ut uero quinq;, quæ deerunt, ex testamento peti possint: uix ratio patitur. nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura nō sit, legatum uidetur. Quod si mortis tempore plena summa fuerit, & post ea aliquid ex ea deperierit: sine dubio soli hæredi deperit. Si seruus legatus sit, & morā hæres fecerit: periculo eius & uiuit, & deterior fit: ut si debilem forte tradat, nihilominus teneatur. Cum quid tibi legatum, fideiq; tuæ commissum sit, ut mihi restituas: siquidem nihil præter ea ex testamento capias: dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præstare debere existima uis, sicut in contractibus bonæ fidei seruatur: ut si quidem utriusq; contrahentis commodum uersetur, etiam culpa: si unius solius, dolum tantummodo præstetur. Qui margarita Titio pignori dederat, filium hæredē instituit, & filiam exhæredauit. deinde ita cavit, *TE TITIO ROGO, FIDEI QVE TVAE COMMITTO, VT MARGARITA, QVAE TIBI PIGNORI DEDI, VENDAS: ET DEDUCTO OMNI DEBITO TVO, QVOD AMPLIUS ERIT, ID OMNE FILIAE MEAE RESTITVAS.* ex ea scriptura filiam à fratre fideicommissum petere posse, ut is actiones suas aduersus debitorem ei præstaret. hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intelligendum eius scilicet, quo precium pignoris summam debiti excedat. Non autem mirandū, si alius rogatus sit, alius fideicommissio obstringatur. nam & cum in testamento ita scribitur, *ROGO TE TITI, VT ACCEPTIS CENTVM, ILLVM SERVVM MANVMITTAS, VEL SEMPRONIO QUID PRAESTES:* parum quidem apte scribi, uerum æque intelligendū hæredis fidei commissum, ut pecuniam Titio præstet. ideoq; & ipsum Titium cum hærede acturum: & libertatē seruo, uel Sempronio, quod rogatus sit, præstare cogendum. Aufidius filio suo fideicommissit, ut certam pecuniā quatuor libertis suis mutuam daret, & usuras leuiores taxauerat. placuit, hoc fideicommissum utile totum esse.

CVI. IDEM.

SI quando quis uxori suæ ea, quæ uiuus donauerat, uulgari modo legitur: non de alijs donationibus eum uideri sentire ait, quàm de his, quæ iure ualiturae non sunt. Alioquin frustra ei legaturus sit, si ita exprimat, *QVAE VXORI MEAE IURE DONAVERO, EA EI LEGO:* uel

uel ita, *QVAE VXORI MANVMSSIONIS CAVSSA DONAVERO*. nã inutile legatũ futurum est. Hæres, cuius fidei cõmissum erat, ut mihi fundũ aut centum daret: fundum Titio uendidit. cũ electio ei relinquatur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum præstet: prætoris officio conuenire existimo, ut si pecuniam offerat, inhibeat fundi persecutionem. ita etem eadẽ causa constituetur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset: quando etiam aduersus ipsum hæredem officium prætoris siue arbitri tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neq; pluris, neq; minoris, quã centum, æstimaretur.

CVII. IDEM.

Si generaliter hæres seruum, quem ipse uoluerit, dare iussus, sciens scire dederit, isq; furtum legatario fecerit: de dolo agi posse ait. Sed quoniam illud uerum sit, hæredem in hoc teneri, ut non pessimũ det: ad hoc teneri, ut & alium hominem præstet, & hunc pro noxæ deditio ne relinquat.

CVIII. MARTIANVS.

Etiam si partis bonorũ se excusauerit tutor, puta Italicarum, uel prouincialium rerum: totum, quod testamento datum est, ei auferetur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

CIX. IDEM.

Sinquilinos sine prædijs, quibus adhærent, legauerit: inutile est legatum. sed an æstimatio debeatur, ex uoluntate defuncti statuendum esse, diui Marcus & Commodus rescripserũt. Cum seruum suũ hæres damnatus dare, eũ manumiserit: tenetur in eius æstimatione: nec interest, si scierit, an ignorauerit legatum. sed & si donauerit seruũ hæres, & eũ is, cui donatus est, manumiserit: tenetur hæres, quamuis ignorauerit, à se eum legatum esse. Si ita legatum fuerit, *TITIO CVM SEIO DO LEGO*: utrisq; legatũ est, sicut si fundus cum domo Formiana legatus esset. Si quis scripserit testamento fieri, quod contra ius est, uel bonos mores: non ualet. ueluti si quis scripserit contra legem aliquid, uel contra edictũ prætoris, uel etiam turpe aliquid. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, iniurandum contra uim legum & auctoritatem iuris in testamento scriptum, nullius esse momenti.

CX. IDEM.

Seruo alieno ita legari potest, *QVOAD SERUIET*, uel *SI FORTE SERVVS TITII ERIT*: ut & Marcellus ait. Si quis post tẽpus libertatem seruo suo dederit, & interea rogauerit hæredem, donec ad libertatem perueniat, cibaria ei dare: testatoris uoluntati obtemperandum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si quis à primo hæredẽ centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteaq;

generaliter repetierit legata: trecenta uidetur repetisse. Sed si pater in-
 puberi filio substituerit, & à substituto legata repetierit: si pupillus hæ-
 res exstiterit, & intra pubertatem decesserit: repetitio non ualet: quia
 defuncti uoluntas hæc est, ut semel debeat. Si ab impubere lega-
 tum fuerit sub conditione, SI AD PUBERTATEM PER VENERIT, &
 à substituto repetitum fuerit: legatum debetur & à substituto, nec uide-
 tur repetita conditio, quæ inutile legatum facit. Ineptas uolunta-
 res defunctorum circa sepulturam: ueluti ut uestes, aut quæ alia super-
 nacua ei in funus impendantur: nõ ualere, Papinianus libro tertio scri-
 bit.

CXI. IDEM.

Filius familias miles uel tieteranus, licet sine testamento decedat,
 potest fidei committere à patre: quia etiam testamentum facere po-
 rest. Si libertus ab intestato decesserit: à patrono potest usq; ad pat-
 rem debitam fideicommissum relinquere: quia si testamentum face-
 ret, licebat ei partem debitam solam relinquere. Qui intestato de-
 cedit, & scit bona sua ad fiscum peruentura uacantia: fidei fisci commit-
 tere potest. Apud Marcellum libro duodecimo digestorum: talis qua-
 stio agitatur. Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicommisserat,
 ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio. eiusdem
 legatarij fidei commiserat, ut Titio daret centum. quaeritur, quid iuris
 sit: & ait Marcellus. si Titio testator centum ex fructibus, quos uiuus le-
 gatarius perciperet, reliquisset: & legatarius post tantum temporis de-
 cessisset, ut ex fructibus centum fierent: Titium centum accepturum.
 si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius: Titij fidei-
 commissum extinguere: quia placet, non plus posse rogari quem resti-
 tuere, quam ei relictum esset. Sed si Titij fideicommissum non esset in
 tempus mortis legatarij collatum: ait Marcellus, confestim fideicom-
 missum Titio dandum: sed cautione exacta, quanto amplius ceperit,
 reddi. quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, q̄
 ex fructibus centum perciperet. sed uix est, ut legatarium ex relictibus
 soluerit ante dare, quam fructus percepisset. certe erit legatarius audi-
 endus, si uelit totum fundum prestare, si de restituendo caueatur. absur-
 dum enim est de suo eum prestare centum: maxime, si fundus centum, uel
 non multo pluris sit. quo iure utimur. Si quid alicui licite fuerit re-
 lictum, quod ipse quidem propter corporis sui uicium, uel propter quali-
 tatem relictæ, uel aliam quamcumq; probabilem causam habere non
 potuit, alius tamen habere potuit: quanti solet comparari, tantam resti-
 tutionem accipiet. Ut quis heredem instituat aliquem, rogari nõ
 potest. planè senatus censuit, perinde habendum, atq; si rogasset hære-
 ditatem restituere. Quid ergo, si hæres post mortem suam rogatus fuerit:
 hæres

hæreditatis suæ partem quartam restituere: uerius esse existimo, quod
 & Scæuola notat, & Papyrius Fronto scribit: ualere fideicommissum,
 atq; si de hæreditate sua restituenda rogatus esset: & eatenus restituenda,
 quatenus hæreditas testatoris pateretur. Secundū uulgarē for-
 mam iuris, & si liberos suos emancipare rogatus fuerit quis: non cogi-
 tur hoc facere. potestas enim patria inestimabilis est. Aedes destru-
 enda neq; legari, neq; per fideicommissum relinqui possunt. & ita sena-
 tus censuit. Si fideicommissum relictum fuerit seruo alieno sine li-
 bertate, & ad libertatem peruenerit: dicendum est, posse eum ad capi-
 endum admitti. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: eum, qui
 rogatus esset sub conditione patris sui filijs restituere, ante diē fideicō-
 missi cedentem, ne quidem ex uoluntate eorum posse restituere his in
 potestate patris agentibus: cum possit die fideicommissi cedente sui
 iuris constitutis ipsis restitui, uel si aliquis ex his ante decesserit, non
 omnibus. Idem principes rescripserunt, filijs ante diem fideicom-
 missi uenientem restitui hæreditatem maternam necesse non esse, sed
 præstare hæredem posse uulgarem cautionē: aut si præstare eam non
 poterit, mitti liberos in possessionem fideicommissi seruandi causa:
 ut pro pignore, non ut pro dominis possideāt, nec ut alienandi ius, sed
 ut pignus habeant: ut filius per patrem fructus consequatur, & seruus
 per dominum. Cum quis rogatus erit, si sine liberis decesserit, per
 fideicommissum restituere: conditio defecisse uidebitur, si patri super-
 uixerint liberi: nec quaeretur, an hæredes extiterint. Diui Seuerus
 & Antoninus rescripserunt, eorū qui in testamento uerant quid aliena-
 ri, nec causam exprimūt, propter quam id fieri uelint: nisi inueniatur
 persona, cuius respectu hoc à testatore dispositum sit: nullius esse mo-
 menti scripturam, quasi nudum præceptum reliquerint: quia talem le-
 gem testamento non possint dicere. Quod si liberis, aut posteris, aut li-
 bertis, aut hæredibus, aut alijs quibusdam personis cōsules, eiusmo-
 di uoluntatem significarent: seruandam eam esse. sed hæc neq; credito-
 ribus, neq; fisco fraudi esse. nam si propter hæredis creditores testato-
 ris bona uenierint: fortunā communem fideicommissarij quoq; se-
 quantur. Cum pater filio hærede instituto, ex quo tres habuerat ne-
 potes, fideicommississet, ne fundum alienaret, & ut in familia relinque-
 ret: & filius decedens duos hæredes instituisset, tertium exhæredasset,
 eumq; fundum extraneo legasset: diui Seuerus & Antoninus rescripse-
 runt, uerum esse, non paruissse uoluntati defuncti filium. sed & si cum
 duos exhæredasset, unum hæredem instituisset, fundumq; extraneo le-
 gasset: putat Marcellus posse exhæredatos petere fideicommissum.
 quod euenit, & si uiuus filios emancipasset, & postea fundū alienasset.

sed si omnes filij hæredes instituti sint ex disparibus partibus: non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut uiriles, nõ hæreditarias partes in eo habeant. uerum est enim in familia reliquisse, licet uni reliquisset. Item si unum hæredem instituisset, nec quidcũ legasset: exhæredati nihil interim, quãdmiu in familia res est, petere possunt. Interdum etiam cum lucro hæredis moritur seruus legatus, uel per fideicommissum relictus: ueluti si alienus, uel proprius (si tamẽ pluribus separatim est ita relictus, ut unusquisq; in solidum capiat) sine culpa hæredis mortuus sit.

CXII. VLPIANVS.

ETiam hoc modo, CVPIO VT DES, OPTO VT DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum est.

CXIII. FLORENTINVS.

Legatum est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo, quod uniuersum hæredis foret, alicui quid collatum uelit. Hæredi à semetipso legatum dari non potest, à cohærede potest. itaq; si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia hæres institutus est, & duobus extraneis: ad hæredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet: quia à se uindicare non potest. à cohærede uero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte. extranei autem & ab ipso hærede, cui legatum est, semissimem: & ab alio hærede trientem uindocabunt.

Alienus, seruus hæres institutus legari ipse à se, nec totus, nec pro parte potest. Seruo hæreditario recte legatur, licet hæreditas adita non sit: quia hæreditas personæ defuncti, qui eam reliquit, uice fungitur.

Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. itaq; siue ipse fundo hæredis seruitutem debuit, siue ei fundus hæredis: licet confusione dominij seruitus extincta sit: pristinum ius restituendum est. & nisi legatarius imponi seruitutem patiatur: petenti ei legatum, exceptio domini mali opponet. si uero fundo legato seruitus non restituatur: actio ex testamento superest.

CXIII. MARCELLVS.

SI quid relictum sit ciuitatibus, omne ualeat: siue in distributionem relinquantur, siue in opus, siue in alimenta, siue in eruditionem puerorum, siue quid aliud.

CXV. NERATIVS.

ET eo modo relictum EXIGO, DESIDERO, VT DES, fideicommissum ualeat. sed & ita, VOLO HAEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HAEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO.

CXVI. MARTIANVS.

SI seruus uetitus est à testatore rationes reddere: non hoc consequitur.

rit, ut nec quod apud eum sit, reddat & lucrifaciat: sed ne scrupulosa inquisitio fiat, hoc est, ut negligentia ratio non habeatur, sed tantum fraudum. ideo & manumissio non uidetur peculium legari per hoc, quod uetitus est rationes reddere.

CXVII. VLP IANVS lib. II. *responsorum respondit.*

Nihil proponi, cur prohibeatur hæres ædificia distrahere, e quorum reditu sportulæ sint relictae: salua tamen causa legati. Omnibus, quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam. Fructus ex fundo pure legato post aditam hæreditatem à legatario perceptos ad ipsum pertinere: colonum aut cum hærede ex conducto habere actionem.

CXVIII. MARTIANVS.

Si quis legauerit Titio cum Mænio: & sine altero alter ad legatum admittitur. nam & cum dicit prætor, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: & si non sint liberi, uenter in possessionem mittetur.

CXIX. PAVLVS.

Ciuitatibus etiam legari potest, quod ad honorem ornatumque ciuitatis pertineat. ad ornatum: puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. ad honorem: puta quod ad edendum munus, uenationem, ludos scenicos, ludos Circenses: aut quod ad diuisionem singulorum ciuium, uel epulæ relictum fuerit. hoc amplius, quod in alimenta ætatis infirmæ (puta senioribus, uel pueris, puellisque) relictum fuerit: ad honorem ciuitatis pertinere uidetur. LV. CIVIS TITIVS ET CAIVS SEIVS PVBLIO MAEUIO DECEM DARE DAMNAS SVNTO. Caius Seius hæres non existit. Sabinus ait, Titium solum legatum debiturum. nam Seium pro non scripto habendum esse. hæc sententia uera est. Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum hæredi dedisset: si tantum sit in precio fundi, quantum hæredi dare iussus est: nõ est cogendus legatarius fideicommissum à se relictum præstare: quoniam nihil ex testamento uidetur capere, qui tantum erogat, quantum accipit.

CXX. MARCELLVS.

Lucius Titius cum duos filios hæredes relinqueret, testamento ita lauit. QVIS QVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HAERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HAEREDITATIS MEAE BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT. frater decedens fratrem suum ex condante fecit hæredem. quæro, an fideicommissio satisfecerit? Marcellus respondit. id quod ex testamento Lucij Titij fratri testator debuisse, pro ea parte, qua alius hæres existisset, peti posse: nisi diuer-

Mm iij sum

sum sensisse eum probaretur. nam parum inter hanc speciem interest, & cum aliis creditor debitori suo hæres existerit. sed planè audiendus erit cohæres, si probare possit, ea mente testatorem hæredem instituisse fratrem suum, ut cõtentus institutione fideicommissio abstinere deberet. In testamento ita scriptum est. CAIO SEIO ILLVD ET ILLVD HAERES MEVS DATO. ET TE SEI ROGO, FIDEI QVE TVAE MANDO, VTI EA OMNIA, QVAE SCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, ET REDDAS IPSE. Quæro, an tacitum fideicommissum sit: cum personam testator, cui restitui uellet, testamento non significauerit? Marcellus respondit, si in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodasset: nihil ei prodesse, si his uerbis paterfamilias cum eo locutus esset. non enim ideo circumuenisse minus leges existimandum esse: cum perinde incertum sit, cui prospectum uoluerit.

CXXI. NERATIVS.

SI hæres nominatim enumerati dare quid damnati sunt: propius est, ut uiriles partes debeant: quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur in legato præstando. quod si nominati non essent: hæreditarias partes debitori sunt.

CXXII. IULIANVS.

SI hæres centum præcipere iussus sit, & restituere hæreditatè, & patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit: sicut legata, ita & præceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur.

CXXIII. PAVLVS.

AB exhæredati substituto inutiliter legatum datur. ergo nec à legitimo exhæredati fideicommissum dari poterit: quod & legitimi eoque iure præstare coguntur, quasi scripti fuissent. Sed si committente aliquo ex liberis in edictum prætoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus eius legata pro modo patrimonij, quod ad filium petitus habuit, à patre accepisset. Cum à postumo ita legetur, SI HAERES ERIT, & non nato postumo, substituti adeant: legata eos debere existimandum est, quæ ille, si uiueret, debitorus erat.

CXXIIII. IDEM.

*als. hæredi postumo.

* Fratris postumo fideicommissum dari potest. sola enim uoluntas seruatur in fideicommissis. & obtinuit sententia Galli, alienos quoque postumos legitimos nobis hæredes fieri.

CXXV. MARTIANVS.

SI tutor pupillam suam contra senatusconsultum uxorem duxit: illa quidem ex testamento eius capere potest, ipse autem non potest. & merito

merito delinquent em̄, qui prohibitas nuptias contrahūt, & merito puniendi sunt. quod imputari nō potest mulieri, quæ à tutore decepta est.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRIGESIMVS PRIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, LIBER SECVNDVS.

I. VLP IANVS.

M Arbitrium alterius conferri legatum, ueluti conditio, * potest. Quid enim interest, si TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT mihi legetur, an si VOLVERIT? Sed cum ita legatum sit pupillo siue pupillæ, ARBITRIO TVTORVM: neq; conditio in est legato, neq; mora: cum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatū pro uiri boni arbitrio accipi. quæ enim mora est in boni uiri arbitrio, quod inie-

*als. non potest: quia em̄.

ctū legato uelut certā quantitātē exprimit, pro uiribus uidelicet patri-

II. PAVLVVS.

Quoties nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt. si autē supellex, aut argentū, aut peculium, aut instrumentū legatum sit: unam legatum.

III. IDEM.

Si ita legetur, HAERES DARE DAMNAS ESTO, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT: utile legatum est, quamuis in potestate eius sit, ascendere, uel non ascendere.

IIII. IDEM.

Neminem eiusdem rei legata: sibi partem uelle, & partem nolle, uerius est.

V. IDEM.

Sed duobus legatis relictis: unum quidem repudiare, alterum uero amplecti posse, respondetur. Sed si unum ex legatis onus habeat, & hoc repellatur: non idem dicendum est. pone eum, cui decem, & Stichus legatus est, rogatum seruum manumittere. si Falcidia locum habet: ex decem utriusq; legati quarta deducetur. Igitur repudiato seruo, non eritabitur onus deductionis: sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

Idem

VI. IDEM.

CRege autem legato non possunt quædam sperni, quædam uindi-
cari: quia non plura, sed unum legatum est. Idemque dicemus pe-
culio legato, aut ueste, aut argento, & similibus.

VII. IDEM.

SI Titio & ei, qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus
hæres dare damnatur, & unus capere non potest: quinque sola Titio
dantur.

VIII. IDEM.

SI quis seruum hæredis uel alienum legasset, & is fugisset: cautiones
sinterponendæ sunt de reducendo eo. & siquidem uiuo testatore fu-
gerit: expensis legatarij reducitur. si post mortem: sumptibus hæredis.

Si ita legetur, SEMPRONIO DECEM, AVT SI NOLVERIT, STICHVM
HOMINEM LEGO: hoc casu duo legata sunt, sed uno contentus esse
debet. Si quis legauerit, EX ILLO DOLIO AMPHORAS DECEM: &
si non decem, sed pauciores inueniri possint: non exstinguitur legati,
sed hoc tantummodo accipit, quod inuenitur. Si inter duos dubite-
tur de eodem legato, cui potius dari oporteat: ut puta si Titio relictum
sit, & duo eiusdem nominis amici testatoris ueniant, & legatum pe-
tant, & hæres soluere paratus sit, deinde ambo defendere hæredem pa-
rati sint: eligere debere hæredem, cui soluat, ut ab eo defendatur, con-
stat. Certam pecuniam legatam si & legatarius & substitutus legata-
rij petat, & hæres soluere paratus sit: si ambo defendere hæredem sunt
parati: eligere debet hæres, cui soluat, ut ab eo defendatur. & si neutri-
us manifesta calumnia uideatur: ei potius soluendum, cui primum le-
gatum est. Si cui certam partem hæreditatis legauero: diuus Hæ-
drianus rescripsit, ut neque precia manumissorum, neque funeris impen-
sa deduceretur.

IX. MODESTINVS.

CVm autem pars bonorum ita legatur, BONORVM MEORVM,
QVAE SVNT, CVM MORIAR: & manumissorum precia de me-
dio deducenda sunt.

X. LABEO.

CVm fundus nominatim legatus est, si quid ei post testamentum
factum adiectum sit: id quoque legato cedit, etiam si illa uerba adie-
cta non sint, QVI MEVS ERIT: si modo testator eam partem non sepa-
ratim possedit, sed uniuersitati prioris fundi adiunxit.

XI. POMPONIVS.

STatuli liberum ab hærede ne tunc quidem, cum dubia eius sit ex testa-
mento libertas, legatum sine libertate accipere posse, Labeo ait:
quia seruus eius esset. sed si hæres eandem conditionem legato inferat,
quæ

quæ libertati à testatore data proposita fuerit: ualet legatum. nam & si cū more est hæres, seruus liber esse iussus esset: recte sine libertate ei ab hærede legari posse constitit: quod superuacuum sit ei libertatem dare, quæ ex testamento hæredis capturus non sit, sed testatoris. **STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HAERES MEVS VOLET, TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE, EO DIE, QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT, DICAT.** si non dixerit hæres, Stichum an Pamphilum dare malit: perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit. si dixerit se Stichum dare uelle: Sticho mortuo liberari eum. si ante diem legati cedentem alter mortuus fuerit: alter, qui supererit, in obligatione manebit. Cum autem semel dixerit hæres, utrum dare uelit: mutare sententiam nō poterit. & ita etiam Iuliano placuit.

XII. PAVLVS.

Si pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hæreditas sit: hæres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex uenditione rerum hæreditariarum, siue unde uoluerit. **Quod ita legatum est, HAERES, CVM MORIETVR, LVCIO TITIO DATO DECIM: cum incerta die legatum est, ad hæredes legatarij non pertinet, si uiuo hærede decesserit.**

XIII. POMPONIVS.

Qui duos reos eiusdem pecuniæ habebat, Titium atq; Mæuium, ita legauit. **QVOD MIHI TITIVS DEBET, MAEVIIO HAERES MEVS DATO: QVOD MAEVIVS, SEIO DATO.** his uerbis onerat hæredem. nam cum actiones suas hæres Mæuiio præstiterit aduersus Titium: tulerit Mæuius factio eius liberatus esse, & idcirco Seio hæres tenebitur. Si is, qui unum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur hæres duobus satisfacere, uni actionem cedendo, alteri pecuniam soluendo.

XIII. PAVLVS.

Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit: fauor libertatis præualet. sin aut & in posteriore scriptura legatus est, & euidentis ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti uoluntatem præualebit. Seruo alieno hærede instituto, post mortem domini eius, cui acquisita hæreditas esset, & libertatem fideicommissariâ dari posse constat.

XV. CELSVS.

Si quis duobus hæredibus institutis ita legauerit, **STICHVM AVT SDECIM HAEREDES DANTO:** non potest alter hæredum quinque, alter partem Stichi dare: sed necesse est utrunq; aut Stichum totum, aut decem soluere.

XVI. IDEM.

SITitio aut Seio, utri hæres uellet, legatum relictum est: hæres alteri dando, ab utroq; liberatur. si neutri dederit: uterq; perinde petere potest, atq; si ipsi soli legatum foret. nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento potest idem fieri.

XVII. MARCELLVS.

SI quis Titio decem legauerit, & rogauerit, ut ea restituat Mæuius, si Mæuiusq; fuerit mortuus: Titij commodo cedit, non hæredis: nisi si duntaxat ut ministrum Titium elegit. idem est, & si ponas usufructum legatum. Si hæres damnatus esset decem uni ex libertis dare, & non confiterit, cui daret: hæres omnibus eadem decem præstare cogendus est.

XVIII. CELSVS.

HAeredem meum ita tibi obligare possum, ut si quandoq; cum ego moriar, tuus seruus Stichus nõ erit, dare eum tibi damnus sit.

XIX. IDEM.

SI is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cum Stichum sibi legatum putaret, uindicauerit: amplius mutandæ uindicationis ius nõ habet. namq; & si damnatus hæres alterutrum dare, Stichum dederit, cū ignoraret sibi permissum, uel Pamphilum dare: nihil repetere poterit.

XX. IDEM.

ET Proculo placebat, & à patre sic accepi: quod seruo communi legatum sit, si alter dominorum ommitteret, alteri non adcrefcere. non enim coniunctim, sed partes legatas. nam si ambo uindicarent: eam quæq; legati partem habiturum, quam in seruo haberent.

XXI. IDEM.

CVM quidam uxori suæ dotem reddidisset, & quadraginta ei legatæ uoluisse: & quanquam sciret dotem redditam, hoc tamè prætextu usus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo deberi quadraginta. etenim uerbum reddendi, quanquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

XXII. IDEM.

LVCIVS Titius in testamento suo Publio Mæuius militiam suam relictam, siue pecuniam, quæcunq; redigi ex uenditione eius potuerit, cum suis commodis. sed cum superuixisset testamento Lucius Titius, militiam uendidit, & precium exegit, & hoc dedit ei, cui militiam illam, uel precium eius, testamento dari uoluerat. post mortem Lucij Titij iterum Publius Mæuius uel militiam, uel precium eius ab hæredibus Lucij Titij exigebat. CELSVS. existimo precium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit, testatorem & post factam solutionem iterum eum precium militiæ accipere uoluisse. quod si non

totum precium militiæ, sed partem uiuus testator legatario dedit: reliqui superesse exactione, nisi hæres ab hoc recessisse testatorem ostenderit. onus enim probandi mutatam esse uoluntate defuncti ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.

XXIII. MARCELLVS.

LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. potest legatarius uel fundum uindicare, uel fructum. quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est.

XXIIII. VLPIANVS.

CVM quidam ita fideicommissum reliquisset, **ROGO, RESTITV- CAS LIBERTIS MEIS, QVIBVS VOLES.** Marcellus putauit, hæredem posse etiam indignum præferre. at si ita, **HIS, QVOS DIGNOS PV TAVERIS:** petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si neminem eligat: omnes ad petitionem fideicommissi admitti uideri, quasi iam præsentem die datū sit, cum sic relinquatur, nec ulli offerat. planè si cæteri defuncti sunt: superstiti dandum, uel hæredi eius, si prius, quàm peteret, decessit. Scæuola autem notat. si omnes petere potuerunt, cū nulli offeratur: cur non & qui decesserunt, ad hæredem transmiserunt? utiq; si uno petente, iam eligere nõ potest, cui det? uidetur enim Marcellus, cum fideicommissum ita relinquatur, **EX LIBERTIS, CUI VO- LVERIS,** nisi offerat hæres, cui uelit, & statim offerat, sine aliquo scilicet interuallo: statim competere omnibus petitionem. cum omnibus igitur competat: merito notatus est, cum superstiti soli putarit dandū. nisi forte ante, quàm iustum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potius offerat: cæteri decesserint.

XXV. MARCELLVS.

SI tamen quibusdam absentibus præsentem petant, cum præsentem die relictum sit fideicommissum: causa cognita statuendum est explorandumq; an & alij sint petitori.

XXVI. IDEM.

IS, cuius in seruo proprietas erat, fructuario hærede instituto, alicui legatum seruum legauit. non potest hæres doli mali exceptione uti, si legatarius uindicare seruum uelit, non relicto hæredi usufructu.

XXVII. CELSVS.

SI illud aut illud legatum sit, unum legatum est. si sub contrarijs conditionibus aliud atq; aliud legatum est: unum legatum esse arbitramur. neq; refert, hæredem & eorum, quibus legatum est, diuersas personas esse, ueluti si ita legatū est, **SI NERVA CONSVL FACTVS ERIT, TITIVS HAERES ATTIO DET FVNDVM. SI NON ERIT NERVA CONSVL FACTVS, SEIVS HAERES MAEUIO CENTVM DATO.**

XXVIII. MARCELLVS.

Cum patronus ex debita parte institutus, fideicommissum relinquitur ab eo præstare non cogatur: si omiserit institutionem: utrum qui eam partem vindicat, eodem modo retinere, an uero præstare debeat fideicommissum? & magis est, deberi fideicommissum: quoniam quod illius personæ præstatur, hoc nequaquam ad alium pertinere debet.

XXIX. CELSVS

Pater meus referbat, cum esset in consilio Ducennij Veri confutis, itum in sententiã suam: ut cum Otacilius Catullus, filia ex asse hærede instituta, liberto ducenta legasset, petissetque ab eo, ut ea concubinæ ipsius daret: & libertus uiuo testatore decessisset: & quod ei relinquitum erat, apud filiam remansisset: cogeretur filia id fideicommissum concubinæ reddere. Quod alicuius hæredis fidei nominatim quis committit: potest uideri ita demum dari uoluisse, si ille existisset hæres. Vnde si filio hæredi pars eius, à quo nominatim legatum est, ad crescit:

*als. anti non præstabit legatum, quod iure * cadit.

quo capit.

XXX. IDEM.

Quædam in testamento ita scripsit. REIPUBLICAE GRAVISCA-
NORVM LEGO IN TVTELAM VIAE, QVAE EST IN COLO-
NIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. quæsitum, an hoc le-
gatum ualeat? Iubentius Celsus respondit. propè modum quidem im-
perfecta est hæc scriptura IN TVTELAM VIAE: quia summa scripta
non est. potest tamen uideri tanta summa legata, quanta ei rei suffici-
at: si modo non appareat aliam fuisse defuncti uoluntatem, aut ex ma-
gnitudine eius pecuniæ, aut ex mediocritate facultatum, quas testa-
trix reliquit. tunc enim officio iudicis secundum æstimationem patri-
monij & legati quantitas definiri potest.

XXXI. MODESTINVS.

Si quis quos non poterat manumittere, legauit, ut manumitteren-
tur: nec legatum, nec libertas ualet.

XXXII. IDEM.

Omnia, quæ testamentis sine die uel conditione adscribuntur, ex
die aditæ hæreditatis præstantur. Fundum ante cõditionem
completam ab hærede non traditum, sed à legatario detentum, hæres
uindicare cum fructibus poterit. Cum ita legatur, ILLI HOC AM-
PLIUS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS, QVAE IN EO-
DEM FVNDO ERVNT: mancipia quoque continentur.

XXXIII. IDEM.

Cum ita legatur, QUIDQVID IN HORREO MEO ERIT: & is, cui
legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi legati
sui

huius gratia in horreum intulerit: quod illatum est, non uidetur esse legatum. Quod à legatario petatum erat, ut alij restitueret: si legatarius decedat, hæres quoque eius id, quod legatum est, præstare debet. Species nominatim legatæ si non reperiuntur, nec dolo hæredis deesse probentur: peti ex eodem testamento non possunt. In fideicommissis, quod familiæ relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui nominati sunt: aut post eos omnes extinctos, qui eo nomine fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati sint: nisi specialiter defunctus ad ulteriores uoluntatem suam extenderit.

XXXIII. IDEM lib. IX. *responsorum respondit.*

Legatorum petitio aduersus hæredes pro partibus hæreditarijs competit: nec pro his, qui soluendo non sunt, onerari cohæredes oportet. Qui plures hæredes instituit testamento, à quibusdam nominatim reliquit legata. postea codicillos ad omnes hæredes scripsit. quæro, quæ legata debeantur? Modestinus respondit. cum manifeste testator testamento expresserit, à quibus hæredibus legata præstari uellet: licet codicillos ad omnes scripserit: apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

XXXV. IDEM.

Titia cum testamento facto decederet, hæredibus institutis Mæuia & Sempronio filijs suis ex æquis partibus, petijt à Mæuia, ut Stichum seruum suum manumitteret in hec uerba: A TE AVTEM MÆVIA FILIA CHARISSIMA PETO, UT STICHVM SERVVM TVVM MANUMITTAS, CVM IN MINISTERIVM TVVM TOT CAPITA SERVORVM TIBI HIS CODICILLIS LEGAVERO, nec legauit. quæro, quid his uerbis relicta uideatur: cum (ut supra compræhensum est, duobus hæredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hæreditaria duarum personarum fuisse) & codicillis nihil relicta sit de præstandis mancipijs, nec possit utile fideicommissum putari, quod datum non sit: cum & legasse se dixerit, nec adiecerit speciè legati, nec ab hærede uti præstentur mancipia, petierit? Modestinus respondit. ex uerbis cõsultationi insertis Mæuiam neque legati neque fideicommissi petitionem habere, neque libertatem seruo suo dare compelli. Lucius Titius in testamento suo ita cavit.

Ὀκταβιάνη, στρατονίκη τῆ γλυκυτάτῃ με θυγατρὶ χαίρει. βούλομαι ἀπὸ τῶν πατρῶν ἐαυτῆς λαβῆναι χωρὶς γάρχω σώ τὰς ἐθνίκαις αὐτῆς πάσαις. Ὀκταβιάνη: Αλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ με υἱῷ. διαίρετον βούλομαι αὐτῶν πρὸς ἐαυτῆς λαβῆναι σύγκλητον ἀμνοφόρον κομιάνην, σὺν αἰεῖ ἔχει, ἐθνίκαις πάσαις.

quæro, an huiusmodi scriptura integram prædium singulis datum esse uideatur: an uero partem hæreditariam duntaxat contineat, cum inuti

liter à seipſo quinquā eorum, quā habebat partem, accipere uoluerit? Modestinus respondit. nō sic interpretandam scripturam, de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædium relictum esse uideatur: an precium portionis fratri & cohæredi soluendum sit: ut hoc ipſo, quod à semetipſo accipere præcepit, precio illato integrum eum habere uoluerit? Idem respondit, ad solutionem prædij fideicommissarium minime cōpellendum. Lucia Titia intestata moriens, à filijs suis per fideicommissum alieno seruo domū reliquit. post mortem filij idemq; hæredes cum diuiderent hæreditatem matris, diuiserunt etiam domum. in qua diuisione dominus serui fideicommissarii quasi testis adfuit. quæro, an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per seruum, eo quod interfuit diuisioni, amisisse uideat? Modestinus respondit. fideicommissum ipſo iure amissum non esse, quod ne repudiatū quidē uideri potest. sed nec dominū per doli exceptionē submoueri: nisi euidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causa hoc fecisse. Caius Seius cum domum haberet, & in prætorium uxoris suæ se contulisset, quasdam res de domo sua in idem prætorium tranſtulit: ibiq; post multos dies decedens, testamento uxorem suam hæredem & alios complures reliquit. quo testamento significauit uerba, quæ infra scripta sunt. IN PRIMIS SCIANTE HAEREDES MEI, NULLAM PENCUNIAM ESSE PENES UXOREM MEAM, SED NEC ALIUD QUID QUAM. IDEO QVE EAM HOC NOMINE INQUIETARI NOLO. quæro, an ea, quæ uiuo eo in prætorium uxoris eius translata sunt, communi hæreditati uindicari possint: & an secundum uerba testamenti præscribi cohæredibus possit à parte uxoris defuncti? Modestinus respondit. si ea, quæ de domo sua in prætorium uxoris defunctus tranſtulit, præcipua ad eam pertinere uoluit: nihil proponi, cur uolūtati ipsius testatoris standum non sit. necesse igitur habet mulier, talem fuisse testatoris uoluntatem ostendere. quod nisi fecerit: in hæreditatem mariti eius & hæc remanere oportet. Si ea conditione liberto fideicommissum relictū est, ne à filijs eius recederet: & per tutores factum est, quo minus conditionem impleret: iniquum est eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere. Qui inuita filia de dote egerat, decesit eadē illa exhæredata, filio hærede instituto: & ab eo fideicommissum filia dotis nomine reliquit. quæro, quantū à fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit (quod in primis est) non esse consumptam de dote actionem mulieri: cum patri suo non consenserit, utiq; nō ignorans. Sic autē res explicatur: ut si quidem maior quāritas in priore dote fuerit: illius petitione sit tantummodo mulier contenta. quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quā in dote principali: cōpensatio

penfatio fiat usq; ad eãdem summam, quæ concurrat: & id tantummodo, quod excedet in sequenti summa, ex testamento consequatur. nõ est enim uerisimile, patrem duplici præstatione dotis filium eũdemq; heredem onerare uoluisse: præsertim cū putauerit se efficaciter (licet non cõsentiente filia) instituisse aduersus generum de dote actionem.

Lucius Titius, relictis duobus filijs suis hæredibus diuersi sexus institutis, addidit caput generale, ut legata & libertates ab his hæredibus suis præstarentur. quadam tamen parte testamenti à filio petijt, ut omne onus legatorum in se susciperet in hunc modum. QVAECVNQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRAECEPI: AB ATTICIANO FILIO MEO ET HAEREDE DARI PRAESTARI QVE IVBEO. deinde subiecit in præceptione relinquẽda filia suæ hæc uerba. PAVLINAE DVLCISSIMAE FILIAE MEAE SI QVAE ME VIVO COMPARAVI, DEDI, SIBI HABERE IVBEO: CVIVS REI QVAESTIONEM FIERI VETO: ET PETO A TE FILIA CHARISSIMA, NE VELIS IRASCI, QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELIQUERIM, QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTVRVM, ET LEGATA, QVAE SVpra FECI, PRAESTATVRVM. quæro, an his extremis uerbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectum uideatur, ut hæreditarijs actionibus omnibus filium suum oneraret: an uero iam solum propter onus legatorum allocutus esse uideatur, petitiones autem hæreditariæ in utrunq; heredem creditoribus dari debeant? Modestinus respondit: ut actiones creditorum filius solus excipiat, iussisse testatorem nõ proponi. Titia, cum nuberet Caio Seio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res postea decedens codicillis ita cauit. *γαίον σείον τὸν ἀνδρα μου παρακατατίθεμαι σοι, ὡς θυγάτηρ, ἣ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίον χρησίμη καὶ ἐπίκαιρον ἰατρ, κατὰ τὴν κἀμης Νεκλήνων, ἢ ἔφθασα δεδωκῆαι εἰς πρόκα καὶ σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικί: καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν ἀπὸ τῆς προικὸς. ἔσαι γὰρ μετὰ τελευτῆν αὐτοῦ & καὶ τῶν τέκνων σου.* præterea alia multa eidem marito legauit, ut quãndiu uiueret, haberet. quæro, an * propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Cai Seij ex causa fideicommissi petitio filia & hæredi Titia competere * & earum rerum nomine, quas in dotem Caius Seius accepit? Modestinus respondit. licet non ea uerba proponantur, ex quibus filia testatricis fideicommissum à Caio Seio, postquã præstitit, quæ testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet propter uoluntatẽ testatricis post mortẽ Caij Seij fideicommissum peti.

XXXVI. IDEM lib. XVII. responsorũ respondit.

Legatis uxori ijs, quæ usus eius causa parata sunt: eos seruos ad eã nõ pertinere, qui non pprij ipsius, sed cõis usus causa parata sint. Idem

* alijs.
præter.
* quidã
legit. ut
earum.

LXXXVII. IDEM.
 Egatum est donatio testamento relicta.

QXXXVIII. PAPIANVS.
 Vi testamento inutiliter manumissus est, legari eodē testamen-
 data est. quia toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter

QXXXIX. IDEM.
 Vod seruus legatus ante aditam hæreditatem adquisiuit, hæ-
 reditati acquirit.

SXL. IDEM.
 I area legata post testamentum factum ædificium impositum est:
 Sutruncq; debetur, & solum, & superficies.

SXLI. IDEM.
 I duobus seruis meis eadem res legata est, & alterius serui nomine
 ad me eam pertinere nolo: totum ad me pertinebit: quia partem
 alterius serui per alterum seruum adquireo perinde, ac si meo & alteri-
 us seruo esset legatum.

MXLII. MODESTINVS.
 AEVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMI-
 DIAM LEGO. EVNDEM FVNDVM TITIO LEGO. si Seius de-
 cesserit, pars eius utriq; ad crescit: quia cum separatim, & partes fundi, &
 totus legatus sit: necesse est, ut ea pars, quæ cessat de portione legati,
 cuiq; eorum, quibus fundus separatim legatus est, ad crescat. A' me
 hærede uxori meæ ita legatum est, QUIDQVID PROPTER TITIAM
 AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT: TANTAM PECVNIAM
 SEIVS HAERES MEVS DET TITIAE. quæro, an deductiones impen-
 sarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur: respondi. non du-
 bito, quin uxori tuæ (quod ita legatum sit, A' TE HAERES PETO,
 QUIDQVID AD TE PERVENIT, VT TANTVM EI DES) tota dos
 sine ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. non autem idem
 ius seruari debet ex testamento extranei, quod seruatur in testamento
 uiri, qui dotem uxori legauit. hic enim taxationis loco habendum est,
 QUIDQVID AD TE PERVENIT: illic autem, ubi uir uxori legat, id
 uidetur legare, quod in iudicio dotis consecutura fuit.

CXLIII. IDEM.
 Vm ei, qui partem capiebat, legatum esset, ut alij restituere: pla-
 cuit solidum capere posse.

SXLIIII. POMPONIVS.
 I ita relictum fuerit, QVANTVM HAERES MEVS HABEBIT, TAN-
 TUM TITHASO DARI VOLO: pro eo est, quasi ita sit scriptum, quan-
 tum omnes hæredes habebunt. Quod si ita fuerit, QVANTVM VNVS
 hæres

HAERES HABEBIT, TANTVM TITHASO HAEREDES MEOS DARE VOLO: minor pars accipienda erit, quæ uenit in legato. Pegasus solus fuerat distinguere: si in diem fideicommissum relictum sit, ueluti post annos decem: interesse, cuius causa tempus dilatum sit: utrum ne hæredis, quo casu fructum hæres retinere deberet: an legatarij, ueluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit. tunc enim & fructus præstandos & antecedentis temporis. & hæc ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, ut cum incremento hæres fideicommissum præstet. Si ita scriptum sit, DECEM AUT QVINDECIM HAERES DATO: pro eo est, ac si decem sola legata sint. at si ita sit, POST ANNUM, AUT POST BIENNIUM, QVA'M EGO DECESSERO, HAERES DATO: post biennium uidetur legatum: quia hæredis est potestas in eligendo.

XLV. IDEM.

SI pluribus hæredibus institutis ita scriptum sit, HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: non quilibet hæres, sed omnes uidebuntur damnari, ut una quinq; dent. Si ita legatum fuerit, LVCIVS TITIVS HAERES MEVS QVINQVE AVREOS TITHASO DARE DAMNAS ESTO: deinde alio loco ita, PVBLIVS MAEVIVS HAERES MEVS TITHASO QVINQVE AVREOS DARE DAMNAS ESTO: nisi Titius ostenderit, adimedi causa id à Publio Mæuio legatum esse relictum: quinos aureos ab utroq; accipiet.

XLVI. IDEM.

SI ita scriptum sit, FILIABVS MEIS CENTVM AVREOS DO: an & masculini generis & foemini liberis legatum uideatur? nam si ita scriptum esset, FILIVS MEVS HOSCE TVTORES DO: responsum esset, etiam filiabus tutores datos esse. qd' non est ex contrario accipiendū, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur. exemplo enim pessimum est, foeminino uocabulo etiam masculos contineri. Si sub conditione, uel ex die certa nobis legatum sit: ante conditionem, uel diem certum repudiare non possumus. nam nec pertinet ad nos, ante quam dies ueniat, uel conditio existat. Si pater filiae suæ testamento aureos tot hæredē dare iusserit, ubi ea nupsisset: si filia nupta sit, cum testamentum sit, sed absente patre & ignorante: nihilominus legatum debetur. si enim hoc pater non ignorabat: uidetur de alijs nuptijs sensisse.

XLVII. SCAEVOLA.

SI scripsisset, qui legabat, QUIDQVID MIHI LVCIVM TITIVM DARE FACERE OPORTET, SEMPRONIO LEGO, nec adiecisset PRÆSENS IN DIEM: VE: non dubitare (quantum ad uerborum significationem attinet) quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente

riente eo, qui testamentum fecisset, nondum uenisset. adijciendo autem hæc uerba **PRAESENS IN DIEM VE**: aperte uidetur mihi ostendisse, eam quoque se pecuniam legare uoluisse.

XLVIII. IDEM.

SEmpronius Proculus nepoti suo salutem. Binæ tabulae testamenti eodē tempore exemplarij causa scriptæ (ut uulgo fieri solet) eiusdem patrisfamilias proferuntur. in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei Titio legati sunt. quæro, utrum centum & quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus sit? Proculus respondit. in hoc casu hæredi parcendum est. ideoque utrunque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.

XLIX. IDEM.

Licinnius Lucusta Proculo suo salutem. cum faciat conditionem in releganda dote, utrum mallet uxor mancipia, quæ in dotem dederat, & pecuniam numeratam recipere: & si ea mancipia uxor mallet, nunquid ea etiam mancipia, quæ postea ex his mancipijs nata sunt, uxori debeantur, quæro? Proculus Lucustæ suo salutem. Si uxor mallet mancipia, quam dotem accipere: ipsa mancipia, quæ æstimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei debebuntur. Bonorum possessione dementis curatori data: legata à curatore, qui furiosum defendit, peti poterunt. sed qui petent, cauere debebunt, si hæreditas euicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditum iri.

L. PAVLVS.

* als de.
est utriq;

Mortuo boue, qui legatus est, neque corium, neque caro debetur. Si Titio tessera frumētaria* (uel militia) legata sit, & is deceaserit: quidam putant extinguere legatum. sed hoc non est uerum. nam cui tessera* (uel militia) legatur: æstimatio uidetur legata. Labeo refert. agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse. Trebatium respondisse. quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat. Sed Proculus, si quis hæredem suum eum fundum, cuius commercium is hæres non habeat, dare iusserit ei, qui eius commercium habeat: putat hæredē obligatum esse (quod uerius est) uel in ipsam rem, si hæc in bonis testatoris fuerit: uel si non est, in eius æstimatione. Si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari: pro portione sua eos præstare, quibus pars hæreditatis adcrederet, æque atque cetera legata placet.

LI. MARTIANVS.

Vt hæredibus substitui potest, ita etiam legatarijs. uideamus, an idem fieri possit, & cum mortis causa donabitur: ut id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit. quod magis est: quia in posterioris

rioris quoque personam donatio confertur.

LII. PAVLVS.

Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legauero tibi Stichum, quem mihi debet: placet exstingui legatum decem solutis, & ex diuerso, si alij decem, alij Stichus legatus fuerit: ex euentu solutionis legatum ualet. Cum ita legatum est, **Q**UANTAM PECVNIAM HÆRES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MAEVIQ DATO: si sub conditione legatum est: ante, quàm exacta pecunia sit, legatarius agere non potest. quod si statim dies legati cedit: (ut Publicius recte putat) legatarius agere potest, ut actiones præstentur.

LIII. VLPIANVS.

Si ita quis testamento suo cauisset, **ILLI, Q**UANTVM PLVRIMVM SPER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO: utique tunc, cū quòque capere poterit, uideat ei relictū. sed & si dixerit, **Q**UAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO DARE EI HÆRES MEVS: idem erit dicendum. Is, cui in tempus liberorum tertia pars relicta est: utique non poterit adoptando tertiam partem consequi.

LIIII. TERENCEVS CLEMENS.

Non oportet prius de conditione cuiusquam quaeri, quàm hæreditas legatumne ad eum pertineat.

LV. IDEM.

Cum ab uno hærede mulieri pro dote compensandi animo legatum est, eaque dotem suam ferre, quàm legatum maluit: utrum in omnes hæredes, an in eum solum, à quo legatum est, actio dotis ei dari debeat, quaeritur: & Iulianus in eum primum, à quo legatum sit, actionem dandam putat. nam cum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat: æquum esse eum, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, usque ad quantitatem legati onus huius æris alieni sustinere: reliqua parte dotis ab hæredibus ei præstanda. eadem erunt dicenda, si hæres instituta pro dote omiserit hæreditatem, ut in substitutū actio detur. & hoc uerum est. sed de legatis & legis Falcidiae ratione belle dubitatur: utrum is, in quem solum dotis actio datur, legata integra ex persona sua debeat perinde, ac si omnes hæredes dotem totam præstarent: an dotem totam in ære alieno computare, quia in eum solū actio eius detur. quod sanè magis rationem habere uidetur.

LVI. IDEM.

Si cui fundus centum dignus legatus fuerit, si centum hæredi uel cui liber alij dederit: uberrimum uidetur esse legatum. nam aliquando interest legatarij, fundum potius habere, quàm centum. saepe enim contra fines fundos etià supra iustam æstimationem interest nostra acquirere.

LVII. CAIVS.

Si mihi & Titio eadem res legata fuerit, & is die cedente legati decesserit, me hærede relicto: & uel ex mea propria causa, uel ex hæreditaria legatum repudiauero: magis placere uideo partem defecisse.

Si eo hærede instituto, qui uel nihil, uel non totum capere potest, seruo hæreditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate, uidentur est, utrum hæredis, an defuncti persona, an neutrius spectari debeat. & post multas uarietates placet, ut (quia nullus est dominus, in cuius persona de capacitate quæri possit) sine ullo impedimento acquiratur legatum hæreditati: atque ob id omni modo ad eum pertineat, quicumque postea hæres exstiterit, secundum quod accipere potest: reliqua autem pars ad eos, qui iure uocantur, uenit.

LVIII. IDEM.

Quod principi relictum est, qui ante, quam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione diui Antonini successori eius datur.

LIX. PAPIANVS.

Si Augustæ legaueris, & ea inter homines esse desierit: deficit, quod tibi relictum est: sicuti diuus Hadrianus in Plotinæ, & proxime imperator Antoninus in Faustinae Augustæ persona constituit, cum ea ante inter homines esse desisset, quam testator decederet.

LX. CAIVS.

Si cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte uoluerit suam esse: totam acquirit.

LXI. TERENCEVS CLEMENS lib. XV. ad L. Iuliam & Papiam.

Si mihi pure, seruo meo uel pure uel sub conditione eadem res legata sit: egoque legatum, quod mihi datum est, repudiam: deinde conditione existente, id quod seruo meo legatum est, uelim ad me pertinere: partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an existente conditione, si seruus uiuat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere uoluerit. quod æquius esse uidetur. idem est, & si duobus seruis meis eadem res legetur.

LXII. VLPPIANVS.

Illianus ait. si à filio hærede legatum sit Seio, fideicommissum sub conditione, ut Titio daret, & Titius pendente conditione decesserit: fideicommissum deficiens apud Seium remanet, non ad filium hæredem pertinet: quia in fideicommissis potior causam habere eum, cuius fides electa sit, senatus uoluit.

LXIII. IDEM.

Si Titio & Mæuio hæredibus institutis, qui quadringenta relinquebat, Titio ducenta legauerit, & quisquis hæres esset, centum: neque Mæuio

nus hæreditatem adierit, trecenta Titius debet. Iulianus quidem ait, si alter ex legitimis hæredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta: cohæredem eius cogendum non esse fideicommissa præstare. portionem enim ad cohæredem sine onere pertinere. sed post rescriptum Seueri, quo fideicommissa ab instituto relicta à substitutis debentur: & hic quasi substitutus cum suo onere consequetur ad crescentem portionem.

LXIII. LICINIUS RVFINVS lib. V. regulari.

Si alienus seruus hæres institutus fuerit: à domino eius fideicommissum relinqui potest. sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per seruum factus sit hæres. quod si ante, quam iussu eius adiretur hæreditas, seruus manumissus fuerit, & suo arbitrio adierit hæreditatem: dominus id debiturus non est, quia hæres factus non est. sed nec seruus: quia rogatus dominus est. Itaque utilis actio hoc casu competit: ut is, ad quem emolumentum hæreditatis peruenerit, & fideicommissum præstare compellatur.

LXV. PAVLVS.

Si hæres rem legatam ignorans, in funus consumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quo minus possideret. sed per in factum actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab hærede præstetur.

LXVI. PAPINIANVS.

Cum proponeretur in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub coniectura fuerat relicta, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in suis tabulis, cum eosdem substitueret, expressisset: diuus Marcus & Commodus imperatores rescripserunt, uoluntatem manifestam uideri mutuo factæ substitutionis. etenim in causa fideicommissi (utcumque precaria uoluntas quaereretur) coniectura potuit admitti.

LXVII. IDEM.

Peculium legatum augeri & minui potest, si res peculij postea esse incipiant aut desinant. Idem in familia erit: siue uniuersam familiam suam, siue certam (ueluti urbanam, aut rusticam) legauerit, ac postea seruorum officia uel ministeria mutauerit. eadē sunt in lexicarijs aut pedissequis legatis. Quadrigæ legatū, equo postea mortuo, perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat quadrigam. sed si medio tempore deminuta suppleant: ad legatariū pertinebit. Titio Stichus legatus, post mortē Titij libertatē accepit. & legatū adita hæreditate, & libertas post mortē Titij cōpetit. Idemque est, & si moriente Titio liber esse iussus est. si tamen Titio ex parte hærede instituto, seruus legatus, & post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hæreditatem Ti-

tius, siue non adierit: post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit.

LXVIII. IDEM.

MAenius fundum mihi ac Titio sub conditione legauit: hæres autem eius eundem sub eadem conditione mihi legauit. uerendū esse Iulianus ait, ne existente conditione pars eadem ex utroq; testamento mihi debeatur. uoluntatis tamen quæstio erit. nam incredibile uideatur, id egisse hæredem, ut eadem portio bis eidem debeatur. sed uerisimile est, de altera parte eum cogitasse. Sanè constitutio principis, quæ placuit eidem sæpe legatum corpus non onerare hæredem: ad unum testamentum pertinet. debitor autem non semper, quod debet, iure legat: sed ita, si plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem conditione reliquit: quod emolumentum legati futurum est? Duorum testamentis pars fundi, quæ Mæuij est, Titio legata est. non ineleganter probatū est, ab uno hærede soluta parte fundi, quæ Mæuij fuit, ex alio testamento liberationem obtingere: nec postea parte alienata reuocari actionem semel extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, nõ quæ Mæuij fuit, legetur: solutio prior perimit alteram actionem: atq; etiam eandem partem aliquo modo suam factam, poterit alter hæres soluere. namq; plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non diuisione corporis obtinent. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generaliter homo legatur. nam qui soluente altero legatarij factus est: quamuis postea sit alienatus, ab altero hærede idem solui non poterit. Eademq; ratio stipulationis est. hominis enim legatum orationis cõpendio singulos homines continet. & quemadmodum ab initio nõ consistit in his, quæ legatarij fuerunt: ita frustra soluitur, cuius dominium postea legatarius adeptus est, tam & si dominus esse desierit. In fundo legato si hæres sepelierit, æstimatio referenda erit ad totum precium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari. quare & si fuerit solutus: actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est. Eum, qui ab uno ex hæredibus, qui solus oneratus fuerat, litem æstimatione legatæ rei abstulisset: postea codicillis apertis, ab omnibus hæredibus eius rei relicte dixi dominium nõ quærere. eum em̄, qui pluribus speciebus iuris uteretur: non sæpius eandem rem eidem legatæ, sed loqui sæpius. Fundo legato, si ususfructus alienus sit: nihilominus petendus est ab hærede. ususfructus enim & si in iure, non in parte consistit: emolumentum tamen rei continet. enim uero fundo relicto, & ob reliquas præstationes, quæ legatum sequuntur, agatur. uerbi gratia. si fundus mihi pignori datus, uel aliena possessio sit. non idem placuit de cæteris seruitutibus. si autē res mea mihi legetur * præter istas causas

* als legatum propter.

causas: legatū nō ualebit. A' municipibus hæredibus scriptis, detracto usufructu, legari pprietas potest: quia nō utendo possunt usufructū amittere.

LXIX. IDEM.

Si unum ex familia propter fideicommissum à se, cum moreretur, relictum, hæres eligere debet: ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod postea, quàm electus est, ex alio testamento petere potest. utrum ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an quàm diu potest mutari uoluntas, non recte creditori comparitur: siue tamen duret electio, fuisse uidetur creditor: siue mutetur, ex neutro testamento petitio competit. Si Falcidia quærat: perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum fuisset relictum. non enim facultas necessaria electionis propriæ liberalitatis beneficium est. quid enim est, qd' de suo uideat reliquisse, qui, quod reliquit, omnimō reddere debuit? Itaq; si cū forte tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem uel dispari gradu: satis erit uni reliquisse. nam postquā paritū est uoluntati, cæteri conditione deficiunt. Sed si uno ex familia hærede instituto, ille fundus extraneo relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia hæredi hæres existisset. uerum is, qui hæres scriptus est, ratione doli exceptionis, cæteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur. nam quæ ratio cæteros admittit, eadem tacitam inducit pensationem. Si duos de familia non æquis portionibus hæredes scripserit, & partem (forte quartam) extero eiusdem fundi legauerit: pro his quidem portionibus, quas iure hæreditario retinent, fideicommissum non magis petetur, quàm si alteri fundum prælegasset: pro alia uero parte, quæ in exterum collata est, uirilem, qui sunt de familia, petant: admissa propter hæredum uirilem portionem pensatione. Sed & si fundum hæres uni ex familia reliquerit, eiusq; fideicommissum, ut eum extero restituat: quæsitū est, an hoc fideicommissi scilicet peti possit? dixi ita demum peti posse, si præterea tantundem ei relictum esset, quod fundi precist' efficeret. & siquidē ille prior testator ira fideicommissum reliquisset, **ROGO FVNDVM, CUI VOLES, AVT QVIBVS VOLES EX FAMILIA, RELINQVAS: rē in expedito fore. quod si talia uerba fuissent PETO, NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT:** hæredis hæredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi. petituris deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem uide licet eius, qui primo electus est. & ideo si electo uno, fideicommissum in exterum non conferatur: non aliàs ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quàm interpositis cautionibus: fundum, cum morie

tur, si non in familia cum effectu relinqueretur, restitui. **ROGO FVM DVM, CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS, CUI VOLES.** quod ad uerba attinet, ipsius erit electio: nec hoc petere quisquam poterit, quàm diu præferri alius potest. defuncto eo, prius quàm eligat: petent omnes. itaq; eueniet, ut quod uni datum est, uiuis pluribus, unus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est. & ita deum petere possit unus: si solus, moriente eo, superfuerit. Si rem tuam, quam existimabam meam, te hærede instituto, Titio legem: non est Neratij Prisci sententiæ, nec constitutioni locus: qua cauetur, non cogendum præstare legatum hæredem. Nam succursum est hæredibus, ne cogantur redimere, quod testator suum existimans reliquit. Sunt enim magis in legandis suis rebus, quàm in alienis comparandis, & onerandis hæredibus facili testatores uoluntate. quod in hac specie nõ euenit, cum dominiũ rei sit apud hæredem. Si ommissa fideicommissi uerba sint, & cætera, quæ leguntur cum his, quæ scribi debuerunt, congruant: recte datum, & minus scriptum, exemplo institutionis legatorumq; intelligetur. quam sententiam optimus quoq; imperator noster Seuerus secutus est. Item Marcus imperator rescripsit. uerba, quibus testator ita cauerat: non dubitare se, quodcumq; uxor eius cepisset, liberis suis reddituram: pro fideicommissio accipienda. quod rescriptum summam habet utilitatem: ne scilicet honor bene transacti matrimonij, & fides etiam communium liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præsumperat. Et ideo princeps prouidentissimus, & iuris religiosissimus, cum fideicommissi uerba cessare animaduertet: eum sermonem pro fideicommissio rescripsit accipiendum.

LXX. PAVLVS.

Sequens quæstio est, an etiam quæ uiuus per donationem in uxorem contulit, in fideicommissi petitionem ueniant: respondi. ea extra bonorum causam defuncti computari debere, & propterea fideicommissio non contineri: quia ea habitura esset etiam alio hærede existente. planè nominatim maritus uxoris fidei committere potest, ut & ea restituat.

LXXI. PAPINIANVS.

PETO LUCI TITI, VT CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. fideicommissum ualere placuit, idq; rescriptum est. quid ergo, si cum hæredem ex parte instituisset, ita locutus est, PETO PRO PARTE TUA CONTENTVS SIS LUCI TITI CENTVM AVREIS: petere poterunt coheredes partem hæreditatis, eo retinente siue præcipiente id, quo contentum esse uoluit defunctus. sine dubio facilius est hoc probare, quàm probari potuit illud, cum fideicommissum ibi peratur ab his, quibus testator

testator locutus non est. Idem dicemus, si cum ex asse scripsisset hæredem: eius gratia, qui legitimus hæres futurus esset, ita loquatur: PETO PRO HAEREDITATE, QUAM TIBI RELIQVI, QUAE AD FRATREM MEVM IVRE LEGITIMO REDIRET, CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. Prædium, quod nomini familiæ relinquitur, si non uoluntaria facta sit alienatio, sed bona hæredis ueneant: tam diu retine re emptor potest, quam diu debitor haberet bonis non uenditis: post mortem eius non habiturus, quod ex ter etiam hæres præstare cogetur. Mater filio impubere hærede instituto, tutore eidem scripsit, eiusq; fidei commisit, ut si filius suus intra decimum quartum annum decessisset, restitueret hæreditatem Sempronio. non ideo minus fidei commissum recte datum intelligi debet, quia tutorem dare mater nõ potuit. nam & si pater non iure facto testamento tutoris fidei commiserit: æque præstabitur, quem admodum si iure fuisset factum testamentum. sufficit enim, ut ab impubere fideicommissum datum ab eo dari uideatur, quem is, qui dabat, tutorem dederat, uel etiam tutorem fore arbitrabatur. Idem in curatore impuberis uel minoris annis debet probari. nec interest, tutor recte datus uiuo patre moriatur, uel aliquo priuilegio excusetur, uel tutor esse non possit ppter eius aetate, cui tutor fuerat datus. quibus certe casibus fideicommissum non intercidit, quod à pupillo datum uideatur. hac deniq; ratione placuit à tutore, qui nihil accepit, fideicommissum relinqui pupillo non posse: quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli iure debeat. Fratre hærede instituto petijt, ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur. si non paruerit hæres uoluntati, sed domum alienauerit, uel extero hærede instituto decesserit: omnes fideicommissum petent, qui in familia fuerint. quid ergo, si non sunt eiusdem gradus? ita res temperari debet, ut proximus quisq; primo loco uideatur inuitatus. nec tamen ideo sequentiũ causla ppter superiores in posterũ ladi debet: sed ita pximus quisq; admittendus est, si paratus sit cauere, se familiæ domum restitutum. quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur conditio. sed si domus ad exterum quandoq; peruenerit, fideicommissi petitio familiæ competit. cautione autem ratione doli mali exceptionis puto iuste desiderari: quamuis nemo alius ulterior ex familia supersit. Si quidam sint postea emancipati: tractari potest, an hi quoq; fideicommissum recte perant. & puto recte petituros: quoniam familiæ appellatione hæ quoq; personæ demonstratæ intelliguntur.

LXXII. IDEM.

Imperator Antoninus rescripsit, legatarium, si nihil ex legato accepit, ei

Pp

pit, ei

pit, ei, cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere, nec id cogendum soluere: quid ergo, si non totum, sed partem legati relictum restituere rogatus, abstineat eo: utrum actionibus suis in totum cogatur cedere, an uero non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommissum continetur: quod ratio suadet. sed & si legatum percepit: non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit solnere, quàm perceperit. Si centum legatis duplum restituere rogatus sit: ad summam legati uidebitur constituisse. si autem post tempus fideicommissum relictum sit: usurarum duntaxat additamentum admittetur. nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto, magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut poenam stipulationis imminente euasit. hoc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. enim uero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quanquam maiore precio aestimaretur, restituere: non est audiendus legatarius legato percepto, si uelit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, ut quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat. Cum quidam filio suo ex parte hæredi instituto patruum eius cohæredem ei dedisset, & ab eo petisset, ut filium suum pro uirili portione filijs suis cohæredem faceret: si quidem minus esset in uirili portione, quàm fratris hæreditas habuit: nihil amplius peti posse. quod si plus: etiam fructuum, quos patruus percepit, uel cum percipere potuerit, dolo non percepit, habendam esse rationem, responsum est: non secus, quàm si centum legatis rogetur post tempus maiorem quantitatem restituere. cum autem rogatus, quidam quid ex hæreditate supererit, post mortem suam restituere, de precio rerum uenditarum alias comparauit: deminuisse, quæ uendidit, non uidetur.

Sed quod inde comparatum est, uice permutati dominij restituatur.

LXXIII. IDEM.

Idem seruandum erit, & si proprios creditores ex ea pecunia dimiserit. non enim absimitur, quod in corpore patrimonij retinetur.

LXXV. IDEM.

Si quod ex Pamphila nasceretur, legatum mihi fuerit, & ego Pamphilam emam, eaque apud me sit emixa: summa ratione responsum est, non ex causa lucratiua partum intelligi meum factum. ideoque petendum ex testamento, tanquam istum emissem: ut scilicet precij contributione facta, consequar tantum, quanti puerum deducta matris æstimatione constituisse mihi, iudex in causa legati datus æstimauerit.

LXXVI. IDEM.

TITIO CENTVM AVREOS HAERES PRAESENTI DATO. deinde protulit diem legatorum. non est uerum, quod Alfenus retulit,

cep.

centum præsentì deberi: quia diem proprium habuerunt.

LXXVII. IDEM.

Milles ad sororem epistolam, quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit. scire te uolo, donare me tibi aureos odingentos. fideicommissum deberi sorori constitit. nec aliud probandum in cuiuslibet suprema uoluntate. placet enim consistere fideicommissum, ac si defunctus cum eo loquatur, quem precario remunerat. Pro parte hæres institutus, cui præceptiones erant relictæ, post diem legatorum cedentem, ante aditam hæreditatem, uita decessit. partem hæreditatis ad cohæredes substitutos pertinere placuit: præceptionum autem portiones, quæ pro parte cohæredum confiterunt, ad hæredes eius transmitti.

LXXVIII. IDEM.

Quum filius diuisis tribunalibus actione in officiosi testamenti matris protulisset, atque item uariæ sententiæ iudiciû existissent: hæredes, qui filiû uicerat, pro partibus, quas alijs cohæredibus abstulit filius, non habiturû præceptiones sibi datas nõ magis, quàm ceteros legatarios actiones, constitit: sed libertatè ex testamento cõpetere placuit, cû pro parte filius de testamento matris litigasset. quod nõ erit trahendum ad seruitutes, quæ pro parte minui non possunt. planè petetur integre seruitus ab eo, qui filiû uicit: partis autem æstimatio præstabit. at si paratus erit filius, precio accepto, seruitutè præbere: doli exceptione legatarius submouebit, si non offerat partis æstimatione, ex èplo scilicet legis Falcidiae. LVCIO SEMPRONIO LEGO OMNEM HAEREDITATEM PVBLII MAEVII. Sempronius ea demum onera suscipiet, quæ Mæuianæ hæreditatis fuerunt, & in diem mortis eius, qui hæres Mæuij existit, perseverauerunt: sicut uice mutua præstabuntur actiones, quæ ei præstari potuerunt. Dominus hærede fructuario scripto, fundum sub conditione legauit. uoluntatis ratio non patitur, ut hæres ex causa fructus emolumetum retineat. diuersum in ceteris prædiorum seruitutibus, quas hæres habuit, responsum est: quoniam fructus portionis instar obtinet. HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI EXTESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR. cû iure nouationis, quæ legatarius idemque testator ante fecerat, legatû ex testamento non debeatur: placuit falsam demonstrationem legatario non obesse: nec in totum falsum uideri, quod ueritatis primordio adiuuaretur. Seruus pure manumissus, cui libertas propter iuris impedimentum post aditam hæreditatem non competit, quod status eius extrinsecus suspenditur (forte propter adulteri quæstionem:) ex eodem testamento, neque legata, neque fideicommissa pure data sperare potest: quia dies inutiliter cedit.

Pp ij Pater

Pater cum filia pro semisse hærede instituta sic testamento locutus fuerat. PETO, CVM MORIERIS (LICET ALIOS QUOQUE FILIOS SVSCEPERIS) SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI. necessitas quidem restituendi nepotibus uiriles partes præcedere uidebatur: sed moderandæ portionis, quam maiorem in unius nepotis personam conferri uoluit, arbitrium filix datur. Non iure tutori dato mater legauit, si consentiat, ut decreto prætoris confirmetur. si prætor non idoneum existimet: actio legati non denegabitur. Qui Mutianam cautionem alicuius non faciendi causa interposuit, si postea fecerit: fructus quoque legatorum, quos in principio promitti necesse est, restituere debet. Varijs actionibus legatorum simul legatarius uti non potest: quia legatum datum in partes diuidi non potest. non enim ea mente datum est legatarijs pluribus actionibus uti: sed ut laxior eis agendi facultas sit, ex una interim, quæ fuerit electa, legatum petere. Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post defuncti memoriam dñatam apparuit: nõ si iam legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

LXXIX. IDEM.

CVM pater filios, eorumque matrem hæredes instituisse: ita scripsit, PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HAEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS ET PRAEDIO TVSCVLANO, PARTEM HAEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVAE. responsum prædium quidem hæreditarium iudicio diuisionis de communifiliam habituram, pecuniam autem de parte sua retenturam. Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoque tempore potest. quod fideicommissum, hæredi scilicet salua Falcidix ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabit. Si pars donationis fideicommissum contineatur: fideicommissum quoque munere Falcidix fungetur. Si tamen alimenta præstari uoluit: collationis totum onus in residuo donationis esse, respondendum erit ex defuncti uoluntate, qui de maiore pecunia præstari non dubie integra uoluit. Mater filijs suis uulgo concessis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit. cum alijs hæredibus institutis, petisset à filijs, uiro dotem restitui: totum uero fideicommissum dotis deberi, si Falcidix ratio non interuenerit. ideo retentionem dotis uirum habere placuit. alioquin Falcidix partem hæredibus à filijs, ex stipulatu cum uiro agentibus, ex dote esse per factum actionem reddendam. Surdo & muto, qui legatum accipit, ut cum morietur, restituat: recte mandatur. nam & ignorantes adstringuntur fideicommissum, quibus ignorantibus emolumentum ex restit.

testamento quaritur. Hæreditatem filius cum moreretur, filiis suis, uel cui ex his uoluisset, restituere fuerat rogatus. quo interea in insulam deportato, eligendi facultatem non esse pœna peremptam placuit: nec fideicommissi conditionem ante mortem filij hæredis existere: uiriles autem inter eos fieri, qui eo tempore uixerint, cum de alijs eligendi potestas non fuerit. Qui dotale prædium contra legem Iuliam uendidit, uxori legatum dedit, & emptoris fidei commisit, ut amplius ei precium restituat. emptorem fideicommissio non teneri constabat. si tamen accepto legato mulier uenditionem irritam facere uellet: eam oblato precio doli placuit exceptione submoueri. Mæuius debitori suo reus stipulandi mandauit, ut Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solueret. cum sciens dominum uita decessisse Mæuius, pecuniam dedisset: non esse liberationem secutam constitit. nec si Mæuius soluendo non esset, in Titium actionem solidi, uel iure Falcidiæ dandam esse: quia mortis causa cepisse non uideretur. diuersum probandum fore, si Mæuius ignorans dominum uita decessisse, pecunia errore lapsus dedisset. tunc enim portio iure Falcidiæ reuocaretur. Cum pater fideicommissum prædiorum ex testamento matris filia deberet: eandem pro parte ita hæredem instituit, ut hæreditatem fideicommissio compensaret: eademque prædia filio exhæredato dari uoluit. quanquam filia patris hæreditatem suscipere noluisse: fideicommissum tamen ab hæredibus esse filio præstandum, ad quos hæreditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit. quod si alium filiae substituisset: oportere & eum filia fideicommissum reddere. Euisitis prædijs, quæ pater, qui se dominum esse crediderat, uerbis fideicommissi reliquit filio: nulla cum fratribus & cohæredibus actio erit. si tamen inter filios diuisionem fecit: arbiter coniectura uoluntatis non patietur eum partes cohæredibus prælegatas restituere: nisi parati fuerint & ipsi patris iudicium fratri conseruare. Pater certam pecuniam exhæredatæ filia uerbis fideicommissi reliquit, eamque nupturæ dotis nomine dare uoluit, filio dotem stipulante: cum minorem filius dotem dedisset: superfluum esse filia reddendum constabat. Diuortio quoque secuto fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam uerisimile non erat, patrem interponi stipulationem uoluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur. Cæterum si postea nuberet: ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere. A filia pater petierat, ut cui uellet ex liberis suis, prædia, cum moreretur, restitueret. uni ex liberis prædia fideicommissi uiua donauit. non esse propter incertum diem fideicommissi certæ donationis electionem uidebatur. nã in unum etiam nunc destinatio dirigi potuit, qui si

deicommissum inter ceteros habiturus est, remota matris electione.

FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCV LANVM ALIENENT, ET NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. secundum uoluntatem: eos quoq; inuitatos intelligendum est, quibus haeredes extranei fideicommissam libertatem reddiderunt. FIDEI

TVAE COMMITTO VXOR, VT DES, RESTITVAS FILIAE MEAE, CVM MORIERIS, QUIDQVAD AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. etiam ea, quae postea codicillis uxori dedit, fideicommissio continebuntur. nam ordo scripturae non impedit causam iuris ac uoluntatis. sed dos relegata retinebitur: quoniam reddi potius uideatur q̄ dari.

VOLO PRAEDIA DARI LIBERTIS MEIS. QVOD SI QVIS EORVM SINE LIBERIS VITA DECESSERIT: PARTEM EIUS AD RELIQVOS PERTINERE VOLO. collibertum patris eundemq; filium ex uoluntate substitutionem excludere placuit. Curatoris sui fidei frustra commississe uidebitur, ut haeredi fratri negociorum gestorum rationem redderet. quantq̄ igitur testamento cautum esset, ut cu ad statum suum frater peruenisset, ei demum solueretur: tamen sub curatore alio fratrem agentem recte placuit actionem inferre: cu illis uerbis fratri potius consultum uideretur, quam solutio dilata, quae iuste fieri potuit.

Ab instituto extraneo praedia libertis, cum moreretur, uerbis fideicommissi reliquerat, & petierat, ne ex nomine familiae alienarentur. substitutum ea praedia debere ex defuncti uoluntate respondi. sed utrum confestim, an sub eadem conditione: uoluntatis esse quaesitione. sed coniectura ex uoluntate testatoris capienda, morte instituti exspectandam.

Mensa negocium ex causa fidei commissi cum in demnitate haeredum per cautionem susceptum, emptioni simile uideatur. & ideo non erit quaerendu, amplius in aere alieno sit, q̄ in quaestu.

Pater filiae mancipia, quae nubenti dedit, uerbis fideicommissi praestari uoluit. partus susceptos (& si matres ante testamentum mortuae fuissent) ex causa fideicommissi praestandos respondi. nec aliud in uxore confirmatis donationibus pridem obseruatum est. Haereditate post mortem suam rogati restituere: nominum periculo, quae per diuisionem obtigerunt, inter cohæredes interpositis delegationibus, non adstringuntur magis, q̄ praediorum: cum permutatio rerum discernens

communione interuenit. FILIA MEA PRAECIPIAT, SIBI QVIBUS HABEAT VOLO REM MATRIS SVAE. fructus, quos medio tempore pater percepit, nec in separato habuit, sed assumpsit, & in suum patrimonium conuertit. non uidentur filiae relictæ.

DVLTISSIMIS FRATRIBVS MEIS, AVNCVLIS AVTEM TVIS, QVAECVNQVE MIHI SV

PERSVNT IN PAMPHILIA, LYCIA, VEL VBIQVONQVE, DE MATER

NIS

NIS BONIS, CONCEDI VOLO, NE QUAM CVM HIS CONTROVERSI-
 AM HABEAS. omnia corpora maternæ hereditatis, quæ in eadē caus-
 sa dominiū manserunt, ad uoluntatem fideicommissi pertinent. ex eis-
 dem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprii patri-
 monij uersa. Item iure diuisionis res propriæ factæ, non præstabuntur:
 cum discordijs propinquorum sedandis prospexerit, quas materia cõ-
 munionis solet excitare. Pater pluribus filijs hæredibus institutis,
 moriens clauis & anulum custodia causa maiori natu filia tradidit: &
 libertum eidem filia, qui præsens erat, res, quas sub cura sua habuit, ad
 signare iussit. commune filiorum negotium gestum intelligebatur,
 nec ob eam rem apud arbitrum diuisionis præcipuam causam filia fore.
 Cum imperfecta scriptura inuenitur: ita demum uerbum legati
 uel fideicommissi, quod præcedit uel sequitur, ad communionem ad-
 sumitur: si dicto scriptum congruat. Filius matrem hæredem scri-
 pserat, & fideicommissa tabulis data cum iurisiurandi religione præsta-
 ri rogauerat. cum testamentum nullo iure factum esset: nihilominus
 matrem legitimam hæredem cogendam fideicommissa præstare re-
 spondi. nam enixæ uoluntatis preces ad omnem successionis speciem
 porrectæ uidebantur. MANDO FILIAE MEAE PRO SALUTE IPSI
 VS SOLLICITVS, VT QVOAD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM
 NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE. fidel
 commissariam hereditatem cohæredi sorori non uideri relictam appa-
 ruit. quod nõ de pecunia sua testari, sed obtentu consilij derogare iuri,
 testamentũ fieri perhibendo, noluit. ROGO FILIA, VT BONA TUA
 QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TUIS, VT QVIS'QVE DE TE
 MERUERIT. uidetur omnibus liberis, & si non æqualiter promerue-
 rint, fideicommissum relictum: quibus, matris electione cessante, suffi-
 ciet, si nõ offenderint. eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, si
 soli promeruissent, existimaui. quod si neminem elegerit: eos solos nõ
 admitti, qui offenderunt. Donationis prædiorum epistolam, igno-
 rante filio, mater in ade sacra, uerbis fideicommissi non subnixâ, depo-
 suit, & literas tales ad ædituum misit. Instrumentum uoluntatis meæ
 post mortem meam filio meo tradi uolo. cum pluribus hæredibus in
 testato diem suum obiisset: intelligi fideicommissum filio relictum re-
 spondi. non enim quæri oportet, cum quo de supremis quis loquatur:
 sed in quem uoluntatis intentio dirigatur. Libertis prædiũ reliquit,
 ac petijt, ne id alienarent, atq; in familia libertorum retinerent. si exce-
 pro uno cæteri partes suas uendiderint: qui non uendidit, cæterorũ par-
 tes, quibus non dedit alienandi uoluntatem, integras petet. eos enĩ ad
 fideicommissum uidetur inuitasse, qui iudicio paruerunt. alioquin per
 absurdũ

absurdum erit, uice mutua petitionem induci: scilicet, ut ab altero par-
 tem alienatam quis petat, cum partem suam alienando perdidit. sed
 hoc ita procedere potest, si pariter alienauerint. ceterum prout quisq;
 prior alienauerit: partem posteriori non faciet. qui uero tardius uen-
 didit: ei, qui non uendidit, in superiorum partibus fecisse partem intel-
 ligitur. at si nemo uendiderit, & nouissimus sine liberis uita decesse-
 rit: fideicommissi peritio non supererit. Cum inter liberos ad præ-
 dij legatum liberta quoq; fuisset admissa, quod patronus petijt, ut de
 nomine familiae non exiret: hæredem libertæ filium partem prædij,
 quam mater accepit, retinere iustum est. Cum existimaret ad solam
 consobrinam suam bona peruentura, codicillis ad eam factis pluribus
 fideicommissum reliquerat. iure successionis ad duos eiusdem gradus
 possessione deuoluta: rationibus, & perpetui edicti exemplo pro parte
 dimidia mulierem teleuandam respondi. sed libertates ab ea præstan-
 das, quas interciderere damni causa durum uidebatur. Pater, qui si-
 lio femissem dederat, & sororibus eius impuberibus quadrantes, qui-
 bus fratrem tutore dedit, ita fuerat locutus. **FILI CONTENTVS ERIS
 PRO TVO SEMISSE DVCENTIS AVREIS, ET VOS FILIAE PRO
 VESTRIS QVADRANTIBVS CENTENIS AVREIS.** uice mutua liberis
 fideicommissum hæreditatis reliquisse non uidebatur, sed aestimatio-
 nem (ut à parentibus frugi fieri solet) patrimonij sui fecisse: nec idcir-
 co fratrem iudicio tutelæ bonæ fidei rationes quandoq; præscriptio-
 ne demonstratæ quantitatis exclusurum. Titio fratri suo Mæuius
 hæreditatem Sej, quo hæres institutus erat, post mortem suam testi-
 tuere rogatus: eodem Titio hærede scripto, petijt, ut moriens Titius
 tam suam, quàm Sej hæreditatem Sempronio restitueret. cum ex fru-
 ctibus medio tempore perceptis, fideicommissi debitam quantitatem
 Titius percepisset: æris alieni loco non esse deducendum fideicom-
 missum respondi: quoniam ratione compensationis percepisse debi-
 tum uideretur. planè si ea lege Mæuius Titium hæredem instituat, ne
 fideicommissum ex testamento Sej retineat: Falcidiã qdem compensa-
 tioni sufficere, sed iniquitatem occurrere. prudentius autem compensa-
 tionem accepit. nec uidebitur dolo fecisse, cum fraudẽ exclusit. **TE
 PETO MARITE, SI QVID LIBERORVM HABVERIS, ILLIS PRÆ-
 DIA RELINQVAS. VEL SI NON HABVERIS: TVIS, SIVE MEIS PRO-
 PINQVIS, AVT ETIAM NOSTRIS LIBERTIS.** non esse datam electio-
 nem, sed ordine scripturæ factam substitutionem, respondi. Vicos
 ciuitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi
 non ideo minus deberi placuit, quod testator fines eorum significatu-
 rum,

n̄, & certaminis formam, quā celebrari singulis annis uoluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte præuentus non fecit.

LXXX. IDEM.

Qui solidum fideicommissum frustra petebat, hærede Falcidiam obijciente, si partē interim solui sibi desiderauerit, neq; acceptam ea moram passus intelligitur. Cum post mortem emptoris uenditiones prædiorum reipublicæ optimus maximusq; princeps nõster Seuerus Augustus rescindi, hæredibus precio restituto, iussisset: de pecunia legatario, cui prædium emptor ex ea possessione legauerat, coniectura uoluntatis, pro modo æstimationis, partem soluendā esse respondi. Etiam reipublica post moram fideicommissi usuras præstare cogitur. sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his satisfiendum erit, qui post dictam sententiam iudicatum soluere supersederunt. nec aliud seruabitur in litis sumptibus, si ratio litigandi non fuerit. ignauia etenim præcedentes audiri non oportet. quod in tutoribus quoq; probatur. Prædium pater de familia liberos alienare uerbis fideicommissi prohibuit. supremus ex liberis, qui fideicommissum petere potuit: non idcirco minus actionē in bonis suis reliquisse uisus est, quod hæredē extraneū sine liberis decedēs habuit. Si creditor ab eo, qui testamentū fecit, domum acceptā iure pignoris uendidit: cõtra enim prõrē fideicommissi causa (tãetsi uoluntatē defuncti nõ ignorauit) nihil decernetur.

LXXXI. IDEM.

Quæ fideicommissum moriens libertis uiri debuit, eorundem prædiorum suis quoq; libertis fructum reliquit. iuris ignorantia lapsi, qui petere prædia ex mariti testamento debuerunt, secundum fideicommissum inter ceteros longo tempore perceperunt. non ideo peremptam uideri petitionem prioris fideicommissi constitit.

LXXXII. IDEM.

Legatum ita dominium rei legatarij facit, ut hæreditas hæredis res singulas. quod eò pertinet, ut si pure res relicta sit, & legatarius nõ repudiauerit defuncti uoluntatem: testa uia dominium, quod hæreditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum hæredis.

LXXXIII. PAVLVS.

Si quis testamento facto à filijs suis, quos hæredes instituisset, fideicommissum reliquerit, non ut à legitimis hæredibus, sed ut à scriptis filijs: & testamentum aliquo casu irritū factum sit: filij ab intestato uenientes fideicommissum ex testamento præstare cõpelli nõ possunt.

LXXXIII. IDEM.

Debitor decem legauit creditori, qui ei post annum sub pignore debebat. non (ut quidam putant) medijs temporis tantum com

Qq mo

modum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt: nec tollitur petitio, si interim annus superuenit. nam sufficit, quod utiliter dies cessit. quod si uiuo testatore annus superueniat: dicendum erit, inutile effici legatum, quanquam constiterit ab initio. sic & in dore relegata responsum est, totam eam ex testamento peti posse. alioqui secundum illam sententiam si interusurium tantum est in legato: quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non est legata: nec pars fundi facile inuenietur, quæ possit peti pro commo-
modo. Si Primo & Secundo & Tertio hæredibus institutis, sic legata dentur, SI PRIMVS MIHI HAERES NON ERIT, SECVNDVS TERTIO DECEM DATO: SI SECVNDVS MIHI HAERES NON ERIT, PRIMVS SEIO FVNDVM TVSCVLANVM DATO. utrisque omittentibus hæreditatem Primo & Secundo: quærebatur, substituti, quos eis dederat, an, & cui legata præstare debeant? ab utroque substituto legata debentur. Seruo alieno posse rem domini legari, Valens scribit: item id, quod domino eius pure debetur. cum enim seruo alieno aliquid in testamento damus: domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio. cæterum ex persona serui constitit legatum. & ideo rectissime Iulianus definit: id demum seruo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. calūniosa est enim illa adnotatio: posse legari seruo & quamdiu seruiat. nam & hoc legatum ex persona serui uires accipit. alioquin & illud adnotaremus: esse quosdam seruos, qui licet libertatem consequi non possunt, attamen legatum & hæreditatem possunt acquirere domino. ex illo igitur præcepto, quod diximus legatum inspicere personam in testamentis, dicimus & seruo hæreditario legatum posse. ita non mirum, si res domini, & quod ei debetur, seruo eius pure legari possint, quamuis domino eius utiliter legari non possent.

LXXXV. IDEM.

L Atinus Largus. proxime ex facto incidit species talis. libertus patris tronum ex semisse hæredem instituit, & filiam suam ex alio semisse. fidei commisit filia, ut quibusdam ancillis patroni restitueret, cum hæ manumissæ essent. & si eadem filia hæres non esset: substituit ei easdem ancillas. quoniã filia non uoluit hæres existere: ancillæ in suum domini adierunt defuncti hæreditatem. post aliquantum temporis ab eo manumissæ, quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possent: rogo ergo, quid de hoc existimes, rescribas. respondi, nec reperitum uideri in hunc casum fideicommissum: sed alterutrum datum, uel fideicommissum, uel ipsam hæreditatem. melius autem dici, in eundem casum substitutas uideri, in quem casum fideicommissum meruerunt. & ideo ad substitutionem eas uocari. cum enim seruo alieno si-

nō fideicommissum ab uno ex hæredibus sub conditione libertatis fuerit datum, idemq; seruus ei hæredi substituatur: licet pure substitutio facta sit: tamen sub eadem conditione substitui uidetur, sub qua fideicommissum meruit.

LXXXVI. IDEM.

SI quis seruo suo fideicommissariam libertatē reliquit, & aliud quid adscripsit. quidam dicunt, quia placeat ab hærede cum manumitti debere: futurum esse, ut nō admittatur ad fideicommissum. sed hoc iniquum est. in huiusmodi enim persona utriusq; quodammodo dies cessit, & libertatis, & pecuniæ petēdæ: adeo, ut putem, si mora fiat præstandæ libertati, etiam fideicommissio moram uideri factam, & usurarum onus accedere. nam & cætera, quæ medio tempore adquisiuit domino, dum moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere, restitissime responsum est.

LXXXVII. IDEM.

Creditorem, cui res pignoris iure obligata à debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere: si uoluntas testatoris compensare uolentis euidenter non ostenderetur.

LXXXVIII. IDEM.

CAIVS SEIVS PRONEPOS MEVS HAERES MIHI ESTO EX SEMISSE BONORVM MEORVM EXCEPTA DOMO MEA ET PATERNA, IN QVIBVS HABITO, CVM OMNIBVS, QVAE IBI SVNT. QVAE OMNIA SCIAS AD PORTIONEM HAEREDITATIS, QVAM TIBI DEDI, NON PERTINERE. quæro, cum sit in his domibus argentum, nomina debitorum, supellex, mancipia: an hæc omnia, quæ illic inueniuntur, ad alios hæredes institutos debeant pertinere? Paulus respondit. nomina debitorum nō contineri, sed omnium hæc esse communia. in cæteris uero nullum pronepoti locum esse. Titius cum fratris filio fundos & urbana prædia legaret, in his & fundum Seianum legauit, quē ipse paterfamilias quoad uiuebat, uno quidem nomine uniuersum habuit, sed quo facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita ut ex qualitate loci superiorē partem Seianum superiorē, inferiorē aut partem Seianum inferiorē appellaret. quæro, an is totus fundus ad fratris filium pertineat? Paulus respondit. si testator fundum Seianum uno nomine uniuersum possedit: quamuis eundem diuersis partibus locauerat, uniuersum eum ex causa fideicommissi præstari oportere: nisi si hæres, de qua parte testator senserit, euidenter probauerit.

LXXXIX. IDEM.

Titia Seio tesseram frumentariam comparari uoluit post diem tri-

Qq ij celi.

cesimum à morte ipsius. quæro, cum Seius uiua testatrice tesserâ frumentariâ ex causa lucratiua habere cœperit, nec possit id, quod habet, petere: an ei actio competat? Paulus respondi. ei, de quo quæritur, præcium tesseræ præstandum: quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quàm in corpore consistat. Usuras fideicommissi post impletos annos uiginti quinque puellæ, ex quo mora facta est, deberi respondi. quamuis enim constitutum sit, ut minoribus uiginti quinque annis usuræ omni modo præstentur: tamen non pro mora hoc habendum est, quam sufficit semel interuenisse, ut perpetuò debeantur.

Seia libertis suis fundum legauit, fideiçq; eorum ita commisit. FIDEI AVTEM VESTRÆ VERE ET SAPIDE COMMITTO, NE EVM FVN DVM VENDATIS: EVM QVE, QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO MEO ET SVCCESSORI, ET BERYLLO, ET SAPIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVI VE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. quæro, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegauit, eos substituit: in secunda autem adiecerit uerbum, QVI VLTIMVS DECESSERIT: an pars unius defuncti ad alterum pertineat? Paulus respondit. testatricem uideri in eo fideicommissio, de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse: unum, ut is, qui ex duobus prior moreretur, alteri restitueret: alterum, ut nouissimus his restitueret, quos nominatim postea enumerauit.

Imperator Alexander Augustus Claudio Iuliano præfecto urbi. Si liquet tibi Iuliane charissime, auiam ob interuertendam in officio querelam patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse: ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia parte reuocari. Lucius Titius, cum haberet quinque liberos, uniuersos emancipauit, & in unum filium Caium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum reseruauit, & uniuersos liberos cum uxore scripsit hæredes. in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Caio Seio prælegauit: & ab eo petijt, ut ex redditibus prædiorum, quæ uiuus ei donauerat, Mæuiæ filia tot aureos daret. item alteri fratri alios tot. qui conuentus à Mæuia sorore sua, legem Falcidiam implorat. quæro. cū sanctissimus Imperator (ut supra scriptum est) contra uoluntatem donantis ea, quæ donata sunt, reuocari præceperit: an Caius Seius cōpellendus sit secundum uoluntatē patris ex donationibus fideicommissum præstare hæredi sorori? Paulus respondit. post literas Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoq; specie, de qua quæritur, subueniendum sit liberis, quorū portio in unum filium donationibus collatis imminuta est: præsertim cū Imperator noster contra uoluntatem patris subuenerit. in proposito autem

autem causa etiam uoluntas patris pro his, qui fideicommissa petunt, intercedit. sed & si Falcidia lex intercedat: fideicommissa in solidum esse praestanda propter immodicarum donationum rationem.

X C. SCAEVOLA.

Lucius Titius testamento ita cauit. SI QUID CUI LIBERORVM MEORVM DEDI, AVT DONAVI, AVT IN VSUM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIVIT, AVT EI AB ALIQUO DATVM, AVT RELICTVM EST: ID SIBI PRAECIPIAT, SVMAT, HABEAT. filij nomine calendarium fecerat. postea sententia dicta est, & placuit: id, quod sub nomine ipsius filij in calendario remanserat, ei deberi: non etiam id, quod exactum in rationes suas pater conuertisset. quæro. si id, quod exegisset pater ex nominibus filij ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filij conuertisset: an ad filium secundum sententiam pertineret? respondi. id, quod ex ea causa exactum, in eandem causam redisset, deberi. PETO A TE TITI, FIDEI QVE TVAE COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS, ET PRO HOC DECEM AVREOS E' MEDIO PRAECIPITO. quæro, an si Lucius Titius minus, quam decem aureos erogauerit, reliqua summa hæredibus proficiat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, hæredum commodo proficere. Quæ marito hæres exstiterat, ita testamento cauit. MAEVI ET SEMPRONI DVLCISSIMI FILII, PRAECIPITOTE OMNE, QUID QUID EX HAEREDITATE BONISVE TITHI DOMINI MEI PATRIS VESTRI AD ME PERVENIT MORTIS EIVS TEMPORE: ITA TAMEN, VT OMNE ONVS EIVSDEM HAEREDITATIS, TAM IN PRAETERITVM, QVA'M IN FVTVRVM, NEC NON ETIAM SI QUID POST MORTEM TITHI DOMINI MEI SOLVI, AGNO SCATIS. quæro, an si quid soluisset post mortem mariti * (cum ipsa fructus, quos percepisset, dedisset) ad onus eorum pertineret? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ea duntaxat onera legataris imposuisse, quæ superessent. QVISQVIS MIHI HAERES HAEREDESVE ERVNT: HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS, QVA'M QVOD EVM HAEREDEM INSTITVI, E' MEDIA HAEREDITATE SVMITO, SIBI QVE HABETO VNA' CVM PAMPHILO, QVEM LIBERVVM ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNAE FERRARIAE, ITA VT NEGOCIVM EXERCEANT. Lucius Eutyclus viua testatrice decessit. pars hereditatis eius ad cohæredem pertinuit. quæro, an Pamphilus eodem testamento manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: licet taberna, ut uoluit testatrix, exerceri non possit? respondi. admitti. Sempronia substituta hæredi instituto legata accepit, si hæres non esset. movit contra institutum actionem, quod

* Aliàs defunt.

dolo eius factū esse dicebat, quo minus testatrix, uolens primo loco scribere eam heredē, testamentū mutaret: nec obtinuit. quæro, an legati persecutionem saluam haberet? respondi. secundū ea, quæ pponerent, saluā habere. Testator legata ante quinquenniū uetuit peti præstari: sed hæres quædā sua sponte ante quinquenniū soluit. quæsitū est, an eius, quod ante diem existentem solutū est, representationē, in reliqua solutione legati repudiare possit? respondi. non propterea minus relictum deberi, quod aliquid ante diem sit solutum. Lucius Titius testamento ita cauit. PRAEDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS LIBERTABVS QVE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVM SI, ET SEIAE ALVMNAE MEAE: ITA, NE DE NOMINE FAMILIAE MEAE EXEAT, DONEC AD VNVM PROPRIETAS PERVENIAT. quæro, an Seia in cōmunionē cum libertis habeat portionem: an uero sibi partem dimidiam eius prædioli uindicare possit? respondi per specuam esse testantis uoluntatem, omnes ad uiriles partes uocantis.

Impuberem filium heredem instituit. uxori dotem relegauit, item ornamenta, & seruos, & aureos decem. & si impubes decessisset, substituit. à quibus ita legauit. QVAECVNQVE PRIMIS TABVLIS DEEDI, EADEM OMNIA AB HAEREDIBVS QVOQVE HAEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO. quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeat? respondi. non uideri de dotali legato duplicando testatorem sensisse. Item quæro, cum corpora legata etiam num ex lucratiua causa possideantur, an à substitutis peti possint? respondi. nō posse. CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM CARI SEII. postea codicillis uetuit à Seio exigi. & ab heredē petijt, ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominasset, eandē summam reipublicæ daret. quæsitum est, si posterior idoneus non esset: an integram quantitatem hæredes præstare debeant? respondi. hæredes reipublicæ aduersus eum duntaxat debitorem, qui nouissimis codicillis (ut proponitur) designatus est, actionem præstare debere. Filiam ex affe instituit heredem, eiq; substituit nepotem suum, & ita cauit. SI (QVOD ABOMINOR.) NEQVE FILIA MEA, NEQVE NEPOS MEVS HAEREDES MEI ERVNT: TVNC PORTIONEM MEAM PARTIS DIMIDIAE FVNDI ILLIVS AD LIBERTOS MEOS PERTINERE VOLO. Quæritur, cum ante testatorem & filia & nepos decesserunt, & intestati bona pertinuerunt ad pronepotem eius: an fideicommissum ad libertos pertineat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, si nullus alius hæres institutus substitutusque esset, quam filia & nepos: uideri legitimorum fidei commissum esse, ut præstaretur. QVISQIS MIHI HAERES ERIT, SCIAT ME DEBERE DEMETRIO PATRVO MEO DE NATIUM

NARIVM, TRIA MILIA, ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIVM TRIA MILIA, QVAE ETIAM PROTIVS REDDI ET SOLVI EI IVBEO, quæsitum est, an si non deberentur, actio esset: respondi. si non deberentur: nullam, quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommissio. Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de domo dimisit: & cibaria, quæ dabat, præstare desijt. mox facto testamento ita legavit. QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE HABVI, QVOS QVE VT MANVMITTANTVR, PETHI: ALIMENTORVM NOMINE IN MEN SES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM DATO. quæsitum est, an Damæ & Pamphilo fideicommissum debeatur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ita deberi: si hi, qui peterent, manifeste docerent eo animo circa se patronum, cum testamentum faceret, esse cœpisse, ut his quoq; legatum dari uellet. alioquin nihil ipsis præstetur. Damæ & Pamphilo, quos testamēto manumiserat, fundum dedit, ita ut post mortem suam filijs suis restitueretur. eodem testamento petijt ab hæredibus suis, ut Pamphilam manumitterent, quæ filia naturalis erat Pamphili. idem Pamphilus post diem legati sui cedentem testamento hæredem instituit Mæuiam, eiusq; fidei commisit, ut hæreditatem suam (id est fundi suprascripti partē dimidiam) quam solam in bonis ex redem patronæ suæ habebat, Pamphilæ filia suæ, cum primum libera fuisset, restitueret. quæro. Pamphila manumissa, utrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit: an uero ex testamento patris naturalis ex causa fideicommissi, habita ratione legis Falcidiæ: respondi. ex his, quæ proponerentur, probari Pamphilam duntaxat, ex testamento superiore fideicommissum petere posse. CLAVDIVS notat. quia creditur appellatione filiorum, & naturales liberos uel in seruitutem susceptos contineri. SCAEVOLA. codicillis Caio Seio centum legavit, eiusq; fidei commisit, ut ancillæ testatoris ea daret. quæro, an utile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare iussus est: respondi, non esse. Item si utile non est: an legatarius hæredi, cuius ancilla est, restituere compellatur: respondi. nõ compellit. sed nec ipsum legatarium legatum petere posse. Insulam libertis u riuq; sexus legavit, ita ut ex reditu eius masculi duplum, foemina simplū percipiant: eamq; alienari uetuit. ex consensu omnium ab herede uenundata est. quæro, an & ex precio insulæ duplum mares, simplum foemina caperent: respondi. ob precium nullam fideicommissi persecutionem esse. nisi ea mente uenditioni consenserint, ut similiter ex precio mares quidē duplū, foemina aut simplum cõsequantur

* als de-
sunt.

tur. **Instituto filio hærede, & ex eo nepotibus emancipatis, ita testator cavit.** Βούλωμαι δὲ τὰς ἐμὰς οὐκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μήτε δανείσασθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μείνειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. ἔὰν δέ τις βελήσῃ αὐτῶν τι πωλεῖσθαι ἢ μίσειν αὐτῶν, ἢ δανείσασθαι κατ' αὐτῶν: ἡχοῦσιν δὲ ἐχέτω πωλεῖσθαι τῶν συνηληκρονόμων αὐτῶν, καὶ δανείσασθαι παρ' αὐτῶν. ἔὰν δέ τις πᾶσάντων ταυτοῖσι: ἔσω τὸ χρηματιζόμενον ἀχρηστοῦ καὶ ἀκέρου. **quæritur, cum filius defuncti mutuam pecuniam à Flavia Dionysia acceperit, & locatis ædibus pro parte sua pensiones sibi debitas creditrici delegauerit: an conditio testamenti extitisse uideatur, ut filiis suis fideicommissum nomine teneatur: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non extitisse.** **Matre & uxore hæredibus institutis, ita cavit.** Α' ΤΕ Vxor CHARISSIMA PETO, NE QUID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QUI BVS RELINQVAS'. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FECIT. SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT. quæro, cum uxor intestata decesserit, & legitima eius hæreditas ad fratrem pertineat: an filij fideicommissum ab eo petere possint: respondi, posse defendi fideicommissum deberi.

LVCIVS TITIVS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VILLO IURISPERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SECVTVS, QVA'M MISERAM ET NIMIAM DILIGENTIAM. ET SI MINVS ALIQVOD LEGITIME MINVS VE PERITE FECERO: PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS. deinde hæredes instituit. quæsitum est, intestati eius bonorū possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possint: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

XCI. IDEM.

Testamento filium & uxorem suam hæredes instituit: postea epistolam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit, se præcipua hæc eum, suiçq; iuris, & post mortem suam habere uelle. quæro, cum testamento significauerit, si quid obsignatum recepisset, id uice codicillorum ualere: epistola autem non sit obsignata: an quæ epistola continentur, ad filium pertineant: respondi, si fides epistolæ relictæ constaret: deberi, quæ in ea dari se uelle significauit. **Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas hæredes instituit, & ita cavit.** PROPTER RES VNIVERSAS, QUAE MIHI CVM FRATRE MEO PATRVO VESTRO COMMVNES SVNT, QVAS AESTIMATIONIS CONSTITERIT ESSE VNIVERSAS DVO MILIVM AVREORVM, FIDEI VESTRAE COMMITTO, VTI PRO PORTIONE VE-

stra

STRA MILLE AVREOS A' LVCRECIO PACATO PATRVO VESTRO ACCIPIATIS. huic testamento quinquennio superuixit, & abunde patrimonium reliquit. quæsitum est, an hæredes Lucrecij pacati secundum uerba superscripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non facere uoluntatem, ut uniuersa datis mille aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tēpore in rebus fuerat, oblationē debere fieri. Seio, quem hæredi substituerat, ita legauit. SEIO, SI MIHI HAERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLAE ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. quæro, cum Seius hæres exstiterat, an Marcellæ legati dimidia portio debeat: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, debere. Lucius Titius intestatò moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc uerba inseruit. PERTINENT HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM ROGO, SIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITEM QVE ROGO, QUIDQVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSI HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæritur, an aliqua pars hæreditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri debeat, & quota: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, dimidiam partem debere: si modo uxor parata esset in cōmune bona sua conferre. Quatuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legauit. filij cum uniuersa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia, hæreditario creditori soluerunt, & posteriori obligauerunt. qui cum ei debitum non solueretur, prædia uniuersa lege pignoris ea possidit, fratribus & cohæredibus fideicommissi petitio sit: an uero ea perempta sit, cum communiter uniuersa sequenti creditori obligauerint: respondi. actionem quidem fideicommissi in personam competentem omnibus inuicem manere: non autem id fideicommissum restituendū esse, nisi prius debitū ab eis emptori eidemq; cohæredi persolueretur. Fideicōmisit filiæ in hæc uerba. PETO A' TE FILIA MEA, VT DOTALEM CAUTIONEM POST MORTEM MEAM MVTES, ET ITA RENOVES, VT FRATRES TVI DOTEM STIPVLENTVR HOC CASV, VT SI SINE LIBERIS VNO PLVRIBVSVE IN MATRIMONIO MORIERIS, DOS AD EOS PERVENIAT. post mortē patris decessit maritus ante, quàm renouaretur cautio dotalis: & postea nupta alij, decessit nullo liberorum relicto, uiuo adhuc Titio uno ex fratribus. quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dote fuerant: respondi. posse fideicommissum ab hæredibus sororis

peti: si per eam steterit, quo minus dotem frater stipularetur. Filius
 & filiam hæredes instituit, & libertis legata dedit, eorumque fideicom-
 misit in hæc uerba: A VOBIS PETO, VT QUIDQVIB VOBIS LEGA-
 VI, EO CONTENTI SITIS VIVENTES, VT POST VOS FILIIS MEIS RE-
 STITVATIS. defuncta testatrix filia Mævia, libertus decessit, hærede
 instituto patrono filio ex parte debita, ex altera extraneo. quæsitum est,
 an adita hæreditate patronæ filius à cohærede suo parte eorum, quæ
 ex testamento matris ad Mæviū libertum peruenerant, petere possent
 respondi. eius, quod ei deberetur, si hæreditatem non adisset, partem à
 cohærede petere posse. Maritus uxorem ex asse hæredem instituit,
 cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit. prædium hære-
 ditariū uxor, infructuosum rationi suæ existimans, uendit. emptor
 quærit, an retractari hæc uenditio possit post mortem mulieris ab his,
 quibus codicillis per fideicommissum hæreditas data deprehendere-
 tur: an uero solum quantitas precij ab hærede uxoris fideicommissa-
 rijs deberetur? respondi. propter iustam ignorantiam, tam mulieris, quæ
 emptoris, hæredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fi-
 deicommissario precium dare debere.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRI-
 CESIMVS SECVNDVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS

Liber tertius.

I. VLPIANVS.

S incertus quis sit, captiuus, an à latrunculis obles-
 sus sit: testamentum facere non potest. sed & si sui
 iuris sit ignarus, putetque se per errorem, quia à latro-
 nibus captus est, seruum esse uelut hostium: uel re-
 legatus, nihil se à captiuo differre putet: non posse
 fideicommittere certum est: quia nec testari pos-
 test, qui an liceat sibi testari, dubitat. Sed & si fi-
 lius familias uel seruus fideicommissum reliquerit, non ualet. si tamen
 manumissi decessisse proponantur: cōstanter dicemus, fideicommissum
 relictum uideri, quasi nunc datum, cum mors ei contigit: uidelicet si
 durauerit uoluntas post manumissionem. hæc utique nemo credet in te-
 stamenti nos esse probaturos: quia nihil in testamento ualet, quoties
 ipsum

ipsum testamentum non ualet. sed ualet fideicommissum, & si aliis
 quis reliquerit. Hi, quibus aqua & igni interdictum est, fideicom-
 missum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi ius ha-
 bent, cum sint ἀπολίτες. Deportatos autem eos accipere debemus, qui
 bus princeps insulas adnotauit, uel de quibus deportandis scripsit. cæ-
 terum prius, quàm factum præsidis comprobet, nõdum amisisse quis
 ciuitatem uidetur. proinde si ante decessit: ciuis decessisse uidetur: & si
 deicommissum, quod ante reliquerat, quàm sententiam pateretur, uale-
 bit: sed & si post sententiam, ante quàm Imperator comprobet: uale-
 bit, quod factum est: quia certum statum usq; adhuc habuit. A præfecto
 uero prætorio, uel eo, qui uice præfecti ex mandatis principis cogno-
 scit, item a præfecto urbi deportatos: (quia ei quoq; epistola diui Seue-
 ri & Imperatoris nostri ius deportandi datum est) statim amittere ciui-
 tatem, & ideo nec testamenti ius faciendi, nec fideicommittendi con-
 stat habere. Si quis planè in insulam deportatus codicillos ibi fece-
 rit, & indulgentia Imperatoris restitutus, ipsidem codicillis durantibus
 decesserit: potest defendi fideicommissum ualere, si modo in eadem
 uoluntate durauit. Sciendum est autem eorum fideicommitteri posse,
 ad quos aliquid peruenturum est morte eius: uel dum eis datur, uel dum
 eis non adimitur: nec tantum proximi bonorum possessoris, uerum in-
 ferioris quoq; fidei committere possumus. sed & eius, qui nondum na-
 tus est: si modo natus nobis successurus sit. Illud certe indubitate dici-
 tur, si quis intestatus decedens ab eo, qui primo gradu ei succedere po-
 tuit, fideicommissum reliquerit: si illo repudiante ad sequentem gra-
 dum deuoluta sit successio: eum fideicommissum nõ debere. & ita Im-
 perator noster rescripsit. sed & si a patrono sit relictum, & aliquis ex li-
 beris eius mortuo eo admissus sit ad bonorum possessionem: idem
 erit dicendum.

II. CAIUS.

A Filio præterito, licet suus hæres erit, fideicommissum relinqui
 non potest.

III. VLPPIANVS.

Si mulier dotem stipulata fuerit, & acceptò tulerit marito dotem in-
 hoc, ut fideicommissum det: dicendum est, fideicommissum debe-
 ri. percepisse enim aliquid a muliere uidetur. hoc ita, si mortis causa
 donatura mulier marito fecit acceptum. Sed & si mortis causa auxe-
 rit marito dotem, uel in matrimonium eius mortis causa redierit: po-
 test dici, fideicommissum ab eo deberi. Julianus scribit, si seruus mi-
 hi legatus sit, eumq; manumittere rogatus sim: fideicommissum a me
 relinqui nõ posse, scilicet si pure roget. nam si sub conditione, uel in di-

em: propter fructum medijs temporis posse me obligari, nec Iulianus dubitaret. Si rem quis debeat ex stipulatu: eius, cui rem legauerit, si dei committere nõ poterit: licet ex legato commodum sentire uideatur, quod dominiũ nanciscatur statim, nec exspectet ex stipulatu actionem. forassis quis dicat & sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari, sed nequaquam dicendum est, huius fidei committere me posse. Sed si habenti tibi proprietatem, usum fructum mortis causa cesserò: potest dici fideicommittere me posse, nec quenquam moueat, quod ususfructus solet morte extinguì. nam medijs potius temporis, quo uiuat, qui donauit, commodum cogitamus. si aut pignus debitori liberauero mortis causa, & eius fidei commiserò: non potest ualere fideicommissum.

III. PAVLVS.

A Patre uel domino relictum fideicommissum, si hæreditas ei non quærat: ab emancipato filio, uel seruo manumisso utilibus actionibus postulatur. penes eos enim quæsitæ hæreditatis emolumentum remanet.

V. VLPPIANVS.

SI fuerit municipio legatum relictum ab his, qui rempublicam gerunt: fideicommissum dari potest. Si quis non ab hærede uel legatario, sed ab hæredis uel legatarij hærede fideicommissum reliquerit: hoc ualere, benignum est.

VI. PAVLVS.

SEd & si sic fideicommissum dederò ab hærede meo, TE ROGO LVCII TITI, VT AB HAEREDÈ TVO PETAS, DARI MAEVIÒ DECEM AVREOS: utile erit fideicommissum, scilicet ut mortuo Titio ab hærede eius peti possit. idcõ & Iulianus respondit. Sic autem fideicommissum dari non poterit, SI STICHVS SEH FACTVS, IVSSV EIVS HAEREDITATEM ADIERIT, ROGO DET: quoniam qui fortunatus, non iudiciò testatoris consequitur hæreditatem, uel legatum: non debet onerari, nec recipiendum est, ut cui nihil dederis, eum rogando obliges.

VII. IDEM.

SI deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum: ad fiscum pertinere dicendum est: nisi si eum deportatus uiuo testatore alienauerit, uel fuerit restitutus. tunc enim ad ipsum pertinere debebit. Si miles deportato fideicommissum reliquerit: uerius est, quod & Marcellus probat, capere eum posse. Si quis creditori suo legauerit id, quod legato consequatur: forte exceptionis timore leuatus, uel si quid in debitum fuerit, uel sub conditione.

VIII. PAVLVS.

Si ita

S legatarius, à quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantum, quod per iudicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur: uel si non exegerit, actionem cedere. ad eum enim litis periculum spectare iniquum est, si non culpa legatarij lis perierit. Seruo hæredis fideicommissum utiliter non relinquitur: nisi fidei eius commiserit, ut seruum manumittat. Cum ita petisset testator, ut quidquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filia suæ ita restitueret, ut eo amplius haberet, quam ex bonis patris habitura esset: diuus Pius rescripsit, manifestum esse, de eo tempore sensisse testatorē, quod post mortem patris futurum esset.

IX. MAETIANVS.

S ita fuerit fideicommissum relictū, AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESTATO, uel ita, AD QVEMCVNQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT: hac oratione & eius, qui postea natus erit, in hæc eam familiam uenerit, & eius, qui postea cognatus esse cœperit, fidei commissum uidetur. eius quoq; quæ nondum nupta erit, sed postea: eo scilicet casu, quo ex edicto ad uxorem bona mariti intestati solent pertinere.

X. VALENS.

S i tibi & ei, qui ex tribus liberis meis in funus meū uenerit, centum aureos legauero: non minuet in tua persona legatū, si nemo uenerit.

XI. VLP IANVS.

Fideicommissa quocunq; sermone relinqui possunt: non solum Latina, uel Græca, sed etiā Punica, uel Gallicana, uel alterij cuiuscunq; gentis lingua. Quoties quis exemplum testamenti præparat, & prius decedit, quam testatur: non ualent quasi ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt: licet uerba fideicommissi scripta habeant. & ita diuum Pium decreuisse Mærianus scribit. Si ita quis scripserit, ILLVM TIBI COMMENDO: diuus Pius rescripsit, fideicommissum non deberi: aliud est enim personam commendare, aliud uoluntatem suam fideicommittentis hæredibus insinuare. Cum esset quis rogatus restituere portionem, accepta certa quantitate: responsum est, ultro petere ipsum fideicommissum ab hærede posse. sed utrum, si uolet, petat, restituatq; portionem: an uero & si noluerit, cogatur accepta certa quantitate, portionem restituere: propriæ est deliberationis. & sanè cum quis rogatus est, accepta certa quantitate portionem restituere: duplex est fideicommissum. unum, ut possit petere quantitatem, paratus portione cedere: aliud, ut & si non petat, tamen cogatur fideicommissario restituere, parato præstare quantitatem.

Si quis ita scripserit, SVFFICIVNT TIBI VINEAE, VEL FVNDVS:

Rr iij fidei

fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur
 CONTENTVS ESTO ILLA RE. Sic fideicommissum relictum, SI
 SI HAERES MEVS NOLVERIT, ILLI DECEM DARE VOLO: quasi cō
 ditionale fideicommissum est, & primam uoluntatem exigit. ideoq;
 post primam uoluntatem non erit arbitrium hæredi dicendi se noluisse.
 hoc autem legatum CVM VOLVERIT tractum habet, quàm diu ui
 uat is, à quo fideicommissum relictum est. uerum si ante, quàm dede
 rit, decesserit: hæres ipsius, præstat. sed si fideicommissarius ante, q̄ hæ
 res constituat, decesserit: ad hæredem suum nihil transulisse uidentur.
 conditionale enim esse legatum, nemini dubium est: & pendente condi
 tione legati uideri decessisse fideicommissariū. Quamquã autem fi
 deicommissum non debeat ita relictum, SI VOLVERIS: tamen si ita
 adscriptū fuerit, SI FVERIS ARBITRATVS, SI PUTAVERIS, SI EXI
 STIMAUERIS, SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, VEL VIDEBITVR: de
 bebatur. non enim plenum arbitrium uoluntatis hæredi dedit, sed qua
 si uiro bono fideicommissum relictum. Proinde & si ita sit fideicō
 missum relictum, ILLI SI DEMERVERIT: omnimodo fideicommissu
 sum debebitur: si modo meritū, quasi apud uirum bonum, collocare fi
 deicommissarius potuit. & si ita sit, SI TE NON OFFENDERIT: aequè
 debebitur. nec poterit hæres causari, non esse eum meritum: si alius uir
 bontis, & non infestus, meritū potuit admittere. Hæc uerba TE FI
 LI ROGO, VT PRAEDIA, QUAE AD TE PERVENERINT, PRO TVA
 DILIGENTIA DILIGAS, ET CYRAM EORVM AGAS, VT POSSINT AD
 FILIOS TVOS PERVENIRE: licet non satis exprimūt fideicommissum,
 sed magis consilium, q̄ necessitatem relinquendi: ramen ea prædia in
 nepotibus post mortem patris eorum uim fideicommissi uidentur cō
 tinere. Si filio à patre hærede instituto fideicommissum relictum fue
 rit: & si uerbis non sit ita relictum, CVM PATER MORERETVR, sed in
 intelligi hoc possit: puta quia sic relictum est, ut relinquat filio, uel VO
 LO EVM HABERE, uel VOLO AD EVM PERTINERE: defendetur in
 id tempus fideicommissum relictum, quo sui iuris filius efficitur.
 Si cui ita fuit fideicommissum relictum, SI MORTE PATRIS SUI
 IURIS EFFECTVS FVERIT, & emancipatione sui iuris factus sit: non ui
 debetur defecisse conditio. Sed & cum mors patri contingat: quasi ex
 stante conditione, ad fideicommissum admittetur. Si rem suam te
 stator legauerit, eamq; necessitate urgente alienauerit: Marrianus pu
 rat, fideicommissum peti posse: nisi proberur, adimere ei testatore no
 luisse. probationem autem mutatæ uoluntatis ab hæredibus exigendâ.
 Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum re
 liquit: non tamen hoc animo, quasi uellet extinguere fideicommissu
 sum

sum: poterit dici, deberi: nisi forte inter hæc interest. hic enim extinguit
 ipsa * constantia debiti: ibi res durat, tam & si alienata sit. cum tamen qui * id est o*u*
 dam nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniã habuisset: pu-
 tauit fideicommissi petitionem superesse: maxime, quia non ipse ex-
 gerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non
 potuit non accipere. paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pe-
 cuniã rem comparauerit, quam non hoc animo exegit, ut fideicom-
 missarium priuaret fideicommisso: posse adhuc fideicommissi petiti-
 onẽ superesse. Si quis illicite edificasset, id est hoc, qd' dirui cõstitutio
 nes iubent: an fideicommisso relinquere ex eo quid possit, uideamus.
 & puto posse. cum enim dirui necesse sit: nulla dubitatio est, quin sena-
 tusconsultum impedimento non sit. Si hæres rogatus sit certã sum-
 mam usuris certis fœnori dare: utile est fideicommissum. sed Martianus
 putat, non aliã cogendum credere, quã idonee ei caueatur. sed ego
 procliuor sum, ut putem, cautionem non exigendam. Si seruo alie-
 no militia relinquatur: an domino quærat legatum, quæritur? & aut
 scit seruum esse, & dico æstimationem deberi: aut ignorauit, & denega-
 ri fideicommissi persecutio debet: quia si scisset seruum, non reliquis-
 set. ex his apparet, cum per fideicommissum quid relinquatur, præstan-
 dum ipsum, quod relictum est. cum uero ipsum præstari nõ potest: æsti-
 mationem esse præstandam. Si quis alicui decem per fideicommissum
 ei reliquerit: & si perdidisset id, quod testamento relictum est, rursus
 ei reliquerit: quærebatur, an sequens fideicommissum ualeat? uel an exi-
 gere hæres debeat cautionem, salua fore decem, ne cogatur ad præ-
 stationem? & an si sapius perdidisset, sapius ei farciatur fideicommissum?
 diuus Pius rescripsit: neq; cautionem exigendam, & nõ amplius,
 quã semel, postq; perdidisset, præstandũ. nõ enim onerandus est hæ-
 res, ut in infinitum, quoties perdididerit, restituere ei tantundem debeat:
 sed ut per fideicommissum posterius duplicata ei legata uideantur: nec
 amplius ad periculum hæredis pertineat, si quid postea is consumpse-
 rit, ex soluto & posteriore fideicommisso. Item si quis certam quan-
 titatem cui reliquerit, & addiderit, facilius hanc summam posse com-
 pensari: cũ debitor sit fideicommissarius ex causa hæreditatis Caij Seij,
 nec uelit ille adire hæreditatem Caij Seij, sed petat fideicommissum:
 Imperator noster contra uoluntatem eum testantis petere fideicom-
 missum rescripsit: cum in fideicommissis præcipue spectanda, seruandãq;
 sit testatori uolũtas. Plerunq; euenit, multorũ interesse id, qd'
 relinquatur: uerum testatorem uni noluisse honorem habitum. & hæc
 est sententia Marcelli uerissima. sic enim euenit, ut interdum, si pluri-
 bus testator honorẽ habere uoluit, & de pluribus sensit: quamuis unũ
 legatũ

legatum sit: tamen ad persecutionem eius plures admittantur. utputa si decem fuerunt eiusdem rei stipulandi, & hæres uel fideicommissarius rogatus est, ut eis solueret. hic enim si omnium interest, & de omnibus sensit testator: fideicommissum relictum omnes petere poterunt. sed utrum in partem agent, an in solidum, uideamus. & credo, prout cuiusque interest, consecuturos. Vnus igitur, qui occupat, agendo totum confequitur: ita, ut caueat, defensum iri aduersus cæteros fideicommissarios eum, qui soluit: siue socij sint, siue nō. Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri uero fideicommissi petitio, uel legati committitur. utputa si fidei hæredis committatur, ut ipse * publicano pro Titio præstet. fideicommissum hoc uel legatum non publicanus petit, licet sit ei adscriptum: sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multum autem interesse arbitror, cui uoluerit prospectum, cuiusque cōtemplatione testator fecerit. plerumque autem intelligendum est, priuati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quærat. Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit: unumquemque hæredem in solidum teneri, diuus Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripterunt. tēpus tamen cohæredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum. post quod solam Proculam uoluerunt facere, imputatam cohæredi sumptum pro parte eius. ergo & in statua, & in seruitute, cæterisque, quæ diuisionem nō recipiunt, idem diuus Marcus rescriptit. Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare reipublicæ, ut ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri uoluerit: non audietur. & ita diuus Marcus rescriptit.

XII. CAIVS.

STICHVS LIBER ESTO, ET VT EVM HAERES ARTIFICIVM DOCEAT, VNDE SE TVERI POSSIT, PETO. Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificij adiectum non esset. sed prætor aut arbiter ex uoluntate defuncti, & ætate, & conditione, & natura, ingenioque eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium hæres docere eum sumptibus suis debeat.

XIII. MAETIANVS.

SI sic locutus erit testator, HAERES MEVS ELLI FVNDVM DASTO. SEIO HOC AMPLIVS DECEM. nō erit dubitandum, quin Seius & fundi partem & decem ex testamento percipere debeat.

XIII. CAIVS.

NON dubium est, quin si uxori legatum sit, SI NON NUPSERIT, Nidque alij restituere rogata sit: cogenda sit, si nupserit, restituere. Hæres quoque, cui iurisiurandi conditio remittitur, legatum & fideicommissum debet. Sed & si cui legatum relictum est, ut alienam rem reddimat

dimat, uel præstet: si redimere non possit, quod dominus id non uendat, uel immodico precio uendat: iustam æstimationem inferet.

XV. MARTIANVS.

HAeres testatoris legata, quæ in profundo esse dicuntur, quando-
cunq; apparuerint, præstat.

XVI. POMPONIVS.

SAepe legatum plenius restituitur fideicommissario, quàm est relictum: ueluti si alluione ager auctus est, uel etiam insulæ natæ.

XVII. MAETIANVS.

ETiam ea, quæ futura sunt, legari possunt, ut insula, uel in mari, uel in fluminibus nata. Seruitus quoq; (seruo) prædium habent recte legatur.

* aliàs
deest.

XVIII. POMPONIVS.

SI iure testamento factò fideicommissum tibi reliquero, deinde aliquid postea fecero non iure, in quo fideicommissum relinquam tibi, uel aliud, quod priore testamento, uel omnino non sit relictum: uindendum est, an mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, ut nolim ratum esse priore testamento tibi relictum: quia uoluntate nulla fideicommissa infirmantur. sed uix id obtinere potest. fortassis ideo, quod ita demum à priore testamento recedi uelim, si posterius ualiturum sit: & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debeat, etiã si ijdem hæredes utroq; testamento instituti ex priore existerint.

XIX. VALENS.

SI tibi legatum est uel fideicommissum relictum, uti quid facias: etiã si non interest hæredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caueas hæredi futurum, quod defunctus uoluit, Nerua & Atilicinus recte putauerunt.

XX. VLPPIANVS.

SI res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata uel per fideicommissum relicta sit, non communicandi animo, sed utriq; in solidum: ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum quidem nullum ius in ipsa re habere, sed actionem de precio integram tamen habere.

XXI. PAVLVS.

Nutu etiam relinquitur fideicommissum: dummodo is nutu relinquat, qui & loqui potest: nisi superueniens morbus ei impedito sit. Fideicommissum relictum & apud eum, cui relictum est, ex causa lucratiua inuentum, extinguere placuit: nisi defunctus æstimationem quoq; eius præstari uoluerit. Columnis ædium uel tignis per fideicommissum relictis: eatantùmmodo amplissimus ordo præstari uoluit (nulla æstimationis facta mentione) quæ sine domus iniuria auferri possunt.

Ss Her

XXII. HERMOGENIANVS

SI quis in principio testamenti adscripserit, CUI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, postea eodem testamento uel codicillis sciens saepe eidem legauerit: suprema uoluntas potior habetur. nam mo enim eam sibi legem potest dicere, ut à priore ei recedere non liceat. Sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit prioris uoluntatis se poenituisse, & uoluisse, ut legatarius plura legata accipiat. Miles, in eum ex militari delicto capitali dicta sententia: permittente eo in ipsa sententia, qui damnauit: sicut testamenti faciendi, ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur. Mortis damnū per fideicommissum serui relictī, ante quā mora fiat, fideicommissarius solus patitur, licet alienus relinquatur.

XXIII. PAVLVS.

EX imperfecto testamento legata uel fideicommissa Imperatorem uindicare, inuerecundum est. decet enim tantæ maiestati, eas seruare leges, quibus ipse solutus esse uidetur.

XXIII. TARENTIVS.

Creditori ita potest legari, ne indebitum ab eo repetatur.

XXV. PAVLVS.

ILLE AUT ILLE HAERES SEIO CENTVM DATO. potest Seius, ab utro uelit, petere. Cum in uerbis nulla est ambiguitas, non debet admitti uoluntatis quaestio.

XXVI. IDEM.

IS, qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnū, quo affectus est fideicommissarius, praestare cogitur.

XXVII. IDEM.

PAula Callinico ex parte haerede instituto, filiae eiusdem Iubentianae, cum in familia nupsisset, decem testamento legauit. deinde post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adiecto HOC AMPLIUS. pronunciauit utranq; summam deberi: maxime cum in codicillis filiae Callinici nihil legatum fuisset. Pompeius Hermippus filium Hermippū ex dodrante, filia Titiana ex quadrante haeres instituerat, & praedia certa singulis praelegauerat. praeterea si sine liberis Hermippus moteretur, aliam possessionem filiae dari iusserat. post testamētum factis codicillis certa filiae praedia dederat: eamq; his cōtentam esse uoluit pro omni haereditate, & his, quae in testamento reliquerat. Hermippi bona ad fiscum peruenerant. Titiana soror fideicommissum petebat. quaerebatur, utrum pro haereditate tantum, an & pro his, quae post mortē frater rogatus erat restituere, pater eam uoluisset accipere ea, quae codicillis reliquerat: mihi ab omni uoluntate

te recessum uidebatur. placuit autem humanius interpretari: ea sola, quæ uiuente fratre acceptura erat, adempta uideri: nõ etiam quæ post mortem eius reliquerat, si sine liberis decederet. & ita pronunciauit.

Julianus Seuerus decedens, institutis quibusdã hæredibus, alumno suo quinquaginta legauerat: cæq; à Iulio Mauro colono suo ex pensio nibus fundi ab eo debitis præstari uoluit: itemq; Mauro quædam lega uerat. cum de hæreditate fiscus quæstionem mouisset: iussu procura toris Maurus pecuniam fisco soluërat. postea hæres scriptus obtinuerat* aduersus fiscum. alumno autem mortuo hæres eius fideicommissum ab hærede Mauri petebat. placuit Imperatori non uideri eius fi deicommissum, sed demonstratum, unde accipere posset. & ideo hæ redem Seueri hæc præstare debere. * als de est aduer sus.

XXVIII. IDEM.

SI fidei meæ committatur, ut quod mihi relictum fuerit supra, q̄ ca sperere possim, alij restituam: posse me id capere, constat.

XXIX. IABOLENVS lib. III. ex posterioribus Labeonis.

QUI concubinam habebat, ei uestem prioris concubinæ utendam dederat: deinde ita legauit, VESTEM, QVAE EIVS CAUSSA EMPTA, PARATA EST. Cascellius, Trebatius negant ei deberi prioris concubinæ caussa parata: quia alia conditio esset in uxore. Labeo id non probat: quia in eiusmodi legato non ius uxorium sequendum, sed uerborum interpretatio esset facienda. idemq; uel in filia, uel qualibet alia persona iuris esse. Labeonis sententia uera est. Cum ita legatum esset, TITIA VXOR MEA TANTVLAM PARTEM HABEAT, QVANTVLAM VNVS HAERES: si non æquales partes essent hæ redum: Quintus Mutius & Gallus putabãt, maximam partem legatã esse: quia in maiore minor q̄q; inesset. Seruius, Ofilius, minimã: quia cū hæres dånatus esset, in potestate eius esset, quam partẽ daret. Labeo hoc probat. idq; uerũ est. Cum ita legatum esset, QVANTA PECVNIA EX HAEREDITATE TITII AD ME PERVENIT, TANTAM PE CVNIAM HAERES MEVS SEIO DATO: id legatũ putat Labeo, quod acceptum in tabulas suas ex ea hæreditate testator retulisset. cæterum negat cauendum hæredi à legatario, si quid forte postea eius hæredita tis nomine hæres damnatus esset. ego puto contra: quia non potest uideri ad hæredem peruenisse, quod eius hæreditatis nomine præstatu rus esset. idem Alfenus Varus Seruio placuisse scribit. quod & uerũ est.

Si hæres tibi, seruo generaliter legato, Stichum tradiderit, isq; à te euictus fuerit: posse te ex testamento agere, Labeo scribit: quia non uideatur hæres dedisse, quod ita dederat, ut habere nõ possis. & hoc uerũ puto. sed hoc amplius ait: debere te prius, quàm iudicium accipiatur,

Ss ij denun

denunciare hæredi. nam si aliter feceris: agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio. SI STICHVS ET DAMA SERVI MEI IN POTESTATE MEA ERVNT, CVM MORIAR: TVNC STICHVS ET DAMA LIBERI SVNTO, ET FVNDVM ILLVM SIBI HABENTO. si aliterum ex his post testamentum factum dominus alienasset, uel manumississet: neutrum liberum futurum, Labeo putat. sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiã uoluntati defuncti magis puto conuenire.

Qui quatuor pocula oleaginea habebat, ita legauit. POCVLA OLEAGINEA DVO PARIA. respondi, unũ par legatũ esse: quia nõ ita esset, BINA PARIA: neq; ita, POCVLORVM PARIA DVO. idẽ & Trebatius.

Qui hortos publicos à republica cõdictos habebat, eorum hortorũ fructus usq; ad lustrum, quo conducti essent, Aufidio legauerat: & hæredem eam cõditionem eorũ hortorũ ei damnauerat dare, sinereq; eum uti & frui. respondi, hæredem teneri sinere frui. hoc amplius hæredem quoq; mercedem hortorum reipublicæ præstaturum. Cum in testamento scriptum esset, STICHO SERVO MEO HAERES QVINQVE DATO. ET SI STICHVS HAEREDI MEO PER BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO: post biennium legatum deberi existimo: quia in id tempus & libertas & legatum referrì debent. quod & Trebatius respondit.

Si fundum mihi uendere certo precio damnatus es: nullum fructũ eius rei ea uenditione excipere tibi liberum erit: quia id precium ad rortã causam fundi pertinet. Qui fundũ mandatu meo in societatem mihi & sibi emerat: deinde eũ finibus diuiserat, & prius quã mihi traderet, ita eum tibi legauerat, FVNDVM MEVM ILLI DO. negaui amplius parte illi deberi: quia uerisimile non esset, ita testatũ esse patrem familias, ut mandati hæres eius damnaretur. VXORI MEAE, DVM CVM FILIO MEO CAPVAE ERIT, HAERES MEVS DVCENTA DATO. filius à matre migravit. si ambo Capuæ habitassent: legatum matris debitũ iri putauì, quãuis unã non habitassent. sin aut in aliud municipium transfissent: unius tantũmodo anni debitũ iri, quo unã habitassent quantolibet tempore, Trebatius ait. uideamus, an his uerbis DVM CVM FILIO CAPVAE ERIT non cõditio significetur, sed ea scriptura pro superuacua debeat haberi. quod non pbo. sin aut per mulierẽ mortua non est, quo minus cũ filio habitet: legatum ei deberi. Si ædes alienas ut dares damnatus sis, neq; eas ulla cõditione emere possis: æstimare iudicem oportere. Ateius scribit, quãti ædes sint, ut precio soluto hæres liberetur. idem iuris est, & si cum potuisses emere, non emeris.

SI cui ædes legatae sint, is omne habebit id ædificiũ, quod supra solum

lum earum ædium erit. PAVLVVS. hoc tunc demum falsum est, cum dominus * binariū aliquod conclauē, quod & supra cōcamerationem * als. bina alterarum ædium sit, in usum alterarum conuerterit, atq; ita his usus r̄ū ædiū. fuerit. nanq; eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet.

XXXI. SCAEVOLA.

Sextiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marium sororis filios scripsit hæredes. Sextiam substituit Mario, & Mariū Sextiæ. dedit autem per præceptionem Mario certas species. Marius partem hæreditatis, ex qua scriptus erat, omisit: & eo intestato defuncto, bona eius ad fratrem legitimum Seium deuoluta sunt. quæsitū est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata Mario erant, iure substitutionis à legitimo hærede defuncti sibi uindicare possit: respondi. secundum ea, quæ pponerentur, Sextiam in legatis, quæ Mario data essent, substitutam non esse.

XXXII. IDEM.

Vxori suæ inter cætera ita legauit, ET DOMVS EAM PARTEM, IN QVA MORARI CONSVÉVIMVS. quæsitum est. cum tam te stamenti faciendo tempore, q̄ mortis, totam domum in usu habuerit, nec quidq; ex ea locatum: an ea tantūmodo uideatur legasse cubicula, in quibus dormire consueuerant: respondit. eam omnem partem, in qua morari cum familia sua consueuisset. Vxori suæ inter cætera ita legauit. VXORI MEAE QUIDQVIVVVS DEDI, DONAVI, VSI- BVSVVE EIVS COMPARAVI, CONCEDI VOLO. quæro, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoq; concessum uideatur: respondit. uerba, quæ pponerētur, nihil pro futuro tempore significare.

Cum Seius pro uxore centum aureos creditori soluerit, & ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto uxori suæ legauerit, quidquid ad eum, in uē stipulatum eius concessit, & hoc amplius uicenos aureos annuos: quæsitum est, an hos centum aureos hæredes uiri ab uxore uel hæredibus eius repetant: respondit. si donationis causa creditori soluisset: teneri hæredes ex causa fideicommissi, si repetant, atq; exceptione etiam petentes submoueri: quod, præsumptum id esse debeat, nisi contrarium ab hæredibus probetur.

XXXIII. IDEM.

Nomē debitoris in hæc uerba legauit. TITIO HOC AMPLIUS DARI VOLO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HAEREDES CUI SEI DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EI QVE EORVNDEM PIGNORA TRADI. quæro, utrū hæredes tantū decē dare debeant, an omne debitū, hoc est & in usuras debeant mādare: Respondit. uideri uniuersam eius nominis obligationem legatam.

Item quæro. cum ignorante matrefamilias, actores in provincia ad testis sorti usuris, decem stipulati sint: an ex causa fideicommissi scripti etiam incrementum huius debiti ad Titium pertineat? respondit, pertinere. Filio ex parte hærede scripto præceptionem dedit inter cætera his uerbis. TITIO FILIO MEO NOMINA EX CALENDARIO, QUAE ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SVNTO SINE DOLO MALO. eidem filio uiuus omnium rerum suarum administrationem permisit. qui post testamentum factum ante mortem patris annis decem, quibus procurabat patri, contra ueterem consuetudinem patris, qua calendarium exercebatur, nouos debitores ampliarum pecuniarum fecit: & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum contulit, ad hoc, ut uiginti nominibus propè omnis substantia calendarij esset. quæsitum est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecisset, præceptio permittenda esset. respondit, ex his electionem habere, quæ testamenti tempore testator in calendario habuisset. Vni ex hæredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio sui uiri Aretonis ei supererant: eiusque fidei commisit, hæc eadem restituere pronepoti, cum esset annis sedecim. in quibus hæc uerba adiecit. ITEM ROGO, VTI RELIQUVM AES ALIENVM, QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATIS QVIBUS FACIAS. quæsitum est, si probauerit hæres non sufficere redditum bonorum ad totius debiti exsolutionem: an nihilominus tamen ipse debeat agnoscere onus æris alieni? respondit, manifeste proponi, ex rebus bonorum eorum iussum alienum æs, non de proprio soluere. Pater filio & filia hæredibus institutis, cum singulis certa prædia & calendaria prælegasset, ita cauit. A TE AVTEM FILI CHARISSIME, QUAE CVNQVE LEGAUI, PRAESTARI VOLO. ET SI QUID EVENERIT AERIS ALIENI, QVOD IN TEMPVS PRO MVTVO ACCEPERAM, ET DEBVERO, A TE SOLVI VOLO: VTI QVOD SORORI TVAE RELIQUI, INTEGRVM AD EAM PERTINEAT. quæsitum est, an quod ex quacunque causa debuit pater, à filio sit præstandum? respondit, posse filiam ex fideicommissio consequi, ut releuaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam perueniret.

XXXIII. IDEM.

Patronus liberto statim tribum emi petierat. libertus diu moram ab hærede patroni passus est, & decedens hæredem reliquit clarissimum uirum. quæsitum est, an tribus æstimatio hæredi eius debeatur? respondit, deberi. Item quæsitum est, an & commoda, & principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suæ consecutus fuisset

fuisse, si ei ea tribus secundum uoluntatem patroni sui tunc comparata fuisset: an uero usura aestimationis hæredi eius debeatur? respondi. quidquid ipse consecuturus esset, id ad hæredem suum transmittere.

Sempronio ita legauit. SEMPRONIVS SVMITO PRAEDIA MEA OMNIA, QVAE SVNT VSQVE AD PRAEDIVM, QVOD VOCATVR GAAS, IN FINIBVS GALATIAE SVB CVRA VILLICI PRIMI, ITA VT HAEC OMNIA INSTRVCTA SVNT. quæsitum est. cum in eodem con finio prædiorum unum sit prædiu non in Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen eiusdem uillici: an etiam id prædium cum cæteris ad Sempronium pertineat? respondi, & hoc deberi. Libertis, quos nominauerat, ita legauit. FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN REGIONE ARELATIA: ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST IN REGIONE NIPHANA CVM TABERNA DARI VOLO. quæsitum est. cum inter fundos, quos supra legauit, sit quidam fundus uocabulo Satrianus, in regione tamen Niphana non sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur? respondi. si nullus esset Satrianus in regione Niphana, & de eo sensisse testatorem certum sit, qui alibi esset: non minus deberi, quamuis in regione designanda lapsus esset. Codicillis confirmatis ita cauit. TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS AMANTISSIMIS, QVOS SCITIS, BALNEVM IVLIANVM IN VNCTVM DOMVI MEAE: ITA, VT PVBLICE SVMPTV HÆREDVM MEORVM ET DILIGENTIA DECIM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRAEBEATVR GRATIS. quæsitum est, an & sumptus refectioibus necessariis hæredes præstare debeant? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, uideri testatorem, & super calefactionis & præbitionis onus, de his quoque sensisse, quæ ad quotidiana tutelam pertineant, quibus balneæ aut instruantur, aut denique inter solitas cessationum uices parari purgatiq; ut habiles ad lauandum fiât, sint solitæ. Apud Scæuolam libro decimo octauo digestorū CLAVDVS notat. nec fideicommissa ab intestato data debentur ab eo, cuius de inofficioso testamento constitisset: quia crederetur, quasi furiosus, testamentum facere non potuisse. ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia ualet.

XXXV. SCAEVOLA,

Cum quis decedens Seia matri fundum, qui prius matris erat, legauerat: ab eo petijt, ut eundem, cum moreretur, Flauia Albinæ coniugi suæ restitueret. post mortem testatoris mater apud magistratum professæ est, nihil se aduersus uoluntatē filij sui facturâ: paratamque esse, fundum Flauia Albinæ tradere, si sibi annua bina præstarentur reddituum nomine. sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. quæsitum est, an fundum iure alij uendere possit? respondi. si de iu

de iure legati fideiꝫ commissi quæreretur: secundum ea, quæ propo-
nerentur, nec ualuisse, quod matri suum legabat: neqꝫ onus fideicom-
missi processisse, si modo nihil præterea mater cepisset. *Qui testa-*
mento hæredem scripserat, ducenta Mæuius legauit, & fidei eius com-
misit, ut centum daret Glauçæ Tychæ, Elpidræ autem quinquaginta.
postea Mæuius uolente testatore literas emisit ad eas, secundum uolun-
tatem testatoris se restitutorum. postea testator fecit codicillos, quibus
& hoc præcepit: ut præter hos codicillos, si quid aliud prolatum esset,
non ualeret. quæsitum est, an Mæuius, qui ducenta accepit (quia mu-
tauit uoluntatem testator de ea epistola) à mulieribus conueniri ex
causa fideicommissi possit: respondit. secundum ea, quæ proponere-
tur, frustra Mæuium conueniri: siue ducenta, siue prædium pro his ace-
cepisset. Seiam & Mæuium liberos suos æquis partibus hæredes scri-
psit. Mæuius substituit Sempronium pupillum suum. deinde codicil-
los per fideicommissum confirmauit, quibus ita cavit. *LUCIUS TITI-*
VS SEIÆ HAEREDI SVÆ, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTI-
TVI, SALVTEM. MAEVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTA-
MENTO PRO PARTE DIMIDIA HAEREDEM INSTITVI, EAM PAR-
TEM HAEREDITATIS VETO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PAR-
TEDEM ESSE VOLO. & Mæuius, ad quem hæreditatis portionem no-
luit peruenire, cum hoc elogio fideicommissum reliquit. MAEVIUS LI-
BERTO MEO NIHIL DE ME MERITO DARI VOLO LAGENAS VI-
NI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. quæsitum est. cum uolun-
tas testatoris hæc fuerit, ut omnimodo perueniat portio hæreditatis
ad Sempronium pupillum: an fideicommissum ex uerbis supra scri-
ptis ualere intelligatur: & à quo Sempronius petere possit, cum ad cere-
tam personam codicillos scripserit: respondit posse fideicommissum
à Mæuius peti. Pater emancipato filio bona sua uniuersa, exceptis
duobus seruis, non mortis causa donauit, & stipulatus est à filio in hæc
uerba. quæ tibi mancipia, quæqꝫ prædia donationis causa tradidi,
cessi: per te non fieri dolo malo, neqꝫ per eum, ad quem ea res pertine-
bit, quo minus ea mancipia, quæqꝫ ex his adgnata erant, eaqꝫ prædia
cum instrumento, cum ego uolam, uel cum morieris, quæqꝫ eorum
extabunt, neqꝫ dolo malo, aut fraude, factoue tuo, eiusqꝫ, ad quem ea
res pertinebit, ita in rerum natura, aut in potestate esse desissent: si ui-
uam, mihi, aut cui ego uolam, reddantur, restituantur: si uis-
Lucius Titius pater, spondit Lucius Titius filius. Idem pater dece-
dens, fideicommissariam epistolam ad filium suum scripsit in hæc uer-
ba. Lucio Titio filio suo salutem. certus de tua pietate, fidei tuæ com-
mitto

mitto, ut des, præstes illi & illi certam pecuniam. & Lucrionem seruū meum liberum esse uolo. quæsitum est. cum filius nec patris bonorum possessionem acceperit, nec hæres ei extiterit: an ex epistola fidei commissa & libertatem præstare debeat: respondi. & si neq; hereditatem adisset, neq; bonorum possessionem petisset, & nihil ex hereditate possideret: tamen nihilominus & ex stipulatu ab hæredibus patris, & fideicommissio ab his, quorum interest, quasi debitorem conueniri posse: maxime post constitutionem diui Pij, quæ hoc induxit. Nuptura, duobus filijs, quos ex priore marito habebat, mandauit, ut uiginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solui posset matrimonium: ut etiam alterutri ex his tota dos soluatur. constante matrimonio uno ex filijs mortuo, uxor per epistolam petijt à superstite filio, uti quandoq; partem dimidiam dūtaxat dotis exigat, & ea contentus eat: alteram autem partem apud maritum eius remanere concedat. quæsitum est. postea in matrimonio muliere defuncta: an maritus, si de tota dote cōueniatur à filio, doli mali exceptione se tueri possit: & an ultrò ex causa fideicommissi actio ei competat, ut de parte obligationis acceptò ei feratur: respondi. exceptionem utilem fore, & ultrò ex fideicommissio peti posse. Idem querit. an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit hæredibus mulieris aduersus filium eius: respondit. secundum ea, quæ proponerentur (maxime post literas ad filium scriptas) non fore ùtilem. CLAVDIVS. quoniam in his expressit, ut contentus esset dimidia parte dotis: quibus uerbis satis fidei commissum filio relinqui placuit. Codicillis ita scripsit. βόλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κῆρια εἶναι. μαξιμὸν κηρίων μὲθ' ἑνῆνῆς μνηρία πένταμιχλίαι, ἃ τινὰ ἔλασον ἧξαι καθ' ἑκαστὸν τῶν θεῶν αὐτῶν ἰουλίς μαξιμὸς, ἵνα αὐτῶν ἀνδραθέντι ἀποδῶσω κέρη γίγνοντα σὺν ταύτῃ τρις μνηρία, ἀποδοθῆναι αὐτῶν βόλομαι. οὕτω γὰρ τῶν θεῶν αὐτῶν ὄμοσθαι. quæsitum est. an ad depositam pecuniam petendam sufficiant uerba codicillorum, cum hanc solam, nec aliam ullam probationem habeant: respondi. ex his, quæ proponerentur: scilicet cum iuramentum dedisse super hoc testator affirmauit: credendum esse scripturæ. Titia honestissima scæmina cum in negocijs suis opera Callimachi semper uteretur, qui ex testamento capere non poterat: testamento facto, manu sua ita cauit. δὲ θεῶν κηρίων καὶ βόλομαι δοθῆναι καλλιμάχῳ μισθὸν χάριτι ἑνῆνῆς μνηρία. quæro, an hæc pecunia ex causa mercedis ab hæredibus Titiaë exigì possit: respondit. non idcirco, quod scriptum sit, exigì posse in fraudem legis relatum. Ex his uerbis testamenti, OMMIBVS, QVOS, QVASVE MANVMISERIM, SIVE HIS TABVLIS, SIVE QVIBVSCVNQVE ALIIS: FILIOS FILIASVE SVAS OMNES CONCEDI VOLO: quæsitum est, an

Tt his,

his, quos uiuus manumisisset, debeantur filij: respōdit. his quoq; quos quas iue ante testamentū factum manumisisset, filios filias iue ex causa fideicommissi præstari oportere.

XXXVI. IDEM.

Pater filium hæredem prædia alienare, seu pignori ponere prohibuerat: sed conseruare liberis ex iustis nuptijs, & cæteris cognatis fideicommisserat. filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hæreditario creditore numis noui creditoris, a priore in sequentē creditorem pignoris hypothecæ iue nomine transtulit. quæsitum est, an pignus recte contractum esset: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, recte contractum. Idem quæsiit. cum filius prædia hæreditaria, ut dimitteret hæreditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicommissum ignorarunt, bene emerint: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, recte contractum: si non erat aliud in hæreditate, unde debitum exsolueret. Duobus libertis Stichō & Erote hæredibus institutis, ita cavit. **FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEO EXIRE VETO.** unus ex hæredibus Stichus ancillam (scilicet Arescusa) testamento liberam esse iussit, eidemq; partem suam fundi legauit. quæro, an Eros, & cæteri colliberti Stichi ex causa fideicommissi eius fundi partem ab hærede Stichi petere possint: respondi. non contineri. Filiam suam hæredem scripserat, & ita cauerat. **VETO AVTEM AEDIFICIVM DE MEO NOMINE EXIRE: SED AD VERNAS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAUI, PERTINERE VOLO.** quæsitum est. defuncta hærede & legatarijs uernis, an ad unum liberum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret: respondi. ad eum, qui ex uernis superesset, secundum ea, quæ proponerentur, uirilem partē pertinere. Fundū Titianū a filio, quoad uixerit, uetuit uendari, donari, pignorari: & hæc uerba adiecit. **QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT: FVNDVM TITIANVM AD PISCVM PERTINERE. ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE NOSTRO NVNQVAM EXEAT.** quæsitū est. cum uiuus filius eum fundum secundum uoluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad hæredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat: respondi. hoc ex uoluntate defuncti colligi poterit: si filium, quoad uiueret, alienare, uel pignorare non posse. testamenti autem factionem & in eo fundo, in extraneos etiā hæredes habiturum.

Julius Agrippa primipilaris testamento suo cavit, ne ullo modo reliquias eius, & prædium suburbanum, aut domum maiore hæres eius pignoraret, aut ullo modo alienaret. filia eius hæres scripta, hæredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, &

dit, & decedens extraneos instituit hæredes. quæsitum est, an ea prædia extraneus hæres haberet: an uero ad Iuliam dominam, quæ habuit patrum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent? respondi. cum hoc nudum præceptum esset: nihil proponi contra uoluntatem defuncti factum, quo minus ad hæredes pertinerent. Quindecim libertis, quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc uerba: SIBI QVE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO, EA LEGE ET CONDITIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE, DONARE, ALIVD VE QUID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSUS EA QUID FACTVM ERIT: TVNC EAS PORTIONES PRAEDIVM VE CVM TABERNA AD REMPUBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. quidam ex his libertis uendiderunt partes suas duobus collibertis suis ex eodẽ corpore. emptores aut defuncti Caium Scium extraneum hæredem reliquerunt. quæsitum est, quæ uenierunt, utrum ad Caium Scium, an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non uendiderunt, pertinerent? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ad Caium Scium pertinere. Item quæsitum est, an partes uenditæ ad rempublicam Tusculanorum pertinerent? respondi. non pertinere. CLAUDIUS. quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est: sed emptorum, qui secundum uoluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix uenundari: nec conditio existit dari fideicommissi reipublicæ Tusculanorum. Tusculanus fidei eius, cui duo milia solidorum legauerat, commisit in hæc uerba. A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CUIVS DAM TEMPLI. quæsitum est, cum id collegium postea dissolutum sit, utrum legatum ad Petronium pertineat: an uero apud hæredem remanere debeat? respondi. Petronium iure petere: utique si per eum non stetit, parere defuncti uoluntati. Pater filios hæredes scripserat, & adiecerat. PRAEDIA, QVAE AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTURA SVNT, NVLLA EX CAVSSA ABALIENENT, SED CONSERVENT SVCESSIONI SVAE, DE QVE EA RE INVICEM SIBI CAVEANT. ex his uerbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta uideantur? respondi. nihil de fideicommissum proponi. Ex parte dimidia hæredi instituto per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petijt. PETO, VT VELIS COHAEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRAECIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM. quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeat? respondi, debere.

XXXVII. IDEM.

Tt ij Pam

PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS, QVA' M CODICILLIS RELIQUI, DARI VOLO CENTVM, ET SCIO OMNIA, QVAE TIBI PAMPHILE RELINQVO, AD FILIOS MEOS PERVENTVRA: CVM AFFECTIONEM TVAM CIRCA EOS BENE PERSPECTAM HABEAM. quæro, an uerbis superscriptis Pamphili fidei cõmiserit, ut post mortem filijs defuncti centum restituat: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri quidem (quantũ ad uerba testatoris pertinet) fidei commissum Pamphilo, ut centum restitueret: sed cum sententiam defuncti à liberto decipi satis inhumanum sit, centum ei relictos filijs testatoris debere restitui: quia in simili specie & Imperator noster diuus Marcus hoc constituit. Propositum est, non habentem liberos, nec cognatos, in discrimine uitæ constitutum, per infirmitatem, adcersitis amicis, Caio Seio contubernali dixisse, quod uelit ei relinquere prædia, quæ nominasset: eaq; dicta in testatione Caium Seium redegisse, etiam ipso testatore interrogato, an ea dixisset. & responso eius tali ΜΑΛΙΣΤΑ inserto: quæsitum est, an prædia, quæ destinata essent, ex causa fideicommissi ad Caium Seium pertinerent: respondi. super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum ualeat. Duas filias æquis ex partibus hæredes fecerat. alteri fundum prælegauerat, & petierat ab ea, ut sorori suæ uiginti daret. ab eadem filia petijt, ut partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret. quæsitum est, an uiginti præstari deberent: respondi. non esse præstanda.

XXXVIII. IDEM.

Post emancipationem patris suscepta, à patruo ut legitimo hærede petierat, ut partem hæreditatis auunculo suo daret, & agros duos. ad utruq; autem ut proximum cognatum successio eius pertinet per bonorum possessionem. quæsitum est. cum in parte hæreditatis fideicommissum non constiterit, quod eã suo iure per bonorũ possessionem auunculus habiturus esset: an nihilominus in parte agrorum consistat, ut Titius partes agrorum duas (id est unam, quam suo iure per bonorum possessionem habeat: alteram uero partem ex causa fideicommissi) petere debeat: respondi. petere posse. Idem quæsitum est. si ab eodem patruo fideicommissa alijs quoq; dederit: utrũ in solidum, an uero pro parte ab eo præstanda sint: respondi. in solidum præstari.

Seiam ex dodrante, Mæuiam ex quadrante instituit hæredes. fidei Seia commisit in hæc uerba. A' TE PETO, TVAE QVE FIDEI COMMITTO, VT QUID QUID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENIRIT, RESTITVAS FILIO TVO, RETENTIS TIBI HORTIS MEIS. quæsitum est. cum generali capite fideicommississet, QVIS QVIS HAERES ERIT DE OMNIBVS, ut præstaret, quodcunq; legasset: an cum dodran-

drantem hæreditatis restitueret, hortos in affem uindicare Seia debeat: respondi. etiam cohæredis fidei cõmissum uideri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet, Seia redderet.

XXXIX. IDEM.

VXorem & filium communem hæredes instituit, & uxoris fidei commisit in hæc uerba. PETO A TE DOMINA VXOR, NE EX FVNDO TITIANO PARTEM TIBI VINDICES, CVM SCIAS ME VNI VERSAM EMPTIONEM EIUS FVNDI FECISSE: SED BENEFICIO AFFECTIONIS ET PIETATIS, QVAM TIBI DEBVI, EANDEM EMPTIONEM (CVM NVMIS MEIS COMPARASSEM) TECVM COMMVNICASSE. quæsitum est, an eum fundum in solidum filij esse uoluerit: respondit. eum, de quo quæteretur, perinde rationem in fundo haberi uoluisse, ac si uniuersus hæreditarius esset: ut pro parte dimidia & uxor & filius agrum ut hæreditarium habeant. In testamento ita scriptum fuit. DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. & alio capite. FORTVNIO LIBERTO MEO EX DOMO MEA, QVAM LIBERTIS MEIS DEDI, DIAETAM, IN QVA HABITABAM: ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIAETAE AB HAEREDE MEO CONCEDI VOLO. quæsitum est, an hæres testatoris oneratus uideatur, in præstando legato Fortunio, cum domus uniuersa libertis sit prælegata: respõdit. nõ esse oneratum. Codicillis confirmatis ita cauit. OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS, ET QVOS HIS CODICILLIS MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO: CONTVBERNALES SVOS, ITEM FILIOS, FILIAS LEGO: NISI SI QVOS QVAS'VE AD VXOREM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO. idem postea epistola petijt ab hæredibus suis, ut regionem Vmbriae in Piceno cohæredi uxori suæ restituerent cum omnibus, quæ ibi essent, & mancipijs rusticis, uel urbanis, & actoribus: exceptis manumissis. quæsitum est cū Eros & Stichus serui in diem uitæ testatoris in Vmbria in Piceno actum administrauerint, sint aut Damæ, quem testator uiuus manumiserat, filij naturales: utrum eidem Damæ ex uerbis codicilli ab hæredibus præstandi sint: an uero ad Seiam uxorem ex uerbis epistolæ pertineant: respondit. ex codicillis ad patrem naturalem eos pietatis intuitu pertinere. Felicissimo & Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legauit cū casa. & alio capite Titio filio, quem ex quarta parte hæredem scripserat, prælegauit in hæc uerba. TI MIHI TAM PATER TVVS PRÆSENS, QVA'M CLOELI VS IVSTVS FRATER PATRIS RELIQUERVNT. quæsitum est. cum fundus Gar-

gilianus testatrici à marito eius, id est à patre Titij filij legatus sit: cui fundus ex causa fideicommissi debeatur: utrum filio Titio tantum, an Felicissimo & Felicissimæ, an tribus? respondi. non esse uerisimile: eam, quæ nihil aliud Felicissimo & Felicissimæ, nisi hæc, speciali- aliter legarit: ad filium, cui & hæreditatis suæ partem reliquit, legatum generali sermone transferre uoluisse. Testamento ita pueros legauerat. PVBLIO MAEVIO DOMINVLO MEO AB HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO PVEROS QVINQVE EX MEIS, DVNTAXAT INTRA ANNOS SEPTEM. post annos complures, quàm fecit testam- tum, moritur. quæsitum est, cuius ætatis Mæuio mancipia debeant: utrum ne quæ testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inueniantur? respon- dit. eam uideri ætatem designatam, quæ esset, cum à testatore relin- queretur. Concubinæ inter cætera his uerbis legauerat. FVN- DVM IN APPIA CVM VILICO SVO ET CONTVBERNALI EIVS ET FILIIS DARI VOLO. quæsitum est, an nepotes quoq; uilico & contu- bernali eius testator ad concubinam pertinere uoluerit? respondit. ni- hil proponi, cur non deberentur. Legauerat per fideicommissum Mæuijs ita, QUIDQVID IN PATRIA GADIBVS POSSIDEO. quæsitum est, an si quam suburbanam adiacentem possessionem haberet: hæc quoq; ex causa fideicommissi Mæuijs debeatur? respondit. posse ad hanc quoq; uerborum significationem extendi. Item quæsitum est. si ca- ledarij, quod in patria sua, uel intra fines eius, defunctus exercuit, instru- menta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit: an id quoq; calen- darium propter uerba supra scripta Mæuijs ex causa fideicommissi de- beretur? respondit. non deberi. Item quæsitum est, an pecunia, quæ in arca domi Gadibus inuenta esset, uel ex diuersis nominibus exada, & ibi deposita, ex fideicommissio debeatur? respondi. supra responsum.

Testamento, quo filium & uxorem hæredes instituerat, filia per fi- deicommissum centum, cum in familia nuberet, legauit: & adiecit ita. FI DEI TVAE COMMITTO FILIA, VT CUI IN FAMALIA NVBAS: ET QVO TIESCVNQVE NVBES, PATIERIS EX DOTE TVA, QVAM DABIS, PAR TEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM ET SEIAM MAE- TREM TVAM, PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRI MONIO EIVS, CUI NVBES, SIVE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR, EO'VE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MO RIERIS NVLLO FILIO FILIA'VE EX EO RELICTO. pater filiam uir- ginem nuptum collocauit, eiusq; nomine dotem dedit: & post diuor- tium eandem recepit, & alij in matrimonium cum dote dedit, & stipu- latus est eam sibi aut filiaæ suæ reddi. manente filia in matrimonio secu- do

do, mortuus est eodem testamento relicto, eiq; hæredes exstiterunt filius & uxor. postea marito defuncto puella dote recepta, nupsit alij, præsentibus & consentientibus fratre & matre, quæ & dotem eius auxit: & neuter eorum stipulati sunt dotem. mox matri filius & filia hæredes exstiterunt. deinde decessit in matrimonio filia, marito hærede relicto. quæ situm est. cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab hæredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamilias facta dotem recuperauerat: an hæres eius ex causa fideicommissi fratri defuncti teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non teneri. Hæres uel legatarius rogatus est, ut quendam adoptaret, his uerbis adiectis. SI ALITER FECERIT, EXHAERES ESTO, uel PERDITO LEGATVM. Quæsitum est. si non adoprauerit: an actio quædam ex fideicommissio competat? respondit. fideicommissum, quo quis rogatur, ut adoptet, ratum non esse. AGRĪ * PLAGAM, QUAE EST IN REGIONE ILLA, MAEVIUS PVBLIO ET CAIO TRANSCRIBI VOLO, PRECIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HAEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE EX PROMISSA A' RELIQVIS HAEREDIBVS, ITA VT SVB POENA, CENTVM PROMITTANT EAM AGRĪ PLAGAM PARTEM VE EIVS AD SEIAM POSTEROS VE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVAM RATIONE, quæsitum est. an legatum ualeat, cum Publius emere uelit, Caius nolit? respondit. eum, qui fideicommissum sibi præstari uelit, posse partem dimidiam eius agri, qui legatus est, petere, quamuis alter prosequi nolit. Item quæsitum est: cautio, quæ interponi debet secundum uoluntatem, pro quota parte cuiq; hæredum præstanda sit? respondit. pro ea portione, quæ ex fideicommissio præstatur. Sorori legauit homines, quos nominauit testamento, eiusq; fidei commisit, ut eadem mancipia filijs suis, cum obiret, restitueret. Quæsitum est. adgnata ex his an defuncti filijs, an hæredibus restituenda sint post mortem legataria, an remaneant apud hæredes eius? respondit. quæ postea adgnata essent, uerbis fideicommissi nõ contineri. Pater naturalis filia suæ ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier nuberet alij, non mandatu mulieris dotem marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur. filiam mulier suscepit. quæsitum est, an fideicommissum à patre exigere possit? respondit. si nec ratam habuisset dotem datam: superesse fideicommissi petitionem. Item quæsitum est, an si pater accepto facere stipulationem uelit, mulieri persecutio fideicommissi deneganda sit? respondit. supra responsum: eumq; patrem, de quo quæreretur, si ita differret, ut mulier ratum haberet, posse condicere. Seium maritum scripsit

*aliàs.
palam.

psit hæredem, eiq; substituit Appiam alumnam: fideiq; hæredis cõmissit, ut post mortem suam hæreditatem eidem alumnae restitueret: aut si quid ante contigisset alumnae, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hæreditatem. quæsitum est. si Seius uinus, quidquid ad eum ex hæreditate peruenisset, alumnae restituisset: an secundum uoluntatem defunctæ id fecisse uideretur, præsertim cum hæc eidem æque substituta esset: respondit. si uiuo Seio Appia decessisset: non esse liberatum à fideicommissõ Valeriano relicto. Scæuola respondit. cū hæres scriptus rogatus esset, CVM VOLET, alij. restituere hæreditatē: interim non esse compellendum ad fideicommissum. CLAUDIVS. post mortem utiq; creditur datum. Hæredis scripti fidei commiserat, ut Seia uxor uniuersam restitueret hæreditatem: & uxoris fidei commisit in hæc uerba. ET A TE SEIA PETO, VT QUIDQVID AD TE EX HAEREDITATE MEA PERVENERIT: EXCEPTIS HIS, QVAE TIBI SVPRÀ LEGAVI: RELIQVVM OMNE REDDAS ET RESTITVAS MAEVIAE INFANTI DVLCISSIMAE. A QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM TVRAM. quæsitum est, an statim Mæuia fideicommissum à Seia petere possit: respondit. nihil proponi, cur non possit.

XL. IDEM.

Titius hæredes instituit Seiam uxorem ex parte duodecima. Mæuia ex reliquis partibus: & de monumento, quod sibi exstrui nolebat, ita cauit. CORPVS MEVM VXORI MEAE VOLO TRADI SEPELIENDVM IN FVNDÒ ILLO, ET MONVMENTVM EXSTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS. quæro. cum in duodecima parte non amplius, quàm centum quinquaginta aurei ex bonis maritum ad uxorem perueniant: an hac scriptura ab ea sola monumentum sibi testator exstrui uoluerit: respondit. ab utraq; hærede monumentum pro hæreditarijs portionibus exstruendum.

XLI. CELSVS.

Si filia pater dotem arbitrati tutoris dari iussisset: Tubero perinde hoc habendum ait, ac si uiri boni arbitrati legatum sit. Labeo quæ arbitrati constitui oporteat: & ait, id non esse difficile, ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis æstimare.

XLII. POMPONIUS.

Si fundus legatus sit CVM HIS, QVAE IBI ERVNT: quæ ad rem ipsam ibi sunt, non uidentur legata. & ideo pecunia, quæ foenerandi causa ibi fuerunt, non sunt legata.

XLIII. VLPIANVS.

Hoc

Hoc legatum VXORIS CAUSSA PARATA generale est, & continet tam uestem, quàm argentum, aurũ, ornamentũ, cæteraq; quæ uxoris gratia parantur. sed quæ uidentur uxoris gratia parari: Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit. quod in usu frequentissime uersatur, ut in legatis uxoris adijciatur, **QVOD EIVS CAUSSA PARATVM SIT**, hanc interpretationem obtinuit: quod magis uxoris, quàm communis promiscuiq; usus caussa foret paratum. neq; interesse uisum est, ante ductam uxore id paterfamilias parauisset, an postea: an etiam ex his rebus, quibus ipse uti soletet, uxori aliquid adsignauisset: dum id mulieris usibus proprie attributum esset.

XLIII. PAVLVS.

Etamen adiectio legatum aliàs plenius efficit, aliàs exiguius. augetur, cum sic scriptum est, **QVAE QVE EIVS CAUSSA PARATA SVNT**. id enim significat. & si quid præter ea, quæ dicta sunt, eius caussa paratũ est. minuitur, detracta coniunctione **QVE**: quia ex omnibus supra cõpræhensis ea sola definiuntur, quæ eius caussa parata sunt.

XLV. VLPIANVS.

Si quid earum rerũ ante comparauit, q̃ uxore duxit: si id ei, ut uteretur, tradidit: perinde est, quasi postea parauisset. ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ eius caussa empta, parata, quæq; retenta sunt: in quibus etiam quæ prioris uxoris, quæq; filia, neptis, uel nutus fuerunt, continentur. Inter emptum & paratum quid intersit, quaeritur. & responsum est, in empro paratũ inesse: in parato non continuo emprtũ contineri. ueluti si quis quæ prioris uxoris caussa emisset, posteriori uxori tradidisset: eas res eum posterioris uxoris caussa parauisse, nõ emisse, cõstat. Ideoq; quãuis maritus posterioris uxoris caussa nihil emerit: tamẽ tradendo quæ prior habuit, eius caussa parasse uideatur. quæ enim posterioris uxoris caussa parata sunt: & si ei adsignata non sint, legato cedunt. at quæ prioris uxoris caussa parata sunt: ita posteriori debentur, si ei adsignata sint: quia non est ita de posteriore uxore cogitatum, cum pararentur.

XLVI. PAVLVS.

Nam ne id quidem, quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedit.

XLVII. VLPIANVS.

Item legato cõtinentur mancipia, puta lepticarij, qui solam matrem familias portabant. item iumenta, uel lestica, uel sella, uel burdones * al. quas sibi comarant. itẽ mancipia alia: puellæ fortassis, * quæ scilicet comant mulieres & exortas mulierum. sed & si forte uirilia ei quædam donauerit: quodãmodo eius res exortas mulierum. causa parata uidebuntur. proinde & si quædam promiscui usus sint, res exortas mulierum.

Vu solitus uir.

solitus tamen fuerit ab ea quasi usu mutuari: dicendū erit, ipsius causa uideri parata. Item interest, ipsius causa parata sint ei legata, an ipsius causa empta. paratis enim omnia continentur, quæ ipsius usibus fuerunt designata: emptis uero ea sola, quæ propter eam empta eius fecit maritus. unde non continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. utroque autem legato: continebuntur, & quæ maritus eimi mandauerat, uel quæ emerat, necdum tamen ei assignauerat, assignaturus, si uixisset. Parui etiam refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ eius causa empta paratae sunt. sanè enim, nisi dignitate, nihil interest. Si uxori aurum, quod eius causa paratum est, legatum sit, & postea sit conflatum, materia tamen maneat: ea ei debetur. sed ut legatum ualeat: mortis tempore uxorem esse debere, scripsit Proculus, & uerum est. separatio enim dissoluit legatum. Hoc legatum, QUAE EIVS GRATIA PARATA SVNT, & filio & filiaë relinqui potest, & seruo & seruæ. & continebuntur, quæ ipsi sunt attributa, uel destinata.

XLVIII. IDEM.

CVM filiofamilias ita legat, CVM IS IN TUTELAM SVAM PERVENERIT: pubertatis tempus significatur. & sanè si impuberi filiofamilias sit legatum: plerumque sentiendum est, quod Sabinus ait, ut non fiat paterfamilias, sed ut pubes. cæterum si mater, quæ suspectam habuit mariti, à quo diuerterat, uitam: filio suo, quamuis impuberi, leget: non uideretur sensisse de eo tempore, quo iam pubes est: sed de eo, quo & pubes & paterfamilias est. nã & si pubes fuit: multo magis dicemus de paterfamilias eam sensisse: ac si dixisset, IN SVAM TUTELAM ET IN SVAM POTESTATEM. Quod si quis paterfamilias impuberi leget, cum suæ tutelæ sit: de pubertate sensit. interdū & de uiginti quinque annis: si mens testantis apparet. nam si ita puberi, minori tamen uiginti quinque annis legauit: procul dubio anni uiginti & quinque erunt præstituti. Item si furioso, uel prodigo, uel ei, cui prætor ex causa curato rem dedit, ita sit legatum: puto & de eo sensum casu, quo cura & tutela liberentur. Et ex his apparet, huiusmodi uoluntatis quæstionem Sabinum interpretatum. & utique non dubitaret, si puberi: & multo magis, si maiori uiginti quinque annis ita sit legatum: de sua potestate testatorem sensisse. sic autem scriptura hæc uaria est, & uoluntatis habet quæstionem: ut & illa quoque, si quis ita scripserit, CVM SVI IURIS FVERIT FACTVS. nam aliàs aliter accipitur. & plerumque potestas liberationem continet, plerumque pubertatem, uel uicesimum quintum annum. ego quidem & si quis iam puberi, minori tamen uiginti quinque annis sic legauerit, CVM AD PUBERTATEM PERVENERIT: puto de ea ætate esse sensisse

senfisse, quæ caret in integrum restitutione. Item & si CVM SVAE AETATIS FVERIT FACTVS, uel LEGITIMAE AETATIS: utrum de puertate, an de uiginti quinque annis sensum: disputari de uoluntate potest non minus, quæ si ita scripserit, CVM IUSTAE AETATIS FACTVS, uel CVM MATVRÆ AETATIS SIT, uel CVM ADOLEVERIT.

XLIX. PAVLVS.

Si filia familias ita legatum sit, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENERIT: tunc debetur, cum uiri potens facta fuerit.

L. VLPIANVS.

Librorum appellatione continentur omnia uolumina: siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia. sed & si in phylra, aut tilia (ut nonnulli conficiunt) aut in aliquo corio: idem erit dicendum. quod si in codicibus sint membraneis, uel chartaceis, uel etiã eboreis, uel alterius materiae, uel in cæteris codicillis: an debeantur, uideamus. & Caius Cassius scribit, deberi & membranas, libris legatis. consequenter igitur cætera quoque debebuntur, si non aduersetur uoluntas testatoris. Si cui centum libri sint legati: centum uolumina ei dabimus, non ceterum, quæ quis ingenio suo metitus est, quo magis ad libri scripturã sufficerent. ut puta cum haberet Homerum totum in uno uolumine: non quadraginta octo libros computamus, sed uniuersum Homeri uolumen pro libro accipiendum est. Si Homeri corpus sit legatum, & non sit plenum: quantæcunque partes inueniantur, debentur.

Libris autem legatis, bibliothecas non contineri, Sabinus scripsit. idem & Cassius. ait enim membranas, quæ scriptæ sunt, contineri legatis libris. deinde adiecit: neque scrinia, neque armaria, neque cætera, in quibus libri conduntur, deberi. Quod tamen Cassius scripsit, de membranis non puris uerum est. nam nec chartæ puræ, libris legatis: nec chartis legatis, libri debebuntur: nisi forte & hic nos urferit uoluntas. ut puta si quis forte sic reliquerit, CHARTAS MEAS VNIVERSAS. qui nihil aliud, quam libros habebat, studiosus studioso. nemo enim dubitabit, libros deberi. nam & in usu plerique libros chartas appellant. Quid igitur, si quis chartas legauerit puras? membranæ non continebuntur, neque cætera ad scribendum materiae. Sed nec libri cœpti scribi. Vnde non male quaeritur: si libri legati sint, an non contineantur necdum perscripti? & non puto contineri: non magis, quam uersis appellatione nondum detextam. sed perscripti libri nondum maleati, uel ornati continebuntur. proinde & nondum conglutinati. uel emendati continebuntur. sed & membranæ nondum consutæ continebuntur. Chartis legatis, neque papyrus ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur. Sed si bibliothecam

Vu ij lega-

legauerit: utrum armarium solum, uel armaria, an nero libri quoque contineantur, quaeritur: & eleganter Nerva ait, interesse, quid testator senserit. nam & locum significare bibliothecam, & alias armarium, alias libros. Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non ferri: non per omnia uerum est. nam interdum armaria quoque debentur, quae plerique bibliothecas appellant. Planè si mihi proponas adherentia esse membro domus armaria, uel adfixa: sine dubio non debebuntur, cum aedificij portio sint. Quod in bibliotheca tractauimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactylitheca legata tractat. & ait, anulos quoque contineri, non solum thecam, quae anulorum causa parata sit. hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse, DACTYLITHECAM MEAM, ET SI QVOS PRAETEREA ANVLOS HABEO. & ita Labeonem quoque existimasse ait. Sunt tamen quaedam, quae omnino legatum sequuntur: ut legatum lectum continet & sulcra, & armarijs ac loculis claustra & claues cedunt.

LI. PAVLVS.

Argento legato constat arculas ad legatariũ non pertinere. Item anulis legatis dactylithecae non cedunt.

LII. POMPONIVS.

Sitibi pure legauero, deinde postea scripsero ita: HOC AMPLIUS, SI SNAVIS EX ASIA VENERIT, HAERES MEVS EI FVNDVM DATO. uerius est eo uerbo HOC AMPLIUS superiora repeti: sicuti dicimus, LVCIVS TITIVS PLEBI QVINA DEDIT, HOC AMPLIUS SEIVS. huiuscemodi enim ratione quina Seium quoque dedisse intelligimus. & TITIVS ACCEPIT QVINQVE, SEIVS HOC AMPLIUS FVNDVM. Seium quoque quinque accepisse intelligimus.

LIII. VLPIANVS.

Ligni appellatio nomen generale est: sed sic separatur, ut sit aliud materia, aliud lignum. materia est, quae ad aedificandum fulcendumue necessaria est. lignum, quidquid comburendi causa paratum est. sed utrum ita demum, si concisum sit, an & si non sit: & Quintus Mutius libro secundo refert, si cui ligna legata essent, quae in fundo erant: arbores quidem materiae causa succisas non deberi. nec adiecit, si comburendi gratia succisae essent, ad eum pertinere. sed sic intelligi consequens est. Ofilius quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit: cui ligna legata sunt, ad eum omnia ligna pertinere, quae alio nomine non appellantur: ueluti uirgae, carbones, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem, nisi ad comburendum possit uti. sed & balani, uel si qui alij nuclei. Idem libro secundo negat arbores nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur, uideri ei legatas, cui ligna legata sunt. Ego

Ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim sit concisum, si iam concidendo fuit destinatum. proinde si syluam huic rei habebat destinatam: sylua quidem non cedit, deiectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator sensit. Lignis autem legatis, quod cõburendi caussa paratum est, continetur: siue ad balnei calefactionem, siue diætaram hypocaustrarum, siue ad calcem, siue ad aliam rem coquendam solebat uti. Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri, sed si uoluntas non refragatur: etiam uirgulæ, & cremia, & sarmenta, & superamenta materiarum, & uitium stirpes atq; radices continebuntur. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus (ut in Aegypto, ubi arundine pro ligno utuntur, & arundines, & papyrus comburitur) & herbulae quaedam, uel spinæ, uel uespres continebuntur. quid mirum, cum Græci & ea ξύλα, & naues ξυλκῆς appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἐλῶν deducant. in quibusdam prouincijs & editu bouum ad hanc rem utuntur. Si lignum paratum sit ad carbonem coquendos atq; conficiendos: ait Ofilius libro quinto iuris partiti, carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri, sed an lignorum: & fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum gratia hæc testator habuit. sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus: & magis est, ut proprium genus habeatur. sulfurata quoq; de ligno æque eandem habebunt definitionem. ad faces quoq; parata non erunt lignorum appellatione compræhensa: nisi hæc fuerit uoluntas. de pinu etiam integri strobili ligni appellatione continebuntur.

LIIII. PAVLVS.

PAli & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continebuntur.

LV. POMPONIVS.

Seruius respondit. cui omnis materia legata sit: ei nec arcam, nec Sarmarium legatum esse.

LVI. VLPIANVS.

Cum uxori suæ quis ea, quæ eius caussa parata essent, legasset: dein de is purpuras comparasset in prouincia, necdum tamen aduenerat: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

LVII. IULIANVS.

Qui chirographum legat: non tantum de tabulis cogitat, sed etiã de actionibus, quarum probatio tabulis continetur. appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est: cum uenturis chirographis intelligamus nomen uenisse. quin etiam si nomen

Vu iij quis

quis legauerit: id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

LVIII. AFRICANVS.

CVM quæreretur, agni legati quatenus uideretur: quidam aiebant, Cagnum duntaxat sex mensium esse. sed uerius est, eos legatos esse, qui minores anniculis essent. Seruis & ancillis urbanis legatis, Agasonem, mulionem legato non contineri respondi. eos enim solos eo numero haberi, quos paterfamilias circum se ipse sui cultus causa haberet. Lana, lino, purpura uxori legatis, quæ eius causa parata essent: cum multam lanam, & omnis generis reliquisset: quærebatur, an omnis deberetur? respondi. si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commissa esset: non dissimilem esse deliberationem, atque cum penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias uendere solitus esset. nam & si uina diffudisset, habiturus * usui ipse & hæres eius: tamen in penum omne existimari. sed cum probaretur eum, qui testamentum fecisset, partem penus uendere solitum esse: constitutum esse, ut ex eo, quod ad usum annuum opus esset, hæres redes legatario daret. sic mihi placere & in lana fieri: ut ex ea, quantum ad usum annuum mulieris satis esset, sumeretur. non enim deducto eo, quod ad uiri usum opus esset, reliquum uideri uxori legatum esse: sed quod uxoris causa paratum esset. Prædijs legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa empta, parataque essent: neque topiariū, neque saltuariū legatum uideri ait. topiariū enim ornandi, saltuariū autem tuendi & custodiendi fundi magis, quam colendi gratia paratum esse. asinum machinariū legatum uideri. item oues, quæ stercoreandi fundi causa pararentur. item opilionem, si eius generis oues curaret.

LIX. IDEM.

TExtoribus omnibus, qui sui essent, cum moreretur, legatis: quantum est, an & is, quem postea ex his ostiariū fecisset, legato contineretur? respondi, contineri. non enim ad aliud artificium, sed ad aliū uitum tractum esse.

LX. IULIANVS.

QVI duos mulos habebat, ita legauit. MVLOS DVOS, QVI MERVNT, CVM MORIAR, SEIO HAERES DATO. idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Seruius, deberi legatum: quia mulorum appellatione etiam mulæ, quemadmodum appellatione seruorum & seruæ, plerumque continerentur. Id autem eò uenit, quod semper sexus masculinus foemininum continet.

LXI. IDEM.

IN repetendis legatis hæc uerba, quæ adijci solent, ITEM DARE DAMNAS ESTO: & ad condiciones, & ad dies legatorum eisdem repetendos refertur, Sabinus respondit.

Africanus

* alias.
usioni.

LXII. AFRICANVS.

Qui filium & nepotem heredem instituerat: certa prædia, quæq; in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dedit, excepto calendario. mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inuenta est. plerisque uidebatur, uix uerisimile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cum quis calendarium præstari alicui uoluit, utrum ne nomina duntaxat debito ab his exacta, eidem tamen calendario destinata fuerit: & magis puto, quemadmodum si exactæ pecuniæ & rursus collatæ essent, permutatio nominum non perimeret uel minueret fideicommissum: ita ipsas quoq; pecunias, si adhuc calendario, id est, nominibus faciendis destinatæ essent, eidem fideicommissio cedere debere. quin etiam illud quoq; defendi posse: ut non modo à debitoribus exactæ pecuniæ, sed quæcunq; de causa redactæ, eidem tamen rationi destinatæ, fideicommissio cedat.

LXIII. MARTIANVS.

Legatis seruis, exceptis negociatoribus: Labeo scripsit, eos legato exceptos uideri, qui præpositi essent negocij exercendi causa: ueluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent. cubicularios autem, uel obsonatores, uel eos, qui piscationibus præpositi essent: non uideri negociationis appellatione contineri. & puto ueram esse Labeonis sententiam. Si ex officio quis ad artificium transierit: quidam recte putant, legatum extinguere: quia officium artificio mutetur. non idem e contrario, cum lecticarius cocus postea factus est. Si unus seruus plura artificia sciat, & alij coci legati fuerint, alij textores, alij lecticarij: ei cedere seruum dicendum est, qui legatus est, artificio, in quo plerumq; uersabatur. Ornatricibus legatis, Celsus scribit eas, quæ duos tantum menses apud magistrum fuerint, legato non cedere. alij & has cedere: ne necesse sit nullam cedere: cum omnes adhuc discere possint, & omne artificium incrementum recipiat. quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum est. Pecoribus legatis, Cassius scribit quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur, & sues autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic deniq; & Homerus in Odyssea ait.

Δίεργ τόν γε σῦν εὐσί παρήμερον, ὅδε νέμονται

Ἰὸς κόρακι πέτρῃ, ὡν τε κρήνη Ἀρεθόου.

Iumentis legatis boues non continentur, nec contra. equis legatis, & equæ continentur. Quibus legatis non continentur agni. quamdiu autem agnorum loco sunt, ex usu cuiusq; loci sumendum est. nam in quibus-

dant

dam locis ouium numero esse uidentur, cum ad tonsuram uenerint.

LXIII. PAVLVS.

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinae, & auitaria debentur: phasianarij autem, & pastores anserum non continentur, nisi id testator expresserit.

LXV. MARCELLVS.

Qui saltum aestiuum legauit, & hoc amplius etiam eas res, quae ibi esse solent: non uidetur de illis pecoribus sensisse, quae hyeme in hybernis, aut aestate in aestiuis esse solent: sed de illis, quae perpetuo ibi sunt.

LXVI. VLPPIANVS lib. II. *responsorum.*

Iuniano respondit. testatorem adiuciendo PRAEDIVM SEIANVM TOMNE, eam quoque partem fundi superscripti quasi ad se pertinentem uideri per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus esset, saluo scilicet iure debitoris. Ex his uerbis CVRATE AGROS *AT

* als. ac-
cendere.

TENDERE, ET ITA FIET, UT FILIVS MEVS FILIOS VESTROS VOBIS CONDONET: fideicommissum peti non posse. Seruos communes ita à Seia relictos, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR: non debent: si modo hoc sensit testatrix, ut ita deberetur, si in solidum eius fuissent.

Prædij *σὺρ τὰς ἐνθάκας*, quae in ea possessione sunt, relictis: mancipia quoque prædiorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent. sed & quae postea accesserunt: si modo hoc testator manifeste expressit.

LXVII. MARCELLVS.

Non aliter à significatione uerborum recedi oportet, quam cum manifestum est, aliud sensisse testatorem. Titius codicillis suis ita cauit. PVBLIO MAEVIO OMNES IUVENES, QVOS IN MINISTERIO HABEO, DARI VOLO. quæro, à qua ætate iuuenes, & in quam intelligi debeant: Marcellus respondit. quos uerbis, quae proponerentur, demonstrare uoluerit testator: ad notionem eius, quae de ea re cogniturus esset, pertinere. non enim in causa testamatorum ad definitionem utique descendendum esse: cum plerumque abusive loquantur, nec proprijs nominibus ac uocabulis semper utantur. cæterum existimari posse eum iuuenem, qui adolescentis excessisset ætatem, quoad inciperet inter seniores numerari.

LXVIII. VLPPIANVS.

Si cui lana legetur: id legatum uidetur, quod tinctum non est. siue autem facta sit, siue infecta: lanæ appellatione continetur. quaesitum est, utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quae neta non est: an & ea, quae neta est, utputa stamen & subtegmen? & Sabinus etiam netam contineri putat, cuius sententia utimur. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quatenus ad telam peruenit. & sciendum est, succia

succidam quoq; contineri, & lotam: si modo tincta non sit. Lanæ appellatione tomentum non continebitur. sed nec ea lana, ex qua quis quæsi uestimentum fecerit ualitudinis, uel deliciarum gratia continebitur. ne ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt, uel medicinæ, lanarum appellatione continentur. sed etiam pelles lanatæ continentur. nam & has lanæ cedere, manifestum est. Lana legata, etiam leporinâ lanam, & anserinam, & caprinam credo cõtineri, & deligno, quam greci ἐρίονλον appellat. Linum autem lana legata utiq; non continebitur. lino autem legato tam factum, quàm infectum continetur, quodq; netum, quodq; in tela est, quod nondum est detextum. ergo aliud in lino, quàm in lanâ est. & quidem & si tinctû linum sit, credo lino continebitur. De uersicoloribus uidendû est. & constat apud ueteres lanæ appellatione uersicoloria non contineri. sed ijs omnia uide ri legata, quæ tincta sunt, & neta, quæ neq; detexta, neq; contexta sunt. proinde quaritur, an purpura appellatione uersicolorium contineatur: & ego arbitror ea, quæ tincta non sunt, uersicoloribus nõ adnuerari. & ideo nec album naturaliter, neq; nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis. Purpuram autem & coccum (quoniam nihil natiui coloris habent) contineri arbitror: nisi aliud sensit testator. Purpuræ autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto. sed coccum non continebitur, bucinû & ianthinum continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtegmen factum contineri, nemo dubitat. lana tinguendæ purpuræ destinata non continebitur.

LXIX. IDEM.

CVM suæ ancillæ siue serui in testamento scribuntur: hi designari uidentur, quos paterfamilias seruorum numero habuerit.

LXX. PAVLVS.

EAdem in omnibus rebus, quas suas quis legauerit, dicenda sunt.

LXXI. VLPPIANVS.

SVOS autem seruos uel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno iure testantis: inter quos fructuarij non continebuntur. sed qui bona fide testatori seruiunt: suorum appellatione magis est, ut contineantur: si modo suorum appellatione eos, quos suorum numero habuit, uoluit contineri. Eos uero, quos quis pignori hypothecæ uel dedit: sine dubio inter suos legasse uidebitur debitor, creditor nequaquam. proinde si quis seruos habuerit proprios, sed quorum operas locabat, uel pistorias, uel histrionicas, uel alias similes: an seruorum appellatione etiam hos legasse uideatur: quod & præsumi oportet: nisi contraria uoluntas testatoris appareat. Eum, qui uenalicariam exerceat, puto suorum numero nõ facile contineri uelle eiusmodi mancipia: nisi eui-

xx dens

dens uoluntas fuerit etiam de his sentientis. nam quos quis ideo com-
parauit, ut illico distraheret: mercis magis loco, quam suorum habu-
isse credendum est. uicarios autem seruorum suorum numero non con-
tineri, Pomponius libro quinto scribit.

LXXII. POMPONIVS.

SI quis seruos suos legauit: communes quoque continentur, & in qui-
bus ususfructus alienus sit.

LXXIII. VLPIANVS.

NVMIS indistincte legatis, hoc receptum est, ut exiguiore legati
uideantur: si neque ex patris familiae, neque ex regionis consuetudi-
ne, unde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere.

LXXIII. IDEM.

CHARTIS legatis, nemo dicet, scripturas & libros iam factos legato
cedere. hoc idem & in tabulis est.

LXXV. IDEM.

CVM in substitutione legata repetuntur: libertates etiam continentur.

LXXVI. PAVLVS.

QVAESITUM est. mancipium ex eo fundo ante annum mortis testa-
toris abductum, & disciplinae traditum, postea in eum fundum
non reuersum, an deberetur? responsum est. si studendi causa misis-
set, non quo de fundo id aliorum transferret: deberi. MAEVI FI-
LI, QVOD IAM TIBI MAXIMAM PARTEM FACVLTVM DEDE-
RIM: CONTENTVS ESSE DEBES FVNDO SEMPRONIANO CVM SV-
IS INHABITANTIBVS, ID EST FAMILIA, ET QVAE IBI ERVNT. quae
situm est de nominibus debitorum & numis? Eidem epistolam talem
misit. ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM (QVODCVNQVE
HABEO) TIBI DO, ET QVIDQVID IN PRAEDIO SEMPRONIANO
HABEO. an supellex, quae in praedijs uel domibus esset, ad Maevium per-
tineret? & an serui, quos ex eo fundo alijs legauit? responsum est. no-
mina & numos non uideri deberi: nisi manifeste de his quoque legatis
dis uoluntas defunctae adprobaretur. seruos ex iisdem fundis alijs da-
tos deminuisse filij legatum. de argento & supellectili, quae alibi esset:
eum, cuius notio est, aestimaturum: ut id obtineat, quod testatori pla-
cuisset a legatorio adprobabitur. Praedia quidam reliquit adiectis his
uerbis, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVNQVE IBI ERVNT,
CVM MORIAR. quaesitum est de mancipijs, quae in his praedijs morata
fuerunt uel operis rustici causa, uel alterius officij: caeterisque rebus, quae
ibi fuerunt in die mortis: an ad legatarium pertinerent? respondi. ea
MEVM CAMPANVM GENESIAE ALVMNAE MEAE ADSCRIBATIS
ducentur

DUCENTIS AVREIS, VTI EST. quæritur, an cum fundo & reliqua colorum, & mancipia, si quæ mortis tempore in eo fuerint, debeantur reponendi. reliqua quidem colonorum non legata: cætera uero uideri uerbis VTI EST data. Illud fortassis quæsiturus sit aliquis, cur argenti appellatione etiam factum argentum comprehendatur: cum si maior legatum est, nihil præter rudem materiam demonstratum uideri possit: cuius hæc ratio traditur. quippe ea, quæ talis naturæ sint, ut sæpius in sua possint redigi initia: ea materiæ potentia uicta, nunquam uires eius effugiant. Coccum, quod proprio nomine appellatur, quin uerficoloribus cederet, nemo dubitauit. quin minus porro crocinum aut hyssinum aut melinum suo nomine, quàm coccum purpuræ designantur. Cum uir ita legasset, QVAE VXORIS CAUSSA PARATA SVNT, EI DO LEGO. ego apud prætorem fideicommissarium petebam etiam res æstimatas, quarum precium in dotem erat, nec obtinui: quasi testator de his rebus non sensisset. atquin si in usu eius datæ sint: nihil interest, ab ipso, an ab alio comparatæ sunt. Postea apud Aburnium Valentem inueni ita relatum. mulier res æstimatas in dotem dederat, ac deinde dotem maritus ei legauerat his uerbis. QVAE EIVS CAUSSA PARATA SVNT, EMPTA QVE. dixit. emptorum paratorumque appellatione non contineri ea, quæ in dotem data essent: nisi si maritus eas res postea, quàm ipsius factæ essent, in uxoris usum couertisset. Rebus, quæ in fundo sunt, legatis: accedunt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse solebant: nec quæ casu ibi fuerunt, legata existimantur.

LXXVII. CELSVS.

Si chorus, aut familia legatur: perinde est, quasi singuli homines legati sint. His uerbis, QVAE IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO LEGO. numos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos, Proculus ait. at eos, quos præsidij causa repositos haberet (ut quibusdã bellis civilibus factisset) eos legato contineri: & sæpe audisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes, quod præsidij causa seponeretur. Area legata si in ædificata medio tempore fuerit, ac rursus area facta sit: quanquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur. Seruus quoque legatus si interim manumittatur, & postea seruus factus sit: peti potest.

*als. quidã bellis civilibus factitasent.

*als. non potest.

LXXVIII. IDEM.

Coniunctim hæredes institui, aut cõiunctim legari, hoc est: totam hæreditatem, & tota legata esse singulis data, partes aut concursu fieri.

LXXIX. MODESTINVS.

Seruis legatis, etiam ancillas quidam deberi recte putant: quasi cõmune nomẽ utrunque sexum contineat. ancillis uero legatis, masculis

los non deberi, nemo dubitat. & pueris etiam legatis puellæ debentur. id non æque in puellis dicendum est. Mulieribus uero legatis, etiam uirgines debentur: sicuti uiris legatis, etiã pueros deberi respondetur. Pecudibus autem legatis, & boues, & cætera iumenta continentur. armento autem legato, etiam boues contineri conuenit: non etiam greges ouium, & caprarum. Quibus legatis, neq; agnos, neq; arietes contineri, quidam recte existimant. ouium uero grege legato: & arietes, & agnos deberi, nemo dubitat.

LXXX. IDEM.

Seruus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit, licet post mortem testatoris adprehendatur: fundo legato, ut instructus est, etiã ipse cedit.

LXXXI. IDEM.

Quod his uerbis relictum est, QUIDQVĒ EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS, RESTITVAS. eo, fructus, quos hæres uiuus percepit, item quæ fructuum uice sunt, non uenire placuit. nec enim quidquam proponi, ex quo de his quoq; restituendis testatricem rogasse, probari possit.

Idem testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos facta expressit, ut post mortem extremi ad posteros eorum pertineret. quæro. cum nemo alius sit, nisi libertus eius, qui extremo mortuus est: an is ad fideicommissum admitti debeat? respondit. posterorum appellatione liberos tantum, non etiam libertos eorum, quibus fideicommissum relictum est, fideicommissio contineri, nequaquam incertum est.

LXXXII. IDEM.

Cui quæ Romæ essent, legata sunt: ei etiam, quæ custodiae causa in horreis extra urbem reposita sunt, debentur.

LXXXIII. POMPONIVS.

Nuper constitutum est à principe, ut & non adiecto hoc MEVM, si quis corpus alicui leget, & ita sentiat, ut demum præstetur, si suum sit: ita ualere legatum, ut appareat magis sententiam legantis, non hoc uerbum MEVM respiciendum esse. & ideo elegans est illa distinctio: ut quoties certum corpus legatur, adiectum ad præsens tempus hoc uerbum MEVM non faciat conditionem. si uero incertum corpus legetur, ueluti ita VINA MEA, & VESTEM MEAM: uideatur pro conditione hoc uerbum MEA esse: ut ea demum, quæ illius sint, uideantur legata. quod non puto fortiter posse defendi: sed potius & hic uestem, uel uinum, quod suorum numero habuerit, hoc legatum esse. (sic enim responsum est.) etiam quod coacuerit uinum legato cedere, si id uini numero testator habuisset. Planè in mortis tempore colatum

latum hunc sermonem, VESTEM, QVAE MEA ERIT: sine dubio pro conditione accipiendum puto. sed & STICHVM, QVI MEVS ERIT, puto pro cōditione accipiendum: nec interesse, utrum ita, QVI MEVS ERIT, an ita, SI MEVS ERIT. utriusq; enim conditionem inesse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatū hunc sermonem QVI MEVS ERIT, pro demonstratione accipiendum. sed alio iure utimur.

LXXXIII. PROCVLVS.

Si ita legatum est, DOMVM, QVAE QVE MEA IBI ERVNT, CVM SMORIAR: numos ad diem exactos à debitoribus, ut alijs nominibus collocarentur, non puto legatos esse. & Labeonis distinctionem valde probo, qui scripsit: nec quod casu absit, minus esse legatum: nec quod casu ibi sit, magis esse legatum.

LXXXV. PAVLVS.

ET fideicommissum, & mortis causa donatio appellatione legati continentur.

LXXXVI. PAVLVS.

Legata, vestem, quae ex ea facta sit, deberi non placet. sed & materia legata, naus armariumque ex ea factum non vindicentur. naue autem legata dissoluta: neque materia, neque naus debetur. massa autem legata, scyphi ex ea facti exigi possunt.

LXXXVII. IDEM.

Reconiuncti videntur, non etiam verbis, cum duobus separatim eadem res legatur. item verbis, non etiam re, TITIO ET SEIO FVNDVM AEQVIS PARTIBVS DO LEGO: quoniam semper partes habent legatarij. praefertur igitur omnimodo caeteris, qui & re & verbis coniunctus est. quod si re tantum coniunctus sit: constat non esse potiore. si vero verbis quidem coniunctus sit, re autem non: quaestio nis est, an coniunctus potior sit: & magis est, ut ipse praefertur.

LXXXVIII. PAVLVS.

Nominatim legatum accipiendum est, quod à quo legatum sit, intelligitur: licet nomen pronunciatum non sit.

LXXXIX. PAVLVS.

Praedij per praceptionem filiae datis, cum reliquis actorum & colonorum: ea reliqua videntur legata, quae de reditu praediorum in eadem causa manserunt. alioquin pecuniam à colonis exactam, & in calendarium in eadem regione versam, reliquis non contineri neque colonorum, neque actorum, facile constat: tametsi nominatim actores ad filiam pertinere uoluit. Ex his verbis, LVICIO TITIO PRAEDIA MEA ILLA CVM PRAETORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEAE POSSESSA SVNT, DO: instrumentū rusticū & omnia, quae

Xx iij ibi

ibi fuerunt, quo dominus fuisset instructior, deberi conuenit: colonorū
 reliqua non debentur. Pater filiae tabernā purpurariam cum seruīs
 inſtoribus & purpuris, quæ in diē mortis eius ibi fuerunt, legauit, neq;
 precia purpuræ condita, neq; debita, neq; reliqua legato contineri pla-
 cuit. TITIO SEIANA PRAEDIA, SICVTI COMPARATA SVNT, DO-
 LEGO. Cum eſſent Gabiniana quoq; ſimul uno precio comparata: nō
 ſufficere ſolum argumentum emptionis reſpondi: ſed inſpiciendum,
 an literis & rationibus appellatione Seianorum Gabiniana quoq; con-
 tinerentur, & utriuſq; poſſeſſionis confuſi reſtituſ titulo Seianorum ac-
 cepto lati eſſent. Balneas legatae domus eſſe portionem conſtabat,
 quod ſi eas publice præbuit: ita domus eſſe portionē balneas, ſi per do-
 mum quoq; inſtrinfecus adibantur, & in uſu patrisfamilias uel uxoris
 nonnunq; fuerant, & mercedes eius inter cæteras meritoriorū domus
 rationibus accepto ferebantur, & uno precio comparata uel inſtrinfæ
 communi * (iure) coniunctæ fuiſſent. Qui domum poſſidebat, hor-
 tum uicinum ædibus comparauit, ac poſt ea domum legauit. ſi hortū
 domus cauſſa comparauit, ut amœniores domum ac ſalubriore poſ-
 ſideret, aditumq; in eum per domum habuit, & ædium horrus addita-
 mentum fuit: domus legato continebit. Appellatione domus inſulam
 quoq; iunctam domui uideri, ſi uno precio cum domo comparata fuiſ-
 ſet, & utriuſq; poſſeſſiones ſimiliter accepto latas rationibus oſtenderet.

*als deest
 als. com
 muniter
 coniuu.

X C. PAVLVVS.

SI MIHI MAEUIA ET NIGIDIA FILIAE MEAE HAEREDES ERVNT:
 STVNC MAEUIA E' MEDIO SVMITO, PRAECIPITO, SIBI'QVE HA-
 BETO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM CVM CASVLIS ET CV-
 STODIBVS OMNIVM HORVM FVNDORVM, ET CVM OMNIBVS HIS
 AGRIS, QVI AD CONIUNCTIONEM CVIVSQVE EORVM FVNDORVM
 EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERINT. ITEM CVM
 OMNIBVS MANCIPIIS, PECORIBVS, IUMENTIS, CAETERIS'QVE VNI-
 VERSIS SPECIEBVS, QVAE IN IISDEM FVNDIS, QVO'VE EORVM,
 CVM MORIAR, ERVNT: VTI OPTIMI MAXIMI'QVE SVNT, VTI'QVE
 EOS IN DIEM MORTIS MEAE POSSEDI, ET (VT PLENIVS DICAM)
 ITA VTI CLAVDVNTVR. in fundo autem uno ex his, qui prælegari
 ſunt, tabularium eſt, in quo ſunt & complurium mancipiorū emptione-
 nes, ſed & fundorum & uariorum contractuum inſtrumenta, præterea
 & nomina debitorum. quæro, an inſtrumenta communia ſint: reſpon-
 di, ſecundum ea, quæ proponerentur: inſtrumenta emptionum, item
 debitorum, quæ in fundo prælegato remanſerunt, non uideri legato
 contineri. His uerbis, domibus legatis: FIDEI HAEREDVM MEO-
 RVN COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS, IN
 quibus

QUIBUS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSTRV-
MENTO, ET REPOSITIS OMNIBVS: non uideri testatorē de pecunia
numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

XCI. SCAEVOLA.

Lucius Titius testamento suo ita cauit, NVLLO MODO PRAEDI-
VM SVBVRBANVM AVT DOMVM HAERES ALIENET. filia eius
haeres scripta haeredem reliquit filiam suam, quæ easdem res diu pos-
sedit, & decedens extraneos haeredes instituit. quæsitum est, an prædia
pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patrum ma-
iorem habuit? respondi. nihil proponi contra uoluntatem defuncti fa-
ctum, quominus ad haeredem pertinerent, cum hoc nudum præceptū
est.

SEMPRONIAE MVLIERI MEAE REDDI IVBEO AB HAERE-
DIBVS MEIS CENTVM AVREOS, QVOS MVTVO ACCEPERAM. quæ
situm est, si hanc pecuniam ut debitam Sempronia petens uicta sit: an
fideicommissum peti possit? respondi. secundum ea, quæ proponerent,
posse ex causa fideicommissi peti: quod apparuisset, non fuisse ex alia
causa debitam. Quidam prædia legauit libertis adiectis, his uerbis:
VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVNQVE IBI ERVNT, CVM
MORIAR. quæsitū est, an mancipia, quæ in his prædijs morata in diē
mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa uel alterius officij,
cæteræq; res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant? respondi, perti-
nere.

Quæsitum est, an quod haeredes fratribus rogati essent restitu-
ere, etiam ad sorores pertineret? respondi, pertinere: nisi aliud sensisse
testatorem probetur. Collegio fabrorum fundum cum syluis, quæ
ei cedere solent, uti optimus maximusq; esset, legauit. quaero, an ea
quoq; quæ in diē mortis ibi fuissent, id est, foenum, pabulum, palea: itē
machinæ, uasa uinaria, id est, cuppæ & dolia, quæ in cella defixa sunt:
item granaria essent legata? respondi. non recte peti, quod legatum nō
esset. Ex parte dimidia haerede instituto, per præceptionem fundū
legauit, & ab eo ita petijt. PETO, VTI VELIS COHAEREDEM TIBI RE-
CIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM AMPLIVS TE RECIPE-
RE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM, COGNATVM TVVM.
quaero, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberet? respondi,
deberi.

XCII. VLPIANVS.

IS, qui complures liberos reliquerat, tribus ex his fundum legaue-
rat: & petierat, ut curarent, ne de nomine suo exiret. quærebat, ex
tribus, qui primus moriebatur, utrum utriq; uel alteri ex his, qui in le-
gato sibi cōiuncti essent, relinquere partem suam deberet: an possit uel
alij conliberto suo eam relinquere? placuit (& si uoluntatis quæstio es-
set) satis illum facturum, & si alij reliquisset, quod si nulli dedisset: occu-
pantis

pantis, an omnium conlibertorum: & num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, fideicommissi petitio esset, dubitabatur. & Iulianus recte omnibus debere putauit.

XCIII. MAETIANVS.

QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE: FL-
DEI'QVE EIVS COMMITTO, VTI DET, QVANTAS SVMMAS
DICTAVERO, DEDERO. Aristo res quoq; corporales cōtineri ait, ut præ-
dia, mancipia, uestē, argentum: quia & hoc uerbum QVANTAS non
ad numeratam duntaxat pecuniā referri, ex dotis relegatione, & stipu-
lationibus emptæ hæreditatis appareret: & SVMMAE appellatio si-
militer accipi deberet, ut in his argumētis, quæ relata essent, ostende-
retur. uoluntatē defuncti præterea, quæ maxime in fideicommissis ua-
leret, ei sententiæ suffragari. neq; enim post eam præfationem adiectu-
rum testatorem fuisse, res corporales: si duntaxat pecuniam num-
meratam præstari uoluisset.

XCIII. CAIVS.

SITitius ex parte hæres rogatus sit Mæuio hæreditatem restituere,
& rursus Titio cohæres eius rogatus sit suam partem, aut partis par-
tem restituere: an hanc quoq; partem, quam à cohærede ex fideicom-
missio recepit, Titius restituere Mæuio debeat: diuus Antoninus cōsul-
tus rescripsit, non debere restituere: quia appellatione hæreditatis, neq;
legata, neq; fideicommissa continerentur.

XCV. PAVLVS.

OSidius quidam instituta filia Valeriana hærede, actori suo Antio-
cho data libertate, prædia certa, & peculium, & reliqua legauerat,
tam sua, quàm colonorum. legatarius proferebat, manu patrisfamili-
as relinquatum, tam suo, quàm colonorum nomine. item in eadem
scriptura adiectum in hunc modum, ITEM QVORVM RATIONEM
REDDERE DEBEAT, SI QVAE, IN CONDITO HABVERAT PATER
FAMILIAS, FRVMENTI, VINI, ET CAETERARVM RERVM. quæ &
ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud præsidem obti-
nerat. ex diuerso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo non peti,
nec propria: diuersam autem esse causam eorū, quæ in condito essent.
Imperator interrogauit partem legatarij, quærendi causa. pone (in-
quit) in condito centiens aureorum esse, quæ in usum sumi solerent.
diceres, totum, quod esset relictum in arca, debere? & placuit recte ap-
pellasse. A parte legatarij suggestum est, quædam à colonis post mor-
tem patrisfamilias exacta. respondit. hoc, quod post mortem exactum
fuisse, reddendum esse legatario.

XCVI. IDEM.

Si plin

SI plures gradus sint hæredum, & scriptum sit, HAERES MEVS DATO: ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicuti hæc uerba, QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT. itaq; si quis uelit non omnes hæredes onerare legatorum præstatione, sed aliquos ex his: nominatim damnare debet.

XCVII. IDEM.

Seruis urbanis legatis, quidam urbana mancipia non loco, sed opere separant: ut licet in prædijs rusticis sint, tamen si opus rusticum non faciant, urbana uideantur. dicendum est autem, quod urbani intelligendi sint, quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit. quod maxime ex libellis familiaræ, item cibarijs deprehendi poterit.

Venatores & aucupes utrum in urbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari. sed dicendum est, ubi paterfamilias morabatur, & hos alebat, ibi eos numerari. Muliones de urbano ministerio sunt: nisi propter opus rustice testator eos destinatos habebat. Eum, qui natus est ex ancilla urbana, & missus in uillam nutriendus: interim in neutris esse, quidam putant. uideamus, ne in urbanis esse intelligatur. quod magis placet. Seruis lecticarijs legatis, si idem lecticarius sit & cocus: accedet legato. Si alij uernæ, alij cursores legati sunt: si quidam & cursores, & uernæ sint: cursoribus cedent. semper enim species generi derogat. si uero in specie aut in genere utriq; sint: plerunq; cõcabuntur.

XCVIII. IABOLENVS.

HAERES MEVS DAMNAS ESTO LVCIO TITIO STICHVM SERVVM MEVM REDDERE. uel ita, ILLVM SERVVM MEVM ILLI REDDITO. Cascellius ait deberi, neq; id Labeo improbat: quia qui reddere iubetur, simul & dare iubetur. Duæ statuæ marmoreæ cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullâ statuam marmoream, præter duas, Cascellius putat deberi: Ofilius & Trebatius contra. Labeo Cascellij sententiam probat. quod uerum puto: quia duas statuas legando, potest uideri non putasse in marmore, sed statuas legare. VXORI MEAE VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM, ORNAMENTA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, QVOD EIVS CAUSSA FACTVM PARATVM QVE EST, OMNE DO LEGO. Trebatius hæc uerba, QVOD EIVS CAUSSA FACTVM PARATVM QVE EST, ad aurum & argentum duntaxat referri putat: Proculus ad omnia. quod & uerum est. Cui Corinthis uasa legata essent: huic abaces quoq; eorum uasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas abaces uasorum numero testator habuit. Proculus uero recte ait: si æneæ quidem sint abaces, nõ autem Corinthis: non deberi. Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo & Trebatius responderunt. quod & uerum est.

Yy Scæ

XCIX. SCAEVOLA.

Qui habebat in prouincia, ex qua oriundus erat, propria praedia, nec non alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit, ** aliás. δ. τῆ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι εἰς * τὰ μέρη αὐτῆς σωθῶμαι, ἀφορίζω αὐτῇ χρεῖα πάντα, ὅσα ἐν Συρία κέκτημαι σὺν πᾶσι τοῖς ἐνδοῖ βοσκήμασι, δούλοις, κἀγαποῖς, ἀγαθήτοις, κατὰ σκῆδαις πάσαις.* quaesitum est, an & praedia, quae pignori habuit testator, patriae suae reliquisse uideatur: respondi, secundum ea, quae proponerentur, non uideri relicta: si modo in proprio patrimonio, quod ferè cessante debitore fit, non sint redacta. **PETO FVNDVM MEVM ITA, VTI EST, ALVMNAE MEAE DARI.** quaesitum est, an fundus, & reliqua colonorum, & mancipia (si qua mortis tempore in eo fundo fuerint) debeantur: respondi, reliqua quidem colonorum non esse legata: caetera uero uideri illis uerbis **ITA VTI EST** data.

C. IDEM.

** aliás. la teraria.*

His uerbis legauit. **VXORI MEAE * LATERALIA MEA VIATORIA, ET QUIDQVID IN HIS CONDITVM ERIT, QVAE MEMBRANVLIS MEA MANV SCRIPTIS CONTINEBVTVR, NEQVE EXACTA ERVNT, CVM MORIAR, LICET IN RATIONES MEAS TRANSVLATA SINT, ET CAUTIONES AD ACTOREM MEVM TRANSTVLERIM.** hic chirographa debitorum & pecuniam, cum esset, profecturus in urbem, in lateralibus condidit: & tam chirographis exactis, quam pecunia erogata, reuersus in patriam post biennium alia chirographa praediorum, quae postea comparauerat, & pecuniam in lateralalia condidit. quaesitum est, an ea tantum uideatur nomina ei legasse, quae postea reuersus in eisdem lateralibus condiderit: respondi, secundum ea, quae proponerentur, non deberi, quae mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis manu eius scriptis continerentur. Item quaesijt, an cum emptiones praediorum in hisdem lateralibus condiderit: praedia quoque legato cedant: respondi, non quidem manifeste apparere, quid de praedijs sensisset. uerum si ea mente emptiones ibi haberet, ut his legatariae daretis, proprietates praediorum praestaretur: posse defendi, praedia quoque deberi. Paterfamilias ita legauit. **LANCES NUMERO DVAS LEUES, QVAS DE SIGILLARIBVS EMI, DARI VOLO.** is de sigillaribus leues quidem non emerat, lances autem emptas habebat: & dictauerat testamentum ante triduum, quam moreretur. quaesitum est, an haec lances, quas emptas de sigillaribus habebat, legato cedant: cum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legauerit: respondi, secundum ea, quae proponerentur, deberi eas, quas de sigillaribus emisisset. Alumno praecipit militiam his uerbis. **SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD. ET CVM PER AETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM**

intro-

INTROITV COMPARARI VOLO. HAEC QVE OMNIA INTEGRÆ.
 quæsitum est, si Sempronius ipse eam sibi militiam cõparauit: an præ-
 cium eius, sed & id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicom-
 missi ab hæredibus consequi possit: respondi. secundum ea, quæ propo-
 nerentur, posse. Idem testator liberto militiam his uerbis legauit.
 SEIO LIBERTO MEO MILITIAM DO LEGO. ILLAM MILITIAM,
 QVAM ET TESTATOR HABVIT. quæsitum est, an omnia onera & in-
 troitus militiæ ab hærede sint danda: respondi. danda.

CI. IDEM.

SI pater exhæredato filio substituit hæredem extraneum, deinde ille
 extraneus hunc filiũ hæredẽ instituat, & hæres factus intr. p. uberta-
 tem decedat: puto à substituto ei filio omnino legata præstari non de-
 bere: quia non directò, sed per successionem ad filium hæreditas patris
 peruenit. plus ego in fratre, qui cum hæres exstitisset patri, exhæreda-
 tum fratrem hæredem instituit: accepi substitutum eius legatum non
 debere. ac ne quidem, si intestato fratri successerit: quia non principali-
 ter, sed per successionem bona fratris ad eum peruenerunt. Si filius
 ex uncia hæres institutus sit, & legata data sint, habeat & substitutũ, de-
 inde commissò edicto per alium filium accepit partis dimidiæ bono-
 rum possessionem: substitutus eius utrum ex uncia legata præstet, an
 uero ex semisse: & ueris est ex semisse. sed & ex uncia, omnibus: ex reli-
 quis, liberis & parentibus. contra quoq; si ex dodrante institutus com-
 missò edicto in semissem acceperit bonorum possessionem: ex semisse
 tantũ legata substitutus debet. quomodo em̃ augetur, ubi amplius
 est in bonorum possessionem: sic & ubi minus est, deducitur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRI-
 CESIMVS TERTIVS.

DE ANNVIS LEGATIS ET FIDEICOM-
 missis. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Vm in annos singulos quid legatum sit, neq; adscri-
 ptum, quo loco detur: quocunq; loco petetur, dari
 debet: sicuti ex stipulatu, aut nomine facto peteret.

II. IDEM.

IN annos singulos hæres damnatus finire me fun-

Yy ij do

do frui, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit: licet postea patiat, quia tamen à cultura sim exclusus, totius anni nomine mihi tenebitur: quæ admodum & si diurnas operas Stichum dare damnatus, non à mane, sed à sexta diei hora det: totius diei nomine tenebitur.

III. IDEM.

Si legatum sit relictum annua bima trima die (triginta forte): de-
 Sina per singulos debentur annos, licet non fuerit adiectum AEQVIS
 PENSIONIBVS. proinde & si adiectum fuerit PENSIONIBVS, licet non
 sit insertum AEQVIS: item & si scriptum fuerit AEQVIS, licet non sit
 adiectum PENSIONIBVS: dicendum erit æquas fieri. Sed si adiectum sit
 PENSIONIBVS INIQVIS: inæquales debebuntur. Quæ ergo debean-
 tur, uideamus. & puto eas deberi. (nisi specialiter testator electione hæ-
 redi dederit) quas uir bonus fuerit arbitratus, ut pro facultatibus defun-
 cti & positione patrimonij debeantur. sed & si fuerit adiectum BONI VIRI
 ARBITRATV: hoc sequemur, ut pro positione patrimonij sine uexatio-
 ne & incòmodo hæredis fiat. Qd si ita, PENSIONIBVS, QVAS PVTAVERIT
 LEGATARIVS: an totum petere possit, uideamus. & puto totum
 debere testator uoluit: quantitates duntaxat pensionum in arbitrium
 hæredis aut legatarij contulit. sed si ita sit legatum, HAERES MEVS
 TITIO DECEM TRIMA DIE DATO: utrum pensionibus, an uero post
 triennium debeantur? & puto sic accipiendum, quasi paterfamilias de
 annua bima trima die sensisse proponatur. Si cui certa quantitas de-
 getur, & quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid ueluti usu-
 ras iusserit testator præstari: legatum ualet. sed in usuris hætenus de-
 bet ualere, quatenus modum probabilem usurarum non excedat.

III. PAVLVS.

Si in singulos annos alicui legatum sit: Sabinus, cuius sententia uera
 est, plura legata esse ait: & primi anni purum, sequentium conditio-
 nale. uideri enim hanc inesse conditione, SI VIVAT. & ideo mortuo
 eo ad hæredem legatum non transire.

V. MODESTINVS.

A'VOBIS QVOQVE CAETERI HAEREDES PETO, VT VXORI
 MEAE PRAESTETIS, QVOAD VIVET, ANNVS DECEM AV-
 REOS. uxor superuixit marito quinquennio, & quatuor mensibus.
 Quæro, an hæredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur? Mo-
 destinus respondit. integri sexti anni legatum deberi.

VI. IDEM.

Annuam pecuniam ad ludos ciuitati reliquit, quibus præsidere
 hæredes uoluit. successores hæredum negant se debere: quasi tes-
 tator

stator tamdiu præstari uoluerit, quàm diu præsiderent hæredes. quæ-
ro igitur, cum præsidendi mentionem fecerit: ad tempus fideicom-
missum, an perpetuò præstari uoluerit? Modestinus respondit, fidei-
commissum quotannis in perpetuum reipublicæ præstandum esse.

VII. POMPONIVS lib. XII. ad Q. Mutium.

QVINTVS MVTIVS ait. si quis in testamento ita scripsit, FILII
FILIAE QVE MEAE IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ES-
SE VOLET: EIS QVE HAERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, IN QVE
PVEROS PVELLAS QVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBA-
RII NOMINE AVREOS DECEM. si tutores eam pecuniam dare no-
lunt ei, apud quem pueri atq; puellæ sunt: nihil est, quod ex testamento
agere possit. nam ea res eò pertinet, ut tutores sciant, quæ uoluntas te-
statoris fuerit: uti possint eam pecuniam sine periculo dare. POMPO-
NIVS. in testamentis quædam scribuntur, quæ ad authoritatem scri-
bentis duntaxat referuntur, nec obligationem pariunt. hæc autem ta-
lia sunt. SI TE HAEREDEM SOLVM INSTITVAM, ET SCRIBAM: VTI
MONVMENTVM MIHI CERTA PECVNIA FACIAS. nullam enim ob-
ligationem ea scriptura recipit: sed ad authoritatem meam conseruan-
dam poteris (si uelis) facere: aliter, atq; si cohærede tibi dato, idem scri-
psero. nam siue te solum damnauero, uti monumentum facias: cohæ-
res tuus agere tecum poterit familiæ exciscundæ, uti facias: quoniam
interest illius. quin etiam si utriq; iussi estis hoc facere: inuicem actio-
nem habebitis. Ad authoritatem scribentis hoc quoq; pertinet, cû quis
iussit in municipio imagines poni. nam si non honoris municipij gra-
tia id fecisset, sed sua: actio eo nomine nulli competit. Itaq; hæc Quinti
Mutij scriptura LIBERI MEI IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ES
SE VOLET: nullam obligationem parit, sed ad authoritatem defuncti
conseruandam pertinet, ut ubi iusserit, ibi sint. Nec tamen semper
uoluntas eius aut iussus conseruari debet: ueluti si prætor doctus sit,
non expedire pupillum eo morari, tibi mater iusserit, propter uicium,
quod pater forte ignorauit in eis esse psonis, apud quas morari iussit.
Si autem pro cibarijs eorum in annos singulos aurei decem relictæ sint:
siue hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos uo-
luerit: siue ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filijs id legatum
debeat: utile erit. & magis enim est, ut prouidentia filiorum suorum
hoc fecisse uideatur. & in omnibus, ubi authoritas sola testatoris est:
neq; omnimodo spernenda, neq; omnimodo obseruanda est: sed in-
teruentu iudicis hæc omnia debent (si non ad turpem causam refe-
runtur) ad effectum perducì.

VIII. CAIVS.

IN singulos annos relictum legatum, simile est usufructui, cū morte finiatur. sanē capituli deminutione non finitur, cum usufructus finiat. sed & usufructus ita legari potest: **TITIO VSVFRVCTVM FVNDI LEGO: QVOTIES QVE CAPITULO MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVFRVCTVM EI DO.** illud certe amplius est in hoc legato: quod in ingressu cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum haredi suo relinquat. quod in usufructu non ita est: cum fructuarius, etiā si maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit haredi, suo in eos fructus actionem non relinquat.

IX. PAPIANVS.

FVndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit: pignori esse voluit: ex causa fideicommissi rei seruandæ gratia recte petetur. **PAVLVS** notat, hoc admittendum & in alijs rebus hareditarijs, ut & in eas legatarius mittatur.

X. IDEM.

SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT, SICVT MEIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM NEGOCIIS INTERVENIRE: ANNOS SENOS AVREOS ET HABITATIONEM, QVA UTITVR, PRAESTARI VOLO. non ideo minus annua Seio pro parte hareditaria uivētis filiæ deberi placuit, quod ex tribus filijs Titia duo alijs haredibus institutis uita decesserint: cū tam labor, quàm pecunia diuisionem recipiat. **MEDICO SEMPRONIO QVAE VIVA PRAESTABAM, DARI VOLO.** ea uidentur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis uoluntatem habuerunt.

VXORI PRAETER ID, QVOD A MAEVIO ANNI NOMINE ACCIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO. annuum uidetur, & semel centum aureos reliquisse. **LIBERTIS DARI VOLO, QVAE VIVA PRAESTABAM.** & habitatio præstabitur, sumptus aut iumentorū non debentur, quos actori domina præstare solita fuit utilitatis suæ causa. ideo nec sumptū medicamentorū medicus libertus recte petet: quem, ut patronam, eiusq; familiam curaret, acceptabat.

XI. PAVLVS.

CVm in annos singulos legatur: plura legata esse placet, & per singula legata ius capiendi inspicietur. idem in seruo inspiciendū est ex persona dominorum.

XII. IDEM.

CAius Seius prædia diuersis pagis Mætiæ & Seia legauit, & ita cauit. **PRAESTARI AVTEM VOLO EX PRAEDIIS POTITIANIS, EX PRAEDIIS LVCTATIANIS ANNUA ARVNDINIS MILIA TRECENTA, ET SALICIS MVNDABE ANNUA LIBRARVM SINGVLA MILIA.** quæ

quæro, an id legatū defuncta legataria extinctū sit? PAVLVS respōdit. feruitatem iure constitutam non uideri, neq; in personā, neq; in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui prædia Luctaciana sunt legata. & ideo cum annua legata fuerint: mortua legataria, finitum legatum uideri.

XIII. SCAEVOLA.

MAeuia nepotē ex Mæuio puberē hæredē instituit, & Lucio Titio ita legauit. LVCIO TITIO BONO VIRO, CVIUS OBSEQVIO GRATIAS AGO, DARI VOLO ANNVS(QVA' M DIV VIVET) AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENERIT, OMNEM QVE ADMINISTRACIONEM RERVM NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCAVERIT. quæro, cū Lucius Titius aliquo tēpore Mæuij negotia gessit, & per eū nō stetit, quominus gerat: Publius autē Mæuius nolite eum administrare: an fideicommissum præstari debeat? respondi. si nō propter fraudem, aliānē q̄ iustam causam improbandæ operæ causa remorus esset à negotijs, quæ administrare secundum defuncti uoluntatem uellet: percepturum legatum. Vxore hærede scripta, ita cauit. LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVS DENARIOS DVODECIM AB HAEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT. quæro. cū paterfamilias sua uoluntate de ciuitate difficile profectus sit, ea autē assidue proficiscat: an liberti cum ea proficisci debeant? respondi. non posse absolute responderi: cum multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda. idēq; huiusmodi uarietate uiri boni arbitrio dirimendā esse. Itē quærit. cum proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac propter hoc eam securi non sint: an legatum debeat? respondi. & hoc ex longinquis breuibuscq; excursionibus & modo legati æstimandum esse.

XIIII. VLPIANVS.

Si cui annuū fuerit relictum sine adiectione summæ: nihil uideri huiusmodi adscriptum, Mela ait. sed est uerior Neruæ sententia: quod testator præstare solitus fuit, id relictum uideri. sin minus: ex dignitate personæ statui oportebit.

XV. IABOLENVS.

EVm, qui rogatus post decem annos restituere, pecuniam ante diē restituerat, respondit: si propter capientis personam, quod rem familiarē tueri non posset, in diem fideicommissum relictū probare, & perdituro ei id hæres ante diem restituisset: nullo modo liberatum esse. quod si tēpus hæredis causa prorogatū esset, ut cōmodum medijs tēporis ipse sentiret: liberatū eū intelligi. nā & plus eū præstitisse, q̄ debuisset.

XVI. PAVLVS.

Seruus

Seruus post decē annos liber esse iussus est, legatumq; ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est. eorum quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debetur: interim autem hæres ei alimenta præstare compellitur.

XVII. IABOLENVS.

Legatum ita est, ATTIAE DONEC NVBAT HAERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS. Labeo & Trebatius præsens legatum deberi putant. sed rectius dicitur, id legatum in annos singulos deberi. VINI FALERNI, QVOD DOMI NASCETVR, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS BINOS CVLLEOS HAERES MEVS ATTIO DATO. etiã pro eo anno, quo nihil vini natum esset, deberi duos culleos, respondit: si modo ex uindemia cæterorum annorum dari possint.

XVIII. SCAEVOLA.

Codicillis testamento confirmatis fundū libertis legauit, eumq; alienari uetuit, sed pertinere uoluit uel ad filios libertorum, uel natos ex his. deinde hæc uerba adiecit. A' QVIBVS PRAESTARI VOLO HAEREDI EX REDITV EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTA QVINQVE A' DIE MORTIS MEAE. quæsitum est. cum hæres à Titio institutus infra tricesimum quintum annū ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex uerbis superscriptis hæresis quoq; hæredi debeat? respondit, deberi: nisi ostendatur à libertis, testatorem ad hæresis tricesimum quintum annum respexisse. Stichus alumno suo centum, & mensuros decem, & annuos centum dari uoluit: & Semproniam, quam hæredem ex triente instituerat, rogauit in hæc uerba. FIDEI TVAE COMMITTO SEMPRONIA SOROR, VTI LEGATA, QVAE ALVMNIS MEIS RELIQUI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOD AD E-OS COMMENDATOS HABES. quæsitum est. cum Semproniam, cuius fidei commissum sit, abstinerit se hæreditate, ante quàm secundum uoluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam: an Sticho de legatis actio, etiã ante uicesimum quintum annum competat? respondit, competere.

XIX. IDEM.

Titia hærede Seia scripta, usufructū fundi legauit Mæuio, eiusq; fidei comisit in hæc uerba. A' TE MAEVI EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRAESTARI VOLO ARRIO PAMPHILO ET ARRIO STICHO DIE MORTIS MEAE ANNOS SEXCENTOS QVOTANNIS, QVOD AD VIVENT. quæsitum est. cum Mæuius annua alimenta præstiterit, post mortem autem eius fundus ad hæredem Titia plene iure

iure redierit: an alimenta ex fideicommissis Pamphilo & Stichis debeantur: respondi. nihil proponi, cur debeant praestari ab heredibus Titiae: cum ab usufructuario alimenta relicta sint. Idem quaesitum, an ab heredibus Mauij legatarij praestanda sint: respondi. nihil ab heredibus legatarij praestandum: nisi testatorem manifeste probetur, uoluisse etiam finito usufructu praestari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei praestanda sufficeret. Qui Marco homini docto certa annua praestabat, testamento cauit: DOMINA SANCTISSIMA SCIO TE DE AMICIS MEIS CVRATVRAM, NE QUID HIS DESIT: VE RVNTAMEN ET MARCO DARI OCTINGENTA. quaesitum est, an Marcus praestitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque consequi debeat: respondi. nihil proponi, cur non secundum ea, quae in consultationem collata essent, debeantur. LVCIO TITIO AVRI PONDUS TRIA, QVAE VIVA PRAESTABAM. quaero, cum testatrix quadraginta Titio, quoad uiueret, & salarii nomine certam summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo praestiterit: an eadem ex causa legati uel fideicommissi ab heredibus eius Titio praestari debeant: respondi. nihil proponi, cur praestanda non sint.

XX. IDEM.

Annua his uerbis legauit, SI MORENTVR CVM MATRE MEA, QVAM HAEREDEM PRO PARTE INSTITVI. quaesitum est, an mortua matre conditio adposita defecisse uideatur: ac per hoc neque uectaria, neque cibaria his debeantur: respondi. secundum ea, quae proponerentur, deberi. Attia fideicommissum his uerbis reliquit, QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VT DET EX REDITV COENACVLI MEI ET HORREI POST OBITVM SACERDOTI, ET ἱεποϕύλακι, ET LIBERTIS, QVI IN ILLO TEMPO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM, QVAS IBI POSVI. quaero, utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis & in eo officio fuerint, debitum sit: an etiam ipsi, qui in locum eorum successerunt: respondi. secundum ea, quae proponerentur, ministerium quidem nominatorum designatum: caeterum datum templo. Item quaero, utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur: an etiam in perpetuum decem annua praestanda sint: respondi, in perpetuum.

XXI. IDEM.

Liberto suo ita legauit. PRAESTARI VOLO PHILONI, VSQVE ADVM VIVIT, QVINQVAGESIMAM OMNIS REDITVS, QVAE EX PRAEDIIS A COLONIS, VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVETVDINE DOMVS MEAE PRAESTATVR. haeredes praedia uen-

diderunt, ex quorum redditu quinquagesima relicta est. quæsitum est, an precij usuræ, quæ ex consuetudine in prouincia præstarentur, quinquagesima debeat: respondit, reditus duntaxat quinquagesimas legatas, licet prædia uendita sint. A liberto, cui fundum legauerat scirentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphilæ annua dena. quæsitum est, si lex Falcidia liberto legatū minuerit: an Pamphilæ quoq; annuum fideicommissum minutum uideatur: cum ex redditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiâ fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri minutum: nisi si alia mens testatoris probaretur. Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit hæredes: & filij fidei commissit, ut nouercæ restitueret hæreditatem. ab ea autem petijt, ut infirmitatē filij commendatam haberet, eiq; mensuros aureos denos præstaret, donec ad uicesimum quintum annum ætatis peruenisset: cum autem impleisset eam ætatem, partem dimidiam hæreditatis ei restitueret. filius deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, nouercæ hæreditatem restituit: & postea adimpleuit uicesimum quintum annum ætatis. quæsitum est, cum nouerca uniuersæ hæreditatis habeat dodrantem, semiunciam, & sicilicum: an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxit, semissem faceret. Idē quæsiuit, an quod infirmitati filij pater consulere uoluerit, fructus quoq; medijs temporibus nouerca ei restituere deberet: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, debere. Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitati Sebastenorum centum legauit, ut annis alternis ex usuris eiusdem certamina sub nomine ipsius celebrarentur, & adiecit hæc uerba. QVOD SI CONDITIONE SVPRASCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT: NVLLO MODO HAEREDES MEOS EI OBLIGATOS ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM. postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hæreditariarum elegit idonea nomina, & in causam legati reipublicæ adiudicauit. post cuius sententiam reipublica adiudicatas à plerisque sibi pecunias percepit. quæsitum est, an si reipublica conditionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios hæredes pertineat: respondi. reipublicam testatoris uoluntati parere compellendam: ac nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem uel nouationē solutæ sunt, utili repetitione hæredes adiuuandos: ab his uero nominibus, quæ neq; soluerunt reipublicæ, neq; nouatione abscesserunt à pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum perant. Larga

Largius Euripianus consuluit. alumno certam pecuniã patronum
testamento legasse, deq; ea re testamento ita cauisse. PECUNIAM,
QVAM TITIO LIBERTO MEO ET ALVMNO LEGAVI, ESSE VOLO
PENES PVBLIVM MAEVIVM VSQVE AD VICESIMVMQVINTVM
ANNVM AETATIS EIVS, PRO'QVE EA COMPVTARI CVM EO VSV
RAS QVADRANTES. QVANTVM AVTEM EI STATVENDVM SIT
IN SVMP TVM, TV PVBLI MAEVI (CVM PATRIS AFFECTVM EI
PRAESTARE DEBEAS) AESTIMABIS. quãsitum est, an hæredes à Pu-
blio Mævio satis accipere debuerunt, soluentes eam pecuniã: respon-
di. cū testamento nulla exigendæ satisfationis commemoratio fiat: sa-
tis habuisse hæredes, secundum uoluntatem defuncti Publio Mævio
pecuniã numerare. & ideo nec Titius alumnus, uel hæredes eius audiri
debent, aduersus hæredes patroni agentes, quod satis non, exegerunt.
ex ea enim numeratione & à Titio, ac proinde etiã ab hæredibus eius,
liberatos esse suprascriptos hæredes: nisi uiuere testatore Publius Mæ-
uius soluendo, esse desierit. tunc enim cautio ab eo exigenda erat.

Pater duos filios æquis ex partibus instituit hæredes, maiorem &
minorem, qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia re-
liquit, & cum quatuordecim annos impleuit, certam ei pecuniam
legauit, idq; fratris eius fidei commisit, à quo petijt in hæc uerba. A
TE PETO SEI, VT AB ANNIS DVODECIM AETATIS AD STV-
DIA LIBERALIA FRATRIS TVI INFERAS MATRI EIVS TOT AN-
NVA VSQVE AD ANNOS QVATVORDECIM, EO AMPLIUS TRIBV-
TA FRATRIS TVI PRO CENSU EIVS DEPENDAS, DONEC BONA
RESTITVAS. ET AD TE REDITVS PRAEDIORVM ILLORVM PER-
TINEANT, QVOAD PERVENIAT FRATER TVVS AD ANNOS QVA-
TVORDECIM. quãsitum est, defuncto maiore fratre, alio hærede reli-
cto: utrum omnis conditio percipiendi redditus fundorum, & ut anni-
uersaria præstetur, & alia, quæ præstaturus esset, si uiueret Seius, ad hæ-
redem eius transferint: an uero id omne protinus ad pupillũ & tutores
transferri debeat: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, intelli-
gi testatorem quasi cum tutore locutum: ut tempore, quo tutela resti-
tuenda esset, hæc quoq; quæ pro annuis præstari iussisset, percipiendisq;
fructibus, finiantur. sed cum maior frater morte præuentus sit: omnia,
quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores eius confestim post mortem
fratris transisse.

XXII. ALFENVS.

FILIAE MEAE, QVOTIESCVNQVE VIDVA ERIT, IN ANNOS
SINGVLOS CENTVM HAERES MEVS DATO. quæritur, si filia mi-
nus annuo tempore uidua fuisset, nunquid minus ei centum deberen-
tur?

tur: respondit. sibi uideri, tametsi totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

XXIII. MARCELLVS.

Cum quidam decurionibus diuisiones dari uoluisset die natalis sui: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non esse uerisimile, testatorem de uno anno sensisse, sed de perpetuo legato.

XXIII. IDEM.

Cum erat pecunia certa reipublicæ Sardanorum relicta per quadriennium certaminis Chrysanthiani: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, uideri perpetuam pensationem reliquisse testatorē per quadriennium, non in primum quadriennium.

XXV. CAIVS.

Filios familias, quoad in potestate patris est, in annos singulos deona dari possunt.

DE VSV, ET VSVFRVCTV, ET REDITV,
& habitatione, & operis per legatum, uel fideicommissum datis. Tit. II.

I. PAVLVS.

Nec usus, nec ususfructus itineris, actus, uia, aquæeductus legari potest: quia seruitus seruitutis esse non potest, nec erit utile ex senatusconsulto, quo cauetur, ut omnium, quæ in bonis sint, ususfructus legari possit: quia id neque ex bonis, neque extra bona fit. sed incerti actio erit cum hæredede, ut legatario quamdiu uixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet: & ut ea seruitus constituatur sub hac cautione, ut si decesserit legatarius, uel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituatur.

II. PAPIANVS.

Hominis operæ legatæ capitis deminutione, uel non utendo non amittuntur. & quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest: etiam operas eius ipse locare poterit. quas si prohibeat hæres capi: tenebitur. Idem est, & si seruus se locauerit. & quia legatarius fructuarius non est: ad hæredem suum operarum legatum transmittit: sed seruo usucapto legatum perit.

III. PAVLVS.

Hominis quoque liberi operæ legari, sicut locari, & in stipulationem deduci possunt.

IIII. VLPIANVS.

Si pure proprietates legata erit: ea ad legatarium perueniet, quamuis fructuarius hæres sit institutus.

V. PAVLVS.

V Sum fructum cum moriar inutiliter stipulor. idem est in legato: quia & constitutus ususfructus morte intercidere solet.

VI. POMPONIVS.

S ususfructus mihi in biennium continuum à morte testatoris legatus sit, & per hæredem steterit, quo minus eum mihi daret: præterito biennio nihilominus tenetur: quemadmodum teneretur, si res legata in rerū natura esse desisset, quam quis deberet, moratusq; esset in ea danda: ut peti quidem iam ususfructus, qui legatus sit, non possit: quia alius futurus sit, quàm qui legatus fuit: sed æstimatio eius bima duntaxat facienda sit.

VII. VLPPIANVS.

Opera testamento relicta quando cedere debeant: utrū ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hæreditas est: & cui pereant dies, quibus æger seruus fuerit: & puto ex die petitionis eas cedere. quare si post petitas æger esse seruus cœperit: legatario peribunt.

VIII. CAIVS.

S ususfructus municipibus legatus erit: quæritur, quo usq; in eo usu fructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuò tueatur: nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu. unde centum annos obseruandos esse constat, qui finis uitæ longissimus est.

IX. VLPPIANVS.

S ab eo, cui legatus esset ususfructus, fideicommissum fuerit relatum: licet ususfructus ad legatarium non peruenerit: hæres tamen, penes quem ususfructus remanet, fideicommissum præstat. quod & in militis testamento erit dicendum: si legatarius, à quo fideicommissum relatum est, repudiauerit legatum, uel uiuo testatore decesserit.

X. IULIANVS.

S i Titio fundus & eiusdem fundi ususfructus legatus fuerit: erit in potestate eius, fundum, an usumfructum uindicare malit. & si fundum elegerit: necessario plenam proprietatem habebit, licet usumfructum à se repulerit. si uero usumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit: solum usumfructum habebit.

XI. IDEM.

Habitationis legatū in singulos annos ab initio anni deberi cōstat.

XII. ALFENVS.

Hæres in fundo, cuius ususfructus legatus est, uillam posuit. eam inuito fructuario demoliri non posse: nihilo magis, quàm si quæ arbore posuisset, & ex fundo euellere uellet. sed si ante, q̄ ususfructuarius prohibuerit, demolitus erit: impune facturum.

XIII. PAVLVS.

Cum ususfructus alternis annis legatur: non unum, sed plura legata sunt. aliud est in seruitute aquæ & uia. uia enim seruitus una est: quia natura sui habet intermissionem.

XIII. CELSVS.

Dvos separatim utifruui sinere dānatus hæres, cōmuniter utifruui passus est. quærebat, an utriq; ex testamēto teneretur: dixi, teneri: si testator utrunq; solidum habere uoluisset. nam ipsius onus esse, ut solidum singulis legatum præstaret. qua parte igitur alterum utifruui sineret hæres, ea parte eum nō sinere alterum uti frui. ideoq; per æstimationem unicuiq; quod deest, replere debere.

XV. MARCELLVS.

DAMNAS ESTO HAERES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE, QVO AD VIVET. unum uidetur esse legatum. Qui duos fundos habebat, unum legauit, alterius fundi usumfructum alij legauit. quæro, si fructuarius ad fundum aliunde uia non habeat, quam per illum fundū, qui legatus est: an fructuario seruitus debeat: respondit. quemadmodum si in hæreditate esset fundus, per quem fructuario posset præstari uia, secundum uoluntatem defuncti uideretur id exigere ab hærede: ita in hac specie non aliter concedendū esse legatario fundum uindicare, nisi prius trāseundi ius fructuario præstetur: ut hæc forma in agris seruet, quæ uiuo testatore obtinuerit: siue donec ususfructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit.

XVI. MODESTINVS.

Legatum ciuitati relictum est, ut ex redditibus quotannis in ea ciuitate memoria defuncti conseruandæ gratia spectaculum celebretur, quod illis celebrare non licet. quæro, quid de legato existimes? Modestinus respondit. cum testator spectaculum edi uoluerit in ciuitate, sed tale, quod ibi celebrare non licet: iniquum esse hanc quantitatē, quā in spectaculum defunctus destinauit, lucro hæredum cedere. igitur adhibitis hæredibus & primoribus ciuitatis: dispiciendum esse, in quā ratio conuerti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

XVII. SCAEVOLA.

Quidam prædia reipublicæ legauit, de quorum reditu quotannis ludos edi uoluit, & adiecit. QVAE LEGATA PETO DECVRIO NES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS. reipublica per quadrienniū cōtinuum ludos non edidit. quæro, an redditus, quos quadriennio reipublica pcepit, restituere debeat hæredibus, uel compensare in aliam speciem legati ex eodē testamen-

testamento respondit. & inuitis hæredibus possessione adprehensa perceptos fructus restituendos esse: & non erogatum secundum defuncti uoluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari.

XVIII. MODESTINVS.

Qui plures habebat liberos, testamento suo dixit, se habitationem relinquere his, quos codicillis designasset. cum nullum postea designauerit: quæro, an omnes admitti debeant? respondi. si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullam postea designauit: legatum habitationis perfectum esse non uideri, non existere, cui datum intelligi possit.

XIX. IDEM.

Si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit: si deo proposito fecit, ut alter nudam haberet proprietatem: errore labitur. nam detracto usufructu, proprietatem eum legare oportet eo modo: **TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, uel SEIO EIVS DEM FVNDI VSVFRVCTVM HAERES DATO.** quod nisi fecerit: usus fructus inter eos communicabitur: quia interdum plus ualet scriptura, quam peractum sit.

XX. POMPONIVS.

Si seruum sub conditione liberum esse iubeam, & usumfructum eius tibi legauero: ualet legatum.

XXI. PAVLVS.

Tertio usufructus Stichi, aut si nauis ex Asia uenerit, decem legata sunt. non petet usufructum, antequam conditio decem existat, uel deficiat: ne potestas hæredi, utrum uelit, dandi auferatur.

XXII. VLPIANVS.

PATRIMONII MBI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Aristo respondit, ad hæredem uxoris non transire: quia aut usufructui simile esset, aut huic legato **IN ANNOS SINGVLOS.**

XXIII. IULIANVS.

Licet testatori repetere legatum usufructus, ut etiam post capitis deminutionem debeatur: & hoc nuper Imperator noster ad libellum rescripsit. tunc tamen esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegatur.

XXIII. PAPINIANVS.

VXORI usufructu bonorum legato: scenus quoque sortium, quas defunctus collocauit, post impletam ex senatusconsulto cautionem, præstabitur. igitur usuras nominum in hæreditate relictorum, ante cautionem interpositam debitas, uelut sortes, in cautionem deduci necesse est. non idem seruabitur in nominibus ab hærede factis

tis. tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur. & quod ppter moram usuras quoq; reddi placuit: super his non cauebitur. SCORPIVM SERVVM MEVM SEMPRONIAE CONCVBINAE MEAE SERUIRE VOLO. non uidetur proprietates serui legata, sed usufructus.

XXV. IDEM.

Qui fructus praediorum uxori reliquit, post mortem eius praedia cum rebus ad haeredes suos redire uoluit, imperitia lapsus. nihil fideicommissum dicimus, neq; proprietatis, neq; fructus ad eos reuerti debere. etenim reditus futuri, non praeteriti temporis demonstrati uidentur.

XXVI. PAVLVS.

Sempronius Attalus ab haerede suo fundum in Italia Caio post decennium, deducto usufructu, dari iussit. quaro. cum medio hoc decennij spacio haeres uita functus sit: an post tempus decennij plenus fundus ad legatarium pertineat? mouet enim me, quod dies legati huius siue fideicommissi cesserit, ac per hoc ad haeredem legatarij pertinere potuerit, & ideo quasi circa debitum iam legatum mortuo haerede usufructus extinctus sit, nec ad haeredem haereditatis pertinere possit. respondi. dies quidem fideicommissi uel legati statim cedit, cum post certum tempus haeres dare rogatur, siue iubetur: sed usufructus nondum est haereditatis, nisi cum dominium deducto usufructu praestitit. & ideo capit deminutione uel morte perire non potest, quod nondum habuit. Idem euenit, si proprietates deducto usufructu sub conditione legatae sit, & pendente conditione haeres decesserit. tunc enim ab haerede haereditatis incipit usufructus, qui & in persona eius finietur. sed his casibus de sententia testatoris quaerendum est, qui utiq; de eo usufructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset haereditatis personae. quo extincto, solidam proprietatem ad legatarium uoluit pertinere: nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere coepit usufructum, quam si iam habere coepisset. Si fundus duobus, alij usufructus legatus sit: non trientes in usufructum, sed semisses constituuntur. idemq; est ex contrario, si duo sunt fructuarij, & alij proprietates legatae sit. etenim inter eos tantum adcrendi ius est.

XXVII. SCAEVOLA.

Vuxori maritus per fideicommissum usufructum, & alia, & dotem relegauit. haeredes usufructum ei concesserunt. post bonorum interdictum illicitum matrimonium fuisse pronunciatum est. quaro. an id, quod praeterito tempore possedit, ab ea repeti possit? respondi. id, quod fructus nomine percepisset, repeti posse.

XXVIII. PAVLVS.

Quaro

QVARO, si ususfructus fundi legatus est, & eidem fundo indictiones temporariae indictionis sint: quid iuris sit? Paulus respondit, idem iuris esse in his speciebus, quae postea indicuntur, quod in uestigialibus dependendis responsum est. ideoque hoc onus ad fructuariū pertinere.

XXIX. CAIVS.

SI quis usumfructum legatum sibi alij restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet iure civili morte & capiti deminutione ex persona legatarij pereat ususfructus, qui huic ipso iure acquisitus est: tamen praetor ex iurisdictione sua id agere debet, ut idem seruetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommissio restitutus esset, legati iure acquisitus fuisset.

XXX. LABOLENVS.

CVI ususfructus legatus esset, donec ei totius dotis satis fieret: cum ei haeres pro sua parte satis dedisset: quamvis reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usumfructum fundi desinere habere mulierem, ait Labeo. idem fieri, & si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet. Colono suo dominus usumfructum fundi, quem is colebat, legauerat. aget colonus cum haerede ita, ut iudex cogat haereditatem ex locationis actione eum liberare.

XXXI. SABINVS.

IS, qui fundum tecum communem habebat, usumfructum fundi uxori legauerat. post mortem eius tecum haeres arbitrum communi diuidendo petierat. Blasius ait Trebatium respondisse, si arbiter certis rationibus fundum diuisisset: eius partis, quae tibi obtigisset, usumfructum mulieri nulla ex parte deberi: sed eius, quae haeredi obtigisset, totius usumfructum eam habituram. ego hoc falsum puto. nam cum ante arbitrium communi diuidendo coniunctus pro indiuiso ex parte diuidia totius fundi ususfructus mulieris fuisset: non potuisse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare. quod & receptum est.

XXXII. SCAEVOLA.

GENERALI capite proposito, quidam in testamento suo ita adiecit. FELICI, QVEM LIBERVM ESSE IVSSI, VSVMFRACTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO: CVIVS PROPRIETATEM PVTO TE FELICEM CONSECVTVRVM, SI NON CONTENDERIS CVM HAEREDE MEO, SED POTIVS CONCORDAVERIS. SED ET TV HAERES OMNIA FAC, VT AMICI SITIS. HOC ENIM VOBIS EXPEDIET. quaesitum est, an uiuente haerede exigere possit Felix proprietatem fundi: respondi, nihil proponi, cur Felici proprietatem fundi legata uideret. Filios ex Seio & filiam ex alio marito haeredes instituit aequis portionibus, & matri ita legauerat. AELIAE DORCADI MATRI MEAE DARI VO-

AA lo, quo

LO, QVOAD VIVET, VSUMFRUCTVM BONORVM MEORVM ITA,
 VT POST OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM, QVI
 EX HIS VIVET, PERTINEAT. filij post aditam hæreditatem deceffe-
 rant. quæsitum est. mortua matre, superstite filia testatrix, ususfructus
 utrum ad solam filiam, an uero pro portione hæreditatis pertineret?
 respondi. ad eos redire, apud quos proprietates esset. CLAVDIVS non cre-
 didit ipsum ususfructum in uicē portionū hæreditariarum post mor-
 tem auæ inter ipsos datū: eo magis, quod æquis partibus hæredes scri-
 pti erant. Vxori ususfructum domus & omnium rerum, quæ in his
 domibus erant, excepto argento, legauerat. item ususfructum fundo-
 rum & salinarum. quæsitum est. an lanæ cuiusq; coloris mercis causa
 parata. item purpuræ, quæ in domibus erant, ususfructus ei debere-
 tur? respondi. excepto argento & his, quæ mercis causa cõparata sunt,
 cæterorum omnium ususfructum legatariam habere. Idem quæ-
 sijt, cum in salinis, quarum ususfructus legatus esset, salis inuentus sit
 non minimus modus: an ad uxorem ex causa fideicommissi usufu-
 ctus pertineat? respondi. de his legandis, quæ uenalia ibi essent, non sen-
 sisse testatorem. Idem quæ sijt. cum eodem testamento ita cauerit, A'
 TE PETO VXOR, VTI EX VSVFRUCTV, QVEM TIBI PRÆSTARI
 VOLO IN ANNUM VICESIMVMQVINTVM, CONTENTA SIS AN-
 NVIS QVADRINGENTIS. QVOD AMPLIVS FVERIT, RATIONIBVS
 HÆREDIS HÆREDVMVE MEORVM INFERATVR: an recessum
 uideatur à superiore capite: ideoq; uxor nõ amplius habeat ex usufu-
 ctu, quàm annuos quadringentos? respõdi. satis id, quod quaereretur,
 aperte uerba, quæ proponerentur, declarare. Lucius Titius fidei-
 commissit, ut eiusdem fundi partem dimidiam ususfructus Titia præ-
 staret. Publius Mæuius uillam uetustate corruptam colligendis & con-
 seruandis fructibus necessariam ædificauit. quero, an sumptus partem
 pro portione ususfructus Titia agnoscere debeat? respondi. si prius, q̄
 ususfructum præstaret, necessariò ædificauit: non aliàs cogendum re-
 stituere, quàm si eius sumptus ratio habeatur. Duas filias & filium
 fructum legauit in hæc uerba. HOC AMPLIVS PVBLIA CLEMENTIA
 PERCIPIET SIBI VSUMFRUCTVM QVARTAE PARTIS HÆRE-
 DITATIS MEAE, EX QVA IVLIVM IVSTVM FILIVM MEVM HÆRE-
 REDEM INSTITVI: PETO QVE A' TE PVBLIA CLEMENTIANA, VTI
 FRATREM TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEPENDAS
 PRO EO (PRO QVO TIBI VSUMFRUCTVM EIVS PORTIONIS RE-
 LIQVI) DONEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT. quæ-
 situm

fitum est. cum filius in eodem furore in diem suæ mortis perseverans decesserit: an ususfructus interciderit? respondi. uerbis, quæ proponerentur, perseverare legatum: nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse. Hæredis instituti fidei commissit, filio suo annua decem præstare: aut ea prædia emere, & assignare, ut ususfructum haberet, redituū efficientia annua decem. filius fundos sibi ab hærede secundum matris uoluntatem traditos locauit. & quæ situm est. eo defuncto, reliqua colonorū utrum ne ad hæredem filij fructuarij, an uero ad hæredem Seia testatrix pertineant? respondi. nihil proponi, cur ad hæredem Seia pertineant. Ususfructum tertiæ partis bonorū suorum uni ex hæredibus legauerat. quæ situm est. an pecuniæ, quæ ex rebus diuisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit? respondi. hæredis esse electionem, utrum rerum, an æstimationis ususfructum præstare uelit. Item quæ situm est, an tributa præter ea, quæ uel pro prædijs aut mouentibus debentur & reddi necesse est, ex quantitate reliquæ duntaxat pecuniæ, si hoc hæres elegerit? respondi. reliquæ pecuniæ tertia præstandam.

XXXIII. IDEM.

SEMPRONIO EA, QUÆ VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO. is etiam habitabat in testatoris domo, quæ uni ex hæredibus prælegata erat. quæ situm est, an habitatio quoque debeatur? respondi. nihil proponi, cur non debeatur. Ex his uerbis testamenti LIBERTIS MEIS, QUIBUS NOMINATIM NIHIL RELIQVI, QUÆ VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO: quæ situm est, an libertis, qui cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta uideatur? respondi. uideri. Codicillis ita scripsit. NIGIDIUM, TITIVM, DIONEM LIBERTOS MEOS SENES, ET INFIRMOS PETO, IN LOCIS, IN QUIBUS NVNC AGVNT, SENESCERE PATIAMINI. quæro, an ex hoc capite liberti superscripti ex fideicommissio fructus locorum, in quibus morantur, recipere debeant: cum alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controuersia consecuti sunt? respondi. uerbis, quæ proponerentur, id petitum, ut ad eum modum paterentur hæredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

XXXIII. IDEM.

Codicillis fideicommissa in hæc uerba dedit. LIBERTIS LIBERTABVS' QVE MEIS, ET QVOS IN CODICILLIS MANVMISI, FVNDVM, VBI ME HV MARI VOLVI, DARI VOLO, VT QVI AB HIS DECESSERIT, PORTIO EIVS RELIQVIS ADCRESCAT, ITA VT AD NOVISSIMVM PERTINEAT. POST CVIVS NOVISSIMI DECESSVM AD REM PVBLICAM ARELATENSIVM PERTINERE VOLO. HOC

AA ij ampli-

AMPLIUS LIBERTIS LIBERTABVS QVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVA MDIV VIVENT. SED PACTIAE ET TROPHIMAE DIAETAS OMNES, QVIBVS VTI CONSVEVIT. QVAM DOMVM POST MORTEM EORVM AD EANDEM REMPVBLICAM PERTINERE VOLO. quæsitum est. reipublicæ fideicommissum utrum ab hærede, an à libertis datum sit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, posse ita verba accipi: ut eius legatarij, qui nouissimus decederet, fidei commissum uideatur. Item quæsitum est. defunctis quibusdã ex libertis, quibus habitatio relicta erat: an portiones domus, in qua habitauerat, iam ad rempublicam pertineant: respondi. quoad aliquis eorum uiuat, fideicommissum reipublicæ non deberi. Qui Semproniam ex parte decima, & Mæuiam ex parte decima, alumnum ex reliquis partibus instituerat hæredes: curatorem alumno dedit, cum iure facere putaret, & curatoris fidei commisit, ne pateretur fundum uenire, sed cum Sempronia & Mæuia nutricibus suis frueretur redditu eius: & in ima parte testamenti ita adiecit, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO. quæsitum est, an tertias partes ususfructus fundi nutrices ex fideicommissio petere possint: quamuis curator ei receptus sit, quem iure dare non potuit: alimmo: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, utiliter fideicommissio uoluntatem suam confirmasse. id igitur cuiq; dedisse, ut & nutrices unã cum alumno redditu fundi uterentur.

XXXV. IDEM.

VXORI ususfructum uillæ legauit in quinquennium à die mortis suæ. deinde hæc uerba adiecit. ET PERACTO QVINQVENNIO CVM EIVS VSUSFRVCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM ILLI ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO. quæsitum est. cum uxor intra quinquennium decesserit: an libertis proprietatis petitio iam, an uero impleto quinquennio competat: quia peracto quinquennio testator proprietatem legauerat: respondi. post completum quinquennium fundum ad liberos pertinere.

XXXVI. IDEM.

STicho testamento manumisso ususfructus fundi erat legatus: & cū sis uti frui desisset, fidei hæredum testator cõmiserat, uti eum fundum darent Lucio Titio. sed Stichus testamento suo eiusdẽ fundi proprietatem nepotibus suis legauit: & hæredes Stichi ex testamento eius legatarijs nepotibus eũ fundum tradiderunt. quæsitum est. cum nepotes legatarij ignorauerint cõditionem fundi suprascripti priore testamento datam, & plus quàm statuto tempore possederint: an eum fundum sibi adquisierint: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, legatarios

rios sibi adquisisse. Idē quæsiť. si aliquo casu legatarijs auferri possit: an repetitionem ab hæredibus Stichi eius nepotes habere possint: respondi. supra quidem de acquisitione responsum: uerū si ex alia causa adquisitio cessasset: uideri Stichū (si post mortem eorum, quibus prioritas legata esset, testamentum fecisset) potius quod habere se crederet, quàm quod onerare hæredes uellet, legasse.

XXXVII. IDEM.

VXORI MEAE VSVMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM, VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM. quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum quàm urbanorū, & mancipiorum & suppellectilis, itemq; calendarij ususfructus ad uxorem pertineat: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, omnia pertinere.

XXXVIII. IDEM.

FVNDI TREBATIANI REDITVS VXORI MEAE, QVOAD VIVET, DARI VOLO. quæro, an possit tutor hæredis fundum uendere, & legatario quantitatem offerre annuam, quàm uiuus paterfamilias ex locatione fundi redigere consueuerat: respondi, posse. Item quæro, an habitare impune prohiberi possit: respondi, non esse obstrictum hæredem ad habitationem præstandam. item quæro, an compellendus sit hæres reficere prædium: respondi, si hæredis factio minores redditus facti essent: legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutū sit. Item quæro, quo distet hoc legatū ab usufructu: respondi, ex his, quæ supra responsa essent, intelligi differentiam.

XXXIX. IDEM.

Filios hæredes instituit. uxori uestem, mundū muliebrem, lanam, linū, & alias res legauerat, & adiecit. PROPRIETATEM AVTEM EORVM, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT, REVERTI VOLO AD FILIAS MEAS, QVAE VE EX HIS TVNC VIVENT. quæsitum est, utrum usufructus, an proprietates earum rerum data sit: respondi, proprietatem legatam uideri.

XL. IVLIANVS.

ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO, perinde est, ac si ita ILLI ET ILLI legasset.

XLI. IABOLENVS.

CVm ita legatum esset, FRVCTVS ANNVS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MAEVI DO LEGO: perinde putat accipiendum esse Labeo, ac si usufructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testatoris uideat.

XLII. IDEM.

IN fructu id esse intelligitur, quod ad usum hominis inductum est. Insuper enim maturitas naturalis hic spectanda est: sed id tempus, quo

AA iij magis

magis colono dominoue eum fructum tollere expedit. itaq; cum olea immatura plus habeat reditus, quam si matura legatur: non potest uideri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

XLIII. VENVLEIVS.

*als. mul
tum. als.
nihil.

* **N**usum fructum legauerit. nam si bonorum ususfructus legabitur: & res alienum ex bonis deducetur, & quod in actionibus erit, computabitur, at si certarum rerum ususfructus legatus erit: non idem obseruabitur.

DE SERVITUTE LEGATA. Tit. III.

I. PAPINIANVS.

Vi duas tabernas coniunctas habebat, eas singulas duobus legauit. quaesitum est. si quid ex superiore taberna in inferiorem inaedificatum esset: num inferior oneri ferendo in superioris tabernae loco contineretur. respondit, seruitutem impositam uideri. **VLP**IANVS notat. uideamus, ne hoc ita uerum sit, si aut nominatim haec seruitus imposita est, aut ita legatum datum est, **TABERNAM MEAM, VTI NUNC EST, DO LEGO.**

II. MARCELLVS.

Fundum communem habentibus legari potest uia: cum & communis seruus recte uiam stipuletur: & cum duo ei, qui ipse uiam stipulatus fuerit, haeredes exstiterint, non corrumpatur stipulatio.

III. IDEM.

Si fundum **M**auio, & ad eum uiam per alium fundum, & eundem fundum sine uia **T**itio legasset: si uterque fundum uindicasset: sine uia fundum cessurum, quia neque acquiri per partem seruitus possit. Et si prius **M**auius fundum uindicaret: altero deliberante, posse dubitari, an si postea **T**itius omisisset, uiae legatum saluum esset. & hoc magis uidebatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, uiam pure: aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, & uiam sine conditione: si pendente ea, legati dies cessisset: interituum foret uiae legatum. ut responsum est, cum alteri ex uicinis, qui fundum communem habebat, uiam sub conditione, alteri pure legasset, & pendente conditione decessisset: quia alterius legatarij persona impedimento esset, quo minus solus fundus cum uia uindicaretur.

III. IABOLENVS.

Si is, qui duas aedes habebat, unam mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui utraque aedes distinguat, interuenit: eo iure eam communem nobis esse existimo, quo si paries tantum duobus nobis communiter esset.

esset legatus. ideoq; neq; me, neq; te agere posse, ius non esse alteri ita immixtum in eas habere. nam qd' cōmuniter socius habet, & in iure e ū habere constitit. itaq; de ea re arbiter cōmuni diuidūdo sumendus est.

V. PAPIANVS.

ET si maxime testamenti factio cum seruis alienis ex persona dominorum est: ea tamen, quæ seruis relinquuntur, ita ualent, si liberis relicta possent ualere. sic ad fundum domini uia seruo frustra legat.

VI. IDEM.

Pater filia domum legauit, eiq; per domum hæreditariam ius trās eundi præstari uoluit. si filia domum suam habitet: uiro quoq; ius transeundi præstabitur. alioquin filia præstari non uidebitur. quod si quis non uolum transeundi personæ datum, sed legatum seruitutis esse plenum intelligat: tantundem iuris ad hæredem quoq; transmittetur. quod hic nequaquã admittendum est: ne quod affectu filia datum est, hoc & ad externos eius hæredes transire uideatur.

VII. PAVLVS.

Um à pluribus hæredibus institutis uia legata est: quia partē non recipit, singuli hæredes in solidū conueniuntur: quia & uno ex hæredibus adeunte uindicari potest.

DE DOTE RELEGATA. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Um dos relegat, uerū est id dotis relegato inesse, qd' actioni de dote inerat. & ideo si inter uirum & uxorem conuenerat, ut morte uiri soluro matrimonio, filio cōmuni interueniente, dos apud mariti hæredem permaneret, & maritus decedens dotem relegauerit: stari pacto non debet ob hoc, quod dos relegata est. Verum & citra relegationē hoc probari debet. nam quod est admissum, posse deteriores cōditionem dotis fieri interuenientibus liberis: toties locum habet, quoties ipsa in matrimonio decedit, uel diuortium interuenit. Verum est, in dote relegata cōmodum esse repræsentationis, quamuis annua die dos præstetur. Est & illud, quod ob res donatas hodie post senatusconsultum nulla sit exactio: si modo uoluntatem non mutauit testator. impensæ autē ipso iure dotem minuunt. Sed quod diximus, ipso iure dotem impensis minui: non ad singula corpora, sed ad uniuersitatem erit referendum. Adeo autem dotis actionem continet dotis pure relegatio: ut si uirum eam uxori (scilicet quibus casibus licet) soluerit, cesset legatū. sed & si mancipia fuerint in dotem non æstimata, & hæc de mortua sint: legatum

legatum dotis in his euanescit. sed & si dotem promiserit mulier, neq̄ dederit, & decedens maritus uxori dotem relegauerit: mulier nihil amplius, quàm liberationem habebit. nam & si quis ita legauerit, CENTVM, QVAE IN ARCA HABEO, aut QVAE ILLE APVD ME DEPOSITVIT: si nulla sint, nihil deberi constat: quia nulla corpora sunt. Si quis uxori fundum Titianum legasset his uerbis, IS ENIM FVNDVS PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT: omnimodo fundus debetur. nam quidquid demonstratæ rei additur, satis demonstrare frustra est. Celsus libro uicesimo digestorum scribit. si socer nurui dotem relegauit, si quidem ius actionis de dote uoluit relegare: nullius momenti esse legatum: quippe nupta est. sed si uoluit eam recipere dotalem pecuniam: utile (inquit) erit legatum. si tamen hæc dotem receperit: nihilominus maritus dotis persecutionem habebit: siue hæres institutus est, familiæ eriscundæ iudicio: siue non, utili actione. ego puero: quoniam non hoc uoluit socer, ut bis dotem hæres præstaret: mulierem agentem ex testamento cauere debere, defensum iri hæredem aduersus maritum. ergo & maritus itidem cauere debebit, aduersus mulierem defensum iri, si prior agat. Per contrarium apud Iulianum libro tricesimo septimo quæritur, si socer filio suo ex hæredato dotem nurus legasset. & ait, agi quidem cum marito ex hæredato de dote non posse: ueruntamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati. sed non aliàs eum legatum consecuturum, quàm si cauerit, hæredes aduersus mulierem defensum iri. & differentiam facit inter eum, cui dos relegata est, & Orcinum libertum, cui peculium legatum est. namq̄ eum de peculio posse cõueniri ait, hæredem nõ posse: quia deserit peculium penes se habere. at dotis actio nihilominus competit, et si dotem deserit habere. Idem Iulianus quærit: si dotem marito relegauerit socer, an dote soluta mulieri legatum mariti exstinguatur: & dicit exstingui: quia nihil esset iam, quod marito posset præstari. Item quærit: si dos alij legata esset, eamq̄ rogatus sit is mulieri restituere: an lex Falcidia in legato locum haberet: & dicit, habere. sed quod minus sit in fideicommissio, mulierem dotis actione consecuturam. ego quæro: an commoda representationis in hoc legato sic obseruentur, atq̄ si dos ipsi mulieri fuisset relegata: & puto. Idem Iulianus quærit. si mulieri dos sit relegata, eamq̄ rogata dotem restituere: an Falcidia locum habeat: & negat habere: quoniam fideicommissum quoq̄ negat ualere. quod si præterea quid uxori legatum sit: putat è residuo fideicommissum præstari. quod utiq̄ habita ratione Falcidiæ mulieri præstabit. Sed & marito ex parte hærede instituto, à socero dote relegata, legatum dotis Falcidiam passurum: uidelicet, quia adhuc constante matrimonio indebita dos uideatur

*als. sit
pure:

videatur relegata. uerum quod Falcidia reciderit: in familiae exciscudae iudicio maritum percepturum: quemadmodum totam dotem præcipiet, si non esset relegata. Mela scribit. si fundus in dotem fuerit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis, sed semel deberi fundum. Ibidem Mela coniunxit. si fundus in dotem locatus sit à marito ad certum tempus: uxorem non aliàs fundum ex relegatione consequi, quàm si cauerit se passuram colonum frui: dum modo ipsa pensiones percipiat.

II. IDEM.

Cum quis uxori suae dotem relegauit, fideiçq; commissum ab ea reliquit: hoc fideicommissum ex comodo, quod ex relegatione mulier sensit, aestimabitur. & ita Celsus quoq; libro uicesimo digestorum scripsit. quod si necessariae fuerunt impensae, quae ipso iure dotem minuant: amplius dici potest, si tanta quantitas dotis, quantam maritus accepit, ei relegata sit: oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogari, quae ipso iure dotem minuit. esse enim mulierem legatariam nemo est, qui dubitet. sed & si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scripsit, & si non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum: adhuc eius esse conditionis. uxor igitur, si rogetur uel dotem, uel quod pro dote legatum est, uel quod in uicem dotis sibi adscriptum est, restituere: non cogetur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. & ideo haeres instituta, rogataçq; hereditatis quantitatem restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit, idçq; quod ex representationis comodo sentit. nam & si quis, cum à nuru dotem accepisset, filium suum haeredem instituerit, eumçq; rogauerit, quidquid ad eum ex hereditate peruenisset, restituere: mox uxoris morte dotem fuerit lucratus: id non restituet, quod ex dote percepit: quia matrimonij causa id lucratus est, non ex patris iudicio.

Mulier dotem promisit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta, praeterea nomina debitorum in residua ducenta. mox maritus eius decedens, pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit: & praeterea illos duos dotales, quos aestimatos accepit, reliquit: fideiçq; eius commisit, ut quidquid ad se ex hereditate eius peruenisset, id restitueret Seio, cum moreretur. quærebatur, quantum esset in fideicommissum, muliere defuncta: dicebam. hanc uxorem, quae rogata esset, quidquid ad se perueniret, ex testamento restituere: in ea esse conditione, uti id demum restituere cogatur, quod deducta dotis quantitate ad eam peruenisset. dotem enim recepisse eam magis, quàm accepisse: saluo eo, quod ex comodo representationis ab ea fideicom-

mitti potuit. proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, nõ cogetur restituere: nisi plus sit in eo, quàm in quantitate dotis. residuum uero, quod præterea illi relictum est, cum fructibus cogetur restituere. Habebit igitur præcipuam dotem cum fructibus suis. id uero, quod extrinsecus ei relictum est, cū fructibus, qui ad eam peruenerint, restituet.

III. IULIANVS.

Qui ita legat uxori suæ, TITIAE AMPLIUS, QVA' M DOTE M, AV REOS TOT HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO: manifestum est dotem quoq; relegasse.

III. AFRICANVS.

Cum uulgari modo dies legatorū proferuntur: nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia diem suum habeat.

V. MARCELLVS.

Dote relegata, non est audiendus hæres, si uelit ob donationes in mulierem factas solutionem differre, uel ob impensas alias, quæ ipso iure dotē minuunt. aliud est enim minorē esse factam dotē, quod per necessarias impensas accidit: aliud pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem inuicem præstare æquum est.

VI. IABOLENVS.

Cum scriptū esset, QVAE PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME PERVENIT, QVINQVAGINTA: TANTVNDem PRO EA DOTE HAERES MEVS DATO. quāuis quadraginta dotis fuissent, tamē quinquaginta deberi, Alfenus Varus Seruium respondisse scribit: quia proposita summa quinquaginta adiecta sit. Item ei, quæ dotem nullam habebat, uir sic legauerat. QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, ET RELIQUA: PRO EA QVINQVAGINTA HAERES DATO. deberi ei legatum, Ofilius, Cascellius, item & Seruij auditores retulerunt: perindeq; habendū esse, ac si seruus mortuus alicui, aut pro eo centum legata essent. quod uerum est: quia his uerbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata uideretur.

VII. PAPINIANVS.

Pater dotem à uirū acceptam filio exhæredato legauit. hæres patris opposita doli exceptione, non ante soluere legatum cogendus est, quàm cautū ei fuerit de indemnitate soluto matrimonio. Sed si prius, quàm legatum filio solueretur, mulier dotem suam recuperauit: frustra filius de legato aget. Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exhæredatum habuerit, & mulier solutionē raram fecerit: propter eam quantiratem, quam hæres retinuerit, utilis actio ei dotis dabitur. quod si ratum non habeat: defendi quidē debet hæres à uiro, qui se defensurū promisit. sed si totam litem uix solus subiecit:

tit: actio indicati (si cautum non erit) pro ea quantitate, quæ iure Fal-
 cidia petenda est, aduersus hæredem dabitur. sed si prius, quam lega-
 tum filio solueretur, mulier diuenterit: quanquam ipsa nondum perci-
 pere dotem possit, non ideo tamen actio filij differtur: quia tunc iisdem
 diebus filio solui dotem responsum est. Cû patri filius pro parte hæ-
 res exstitit, & ad præceptionem dotis soluto matrimonio, postquam
 hæres exstitit, admissus est: si forte per errorem cautio defensionis
 omissa sit, & ex causa fideicommissi filius dotem acceperit: ut in debi-
 tum fideicommissum non repetetur. cautionis enim præstandæ ne-
 cessitas solutionem moratur, non indebitum facit, quod fuit debitum.
 sed non erit iniquum, hæredi subueniri. quid ergo, si patris hæres non
 sit soluendo? nonne iuste mulieri dabitur aduersus uirum utilis actio
 dotis, cui dos perire non debet: quia non interposuit cautionem hæ-
 res per errorem?

VIII. IDEM.

Vir uxori, quæ dotem in mancipijs habebat, pecuniam pro dote
 legauerat. uiuo uiro mancipijs mortuis, uxor post uirum uita de-
 cessit, ad hæredem eius actio legati recte transmittitur: quoniam mari-
 ti uoluntas seruanda est.

IX. IDEM.

VXORI MEAE FVNDVM CORNELIANVM, ET QVAE NVPTV-
 RA OBTVLIT AESTIMATA, IN SPECIEBV5 RESTITVI VOLO.
 respondi, non aestimatum prædium in dotem datum exceptum non
 uideri: sed uniuersa dote relegata, rerum aestimatarum præciû non re-
 lictum, uerum ipsas res, quales inuenirentur.

X. SCAEVOLA.

Si Scia pro dote centum fundus legatus sit, idemq; Manio: quod
 Manio Falcidia aufert, pro eo quasi concursus non fuerit, mulier
 plus iudicet: quia amplius sit in dote mulieris.

XI. PAVLV5.

Scia cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos,
 & adhibuit Quintum Mutium, qui nihil numerauit, sed dotem sti-
 pulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Scia mo-
 riens testamento suo ita cavit, LVCIO TITIO MARITO MEO, CUI
 MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVpra DOTE M, QVAM
 EI DEDI, TOT AVREOS. quæro, cum instituit Quintus Mutius con-
 uenire Lucium Titium ex stipulatu actione: an repellere eum maritus
 possit ex uerbis testamenti? respondi. si Quintus Mutius mandatu
 Scia, non donationis causa stipulatus est: hæredibus mulieris eum re-
 tineri. & ideo Quintum Mutium exceptione repellendum esse. quod si

donationis caussa Seia stipulari permisisset: uideri eum in eum casum, qui morte mulieris existit, mortis caussa stipulatum: & ideo fidei eius committi potuisse in eum casum, dicendum fore.

XII. SCAEVOLA.

Qui dotē in pecunia numerata & aestimatis rebus acceperat, uxor ita legauit. SEIAE VXORI MEAE, SI OMNES RES, QVAE TABVLIS DOTALIBVS CONTINENTVR, HAEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT: SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO. HOC AMPLIVS DECEM. quæ situm est, cum res in dotem datæ plures ipso usu finitæ essent, nec moriente marito fuerant: an quasi sub impossibili conditione legatum datum debeatur? respondi. uideri conditioni paritū: si quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem hæredis peruenit.

XIII. LABEO.

Si filiusfamilias, cum uxorem haberet, dotem ab ea acceperat, dein de paterfamilias factus dotem ei (ut solet) legauit: quamuis patri hæres non erit, tamen id legatum debetur.

XIII. SCAEVOLA.

Theopōpus testamēto facto duas filias & filiū partibus æqs instituit hæredes, & codicillis ita cavit. τῶν θυγατέρα μὲν κρειωνίαν ἢ κρηόμην ἐκδοῦναι, ὧν ἕκαστη διφίλοι μὲν καὶ δι συγγενεῖς δοκιμάσωσι, πρῶτον δὲ ἐκδοῦναι πολλιανόν, ἐκ δὲ ὡς μὲν τῆν γνώμην ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τῆν ἀδελφῆν ἀυτῆς ἐκ δέδωκα. Pollianus autē à marito puellæ iuratus scripsit, uoluisse patrem eandem quantitatem in dotē accipere etiam minorem filiam, quàm maior accepisset. quæro, an eandem summam dotis nomine cohæredes extra partem hæreditatis minori filiæ præstari debeant? respondi. eum, cuius notio est, aestimaturū, ut eadem quantitas ex communi præcipua minori filiæ dotis nomine detur.

XV. CAIVS.

Licet placeat, pignoratas res uel in publicum obligatas hæredem, qui dare iussus est, liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur hæres liberare eas, nisi specialiter aliud testator dixerit.

XVI. PAVLVS.

Qui dotem à matre uxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legauit. cum quæsitum esset, an uxor dotis summam consequi posset? respondit Scæuola, non uideri dari uxori: quod necesse sit matri reddi. aliàs sic respondit. non deberi, nisi manifeste uxor docuisset, eam testantis uoluntatem fuisse, ut onerare hæredes duplici præstatione dotis uellet.

XVII. SCAEVOLA.

VXori ita legauit. VXOR MEA QUID QUID EI COMPARAVI, ET
 QVOD MIHI DEDIT, E' MEDIO SIBI SVMAT. quæro. an dos re
 legata uideatur? respondi. uerba, quæ proponerentur, uideri & de dote
 relegata loqui: nisi aliud testatorem uoluisse probaretur. TITIAE
 VXORI MEAE QVANTA PECVNIA AD ME EX STIPVLATIONE
 DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVAE DOS EST DOTALIBVS
 DVOBVS CONSIGNATIS INSTRUMENTIS CENTVM AVREORVM.
 quæsitum est. an utranq; summam consequi possit? respondi. nihil pro
 poni, cur non possit.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE

legata. Tit. V.

I. VLPIANVS.

DIuus Pius Cæcilio Proculo rescripsit: eum, cui seruorum
 legata sit electio, tres posse eligere.

II. IDEM.

Quoties serui electio uel optio dat: legatarius opta
 bit, quem uolet. sed & homine generaliter legato,
 arbitrium eligendi, quem uelit accipere, ad legatarium pertinet. data
 igitur optione, si quis optauerit alienum seruum, uel hominem libe-
 rum: uidendum est, an consumpserit optionem. & puto, non consumi.

Eum, cui centum amphorarum electio data sit, acetum eligentem
 non consumere optionem: si id acetum elegerit, quod uini numero
 paterfamilias non habuit.

III. IDEM.

Scilicet si ante exhibitionem, hoc est ante degustationem, acetum ele
 gerit.

IIII. PAVLVS.

SCyphi electione data, si non omnibus scyphis exhibitis, legatarius
 Selegisset: integram ei optionem manere placet: nisi ex his duntaxat
 eligere uoluisset, cum sciret & alios esse.

V. AFRICANVS.

NEc solū si fraude hæredis, se etiā si alia qualibet causa id euene-
 rit.

VI. POMPONIVS.

MAncipiorū electio legata est, ne uenditio quandoq; non eligente
 legatario interpellat. decernere debet prætor, nisi intra tempus
 ab ipso præfinitū elegisset, actionem legatorum ei non competere. quid
 ergo, si die præterito, sed tamen ante, q̄ uenderet hæres, uindicare lega
 tarius uelit? audietur: quia non est damnū subiturus hæres, ppter quod

decernere id prætor solet. & quid si die præterito, quem præfinit prætor, hæres aliquos ex seruis uel omnes manumiserit: nõne prætor eorum tuebitur libertatem: ergo toties actio deneganda non est, si omnia in integro sint. idem est, & si pignori aliquos ex his seruis hæres dederit post diem, uel uendiderit.

VII. PAVLVS.

Imò & si quosdam seruos distraxerit, quosdam retinuerit: non est audiendus legatarius, si uelit optare ex retentis ab hærede, cum iam disposuerit hæres familiam.

VIII. IDEM.

Si tibi electio serui, & mihi reliqui legati sint: decernendum est à præstore, nisi intra certum tempus optaueris, petitionem tibi non datum iri. Si ex quatuor uiriolis duæ, quas elegeris, mihi legatæ sunt: siue duæ solæ sint relictæ, siue ab initio duæ solæ fuerint: ualet legatû.

Vnius hominis mihi & tibi optio data est. si cum ego optassem, nec mutassem uoluntatem, deinde tu eundem optaueris: utriusq; nostrû seruum futurum. quod si ante decessissem, uel furiosus factus essem: nõ futurum communem: quia non uidear consentire, qui sentire non possum. humanius autem erit, ut & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis. Si rerum depositarum electio mihi relictæ sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sunt, agere poterò: & cû hærede agere, ut is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

IX. IDEM.

Cum ita legatur, TITIO STICHVM DO LEGO, SI PAMPHILVM NON ELEGERIT: simile est, atq; ita legatum fuisset, TITIO STICHVM AUT PAMPHILVM, VTRVM EORVM VOLET, DO LEGO.

Quæsitum est, si Stichus sub conditione liber esse iussus, & mihi optio serui data esset, uel seruus generaliter legatus esset: quid iuris esset? Dixi, cõmodius constitui eum, qui sub conditione libertatem Stichodet, in optione seruorum non cogitare de Sticho: sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem dederit libertatem. secundum quod si Stichum optaero uel elegero: nihil agam, & ex cæteris nihilo minus optabo. In eodem casu quæsitum est, si optione seruorum data, antequam optarem, cõditio statu libertatis defecisset: an Stichum optare possim? puto Mutianæ sententiæ ad sentiendum: qua placet, ipsa libertate legatarum perimi, non datione statulibertatis: quare siue uiuo testatore, siue post mortem eius ante aditam hæreditatem cõditio statulibertatis defecerit: legatû erit utile. nam sicut pura libertas, ita statulibertas aditam hæreditatis tempore uires accipit. ideo Stichum optare possim.

X. IDEM.

Si Pam

SI Pamphilo seruo Lucij Titij seruus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cessit, eum manumiserit: siquidem Titius seruum uindicauerit: extinguitur Pamphili legatum, quia non est in hæreditate, qui possit optari. si uero Titius legatum à se repudiaffer: Pamphilum optare posse constat legatum. licet enim manumissione Pamphili duæ personæ constituentur Titij & Pamphili: unius tamen rei legatum inter eas uertitur, & Titio uindicante optio extinguitur, repudiante Pamphilus optare potest.

XI. IDEM.

SI Eros Seio legatus sit, & Eroti fundus, deinde optio serui Mæuio data fuerit, isq; Erotem optauerit: fundus ad solū Seium pertinebit: quoniã aditæ hæreditatis tempore is solus erat, ad quem posset legatū pertinere. nam & cum seruo communi alter ex socijs legat: idcirco ad solum socium totum legatum pertinet, quoniam die legati cedente solus est, qui per eum seruum possit acquirere.

XII. IDEM.

Seruo generaliter legato: uerius est, omnes hæredes, si eis electio data sit, eundem dare debere. & si non consentiant hæredes: ex testamento eos teneri.

XIII. PAVLVS.

Si optio serui data mihi fuit, & Sticho aliquid testator sine libertate legauit: tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum Stichum reciderit: ut quasi pure legato utiliter sit legatum. nec aduersatur Catoniana, si uoluntarius hæres institutus sit: quia potest ante aditam hæreditatem, etiam si statim decesserit, familia minui. quod si necessarius hæres institutus sit: sequens legatum propter Catonianam inutile est. Pomponius scribit. emptore hæreditatis postulãte, ut is, cui serui optio legata sit, optet: uidentum esse, an prætor, ut id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si hæres institutus id postulare: quia possit per hæredẽ id emptor cõsequi. & quare non possit, nõ uideo.

XIII. LABEO.

Si cum optio serui ex uniuerfa familia legata esset, hæres aliquẽ prius, quàm optaretur, manumiserit: ad libertatem eum interim nõ perducit. seruum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus legato cedit, aut relictus tunc liber ostenditur.

XV. IDEM.

Seruo sine libertate legauit, deinde optionem seruorum Mæuio dedi. is eundem seruum optauit. quæro, an id quoq; quod legatum est, ei debeat? respondi. non puto legatum huius serui nomine ad dominum pertinere.

Teren

XVI. TERENCEIVS CLEMENS.

Optio legata, placet non posse ante aditam hæreditatem optari: & nihil agi, si optetur.

XVII. IDEM.

Cum optio duorum seruorum Titio data sit, reliqui Mæui legati sint: cessante primo in electione, reliquorum appellatione omnes ad Mæuium pertinent.

XVIII. SCAEVOLA.

Homine legato, Neratius ait, nihil agi, repudiato Pamphilo. itaque eum ipsum eligi posse.

XIX. PAVLVS.

Illvd avt illvd, vtrvm elegerit legatarius. nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad hæredem transmitti placuit.

XX. LABEO.

A pud Aufidium libro primo regularum scriptum est. cum ita legatum est, VESTIMENTA, QUAE VOLET, TRICLINIARIA SUMITO, SIBI QUAE HABETO. si is dixisset, quæ uellet, deinde ante quam ea sumeret, alia se uelle dixisset: mutare uoluntatem eum non posse, ut alia sumeret: quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit. quin etiam res continuo eius fit, simul ac dixerit, eam se sumere.

XXI. SCAEVOLA.

Filium & uxorem hæredes scripsit. filiã ex hæredauit, & ei legatum dedit, cum in familia nuberet, centum, his uerbis. IN SVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QUAE CONFESTIM POST ADITAM HAEREDITATEM MEAM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QUAE MANCIPIA, CVM IN FAMILIA NVPSERIT, DARI VOLO. ET SI ANTE, QUAM NVPSERIT, ALIQVOD EX IIS MANCIPIIS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM EIVS ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS NVMERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI, QUAM VOLET, ELIGAT. quæ situm est. cum mater elegerit: an ea, quæ ex his mancipijs ante nuptias assignata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant: respondi. cum mancipiorum legatum in tempore nuptiarum testator transtulit: id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiã non pertinere. Idem quæ sit, ante nuptias eorundem mancipiorum fructus & usus an ad Semproniam matrem pertineant: respondi. nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant. Idem

XXII. IDEM.

Maritus uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia, item lances, quas eligeret, quatuor. quæsitum est. an ex his lances, quæ mortis tempore sint, eligere possit: respondi, posse.

DE TRITICO, VINO, VEL OLEO

legato. Tit. VI.

I. VLPIANVS.

Vino legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias uini numero habuit.

II. POMPONIVS.

Cum aliq penum, aliq uinum legatum est: excepto uino, omne penum ad legatarium pertinebit. Si centum amphoræ, quas uelles, tibi legatæ sunt: ex testamento agendo consequi potes, ut degustare tibi liceat: aut quanti interfuerit, licere tibi degustare, ad exhibendum agere potes.

III. POMPONIVS.

Si cui uinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum uinum reliquisset: uinum hæredem empturum, & præstaturum, non acetum, quod uini numero fuit. Si uinum legatum sit: uideamus, an cum uase debeat. & Celsus inquit, uino legato (etiam si non sit legatum cum uasis) uasa quoque legata uideri: nõ quia pars uini uasa sunt, quem admodum emblemata argenti, scyphorum forte, uel speculi: sed quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut uoluerit accessioni uino esse amphoras: & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram uini referentes. In dolis non puto uerum, ut uino legato, & dolia debeantur: maxime si depressa in cella uinaria fuerint, aut ea sint, quæ per magnitudinem difficile moueantur. In cupis autem, siue cupulis (puto) admittendum est eas deberi: nisi pari modo immobiles in agro, uelut instrumentum, agri erant. Vino legato, utres non debentur. ne culleos quidem deberi dico.

III. PAVLVS.

Cum certum pondus olei non adiecta qualitate legatur: non solet quaeri, cuius generis oleo uti solitus fuerit testator, aut cuius generis istius regionis homines in usu habeant. & ideo liberum est hæredi, cuius uolet generis, oleum legatario soluere.

V. IULIANVS.

Cum certus numerus amphorarum uini legatus esset ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, & minus natum esset: non

amplius deberi placuit, & quasi taxationis uicem obtinere hæc uerba
 QVOD NATVM ERIT.

VI. PROCVLVS.

Cui uinum hæres dare damnatus est: quod in amphoris & cadis
 diffusum est, dari debet, etiam si uasorum mentio facta non est.
 Item quamuis cum uasis & cadis legatum est: tamen id quoq; quod
 in dolijs est, legatum esse uidetur. sicuti si seruos omnes cum peculo
 cuiusq; eorum legasset: etiam eos, quibus peculiij nihil esset, legasse ui-
 deretur.

VII. IABOLENVS.

Quidam hæredem damnauerat dare uxori suæ uinum, oleum,
 frumentum, acetum, mella, balsamenta. Trebatius aiebat, ex sin-
 gulis rebus non amplius deberi, quàm quantum hæres mulieri dare
 uoluisset: quoniam non adiectum esset, quantum ex quaq; re daretur.
 Ofilius, Cascellius, Tubero, omne, quantum paterfamilias reliquisset,
 legatum putant. Labeo id probat, idq; uerum est. LVCIO TITIO TRI-
 TICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDE-
 ANT, HAERES DATO. Ofilius nihil legatũ esse (quod etiam Labeo
 probat) quoniã eiusmodi triticũ in rerum natura nõ esset, quod uerum
 puto.

VIII. POMPONIVS.

Si hæres damnatus sit dare uinum, quod in dolijs esset, & per legata-
 rium steterit, quo minus accipiat: periculose hæredem facturum, si
 id uinum effundat. sed legatarium perentem uinum ab hærede doli-
 ram eius damnatum hæres passus sit.

IX. VLPIANVS.

Si quis uinum legauerit: omne continetur, quod ex uinea natum ui-
 num permanfit. sed si mulsum sit factũ: uini appellatione non con-
 tinebitur proprie, nisi forte paterfamilias etiam de hoc sensit. certe zy-
 thum, quod in quibusdam prouincijs ex tritico, uel hordeo, uel pane
 conficitur: non continebitur. simili modo nec curmi, nec ceruisia con-
 tinebitur, nec hydromeli. quid cõditum: nec hoc puto: nisi alia mens
 testantis fuit. cõnomeli planè, id est dulcissimum uinum continebitur,
 & passum (nisi contraria mens sit) continebitur. defrutũ non contine-
 bitur, quod potius conditura loco sit. acinaticium planè uino contine-
 bitur, cydoneum, & si qua alia sunt, quæ non ex uinea fiunt, uini appel-
 latione nõ continebuntur. Item acetũ uini appellatione nõ continebi-
 tur. hæc omnia ita demum uini nomine non continentur, si modo ui-
 ni numero à testatore nõ sunt habita. alioquin Sabinus scribit, omnia
 uini appellatione contineri, quæ uini numero paterfamilias habuit.
 igitur & acetum, quod uini numero paterfamilias habuit, & zythum,
 & cur

& curmi, & cætera, quæ pro hominum affectione atq; usu numero uini habebuntur. quod si totum uinum, quod pater familias habuit, coacuerit: non exstinguitur legatum. Si acetum quis legauerit: non continebitur legato acetum, quod uini numero testator habuit. embamma autem cõtinebitur: quia aceti numero fuit. Item si quis uinũ, quod habuit, legauit, deinde hoc coacuit: licet postea in aceti locum translatum sit à patrefamilias, uino legato continebitur: quia id, quod testamenti facti tempore uinum fuit, demonstratum est. & est hoc uerum, nisi uoluntas aduersetur. Vino autem paterno legato: id demum legatum uidetur, quod testator uini numero habuit, non quod pater. Item si peculiare uinum legatum sit: id continebitur, quod serui habuerunt. cur tam diuerse? quod paternum uinum iam cœpit usu ipsius testatoris esse, at peculiare in usu seruorum remansit. Item si uinum uetus sit legatum:

X. HERMOGENIANVS.

EX usu testatoris legatum æstimabitur, id est quot annorum uino pro uetere utebatur. quod si non apparet:

XI. VLP IANVS.

Vetus accipietur, quod non est nouum. siquidem & anni prioris uinum appellatione ueteris continebitur.

XII. PAVLVS.

Nam aliter obseruantibus, quis finis, aut quod initium ueteris uini sumetur?

XIII. VLP IANVS.

EX EO VINO, QUOD IN ILLO FVNDO NASCETVR, HAERES MEMVS AMPHORAS DECEM QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS DATO. quo anno natum non fuisset: ex superiore anno eius fundi eum numerum amphorarum hæredem daturum, Sabinus existimat. quæ sententia, si uoluntas non aduersetur, mihi quoq; placet.

XIIII. POMPONIVS.

Vino legato, ea demum uasa sequuntur, in quæ ita diffusa sunt uina, ut non ad perpetuum usum reseruarentur, ueluti amphoræ & cadi.

XV. PROCVLVS.

Vinum cum uasis legauit. negat Trebatius, quod in dolijs sit, debere: & sensum testatoris alium putat esse, uerborum alium. cæterum dolia in uasis uinarijs non esse. ego & si dolia in uasis uinarijs non sunt: tamen non concederem Trebatio uinum, quod in dolijs esset, id est, quod in uasis nõ esset, non esse legatum. Illud uerum esse puto: cui uinum cum uasis legatũ erit, ei amphoras, cados, in quibus uina diffusa seruiamus, legatos esse. uinum enim in amphoras & cados hac men-

te diffundimus, ut in his sit, donec usus causa probetur, & scilicet cum his amphoris & cadis id uendimus. in dolia autem tali mente conijcimus, scilicet ut ex his postea uel in amphoras & cados diffundamus, uel sine ipsis dolijs ueneat.

XVI. IDEM.

Qui uinum Surrentinum in urnalibus habebat diffusum, is tibi uinum legauerat in amphoris, omne illud quoque uinum, quod in urnalibus fuisset, legatum esse, Labeo & Trebatius responderunt. Cui dulcia legata essent, (si nihil aliud testamento significetur) omnia haec esse legata: mullum, passum, defrutum, & similes potiones. item uinas, ficus, palmas, caricas, quod si ita esset legatum. VINVM AMPHORARIUM, AMINAEVM, GRAECVM, ET DVLCIA OMNIA: nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione uini amphorarij, quod non improbo.

*als. addi
tur. ἀμει-
νον. φορ.
τε πρῶτον
ἀμεινον.

DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO
to legato. Tit. VII.

I. PAVLVS.

Sive cum instrumento fundus legatus est, siue instructus: duo legata intelliguntur. Fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non uindicabitur ex sententia defuncti.

II. PAPINIANVS.

Cum pater pluribus filijs haeredibus scriptis, duobus praecipione bonorum auiae praeter partes haereditarias dedisset: pro partibus coharedum uiriles habituros legatarios placuit. Dotes praediorum, quae graeco uocabulo ἐνθήκῃσι appellantur, cum non instructa legantur, legatario non praestantur.

III. IDEM.

Fundum instructum libertis patronus testamento legauit. postea codicillis petijt, ut morientes partes suas fundi superstitibus restituerent, nec instrumenti mentionem habuit. talem in fideicommissi causam deductum uideri placuit, qualis fuerat legatus. sed & medij temporis augmenta foetuum & partuum, item detrimenta fatalium fideicommissi contineri. Minor uiginti annis instructa praedia consobrinx suae dari uoluit, & quosdam seruos praediorum uiuus manumisit. non idcirco serui manumissi praestabuntur, quod ad libertatem peruenire non possunt. idem iuris est, cum ex quauis alia causa libertas non competit.

Iabo

III. IABOLENVS.

Cum quidam duos fundos iunctos haberet, & ex altero boues, cum opus fecissent, in alterum reuertentur: utrunq; fundum cum instrumento legauerat. Labeo, Trebatius boues ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consueuissent: Cascellius contra. Labeonis sententiam probō.

V. LABEO lib. τθαυβ.

Sicuti fundum & instrumentum eius legare uis: nihil interest, quomodo leges: **FVNDVM CVM INSTRVMENTO**, an **FVNDVM ET INSTRVMENTVM**, an **FVNDVM INSTRVCTVM**. **PAVLVS**. imò contra. nam inter ea legata hoc interest: quod si fundo alienato mortuus fuerit, qui ita legauit: ex hac scriptura **FVNDVM CVM INSTRVMENTO** nihil erit legatum, ex cæteris poterit instrumentum esse legatum.

VI. SCAEVOLA.

Nepoti legauerat prædia, quæ regione certa habuerat, ut instructa sunt cum uino, grano, calendario: & adiecerat hæc uerba. **QVID QUID ERIT, CVM MORIAR, IN ILLA REGIONE: ET QUID QUID IN QVACVNQVE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, ET QVOD MEVM ERIT**. uirna testatrice unus ex debitoribus condemnatus, uiuente testatrice satis non fecit. quæsitum est, an quod ex sententia iudicis deberetur, ad nepotē pertineret: respondi. nihil pponi, cur nō deberetur.

VII. IDEM.

Taberna cum coenaculo Pardulæ manumissæ testamento legauerat cū mercibus, & instrumentis, & supellectile, quæ ibi esset: item horreum uinariū cum uino, & uasis, & instrumento, & institoribus, quos secum habere consueuerat. quæsitum est. cum uiuo testatore insula, in qua coenaculum fuit, quod ei legatum erat, exusta sit, & post biennium eodem loco constituta noua: & horreum, quod eidem legatum erat, à testatore uenierit, uini autem uenditio dilata sit, ut ex eo commode ueniret: an uniuersa legata Pardula consequi possit: respondit. ea, in quibus uoluntas mutata esset, non deberi.

VIII. VLPIANVS.

Instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conferendi gratia parata sint, Sabinus libris ad Vitelliū euidenter enumerat. Quærendi. ueluti homines, qui agrū colunt, & qui eū exercent, præpositi sunt his. Quæ in numero sunt uillici, monitores. præterea boues domiti, & pecora stercoreadi causa parata. uasa, quæ utilia culturæ sunt: quæ sunt aratrum, ligones, sarcula, falces putatoriarum, bidentes, & si qua similia dici possunt. Cogendi. quæ admodum torcularia, corbes, falcesq; messoriarum, falces scenariarum, quali uindemiatorij exceptorijq; in qui

bus uix cōportantur. Cōseruandi. qualia sunt dolia, licet defossa non sint, & cupæ. quibusdā in regionibus accedūt instrumento, si uilla cultor est, etiam attrienses, scoparij. si etiam uiridaria: topiarij. si fundus saltus pastionesq; habet: greges pecorum, pastores, saltuarij.

IX. PAVLVS.

DE grege ouium ita distinguendum est: ut si ideo comparatus sit, ut ex eo fructus caperetur: non debeatur. si uero ideo, quod non aliter ex saltu fructus percipi poterit: contra erit: quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

X. VLP IANVS.

SI reditus ex melle constat, etiam aluei apesq; continentur.

XI. IABOLENVS.

EAdem ratio est in auibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

XII. VLP IANVS.

Quæsitum est, an frumentum, quod cibarijs cultorum paratum foret, instrumento cederet: & plurimis nō placet, quia consume retur: quippe instrumentum est apparatus rerum diutius māsurarum, sine quibus exerceri possessio nequiret. accedere eò, qd' cibaria uictus magis, quàm colendi caussa parentur. sed ego puto, & frumentū, & uinum ad cibaria paratum, instrumento contineri: & ita Seruium respon disse, auditores eius referunt. Item nonnullis uisum est frumentū, quod serendi caussa sepositum est, instrumento contineri. puto: quia & instar culturæ esset, & ita cōsumeretur, ut semper reponeretur, sed caussa seminis nihil à cibarijs differt. Cōseruandi fructus caussa, ueluti granaria, quia in his fructus custodiuntur, urceos, capsellas, in quibus fructus componuntur: sed & ea, quæ exportandorum fructuum caussa parantur, instrumenti esse constat: ueluti iumenta, & uehicularia, & naues, & cupæ, & cullei. Alfenus autē, si quosdam ex hominibus alijs legauerit, cæteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait: quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur, quod non est uerum. constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri. Quæritur, an seruus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato continetur: & Labeo, ac Pegasus recte negauerunt: quia nō pro instrumento in fundo fuerit, etiam si solitus fuit & familiæ imperare. Saltuarium autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum cōseruandorum gratia paratus sit: non eum, qui finium custodiendo fructuum caussa. sed Neratius etiam hunc: & hoc iure utimur, ut omnes saltuarij contineantur. Trebatius, amplius etiam pistorem & tonsorē, qui familiæ rusticæ caussa parati sunt, putat contineri. Item fabri, qui uillæ reficiendæ caussa paratus sit: & mulieres, quæ panē coquāt, quæq; uil

ullam seruent. item molitores, si ad usum rusticum parati sint. item focariam, & uillicam: si modo aliquo officio uirum adiuuet. item lanificas, qui familiam rusticam uestiant, & quæ pulmentaria rusticis coquât. Sed an instrumenti instrumentum legato instrumento contineat, quæritur: hæc enim quæ rusticorum causa parantur, lanificæ, & lanæ, & tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti. puto igitur etiam focariam contineri. sed & lanificas, & cæteros, qui supra enumerati sunt: & ita Seruium respondisse, auditores eius referunt. Vxores quoque eorum, & infantes, qui supra enumerati sunt, in eadem uilla agentes, credendum est, uoluisse testatorem legato contineri. neque enim duram separationem iniunxisse, credendus est. Si aliqua parte anni in fundo pascuntur pecora, aliqua parte his pabulum educitur: uel serui, si aliqua parte anni ager per eos colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilominus instrumento continentur. cellarium quoque ideo præpositum, ut rationes saluæ sint: item hostiarium, mulionemque instrumenti esse constat. Et molas, & machinas, fœnû, stipulas, asinum machinarium, machinam frumētariam, uas aheneum, in quo faba coqueretur, & defrutum fieret, & aqua ad bibendum lauandamque familiam pararetur, instrumenti esse: & cribra, & plaustra, quibus sterco euehatur: ea uero, quæ solo continerent, instrumenti fundi non esse, Cassius scribit: ueluti arundineta, & salicta, antequam cæsa sint: quia fundus fundi instrumentum esse non possit. sed si cæsa sint: puto contineri: quia quærendo fructui deseruiunt. idem & in palis erit dicendum.

Si in agro uenationes sint: puto uenatores quoque, & uestigatores, & canes, & cætera, quæ ad uenationes sunt necessaria, instrumento contineri: maxime, si ager ex hoc redditum habuit. Et si ab aucupio redditus fuerit: aucupes, & plagæ, & huius rei instrumentum, agri instrumento continentur. nec mirum: cum & aues instrumento exemplo apium contineri, Sabinus & Cascellius putauerint. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur: cuius agri instrumentum sit, quæritur: & ego arbitror: si quidem apparet uoluntas patrisfamilias, cuius potius agro desti nauerat: eius esse instrumentum. cæteri enim agri mutuantur ueluti ab hoc agro. si non appareat: nullius instrumento ceder. neque enim pro parte diuidimus instrumentum. Supellex, cætera quoque, si qua in agro fuerint, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi continentur. Si domus sit instrumentum legatum: uidendum, quid contineatur. & Pegasus ait, instrumentum domus id esse, quod tempestatibus arcendæ aut incendiij causa parat, non quod uoluptatis gratia. itaque neque specularia, neque uela, quæ frigoris uel umbræ causa in domo sunt, debent. quæ sententia Cassij fuit, qui dicebat, inter instrumentum & ornamentum

namentum multum interesse. instrumenti enim ea esse, quæ ad tute-
 lam domus pertinerent: ornamenta, quæ ad uoluptatem, sicuti tabu-
 las pictas. Vela autem Cilicia instrumenti esse Cassius ait: quæ ideo pa-
 rentur, ne ædificia uento uel pluuia laborent. Acetum quoq;, quod in-
 cendij extinguendi causa paratur. item centones, siphones, perticas
 quoq;, & scalas, & formiones, & spongias, & amas, & scaphas cõtineri,
 pleriq; & pegafus aiunt. Tegulam etiam & tignum eius rei causa pa-
 ratum, instrumento contineri: si ad huiusmodi causam habeat tigna
 parata, ad alios usus non deseruientia. proinde & fulcimenta, si qua ha-
 bebat huic rei necessaria, etiã ea instrumento domus continebuntur.
 De uelis, quæ in hypathris extenduntur, item de his, quæ sunt circa co-
 lumnas, Celsus scribit, magis supellestili adnumeranda. & ita Sabinum
 & Cassium putare. Canales autem, & harpagones, & amas instru-
 mento contineri constat. Item perticæ, quibus araneæ detergantur:
 item spongiæ, quibus columnæ, pauimenta, podia exterguntur: scalæ
 quoq;, quæ ad lacunaria admouentur, instrumenti sunt: quia mundio
 rem domum reddunt. Papinianus quoq; libro septimo responsorum
 ait. sigilla, & statuae adfixæ instrumento domus non continentur, sed
 domus portio sunt. quæ uero non sunt adfixæ: instrumento non con-
 tinentur. ea enim (inquit) supellestili adnumerantur: excepto horolo-
 gio æreo, quod non est adfixum. nam & hoc instrumento domus pu-
 tat contineri: sicut prothyrum domus, si uelamen est. (inquit) instru-
 mento domus continetur. Fistulæ autem, & canales, & crateres, & si-
 qua sunt alia ad aquas salientes necessaria: item seræ, & claues, magis
 domus portio, quàm domus instrumentum sunt. Specularia quoq;
 adfixa magis puto domus esse partem. nam in emptionem domus
 & specularia & pegmata cedere solent: siue in ædificio sint posita, siue
 ad tempus detracta. sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, ut sup-
 pleantur, si qua desint: instrumento potius continebuntur. cancellos
 quoq; instrumento contineri puto. Sed si fundus non sit cū instru-
 mento legatus, sed ita ut instructus est: quæ situm est, an amplius conti-
 neatur, quàm si cum instrumento legatus esset: & Sabinus libris ad Vi-
 tellium scribit, fatendum esse, plus esse, cum instructus fundus legatur,
 quàm si cum instrumento. quam sententiam quotidie increcere & in-
 ualescere uidemus. quanto igitur hoc legatum uberius sit, uidentum
 est. & Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat: omnia, quæ eò
 sunt collata, ut instructior esset paterfamilias, instructo (inquit) conti-
 nebuntur. hoc ergo legato non tantum agri instrumentum, sed & pro-
 prium instrumentum suum reliquisse uidetur. proinde si fundus sit in-
 structus legatus: & supellex continebitur, quæ illic fuit usus ipsius gra-
 tia: &

tia: & uestis non solum stragula, sed & qua ibi uti solebat. mensæ quoq;
 eboreæ, uel si quæ aliæ: item uitrea, & aurum, & argentum: uina quoq;
 si qua fuerint usus ipsius causa, continerentur. sed & si quid aliud uten-
 siliū. Sed si qua eò congefferat non usus sui causa, sed custodia gra-
 tia: non continerentur. uina etiam, quæ in apothecis sunt, non cedent.
 & hoc iure utimur, ut quæ illic paterfamilias quasi in horreo habuit,
 hæc non continerentur. Celsus quoq; libro decimo octauo digestorū
 scribit. fructus ibi repositos, ut uenirent, uel in alium usum, quam fun-
 di, conuerterentur: instructo fundo non contineri. idem Celsus eodem
 libro ait, etiam supellectilios, & cæteros hoc genus seruos contineri,
 quibus instructus erat in eo fundo: extra eos, qui libertatem acceperunt,
 & qui rure morari solebant. Si instructum fundum legasset: ea
 pædagogia, quæ ibi habebat, ut cum eò uenisset, præstò essent in tricli-
 nio, legato continerentur. Contubernales quoq; seruorum, id est uxo-
 res & natos, instructo fundo contineri, uerum est. Instructo item
 fundo & bibliothecam & libros, qui illic erant, ut quoties uenisset, ute-
 retur, contineri constat. sed si quasi apotheca librorum utebatur: contra
 erit dicendum. Neratius quoq; libro quarto epistolarum Rufino
 respondit: instructo fundo & supellectilem, & uina, & mancipia non solum
 ad cultum custodiam uel uillæ, sed etiam quæ ipsi paterfamilias in
 ministerio ibi essent, legato cedere. Imagines autem hæc solæ lega-
 tæ uidentur, quæ in aliquo ornatu uillæ fuerunt. Papinianus quoq;
 prædijs instructis legatis mancipia non contineri, quæ temporis causa
 illic fuerunt, ac nò eo animo transfudit paterfamilias, ut aut fundi aut
 suum instrumentum faceret. Idem respondit. prædijs instructis le-
 gatis, actorem ex his in prouinciâ missum, ut ordinatis negocijs ad pri-
 stinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamuis nondum re-
 dietit. Idem respondit. instructis horreis legatis, etiam uina, quæ ibi
 fuerunt, quo dominus esset instructor, contineri. aliud esse, si horrea ibi
 habuit, unde instruebatur, uel in urbe, uel in alijs prædijs. Idem re-
 spondit. domo per fideicommissum relicta cum supellectile Claudio
 Hieronymiano clarissimo uiro ab Umbrio Primo, & mensas, & cæ-
 teram supellectilem, quam in hortos paterfamilias in proconsulatu
 profecturus cõtulerat, ut tutiore loco essent: contineri. Idem respon-
 dit. theriacam quoq; & cætera medicaméta, quæ secessus causa domi-
 nus ibi habuisset, & uestem ppter secessum ibi depositâ instructo fun-
 do legato inesse. Idem respondit. domo ita UT INSTRVCTA EST CVM
 OMNI IURE SVO legata: urbanam familiam, item artifices, quorum
 operæ cæteris quoq; prædijs exhibebantur, legato non contineri. hosti-
 arij autem (inquit) topiarij, diatarij, aquarij domui tantum deseruien-

tes continebuntur. sed quod de artificibus ait, falsum est, si eius domus caussa parati sunt: licet alijs quoq; prædijs commodabantur. Idem respondit. domo instructa legata, mensas eboreas, & libros non contineri. sed hoc falsum est. nam omne, quidquid in domo fuerit, ut instructior ibi esset paterfamilias, continebitur. supellectilem autem patrisfamilias instrumento esse, nemo dubitat. Deniq; Neratius libro quarto epistolarum Marcello fratri suo respondit, etiam uestem domus instructæ legato contineri: maxime (inquit) in proposita specie. proponebatur enim, qui legauerat, argenti & rationes excepisse. nã qui hæc (inquit) excepit: non potest non uideri de cæteris rebus, quæ in ea essent, sensisse. Sed & ipse Papinianus eodẽ libro responsorũ ait. patrem mercatorem ac fœneratorẽ, qui duos filios totidemq; filias hæredes instituerat, ita legasse. FILIIS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO LEGO, DARI'QVE IVBEO merces & pignora an contineantur, quæri posse. sed facilem iudici uoluntatis coniecturam fore, cæteris patris facultatibus examinatis. Celsus scribit. seruis, qui in fundo morarentur, legatis: uicarios eorum non contineri: nisi appareret & de uicarijs eum sensisse. Papinianus quoq; libro septimo responsorum, uxori, cui uir omnia, quæ in domo erant, ab hærede filio præstari uoluit, cautiones debitorum emptionesq; seruorum non uidet legatas, respondit: nisi (inquit) ex alia parte & de seruis eum cogitasse apparuerit: scilicet ut eorum seruorum ei legasse uideatur emptiones, quos & ipsos uoluit ad eam pertinere. Si quis fundum ita ut instructus est legauerit, & adiecerit cum supellectile, uel mancipijs, uel una aliqua re, quæ nominatim expressa non erat: utrum minuit legatum adieciendo speciem, an uero non, quæritur? & Papinianus respondit, non uideri minutum, sed potius ex abundantia adiectum. Idem Papinianus libro septimo responsorum ait. instructis hortis filio legatis, mater argentum muliebri filia legauerat. respondit. etiam id argentum muliebri, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

XIII. PAVLVVS.

Tabernæ cauponiæ instrumento legato etiam institores contineri, Neratius existimat. sed uidendum, ne inter instrumentum tabernæ, & instrumentũ cauponiæ sit discrimen: ut tabernæ, non nisi loci instrumenta sint, ut doliaria uasa, uestiones, ancones, calices, & trullæ, quæ circa coenum solent trajci: item urnæ æreæ, & congiaria, & sextaria, & similia. cauponiæ autem, cum negociationis nomen sit, etiam institores. Instrumento balneario legato, etiam balneatorem contineri, Neratius respondit.

XIII. IDEM.

Conti

Continetur autem & fornacator.

XV. POMPONIVS.

Si ita testamento scriptū sit, *QVAE TABERNARVM EXERCENDA SRVM, INSTRVNDARVM PISTRINI, CAVONIAE CAVSSA FACTA PARATA QVE SVNT, DO LEGO.* his uerbis Seruius respondit & caballos, qui in pistrinis essent, & pistores, & in cauponia institores, & focariam, mercesq; quæ in his tabernis essent, legatas uideri. **D**omo instructa, responsum est, supellectilem legatam, non etiam uina: quia domus uinis instructa intelligi non potest. **M**ulier uillæ custos perpetua in fundo, qui cum instrumento legatus est, aut instructo: continebitur, sicuti saltuarius. par enim ratio est. nam desiderant tam uillæ, quàm agri custodiam: illic, ne quid uicini, aut agri, aut fructuum occupent: hic, ne quid cæterarum rerum, quæ in uilla continentur. uilla autem sine ulla dubitatione pars fundi habetur.

XVI. ALFENVS.

Villæ instrumento legato, supellectilem non contineri, uerius est. **V**inea & instrumento eius legato, instrumentum uineæ nullum esse, Seruius respondit. qui eum consulabat, Cornelium respondisse aiebat: palos, perticas, rastros, ligones, instrumēti uineæ esse. quod uerius est. **Q**uidam uxori suæ fundū ut instructus esset, in quo ipse habitabat, legauit. consultus de mulieribus lanificis, an instrumento continerentur: respondi. non quidem esse instrumenti fundi: sed quoniam ipse paterfamilias, qui legasset, in eodem fundo habitasset: dubitari non oportere, quin etiam ancillæ, & cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus, omnes legatæ uiderentur.

XVII. MARTIANVS.

Item pictoris instrumento legato, ceræ, colores, similiaq; horum legato cedunt: item peniculi, & cauteria, & conchæ. **I**nstrumento piscatorio contineri Aristo ait nauicellas, quæ piscium capiendorum causa paratæ sunt. sed & piscatores contineri, uerius est. **I**nstrumento balneario legato, dictum est balneatorem sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento fundi saltuarium & topiarios, aut instrumento cauponio institorem: cum balneæ sine balneatoribus usum suum præbere non possint.

XVIII. PAVLVS.

Cum de lanionis instrumento quæritur: semota carne, mensas, spondera, ferramenta, & alia, quæ laniandæ carnis causa parata sunt: item trutinas, cultros, dolabras instrumento relinquimus. **I**nstrumento legato, aliquando & personas legantium necesse est inspicere: ut ecce pistorio instrumento ita ipsi pistores inesse uideri possunt, si

paterfamilias pistrinum exercuerit. nam plurimum interest, instrumentum pistoribus, an pistrino paratum sit. A sinam molendariam & molam negat Neratius instrumento fundi contineri. item cacabos, & patinas instrumento fundi esse dicimus: quia sine his pulmentarium coqui nō potest. nec multum refert inter cacabos & aheneū, quod supra focum pendet. hic aqua ad potandum calefit, in illis pulmentarium coquitur. quod si aheneum instrumento continetur: urcei quoque, quibus aqua in aheneum funditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. optime ergo esse Pedius ait, non propriam uerborum significationem scrutari: sed in primis quid testator demonstrare uoluerit, deinde in qua praesumptione sint, qui in quaque regione comorantur. Cum de uiliaco quaereretur, an instrumento inesset, & dubitaretur: Scaeuola consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica coactus deberi. Idem consultus de meta molendaria respondit: si rusticis eius fundi operariis moleretur: eam quoque deberi. est autem mera inferior pars molae, catillus superior. De bubulco quoque ita respondit: siue de eo, qui bobus ibi araret: siue de eo, qui boues eius fundi aratores pasceret, quaereret: deberi. De putatoribus quoque respondit, si eius fundi causa haberentur, inesse. Pastores quoque & fossores ad legatarium pertinere. Item cum fundus ita legatus esset, MAEVIQ FVNDVM SEIANNVM, ITA VT OPTIMVS MAXIMVS QVE EST, CVM OMNI INSTRUMENTO RVSTICO ET VRBANO, ET MANCIPIIS, QVAE IBI SVNT: & quaereretur, an semina deberentur: respondit, uerius esse deberi: nisi aliud testatorē sensisse haeres probaret. Idem respondit de frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem. In instrumento medici esse collyria, & emplastra, & caetera eius generis, Cassius scribit. Cui fundum instructum legauerat, nominatim legauit mancipia. quaesitum est, an reliqua mancipia, quae non nominasset, instrumento cederent: Cassius ait, responsum esse: tamen si mancipia instructi fundi sint: tamen uideri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quod appareret, non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque seruos adnumeratos.

Sabinus. cui fundus, quaeque ibi sint, legata sunt: ei fundus & omnia, quae in eo solita sunt esse, quaeque ibi maiore parte anni morabantur, & qui in eum manendi causa recipere se consueuerunt, legati uidentur. at si qua consulto in fundo congesta contrectatae sunt, quo legatum cumlaretur: ea non uidentur legata esse. Quidam cum ita legasset. VILLAM MEAM ITA, VT IPSE POSSEDI, CVM SVPELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QVE, QVAE IBI DEPVTABANTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QVE, QVAE IN DIEM MORTIS MEAE IBI erunt

ERVNT, ET DECEM AVREIS: & quæreretur. cum in diem mortis ibi libros, & vitreamina, & uestispicâ habuerat: an ea oîa legato cederent, quoniâ quædam numerasset? Scævola respondit. specialiter expressa legato cedere. Domum instructam legavit cum omnibus adfixis: quaritur de instrumentis debitorum, an ea legatarius habere possit? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non posse.

XIX. IDEM.

SI mancipia, quæ post testamentum factum in fundum Seiaæ relicta sunt à testatore inducta colendi gratia in eodem fundo fuerint: ea quoq; instrumento fundi contineri, respondi. quamvis enim ea mancipia testator demonstrasset, quæ tunc ibi essent, cum legaret: tamen non minuendi legati, sed augendi causa, mancipiorum quoq; fecit mentionem. cæterum instrumento fundi mancipia quoq; colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur. PAVLVVS respondit. uillæ instrumento, neq; fructus repositos, neq; equitium contineri: supellectilem autem legato cedere. Seruum uero arte fabrica peritum, qui annuâ mercedē præstabat, instrumento uillæ non contineri.

XX. SCAEVOLA.

SEIAE ex parte hæredi institutæ, si hæres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis uillicis, & reliquis colonorum: & codicillis ita scripsit. POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM. SEIAM FVNDOS, QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE, ET VILICIS CVM RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECAM HABERE VOLO. quæsitum est, an etiam ea, quæ patrisfamilias usus cotidiani causa in fundo fuerint, legato continerentur? respondit. testamento quidem, ut proponeretur, Seiaæ insuper fundum legatum: uerum non amplius deberi, quam in codicillis, quos sanè post obliuionem testamentariæ scripturæ fecisset: instructi appellatione contineri se uelle, manifeste ostendit. Liberto suo quidam prædia legavit his uerbis. SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM ET ILLVM DO LEGO ITA, VT INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS, ET RELIQVIS COLONORVM, ET SALVTARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS, ET FILIIS, ET FILIABVS. quæsitum est, an Stichus seruus, qui prædium unum ex his coluit, & reliquatus est: amplam summâ, ex causa fideicommissi. Seio debeatur? respondi. si non fidei dominica, sed mercede (ut extranei coloni solent) fundum coluisset: non deberi. CAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO. quæsitum est, an etiâ domum instructam dari uoluerit? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ita uideri

dedisse: nisi is, à quo peteret, aliud testatorē sensisse manifeste doceret. at si habitationis, id est ædificij instrumentū legasset: nō cedere seruos operæ alijs rei paratos. Prædia ut instructa sunt cū dotibus, & reliquis colonorum & uillicorum, & mancipijs, & pecore omni legauit, & cum peculij, & actore. quæ sitū est. an reliqua colonorum, qui finita cōductione interposita cautione de colonia discesserant, ex uerbis supra scriptis legato cedant? respondit. non uideri de his reliquis esse cogitatum. Idem quæsiit in actore legato, an uxor & filia legato cedant: cū actor non in prædijs, sed in ciuitate moratus sit? respondit. nihil pro poni, cur cedant. Idem quæsiit. cum testator factō testamento in pro uinciam sit profectus: an ea mancipia, quæ post profectorem eius aut mortem sine cuiusq; autoritate sponte sua ad parentes & nosos sibi homines in fundos legatos transfissent, legato cedant? respondit. non legatos eos esse, qui forte ueluti cōmeantes transfissent. PAMPHILAE LIBERTAE MEAE DARI VOLO FVNDVM TITIANVM, CVM INSTRV MENTO ET HIS, QVI IN EODEM ERVNT, CVM MORIAR. quæsitū est. si Stichus seruus ex eo fundo ante annum testatoris mortis abdu ctus, & in disciplinam traditus, postea in eum fundum reuersus nō sit: an debeat? respondi. si studendi causa misisset, non quo à fundo eum aliorum trāsferret: deberi. TYRANNAE SORORI MEAE FVNDVM MEVM GRAECIANVM CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTI CO OMNI RELINQVO. quæritur. an fundi appellatione etiam pascua, quæ ad eum simul cum fundo peruenerūt, & quæ semper in usibus hu ius possessionis habuerat, legato cederēt? respondi. si prata fundo Graeciano ita cōiunxisset, ut sub una fundi appellatione haberent: ea quoq; deberi. Instructis domibus legatis, grabatus argento inaurato relictus mortis Titiae tempore in domibus non est repertus, sed in horreis tan tisper conditus. quæro, an is quoq; præstandus sit? respōdit. si in domo esse solet, & quo tutiore loco haberetur, interim in horrea adlatus es set: nihilominus præstandum. Quod adiecit testator VTI POSSEDI, an hoc significet, sicuti instructa in diem mortis habuerat, id est, cū ma cipijs, pecoribus, instrumento rustico? respondit. non de iure quæri.

XXI. POMPONIVS.

CVm fundus sine instrumento legatus sit: dolia, mola oliuarie, & prælum, & quæcunq; infixæ in ædificataq; sunt, fundo legato con tinentur. nullæ autem ex his rebus, quæ moueri possunt, paucis exce ptis, fundi appellatione continētur. de molis tum quæri solet, cū ita ad fixæ, ita uero in ædificata sunt, ut partes ædificiorum esse uideantur.

XXII. PAVLVS.

FVndo legato, ut optimus maximusq; est: retia apraria, & cæte-
ra

ra, quæ uenationis instrumento continebuntur, ad instrumenta pertinent: si quæstus fundi ex maxima parte in uenationibus consistat.

Fundo legato cum mancipijs, & pecoribus, & omni instrumento rustico & urbano: peculium actoris ante testatorem defuncti (si ex eodem fundo fuerit) magis placet ad legatarium pertinere.

XXIII. NERATIVS.

Cum quaeritur, quod sit tabernæ instrumentū: interesse, quod genus negociationis in ea exerceri solitum sit.

XXIIII. PAVLVS.

Fundus, qui locatus erat, legatus est cum instrumento. etiam instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit.

XXV. IDEM.

An quod coloni fuit, an tantum id, quod testatoris fuit: & hoc magis dicendum est: nisi nullum domini fuit.

XXVI. IABOLENVS.

Fundi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod si fundus sustinere potuisset. Labeo contra. quid enim fiet (inquit) si cum mille oves fundus sustinere potuisset, duo milia ouium in eo fundo fuerint: quas oves potissimum legato cessuras existimabimus: nec quaerendū esse, quid debuisset parari pecoris instrumenti fundi causa, sed quid paratū esset. nō enim ex numero aut multitudine legata aestimanda esse. Labeonis sententiā probo. Quidam cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera maiore parte anni ad opus rusticum utebatur. deinde eius fundi instrumentum legauerat. Labeo & Trebatius non uideri figlinas in instrumento fundi esse aiunt. Item cum instrumentū omne legatum esset, excepto pecore: pastores ouiliones, ouilia quoque legato contineri, Ofilius non recte putat.

XXVII. IDEM.

Dolia fictilia, item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his uiridaria posita: ædium esse Labeo & Trebatius putat. ita id uerum esse puto: si ita illigata sint ædibus, ut ibi perpetuò posita sint. Molas manuaras quidam supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius instrumenti putant esse: quod uerum puto.

XXVIII. SCAEVOLA.

Prædia maritima cum seruis, qui ibi erunt, & omni instrumento, & fructibus, qui ibi erūt, & reliquis colonorum nutritori suo legauit. quaesitum est. an serui piscatores, qui solebant in ministerio testatoris esse, & quocūque eum sequi, & urbicis rationibus fungebantur, nec mortis testatoris tempore in prædijs legatis deprehensi fuerunt: legati esse uideantur.

uideantur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non esse legatos. Adfini suo ita legauit. **FVNDVM CORNELIANVM TITIO ITA, VT EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS. ET RELIQVIS COLONORVM DARI VOLO.** hæc testatrix Româ litis causa ex Africa ueniens, mancipia quædam ex fundo supra scripto, quæ citius per hyemem ad orâ legeret, secû adduxit. quæsitû est. an ea mancipia fideicommissio cedant: cum quædam ex his rusticis officijs ad tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conseruabus & filijs suis, & quædam matribus & patribus: respondi. mancipia, de quibus quæretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi. Idem quæsiit. an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis ceteri manserint, fideicommissio cedant: cum plenissima testatoris erga adfinem uoluntas ab eo quoq; manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere uoluerit: respondi. in huiusmodi scriptura posse hoc solum responderi: quærendum, an manifeste appareat defunctâ id, de quo quæreretur, dari uoluisse. Liberto, quem hæredem ex parte scripsit, fundû per præceptionem dedit in hæc uerba. **PAMPHILE LIBERTE PRAECIPITO, TIBI QVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM ET AGELLVM SEMPRONIANVM CVM INSTRUMENTO ET HIS, QVAE IN EODEM ERVNT, CVM MORIAR, FAMILIA QVE, QVAE IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS, QVOS MANVMISERO.** quæsitum est, cû testator in eo fundo aliquantum uini habuerit in dolijs, quod uiuus totum uendiderat: & partem tertiam precij pro eo acceperat: an uinum in dolijs remanens ad libertum ex causa præceptionis pertineat: respondi. uerbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifeste contrariam uoluntatē cohæredes adprobent. In eo fundo instrumēta, calendaria, & numos reliquit. respondi. de numis quoq; ut supra, responsum est. Ita legatum est. **SEPTICIAE SORORI MEAE FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM ITA, VT IN DIEM MORTIS FVERIT.** quæsitum est. an ex uerbis superscriptis afferes & præla iâ disposita parataq; ut immitterentur ædificio: item instrumentum urbanum & rusticû cum mancipijs, quæ fundi causa erunt: ad legatariam pertineant: respondit. possunt hæc uerba **SICVT EST**, ad instrumentum referri. Fundos legauit in hæc uerba. **SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIUS FVNDOS MEOS ITA, VT INSTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NOMIANVM CVM SVIS SALICTIS ET SYLVIS.** quæsitum est. cum syluæ & salicta non in fundis supra scriptis sint, sed in adiectis agellis, & quos simul testator comparauit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent: respondi. id tantum cedere legato, quod uerbis cõprehendisset. Idem

XXIX. IDEM.

LVcius Titius fundum, uti erat instructus, legauerat. quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis patrisfamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, hæredis sint: an uero instructus fundus eo tempore inspicere debeat, quo factum est testamentum: an uero eo tempore, quo fundus peti cœpit: ut quicquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat: respondit. ea, quibus instructus sit fundus, secundum uerba legati, quæ sunt in eadem causa, cum dies legati cedit, instrumento contineri.

XXX. LABEO.

Si nauem cum instrumento emisti: præstari tibi debet scapha nauis. **PAVLVS.** imò contra. etenim scapha nauis non est instrumentum nauis. etenim mediocritate, non genere ab ea differt. instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea, cuius sit. quod & Pomponio libro septimo epistolarum placuit.

DE PECVLIO LEGATO. Tit. VIII.

I. PAVLVS.

Seruo legato cum peculio, & alienato, uel manumisso, uel mortuo: legatum etiam peculij extinguitur.

II. CAIVS.

Nam quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur, cum principales res peremptæ fuerint.

III. PAVLVS.

Et si ancilla cum suis natis legata sit: etiam mortua ea, uel alienata, uel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

IIII. CAIVS.

Sed & si quidem cum uicarijs suis legatus sit seruus: durat uicarium legatum, etiam mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

V. PAVLVS.

Peculio legato, constat hæredem nomina peculiaria persequi posse, & insuper ipsum (si quid debeat seruo) reddere legatario debere.

VI. VLPIANVS.

Si peculium legetur, & sit in corporibus (puta fundus uel ædes) si quidem nihil sit, quod seruus domino, uel conseruis, liberis uel domini debeat: integra corpora uindicabuntur. si uero sit, quod domino, uel superscriptis personis debeat: deminui singula corpora pro rata de-

EE bebunt

bebunt. & ita Iulianus & Celsus putant. Etsi fuerit legatū peculium, non deducto ære alieno: uerendum, ne inutile legatum sit: quia quod adijcitur, contra naturā legati sit. sed putauerim hanc adiectionem non uitiare legatum, sed nihil ei adijcere. nec enim potest crescere uindictio peculij per hanc adiectionem. Planè si proponas legatariū nactum possessionem rerum: exceptione doli aduersus hæredem uindictam uti potest. habet enim in solidis rebus uoluntatem æris alieni non deducendi. Sed & si dominus remittere se seruo, quod debet, uel nihil sibi seruū debere significauit: ualet hæc adiectio: quia nuda uolūtatē potest dominus seruo remittere, quod ei debet. Vicario autē meo mihi legato, an & uicarij mei peculium ad me pertineat, quæritur. & putamus contineri legato eius uicarij peculium: nisi aduersa sit uolūtas testatoris.

Si seruus & uicarius eius liberi esse iussi sint, eisq; peculia sua legata sunt: uerba secundū uoluntatē testatoris exaudiēda, tanq̄ de duobus se paratisq; peculij testatore locuto. & secundū hæc uicarius uicarij non cōcabitur: nisi hæc mens fuit testantis. Sicut autē æs alienum, hoc est quod debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id, quod dominus debet, seruo augere debet. sed huic sententiæ aduersatur rescriptum Imperatoris nostri & patris eius, quod ita est. Cum peculium seruo legatur: non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniæ, quā se in rationibus domini impēdisse dicit. Quid tamē, si hæc uoluntas fuit testatoris: cur nō possit consequi? certe cōpensari debet hoc, quod impendit, cū eo, quod domino debetur. An & quod dominus scripsisset, se seruo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat. idem Nerua. & cum Cneus Domitius filix suæ peculium, quod eius esset, legasset: & annuū, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset, filix se debere quinquaginta: Atilicinus existimauit, legato non cedere. quod uerum est: quia consonat rescripto. Non solum autem quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid hæredi debitum fuerit.

VII. POMPONIVS.

SI quis creditori suo adrogandum se dederit, & agetur de peculio Scum adrogatore: idem puto dicendum, quod de hærede dicitur.

VIII. VLPIANVS.

DENiq; Pegasus respondit, si statulibero, cui peculium legatum sit, hæres interim crediderit: id ipso iure detrahi, & singula corpora per hoc æs alienum deminui. Proinde si pure libertatem acceperit, & hæres uel uiuo domino uel ante aditam hæreditatem seruo crediderit: legatum peculij minuetur secundum Iuliani sententiam, licet dominus serui nunquam fuerit. Qui Stichum & Pamphilum seruos habe

habebat, testamento eos manumisit, & unicuique peculium suum legauit. placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere, & alterius legato accedere. Item quaeritur, si seruo libertas data sit, si decem dedisset heredi, peculiumque ei legatum sit: an decem, quae dedisset heredi, debeant de peculio decedere? & est uerum, quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato, plus ait Sabinus: si statuliber seruum heredi uendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si extraneo uendidisset. His consequenter quaeritur, si seruus cum domino de libertate pactus fuerit, & partem pecuniae dederit, & ante quam residuum daret, dominus decesserit, liberumque esse testamento iusserit cum peculio legato: an quod domino dederit, in peculio sit imputandum? & ait Labeo, de peculio decedere, plane si nondum dederat, sed donec totum traderet, pro deposito apud eum fuerit: id in peculio esse placuit. Item si seruo peculium sit legatum, & a debitore eius peculiarari haeres ueritus sit petere: uerum est, hoc minus esse in legato peculij: hoc est, id detrahendum, quod debitori legatum est. Interdum & si non sit legatum peculium, sic uelut legatum accipitur. idque est in huiusmodi specie. quidam seruo libertatem, si rationes reddidisset, dederat, & si heredibus centum intulisset. Imperator igitur noster cum patre rescriptis, peculium quidem non nisi legatum deberi. uerum (inquiunt) si conditionibus praescriptis paruit seruus: testatorem uoluisse eum retinere peculium interpretamur: uidelicet ex eo, quod ex peculio eum iusserat centum inferre. Vtrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an uero & quod postea accessit, applicamus: uel quod decessit, detrahimus? & Iulianus aliter accipiendum legatum peculij ait, si ipsi seruo legetur: aliter, si alij nam si ipsi: id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit. si uero extraneo: mortis tempus. sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perueniant: ut puta partus ancillarum, uel foetus pecorum. quod autem ex operis suis, uel ex alia re accedit: id, si alij, quam ipsi legetur peculium: non debetur. hoc utrunque Iulianus secundum uoluntatem testatoris scribit. cum enim ipsi suum peculium legatur: uerisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere uoluisse, cui patrimonium manumisso futurum est: cum alij, non sic, ut tamen, si in alterius persona & hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

IX. PAVLVS.

ID quod seruo, qui in ipsius peculio est, debetur: non deducitur ex legato peculio, quamuis conseruus eius sit. Si conseruum suum uoluerit seruus, & uiliorem fecerit: Marcellus ait, non esse dubitandum, deduci ex peculio, quod domini inter sit. nam quid interest, con-

seruum nulneret, an scindat aliquid, uel frangat, an subripiat: quo casu sine dubio minuitur peculium, sed non ultra simplum. sed si se uulnerauit, uel etiam occidit: nihil est deducendum hoc nomine. alioquin dicemus, & si fugerit, deducendum id, quanto uilior sit factus propter suam.

X. POMPONIVS.

Si peculium seruo uel filio prælegare uelis, ne deducatur id, quod tibi debetur: specialiter ea, quæ in peculio erunt, leganda sunt.

XI. VLPIANVS.

Et quoque, qui nihil in peculio habet, potest peculiū legari. non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

XII. IULIANVS.

Tunc inutile legatum peculiij fit, cum seruus uiuo testatore decedit. cæterū si mortis tempore seruus uixerit: peculiū legato cedit.

XIII. CELSVS.

Aliter, atque si seruus uestitus legatus foret.

XIIII. ALFENVS.

Quidam testamento ita scripsit. PAMPHILVS SERVVS MEVS PECVLIVM SVVM, CVM MORIAR, SIBI HABETO, LIBER QVE ESTO. consulebatur, recte ne Pamphilo peculium legatum uideretur: quod prius, quam liber esset, peculium sibi habere iussus esset: respondi. in coniunctionibus nullum ordinem esse: nec quidquam interesse, utrum eorum primū diceretur, aut scriberetur. quare recte peculiū legatū uideri: ac si prius liber esse, deinde peculiū sibi habere iussus esset.

XV. IDEM.

Seruo manumisso peculium legatum erat. alio capite omnes ancillas suas uxori legauerat. in peculio serui ancilla fuit. serui eam esse respondi: neque referre, utri prius legatum esset.

XVI. AFRICANVS.

Stichus habet in peculio Pamphilum. hunc dominus noxali iudicio defendit, & damnatus litis æstimationē soluit. deinde Stichum testamento manumisit, eique peculium legauit. quæsitum est, an quod Pamphili nomine præstitum sit, ex peculio uel ipsius Pamphili, uel Stichi deducendum sit: respondit. Pamphili quidem de peculio utriusque deducendum, quantacumque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset. quidquid enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. Quod si Pamphili peculium non sufficiat: tunc ex peculio Stichi non ultra precium Pamphili deduci debere. Quæsitum est, si ex alia causa Pamphilus pecuniam domino debuisse, nec ea ex peculio eius seruari possit: an usque ad precium eius ex peculio Stichi possit deducere: negauit. neque enim simile id superiori esse

esse. ibi enim propterea precium uicarij deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem uicarij sui domino debitor constituitur. at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum: sed ex Pamphili duntaxat, qui certe ipse in suo peculio esse, intelligi non potest.

XVII. IABOLENVS.

Qui peculium serui legauerat, iudicium eo nomine acceperat, deinde decefferat. placuit non aliter peculium ex causa legati præstari, quam si de accepto iudicio hæredi caueretur.

XVIII. MARCELLVS.

Si seruo manumisso peculium legatum fuerit: in eum sine dubio creditoribus peculiariibus actiones non competunt: sed non aliter hæres peculium præstare debet, nisi ei caueatur, defensum iri aduersus creditores peculiare.

XIX. PAPINIANVS.

Cum dominus seruum uellet manumittere, professionem edi sibi peculiij iussit, atq; ita seruus libertatem accepit. res peculiij professioni subtractas non uideri manumisso tacite concessas, apparuit. Testamento data libertate peculium legauerat, eundemq; postea manumiserat. libertus, ut nominum peculiij actiones ei præstentur, ex testamento consequetur. Filius familias, cui pater peculium legauit, seruum peculiij uiuo patre manumisit. seruus communis omnium hæredum est exemptus peculio propter filij destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inueniatur.

XX. MARTIANVS.

Nihilq; interest, legatus deinde inutiliter manumissus sit, an contra.

XXI. SCAEVOLA.

Si Sticho manumisso peculium legatum sit, & Titio seruus peculias: quantum peculio detractum erit ob id, quod domino debetur: tantum ei accedere, cui uicarius legatus est, Iulianus ait.

XXII. IABOLENVS.

Dominus seruum testamento manumiserat, & ei peculium legauerat. is seruus mille numos domino debuerat, & eos hæredi soluerat. respondit. omnes eas res deberi Orcino: si pecuniã Orcinus, quã debuerat, soluisset. Dominus seruum, qui cum eo uicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legauerat. deinde ipsum uicarium, qui communis erat, nominatim & ipsi & libertæ suæ legauerat. respondit. partem quartam libertæ, reliquam partem *(quartam) liberti futuram. quod & Trebatius.

* als de
est.

XXIII. SCAEVOLA.

Dominus Sticho seruo suo, qui bona liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamēto hæres exstiterat, in quibus negocijs gestis & calendaria fuerunt: testamento suo libertatem dederat, si rationē reddidisset: eiq; peculium suum per fideicommissum dedit. Stichus summas, quibus reliquatus erat, tam ex calendario, quàm ex uarijs causis, reddidit: manentibus debitoribus, pro quibus ipse pecuniam hæredibus patroni refuderat: libertatemq; adeptus, decessit. quæsitum est, an hæredibus Stichi aduersus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniam hæredibus patroni intulit, hæredes patroni ex causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare, cum nihil aliud à Sticho patrono debitum fuit: respondit, præstandum. Testamento codicillisq; seruos manumisit, & pecuniã legauit, & de Sticho ita cauit. *STICHVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE VOLO, EI QVE VOLO DARI DECEM AVREOS, ET QUIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEO-RVM HABET. RATIONES AVTEM HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO. HIS OMNIBVS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, PECVLIVM SVVM CONCEDI VOLO.* quæsitum est, an quod amplius rationi loculorū in diem mortis erogauit Stichus ex peculio suo, ab hæredibus recipere debeat: cū ex consuetudine domus esset, ut quidquid amplius de suo in ratione loculorū erogasset, dominica ratio ei deberet, atq; exsolueret: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, propter consuetudinem id quoq; peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & solita erat reddere. Seruis libertates legataq; dederat, & conditionem ita scripserat. *ἄσσοι, κατέλιπον ἐλευθέροισι, καὶ λίσσῃ γὰρ αὐτοῖσι: τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξέτασσοι.* quæsitum est, an peculia quoq; legata his uideantur: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, nō uideri legata. Item quæsitum est, an ex iisdem uerbis reliqua rationum quasi legata retinere possint: aut si res dominicas apud se habuerunt, aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones: respondit, supra responsum esse.

XXIII. VLPIANVS.

Si legatus fuerit seruus, peculium excipere non est necesse: quia non sequitur, nisi legetur.

XXV. CELSVS.

Si seruus liber esse iussus sit, eiq; peculium legato sit: uicariorum eius uicarij legato continentur.

XXVI. SCAEVOLA.

TITI FILI E' MEDIO PERCIPITO, SVMITO, TIBI QVE HABETO DOMVM ILLAM: ITEM AVREOS CENTVM. alio deinde capite peculia

peculia filijs prælegauit. quæsitum est, an peculio prælegato, & centum aurei & usuræ eorum debeantur: cum rationibus breuiarijs in ære alieno & sortem & usuras inter cæteros creditores complexus sit: respondit. si id fœnus nomine filij exercuisset, & usuras ita, ut proponeretur, filio adscripsisset: id quoq; peculio legato deberi.

DE PENV LEGATA.

Tit. IX.

I. VLPPIANVS.

Xori suæ in annos singulos penoris aliquid hæres dare iussus est. si non dedisset: numos dare damnatus est. quæritur, an penus legata peti possit: an uero solummodo sit in præstatione, & si non præstetur, tunc quantitas petat: & siquidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure utimur (ut & Marcellus libro tricesimo octauo digestorum apud Iulianum notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem uero & peti posse. habebit igitur hæres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi forte aliud tempus uel mente uel uerbis testator præstituit. quod si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos penus adhuc poterit præstari. si minus: summæ per singulos annos petentur. quid ergo, si una summa legata sit, & primo penus non sit præstita: utrum tota summa debeat, quasi toto penoris legato transfuso: an uero quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen sic uoluntatem testatoris sequendam, ut tota summa ilico, postquã cessauerit hæres dare penum uxori, præstetur, hæredis indeuotione coercenda.

II. MARTIANVS.

Penu certa cum uasis certis legata & cõsumpta: ne uasa quidem cedunt legato, exemplo peculij.

III. VLPPIANVS.

Qui penum legat, quid legato cõplectatur, uideamus. & Quintus Mutius scripsit libro secundo iuris ciuilis, penum legata contineri, quæ esui potuicq; sunt. Idem Sabinus libris ad Vitellium scribit, quæ horu (inquit) patrisfamilias, uxoris, liberorumq; eius, uel familiae, quæ circa eos esse solet: item iumentorum, quæ dominici usus causa parata sunt. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuicq; non sunt, contineri legato: utputa ea, in quibus esse solemus, oleum forte, garum, muriam, mel, cæteraq; his similia. Planè (inquit) si penus esculenta legetur: Labeo libro nono posteriorum scribit, nihil eorum cedere: quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit, merito: quia

quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc contineri recte scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. Esculenta utrū ea, quæ esse, an & ea, per quæ esse solemus, legauerit: & ea quoq; legato contineri, credendum: nisi cōtraria mens parrifamilias doceatur. mel certe semper esculentæ penuri cedere: lacertas quoq; cum muria sua contineri, nec Labeo negauit. Potulenta penuri ea, quæ uini loco paterfamilias habuit, continebuntur: suprascripta uero non continebunt. Penori acetum quoq; cedere nemo dubitat: nisi extinguendi ignis causa fuerit paratum. tunc enim esui potuiq; non fuit. & ita Ofilius libro decimo quinto actionum scribit. Sed quod diximus, VSVS SVI CAUSSA PARATVM: accipiendum erit, & amicorum eius, & clientium, & uniuersorum, quos circa se habuit: nō etiam eius familiæ, quā neq; circa se, neq; circa suos habuit: puta si qui sunt in uillas deputati, quos Quintus Mutius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus nō facerent. sed materiam præbuit Seruio norandi, ut textorū & textricum cibaria diceret contineri. sed Mutius eos uoluit significare, qui circa patremfamilias essent. Simili modo & iumentorum cibaria penuri continentur. sed eorum iumentorum, quæ usibus ipsius & amicorum deseruiebant. cæterū si qua iumenta agris deseruiebant, uel locabantur: legato non cedere eorum cibaria. Siue aut frumentum, siue quid leguminis in cella penuraria habuit: penore legato continebitur. Sed & hordeum (siue familiæ, siue iumentorum gratia paratum) contineri Ofilius libro decimo sexto actionum scribit. Ligna & carbones, cæteraq; per quæ penus conficeretur, an penore legato contineantur, quaeritur. & Quintus Mutius & Ofilius negauerunt: non magis, quæ molæ (inquiunt) continentur. iidem & thus & ceras contineri negauerunt. Sed Rutilius & ligna & carbones, quæ non uendendi causa parata sint, contineri ait. Sextus Cæcilius etiam thus, & cereos in domesticum usum paratos, contineri legato scribit. Seruius apud Melam, & unguentum, & chartas epistolares penoris esse scribit. & est uerius hæc omnia, odores quoq; contineri. Sed & chartas ad rationeantur, uel ad λογάρου paratas contineri. Vasa quoq; penuraria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristo autem scribit, dolia non contineri. & est uerum secundum illam distinctionem, quam supra in uino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thesauri, uel arculæ forte, uel sportæ: uel si qua alia sunt, quæ horrei penurarij * (uel cellæ penurariæ) instruendi gratia habentur, non continebuntur: sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

* als de sunt.

III. PAVLVS.
NAm quod liquidæ materiæ est (quia per se esse nō potest) rapit secū in ac-

in accessionis locum id, sine quo esse non potest. uasa autem, accessio legata penus, non legata sunt. Deniq; penu consumpta, uasa non debentur. sed & si penus cum uasis specialiter sit legata: uasa non debentur, uel consumpta penu, uel adempta. Si cui, quæ in promptuario sunt, legata fuerint: non omnis penus legata est. Item si quis solitus fructus suos uendere, penum legauerit: non omnia, quæ & promeritij causa habuit, legasse uidetur: sed ea sola, quæ in penu sibi separabat. quod si promiscue uti solebat: tunc quantum ad annum usum ei sufficeret, familiæq; eius, cæterorumq; quæ circa eum sunt, legato cedit. quod ferè (inquit Sabinus) euenit in personis mercatorum, aut quoties cella est olei & uini, quæ uenire solebant, in hæreditate relicta.

Nomen autem PENVS mihi traditum est omnibus generibus dictum. Si ita legetur PENVS, QVAE ROMAE SIT: utrum quæ est intra continentia, legata uidetur: an uero sola, quæ intra murum: & quidem urbes ferè omnes muro tenus finiri, Romam continentibus, & urbem Romam æque continentibus. Quod si urbana penus sit legata: omne, quod ubiq; est, legatum uideri, Labeo ait: & si in uilla sit urbis usus destinata. sicuti urbica ministeria dicimus, & quæ extra urbem nobis ministrare consueuerunt. Si autem extra urbem, Romæ tamen sit: sed & si in hortis sit urbi iunctis: idem erit dicendum. Si cui penus legata sit præter uinum: omnis penus legata uidetur, excepto uino. sed si ita sit scriptum, OMNEM PENVM PRAETER VINVM, QVOD ROMAE ERIT: sola penus, quæ Romæ est, legata uidetur. & ita etiã Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.

V. IDEM.

NON omne, quod bibitur, in penu habetur. alioquin necesse erit, ut & omnia medicamenta, quæ bibentur, contineantur. itaq; ea demum penoris esse, quæ alendi causa biberentur, quo in numero antidorum non est, & sanè uere Cassius sensit. sed quod quidam negauerunt, piper, & ligusticum, & carræum, & laser, & cætera huiusmodi in penu non esse: improbatum est.

VI. IDEM.

INstrumentum pistriini, item uniuersa uasa * coquinaria, in penu non continentur. *als. cinnatoria.

VII. SCAEVOLA.

PENVM MEAM OMNEM AD MATREM LIBERTOS QVE MEOS, QUI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. quæro. si tutores pupilli eam solummodo penum debent, quæ in cœnaculo sit, dicant: sint autem & in horreis amphoræ: an hæ quoq; debeantur: reaspondi. quidquid penoris usus causa ubicunq; habuisset, debent.

DE SVPELLECTILE LEGATA. Tit. X.

I. POMPONIVS.

Spellex est domesticum patrisfamilie instrumentum, quod neq; argento, aurove facto, uel uesti adnumeratur.

II. FLORENTINVS.

Id est res mobiles, non animales.

III. PAVLVS.

Spellectile legata hæc continentur. mensæ, trapezophora, delphica, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitra, toralia, mappa, uillosa, uasa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucernæ, trullæ. item uasa ahenea uulgaria, id est, quæ non proprie essent loco attributa. præterea capsæ, armaria. sed sunt, qui recte putant capsas & armaria (si librorum aut uestium, aut armorum gratia parata sint) nõ esse in spellectile: quia ne hæc quidem ipsæ res, quibus attributa essent, spellectilis instrumento cederent. Vitrea escaria & potoria in spellectile sunt, sicut fistilia: nec solû uulgaria, sed etiam quæ in precio magno sunt. Nam & pelues argenteas, & aquiminaria argentea, & mensas, & lectos inargentatos uel inauratos atq; gemmatos in spellectili esse, non dubitatur: usq; adeo, ut idem iuris sit, & si tota argentea uel aurea sint. De murrhinis & crystallinis dubitari potest, an debeant adnumerari in spellectili, propter eximium usum & precium. sed & de his idem dicendum est. nec interest, cuius materiae sint res, quæ sunt in spellectili. sed craterem argenteum nõ esse in spellectili, nec ullum uas argenteum, secundum Cascellij seueritatem, nondam admittentis spellectilem ar-
 *als. im- genteam hodie propter usum * imperitorû, si in argento relatum craterum delabrum sit argenteum, argenti esse uidetur, & error ius facit.

III. IDEM.

Instrumenti significatione rhedæ, & seliquastra in spellectili adnumerari solent.

V. IDEM.

De tapetis quæri potest, quibus subsellia & cathedraria inferni solent: utrum in ueste sint, sicut stragula, an in spellectile, sicut toralia, quæ proprie stragulorum non sunt? & hoc magis placuit, ea spellectile contineri. de tapetis autem uel linteis, quibus infernantur uehicularia, dubitari potest, an sint in spellectile. sed dicendum est, potius instrumenti uiatorij ea esse, sicut pelles, quibus inuoluuntur uestimenta: lora quoq; quibus hæc pelles constringi solent.

VI. ALFENVS.

Spel

Supellectilis eas esse res puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non habent. quare quæ ad artificij genus aliquod pertinerent, neq; ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent: supellectilis non esse. sed nec pugillares & codices in supellectile sunt.

VII. CELSVS.

Ab eo ait, originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legatione proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus usui forent. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat: instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet: ut (uerbi gratia) penum, argentum, uestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus. nec mirum est, moribus ciuitatis & usu rerum appellationem eius mutatâ esse. Nam fictili, aut lignea, aut uitrea, aut ærea deniq; supellectili utebantur. nunc ex ebore, atq; testudine, & argento: iam ex auro etiam, atq; gemmis supellectili utuntur. Quare speciem potius rerum, quàm materiam intueri oportet. Sed de his quidem, de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an argenti, an uestis sint: Seruius fatetur sententiâ eius, qui legauit, aspici oportere, in quam rationem eam solitus sit referre: uerum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, (utputa escarium argentum, aut pænulas, & togas) supellectili quis ad scribere solitus sit: non idcirco existimare oportere, supellectile legata ea quoq; contineri. non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait. nã quorsum nomina, (inquit) nisi ut demonstrant uoluntatē dicentis: equidem non arbitror quenquam dicere, quod non sentiat: ut maxime nomine usus sit, quo id appellari non solet. nam uocis ministerio utimur. Cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaauerit. Sed etiam si magno opere me Tuberonis & ratio & autoritas mouet: non tamen à Seruio dissentio, non uideri quempiam dixisse, qui non suo nomine usus sit. nam & si prior atq; potentior est, q̄ uox, mens dicentis: tamen nemo sine uoce dixisse existimatur: nisi forte & eos, qui loqui non possunt, conatu ipso & sono quodam *ἡὸν τῆ ἀνάγκης* dicere existimemus.

VIII. PAVLVS.

CVM quidam uxori suæ ita legauerat, DOMVM CVM IWRE SWO, ET OMNI INSTRUMENTO ET SUPELLECTILE: quærebatur, an uideretur & argentum escalæ & potorium legato contineri? Respondit. si quid in supellectile argenteum est: deberi. escalæ autem uel potorium argentum non deberi: nisi hoc q̄q; testatorē sensisse legatarius doceat.

IX. IDEM.

Legata supellectile, cum species ex abundantia per imperitiam enumerantur: generali legato non derogatur. Si tamen species certi numeri demonstratae fuerint: modus generi datus in his speciebus intelligitur. idem seruabitur instructo praedio legato, si quaedam species certum numerum acceperint. Supellectilis mensas esse cuiuscumque materiae (scilicet uel argenteas, uel argento inclusas) placet. nam & argenteos lectos, item argentea candelabra supellectili cedere, posterior aetas recepit: cum & Vlysses auro & argento lectum uiuentis arboris truncis inaedificatum ornasset, quem Penelope recognoscendi uiri signum accepit, ut uoluit Homerus. Supellectile sua omni legata, acceptum argentum pignori non continebitur: quia supellectilem suam legauit. utique si non in usu creditoris id argentum uoluntate debitoris fuit, sed repositum propter contractus fidem, ac restituendae rei uinculum.

X. IABOLENVS.

Questem omnem & res plurium generum supellectilis nomine expensum ferre solitus erat: is uxori supellectilem legauerat. recte negabant uestem legato cessuram, Labeo, Ofilius & Cascellius: quia non posset uideri uestis supellectilis appellatione contineri.

XI. IDEM.

Vasa aenea salientis aquae posita: item si quid aliud magis delictarum, quam usus causa paratum esset: non esse supellectilis, Labeo & Trebatius putant. Murrhea autem uasa & uitrea, quae ad usum edendi & bibendi causa parata essent, dicunt in supellectile esse.

XII. LABEO.

Quemadmodum urbanus seruus & rusticus distinguitur non loco, sed genere usus: ita urbana penus & supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum, aut peregrinum dirigenda est. multumque interest, penus & supellex ea, quae in urbe sit, an urbana legetur, uel promittatur.

XIII. MODESTINVS lib. II. responsorum respondit.

Nunquam ex eo, quod supellectilem legauit maritus testamentum: habitationem, in qua supellex fuit, legasse uidetur. Quare contra defuncti uoluntatem habitationem sibi mulierem uindicare, procul dubio est.

XIII. CALLISTRATVS.

Fundo legato, instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit. nam etiam domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit, quam si id ipsum ad usum nominatim expressum a testatore fuerit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS QVARTVS.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

SI alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi ne mundari aqua solet.

II. MARTIANVS.

SI quis libertis alimenta reliquerit: & si legati fuerint serui, & rogati legatarij manumittere: ad fideicommissum admittuntur, ut & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et licet ad fiscum bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur: præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transfissent.

III. VLPIANVS.

Solent iudices ex causa alimentorum libertos diuidere, quoties plures sunt hæredes: ne à singulis hæredibus minutatim alimenta petentes distringantur. quam diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos diuississet. Solent & unum eligere, per quæ alimenta præsentur, aut ex uoluntate defuncti, aut ex arbitrio suo. ut rescripta subiecta ostendunt. Exemplum libelli dati mihi à libertis Fasalijs mihi uobis, sciens ad exemplum istam rem pertinere: quia multi testamentis suis libertis præstare iubent necessaria, quæ quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures hæredes cœperunt per successionem existere. qua de causa puto uos recte facturos: si conuocatis Fasalijs hæredibus procuratoribusue eorum, constitueritis cui & cæteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta præsentur. debet autem is, qui accipiet, cauere eis, qui dabunt, se redditurum, ut quisque ex libertis decesserit, alioue quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio.

Diuis Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit. Consules, uocatis his, à quibus uobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constituerit: uel omnes ab uno, uel facta pro rata distributione, quid & à quibus percipiatis, decernent. fiscus etiam, si eo nomine quid ab eo uobis debebitur, id exemplum sequetur. Iam nunc sciatis, partis eorum,

FF iij qui

qui soluendo esse defierint, nō pertinere ad onus reliquorum hæredū.

III. MODESTINVS.

Tοῖς τε ἀπελευθέροις, ταῖς τε ἀπελευθέροις μου, οὓς ἔωξα, ἔντε τῆς διαθήκης, ἔντε τῶ καὶ κίλλω ἠλευθέρωσα ἢ ἠλευθέρωσα: δοῦναι βούλομαι τὰ ἐπιχρῆσις χωρία, ἐπὶ τῶ καὶ ὅσα ζωῶν μου ἔλαμβανον, ἐπικεῖσθαι αὐτοῖς κιβωρίου καὶ βεσιαρίου ὀνόματι. **Quæro, quā habeat significationem: utrū ut ex prædijs alimenta ipsi capiant: an uero ut præter prædia, & cibaria, & uestiaria ab hærede percipiant: & utrum proprietas, an ususfructus relictus sit? & si proprietas relictā sit, aliquid tamen superfluum inueniatur in re ditibus, quā est in quantitate cibariorum & uestiariorum: an ad hæredem patronæ pertineat: & si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstitēs pertineat? & an die cedente fidei commissi, morientium libertorū portiones ad hæredes eorum, an testatoris decurrant? Modestinus respondit. uidetur mihi ipsa prædia esse libertis relictā, ut pleno dominio hæc habeant, & non per solū ususfructum. & ideo & si quid superfluū tam in re ditibus, quā in cibarijs erit: hoc ad libertos pertinet. Sed & si decesserit fideicommissarius ante diē fideicommissi cedentem: pars eius ad cæteros fideicommissarios pertinet. post diem autē cedentem si qui mortui sint: ad suos hæredes hæc transmittent. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusq; suis cibaria & uestiaria à liberis eisdemq; hæredibus præstari iussit, nulla conditione addita. **Quæro. an si sine patroni liberis ijdem liberti agant, cibaria & uestiaria accipere possint? Modestinus respōdit. nihil proponi, propter qd' petitio eorū, quæ testamento pure legata sunt, nō cōpetat.****

V. IDEM.

Verba testamenti. OMNIBVS LIBERTIS MEIS CIBARIA PRÆSTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO: NON IGNORANTES, QVOS EX HIS CHAROS HABVERIM. Item alio loco. PROTIVM, POLYCHRONIVM, HIPPIATIVM COMMENDO, ET VT VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS PETO. **Quæro, an omnibus cibaria debeant dari: an his tantum, quos cōmendauit, & cum hæredibus esse iussit? Modestinus respondit. omnibus libertis cibaria relictā proponi: quorū modus uiri boni arbitrio statuendus sit.**

VI. IABOLENVS.

Legatis alimentis, cibaria, & uestitus, & habitatio debetur: quia si ne his ali corpus non potest. cætera, quæ ad disciplinam pertinet, legato non continentur.

VII. PAVLVS.

Nisi aliud testatorem sensisse probetur.

VIII. PAPINIANVS.

Pecuniæ

Pecuniæ sortem alimentis libertorum destinaram, unum ex hæredibus secundum uoluntatem defuncti præcipientem, cauere non esse cogendum, ex persona deficientium partes cohæredibus restitui, placuit. ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum, nec indebiti competet actio, nec utilis dabit. Diuersa causa est eius, cui legatorum diuisio mandatur. nam ea res præsentem ac momentariam curam iniungit. alimentorum uero præbendorum necessitas oneribus mensuris atq; annuis, uerecundiam quoq; pulsantibus, adstringit.

IX. IDEM.

Alio hærede instituto, ita scripsit. A' TE PETO CAI SEI QUID QUID EX HAEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS MEIS ALUMNIS DES SINGVLIS DENOS AVREOS, EANDEM QVE SVMMAM PENES TE ESSE VOLO, CVIVS EX INCREMENTO EOS ALERE TE VOLO, RELIQVVM RESTITVES NVMERIO COLLIBERTO NOSTRO. Respondi. quamuis distrahere bona Caius Seius, alio scripro hærede, non possit: tamen eum, alumnis relictam pecuniam ut seruet, ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum: quando de superfluo probari nõ potest. Eum quoq; libertũ inter eos, quibus cibaria, item uestiaria patrona, quæ uiua præstabat, reliquit: recte fideicommissum petiturum existimaui, qui annuos uiginti aureos & mensuru frumentum atq; uinum acceptauit.

X. IDEM.

Cum unus ex hæredibus certam pecuniã præcipere iussus esset, de cuius sorte libertis alimenta præstaret: hæredem quoq; hæredis ad præceptionem admitti placuit. si tamen plures hæredes hæres haberi intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere. quid enim si cæteros hæredes suos euitauit, & quietã ac uerecundam, atq; etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit: & ideo ab omnibus hæredibus hæredis alimenta præstabunt.

Verbis fideicommissi pure manumisso præteriti quoq; temporis alimenta reddenda sunt: quamuis tardius libertatem recuperauerit, nec hæres moram libertati fecerit. tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis.

Alimentis uiri boni arbitrato filia relictis, ab hærede suo pro modo legata dotis, quam solam pater exhæredata filia nubenti dari uoluit, atq; pro incrementis ætatis eam exhibendã esse respondi, non pro uiribus hæreditatis.

XI. PAVLVS.

Is, cui alimenta relicta fuerant, in metallũ dånatus, indulgentia principis restitutus est. respondi. eũ & præcedentiũ annorũ recte cepisse alimenta, & sequentium debere ei.

Idem

XII. IDEM.

LVcius Titius libertis suis cibaria & uestiaria annua certorum numerorum reliquit, & posteriore parte testamenti ita cauit. EIS OBLIGATOS OB CAUSAM FIDEICOMMISSI FUNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. quæsitum est. an si quanto minores reditus peruenerint, quæ est quantitas cibariorum & uestiariorum, hæredes ad supplendum eam onerari non debeant: uel si alio anno exceßerint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint? Paulus respondit. cibaria & uestiaria libertis defuncti integra deberi: neque ex eo, quod postea præterita his pignoris iure testator obligare uoluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent: minuisse eum, uel auxisse ea, quæ reliquerat, uideri.

XIII. SCAEVOLA.

CAio Seio trecentos aureos legauit, ut ex usuris eius summæ libertis cibaria & uestiaria præstaret, quæ statuerat. codicillis autem eandem summam ueluit dari Caio Seio, sed dari Publio Mæuio uoluit. quæro, an libertis fideicommissum debeat Mæuius? respondi. Mæuius (nisi aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi à testatore iniunctum) uideri secundum uoluntatem testatoris recepisse ea onera, quæ adscripta erant ei summæ, quæ in eum codicillis transferebatur. Imperator Antoninus Pius libertis Sextæ Basilicæ. Quamuis uerba testamenti ita se habeant, ut quoad cum Claudio Iusto morati essetis, nobis alimenta & uestiaria legata sint: tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretor, ut post mortem Iusti eadem uobis præstari uoluerit. respondi. eiusmodi scripturam ita accipi, ut & necessitas alimentis præstandis perpetuò maneat. Itē consultus de tali scriptura, ET TECVM SINT SEMPER VOLO. quæro. cum manumissi ab hærede, cum quo morati diu sint, sed ob grauiorem seruitutem ab eo discesserint: an alimenta his debeantur, quæ negauit se præstare, nisi uice seruitutis his uterentur? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, deberi.

XIII. MODESTINVS.

MEla ait, si puero uel puellæ alimenta relinquatur, usque ad pubertatem deberi. sed hoc uerum non est. tam diu enim debentur, donec testator uoluit: aut si non pareat, quid sentiat, per totam uita suæ debentur. certe si usque ad pubertatem alimenta relinquuntur: si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, uelit sequi: sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum & octauum, puellæ usque ad decimum quartum annum alantur. & hanc formam ab Hadriano datam obseruandam annuam alantur. noster rescripsit. sed & si generaliter pubertas non sic definiatur: tamen pietas

pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse obseruandum, non est inciuile. Sed si alimenta, quæ uiuus præstabat, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus erat. quare & si forte uarie præstiterit: eius tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum eius morti fuit. quid ergo, si cū testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore, uel contra: ad hoc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ nouissima fuit. **Qui-**dam libertis suis, ut alimenta, ita aquam quoque per fideicommissum reliquerat. consulebar de fideicommisso: cum in regione Africæ, uel forte Aegypti ea res agi proponeretur, ubi aqua uenalis est. dicebam igitur esse emolumentum fideicommissi: siue quis habens cisternas id reliquerit, siue non: ut sit in fideicommisso, quantā quis sibi esset aquā comparaturus: nec uideri inutile esse fideicommissum, quasi seruitute prædij non possessori uicinæ possessionis relicta. nam & si haustus aquæ, ut pecoris ad aquam adpulsus, est seruitus personæ: tamē ei, qui uicinus non est, inutiliter relinquitur. in eadem caussa erunt gestandi, uel in tuo uuas premendi, uel aræ tuæ ad frumēta ceteraque legumina exprimenda utendi. hæc enim aqua personæ relinquitur.

XV. SCAEVOLA.

A Filio hærede codicillis Seia decem reliquit, & alumno his uerbis. MAEUIO INFANTI ALUMNO MEO QUADRINGENTA DARI VOLO, QUAE PETO A TE SEIA SVSCIPIAS, ET VSVRAS EIVS QVINCVNCES IN ANNUM VSQVE AD VICESIMVM AETATIS PRAESTES, EVMQUE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. quæsitum est, an Seia, post quàm legatum suum accepit, si noluerit pecuniā alumno relictam suscipere, uel in suscipienda ea cessauerit: onera alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit agnoscere? respondi. secundū ea, quæ proponerentur, compellendam præstare, cui fideicommissum sit. Idem quæsiit, an hæres quoque Seia in annos uiginti alimenta præstare debeat? respondi, debere. Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his cibaria præstari iussit in hæc uerba. EISQUE MANCIPIIS, QUAE SVpra LEGAUI, CIBARII NOMINE AB HAEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO, QUAE ME VIVO ACCIPIEBANT. quæsitum est. cum uiuo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custode prædij: an hæres quoque eius temporis, id est messis & arearum, cibaria concubinæ promancipiis rusticis præstare debeat? respondi. eum, cuius notio est, æstimaturum. CLAVDIVS. merito. nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legauit: non debebuntur

eius temporis, de quo quæsitum est, cibaria. uerum si uelut in ministerium urbanum ab his transferentur: debentur. Titia decedens testamento ita cauit. OMNIBVS LIBERTIS LIBERTABVS QVÆ MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QVÆ VIVA PRAESTABAM, DARI PRAESTARI QVÆ VOLO. quæsitum est. cum tribus solis eo tempore, quo ea uixit (sicut rationibus continebatur) cibaria & uestiaria præstiterit: an hæres eius à cæteris quoq; libertis conueniri possit: an uero tantum tribus sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria & uestiaria accepisse reperiuntur: respondit. ab omnibus.

XVI. IDEM.

Alimenta & uestiaria libertis suis dedit. quæsitum est, an quia nominatim à Moderato uno ex hæredibus iussit testator: solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati hæredes eius: respondit. etiã hæredes teneri. Libertis libertabusq; item quos quasq; testamento codicillisq; manumiserat, alimenta Commoda, quæ uiua præstabat, dari iusserat. ite omnibus libertis libertabusq; fundos. quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat ita ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ: epistola etiam emissa ad ordinem ciuitatis, unde oriunda erat, petierat, uti publice, quod mendicus esset, salaria ei præstarentur: manifestando literis suis, eum suum esse libertum: respondit. eum, cuius notio est, æstimaturum: ut siquidem uiua ea ei præstabat, nihilominus ad fideicommissum admitteretur: aliter uero, non. Basilicæ libertæ decem dedit, quæ apud Epictetum & Callistum libertos esse uoluit: ut cum fuerit Basilica annorum uiginti quinque, cum usuris quincuncibus restituerentur: ita, ut ex usuris aleretur, prout ætatem ampliaret. quæsitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusq; cibaria & uestiaria & habitatio nem reliquit, etiam Basilicæ deberentur: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non deberi: nisi hoc quoq; ei datû probaretur. C L A V D I V S. quia destinauerat alimentis eius usuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegauerat. Qui societatem omnium bonorum suorum cû uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem & nepotem ex filio æquis partibus hæredes reliquit, & ita cauit. ITEM LIBERTIS MEIS, QVOS VIVVS MANVMISI, EA QVÆ PRAESTABAM, DARI VOLO. quæsitum est. an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisq; & communes liberti facti sunt: ea, quæ à uiuente percipiebant, solita ex fideicommissio percipere possint: respondit. non amplius, quàm quod uir pro sua parte præstabat, deberi.

XVII. IDEM.

Seruos

Servos ad custodiam templi reliquerat, & his ab hærede legauerat
 His uerbis. PETO FIDEI QVE TVAE COMMITTO, VT DES, PRAE-
 STES IN MEMORIAM MEAM PEDISSEQVIS MEIS, QVOS AD CV-
 RAM TEMPLI RELIQVI, SINGVLIS MENSTRVA CIBARIA, ET AN-
 NVA VESTIARIA CERTA. quæsitum est. cum templum nondum esset
 exstructum: ex die mortis, an uero ex eo tempore, quo templum expli-
 citum fuerit, percipere serui legatum debeât: respondit. officio iudicis
 hæredem cõpellendum, seruis relicta præstare, donec templû exstrue-
 retur.

XVIII. IDEM.

Libertis, quos testamento manumiserat, alimentorû nomine, men-
 struos decem legauerat. deinde codicillis generaliter omnibus li-
 bertis menstruos septê, & annuos uestiarij nomine denos legauit. quæ-
 situm est, ex testamento, an ex codicillis libertis fideicommissum hæ-
 redes præstare debeant: respondit. nihil proponi, cur non ea, quæ codi-
 cillis data proponerentur, præstari deberent. nam & ab his, quæ testa-
 mento cibariorû nomine legata essent, recessum esse propter ea, quæ
 codicillis relicta sunt. Manumissis testamento cibaria annua, si cum
 matre morabûtur, per fideicommissum dedit. mater filio triennio su-
 peruixit: neq; cibaria, neq; uestiaria eis præstitit, cum in petitione fidei-
 commissi liberti cessarent. Sed & filia, postea quàm matri hæres existi-
 tit, quoad uixit, annis quatuordecim de ipsidem soluendis interpellata
 non est. quæsitum est, an post mortem filia à nouissimo hærede pete-
 re possint, & tam præteriti tẽporis, quàm futuri, id quod cibariorû no-
 mine & uestiarij relictum est: respondit. si conditio existitisset: nihil pro-
 poni, cur non possent. Ab hæredibus Stichum manumitti uoluit,
 eiq; si cum Seio moraretur, cibaria & uestiaria præstari à Seio. deinde
 hæc uerba adiecit. A TE AVTEM SEI PETO, VT CVM AD ANNUM
 VICESIMVMQVINTVM PERVENERIS, MILITIAM EI COMPARES:
 SI TAMEN TE ANTE NON RELIQUERIT. quæsitum est. Sticho sta-
 tim libertatem cõsecuto, prius autem defuncto Seio, quàm ad annum
 uicesimumquintum perueniret: an ab his, ad quos bona Sei peruene-
 rûnt, militia Sticho comparari debeat: & si placet deberi: utrum statim
 militia comparanda sit, an eo tempore, quo Seius annos uiginti quinq;
 expleturus fuisset, si superuixisset: respondit. cum placeat comparan-
 dam: non ante deberi, quàm id tempus cessisset. Postumis hæredi-
 bus institutis, & patre, & matre: substitutione facta, actores manumi-
 sit, & peculia eis legauit, & annua, & certis libertis suis legata, & alijs ex-
 teris plura. deinde post testamentum factum nata filia, codicillis ita ca-
 uit. SI QUID IN TESTAMENTO, QVOD ANTE HOC TEMPVS FE-
 CI, LEGAUI, CVI DARE VOLVI: PETO AB HIS, VTI TERTIAM PAR-

TEM PECVNIAE FILIAE MEAE REDDANT. secundis aut tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus à parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum singulis in numo, praeter cibaria & uestiaria, dari uoluit. quaesitum est. cum superuixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decessisset, & fideicommissum datum eidem de restituenda tertia parte ad haeredes suos transmississet: an etiam cibariorum & uestiariorum tertiae partes ei per fideicommissum datae esse uideantur? respondi. non uideri. Idem quaesitum, an eorum, quae codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertia pars ad filiam pertinet debet? respondi, non debet. Idem quaesitum, an alterum tantum à substituto legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum computari debeat: ut duae partes quantitatis debeat, propter codicillos, qui tertiam partem legatorum ad filiam suam pertinere uoluit? respondi. integrum ex tabulis substitutionis debet. Cibaria & uestiaria per fideicommissum dederat, & ita adiecerat. QVOS LIBERTOS MEOS, VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IUBEBO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOPHAGVM MEMORIAM MEAM QVOTANNIS CELEBRENT. quaesitum est. uni ex libertis, qui à die mortis neque ad haeredes accesserit, neque ad sepulchrum morari uoluerit, an alimenta praestanda sunt? respondi, non praestanda.

XIX. IDEM.

TESTAMENTO ita cautum fuit. LIBERTIS MEIS CIBARIA, QVAE QVAE QVAE ALIA PRAESTABAM, AB HAEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO. unus ex libertis ex uoluntate patroni negotij sui gratia quadriennio ante diem mortis absuit, ex hac causa cibaria, quae ante acceperat, mortis tempore non accepit. cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & alijs, quos uiuus manumiserat, legatum quinque dederat. quaesitum est, an isti quoque cibaria & reliqua, quae caeteris libertis legata sunt, debeantur? respondi. cur non?

XX. IDEM.

STICHVS NVTRICIS MEAE NEPOS LIBER ESTO. CUI DECEMBUS ANNOS DARI VOLO. qui deinde interpositis nominibus eidem Sticho cotubernalem eius & libertos legauit. his quae uiuus praestabat: deinde alio capite libertis omnibus quae uiuus praestabat, dari iussit. quaero, an Stichus, praeter suum legatum, & alimenta percipere possit? respondi. secundum ea, quae proponerentur, non posse. Item cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit à republica, & ex praedictis, quae ei legauit, dari uoluerit: quaero, Stichus cotubernali & libertis, utrum ab haerede instituto, an à republica diaria & uestiaria, quae uiuus

uius dabat, præstari debeant? respondi. posse benigna uoluntatis interpretatione dici, his quoq; à republica præstanda. Titia usumfructu fundi legauit Mæuio, eiusq; fidei cōmisit, ut ex reditu fundi legati præstaret Pamphilæ & Sticho annuos cētenos numos, quoad uiueret. quæro, an mortuo Mæuio hæres alimēta debeat? respondi. nihil proponi, cur debeant præstari ab hærede Titia, sed nec ab hærede legatarij: nisi id testatrix manifeste probetur uoluisse etiam finito usufructu præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret. Mater filio hærede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo suo dedit. eidem cibariorum nomine legauit quinos aureos, & uestiarij in singulos annos quinquagenos, si cum filio eius moraretur. quæro. filio eius defuncto, an alimenta deberentur? respondi. si conditioni paruisset: deberi etiam post mortem.

XXI. VLPIANVS.

Darijs relictis, neq; habitationem, neq; uestiarium, neq; calceariū deberi, palam est: quoniam de cibo tantum testator sensit.

XXII. ABVRNIVS VALENS.

Cum alimenta per fideicommissum relicta sunt, non adiecta quantitate: ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare. deinde quid cæteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit: tunc ex facultatibus defuncti, & charitate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debet. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, is testamento uineas cum hac adiectione reliquerat. *VT HABEANT, VNDE SE PASCANT.* si pro alimentis uineas reliquisset: non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quàm si testamenti obligatione hæredes liberassent: aut si id ommissum fuisset, & postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutū hæredem futurum: scilicet si non minus ualent uineæ, quàm alimentorum æstimatio. illam autem adiectionem, *VT HABEANT, VNDE SE PASCANT,* magis ad causam prælegandi, quàm ad usumfructum constitutum pertinere.

XXIII. LABEO *lib. 27. §. hoc uis.*

Rogatus es, ut quendam educes. ad uictum necessaria ei præstare cogendus es. *PAVLVS.* cur plenius est ergo alimentorum legatum, ubi dictum est, & uestiarium & habitationem contineri? imò ambo exæquanda sunt.

DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, OR-

namētis, unguentis, ueste, uel uestimentis, &

statuis legatis.

Tit. II.

GG iij

Pom-

I. POMPONIVS.

Salij uestimēta, alij uestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus, & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. idem & cū alteri munitus muliebris, alteri argentum omne legatum est, de argento, quod in mundo esset. idem, si duæ statuae marmoreæ tibi, & deinde omne marmor legatū esset: præter duas, nulla statua marmorea legata est tibi. idem de urbanis seruis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. Cui certum pondus argenti dare hæres iussus est: ei pecuniam numeratam dando ipso iure liberatur: si in ea pecunia eadem aestimatio fuerit. quod ita uerum est, si non certum genus argenti legatum sit.

II. AFRICANVS.

Qui tibi mandauerat, ut ornamenta in usum uxoris suæ emereres, eidem uxori (ut ad solet) legauit, quæ eius causa parata erant. tu deinde post mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti. non debentur mulieri: quoniam ea uerba ad mortis tempus referuntur. at si uiuente testatore, muliere autem mortua emeris: non ineleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse: quando non possit uere dici, eius causa paratum uideri, quæ prius decessit. eadem dicenda erunt, & si uiuat quidem mulier, sed diuerterit, & quærat, an post empta ei debeantur, quasi non uideantur uxoris causa parata.

III. CELSVS.

Vuxori legauit, quæ eius causa parata sunt, & ante mortem diuerterit. non deberi: quia adempta uideantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est. nam potest nec repudiante adimere uoluisse.

III. PAVLVS.

Cum quidam libertum suum in Asiam misisset ad purpuras emendas, & testamento uxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpuram uiuo eo libertus emisset, Seruius respondit.

V. AFRICANVS.

Apuđ Pamphilium libro secundo quæstionum ita scriptum est. si mulier mandauerit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emereres: si tu post mortem eius, cum putares eam uiuere, emeris: Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legauerat. ORNAMENTA, QUÆ MIBI CAUSSA PARATA SVNT, ERVNT VE. non enim eius causa uideri parata esse, quæ iam mortua ea empta fuerint.

VI. MARCELLVS.

SEia ab hærede Publio Mæuio ita legauit. ANTONIAE TERTYLAÆ DO LEGO AVRI PONDO TOT, ET VNIONEM CVM HYACINTHIS

CINTHIS. postea unionem soluit, neq; ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. quæro, an hæres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quæ in hæreditate non est, præstare debeat? Marcellus respondit, non debere. Item quæro, si probari possit, Seiã uniones & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis alijs gemmis & margaritis, conuertisse: an hos uniones, uel hyacinthos petere possit, & hæres compellatur ornameta posteriori eximere, & præstare? Marcellus respondit, petere nõ posse, neq; enim fieri posse, ut legatum uel fideicommissum durare existimetur, cū id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanferit, & quodammodo extinctū sit: ut interim omittat, quod etiam dissolutione ac per mutatione tali uoluntas quoq; uideatur mutata.

VII. IDEM.

Lucius Titius testamento ita scripsit. HAEREDEM MEVM VOLO, FIDEI'QVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS. quæro, an legatum ualeat? Marcellus respondit, ualere: & operis, cæterorumq; quæ ibi testator ponit uoluerit, legatum ad patriam pertinere. intelligi enim aliquod inde ciuitati accedere ornamentum.

VIII. PAVLVS.

Si ita legatum esset, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM DAMNAS ESTO DARE: id legatum uideretur, quod testamenti tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligitur, si aliud comprehensum non sit. nam cum dicit, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM: hac demonstratione MEVM præsens, non futurum tempus ostendit. idem est, & si quis ita legauerit, SERVOS MEOS.

IX. IDEM lib. V. ad Plautium.

Plautius mulier ita legauit. QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, TITIAE VESTEM, MVNDVM, ORNAMENTA QVE MVLIBRIA DAMNAS ESTO DARE. Cassius ait. si non appareat, quid sensisset: omnem uestem secundum uerba testamenti legatã uideri. Paulus. idem Labolenus scribit: quia uerisimile est (inquit) testatricem tantum ornamentorum uniuersitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset. accidere eo, quod illa demonstratio MULIBRIA neq; uesti, neq; mundo adplicari, salua ratione recti sermonis, possit.

X. MODESTINVS.

Cum certum auri uel argenti pondus legatum est, si non species designata sit: non materia, sed precium præsentis temporis præstari debet.

XI. POMPONIVS.

Quintus Mutius ait. si paterfamilias uxori uas, aut uestimentum, aut quippiam aliud ita legauit, QVOD EIVS CAVSSA EMPTVM PARATVM VE EST: id uidetur legasse, quod magis illius, q̄ communis usus causa paratum esset. POMPONIUS. sed hoc uerum est, non solum si ipsius uiri & uxoris, sed etiam si liberorum eius, aut alterius alicuius cōmunis usus fuerit. id enim uidetur demonstrasse, quod proprio usui uxoris paratum sit. sed quod Quintus Mutius demonstrat, uas, aut uestimentum, aut quid aliud: efficit, ut falsa sint, quæ subiecti- mus. multum enim interest, generaliter, an specialiter hæc legentur. nam si generaliter, ueluti QVÆ VXORIS CAVSSA COMPARATA SVNT: uera est illius definitio. si uero ita scriptum fuerit, VESTEM MEAM ILLAM PURPUREAM, ut certam demonstraret: licet adiectū sit, QVÆ EIVS CAVSSA EMPTA PARATA VE EST, & neq; empta, neq; parata, neq; in usum ei data sit: legatum omnimodo ualeat: quia certo corpore legato, demonstratio falsa posita non perimit legatum. ueluti si ita scriptum sit, STICHVM, QVEM EX VENDITIONE TITII EMITAM & si neq; emit, aut ex alia uenditione emit: legatum nihilominus ualeat. Planè si ita legatum fuerit, VASA, aut VESTIMENTA, aut QVÆ VXORIS CAVSSA PARATA SVNT: tunc æque erit uera Quinti Mutij sententia. quo casu sciendum est, etiam si alienæ res hæ fuerint, quas putauit testator suas esse: hæredem teneri, ut eas det.

XII. PROCVLVS.

Si quis legauerit aurū, gemmas, margaritas, quæ in eo auro essent: etiam id aurum, cui neq; gemmæ, neq; margaritæ inessent, legasse uidetur.

XIII. PAPINIANVS.

Si imaginem legatam hæres derasit, & tabulam soluit: potest dici, actionem ex testamento durare: quia imaginis legatum, non tabulæ fuit.

XIIII. SCAEVOLA.

Vxori quis legauit his uerbis, MVNDVM MVLIBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QUIDQVOD VIVVS DEDI, DONAUI, EIVS CAVSSA COMPARAUI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. quæ situm est, an carrucha dormitoria cum mulis, cum semper uxor usa sit, ei debeatur: respondit. si eius usus causa habita esset: deberi. Idem quæ sit, an ex eadem clausula uestis, quam ancillis, uel leſicarijs eiusdem uxoris suæ comparauerat, uel fecerat, præstanda esset: respondit, præstandam.

XV. POMPONIUS.

Si statuam legauero, & postea ex alia statua brachium ei adiecero: omnimodo statua à legatario uindicari potest.

XVI. SCAEVOLA.

Species auri & argenti Scia legauit, & ab ea petijt in hæc uerba. A te Scia

TE SEIA PETO, VT QUIDQVĪD TIBI SPECIALITER IN AVRO ET ARGENTO LEGAVI, ID, CVM MORIERIS, REDDAS, RESTITVAS IL- LI ET ILLI VERNIS MELIS: QVARVM RERVM VSVSFRVCTVS, DVM VIVES, TIBI SVFFICIENT. quæsitum est, an usufructus argenti & auri solus legataria debeat: respondit. uerbis, quæ proponerentur, proprietatem legatam, addito onere fideicommissi.

XVII. IDEM.

Filiam in potestate patris manentem mater scripsit hæredem, eiq; patrem Mauium substituit, & ita scripsit. QVISQVIS MIHI HAB- RES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA O- MNIA, AVRVM, ARGENTVM, ET VESTIMENTA, QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIAE MEAE RESERVENTVR. quæ situm est. cum filia recusante, pater ex substitutione hæres exstitisset, & intestatò decessisset, filia autem bonis eius abstineret: an fideicom- missum petere possit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, uideri utiliter patris fidei commissum. CLAVDIVS. quoniã uerbo ser- uandi, quod scriptum est, uideri in id tempus dilatũ fideicommissum, quo sui iuris futura esset ea, cui dabatur.

XVIII. VLPĪANVS.

Si gemma ex anulo legetur, uel alia materia iucta, uel emblemata: recte legantur, & separantur, & præstanda sunt.

XIX. SCAEVOLA.

Qui uxori suæ legauerat bonorum suorum decimam, & manci- pia, & species argenti, quas expresserat: eidem anulos, & uestem reddi ab hæredibus petit, quasi propria uxoris fuissent. quæsitum est, si uxoris non fuerint: an præstari ex causa legati deberent: respondi. le- gandi animo dedisse ea uideri: nisi contrarium ab hærede probetur.

Idem testator fideicommissit uxori, ut quidquid ad eam ex testamen- to eius peruenisset, alumno communi restitueret. quæsitum est, an eti- am ea, quæ propria uxoris suæ fuisse testator sciuit, eiq; reddi præce- pit, alumno præstare debeat: respondi. si propria fuissent, non deberet si legato acquirerentur, debere. Mulier testamento, & postea codi- cillis multas species uestis, argenti, quas uel ipsa se confecisse, uel habe- re significauit, specialiter per fideicommissum reliquit. quæsitum est, an non alia legatarijs cederent, quàm quæ in hæreditate essent inuentæ: respondi. eas cedere, quæ inuentæ essent.

XX. VLPĪANVS.

CVM aurum & argentum legatum est, quidquid auri argentiq; re- clitum est, legato continetur: siue factum, siue infectum sit. pecu- niam autem signatam placet eo legato non contineri. proinde si cer- tum

HH tum

tam pondus auri sit legatum, uel argenti: magis quantitas legata uide-
 tur, nec ex uasis tanget. sed si argenti facti pondo centum sint legata:
 ex facto argento debetur legatum. unde est quaesitum apud Celsum,
 an & uascula possit separare: & scripsit, uascula non separaturum, licet
 ei optio fuerit relicta. idem Celsus libro decimo octauo quaestionum
 quaerit. si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeat,
 ut sic adpendantur: & Proculus & Celsus aiunt, exempto plumbo ad-
 pendendi debere. nam & emptoribus replumbata adsignantur, & in ratio-
 nes argenti pondus sic defertur. quaesententia habet rationem. Pla-
 ne si cui uascula argentea, utputa lances quadratae sint legatae: plum-
 bum, quo continentur, eum sequetur. Simili modo quaeritur, si cui ar-
 getum legetur, an emblemata aurea, quae in eo sunt, eum sequantur:
 & Pomponius libro quinto ex Sabino distinguit: multum interesse,
 certum pondus ei argenti facti legetur, an uero argentum factum. si pon-
 dus: non contineri. si argentum factum: contineri, quoniam argento
 cedit, quod ad speciem argenti iunctum est, quemadmodum clauus au-
 rei & purpurae pars sunt uestimentorum. Idem Pomponius libris
 epistolarum. & si non sunt clauus uestimentis confuti: tamen ueste lega-
 ta contineri. item Celsus libro decimo octauo digestorum, commenta-
 riorum septimo scribit. auro legato, ea, quae inaurata sunt, non debent
 sed nec aurea emblemata, quae in apsidibus argenteis essent. an autem auri
 appellatione anuli aurei contineantur, quaeritur. & Quintus Saturninus
 libro decimo ad edictum scribit contineri. lectum plane argenteum, uel
 si qua alia supellex argentea sit, argenti appellatione non continetur,
 si numero argenti habita non est: ut in iunctura argentea scio me dixisse,
 quod non in argentario paterfamilias ponebat. sed nec candelabra, nec
 lucernae argenteae, uel sigilla, quae in domo reposita sunt, uel imagines
 argenteae argenti appellatione continebuntur: nec speculum parieti
 adfixum, uel etiam quod mulier mundi causa habuit: si modo non in
 argenti numero habita sunt. Argento facto legato, Quintus Mutius
 ait, uasa argentea contineri. ueluti parapfidas, acetabula, trullas, pelues,
 & his similia: non tamen quae supellectilis sunt. Sed si uasa sint legata:
 non solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant edendi bibendique
 causa paratum: sed etiam, quae aliquid sustineant. & ideo scutellas, uel
 promulsidaria contineri. Repositoria quoque continebuntur. nam uaso-
 rum appellatio generalis est. dicimus enim uasa & uinaria & naualia.
 Infecti autem argenti appellatio rudem materiam continet, id est,
 non factam. quid ergo, si coeptum sit argentum fabricari, nondum ta-
 men perfectum: utrum facti, an infecti appellatione contineatur, dubi-
 tari potest. sed puto magis facti, certe si iam erat factum, sed caelabatur:
 facti

facti appellatione continebitur. an & cælati continebitur, quod cælati
cepit & puto contineri: si cui forte cælatum sit argentum legatum.

Si cui escarium argentum legatum sit: solum debebitur, quod ad
epulandū in ministerio habuit, id est ad esum & potū. unde & de aqui-
minario dubitatum est & puto contineri. nam & hoc propter escā pa-
ratur. certe si cacabos argenteos habebat, uel miliarium argenteum,
uel sartagine, uel aliud uas ad coquendum: dubitari poterit, an esca-
rio contineatur. & hæc magis *coquinarij instrumenti sunt. Per- *als. coa
ueniamus & ad gemmas inclusas argento auroq; & ait Sabinus, auro cinatori
argento cedere. ei enim cedit, cuius maior est species. quod recte ex-
pressum est. semper enim, cum quærimus, quid cui cedat, illud specta-
mus, quid cuius rei ornādæ causā adhibeatur: ut accessio cedat princi-
pali. cedant igitur gemmæ phialis, uel lancibus, inclusæ auro argentoq;
sed & in coronis mensarū gemmæ coronis cedent, ut hæc mensis. & in
margaritis quoq; & auro idem est. nam si margaritæ auro ornandi gra-
tia adhibitæ sunt: auro cedunt. si contra: aurū margaritis cedit. idem &
in gemmis anulis inclusis. Gemmæ autē sunt pellucidæ materiæ, quas
(ut refert Sabinus libris ad Vitellium) Seruius lapillis eò distingue-
bat, quod gemmæ essent pellucidæ materiæ, uelut smaragdi, chry-
solithi, & amethysti. lapilli autem contrariæ superioribus naturæ.
ut obsidiani, ueientani. margaritas autem nec gemmis, nec lapillis
contineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait: quia concha apud ru-
brum mare & crescit & coalescit. murrhina autem uasa in gemmis nō
esse, Cassius scribit. Auro legato, uasa aurea continentur: & gemmis,
gemmea. secundum hoc siue gemmæ in aureis sint uasis, siue in ar-
genteis: auro argentoq; cedent: quoniā hoc spectamus, quæ res cuius
rei ornādæ causā fuerit adhibita, non quæ sit preciosior.

XXI. PAULVS.

Si ut habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tunc au-
rum gemmis cedere dicimus.

XXII. POMPONIVS.

In argento potorio utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit: an etiā
id, quod ad præparationem bibendi comparatum est, ueluti colū ni-
uarium, & urceoli: dubitari potest. sed propius est, ut hæc quoq; insint.

Unguentis legatis, non tantum ea legata uidentur, quibus unguimur
nolupratis causā, sed & ualerudinis: qualia sunt, commagena, gleuci-
na, crimina, rhodina, è myrrha quoq; tum nardinū purū, hoc quidem
etiam, quo elegantiores sint & mundiores, unguuntur foemina. Sed
de aquiminario Cassius ait, consultum se respondisse: cum alteri argen-
tum potorium, alteri escarium legatum esset: escario cedere.

XXIII. VLP IANVS.

Vestimenti id est, quod detextum est, & si desertum non est, quod in tela est nondum detextum, contextum appellatur. si quis igitur ueste legauerit: neq; stamen, neq; subtegmen legato continebitur.

XXIII. IDEM.

Vestis, an uestimenta legentur, nihil refert. Vestimentorum sunt omnia lanea, lineaq; uel serica, uel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniñciendi, incubandiue causa parata sunt, & quæ his accessionis uice cedunt: quæ sunt infixæ picturæ, clauicq;, qui uestibus insuuntur. Vestimenta omnia aut uirilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt, quæ ipsius patrisfamilias causa parata sunt: ueluti togæ, tunica, palliola, uestimenta stragula, amphitapa, saga, reliquaq; similia. Puerilia sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi ad puerilem: ueluti togæ prætextæ, alicubi & chlamydes, & alia, quæ filijs nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matrisfamilias causa cõparata sunt, quibus uir non facile uti potest sine uituperatione: ueluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, (quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi causa sunt comparata) plagulæ, penulæ. Communia sunt, quibus pro miscue utitur mulier cū uiro: ueluti si eiusmodi penula pallium sit, & reliqua, quibus sine repræhensione uel uir uel uxor utatur. Familiaria sunt, quæ ad familiam uestiendam parata sunt: sicuti saga, tunicæ, penulæ, lintea, uestimenta stragula, & consimilia. Vestis etiam ex pelli bus constabit

XXV. PAVLVS.

Cvm & tunicam, & stragula pellicia nonnulli habeant.

XXVI. VLP IANVS.

Argumento sunt etiam nationes quædam (ueluti Sarmatarum) quæ pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia uesti cedere ait: sed & tegumenta subselliorum huic legato cedere uice margaritarum. Item fibulæ ornamentorum magis, quàm uestis sunt. Tapera uesti cedunt, quæ aut sterni, aut iniñci solent. sed stragula & babilonicas, quæ equis insterni solent, non puto uestis esse. & fasciæ cruales, pedulesq;, & ite pilea uestis loco sunt: quia partū corporis uestiunt. alia causa est uidonum: quia usum calceamentorum præstant. cervicalia quoq; nomine uestis continentur. Si quis addiderit *VESTEM SVAM*: apparet de ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuerit. Culcitæ etiam uestis erunt. item pelles caprinæ & aguinæ uestis erunt. Muliebri ueste legata, & infantilem cõtineri & puellarum, & uirginum, Pomponius libro uicesimosecūdo ad Sabinum recte scribit. mulieres enim omnes

omnes dici, quæcunq; sexus fœminini sunt. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur: uelati in aures, armillæ, uiriolæ, anuli, (præter signatorios) & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, qui aliam nullam in se utilitatem habent. Mundus muliebris est, quo mulier mundior fit. continentur eo specula matula, unguëta, uasa unguëtaria. & si qua similia dici possunt, ueluti *lauatio riscus. Ornamentorū hæc sunt. uittæ, mitræ, semimitræ, calantica, acus cū margarita, quæ mulieres habere solent: reticula, crœcohyphanta. Sed & mulier potest esse munda, non tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se cõmundauerint lotæ in balneo, neq; se ornauerint. & contra est aliqua ex somno statim ornata, nõ tamen emundata. margarita, si non soluta sunt, uel qui alij lapides, siquidem exemptiles sint: dicendum est, ornamentorum loco haberi. sed & si in hoc sint soluti, ut recomponantur: ornamentorum loco sunt. quod si adhuc sint rudes lapilli, uel margaritæ, uel gemmæ: ornamentorum loco nõ erunt: nisi alia mens fuerit testantis, qui hæc quoq; quæ ad ornamenta parauerat, ornamentorū loco & appellatione compræhendi uoluit. Vnguenta, quibus uale tudinis causa unguimur, mundo non continentur.

XXVII. PAVLVS.

Quamuis quædam ex ueste magis ornatus gratia, quàm quo corpus tegatur, comparentur: tamen quod eo nomine sint parata, potius habenda esse uestis numero, quàm ornamentorum. Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres uenustatis & ornatus causa cõperunt: neq; referre, si quædam eorū alium quoq; usum præbeant, sicuti mitræ & anademata. quamuis enim corpus tegant: tamen ornamentorum, non uestis esse.

XXVIII. VLPIANVS.

Quintus Mutius libro secundo iuris ciuiliis ita definit. argentum factum uas argenteum uideri esse. An cui argentum omne legatum est, ei numi quoq; legati esse uideantur, quæritur? & ego puto non contineri. non facile enim quisquam argenti numero numos computat. item argento facto legato, puto (nisi euidenter contra sensisse testatorem appareat) numos non contineri. Argento omni legato, quod suū esset: sine dubio non debet id, quod in credito est. hoc ideo: quia nõ uidetur suū esse, quod uindicari nõ possit. Cui aurū, uel argentū factum legatum est, si fractum uel collisum sit: nõ continetur. Seruius enim existimat, aurum uel argentū factum id uideri, quo commode uti possumus. argentum autem fractum aut collisum non includere in eã definitionem, sed infecto contineri. Cui legatum est aurū

omne, quod suum esset, cum moreretur: eius omne aurum fiet, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, uindicare potuit suum esse. sed si qua distributio eius rei facta est: tunc interest, quomodo sit legatum.

Si factum aurum legatum est: omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: siue id suæ, siue alterius usionis causa paratum esset: ueluti uasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cætera, quæ his rebus sunt similia. sed si infectum legatum est: quod eius ita factum est, ut eo ad rem, ad quam comparatum est, non possit uti sine refectione, quodque ab eo paterfamilias infecti numero fuerat id uidetur legatum esse. Si autem aurum uel argentum signatum legatum est: id paterfamilias uidetur testamento legasse, quod eius aliqua forma est expressum: ueluti quæ Philippi sunt, itemque nomismata, & similia. Argento legato, non puto uentris causa habita scaphia contineri: quia argenti numero non habentur. Argentum factum recte quis ita definierit, quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectile, neque in mundo, neque in ornamentis sit.

XXIX. ALFENVS.

Cum in testamento alicui argentum, quod usus sui causa paratum esset, legaretur, itemque uestis, aut supellex: quaesitum est, quid cuiusque usus causa uideretur esse paratum: utrum ne id argentum, quod uictus sui causa paratum, paterfamilias ad quotidianum usum parasset: an & si quas mensas argenteas, & eius generis argentum haberet, quo ipse non temere uteretur, sed commodare ad ludos & ad cæteras apparatus soleret? & magis placet, quod uictus sui causa paratum esset, tantum contineri.

XXX. FLORENTINVS.

Si quando alterius generis materia auro argentoue iniecta sit: si factum aurum uel argentum legetur: & id, quod iniectum est, debet. ultra autem utriusque materiae sit accessio: uisu atque usu rei, & consuetudine patrisfamilias aestimandum est.

XXXI. PAVLVS.

Si quis ita legauerit, VXORI MEAE MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVAE EIVS CAVSSA PARAVI, DO LEGO: placet omnia deberi, sicuti cum ita legatur, TITIO VINA, QVAE IN VRBE HABEO, SEV IN PORTV, DO LEGO. hoc enim uerbum, scilicet SEV, ampliandi legati gratia positum est.

XXXII. LABEO.

Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat. LANCEM MINOREM ILLI DO LEGO. mediae magnitudinis uideri legatam lancem responsura est: si non appareret, quam lancem

lancem ex his paterfamilias demonstrare uoluisse.

XXXIII. PAVLVS.

Pediculis argenteis adiuncta sigilla aenea, cæteraq; omnia, quæ ad eadem similitudinem redigi possunt, argento factis cedunt. Anro factis adnumeratur gemmæ anulis inclusæ (quippe anulorum sunt) cymbia argentea crustis aureis illigata. margaritæ, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his ad spectus auri potentior sit, auro factis adnumerant. aurea emblemata, quæ in lapidibus apsidibusq; argenteis essent, & replumbari possent: deberi Gallus ait. sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatû debere ait. alioquin aurata & inclusa uasa alterius materiæ auri numero non habenda. Argento potorio uel escario legato: in his, quæ dubium est, cuius generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est, eius generis non esse. Quidam priuipilaris uxori suæ argentum escarium legauerat. quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo uasa habuerit, quibus et potabat & edebat: an legato hæc quoq; uasa continerentur? Scæuola respondit, contineri. Item cum quæreretur de tali legato, HOC AMPLIUS FILIA MEA DVLCISSIMA E' MEDIO SVMITO, TIBI' QVE HABETO ORNAMENTVM MEVM OMNE MVLIBRE CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIBRIA APPARVERINT. cum testatrix negociatrix fuerit: an non solum argentum, quod in domo uel intra horreum usibus eius fuit, legato cedat: sed etiam quod in basilica fuit muliebre? respondi. si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum: non uidebitur id legatum, quod negociadi causa uenale proponi soleret: nisi de eo quoq; sensisse is, qui petat, probet. Neratius Proculum refert ita respondisse. uasis electris legatis, nihil interesse, quantum ea uasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habeant: sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat. idq; ex adpectu uasorû facilius intelligi posse. quod si in obscuro sit: inspiciendû esse, in utro numero ea uasa is, qui testamentum fecit, habuerit. Labeo testamento suo Neratix uxori suæ nominatim legauit. VESTEM, MVNDVM MVLIBREM OMNEM, ORNAMENTA' QVE MVLIBRIA OMNIA, LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA, FACTA, INFECTA' QVE OMNIA &c. sed non mutauit substantiâ rerum non necessaria uerborum multiplicatio: quâuis Labeo testamento lanâ ac deinde uersicoloria scripsit, quasi desierit lana tincta esse: detractoeq; uerbo VERSICOLORIA, nihilominus etiam uersicoloria debebuntur, si non appareat aliam defuncti uoluntatem fuisse. Titia mundum muliebrem Septitiæ legauit. ea putabat sibi legata, & ornamenta & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ

garitæ inessent, & anulos, & uestē, tam colorā, quā uersicoloriam. quæ situm est, an hæc omnia mundo continerentur? Scæuola respondit. ex his, quæ proponerentur, duntaxat argentum balneare mundo muliebri contineri. Item cum in aures, in quibus duæ margaritæ elenchi, & smaragdi duo, legasset, & postea elenchos eisdē detraxisset: & quæreretur, an nihilominus detractis elenchis in aureis deberentur? respondit, deberi: si maneant in aureis, quamuis margaritæ his detractæ sunt? De alio idem respondit, cum quædam ornamenta mamillarū ex cylindris trigintaquatuor, & tympaniis margaritis triginta quatuor legasset, & postea quatuor ex cylindris, & sex de margaritis detraxisset.

XXXIII. POMPONIVS.

Inter uestē uirilem & uestimenta uirilia nihil interest: sed difficultatē facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit uti quadā ueste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaq; ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ reuera aut muliebris aut uirilil sit. nam & Quintus ait, scire se quendam senatorē muliebris aut cœnatorijs uti solitum. qui si legaret muliebrem uestem: non uideretur de ea sensisse, quia ipse quasi uirili utebatur.

XXXV. IDEM.

Scribit Quintus Mutius. si aurum suum omne paterfamilias uxori suæ legasset: id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset: mulieri non deberi. POMPONIVS. hoc ex parte uerum est, ex parte falsum. nam de eo, quod deberetur, sine dubio. ut puta si auri libras stipulatus fuerit: hoc aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem: cum illius factum adhuc non sit. id enim, quod suum esset, non quod in actione haberet, legauit. in aurifice falsum est: si aurum dedit, ita ut ex eo auro aliquid sibi faceret. nam tunc, licet apud aurificem sit aurū, dominiū tamen non mutauit. manet enim eius, qui dedit: & tantum uidetur mercedem præstaturus pro opera aurifici. per quod eo perducimur, ut nihilominus uxori debeatur. quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit eius auri ad aurificem (quippe quia si permutationem fecisse uideatur) & hoc aurum non transibit ad uxorem. Item scribit Quintus Mutius. si maritus uxori, cum haberet quinq; pondo auri, legasset ita: AVRVM, QVODCVNQVE VXORIS CAVSSA PARATVM EST, VTI HAERES VXORI DET: etiam si libra auri inde uenisset, & mortis tempore amplius, quā quatuor libras nō depræhenderentur: in totis quinq; libris hæredem esse obligatum. quoniā articulus EST præsentis temporis demonstrationem in se contineret.

tineret. quod ipsum (quantum ad iuris obligationem pertinet) recte dicitur, id est, ut ipso iure hæres sit obligatus. uerum sciendum, si in hoc alienauerit testator inde libram, quod deminuere uellet ex legato uxoris suæ: tunc mutata uoluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni: ut si perseveret mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueat. sed si ex necessitate aliqua compulsus testator, nõ quod uellet deminuere ex legato: tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debentur, nec doli mali exceptio nocebit aduersus petentem. quod si ita legasset uxori, AVRVM, QVOD EIVS CAVSSA PARATVM ERIT: tunc rectissime scribit Quintus Mutius, ut hæc scriptura habeat in se & demonstrationem legati & argumentum. ideoque ipso iure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione: nec erit utendû distinctione, qua ex causa alienauerit testator.

XXXVI. PAVLVVS.

TITIAE AMICAE MEAE, CVM QVA SINE MENDACIO VIXI, AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. quæro, an hæredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad precium, & quantum præstandum compellendi sint? PAVLVVS respondit. aut aurum ei, de quo quærit, præstari oportere: aut præciû auri, quanti cõparari potest. Item quæro. si lite contestata prætor ita pronunciauerit, ut materia præstetur: an tutores audiendi sint, ab hac sententia pupillû, aduersus quem pronunciatum est, apud successorem eius in integrum restituere uolentes? Paulus respondit. prætorem, qui auro legato certi põderis materiam præstari iussit, recte pronunciaffe uideri.

XXXVII. SCAEVOLA.

SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM AVREVM, QVOD ELEGERIT, SFIDEI HAEREDVM COMMITTO, VT DENT. quæro. cum in hereditate non sint, nisi trullæ, scyphi, modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit? respondi. cum omnia potui parata, pocula dicantur: posse eam ex his eligere.

XXXVIII. PAVLVVS.

Ornamentorum appellatione uestem muliebrem non contineri, nec errorem hæredis ius mutasse respondit.

XXXIX. SCAEVOLA.

Titia testamêto, item codicillis multas species, tam argenti, quam uestis specialiter per fideicommissum reliquit. quæro, an nõ aliæ species legato cedant, quàm quæ in hereditate inuentæ essent? respondit. eas cedere, quæ inuentæ essent: de cæteris cauendum, ut si inuentæ essent, præstentur. SEMPRONIAE PIAE HOC AMPLIUS COOPERATORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES, CVM PALLIOLIS, QVAE

II elege-

ELEGERIT, DARI VOLO. quæro, an ex uniuersa ueste, id est syntheti-
nics singulas, an & palliola Sempronia eligere possit? respondit. si
essent tunicæ singulæ cum pallioliis relictæ: ex his duntaxat eligi posse.
quod si non essent: hæredem nel tunicam & palliolum ex synthesi præ-
staturum, uel ueram æstimationem earum. Seia testamento ita ca-
uit. SI MIHI PER CONDITIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA
FACIAM. SIN MINVS AVTEM: AB HAEREDIBVS MEIS FIERI VO-
LO. IVBEO QVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SA-
CRA AEDE ET IN PATRIA STATVI CVM SVBSCRIPTIONE NO-
MINIS MEI. quæsitum est. cum in eo templo non nisi aut ærea, aut ar-
gentea tantum sint dona: hæredes Seia utrum ex auro, an argento si-
gnum ponere compellendi sunt, an æreum? respondi. secundum ea, quæ
proponerentur, argenteum ponendum.

XL. IABOLENVS.

SI uxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodo deberi,
SO filius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita utendi causa uxo-
ri à uiro fuissent. aliter enim interpretantibus, summam fore captio-
nem, si uascularius, aut faber argentarius uxori ita legasset. Cum ita
legatum est, ARGENTVM, QVOD DOMI MEAE ERIT, CVM MORI
AR: O filius nec quod depositum esset à se, nec quod commodatum reli-
quisset, argentum legatum uideri, respondit. idem Cascellius de com-
modato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi: si præsentis custodiae
causa, non perpetuæ, ueluti depositum thesauri esset: quia illa uerba
QVOD DOMI MEAE ERIT sic accipi debere, ESSE SOLEBAT. & hoc
pbo. Ateius Seruium respondisse scribit: cui argentum, quod in Tuscula-
no fundo, cum moreretur, habuisset, legatum esset, & quod ante, quam
moreretur, ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset:
deberi. contra fore, si sine iussu translatum esset.

XLI. SCAEVOLA.

Medico suo contubernali & communium expeditionum comi-
ti inter cætera ita legauerat. ARGENTVM VIATORIVM MEVM
DARI VOLO. quæsitum est. cum paterfamilias in diuersis temporibus
reipublicæ causa abfuerit: quod uiatoriū argentum hoc legato com-
prehensum esse uideatur? respondit. quod habuisset argentum uiato-
rium eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi. Vxori suæ re-
stamento ita legatum est, SEMPRONIAE DOMINAE MEAE HOC AM-
PLIUS ARGENTVM BALNEARE. quæsitum est. an etiam id argentum,
quo diebus festis in balneo consueuit uti, legato cedat? respondit.
omne legatum uideri. Mulier decedens ornamenta legauerat ita,
SEIAE AMICAE MEAE ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO.
eodem

eodem testamento ita scripserat. FVNERARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO, ET INFERRI MIHI, QVAECVNQVE SEPVLTVRAE MEAE CAVSSA FERAM EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. sed neq; hæredes, neq; maritus, cū humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus erat adijcere, dederunt. quæsitū est. utrum ad eam, cui ornamenta uniuersa reliquerat, pertineant, an ad hæredes? respondit. non ad hæredes, sed ad legatariam pertinere.

DE LIBERATIONE LEGATA. Tit. III.

I. VLP IANVS.

Mnibus debitoribus etiā ea, quæ debent, recte legantur: licet domini eorum sint. Iulianus scribit. si res pignori data legetur debitori à creditore: ualere legatum, habereq; eum actionem, ut pignus recipiat prius, quàm pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari. sed si alia testantis uoluntas fuit, & ad hoc peruenitur exemplo luitionis.

II. POMPONIVS.

Hæredem damnatum à fideiussore nō petere, à reo petere posse: sed à reo petere uetitum, si à fideiussore petat, reo ex testamento teneri, Celsus putat. idem Celsus ait, nullam dubitationē habere, quin hærede petere à debitore uetito, nec hæres hæredis petere possit.

III. VLP IANVS.

Liberationem debitori legari posse iam certum est. sed si chirographum quis decedens debitori suo dederit: exceptionem ei cōpetere puto, quasi per fidei commissum huiusmodi datione ualitura. Iulianus etiam libro quadragesimo digestorum scribit. si quis decedens chirographum Sei Titio dederit, ut post mortem suam Seio det, aut si conuauisset, sibi redderet: deinde Titius defuncto donatore Seio dederit, & hæres eius petat debitū: Seiū doli exceptionē habere. Nūc de effectu legati uideamus. & si quidē mihi liberatio sit relicta, cū solus sum debitor: siue à me petatur, exceptione uti possum: siue non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationē. sed & si cum alio sum debitor (puta duo rei fuimus promittendi) & mihi soli testator consultum uoluit: agendo cōsequar, non ut acceptō liberer, ne etiam cor-reus meus liberetur cōtra testatoris uoluntatem: sed pacto liberabor. sed quid si socij fuimus: uideamus, ne per acceptilationem debeam liberari. alioquin dum à correo meo petitur, ego inquietor. & ita Iulianus

nus libro tricesimo secundo digestorum scribit. si quidem socij non si-
mus: pacto me debere liberari. si socij: per acceptilationem. ^{Conse-}
queter quæritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cuius nomē
in testamento scriptū non est: licet cōmodum ex testamento ad utriq;
pertineat, si socij sunt: & est uerum, nō solum eum, cuius nomen in te-
stamento scriptum est, legatarium habendum: uerum eum quoq;, qui
non est scriptus, si & eius contemplatione liberatio relicta sit. utriq; au-
tē legatarij habentur & in hoc casu. nam & si quod ego debeo Titio, sit
ei legatum mea gratia, ut ego liberer: nemo me negabit legatarium, ut
& Iulianus libro eodē scripsit. & Marcellus notat, utriusq; legatū esse,
tam meum, quā creditoris mei, etiam si soluendo fuero. interesse eū
creditoris, duos reos habere.

III. POMPONIVS.

Quid ergo est, cū agere poterit creditor ex testamento: non aliter
hæres condemnari debet, quā si caueatur ei aduersus debi-
torem defensum iri. item agente debitore, nihil amplius hæres præsta-
re debet, quā ut eum aduersus creditorem defendat.

V. VLPIANVS.

Si quis reum habeat & fideiussorem, & reo libertatem leget: Iulia-
nus ibidem scripsit, & reum per acceptilationem liberandum. alio
quin si fideiussorem cœperit conuenire, alia ratione reus conuenitur.
quid tamē, si donationis causa fideiussor interuenit, nec habeat aduer-
sus reū regressum: uel quid si ad fideiussorē pecunia peruenerit, & ipse
reum dederit uice sua, ipseq; fideiusserit: pacto est reus liberandus. ali-
oquin solemus dicere, pacti exceptionem fideiussori dandam, quæ reo
comperit. sed cum alia mens sit legantis, alia paciscentis: nequaquam
hoc dicimus. Quod si fideiussori sit liberatio legata: sine dubio (ut &
Iulianus scripsit) pacto erit fideiussor liberandus. sed & hic puto inter-
dum acceptilatione liberandum: si uel reus ipse uere fuit, aut in eā rem
socius scripsit. Idem Iulianus libro eodem scripsit. si filius familias
debitor fuerit, & patri eius fuerit liberatio relicta: patrem pacto liberan-
dum esse, ne etiam filius liberetur. & parui (inquit) refert, si sit aliquid
in peculio die legati cedente, nec ne. securitatē enim pater per hoc le-
gatum consequitur. maxime (inquit) cum rei iudicandæ tempus cit-
ca peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui
uxor post diuortium liberationem dotis legauit. nam & hunc, licet die
legati cedente soluendo non sit, legatarium esse: & utriusq; ait solutum
repetere non posse. sed est uerius, quod Marcellus notat, patrem repe-
tere posse, nondum enim erat debitor, cum solueret. maritum non
posse, quod debitum soluerit. patrem enim, & si quis debitorem existi-
mauerit

mauerit: attamen loco esse conditionalis debitoris, quem solutum reperere posse, non ambigitur. sed si damnatus sit hæres filium liberare non adiicit Iulianus, utrum acceptilatione filius, an pacto sit liberandus. sed uidetur hic sentire, quasi acceptilatione debeat liberari. quæ res patri quoque proderit. quod obtinendum est: nisi euidenter adprobetur, contrarium sensisse testatorem: id est, ne filius inquietetur, non ne pater. tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.

Idem Iulianus scripsit, si pro filio pater fideiusserit, eique liberatio sit legata: eum pacto liberandum, quasi fideiussorem, non quasi patrem. & ideo de peculio posse conueniri. hoc ita demum putat, si duntaxat quasi fideiussorem eum uoluit testator liberari. cæterum si & quasi patrem: & de peculio erit liberandus.

VI. IABOLENVS.

Post emancipationem uero filij eatenus pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio aut in rem uerso præstaturus est. id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod eius intererit. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut & filius actione liberetur: quibusdam eousque extendi actionem placebat: quia patris interesse uideretur, si peculium filio post emancipationem concessisset, ius eius integrum permanere. ego contra sentio, nihil quidquam amplius patri præstandum ex eiusmodi scriptura testamenti putans, quæ ut nihil, ex eo, quod præstaturus hæredi fuerit, præstet.

VII. VLP IANVS.

Non solum autem, quod debetur, remitti potest: sed etiã pars eius, uel pars obligationis, ut est apud Iulianum tractatum libro tricesimo secundo digestorum. Si is, qui est stipulatus Stichum, aut decem, damnauerit heredem Stichum non petere: legatum ualere constat. sed quid cõtineat, uideamus. & Iulianus scribit actionem ex testamento in hoc esse uideri, ut debitor accepto liberetur. quæ res utique debitorem & in decem liberabit: quia acceptilatio solutioni comparatur. & quemadmodum si Stichum soluisset debitor, liberaretur: ita & acceptilatione Stichi liberari. Sed & si debitorem decem damnatus sit hæres uiginti liberare: idem Iulianus scripsit libro tricesimo tertio, nihilominus esse liberandum decem. nam & si ei uiginti accepto ferantur, & in decem liberabitur. sed & si duobus hæredibus institutis, alterum ex his damnauerit creditori soluere: ualeat legatum propter cohæredem, eumque ex testamento acturum, ut creditori soluat. Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet, si non fuerit exactum id à debitore, dum uiuat testator. cæterum si exactum est: euanescit legatum. unde quærit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit,

rit, quod debetur: an euanescat legatū: & cum constet pupillum in his, quæ à substituto relinquunt, personā sustinere eius, à q̄ sub conditione legatur: consequens est, substitutū actione ex testamento teneri, si pupillus à debitore exegerit. idēq̄ est, & si pupillus non exegerit, sed solū modo litem sit contestatus. teneri enim eum, ut remittat actionem. nā & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & uel lis fuisset contestata, uel etiam exactū pendente conditione: ex testamento actio maneret, liberatione relicta.

VIII. POMPONIVS.

Non solum nostrum debitorem, sed etiam hæredis, & cuiuslibet alterius, ut liberetur, legare possumus. Potest hæres damnari, ut & ad certum tempus non petat à debitore. sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debet. sed & si debitor decesserit: ab hærede eius intra id tēpus peti non poterit. Illud uidentū est, an eius temporis, intra q̄ hæres petere uetitus sit, uel usuras, uel pœnas petere possit: & Priscus Neratius existimabat, cōmittere eum aduersus testamentum, si petisset. quod uerum est. Tale legatum, HAERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO: ad hæredem Lucij Titij non transit, si nihil uiuo Lucio Titio aduersus testamentū ab hærede (eo, quod ab eo exigere debitum tentauit) sit commissum. quoties enim coheret personæ id, quod legatur: ueluti personalis seruitus, ad hæredem eius nō transit. Si uerba liberationis in rem sunt collata: pro eo est, quasi hæres ab eo debitore hæredēq̄ eius petere uetitus sit: ut adiectio hæredis perinde nihil ualeat, atq̄ nō esset ualitura, ipsius debitoris persona non compræhensa. Is qui reddere rationes iustus est: non uidetur satisfacere, si reliquum reddat, non editis rationibus. Si hæres uetitus sit agere cum eo, qui negocia defuncti gessit: non uidetur obligatio ei prælegata, quæ dolo uel ex fraude eius, qui negocia gessit, commissæ sit: ut & testator uideatur id sensisse. & ideo si hæres negociorum gestorum egisset: agens procurator ex testamento incerti, doli mali exceptione excludi potest. Et ei liberatio recte legatur, apud quem deposuero, uel cui commodauero, pignoriūe dederō, uel ei, quem ex furtiua causa nihil dare oportet.

IX. VLPIANVS.

Si quis rationes exigere uetetur (ut est sæpissime rescriptum) nō impletur reliqua exigere, quæ quis ipse reliquauit, & si quid dolo fecerit, qui rationes gessit. quod si quis & hæc uelit remittere: ita debet legare, DAMNAS ESTO HAERES MEVS, QUID QUID AB EO EXEGERIT ILLA VEL ILLA RATIONE, ID EI RESTITVERE, VEL ACTIONEM EI REMITTERE.

Iulianus

X. IULIANVS.

Si damnatus hæres fuerit à fideiussore quidem non petere, quod autem reus debet, Titio dare: pacisci debet, ne à fideiussore petat, & aduersus reum actiones suas præstare legatario: quemadmodum damnatus hæres, ne à reo petat, & damnatus dare, quod fideiussor debet: & reo acceptum facere, & legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

XI. IDEM.

Si debitor fideiussorem suum ab hærede suo liberari iusserit: an fideiussor liberari debeat? respondi debere. Item quæsitum est, an quia mandati actione hæredes tenerentur, inutile legatum esset, quemadmodum quod debitor creditori suo legat? respondi. quoties debitor creditori suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione. nam & si Titius mandauerit Mauius, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum iusserit à stipulatore: manifestum est, quantum intersit promissoris, liberari potius, quàm præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

XII. IDEM.

Lucius Titius, cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cauit. **EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM.** postea uiuus Erotem manumisit, & in eodẽ actu habuit rationes, quas subscripsit usq; in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quàm moreretur. hæredes Lucij Titij dicunt quasdam summas & seruum adhuc Erotem, & postea libertum accepisse: neq; in eas rationes, quæ à Lucio Titio subscriptæ sint, intulisse. quæro, an hæredes ab Erote nihil exigere debeant eius temporis, quo Lucius Titius subscripsit? respondi. Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non posse: nisi & hoc specialiter ei remissum esset.

XIII. IDEM.

Si creditor debitori, qui se exceptione perpetua tueri poterat, legauerit, quoad sibi deberet: nullius momenti legatum erit. atsi idem debitor creditori legauerit: intelligendum erit, exceptionem eum remittere creditori uoluisse.

XIII. VLPPIANVS.

Idem est, & si in diem debitor fuerit, uel sub conditione.

XV. IDEM.

Si quis in testamento damnatus est, ne à Titio debitore exigat: neq; ipsum, neq; hæredem eius potest conuenire. nam neq; hæredis hæres agere, neq; ab hæredis hærede peti potest. Hæredis autem hæres potest damnari, ne exigat debitorem.

Paulus

XVI. PAVLVS.

SI ei, cui fundum in quinquennium locaueram, legauit, quidquid eius mihi dare facere oportet oportebitue, ut fineret hæres sibi habere: Nerua & Atilicinus, si hæres prohiberet eum frui, ex conducto: si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia ni hil interesset, peteret, an retineret. totam enim locationem legata uideri.

Reliqua quoque in iudicio locationis uenire.

XVII. LABEO.

XVIII. PAVLVS.

Cassius. etiam si habitatio eo modo legata esset: gratuitam habitationem hæres præstare debet: & præterea placuit, agere posse colonum cum hærede ex testamento, ut liberetur conditione. quod rectissime dicitur.

XIX. MODESTINVS.

CVM ita testatur. HAERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM, QVOD NEGOCIA MEA GESSIT: ET SI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE: damnatus hæres nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato uix est, ut de eo quoque legando paterfamilias senserit, quod seruis eius peculij nomine debetur.

XX. IDEM.

AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO NEMINEM MOLESTARI VOLO NOMINE DEBITI, NEC EXIGERE ALIQUID AB EO, QVA' MDIV VIVET, NEQVE DE SORTE AVT VSVRA NOMINE DEBITI: ET ABSOLVO ET LIBERO EX PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM. caussa perlata, Modestinus respondit. ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse. diuersum in persona hæredis eius. Caius Seius cum adoleuisset, accepit curatores Publium Mæuium & Lucium Sempronium. sed enim idem Caius Seius intra legitimam aetatem constitutus, cum in fatum concederet, testamento suo de curatoribus suis ita cauit. QVAESTIONEM CURATORIBVS MEIS NEMO FACIET. REM ENIM IPSE TRACTAVI. quæro. an ratione curæ hæredes adulti à curatoribus petere possint: cum defunctus (ut ex uerbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse? Modestinus respondit. si quid dolo curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt: eo nomine conueniri eos posse.

XXI. NERATIVS.

SI id, quod mihi deberes, uel tibi, uel alij legauero, idque mihi solueris, uel qualibet alia ratione liberatus à me fueris: exstinguitur legatum

tū. unde Iuliano placet, & si debitori hæres exstiterit creditor, posteaq̄ ipse creditor decesserit: legatum exstingui. & hoc uerum est: quia confusione perinde exstinguitur obligatio, ac solutione. sed si sub conditione dato legato hæres præoccupauerit & exegerit debitum: aliud dici oportet: quia in arbitrio hæredis esse non debet, ut quandoq̄ conditione existente, neq̄ ipsi legatario debeatur legatum (si tum uiuat, & capere possit) neq̄ ei, ad quem hoc cōmodum peruenit, si legatarius capere non possit.

XXII. PAPINIANVS.

QUOD MIHI SEMPRONIUS DEBET, PETI NOLO. non tantum exceptionem habere debitorem: sed & fideicommissum, ut libetur, petere posse, responsum est.

XXIII. IDEM.

PROCURATOR, à quo rationem hæres exigere prohibitus, eōq̄ nomine procuratorem liberare damnatus est: pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, iure mandati cogetur restituere, uel actiones præstare.

XXIII. IDEM.

CVM hæres rogatur debitorem suum liberare: de eo tantum cogitatum uidetur, quod in obligatione mansit. itaq̄ si quid ante tabulas apertas fuerit solutum: ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hæreditatem ab eo, qui uoluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum: dolo proximum erit, ideoq̄ repeti potest.

XXV. PAVLVS.

LEGAUI TITIO, quod mihi debetur, uel adiecta certa quantitate siue specie, uel non adiecta: aut ex contrario, æque cum distinctione: ueluti **TITIO, QUOD EI DEBEO**, uel ita, **TITIO CENTVM, QUAE EI DEBEO**. quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit: & plenius rogo, quæ ad hæc spectant, attingas. quotidiana enim sunt. respondendi. si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere uoluerit: nihil interest, hæredem suū iusserit, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere. utroq̄ enim modo liberandus est debitor, & utroq̄ casu competit ultro ad liberandum debitori actio. quod si etiam centum aureorum uel fundi debiti mentionem fecit: siquidem debitor fuisse probetur, liberandus est. quod si nihil debeat: poterit dici, quasi falsa demonstratione adiecta, etiam peti, quod compræhensum est, posse. sed poterit hoc dici, si ita legauerit, **CENTVM AVREOS, QUOS MIHI DEBET**: uel **STICHVM, QVEM DEBET, HAERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE**. quod si sic dixerit, **HAERES MEVS CENTVM AVREOS, QUOS MIHI**

KK mihi

MIHI DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE: etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstracione adiecta. quod mihi nequaquam placet: cum dandi uerba ad debitum se referre testator existimauerit. Contra autem, si debitor creditori leget: nullam utilitatem uideo, si sine quantitate legauit. sed & si id demonstrat, quod debere se confitetur: nulla utilitas est, nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. quod si centum aureos, quos se debere dixit, legauit: siquidem debet: inutile est legatum. quod si non fuit debitor: placuit inutile esse legatum. certa enim numerorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstracione falsa. idque & diuus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptae nomine legata.

XXVI. SCAEVOLA.

Tutor decedens alijs haeredibus scriptis & pupillo suo, cuius tutela iam gessit, tertiam partem bonorum dari uoluit, si haeredibus sine tutela causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit. pupillus legatum pertulit, & postea nihilominus petijt, quidquid ex distractione aliaue causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit. quaero, an uerbis testamenti ab his ex actionibus excludatur: respondi. si prius, quam conditioni pareret, fideicommissum percepisset, & pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret: doli mali exceptione obstat. nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere. quod ei etatis beneficio indulgendum est.

XXVII. TRIPHONINVS.

Videamus, si ei, cum quo de peculio actio erat, liberatio testamenti legata sit: an si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit: legatarij loco habeatur. atqui nondum debitor fuit: nec procedit, ut emolumentum aliquod ex legato ad eum perueniat, nisi propter spem futuri peculij. nunquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit: perinde, atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

XXVIII. SCAEVOLA.

Aurelius Symphorus fideiusserat pro tutore quodam, & decedens eius pupillis legauit in haec uerba. **RELLIO LATINO ET RELLIO FELICI SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVORDECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS PRAESTARI EIS VOLO, SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARIII NOMINE, ANNVS DENARIOS VGINTIQVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO TUTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM AFFLIXERIT. A VOBIS AVTEM HAEREDES MEI PETO, NE QVID EX RATIONE TUTELAE AB HIS EXIGERE, VEL OB HOC** lega

LEGATA EORVM RETINERE VELITIS. quæsitum est. si hæres eius ex
 causa fideiussionis aliquid præstiterit: an ab hærede filiorum eius, pro
 quo fideiusserat, repetere possit: respondit. uerbis, quæ proponeretur,
 id solum uideri hæredum fidei commissum, ne exigent, quod ex ra-
 tione tutelæ, quam ipse Symphorus administrauerat, ab Rellijs sibi
 deberetur. Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat.
 post inciso lino, & recognito testamento, aliud testamentum fecit, in
 quo repetijt legatū his uerbis. QVIBVSCVNQVE LEGATA IN EO TE-
 STAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI: OMNIA RATA ESSE,
 QVAECVNQVE SCRIPTA SVNT, VOLO. quæsitum est. adita ex se-
 quente testamēto hæreditate: an debitores, quibus priore testamento
 liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam eius quantitatis nomi-
 ne, quam post prius testamentum debere cœperant, liberarentur: & si
 ab his hæredes petere cœperint, an doli mali exceptione submouerentur:
 respondit. non liberari. Titius Seio debitori suo ita legauit. DO-
 LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DO ILLI QUIDQVOD SOR-
 TIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEBAT. præterea generali-
 ter damnauit hæredes, fideiçq; eorum commisit, uti darent, restitue-
 rent unicuiq; quidquid ei legasset. postea Seius aliam præterea pecuni-
 am à Titio mutuatus est. quæro, an hæc quoq; pecunia, quæ post testa-
 mentum factum data est Seio, legata intelligatur: respondit. cum in
 præteritum tempus uerba collata proponerentur: non esse posterius
 credendum legatum. Titius testamento facto & filijs hæredibus in-
 stitutus, de patre tutore suo quondam facto ita locutus est. SEIVM PA-
 TREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELAE.
 quæro. hæc uerba quatenus accipi debeant: id est, an pecunias, quas uel
 ex uenditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos usus
 conuertit, uel nomine suo fcenerauit, filijs & hæredibus testatoris ne-
 potibus suis debeat reddere: respondit. eum, cuius notio est, æstimatu-
 rum. præsumptio enim propter naturalem affectum facit, omnia patri
 uideri concessa: nisi aliud sensisse testatorem ab hæredibus eius ad-
 probaretur. Mauius testamento suo alterum ex *tutoribus suis acti-
 one tutelæ uoluit liberare his uerbis. RATIONEM TVTELAE, QVAM
 EGIT IVLIVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO
 NOLO, EO'QVE NOMINE OMNINO LIBERATVM ESSE VOLO. quæ-
 ro. an si qua pecunia ex tutela apud eum remansit: peti ab eo possit: re-
 spondit. nihil proponi, cur pecunia, quæ pupillæ fuisset, & apud tuto-
 rem posita maneret, legata uideretur. Testamēto ita scripserat. TI-
 TIO ADFINI MEO QUIDQVOD MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA
 DEBEBAT, EI REMITTI VOLO. EO'QVE AMPLIUS DECEM DO. CO-

*als. hæ-
 redibus.

dicillis ita scripsit. TITIO HOC AMPLIUS ADFINI ET DEBITORI
 MEO VSVRAM PECVNIAE, QVAM MIHI DEBET, AB HAEREDIBVS
 MEO, DONEC ADVIVET. QVOD SI EXIGERE VLTRA VOLVNTA-
 TEM MEAM PVTAVERIT: EIVS SORTIS VSVRAM EIDEM TITIO
 AB HAEREDIBVS MEIS, DONEC VIVET, PRAESTARI VOLO. quæ
 sitū est. cum augendi potius, quàm minuendi testator voluntatem
 habuerit: an hæredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut cum
 omni debito liberentur? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, ni-
 deri minutum legatum, quod primo dederat. Legatum est testa-
 mento hoc modo. SEIO CONCEDI VOLO, QVID QVID MIHI AB
 EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæ
 ro. utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, lega-
 tum sit: an etiam, si quid ex ea summa usurarum nomine postea ac-
 cessit, legato cedat? respondit. uideri omnem obligationem eius debi-
 ti per fideicommissum solui uoluisse. Stichus testamento manumisso,
 fundum instructum & alia legauit, & hæc uerba adiecit. QVEM RATIO
 NEM REDDERE VETO, *QVANQVAM INSTRVMENTA PENES SE
 HABEAT. quæ sitū est, an Stichus reliqua, quæ ex administratiōe actus
 debuerat, reddere debuerit? respōdit. Stichum eo nomine non teneri.
 C L A V D I V S. nemo enim ex seruitutis actu post libertatē tenetur, &
 cōsultatio ad ius debiti relata fuit. retineri ergo reliqua possunt cū pe-
 culio, aut ex eo deduci, si legatū est. CENTVM, QVAE APVD APRO-
 NIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FI-
 LIVS MEVS AD ANNOS VIGINTI PERVENERIT, EIVS QVE PECV-
 NIAE VSVRAM EXIGI VETO. quæ sitū est, an ex causa fideicommissi
 Apronianus consequi possit, ne ante tempus à testatore præscriptum
 ea summa ab eo exigatur? respondit. secundum ea, quæ proponeren-
 tur, consequi posse. Filias hæredes scripserat, quarum fidei commi-
 sit in hæc uerba. NE A CAIO SEIO RATIONEM ACTVS REI MEAE,
 QVAE PER MENSAM, SIVE EXTRA, IN DIEM MORTIS MEAE GE-
 STA EST, EXIGATIS, EO QVE NOMINE EVM LIBERETIS. quæ sitū est
 est. cum uniuersas rationes in diem mortis iste administrauerit, & per
 mensam suam, & extra mensam: an ad rationes reddendas hæredibus
 teneatur? respondit. liberationē quidem secundum ea, quæ pponeren-
 tur, legatā esse: sed quatenus præstanda sit, ex qualitate disceptationis
 iudicem æstimaturū. Eum, qui tutelā ipsius administrauerat, & fra-
 trem suū & alios scripserat hæredes: & tutori legauit, quæ impēderat in
 se & fratrem ipsius decem. quæ sitū est, an utile esset in persona eius fidei-
 commissum? respondit. si id dederit per fideicommissum, quod debeba-
 tur: peti non posse. idem quæ sitū est. si in tutoris persona inutile esset: an in
 per-

persona fratris utile uideretur: quoniam illi proficeret, cuius & ipsius tutelam administrasset: respondit. fratri utiliter esse legatum: cum suo debito liberetur. Idem quaesijt: si tutor amplecteretur fideicommissum ita, ut in quibusdam stari uelit uerbis testamenti, à quibusdam aut recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommissio contineri, quam ipse erogauerat: an audiri deberet? respondit. non impeditur eum scriptura testamenti, quo minus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset. Quidam ita legauit. SEMPRONIAE VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HAEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVAE MVTVA ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN MEA NEGOCIA. quaesitum est, an si uere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit? respondit. si debitor fuisset: nullum esse fideicommissum. Idem quaesijt. si hanc pecuniam ut debitam apud iudicem petierit, & uicta fuerit: an fideicommissum peti possit? respondit. secundum ea, quae proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod paruisset non fuisse ex alia causa debitum.

XXIX. PAVLVVS.

Si is, qui duos reos, pmittendi habet, damnauerit haeredem, ut utrosque liberet: si alter ex his capere non possit, nec socij sint: delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit. cuius petitioni utrunque accedit: ut & hoc commodum ad eum perueniat, & is, qui capit, liberetur. quod si socij sint: propter eum, qui capax est, & ille capit per consequentias, liberato illo per acceptilationem. id enim euenerit, & si socium capacem liberare iussus esset.

XXX. IDEM.

Petitor uel possessor damnauit haeredem suum, ne Centumuirale iudicium exerceat. de effectu legati quaeritur. & dictum est, ita demum utile uideri legatum esse, si malam causam aduersarius testatoris habuerit, ut litigante haerede uinci debuerit. tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus haeres legatario praestare cogitur. nam in bona causa nihil uidet esse in legato: sed nec propter sumptus, quod quidam existimauerunt.

XXXI. SCAEVOLA.

Creditor debitori legauit ita. CAIO SEIO QUIDQVID MIHI SVB PIGNORE HORTORVM SVORVM DEBVIT, AB HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO. quaero. cum testator uiuus à Seio aliquid recepit: an id ex causa legati peti possit? respondit: secundum ea, quae proponerentur, non posse. Idem repetijt, & ait, testatorem ante factos codicillos, quibus legauit, penè omnem pecuniam sortis & usurarum recepisse, ita ut modicum sortis seu usuratum debeat. & quaesijt, an ei repetitio

tio competeret propter uerba ad præteritum relata, QUID QUID MIHI DEBIT? respondit. prius quidem secundum ea, quæ proponerentur, recte responsum esse. uerum posteriùs propterea, quæ in tempore adderentur, ita à iudice æstimandù, ut inspiceret obliuionem pecuniæ solutæ, an quod eo infcio numerata esset, id fecisset: an consultò, quod quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dari uoluisset.

Inter cætera libertò ita legauit. ET SI QUID ME VIVO GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. quæritur, an chartas, in quibus rationes conscriptæ sunt, item reliqua secundum accepta & expensa hæredibus reddere debeat? respondit. ea, de quibus quæreretur, posse hæredem uindicare. id autè, quod conseruis, qui remaneret in hæreditate, credidisset, & in rem domini uersum esset, desisse in reliquis esse. Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cauit. RATIONEM TUTELAE MEAE, QUAM EGIT PUBLIVS MAEVIVS CVM LVCIO TITIO, AB EO REPOSCE NOLO. quæritur. an si qua pecunia apud eum, ex tutela remansit, peti ab eo possit? respondit. nihil proponi, cur non pecunia, quæ puella esset, & apud tutorem remaneret, legata uideretur. Item quæritur, an contutor liberatus uideretur? respondit. contutorem non liberari.

CAIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIVS LEGO, CONCEDE MIHI QVOD VELO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HAEREDIBVS EIVS, QUID QUID MIHI AVT EX CHIROGRAPHIS AVT RATIONIBVS DEBITOR EST, VEL QUID QUID A ME MUTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæro. utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit: an & si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit, legato cedat? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, uideri omnem obligationem Seio eius debiti per fideicommissum solui uoluisset. Item quæritur. si postea nouatione facta, & ampliata summa, coeperit debere: an id, quod ex uetere contractu debeat, nihilominus in causa legati duret: & an uero nouatione facta, quasi debitor nouus ampliatae summae possit conueniri? respondit. id duntaxat legatum uideri, quod tunc debuisset: si tamen mansit in ea uoluntate testator, qua tunc fuit.

DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS LEGATIS, UEL FIDEICOMMISSIS. Tit. IIII.

I. PAVLVS.

Vi actu legato iter adimit, nihil adimit: quia nunquam actus sine itinere esse potest.

II. POMPONIVS.

Fun-

FVndo legato adimi ita potest, **FVNDVMILLI PRAETER VSVM-
FRVCTVM NEQVE DO NEQVE LEGO**: ut usufructus in lega-
to relinquatur. sed & fructus adimi potest, ut proprietates relinquatur.
Item pars fundi legari adimi potest.

III. VLPIANVS.

SI quis ita legauerit, **TITIO FVNDVM DO LEGO. SI TITIVS DECES-
SERIT**: SEMPRONIO HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO: re-
cte translatum legatum uidetur. sed & si iam mortuo eo, cui legatum
erat, eisdem res transfulerit. Sempronio debetur. Si quis Titio lega-
uerit sic, **TITIO DATO: AVT SI TITIVS ANTEA DECESSERIT, QVA-
ACCIPAT, SEMPRONIO DATO**: secundum meram subtilitatem utriusque
obligatum uideri heredem, id est & Sempronio & heredi Titij. sed si
quidem mora Titio ab herede facta est: ad heredes eius legati exactio
transmittitur, Sempronio repellendo. sin autem nulla mora interces-
sit: tunc Sempronius legatum accipiet, & non Titij heredes. sed & si an-
te diem legati cedentem decesserit Titius: soli Sempronio debetur le-
gatum. Idem dicendum est, & fideicommissaria hereditate puero da-
ta, aut si ante restitutam decessisset, matri eius relicta: ut si puer ante diem
legati cedentem decessisset, matri daretur: si post ea, ad pupilli heredes
fideicommissum transmittatur, utpote re ipsa mora subsequuta. sed &
cum quis ita legasset, **HAERES MEVS TITIO DATO. SI NON DEDE-
RIT: SEMPRONIO DATO**: ita demum Sempronio debetur, si dies eius
in personam Titij non cessisset. Si quis ita legauerit, **HAERES ME-
VS TITIO FVNDVM DATO, ET SI TITIVS EVM FVNDVM ALIENA-
VERIT, HAERES MEVS EVNDEM FVNDVM SEIO DATO**: oneratus
est heres. non enim a Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum,
sed ab herede eius legatum est. heres igitur debet doli exceptione po-
sita, prospicere sibi cautione a Titio de fundo non alienando. Si quis
plus, quam dedit, ademerit: ademptio ualet. ueluti si quis uiginti lega-
uerit, & quadraginta ademerit. Si loci usufructum legeret testator, &
iter adimat: non ualet ademptio, nec uiciatur legatum: sicuti qui proprie-
tatem fundi legat, iter adimendo legatum non minuit. Si duos us-
Titij separatim legauerit, & uni ademerit, nec appareat, cui ademptum
sit: utriusque legatum debetur: quemadmodum & in dando, si non appare-
at, tui datum sit, dicimus neutri legatum. Si Titio fundus pure, eidemque
sub conditione legatus sit, deinde postea ademptus sit sic, **TITIO FVN-
DVM, QVEM SVB CONDITIONE LEGAUI, HAERES MEVS NE DA-
TO**: ex nulla datione debetur: nisi specialiter dixerit, pure eum legatum
statuliberi, uidendum. & Iulianus scribit, in statulibero detractam con-
ditio

ditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque libro decimo octavo quæstionū scribit, generaliter conditionem adimi non posse. nec enim datur conditio (inquit) sed adscribitur. quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur, sed melius est, sensum magis, quam uerba amplecti: & conditiones, sicut adscribi, ita adimi posse.

Cum Titio centum testamēto legasset, & eidem codicillis ita legasset, TITIO QVINQVAGINTA DVNTAXAT, NEC AMPLIUS HAERES MEVS DATO: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

Non solum autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt, & quidem nuda uoluntate. unde quæritur, an etiam inimicij interpositis fideicommissum non debeatur: & siquidem capitales uel grauissimæ inimicitia intercesserint: ademptum uideatur, quod relictum est. si autem leuis offensa: manet fideicommissum. secundum hoc & in legato tractamus, doli mali exceptione opposita.

III. IDEM.

Quod si iterum in amicitiam redierunt, & poenituit testatorem prioris offensæ: legatum uel fideicommissum relictum redintegratur. ambulatoria enim est uoluntas defuncti usque ad uitæ supremum exitum.

V. CAIUS.

Sicut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: ueluti hoc modo, QVOD TITIO LEGAUI, ID SEIO DO LEGO. quæ res in persona Titij tacitam ademptionem continet.

VI. PAVLVS.

Translatio legati fit quatuor modis. aut enim à persona in personam transferri: aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, ut alijs def: aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod pure datum est, transfertur sub conditione. sed si id, quod à Titio dedi, à Meuiodem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores: tamen uerius est, hoc casu ademptum esse legatum. nam cum dico, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, SEIUS DARE DAMNAS ESTO: uideor dicere, ne Titius det. Item si pro fundo decem, decem legentur: quidam putant, non esse legatum prius ademptum, sed uerius est, ademptum esse. nouissima enim uoluntas seruat.

*als deest

VII. VLPIANVS.

Quod si alij legetur sub conditione, quod alij pure legatum est: non plene recessum uidetur à primo: sed ita demum, si conditio sequentis exstiterit. cæterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum à primo putauerit: dicendū erit, à primo ademptū legatū.

VIII. IULIANVS.

Et ideo si uiuo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum

gatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo translatum fuit, pertinebit.

IX. VLPIANVS.

Cum centum, quæ quis pure reliquit, conditione adiecta iterum eidem legauit: siquidem quasi aliam hanc summam esse uoluit: & quod pure relictum est, statim debetur: & quod sub conditione adscriptum est, si conditio extiterit. quod si eandem summam mutata uoluntate sub conditione reliquit: pura datio conditionalis effecta uidebitur. quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit: siquidem alia uoluit esse hæc quinquaginta: centum quinquaginta debebuntur. sin uero quinquaginta tantum deberi uoluit: quinquaginta tantum debebuntur. idem est, & si in codicillis id fuerit factum.

X. IULIANVS.

Silegatum pure datum Titio adimatur sub conditione, & pendente conditione Titius decesserit: quamuis conditio defecerit: ad hæredem Titij legatum non pertinebit. nam legatum, cum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

Quod si ita legatum est, TITIO DECEM HAERES MEVS DATO. SI TITIO NON DEDERIT: EADEM DECEM SEMPRONIO DATO: si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum utiliter petet. translatum enim legatum intelligi debet.

XI. IDEM.

Qui hominem legat, & Stichum adimit, non perimit legatum, sed extenuat.

XII. VLPIANVS.

Vt Stichum legatarius eligere non possit.

XIII. MARTIANVS.

Domi Seuerus & Antoninus rescripserunt, cum testator postrema scriptura, quæ iam ratione motus, pessimum libertum esse adiecisset: ea, quæ prior scriptura ei relicta fuerant, adempta uideri.

XIIII. FLORENTINVS.

Legata inutiliter data ademptione non confirmantur: ueluti seruo à domino hærede instituto pure legatum, si sub conditione adimatur. nam pure legatum si sub conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur: & ideo confirmatur. ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeat, interuenit. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex eisdem causis etiã ademptio inefficax habet: ueluti si uia pro parte adimas, aut pro parte liberum esse uetes.

XV. PAVLVS.

Cum seruus legatus à testatore & alienatus, rursus redemptus sit à
LL testato

testatore: non debetur legatario, opposita exceptione doli mali. sane si
probet legatarius nouam uoluntatem testatoris: non submouebitur.

Nihil interest, inducatur, quod scriptum est, an adimatur.

XVI. IDEM.

Nihil prohibet priorem scripturam posteriore corrigere, commu-
tare, rescindere.

XVII. PAVLVS.

Rem legatam testator uiuus alij donauit. omnimodo exstingu-
tur legatū. nec distinguimus, utrum ppter necessitatē rei famili-
aris, an mera uoluntate donauerit: ut si necessitate donauerit, legatum
debeatur: si nuda uoluntate, non debeatur. hæc enim distinctio in do-
nantis munificentiam non cadit: cum nemo in necessitatibus liberalis
existat.

XVIII. MODESTINVS.

Si adimendo legatum, quod Mæuio relictum sit, fideicommissum
ab eo datum defunctus reuocare noluit: hæredes ex causa fidei-
commissi conueniri posse, recte probari.

XIX. IDEM MODESTINVS *respondit.*

Si transferam legatū in eum, cum quo nobis testamenti factio non
debeatur, siue in seruum propriū, cui sine libertate legauero: licet eis non
debeatur, nec illi tamen debetur, cui fuit ademptum.

XX. POMPONIVS.

Legatum nulli alij adimi potest, quàm cui datum est. quapropter si
filio aut seruo alieno legatum fuerit: domino aut patri legatum
adimi non potest.

XXI. LICINIVS RUFINVS.

Ex parte hæres institutus, etiam legatum acceperat. eum testator
inimicijis grauissimis persecutus, cum testamentum aliud facere
nōs ei non denegabuntur: sed legatum si petat, exceptione doli mali
submouebitur.

XXII. PAPINIANVS.

Pater inter filios facultatibus diuisis, filiā ex ratione primipili com-
modorum trecentos aureos accipere uoluit, ac postea de pecunia
hæredes sorori fideicommissum præstabant. nihilominus fratres & co-
detur, quod in corpus patrimonij uersum est. cum autem inter filios
diuiso patrimonio res indiuisas ad omnes cohæredes pertinere uolu-
isset: ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, ut
in eam superflui præcij filia portionem hæreditariam accipiat. hoc
enim

XXIII. IDEM.

num eueniret in bonis pecunia relicta.

XXIII. IDEM.

Legatum sub conditione datum cum transfertur, sub eadem conditione transferri uidetur: si non conditio priori personæ cohæreat. nam si quis uxori sublatis liberis legauerit: repetita conditio non uidetur, quæ fuit in persona mulieris necessaria. Pater hortos instructos filiaë legauit. postea quædam ex mancipijs hortorum uxori donauit. siue donationes confirmauit, siue non confirmauit: posterior uoluntas filiaë legato potior erit. sed & si non ualeat donatio: tamen minuisse filiaë legatum pater intelligitur.

XXV. IDEM.

Alteri ex hæredibus præceptionem prædij dedit. mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad eum finem mandauit, quo prædium fuerat cõparatum. cum postea distracto prædio citra ullam offensam eius, qui præceptionem acceperat, precium in corpus patri monij redisset: non esse præstandas actiones cohæredi respondi.

XXVI. PAVLVS.

Si seruo cum libertate dato legato, & alienato, adimatur libertas: si quamuis alieno inutiliter adimatur: tamen legatum ad emptorem non peruenturum. & merito. constitit enim ademptio, quia possit redimi: sicut datio, cum in eum confertur, qui faciendi testamenti tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur. quid ergo, si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserit uiuus, deinde codicillis libertatem ei ademerit: uideamus, an perdidit legatum uana ademptio libertatis. quod quidam putant. sed superuacua scriptura non nocet legato.

XXVII. IDEM.

Si seruus legatus est, & ei aliquid: si alienato eo adimatur, quod legatum est: ualet ademptio: quia & legatum potest procedere, si redimatur. Seruo legato, & inter uiuos manumisso, si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est. igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam & si rursus in seruitutem inciderit: non tamen legatum eius resuscitabitur. nouus enim homo uidetur esse.

XXVIII. PAVLVS.

Si tibi certam rem legauero, & rogauero te, ut eam Titio restitueres: deinde eandem rem tibi fideicommisero, nec rogauero te, ut alij eam præstares: quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non præstes: & magis posteriorem scripturam testamenti placuit seruari.

XXIX. IDEM.

Libertus, qui in priore parte testamenti legatum acceperat, & ingratu postea eadem scriptura à testatore appellatus est: commutata uoluntate actionem ex testamento habere non potest.

XXX. SCAEVOLA.

Alumnæ suæ Semproniae plura legauerat. quædam ex his abstulit: quædã, ut præstarentur ab hærede suo, petijt. in quibus & uiginti dari uoluit his uerbis. HOC AMPLIUS DO LEGO, DARI QVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS. & adiecit. FIDEI QVE TVAE ATTI COMMITTO, VT IN PRIMIS SEMPRONIAM SOROREM TVAM PRO TVA PIETATE ET REGERE ET TVERI VELIS. ET SI PVTAVERIS EAM AD BONAM VITAE CONSVETVDINEM REVERSAM, ITA VIGINTI AVRI LIBRAS EI REDDERE, CVM MORIERIS: VT INTERIM TAMEN REDITVS EIVS, ID EST VSVRAS SEMISSES EI PRAESTES. postea codicillis ad Mæuium legatarium easdem uiginti libras auri transfuit, & fidei eius commisit in hæc uerba. VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MAEVIO, CAUTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIAE, QVA MDIV ADVIXERIT, PRAESTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARRII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, ID QVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE MAEVI PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HAEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONAM ALVMNAE MEAE DVRET. quasi tum est, an Mæuius legatarius cogendus sit post mortẽ suam uiginti libras auri Sæproniae restituere, sicut rogatus fuerat Attius hæres: respondit. secundũ ea, quæ proponerentur, uiginti quidẽ auri libras non cogendum præstare: sed alia, quæ ab eo alumnae relicta sunt, deberi & à Mævio & ab hærede eius, donec uiuat alumna. Titia testamento Seiam libertã eandemq; collataneam ex parte duodecima hæredem instituerat. Pamphilo liberto suo prædia per fideicommissum dedit, in quibus & σύγκλησιον prædiorum, quæ appellabatur circa Colonom. eademq; liberto cum postea per epistolam alias etiam res donauit, in ea de Seia & Pamphilo ita locuta est. κληρονόμοις με χάριτι. βέλομαι βεβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ἕτε ἔφασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παμφίλου πεποιημένα. ἔὰν Σεία ἢ σύντροφος με κληρονόμος μὴ γένηται, δὲ οὐ γένηται ἀντὶ τῶν μέσεσ; βέλομαι αὐτῇ δοῦναι σύγκλησιον περὶ τῶν κολώνων. quasi tum est. cum Seia liberta, ommissa parte hæreditatis ei testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est σύγκλησιον circa Colonom eligat: an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia uindicet, doli mali exceptione submoueri debeat: respondi. translatum uideri fidei

fideicommissum prædiorum, id est *σὺγκλησίρις*, quæ est circa Colonam.

Seia liberta ab hæredibus petierat, ut si in prouincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus eius curaret, & in patriam reportaret: & adiecerat hæc uerba. CUI CONCEDI VOLO, SI QUID EX EA PECVNIA SVPERERIT. eadem die codicillos ad hæredes suos ita scripserat. PETO A VOBIS, VT SIVE IN PROVINCIA, SIVE IN VIA ALIQUID MIHI HVMANITVS ACCIDERIT: CORPVS MEVM CVRETTIS ET IN CAMPANIAM, ET IN MONVMENTVM FILIORVM MEORVM REPORTARI. quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, Lucio Titio tacite ademerit: respondit. ademptum uideri. Qui

filias ex disparibus portionibus testamento hæredes instituerat, penè omnium bonorum suorum eodem testamento diuisionem fecit. dein de hæc uerba adiecit. τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάσει ἔσαι μόνων τῶν δυο θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκόνδης, ἢ τῆς δὲ αὐτῶν περιόχης. postea codicillis longe aliam diuisionem fecit bonorū suorū inter easdem, inter quas & testamēto diuiserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. quæsitū est, an Prima & Secunda filia ex uerbis testamenti consequi possint, ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quæ nouissime à patre facta est: respondit, non à tota uoluntate recessum uideri, sed his tantum rebus, quas reformasset. Cū post apertas tabulas testamēti Priscianus uixerit, de cuius legata portione hæreditatis mater epistola ita cauerat,

QVONIAM COGNOVI PRISCIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM ET PISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HAEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO ET IANVARIO MARITO MEO AEQVIS PORTIONIBVS. ET SI QUID AMPLIVS EI LEGAVERAM, ET ID (SI QUID HVMANITVS EI CONTIGERIT) DO LEGO, DARI QVÆ EIS VOLO: postea ex eadem infirmitate Priscianus decessit. quæsitum est, an legatum quoq; eius ad Ianuarium & Marianum ex causa fideicommissi pertineat: respondit. posse uideri (si decessisset ex ea infirmitate) omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, transtulisse.

XXXI. IDEM.

Filio ex parte hærede instituto, duos fundos cum mancipijs & instrumento omni legauit. idem uxori plura legata & seruos Stichū & Damā legauit. sed cū in altero ex fundis filio prælegatis cognouisset uillicū non esse: Stichū misit, & tā rei rusticæ, q̄ rationibus fundi præfecit. quæsitū est, Stichus utrum ad uxore, an ad filiū pertineret: respōdit. cū memor erat eorū, quæ testamēto cauisset: Stichū his prædijs, in quæ translatus est, actorem cedere, nec uxore posse Stichū ex fideicommissi

LL ij causa

caussa petere. Matri suæ hæredi ex parte institutæ quatuor prædia legauit, & fidei eius cõmisit, ut ex his duo focero restitueret. deinde codicillis focero ademit fideicõmissum. quæsitũ est, an nihilominus ex prælegatione ad matrẽ pertinerent? respondit. nihil pponi, cur ad matrẽ pertinerent. Seia testamento suo legauit Titio auri pondo quinq. Titius accusabat eam, quod patrem suum mandasset interficiendum. Seia post institutam accusationem codicillos confecit, nec ademit Titio priuigno legatum, & ante finem accusationis decessit. acta causa, pronunciatum est, patrem Titij scelere Seia nō interemptum. quæro: cum codicillis legatum, quod in testamento Titio dederat, non ademit: an ab hæredibus Seia Titio debeatur? respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non deberi. Filia, quam in potestate habebat, inter cætera legauit peculium. Idem post testamentum factum pecuniam à debitore filia exegit, & in suam rationem conuertit. quæro, an filia eo nomine cum hæredibus patris agere possit? respondit. si probaretur, non adimendi animo factum: agere posse.

XXXII. VENVLEIVS.

Detrahere legatis uel adicere, si nihil præter numeratam pecuniã legatum sit, promptum est. cum uero res corporales interueniunt: & scriptura difficilior sit, & obscura ob id portio. Cum libertas adimitur: legata seruis relicta nihil attinet adimi.

DE REBUS DVBIIS.

Tit. V.

I. PAPINIANVS.

* als. negatio deest.

Legatum sit, promptum est. cum uero res corporales interueniunt: & scriptura difficilior sit, & obscura ob id portio. Cum libertas adimitur: legata seruis relicta nihil attinet adimi. **V**ndum Mæuium aut Seianum Titio legauerat. cum uniuersa possessio plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæuii rationibus demonstraretur: respondi, non uideri cætera prædia legato uoluisse defunctum cedere, si fundi Seiani præciũ à fundi Mæuii præcio non magna pecunia distingueretur.

II. IDEM.

Cuius ciuitatis legatum uel fideicommissum datum, ciuitati relictum uidetur.

III. PAVLVS.

* Totũ hoc caput deest in pan. Fl.

In ambiguo sermone non utrũq; dicimus, sed id duntaxat, quod uocamus. itaq; qui aliud dicit, quàm uult: neq; id dicit, quod uox significat, quia non uult: neq; id, quod uult, quia id non loquitur.

IIII. IDEM.

Paulus respõdit, id, quod conditionis implendæ causa dandum est.

est, sine dubio certis & incertis personis dari debere, ut fideicommissi petitio possit competere.

V. IDEM.

PAulus respondit. cum nomen fideicommissarij testamento adscriptum non sit: nulli personæ, neq; certæ, neq; incertæ datum fideicommissum uideri, indubitatum est.

VI. CAIVS.

Quidam relegatus facto testamento post hæredis institutionem & post legata quibusdam data ita subiecit. SI QVIS EX HÆREDIBVS CAETERIS QVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO, QVA'M EI GRATIAS EGERIM: VOLO DARI EI, QVI ID EGERIT, A' CAETERIS HÆREDIBVS AVREOS TOT. unus ex his, quos hæredes scripserat, impetrauit ei restitutionem, & antequàm id sciret, decessit. cum de fideicommissio quæreretur, an deberetur? consultus Iulianus respondit, deberi. sed & si non hæres, uel legatarius, sed alius ex amicis curauit eum restitui: & ei fideicommissum præstari. Si tibi & postumo suo uel alieno hæreditatem restituere quis rogauerit:

VII. MAETIANVS.

Vel ex parte postumum hæredem instituisset, legatum uel similiter uel fideicommissum dedisset:

VIII. CAIVS.

Vtrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an & si natus non sit, quæritur? ego commodius dici puto, si quidem natus non est: minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto. sin autem natus fuerit: utrosq; accipere, quantum cuiq; relicto est: ut uno nato, pars tibi dimidia debeat: duobus natis, tertia tibi debeat: tribus natis (quia tergemini quoq; nascuntur) quarta. & nostra quidem ætate Serapia Alexandrina mulier ad diuum Hadrianum perducta est cum quinq; liberis, quos uno scetu enixa est. sed tamen quod ultra tres nascitur, ferè portentosum uideat.

Cum quidam pluribus hæredibus institutis, unius fideicommississet, ut cū moreretur, uni ex cohæredibus, cui ipse uellet, restitueret eam partem hæreditatis, quæ ad eum peruenisset: uerissimum est, utile esse fideicommissum. nec enim in arbitrio eius, qui rogatus est, positum est, an omnino uelit restituere, sed cui potius restituat. plurimum enim interest, utrum in potestate eius, quem testator obligari cogitat, faciat, si uelit dare: an imposita necessitate dandi, soli ei distribuendi liberum arbitrium concedat. Quæsitum est, si cohæredes ex disparibus partibus

bus scripti sint: utrū partes suas in uiriles partes restituere singulis debeant, an pro portionibus hæreditarijs, ex quibus hæredes scripti sunt: & placuit, si testator ita restitui iussisset partē, si aliquam pecuniā dedisset: si quidē æquas partes iussi fuerint dare: cōueniens uideri esse, etiā ex fideicommissō æquas partes ei restitui oportere. si uero dispartes in ea pecuniā distribuēda significasset testator, ut uideatur hæreditarijs portionibus congruere: consentaneum esse, etiā fideicommissum pro hæreditarijs partibus eis restitui debere.

IX. PAVLVS.

SI inter uirum & uxorem donatio facta fuerit: priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donauerat. quod si simul tam is, cui donatum est, quā is, qui donauerit: quæstionis decidendæ gratia magis placuit ualere donationem: eo maxime, quod donator non superuiuat, qui rem concedere possit.

X. TRIPHONINVS.

Qui duos impuberes filios habebat, ei qui supremus moreretur, Titium substituit. duo impuberes simul in naue perierunt. quæsitum est, an substituto, & cuius hæreditas deferatur: dixi. si ex ordine uita decessissent: priori mortuo frater ab intestato hæres erit, posteriori substitutus. in ea tamen hæreditate etiam ante defuncti filij habebit hæreditatem. in proposita autem quæstione, ubi simul perierunt: utrum quia neuter frater superstes fuit, quasi utriq; ultimi decessisse uideantur: an uero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumatur, quæritur: sed superior sententia magis admittenda est, ut utriq; hæres sit. nam & qui unicum filium habet, si supremū morienti substituit, non uidetur inutiliter substituisse: & primus adgnatus intelligit etiam qui solus est, quicq; neminem antecedit. & hic utriq; quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primiq; obierunt. Cum bello pater cum filio perisset, materq; filij quasi postea mortui bona uindicaret, adgnati uero patris quasi filius ante perisset diuus Hadrianus credidit patrem prius mortuum. Si cum filio suo libertus simul perierit: intestati patrono legitima defertur hæreditas: si non probatur superuixisse patri filius. hæc enim reuerentia patronatus suggerente dicimus. Si maritus & uxor simul perierint: stipulatio de dote ex capitulo *SI IN MATRIMONIO MULIER DECESSISSET* habebit locum: si non probatur illa superstes uiro fuisse. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum hæredem habebat, perierit: intelligitur superuixisse filius patri, & ex testamento hæres fuisse, & filij hæreditas successoribus eius defertur: nisi contrarium adprobetur. quod si impubes cum patre filius perierit: creditur

tur pater superuixisse: nisi & hic contrarium adprobetur.

XI. VLP IANVS.

Si fuerit legatum relictum ex cognatis meis, qui primus capitolium ascenderit: si simul duo uenisse dicantur, nec appareat, quis prior uenerit: an impediatur legatum? uel si ei, qui monumentum fecerit, & plures fecerint: uel ei, qui maximus natus est, & duo pares aetate sint? sed & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint aequali charitate coniuncti: aut si duobus eiusdem nominis fuerit legatum (puta Sempronij) mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit: utrum datio in utriusque persona infringatur, an ademptio nulla sit, quaeri potest? Item si ex pluribus seruis eiusdem nominis uni uel quibusdam libertas relicta est: & uerius est, in his omnibus etiam legata & libertates impediri: ademptione autem in utroque ualere. Plane si ita ancilla libertatem acceperit, SI PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO: & haec uno utero marem & foeminam peperisset: siquidem certum est, quod prius edidisset: non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera sit, nec ne. sed nec filiae. nam si postea edita est: erit ingenua. sin autem hoc incertum est, nec potest per subtilitatem iudiciale manifestari: in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet: ut tam ipsa libertatem consequatur, quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumptionem priore masculino edito.

XII. IULIANVS.

Quoties libertis ususfructus legatur, & ei, qui nouissimus superuixerit, proprietas: utile est legatum. existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione, SI NOVISSIMVS SUPERVIXERIT, dari.

XIII. IDEM.

Quoties in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est: commodissimum est id accipi, quo res, de qua agitur, magis ualeat, quam pereat.

XIIII. IDEM.

Si is, qui ducenta deposuit, ita leget Seio, CVM DVCENTIS, QVAE SAPVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO: singulae summae separatae quidem certam habent demonstrationem, coniunctione uero tali incidunt in ambiguitate. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi: quia duae summae iunguntur. Si quis leget, FVNDVM SEIANVM HAERES MEVS ATTIO CVM DIONE MAEVII SERVO DATO: dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. sed magis dicendum est, non solum fundum, sed etiam seruum Dionem esse legatum: maxime, si nullas iustas causas habuit Dioni legandi. Cum ita stipulationem concipimus, SI HOMINEM AVT

MM fun-

FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? utrunq; est
 faciendum, ne stipulatio committatur: id est, siue alterũ, siue neutrum
 factum sit, tenebit stipulatio. idemq; est euidenter, cum propositis spe-
 cialiter pluribus rebus, quas fieri uolumus, ita stipulamur, SI QUID
 EORVM FACTVM NON ERIT? ueluti STICHVM, ET DAMAM, ET
 EROTEM SISTI? SI QVIS EORVM NON STITERIT, DECEM DARI? ne-
 cesse est enĩ omnes sistere, ut stipulationi satisfiat. uel (ut propius
 accedamus) fingamus ita stipulationẽ factam, SI STICHVM, ET DA-
 MAM, ET EROTEM NON STITERIS, DECEM DARI? neq; enim
 dubitamus, quin æque omnes sisti oporteat. Vtrum ita concipias
 stipulationem, SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM NON ERIT: an
 hoc modo, SI QUID EORVM FACTVM NON ERIT, QVAE VT FIE-
 RENT, COMPRAEHENSA SVNT, hoc interest: quod quamuis altero
 facto, uerum sit, hoc aut illud uere factum esse: non ideo tamen uerum
 erit, hoc aut illud factũ non esse. nã simul ea possunt esse uera, quamuis
 inter se contraria sunt: quia cũ significatio non ex uniuerso, sed ex ali
 quo sumitur: si uerũ aliquid inde sit, uerã efficit totam orationẽ: sicut è
 contrario duæ orationes pugnantia cõtinentes simul falsæ sunt. ueluti
 si qui liberorũ partim puberes, partim impuberes decesserint. nam &
 hoc falsum erit, oēs impuberes decessisse: & illud, oēs puberes decessis-
 se. id accidit, quia significatio sumit̃ ex uniuerso, in quo si aliquid fal-
 sum est, tota orationẽ falsam efficit. animaduertendũ igitur est, quid
 sit, de quo quæritur. nam cũ ita concipio, SI ILLVD AVT ILLVD FA-
 CTVM NON ERIT: quæri debet, an aliquid factum non sit. illius ef-
 fectus hic est, ut neutrum fiat: huius autem, ut utrunq; fiat. nec in il-
 lo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neq; in hoc aliquid
 fecisse, si aliquid factum non sit. proinde si quis interroget, EORVM
 QUID, QVAE TIBI OBIICIVNTVR, RECISTI? ille neget: hoc exprimit,
 EORVM QUID, QVAE OBIICIVNTVR, NON FECI, id est nihil horum
 feci. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fie-
 ri uelit: ita comprehendere debet, ILLVD AVT ILLVD FIERI SPON-
 DES? SI NIHIL EORVM FACTVM ERIT, TANTVM DABIS? Item
 si paterfamilias in testamẽto ita scripserit, SI QVIS MIHI FILIUS AVT FI-
 LIA GIGNETVR, HAERES MIHI ESTO. SI MIHI FILIUS AVT FI-
 LIA HAERES NON ERIT, SEIUS ESTO: non satis uoluntatem suã de-
 clarauit, si nõ aliter extraneum hæredem esse uolet, quã si neq; filius
 neq; filia hæres sit. hoc enim modo concipi oportet, SI MIHI NEC FI-
 LIUS NEC FILIA HAERES ERIT. potest autem interdum superior
 scriptura esse necessãria: si quis cum filium & filiam habeat, utrunq;
 hæredem instituere uelit. sed siue alter futurus hæres sit, extraneum
 misce-

miscere: siue neutri, extraneum substituere. sed procliuus est, sententiam testatoris sic esse interpretandā: ut siue filius, siue filia nati ei fuerint: extraneus non admittatur, nisi specialiter hæc testator expressit.

XV. MARTIANVS.

SI quis ita scripserit, ILLIS, QUI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERVNT, HAERES MEVS DATO DECEM. Trebatius utile legatum esse putat. quod Pomponius uerius esse existimat: quia ipsum testamentum cōfirmatur testibus adhibitis. quod uerum esse existimo.

XVI. IDEM.

Quædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet quid actum sit. ut ecce si res legata fuerit, & deliberrante legatario eam rem hæres alij tradiderit. nam siquidem uoluerit legatarius habere legatum: traditio nulla est. si uero repudiauerit: ualeat. Tantundem est, & si pecuniam hæreditariam legatam crediderit hæres. nam siquidē nō repudiauerit legatarius: alienam pecuniam credidit: si uero repudiauerit: suam pecuniā credidisse uidetur. quid ergo si consumpta fuerit pecunia? utiq; idem erit ex euentu dicendum.

XVII. IDEM.

Quod de pariter mortuis tractamus, & in alijs agitatum est. ut ecce si mater stipulata esset dotē à marito, mortua filia in matrimonio sibi reddi, & simul cū filia periisset: an & hæredibus matris actio ex stipulatu cōpeteret? & diuus Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filia non superuixit. Idem queritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, uel cum ea, propter quam stipulatus est: an ad hæredē suum actionem transmittat.

XVIII. PAVLVS.

Idem est, si dos uxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

XIX. MARTIANVS.

Sed & in illo quarit, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat, frater necessarius decesserit: frater fratri hæres existat, an contra? uel si duo inuicem necessarij substituti sunt, & unā perierint: an hæredes existisse uideantur? uel alter alteri, si inuicem hæreditatem rogati fuerint restituere: in quib9 casibus si pariter decesserint, nec appareat, quis ante spiritum emisit: non uidetur alter alteri superuixisse. Sed & circa legem Falcidiā, si dominus cum seruis simul uita functus sit, serui quæ si in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

XX. VLPPIANVS.

Si cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse defierint, in ciuitate autem maneat: dicendum, deberi legatum. cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore co-

gnatus non fuit, mortis autem tempore factus est per adrogationem: facilius legatū consequitur. Si quis cognationi leget: idē est, atq; si cognatis legasset.

XXI. PAVLVVS.

CVm senatus temporibus diui Marci permiserit collegijs legari: nulla dubitatio est, quin si corpori, cui licet coire, legatū sit, debeat. cui autem non licet, si legetur: non ualebit, nisi singulis legetur. hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.

XXII. IDEM.

Vbi est uerborum ambiguitas, ualet quod acti est. ueluti cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi: uel hominem Carthagini, cum sint duæ Carthagines: semper in dubijs id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta: nisi cum aperte contra leges scriptum est.

XXIII. LABEO.

CVm pubere filio mater naufragio perijt. cū explorari non possit, Cuius prius extinctus sit: humani9 est, credere filiū diutius uixisse.

XXIIII. CAIVS.

Si mulier cum filio impubere naufragio perijt: priorem filium necatum esse intelligitur.

XXV. MARCELLVS.

CVm in testamento ambiguitate, aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id, quod credibile est, cogitatum, credendum est.

XXVI. CELSVS.

QUVM HAEREDI MEO DIXERO VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. CUI UT DARE DAMNAS SIT HAERES MEVS, DIXERO, EI HAERES MEVS DAMNAS DARE ESTO. testatoris uolūtas (si quibusdam argumentis apparebit, de quo dixit) adimplenda est.

XXVII. IDEM.

CVm queritur in stipulatione, quid acti sit: ambiguitas contra stipulatorem est.

XXVIII. MODESTINVS.

Si quis de pluribus unum manumitti uoluerit, nec appareat, de quo manumittendo testator senserit: nulli eorum fidei commissaria libertas competit.

XXIX. LABEO.

Qui habebat Flaccum fullonem & Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem legauerat. qui eorum, & num uterq; debebitur: placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset. quod

quod si non appareret: primum inspiciendum esse, an nomina seruorum dominus nota habuisset. quod si nota habuisset: eum deberi, qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset. sin autem ignota nomina seruorum essent: pistorem legatum uideri perinde, ac nomen ei adiectum non esset.

XXX. SCAEVOLA.

Plures testamento manumiserat: in quibus Sabinam & Cyrogeniam, cum quisque eorum ad tricesimum annum ætatis peruenisset, & cum liber quisque eorum esset, certam summam dare uoluit: & coniuncta scriptura ita cauerat. SABINAE ET CYROGENIAE DARI, CVM AD STATVTAM AETATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM. ET HOC AMPLIUS ALIMENTORVM NOMINE IN ANNOS SINGVLOS, QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. quæsitum est, utrum omnibus manumissis alimenta debeantur, an uero Sabinæ & Cyrogeniæ solis: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, uideri omnibus alimenta legata.

DE HIS, QVAE POENAE CAVSSA RELINQUUNTUR. Tit. VI.

I. AFRICANVS.

Hilic etiam familias uel seruo hærede instituto, si in patris dominiue pœnam illicite uel probrose datum est, nullius momenti legatum esse respondit. non enim id solum, quod in hæredis, sed omne, quod in cuiusque lucrû aliquod ex ultima uoluntate sentientis, pœnam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum esse.

II. MARTIANVS.

Pœnam à conditione uoluntas testatoris separat. & pœna, an conditio, aut translatio sit, ex uoluntate defuncti apparet: idcirco diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

DE REGVLA CATONIANA. Tit. VII.

I. CELSVS.

Catoniana regula sic definit. quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret: id legatum, quandoque decesserit, non ualere. quæ definitio in quibusdam falsa est. quid enim, si quis ita legauerit, SI POST CALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO? an ca-

MM iij uilla-

à testatore redemptus sit: legatum exstinguitur. nam quæ in eam causam peruenerunt, à qua incipere non possunt, pro non scriptis habentur.

III. VLPPIANVS.

Seo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis non erat: pro non scripto hoc habetur. sed & si in hostium potestate erat, quo tempore testamētum fiebat, neq; ab hostibus redijt: pro non scripto erit. & ita Iulianus scribit.

V. IDEM.

Quod quis sibi adscripserit, si alij restituere à testatore iussus est: cum onere fideicommissi id apud hæredem remanet, quamuis pro non scripto sit. idem est & in testamento militis.

DE HIS, QVAE VT INDIGNIS
auferuntur. Tit. IX.

I. MARTIANVS.

Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommissio libertum, quæ ei ex testamento patroni relicta fuerant, cum patronum suum post mortem eius quasi illicitæ mercis negociatorem de tulerat, quamuis & præmium meruerit.

II. IDEM.

Aufertur hæreditas ex asse, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris, ut præteritus petierit, & ex substitutiōe impuberis adierit hæreditatem. Item si quis contra mandata duxerit uxorem ex ea prouincia, in qua officium aliquod gerit: quod ei ex testamento uxoris acquisitum est, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, retinere eum non posse: tanquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. utroq; ergo casu, & si ex asse hæres institutus adierit hæreditatem, fisco locus fit. nam quasi indigno ei aufertur hæreditas. per contrariū autem ducta tam ab eo, qui officium in prouincia gerebat, quam à tutore illicito: magis est, ut dicatur capere ex testamento, nec quasi indignam esse repellendam. idem erit, si quis uiui ignorantis bona uel partem bonorū alicuius cognati donauerit. nam quasi indigno aufertur.

III. IDEM.

Indignum esse diuus Pius illum decreuit (ut & Marcellus libro duodecimo digestorum refert) qui manifestissime comprobatus sit id egisse, ut per negligentiam & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur.

Vlpia

III. VLP IANVS

Papinianus libro quinto quaestionum ait. si quis unum hæredem quasi per falsum adscriptum accusauit: legatum ei non auferrî à cohærede relicto, quem non inquietauit.

V. PAVLVS.

Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed & testamentum non iure factum contendere. in officiosum autem dicere non permittitur. Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit: nõ repellitur ab eo, quod meruit. ergo qui legatũ consecutus, postea falsum dixit: amittere debebit, quod cõsecutus est. De eo uero, qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentũ, diuus Pius ita rescripsit. cognati Sophronis, licet ab hærede instituto legata acceperunt: tamen si is eius conditionis fuerit uisus, ut obrinere hæreditatem non possit, & iure intestati ad eos cognatos pertineat: petere hæreditatem ipso iure poterunt. Prohibendi autem sunt, an non: ex utriusq; persona, conditione, ætate, cognita caussa à iudice constituendum erit. Amittere id, quod testamento meruit, & cum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela, sed si consecutus fuerit: nõ admitretur ad excusationẽ. diuersum puto in eo, qui legatũ tantum meruit, & à matre pupilli tutor petitus, excusare se maluit. hic enim nihil contra iudicium defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cuius utilitates deseruatae sunt. Si pater accusauerit testamentum, uel dominus: denegabitur ei actio etiam eius, quod filio eius, uel seruo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei peruenturum est. quod si personam illorum spectet: diuersum dicendum est. Si seruum suum rogatus sit manumittere, qui legatum meruit, uel etiam ipsi seruo utrunq; datum sit: dicendum est, non debere obesse seruo factum domini: sed à fisco redimendum, ut manumittatur: si tamen uelit seruum uendere: quia non potest cogi, qui iudicium spernit defuncti. Si filius familias falsum accusauerit testamentum: uidendum est, an denegari debeat actio patri, & puto, si inuito patre accusauit: non esse denegandam patri actionẽ. Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit: restituere id fisco debebo. Qui accusauit falsum, hæres legatario existit, uel hæredi scripto. nihil huic nocere dicendum est. similis est ei, & qui in officiosum dixit. Aetati eius, qui accusauit, ignoscitur: & maxime, si tutor, uel curator dicere falsum, uel in officiosum uelit. & ita imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. His quoq; qui testimonio suo intentionẽ adiuuauerunt accusatoris, deneganda est actio. idemq; diuus Seuerus decreuit. Sunt, qui putant (& recte) & ei denegandam.

dam, qui accusatori adfuerit, & fideiussor pro eo exstiterit. Quidam & praesidem indignum putant, qui testamentum falsum pronunciat: si appellatione intercedente, haeres scriptus obtinuit. Aduocatum fisci, qui intentionem delatoris exsequitur, in omnibus officij necessitas satis excusat. Qui principale testamentum arguit, & à secundis tabulis repellendus est. item à codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. non idem sequendum est, si secundas tabulas uel codicillos coarguit: quia non utrunq; hoc casu improbasse uidet. An liberis ei seruo data, qui testimonio suo infringere uoluerit testamentum, auferri debeat, uidendum est. fideicommissum utiq; non est dignus consequi: & de libertate diuus Pius iudicauit, ea esse priuandum. Ei, qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum dixit, sed à legato remouetur. Qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario. alia causa est eius, qui propter testamentum à legatario uel à statulibero accipere iussus est: hic enim ut indignus repellitur: & Falcidiae beneficium haeredi scripto auferri debere, diuus Pius & diuus Marcus putauerunt. Omnes, qui ut indigni repelluntur, submouendi sunt à praemio, quod secundum edictum diui Traiani datur his, qui se deferunt.

VI. MARCELLVS.

Rescriptum est à principe, haeredem rei, quam amouisset, quartam non retinere. & ideo si is, qui quadringenta habebat, uniuersa quadringenta legasset, & haeres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit (septuagintaquinque scilicet) & ducenta uiginti quinque dabit legatarijs. sed ex centum, quae subripuit, legatarijs quidem dabit septuagintaquinque: reliqua, id est uiginti quinque, ad fiscum uenient.

VII. MODESTINVS.

Qui Titij testamentum falsum dixit, nec obtinuit: haeredi eius haeres existere prohibendus non est: quia non principaliter in Titij haereditatem succedit.

VIII. CAIVS.

Indiguo haerede pronunciato, adempta haereditate, confusas actiones restitui non oportet.

IX. VLPIANVS.

Si inimicitiae capitales interuenierint inter legatarium & testatorem, & uerisimile esse coeperit, testatorem noluisse legatum siue fideicommissum praestari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit. sed & si palam & aperte testatori maledixerit, & infastas uoces aduersus eum iactauerit: idem erit dicendum, si etiam status eius controuersiam mouit: denegatur eius, quod testa-

NN mento

mento acceperit, persecutio. ex qua specie statim fisco defertur.

X. CAIVS.

IN fraudem iuris fidem accommodat, qui uel id, quod relinquitur, uel aliud tacite promittit restitutum se personæ, quæ legibus ex testamento capere prohibetur: siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, & is mortis tempore prohibeat hoc legibus capere: non dubito, quin & si deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debeat: quia nulla fraus eius interuenisse uidetur: nisi si in futurum casum fidem accommodauerit, id est, ut licet capere legibus prohiberi cœperit, restituat. Recte dictum est, si pater filio, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit: nõ debere id filio nocere, quia parendi necessitatē habuit.

XI. PAPINIANVS.

HAeres, qui tacitam fidem contra leges accommodauit: in eaparte, in qua fraudē adhibuit, Falcidia non utitur. & ita senatus censuit. sed si maior modus institutionis, quæ fraudis fuerit: quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

XII. IDEM.

CVM quidam scripsisset hæredes, quos instituere non poterat: quamuis institutio non ualere, neque superius testamentum ruptum esset: hæredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam uoluntatem, abstulit iam pridem senatus hæreditatem. quod diuus Marcus in eius persona iudicauit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat. causam enim ad præfectos ærarij misit. uerum ab eo legata relicta salua manserunt. de præceptionibus eidem datis uoluntatis erit quæstio. & legatum ei non denegabitur: nisi hoc euidenter testatorem uoluisse appareat.

XIII. IDEM.

CLAUDIUS Seleucus Papiniano salutem. Mænius in adulterio Sempronie damnatus, eandem Semproniam non damnatam duxit in uxorem. qui moriens eam hæredem reliquit. quaero, an iustum matrimonium fuerit, & an mulier ad hæreditatem admittatur: respondi, neque tale matrimonium stare, neque hæreditatis lucrum ad mulierem, sed quod relictum est, ad fiscum pertinere. sed & si talis mulier uirum hæredem instituerit: & ab eo quasi ab indigno hæreditatē auferri dicimus.

XIII. IDEM.

Mulierem, quæ stupro cognita in contubernio militis fuit (& si sacramento miles solutus, intra annum mortem obierit) non admitti ad testamentum iure militiae factum: & id, quod relictum est, ad fi-

ad fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

XV. IDEM.

HAeredi, qui falsos codicillos esse dixit, neq̄ obtinuit, hæreditas non auferitur. si tamen aliquid à cohærede codicillis acceperit: eius actio denegabitur. itaq̄ si bonorum inter hæredes diuisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hæreditarias, in quibus legatū consistere non potuit, tenebit: sed Falcidiæ beneficio nõ utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recuset.

XVI. IDEM.

Cum secundis tabulis pater impuberi filio fratris filios cohæredibus datis substituisset, ac substituti fratris filij post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, ut hæreditatem patri legitimum obtinerent: uictis auferendam esse partem hæreditatis ex causa substitutionis respondi, quia sententiam secundum se dictã ex testamento non haberent. Quoniam stuprum in ea contrahi nõ placuit, quæ se non patroni cõcubinam esse patitur: eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur: idq̄ in testamento Cocceij Cassiani clarissimi uiri, qui Rufinam ingenuam pleno * amore dilexerat, optimi maximiq̄ principes nostri iudicauerunt: cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti cohæredem datam appellauerat, uulgo quæsitam apparuit. Cum hæredis nomen mutata uoluntate paterfamilias, incisis omnibus, induxisset, atq̄ ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset: eam rem legatarijs non obesse, qui retinuerant uoluntatem, diuo Marco placuit. & ideo cum suo onere fiscum succedere.

XVII. IDEM.

HAeredem, qui sciens defuncti uindictã omisit, & insuper habuit fructus: omnes restituere cogendum existimaui: nec probe desideraturum, actionem confusam restitui. deceptum autem ignoracione facti, bonæfidei possessoris defensionem habiturum (ante motam scilicet cõtrouersiam) si ratio fructuum subducatur, nec improbe confusam actionem reddi postulaturum.

XVIII. IDEM.

Eum, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoq̄ fructus, quos ante litem motam perceperit, restituere cogendum respondi (quod bonæfidei possessor fuisse non uideretur) exemplo bonorum fisco uindicatorum. post motam autem de tacito fideicommissio cõtrouersiam, ante percepta fructuũ precia cum usuris esse restituenda respondi: sed & omniũ fructuum, quorũ precia percepta

cepta fuerant. quod si fructus in usu habuisset: eorū precia tantum resti-
tui satis esse. sed diuus Seuerus bonorum tacite relictorū, citra distin-
ctionem temporis fructus duntaxat deberi, non etiam usuras eorum
benigne decreuit. quo iure utimur. Bonis uniuersis ex causa taciti
fideicommissi fisco restituis, hæredem onus aris alieni non spectare
conuenit. nec aliud seruatür morte non defensa. si quid tamen ob adie-
tam hæreditatem actionibus aut seruitutibus confusis amiserit: auxi-
lio restitutionis non merebitur. Pro parte hæres institutus, prædij
legatū acceperat, & hæreditatem non capienti restituendi tacitum mi-
nisterium susceperat. quanquam legatum pro ipsius parte non consti-
tisset, ideoq; portionem istam pro hærede possideret: tamen ei prædi-
um integrum esse relinquendum respondi. neq; enim ratione iuris ac
possessionis uarietatem inducere diuisionem uoluntatis.

XIX. PAVLVVS respondit.

SI scriptis hæredibus ideo hæreditas ablata esset, quod testator alia
ab ipsis esset: ab uniuerso iudicio priore recessisse eum uideri.

XX. HERMOGENIANVS.

EL, qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos aufertur.

XXI. PAVLVVS.

Portiones quoq; eorum fisco uindicantur, qui mortē libertorum
suspectō decedentiū non defenderūt. omnes enī hæredes, uel eos,
qui loco hæredis sunt, officiose agere circa defuncti uindictā conuenit.

XXII. TRIPHONINVS.

Tutorem, qui sui pupilli nomine falsum, uel inofficiosum testa-
mentum dixit: non perdere sua legata, si non obtinuerit, optima
ratione defenditur. & si libertum patris pupilli sui nomine capitis accu-
sauerit: non repelli à bonorum possessione contra tabulas: quia officij
necessitas, & tutoris fides excusata esse debet: nec quisquam indicij ca-
lumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub
nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli, uel libertis
patris instantibus. & si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomi-
ne, & ideo nō sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pera-
uenerit: non oportet dici in Turpilianum eum senatusconsultum inci-
disse. discreta sunt enim iura (quamuis plura in eandem personā de-
uenerint) aliud tutoris, aliud legatarij. & cum non suæ personæ iure,
sed pupilli accusauerit: propriam pœnam mereri non debet. deniq; pu-
pillo relicta in eo testamento, nisi à principe conseruata sint, pereunt:
adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus. idem & Sabinus
scripsit libris ad Vitellium.

XXIII. CAIVS.

SI quilibet hæres ex cuiuscunq; testamento tacite rogatus fuerit, ut Quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æque locus erit senatusconsulto. neq; enim multum intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ex hæreditate peruenerit, restituere rogatus sit.

XXIII. PAPINIANVS.

SI testamentum patris iure factum filius negauerit: quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnavit, aut accusauit: retinet de functi uoluntatem.

XXV. IDEM.

SI gener focerum hæredem reliquerit: taciti fideicommissi suspitionem sola ratio paternæ affectionis non admittit.

XXVI. *Apud Scæuolam lib. XXX. digest.* CLAUDIUS *notat.*

SI uiuo testatore decesserit is, cui illicite legatum relictum erat: non à fisco hoc uindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS QVINTVS.

DE CONDITIONIBVS, ET DEMONSTRATIONIBVS, & caussis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur. Tit. I.

I. VLPPIANVS.

Legatis, quæ relinquuntur, dies aut certus, aut incertus, aut conditio adscribitur, aut (si nihil horum factum sit) præsentia sunt, nisi uel ipsa conditio insit.

Cum dies certus scriptus est, quamuis dies nondum uenerit, solui tamen possunt: quia certum est ea debitum iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur, HAERES MEVS, CVM MORIETVR, DE-

CEM DATO. nam diem incertum habet mors eius. & ideo si legatarius ante decesserit, ad hæredem eius legatum non transit: quia non cessit dies uiuo eo, quamuis certum fuerit hæredem moriturum. Inest autem conditio legatis, ueluti cum ita legamus, QVOD EX ARESCVSA NATVM FERIT, HAERES DATO: aut FRVCTVS, QVI EX FVNDI PERCEPTI FERINT, HAERES DATO: aut SERVVM, QVEM ALII NON LEGAVERO, SEIO DATO.

NN iij Vlpia-

II. VLPIANVS.

Conditionum quædam sunt, quæ quandoq; impleri possunt etiã Cuius testatore: ut puta SI NAVIS EX ASIA VENERIT. nam quædocunq; uenerit nauis, conditioni paritum uidetur. quædam sunt, quæ non nisi post mortem testatoris: ueluti SI DECEM DEDERIT. SI CAPITOLIVM ASCENDERIT. nam ut paruiffe quis conditioni uideatur: etiam scire debet, hanc conditionem insertam. nam si fato fecerit: non uidetur obtemperasse uoluntati.

III. IDEM.

Obtinuit impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.

IIII. POMPONIVS.

Sis legatum est, quibus patronus legata præstat: temperare debet. Sprator conditionem: ut & patrono, & hæredibus scriptis, pro portione dentur conditionis explendæ gratia. Si ita scriptum sit, SI IN QVINQVENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIO HAERES DATO: si Titius ante mortuus sit, non statim Seio decem deberi: quia hic articulus TVM extremi quinquennij tempus significat.

V. PAVLVS.

Conditionibus pupillus & sine tutoris autoritate parere potest. nec quem mouerit, quod expleta cõditione necessarius hæres aliquid quando esse potest. nam hoc iure potestatis fit, non cõditionis expletæ. Item seruus, uel filius familias sine iussu patris, uel domini conditione implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur.

VI. POMPONIVS.

Multa testamento nõ committitur ab hærede, uel legatario, uel eo, qui ex ultima uoluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu monumentum facere iussus est: si is, cuius arbitrium est, non uiuat, uel adesse non possit, aut ei arbitrari nolit. Si seruos certos quis manumississet, hæres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis: Neratius respondebat, defici eũ conditione: nec aestimabat, parere posset conditioni, nec ne. sed Seruius respondit, cum ita esset scriptum, SI FILIA ET MATER MEA VIVET: altera iam mortua, non defici conditione. idem est & apud Labconem scriptum. Sabinus quoq; & Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas pro non scriptis esse. quæ sententia admittenda est.

VII. VLPIANVS.

Mvtianæ cautionis utilitas consistit in conditionibus, quæ in nõ faciendõ sunt conceptæ: ut puta SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT

SCENDERIT, SI STICHVM NON MANVMISERIT, & in similibus. & ita & Aristoni, & Neratio, & Iuliano uisum est. quæ sententia ex constitutione diui Pij comprobata est. Nec solum in legatis id placuit: uerū in hæreditatibus quoq; idem remediū admissum est. unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita hæredem scripserit ex parte, SI DOTE, QVAM EI PROMISI, NEQVE PETIERIT, NEQVE EXEGERIT: denunciare eum posse cohæredi, paratū se accepto facere dotem, uel cauere: & ita adire posse hæreditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione: quoniam non est, cui caueatur: non impediri eum, quo minus adeat hæreditatem. Nam iure ipso uidetur impleta conditio: eo, quod nō est, quē possit de dote cōuenire * ipso adeunte hæreditatem.

*als. ipse
adeūdo.

VIII. POMPONIVS.

SI quis ita legauerit, DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT, HÆRES MEVS EI TANTVM DATO: si ea latitans patronum, de medio discesserit, ut tamen consilium retineret habendi secū liberos: deberi ei legatū, Trebatius & Labeo aiunt: quia non omne momentū exigendum sit, ut cum liberis sit, sed ut eam mentem & id propositū habeat, ne filiū à semet dimittat, neūe per eam stet, q̄ minus cū ea filius educetur.

IX. VLP IANVS.

Solemus dicere: eū, qui in tempus liberorum uxori legat: de his nō sensisse, quos iam tunc uxor habuit, cum testaretur maritus.

X. IDEM.

Hæc conditio FILIAE MEAE, CVM NUPSERIT talis est, ut qui testatus est, impleri solummodo conditionem uoluerit, nō etiam satis exigi, quando. & ideo si uiuo testatore nupserit: post testamentum factum impleta conditio uidetur: præsertim, cum conditio hæc talis sit, ut semel impleri debeat. Sed enim non omnes coniunctiones implent conditionem. puta enim nondū nubilis ætatis in domum mariti deductā. non paruit conditioni. Sed & si ei cōiuncta sit, cuius nuptijs ei interdictum sit, idem dicemus. An tamen nubendo postea parere cōditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. Et si testator de primo nuptiali iugo sensit: puto defectam conditionem. benigne tamen dicendum est, nondum conditionem impletam defectam. Si sic legatum sit, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, & ignorante testatore nauis uenerit testamenti facti tempore: dicendū, pro impleta haberi. Et si cui legatum est sic, CVM PVBES ERIT: simili modo hoc erit dicendum.

XI. PAVLVS.

SI iam facta sunt, quæ conditionis loco ponuntur, & sciat testator: Squæ iterum fieri possunt, expectentur, ut fiant. si uero nesciat: * præ *als. præ senti debeantur. Item sciendum est, promiscuas condiciones post mortem

mortem impleri oportere: si in hoc fiant, ut testamento pareatur: ueluti, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, & similia. non promiscuas, etiam uiuo testatore existere posse: ueluti, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT. XII. VLP IANVS.

SI Ita legatum sit, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HAERES MINOR FILIVS DECEM E' MEBDIO SVMITO: debetur legatum: quia idcirco relictum est, ut conditio filiorum exaequaretur. & sanè hæc causa est. nanq; causa in præteritum, pœna in futurum confertur.

XIII. PAVLVS.

SI fundus alicui legatus fuerit, si pupillo uel furioso pecuniam dedidisset: uideatur expleffe conditionem, curatori uel tutori dando.

XIIII. POMPONIVS.

TITIVS, SI STATVAS IN MVNIFICIO POSVERIT, HAERES ESTO. si paratus est ponere: licet locus à municipibus ei non datur: Sabinus, Proculus, hæredem eum fore: & in legato idem iuris esse dicunt.

XV. VLP IANVS

CVM fuerit sub hac conditione legatū, SI IN FAMILIA NVPSIT: uidetur impleta cōditio statim, atq; ducta est uxor: quamuis nondum in cubiculum mariti uenerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.

XVI. CAIVS.

IN his, quæ extra testamentum incurrunt, possunt res ex bono & æquo interpretationem capere: ea uero, quæ ex ipso testamēto oriuntur, necesse est secundum scripti iuris rationem expediri.

XVII. IDEM.

DEmōstratio falsa est, ueluti si ita scriptū sit: SERVVM STICHVM, QVEM DE TITIO EMI. FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI ASEIO DONATVS EST. Nam si cōstet, de quo homine, & de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet, si is, quæ se emisse significauit, donatus sit: aut quæ donatum sibi esse significauit, emerit. Igitur & si ita seruus legatus sit, STICHVM COQVVM, STICHVM SVTOREM TITIO LEGO: licet neq; coquus, neq; sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conuenerit. Nam & si in persona legatarij designanda aliquid erratum fuerit, constet autem, cui legare uoluerit: perinde ualet legatum, ac si nullus error interuenisset. Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc uel magis est in falsa causa: ueluti ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOCIA MEA CVRAVIT. item FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRAECIPITO, QVIA FRATER EIVS EX ARCA TOT AVREOS SVMPST. Licet enim frater huius pecuniam ex

am ex arca non sumpserit: utile tamen legatum est. at si conditionaliter concepta sit causa, ueluti hoc modo, TITIO, SI NEGOCIA MEA CURAUIT, FVNDVM DO. TITIVS FILIVS MEVS, SI FRATER EIVS CENTVM EX ARCA SVMPSESIT, FVNDVM PRAECIPITO: ita utile erit legatum, si & ille negocia mea curaui, & huius frater centum ex arca sumpserit. Quod si cui in hoc legat sit, ut ex eo aliquid faceret: puta ut monumentum testatori, uel opus aut epulum municipibus faceret, uel ut ex eo partem alij restitueret: sub modo legatum uidetur.

XVIII. IDEM.

IS, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est: ei scilicet cauere debet Mutiana cautione, ad quem iure ciuili deficiente conditione hoc legatum, eade hereditas pertinere potest.

XIX. VLP IANVS.

IN conditionibus primum locum uoluntas defuncti obtinet, ea quoque regit conditiones. denique & in ea conditione, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT: placuit non semper mortis tempus obseruari, sed uoluntate patrocinante tardius produci. Haec scriptura, SI PRIMVS HAERES ERIT, CENTVM DARE DAMNAS ESTO, pro conditione non est accipienda. magis enim demonstraui testator, quando legatum debetur, quam conditionem inseruit: nisi forte hoc animo fuerit testator, ut faceret conditionem. proinde nec illud dicendum erit facere conditionem, QUID QUID MIHI EPHESI OPORTET DARI, HOC DO LEGO. Sed si sic leget, SI PRIMVS MIHI HAERES NON ERIT, DAMNAS ESTO SECVNDVS DARE, & Primus haeres exstiterit: legatum non debetur. si Primus adierit cum Secundo: non exstitisse conditionem, nequaquam ambigendum est. Si patronus, contra tabulas bonorum possessione accepta, debitam portionem occupet: legata, quae sic data sunt, SI PATRONVS HAERES NON ERIT, non debet cohæres patroni praestare. Si à Primo ita legatum sit, SI SECVNDVS HAERES NON ERIT, VIGINTI TITIO DATO: simili modo à Secundo si eidem Titio ita legatum sit, SI PRIMVS HAERES NON ERIT, & ambo haeres exstiterint: legati conditio deficiet. si alter haeres exstitit, alter non exstitit: legatum debetur. MARCELLVS apud Iulianum libro uicesimo septimo digestorum notat, non dubitamus, quin turpes conditiones remittendae sint: quo in numero plerumque sunt etiam iurifurandi.

XX. IULIANVS.

MULTUM interest, conditio facti, an iuris sit. nam huiusmodi conditiones, SI NAVIS EX ASIA VENERIT. SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: quamuis impletæ sint, impediunt heredem circa ad eundem hereditatem, quamdiu ignorarit eas impletas esse. Quæ

vero ex iure uenient: ex his nihil amplius exigendum, quàm ut impletae sint. ueluti si quis se filium familias existimat, cum sit pater familias: poterit acquirere hereditatem. quare & ex parte scriptus haeres, qui ignorat, an tabulae testamenti apertae sint, adire hereditatem poterit.

XXI. IDEM.

Quoties sub conditione mulieri legatur, SI NON NUPSERIT, & eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat: commode statuitur, & si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse cogendam fideicommissum praestare.

XXII. IDEM.

Qui duobus haeredibus decem dare iussus est, & fundum sibi habere: uerius est, ut conditionem scindere non possit, ne etiam legatum scindatur. igitur quamuis alteri quinq; dederit, nullam partem fundi uindicabit: nisi alteri quoq; aduenti hereditatem reliqua quinq; numerarit: aut illo omittente hereditatem, ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit.

XXIII. IDEM.

*a's deest
negatio.

Iure civili receptum est: quoties per eum, cuius interest conditionem non impleri, sit quo minus impleatur: ut perinde habeatur, ac si impleta conditio fuisset. quod pleriq; & ad legata, & ad haeredum institutiones perduxerunt. Quibus exemplis stipulationes quoq; committi quidam recte putauerunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

XXIII. IDEM.

Cum uir uxori, quandoq; liberos habebit, fundum legauit: si mulier diuortio facto liberos ex alio procreauerit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit: non intelligitur expleta conditio. quod testatorem uerisimile non est de his liberis fecisse, qui se uiuo ex alio suscepti fuissent.

XXV. IDEM.

Haec scriptura, SI VIGINTI DEDERIT, AVT IVRAVERIT SE ALIAS PARTES, quare quicumq; haeres scriptus erit sub conditione, SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM: quamuis uerbis edicti ad hereditatem uel legatum admittatur: tamen compellitur facere id, quod facturum se iurare iussus est, solo iurciurando remisso. Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur: aut cum alter pure, alter sub conditione haeres scriptus est: pars legati uel hereditatis deficiente conditione ad crescit etiam haeredi eius, cui pure legatum est, uel hereditas data est: si tamē hereditas ei, adita fuerit.

Alse.

XXVI. ALFENVVS.

IN testamento quidam scripserat, ut sibi monumentum ad exemplū eius, quod in uia Salaria esset Publij Septimij Demetrii, fieret: & nisi factū esset, hæredes magna pecunia multarentur. & cum id monumentum Publij Septimij Demetrii nullum reperiretur, sed Publij Septimij Damæ esset, ad quod exemplum suspicabantur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri uoluisse: quærebant hæredes, cuiusmodi monumentū se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentū fecissent, quia nō reperiretur, ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur? Respondit, si intelligeretur, quod monumentum demonstrare uolisset is, qui testamentum fecisset: tamen si in scriptura ira non esset: tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem uolūtas eius ignoraretur: pœnam quidem nullam uim habere, quoniā ad quod exemplum fieri iussisset monumentum, id nusquam exstaret: tamen omnimodo secundū substantiam & dignitatem defuncti exstrui debere.

XXVII. PAVLVS.

Filia suæ ita quis legauit, SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCHII TITII NUPSERIT, EI TOT HAERES MEVS DATO. Titio ante testatorem mortuo Attia nupserat. quærebatur, an legatum ei deberetur? respondit, TITIA VXOR MEA OPTATO PHILARGYRV M PVERVM ET AGATHEAM ANCILLAM, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR. is, qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, uēdidit. postea ancillas emit, & ex his uni Agathæ nomen imposuit. quæsitum est, an hæc legata uideretur? respondit, legatam uideri.

XXVIII. IVLIANVS.

Hæc conditio, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, sic recipienda est, cum primum potuerit capitolium ascendere.

XXIX. IDEM.

Si separatim mihi torus fundus pure, tibi sub conditione legatus fuerit, & tu decesseris ante, quàm conditio exstiterit: non habebō necessitatem implere conditionem: utpote cum (etiam si conditio defecerit) pars, quam uindicaturus eras, mihi ad crescat.

XXX. AFRICANVS.

IN testamento ita erat scriptum, STICHVS ET PAMPHILA LIBERISVNT. ET SI IN MATRIMONIVM COIERINT, HAERES MEVS HIS CENTVM DARĒ DAMNAS ĒSTO. Stichus ante apertas tabulas decessit. respondit, partem Stichi defectam esse. sed & Pamphilam defectam conditione uideri: ideoq; partem eius apud hæredem remansuram

ram. sed & si uterq; uiueret, & Stichus nōllet eam uxore ducere, cū mulier parata esset nubere: illi quidem legatum deberi, Stichi autem portionem inutilem fieri. nam cum uni ita legatum sit, **TITIO SI SEIAM VXOREM DVXERIT, HAERES MEVS CENTVM DATO:** siquidem Seia moriatur, defectum conditione intelligi. At si ipse decedat: nihil ad hæredem suum eum transmittere: quia morte eius conditio defecisse intelligatur. utroq; autem uiuente, siquidem ipse nolit uxore ducere: (quia ipsius facto conditio deficit) nihil ex legato eū cōsequi. muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset: legatum ei deberi.

XXXI. IDEM.

Quamuis rationes reddere nihil aliud sit, q̄ reliqua solūere: tamen si & statuliberi & hæredis culpa (sine fraude tamen serui) minus solutū sit, & bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit: liberum fore. & nisi ita obseruetur: neminem, qui sub cōditione ita manumissus esset, unquam ad libertatē peruenturum: si per imprudentiam minus solutum esset. hæc ita accipienda esse ait: si quando is, qui rationes reddere iussus sit, per aliquem errorem sine dolo malo ita rationes reddiderit, ut dominus quoq; circa computationem erraret.

XXXII. PAVLVS.

Falsa demonstratio neq; legatario, neq; fideicommissario nocet, neq; hæredi instituto: ueluti si fratrem dixerit, uel sororem, uel nepotem, uel quodlibet tale. & hoc ita iuris ciuilis ratione, & constitutionibus diuorum Seueri & Antonini cautum est. Sed si controuersia sit de nomine inter plures: qui probauerit sensisse de se defunctū, ille admittetur. Sed & si cui quasi liberto, id est inter libertos legatū fuerit: non idcirco legatum amittit, quia postea anulos ab Imperatore accepit. nam honor eius auctus est, non conditio mutata. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si quis legauerit rem ita, si mortis tempore eius erit, nec tūc eius inueniatur: nec æstimatio eius legata uidebitur. Quid ergo, si quis ita scripserit, **STICHVM ET PAMPHILVM TITIO DO LEGO, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR,** & unum ex his alienauerit: an uel alter possit à legatario uindicari: & placet uindicari. nam hunc sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atq; si separatim dixisset, **STICHVM, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR. *PAMPHILVM, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR.***

* als de sunt.

XXXIII. FLORENTINVS.

Sinommatim alicui legeſ ita, **LVCIO TITIO:** an per demonstratio nem corporis, uel artificij, uel officij, uel necessitudinis, uel ad finitatis, nihil interest. nam demonstratio plerunq; uice nominis fungitur. nec interest, falsa, an uera sit: si certum sit, quem testator demonstrauerit.

rit. Inter demonstrationem & conditionem hoc interest: quod demonstratio plerumque factam rem ostendit, conditio futuram.

XXXIII. POMPONIVS.

Leuissima libertatis conditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit, quamuis natura grauior & durior sit.

XXXV. MARCELLVS.

Publius Mæuius testamento suo ita cavit. QVISQVIS MIHI HAERES HAEREDESVE ERVNT: DO LEGO, FIDEI QVE EORVM COMMITTO, VT DENT CAIO SEIO SORORIS MEAE FILIO IN HONOREM CONSVLATVS QVADRINGENTA. uiuo Mæuius Seius consul designatus est, & munus edidit. deinde ex calendis Ianuarijs consulatum ingressus est, atque ita Mæuius decessit. quæro, an quadringenta Seio debeatur? Marcellus respondit. deberi. Titia codicillis de prædijs, quæ testamento Septiciæ reliquerat, ita cavit. A TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO, CVM ANNORVM SEDECIM ERIT, EADEM PRAEDIA RESTITVAS. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT: PETO, VT EA REDDAS RESTITVAS PVBLIO MAEVIO ET CAIO CORNELIO. quæro. cum Septicia decesserit, deinde filius quindecim annos agens defunctus sit: an representetur fideicommissum decimoquinto anno impleto? & an hæredes Septiciæ restituere Publio Mæuius & Caio Cornelio debeant? Marcellus respondit. Septiciam ius, quod in his prædijs habuisset, hæredi suo reliquisse. etenim uideri contra uoluntatem testatoris representationem fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perueniat, quam ad puerum peruenire, uel à Septicia, uel ab hæredibus potuisset. & uerba quidem uideri representare fideicommissum. sed non esse uerisimile, ut maturius uoluerit testatrix ad substitutos id transferri. nec quidquam mutare, quod Septicia ante decessit. nam & si puer uiueret, non prius Septiciæ hæredes, quam Septicia, possent conueniri.

XXXVI. PAVLVS.

Si quis cum, quæ ipse manumittere non poterat, legarit ita, ut eum legatarius manumitteret: & si à legato non repellatur, non est compellendus, ut manumittat: quoniam toties secundum uoluntatem testatoris facere compellitur, quoties contra legem nihil sit futurum. idque Neratius scribit. & tamen à legato non esse eum repellendum: quoniam magis legatarium aliquod commodum testator in hoc seruo, quam hæredem, habere uoluisset.

XXXVII. IDEM.

Si ita scripsero, QVANTVM CODICILLIS TITIO LEGAVERO: licet codicillis legatû explicetur: tamē ex testamento ualet sola quantitas,

OO iij quæ

quæ in codicillos delata est. Nam & apud ueteres legata talia fuerunt,
 QVANTVM EI PER EPISTOLAM SCRIPSERO. QVANTVM EX IL-
 LA ACTIONE DETRAXERO, HAERES DATO.

XXXVIII. IABOLENVS.

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas & notas perso-
 nas pertineat: eâ existimamus totius esse testamenti, & ad omnes
 haeredes institutos pertinere. at quæ conditio ad certas personas acco-
 modata fuerit: eam referre debemus ad eum duntaxat gradû, quo hæ
 personæ instituta fuerunt. Cum in testamento scriptum erat, VT
 ALIQVID IN FORO FIAT, neq; adscriptum erat, in quo foro: Labeo
 ait, si non appareat, quid mortuus senserit: in eius municipij foro faciē
 dum, in quo is, qui testamentû fecit, domicilium habuerit. quam sen-
 tentiam ego quoq; probo.

XXXIX. IDEM.

Quibus diebus uicinus tuus te uia publica (cum ad parendum cõ-
 ditioni ire uelles) ire prohibuit, nec per te stetit, quominus agen-
 do od calumniam eum submoueas: hi dies conditioni non imputabû-
 tur. Quidam ita legauerat, SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM,
 QVAM IN FVNDVM SEIANVM FECI, HAEREDI MEO DEDERIT:
 TVNC HAERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNDVM SEIANVM DA-
 TO. Cascellius aiebat, etiam precium fundi dari debere. Ofilius impen-
 sâ uerbo negat precium significari: sed eos duntaxat sumptus, quos in
 eum postea, quàm emptus esset, fecisset. Idem Cimma scribit: adiecto eo,
 quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat, & magis
 uerum puto. Quidam Titio centû legauerat, deinde infra ita iusse-
 rat. QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAUI, EAS HAERES MEVS, SI MA-
 TER MEA MORITVR, DATO. mortuo patrefamilias, Titius uixerat,
 & uita matrefamilias decesserat. mortua matre hæredibus Titij legatû
 deberi, Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum,
 sed ante legatum pure, deinde soluendi dies adiecta. uideamus (inquit
 Labeo) ne id falsum sit: quia nihil intersit, utrum ita scribatur, QVAS
 PECVNIAS CVIQVE LEGAUI, EAS HAERES MEVS, SI MATER MEA
 MORITVR, DATO: an ita, NISI MATER MEA MORIATVR, NE DA-
 TO. utrubiq; enim sub conditione datû uel ademptum esse legatum.
 Labeonis responsum probo. Dominus seruo aureos quinq; sic lega-
 uerat. HAERES MEVS STICHO SERVO MEO, QVEM TESTAMENTO
 LIBERVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE, QVOS IN TABVLIS DE-
 BEO, DATO. nihil seruo legatum esse, Namusa Serutum respondisse
 scribit: quia dominus seruo nihil debere potuisset. ego puto secûdum
 mentem testatoris naturale magis, quàm ciuile debitum spectandum
 esse

esse, & eo iure utimur. Qui dotalem fundum nullū habebat, ita legauerat. *FVNDVM CORNELIANVM, QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HAERES DATO.* Labeo, Ofilius, Trebatius responderunt, fundum nihilominus legatum esse: quia cum fundus Cornelianus in rerū natura sit, demonstratio falsa legatū non perimit. Thermius minor, quorum arbitratu monumentū sibi fieri uellet, testamento scripserat: deinde ita legauerat. *LVCIVS, PVBLIVS, CORNELIVS AD MONVMENTVM MEVM AEDIFICANDVM MILLE HAERES MEVS DATO.* Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satis dedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatij sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur. Idem & ego & Proculus probamus.

XL. IDEM.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cum conditio exstiterit, deberi incipiunt. ideoque interim legari non potuerunt.

XLI. AFRICANVS.

Filio familias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset. magis patri uideri legatum ait, & patrem suo nomine legatum petere. Idem iuris esse, & si seruo similiter legeretur. argumentū rei sit, quod & si cibaria seruis Titij legentur: proculdubio domini esse, non seruorum legatum.

XLII. PAVLVVS.

PLAVTIVS. hæres rogatus est à liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hæreditatē ei uenderet. Postea patronus defuncti bonorum possessionem cōtra tabulas petierat, & partem hæreditatis, quæ debebatur, abstulerat. Proculus & Cassius fidei cōmissarium pro rata, quod soluit, repetere debere aiunt. PAVLVVS. hoc iure utimur. nā quemadmodū præstatione fideicommissorum & legatorum hæres exoneratur per prætorem: ita etiam ipse partem consequi debet. Diuersum est, si Falcidia interueniat, & minuat legatum. Nam his casibus nihil repetetur: quod in solidum conditioni paretur. Item scinditur ius dandi, si is, cui legatum est, non potest partem hæreditatis sibi relicta totam capere. nam uerius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quàm à lege conceditur.

Neratius libro primo responsorū scribit. ex duobus scriptis hæredibus si unus rogatus sit tibi hæreditatem restituere, tu Titio certam summā dare, & beneficio legis Falcidiæ in restituendo hæres utat: quāto minus tibi præstiterit, tanto minus te Titio præstare, nō esse iniquū.

XLIII. IDEM.

Qui hæredi dare iussus est, seruo alieno instituto, non domino da

re debet. nam & si alio hærede instituto, iussus est seruo Titij dare, ipsi seruo datur: quia quæ facti sunt, non transeunt ad dominum: quemadmodum si mihi aut seruo Titij stipulatus sim: nõ Titio, sed seruo eius dari potest. & hæc uera sunt, Sed cum hæredi dare iussus est: uideamus, ne domino dandum sit. & consequens est, & hic seruo dari. Certe statum liber, quin domino dare debeat, non est dubium. contra qui domino dare debet, non implet conditionem, dando seruo eius: nisi si dominus consenserit. nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me uel nolente, implere potest. Cum hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est: hæredi dandum est, ut impleatur conditio: nec hoc restituendum est: ex causa fideicommissi. sed cum suspectam adiit, & restituit: dubitatur, an ei auferendum sit. & benignius est, & in hoc casu nihil ei auferri. Si autem me hærede instituto controuersia mihi fiet hæreditatis: si cauet legatarius, euicta hæreditate reddi legatum: & ipsi cauendum est de eo, quod dedit. sed si iussus sis mihi dare decem, & accipere hæreditatem ex senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituam. Si duorum seruo legatum sit sub condicione dandi: non posse per partes conditioni pareri quidam aiunt, sed semel dandam pecuniam. sed ego contra puto. Si pars rei legatæ usucapta sit: an in solidum parendum sit, dubito. & potest dici, pro parte parendum ex sententia testatoris. **PLAVTIUS.** uni ex hæredibus fundum legauit, si centum hæredibus dedisset. deducet suam partem hæreditariam, & reliquam summam hæredibus pro portione eorum dabit. At si hæres ex parte ita institutus esset, si hæredibus decem dedisset: non aliter esset hæres, quam si tota decem cohæredibus dedisset: quia non ante ad hæreditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. Nam & cum seruus testamento liber, & ex parte hæres ita scriptus esset, si hæredibus decem dedisset: constitit non aliter eum liberum hæredemque futurum, quam si tota decem cohæredibus dedisset. **PAVLVS.** hoc iure utimur.

XLIII. IDEM.

Iulianus ait. si hæredi legatarius, cui sub condicione legatum erat, si hæredi decem dederit, id quod ei debebat, hæres accepto tulisset: non quidem uideri conditioni paruissse quasi dederit: sed quasi per hæredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstitit conditio.

XLV. IDEM.

Si intra diem (exempli gratia) centesimum ita imperatum sit statulibero, ut pecuniã solueret, neque initium temporis eius quod futurum esset, adscriptum sit: adita hæreditate cedere dies incipit: quia absurdum

dū uisum est, ante diem præterire, quæ si existeret, quæ oporteret accipere. & hoc in omnibus, qui hæredi dare iussi sunt, dicendum est. igitur & legatario ex adita hæreditate ad parendum cõditioni tempus computabitur. Seruò libertatem ita dedit. ILLE, SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. legatum uel hæreditatem sine cõditione ei dedit. deinde eum alienauit. debetur domino eius legatum uel hæreditas, & iussu eius adiri poterit. nam id expressit SI MEVS ERIT in libertate danda. quo futurũ erat, ut impediretur libertas, etiam si expressum non esset. Sæpenumero tamen mutatur rei effectus: quanquam id expresserit testator, quod & si non fecisset, inesset tamen.

XLVI. IDEM.

Non putabam diem fideicommissi uenisse, cum decimum sextũ annum ingressus fuisset, cui erat relictum, cum ad decimum sextum annum peruenisset. & ita etiam imperator Aurelius Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.

XLVII. CELSVS.

Si intra annos decem hæres dare damnatus, aut quis liber esse iussus est: nouissimo eius temporis die legatum debetur, & libertas obtinget.

XLVIII. VLPIANVS.

Si cui libertas data sit directò sub hac conditione, si rationes reddisset: arbitrum à consulibus dari diuus Pius permisit his uerbis. Aditi à uobis amplissimi consules, arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent: uerum etiam quas rationes, quæq; instrumenta tradere, aut exhibere dominis suis debeat. cuius sententiæ cum fuerit satisfactum: non impeditur Epaphroditi libertas.

XLIX. MODESTINVS.

Sub diuersis conditionibus disiunctim positus liber esse iussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi leuior esse uidebitur. Legato uero eo modo relicto: legatarium nouissimæ conditioni parere oportet. Hæredi decem dare iussus, & liber esse: & hæredis hæredi dando, perueniet ad libertatem. Quod non similiter in legatarij persona custodiri Publicius scripsit.

L. IDEM.

Nonnunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamuis omissa tacite intelligi potuissent, nec essent obfutura. quod euenit, si alicui ita legatur, TITIO DECEM DO LEGO, SI MAEVIVS CAPITOLIUM ASCENDERIT. nã quãuis in arbitrio Mauij sit, an capitolium ascendat, & uelit efficere, ut Titio legatum debeat: non tamen poterit alijs uerbis utiliter legari, SI MAEVIVS VOLV-

PP erit,

ERIT, TITIO DECEM DO. nam in alienam uoluntatem conferri legatum non potest. inde dictum, expressa nocent, non expressa non nocent.

LI. IDEM.

SI quis seruum liberum esse iusserit, si hæredi rationes reddidisset. Posteaque eum rationes reddere uetuerit, quasi puram facturus libertatem: competit ei ex testamento libertas.

LII. IABOLENVS.

SI quis legata, quibus dies adposita non esset, annua bima trima die dare iussisset: & alicui, cum pubes esset, pecuniam legasset: id quoque legatum annua bima trima die post pubertatem præstandum esse, in commentarijs Caij scriptum est: quia magis conditio, quam dies legato adiecta esset. contra ego sentio: quia ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt: diesque pubertatis habet aliquam temporis demonstrationem.

Duobus eadem res, si hæredi centum dedissent, legata est: si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur: & pars eius, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcreset.

LIII. IDEM.

MAenius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat, ducenta dedisset: conditioni parere debet, & ducèta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat: licet numeros non faciat accipientis. Quid enim interest, utrum tali personæ dare iubeatur, an aliquo loco ponere, uel in mare deijcere? neque enim illud, quod ad talem personam peruenturum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.

LIIII. IDEM.

CVI fundus legatus est, si decem dederit: partem fundi cõsequi non potest, nisi totam pecuniã numerarit. Dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub cõditione legata est. in hac enim quæstione statim à testamento, quo pluribus conditio adposita est, diuisa quoque in singulas personas uideri potest: & ideo singuli pro sua parte, & conditioni parere, & legatum capere possunt. nam quamuis summa uniuersæ conditionis sit adscripta: enumeratione tamen personarum potest uideri esse diuisa. in eo uero, quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidente conditio non debet: & omnis numerus eorum, qui in locum eius substituuntur, pro singulari persona est habendus.

LV. POMPONIVS.

* als de-
est. **Q**uæsitum est, an si iussus fuerit seruus quinq; operas extraneo dare, ut liber sit, conditio talis sit recipienda: ut quemadmodum *(scindi) circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstatione operarum

rarum dicamus: sed hoc iure utimur: ut quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. Itaque in proposito sapienter faciet hæres, si impedierit eum, quo minus præstet & operas. hac enim ratione seruus perueniet quidem ad libertatē, sed operis eius extraneus non utetur.

LVI. IDEM.

SI ancilla alienæ, cum ea nupsisset, legatum sit: Proculus ait, utile legatum esse: quia possit manumissa nubere.

LVII. VLPPIANVS

Intercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione. Quid ergo, si nō decesserit, sed in ciuitate esse defierit: puta alicui legatū, si consul fuerit, & is in insulā deportatus est. nunquid non interim extinguitur legatum, quia restitui in ciuitatem potest: quod probabilius esse arbitror. nō idem erit dicendum, si ea pœna in eum statuta fuerit, quæ irrogat seruitutem: quia seruitus morti adsimilatur.

LVIII. PAVLVS.

In factis consistentes conditiones uarietatem habent, & quasi triperitam recipiunt diuisionem: ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat: uel retro, ne detur, ne fiat, ne obtingat. ex his dandi faciendiq; conditiones in personas collocantur, aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum: tertia species in euentu ponitur. Fiscus ipsæ conditionibus parere debet, quibus persona, à qua ad ipsum, quod relictū est, peruenit. sic etiam cum suo onere hoc ipsum uindicat.

LIX. VLPPIANVS.

Si uir uxori ad tempus liberorum legauerit: dubitari potest, an de his duntaxat filiis sensisset testator, qui post mortem eius nati fuissent: an de his, qui uiuo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: uerum æquum est proficere: siue uiuo marito, siue post mortem nascantur.

LX. TERENCEVS.

Sed si hoc specialiter expressit testator: etiam si ex alio post mortem suam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti. Cuidam non solidum capienti amplius lege concessa portio relictum est, si hæredi aliquid dedisset. quæritur, an id, quod conditionis implendæ causâ dederit, consequi ex causâ legati possit, quasi non capiat id, quod erogat: an uero id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quàm capturus esset, si sine conditione legatum esset: & Iulianus rectissime scribit, tanto amplius eum capturum, quantū conditionis implendæ causâ dare eum oporteret. nec in

P P ij teresse

teresse, hæredi, an extraneo dare iussus sit: quia cõputatione facta, quæ semper in persona eius introduceretur, non amplius lege concessa portione ad eum subsideret. Cum uir uxori, SI A' LIBERIS NON NVPSERIT, in annos singulos aliquid legauit: quid iuris sit? Iulianus respondit, posse mulierem nubere, & legatum capere. Quod si ita scriptum esset, SI A' LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT: legè locum non habere, quia magis cura liberorum, quàm uiduitas iniungeretur.

LXI. CAIVS.

CVM ita legatum sit, SI TITIO NON NVPSERIT, uel ita, SI NEQVE TITIO, NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT, & deniq; si plures personæ cõpræhensæ fuerint: magis placuit, cuiuslibet eorũ, si nupsert, amissurã legatum: nec uideri tali conditione uiduitatè iniunctã, cum alij cuiuslibet satis cõmode possit nubere. uideamus, & si ita legatum sit, SI TITIO NVPSERIT. & quidè si honeste Titio possit nubere: dubium non erit, quin nisi paruerit cõditioni, excludatur à legato. si uero indignus sit nuptijs eius iste Titius: dicendum est, posse eam beneficium legis cuiuslibet nubere. quæ enim Titio nubere iubetur, cæteris omnibus nubere prohibetur. Itaq; si Titius indignus sit: tale est, quale si generaliter scriptum esset, SI NON NVPSERIT. Imò (si uerum amamus) durior hæc conditio est, quàm illa, SI NON NVPSERIT. nam & cæteris omnibus nubere prohibetur: & Titio, cui inhoneste nuptura sit, nubere iubetur.

LXII. TERENTIUS.

HOC modo legato dato, SI LVCIO TITIO NON NVPSERIT: non esse legi locum, Iulianus aiebat. quod si ita scriptum esset, SI ARI CIAE NON NVPSERIT: interesse, an fraus legi facta esset. nã si ea esset, quæ alibi nuptias nõ facile posset inuenire: interpretandum, ipso iure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. legè enim utilem reipublicæ, sobolis scilicet procreandæ causa latam, adiuuantem interpretatione.

LXIII. PAVLVS.

LEGATO sub conditione relicto, si hæres, à quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur: hæredem suum obligatũ relinquit.

XXIII. MODESTINVS.

HAERES statuliberum, cui in euentum conditionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit. quæro, an fideicommissum ei præstare debeat? Herennius Modestinus respondit. quanquam statuliberum hæres manumisit: tamen fideicommissum, quod sub hisdem conditionibus relicto ei debet: ita præstare cogitur, si cõditiones impletas esse prætenderit, aut per eum steterit, quo minus impleantur.

Labeo

LXV. LABEO.

Cum sub hac conditione fundus alicui legatus esset, SI SERVVM NON MANVMISERIT, & si manumiserit, legatum fundi ad Mæuium translatum esset: legatarius de non liberando satisfecit, & legatum accepit, & postea liberauit. quæro, an aliquid Mæuius detur? respondit, si cui ita legatum esset, SI SERVVM NON MANVMISERIT: satisfactione interposita accipere ab hærede legatum poterit. & si postea seruum manumiserit: commissa stipulatione, hæredi uel fundum, uel quanti ea res est, restituet: eoque casu hæres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuit, restituet.

LXVI. IDEM.

Si ita legatum esset, CVM NUPSERIT: si nupta fuerit, & hoc testator scierit, alterum matrimonium erit expectandum: nihilque intererit, utrum uiuo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

LXVII. CAIVS.

Si ita expressum erit, TITIO, SI VOLVERIT, DO LEGO: apud Labronem Proculus notat, non aliter ad hæredem legatarij pertinere, quam si ipse legatarius uoluerit ad se pertinere: quia conditio personæ iniuncta uideatur.

LXVIII. PAPINIANVS.

Dvos mater filios sub conditione emancipationis ex partibus hæredes instituit, eisque plurium rerum præceptionem pure dedit. hæreditatem adierunt. patrem à legatorum commodo illa quoque ratio debet submouere: quod emancipando filios, obsecutus uoluntati, supremum iudicium uxoris suæ custodiri uoluerit.

LXIX. IDEM.

Titio centum ita, ut fundum emat, legata sunt. nõ esse cogendum Titium cauere, Sextus Cæcilius existimabat: quoniã ad ipsum dumtaxat emolumentum legati rediret. Sed si filio fratris alumno minus industrio prospectum esse uoluit: interesse hæredis credendum est: atque ideo cautionem interponendam, ut & fundus comparetur, ac postea non alienetur. Titio centum relicta sunt, ita ut Mæuiam uxorem, quæ uidua est, ducat. conditio non remittetur. & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæuiam uxorem non ducat, prætor actionem denegat. aliud est enim eligendi matrimonij pœnæ metu libertatem auferri, aliud ad matrimonium certa lege inuitari. Titio centum relicta sunt ita, VT A' MONUMENTO MEO NON RECEDAT, uel VT IN ILLA CIVITATE DOMICILIVM HABEAT: potest dici, non esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. Sed

in defuncti libertis alio iure utimur. TITIO GENERO MEO HÆRES MEVS DOTIS SEIÆ FILIÆ MEÆ NOMINE CENTVM DATO. legati quidem emolumentum ad Seiã, quæ dotem habere incipit, pertinebit. sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoq; cui pecuniam legauit, consultum uidetur: propè est, ut ipse legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. Si post diuortium genero pecuniam hæres soluerit: æquæ liberabitur: quoniam in dotem solutio conuertitur. constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte soluetur. hoc enim & mulieris interest, ut incipiat esse dorata. nam & si quis ipsam quoq; petitionem habere respõderit, eaq; pecuniam petat, neq; dotis fieri uelit: non dubie doli exceptione submouebitur. ante nuptias uero, Titio uel muliere defunctis, legatum apud hæredem manet. Quod si nolit eam uxorem ducere: causæ legati (quod ad mulieris personam attinet) satisfactum intelligitur. Sed Titio legatum petenti nõcebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nuptia muliere Titio, sine cautione legatum deberi: quoniam pecunia dotis efficeretur. sed cum ante nuptias (quia purum legatum est) peti potest: cautio MULIERI PECUNIAM REDDI necessaria erit. Quod si maritus uicio suo causa ceciderit, neq; soluendo sit: nõquid aduersus hæredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam, quæ doti fuerat destinata? sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt: saluam habebit, non soluta pecunia uiro, mulier actionem.

LXX. IDEM.

CVM tale legatum esset relictum Titia, SI A LIBERIS NON DECESSERIT: negauerunt eam recte cauere: quia uel mortuis liberis legati conditio possit existere. sed displicuit sententia. non enim uoto matris opponi tam ominosa interponendæ cautionis interpretatio debuit. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si à liberis nõ discessisset: permisit Imperator, ueluti Mutianam cautionem offerri. fuit enim periculosum ac triste, libertum coniunctum patroni liberis eorundem mortem expectare. Titius hæredem institutum rogauit post mortem suam hæreditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mutianæ cautionis exemplum ante constitutionem remissæ cautionis locum habere nõ potuit: quoniam uiuo eo, cui relictum est, impleri conditio potuit. Quid ergo, si ita scriptum esset, PETO POST MORTEM TVAM RESTITVAS HÆREDITATEM, ITA NE SATIS FIDEICOMMISSI PETATVR, NE VE RATIO EXIGATVR: sine dubio per huiusmodi uerba non interponendæ quidẽ cautionis conditio uidebitur adscripta, rationi uero non exigendæ modus adhibitus: scilicet, ut culpa, non etiam dolus remissus intelligatur. idq; in eius persona, qui negocia

negocia gessit, cuius rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est. **SI ARBITRATV TITII SEIA NVPSERIT, HÆRES MEVS FVNDVM DATO.** uiuo etiam Titio sine arbitrio Titij eam nubentem legatum accipere respondendum est: eamq; legis sententiã uideri, ne quod omnino nuptijs impedimentum inferatur. Sed si Titius uiuo testatore decedat: licet conditio deficit: quia tamen suspensa quoq; pro nihilo foret, mulieri succurreretur. **MAEVIÆ SI NON NVPSERIT, FVNDVM, CVM MORIETVR, LEGO.** potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti. Non idem probatur, si certus dies incertus uel alius legato fuerit adscriptus. Falsam causam legato non obesse, uerius est: quia ratio legandi legato non coheret. sed plerũq; doli exceptio locum habebit, si probetur aliàs legaturũ nõ fuisse. Falsam conditionem Cassius & Cælius Sabinus impossibilẽ esse dixerunt: ueluti **PAMPHILVS SI, QVOD TITIO DEBEO, SOLVERIT, LIBER ESTO:** si modo nihil Titio fuit debitum. quod si post testamentum factum testator pecuniam exsoluit: defecisse conditionem intelligitur. Falsam legati demonstrationem non facere legatũ, Sabinus respondit: ueluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: **EX CENTVM, QVÆ TITIO LEGAUI QVINQVAGINTA HÆRES SEIO DATO.** idq; sumpsit ex defuncti uoluntate: quia non animo legandi, sed deminuẽdi legatum, quod falsò datum existimaret, ita scriberet. propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quàm si uere demonstratum fuisset.

LXXI. IDEM.

Titio fundus, si in Asiam non uenerit: & idẽ, si peruenerit, Sempronio legatus est. cum in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Mutiana cautio interponatur: hæres cautionem à Titio accepit, & fundum ei dedit. si postea in Asiã peruenerit: Sempronio hæres, quod ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, utili actione præstare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicitè fuerat exacta: nõ de suo præstabit hæres. Sed quia nihil potest ei obiici: satis erit actiones præstari. si tamen, cum Titius in Asiã uenisset, Sempronius prius, quàm legatũ accipiat, decesserit: hæredi eius debebitur, quod defunctus petere potuit.

LXXII. IDEM.

Mulier & Titio ususfructus, si non nupserit mulier, relictus est. si mulier nupserit: quàm diu Titius aduiuet, & in eodẽ statu erit, partem ususfructus habebit. tantum enim beneficio legis ex legato mulieri esse cõcessum intelligendũ est, quantũ haberet, si cõditioni paruisset: nec si Titius, qui conditione defectus est, legatũ repudiet, ea res mulieri proderit.

Idem

Dies incertus conditionem in testamento facit.
LXXIII. IDEM.

Fideicommissum à filijs relictum, si quis ex his sine liberis diem suum obierit, adoptionis cōmento non excluditur.
LXXIII. IDEM.

AVia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte hæredē instituerat, ita postea codicillis scripsit. HOC AMPLIUS NEPOTI MEO, QVAM QVOD HÆREDEM INSTITVI, LEGO PRÆDIA ILLA. Conditionem emancipationis repetitam uideri placet: quamuis auia nullam in legatis, ut in hæreditate substitutionem fecisset. nam & cum seruus pure quidem liber, hæres autem sub conditione scriptus, & (si hæres non existerit) legatum accipere iussus est: in legato repetitam uideri libertatem, diuus Pius rescripsit. Mutiana cautio locum nō habet, si per aliam conditionem actio legati differri possit. TITIO, SI MULIER NON NUPSERIT, HÆRES CENTVM DATO. quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est: si nupserit mulier: die legati cedente, fideicommissum petet. remoto autem fideicommissio, legatarius exemplum Mutianæ cautionis nō habebit. Pater exhæredatæ filiaē tutores dedit, eosq; si mater eius im pubere filia constituta uita decessisset, ad rem gerendā accedere iussit. cum uxori mandatum esset, ut moriens filiaē cōmuni *decies quinq; restitueret: non tutores uidebantur sub conditione dati, nec si quid aliud interea puella quæsisset, eius administrationem prohiberi: cautio quoq; fideicommissi matri remissa uidebat. quocunq; eū indicio uoluntatis cautio legatorū uel fideicommissorum remitti potest. itaq; si cautionem nō petendæ conditio legato uel fideicommissio præscribatur: conditionem ea res non faciet. non enim deficiet, si quis eam desiderauit, onere cautionis nō secuto: quod aduersus inuitū hodie iure publico sequi non potest, postea quā remitti posse cautionem placuit.

LXXVI. IDEM.

CVm pupillus aut tutor eius conditionem in persona pupilli collata impedit: tam legati, quā libertatis iure communi conditio impleta esse uidetur. Disiunctiuo modo conditionibus adscriptis, alteram defecisse non oberit, altera uel postea impleta. nec interest, in potestate fuerit accipientis conditio, an in euentum collata.

LXXVII. IDEM.

HÆRES MEVS, CVM MORIETVR TITIVS, CENTVM EI DATO. purum legatum est: quia non conditione, sed mora suspenditur. non potest enim conditio non existere. HÆRES MEVS, CVM IPSE morie-

MORIETVR, CENTVM TITIO DATO. legatum sub conditione relic-
tum est. quamuis enim hæredem esse moriturum certum sit: tamen
incertum est, an legatario uiuo dies legati non cedit. & nõ est certum
ad eum peruenturum legatum. Qui post Mutianam cautionem in
terpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit: stipu-
latione commissa, etiam fructus hæredi restituet. hoc enim legatarius
& in exordio cauere cogitur. Quamuis usufructus, cum morietur
legatarius, inutiliter legetur: tamẽ cautionis Mutianæ remedium, usu
fructu quoq; sub conditione alicuius non faciendi legato, locum ha-
bet.

Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est:
nullam uim habet. ueluti, TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM
HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HAERES DATO. uel FI-
LIOFAMILIAS, SI PATER EIVS VXOREM NON DVXERIT, HAERES
DATO. LXXVIII. IDEM.

EAs causas, quæ protinus agentem repellunt, in fideicommissis non
pro conditionibus obseruari oportet. eas uero, quæ habent mo-
ram cum sumptu: admitteremus cautione oblata. nec enim parem dice-
mus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit: & eum, cui da-
tum est, ut monumentum non faciat.

LXXIX. PAVLVS.

Iulius Paulus Aufidio. Quæstisti, si ita in testamento cautum esset, STI-
CHVS, SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA
LIBER ESTO, EIS'QVE HAERES DECEM DATO: an Stichus mortuo,
ante quam rationes redderet, uel pariatore, uel reliqua habente, libera-
rit mulier: & an de legato idem accipiamus, libertate data, si ratio-
nes reddiderit? Hac conditione rationum reddendarum iussus uidetur
reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quæ si nulla sunt: pure
accepisse libertatem uidebuntur. & si post aditam hæreditatẽ decessit:
competente libertate, etiam legatum eos consecutum est. quod si cum
adhuc reliqua haberet, decessit: sub eadem conditione & contuberna-
lis eius libertatem accepisse uidetur, & defectã conditionẽ. Sed non ine-
leganter illud dicitur: Stichum quidẽ sub conditione manumissum,
contubernalem autem eius pure: & illam coniunctionem non ad con-
iungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandã perti-
nere. tunc enim demum pro impleta habetur conditio, cum per eum
stat, qui si impleta esset, debiturus erat.

LXXX. CALLISTRATVS.

CVM seruus ita liber esse iussus sit, SI RATIONES REDDIDERIT,
CEI'QVE FVNDVM HAERES DARE DAMNAS ESTO: uideamus,
utrum conditio libertati proposita sit, an uero & legato. & quidem si li-
bertati

QQ

bertati soli accipiamus propositam: nullus tractatus amplius superest. nam legatum purum inuenitur. & ideo inutile fit. quod si conditio etiam legato insita sit: (quod quidam recte putant) simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit quid ergo continetur his uerbis, SI RATIONES REDDIDERIT? quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit: quasi nihil intersit, utrum sub hac conditione SI RELIQUA, an sub hac, SI RATIONES REDDIDERIT. Sed nos neque conditionem meram putamus esse, quæ in datione existat: neque meram conditionem, quæ in facto sit: sed eam conditionem, quæ ex quadam mistura consistat: nam non utique si ille in solle reliqua obtulerit, liber erit. non enim testator hoc sensit: sed illud, ut rationes reddat, quomodo seruus reddere solet: id est legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe, an improbe referantur: recte relata accepta, an non recte. ita enim incipit quidem res à facto, peruenit autem ad pericuniam. inest his uerbis etiam, hæredes noticia instrui rationum, ut sciant quid in quaque ratione scriptum sit. Nam quod ipse uiuus facturus erat, id ab hæredibus suis fieri iussisse intelligitur. ille autem utique solebat non sic seruo suo ostendenti reliqua rationes subscribere: sed ita, ut legeret, examinaret, exciperet: itaque & cum seruo sub hac conditione testamento libertas datur, SI RATIONES REDDIDERIT: non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque omnia actus sui exhibuerit hæredi: sed & si reliqua soluerit.

LXXXI. PAVLVS.

Lucius Titius ita testamentum fecit. AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MULIERE, SI FILIVM MEVM ESSE SE IVDICAVIT PROBAVERIT, HAERES MIHI ESTO. Paulus respondit. filium, de quo quaeretur, non sub ea conditione institutum uideri, quæ in potestate eius esset. & ideo testamentum nullius esse momenti.

LXXXII. IDEM.

ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS, ET VESTIARIA DARI VOLO. liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adulescens ad militiam promoueretur. qua causa effectum est, ut quibusdam Romæ relictis proficisceretur, & apud castra defunctus est. quaesitum est, an ab hæredibus eius alimenta debeantur? Paulus respondit. conditionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt, aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non uideri. sed si testator propter filij utilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari uoluisset: contra uoluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

LXXXIII. SCAEVOLA.

Tertia hæredis instituti liberos habentis filij fidei commisit, uti rem eius uniuersam restitueret filijs eius, libertis ué eorū, cum ipsi petissent sine ulla iuris cauillatione. quæro, an his uerbis, CVM ILLI A PETIERINT, conditio fideicommissio adscripta uideatur? respondi, non uideri.

LXXXIIII. MARCELLVS.

Iulianus noster eum, qui decem dare, & ira liber esse iussus esset, si à uiuente manumissus esset: non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturū, quàm si conditioni libertatis paruisset. idem in emptore, si alienatus esset. Sed id tunc locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposta non sit: ueluti cum in tempus libertatis collatū esset legatum. Cum uero libertas sub conditione, legatum autem præsentis die datum est: in hoc quæstio est, an constiterit legatum. Etenim nec Caronianæ sententiæ locum in proposito esse: quia & si statim testator decessisset, nõ tamen omnimodo inutile esset legatum: cum posset conditio libertatis ante aditam hæreditatem impleri, & legatū manumisso deberi: nisi forte necessarius hæres exstisset. tunc enim omnimodo inutile erit legatum ipso iure: quia sub conditione acceperit libertatem.

LXXXV. VALENS.

Quod traditum est, in legatis nouissimam, in libertatibus leuissimam conditionem spectandam esse,

LXXXVI. CAIUS.

Id est quæ ipsi seruo commodior sit:

LXXXVII. VALENS.

Non ad ea duntaxat pertinet, quæ sapius sub diuersis conditionibus: sed etiam quæ primo pure, deinde sub conditione dantur. Itaque quod hæres pure dare iussus est, quod ué pure legatū est, cū idem ex interuallo sub conditione legatum est: posterius ualet. si prius sub conditione, deinde pure legatum est: præsens debetur. quod si pure legatum, ex continenti hæres sub conditione damnatus, aut rogatus est dare: perinde est, ac si iuncta subiecta scriptura idem legatum esset, uel ut præsens uindicari (si hoc uoluerit legatarius) uel cum conditio exstiterit, ab hærede peti possit: nisi cum commemoratione superioris legati, posterius scriptum fuerit: ueluti STICHVM, QVEM ILLI LEGAVI, HAERES MEVS BI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO. Tunc enim reuocandi animo præsens legatum, & sub conditione dandi ita scriptum uidebitur. & si ante conditionem rem uindicet: doli exceptio locum habere poterit.

Per fideicommissum uarie data libertate: non leuissima spectanda est, sed nouissima: quia posterior uoluntas potior haberi debet. cui consonat & rescriptum diui Antonini.

Conditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex natura est: ut quædam ad id tempus, quo testator uiuat: quædã ad id, quod post mortem eius futurum sit: quædam ad alterutrum pertineant: tempus autem uel certum, uel infinitum compræhendatur. quæ omnia nõ minus in fideicommissis, quàm institutionibus ac legatis incidere solent: ut hæc conditio, TITIAE, SI MIHI NUPSERIT, non dubie, nisi uiuente testatore: illa autem, SI AD EXEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, nisi post mortem, impleri non possit: illa uero, SI FILIO MEO NUPSERIT, uel uiuente, uel mortuo testatore, impleri possit. Et prima quidẽ ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent. quando- cunq; enim nupserit, impletur conditio. secunda ad certũ tempus adscripta est.

Si cui legatum fuerit relictum, isq; rogatus fuerit liberos suos emancipare: an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixisse, deficeret eos à petitione fideicommissi. neq; enim prætor fideicommissarius eos ad libertatem tueretur ut seruos. Papinianum quoq; libro nono responsorum scribere referebam, non esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinẽ debere constitui: eum, qui agnouerit, quod sibi relictum est hac cõtèmpatione, ut liberos suos emanciparet: cogendum emancipare. neq; enim debet circũueniri testantium uoluntas. Sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum relictum: uel ita, ut eos emanciparet. Cui rei consequens est, quod diuus Seuerus rescripsit. nam cum quædam mulier nepotes suos hæredes instituisset, & ipsum filium cohæredem filijs suis dedisset, eosq; inuicem substituisset, rogassetq; filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hæreditatem eis restitueret: ex autoritate diui Seueri emancipare eos compulsus est, hisq; restituere hæreditatem. & adiectum est, si id tardius faceret, quasi ex mora usuras præstaturum. uideri enim eũ: qui moram faceret emancipationis, moram etiam restitutioni fideicommissi facere.

Pater filio suo cohæredes sine ulla conditione filias ipsius dedit, ac petijt, ut filias suas emanciparet, ita ut curatores à prætore acciperent. filij uideri fidei commississe placuit, ut eas sui iuris constitutas, ad hæreditatem auia: peruenire pateretur: nec ad rem pertinere, si portionem

tionem filiarum iure substitutionis quæssisset.

XCII. HERMOGENIANVS.

CVM ita datur libertas, SI TITIO, QVI NON EST HAERES, DECEM DEDERIT: certa persona demonstratur, ac propterea in persona eius tantum conditio impleri potest. Sanè si cum cesserit dies, pecuniam conditione comprehensam statuliber habuerit: iure constituto, nulli dando, consequetur libertatem. Diuersa causa est legatarij, in cuius persona placuit conditionem deficere: si ante, quàm dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur. Ex his uerbis, SI HAEREDI, uel SI HAEREDI TITIO DECEM DEDERIT, LIBER ESTO: non tantum hæredi, sed etiam hæredis hæredi dando, peruenit ad libertatem. at si nullus hæredi successerit: iure constituto, nulli dando, ad libertatem perueniet.

XCIII. IDEM.

Legatum sub conditione relictum, & ad alium translatum, si non cõditio personæ cohæreat: sub eadẽ conditione translatur uideat.

XCIIII. PAVLVS.

Titio ususfructus serui legatus est: & si ad eum pertinere desisset, libertas seruo data est. Titius uiuo testatore decessit. libertas non ualet: quia conditio nec initium accepit. PAVLVS. ergo & si uiuet Titius, & capere non potest, idem dicendum est. desisset enim non uideatur, quod nec incipit. Serui ususfructus mulieri, quoad uidua esset, legatus est. idem seruus, si ea nupsisset, liber esse iussus est. si mulier nupserit, liber erit: quia potior est legato libertas.

XCV. IDEM.

Municipibus, si iurassent, legatum est. hæc conditio non est impossibilis. PAVLVS. quemadmodum ergo pareri potest per eos: itaq; iurabunt, per quos municipij res geruntur.

XCVI. IDEM.

MEa res sub conditione legari mihi potest: quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis, expletæ spectari oportet.

XCVII. PAPINIANVS.

Conditiones extrinsecas, nõ ex testamento uenientes, id est quæ tacite inesse uidentur, non faciunt legata conditionalia.

XCVIII. IDEM.

Titiæ, si nupsisset, ducenta: si non nupsisset, centum legauit. si nupsisset mulier: ducenta, non etiam centum residua peret. ridiculum est enim eandem, & ut uiduam, & ut nuptam admitti.

XCIX. IDEM.

Pater Seuerinā Proculam Aelio Philippo cognato nuptijs testamento designauit. eidem filia prædiū, si Aelio Philippo nupsisset, uerbis fideicommissi reliquit. quod si non nupsisset. idem prædiū Philippo dari uoluit. nondum uiripotens puella diem suum obiit. Respondi. cum in conditionibus testamentorū uoluntatem potius, quàm uerba considerari oporteat: Aelio Philippo fideicommissum ita datum uideri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisse. Quare cum ea prius, quàm uiripotens fieret, uita decesserit: conditionem existisse nõ uideri. Ita fideicommissio dato, **VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS**: conditio deficit ex uoluntate, uel uno filio superstite relicto.

Conditionum uerba, quæ testamento præscribuntur, pro uoluntate considerantur. & ideo cum testamento tutores dati (quoniam interea puer adoleuerat) id egerint, ut curatores ipsi constituerentur: conditio fideicommissi talis præscripta, **SI TVTELAM IN ANNUM DECIMUM OCTAVVM GESSERINT**, defecisse non uidebitur. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, **SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT**. diuortio sine culpa uiri post mortem socrus facta, defecisse conditionem respondi: nec ante diem fideicommissi cedere, quàm mori cœperit nupta, uel maritus. & ideo nec Mutianam cautionem locum habere: quia morte uiri conditio possit existere.

Fideicommissa menstrua & annua sub ea conditione liberto relicta, **QVA' MDIV RES PATRONI FILIAE GESSERIT**: & si præstari necessesse est, filia prohibente res suas administrari: tamen uoluntatem filia mutante, conditionem resumunt, quoniam plura sunt.

C. IDEM.

Cum auus filium ac nepotem ex altero filio hæredes instituisset, à nepote petit, ut si intra annum tricesimū moreretur, hæreditate patruo suo restitueret. nepos liberis relictis intra ætatē suprascriptā uita decessit. fideicommissi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse: quod minus scriptum, quàm dictum fuerat, inueniretur.

CI. PAVLVS.

Si ita legatū sit, **TITIO POST DECEM ANNOS DATO, SI SATIS AB HAEREDe NON EXGERIT**, & Titius intra decimū annū decesserit: ad hæredem suū transmittit legatū: quia moriente eo conditio existit.

CII. IDEM lib. II. responforum respondit.

Eum, qui post apertum testamentum deportatus, & restitutus est, fideicommissum petere posse, cuius conditio postea exstiterit, quàm ciuitatem Romanam recipiat.

CIII. POMPONIVS.

Si fundum à testatore sub conditione legatum hæres alij pendente conditio

conditione legauit: postea existente conditione, quæ priore testamento præposita fuerat: neq; proprietas à priore legatario recedet, nec locum religiosum in eo fundo hæres facere, nec seruitutē imponere poterit. sed & imposita seruitus finietur, existente conditione.

CIIII. IULIANVS.

HOc genus legati, SI TITIO NON NVPSERIT, perinde habendum est, ac si post mortem Titij legatum fuisset. & ideo nec Mutiana satisfactione interposita, capere legatum potest. sed & alij nubendo, nihilominus legatum consequitur.

CV. CAIVS.

ALiquando accidit, ut sub cōditione datū legatum, purū intelligatur: ueluti quod sub eadem conditione relictū est, sub qua etiam hæres alius institutus est. item quod sub hac conditione relictum est, SI HAEREDITATEM ADIERIT. ex diuerso quoq; purum datum legatū conditionale uidetur: ueluti quod sub conditione ademptum est: quia sub contraria conditione datum intelligitur.

CVI. SCAEVOLA.

Libertis omnibus legauit domum, & hæc uerba adiecit, VT IN EA HABITENT LIBERTI, NEC DE NOMINE EXEAT, ET VT AD VNVM, QVI NOVISSIMVS EXSTITERIT, PERVENIAT: ET EO AMPLIUS EISDEM LIBERTIS MEIS DARI VOLO FVNDVM SEIANVM. quæ situm est, an conditio adposita, ne de nomine exiret, ad sequens quoq; legatum pertineret? Respondi pertinere.

CVII. IDEM.

A Testatore rogatus, ut acceptis centum numis restitueret hæreditatem Titia cohæredi suæ, adita hæreditate decessit. similiter & Titia, antequam daret centum, quæ situm est, an hæres Titia offerendo centum fideicommissi partem hæreditatis consequi possit? respondi, hæredem conditioni parere non posse. CLAUDIVS. magno ingenio de iure aperto respondit: cū posset dubitari, an in pposito conditio esset.

CVIII. POMPONIVS.

Si inuitis hæredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det: liber quidem fit: sed Titius, qui inuitis hæredibus sciens acceperit, pro possessore uidetur eam pecuniam possidere: ut auocare eam hi, qui inuiti fuerunt, possint.

CIX. IDEM.

Qui sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus est: docere debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt: ut neq; subtraxerit quid ex his, quæ acceperit: neq; expressum rationibus præscripserit, quod non dederit. sed & quod reliquū per contextū scriptum

ptum est remanere apud eum, soluere debet. neq; enim aliter liber esse potest, quàm si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterum debitores, cum quibus ipse contraxit, non utiq; in diem mortis domini sui fuisse idoneos præstare cogendus est: sed eo tempore, quo his creditum est, eius conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

CX. IDEM.

TAles conditiones, si monumentum (puta) fecerint, pluribus propositæ, nõ possunt, nisi in omnibus simul personis existere. ITEM SI SYMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRÆSTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Symphoro mortuo, an legatum perisset: sed hoc quoq; sic puto interpretandum: ut si dum quisq; eorum uiueret, præstitisset: sed benigna interpretatione esse dicendum: si non post moram Titij Symphorus decessit: debere & partem dimidiam Ianuario dantem, partem fundi dimidiam legatarium consequi. De illo quoq; queritur. fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus, impensasq; perferendi corporis in aliam regionem dedissent: num nisi uterq; dederit, neutri est legatum: quoniam conditio, nisi per utrumq; expleri non potest: sed hoc humanius interpretari solemus: ut cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent: & alteri dando partem, legatum quoq; debeat. Priscus respondit, statuliberum non utiq; ibi, ubi paterfamilias decesserit, aut ubi ipse relictus sit, aut ubi uelit, rationem reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat: utiq; si is reipublicæ causa aberit. uerissimum est autem, ut aliàs aliud ex persona locoq; sit æstimandum.

CXI. PAVLVVS.

CVM filius rogatus fuisset à patre, si ante quàm res suas administrare posset, decessisset, hæreditatem Titio restitueret: & egressus uiginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

AD LEGEM FALCIDIAM. Tit. II.

I. PAVLVVS.

Ex etiam Falcidia lata est, quæ primo capite liberã legandi facultatem dedit his uerbis. QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI BORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, EAS'QVE RES, QVIBVS'QVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO. * (ut hac lege sequenti licebit.) Se cundo capite modum legatorũ constituit his uerbis. QVICVNQVE

* hæc a's defunt.

cuius

CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO: DVM ITA DETVR LEGATVM, NE MINVS, QVA'M PARTEM QVARTAM HAEREDITATIS EX EO TESTAMENTO HAEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVM'VE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO. IS'QVE HAERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS'VE ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur: quod ea lex perinde eorum testamenta confirmet, atq; si in ciuitate decessissent, propter quam fictione & lex Falcidia, & omnes testamentariae pertinent: quae tamē possint locum habere. Ad eos, qui ommissa causa testamenti possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia: sed per edictum praetoris inducitur potestas legis. idemq; est, si iurandi conditio remissa sit. Sed & si seruo suo testator data libertate legauit: quanq; differēt in id tēpus, quo liber futurus est: item si ei, qui apud hostes est: aut ei, qui nōdum natus est, datū sit aliquid: haec lex locum habebit. Ad municipium quoq; legata, uel etiam ea, quae deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed ad alienas quoq; lex pertinet. & omne, quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo incertoq; siue pondere, numero, mensura ualeat: aut etiam si ius legatum sit, aut ususfructus, aut quod in nominibus est. Item si ita legatum sit, HAERES MEVS SEIO PENVM DATO, SI NON DEDERIT, DECEM DATO: quidam putant, omnimodo in legato decem esse: penū autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autem didici, si in continenti haeres penum soluerit: uideri hoc legatum esse, & in legem Falcidiam imputari posse. Et quod dixi in continenti: id accipiendum cum aliquo spacio. quod si iam mora facta, soluerit haeres penum: tunc nec legatum eū accepisse, nec in Falcidiam imputari posse. iam em̄ transfusum legatum esse, & decem deberi. Idemq; erit, etiam si ab initio ita legatum datum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO: quia hic penus non est legata: & penus, si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati conditio. Si ususfructus legatus sit, qui & diuidi potest, non sicut caeterae seruitutes indiuiduae sunt: ueteres quidem aestimandum totum ususfructum putabant, & ita constituendum, quantum sit in legato. Sed Aristo à ueterum opinione recessit. ait enim, posse quartam partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri. idēq; Iulianus

nus recte probat. Sed operis serui legatis: cum neq; usus, neq; usufructus in eo legato esse uideatur: necessaria est ueterum sententia, ut sciamus, quantum sit in legato: quia necessario ex omnibus, quæ sunt facti, pars decedere debet: nec pars operæ intelligi potest. Imo & in usufructu, si quaratur, quantum hic capiat, cui usufructus datus est: quantum ad cæterorum legatorum æstimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat, legatum: necessario ad ueterum sententiam reuertendum est. Si quis creditori suo, quod debet, legauit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo uersabitur: aut si propter repræsentationis (puta) cõmodum utile erit, lex quoq; Falcidia in eo commodo locum habebit. Si legatarius possessionem nactus est, & non potest auocari ei res, quia uoluntate hæredis errantis nactus est possessionem: dabitur actio hæredi, ut id, quod supra dodrantem est, offeratur. Interdum omnimodo necessarium est solidum solui legatario: interposita scilicet stipulatione, **QVANTO AMPLIUS, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT, REDDI:** ueluti si quæ a pupillo legata sunt, nõ excedant modum legis Falcidiæ. Veremur autem, ne impubere eo mortuo, alia legata inueniantur, quæ contributione facta dodrantem excedant. idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur incertum est. & ideo si hæres sine iudice soluere paratus sit: prospiciet sibi per hanc stipulationem. Id, quod ex substitutione cohæredis ad cohæredem peruenit, proficit legataris. is enim hæres similis est ex parte pure, ex parte sub cõditione hæredi instituto. sed ea, quæ ab eo legata sunt, si omiserit aditionem, non augebuntur: scilicet si ab eo nominatim data sunt, non **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT.** Si cohæredis mei portio exhausta sit, mea integra, & illâ uindicauero: Cassius cõfundendas esse partes existimat. Proculus cõtra. in qua specie & Iulianus Proculo adsensit. quam sententiã probabiliorẽ esse puto. Sed & diuus Antoninus iudicasse dicitur, commiscendas esse utraq; partes in computatione legis Falcidiæ. Si cohæredem meum post aditam hæreditatem adrogauero: non dubitabitur, quin separandæ sint portiones perinde, atq; si cohæredi meo hæres existissem. Si in annos singulos legatum sit Titio: quia multa legata & cõditionalia sunt: cautioni locus est, quæ in edicto proponitur, **QVANTO AMPLIUS CEPERIT, REDDI.** Id, quod natura hæreditati debetur, & peti quidem non potest, solutum uero non reperitur: non esse computandum in hæreditate, quidam putant. Sed Iulianus & hoc ex euentu augere patrimonium, aut nõ augere existimat: & hæreditario iure id quoq; capi, ideoq; & in restitutionem hæreditatis uenturũ. Si debitor creditori hæres existat: quamuis

uis confusione liberetur: tamen locupletioſiorem hæreditatem percipere uideretur, ut computetur ei, quod debet, quamuis aditione confuſum ſit. De impenſa monumenti nomine facta quæritur, an deduci debeat? & Sabinus ita deducendum putat, ſi neceſſarium fuerit, monumentum exſtruere. Marcellus conſultus, an funeris monumentiꝫ impenſa, quantam teſtator fieri iuſſit, in ære alieno deduci debeat? reſpondit, non amplius eo nomine, quàm quod funeris cauſſa conſumptum ſit, deducendum. nam eius, quod in exſtructione monumenti erogatum ſit, diuerſam eſſe cauſſam. nec enim ita monumenti ædificationem neceſſariam eſſe, ut ſit funus ac ſepultura. Idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata ſit, Falcidiam paſſurum.

II. MARCELLVS.

Nec amplius concedendum erit, quàm quod ſufficiat ad ſpeciem modicam monumenti.

III. PAVLVS.

Si hæres inſtitutus eam hæreditatem, quæ ſoluendo non eſt, uendiderit: uix quidem poterit perſuaderi, non fuiſſe eam hæreditatem ſoluendo, quæ emptorem inuenerit. uera autem ratione nihil legatarijs debeat: quia magis ex ſtulticia emptoris uideretur habere hæres inſtitutus, quàm ex bonis defuncti. nam & eſt contrario, ſi male uendideris res hæreditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum. Ita ergo commodum debet eſſe hæredis, ſi bene res adminiſtrauerit. Sed & ſi is, qui ſoluendo non eſt, legauerit, & hæres cum creditoribus deciderit, ne ſolidum ſolueret, & ob eam deciſionem factum ſit, ut aliquid retineret: nihil tamẽ legatarijs debiturum, quia eam pecuniam non ex hæreditate, ſed ex deciſione habeat. Item ſi rei publicæ in annos ſingulos legatum ſit: cum de lege Falcidia quæreretur, Marcellus putabat: tantum uideri legatum, quantum ſufficiat ſorti ad uſuras trientes eius ſummæ, quæ legata eſt, colligendas.

III. PAPIANVS.

Fundo mihi legato ſub conditione, pendente legati conditione hæres me hæredem inſtituit, ac poſtea legati conditio exſtitit. in Falcidiæ ratione fundus, non iure hæreditario, ſed legati, meus eſſe intelligitur.

V. IDEM.

Verbis legati uel fideicommiſſi non neceſſarie ciuitati relinquatur, quod ex cauſſa pollicitationis præſtari neceſſe eſt. Itaq; ſi debiti modum teſtamento dominus exceſſerit: ſuperfluum duntaxat Falcidia minuetur. quare nec fideicommiſſi legatarijs poterit. Quod ſi dies, aut conditio legatum fecerit: non utilitatis æſtimatio, ſed totum petetur, quod datum eſt. nec ſi uiuo teſtatore dies uenerit, aut

conditio fuerit impleta: fiet irritum, quod semel competit.

VI. VENVLEIVS.

Suir uxori hæres exstiterit, & in funus eius impenderit: non uidebitur totum quasi hæres impendere: sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrificat, conferre debuit.

VII. PAPINIANVS.

Lege Falcidia interueniente, legata seruitus (quoniã diuidi non potest) nõ aliter in solidũ restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

VIII. IDEM.

In lege Falcidia, æris alieni ratione in hæreditate relictæ, quod unus ex hæredibus soluere damnatus sit, ipse solus habebit.

IX. IDEM.

In Falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerint, augeant hæreditatis æstimationẽ fundi nomine, qui uidetur illo in tempore fuisse preciosior. circa uentrẽ ancillæ uero nulla temporis admissa distinctio est. nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte dicitur.

X. IDEM.

Quod supra quadrantem ad hæredem potest peruenire, supra quadrantem in pecunia legatum non onerat hæredem: ueluti hæreditas pupilli, si forte substitutus sit ex hæredato, qui patri pupilli hæres exstitit.

XI. IDEM.

In ratione legis Falcidiæ retentiones omnis temporis hæredi in quadrantem imputantur. Si seruus sub conditione libertate data, uita decessit: siquidem impleta conditio fuerit quandoq; hæredi non uidebitur perisse. Quod si defecerit: in contrarium ratio trahit. sed, quanti statuliber, moriẽs fuisse uidebitur. Imperator Marcus Antoninus decreuit: hæredes, quibus pars bonorum ablata est, non in ampliorem partem, quàm pro ea parte, quæ relicta est, legatorum nomine teneri.

Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, itemq; prouocatione interposita testamento postea facto obisset, atq; post mortẽ eius non iuste appellatum esse pronunciatum esset: questum est, utrum æris alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola uideretur fuisse in bonis: an uero succurri hæredi necessarium esse uideretur. Sed uidetur succurri debere: cum animus litigantis obtinendi uotum hanc opinionẽ admittat. Si seruus testamento manumissus ante aditam hæreditatem decedat: hæredi quidem perisse intelligitur. sed cuius precij erit, qui si uiueret, nõ æstimaretur: nam & eos, qui moriente domino ea ualitudine affecti fuerant, ut eos non posse uiuere certum esset: tamen si postea moriãtur, hæreditati perisse responsum est.

est. nec aliud in his, qui sub eodem testamento fuerunt, cum dominus à familia necaretur. Quod uulgo dicitur, in tabulis patris & filij unam Falcidiam seruari: quam potestatem habeat, uidentum est. quamuis enim substitutus, quæ à pupillo relicta sunt, cum filius hæres extiterit, ut quod liber æs alienum debeat: tamen propter ea, quæ secundis tabulis data sunt, contributioni locus est. secundum quæ poterit euenire, ne substitutus quidquam retineat, uel ut longe plus habeat quarta paternæ hereditatis. Quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecerit: de suo quadrante nimirum dabit substitutus: quoniam pater legauit de suo. nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento præstatur ultra uires patrimonij: cum in hac parte iuris legata, quæ secundis tabulis relinquuntur, quasi in primis sub conditione relicta intelligantur. Si filio suo duos substituerit, & alterius portionem onerauerit: tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, uel unus pupilli substitutus. Et facile quis dixerit consequenter prioribus, quæ de patrimonij ratione dicta sunt: non esse Falcidiæ locum, & ultra uires portionis conueniendum alterum substitutum. Sed uerius est diuersa sententia: perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque si ita, patris hæres extitisset. ut enim opus patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem: ita plures substituti, subducta persona pupilli, renouandi sunt ad intellectum institutionis. Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus: si forte nondum legata pupillus à se relicta soluerit, & aliquid ultra dodrantem sit: in omnibus & ipsum Falcidiam habiturum. At quin quartam habet, neque idem patitur instituti comparatio. rursus si negemus: aliud aperte, quam quod uulgo probatum est, responderetur. Itaque uarietas existeret: ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, uelut institutus desideret quartam: alter autem, qui non est oneratus ut substitutus, (licet portio eius largiatur) non in solidum conueniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, ut si pupillo de Falcidia cautum fuit, duobus stipulatio committatur: uidelicet in ea quantitate, quam unusquisque sibi detinere potuisset. Quæsitum est, si quis pupillo cohæredem substitueret, que madmodum ratio legis Falcidiæ inquiri debeat: & quale sit, quod uulgo dicatur, legatorum rationem separandam: dixi. quantum ad legata, quæ pater à filio, item à substituto reliquit: nullam fieri posse separationem: cum communi calculo subiiciantur, & inuicem inducant contributionem. sed legata, quæ à substituto extero data sunt, permisceri cæteris non oportere. Ideoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamuis suam portionem habeat, ut institutus: & aliam

causam esse eius, qui ex varijs portionibus hæres scriberetur. Ibi enim legatorum confundi rationem nõ minus, quàm si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ cõficeretur ex pluribus: neq; referre, pure scilicet, an sub diuersis conditionibus sit hæres institutus. Si quis ex hære dato filio substituit hæredem institutum, & ab eo tabulis quoq; secundis legauerit: necessariò ratio confundetur: cum ideo legata ualere dixerit Iulianus à substituto relicta, quod idem patri hæres exstiterit.

XII. IDEM.

SI debitor creditore hærede instituto petisset, ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum suum legatarijs reputaret: sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti uoluntas seruatur.

XIII. IDEM.

SI tacitum fideicommissum seruus iniungente domino suscepit: hærediturũ eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere domino debuerit, constitutum est. Idemq; placuit in filia, quæ fuit in patris potestate.

XIII. IDEM.

Pater filiam, quæ à uiro diuerterat, hæredem pro parte instituit. ab ea petijt, ut fratri & cohæredi suo portionem hæreditatis acceptã, deducta sexta, restitueret: admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione. si pater dotem consentiente filia nõ petisset: Falcidiam quidem iure hæreditario, dotem autẽ iure proprio filiam habituram respondi: quia dos in hæreditate patris non inueniretur. Auia nepotibus hæredibus institutis fidei commisit, ut omissa retentione, quæ per legem Falcidiam ex alio testamento cõpetebat, solida legata fratribus & cohæredibus solueret. recte datum fideicommissum respondi: sed huius quoq; onus in contributione uenire. Duobus impuberibus substitutum, utriq; hæredem existentem, in alterius hæreditate Falcidia non uti conuenit: si de bonis alterius impuberis quartam partem hæreditatis patris, quæ ad filios peruenerit, retineat. Quod si fratri legitimus hæres exstiterit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem patris bonorum, quam intestatus pure accepit, rationi Falcidiæ non confundetur: sed quartam eius tantũ portionis substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutum habuit.

XV. IDEM.

Quod bonis iure Falcidiæ contribuendum est à debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est: in factum concepta replicatione retinebitur. Frater cum hæredem sororem scriberet, alium hæredem ab ea, cui donatum uolebat, stipulari curauit, ne Falcidia ueteretur, & ut certam pecuniã, si contra fecisset, præstaret. priuatorum cautione

tionē legibus non esse refragandum cōstitit. & ideo sororē iure publico retentionem habituram, & actionem ex stipulatu denegandam.

Non idcirco minus Falcidiæ rationem in cæteris annuis legatis admitti uisum est, quod primo ac secundo anno sine ulla detractioe fuisset legatario soluta. Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit, cū auo nepos solus hæres existisset: ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducendum, respondi. nec ad rem pertinere, quod hæredē auus, idemq; tutor rogauerat, ut si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hæreditaria bona, quàm propria restitueret. non enim ex hoc hæreditatem debito compensatam uideri: cum uel ideo maxime declaratur non esse compensationem factam, quoniam hæredem suū habere propria bona defunctus ostendit. Planē si conditio fideicommissi fuerit impleta fructus hæreditatis post mortem aui percepti, pari pecunia debito tutelæ compensabuntur. sed quartam hæres nepoti de bonis duntaxat, quæ moriens auus reliquit, retinebit. Cum fideicommissum ex uolūtate matris à patre moriente debitum esset filio: pater hæreditatem suam, quam in filium cōferebat, compensari uoluit cū eo, quod filio deberetur. si ratio Falcidiæ poni cœperit: fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur: atq; ita superfluum æris alieni dodranti tantum detrahetur. Ex donationibus in uxorem collatis, quod hæres eius reddere uiro cogit, in bonis mulieris non erit. nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse uideatur. quod autem hæres inde minuit: uiro non perit. Fructus prædiorum sub conditione uerbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos, hæres in ratione Falcidiæ sic acceptò facere sibi cogitur, ut quartam quartæ fructus ex die mortis, bonorumq; quæ mortis tempore fuerunt, habeat: nec ad rem pertinet, quando Falcidia lex admissa sit. nam & si maxime post impletam conditionem fideicommissio locum habere cœperit: tamen ex die mortis fructus quadrantis apud hæredem relinqui necesse est. Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius hæredem instituit, eidem matri datū ratione Falcidiæ minuetur: & eam pecuniam mater supra quartam suæ portionis percipiet. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinet: æstimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, q̄ auferri.

XVI. SCAEVOLA.

SI ex pluribus rebus legatis hæres quasdam soluerit: ex reliquis Falcidiam plenā per doli exceptionē retinere potest etiā pro his, quæ iam data sunt. Sed & si una res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

XVII. IDEM.

Si post

SI post missionem faciat codicillos miles, & intra annum decedat: Sex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata: ex codicillis, habita Falcidiae ratione, praestari debere dicitur. Sed res ita expeditur. si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legauerit: ex quinta parte, id est octoginta, quae ad legatarium ex codicillis peruenirent, si Falcidiam non pateretur: quartam, id est viginti haeres retinebit.

XVIII. PAVLVS.

SI filius familias, qui militauerat, decedens patris sui fidei commississet codicillis, ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret: quaerebatur, an ut haeres quartam deducere posset? Dixi, legem Falcidiam inductam esse a diuo Pio & in intestatorum successione: quibus propter fideicommissa, sed in proposito nec haereditatem esse: quamuis placeret mihi, extraneo haerede instituto, fieri haereditatem eius aditione. nam cum apud patrem remanet: ius pristinum durat, & peculium est. nec huic contrarium est, quod in testamento eius, qui apud hostes decessit, exercetur Falcidia, nam fictio legis Corneliae & haereditatem & haeredem facit. Sed nemo dubitabit, quin debeat id quoque indulgeri legis beneficium, si quidem patrisfamiliae bona restituere cogatur: & haeres scriptus, ommissa ex testamento aditione, exemplo editi legatorum nomine conuenietur. His consequens erit, ut si ex fructibus medio tempore quartam & quartae fructus habuerit pater: etiam Trebellianum senatusconsultum inducannus, & utiles actiones exerceri possint, fiatque haereditas post restitutionem.

XIX. SCAEVOLA.

SI dignum decem fundum damnetur haeres quinque uendere: sine duobus quinque erunt imputanda Falcidiae.

XX. IDEM.

SI a seruo meo haerede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur haereditas: negat Maetianus id legatum in Falcidiam computari: quia non debeat.

XXI. PAVLVS.

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutuo data sunt, legatum a creditore meruerit sub hac conditione, SI DECEM, QVAE ACCEPIT; HAEREDI REDDIDERIT: una numeratione & implet conditionem, & liberatur naturali obligatione: ut etiam in Falcidia haeredi imputentur, quamuis non imputarentur, si tantum conditionis implendae causa data fuissent. adeo autem & soluere uidetur: ut repudiato legato, uel Stichus, qui legatus est, mortuo: nihil repetere possit. Si ego & seruus meus haeredes instituti sumus ex diuersis partibus, nec a seruo erogatus est dodrans

do drans: his, quibus à me legatum est, contra Falcidiã proderit, quod ex portione serui ad me peruenit supra Falcidiam eius portionis. ex contrario si seruo meo seruus, & decem mihi legata fuerint: serui Falcidia ex decem mihi legatis non retinetur, exemplo eodem Falcidiã. nã quartã retineo ex persona serui, quamuis de mea portione nihil exhaustũ sit.

XXII. IDEM.

Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. ex facto domine species eius modi incidit. Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit hæredes, & à singulis legata inuicem dedit. ab una tamen ita legauit, tam cohæredibus eius, quàm extraneis, ut Falcidiã locus sit. Quæro, an aduersus cohæredes suos, à quib9 legata & ipsa accepit, uti possit Falcidia: & si non possit, uel doli exceptione submouenda sit: quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiã iniri possit? Respondi. id quidem, quod à cohærede legatorum nomine percipitur, nõ solet legatarijs proficere, quo minus Falcidiam patiantur. sed cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit: non est audiendus, desiderans uti aduersus eum Falcidiã beneficio: si id, quod percepturus est, ex uoluntate testatoris suppleat, quod deducere desiderat. Planè cæteris legatarijs non uniuersum, quod cohæredibus præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo percipisset. Seruo hærede instituto, si à domino fideicommissa, à seruo legata data sunt: prius ratio legatorũ habenda est: deinde ex eo, quod superest, fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quod ad eũ peruenit. peruenit autem, quod deductis legatis superest. planè Falcidiam exercet. Sed & si dominus, omiſsa hæreditatis aditione, seruum sibi substitutum adire iussit: prius erogantur, quæ ab ipso domino data sunt: tunc eorum, quæ à seruo relicta sunt, ratio inuitur, si patitur Falcidia. Si debitori liberatio legata sit: quamuis soluendo non sit: totum legatũ computatur, licet nomen hoc nõ augeat hæreditatem, nisi ex euentu. Igitur si Falcidia locum habeat: hoc plus uidetur legatum, quod huic legatũ est. cætera quoq; legata minuentur per hoc, & ipsum hoc per alia. capere enim uidetur eo, quod liberatur. Sed si alij hoc nomen legetur: nullum legatum erit, nec cæteris contribuetur.

XXIII. SCAEVOLA.

Si fundus mihi legetur & uia: in Falcidiã ratione (si tantum sit in uia, quanto amplius est in Falcidia) integer fundus capietur, & uia peribit. sed si uia leget, nec soluendo sit hæreditas: non debebitur. uidentur etiam, si fundo & uia legato, minus ex utroq; desideretur, q̄ sit uia precium. & potest coacta ratione dici, non tantum fundum solum capi, sed etiam ut doli exceptio tantum sarciat, quantum deest:

ne plus habeat, quàm Falcidia desiderat: ut tunc solum uia intercidat, quoties plus Falcidia desiderat, quàm est uia precium.

XXIII. PAVLVS lib. responsorum respondit.

Falcidia legis rationem (si haberi oporteat) ita habendam, ac si res, quæ ab hærede subtractæ sunt, in hæreditate relictæ non fuissent. Idem respondit. partus ancillarum ante diem fideicommissi editos ad hæredes eius, qui rogatus est, pertinere, eosq; in quartam, & quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio incidat.

Idem respondit. fructus ex propria re hæredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos: & si non sint restituendi fideicommissario: hæredi in quartam imputari non solere.

XXV. SCAEVOLA.

Maritum suum & filium communem æquis partibus hæredes instituit. quæsitum est. an in ratione legis Falcidiæ imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hæreditate per filium peruenit? Respondi. si ex institutione filij tantum peruenierit, quantum ad Falcidiam satis sit: nihil quartæ nomine deducendum. A liberto, cui fundum legauerat, per fideicommissum Seixæ annua decem dedit. quæsitum est. si lex Falcidia liberti legatum minuit: an Seixæ quoq; annuum fideicommissum imminutum uideatur, cum redditus largiatur annuam præstationem? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri minutum: nisi alia mens testatoris probetur.

XXVI. IDEM.

Lineam margaritorum trigintaquinque legauit. quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. quæro, an ea linea hæredi restitui debeat propter legem Falcidiam? respondi. posse hæredem consequi, ut ei restituatur: aut (si malit) posse uindicare partem in ea linea, quæ propter legis Falcidiæ rationem debet remanere. Quæsitum est, an precium statuarum Falcidia pati debeat? respondi. debere.

XXVII. IDEM.

SEIVS ET AGERIVS SI INTRA DIEM TRICESIMVM MORTIS MEAE REIPUBLICAE NOSTRAE CAVERINT, CONTENTOS SE FUTVROS TOT AVREIS, LEGIS FALCIDIAE BENEFICIO OMISSO, HAEREDES MIHI SVNTO. QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEAE NON CONSENSERINT: EXHAEREDES SVNTO. quæsitum est, an hæredes instituti hæreditatē adire possint, si conditioni parere nolint, cū habeant substitutos eadē conditione præscripta? Respondi. Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio, quæ fraudis causa adscripta est, adscripta non esset.

XXVIII. MAETIANVS.

Pater

Pater quoque in legatis, quæ filius dedit, alio hærede instituto, legis Falcidiae rationem patitur.

XXIX. MARTIANVS.

Si tamen tibi fideicommissum uel legatum est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere: non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere.

XXX. MAETIANVS.

In ratione legis Falcidiae mortes seruorum, cæterorumque animalium, furta, rapinae, incædia, ruinae, naufragia, uis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcumque damnum (si modo culpa legatarij careant) hæredi pereunt. quemadmodum ad hæredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, & quæ per seruos adquisita sunt ut stipulationes, rerum traditiones, legata, hæreditates sic his datae, cæteræ donationes. item seruitutes, quibus liberata prædia preciosiora fierent: actionesque adquisitæ, ut furti, damni iniuriæ: similesque, quorum nihil in rationem legis Falcidiae cadit. Vendere autem, uel emere iussus certo precio fundum aliamque quampiam rem: in legis Falcidiae ratione, (cum quantum sit legatum, requiratur) tantum eo nomine inducet, quanto plurius minorisue sit res ea quantitate, quam quo precio testator accipi dariue iussit. sed *ei quidam portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri causa capit premium: sed eo deducto reliquum premium legatum esse, prorsus intellectum est. Diligenter animaduertendum est, ne quod dicitur, damna post mortem testatoris illata ad solum hæredem respicere, usque quoque & sine ulla distinctione recipiatur. quod enim remota lege Falcidiae in totum iuris foret: hoc idem foret & in ea parte, quæ lege Falcidiae constitueretur. hoc enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fidei commissis detrahatur. Verum est autem: his solis, quæ pondere, numero, mensura constant: nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri solet, ad æstimationem eorum bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quidquam detrahi. Certis uero corporibus, & his ipsis ita relictis, PECUNIAM, QVAM IN ILLA ARCA: VINVM, QVOD ILLIS DOLIIS: PONDVS ARGENTI, QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO: si non culpa hæredis deperierunt, uel deteriora sunt facta: proculdubio aut nihil debetur, aut eorum, quæ exstant, qualia erunt, ea portio debetur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint.

Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt. nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, VELVTI ARGENTVM, QVOD ELEGERIT, & omne argentum testatoris interisset sine culpa hæredis:

SS ij nihil

nihil deberetur. si uero argenti pondus pure relictum esset: quamuis omne argētum testatoris deperisset: admissa lege Falcidia, portio eius quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit: nec ad deminuendam eam quidquam damna postea incidentia proficient. res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æstimationo quidem debebitur: non magis, quæ si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent. Tametsi autem in legis Falcidiæ ratione, quæ conditionis implendæ causa hæredi sunt data, in quartam non computatur: tamen id, quod non figura conditionis accipere iussus est ab eo, cui hæreditatem restituere rogatus est: Celso & Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa hæres uendere eas res iussus esset: quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro precio inferre sunt iussi. quo loco amplius quæsitum est, an fideicommissarius quoque inuitus cogatur dare eam summam, & recipere hæreditatem, quasi & ipsius fidei commissum esset. Sed id uerissimile non est: cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita uideatur. Cum lex Falcidia intèruenit: non ueniunt in contributionem, quæ ipsi hæredi à semetipso uel seruo eius legata fidei commissum sunt. alia causa est eorum, quæ in die certa dantur. nam si libertatis dies cœperit cedere: ei debebuntur, & in contributionem ueniunt. ac ne ea quidem, quæ quis seruis suis inutiliter sine libertate legauit, fidei commissum eius commissum, in computationem eius legis cedunt. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiæ computationem non ueniunt.

XXXI. POMPONIVS.

IS, cui fideicommissum soluitur, sicut is, cui legatum est, satisfacere debet, quod amplius ceperit, quam per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: ueluti cum propter conditionem aliorum fideicommissorum uel legatorum legis Falcidiæ causa pendebit. Sed & (secundum Cassij & ueterum opinionem) si à pupillo fideicommissa capiantur: propter ea, quæ à substituto erunt relicta, cauere debet is, cui soluitur. Nam quamuis repetitio sit horum, quæ fideicommissi nomine non debita soluantur: tamen satisfactò cautum debet esse ei, à quo pecunia profisciscetur, ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit.

XXXII. MAETIANVS.

POenales actiones (siue legitimæ, siue honorariæ) exceptis popularibus, in bonis actoris non ideo minus computandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. è contrario autem eadem actiones nihil bonis rei, defuncto eo, detrahunt. Sed nec in actoris quidem bonis, defuncto eo, iniuriarum actio poterit computari: quia & ipsa simul cum eo in-

eo intercidit, uti in usufructus, & id, quod in dies, menses, annosque singulos alicui, quoad uiuat, debetur. etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem præstat, quæ in heredem transit. nec contrarium est, quod uiuente reo, eo minus in bonis eius intelligebatur. nam & si ita stipulatus esset, ut cum moreretur, debere ei inciperet: tamen auferentur bona eius, quemadmodum si ipse sub eadem conditione promississet, defuncto eo minuerentur. honorariæ quoque actiones, quæ intra certum tempus à prætore præmittuntur, tunc bonis actoris defuncto eo augmentum, tum rei uero decessione (si tales erunt, ut in heredem quoque transferantur) præstabunt. Iulianus scribit, si utriusque hæredis pars exhausta sit legatis, & alter ex hæredibus cautionem prætoriam acceperit à legatis: non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidie rationem, & actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim prætorias stipulationes eiusdem interpretationis esse. nam constare ex iudicatum solui stipulatione (siue à parte actoris, siue rei plures hæredes exstitissent) non omnibus, nec aduersus omnes actionem contingere: sed duntaxat ijs, qui uicissent aduersus uictos, hisque, aduersus quos res defensa non esset, aduersus eos, qui rem non defendissent. Annua, bima, trima die centenis aureis legatis: ex omnibus summis, non tantum ex posterioribus portionem legis Falcidie detrahi placuit. Si Titio uiginti legatis, portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinq; Seio rogatus esset restituere: Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinq; detrahendum ait, quantum Titio ex uiginti detractum esset. quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo hæredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur: nec quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco quod passus esset, non imputaturum: nisi forte testator ita fidei eius commississet, ut totum quidquid ex testamento cepisset, restitueret. si autem manumittere uel seruum suum, uel alienum rogatus sit: omnimodo præstare debet libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia fauor libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit.

XXXIII. PAVLVS.

Si seruus tibi legatus sit, eumque rogatus sis manumittere, nec præsterea capias, unde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere possis: senatus censuit, cessare Falcidiam.

XXXIII. MARCELLVS apud Iulianum lib. XXXV. notat.

In testatoris seruo non erit Falcidie locus. si uero pecuniam, aliudque quid legauerit, fideique legatarij commiserit, ut alienum seruum uel legatarij manumitteret: locus erit.

XXXV. VLPIANVS.

SS iij

Planè

Planè si quid sit præterea legatum ipsi seruo: Falcidiæ locum fore, senatus declarauit. unde Scæuola ait in eo, quod præterea seruo legatum sit, ita Falcidiam admittendam: ut inde & quod pro seruo præstandum est, sumatur.

XXXVI. PAVLVS.

Sed si non seruus ipse legatus sit, sed pecunia, rogatusq; sit legatarius seruum suum manumittere: Falcidiam patietur, & nihilominus cogetur manumittere: quia tanti æstimasse uidebitur seruū suū. quod si alienus seruus fuerit: in eo non plus, quàm accepit, ad redimendum cogetur impendere. sin uero hæres seruum rogatus sit manumittere: placet precium eius, ut æs alienum, deducendum esse. Si solus seruus legatus, & fideicommissaria libertate donatus fuerit (licet Falcidia interueniente) totus uindicare petiisse potest. sed & si aliud præterea capiatur legatarius: adhuc seruus totus peti potest. quartam autem utriusq; ex legato retinendam, ne impediatur libertas. Si incertum sit, an libertas præstari debeat (ueluti si sub cōditione, uel post tempus data sit) nunquid incerto eo, an præstetur (cum possit aut seruus mori, aut cōditio deficere) interim Falcidia admittenda est: deinde cum libertas cōpetere uel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiet, quam Falcidia detraxit: Cæcilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit hæres: id in precium eius erogare eum debere propter legis Falcidiæ rationem.

XXXVII. VALENS.

Eius serui æstimatio perinde, ac statuliberi fieri debet. sed & si hæres seruum alienū rogatus est manumittere: placuit, ut etiam huius precium ex æstimatione hæreditatis debeat deduci.

XXXVIII. HERMOGENIANVS.

Statuliber hæredis non auget familiā. Cōmunes serui in utriusq; patrimonio connumerantur. Cuius usufructus alienus est, in dominio proprietarij cōnumeratur: pignori dati, in debitoris: sub lege cōmissaria distracti, item in diem addicti, in uenditoris.

XXXIX. PAVLVS.

Aeris alieni loco deducuntur, non solum precia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti: sed & eius, quæ prætor propter indicium proditiæ mortis, aut detectæ coniurationis reorum, libertate donauit.

XL. HERMOGENIANVS.

Adueterani testamentum (siue paterfamilias, siue filiusfamilias sit) licet intra annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet. Si cui, si decem dedisset, uiginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

Paulus

XLI. PAVLVVS.

DOlo carere non uidetur, si iam mota quis controuerfia hæredita-
tis, legata sine cautionibus det.

XLII. IDEM.

Serui, qui apud hostes sunt, post mortē testatoris reuerſi (quod ad
Falcidiam pertinet) locupletioſiorem faciunt hæreditatem.

XLIII. IDEM.

Falcidia interuenire non poteſt, ſi ſtatim de alieno dedit, non de
bonis defuncti: uel aliàs eſt homo liber, qui conditionē impleuit.

XLIIII. VLP IANVS.

In Falcidia æſtimatio precij rerum ex ueritate facienda eſt.

XLV. PAVLVVS.

In lege Falcidia nõ habetur pro puro, quod in diem relictum eſt. me-
dij enim temporis commo dum computatur. In his legatis, quæ sub
conditione relictæ ſunt: Proculus putabat, cum quæreretur de lege Fal-
cidia, tantum eſſe in legato, quãti uenire poſſet. quod ſi eſt: & deductio
ſic poteſt fieri, ut tantum uideatur inde deberi, quanti nomen uenire
poteſt. ſed hæc ſententia non probat. cautionibus ergo melius res tem-
perabit.

XLVI. VLP IANVS.

Qui quod per legem Falcidiã retinere poterat, uoluntatem teſta-
toris ſecutus ſpõndit ſe daturum: cogendus eſt ſoluere.

XLVII. IDEM.

Lex Falcidia (ſi interueniat) in omnibus pẽſionibus locum habet.
ſed hoc ex poſſa cto apparebit. ut puta in annos ſingulos legatum
relictum eſt. quãmdiu Falcidia nondum locum habet: integræ penſio-
nes annuæ dabuntur. ſed enim ſi annus uenerit, quo fit, ut contra legẽ
Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeat: eueniet, ut retro omnia
legata ſingulorum annorum minuantur. Nunquã legatarius uel ſi
deicõmiſſarius (licet ex Trebelliano ſenatusconſulto reſtituitur ei hæ-
reditas) utitur legis Falcidiæ beneficio.

XLVIII. PAVLVVS.

Cum emptor uenditori, uel contra, hæres exſtitit: euicto homine,
utrum duplũ in æs alienũ deducere uel computare debeat, an ſim-
plum: duplũ em eſſet, ſi alius hæres exſtitiffet. & benignius eſt, eodem
hærede exiſtente ſimplum ei imputari.

XLIX. IDEM.

PLAUTIVS. ſeruo, quẽ tibi legaueram, fundum legauit. Atilicinus,
Nerua, Sabinus. primum in ſeruo rationem legis Falcidiæ habendi-
dam, & quõta pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inuti-
lem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionẽ
deceſſu

*als. legis
Falcidia

decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius. quod seruo pars lege Falcidia decedat, incipere seruum fieri communem hæredis & legatarij. communi autem seruo cum legatum sit, totum pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit. qua ratione semel ex fundo partem lege Falcidia decessuram. PAVLVVS. Cassij sententia utimur. nam & diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum totum ad socium pertinere. Interdum euenit, ut propter rationem legis Falcidia sequens legatum extinguatur: ueluti si fundus, & ad eum uia legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hæreditate: non potest procedere uia legatum: quia per partes seruitus adquiri non potest.

L. CELSVS.

NON est dubium, quin ea legata, à quibus submouere hæres exceptione petitorum potest, in quartam ei imputentur, ne ceterorum legata minuantur.

LI. IULIANVS lib. LXI. digestorum.

NEC interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidente postea in eum casum peruenerit legatum, ut actio ei denegaretur.

LII. MARCELLVS lib. IX. digestorum.

*als. & legatum filio centum, uiginti extraneo reliquit.

EX asse patronum hæredem instituit libertus, cum ducentos aurea. in bonis haberet: & legauit filio centum uiginti, extraneo reliqua. deminutio legati, quod extraneo præstatur, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt. quacumque tamen ex causa legata non præstatur: imputantur hæredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

LIII. CELSVS.

*als de-est, enim

SI propter ea, quæ sub conditione legata sunt, pendet legis Falcidia ratio: præsentis die data non tota uindicantur.

LIIII. MARCELLVS.

PATER filium, ex quo tres habebat nepotes, hæredem instituit, fideicommissum eius commisit, ne fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret. filius decedens tres filios scripsit hæredes. quærendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidia aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuerit pater, cui ex his potius relinqueret: sed hac ratione nemo in Falcidia ratione quicquam deducet. quod uidendum, ne dure constituatur. utique enim in alieno ære habuit fundum, quippe cum necessitate obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

LV. IDEM.

CVm Titio in annos singulos dena legata sunt, & iudex legis Falcidia rationem inter hæredem & alios legatarios habeat: uiuo quidem

dem Titio tanti litem æstimare debet, quanti uenire id legatū potest: in incerto posito, quādiu uicturus sit Titius. mortuo autem Titio: non aliud spectari debet, quā quid hæres ex ea causa debuerit.

LVI. IDEM.

Cum quo de peculio agi poterat, hæres creditori existit. queritur, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege: Pleriq; putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hæreditas, inspiciendum, ego dubito: quoniam mortis tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obseruari. quid enim interest, peculium serui post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus? Aliquis dicit, quid ex contrario, si ante aditam hæreditatem adquisierit seruus: & ego quæram, quid, si debitoris, qui tunc non erat soluendo, ampliata facultates fuerint: & cum in isto placuerit, ex post facto uberiorem uideri fuisse hæreditatem: sicuti cum conditio crediti existit post mortem, ita etiam peculij incrementum plenjorem faciet hæreditatem. *S. CAE VOLA* notat, quid ergo, si idem seruus defuncto & alij dena debuerit, & una decem habeat: augetur scilicet & his hæreditas: decem, quæ defuncto naturaliter debebatur, in hæreditate manentibus. Is, qui in bonis duntaxat unum seruum habebat, legauit eum Titio, & fidei eius commisit, ut post triennium manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis serui ad Titium peruenire potest, quarta apud hæredem remanere: quemadmodum si directo post triennium seruo libertatē dedisset, eiusq; usumfructū ei legasset, aut ei proprietatem per fideicommissum reliquisset. Stichum tibi, seruo tuo decem legauit: uel contra, tibi decem, seruo tuo Stichum, libertatemq; Stichi fidei eius commisit. lex Falcidia minuit legata. redimere ab hærede partem debes, quemadmodum si tibi utrunq; legasset. Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis hæres consequatur. nam si centū aureorum dominus uiginti quinq; alicui dederit, & eum instituerit hæredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ interuenire potest: quia uinus uidetur hæredi futuro prouidere.

LVII. IDEM.

Cum dotem maritus alicui legauerit, ut uxori restituatur: non habere legem Falcidiam locum, dicendum est. & sanè in plerisq; ita obseruatur, ut omissa interpositi capientis persona spectetur.

LVIII. MODESTINVS.

Legis Falcidiæ beneficium hæres etiam post longū tempus mortis testatoris implorare non prohibetur.

LIX. IDEM.

Beneficio legis Falcidiæ indignus esse uidetur, qui id egerit, ut si-

deicommissum intercidat. præterea & qui non capienti rogatus est restituere hæreditate, senatusconsulto Plautiano non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex rescripto diui Pij.

LX. IABOLENVS.

Cum pater impuberi filia hæredem substituit: id, quod ei legato- rum nomine à patre obuenit (cum hæreditas ad substitutos per- tinet) in computationem legis Falcidia non uenit. Legato petito, cum in litem iuratum est: ratio legis Falcidia, non eius summæ, in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti reuera fuit, quod peti- tum est. nã id, quod pœnæ causa adcreuit, in legē Falcidiã non incidit.

LXI. IDEM.

Alienus fundus tibi legatus est. hunc cum hæres emere, nisi infi- nito precio, nõ possit: emit multo pluris, quàm quanti erat. qua- emptio factum est, ut legatarij ad legem Falcidiam reuocarentur. quero. cum si fundus tanti, quanti reuera est, emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidia: an hoc ipso hæres institutus para- tem reuocandi à legatarijs ius habeat, quod ex uoluntate defuncti plu- ris emerit fundum, quàm quanti erat: respondit. quod amplius hæres, quàm precium fundi, legatario soluit: id in lege Falcidia imputari non potest: quia negligentia eius nocere legatarijs non debet: utpote cum is confitendo ueram æstimationem præstare poterat.

LXII. VLP IANVS.

In lege Falcidia hoc esse seruandũ Iulianus ait, ut si duo rei promit- ti inter eos debeat obligatio, atque si singuli partem pecuniæ stipula- ti essent, uel promississent. quod si societas inter eos nulla fuisset: in- pendentem esse, in utrius bonis computari oporteat id, quod debetur, uel ex cuius bonis detrahi. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secur- dum rei ueritatem æstimanda erunt, hoc est secundũ præsens precium: nec quidquam eorum formali precio æstimandum esse, sciendum est.

LXIII. PAVLVS.

Precia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed commu- niter finguntur. nec enim qui filium naturalem possidet, tanto lo- cupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fu- isset. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eũ patri uendere potest: nec expectandum est, dum uendat: sed in præsen- tia nõ quasi filius alicuius, sed quasi homo æstimatur. eadem causa est eius serui, qui noxam nocuit. nec enim delinquendo quisq; preciosior fit. Sed nec hæredem post mortem testatoris institutum seruum tanto pluris

pluris esse, quo pluris uenire potest, Pedius scribit. esse enim absurdū, ipsum me hæredem institutum non esse locupletiozem, ante quā adeam: si autem seruus hæres institutus sit, statim me locupletiozem effectum: cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat. adquiri nobis certe, cum adierit. esse autem præposterum, ante nos locupletes dici, quā adquisierimus. Cuius debitor soluendo non est, tantum habet in bonis, quantū exigere potest. Nonnullam tamen precij uarietatem loca temporaq; afferunt. nec enim tantidem Romæ ut in Hispania oleū æstimabitur: nec cōtinuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus: dū hic quoq; non ex momentis temporum, nec ex ea, quæ raro accidit, caritate precia constituentur.

LXIII. VLP IANVS.

SI in testamento ita scriptum sit, HAERES MEVS LVCIO TITIO DE SCHEM DARE DAMNAS ESTO. ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM FALCIDIAM CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO: sententiæ testatoris standum est.

LXV. PAVLVS.

SI fundus legatus sit quinquaginta dignus sub hac conditione, SI QVINQVAGINTA HAERES DEDERIT: pleriq; putant utile esse legatum, quia conditionis implendæ causa datur. nam constat etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, si quinquaginta dedisset: dicendū est, inutile esse legatum, & magis ridiculum esse.

LXVI. VLP IANVS.

Circa legem Falcidiam in eo, quod sub conditione, uel in diem alicui relictum est, hoc obseruandum est. si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaq; cōditio post decennium forte exstiterit: non uidentur decem huic legata, sed minus decem: quia interuallum temporis, & interuallum huius spacij minorem facit quātitatem decem.

Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid superfit: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmabuntur per æs alienum. quare si modicum æs alienum interueniat: ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.

LXVII. TERE NTI VS.

Quoties cuidam amplius legatum est, quā ei capere licet, & lex Falcidia locum habet: prius Falcidiæ ratio habenda est, scilicet ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum (si non excedat statutam legi portionem) debeat.

LXVIII. MAXIMVS ad L. Falcidiam.

Hæreditatum computationis in alimentis faciendæ hanc formā esse Vlpianus scribit, ut à prima ætate usq; ad annum uicesimum

num quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiusque quantitas Falcidia præstetur. ab annis uero uiginti usque ad annum uicesimum quintum, annorum uigintiocto. ab annis uiginti quinque usque ad annos triginta, annorum uiginti quinque. ab annis triginta usque ad annos triginta quinque, annorum uiginti duorum. ab annis triginta quinque usque ad annos quadraginta, annorum uiginti. ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta, annorum computatio fit, quod eius ætatis usque ad annum sexagesimum deerit, remisso anno uno. ab anno uero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum, annorum nouem. ab annis quinquaginta quinque usque ad annum sexagesimum, annorum septem. ab annis sexaginta (cuiuscunque ætatis sit) annorum quinque. eoque nos iure uti Vlpianus ait & circa computationem usufructus faciendam. solitum est tamen à prima ætate usque ad annum tricesimum, computationem annorum triginta fieri. ab annis uero triginta, tot annorum computationem iniri, quot ad annum sexagesimum deesse uidentur. nunquam ergo amplius, quam triginta annorum computatio initur. sic de nique & si reipublicæ usufructus legetur (siue simpliciter, siue ad ludos) triginta annorum computatio fit. Si quis ex hæredibus rem propriam esse contendat, deinde hæreditariam esse conuincatur: quidam putant, eius quoque Falcidiam non posse retineri: quia nihil interfit, subtraxerit, an hæreditariam esse negauerit. quod Vlpianus recte probat.

LXIX. POMPONIVS.

V usufructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est: quoniam post senatusconsultum nulla res est, quæ non cadat in usumfructum legatarum.

LXX. VLP IANVS.

Falcidiæ stipulatio statim committitur, ubi conditio legati uel debiti existit.

LXXI. PAVLVS.

Potest hæres in uendenda hæreditate cauere, ut & lege Falcidia interueniente solida legata præstentur: quia ea lex hæredis causa lata est: nec fraus ei fit, si ius suum deminuat hæres.

LXXII. CAIVS.

Quantitas patrimonij, deducto etiam eo, quidquid explicandarum uenditionum causa impenditur, æstimatur.

LXXIII. IDEM.

In quantitate patrimonij exquirenda, iussum est mortis tempus spectari. qua de causa si quis centum in bonis habuerit, & tota ea legata uerit: nihil legatarijs prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex foetu pecorum

eorum tantum accesserit hæreditati, ut centum legatorum nomine erogatis, habiturus sit hæres quartam partem: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. & ex diuerso si ex centum septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona (incendijs forte, aut naufragijs, aut morte feruorum) ut non plus, quam septuagintaquinque, uel etiã minus relinquatur: solida legata debentur: nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, ut necesse sit legatarijs, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione legatorum pacisci.

Magna dubitatio fuit de his, quorum cõditio mortis tempore pendet: id est, an id, quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure utimur, ut quanti ea spes obligationis uenire possit, in tantum stipulatoris quidẽ bonis accedere uideatur, promissoris uero decedere. & cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat: ut aut ita ratio habeatur, tanquam pure debeat: aut ita, tanquam nihil debeat. deinde hæres & legatarij inter se caueant, ut existente conditione, aut hæres reddat, quanto minus soluerit: aut legatarij restituant, quanto plus consecuti sint. Sed & si legata quædam pure, quædam sub conditione relicta efficiant, ut existente conditione lex Falcidia locum habeat: pure legata cum cautione redduntur. quo casu magis in usu est, solui quidẽ pure legata perinde, ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cauere autem legatarios debere ex euentu conditionis, quod amplius accepissent, id redditum iri. cuius generis cautio necessaria esse uidetur, & si quibusdam seruis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum præcia conditione existente bonis detrahuntur. In diem relicta legata alterius esse iuris, palam est: cum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam hæredibus eius deberi certum sit. sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea, donec dies obtigit, hæres lucraturus est ex fructibus uel usuris. Ergo optimum quidẽ est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquat. quod si exceßerit dodrantem: pro rata portione per legem ipso iure minuitur. uerbi gratia. si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogauit: quarta pars legatarijs detrahatur. si trecenta quinquaginta legauerit: octaua. quod si quingenta legauerit, habens quadringenta: initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

LXXIII. IDEM.

Quod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat hæres,

TT iij solida

solida præstanda esse legata: ita accipere debemus, si hæreditario ita re habeat. itaq; quod quis legatorum nomine à cohærede acceperit, in quadrantem ei non imputatur. sed si ideo legatum ei datum est, ut integra legata uel fideicommissa præstet: deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti malit.

LXXV. IDEM.

ID autem, quod conditionis implendæ causa, uel à cohærede, uel à legato, uel à statulibero datur, in Falcidia non imputat: quia mortis causa capit. sanè si à statulibero peculiares numos accipiat: pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte nõ mortis causa capere, sed hæreditario iure eos habere intelligitur. qua ratione placuit legata, quæ legatarij non capiunt, cum apud hæredes subsederint, hæreditario iure apud eos remanere intelligi. & ideo quadranti imputanda: nec quidquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit, an quod legatum est, remanserit.

LXXVI. IDEM.

IN singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse, non dubitatur. & ideo si Titio & Seio hæredibus institutis semis hæreditatis Titij exhaustus, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

LXXVII. IDEM.

Quod si alterutro eorum deficiente, alter hæres solus exstiterit: utrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus hæres institutus esset: an singularum portionum separatim causa spectanda sunt? & placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui hæres exstiterit: adiuuari legatarios per deficientem partem, quæ non est legatis onerata: quia & legata, quæ apud hæredem remanent, efficiunt, ut cæteris legatarijs aut nihil aut minus detrahatur. si uero defecta pars fuerit exhausta: perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atq; si ad eum ipsum pertineret, à quo defecta fieret.

LXXVIII. IDEM.

IN duplicibus testamētis siue de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater cum moreretur habuit. nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius, uel adquisierit aliquid, uel deminuerit. siue de legatis quæramus: tam ea, quæ primis, quàm ea, quæ secundis tabulis relicta sunt, in unum contribuunt: tanquã si & ea, quæ à filij hærede reliquisset testator, à suo hærede sub alia conditione legasset.

LXXIX. IDEM.

Si is, qui quadringenta in patrimoniũ habebat, à filio impubere hærede instituto ducenta legauerit, eiq; Titium & Seium hæredes substituerit

erit, & à Titio centū legauerit: uideamus quid iuris sit, si nondum solutus legatis pupillus decefferit, & ob id ea legata utriq; deberent: solus hæres Titius utetur lege Falcidia. cum enim ducēta ex hæreditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet: centum ex ducentis, quæ pupillus debebat: centum, quæ ipse dare iussus est. itaq; ex utraq; quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. in persona uero Senj lex Falcidia non intèruenit: cum ad eum ex hæreditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt. quod si pupillus soluat legata: debent curare tutores pupilli, ut caueant legatarij. Quædã legata diuisionem non recipiunt. ut ecce legatum uia, itineris, actus uie. ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed & si opus municipibus hæres facere iussus est: indiuiduum uidetur legatum. neq; enim ullum balineum, aut theatrū, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consumatione contingit, non dederit. quorum omnium legatorum nomine, & si plures hæredes sint, singuli in solidum tenentur. hæc itaq; legata, quæ diuiduitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest hæredi hoc remedio succuri: ut æstimatione facta legati, denunciet legatario, ut partem æstimationis inferat. si non inferat: utatur aduersus eum exceptione doli mali.

LXXX. IDEM.

Sed usufructus legatus uenit in computationem legis Falcidiæ. Nam diuisionem recipit: adeo, ut si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos partes pertineant. Dos relegata extra rationem legis Falcidiæ est: scilicet quia suam rem mulier recipere uidetur. sed de his quoq; rebus, quæ mulieris causa emptæ paratæ essent, ut hæc quoq; extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

LXXXI. VLP IANVS.

Quærebatur, cum is, qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legauerit: si debitor uel soluendo non sit, uel centum facere possit: quantum quisq; habeat interuētū legis Falcidiæ. Dicebam. legem Falcidiã ex eo, quod refici ex hæreditate posset, quartam hæredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. quare cum nomen minus soluendo est in hæreditate: eius, quod exigi potest, pro rata sit distributio: residui uenditio facienda est, ut id demum in hæreditate cõputet, quanti nomen distrahi potest. Sed cum debitori liberatio relinquatur: ipse sibi soluendo uidetur, & (quod ad se attinet) diues est. quippe si ei mortis causa accepto feratur id, quod debet, quadringenta cepisse uidebitur, licet nihil facere possit, sensisse enim liberationem plenam uidebitur.

detur: quamuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo Falcidia interueniente, trecenta accepto illi fieri debent, residua centum durabit in obligatione. & siquidem facere posse ceperit: exigentur ab eo duntaxat usque ad centum. idemque erit dicendum, & si mortis causa accepto ei quadringenta ferantur. Vnde eleganter dicitur, acceptilatione in pendenti fore: ut siquidem mortis tempore quadringenta tota inueniantur, in trecenta ualeat acceptilatio. si uero prater ea aliquid inueniatur, quod quadrantem suppleat: hæredi in quadringenta acceptilatio proficiat. Quod si debitor iste quadringentorum duntaxat centum facere potest: quia sibi soluendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi soluendo est: eueniet, ut si hæredi aliquo instituto ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: siquidem soluendo sit debitor: centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, hæres centum habeat. Sin uero centum tantum facere possit: hæredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, ut centum, quæ præstari possunt, in quatuor partes diuidantur: tres partes ferant legatarij, hæres uiginti quinque habeat. Debitor, qui soluendo non est, secum centum quinquaginta cõpenser: de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, uenditio fiet nominis: idque, quasi solum in bonis fuerit, repræsentatur. quod si nihil facere debitor potest: æque in centum quinquaginta accepto liberandum esse, de residuo uenditionem nominis faciendam, Neratius ait. quod & nos probamus.

LXXXII. IULIANVS.

Sicreditor filij tui hæredem te instituerit, & legis Falcidie rationem sponas: peculij quantitas, quod aditæ hæreditatis tempore fuit, in quadrantem tibi imputabitur.

LXXXIII. IDEM.

Reperitur casus, quo hæres agere potest, quamuis testator agere non potuerit: ueluti si tutor, cum solueret legata, non interposuisset stipulationem, quanto plus, quam per legem Falcidiam capilicium erit, solutum fuerit, reddi: pupillus eo quidem nomine tutelæ non aget, sed hæredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

LXXXIII. IDEM.

Si dos focero data est, & solus filius hæres patri existit: dotem confestim in computationem hæreditatis, & Falcidie rationem in ære alieno deducet. aliter enim uidebitur uxorem indotatam habere. quod si filius extraneum cohæredem habeat: ipse quidem semper, pro qua parte patri hæres erit, dotem in ære alieno deducet: & cohæres eius, ante quam dos à filio percipiatur.

Idem

LXXXV. IDEM.

Titia testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia hæredem instituit, fideiꝫ eius commisit, ut hæreditatē retenta quarta parte Secundæ Proculæ restitueret. eadem fratri quædam prælegavit. quæro, an Titius ea, quæ prælegata sunt, pro ea parte hæreditatis, quam rogatus est, ut restitueret: an integra retinere debeat: respondi. Titium legata integra retinere debere. sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem prædiorum. sed si non esset adiectū, ut pars quarta deduceretur: totum trientem prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere: quoniam contra sententiam matris familiæ lex Falcidia induceretur.

LXXXVI. IDEM.

Qui fundum solum in bonis centum relinquebat, si hæredem suum damnauerit, ut eum quinquaginta Titio uenderet: non est existimādus, amplius quàm quinquaginta legasse. ideoꝫ lex Falcidia locum non habet. Item si is, qui duos fundos centum in bonis haberet, me & Titium hæredes instituisset, & damnasset me, ut Titio fundū Cornelianum quinquaginta uenderem, & contrā Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta uenderet: non animaduerto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit, cum uterq; hæredum unius fundi partem dimidiam hæreditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hæreditatis est. nam certe qui damnatus est fundum Cornelianum uendere, Seiani fundi partem hæreditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum uendere, partem Cornelianii fundi hæreditario iure retinet. Si quis hæredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere: centum in ratione legis Falcidiæ deducere debet: quia si aliꝫ quilibet hæres existisset, hæc centum in ære alieno ponerentur. Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta hæredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia hæres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente conditione libertates competent, legata tota præstabitur: quia siue conditio existierit te hærede existente, utraq; ualent: siue conditio defecerit, tu & Titius hæredes eritis. De lege Falcidia si hoc quæras, an existente cōditione misceatur quadrans tuus & semis, atq; ita pro dodrante ratio ponenda sit cum his, quibus pure à te hærede legatum est: respondebimus, misceri duas partes. Qui filium suū imberberem & Titium æquis partibus hæredes instituerat, à filio totum semissem legauerat, à Titio nihil, & Titium filio substituerat. quæsitū est. cū Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo ex substitutione hæres existisset: quantum legatorum nomine præstare deberet

beret: & placuit solida legata eū præstare debere. nam confusos duos semisses efficere, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. sed hoc ita uerum est, si filius ante, & patri hæres exstiterit, decessisset. Si uero prius hæres patri fuerit: nõ ampliora legata debet substitutus, quàm quibus pupillus obligatus fu-erat: quia nõ suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quàm semissis dodrantem, præstare necesse habuit. Quod si extranei hæredis semis totus legatus fuerit, isq; pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione hæres exstiterit: poterit dici augeri legata, & perinde agendū, ac si cuilibet cohæredi substitutus fuisset, eoq; omissente hæreditatem ex asse hæres exstisset: quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet: eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes hæredes instituerit, & eosdem inuicem substituerit: deinde iure substitutionis ad alterum hæreditas reciderit, & legis Falcidiæ ratio habenda sit. Qui filios duos impuberes habebat, alterum hæredem instituit, alterū exhæredauit. deinde exhæredatum instituto substituit, ac postea exhæredato Mænium, & ab eo legauit: & exhæredatus fratri impuberi exstitit hæres. deinde impubes decessit. cum iudicio patris facultates paternæ per causam hæreditariam ex substitutione ad eum perueniant: potest dici legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quod cum exhæredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hæreditatis paternæ portio, sed legatum ad eum peruenit. dicit aliquis. quid ergo, si exhæredatus filius non ex substitutione fratri suo hæres exstiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atq; ita impubes decesserit: sic quoq; existimandus erit substitutus legata minime debere. nam quantum inter sit, exhæredatus filius ex substitutione fratri suo hæres existat, alio modo: uel ex eo apparet, quod aliàs ab eo legare pater potuit, aliàs non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quàm habuerat in eo, cui eum substituebat.

Cohæres pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiæ ratione, præstiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione hæres exstiterit, & semis pupilli legatus exhaustus erit: ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit: ut contributis legatis, quæ ab ipso, & quæ à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo hæres existat: tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habebitur, ac si patri hæres exstisset. nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso ultra dodrantem data fuerunt: quàm augentur, cum ex parte hæ-

res institutus, & cohæredi suo substitutus, deliberante cohærede, legata habita ratione legis Falcidiae soluerit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

LXXXVII. AFRICANVS.

Qui quadringenta habebat, trecenta legauit, deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac conditione legauit, si legi Falcidiae in testamento suo locus non esset. quæritur, quid iuris est? dixi τὸν ἀγροῦν hanc quæstionem esse, qui tractatus apud dialecticos τὸ δὲ ψευδομένον dicatur. etenim quidquid constituerimus uerum esse, falsum reperietur. namque si legatum tibi datum ualere dicamus: legi Falcidiae locus erit, ideoque deficiente conditione non debetur. rursus si quia conditio deficiat, legatum ualiturum non sit: legi Falcidiae non locus erit. porro si legi locus non sit: existente conditione legatum tibi debetur. cum autem uoluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum cæterorum legata minui nollet: magis est, ut statuere debeamus, tui legati conditionem defecisse. Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur: nam aut existisse, aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur: & iniquum, & contra uoluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi non congruit: quando necesse est, totius legati conditionem uel existitisse, uel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. quare cum quis tale quid consequi uelit: sic consequetur, *SI QVO AMPLIUS LEGAUI, VEL LEGAVERO, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEBIT: TVM QVANTVM AD SVPLENDVM QVADRANTEM DEDUCI OPORTET EX EO LEGATO, QVOD TITIO DEDI, HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE.* Qui ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsentis die, tibi æque centum sub conditione. post aliquantum temporis existit conditio: ita tamen, ut ex reditu eius summa, quæ tibi relicta est, non amplius, quam uiginti quinque reciperet. legis Falcidiae ratio ita habenda erit hæredi: ut uiginti quinque conferre ei debeamus, & amplius fructus scilicet medijs temporis, qui (uerbi gratia) efficiant quinque. cum igitur triginta sint conferenda: quidam putant quina dena ab utroque nostrum conferenda esse. quod minime uerum est: licet enim eandem quantitatem acceperimus: manifestum tamen est, aliquanto uberius esse meum legatum: quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius hæres perceperit. secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus: quandoquidem quarta pars amplius in meo, quam in tuo legato est.

LXXXVIII. MARTIANVS.

Diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniā relictam ad aliam mēta puerorū, Falcidiæ subiectam esse: & ut idoneis hominibus collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturū præsidem prouinciarum.

Diuī Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo: usuras præstaturum eum, qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ implorauit.

LXXXIX. FLORENTINVS.

Shæres, cuius fidei commissum est, ut accepta certa pecunia hæreditatem restituat, à uoluntate eius, qui testamentū fecit, discedat, & postea legis Falcidiæ beneficio uti uolet: & si non detur ei id, quo accepto hæreditatem restituere rogatus est: tamen fideicommissum restituere cogi debet: quoniam quod ei paterfamilias dari uoluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

XC. MAETIANVS.

In quartam hæreditatis, quam per legem Falcidiam hæres habere debet, imputantur res, quas iure hæreditario capit, non quas iure legati, uel fideicommissi, uel implendæ conditionis causa accipit. nam hæ in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria hæreditate restituenda: siue legatum datum est hæredi, siue præcipere, uel deducere, uel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro ea uero parte, quam accipit à cohærede, extra quartam id est, quod à cohærede accipitur. sed & si accepta pecunia hæreditatem restituere rogatus sit: id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut diuus Pius constituit. sed & quod implendæ conditionis causa fideicommissum hæredi datur, in eadem causa esse admittendum, sciendum est. si quid uero implendæ conditionis causa hæres accipiat: legatarijs in Falcidiæ computatione non prodesse. & ideo si centum prædium defunctus legauerit, si quinquaginta hæredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hæreditatē haberi, ne in quartā ei imputentur.

XCI. MARCELLVS.

Si miles testamento facto partem dimidiam hæreditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alterā partem Titio restitui rogauerit: siquidem post annum missionis suæ decesserit: & tibi & Titio hæres quartam partem retinebit: quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertineret. si uero intra annum missionis decesserit: solus Titius deductionem quartæ partis patietur: quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

XCII. PAPINIANVS.

Acce-

Aceptis à Mæuio centum, hæreditatem Mæuio restituere, pecuniamq; post mortē suam Titio dare rogatus est. quanquam hæc centum quartam bonorum efficiant: tamē propter sequens fideicommissum quartæ retentioni locus erit. tunc enim ex constitutione diui Hadriani Falcidiæ satisfaci ea quantitas, cum apud hæredem remanet. sed Falcidiā patietur solus, cui hæreditas relicta est. nam in centū, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. Planē si quis ita scripsit, ACCEPTIS CENTVM, PETO RESTITVAS HAEREDITATEM, neq; personam dantis demonstrauerit: quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

XCIII. SCAEVOLA.

Filio & filia scriptis hæredibus, singulis certa prælegauit: sed longe minus filia, cui etiam domum obligatam prælegauit cum instrumentis, & quidquid ibi fuerit, & adiecit hæc uerba. SED EA CONDITIONE LEGO, UT QUIDQUID AERIS ALIENI IN EA DOMO ERIT, TITIVS LIBERTVS FILII MEI SOLVAT, ET SIT EIS VTRISQVE DOMVS COMMVNIS. quæsitum est, si filia legis Falcidiæ beneficio uti uolet ad quartam retinendam: an ex hæreditate, quæ ei relicta est, deducto ære alieno, eius, quod superfuerit, quartam cōsequi debeat: respondit. iure quidem id postulatam: uerum nō aliās ea, quæ ei data sunt, accepturam (si modo ea quartam suppleant) quam uoluntati defuncti soluendum præstando pareret.

XCIII. IDEM.

Maritus uxoris res extra dotem constitutas administrauit: eaq; decedēs ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritū hæredem reliquit: eiusq; fidei commisit, ut decē uncias filio communi, cum moreretur, restitueret, duas autē uncias nepoti. quæsitum est, an id quoq; quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum cæteris pro rata decem unciarum filio restitui debeat: respondit. id, quod debuisset hæreditati, in rationē uenire debere. Filia, quam mater rogauerat, si impubes decessisset, restituere hæreditatem Titio, patruus legitimus hæres exstitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum usuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. quæsitum est, an si eas deduxerit, cauere debeat, defunctorū alimentariorū portiones pro modo sortium se restitutorum: respondit. debere cauere. Post aditam hæreditatem triennio exacto legatarijs hæres legem Falcidiam opposuit idcirco, quod administrari tutelae testator, quarum ratio nondum reddita sit: & quod neget tantum redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est.

VV ij quasi

quæsitum est, an rationis defuncti, & omnium instrumentorū hæreditariorum, & pupillariorum rationum, legatarijs desiderantibus, hæres de scribēdi potestaté facere debeat: ne in potestate eius sit proferre, quod uelit, & per hoc in fraudem legatarij inducantur? respōdit. ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur, quatenus sit in bonis.

XC V. IDEM.

Miles si dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit.

SI CUI PLVS, QVAM PER LEGEM

Falcidiã licuerit, legatū esse dicatur. Tit. III.

I. VLP IANVS.

I cui plus, quàm licuerit, legetur, & dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia locum habitura sit, nec ne: subuenit prætor hæredi, ut ei legatarius satisfacere: ut si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quàm ex lege Falcidia capere licebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolusq; malus ab eo abfuturus sit. neq; interest, utrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisq; etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam si duplex sit testamentum, iam cōuenit: contributis scilicet legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo, quàm his, quæ ab substituto impubere relicta sunt. & si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli: tutelæ actio hæredi pupilli aduersus tutorem competit. Sed (ut Pomponius ait) & ipsi pupillo, & hæredi eius poterit cōmitti stipulatio. quo casu uiuo eo, Falcidia incipit locum habere. de tutelæ quoq; actione idem scribit. Marcellus ait. qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium hæredem instituit, eiq; substituit Titium & Seium. si nihil à pupillo testator legauit, sed à Titio trecenta: utrū ducenta (inquit) præstabuntur, an centū quinquaginta: nam trecenta nullo modo eum præstare. mihi uidetur uerius, non amplius eum parte sua erogare cōpelli: certe nec minus. secundū quod eueniet, ut non soli cōmittatur stipulatio, sed omnibus hæredibus interponenda sit. sed causa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & eris alieni onus. & si quidem euidentis æs alienus est, uel certū: facilis est computatio. si autem adhuc incertum est: quia forte uel conditio eius pendet, uel creditor litem contestatus est, & necdū lis finita est: dubitabitur, quantum legatarijs debeatur propter incertū, hodie tamen subsimile aliquid sit in fideicōmissis. Cum dicitur lex Falcidia

Falcidia locum habere, arbiter dari solet ad ineundam quantitatem bonorum: tamen si unus aliquid modicum fideicommissum persequatur. quæ computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium immixti non sunt. Solet tamen ab hærede etiam cæteris denunciari fideicommissarijs, ut ueniant ad arbitrium, ibique causam suam agant. plerumque etiam creditoribus, ut de ære alieno probent. habet tamen rationem in legatarijs, item in fideicommissarijs: ut si offerat integrum, quod relictum est, hæres desiderans cauere sibi hac stipulatione, audiatur.

Si legata quædam præsentis die relicta sunt, quædam sub conditione: interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia: dummodo ea legata, quæ præsentis sunt, integra soluantur. Iulianus denique scribit. si pure & sub conditione legata fuerint: an existente conditione, lex Falcidia locum habeat: non aliter legatorum, quæ pure data sunt, actionem dari debere: quam si cautum fuerit hæredi, quanto amplius, quam per legem Falcidiæ licuerit, ceperit, reddi. Idem Iulianus scribit. eum, cui quadrans sub conditione, & dodrans pure legatus est: cauere debere, quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi. Hæc stipulatio ideo locum habet, quia & si repeti potest id, quod solutum est: tamen fieri potest, ut non sit soluendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est. In mortis causa quoque donationibus potest dici, hanc stipulationem esse interponendam. Hæc uerba stipulationis, **QVOD AMPLIUS LEGATORVM NOMINE CEPERIT, QVAM EX LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT**, non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quam ei Falcidia permittit, ut reddat partem hanc, & habeat partem: uerum etiam eum, qui totum debet restituere. etenim sciendum est legem Falcidiam interdum partem eius, quod datum est, interdum totum reuocare. cum enim habita ratione æris alieni Falcidia ineatur: plerumque euenit, ut emergente debito, uel conditione æris alieni existente, totum, quod legatum est, exhauriatur. sed & libertatum conditio interdum existens, efficiet legatum omnino non deberi: quippe cum habita ratione libertatum, & deductis precijs eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio. In quibusdam autem testamentis Falcidia quidem locum non habet: uerum tamen ita obseruatur, ut licet quadrante hæres non retineat: tamen hætenus legata debeant, quatenus patrimonijs uires sufficiunt, utique deducto ære alieno. Item deductis precijs eorum, qui libertatem in testamento uel directam, uel fideicommissariam acceperunt. Sed & legatario cauendum est, à quo fideicommissum relinquatur. Interdum non legis Falcidiæ, sed etiam alterius legis in hac stipulatione ratio facienda est. ut puta si patronus ex asse hæres institutus sit, & pure quincunx legatus sit, & sub conditione aliquid

ne aliquid supra debitam patrono partem. nam in hunc casum ratio facienda est illius legis, quæ patronos uocat, non legis Falcidiae. Si res, quæ legata est, apud legatarium interierit: probandum est, excepti one succurri ei, qui promisit:

ETIAM si, quanti ea res sit, promisit:

II. PAPIANVS.

III. VLPIANVS.

Nisi dolo ipsius aliquid factum sit. tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur, & replicatione repelli poterit. Hac cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem. Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit, legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait: ut æstimetur quanti sit, quod in diem legatum est, & tantum credatur legatum esse, quantum efficiat æstimatio: ut pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiae ratio habeatur. Quoties futurum est, ut palam sit, & ante diem uenientem iam Falcidiam locum habere: toties computatio eius fit. nam si conditio in mora est: expectabimus conditionem, quoad existat. si autem dies superest: iam hic intercapedinis temporis habita ratione atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, & committi stipulationem dicemus. Quamuis autem omnes legatarij & fideicommissarij necesse habeant hac stipulatione cauere: tamè quibusdã remitti, diui fratres rescripserunt: ut puta his, quibus minuta alimeta sunt relicta. Pompeiæ enim Faustinae rescripserunt sic. non eandem causam esse decem aureos annuos tibi testamento Pompeiæ Crispinae patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & uestiarij libertis relictorum, quibus propterea cautionis onus remittendum existimauius. Item sciendum est, fiscum hanc cautionem non pati: sed perinde conueniri posse; ac si cauisset. cæteros autem cuiuscumque dignitatis sint (licet etiam legata perceperint) compelli debere ad cauendum, diuus Pius rescripsit: ex quo rescripto etiam illud accipimus, quod etiam post soluta legata uoluerit stipulationem interponi. Si legatarius hæredi, qui controuersiam hæreditatis patitur iam, uel sperat, de restituendo legato sibi præstito cauerit: & euicta hæreditas sit, sed negligentia, uel dolo eius, qui legatum præstitit: dicemus non committi stipulationem propter uiri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi. Item si ipse, qui præstitit legatum, ex alia causa sibi euicerit: ut puta quia inuenitur sequenti testamento hæres scriptus, in quo legatum iste legatarius non accepit: dicemus committi stipulationem propter uiri boni arbitrium. Et generaliter ubicumque hæreditatem, uel quantitatem, uel emolumentum præsti-

præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat: dicendum est ibi committi eam: si modo culpa absit ab eo, qui stipulatus est. Quæsitum est, an & sæpius committatur? & placet, etiam sæpius eam committi, si per partes ablata sit hæreditas. Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit, ut cautio ista interponatur? mouet quæstionem, quod ea, quæ per errorem omissa uel soluta sunt, condici possunt. & hic ergo quasi plus solutum uidetur ex eo, quod cautio intermissa est. & ait Pomponius, conditionem interponendæ satisfactionis gratia competere. & puto hoc, quod Pomponius ait, probandum utilitatis gratia.

III. PAVLVS.

Hæc autem satisfactio locum habet, si iusta causa esse uidebitur: nam iniquum erat, omnimodo cauere, nondum illata controuersia litis: cum possint ei lusoriæ minæ fieri. ideoq; eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat. Si duo ex testamento hæreditatem in solidum sibi uindicerent, forte quod eiusdem nominis sint: tã in possessorem, quàm in petitorum competunt actiones & creditoribus & legatarijs. Hæc cautio utiq; necessaria est, si quis pecuniam suam soluat, uel suã rem tradat. si uero pecuniam soluat hæreditariam, uel rem tradat: quidam non putant cauendum: quia nec teneri possit eo nomine uictus, cum nõ possideat, uel dolo fecerit, quo minus possideat. Hoc si ante motam controuersiam soluat. quod si postea: tenebitur culpæ nomine. Sed cum de nomine inter duos quæstio est: nunquid non sit cauendum ei, qui hæreditariam rem tradat: quia omnimodo unus liberatur, quemadmodum si æs alienum hæreditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluat, aut tradat rem suam: non habet, unde retineat. & ideo necessaria est ei cautio.

V. MARCELLVS.

Videamus, an stipulatio QVO AMPLIUS CEPERIS, QVA'M PER FALCIDIAM LICVERIT, DARI? aduersus eum nõ sufficiat, qui legatum alij restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, quasi nihil ei fideicommissum esset. cauebit autem soli legatario & is, qui fideicommissum accipiet: nisi forte malit legatarius circuitu sublato hæredi cauere. sed & legatario præterea cauendũ est, si (ut plerumq; æquum est) pro rata ex fideicommissio retinere ei concedendũ est: quamuis tantum ex legato apud eum sit remansurum, ut sufficere possit ad præstandum fideicommissum.

VI. CALLISTRATVS.

Cum non facile satisfactio offerre legatarius uel fideicommissarius possit, & futurum sit, ut propter hoc à petitione liberationis

litatis ex testamento submoueatur: nunquid onus satisfactionis remittendū ei erit: quod uidetur adiuuari rescripto diui cōmodi in hæc uerba. Is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit, ideo cautionem à te exigī, ut à fideicōmissi petitione auertaris. onus satisfactionis tibi remitti curabit.

VII. PAVLVS.

Diuus Pius ab eo, qui annua legata percipere ad distribuendum iussus erat, uetuit cautionē exigī CESSANTIVM PARTES REDDIT: nisi aperre cauere iussus esset.

VIII. MAETIANVS.

Si hæres partem bonorū, uel etiam uniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommissio: decretum est, ut petitori cauenti EVICTA HAEREDITATE RESTITVI, soluerit.

IX. IDEM.

Si non in controuersia sit proprietas, sed usufructus: (potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, usufructus aliq̄ legari.) tunc de eo restituendo non hæredi, sed Titio cauere debet. interdum, & si ab hærede legetur usufructus Titio, cauendum est: ueluti si detracto usufructu proprietas ei legetur, usufructus Seio. Quid enim attinebit hoc casu hæredi cauere, ad quem emolumentum intercedentis usufructus non sit spectandum: uerum si usufructu Seio legato, proprietas Titio legetur, ut cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatē: tunc hæredi cauere oportebit à fructuario, ab hærede autem Titio: quia non sit certum usufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS SEXTVS.

AD SENATVSCONSVLTVM TREBELLIANVM. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Explicito tractatu, qui ad fideicommissa singularium rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem senatusconsulti Trebelliani. factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis octauo calendis Septembribus Anno Seneca & Trebellio Maximo consulibus, cuius uerba hæc sunt. CVM AVTEM ESSET AEQVISSIMVM, IN OMNIBUS

BVS FIDEICOMMISSARIIS HAEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IUDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVS QVE TRANSFERRETVR, POTIVS QVA'M CVIQVE PERICVLOSAM ESSE FIDEM SVAM: PLACVIT ET ACTIONES, QVAE IN HAEREDES HAEREDIBVS QVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE EIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM (SICVTI ROGATI ESSENT) RESTITVSSENT: SED EIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES. CENSERVNT. Sublata est hoc senatusconsulto dubitatio eorum, qui adire haereditatem recusarent, seu metu litium, seu prae-textu metus. Quamquam autem senatusconsultum subuentum uoluit haeredibus: subuenit tamen & fideicommissario. nam in eo, quod haeredes, si conueniantur, exceptione uti possunt, haeredibus subuentum est. in eo uero, quod si agant haeredes, repelluntur per exceptionem, quodq; agendi facultas fideicommissarijs competit: procul dubio consultum est fideicommissarijs. Hoc autem senatusconsultum locum habet, siue ex testamento quis haeres sit, siue ab intestato, rogatusq; sit restituere haereditatem. in filij quoq; familias militis iudicio, qui de castrensi peculio, uel quasi castrensi testari potest, senatusconsultu locum habet. Bonoru quoq; possessores, uel alij successores ex Trebelliano restituere poterunt haereditate.

De illo quaeritur. an is, cui ex causa fideicommissi restituta est haereditas ex Trebelliano senatusconsulto, ipse quoq; restituendo ex eodem senatusconsulto transferat actiones: & Iulianus scribit, etiam ipsum transferre actiones. qd & Martianus pbat, & nobis placet. Sed & quoties qui rogatus est duobus restituere haereditate, alteri pure uel in die, alteri sub conditione, suspecta dicit: ei, cui erat rogatus pure uel in diem restituere, interim uniuersam haereditatem restitui, senatus censuit. cu autem exstiterit conditio: si uelit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure actiones. Si filio uel seruo haerede instituto, rogatusq; restituere haereditatem, dominus uel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sint restituere. idem & si ipsi filio pater rogatus sit restituere haereditatem. Sed & si tutor uel curator adolescentis uel furiosi rogatus sit restituere haereditate: sine dubio Trebelliano locus erit.

Fuit quaesitum. si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso authore restitutionem facere possit: & est decretum a diuo Seuero, non posse tutori se authore restitui haereditatem: quia in rem suam author esse non possit. curator tamen adolescentis ab adolescente poterit restituere.

stitui hæreditas: quoniam necessaria non est curatoris autoritas ad
 restitutionem. Si autem collegium uel corpus sit, quod rogatum
 est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio uel corpore, in singu-
 lis (inspecta eorum persona) restitutionem ualere. nec enim ipsi sibi
 uidetur quis horum restituere. Si hæres percepto fundo rogatus sit
 hæreditatem restituere: ex Trebelliano senatusconsulto restituet hæ-
 reditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est. neq; em̄ aris
 alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hæreditas ex Tre-
 belliano senatusconsulto restituta est. sed cauendum est hæredi à fidei
 commissario, ut si forte fundus fuerit euictus, à creditore habeat cau-
 tum. Iulianus autem cauendum non putat: sed æstimandum fun-
 dum, quanti ualeat sine hac cautione, hoc est, quantū uendere possit
 sine cautione, & si possit tanti uendere non interposita cautione, quan-
 tum facit quarta pars bonorum: ex Trebelliano transituras actiones. si
 minoris: retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem
 fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit. Si is, qui quadringen-
 ta in bonis habebat, trecenta legauerit, & deductis ducentis rogaue-
 rit hæredem Seio restituere hæreditatem: an trecentorum onus fidei
 commissarius subeat, an uero hætenus, quatenus ad eum ex hæredita-
 te peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eum trecentorū
 petitionem: non autem amplius, quàm in ducenta actionem aduersus
 fideicommissarium daturum, in hæredem autem centum. & mihi ui-
 detur uera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius senti-
 at ultra, q̄ ad eum ex hæreditate quid peruenit. neminem enim oportet
 plus legati nomine præstare, quàm ad eum ex hæreditate peruenit,
 quamuis Falcidia cesset, ut rescripto diui Pij continetur. Deniq; nec
 ex militis testamento plus legatorum nomine præstat, quàm quan-
 titas est hæreditatis, ære alieno deducto: nec tamen quartam retinere
 fideicommissario permittitur. Inde Neratius scribit, si hæres rogatus
 restituere totam hæreditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipso alij
 restituere, restituat: non utiq; debere eum detrahere fideicommissario
 secundo quartam, nisi liberalitatem tantū ad priorem fideicommissa-
 rium hæres uoluit pertinere. Si quadringenta habens ducenta le-
 gauerit Titio, & partem dimidiam hæreditatis Sempronio restituere
 rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & le-
 gatorum petitionem scindi: sic, ut centum quidem perantur ab hære-
 de, centum uero alia legatarius à fideicommissario petat. quod idcirco
 dicit Iulianus: quoniam secundum hanc rationem integram quar-
 tam habet, id est centum integra. Idem Iulianus scribit, si is, qui qua-
 dringenta in bonis habebat, trecenta legasset: & deductis centum, ro-
 gasset

gasset hæredem, ut hæreditatem Sempronio restitueret: debere dici, deductis centum restituta hæreditate, legatorum actiones in fideicommissarium dari.

II. CELSVS.

Qui quadringenta reliquit, Titio trecenta legavit. hæredis fidei commisit, ut tibi hæreditatem restitueret: isq; suspectam iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes? dicendum est: quia præsumptum est, uoluisse testatorem cum onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecenta te dare Titio debere. nam hæres hic rogatus intelligi debet, ut te suo loco cõstituat: & quod hæres perfunctis omnibus hæreditarijs muneribus, id est, & post legatorum dationem reliquum habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restituere hæreditatem: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centũ. * hæc ut tibi daret rogatus est. itaq; sic ineunda est legis Falcidie ratio, quasi hæres trecenta Titio dare damnatus, tibi centum dare damnatus sit. quo euenit, ut si hæreditatem sua sponte adiisset: daret Titio ducenta uiginti quinque, tibi septuaginta quinque: non ergo plus Titio debetur, q̃ si iniussu prætoris adita hæreditas foret.

* aliàs. quæ ut.

III. VLP IANVS.

M Arcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit. si ad hæredis onus esse testator legata dixerit, & hæres sponte adiit hæreditatem: ita debere computationem Falcidie iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, treceta uero legata: ut in septem partes trecenta diuidantur, & ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quod si suspecta dicta sit hæreditas, & non sponte hæres adierit & restituerit: centum quidem de quadringentis, quæ habiturus est hæres, residebunt apud fideicommissarium: in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius. nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo, quia suspecta dicta est hæreditas, q̃ laturus esset, si sponte adita fuisset. Quod autẽ in suspecta hæreditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet: in militis dico, & si qui sunt alij. Item Pomponius scribit. si deductis legatis restituere quis hæreditatem rogetur: quæsitum esse, utrum solida legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommissio detrahere, an uero & ex legatis & fideicommissis quartam detrahere possit: & refert Aristonem respondisse, ex omnibus detrahendam, hoc est & ex legatis & ex fideicommissis. Res, quæ ab hærede alienatæ sunt, in quartam imputantur hæredi. Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus sic, ut

ipse maximam partem patrimonij inter liberos ita diuifisset: rogauit cum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones quoq; fideicommissio contineri: quia nõ portionem hæreditariam testator commemorasset, sed simpliciter portionem. in portionem autem & præceptiones uideri cecidisse. Si is, qui rogatus fuerat hæreditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam uel tabulas aperuerit, uel hæreditatem adierit, uel quid eorũ, quæ senatusconsulto prohibentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hæreditas: fiscus cum suis oneribus hæreditatẽ adquirat. quare commodum quartæ, quod erat habiturus hæres institutus, id ad fiscũ pertinet, & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si quia phibuerit testamentarium introducere, uel testes conuenire, uel mortem testatoris nõ defenderit, uel ex alia causa hæreditas fisco uindicata est: æque quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit, dodrans uero fideicommissario restituetur,

III. IDEM.

Quia poterat fieri, ut hæres institutus nolit adire hæreditatem, neque ritus, ne damno afficeretur: prospectum est, ut si fideicommissarius diceret suo periculo adiri, & restitui sibi uelle: cogatur hæres institutus à prætore adire, & restituere hæreditatem. quod si fuerit factum: transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartæ commodo hæres in restitutione utetur. nam cum alieno periculo adierit hæreditatem: merito omnino commodo arcebitur. nec interest soluendo sit hæreditas, nec ne. sufficit enim recusari ab hærede instituto. neq; illud inquiritur, soluendo sit hæreditas, an non sit. opinio enim, uel metus, uel color eius, qui noluit adire hæreditatem, inspicitur, non substantia hæreditatis. nec immerito. non enim præscribi hæredi instituto debet, cur metuat hæreditatẽ adire, uel cur nolit: cum uariæ sint hominum uoluntates, quorundam negocia timentium, quorundam uexationem, quorundam æris alieni cumulum (tametsi locuples uideatur hæreditas) quorundam offensas uel inuidiam, quorundam gratificari uolentium his, quibus hæreditas relicta est, sine onere tamen suo.

V. MAETIANVS.

Sed & qui magna præditus est dignitate uel authoritate, hærenarij, uel eius mulieris, quæ corpore quæstum fecit, hæreditatẽ restituere cogetur.

VI. VLPIANVS.

Recusare autem nõ tantum præsentem, sed etiam absentem, uel per epistolam possunt. nam etiam aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit eorum uoluntas, qui recusant adire & restituere hæreditatem, siue incerta. adeo præsentia eorum non est necessaria.

Memi

Memuisse autem oportebit, de hærede instituto senatum loqui. ideoq; tractatum est apud Iulianum, an in intestatis locū habeat. Sed est uerius, eoq; iure utimur, ut hoc senatusconsultū ad intestatos quoq; pertineat: siue legitimi, siue honorarij sint successores. sed & in filio, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locum habet, & in cæteris necessarijs: ut à prætoribus compellantur immiscere se hæreditati, sic deinde restituere. quod si fecerint: transtulisse uidebuntur actiones. Si si fisco uacantia bona deferantur, nec uelit bona agnoscere, & fideicommissum restituere: equissimū erit, quasi uindicauerit, sic fisco restitutionem facere. Item si municipes hæreditatem suspectam dicant hæredes instituti: dicendum erit, cogi eos agnoscere hæreditatem, & restituere. idem quoq; erit & in collegio dicendum. Titius hæres institutus, Sempronio substituto, rogatus est ipsi Sempronio hæreditatem restituere. institutus suspectam dicebat hæreditatē. quæritur, an cogendus sit adire & restituere hæreditatem: & deliberari potest. sed uerius est, cogendum eū: quia interesse Sempronij potest, ex institutione, quàm ex substitutione habere hæreditatē, forte legatis, uel libertatibus onerata substitutione. nam & si legitimus hæres fuerit is, cui fideicommissaria hæreditas relicta est, idem dicitur. Si quis alio loco restituere hæreditatem iussus sit, & suspectam eam dicat: Iulianus scribit cogendum eum, similemque esse ei, qui in diem rogatus est restituere.

VII. MAETIANVS.

Sed sciendum est, impendiorum quoq; quæ ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus est, si Titio decem dedisset: non aliter cogetur, quàm si ei pecunia offeratur. sed & salutis ac dignitatis ratio habenda erit. quid enim si morbo adplictus Alexandriā iussus sit adire, uel nomen uespillonis testatoris ferre.

VIII. PAVLVS.

De ætate quoq; & iure, id est, liceat ne ei eò ire, nec ne, æstimabit.

IX. VLPIANVS.

Sed & si alio loco iussus sit adire, & reipublicæ causa absit: æque cogendum adire hæreditatem & restituere, Iulianus ait, ubi abest. plane si quis petierit ad deliberationē tēpus, & impetrauerit, deinde post tempus deliberationis adierit & restituerit hæreditatem: non uideatur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adiit, sed spōte post deliberationem. quod si suspectam dicit: profiteri debet, non sibi expedire adire hæreditatem. neq; hoc dici oportere, nō esse soluendo: sed profiteri eum oportet, & quod nō putat sibi expedire hæreditatem adire.

Si quis sub conditione fuit hæres scriptus: pendente conditione nihil agit, tamen si paratus sit restituere hæreditatem.

Caius

X. CAIVS.

Sed & si ante diem uel ante conditionem restituta sit hæreditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hæreditas, ut restator rogauit. planè postea, quàm exstiterit conditio, uel dies uenerit, si ratam habeat restitutionem hæreditatis: benignius est, intelligi tunc translatas uideri actiones.

XI. VLPPIANVS.

A pud Iulianum relatum est. si legatum fuerit hæredi instituto relicto, SI HAERES NON ERIT, & ob hoc suspectam dicat hæreditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quantitatem legati à fideicommissario, deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, ut quasi hæreditatem nõ adhisset, sic legatum à cohærede perat. adijt enim. sed magis arbitratur à fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: nõ cogetur adire, nisi ei damnum uel lucrum fideicommissi sarciatur, uel à prætore onus remittatur, quod recusat.

Idem Iulianus ait. si duo fuerunt à patre instituti cum filio eius impubere, & ijdem substituti filio: sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex hæredibus institutis cogere adire patris hæreditatem. hoc enim facto, confirmatisq; patris tabulis, poterunt ex substitutione ambo cogi adire, & restituere hæreditatem.

Vtrum autem præsentem, an etiam absentem restituere possit, procuratore aduente prætorem, uidentum est. ego puto, absente quoq; fideicommissario cogi posse hæredem institutum adire & restituere: nec uereri hæredem oportere, ne forte in damno moretur. potest etenim ei per prætorè succurri, siue cautum ei fiat, siue non, & ante decesserit fideicommissarius, quàm ei restituatur hæreditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto diui Pij in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium hæredem instituit, & libertatem dedit Albinæ directam, eiq; filiam per fideicommissum reliquit, rogauitq; ut filiam manumitteret. sed & Titium rogauit, ut manumissæ Albinæ filiam restitueret hæreditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hæreditatem: rescriptum est à diuo Pio, compellendum eum adire hæreditatem. quo aduente Albinæ competituram libertatem, eiq; filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremq; filiam manumissæ dandum: quo authore restitueretur hæreditas filiam statim: quamuis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem compleisset. cum autem possit (inquit) euenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas & hæreditas relicta est: nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adijt hæreditatem: remedium dedit, ut si quid horum contigerit, perinde permittatur uendicare bona Antistia, ac si hæres ei non exstisset. Cum igitur de-

mon-

monstrauerit diuus Pius succurri hæredi instituto, qui cõpulsus adiit: dici potest etiam in cæteris caussis exemplum hoc sequendũ, ut (sicubi euenerit) restituatur fideicommissaria hæreditas ei, qui compulsi adire, & restituere hæreditatem sibi.

XII. PAVLVS.

Sed cum ab hærede pro parte instituto fideicommissã hæreditas sub conditione relicta esset: imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum cõstitutioni suæ, neq; pupillum extra ordinem iuuantem: præsertim, si nouũ beneficium cũ alterius iniuria postularetur.

XIII. VLP IANVS.

Ille, a quo sub cõditione fideicommissum relictum est: caussari quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum damnum sit futurum secundum ea, quæ ostendimus. iam igitur nõ de sideratur hæredis præsentia. Si de testamento aliquid quærat: hæres non debet audiri, si suspectam sibi hæreditatem dicat. nam & si maxime dicatur, uel ius testandi nõ habuisse eum, qui testatus est, uel de uiribus testamenti, uel de sua conditione: non erit audiendus. quid ergo, si de uiribus fideicommissi tractetur: hæc quæstio a prætore præmittenda non erit. sed quid, si fideicommissarius dicat, adeat prius, & sic de hoc quærat: credo interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixior tractatum habeat. finge enim uerba fideicommissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius hæres decedens fideicommissarium decipiat. Tempestiuum est requirere, per quem quis cogatur adire, & restituere hæreditatem: ueluti si prætor, aut cõsul fuerit hæres institutus, suspectamq; hæreditatem dicat: an cogi possit adire & restituere: & est dicendum, prætorem quidem in prætorem, uel consulem in consulem nullum impetitiũ habere. sed si iurisdictioni se subijciant: solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor hæres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia triplici officio fungi non potest, suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atq; similibus principale auxilium implorandum est. Si quis filiusfamilias sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hæreditatem, adire & restituere.

XIII. HERMOGENIANVS.

Nam quod ad ius publicum attinet, non sequitur ius potestatis. Sed & qui repudiauit hæreditatẽ, cogetur adire, & restituere ipsam hæreditatẽ, si iustæ causæ allegent. planẽ si bona uenierint: non oportet prætorem, ne pupillum quidem restituere, nisi ex causa, ut di-

uus Pius rescripsit. Si quis compulsus adierit hæreditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat: quæsitum est, an per aditionem & tabulæ secundæ firmarentur, quod uideatur euanuisse, non adita patris hæreditate? & Iulianus libro decimoquinto scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia uerissima est. nemo enim dubitat, etiam legata præstari, & libertates competere, & cætera, quæcumq; sunt in testamento, perinde ualere, ac si sua sponte hæres hæreditatem adisset. Qui compulsus hæreditatem adiit: sicuti cæteris commo-
dis caret, ita hoc quoq; casu caret, ne possit poenitendo quartam retine-
re. & ita inuenio ab Imperatore nostro & diuo patre eius rescriptum.

Non omnis autem suspectam hæreditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui: sed is demum, ad quæ actiones transire possunt. neq; enim æquum est ad hoc quem compelli adire hæreditatem, ut emolumentum quidem hæreditatis refundat, ipse uero oneribus hæreditatis obstrictus relinquatur. quare si fideicommissum pecuniarum alicui fuerit relictum: cessat compulsiō, tametsi indemnitas cautio offeratur. proinde qui hæreditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere. Sed & si quis BONA rogatus sit, uel FAMILIAM, uel PECUNIAM, uel VNIVERSAM REM,

V XV. PAVLVS.

El omnia sua,

XVI. VLPIANVS.

COgi poterit. hoc idem, & si PATRIMONIUM fuerit rogatus, & si FACULTATES, & si QUIDQUID HABEO, & si CENSUM MEVM, & si FORTUNAS MEAS, & si SVBSTANTIAM MEAM, & si PECVLIVM MEVM testator dixerit: (quia pleriq; *ὑπονομιστικῶς* patrimonium suum peculium dicunt) cogendus erit. de successione enim sua etiam hic rogauit. nec ignoro in quibusdam ex his Mærianum dubitare, & dicere uoluntatis esse quæstionem, utrum de pecunia tantum, an & de successione testator senserit. in ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercيدات fideicommissum. Sed & si quis ita rogauerit: QUIDQUID AD TE EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS PERVENIT, ROGO RESTITVAS: cogi poterit adire, & restituere hæreditatem ex Trebelliano senatusconsulto: quanquam peruenire proprie dicitur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit. Et generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hæreditatem, si de re uel de quantitate fuerit rogatus. cæterum si de uniuersitate sensisse testatorẽ appareat: nulla quæstio est, quin siue suspectam dicat, cogi possit: siue sponte adiit, ex Trebelliano transeant actiones. Inde quæritur, si quis hæreditatem rogatus sit restituere, deducto
etc

are alieno, uel deductis legatis: an suspectam dicens cogi possit adire,
 & restituere hæreditatem: quia in ipsa magis id, quod superest ex hære-
 ditate, quàm ipsam hæreditatem restituere sit rogatus: & sunt, qui pu-
 tent (ut Mærianus) inutilem esse hanc deductionem. nec enim posse
 exinde deduci quantitatem: non magis, quàm si fundum quis deducto
 are alieno, uel deductis legatis, restituere sit rogatus. neq; enim recipit
 fundus æris alieni uel legati minutionem. Sed Iulianum existimare re-
 fert Trebelliano senatusconsulto locum esse, ne dupliciter fideicom-
 missarius oneretur, cum hæres æs alienum uel legatum deducit: & cū
 conuenitur à creditoribus & legatarijs restituta sibi ex Trebelliano hæ-
 reditate, debere aut deductionem eum non pati ab hærede, aut cauere
 illi hæredem, defensum iri eum aduersus legatarios ceterosq;. Si
 quis hæres institutus, rogatus fuerit hæreditatem non totam, sed par-
 tem restituere: uel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his uelit si-
 bi restitui hæreditatem, alter recuset: senatus censuit, utroq; casu exo-
 nerari eum, qui suspectam hæreditatem dicit, totamq; hæreditatem
 transire ad eum, qui adire cogit. Sed & si quis non hæreditatis suæ
 partem dimidiam rogauit hæredem suum restituere, sed & hæreditatem
 Seia, quæ ad eum peruenerat, uel totam uel partem eius, hæresq; in-
 stitutus suspectam dicat: cum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Tre-
 belliano transire actiones: dici poterit (si suspecta dicatur hæreditas) co-
 gendum hæredem institutum adire & restituere hæreditatem, totamq;
 hæreditatem ad eum, cui restituitur, pertinere. Sed & si miles roga-
 uerit quem res Italicas restituere, uel res prouinciales: dicendum est,
 suspectam dicentem cogi adire & restituere. nam (ut eleganter Martia-
 nus libro sexto fideicommissorum ait) qua ratione ex certa re miles
 hæredem instituere potest, actionesq; ei dabuntur: pari ratione etiã ex
 Trebelliano transibunt actiones. & quamuis placet, cū quis hæredita-
 tem bonaq;, quæ sibi ab aliquo obuenerunt, uel quæ in aliqua regione
 habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transire actiones: tamẽ con-
 trarium responderi debere in militis testamento ait. nam sicuti con-
 cessum est (inquit) militibus circa institutionem separare species bo-
 norum: ita & si per fideicommissum ab institutis hæredibus id fecerit,
 in id admittetur Trebellianum senatusconsultum. Cum quidam duos
 hæredes instituerit, eosq; inuicem substituerit, & ab his petierit (siue
 uterq;, siue alter hæres esset) ut hæreditas sua ex parte dimidia restitue-
 retur alicui post quinquennium: & si scripti suspectam sibi hæredita-
 tem dicant, fideicommissarius autem desideret suo periculo adire hæ-
 reditatem: censuit senatus, ambos hæredes alterumq; cogi adire hæ-
 reditatem, & fideicommissario eam restituere: ita, ut fideicommissa-

rio, & aduersus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hæreditate. Mærianus scribit, cum quis ex fideicommissarijs ab sit, & præsentibus desiderent suo periculo adiri hæreditatē, translatisq; in solidum actionibus in eum, qui coëgit, absentes (si uelint fideicommissum suscipere) à præsentibus petant: consequenter nec quartam eum retenturū aduersus fideicommissarios suos: quia nec hæres potuerit.

Idem Mærianus quærit, an is, qui duobus uel pluribus rogatus est restituere hæreditatem, cogente aliquo, adire possit: & in horum, qui id non desiderauerint, portionibus Falcidiæ beneficio uti: siue ipsi quoq; desiderent sibi restitui, siue alij in locum eorum successerint: & cū hodie hoc iure utamur, ut totum transeat ad eum, qui coëgit: cōsequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transferunt in eum, qui coëgit. planè si proponas fideicommissarium non ita coëgisse, ut tota hæreditas in se transferatur: cum cœperint cæteri desiderare sibi restitui hæreditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. recte igitur Mærianus ait, multum interesse, utrum totam restitui hæreditatem sibi fideicommissarius desiderarit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transferetur: erit in residuo Falcidiæ locus. si tota hæreditas translata sit: cessabit huius legis beneficium. Si seruo duorum rogatus quis sit restituere hæreditatem, & alter cogere uelit suspectam dicentem, alter restitui sibi recusat: hoc erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere uoluit hæreditatem, alter non. Si pater filio, quem in potestate habet, restituere rogetur hæreditatem: an filius partem suam, si suspectam dicat hæreditatem, cogere possit: & non est dubiū, patrem à filio per prætorum cogi posse. Sed & si id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filius familias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, alioquin quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eum postulare, ut pater suus cogatur adire & restituere hæreditatem: quamuis contra obsequiū patri debitum uideatur id desideraturus. Sed si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hæreditatem restituere: siue dicta data sit libertas, siue fideicommissaria: dici poterit, eum à seruo suo non posse cogi adire hæreditatem: quamuis si sponte adisset, cogere tur præstare fideicommissariam libertatem & hæreditatem. idq; Mærianus libro septimo de fideicommissis scribit. Idem quærit, si quis paratus sit domino cauere de indemnitate: an possit cogi adire hæreditatem, & maxime, si precium serui offeratur: & recte ait, nõ oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hæreditatis. Hi, qui solidum capere non possunt, ex asse hæredes instituti, & rogati solidum restituere, adire hæreditatē, & restituere cogentur: cum nihil sit honoris apud

apud eos remansurū. Si ego hæres institutus rogatus sim Stichum manmittere: uel alius legatarius, fidei autem meæ commissum sit, ut Titio hæreditatem restituam: deinde Titij fidei commissum sit, ut Sticho eandem redderet: Stichus cogere me potest adire, & restituere hæreditatem. Talis quoq; casus à diuo Pio terminatus est, cum seruo uni ex hæredibus legato per fideicommissum esset ab eo libertas data, & ab altero hæreditas. diuus etenim Pius rescripsit Cassio Extero hæc uerba. Quoniam Hermias* Simiasco Theodoto ex parte hæredi instituto à Pamphilo testatore legatus est, eumq; Theodorus, postq; adierat hæreditatem, & prius quàm à cohærede eiusdem Pamphili adiretur hæreditas, ad iustam libertatem perduxit: & ob hoc in eum casum res perducta est, ut is, qui legauit, intestatus esse non possit: Hermia postulante Titius Euaestus compellendus est periculo eius adire, & ex caussa fideicommissi hæreditatem ei restituere.

XVII. IDEM.

EX facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem hæredem faciat. & senatus censuit, rogari quidem quem, ut aliquem hæredem faciat, non posse: uerum uideri per hoc rogasse, ut hæreditatem suam ei restituat, id est, quidquid ex hæreditate sua consecutus esset, ut ei restitueret. Iulianus quoq; libro quadagesimo digitorum fideicommissum tale ualere ait, FIDEI TVAE COMMITTO, VT HAEREDITATEM TITII RESTITVAS: cum esset is, qui rogatus erat, à Titio hæres institutus. Non tantum autem si hæredem quem scripsero, potero rogare, ut hæredem faciat aliquem: uerum etiam si legatum illi, uel quid aliud reliquero. nam hæcenus erit obligatus, quatenus quid ad eum peruenit. Si quis cauerit, PETO, VT ILLI DES, aut ILLI FIDEICOMMISSVM RELINQVAS, aut ILLI LIBERTATEM ADSCRIBAS, admittenda sunt. nam cum in hæredum institutione senatus utile censuit: de cæteris quoq; idem erit accipiendum. Si quis rogatus fuerit, ut si sine liberis decesserit, restituat hæreditatem: Papinianus libro octauo responsum scribit, etiam naturalem filium efficere, ut deficiat cõditio. & in libertino, eoque conliberto hoc scribit. Mihi aut (quod ad naturales liberos attinet) uoluntatis quæstio uideatur esse, de quibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & ex uoluntate, & ex conditione eius, qui fideicommissum accipiendum erit. Ex facto tractatum memini. rogauerat quædam mulier filium suum, ut si sine liberis decessisset, restituere hæreditatem fratri suo. is postea deportatus in insulam, liberos susceperat. quærebatur igitur, an fideicommissi cõditio deficiat: nos igitur hoc dicimus. conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere, ut cõditio deficiat: post deportationem uero

susceptos quasi ab alio non prodesse; maxime cum etiam bona sua quodammodo cum sua causa fisco sint uindicanda. Si quis rogatus fuerit filiis suis, uel cui ex his uoluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro octauo responsorū, etiam deportato ei tribuit eligendi scilicet auctoritatem, cui liber factus fideicommissum restitui uelit, sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio: iam parere conditioni non poterit, decessisseque sine liberis uidetur, sed cum decedit: electionem illam, quā Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet. Si quis autem suscepit quidem filium, uerū uiuus amiserit: uidebitur sine liberis decessisse, sed si naufragio, uel ruina, uel aggressu, uel quo alio modo simul cum patre perierit: an cōditio defecerit, uideamus. & magis non defecisse arbitror: quia non est uerū filium eius superuixisse, aut igitur filius superuixit patri, & exstinxit conditionem fideicommissi: aut non superuixit, & exstinit cōditio, cum aut quis ante, & quis postea decesserit, non apparet: exstitisse conditionem fideicommissi, magis dicendum est. Si quis ita fideicommissum reliquerit, FIDEI TVAE FILII COMMITTO, UT SI ALIENO HAEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HAEREDITATEM: uideri eum de liberis sensisse, diuus Pius rescripsit. & ideo cum quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato bonorum possessorem habens: exstitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

XVIII. IDEM.

IN fideicommissariam hereditatis restitutionem constat fructus non uenire: nisi mora facta sit, aut quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. Planè fructus in quartā imputantur, ut est rescriptum.

Quoties quis rogatus hereditatem restituere: id uidetur rogatus reddere, quod fuit hereditatis, fructus autem non hereditati, sed ipsis rebus accepto feruntur. Si legatum sit heredi relictū, & rogatus sit portionem hereditatis restituere: id solum non debere eum restituere, quod à cohærede accepit, cæterum quod à semetipso ei relictū est, in fideicommissum cadere, diuus Marcus decreuit.

XIX. PAVLVS.

Vbi pure fideicommissum datum est, si adiectum sit, ROGO DES FILIO TVO, FACIAS QVE, UT AD EVM PERVENIAT: rescriptū est, uideri in id tēpus dari, quo capere possit, id est sui iuris fiat. TERTIO GO LVCI TITI, HAEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS, ex senatusconsulto Trebelliano in eū, cui restituta est hereditas, actionem competere, Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, ROGO HAEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. nec uerba spectantur senatusconsulti, sed sententia quibuscunq; uerbis: dū testator senserit, ut hereditas sua restitueretur. Qui in distrahendis conseruandisque rebus hereditariis sumptus

sumptus factus est, imputari hæredi debet.

XX. VLPPIANVS.

Sed & si ad tempus liberorum fuerit legatū relictum, & is uxore prægnante decesserit: ad hæredem suum transferet legatum.

XXI. POMPONIVS.

HAeres, cum debuerat quartam retinere, totam hæreditatem restituit, nec cauit stipulatione sibi proposita. similem eum esse Aristoteli ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt. sed posse eum rerum hæreditarium possessionem uel repetere uel nancisci, & aduersus agentem doli mali exceptione uti: posse eum & debitoribus denunciare, ne soluerent.

XXII. VLPPIANVS.

Mulier, quæ duobus filiis in potestate patris relictis, alij nupserrat: posteriorem maritum hæredem instituit, eumque rogauit liberis suis post mortem patris eorum hæreditatem suam restituere, uel eis, qui eorum superesset, eisdem emancipatis à patre suo, uiricus restituisse hæreditatem dicebatur: mox alter ex filiis uiuo patre decessisse. quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmature datam: Scæuola diuum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedæmonius uir prætorius, cum filiis suis ab uxore diuortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset: eos emancipauerat. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræsentandum, intellecta matris uoluntate: quæ quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum: non dilaturam id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum hæc dicebam, & in proposita quæstionē decretum diui Marci esse trahendum, & recte fideicommissum utrisque solutum. Non est dubitatum, cogi posse hæredem institutum adire & restituere hæreditatem seruis: siue directa, siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cum ad spernari hæres non deberet personam cogentis. habet enim hic quoque aditum: ut (qui licet nondum petere fideicommissariam possit, nec directam sibi uindicare) propter spem tamen libertatis & hæreditatis aditum ad prætorem & per se habeat. Si hæres post multum temporis restituat, cum præsentis die fideicommissum sit: deducta quarta restituet. fructus enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti uidentur. alia causa est, si sub conditione, uel in diem rogatus fuerit: tunc enim, quod percipitur, submouet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quarta facit, & quartæ fructus. nam fructus, qui medio tempore percepti sunt

pti sunt, ex iudicio testantis percepti uidentur. Sed enim si quis rogetur restituere hæreditatem, & uel serui decesserint, uel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet. culpæ planè redde-
re rationem: sed eius, quæ dolo proxima est. & ita Neratius libro pri-
mo responsorum scribit. Sed si, cum distrahere deberet, non fecit
lata culpa, non leui, & rebus suis consueta neglegentia: huiusmodi rei
rationem reddet. sed & si ædes uisæ sunt, culpæ eius reddet rationem.
præterea & si qui partus exstant, & partuum partus: quia in fructibus hi
non habentur. sed & ipse, si quem sumptû fecit in res hæreditarias, de-
trahet. quod si sine facto eius, prolixitate autem temporis ædes usu ad-
quisitæ sint: æquissimum erit, nihil eum præstare, cum culpa careat.

Cum proponeretur quidam filiam suam hæredem instituisse, & ro-
gasse eam, ut si sine liberis decessisset, hæreditatē Titio restitueret: eaq;
dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis, hæ-
redem instituisse maritum suum: & quæreretur, an dos detrahi posset:
dixi, non posse dici in euerسیونē fideicommissi factum: quod & mulie-
ris pudicitæ, & patris uoto congruebat. Quare dicendum est, dotem
decedere, ac si quod superfuisset, rogata esset restituere. quod si tantos
fructus ex hæreditate mulier perreperit, ut inde poterit doti satisfacere:
dicendum est, potius fructibus hoc expensum fiendum, quàm fidei-
commissio. Ut Trebelliano locus sit, non sufficit de hæreditate ro-
gatū esse: sed quasi hæredem rogari oportet. Deniq; si qua portio hæ-
reditatis fuerit legata (legari enim posse etiam portionem hæredita-
tis placet nobis) rogatusq; fuerit hanc partem restituere: procul dubio
non fiet restitutio ex senatusconsulto. ideoq; nec quarta retinebitur.

XXIII. IULIANVS.

Quories paterfamilias unum uel duos hæredes cohæredibus suis
restituere hæreditatem iubet: intelligitur easdem partes in fidei-
commissio facere, quas in hæreditate distribuenda fecit. sed si iubean-
tur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atq; ita fi-
deicommissum recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur,
uolūtas patrisfamilias colligenda est. nam etsi ex disparibus partibus
hæredes scripti æquas partes dare iubentur: propius est, ut uiriles reci-
pere debeant. si uero summa pecuniæ dandæ cōgruit portionibus: hæ-
reditarias portiones accipere debebunt.

XXIII. PAPIANVS.

Nonnunquam autem ex uoluntate uarie scriptum & iudicatum
est: uidelicet si non sub appellatione hæredum, sed proprijs no-
minibus expressis fideicommissum relinquatur.

XXV. IULIANVS.

Qui

Quidam ita testamento scripserat, A' TE HAERES PETO, FIDEI' QVE TVAE COMMITTO, VT QVIDQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO PRIMA QVAQVE DIE, VEL SI PRIVS QVID EA ACCIDERIT, MATRI EIVSDEM REDDAS. quæritur. si ante, quàm adeatur hæreditas, puer decefferit: an fideicommissum matri debeat: respondi. si puer ante, quàm dies fideicommissi cedat, decefferit: fideicommissum translatum esse ad matrem. postea autem, quàm dies fideicommissi cessit, si decefferit: ad hæredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea uoluntas fuerit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer deceffisset, matri potius, quàm hæredibus præstaretur: prætor æstimabit ex persona matris, & ex persona hæredis pueri. MARCELLVS. sed testatoris uoluntati congruum est (quando cunq; puer decefferit: siue ante, quàm dies fideicommissi cedat, siue postea) ad matrè transferri fideicommissum: si non iam puer hoc accepit. eoq; iure utimur. Si seruo hærede scripto dominus rogatus est eidem seruo restituere hæreditatem, cum liber esset: utile fideicommissum est. Si quis filium suum ex asse hæredè instituit, & codicillis, quos post mortè filij aperire iussit, fidei eius commisit, ut si sine liberis deceffisset, hæreditatem suã sorori suã restitueret: & filius, cum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichũ seruũ hæreditariũ testamento suo liberum esse iussit: hæredes filij præcium omne eius serui sorori defuncti præstare debent, libertate fauore serui seruata. hoc amplius & si ignorasset filius codicillos à patre factos: nihilominus hæredes eius præcium præstare debebunt, ne factum eius alteri damnum adferat. Sed & si seruus iste à Sempronio hæres institutus sit, eamq; hæreditatem postea, quàm ex testamento fratris ad libertatem peruenit, adierit: hæreditatis quoq; æstimationem hæredes fratris sorori eius præstare debent: quia si manumissus nõ esset, iussu mulieris adire eam potuisset. si uero uiuente filio Sempronius decefferit: hæreditas in caussa fideicommissi non deducetur: quippe ab ipso filio adire iussu hæreditatem, ei acquireret.

XXVI. PAVLVS.

Omnes ciuitatibus, quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hæreditatem fideicommissam, Aponianum senatusconsultum iubet. sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed & municipes ad eas admittuntur.

XXVII. IULIANVS.

Ita tamen, ut hi, quibus hæreditas restituetur, actorem eligant & ad agendum, & ad excipiendas actiones. Si seruum hæreditarium hæres, qui coactus adiit, iusserit adire hæreditatem ab alio eidem

ZZ seruo

seruo relictam, & tunc hæreditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hæreditatem, quæ per seruum aduicta sit, restituere debeat, quæ situm est: dixi. non magis hanc hæreditatem in restitutionem uenire, quam quod seruus hæreditarius post aditam hæreditatem stipulatus fuisset, & per traditionem accepisset, aut fructus, qui ex rebus hæreditarijs percepti fuissent: utiq; si nulla mora fideicommissio facta fuisset. sed si quid ante aditam hæreditatem seruus stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: id restitui debet, sicut fructus ante aditam hæreditatem in restitutione uenient. Qui suspectam sibi hæreditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si hæres institutus non fuisset, aut non adisset. & ideo si pupillo substitutus fuerit ita, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO MEO HAERES ESTO:** hæreditatē, quæ ad eum peruenerit, restituere cogendus erit. si uero detracto hoc articulo, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT,** substitutus ita fuerit, **TITIVS FILIO MEO HAERES ESTO:** tum si solus patri hæres existierit, nihilo minus cogendus erit hæreditatē pupilli restituere. si uero cohæredem habuerit: retinebit pupilli hæreditatem: quia potuit cohærede adire (quamuis ipse patris amisisset hæreditatem) ex substitutione adire.

Si pater filium, quem in potestate habebat, hæredem scripserit, & ab eo petierit, ut hæreditatem Sempronio restitueret, isq; suspectam sibi esse dicit: poterit ex Trebelliano senatus consulto hæreditas restitui. quare & si non immiscuerit se hæreditati: nihilominus actiones, quæ ei & in eum competebant, ad Sempronium transferentur. A patre hæres scriptus, & ex hæredato filio substitutus, si rogatus fuerit hæreditatem, quæ ad eum ex substitutione peruenerit, Titio restituere: cogendus non est uiuo pupillo patris hæreditatem adire: primum, quia sub conditione fideicommissum datum est: deinde, quia nõ probe de hæreditate uiuentis pueri aget. mortuo autem pupillo, compelli debet hæreditatem patris adire. Quod si duo hæredes à patre instituti fuerint, & utriusq; fidei commissum sit, ut ex hæredati filij hæreditatem restituerent: satis erit uel unum cogi adire. hoc enim factu etiam is, qui patris hæreditatem non adiit, filij hæreditatem adire & restituere cogetur. Quoties filius emancipatus bonorum possessionē contra tabulas accipit: nulla ratio est compellendi hæredis ad restituendam hæreditatem. & sicut neq; legata, neq; fideicommissa cætera præstare cogitur: ita nec ad restitutionem quidem hæreditatis compelli debet. **MARCELLVS.** planè non est compellendus adire, si iam filius bonorum possessionem accepit: ne intercيدات fideicommissum, mortuo hærede instituto, & omissa à filio bonorum possessione. **Qui ex Trebelliano**

liano senatusconsulto hæreditatem restituit: siue petat à debitoribus hæreditarijs, siue ab eo petatur: exceptione restituta hæreditatis adituari, uel submoueri potest. actiones autem fideicommissario competunt, quas hæres habuit eo tempore, quo fideicommissum restituerebat. MARCELLVS. sed eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. sed ante, quàm restituat hæreditas, exceptione aliqua hæres adiuvandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restitutus sit. Trebellianum senatusconsultum locum habet, quoties quis suam hæreditatem uel totam, uel pro parte, fidei hæredis commisit. quare si Mæuius te hæredem instituerit, & rogauerit, ut hæreditatem Titij restituas, tuque hæreditatem Mæuij adieris: perinde à te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi à Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. ideoque si suspectam Mæuij hæreditatem dixeris: cogi te non oportet eam adire. quod si Mæuius te rogauerit & suam hæreditatem & Titianam restituere, tuque sponte adieris hæreditatem: uteris legis Falcidiam commodo, & partem quartam Mæuianæ hæreditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommissio restitues. nec intererit eidem utranque hæreditatem, an alij Mæuianam, alij Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Mæuianam hæreditatem dixeris: cogis eam adire, & restituere ei, cui rogatus fueris. is autem, cui Titianam hæreditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adendum. Si ex Trebelliano hæreditatem restituit hæres, & fructus cum prædio retinet, uel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est actiones aduersus eum fideicommissario dari. MARCELLVS. hoc idem necessarium faciendum est, cum parte hæreditatis restituta, familiae eriscundæ iudicium inter eum, qui restituit hæreditatem, & qui recepit, accipietur. Qui rogatus est emancipato filio restituere hæreditatem: cogi debet adire & restituere, quamuis filius contra tabulas bonorum possessionem accipere possit. Si patronus ex parte debita hæres institutus, & rogatus restituere hæreditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum prætorem, si coegerit eum adire hæreditatem & restituere, quamuis possit mutata uoluntate eam partem hæreditatis retinere. Si perceptis quibusdam rebus hæres rogatus sit restituere hæreditatem, & coactus eam adierit: an percipere debeat? Respondi. eum, qui iussu prætoris adisset hæreditatem, omni commodo prohiberi debere. Sed si eidem legatum sit sub hac conditione, si hæres non esset, & suspectam sibi hæreditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quàm ut legata, quæ sub conditione, si hæres non esset, data erant, restituantur: non quidem à cohæredibus, ne onerentur.

tur: sed ab eo, cui restituta fuerit hæreditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hæreditatem, ita ob id ipsum damno affici non debet. Hæres ex asse erat instituta consobrina mea, & eius fidei commissum, ut partem dimidiam hæreditatis statim Publio Mæuio restitueret: alteram partem, cum ipsa moreretur, eidem Publio Mæuio. præterea alia alijs legata data. Mæuius dimidiam partem hæreditatis statim percepit, & cauit, quod amplius, quàm per legem Falcidianam liceret, cepisset, redditum iri. sed & cæteri legata solida acceperunt, & similiter de restituendo, quod amplius percepissent, cauerunt. mortua consobrina mea, Publius Mæuius desiderat sibi alteram partem hæreditatis cum fructibus restitui. Quæro itaq; quantum ei restituere debeam, utrum quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quidquam: an & ab alijs, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam, & quantum? item quæro, si quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hæreditatis: an ex incremento & fructibus eius summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam dumtaxat, ne partem dimidiam hæreditatis quantitas, quæ restitueretur, excedat: an uero (sicut Publius Mæuius desiderat) quidquid seposito quadrante bonorum, eiusq; quadrantis fructibus, perceptum est, restitui ei debeat? Respondi, quod supra quadrantem penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hæreditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio restituendum: nec ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quidquam potest. si uero fructus quantitatem partis dimidiæ exsuperant: quadrantem tuo & fructibus eius accedet. si uero fructus eius partis, quæ supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserant, non impleant quantitatem partis dimidiæ bonorum: ex stipulatione agi poterit. In summa ratio ita ponenda est, ut si omni modo quadrantem excedat fructus, & in tantum excreuerit, ut quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id, quod excefferit, retineas. Qui seruos suos rogatus est manumittere, & ipsidem hæreditatem restituere: detracto precio seruorum, hæreditatem restituere debet.

XXVIII. AFRICANVS.

EX asse hæres institutus, partem hæreditatis mihi pure, partem tibi sub cõditione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulate me adiit, & mihi totam ex senatusconsulto restituit. quando cūq; conditio existiterit, an fructus partis tuæ restituere tibi debeam, nõ immerito dubitatur. & plerisq; placet, non esse eos præstandos: quia nec
ab hæ

*alijs. ex
uberant.

ab hærede præstarentur, si sua sponte adisset. sufficere autem ius tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem conditionem tuã fieri. Idem tamen existimabam, si ex asse hæres institutus mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem sub conditione restituere rogatus sit, & cū suspectam hæreditatẽ diceret, cogere me adierit: quãdocũq; conditio exstiterit, semissem tibi esse restituendum. sed nec lege Falcidia in propõsita specie usurum me puto: quamuis scriptus hæres, si sponte adisset, uteretur.

XXIX. MARTIANVS.

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiam si ex certis rebus in posteriores tabulas hæredes instituit: superior tamen testamentum sublatum est, ut diui quoq; Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius cõstitutionis uerba retuli, cum alia quoq; præterea in constitutione expressa sint. IMPERATORES SEVERVS ET ANTONINVS COCCIO CAMPANO. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure ualere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredẽ scriptum, ut contentus sibi rebus datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi uerba, quibus ut ualeret prius testamentũ expressum est: dubitari non oportet. & hoc ita intelligendum est, si nõ aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

XXX. IDEM.

SI legatus suspectam hæreditatem dicat, etiam legationis tempore compellendus est accipere iudicium: quia hic non multum officio occupatur. & licet deliberare se dicat, an adeat, cogendus est adire: sed non ut statim restituat, sed ut reuersus domum (si putauerit sibi expedire) commodò Falcidiæ uel testamenti utatur: uel si non putauerit, restituat totam hæreditatem, ne onera patiatur. Si quis bona sua, uel omnia sua rogauerit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est. nam meorum & tuorum appellatione etiam actiones contineri, dicendum est. Si filiofamilias uel seruo restituatur hæreditas, & postea pater uel dominus ratum habuerit: transeunt ex Trebelliano senatusconsulto actiones. Multum interest, * al's. quæ utrũ * pars quarta iure hæreditario retineat, an uero in re, uel in pecunia. nam superiore casu actiones diuiduntur inter hæredẽ & fideicommissarium, posteriore uero apud fideicommissariũ sunt actiones. Et hæredem institutum, rogatumq; hæreditatem restituere, percepta aliqua summa, uel re: etiam si in perceptione minus, quàm quarta pars esset: nõ amplius principem se uindicaturum. pariter & si sine ulla per-

ceptione rogatus fuerit hæreditatem restituere, plerumq; quarta donata est à principe. & ita diuus Traianus, & Hadrianus, & Antoninus rescripserunt.

XXXI. IDEM.

SI cui pure libertas, & per fideicommissum sub conditione hæreditas relicta est: cogitur hæres adire hæreditatem, si suspectam dicat, & restituere: & deficiente conditione libertas ei eripi non potest. Si autem ei, qui in diem libertatem acceperit, hæreditas per fideicommissum relicta erit: suspectam eam interim non posse adiri, diuus Pius Cæsario Hadriano rescripsit: cum non possit nondum libero hæreditas restitui, nec rursus contra uoluntatem defuncti libertas præstanda sit.

Si sub conditione hæres institutus, rogatusq; hæreditatem restituere, non uult conditioni parere, & adire hæreditatem: si facti est: conditi oni debet parere, & adire, & restituere. uel si in dando sit: offerente fideicommissario, recusante autem hærede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere: & tunc necessitas imponitur hæredi hæreditatē adire. cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate hæredis, ad officii prætoris nõ pertinet.

XXXII. CELSVS.

BAllista filium familias hæredem instituit ita. TREBELLIANVS SI CAVERIT COLONIAE PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORIETVR, QUANTACVNQVE PECVNIA EX HAEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. respõdi. ex his uerbis, quæ proponis, pecuniã (existimo etiã fructus, quos ex hæreditate percepit) restituere eũ debere perinde, quasi specialiter hoc testator expressisset.

XXXIII. MARTIANVS.

Scribit Celsus libro uicesimo digestorum: si is, qui quadringenta in bonis habebat, petijt ab hærede suo, ut si sine liberis moreret, quantã pecunia ex hæreditate sua ad eum peruenisset, Mænio restitueretur: si ex fructibus medio tẽpore quadringenta perceperit, & sine liberis decesserit: hæredem eius Mænio quadringenta debiturum. & cũ diu multumq; tractauerit, an cum augmentum hæres senserit, periculum sustineat, an per contrarium: nouissime ait, iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum nõ pertineat. & an ad supplendũ (inquit) quodcunq; ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est, ut usq; ad summam quadringentorum damna & fructus computentur: quod uerius esse arbitror.

XXXIII. IDEM.

SI eius, qui nouissimus ex filijs mortuus esset, partē hæreditatis propinquo uoluit pater restituere: si simul fratres diem suũ obissent:

propin

propinquum (si nō ostenderit, quis nouissimus obijset) ad partem hæreditatis non admitti, sed matrem ex Tertulliano senatusconsulto ad utriusque hæreditatem admitti constat.

XXXV. IDEM.

CUm hæres instituta furiosa esset hæreditatē rogata restituere: curatorem eius, secundum tabulas bonorum possessione accepta, posse transferre actiones, diuus Pius decreuit.

XXXVI. PAVLVS.

CUm hæreditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante cū hærede compromissum sit: puto fideicommissarium cauere debere hæredi, sicut cum hæres multa ante, quā restitueret, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuū. quid em̄ si nihil est, quod retineat: ueluti cū omnia in nominibus sunt, aut in corporibus, quæ non possidebat. nempe em̄ is, cui restituta est, omnia persequitur: & tamen hæres iudicijs, quibus conuentus est, aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere, obstrictus manebit. Ergo non aliàs cogetur restituere, quā ei caueatur.

XXXVII. VLP IANVS.

Restituta hæreditas uidet̄, aut re ipsa, si forte passus est hæres possideri res hæreditarias, uel totas, uel aliquas earum hac mente, ut uellet restituere, & ille suscipere: non si ex alia causa putauit te possidere. sed & si postea ratā habuit, idem erit dicendum. sed & si uerbo dixit se restituere, uel per epistolam, uel per nuncium restituat, audietur. sed & si uolūtate tua alij restituerit, in te transibunt actiones. item si alius iussu meo restituet, uel ratam habuerit restitutionem, transisse actiones uidentur. Pupillus autem ipse debet restituere, tutore authore, non tutor sine pupillo, nisi infans est: quia nec mādare actiones tutor pupilli sui potest. nec se quidem authore pupillum restituere sibi potuisse hæreditatem, diuus Seuerus in personā Arrij Honorati pupilli decreuit, qui prior Antonino patruo & tutori suo restituerat. Sed & si pupillo sit restituenda, nō posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

XXXVIII. PAVLVS.

Non enim tantū solutio est hæreditatis restitutio, sed & successio, cum obligentur.

XXXIX. VLP IANVS.

Sed nec ipsi tutori indistincte restitui potest.

XL. PAVLVS.

Quamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ in re ciuili hæredi & in hæredem cōpetunt: tamen honorariæ actiones transeunt. nulla enim separatio est: imō etiam causa naturalium obligat.

obligationum trānsit. persona autē hāredis instituti Trebelliano con-
tinetur. uerum hoc iure utimur, ut & successor hāredis recte ex Trebel-
liano restituat: ueluti hāres, bonorumūe possessor, uel pater domi-
nusūe, quibus acquisita est hāreditas. omnes enim, quod iuris habent,
ex Trebelliano senatusconsulto restituere debent. nec interest, is, qui
institutus est, an pater dominusūe rogatus sit restituere. Nihil inter-
est, cui nostro nomine restituatur: paterfamilias sit, an is, qui in alie-
na potestate est,

XLI. CAIVS.

Mulier, an masculus. & ideo seruo quoq; uoluntate nostra, uel si
postea ratum habuerimus, restitui potest.

XLII. PAVLVS.

Quia perinde est, atq; si mihi restituta esset hāreditas. Restituta
hāreditate iura sepulchrorum apud hāredem remanent.

XLIII. VLPIANVS.

Papinianus tractat: si quis hāres institutus ex semisse rogatus sit re-
stituere hāreditatem, & eam suspectam dicēs compulsus adierit,
deinde fideicommissarius ignarus sit adcreuisse portionem hāredita-
tis post restitutionē scripto hāredi: an opus sit ei alia actione? & ait, se-
curum eum esse posse. de illo planē solo quārendum ait, an opus sit ei
noua restitutione postea, quā portio adcreuit.

XLIIII. MARCELLVS.

Postulante Sticho, qui eodem testamento libertatem & fideicom-
missam hāreditatem acceperat, hāres suspectam adiit. mox Sti-
chus, ante quā moram in recipienda hāreditate faceret, decessit,
relicto hārede Titio. quāro, an in Titium, si nolit recipere fideicom-
missam hāreditatem, actiones ex senatusconsulto competant? re-
spondi. quoniam ferē is, qui compulsus est adire hāreditatem, confe-
ssim ei restituet: de manumisso duntaxat senatuscōsultum cōprāhen-
sum est, nec hāredis est facta mentio. potest tamen euenire, ut restituti
onem distulerit hāres: ueluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quā
retinere maluit, q̄ petere. Cāterum existimo idem in hārede eius con-
stituendū, quod in illo constitutū est. cur enim recusaret, quā recusare
nō potuit is, cuius hāreditatē suscepit? Quod si forte ante hāreditatis
restitutionem sine hārede decesserit libertus: perinde bona eius credi-
toribus hāreditarijs uendere permittendum est, ac si restituta hāredi-
tate decesserit. Et in huiusmodi quāstione rogo respondeas, an recte
senseri m. rogata est filia ex affe hāres restituere hāreditatis partē di-
midia deductis legatis minimis, & ære alieno non magno, ut legi Fal-
cidia locus non sit. mora facta est restitutioni fideicommissi. desi-
dero

dero uerbotenus mihi restitui hæreditatem, ut ex Trebelliano senatus consulto agenti, & ex eo competentibus actionibus, etiam usuris debitas ex mortis tempore in tempus restitutionis persequar. Item quæro & de pensionibus: quia locationum obligatio in hæreditate fuit. ab hærede nullos fructus peto. sed illa desiderat refundere me, aut concedere: ei actiones usurarum & pensionum. non possum persuadere hæreditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum & pensionum ad me pertinere. Respondi. omnia hæc hæreditatis appellatione continentur. quantum enim ad hoc refert: inter hæc cæteraq; quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, uel menses, nihil interest. sanè pro fructu rei, qui hæreditate continetur, hæc cedunt: nec fructus fideicommissum sequitur, si mora non intercessit. Sed quia non ut hæres fideicommissum (ut sic dixerim) suppleat, postulet, sed qualis nunc est hæreditas, desideret sibi restitui: nequaquam id debet hæres recusare. nam & quodammodo in partem hæreditatis senatus recipi uoluit fideicommissarium, & haberi hæredis loco, pro qua parte restituta ei esset hæreditas. Sed cum hæreditarios numos foenerauit, aut ex fundis fructus percepit: nihil eo nomine præstat ei, cui hæreditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora: scilicet quia suo periculo foenerauit, colendoque fundo, uel in cogendis fructibus insumpsit operam. nec æquum erat, alterius (ut sic dixerim) procuratorem constitui. nullum autem impendium uel opera intercidit hæredis: cum his modis, de quibus est quæsitum, augmentum hæres recepit.

XLV. MODESTINVS.

Qui totam hæreditatem restituere rogatus, quartam retinere non uult, fidumque obsequium defuncti precibus præbere desiderat: sua sponte adire debet hæreditatem, quasi ex Trebelliano eam restitutus. suaserim tamen suspectam potius dicat hæreditatem, coactusque a prætore restituat. hoc enim casu ex Trebelliano restituere uidetur, expositoque hæreditario metu & uniuersas actiones in eum transferre, qui recipit hæreditatem.

XLVI. IABOLENVS.

Seius Saturninus archicubernius ex classe Britannica testamento fideiuciarium reliquit hæredem Valerium Maximum trierarchum. a quo petijt, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim peruenisset, hæreditatem restitueret. Seius Oceanus ante, quam impleret annos, defunctus est. nunc Manlius Seneca, qui se auunculum Seij Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autem trierarchus sibi eam uindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat.

quæro ergo, utrum hæc bona ad Valerium Maximum trierarchum hæredem fiduciarium pertineant, an ad Manlium Senecã, qui se pueri defuncti auunculum esse dixit? respondi. si Seius Oceanus, cui fideicommissaria hæreditas ex testamẽto Sei Saturnini, cum annos sedecim haberet, à Valerio Maximo fiduciario hærede restitui debebat, priusquã præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hæreditas ad eum pertinet, ad quem cætera bona Oceani peruenerunt: quoniam dies fideicommissi uiuo Oceano cessit: scilicet, si prorogando tempus solutionis, tutelam magis hæredi fiduciario permisisse, quàm incertam diem fideicommissi constituisse uideatur.

XLVII. POMPONIVS.

SI hæredi eius, cui natura debuerit, aliquis soluerit: ei, cui fideicommissio hæreditas relicta sit, id reddendum est.

XLVIII. PAVLVS.

SI certa portio hæreditatis alicui relicta proponatur, & is res hæreditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

XLIX. PAPINIANVS.

CVM hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituitur: si res urgeat, & metus sit, ne per absentiam forte fideicommissarij dilectionis exeat: hæres iudicium suscipere cogitur. similiq; modo, si filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus hæres à creditorebus hæreditarijs conuenitur.

L. IDEM.

IMperator Hadrianus, cum Iunius Cerealis filio suo Iunio Simoniã di, si in potestate sua esse desisset, hæreditatẽ restituere rogatus esset, ac multa in fraudem fieri probarentur: restitui hæreditatẽ filio iussit, ita ne quid in ea pecunia, quã diu filius eius uiueret, iuris haberet. nã quia cautiones non poterant interponi conseruata patria potestate: damnũ conditionis propter fraudem inflixit. post decreti aut authoritatem in ea hæreditate filio militi comparari debuit: si res à possessoribus peti, uel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentiæ cõgruum est, agenti forte patri officio iudicis ex accessionibus hæreditarijs emolumentum præstari.

LI. IDEM.

CVM hæres deductis legatis hæreditatem per fideicommissum restitui rogatur: non placet ea legata deduci, quæ peti non poterant. sed cum uxori pro parte hæredi scriptæ dos relegatur, eaq; deductis legatis hæreditatem restituere rogatur: etiam si quarta, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficit, quantum in dote est: tamen pro

pro sua portione dotis relegatæ partem deducit. cum enim utrunq; consequitur: nihil interest inter hanc mulierem, & quemuis alium creditorem hæredem institutum, & hæreditatem restituere rogatū. idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum relictum ab ea sit.

LII. IDEM.

SI res aliena Titio legata fuerit, isq; domino rei hærede instituto perierit, ut hæreditatem Mæuius restituat: Mæuius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei dominum peruenire non poterat. Seruus ab altero ex hæredibus libertatem, ab altero fideicommissum hæreditatis accepit. si neuter adire uelit: nullæ prætoris partes erunt: quia neq; propter solam libertatē compellitur adire: neq; is, à quo libertas data non est, ppter eum, qui nondū liber est, ut adeat, cōpellitur: & senatusconsulto tunc locus est, cum ab omnibus directa, uel fideicommissaria libertas ab eo datur, à quo hæreditas quoq; relinquitur. sed si forte is, à quo libertas data est, portionem suam repudiauit, uel conditione exclusus est: cum portio eius ad alterum peruenerit, defendi poterit, adire cogendum. quid enim interest, quo iure debitor libertatis & hæreditatis idem esse cœperit.

LIII. IDEM.

Non est cogendus hæres suspectam adire hæreditatem ab eo, cui libertas à legatario, hæreditas ab hærede relicta est: cū status hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hæreditarijs actionibus propter legatum. quid enim, si inter moras non manumittente legatario seruus decesserit: si autem uiuo testatore legatarius decesserit: benigne respondetur, cogendum adire, cum in ipsius sit potestate manumisso restituere hæreditatem.

LIIII. IDEM.

Titius rogatus est, quod ex hæreditate superfuisset, Mæuius restituere. quod medio tempore alienatū uel deminutum est, id quandoq; peti non poterit, si non interuertendi fideicommissi gratia tale aliquid factū probetur. uerbis enim fideicommissi bonā fidem inesse constat. diuus autem Marcus, cum de fideicommissaria hæreditate cognosceret: his uerbis, QUID QUID EX HAEREDITATE MEA SUPERFVERIT, ROGO RESTITVAS, & uiri boni arbitrium inesse credit. iudicauit enim erogationes, quæ ex hæreditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere: sed pro rata patrimonij, quod proprium habuit hæres, distribui oportere. quod mihi uidetur non tantum æquitatis ratione, uerum exemplo quoq; motus fecisse. Cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quaereretur, præcipuum autem, quod in castris fuerat aduersus militem

liti, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus, quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis parati debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere constituit. Propter huiusmodi tractatum Mæuius fideicommissi nomine cautionem exigere debet, quod eò pertinet: non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommissio peti non poterit: sed ut habeat fideiussor res eius quantitatis, quam ex fideicommissio petere potuit.

LV. IDEM.

Si patroni filius extrario restituerit ex Trebelliano hæreditatem: Soperarum actio, quæ transferri non potuit, apud hæredem manebit: nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit. & generatim ita respondendum est: non submoueri hæredem, neq; liberari ex his causis, quæ nõ pertinent ad restitutionem. Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempore directæ datæ libertate, non esse reputandam hæreditatis restitutionem, quando persona non est, cui restitui possit. Qui fideicommissariam hæreditatem ex Trebelliano, cum suspecta diceretur, totam recepit: si ipse quoque rogatus sit alij restituere: totum restituere cogetur, & in hac quoq; restitutione Trebelliano locus erit, quartam enim Falcidiæ iure fideicommissarius retinere non potuit, nec ad rem pertinet, quod nisi prior, ut adiretur hæreditas, desiderasset: fideicommissum secundo loco datum intercidisset. cū enim semel adita est hæreditas: omnis defuncti uoluntas rata consistit, nec est contrarium, quod legata cætera non ultra dodrantem præstat, aliud est enim ex persona hæredis conueniri, aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi, secundū quæ potest dici, non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum: utiq; si cõfestim, uel post tempus cum fructibus rogatus est reddere, sed etsi sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem, nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit, ut enim pecuniam, ita nec libertatē accepisse ad cogendū institutum satis est, quod si prior recusauerit: placuit, ut recta uia secundus possit postulare, ut hæres adeat, & sibi restituat, quid ergo, si non alij, sed ipsi hæredi rogatus sit restituere: quia non debet eidem quandoq; quarta reddi, quam perdidit: propter huius portionis retentionem erit audiendus, Sed nec illud translaticie omittendū est: instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse, cur enim non uideatur indignus, ut qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex uoluntate: quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire, nam pendente conditione durū erit idem probare,

*a's. nec
pecun.

bare, cū & Falcidiam pœnitendo potuerit inducere. Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam ei, qui iura sepulchrorū adquiri insequitur. sed adeo senatus nihil apud eū ex ea parte, quam dereliquit, uoluit relinquere: ut nec Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoq; secundarum tabularum ita facta, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, FILIO MEO HAERES ESTO, eidem detur. Cui Titiana hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est: Manianam hæreditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, euicta hæreditate ab eo, qui postea, q̄ fideicommissariam restituit hæreditatē, uictus est: scilicet ante restitutionē lite cum eo contestata. potestas em̄ euictionis tollit intellectum restitutionis indebito fideicōmissio constituto. planē si fideicōmissum ab eo quoq; qui postea uicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hæreditatis partem, quam fideicommissario restituit, hæreditatē reputat: defendi potest & actiones Trebelliani durare.

LVI. IDEM.

Filiam fratribus, certis rebus acceptis, hæreditatem restituere pater uoluit. ante restitutam hæreditatem in possessionem hæreditatis filiam quoq; mitti placuit. cum autem interea filij res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hæreditate postea restituta, constitit ex eo facto cæterarum quoq; portionum uenditiones, item pignora confirmari.

LVII. IDEM.

HAEREDES MEI QUIDQUID AD EOS EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIAE MEAE COLONIAE BENEVENTANORVM. nihil de fructibus pendente conditione perceptis petitem uideri constitit. Cum ita fuerat scriptum, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR DIEM SVVM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVOD SI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HAEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO. defuncto altero superstite filio, nouissimo autem sine liberis: neptis prima quidem facie propter conditionis uerba admitti non uidebatur. sed cū in fideicōmissis uoluntatem spectari cōueniat: absurdum esse respondi, cessante prima substitutione patris, nepti petitionem denegari, quā totū habere uoluit auus, si nouissimus fratris quoq; portionē suscepisset. PETO DE TE VXOR CHARISSIMA, VTI CVM MO-

RIERIS, HAEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, SI CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. Inter filios respōdi substitutionem fideicommissio factā uideri: circa ne potes autem ceterosq; cognatos facultatem eligendi datam. ex ceteris aut cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus fideicommissio praescriptos. deficiente uero gradu nepotum: ex cognatis, quam uelit personam, eligi posse.

LVIII. IDEM.

DEducta parte quarta, restituere rogatus haereditatem, prius quam restitueret, haereditario debitori haeres exstitit. quoniam actio eo confusa Trebellianum redintegrate non potest: pecuniae quoq; debitae dodrans ex causa fideicommissi petetur. sed in eum diem, quo actio confusa est, usurae praeteriti temporis, quae in obligatione, uel in officio iudicis fuerunt, computabuntur. posterioris ita demum, si mora fideicommissio facta sit. Cum haereditas ex fideicommissi causa in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad haeredem pertinebit, quod haeres a quibusdam pecuniam exegerit. Qui post tempus haereditatem restituere rogatus est: usuras a debitoribus haereditarijs perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur. quibus non exactis, omnium usurarum actio (nam haereditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano transfertur. & ideo nec indebiti repetitio erit: ac similiter & haereditario creditori (si medij temporis usurae non soluantur) fideicommissarium in his quoq; Trebellianum tenebit. nec ideo quarelae locus erit, quod de fructibus haeres, quos iure suo percipiebat, foenus non soluerit. quod si foenus haeres medij temporis soluerit: eo nomine non erit retentio, cum proprium negocium gesserit: quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil usurarum medij temporis imputabit. Numis acceptis centum, haereditatem restituere rogatus, totam pecuniam iure Falcidia percipere uidetur: & ita diuini Hadriani rescriptum intellectum est, tanquam si ex bonis numos retenturus fuisset. quod tunc quoq; respondendum est, cum pro parte haereditatem cohæredi suo restituere rogatur. Diuersa causa est praediorum pro haereditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: praediorum autem alia portio, non nisi a cohærede, qui dominium habeat, accipitur. Cum autem praedia maioris precij, quam portio haereditatis, essent: in superfluo praediorum petenti fideicommissario Falcidiam interuenire iussum est. concurrentem enim pecuniam compensari placuit. Haereditatem post mortem suam exceptis re ditibus restituere rogatus, ancillarum partus non retinebit. sed nec fo-

tus pe

tus pecōrum, qui submissi gregem retinent. Ante diem fideicommissi cedentem fructus & usuræ, quas debitores hæreditarij, cū postea cessisset dies, soluerūt: item mercedes prædiorū ab hærede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur. Cum autem post mortem suam rogatus hæreditatem restituere, res hæreditarias distrahere non cogatur hæres: sortium, quæ de precijs eorū redigi potuerunt, usuræ propter usum medijs temporis perceptæ nō uidebuntur. deniq; nec periculum mancipiorum aut urbanorū prædiorum præstare cogitur. sed nihilominus usus & casus eorum quadrantem quoq; deminuit. Quod ex hæreditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non uidetur rogatus: cum ea uerba deminutionem quidem hæreditatis admittant, fructuum autem additamentum non recipiant. Hæres eius, qui bonorū superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus: pignori res hæreditarias datas (si non in fraudē id factum sit) liberare non cogitur.

LIX. PAVLVS.

DEbitor sub pignore creditorem hæredem instituit, eumq; rogauit restituere hæreditatem filie suæ. cum nollet adire ut suspectam, coactus iussu prætoris adiit, & restituit. cum emptorem pignoris non inueniret, desiderabat permitti sibi ut iure domini id possideret. Respondi. aditione quidem hæreditatis cōfusa obligatio est. uideamus autem, ne & pignus liberatum sit, sublata naturali obligatione. arqui siue possidet creditor actor idemq; hæres rem, siue non possidet: uideamus de effectu rei. & si possidet: nulla actio à fideicommissario conueniri potest: neq; pignoratitia, quoniam hæreditaria est actio: neq; fideicommissaria, quasi minus restituerit, recte petetur. quod eueniret, si nulum pignus intercessisset. possidet em̄ eā rem, quasi creditor. sed & si fideicommissarius rem retineat: & hic Seruiana actio tenebitur. uerū est enim, non esse solutam pecuniam: quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, & solutum non repetitur. remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. In re autem integra non putarem compellendum adire: nisi prius de indemnitate esset ei cautū, uel soluta pecunia esset. nam & cum de lucro hæres scriptus absit, quod forte legatum acceperit, si hæres nō existisset: responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato præstito. ubi quidem potuit dici, neq; cogendum esse hæredem adire quodammodo contra uoluntatē defuncti, qui legando cohæredi, si non adiisset, in ipsius uolūtate posuit aditionem. sed cum testator alterutrum dederit: nos utrunq; præstamus. Ea, quæ dotem dabat, pacta erat cum marito, ut mortua se in

matrimo

matrimonio, dotis pars matri eius redderetur: nec eo nomine stipulatio à matre interposita est. moriens deinde & matrem & maritum suum hæredem fecerat: & à matre petierat, ut hæreditatem Titio restitueret. iudex aditus de hæreditate diuidenda, partem dotis quasi ex utili pacto pro parte matri adiudicauerat. quærebatur, an & ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit: non esse restituendam puto: quia nõ quasi hæres, sed quasi mater ex pacto accepit: nec occasione hæreditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

LX. IDEM.

Patronus ex debita portione hæres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit. non transeunt ex Trebelliano actiones: quoniam non fuit debitum, quod restituit. & ideo si per errorem fecit, etiam repetetur.

LXI. IDEM.

Paulus respondit. his uerbis, SEMPRONI HAEREDEM TE NON SCRIPSI FESTINANS PER INFIRMITATEM. IDEO QVE EI DARI VOLO TANTVM, QVANTVM PRO VN CIA HAEREDITATIS COMPETERET: uideri quidem magis quantitatem, quàm portionem hæreditatis relictam. sed sic accipiendum, ut uideatur etiam de uncia restituenda sensisse.

LXII. SCAEVOLA.

A filia petij, ut si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quæ ad eam ex bonis patris peruenisset: quod si sine liberis, uniuersum fratri restitueret. quæritur. defuncta ea in matrimonio, superstitem filia: an hæres eius cum parte hæreditatis, eius quoq; quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat: respondi. id, quod in dotem fuisset, non contineri in partem hæreditatis, quæ restituenda esset. sed & si ex promissione dotis aliquid debitum fuisset, æris alieni loco habendum. Alumno certam pecuniam legauit, & eam recipi à Sempronio mandauit, & certas usuras alumno præstari uoluit, donec ad uicesimum annum perueniret. deinde alumni fidei commisit, ut si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septiciæ. quæ situm est, defuncto alumno intra annum uicesimum, an substituti fideicommissa petere possint: an uero in id tempus sustinere, quo si uiveret alumnus, uicesimum annum impleteret: Respondi. secundum ea quæ proponerentur, posse.

LXIII. CAIVS.

Facta fideicommissi restitutione, statim omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hæreditas, & si nondum earum nactus fuerit possessionem. Si, qui hæreditatem sibi reddi ab hærede stipulatus sit,

sit, ei ex stipulatu agenti restituta fuerit hæreditas: constat nihilomi-
 nus transferri actiones. hoc ita est, si is, cum quo actum est, restituat hæ-
 reditatem. si uero ob id, quod non restituerit, æstimatione hæredi-
 tatis condemnatus fuerit: remanent actiones hæreditariæ apud eum,
 qui condemnatus sit: actor aut quantitatam consequitur. Si hæres
 scriptus restituerit hæreditatem, & postea de hæreditate controuersi-
 am passus uictus sit, aut litem cesserit: durare actiones constitit in fidei
 commissarium semel translatis. Si quis maiorem partem restituere
 rit, quam rogatus est: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur
 actiones. sed cum percepta aliqua re aut summa rogatus sit hæres resti-
 tuere, & ommissa retentione totam hæreditatem restituerit: recte dici-
 tur transferri actiones. Si hæres ante restitutam hæreditatem seruū
 hæreditarium hæredem ab aliquo institutum iusserit adire hæredita-
 tem: negat Iulianus debere hanc hæreditatem restitui: quia de eo roga-
 tus nõ esset. & hoc est fatendum. requirendum tamen & illud est, num
 cū incremento hæres restituere rogatus sit hæreditatē, si enim hoc fue-
 rit subsecutum: etiam eam hæreditatem restituere cogitur: nisi euide-
 tissimis probationibus fuerit ab hærede adprobatum, contemplatio-
 ne sui seruū esse hæredem institutum. Rescripto diui Antonini si-
 gnificatur. si quis accepta à Titio pecunia, quæ quartam hæreditatis
 cõtineat, rogatus sit ei restituere hæreditatem: licet tardius detur pe-
 cunia, sine usuris eam dari debere: quia quanto tardius quisq; pecuni-
 am det, tanto tardius ad fideicommissum perueniat, & medijs tempo-
 ris fructus perdat. quamobrem si ante datam pecuniã tenuerit hæredi-
 tatē: fructus, quos perceperit, restituere hæredi eū oportere. Idem iuris
 est, & si quis ita hæredis fidei commiserit **ROGO, SI TITIVS TIBI CEN-
 TVM DEDERIT, RESTITVAS EI HAEREDITATEM MEAM.** Si sub
 conditione hæres institutus sit, qui suspectam sibi hæreditatem esse di-
 cit: si neq; difficultatem, neq; turpitudinem ullam habet conditio, nec
 impedimentum aliquod: iubendus est parere conditioni, & adire, & ita
 restituere. si uero turpis, aut difficilis sit conditio: aperte iniquū est co-
 gi eum explere eam alterius gratia. sed & remitti eam ab initio uisum
 est. plus enim tribui à prætorē ei, qui fideicommissum petit, quam te-
 stator uoluerit, absurdū est. utiq; autem testator, nisi expleta sit condi-
 tio, neq; scriptum hæredem ad hæreditatem uocauit, neq; per hunc illi
 uoluit restitui hæreditatem. Si dandæ pecuniæ conditio adscripta
 est hæredi: debet offerre ei pecuniam is, qui poscit fideicommissum,
 ut hæreditatem impleta conditione possit adire & restituere. Quod si
 conditio adscripta est, & ea est, quam prætor remittit: sufficit edictum,
 ut Iulianus ait: & hætenus iubendus est, ut prætorij constituat acti-
bbb onibus

onibus uti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita
 nactus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex senatus con-
 sulto. Si uero nominis ferendi conditio est, quam praetor exigit: recte qui-
 dem facturus uideatur, si eam expleuerit. nihil enim mali est, honesti ho-
 minis nomen adsumere. nec enim in famosis & turpibus nominibus
 hanc conditionem exigit praetor. sed tamen si recuset nomen ferre: re-
 mittenda est ei conditio (ut Iulianus ait) & permittenda utiles actio-
 nes: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, ut nactus actio-
 nes transferat eas ex senatusconsulto. Si cum suspectam uideret her-
 editatem, postulante me iussu praetoris adieris, & restitueris mihi: ita
 utar legis Falcidiae beneficio aduersus legatarios, si tu quoque ea lege uti
 poteras, & quatenus uti poteras. nam si quid praeterea a me alicui per fi-
 dei commissum relictum sit: id quasi a legatario relictum non uenit in
 computatione eius legis, sed extrinsecus numeratur. Si Titius roga-
 tus sit hereditatem Mauius restituere, Mauius Seio certam pecuniam, &
 Titius quartae retinendae beneficio aduersus Mauium usus fuerit: Ne-
 ratius scribit, Mauium quoque Seio eo minus aequum esse praestare, ne
 ipse de suo damnus sentiat. Iulianus ait, si haeres institutus Titio ro-
 gatus sit restituere, substitutus Mauius: & institutus suspectam sibi her-
 editatem esse dicat: desiderante Titio iubendum eum adire & restitu-
 ere. Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate re-
 stituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis agnoscendae
 transire: aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debet hereditas, ali-
 qua ex causa non potuit adire praetorem, & postulare, ut petita bono-
 rum possessione restituatur sibi hereditas: succurri ei debet, id est, ut
 restituatur tempus bonorum possessionis admittendae exhibendi fidei
 commissi gratia. Admonendi autem sumus, si is, qui soluendo non
 fit, Titio haerede instituto seruum esse liberum iusserit, & rogauerit Ti-
 tium hereditatem eidem restituere: uix esse, ut Titius recusans heredita-
 tem adire cogatur. nam licet desiderante seruo Titius adierit heredita-
 tem: non tamen potest libertas seruo competere, quasi in fraudem cre-
 ditorum data, licet Titius locuples sit. qua de causa nec hereditas ei re-
 stitui potest. sed ex sententia legis dicendum est, perinde habendum, ac
 si is seruus solus liber & haeres scriptus esset, nec Titius haeres esset.

LXIII. MAETIANVS.

SI eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, resti-
 tuta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si solutam credi-
 tori, non repetam. atquin haeres si post restitutionem soluat: repetet
 non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata in-
 telligitur. & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris
 autho

authoritate crediderit, si soluerit mihi pupillus, non repetet. at si hæredi soluerit: repetet, non repetiturus, si ante restitutionem soluerit. Si necessarij hæredes sub conditione quavis leuissima hæredes sint instituti, cui parere solent: dicendum est cogi restituere hæreditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt: quia hæreditatis restituendæ gratia conditioni parere compellendi erunt. Si quis rogatus restituere hæreditatem decesserit, ante quam eam restituat: hæres eius poterit hæreditatem restituere, & ex Trebelliano senatusconsulto transibunt actiones. sed si duo ei hæredes exstitissent: uti quisque restituisset, pro ea parte transibunt actiones. nam & si ipse partem restituisset: pro ea parte interim transibunt, uerius est. sed & si plures hæredes exstiterint ei, qui rogatus est restituere hæreditatem, si quidem interim restituerint, uel cum ei, cui restitui debuit, plures hæredes exstiterint: cui restituerint, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto habebit actiones. Si patronus ex parte debita hæres institutus, rogatus fuerit eam liberis ex hæredatis defuncti liberi restituere: si sua sponte adierit: locus erit Falcidia. si coactus: in solidum transibunt actiones ex hoc senatusconsulto.

LXV. IDEM.

Seruo, inuito domino uel ignorante, non recte restituitur hæreditas. sed si postea ratum habuerit: confirmabitur restitutio. uerum ipsi domino adquirentur actiones. nec, quia hæreditatis acquisitioni similis est hæc restitutio, iussum præcedere oportet: sed (ut dictum est) etiam rati habitio subsequi poterit exemplo bonorum possessionis. neque interest (quod ad propositum attinet) ipsi domino, an seruo quis rogetur restituere hæreditatem: nec in ea re consensu aut opere serui opus est. at quin in bonorum possessione, uel in adeunda hæreditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicerent hæreditatem: postulante domino compellendi erunt adire & restituere hæreditatem. Si testator rogasset hæredem, ut restituat hæreditatem mulieri, si non nupserit: dicendum erit compellendum hæredem, si suspectam dicat hæreditatem, adire & restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. Idem in cæteris quoque conditionibus Iulianus noster probat, quæ similiter, nisi sine uita, expleri non possint. secundum quam sententiam cautione præstita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub his conditionibus hæres rogatus est, restituet hæreditatem. Cum prætor causa cognita per errorem, uel ambitiose inbet hæreditatem ex fidei commissio restitui: etiam publice interest restitui propter rerum iudicatarum authoritatem. Si pupillo infanti restituere hæreditatem quis rogatus sit: si sponte adierit, etiam seruo eius, & ipsi pupillo, tutore authore, restituetur hæreditas: siquidem eo, quod dari non potest,

non magis ea res impediatur, quàm in mutò pubere uolente sibi restitui hæreditatem. si autem hæres recuset adire hæreditatē, quemadmodum res expediri possit, difficile est: quia neq; tutore desiderante periculo pupilli adiri hæreditatem, Trebelliano senatusconsulto locus sit futurus: neq; pupillus ipse id desiderare possit, cum dari nō possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest. nam si auditus capaces sunt, uel interrogati nutu possunt significare, uelle se periculo suo hæreditatem adiri, quomodo absentes per nuncium. sed & infanti non dubito omnimodo subueniendum: idq; ex similitudine iuris ciuilibus uel honorarij cōstituendum est. siue em̄ hæres institutus esset, non dubie pro hærede tutore authore gerere posse uideretur: siue de bonorū possessione ageretur, peti ei per tutorem posset. ideoq; hæres compelli per tutorem potest adire, & restituere hæreditatem. quo exemplo & mutus, qui nihil intelligere potest, per curatorem adiuuatur. Si singulæ res ab hærede traditæ sint iussu meo ei, cui eas uendideram: non dubitamus mihi intelligi factam restitutionem. idem erit, & si iussu meo tradantur, cui ego ex fideicommissò, aliaue qua ex causa eas præstare debueram, uel in creditum ire, uel donare uolueram.

LXVI. PAVLVS.

Qui ita institutus est, si cohæres eius adijisset: uti potest lege Falcidia, & si cohæres eius coactus adisset: modo si ipse nō coactus adierit hæreditatem. Etiam absentis procuratori, si desideret, posse restitui hæreditatem ex hoc senatusconsulto, Iulianus scripsit: si tamen caueat de rato habendo, si non euidentis absentis uoluntas sit. sed dicendum est, ut hæres, qui suspecta dicat hæreditatē, non sit cōpellendus adire: si certū non sit, an mandauerit: quibus ei caueatur, propter fragilitatē cautionis. quod si sponte adierit: non magna captio est. sed actiones (si nō mandauerit) transibunt eo tempore, quo ratū habuerit. Si damnū in seruo hæreditario datum sit: licet per seruum hæreditarium hæredi competere actio cœpit: non tamen transit legis Aquiliæ actio ad fideicommissarium. hæ enim actiones transeunt, quæ ex bonis defuncti pendunt. Si legatus Romæ compulsus adierit hæreditatem, & restituerit: cogetur Romæ actiones pati fideicommissarius, quamuis hæres non cogatur. An ubi defunctus cōueniri debuit, & fideicommissarius debeat, uidentum est: & si sua sponte hæres adijit, & restituit hæreditatem, an tribus locis fideicommissarius defendi debeat: ubi defunctus, & ubi hæres, & ubi ipse domicilium habeat. oportet itaq; ibi fideicommissarium conueniri, ubi uel domicilium habet, uel maior pars restituta hæreditatis habetur.

LXVII. VALENS.

Sipo

SI postulante me suspectam hæreditatē ex decreto prætoris adieris, & non ego postea eā mihi restitui uelim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, quod Octaueno non ineleganter uidebatur, ut à prætoris perinde actiones in me dentur, ac si hæreditatem recepissem. quod est iustius. eo etiam tempore, quo creditorum fraudandorum consiliū inieris, citra periculum interdicti fraudatorij hæreditatem suspectam adibis, & restitues mihi: quia & remoto fideicommissio liberū tibi fuerat uolenti adire hæreditatem, creditores tuos tali commodo fraudare: & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hæreditatem, quam remota postulatione mea creditores compellere te, ut adires, non potuerint. sed & si filius suus hæres patri rogatus à patre hæreditatem mihi restituere, cum creditorum suorum fraudandorum consiliū inisset, tanquam suspectam ex decreto prætoris restituerit mihi: uix fraudatorio interdicto locus erit: quia bonis patris eius uenditis, nihil proprium creditores eius ex ea hæreditate ferre potuerint: nisi forte proprii creditores filij audiri debeant, si postulent, ut dimissis patris, eius bona uendere sibi permittatur. Si donationis causa suspectā hæreditatē sibi hæres dixerit, & restituerit ei, qui solidū capere non possit: aufertur ei id, quod capere non potest. idem dicendum est, & si citra consiliū donandi fiduciarius hæres id fecerit.

LXVIII. IDEM.

SI hæres ab eo, qui cum moreretur soluendo non fuerit, rogatus hæreditatem restituere, suspectam sibi dicat: dubium non est, quin hodie coactus ex Trebelliano senatusconsulto restituere possit. sed & si sua sponte adierit, ex eodem senatusconsulto restitutus est. quamuis cum summa aut certū corpus per fideicommissum ab eo, qui soluendo non fuit, datum est: perinde non debeat, atq; si legatum esset. eo enim casu legatarij, superiore hæredis uice fungi eum, cui fideicommissum relictum est. Si totam hæreditatē rogatus restituere sponte adieris: & si sine deductione quartæ partis restitueris: difficile quidē crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa hoc fecisse. sed si pbaueris per errorem te quartam non retinuisse: recuperare eā poteris.

LXIX. NERATIUS.

DE euictione prædiorum, uel mancipiorum, uel cæterarū rerum cauere hæres, cum restituit hæreditatem, nō debet. quin imō in contrarium cauere hæredi oportet, si quid ex his euictum esset, quæ ab ipso hærede uenissent.

LXX. POMPONIVS.

SI hæres institutus Titio rogatus fuerit restituere hæreditatem, & rursus Titius hæredi post tēpus: sufficiunt directæ actiones hæredi.

bbb iij Si

Si hæres antequàm fideicõmissario hæreditatem restitueret, alienauerit quid ex hæreditate, aut seruum hæreditarium manumiserit, aut ruperit quid, uel fregerit, uel usserit: nõ cõpetit in eum ulla ciuilis actio, restituta postea hæreditate ex Trebelliano senatusconsulto: sed ex fideicommissi causa erit hoc, quod deperierit, persequendum. si uero post restitutã hæreditatem horum quid admiserit hæres: dicendum, lege Aquilia cum eo agi posse, si seruum forte hæreditarium aut uulnerauerit, aut occiderit. Si temporalis actio in hæreditate relicta fuerit: tempus, quo hæres experiri ante restitutam hæreditatem potuit, imputabitur ei, cui restituta fuit.

LXXI. MAETIANVS.

OMnes, qui de hæreditate deliberant, desiderante eo, qui suo periculo uelit adiri hæreditatem, coguntur adire: licet non statim restituere, sed ut completo tempore deliberationis, (si expedire sibi compererint hæreditatem) sentiant commodum testamenti eo iure, quo sponte adissent. si uero contra onerosam crediderint: restituta ea, exonerentur actionibus hæreditarijs.

LXXII. POMPONIUS.

HAeres percepto fundo rogatus erat hæreditatem restituere. fundus alienatus erat. Aristo aiebat, uidentium, utrum omnimodo penes hæredem fundum esse uoluerit testator: an ita demum, si ipse esset. sed sibi superius placere. ideoq; æstimatio eius retinenda est.

LXXIII. MAETIANVS.

SI hæres pecuniam hæreditariã crediderit, & in eam causã pignora acceperit: actiones non competent ei, cui restituta fuerit hæreditas aduersus ipsa pignora. sed aliqua dubitatio remanebit, si in eũ contractam, qui à defuncto fuerit interpositus, hæres antequàm restitueret hæreditatem, pignus acceperit. sed ne sic quidem ipse admittetur ex fideicõmisso. tamen habet aduersus hæredem actionem, ut ei cedat pignoris commodo actionem. Cum ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hæreditas: seruitutes, quas mutuo prædia hæredis, & testatoris habent, nihilominus ualent.

LXXIIII. PAVLVS.

Qui filium & filiam habebat, testamentũ fecerat, & ita de filia sua cauerat. ἐν τῇ διαθήκῃ σου μὴ διαθήσῃς, πρὸς τὰ τέκνα σου γενέσῃς. pronunciauit imperator fideicõmissum ex hac scriptura deberi: quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum hæredem faceret. sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hæreditatem suã rogasset eam restituere. Fauus Antoninus impuberem filium Antoninum, & filiam Honoratam relinquens, ex hæredatis his, matrẽ eorũ

rum Iuniam Valerianam hæredem instituit: & ab ea trecenta & quasdam res filiaë reliquit. reliquam omnem hæreditatem filio Antonino, cum ad annum uicesimū ætatis peruenisset, uoluit restitui. quod si ante annum uicesimum decessisset filius: eam hæreditatem Honoratæ restitui præcepit. mater intestata decessit, utrisq; liberis legitimis hæredibus relictis. postea filius annum agens plenum nonumdecimum, & ingressus uicesimum, necdum tamen eo expleto, decessit, filia hærede Fauiâ Valeriana sua relicta. à qua amita fideicommissum ex testamento patris portionem hæreditatis petierat, & apud præsidem obtinuerat. tutores Valerianaë filiaë Antonini egestatem eius prætendebant, & recitabant diui Hadriani constitutionem, in qua (quantum ad munera municipalia) iusserat eum annū, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. imperator autē noster motus & æquitate rei & uerbis testamenti scilicet AD ANNUM VICESIMUM ÆTATIS: quamuis scire sediceret, à diuo Marco non excusatū à tutela eum, qui septuagesimū annum ætatis ingressus fuisset: nobis & legis Aelia Sentiaë argumenta proferentibus, & alia quædam: contra petitrice[m] pronunciauit.

LXXV. SCAEVOLA. lib. XVIII. digestorum.

E Pistolâ ad hæredem suum in hæc uerba scripsit. TITIVS CORNELIO HAEREDI SVO. S. A te peto Corneli, quoniâ ad te deuoluta est pars matris meæ, item pars Sempronij curatoris quôdam mei contraria fortuna: si per hoc totus as meus apud te esse speratur, uti reddas restituias Caio Seio uncias quatuor. Quæsitum est. cum Sempronius in integram restitutus sit ab imperatore, à quo fuerat deportatus, & adierit hæreditatem: an is quoq; rogatus sit, ut ex sua portione restituat hæreditatem. respondi. Sempronium quidem non proponi rogatum: Cornelium autem hæredem debere pro rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere. Mulier hæredis instituti fidei commisit, ut retenta parte quarta reliquam partem restitueret nurui quondam suæ, cuius fidei comisit in hæc uerba. ROGO TE UT ID, QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRI AD FILIVM TVVM. quæsitū est. quando hoc fideicommissum restituere debeat: utrum ne post mortem suam, an iam nunc? respondit. ad tempus, quo nurus moreretur, fideicommissum aptandū esse.

LXXVI. IDEM.

Scauola respondit. si pater filium suum impuberem ex asse scripserit hæredem, eiq; codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licet substitutio inutilis sit (quia codicillis hæreditas, neq; dari neq; adimi potest) tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quæ ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommissis obligetur. quod

quod si inuicem fuerint substituti: & in fideicommissio substitutionem ualere. uno quoque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

LXXVII. IDEM.

Hæredibus institutis filijs utriusque sexus, singulos rogauit, ut qui sine liberis decederet, partem suam hæreditatis sorori fratriue restitueret, aut (si frater sororie non esset) matri suæ: & hæc uerba adiecit. VOS QVE LIBERI CHARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC LIBEROS BINOS EDUCAVERITIS. quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreauerit: quamuis supersites non reliquerit: an hæredes eius fideicommissum debeant? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, uideri fideicommissi onere libera-
ros. Titius nepotes ex filia, & furiosam filiam suam hæredem instituit: & fidei commissit filia, ut si sine liberis decessisset, pars ei data perueniret ad cohæredes. eam furiosam ipse Titius ut in matrimonio collocauit, & enixa est filia post mortem patris. quæsitum est. defuncta furiosa, supersite ex huiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad cohæredes pertineret? respondit. cum filiam reliquisset proponeretur, fideicommissum non deberi. CLAUDIUS. nam etsi matrimonio cum furiosa non fuit: satis tamen factum est eiusmodi conditioni.

LXXVIII. IDEM.

Lucius Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc uerba inseruit. PERTINENT HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QUID QUID AUT EGO RELIQUERO, AUT VOS IPSAE HABETIS, COMMUNE VOBIS SIT. QVOD SI NON EGO ROGAREM VOS, PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæsitum est, an aliqua pars hæreditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri deberetur? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, deberi: tantum si uxor parata sit in comune bona sua conferre. Mæuia duos filios hæredes reliquerat, & eodem testamento ita cauit. FIDEI AVTEM HAEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI OMNIS SVBSTANTIA MEA SIT PRO DEPOSITO SINE VSVRIS APVD CAIVM SEIVM ET LVCIVM TITIVM; QVOS ETIAM (SI LICVISSET) CVRATORES SVBSTANTIAE MEAE DEDISSEM, REMOTIS ALIIS, VTI HI RESTITVANT NEPOTIBVS MEIS, PROVT QVIS EORVM AD ANNOS VIGINTIQVINQVE PERVENERIT, PRO PORTIONE: VEL SI VNVS, EI OMNEM. quæsitum est, an fideicommissum præstari à scriptis hæredibus Lucio Titio & Caio Seio debeat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, Lucium Titium, item Caium Seium fideicommissum petere non posse. Tres hæredes scripsit. Mæuiam

aliàs etiam
amfi.

uium fratrem suum ex dodrante, Seium ex sextante, Stichū eiusdem
 Seij seruum, filium autem naturalem Mæuij ex uncia: & fidei commi-
 sit Seij, ut Stichū manumitteret in hæc uerba. A' TE PETO SEI, VTI
 TV STICHVM MANVMITTAS. DEDI, VNDE FACIAS. sed & codicil-
 lis ita cauit, VNCIAM, EX QVA FECI STICHVM HAEREDEM, SI
 QVAM SEIVS CONTROVERSIAM MOVERIT, AD MAEVIUM FRA-
 TREM MEVM REVERTI VOLO. TV FRATER SECVNDVM FIDEM
 ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HÆ-
 REDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FA-
 CIAS, FIDEI TVAE COMMITTO. quæsitū est. cum Seius adierit hære-
 ditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit: an unciam
 hæreditatis, ex qua Stichus hæres est institutus, Sticho manumisso re-
 stituere debeat: respondit. non proponi Seium rogatum unciam ei re-
 stituere. Idem quæsiit, an si aliquam cōtrouersiam Seius de uncia hac,
 ex qua Stichus institutus est, facere uelit, & Mæuius unciam ex caussa
 fideicommissi à Seio fuerit consecutus: utrum hanc solam unciam, ex
 qua Stichus institutus est, an uero & dodrantem, ex quo ipse Mæuius
 institutus est, eidem Sticho restituere debeat: respondi. de omni resti-
 tuendo, quod ad Mæuium quoquo modo peruenit, testatricem sen-
 sisse. Pater puerū & puellā instituit hæredes, eosq; inuicem substitu-
 it, & si neuter hæres esset, eis plures substituit his uerbis, SVBSTITVTOS
 HAEREDES INVICEM SVBSTITVO. eorundem filiorū fidei cōmisit,
 ut qui eorum uita superesset, & sine liberis intra annum tricesimū mo-
 reretur, hæreditatē his, quos hæredes substitue rat, restitueret. filius ui-
 ta sororem superauit, & intra tricesimum annum sine liberis decessit.
 quæsitum est, ex substitutis uno defuncto ante filiū, pars eius, quæ ad
 cæteros substitutos, qui superuiuuerent, pertineret: utrū pro uirilibus,
 an pro hæreditarijs portionibus, quibus essent substituti, pertineret:
 respondi. consequens esse pro his partibus, quibus substituti essent, fi-
 deicommissum pertinere. Mæuia filium hæredem instituit ex quin-
 cunce, Titiam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius
 fidei commisit in hæc uerba. TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VI-
 CESIMVM ANNUM SINE LIBERIS MORIERIS, QVIDQVID EX HÆ-
 REDITATE MEA AD TE PERVENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RE-
 STITVAS. quæsitum est, Septicio filio defuncto intra uicesimū annum
 sine liberis: hoc fideicōmissum utrum pro portionibus hæreditarijs ad
 fratrem & sororē eius pertineat, an uero æqualiter: respondi. pro parte
 hæreditaria. Titia ex asse hæres scripta, partem dimidiam hæredita-
 tis Mæuiæ rogata restituere, fundum à testatore obligatum luere no-
 luit, sed eum uendente creditore mandauit redimendum Seia. quæsi-

tum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæuiæ teneatur? respondi. cum rogata hæreditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur nõ teneatur. CLAVDIVS. Subest em̄ præstari oportere id, quanto pluri fundus fuit, quã ad creditorem peruenire oportuit. Caio Seio ex semisse, Titia ex quadrãte, & alijs ex reliquis portionibus hæredibus institutis ita cauit. FIDEI AVTEM VESTRAE MANDO CAI SEI ET LVCIA TITIA, VTI POST OBITVM VESTRV M REDDATIS RESTITVATIS TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. quæsitum est, cum utriq; adierint hæreditatem, & postea Caius Seius defunctus sit, Lucia Titia hærede instituta: an hæc Lucia Titia partem dimidiã semissis, quam rogatus erat Caius Seius restituere, protinus debeat: an uero post suam demũ mortem uniuersum fideicommissum, tam ex sua persona, quã ex Caij Sej datum restituere debeat? respondi. Luciam Titiam statim teneri, ut partem dimidiam semissis ex persona Sej restituat. Filiam suam hæredem scripsit, & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, & ita cauit. LVCIO TITIO FRATRIS MEI FILIO GENERO MEO DVCENTOS AVREOS RELINQVO, QVO LEGATO SCIO ILLVM CONTENTVM ESSE: QVONIAM SCRIPSI VNIVERSAM REM MEAM EO, QVOD FILIAM MEAM ET NEPOTEM MEVM HAEREDES SCRIPSI VNIVERSAM SVBSTANTIAM EIS COMMVNICASSE, QVOS INVICEM COMMENDO FIDEI PATRIS. filia adita hæreditate, diuertit à marito. quæsitum est, an Titius quondam eius maritus suo uel filij sui nomine ex fideicommissõ communionem bonorum consequi possit, uiua quondam uxore sua, uel post mortem eius? respondi. nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos. Idem quæsijt. eandem uxorem marito hærede scripto fideicommississe, ut cum moreretur, filio communi omne, quod ad eum ex hæreditate sua peruenisset, restitueret: an illæ quoq; res & possessiones, quæ in dotem datæ, & post diuortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommissõ continentur? respondi. quod mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommissõ contineri. CLAVDIVS. & aliàs de eodem facto consultus ita respondit: siue restitutæ sint res, secundum id, quod supra respõsum est, in bonis mulieris computari: siue non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddendã interposita restituendæ sint, eo auctiorem hæreditatem computari. Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, utrosq; in mariti potestate, maritũ ex asse scripsit hæredem, eiusq; fideicommissit in hæc uerba. TITIVS MARITVS MEVS MIHI HAERES ERIT: PETO, FIDEI QVE EIVS COMMITTO, VT QVIDQVID EX HAEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPIT, ID resti-

RESTITVAT CAIO FILIO NOSTRO: ITA TAMEN, VT DECEM QVI
 DEM VNCIAS CAIVS, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABE
 AT. QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS TITII HAEREDIS MEI COMMIT
 TO. pater emancipauit filium. nepotem amisit, & superfite filio de
 cessit. quæsitum est, an priore parte scripturæ uniuersa hæreditas patris
 ex caussa fideicommissi filio debeat: & illa sequentia uerba, ITA TA
 MEN, VT DECEM VNCIAS FILIVS, DVAS AVTEM NEPOS HABE
 AT, ex uoluntate defunctæ ita demum locum habeant, si die fideicom
 missi cedente filius & nepos eorum in natura sint: cum autem non su
 peruixerit ad diē fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset: respon
 di. ea, quæ proponerentur, ostendere, decem duntaxat uncias filio da
 tas. Hæres institutus uxori rogatus totam hæreditatem restituere,
 restituit detracta quarta. quæsitum est. cum uxor quartam partem hæ
 reditatis præsentis die, & reliquam post tempus aliij rogata à testatore
 fuisset restituere: an id, quod hæres ei detraxisset quartæ nomine, in re
 stituendo fideicommissio imputari possit: respondi. quatenus cepisset,
 fideicommissio obstrictam. Hæredum fidei commisit, ut quidquid
 ex parte tertia hæreditatis peruenisset ad eos, id redderent Caio Mæ
 uio alumno testatoris, cum fuerit annorum quindecim, & subiunxit
 hæc uerba, INTERIM EX REFECTV*HAEREDITATIS, QVI AD VOS
 PERVENERIT, ALATIS EVM EX VSVRIS PRO QVANTITATE NV
 MORVM REDACTIS. HOC AMPLIUS EIDEM ALVMNO MEO HOMI
 NEM COLLECTANEVM, ET VERNAM SVTOREM, QVI EVM ARTI
 FICIO SVO MERCEDE DATA ALERE POTERIT. quæsitum est. cum
 alimēta multo minora præstiterint hæredes scripti, quàm usuræ sum
 mæ redactæ competebant: an & residuas præstare compelli debeant to
 tius temporis, an ex die, quo decimum quintum annum expleisset: &
 cum serui legati ei specialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim uenie
 rint: utrum mercedes, an usuras petere debeat: respondi. secundū ea,
 quæ proponerentur, testatorem uideri de omni reditu & mercede ser
 uorum restituenda sensisse. Pluribus hæredibus institutis, inq; his
 & libertis tribus ex dodrâte, cum eisdem fundos per præceptionem de
 disse: ab his petijt, ne eos alienarēt, & ut qui uita superasset, solidos eos
 dē fundos obtineret. deinde unus ex his libertis Otacilij fidei comisit,
 ut quidquid ad eum ex hæreditate bonisue peruenisset: deducto pro ea
 parte ære alieno, & legatis sibi uiginti aureis, restituat Titio. quæsitum
 est, an etiam partes tertias fundorū prælegatorum conlibertis eidem
 deducere deberet: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, nō de
 bere restituere præceptionem: cum ipse testator & legata excipi uolu
 isset. Maritus uxore hærede instituta ex parte tertia, & pluribus ei

*aliās.
partis.

fideicommissis datis, dotem quoque relegauit his uerbis, SEIAE VXORI MEAE DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS, QVAE MIHI PRO EA ILLATA EST: eiusdemque uxoris fidei commisit, ut partem hereditatis, & quaecumque ei legasset post mortem suam, Titio filio communi restitueret. quaesitum est, an summam quoque dotis inter caetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat: respondi. non aliam, nisi manifestum esset de dote quoque restituenda restatorem sensisse: atque etiam si sensisse eum hoc fuerit adprobatum. ita tamen eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quae Falcidia nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis. Rogatus hereditatem restituere Septicio, cum erit annorum uiginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, uendidit: & propterea pignoratitia a debitore conuentus decessit, haerede relicto Sempronio: & iudicio nondum finito, restituit hereditatem Septicio. quaesitum est, an eo iudicio nihilominus ipse condemnari debeat: cum potuerit retinere, uel cauere sibi id, quod ex causa iudicati praestaturus esset: respondi. iudicij executionem nihilominus aduersus haeridem & post restitutam hereditatem mansisse. Haeres eius, qui post mortem suam rogatus erat uniuersam hereditatem restituere: minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit. postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius in hereditate fuisse. quaesitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conueniri possit: respondi. secundum ea, quae proponerentur, si non transactum esset, posse.

LXXIX. IDEM.

SI pupillus parenti suo haeres existit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinet paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario, ut aut portionem quoque pupilli agnoscat, aut toto discedat: aut omnimodo bona uedenda sunt, ut id, quod superfluum est, pupillo seruetur: & si in solidum bona uenire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario denegandae erunt. erat enim in potestate illius uniuersum suscipere, & si quid plus esset, pupillo seruare.

LXXX. IDEM.

MATREM, & auunculum, eosdemque creditores suos haeredes scripserunt, quod ex re familiari testatoris superfuisset, Septicio. haeredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, & multos haeredes reliquerunt: quibus scientibus multa corpora, quae remanserunt ex bonis Lucij Titij, Septicius possedit. quaesitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri & auunculo, haeredes eorum a Septicio petere possint: respon-

respondi. non posse. CLAVDIVS. aditione enim hæreditatis confusa obligatio interciderat. sed fideicommissi repetitio erat: cuius æquitas defecit his, qui multa ex hæreditate consumpsisse proponuntur.

LXXXI. PAVLVS Imperialiū sententiarum in cognitionibus prolatorum ex libris sex lib. I. seu decretorum lib. II.

Ivlivs Phœbus testamento facto, cum tres liberos hæredes instituisset Phœbum & Heracliã ex eadẽ matre, Polycratem ex alia æquis portionibus: petijt à Polycrate minore fratre, ut accepto certo precio hæreditatem fratribus concederet. & inuicem eos, qui eadem matre erant, si quis eorum hæres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatẽ decessisset. secundas etiã tabulas fecit, quas matri eius commendauit aperiendas, si impubes obisset: deinde petijt à prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum & auitis, ei uel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Phœbum instituit hæredẽ. Polycrates fideicommissum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculũ pconsulẽ Achaiaẽ. appellatione facta, cum solus Phœbus egisset, uictus est: quia EI VEL EIS uerba utrosq; fratres complecterentur. atqui inuicem duos illos tantum substituerat. sed & uoluntas hæc patris uidebatur, qui exceperat eorũ bona materna: quia Polycrates aliã matrem, & quidem superstitem habebat, cuius etiam fidei commiserat, ut legata, quæ ei dederat, intestatõ moriens Polycrati filio suo restitueret.

QUANDO DIES LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM CEDIT. Tit. II.

I. PAVLVS.

Mortuo patre, licet uiuo pupillo, dies legatorum à substituto datorum cedit.

II. VLPIANVS.

Si pure sit ususfructus legatus, uel usus, uel habitatio: Sineq; eorum dies ante aditam hæreditatem cedit, neq; petitio ad hæredem transit. idem est, si ex die sit ususfructus relictus.

III. IDEM.

Nam cum ad hæredem nõ transferatur: frustra est, si ante quis diem eius cedere dixerit.

III. IDEM.

Si cum hæres morietur, legetur: conditionale legatum est. de Sineq; uiuo hæredẽ defunctus legatarius ad hæredẽ non transfert. si uero, cũ ipse legatarius morietur, ei legetur: certum est, legatũ ad hæredẽ transmitti.

ccc ij Idem

V. IDEM.

SI post diem legati cedentem legatarius decesserit: ad hæredem suū transfertur legatum. itaq; si purum legatū sit: ex die mortis dies eius cedit. si uero post diē sint legata relicta: simili modo, atq; in puris, dies cedit: nisi forte id fuit legatum, quod ad hæredem non transit. nam huius dies non ante cedit. ut puta si ususfructus post annum sit relictus. hanc enim sententiam probamus. Sed si sub cōditiōe sit legatum relictum: non prius dies legati cedit, quā cōditiō fuerit impleta: ne quidem si ea sit cōditiō, quæ in potestate sit legatarij. sed si ea cōditiō sit, quam prætor remittit: statim dies cedit. idemq; & in impossibili cōditiōe: quia pro puro hoc legatum habetur. item si qua cōditiō sit, quæ per legatarium non stat, quo minus impleatur, sed aut per hæredem, aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere cōditiōni: eius dies legati cedit: quoniam pro impleta habetur. ut puta si iussus sim hæredi decem dare, & ille accipere nolit. sed & si ita mihi legatū sit, si Seiam uxorem duxero, nec ea uelit nubere: dicendum erit diem legati cedere: quia per me non stat, quo minus paream cōditiōni, sed per alium stat, quo minus impleatur cōditiō. In eisdem autem diebus, id est in eisdem cōditiōibus hæredi præstabitur legatum, quibus legatario præstabitur. Si cum dies legati cedere inciperet, aliquis sui iuris nō esset: debet legatum his, quorū iuri fuit subiectus. & ideo si purū legatum fuit, & post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet. sed si ususfructus fuerit legatus: licet post mortem testatoris ante aditam hereditatem sui iuris efficiatur: si sibi legatū adquiret.

VI. PAVLVS.

Quod pure datum est, si sub cōditiōe adimatur, quasi sub cōditiōe legatum habetur. at si extrinsecus suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad hæredem trāsmisisse legatum dicimus. ueluti si rem dotalem maritus legauerit uxori, & uxori aliquam pro dotali re pecuniam: deinde deliberante uxore de electione dotis, decesserit legatarius, atq; legatū elegerit mulier: ad hæredem transire legatum dictum est. idq; & Iulianus respondit. magis enim mora, quā cōditiō, legato iniecta uidetur. Eorum legatorū, quæ in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit, atq; testamento relictorum.

VII. VLP IANVS.

Hæredis aditio morā legati quidem petitioni facit, cessionem diem non facit. proinde siue pure institutus tardius adeat, siue sub cōditiōe, nec per cōditiōem impediatur legatarius: securus est. sed & si nondum natus sit hæres institutus, aut apud hostes sit: similiter legatario non nocebit, eo quod dies legati cessit. Inde dicimus, & si à subituro

tuto legatum sit relictum: quàm diu institutus deliberat, defuncto legatario nõ nocebit: si hæres postea institutus repudiarit. nam ad hæredẽ suum transtulit petitionem. tantundem est, si ab impuberis substituto legetur. nam ad hæredem suum legatum transfert. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare: an uiuo pupillo defunctus Seius ad hæredẽ transferat, quasi ea conditio sit expressa, quæ inerat. & magis est, ad hæredem legatarij transire. Interdum aditio hæredis legatis moram facit: ut puta si seruo manumisso uel ei, cui seruus legatus est, & seruo aliquid legatum sit. nam seruo legati relictæ ante aditã hæreditatẽ dies nõ cedit.

VIII. IDEM.

NAm cum libertas nõ prius competat, quã adita hæreditate: æquissimũ uisum est, nec legati diem ante cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset, antequã libertas competeret. quod euenit, si seruo pure legetur, & liber esse sub conditione iubeatur, & pẽdens conditio inueniatur etiam post aditam hæreditatem.

IX. IDEM.

SI habitatio filiofamilias, uel seruo legata sit: puto non adquiri domino uel patri legatum, si ante aditam hæreditatem filius uel seruus decesserit. nam cum personæ cohæreat: recte dicitur, ante aditam hæreditatem diem non cedere.

X. IDEM.

Cum in annos singulos legatur: non unum legatum esse, sed plura constat.

XI. IULIANVS.

Nec refert singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in terciũ frumentum.

XII. VLPIANVS.

Nec semel diem eius cedere, sed per singulos annos. sed utrũ initio cuiusq; anni, an uero finito anno cedat, quæstionis fuit. & Labeo, & Sabinus, Celsus, Cassius, Iulianus: in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt, ut initio cuiusq; anni huius legati dies cederet. Inde Iulianus ait, hoc legatum, si seruo relinquatur, deinde post primum uel alterum annũ sit liber: eum sibi acquirere. Item Celsus scribit (quod & Iulianus, pbat) huius legati diẽ ex die mortis cedere, non ex quo adita est hæreditas: & si forte post multos annos adeat hæreditas, omnium annorum legatario deberi. sed & si quotannis sit legatum: mihi uidetur etiam in hoc initium cuiusq; anni spectandum: nisi forte euidentis sit uolũtas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario cõsultum, sed hæredi prospectum uoluit

uoluit, neurgeretur ad solutionem. Si in habitationem aliquid, uel in disciplinam legetur, sic ANNUA uel QUOT ANNIS: quibus diebus pensio deberur habitationis, uel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatū relictum, coniectura uoluntatis facta. Nouissime Pomponius scribit, nihil interesse, utrum in annos singulos, uel quot annis: an in singulos menses, uel quot mensibus: an in singulos dies, uel quot diebus legetur. ipse quoq; huic sententiæ accedo. proinde & si annu legentur tot aurei, idem erit dicendum. Si cui homo generaliter legatus sit: si ante quàm uindictet, decesserit: ad hæredem suum legatum transfert. Si Titio sit legatū, quod Seius elegerit, & Seius post electionem decesserit: locus est uindicationi semel acquisitæ.

XIII. POMPONIVS.

Huiusmodi legatum, SIVE ILLVD FACTVM FVERIT, SIVE NON, ILLVD DO LEGO, ad hæredem non transit: nisi alteruter casus uiuo legatario exstiterit: quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere semper debet: nec, quia certum est alterutrum futurum, omnimodo debebitur. nam tale legatum, CVM MORIETVR, HAERES DATO, certum est debitum: & tamen ad hæredem legatarij non transit, si uiuo hærede decedat,

XIIII. VLPPIANVS.

Si usufructus aut decem, utrum legatarius uoluerit, sint legata: utruq; spectandum, & mortem testatoris, & aditionem hæreditatis. mortem, propter decem: aditionem, propter usufructum. quamuis enim electio sit legatarij: tamen nondum electioni locus esse potest: cum proponat nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hæreditas nondum adita. Inde quærit Iulianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad hæredem transferatur decem legatum: & libro tricesimo digestorum scribit posse dici, decem transulisse: quia mortuo legatario dies legati cedat. argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale, SEIAB DECEM, AVT SI PEPERIT, FVNDVM HAERES MEVS DATO. nam si ante, quàm pariat (inquit) decesserit: ad hæredem suum decem transmittet. Si ita quis legauerit filiofamilias, ut ipsi soluat: potest procedere legatum, nec imputari hæredi, cur non patri, sed potius filio soluit. finge enim hoc nominatim expressum ita, ut filio soluat. certe si pater perat: exceptione erit repellendus. Si dies legati cesserit, deinde legatarius in ius alienum peruenerit: ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse ius peruenerit. transeunt enim cum eo, quæ ei debebantur. sed si sub conditione fuerit legatum: non transit, sed expectamus conditionem: eiq; adquiritur, cuius iuris erit, conditionis existens tempore, quod si sui iuris fuerit: eo tempore sibi potius adquirit.

Idem

XV. IDEM.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris sessent effecti, nec mortalitate patris, sed emancipatione patres familiarū constituti sint: deberi eis fideicommissum, nemo dubitauerit: diemq; eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

XVI. IULIANVS.

CVM ita legatum est, STICHVM, VEL QVOD EX PAMPHILA NATVM ERIT, HAERES MEVS DATO. non ante dies legati eius cedit, quàm aliquid ex Pamphila natum fuerit, aut certum fuerit nasci non posse. Cum seruo legato, ante quàm hæreditas eius, qui legatur, adiretur, ususfructus ab alio legatus fuerit: & prior hæreditas eius, qui usumfructum legauit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, ante quàm ea hæreditas quoq; ex qua seruus legatus erat, adeatur: cum neq; in præsentia ullum emolumentum hæreditati adquiratur, & (si interim seruus mortuus fuerit) legatū existimatur. quare adita hæreditate existimandum est usumfructū ad eum, cui seruus legatus sit, pertinere. quod si seruus, cui ususfructus legatus fuit, legatus non fuerit: dicendum est usumfructum ad hæreditatem pertinere, eo quod dies eius ante aditam hæreditatem nõ cesserit.

XVII. IDEM.

CVM legato seruo aliquid legatur: dies eius legati, quod seruo datur, non mortis tempore, sed adita hæreditate cedit. & ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatū debeatur: quia & si confestim paterfamilias moreretur, non in eiusdē persona & emolumentū legati, & obligatio iuris concurrerent. perinde igit hoc est, de quo quæritur, ac si filio hærede instituto patri legatū esset. quod consistere intelligitur eo, quod quamuis statim paterfamilias moriatur: potest emancipatus adire hæreditatem, ut patri legatum debeat.

XVIII. IDEM.

IS, cui ita legatum est, SI QVANDO LIBEROS HABVERIT, SI PRÆGNANTE VXORE RELICTA DECESSERIT: intelligit expleta conditione decessisse, & legatum ualere: si tamen postumus natus uiuus fuerit.

XIX. IDEM.

CVM sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit, VXORI MEAE PENVM HAERES DATO. ET SI NON DEDERIT, CENTVM DATO: unum legatum intelligitur, & statim peti potest. penoris autem causa eo tantum pertinet, ut ante litem cōtestatam tradito peno, hæres liberetur. Quod si ita scriptum sit, SI PENVM INTRA CALENDAS NON DEDERIT, CENTVM DATO: non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centū legata sub conditione uideantur. idcirco si uxor
ddd ante

ante calendas decesserit: hæredi suo neq; penum relinquet, quæ legata non est: neq; centum, quia dies legati non cessit. Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est: tale est, quemadmodum si hærede instituto sub conditione pure mihi legatur. Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est: præsens legatum est, agiq; ex testamento statim potest, ut liberatio præstetur. & si post mortem testatoris decesserit: ad hæredem transmittit actionem. hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alij cui libet similiter legatum esse proponatur.

XX. MARCELLVS.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, uelut TITIO DENA, VSQVE AD ANNOS DECEM: Iulianus libro tricesimo digestorum scribit interesse. & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit: plura esse legata, & futurorum annorum legatum legatarij mortuum ad hæredem non transmittere. si uero non pro alimentis legauit, sed in plures pensiones diuisit exonerandi hæredis gratia: hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum, & intra decennium decedentem legatarium, etiam futurorum annorum legatum ad hæredem suum transmittere. quæ sententia uera est.

XXI. PAVLVS.

SI dies adposita legato nõ est: præsens debetur, & confestim ad eum spectinet, cui datum est. Dies adiecta, quamuis longa sit, si certa, ueluti calendis Ianuarijs centesimis: dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest. at si incerta, ueluti cum pubes erit, cum in familia filia nupserit, cum magistratum inierit, cum aliquod demum (quod scribendo comprehendere sit commodum) fecerit: nisi temporis conditio obtingit, neq; res pertinere, neq; dies legati cedere potest. Si sub conditione, qua te hæredem institui, sub ea conditione Titio legatum sit: Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atq; si pure relictum esset: quoniam certum esset hærede existente debitum iri, neq; enim per conditionem hæredum fieri incerta legata, nec multum interesse tale legatum ab hoc, SI ERIT HAERES, DATO.

XXII. POMPONIVS.

SI Titio, cum annorum quatuordecim esset factus, legatum fuerit, & si ante decimum quartum annum decesserit: uerum est, ad hæredem eius legatum non transire: quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc legatum in se contineat, si effectus esset annorum quatuordecim, qui autem in rerum natura non sit, annorum quatuordecim non esse intelligitur. nec interest, utrum scribatur, SI ANNORVM QUATUORDECIM FACTVS ERIT, an priore scriptura per conditionem tempus de-

demonstretur, sequente per tempus conditio. utrubiq; enim eadem conditio est. Quædam autem conditiones etiam superuacuae sunt: ueluti si ita scribat, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT, MAEVIO DECEM DATO. nam pro non scripto ea cõditio erit: ut omnimodo ad hæredem Mæuij legatũ transeat, etiã si Mæuius ante aditam hæreditatem decefferit. & idem si ita fuerit scriptum, SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT, INTRA DIES CENTVM MAEVIO DECEM DATO. nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione: quia definitio Labeonis probanda est dicentis, id demum legatum ad hæredem legatarij transire, quod certum sit debitũ iri, si adeatur hæreditas. Si tantum duos hæredes instituã, & si alter ex his adeat hæreditatem, alicui legem ab omnibus hæredibus: non erit quidẽ pro superuacuo ea conditio, sed in portione quidẽ cohæredis ualebit: in ipsius autem, cuius persona in conditione compræhensa est, superuacua erit perinde, atq; si solo cohærede instituto eodem modo legatum esset.

XXIII. VLPIANVS.

CVm in annos singulos reliquitur legatum: sine dubio per annos singulos inspecta conditione legatarij capere potest & si plurium feruus sit: singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

XXIII. PAVLVS.

SI penum hæres dare damnatus sit, uel fundum, & si non dedisset, S decem: ego accepi & penum legatam, & translata esse in decem, si noluerit penum hæres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dederit. & si interea cesserit legatarius: tunc hæredi eius nõ nisi fundũ deberi. nanq; cum dictum est, AT PVBLIVS FVNDVM DATO, perfectum legatum est. & cum dicit, SI NON DEDERIT, CENTVM DATO: sub conditione fundi legatum ademptum uideri eo casu, quo centũ deberi cõperint. quorũ quia cõditio uiuo legatario nõ exstiterit, forte quia interpellatus hæres nõ sit: euenerit, ut ademptio nihil egerit, fundiq; legatum durauerit. Planẽ si sic legatum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO: dicimus non esse penũ legatum.

XXV. PAPINIANVS lib. XVII. questionum.

CVm illud aut illud legatur: enumeratio plurium rerum disiunctiuo modo compræhensa, plura legata non facit. nec aliud probari poterit, si fundum alterum uel alterum sub conditione legauerit. nõ pendente conditione, non erit electio: nec si moriatur, ad hæredem transisse legatum uidebitur. HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI SEIVS PVPILLVS DEBET. si Seius pupillus sine tutoris auctoritate numos accepisset, nec locupletior factus esset, & petitor ad præ-

ddd ij sens

sens debitum uerba retulisset: quia nihil ei debet, nullius momenti legatum erit. quod si uerbo debiti naturalem obligationem, & futuram solutionem cogitauit: interim nihil Titius petet, quasi tacite conditio inserta sit: non secus, ac si ita dixisset, TITIO DATO, QVOD PVPILLVS SOLVERIT: uel si legasset, quod ex Arescusa natū erit: uel fructus, qui in illo fundo nascerentur. contrariū non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus proueniant, pupillus pecuniam exsoluat: hæres legatarij petitionem habet. nanq; dies legati, cui cōditio non adscribitur, quamuis extrinsecus expectanda sit, cedit.

XXVI. IDEM.

FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRAEDIORVM MEORVM FVTVRI ANNI. post ea non uideri conditionē additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum uideri respondi: & ex fructibus fundi relicta pecuniā non percepta, ubertatē esse necessariam anni secundi. Cum ab hæredibus alumno centū dari uoluisset testator, eamq; pecuniam ad aliū transferri, ut in annum uicesimumquintum trientes usuras eius summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam. intra uicesimumquintum annum eo defuncto, transmissum ad hæredem pueri fideicommissum respondi. nam certam ætatem sortis soluendæ præstitutam uideri, non pure fideicommissio relicto conditionem insertā. cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem uoluit pecuniam collocari: ppter hæc uerba, EAM QVE ALVMNO MEO POST AETATEM SVPRASCRIPITAM CVRABIS REDDERE, fideicommissum ab hæredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt. sed fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit.

Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ uxori legauit, accessura filij patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandauit, ad annum ætatis eius uicesimumquintum uxorem præstare uoluit. non plura, sed unū esse fideicommissum, certis pensionibus diuisum apparuit. & ideo filio intra ætatem superscriptam diem functo, residui temporis ad hæredem eius fideicommissum transmitti. sed nō initio cuiusq; anni peti pecuniam oportere. quod ex fructibus uxori datis pater filio præberi uoluit. cæterum si pecuniā annuam pater alimentis filij destinasset: nō dubie persona deficiente causa præstandi uidetur extincta.

XXVII. SCAEVOLA.

Filium familias ex parte pure instituit hæredē, eiq; fideicommissum dedit, & eodē testamento ita cauit. QVOD EGO LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI: ITA EVM ADIRE HAEREDITATEM VOLO. SI IS PATRIA POTESTATE LIBERATVS FVERIT. quæsitum est, an à cohæ-

cohæredibus eius adita hæreditate, legati filiofamilias dati dies cessent: respõdit. si pure sit datũ: à cohærede filij pro hæreditaria parte fidei commissum peti posse. Menstruos denarios denos manumissis legavit. quæsitum est, cum absentibus hæredibus ex senatusconsulto libertatem sint consecuti: ex quo tempore eis cibaria debeantur? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria deberi, quo liberi esse cœperunt.

XXVIII. IDEM.

SI fundus instructus relictus erit, quæritur, quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœperit? respõdit. ea, quibus instructus sit fundus, cum dies legati cedat, deberi.

XXIX. VALENS.

ROGO QUANDOQUE UT HAERES MEVS TITIO DECEM DET. utiq; decẽ hæres debebit. sed quando, dubitari potest. *utiq; cum als* utrũ. primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

XXX. LABEO.

QVOD pupillæ legatum est, QVANDOCVNQUE NUPSERIT: si ea minor, quàm uiripotens, nupserit: non ante ei legatum debebitur, quàm uiripotens esse cœperit: quia non potest uideri nupta, quæ uirum pati non potest.

XXXI. SCAEVOLA.

VXORI ex parte sextante hæredi institutæ substituit, & hæredum si dei commisit, si uxor hæres non erit, dotem ei & alia quædam dari. post mortem mariti uxor ante conditionem, & prius quàm adiret hæreditatẽ, decessit. quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse uideatur, ideoq; hæredibus eius debeat? respondi. si uxor prius decessit, quàm hæreditatem adiret: uideri diem fideicommissi cessisse.

VT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM seruandorum causa caueatur. Tit. III.

I. VLPIANVS.

Legatorum nomine satisfdari oportere prætor putauit, ut quibus testator dari fieriue uoluit, ijs diebus ut detur uel fiat: dolumq; malum ab futurũ stipulentur. Semper autem satisfdare cogitur, cuiuscunq; sit dignitatis, uel quorumcunq; facultatum hæres. nec sine ratione hoc prætor uisum est. sicuti enim hæres incumbit possessioni bonorum: ita legatarios

ddd iij tarios

tarios quoq; carere non debere bonis defuncti, sed aut satisfdari eis: aut si satis non detur, in possessionem bonorum uenire prætor uoluit.

Non solum autem omnibus legatarijs, sed & successoribus legatariorum satisfdari debere, iam constat: quamuis isti non ex iudicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienū admittantur. Sed

& procuratoribus legatariorum satisfdandum est, eoq; iure utimur. Planè si ei, qui in potestate alicuius erit, legatum sit: cauebitur ei, cuius iuri subiectus est.

Non solum autem legatorum nomine hæredes cauent, sed & successores eorum. is etiam, cui ex senatusconsulto restituta est hæreditas, nihilominus ad cautionem compellitur. necnò & qui per alios hæredes existunt, uel honorarij successores ad satisfdationem compelluntur.

*als. nec
cessare.

Planè si quis ommissa stipulatione litem de legato constitutus est: probandum est, cessare debere stipulationem. Idemq; in fideicommissis quoq; probandum est. Si cui sit legatum uel fideicommissum relictum, & si id perdidisset, rursus relictum: uideamus, an satis sequentis legati uel fideicommissi petere possit. mouet quæstionè.

an fideicommissum hoc siue legatum debeatur, & quoties debeatur, & an ipse legatarius cauere debeat se non perditurum? De his omnibus existat rescriptum diui Pij ad Iunium Mauricium tale. Clodio Structulo

secundum ea, quæ epistola continentur, legata siue fideicommissa ex testamento Clodij Felicis præstari debent citra necessitatem cauendi, nihil ex his deminuturum se. nam quod fidei hæredis ab eodem testatore commissum est, ut si Structulus perdidisset, quod ei in testamento relictum est, rursus hæres ei id restitueret: nò eò pertinet, ut aut Structulo priorum legatorum nomine satisfdatio iniungenda, aut onerandus sit hæres in infinito, ut quoties is perdidit, restituere ei tantundem debeat: sed ut per fideicommissum posterius duplicata legata eius uideantur: nec amplius ad periculū hæredis pertineat, si quid postea ipse consumpserit, ex soluto ei posteriore fideicommisso.

Rescripto ergo ostensum, legatarium hæredi non debere cauere se non perditurum. uersa uice an hæres de sequenti legato siue fideicommisso cauere debeat, quæritur. & putem non oportere ei caueri: cū in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est: quamuis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est: dicere deberet satisfdationem exigendam. certe siue ex asse, siue ex parte quis legatum debeat, cauere debet: siue institutus sit hæres, siue substitutus.

Bellissime quaritur, an hæc stipulatio incrementum ex fructibus uel usuris sentiat? & recte placuit ex mora incrementum habituram stipulationem, ut id, quod oportebit, comprehendat.

Si quis sub conditione legatum stipulatus, pendente conditione decesserit, stipulatio euanescit: quia legatum nò transmittitur:

& huic

& huic stipulationi easdem causas & condiciones inesse sciendum est. proinde si qua sit exceptio, quæ perenti legatum opponi solet i eandē ex stipulatu quoq; agenti opponendā esse placet. Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine respōdeat hæres: Ofilius ait, ita caueri debere, si is, cuius nomine cauet, uiuat: uidelicet ne teneatur illo ante defuncto. Item quæritur, in hac stipulatione utrum ipsæ res ueniant, quæ legatæ sunt: an uero precia earum? & est uerius, in hanc stipulationem res uel precia deduci. Si decem, quæ in arca erant, mihi legata sint, & tibi eorum ususfructus legatus sit: si pure utriq; legatum sit relictum: is, cui proprietas legata est, ipso iure decem uindicabit. fructuarium autem ex senatuscōsulto acturū & quinque usumfructū periturum cōstat. Sed cum decem uindicat proprietarius: per exceptionem doli repellitur, qua fructuario utilem actionem hæredi cauit. Planè si decem aureorum possessionem legatarius habet: Marcellus ait, dandam uel hæredi, uel fructuario utilem actionem in legatarium: si modo ei caueatur. sed si sub conditione ei decem legata sint: fructuarium interim decem oblata cautione habiturum. legatario uero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstāda est. Sed & si omiserit stipulationem: existente conditione, ad exhibendum eum posse agere, Marcellus ait. sed si ignorans hæres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum nō teneri palam est. succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium, Marcellus ait. Si ad fiscum portio hæreditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio: qui nec solet fiscus satisdare. Qui minorem partem hæreditatis possidet, cū ex maiore parte hæres sit: siquidem ipso iure minuatur portio hæreditatis: securior erit hæres. neq; enim ex maiore parte ex stipulatu tenet legatarijs, quā ex qua hæres est. Si uero nomē quidem hæredis apud eos integrum maneat, ueruntamen minus effectum habeant hæreditatis, & cauerint legatorum nomine: uidentur onerari: quia ipso iure pro eā parte legata debent, pro qua hæredes sunt. sed em̄ æquissimū est, nō maiorem partem legatarijs soluere, quā cuius habent emolumentū. hoc autem euenit, cum hæreditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nā pro rata exonerandi sunt hæredes eius partis nomine, cuius emolumentum sibi ablatum est. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cauebitur ei, qui habet eum in potestate, nō præcise, sed sub cōditione: si cum eius legati dies cedit, in potestate sit. cæterum si sui iuris inueniatur: antiquum esse uisum est patri cautum esse, cum alij legatū debeatur. quanc̄ & si sine hac adiectione caueretur, ueruntamen exceptione patrem uel dominum submoueremus, si existentis conditionis tempore non haberēt eos in potestate. euenit tamē

secundū

secundum hoc, ut in casu non sit de legato cautum. nam si existentis conditionis tempore sui iuris sint: non erit cautum.

II. PAPIANVS.

Nec si forte uelit pater cauere, neminem amplius petiturū: compellendus erit hæres legatum, quod iam filius petere potest, alijsq; cui debetur, exsoluere.

III. VLPIANVS.

Sed & ipsis, qui sunt in potestate, cauendum est: quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus sub diuersis uel contrarijs conditionibus relicta sit. duobus enim satisfidatur. sed in utroq; casu nsdem personis satisfidationem subituris.

III. IDEM.

Si ex causa fideicommissi sit apud aliquē hæreditas, nec legatorum nomine satisfidat: in possessionē aduersus eum legatarius mittitur.

V. PAPIANVS.

Postquam hæres ab hostibus captus est: conditio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, existit. fideiussores interim teneri negaui: quia neq; ius, neq; persona esset, ad quam obligandā uerba stipulationis dirigi possint. Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit: eum, à quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere: uel si non caueat, ad aduersariū transferri possessionē debere. Recte placuit principi post prouocationem cautionē interponi. quod em̄ ante sententiam, si petitionis dies moraret, fieri debuit: amitti post uictoriā dilata petitione non oportuit. sed quare non caueat de fideicommisso, qui prouocauerit? si caueret aduersarius, ad eum possessionem esse transferendam rescripsit, cum alia sit editi conditio. non enim exigitur à legatario uice mutua cautum, sed uicaria custodiæ gratia possessio datur: & qui obtinuit, in possessionē per prætorem aut præsidem inducitur. sed prætor quidem in omnium rerum possessionem, quæ in causa hæreditaria permanent, omnimodo fideicommissi seruandi gratia esse permittit: princeps autem earū rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum, mutuas admittit cautiones. sicuti cum de bonis suis conferendis filius accepta bonorū possessione cauere non potest, quia denegamus ei actiones: defertur conditio cauendi fratribus ex forma iurisdictionis, quod ex portione fratris consecuti fuerint, cum bona propria conferre cœperint, se restituros. sed si nec ipsi cauere possint: utiliter probatum est, uirum bonum ab utraq; parte eligendum, apud quem ut sequestrum fructus deponantur, quiq; utiles actiones à prætore datas exercent. possessio autem ex rescripto supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfer

transfertur, quàm si cauerit: tamen si maxime aduersarius non per inopiam, sed per contumaciam cauere noluerit. sed si is, qui iicit, non possit cauere: uel res deponenda, uel iurisdictio restituenda erit. Si dies aut conditio ad legati seu fideicommissi petitionem actionem uel differri dicatur, & ideo satisfactio desideretur, hæres autem per calumniam postulari contendat, & relictum neget: nõ aliter audiendus erit, qui cauere postulat, quàm si scripturam, quam relictam adfirmet, exhibuerit. Cum quærebatur, ubi fideicommissi seruandi causa caueri oporteret: imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet hæres, & omnis hæreditas in prouincia esset: ad satisfactionem fideicommissi nomine in prouinciam fideicommissarium remittendum esse. quare si hæres in eum locum cauendi gratia remitti desideret, ubi domicilium habet: legatarius autem ibi caueri postulet, ubi est hæreditas: non erit hæres remittendus. idemque & imperator Titus Antoninus rescripsit. quibus literis adiectum est, si bona iam distracta sunt, uel testatoris permisso, uel concedente legatario: precium eorum fideicommissi seruandi causa in deposito habendum.

VI. VLP IANVS.

SI quando incerta summa est fideicommissi: eius, qui cognoscit, taxatione quoque fideiussores petuntur. Admonendi autem sumus, rebus publicis remitti solere satisfactionem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio planè exigenda est, uoluntati defuncti statum iri.

VII. PA VLVS.

Filio uel seruo sub conditione à patre domino uel hærede instituto legatum est. huius legati satis petere nõ possunt. sed pendente conditione emancipatus uel manumissus, si satis petant: quæritur, an audiendi sint, ne beneficium patris domini uel ipsis onerosum sit: an sibi imputare debeant, qui dederint eis postulandi aduersus se facultatem: sed melius est per mediocritatem causam dirimere, ut cautioni tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

VIII. VLP IANVS.

Cum legatorum nomine satisfactum est: simul ac dies legatorum nomine cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur.

IX. PA VLVS.

Non tamen, ut statim peti possint. deberi enim dicimus, & quod die certa præstari aduersario oportet, licet dies nondum uenerit.

X. POM PON IVS.

Si à te hærede legatum mihi sit sub conditione, tuque postquam adieris hæreditatem, satisfeceris legatorum, & post mortem tuam ante

te aditam tuam hæreditatem conditio legati exstiterit: Sabinus ait, fideiussores mihi teneri: quia omnimodo dari oportet legatum, & si in rem esset concepta stipulatio.

XI. CAIVS.

SI legatarij aduersus me in possessionem legatorum seruandorum scaussa missi sint, & procurator, uel quis alius meo nomine cauerit: perinde mihi prætor accõmodat interdictum, quo iubentur discedere legatarij de possessione, ac si ego cauissem.

XII. MARTIANVS.

Licet, ut non petat cautio, conditio testamẽto adscripta fuerit: non uidetur conditio. & ideo, licet desiderauerit quis caueri sibi, non uidetur conditio defectus: quia postquam remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequit, neq; cõditio intelligitur.

XIII. NERATIVS.

EI quoq; cui legatorũ actio datur in eũ, qui prætermissa institutio: ne ab intestato possidet hæreditatẽ, legatorũ nomine satisfidatur: & nisi satisfidetur: in possessionem legatorum seruandorum causa mittetur. nam hæc quoq; prætor perinde salua esse uult, atq; ea, quæ iure civili debentur. idem Aristoni placet.

XIII. IDEM.

Hæc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si pure fideicommissum sit relictum, uel ex die certa, uel sub conditione: siue res aliqua, siue hæreditas, siue ius aliquod relictum est. Diuus quoq; Pius rescripsit: quoties euidentis res est, ut certum sit, nullo modo fideicommissio locum esse: per quã iniquum esse, superuacua cautione onerari hæredem.

XV. PAVLVS.

Etiam de præsentis legato locum habet hæc satisfidatio: quoniam nonnullas moras exercitio iudicij habet. Si & ab hærede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fideicommissario: utraq; quidem stipulatio committeretur, sed exceptione se tuebitur hæres: quia cauere non debuit. sed si pars hæreditatis restituta sit: ab utroq; cauendum est. Etiam si ab intestato debeat fideicommissum: locum habet hæc stipulatio.

XVI. CAIVS.

SI duo eiusdem nominis de legato contendant: utrisq; satisfidatur: nec onerari hæredem, cum possit eosdẽ fideiussores ad utranq; stipulationem adhibere: qui & ipsi non onerantur, cum futurum sit, ut uni teneantur.

XVII. PAVLVS.

Si ab

Si ab uno ex hæredibus legatorum satis acceperimus, cum ab omnibus hæredibus nobis legatū esset, & pars cohæredis ad crescat promissori: in totum fideiussores tenentur, si solidum legatum his coeperit deberi.

XVIII. SCAEVOLA.

Quæ filium legitimum relinquebat, patrem eundemq; conlibertum ex asse scripsit hæredem: fideiq; eius comisit, ut quidquid ad eum ex hæreditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatrix nepoti suo, & hæc uerba adiecit, SATIS A SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. quæ situm est: cum ille Seius substantiam suā dissipet, & uereatur pater fideicommissarij, ne inane fideicommissum constitutur: an ad satisfactionem fideicommissi nomine pater defunctæ compelli possit? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, nõ compellendū cauere. Idem quæ sit. cū testatrix apud maritum suum, ex quo filiū reliquerat, res deposuisset, non exacta cautione depositionis: an ea res patri hæredi restitui deberet: an uero, quoniam emolumentum totius hæreditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset? respondit. quod mulieris mansisset, nec in dote fuisset: restituendum esse hæredi. Tutor, qui & cohæres pupilli erat, absente pupillo, cum admonerent eum legatarij fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæ situm est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio? respondit, dandam.

VT IN POSSESSIONE LEGATORVM VEL
fideicommissorum seruandorum causa esse
liceat. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Siquis, cum ueritus esset satis accipere, acceperit: an repeti satisfactio ista possit, ut hæres condicat liberationem? & si quidem sciens hæres indebitum cauit: repetere non potest. quid deinde si ignorauit remissam sibi satisfactionem? potest condicere. si uero hoc non potuisse remitti crediderit: nunquid condicere possit, qui ius ignorauit? adhuc tamen benigne quis dixerit satisfactionem condici posse. quid deinde, si comissa sit stipulatio? fideiussores putamus exceptione uti posse, an nõ? & magis est, ut utantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisfactio, ex qua non debuit. Non exigit prætor, ut per hæredem stet, quominus caueat: sed contentus fuit, per legatarium uel fideicommissarium
eee ij um

um non stare, quo minus ei caueatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine, hoc est is, à quo legatum fideiue commissum relictum est: omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto mitti: quia uerum est, per eum, cui caueri oportebat, non fieri, quo minus caueatur. num tamē & satisfactio debet offerri legatario: sed sufficit, siue desiderauerit, & ei non caueatur: siue non habeat, à quo satis desideret. Si debitori liberatio sit relicta: non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum. quippe si conueniatur: exceptione doli mali uti possit. Ei, cui legatum solutum est, cum constet legatum non deberi: diuus Pius ad Aemilium Equestrem rescripsit, non debere prætorem satisfactionem admittere. Tunc ante aditam hereditatem satisfaciendum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. cæterum si certum sit repudiatam, uel omissam hereditatem, uel absentos necessarios hæredes: frustra hoc edictum imploratur: cum certum sit, legatum uel fideicommissum non deberi.

II. IDEM.

SI autem certum sit hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisfactio, nec possessio locum habet.

III. IDEM.

SI is, à quo satis petitur, offerat cognitionem, & dicat, HODIE CONSTAT DE FIDEICOMMISSO, HODIE AGAMVS: dicendum est, cessare satisfactionem: cum possit ante de fideicommissio, quam de satisfactione consistare. Nec non illa cognitio imploranda erit ab hærede, si forte dicatur per calumniam satis peti. hoc enim commune est omnium satisfactionum. diuus enim Pius rescripsit: eum, apud quem satis petitur, debere explorare, num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere. Si procurator satis legatorum desideret: siquidem mandatum ei sit: non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisfaciendum. si uero dubitetur, an mandatum sit, uel non sit: de rato cautio erit exigenda. Si semel fuerit satisfactum: quaesitum est, an etiam rursus cauendum sit, si forte dicatur egenos fideiussores esse datos: & magis est, ut caueri non debeat. hoc enim diuus Pius rescripsit Pacuina Liciniana. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus idoneos fideiussores acceperit. neque enim oportere per singula momenta onerari eum, à quo satis petitur.

III. PAPINIANVS.

Planè si noua causa allegetur: ueluti quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarè inopinatò fortunæ impetu amiserit: æquum erit præstari cautionem.

V. VLPIANVS.

Is, cui

IS, cui legatorum fidei iure commissorum nomine non cauetur, missus in possessionem nunquam pro domino esse incipit: nec tam possessio rerum ei, quam custodia datur. neque enim expellendi heredem ius habet: sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum seruandorum causa: posse cum, qui legatorum seruandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisficere. qui si satisfecerit: non aliter decedere de possessione debet, quam ei fuerit cautum etiam eo nomine, quo se damni infecti obligauit. Si plures legatarii mitti in possessionem desiderauerint: omnes uenire debent in possessionem. is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alij possidet. Alia causa est, cum creditores rei seruandæ causa mittuntur in possessionem. nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet.

Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur. inter legatarios enim nullum ordinem obseruamus, sed simul omnes æqualiter tuemur. Postquam rei seruandæ causa creditores possidere cœperunt, legatorum seruandorum gratia missus in possessionem, creditoribus potior non habetur. Qui in possessionem legatorum seruandorum causa mittitur: in possessionem quidam rerum hereditariarum omnimodo ueniet, hoc est earum, quæ in causa hereditaria manent. earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt: non aliàs mittitur, quam si dolo malo in ea causa esse desierit: nec semper, sed causa cognita.

Bonorum autem appellatione hæc res comprehensæ uidebuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet. sed & si uestigiales agri sint, & si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittetur possessionem: sed & in partu aucillarum, & foetus pecorum, item fructus, æque omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur. sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit: in possessionem eius mittendum legatarium constat. nam & hæc res in causa hereditaria est. Si deposita res apud defunctum fuerit, uel commodata: locum missio non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ. Si ex duobus heredibus alter satisficere sit paratus, alter non: in partem eius missio locum utique habere debet. Missi itaque legatarii impediunt etiam ei, qui satisficere, rei administrationem. quare suadendum heredi erit, ut in assem satisficere, ne administratio eius impediatur. Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, uerum & ea quoque, quæ impubes adquisiuit, locum habebit. nam hæc quoque hereditaria sunt. uiuo au-

tem impubere: neque missio, neque satisfactio locum habet. Si hæres non sit, à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, ut edicto locus sit, & dolus eius sit æstimandus. sed & si hæredis hæres sit, qui dolo fecit: æque nocere debet.

Dolum accipere debemus culpam latam, nec omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est. Imperator Antoninus Augustus rescripsit, certis ex causis etiam in propria bona hæredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos: si post sex menses, cum aditi pro tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, nec satis factum est: indeq; fructus percepturos, quoad uoluntati defunctorum satisfiat. quod remediū seruabitur & aduersus eos, qui ex aliqua causa fideicommissio moram faciunt. Satisfactionis uerbum, licet latius patet, tamen ad exsoluendum legatam refertur. proinde & si remissa sit satisfactio, rescriptū locum habebit: quia mora fit solutioni. Sex autem mensium puto continuum tempus, non possessionum computandum. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus uel adolescens. nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. certe si iacuerit hæreditas aliquo tempore: hoc tempus de medio trahendum est. Quæri poterit, an in uicem usurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur: & cum exemplum pignorum sequimur: id, quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox si quid superfluum est, in sortem debet imputari. quinimò & si amplius, quàm sibi debet, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debet. sed pignora quidem quis distrahere potest: hic autem frui tantum ei constitutio permisit, ut festinet ad sententiam. Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur: & fructus custodire, & cætera debet. & ratio quidem est, hæredem colere agros, & fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab hærede consumantur. quod si hæres fructus nolit cogere: permittendum erit legatario cogere fructus, & coactos conseruare. quinimò & si tales sint fructus, quos primo quoq; tempore uenire expediat: uendere quoq; legatario permittendum est, & precium seruare. In cæteris quoq; rebus hæreditarijs missi in possessionem hoc erit officium, ut uniuersas res hæreditarias colligat, & ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit. & si nulla domus sit: habitationem conducatur, uel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur. & puto ita legatarium custodire res hæreditarias debere: ut neq; hæredi auferantur, neq; depereant, deterioresue fiant. Quod si ex constitutione quis

in

in possessionem mittatur: curandum est, ne nis fiat utenti & fruenti legatario. Satisfieri uoluntati defuncti sic accipitur: quoad uoluntati defuncti, uel ex fructibus, uel aliunde satisfiat. Constitutio autem diui Antonini pertinet ad eos, à quibus utiliter fideicommissum relictum est: quamuis hæredes non sint. par enim utilitas est. In possessionem missus legatorum seruandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit: non ante decedere possessione debet, quam ei pro lite fuerit cautum. Missus in possessionem, si non admittatur, habet interdictionem propositum: aut per uiatorem, aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem. missio autem locum habebit, non tantum si quis id ipsum, quod legatum est, rogatus sit: uerum etiam si quid uel ex eo, uel pro eo restituere fuerit rogatus. Si Titio pure legatum fuerit, & fidei eius commissum sub conditione, ut Sempronio restitueret: non inique prætorem statutorum Iulianus scripsit, ut si ante, quam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det: magis Sempronio det legati persecutionem, ut is legatario satis det, deficiente conditione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab hærede decem: æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem satisfacere, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere. & hoc iure utimur. id enim & Marcellus ait. quid ergo si & legatum sub conditione sit relictum & fideicommissum, neque fideicommissi satisfidetur: æquissimum erit fideicommissarium nomine legati satis accipere ab hærede, si ei legatarius non caueat: scilicet, ut & ipse legatario caueat. quod si iam accepit legatarius ab hærede satis: decernendum erit ex ea satisfidatione magis fideicommissario, quam legatario dandam actionem, in eum scilicet casum, quo fideicommissi eius conditio existit. ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio eius existit: scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario.

VI. IULIANVS.

SI pecuniæ numeratæ usufructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satisfacere: proprietas legata non est, sed legatario permittendum satis dare, & usumfructum pecuniæ habere. & procedendum est in hac propositione. sed nullæ prætoris erunt partes: quia nisi satisfacere, agi cum hærede non poterit. Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est: non prius de possessione discedere debet, quam ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisfidatum fuerit. nam quod si integra re fieret, in possessionem non mittere

tur: id cum offertur, discedere à possessione debet.

VII. MARTIANVS.

Cum uenter in possessione est: nullus legatorum seruandorum causa in possessione esse potest.

VIII. PAPINIANVS.

Si legatorum satis non detur: restituta hæreditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, cui restituta est hæreditas, in hæreditaria causa esse desiderunt.

IX. IDEM.

Etiam si condemnatus hæres fuerit, nec pecuniam soluat: legatarius potest desiderare mitti in possessionem. Cum sub conditionibus contrarijs eadem res duobus legetur: si non caueatur, uterque mittitur in possessionem.

X. PAVLVS.

Si nullæ sint illæ hæreditariæ, in quas legatarij uel fideicommissarij mittantur: in rem quidem hæredis mitti non possunt, sed per prætorem denegatas hæredi actiones ipsi persequentur.

XI. HERMOGENIANVS.

Si fideicommissorum uel legatorum seruandorum causa missus in possessionem eam rem tenens, quæ mihi per fideicommissum relicta est: æquius est, me eam habere potius, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam es. nam & si mihi sub conditione legatum sit, & tu medio tempore in possessionem eius factus fueris legatorum seruandorum causa, deinde conditio impleta sit: non denegabitur mihi eius rei integra persecutio. sic enim, & si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisses: impleta conditione eius, tamen libertatem eius impedire non potes.

Si rei seruandæ causa in possessionem missus sit proprius creditor hæredis, & rei per fideicommissum mihi relicte adeptus fuerit possessionem: nihil me lædi exinde oportere cõuenit: non magis, quam si ab ipso hærede eam rem pignori accepisset.

XII. MAETIANVS.

Municipijs fideicommissum relinquere posse, dubium non est. sed si non caueatur: aduersus municipes quidem, non dubitamus ex hoc edicto iri in possessionem posse. ipsos uero municipes, si his nõ caueat, non idem eos adsecuturos: sed extrario remedio opus erit, uidelicet ut decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

Calli.

XIII. CALLISTRATVS.

Quamuis minima res legata sit, uel per fideicommissum relicta: tamen si non soluatur ab hærede, uel eo nomine caueatur, cum caueri oporteat: in possessionem omnium bonorum, quæ ex ea hereditate sunt, legatarium siue fideicommissarium prætor legatorum seruandorum causa mittit.

XIIII. LABEO.

Quæ legatorum seruandorum causa in bonis est, in causa uescendi deminuet: si filia, neptis, proneptis, uxoriæ sit, nec nupta sit, nec suum quidquam habeat.

XV. VALENS.

Interdum licet dolo malo fecerit hæres, quo minus res in causa hæreditaria maneant: non poterit in possessionem earum legatarius mitti: ueluti si locum religiosum fecerit, aut quid publice consecrauerit, permissu scilicet Imperatoris: aut aliquem non in fraudem creditorum manumiserit.

FINIT QUINTA PARS DIGESTORVM

*seu pandectarum, de testamentis, deq; ijs, quæ ex causa
testamentorum pendent.*

SEQVITVR SEXTA PARS DE

bonorum possessionibus &c.

THE HISTORY OF THE

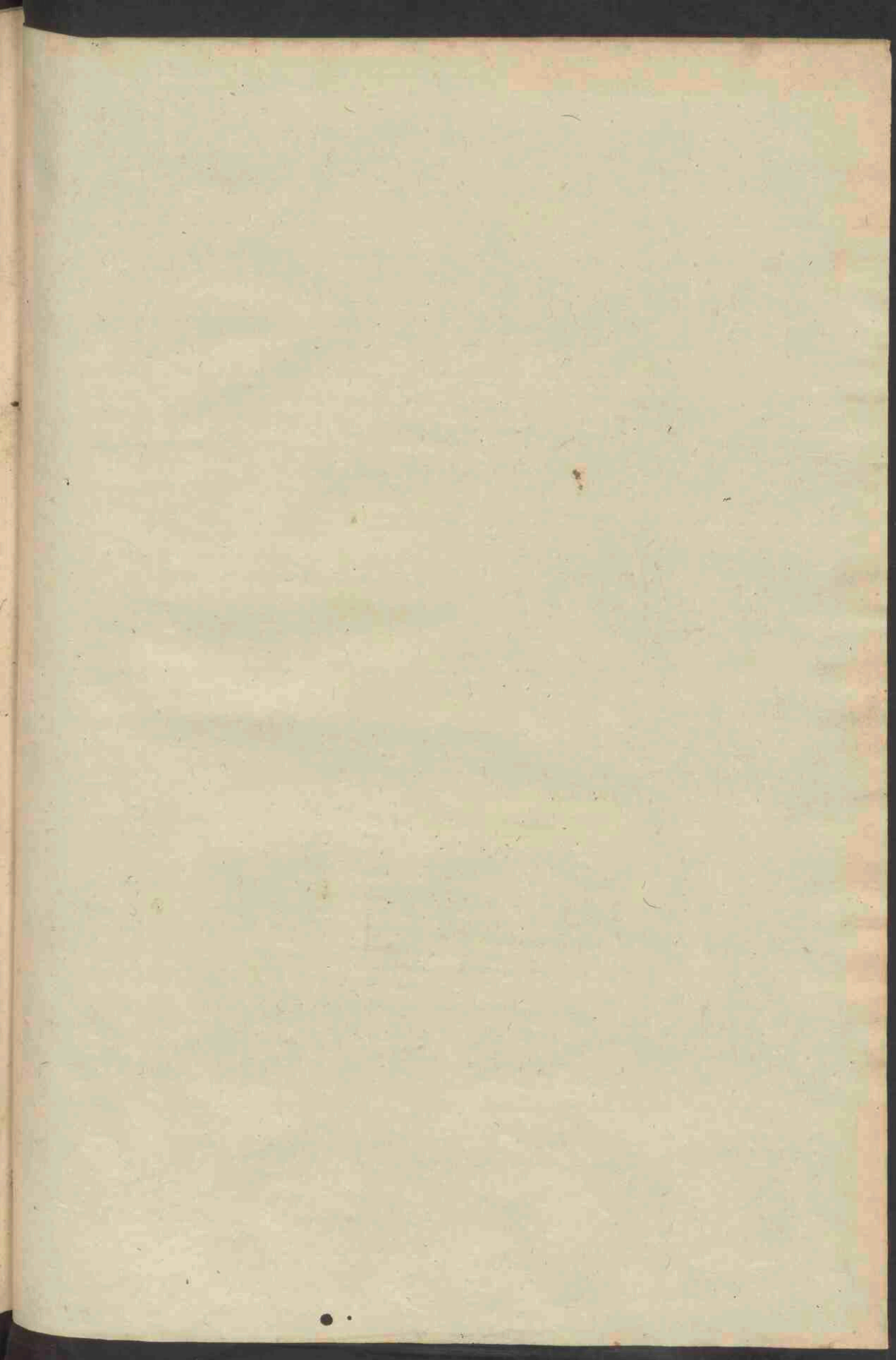
THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE

FIRST PART

SECOND PART

THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE
 THE HISTORY OF THE

4229.6

